تفسیر خیر کثیر

پښتو ترجمه

تفسیر ابن کثیر

تصنیف

حافظ عماد الدین اسماعیل بن عمر بن کثیر الدمشقی

المتوفی ۷۷۴ هجری

مترجمین

[illegible]

اضافي تشریح - مولانا شاه فیصل

تفسیر خیر کثیر

پشتو ترجمه

تفسیر ابن کثیر

مؤلف: حافظ عماد الدین اسماعیل بن عمر بن ابن کثیر الدمشقی المتوفی ۷۷۴ هجری

مترجمین: مولانا شاه فیصل فاضل وفاق المدارس، امداد العلوم، وعبدالکریم صدیقی وقاری امیر نواز

جلد نمبر ①

تسهیلات از شاه فیصل

① د قرآنی آیاتونو ټکی په ټکی او روانه ترجمه
② د احادیثو تخریج
③ د فقهی مسئلو کښې مسلک حنفی وضاحت
④ مناسب عنوانات ورکول

خوروونکی

فیصل کتب خانه محله جنګی پیښور

موبائیل نمبر ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

دکتاب نوم : تفسيرخيرکثيرترجمه تفسيرابن کثير
مؤلف: حافظ عمادالدين اسماعيل بن عمربن ابن کثيرالدمشقي المتوفی ۷۷۴ هجری
خورونکی : فيصل کتب خانه محله جنگی
موبائيل نمبر ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵
د ملاويدو پتې :- د فيصل کتب خانې نه سوا
مکتبه روغانيول جلال آباد
مکتبه رحيمی خوست
نعمت کتب خانه کابل
انتشارات علامه تفتازانی هرات وکابل
صداقت کتب خانه قندهار وکابل
قدرت کتاب فروشی کابل بن ار
علمی کتب خانه ګرديز
مکتبه علميه اکوړه ختك
دينی کتب خانه تيمرګره ره
فلاح کتب خانه جلال اباد
مکتبه فريديه خوست
ديوبند کتب خانه خوست
جديد رشيديه کتب خانه کابل
مکتبه خواجه عبدالله انصاری غزنی
مکتبه نعمانيه غزنی
مکتبه رحمانيه قندهار
امير حمزه کتب خانه قندهار

تفسیر خیر کثیر

پشتو ترجمه

تفسیر ابن کثیر

مؤلف: حافظ عماد الدین اسماعیل بن عمر بن ابن کثیر الدمشقی المتوفی ۷۷۴ هجری

مترجمین: مولانا شاه فیصل فاضل وفاق المدارس، امداد العلوم، وعبدالکریم صدیقی وقاری امیر نواز

جلد نمبر ①

تسهیلات از شاه فیصل

① د قرآنی آیاتونو ټکی په ټکی او روانه ترجمه
② د احادیثو تخریج
③ د فقهی مسئلو کښې مسلک حنفی وضاحت
④ مناسب عنوانات ورکول

خورونکی
فیصل کتب خانه محله جنګی پیښور
موبائیل نمبر ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

مقدمه د مترجم

الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام على سيد العرب والعجم وأفضل المرسلين، وعلى آله وصحبه أجمعين.

د تفسير ابن كثير د ترجمې كولو سبب:- د كال دوه زره اووم كال خبره ده چه د پيښور اسلامي كتابونو يو دوكاندار راته اووئيل چه تفسير ابن كثير زمونږ دپاره پښتو ته ترجمه كړه ماورته غاړه كيخوده او خپلو ملګرو ته مې د ترجمې دپاره حواله كړو تقريبا چې دوه پارې اوشوې نو هغه دوكاندار راته د ترجمې نه كولو وينا اوكړه ما پرې شروع كړې وه د دې وجې خپلو ملګرو ته مې د پښتو ترجمې جارې ساتلو خبر وركړو او د دې په دوران كښې نورځه تاليفي مشكلات راته پيښ شول د دې وجې دابن كثير ترجمه ملګرو ختمه كړې وه او تصحيح ئې هم شوې وه خو ماته فرصت نه ملاويدو چه په دې باندې د خپل طرف نه د بعضې اضافاتو كار اوكړم آخر دا چه الله تعالى راته توفيق راكړو او د ملګرو ترجمې ته د ترتيب وركولو كار مې اوكړلو او دغه شان د خپل طرف نه مې په كښې دا څيزونه اضافه كړل

① **هر ټكى ته لاندې ترجمه:-** د تفسير ابن كثير په اردو او پښتوكښې هم ترجمې شوې دى خو د هغې ترجمه روانه ترجمه ده په تفسير ابن كثير كښې چې دوه يا درې يا زيات آياتونه ذكر شوى وى او بيا د هغې تفسير وى د اردو او پښتو په ترجمو كښې هم اول دغه آياتونه ذكر شوى دى او بيا ورپسې لاندې د هغې ترجمه ذكر شوې ده د دې نه مجموعي طور دا معلوميږى چه دا د دغه پورتنو آياتونو ترجمه ده خو دا پته نه لږى چې د كوم ټكى كومه ترجمه ده

په پښتو او اردو كښې بعضې داسې مترجم قران شريفونه چهاپ شوى دى چې هغې ته دوه ترجمې دى ټكى په ټكى او روانه يعنى بامحاوره ترجمه.مسلمانانو رونړو دا قسمه ترجمې ډيرې خوښې كړى د دې وجې ما هم اراده اوكړه چه تفسير ابن كثير كښې د ترجمې دا طريقه اختيار كړم خو دومره ده چه بعضې ځايونو كښې د يوې جملې د ټكى په ټكى ترجمې او روانه ترجمې كښې به معمولى غوندې فرق وى كله چه داسې فرق په نظر راشى نو په دې باندې پوهه شئ چه دلته په دې جملې يا ټكى كښې دوه تفسيره شوى دى نو ځكه يو تفسير په لفظى ترجمه كښې او بل تفسير په روانه ترجمه كښې ليكلې شوې دې

② **د ،،قوله تعالى،،اضافه:-** په اولنو دوو جلدونو كښې كوشش شوې دې چه كله د يوې جملې يا ديو ټكى تفسيرشوى وى نو هلته د ،.قوله تعالى،، په عنوان سره د هغې شروع شوې ده د دې دپاره كه يو كس په آيت كښې دخاص جملې تفسير معلومول غواړى چې هغه ورته په آسانتيا سره ملاويږى د اردو اوپښتو په ترجمو كښې دا خصوصيت نشته كه تاسو ديو مخصوص ټكى يا آيت يا جملې تفسير كتل غواړئ نو هله به درته ملاويږى چه د دغه آياتونو ټول تفسير باندې نظر واچوئ انشاءالله كه الله توفيق راكړو نو په نورو جلدونو كښې به هم د دې اضافه اوكړم.

③ **د عنواناتو اضافه:-** په اولنودوو جلدونو كښې كوشش شوې دې چه هرې خبرې ته مناسب عنوان وركړې شوې دې ځكه چه په عنوان كتلو سره كتونكى ته په اول نظر معلوميږى چه په لاندينى عبارت كښې څه ليكلى شوى دى او په كومه موضوع بحث كيږى

⑤ **د اياتونو تخريج:-** په اكثرو ځايونو كښې چه په تفسير كښې كوم آياتونه ذكرشوى دى د هغې تخريج شوې دې چه دا دفلانى سورت آيت دې

⑥ **د احادیثوتخریج**:-کوم احادیث چه په تفسیر کښې ذ کرشوی دی نو په هغې کښې د اکثرو احادیثو تخریج شوې دې چه دا حدیث فلانی کتاب ذکر کړې دې اوپه څه احادیثو باندې د صحت حکم هم لګولې شوې دې چه داحدیث صحیح دې یا حسن دې وغیره البته په کومو احادیثوچې د صحت حکم نه وی لګیدلې نود هغې په سند کښې به کلام وی

⑦ **د مسلک حنفی بیان**:- هغه ځایونه په کوم کښې چه فقهی مسائل دی او حافظ ابن کثیر په کښې د نورو امامانو مذهب ذکر کړې وی نو په داسې ځایونو کښې ما د فقه حنفی د کتابونو نه د هغې مسئلې وضاحت کړې دې چه د حنفیانو په دې مسئله کښې دا مسلک دې دغه شان که حافظ رحمه الله امام ابو حنیفه رحمه الله ته د یوې مسئلې نسبت کړې وی نو ما د هغې تصویب کړې دې که واقعی د امام ابوحنیفه رحمه الله مسلک هم هغه شان وی کوم چې حافظ رحمه الله نقل کړې وی اوکه د هغې خلاف وی نو بیا ما د هغې وضاحت کړې دې چه د امام ابوحنیفه رحمه الله مسلک په دې مسئله کښې دادې هغه نه دې کوم چې ورته حافظ رحمه الله منسوب کړې دې اوکه په یو ځائې کښې حافظ صاحب په امام ابوحنیفه رحمه الله باندې اعتراض کړې وی نو بیا هلته ما ضرور هغه دلیل ذکر کړې دې د کوم په وجه چې امام ابوحنیفه رحمه الله دغه قول اختیار کړې وی

⑧ **دترجمې تقسیم**:- په دې تفسیر کښې د اولنو شپږو پاروواوداغه شان په اخری پارو کښې د پنځویشتمې نه تراوویشتمې پارې پورې ترجمه قاری امیرنواز صاحب کړې ده خو په دې باندې بیا ما نظرثانی کړې دې اودباقی پارو ترجمه عبدالکریم صدیقی کړې ده دې دواړو حضراتو د نورو ډیروکتابونوترجمې هم کړې دی الله دې ورته مزید توفیق ورکړی

⑨ **د شاه فیصل خدمت**:- البته په تفسیر کښې داکارونه احقرشاه فیصل پخپله کړی دی ټکی په ټکی ترجمه ،روانه ترجمه،عنوانات ورکول د مسلك حنفی وضاحت اود کتاب سیټنګ کول

⑩ **دپښتوترجمې نوم**:-ددې کتاب اصلی نوم کوم چې ورته مفسر رحمه الله کیخودې دې هغه ،،تفسیرالقران العظیم،، دې خوپه تفسیرابن کثیر سره مشهور شوې دې ما په پښتو کښې د دې نوم کیخودو ،،تفسیر خیرکثیر،،دا نوم مې ولې بدل کړو په دې کښې ډیرمقاصد دی د هغې ذکر کول زه دلته څه ضروری نه ګنړم الله دې ورته قبولیت ورکړی اوزمونږ د ټولو ملګرو د دنیا او آخرت د کامیابۍ ذریعه دې اوګرځوی امین

شکریه:-په آخره کښې زه د خپلو ملګرویعنی دواړه مترجمینو نه علاوه د مولانا جواد صاحب شکریه ادا کوم چې دوی ما سره د کتاب په تکمیل کښې ښه پوره کار کړې دې که د دوی مرسته نه وی نود دې کتاب په چهاپ کیدو کښې به نوره موده هم لګیده

الحمد لله چه نن د خالی په ورځ په یکم تاریخ د جولائی د میاشتې موافق د دیرشم رجب کال څوارلس سوه دوه دیرشتمه هجری د تفسیر ابن کثیر پښتو ترجمه تفسیرخیرکثیر سر ته اورسیدو الله دې دا سعی په خپل دربار کښې قبوله کړی اود دارینو د کامیابۍ ذریعه دې اوګرځوی

احقر شاه فیصل غفرله

د امام حافظ عمادالدين ابن كثير رحمه الله دژوندحالات

نوم او نسب :- نوم ئې اسماعيل ، كنيت ئې ابوالفداء،لقب ئې عمادالدين او مشهور په ابن كثير دی.
سلسله نسب :- اسماعيل بن عمر بن كثير بن ضوء بن ذرع القيسي البصروی ثم الدمشقي (دحافظ ابوالمحاسن لاندي دا الفاظ ذال سره چاپ شوی دی.اوشذرات الذهب كښې "ز " سره).(دحافظ ابن حجر په ،دررکامنه" كښې اودحافظ سيوطی هم په ،الفيسنی،، كښې ذكر دی ، ليكن د حافظ ابن فهد لاندې په سلسه د وفيات چه په كوم ځائې كښې د ابن كثير د دواړوځامنو زين الدين رحمه الله او بدرالدين محمد رحمه الله د وفات ذكر راغلې دې ، په دواړو ځايونوكښې القرشي ليكلې شوې دې اود نواب صديق حسن خان په ابجدالعلوم كښې او دمحمد بن عبدالرزاق حمزه په مقدمه كښې هم دا ليكلې شوې دی، البصروی ثم الدمشقي.ددوی تعلق يو عزت مندې او علمی كورنۍ سره وو.ددوی پلار شيخ ابوحفص شهاب الدين عمردخپل كلی خطيب وو اود دوی مشر رور شيخ عبدالوهاب يو ممتاز عالم دين او فقيه وو.

ولادت:- (دحافظ سيوطی رحمه الله په تذكرة الحفاظ كښې او علامه ابن العماد په شذرات الذهب كښې ددوی د پيدائش كال ۷۰۰ ليكلې دې او حافظ ابو المحاسن حسيني په تذكرة الحفاظ كښې او قاضی شوكانی رحمه الله په البدر الطالع كښې ۷۰۱ هجری كال كښې وئيلې دی ،اوحافظ ابن حجر په الدررالكامنه كښې ۷۰۰ يا ددې نه څه پس بيان كړې دې . اوحافظ ذهبی رحمه الله د تذكرة الحفاظ په خاتمه كښې ليكی چه دوئ ۷۰۰ هجری نه پس يا هم په دې كال كښې پيدا شو). په ۷۰۰ كښې يا ۷۰۱ هجرئ كښې د مجدل په مقام كښې ئې پيدائش اوشو چه دا د شام په مشهور ښاردبصرې په خواوښا كښې يو كلې دې.په هغه وخت كښې ددوی پلار په دې ځائې كښې خطيب وو. دوی لا د دريو څلوروكالو په عمر كښې وو چه ددوی پلار په ۷۰۳ هجرئ كښې وفات شو. او ډير په كم عمر كښې دوی يتيم شو ،

تعليم :-دپلار دا سيورئې چه د سر نه اوچت شو نو خپل مشر رور دوی په خپل تربيت كښې واخستلو. دپلارد وفات نه درې كاله پس يعنی ۷۰۶ هجرئ كښې دوی د خپل محترم رور سره دمشق ته لاړل او بيا هم په دې ځائې كښې ددوی پرورش اوشو. په شروع كښې ئې د خپل رور نه دفقه تعليم حاصل كړو اود دې نه پس ئې ذ شيخ برهان الدين ابراهيم بن عبدالرحمان فزاری رحمه الله (المعروف بابن فركاح شارح تنبيه المتوفى ۷۲۹ هجری) اوشيخ كمال الدين بن قاضی شهبه نه ددې فن تكميل اوكړو.

د فقه تحصيل:- پدې زمانه كښې دا رواج وو چه طالب علم به كوم يو فن حاصلولو نوددې فن څه مختصر كتاب به ئې زبانی يادولو نودوی هم په فقه كښې ،،التنبيه فی فروع الشافعيه ،،(مصنف شيخ ابواسحاق شيرازی المتوفى ۴۷۶ هجرئ) كښې حفظ كړو او په ۷۱۸ هجرئې كښې واورولو او په اصول فقه كښې ئې علامه ابن حاجب مالكی (المتوفى ۶۴۶ هجری) ئې مختصر ياد كړو. د اصولو كتابونه ئې د علامه شمس الدين محمود بن عبدالرحمان اصفهانی شارح مختصر ابن حاجب (المتوفى ۷۴۹ هجری) نه اووئيل.

د حديثو تكميل:-دفن حديث تكميل ئې ددې زمانې دمشهورو استاذانو نه اووئيلو.علامه سيوطی رحمه الله په تذكرة الحفاظ كښې ليكی :

د حجار نه علم حاصلول:-(سمع الحجار والطبقة) حجار(ددې زمانې لوئې مشهور محدث تير شوې دی)" مسند الدنيا "(دنيا ته وئيلو والا) او " رحلة الافاق "(چه چا طرف ته آفاق سفر اوكړی هغه ورته وئيلې شی)،دهغوی درس ټوله دنيا كښې مشهور وو.د لرې لرې نه خلقو دوی طرف ته سفر كولو او راتلل او

ددوی نه به ئې د حديث سند اخستلو او واپس كيدل به ،دهغوی كنيت ابوالعباس او لقب ئې شهاب الدين او نوم ئې احمد وو او ابن الشحنه ئې عرف دې. سلسله نسب ئې داده ، احمد بن ابی طالب بن ابی النعم نعمة بن حسن بن علی بن بيان الدير مقرنی ثم الصالحی حنفی المذهب وو ، حافظ ابن حجر عسقلانی رحمه الله په الدررالكامنه كښې اوحافظ شمس الدين ابن طولون (الغرض العليه فی ذيل الجواهر المضيه كښې) ددوی ډير تفصيل ذكر كړې دې.

استاذات او مرويات:-ددوی شيوخ او مرويات ډير زيات دی ،حافظ ابن حجر رحمه الله ليكلی دی چه د دوی زيات عمر وو چه د نيكه نه واخله تر نمسو پورې ته دوئ درس وركړو. په دمشق وغيره كښې ئې داويا ځلو نه زيات صرف د بخاری درس وركړو او خپل هغه اعزاز واكرام ئې اوخودلو چه ددې نه زيات نشو كيدلې. حفاظوبه ددوی نه حديثونه آوريدل او د لرې لرې نه به ئې سفرونه كول اوراتلل به او سبق ئې حاصلولو.دوفات نه يوورځ مخكښې محب الدين بن المحب ددوی نه بخاری شريف شروع كړه او تر دوئمې ورځې ماسپخين پورې درس جاری وو. د ماسپخين وخت ته نزدې په ۲۵ صفر ۷۳۰ هجرئ كښې د دوی وفات اوشو او ددې طبقې عالمانو نه دوی د حديث سماع اوكړه . دحجار هغه عالمان چه دهغوی نه دوی علم حديث حاصل كړو اوچه دهغوی ذكر په خصوصيت سره ددوی په تذكره كښې عالمانوكړې دې دهغوی نومونه دادی.① عيسی بن المطعم ② بهاوالدين قاسم بن عساكر المتوفی ۷۲۳ هجری.③عفيف الدين اسحاق بن يحيی الامدی المتوفی ۷۲۵ هجری ④ محمد بن زراد ⑤ بدر الدين محمد بن ابراهيم معروف بابن سويدی المتوفی ۷۱۱ هجری ⑥ابن الرضی⑦ حافظ مزی⑧ حافظ ابن تيميه ⑨حافظ ذهبی رحمه الله ⑩ عمادالدين محمد بن الشيرازی المتوفی ۷۴۹ هجری.

دحافظ مزی نه استفاده:-ليكن په دې ټولو حضراتوكښې چه دوئ ته دچا نه زياته فائده ملاؤ شوه هغه محدث شام حافظ جمال الدين يوسف بن عبد الرحمان مزی شافعی (مصنف تهذيب الكمال المتوفی ۷۴۲ هجری)دې.حافظ مزی دخاص تعليم په وجه دخپلې لور نكاح دوی سره كړې وه ،دې رشتې سره دا تعلق نور هم زيات ښكلې شو . دې نيك بخته شاګرد دخپل محترم استاد د شفقت نه پوره پوره فائده اوچته كړه،ډير وخته پورې ددوی په خدمت كښې حاضر وو. اودهغوی نه ئې دهغوی اكثر تصانيف واوريدل چه په هغې كښې تهذيب الكمال هم داخل دې اوددې فن پوره پوره تكميل ئې ددوی په خدمت كښې اوكړو. سيوطی رحمه الله ليكی چه ﴿وتخرج بالمزي ولازمه وبرع﴾ ، داشان حافظ ابن تيميه (المتوفی ۷۲۸ هجری) نه هم دوی ډير علم زده كړې وو او ډير وخته پورې ددوی په خدمت كښې حاضر وو.

حافظ ابن حجر ليكلی دی چه مصر نه دوئ ته دبوسی رحمه الله ، وانی رحمه الله او ختنی رحمه الله وغيره دحديث اجازت وركړې وو. غالبًا حافظ امين الدين محمد بن ابراهيم وانی حنفی المتوفی ۷۳۵ هجری مراد دې . حافظ سيوطی رحمه الله په تذكرة الحفاظ كښې ددې ترجمه ليكلې ده اودوی ئې په حفاظ حديث كښې شميرلې دې. حافظ عبدالقادر قرشی هم په حديث كښې د هغوی شاګرد دې. هغوی په طبقات الحنفيه كښې دهغوی ذكر كړې دې. او دوی ئې د الامام المحدث په القابو سره ياد كړيدې اوختنی (دا د مصر مشهور محدث بدرالدين يوسف بن عمر حنفی دی) " مسند البلاد المصريه " وانی. په علوم اسناد كښې ورته يو ځانله مقام حاصل وو. په ۷۳۱ هجرئ كښې د ځلور اتيا كالوپه عمر كښې ئې وفات اوشو. امام تقی الدين سبكی احمد دمياطی اوحافظ عبدالقادر قرشی په فن حديث كښې د دوی استاد دې ، حافظ قرشی په الجواهر المضيه كښې ددوی تذكره ليكلې ده .

د علم مقام:- امام ابن كثير دعلم حديث نه علاوه فقه ،تفسير ، تاريخ او عربيت كښې هم دوی ته كمال حاصل وو. علامه ابن العماد حنبلی د ابن حبيب نه نقل كوی چه ﴿انتهت اليه رياسة العلم فی التاريخ والحديث

والتفسير)، په دوی باندې تاریخ ، حدیث اوتفسیر کښې ریاست علمي ختم شو.اومشهور مؤرخ علامه ابو العباس جمال الدين وسف سيف الدين حنفي المنهل الصافي والمستوفى بعد الوافي کښې لیکي (وكان له اطلاع عظيم في الحديث والتفسير والفقه والعربية) حدیث ، تفسير ،فقه او عربیت کښې دوی ته ډېر لوئې معلومات وو. اوحافظ ابو المحاسن حسيني فرمائي چه (وبرع في الفقه والتفسير والنحو وامعن النظر في الرجال والعلل) فقه،تفسير اونحو کښې ماهر وو،او په رجال اوعلل حدیث کښې ئې ډېر ژور نظر پیدا کړې وو.

په علم حدیث کښې مهارت:- خاص طور سره په علم حدیث کښې د هغوی دا خبره ده چه په حفاظ حدیث کښې د دوی شمار کیږي . حافظ المحيسني او علامه سيوطي رحمه الله د تذكرة الحفاظ لاندې په دې کښې دهغوی تذکره لیکلې ده او په خپله امام ذهبي رحمه الله د تذكرة الحفاظ په خاتمه کښې دخپلو ممتازو شیوخو اود خپلود درس د ملګرو تعارف کړې دې نو د هغوی ذکر ئې هم ورسره کړې دې .

شعراوشاعری:-شعراو شاعرئی سره ئې هم شوق وو. خو د دوی نظم به دمتوسطې درجې وو. دکلام نمونه ئې داده :

تمر بنا الايام تترى وانما | نساق الى الاجال والعين تنظر
فلا عائد ذاك الشباب الذي مضى | ولا زائل هذا المشيب المكدر

یعنی تیریږي مونږ باندې ورځې شپې او بیشکه زمونږ سترګې مرګ طرف ته په برندو دی ،نونه خو او تیره شوې ځوانی واپس راتلې شي او نه دا دبیمارو ته ډک بوډا والی ختمیدې شي.

په دونمه مصرعه کښې (ذاك الشباب) په ځائې (صفوة الشباب) وې نو ډېر بلیغ به وې.

د حافظ عراقي خراج تحسين:- حافظ زين الدين عراقي (المتوفى ۸۰۶ هجری) نه چا تپوس اوکړو چه (مغلطائی (چه دې يومشهور حفاظ حديث نه دی حنفي وو ،حافظ ابن فهد رحمه الله او حافظ سيوطي رحمه الله په خپلوخپلو کتابونوکښې ددوی تذکره لیکلې ده په ۷۶۲ هجرئی کښې وفات شو) ابن كثير ابن رافع اوحسینی په دې څلوروواړوکښې دټولو نه لوئې مقام دچا وو؟.حافظ عراقي جواب ورکړو چه په دوی کښې د ټولونه زیات ترمعلوماتو والا او د انساب عالم خو مغلطائی دی او د ټولو نه زیات دمتونو او تاریخ حافظ ابن کثیر رحمه الله دې او دټولونه زیات دحدیث په طلب کښې ایساریدو والا او مولف او مختلف عالم ابن رافع دې او دټولو نه زیات د شیوخ معاصرین نه خبرلرونکې او د تخریج نه واقف حسيني دې

دحافظ ذهبي رحمه الله خراج تحسين:-اوحافظ ذهبي رحمه الله په المعجم المختص کښې دابن کثیرذکر په دې الفاظ سره شروع کړې دې (الامام المفتي المحدث البارع فقيه متقن ومحدث متفنن مفسر) اوتذکرة الحفاظ په خاتمه کښې ئې په دې القابو سره یادوی (الفقيه المفتي المحدث ذي الفضائل) او ددې نه پس لیکی (وله عناية بالرجال والمتون والفقه خرج وناظر وصنف وفسر وتقدم) دوی ته په رجال متون حدیث او فقه کښې اغتناء حاصله ده. دوی داحادیثو تخریج اوکړو ،مناظرې ئې اوکړې،تصنیف ئې اوکړو ،تفسیرئې اولیکلواوپه وړاندې لاړل

د نورو عالمانو خراج تحسين:- ① اوحافظ حسيني رحمه الله ددوی باره کښې دا الفاظ لیکی (الشيخ الامام العالم الحافظ المفيد البارع) ② اوحافظ سيوطي رحمه الله فرمائي چه (الامام المحدث ذو الفضائل) ③ اوعلامه ابن العماد لیکی (الحافظ الكبير) ④ اوحافظ ابن حجي المتوفى ۸۱۶ هجری چه ددوی مشهور شاګرد دې ، دا رائې ظاهروی (احفظ من ادركناه لمتون الاحاديث واعرفهم بجرحها ورجالها وصحيحها وسقيمها وكان اقرانه وشيوخه يعترفون له بذالك وما اعرف اني اجتمعت به على كثرة ترددي اليه الا واستفدت منه) مونږ چه کوم خلق اولیدل په دې ټولو کښې د متون حدیث دټولونه لوئې حافظ اوجرح او رجال اودصحیح او دضعیف دټولونه ښه پیژندونکې وو ، او په دې باره کښې ددوی هم عصر او ددوئ شیوخ هم اعتراف کوی ، او ماته یاد نه دی چه څه کله هم ددوی په خدمت کښې حاضر شوې یم اوما ددوی نه څه استفاده نه وی کړې ⑤ اوحافظ ابن ناصر الدين

الدمشقي په،الردالوافر،کښې ددوی ذکر په داسې طریقه شروع کوی ، ﴿الشیخ الامام العلامة الحافظ عماالدین ثقة المحدثین عمدالمورخین علم المفسرین﴾

د حافظ عسقلانی رحمه الله تنقید:- اوحافظ ابن حجر عسقلانی رحمه الله (چه ددوی متعلق صاحب د کشف الظنون لیکلی دی چه ددوی قلم د خلقو باره کښې خراب وو او ژبه ئې ښه وه ، کاش چه دا معامله الټه وې چه دديې ښه والې باقی وې ، اصل عبارت دادې چه ﴿کان قلم ابن حجر رحمه الله سیئا فی مثالب الناس ولسانه حسنا ولیته عکس لیبقی الحسن الجواهر والدرر﴾، دوی هم د ابن کثیر متعلق دومره تسلیموی چه ﴿واشتغل بالحدیث مطالة فی متونه ورجاله﴾. دحدیث د متون اورجال په باره کښې مشغول وو خوبیاهم دخپل عادت مطابق لیکلی دی چه ﴿ولم یکن علی طریق المحدثین فی تحصیل العوالی وتمیز العالی من النازل ونحوذالك من فنونهم وانماهو من محدث الفقهاء﴾،دې د عالی اسانیدو په تحصیل اود عالی اونازل په تمیز او دا قسمه نور فنونوکښې دمحدیثنو په شان نه وو او دا دمحدثینو خاص فنون دی بلکه دوی خو د فقهاء کرامو محدث وو.

د حافظ جلال الدین رحمه الله جواب:- خو حافظ سیوطی رحمه الله ددې یوښه جواب لیکلې دې هغوی فرمانی چه ﴿قلت فی علم الحدیث معرفة صحیح الحدیث وسقیمه وعلله واختلاف طرقه ورجاله جرحا وتعدیلا واما العالی والنازل ونحوذالك فهو من الفضلة لامن الاصول المهمة﴾ څه وایم چه اصلی څیز په علم حدیث کښې د صحیح اوضعیف پیژندګلو او علل او داختلاف طرق علم او درجال جرح وتعدیل نه واقفیت دې. پاتې شو عالی (چه په کوم سند کښې وسائط کم وی هغه عالی دې چه په کوم کښې زیات وی هغه نازل دې ،دا شان نور څیزونه نودا د زیاتو څیزونو څنې دی چې د اصول مهمه. د فقهاؤ أصل کاردمسائلو استنباط وویه دې وجه ددوی نظر زیات تر متن حدیث باندې وی اوهغوی دا ګوری چه ددې مسئلې نه څه راووتل. دسند نه دوی ته صرف دومره بحث وی چه په دې کښې د دومره خلقو نومونه اخستې شی نو هم هغه معتبر او قابل قبول پاتې شو.باقی دا خبره چه په دې باره کښې زیات دی یا کم دا څیز دهغوی په نظر کښې ډیر اهم نه دې،خو ارباب روایت کښې ددوی ډیر زیات اهمیت دې چه ددوی په نیز صرف په یو واسطه دکمولو دپاره هم سفر ښه دې) اونازل وغیره نودا په زوائدوکښې داخل دی په اصول مهمه کښې نه ،

د علامه کوثری جواب:- اوعلامه محدث زاهد الکوثری لیکی چه حافظ ابن کثیر رحمه الله باندې دمتون حدیث حفظ کولو زیاته غلبه وه لیکن دهغوی حیثیت دومره پریوتې هم نه وو چه هغوی دطبقات رواة اوددوی داحوالو د معرفت په اعتبار سره عالی اونازل کښې هم فرق نشو کولې بلکه دا خبره خو په داسې سرې هم پټه نه شی پاتې کیدې چه په علم رجال کښې ئې ددوی نه ډیره زیاته کمه درجه وی . او دا څنګه کیدې شو چه ترکومې پورې هغه دیو اوږدې مودې پورې دمزی رحمه الله په خدمت کښې حاضر وو او د ،التکمیل، ، په جمع کولوکښې اخته وو ، اودحافظ ابن حجر رحمه الله پتې خبرې هم ددې خلقو په مینځ کښې ښکاره شی چه په فضل اوکمال کښې مشهور دی.

د حافظ رحمه الله قوت حافظه:- مورخینو دحافظ ابن کثیر رحمه الله دحافظې او پوهې خاص طور سره تعریف کړې دې،ابن العماد لیکی چه ﴿کان کثیر الاستحضار قلیل النسیان جید الفهم﴾چه ابن کثیر رحمه الله یادولو والا ، لږ هیرولووالا او ډیر زیات پوهه وو.

درس و افتاء ،دالله ﷻ ذکر :- دحافظ ابن کثیر رحمه الله ټول عمر په درس او افتاء اوتصنیف اوتالیف کښې تیر شوې وو.دحافظ ذهبی رحمه الله دوفات نه پس دوی په مدرسه ام صالح او مدرسه تنکزیه (چه په هغه زمانه کښې دټولونه مشهورې مدرسې وې) کښې د شیخ الحدیث په ګدئی ناست وو. د ذکر سره ئې ډیر زیات شغل وو ابن حبیب رحمه الله ددوی متعلق لیکلی دی چه ﴿امام ذي التسبیح والتهلیل﴾ ،

ښکلی مزاج:- ددوی طبیعت ډیر زیات نرم او ښکلې وو او خوش طبع وو. حافظ ابن حجر رحمه الله ددوی صفتونوکښې د ﴿حسن الفاکهة﴾ الفاظ استعمال کړی دی یعنی ډیر لطف مزاج وو.

غالبا داقسمه واقعه داهم ده .کله چې حافظ زين الدين عراقي د شيخ الاسلام تقي الدين سبكي درس كښې حاضر شو نوشيخ الاسلام خپل درس كښې ددهٔ ډير په عظمت سره ذكر اوكړو اوډيرو لويو عالمانوسره ئې ددهٔ پيژند ګلو اوكړه. او ددوئ د معرفت او اتقان ئې ډير تعريف اوكړو.او دا (حافظ زين الدين عراقي) په فن حديث كښې د امام حافظ علاء الدين ابن التركماني حنفي او مصنف الجوهر النقي في الرد على البيهقي خاص شاګرد وو. حافظ ابن كثير رحمه الله اوفرمائيل چې ماته په دهٔ باندې دومره بهروسه هم نه شته چې دې به هغه حديث راوباسي چې كوم د ماء مشمس باره كښې ابن عباس رضی الله عنه نقل دې .(ماء مشمس هغه اوبه دې چې كومې نمر ګرمې شوې وي)

علامه ابن تيميه رحمه الله سره خصوصي تعلق :- په آخر كښې دا ښكاره كول ضروري دي چه دحافظ ابن كثير رحمه الله دخپل استاد علامه ابن تيميه سره خاص تعلق وو. د هغوي ددوي علمي ژوند باندې ډير ژور نظر وو اوهم ددې نتيجه وه چه دوي په بعضو هغه مسائلو كښې دابن تيميه رحمه الله نه متاثره وو. په كومو كښې چې هغه دجمهورو سلفونه خانله وو.

تيميه قاضي شهبه په خپل طبقات كښې ليكي چه ﴿كانت له خصوصية بابن تيمية ومناضلة عنه واتباع له في كثير من ارائه وكان يفتي برايه في مسئلة الطلاق وامتحن بسبب ذالك واوذي﴾ددوي دابن تيميه سره خاص تعلق وو او ددوي د طرف نه به ئې جګړه كوله او ډيرو رائيو كښې به ئې دهغوي اتباع كوله. د طلاق په مسئله كښې (شيخ د ابن تيميه رحمه الله رائې كښې اګر چه درې طلاقه په يو وخت كښې وركړې شي نو هغه به يوشمارلې كيږي) هم دهغوي په رائې باندې فتوي وركوله چه ددې په وجه په آزميښت كښې پريوتلو او تكليف ورته اورسيدو.

وفات :- په آخري عمر كښې ئې نظر لاړو او د زيارت په ورځ دشعبان په شپږيشتم تاريخ ۷۷۴ هجرئي كښې وفات شو او په مقبره صوفيه كښې دخپل محبوب استاد شيخ الاسلام ابن تيميه رحمه الله په خوا كښې ښاوروته اوسپارلې شو.ددوي يو شاګرد ددوي په وفات باندې ډيره دردناكه مرثيه ليكلې ده چه د هغې دوه اشعار دادي :

لفقدك طلاب العلوم تأسفوا	وجادوا بدمع لا يبيد غزير
ولو مزجوا ماء الدامع بالدماء	لكان قليلا فيك يا ابن كثير

يعني دعلوم طالبان ددوي په وفات ډير زيات افسوس مند شو. او دومره ئې ژړل چه بالكل نه په قلاريدل او كه هغوي داوښكو سره وينې هم شاملې كړې نوبيابه هم ائې ابن كثير رحمه الله ستاسو دپاره لږې دي.

پسمانده ګان :- پسمانده ګانو كښې دوه خامن چه ډير مشهور دي او زين الدين عبدالرحمن چه هغوي په ۷۹۲ هجرئي كښې وفات شوې دې او بل بدر الدين ابوالبقاء محمد رحمه الله ډير لوئې محدث تير شوې دې،هغوي په ۸۰۴ هجرئي كښې په رمله كښې وفات شو ددې دواړو) ذكر حافظ ابن فهد په سلسله وفيات كښې كړې دې .

د دوي تصنيفاتو د علماؤ داد :- دوي تفسير ، حديث ، سيرت اوتاريخ كښې ډير ستر مقام والا تصانيف پريښودې دې. دا ددوي د اخلاص بدله او ددوي دنيت بركت وو چه دالله ﷻ د بارګانه دوي ته قبول عام اوشهرت ملاؤ شو.مورخينو ددوي دتصانيفو د افاديت او اوددوي دقبوليت ذكر خاص طورسره كړې دې. ① ذهبي رحمه الله فرمائي چه﴿وله تصانيفه مفيدة﴾ ② ابن حجر رحمه الله فرمائي چه ﴿سند سادت قصانيفه في البلاد في حياته وانتفع الناس بها بعد وفاته﴾ددوي په ژوند كښې ددوي تصانيف ښارښار ته اورسيدل او ددوي د وفات نه پس خلق ددې نه مستفيد كيدل ③ او شوكاني رحمه الله ليكي چه﴿وقد انتفع الناس بتصانيفه لاسيما التفسير﴾خلقو ددوي دتصانيفو اوخاص كر دتفسير نه ښه فائده پورته كړه.ددوي د كومو تصانيفو چه مونږ ته اطلاع ملاؤ شوه هغه لاندې ذكر كولې شي.

[۱] **تفسیر القرآن الکریم:-** ①ددې متعلق حافظ سیوطي رحمه الله تصریح فرمائي چه ﴿لم یؤلف علی نمطه مثله﴾ په دې طرز باندې نورتفسیرونه نه دي لیکلې شوي ②او محدث کوثري رحمه الله فرمائي چه ﴿هو من اجد کتب التفسیر بالروایة﴾ داتفسیر په بالروایت کښې دټولونه زیات مفید کتاب دې③د تفسیر قرآن الکریم په خصوصیت کښې قاضي شوکاني رحمه الله لیکي:﴿وقد جمع فیه فأوعی ونقل المذاهب والاخبار والاثار وتکلم بأحسن الکلام وانفسه﴾په دې کښې ئې جمع کړې ده او ښه ئې محفوظ کړې دې ، مذاهب ئې نقل کړي دي او احادیث ئې لیکلي دي،آثار ئې درج کړي دي او ښه ښکلي اوډیر مزیدار کلام ئې کړې دې،مصنف په دې کتاب کښې دټولو نه مخکښې دتفسیر القرآن باالقرآن أصولوباندې یو آیت تفسیر هم په دې مضمون د بل آیت په رڼرا کښې کړې دې ، بیا دمحدیثنو دمشهورو کتابونو نه په دې باره کښې چه کوم احادیث روایت شوي دی هغه ئې نقل کړي دي او ددې په اسانید او رجال اوسیر باندې ئې ښه بحث کړې دې او دې نه پس آثارصحابه رضوان الله علیهم اجمعین اوتابعین وراندې کوي.دحافظ ابن کثیر رحمه الله دا د ټولونه لویه علمي کارنامه ده چه هغوی د تاریخ او تفسیر نه اسرائلیات چاڼ کړې اوبیل کړي ئې دي او رښتیا دا دی چه ددې اهم کار دپاره هم دداسې لوئي نظروالا محدث ضرورت وو ، دا دومره لوئي کاردې که دهغوی په علمي خدمتونو کښې د هغوی دا یوخدمت وو نو بیا به هم دهغوی د فخر دپاره دا کافي وو. الحمدلله دا کتاب مشهور دې او بیا بیا چهاپ شوې دې .

[۲] **البدایه والنهایه :-** دا فن تاریخ کښې دهغوی یو قیمتي تصنیف دې او دمصر نه چهاپ شوې دې . په دې کښې دکائنات دشروع نه واخله تر دآخرت د احوالو پورې درج دی. دتیر شوؤ نبیانو علیهم السلام اودتیرشوؤ امتونو ذکر دې، بیا دسیرت نبوی ﷺ بیان دې او دې نه پس د خلافت راشده نه واخله تر خپل وخته پورې تفصیلي تاریخ لیکلې شوې دې . بیا د اشراط الساعة او احوال آخرت بیان دې،په دې تاریخ کښې امام موصوف غرائب،مناکیر او اسرائلیات چاڼ کړې دې① صاحب کشف الظنون لیکي﴿اعتمد فی نقله علی النص من الکتاب والسنة وفی وقائع الالوف السالفة ومیزبین الصحیح والسقیم والخبر الاسرائیلی وغیره﴾دتیرو زرګونو کالو واقعاتو کښې دکتاب او سنت تصریح باندې اعتماد کړې دې او صحیح ضعیف اواسرائیلي روایات وغیره ئې جدا کړي دي ② مورخ ابن تغري بردي ددې تاریخ متعلق لیکي چه ﴿هو فی غایة الجودة﴾داډیر زیات ښه دې ③امام علامه حافظ بدر الدین محمود عیني حنفي شارح بخاري په خپل تاریخ کښې زیات تر هم په دې کتاب باندې اعتماد کړې دې اوحافظ ابن حجر رحمه الله ددې اختصار هم کړې دې.په کشف الظنون کښې دي چه محمود بن محمدبن دلشاد د البدایه والنهایه په ترکۍ ژبان کښې ترجمه کړې وه .په دې تاریخ کښې واقعات اووفیات دواړه درج دي . دسیرت نبویه حصه په کښې خاص طور سره دټولونه بهتر ده. خو د ډیرو مشاهیرو علماء تذکره په دې کتاب کښې د درج کیدو نه پاتې شوې ده،په دې کښې د مصنف رحمه الله نه دوه کاله مخکښې پورې حالات راغلي دي ، په پاکستان کښې ددې په اردوکښې ترجمه شوې ده.

[۳] **التکمیل فی معرفة الضعفاء والمجاهیل :-** صاحب کشف الظنون ددې کتاب نوم ﴿التکملة فی اسماء الثقات والضعفاء﴾لیکلې دې.خو پخپله مصنف په البدایه والنهایه اواختارعلوم الحدیث کښې هم دا نوم لیکلې دې.دا کتاب لکه څنګه چه دنوم نه ظاهردی چه په فن اسماء الرجال کښې دې اود تصریح د حافظ حسیني رحمه الله مطابق په پنځو جلدونوکښې دې ،په دې کښې مصنف دحافظ مزي رحمه الله تهذیب الکمال اود حافظ ذهبي رحمه الله میزان الاعتدال جمع کړې دی او ځاني په ځاني ئې دخپل طرف نه په دې کښې فائده مندې اضافې کړې دی.په خپله د مصنف رائې ددې کتاب په باره کښې داده چه﴿هو انفع شئ للفقیه البارع وکذالك للمحدث﴾.داډیرفائده مند څیز دې چه ماهر فقیه اوداشان دیومحدث دپاره ډیر اهم دی

[٤] **الهدى والسنن فى احاديث المسانيد والسنن** :- هم دا کتاب دې چه د "جامع المسانيد به نوم" سره مشهور دې.مصنف رحمه الله په دې کښې مسند امام احمد بن حنبل،مسند بزاز،مسند ابی يعلی،مسند ابن ابی شيبة اوصحاح سته روايات جمع کړی دی 'و دائې په ابواب باندې مرتب کړې دې .محدث کوثری رحمه الله ليکی (هومن انفع کتبه) دا دهغوی په تصنيفاتوکښې دټولونه زيات فائده مند دې ، ددې کتاب قلمی نسخه په دارالکتب المصريه کښې موجود ده . دا کتاب هم په عربئ کښې چهاپ شوې او مارکيټ ته راغلی.

[٥] **طبقات الشافعيه**:په دې کښې دفقهاء شافعيه ذکر دې،ددې قلمی نسخه شيخ محمد بن عبدالرزاق حمزه دشيخ حسين باسلامه سره کتلې ده چه په مکه معظمه کښې دمجلس شوری رکن وو ، دا کتاب هم عربئ کښې چهاپ شوې دې.

[٦] **مناقب الشافعي** :- دا رساله دامام شافعي رحمه الله په حالاتوکښې ده. مصنف ددې ذکر البدايه والنهايه کښې د امام شافعي رحمه الله په تذکره کښې کړې دې ، ددې قلمی نسخه هم طبقات الشافعيه سره مجلد ده ، صاحب الظنون ددې رسالې نوم "الواضح النفيس فى مناقب الامام ابن ادريس" ليکلې دې.

[٧] **تخريج احاديث ادلة التنبيه**:-

[٨] **تخريج احاديث**:-مختصر ابن الحاجب،التنبيه اومختصر دواړه هغه کتابونه دی چه دا مصنف د طالب علمئ په زمانه کښې حفظ کړې وو. پدې دواړو کتابونوکښې دکتب حديث تخريج هم ليکلې شوې دې.

[٩] **شرح بخاري**:- ددې تصنيف ئې هم شروع کړې وو. خو نامکمل پاتې شو . کشف الظنون کښې دی چه صرف د ابتدائی حصې شرح ده . مصنف ددې ذکر په اختصار علوم الحديث کښې کړی دې .

[١٠] **الاحكام الكبير**:- داکتاب ئې هم په لويه پيمانه باندې داحاديثو په احکامو کښې ليکل شروع کړې وو خو کتاب الحج پورې ئې اوليکلو او ختم نشو،مصنف رحمه الله په علوم الحديث کښې ددې کتاب ذکر کړې دې.

[١١] **اختصار علوم الحديث** :- نواب صديق حسن خان په منهج الوصول فى اصطلاح احاديث الرسول" کښې ددې نوم "الباعث الحثيث على معرفة علوم الحديث" ليکلې دې. دا دعلامه ابن صلاح (المتوفى ۶۴۳ هجری) مشهور کتاب " علوم الحديث " اختصار دې کوم چه په اصول حديث کښې په مقدمه ابن الصلاح سره مشهور دې د هغې اختصار دې.مصنف په دې کښې ځائې په ځائې مفيدې اضافې کړې دی.حافظ ابن حجر عسقلانی رحمه الله ددې کتاب متعلق ليکی چه (وله فيه فوائد) په دې کتاب کښې حافظ ابن کثير رحمه الله ډيرې فائدې ليکلی دی.

[١٢] **مسند الشيخين** :- په دې کښې دشخينونه يعنی دحضرت ابوبکر صديق رضی الله عنه او حضرت عمر فاروق رضی الله عنه نه چه کوم احاديث مروی دی هغه ئې جمع کړې دې.مصنف رحمه الله په "اختصار العلوم الحديث" کښې په خپل يوتصنيف کښې دمسند عمر رضی الله عنه ذکر کړې دې.دامعلومه نشوه چه آيا هغه يومستقل کتاب دې يا هم د دې کتاب دوئمه حصه ده.

[١٣] **السيرة النبوية ﷺ** :- دا په سيرت باندې ډير لوئې کتاب دې .

[١٤] **الفصول فى اختصار سيرة الرسول ﷺ** :- دا په سيرت باندې يو مختصر کتاب دې . مصنف رحمه الله ددې ذکر په خپل تفسير کښې په سورة احزاب کښې د غزوه خندق په بيان کښې کړې دې.ددې کتاب قلمی نسخه په مدينه منوره کښې په کتب خانه د شيخ الاسلام کښې موجود ده.دا د "الفصول فى سيرة الرسول" نوم سره په عربئ او اردو کښې چهاپ شوې دې .

[١٥] **كتاب المقدمات**:- ددې ذکر په اختصار علوم الحديث کښې شته يا کړې شوې دې.

[۱۶] مختصر کتاب المدخل للبیهقی:ددې ذکر هم د اختصارعلوم الحدیث،، په مقدمه کښې کړې شوې دې .
[۱۷] الاجتهاد فی طلب الجهاد:- کله چه فرنګیانو د اپاس د قلعې محاصره اوکړه نو په هغه وخت کښې دوی دا رساله امیرمنجك دپاره لیکلې وه. دا رساله مصر کښې چهاپ شوې ده اوشائع شوې ده.
[۱۸] رسالة فی فضائل القران:- دا رساله هم تفسیر ابن کثیر سره مطبع المنار کښې مصر کښې چهاپ شوې ده.
[۱۹] مسند امام احمد بن حنبل رحمه الله :- دا هم دوی په حرفونوباندې مرتب کړې وه او دې سره ئې د طبرانی دمعجم او ابویعلی زوائد هم درج کړی وو. دامام ابن کثیر رحمه الله ټولو تصانیفوکښې دا ښه والئ دې چه څه لیکی ډیر په تحقیق او تفصیل سره لیکی .عبارت ئې آسان او طرز بیان ئې زړه ته نژدې وی ﴿ربنا اغفرلنا ولاخواننا الذین سبقونا باالایمان ولا تجعل فی قلوبنا غلا للذین امنوربنا انك رؤف الرحیم﴾ .

مقدمه د حافظ ابن کثیر

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

حمد سره خپل کتاب شروع کول:- ټول تعریفونه الله ﷻ لره دی، چه هغه ذات خپل کتاب په حمد سره شروع کړو او وې فرمائیل ﴿اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ رَبِّ الۡعٰلَمِیۡنَ ۙ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ ۙ مٰلِكِ یَوۡمِ الدِّیۡنِ ؕ﴾ اوبل ځائې کښې ئې اوفرمائیل ﴿ اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ الَّذِیۡۤ اَنۡزَلَ عَلٰی عَبۡدِهِ الۡکِتٰبَ﴾ ټول تعریفونه الله ﷻ دپاره دی چه هغه ذات په خپل بنده باندې قرآن پاك نازل کړو . چه په دې کښې هیڅ کوږوالی نشته. چه همیشه دین لره قائم ساتلو واله دې، دپاره ددې چه الله ﷻ دسخت عذاب نه خلقو لره خبردار کړی . او چه کومو خلقو ایمان راوړواو نیك عملونه کوی نوهغوی ته بهترینه اودهمیشګیرې بدلې زیرې ورکړه .اوچه کوم خلق دخپل پلار نیکه په خبرو دالله ﷻ اولاد منی او دوی سره دلیل نشته او نه ددوی پلارانوسره څه دلیل وونوهغوی ته خبردارې ورکړی چه دا ډیره لویه غلطی ده او دروغ خبره ده چه ددوی په ژبو باندراځی. اے نبی ﷺ ! تاسو په دوی مه غمژن کیږئی.

د مخلوق پیدائش په حمد سره:- چه څنګه دې پروردګار خپل کتاب په حمد سره شروع کړو داشان هغه عظیم ذات ﷻ د خپل مخلوق پیدا هم د حمد نه شروع کړو ، ارشاد دې چه ﴿اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ الَّذِیۡ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضَ وَجَعَلَ الظُّلُمٰتِ وَالنُّوۡرَ ۬ؕ ثُمَّ الَّذِیۡنَ کَفَرُوۡا بِرَبِّهِمۡ یَعۡدِلُوۡنَ ﴿﴾﴾ یعنی ټول تعریفونه الله ﷻ دپاره دی چه هغه عظیم ذات ﷻ آسمان اوزمکه او رڼړا اوتیاره پیداکړه . او کفار ددې باوجود بیاهم دالله ﷻ سره شریك جوړوی.

د مخلوق خاتمه په حمد سره :- داشان دمخلوق خاتمه ئې هم په حمد و ثنا سره اوکړه . د جنتیانو اود جهنمیانو بیان ئې اوکړو، وې فرمائیل چه﴿ وَتَرَی الۡمَلٰٓئِکَۃَ حَآفِّیۡنَ مِنۡ حَوۡلِ الۡعَرۡشِ یُسَبِّحُوۡنَ بِحَمۡدِ رَبِّهِمۡ ۚ وَقُضِیَ بَیۡنَهُمۡ بِالۡحَقِّ وَقِیۡلَ الۡحَمۡدُ لِلّٰهِ رَبِّ الۡعٰلَمِیۡنَ ﴿﴾﴾ ته به اوګورې چه فرښتې دالله ﷻ د عرش نه څلورو وارو طرفو ته وی اودخپل رب حمدوثناء اوتسبیح اوپاکوالی به بیانوی. فیصلې به دحق سره شوې وی او ونیلې شوی به وی چه ټول تعریفونه دالله ﷻ دپاره دی.هم ددې وجې دالله ﷻ فرمان دې چه ﴿ وَهُوَ اللّٰهُ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ؕ لَهُ الۡحَمۡدُ فِی الۡاُوۡلٰی وَالۡاٰخِرَۃِ ۫ وَلَهُ الۡحُکۡمُ وَاِلَیۡهِ تُرۡجَعُوۡنَ ﴿﴾﴾ یعنی الله هغه ذات دې چه دهغه نه سوا څوك معبود نشته او هم هغه طرف ته به تګ وی اوبل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿ اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ الَّذِیۡ لَهٗ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الۡاَرۡضِ وَلَهُ الۡحَمۡدُ فِی الۡاٰخِرَۃِ ؕ وَهُوَ الۡحَکِیۡمُ الۡخَبِیۡرُ ﴿﴾﴾ ټول تعریفونه الله دپاره دی دآسمان او زمکې ټول څیزونه دهغه په ملکیت کښې دی، آخرت کښې هم حمد دهغه عظیم ذات دپاره دې ، هم هغه حکمت والا اوخبردار دې . اول او آخر کښې هم دهغه تعریف دې، یعنی چه څه هغه ذات پیدا کړی دی اوڅه به پیدا کوی،هغه ذات په دې ټولو کښې تعریف والا دې . لکه څنګه چه مونځګذار ﴿سمع الله﴾ نه پس وائی ﴿اللهم ربنا لك الحمد ملاء السموات وملاء الارض وملاء ماشئت من شئ بعد﴾ [1]،اے الله ﷻ اے څمونږ ربه هم ستا دپاره ټول تعریفونه دی . د آسمان او د زمکې د ډکیدو په برابر او ددې نه پس هم چه کوم یو څیز لره ته ډکول غواړې .

جنتیانو ته د حمد الهام کیدل:- هم ددې وجې به جنتیانوته هم دحمد و ثناء الهام کیږی او ددوی د ساه ګانوسره به بغیر د څه تکلیف نه دالله ﷻ تعریف او دهغه تسبیح اداکیږی . [2]ځکه چه دالله ﷻ عظیم الشان نعمتونه او دهغه ذات قدرتونه اودهغه ذات کامل قدرت اودهغه زبردست سلطنت اودهغه پرله پسې رحمتونه اودده همیشه همیشه احسانات به ددوی پیش نظر وی . دا قرآن پاك بیان فرمائیلې دی ﴿ دَعۡوٰىهُمۡ فِیۡهَا سُبۡحٰنَكَ اللّٰهُمَّ وَتَحِیَّتُهُمۡ فِیۡهَا سَلٰمٌ ۚ وَاٰخِرُ دَعۡوٰىهُمۡ اَنِ الۡحَمۡدُ لِلّٰهِ رَبِّ الۡعٰلَمِیۡنَ ﴿﴾﴾ دایمان سره دنیك عمل کوونکو

---

[1]) صحیح مسلم ، کتاب الصلوة ،باب اعتدال ارکان الصلوة وتخفیفها : ۴۷۱)–

[2]) صحیح مسلم ، کتاب الجنة ، باب فی صفات الجنة واهلها وتسبیحهم فیها بکرة وعشیا: ۲۸۳۵)–

دپاره به ددوی رب ﷻ ددوی دایمان په ذریعه دوی ته دنعمت والا باغونه ورکړي چه ددې لاندې به نهرونه بهیږی، ددوی آواز ﴿سُبۡحٰنَكَ اللّٰهُمَّ﴾ اویه خپلوکښې به دسلام تحفه وی .اوآخری غوښتنه به ددوی دا وی چه ټول تعریفونه دالله ﷻ دپاره دي چه دټولوجهان والورب دي .

﴿رُسُلًا مُّبَشِّرِیۡنَ وَمُنۡذِرِیۡنَ لِئَلَّا یَکُوۡنَ لِلنَّاسِ عَلَی اللّٰہِ حُجَّۃٌۢ بَعۡدَ الرُّسُلِ﴾ دالله ﷻ دپاره ټول تعریفونه دی چه هغه خپل رسولان زیری ورکونکی او خبرداري ورکونکی جوړ کړل او وي لیږل چه دې دپاره د رسولانو دراتلو نه پس دخلقو په الله ﷻ باندې څه حجت پاتې نشی . ددې رسولانو سلسله په امی عربی مکی ﷺ باندې ختمه شوه . چه دټولونه زیاتې واضحې لارې هدایت کولو والا دې.

د نبی کریم د رسالت عمومیت:- دحضور ﷺ د زمانې نه واخله تر قیامته پورې چه څومره انسانان او جنات دی هغه ټولو طرف ته د حضرت محمد ﷺ رسالت دې . لکه څنګه چه په قرآن پاك کښې دی چه ﴿ قُلۡ یٰۤاَیُّہَا النَّاسُ اِنِّیۡ رَسُوۡلُ اللّٰہِ اِلَیۡکُمۡ جَمِیۡعًا ﴾ اې نبی ﷺ ته اووایه چه اې خلقو ! زه تاسو ټولو خلقو طرف ته دالله ﷻ رسول یم دهغه الله ﷻ چه د آسمان او زمکې مالك دې چه دهغه نه سوا بل څوك معبود نشته چه هغه پیدا کوی او وژنی ،نو اې خلقو تاسو ټول ایمان راوړنی په الله ﷻ باندې اودهغه په رسول باندې چه نبی دې امی دې چه هغه ایمان راوړې دې په الله ﷻ اودهغه په خبروباندې . اې خلقو هم دده په نقش قدم تللوکښې ستاسو هدایت دې . بل ځائې کښې ارشاد دی چه ﴿ لِاُنۡذِرَکُمۡ بِہٖ وَمَنۡۢ بَلَغَ ﴾ چه څه تاسوهم ویروم او هغه (خلق) هم چه هغوی ته دالله کلام اورسی نوچه کوم یو عربی،عجمی ،تور سپین ته دا قرآن پاك اورسی نونبی کریم ﷺ دهغه دپاره ویرونکې دې.دوجې الله ﷻ فرمائیلی دی چه ﴿ وَمَنۡ یَّکۡفُرۡ بِہٖ مِنَ الۡاَحۡزَابِ فَالنَّارُ مَوۡعِدُہٗ ﴾ نو څوك چه کفر کوی په دې قرآن (یعنی ددې نه انکار کوی) هغه په قرآن حکم سره جهنمی دې .بل ځائې کښې ارشاد دې چه﴿ فَذَرۡنِیۡ وَمَنۡ یُّکَذِّبُ بِہٰذَا الۡحَدِیۡثِ ؕ سَنَسۡتَدۡرِجُہُمۡ مِّنۡ حَیۡثُ لَا یَعۡلَمُوۡنَ ﴾یعنی ته ما او دا دروغ ویونکې پریږده ، څه به دوی په مزه مزه نیسم د هغه د طرفنه چه دوی ته به پته هم اونه لګی.

رسول کریم ﷺ فرمائی چه ځما پیغمبری عامه ده هر یو سپین او تور طرف ته څه پیغمبر جوړکړې شوې لیږلې شوې یم (۱) ، حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چه ټول جن او انس طرف ته.نو نبی کریم ﷺ ټولوانسانان او جناتو طرف ته دالله ﷻ رسول دې،ټولو ته دالله ﷻ وحی اوقرآن پاك رسوونکې دې چه دهغه کتاب هیڅ یوطرف نه باطل نه ښکاری. چه دحکمتونو اوتعریفونو والا الله ﷻ نازل کړې دی.

په قران کښې دغور وفکر دعوت :-الله ﷻ پدې خپل کلام باندې دپوهیدو تاکید هم کړې دې ، فرمائی چه ﴿ اَفَلَا یَتَدَبَّرُوۡنَ الۡقُرۡاٰنَ ؕ وَلَوۡ کَانَ مِنۡ عِنۡدِ غَیۡرِ اللّٰہِ لَوَجَدُوۡا فِیۡہِ اخۡتِلَافًا کَثِیۡرًا ﴾تاسو ولې په قرآن پاك کښې غور اوتدبر نه کوئی که دا دالله ﷻ نه سوا د بل چا دطرف نه وې نو تاسو به په دې کښې ډیر زیات اختلاف موندې وې. بل ځائې کښې ارشاد فرمائی چه مونږ دا مبارك کتاب ستا طرف ته نازل کړې دې چه په دې کښې خلق غوروفکر اوکړی اوعقل مند خلق ترینه نصیحت حاصل کړی. اوبل ځائې کښې فرمائي چه دا خلق ولې په قرآن پاك دپوهیدو کوشش نه کوی ولې ددوی زړونو ته تالې لګیدلې دی.

ددنیا غوښتونکو عالمانو مذمت :-نو په عالمانوباندې واجب دی چه دکلام الله مطلب واضحه کړی ، او زده کړی او(خلقو) ته ښائی اودخلقو صحیح راهنمائی اوکړی . الله ﷻ فرمائی چه مونږ دکتاب والو سره وعده اخستې ده چه هغوی دا بیانوی او پټوی ئې نه خودې خلقو داشاته اوغورزولو او ددې په بدله کښې ئې دنیا طلب کړه. ددوی دا سودا ډیره خرابه ده. او بل ځائې کښې فرمائی چه کوم خلق دالله ﷻ وعده او خپل قسمونه د لږ رقم په بدله کښې خرڅ کړی نو ددوی دپاره په آخرت کښې هیڅ حصه نشته

---

(۱) صحیح مسلم ، کتاب المساجد ، باب المساجد ومواضع الصلوة : ٥٢١)-

. الله ﷻ به دوی سره دقیامت په ورځ خبرې نه کوی اونه به دوی طرف ته درحمت نظر سره ګوری. اونه به دوی لره پاکوی بلکه ددوی دپاره دردناك عذاب دې. نو کومو خلقوته چه مونږ مخکښې کتاب ورکړې وو اوهغوی ددې نه مخ واړولو او ددنیا په حاصلولو او ددې په جمع کولوکښې مشغول شو اوالله ﷻ چه کوم څیزونونه منع فرمائیلیی دی په هغې پسې روان شو اودالله ﷻ کتاب ئې پرېښودو الله ﷻ ددې مذمت بیان فرمائیلې ده. مسلمانانوته پکار دی چه هغوی دې داسې نه کوی چه دمذمت سبب جوړ شی. بلکه دوی ته پکار دی چه دالله ﷻ په کلام کښې د زړه نه مشغول وی او دقرآن پاك په ازده کولو او خودلو او پوهولو کښې مشغول وی .

قران سره زړونه نرمیږی:- الله ﷻ فرمائی چه آیا تر اوسه پورې هغه وخت نه دې راغلې چه دمسلمانانو زړونه دالله ﷻ دذکر (او چه کوم دوی طرف ته حق راغلې دې دهغې نه) ددوی زړونه اوویریږی اودهغه چا په شان نشی ، چه کومو ته ددې نه مخکښې کتاب ورکړې شوې وو خو چه څه زمانه تیره شوه نودهغوئ زړونه سخت شو اواکثر خلق نافرمانه شو. پوهه شئ مړې زمکې ته نوې ژوند ورکول صرف دالله ﷻ کار دې مونږ خو ستاسو د پوهې دپاره خپل آیتونه بیان کړل.

ددې دواړو آیتونو په ترجمه باندې غور اوکړئی چه په څه لطافت سره بیان شوې دې چه څنګه باران سره خشکه زمکه شنه شی داشان ایمان اوهدایت سره هغه زړونه چه د نافرمانو او ګناهونو په وجه سخت شوی دی نرمیږی ، الله ﷻ چې پاك لوئې اوجواد اوسخی ذات دې د هغه نه مونږ امیدلرو د قبولیت او مونږ دعا کوؤ چه هغه پاك ذات ﷻ زمونږ زړونه هم نرم کړی. آمین.

دتفسیر صحیح طریقه څه ده ؟ :-واورئی ! دتفسیر بهترینه او صحیح طریقه داده چه اول خودقرآن پاك تفسیر هم په قرآن پاك سره وی څکه چه یوبیان په یو ځائې کښې مختصر دې نو په بل ځائې کښې د هغې تفصیل هم شته . ددې نه پس ددینه دقرآن پاك تفسیرپه حدیثو دې. څکه چه حدیث د قرآن پاك تفسیر او شرح ده. بلکه حضرت امام ابوعبدالله بن محمد بن ادریس شافعی رحمه الله فرمائی چه د رسول الله ﷺ ټول احکام هم دقرآن پاك نه ماخوذ دی. دالله ﷻ فرمان دې چه مونږ په تاسو باندې قرآن پاك حق سره نازل اوفرمائیلو چه تاسو دخلقو په مینځ کښې دالله ﷻ د خودلې شوی احکامو مطابق فیصلې اوکړئی .خبردار ! تاسوهغه خلقو سره مه کیږئی چه کوم خیانت کوی. او بل ځائې کښې ارشاد دې چه مونږ په تاسو باندې دا کتاب نازل کړې دې چه دخلقو د اختلاف فیصله اوکړئی . داکتاب دایماندارو دپاره دهدایت اود رحمت (باعث) دې. په یوبل مقام کښې فرمائی چه مونږ ددې ذکر ستاسو طرف ته په دې وجه نازل کړې دې چه تاسو دا خلقوته ښه په ښکاره ښکاره اورسوئی چه په دې غوراوکړی.

دحدیث اهمیت :-نبی کریم ﷺ فرمائی خبردارچه ماته قرآن پاك هم راکړې شوې دې او داشان ددې په مثال یو بل څیز هم (۱)نوددې نه مراد سنت دې .یادساتئ احادیث هم دالله ﷻ وحی ده لکه څنګه چه قرآن پاك د الله ﷻ د وحی په ذریعه نازل شو داشان دنبی کریم ﷺ حدیث هم دالله ﷻ وحی ده. خو قرآن پاك وحی متلو ده او احادیث غیرمتلو. امام شافعی رحمه الله او نور لوئې لوئې امامانو داپه دلائیلو سره ښه ثابت کړې ده خو په دې ځائې کښې ددې دبیان موقع نه ده. مقصد دادې چه دقرآن پاك تفسیر مخکښې پخپله قرآن پاك سره او بیا په حدیث سره کول پکار دی.

نبی کریم ﷺ چه کله معاذ رضی الله عنه یمن طرف ته لیږلو نو (تپوس ئې ترې اوکړو چه که تاته څه مسئله پیښه شی نو ته به دڅه نه فیصله‌کوې) وې فرمائیل چه په قرآن پاك ، که په دې کښې ئې اونه مومې نووې فرمائیل چه سنت رسول ﷺ سره ، وې فرمائیل چه په دې کښې ئې هم اونه مومې نوبیا ، نو وې فرمائیل چه بیا به اجتهادبه کوم په خپله رائې سره . حضور ﷺ چه دا جواب واوریدو نو دهغوی په سینه

---

[۱]) ابودارد کتاب السنة ، باب لزوم السنة : ٤٦٠٤، ترمذی : ٢٦٦٤)-

نې لاس کیخودو او وې فرمائیل چه د الله ﷻ شکر دې چه هغه ذات د خپل نبی قاصد ته هغه توفیق ورکړو چه د هغه د نبی ﷺ خوښ دې[1]. دا حدیث په مسند کښې هم دې او په سنن کښې هم او سند هم د دې ډیر ښه دې لکه څنګه چه په خپل ځائې د دې ثبوت موجود دې.

د صحابه کرامو ﷺ د اقوالو اهمیت :- په دې بناء باندې چه کله دیو آیت تفسیر په قرآن پاك او حدیث کښې ملاؤ نشی نو صحابه کرامو ﷺ اقوالو طرف ته رجوع کول پکار دی. هغوی تفسیر دقرآن پاك باندې ډیر زیات پوهه وو. ځکه چه په هغه وخت کښې کومې قرینې او احوال وو د هغې علم هم هغوی ته کیدیشی. هغوی ﷺ په هغه وخت کښې موجود وو. د دې نه علاوه هغوی ﷺ ته کامله پوهه، صحیح علم او نیك عمل حاصل وو. خاص کر هغه بزرګانو ته چه په هغوی ﷺ کښې ډیر اوچت مقام والا او زبردست عالمان وو. لکه څنګه چه څلور واړه خلفاء راشدین دی. چه رشد او هدایت والا وو. یعنی حضرت ابوبکر صدیق ﷺ، حضرت عمر فاروق ﷺ، حضرت علی ﷺ او حضرت عثمان ذی النورین ﷺ د

عبدالله بن مسعود ﷺ فضیلت:- او څنګه چه د حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ نه روایت دې فرمائی چه په هغه الله ﷻ قسم چه د هغه نه سوا بل څوك د عبادت لائق نشته، د کتاب الله هیڅ یو آیت داسې نشته چه ماته معلوم نه دې چه دا د چا په باره کښې نازل شوې دې او په کوم ځائې نازل شوې دې. که ماته پته وې چه د کتاب الله په علم کښې څما نه څوك زیات دی او څه تر هغه ځائې رسیدلې شوم نو ما به ضرور د هغه کس شاګردی کړې وې[2] دوی ﷺ دا هم فرمائی چه په مونږ کښې به چا لس آیتونه زده کړل او په دې به نې عمل اونه کړو نو یولسم آیت به ې نه زده کولو.

حضرت ابوعبدالرحمن سلمی تابعی رحمه الله فرمائی چه مونږ د چا نه قرآن پاك زده کړو نو هغوی به مونږ ته فرمائیل چه مونږ د رسول الله ﷺ نه زده کړو چه تر کومې به مونږ د لسو آیتونو علم او عمل د حضور ﷺ نه زده نه کړو نو مخکښې به نه تلو.

د عبدالله بن عباس ﷺ فضیلت:- غرض دا چه دقرآن پاك علم او په قرآن پاك باندې عمل دواړه مو زده کړل هم په دې کښې یو حبر البحر حضرت عبدالله بن عباس ﷺ دې. د رسول کریم ﷺ د تره څونې او ترجمان القران دې. نبی کریم ﷺ د دوی د پاره د برکت دعا کړې وه او فرمائیلی ئې وو چه ﴿اللهم فقهه فی الدین وعلمه التاویل﴾[3] انې الله ﷻ دوی ته د دین پوهه ورکړې او دوی ته د قرآن پاك د تفسیر علم هم ورنصیب کړې[4]. حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ به فرمائیل چه دقرآن پاك بهترین ترجمان حضرت عبدالله بن عباس ﷺ دې. د حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ دا قول مخکښې کیدئی او خیال اوکړئی چه د دوی انتقال په ۳۲ هجرئی کښې اوشو او حضرت عبدالله بن عباس ﷺ د هغوی نه پس شپږدیرش کاله ژوندی وو نو په دې موده کښې به دوی څومره ترقی کړې وی. حضرت ابو وائل فرمائی چه د حضرت علی ﷺ په زمانه کښې حضرت عبدالله بن عباس ﷺ امیرحج مقرر شوې وو، دوی په خپله خطبه کښې د سورة بقرة تلاوت اوکړو او په ښه طریقه نې د دې تفسیر اوکړو، که کفارو هم آوریدلې وې نو مسلمانان شوی به وو. په بعضو روایاتو کښې دی چه دوی په دې خپله خطبه کښې د سورة نور تفسیر

---

[1]) ابو داود کتاب القضاء، باب اجتهاد الرای فی القضاء : ۳۶۹۹، ترمذی ابواب الاحکام، باب ماجاء فی القاضی کیف یقضی: ۱۳۲۷)-

[2]) صحیح بخاری، کتاب فضائل القرآن، باب القراء من اصحاب الرسول ﷺ رقم : ۵۰۰۳، وصحیح مسلم : ۲۴۶۳)-

[3]) احمد ۳۱۴/۱، ۷۶۶، ابن حبان : ۷۰۵۵، وبلفظ (اللهم فقهه فی الدین) صحیح مسلم کتاب فضائل الصحابة، باب فضائل عبدالله بن عباس : ۲۴۷۷. او صحیح بخاری کښې (اللهم علمه الکتاب) دې. حدیث نمبر: ۷۵، المعجم الکبیر للطبرانی : ۱۰۵۸۷/۱۰.

[4]) حاکم، ۵۳۷/۳، اود شیخینو په شرط صحیح دې او امام ذهبی د دوی موافقت کړې دې)-

اوفرمائيلو،همدا وجه ده چه اسماعيل بن عبدالرحمن سدی کبير به په خپل تفسير کښې هم ددې دواړو بزرګانو اکثر تفسير نقل کولو ليکن کله کله اهل کتاب نه دا بزرګ چه کوم روايت اخلی هغه هم بيانوی.

دبنی اسرائيلی رواياتو حيثيت :دبنی اسرائيلو نه روايت اخستل مباح دی. صحيح بخاری کښې حضرت عبدالله بن عمرو ﷺ نه روايت دې چه رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه څما د طرف نه اورسوه اګر چه يو آيت وی.دبنی اسرائيلونه په روايت اخستلوهم څه حرج نشته.ماباندې قصداپه دروغه ويونکې بالکل جهنمی دې [۱].

حضرت عبدالله بن عمرو ﷺ په جنګ يرموك کښې دوه بورئی ديهوديانو او نصرانيانو دکتابو موندلې وی.د هغوی نه پس ده د دې نه هم روايت کولو ،هغوی به داحديث مدنظر کيخودو او نقل کول به ئې. ليکن ياد لرنی چه د بنی اسرائيلو دا روايات صرف د مسئلې د مضبوطيا اوددې دګواهئ دپاره راوړې شی. پخپله ددې نه مسئلې نه ثابتيږی.

د اسرائيلی رواياتو درې قسمونه :-د بنی اسرائيلو روايات په درې قسمه دی. ① چه دهغې تصديق په خپله مونږ سره موجود دې يعنی دقرآن پاك دڅه آيت يا د حديث سره مطابق وی او شهادت کوی ددې په صحت نو داصحيح دی. ②چه دهغې تکذيب پخپله مونږ سره موجود وی يعنی دڅه آيت يا دحديث خلاف وی،ددې په غلط کيدوکښې څه شك نشته ③چه دهغې مونږ تصديق نشو کولې ، اونه ئې تکذيب کولې شو څکه چه نه مونږ سره څه داسې روايت شته وی چه دهغې دمطابقت په وجه مونږ هغې ته صحيح اووايو اونه څه داسې روايت وی چه ددې مخالف وی او په دې وجه مونږ دې ته دروغ يا رښتيا اووايو. نودا دريم قسم روايات هغه دی چه د هغې نه خاموش شو، نه ورته غلط وايواو نه صحيح.البته دا ذکرکول جائز دی. اودا روايات دی هم داسې چه په دې کښې زمونږ ددين څه فائده نشته . ددې باوجود په داسې خبرو کښې هم لوئې لوئې اختلافات موجود دی.

په اسرائلی رواياتو کښې اختلافات:- هم په دې وجه چه دداسې روايتونو اخستونکو مفسرينوکښې هم داسې اختلاف راغې.لکه داصحاب کهف نومونه اودهغوی دسپی رنګ ، دهغوی شمير ، دحضرت موسیٰ ﷺ همسا دکومې ونې وه ؟.حضرت ابراهيم ﷺ چه کوم مارغان حصه حصه کړو وی اوبيا دالله ﷻ په حکم سره چه هغه مارغان ژوندی شو ، هغه مارغان کوم کوم وو؟ او چه کوم مقتول دحضرت موسیٰ ﷺ په زمانه کښې غوا ذبحه کړې شوې وه او ددې د غوښې يوټکړه په دې وهلې شوې وه اوبه دې سره الله ﷻ هغه ژوندې کړې وی، هغه ټکړه کومه يوه وه اودکوم ځائې وه ؟ اوهغه کومه ونه وه چه په هغې حضرت موسیٰ ﷺ نور ليدلې وو او په دې کښې ئې دالله ﷻ کلام آوريدلې وو. وغيره وغيره. نو داداسې څيزونه دی چه په دې باندې الله ﷻ پرده اچولې ده. اودې پيژندل اونه پيژندل مونږته څه فائده يانقصان نه راکوی. نه ددې په تعين کښې څه دينی فائده شته او نه دنياوی.البته داخبره ده چه دا اختلاف نقل کول جائز دی.

د اصحاب کهف د تعداد په حق کښې د قران بيان:-لکه څنګه چه پخپله قرآن پاك داصحاب کهف په تعيين کښې اختلاف نقل کړې دې ، فرمائی چه ﴿سَيَقُولُونَ ثَلَٰثَةٌ رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ﴾ دا خلق وائی چه اصحاب کهف درې وو اوڅلورم ددوی سپې وو. او وائی چه دوی پنځه وو او شپږم ددوی سپې وو. دا ټولې هسې تشې خبرې دی ، او دا هم وائی چه دوی اووه وو او اتم ددوی سپې وو . اې نبی ﷺ ته اووايه چه ددوی شمير څما رب ته معلوم دې ښه . تاسو ددې په باره کښې سرسری خبرې کوئی او په دې باره کښې پوښتنه مه کوئی.

---

[۱]) صحيح بخاری ،کتاب الانبياء ، باب من بنی اسرائيل ، : ۳۴۶۱، ترمذی : ۲۶۶۹)–

د قراني ايت نه څه معلوميږي :-دا ايت موږ ته ښائي چه موږ ته په دې مقام څه کول پکار دي. الله ﷻ په دې ځائې کښې درې قوله فرمائيلي دي. دوؤ ته ضعيف اوونيل او دريم ته ئې د ضعف حکم ورنکړو. ددې نه معلوم شو چه دا صحيح دې ځکه که داهم باطل وې نوددې دواړو پشان به دا رد کړې شوې وو. بيائې دې سره دا هم ارشاد اوفرمائيل چه ددوی د شمير علم تاسو ته هيڅ فائده نه درکوی. بيا تاسو ولې ددې په چاړ کولوکښې پريشان يئ. تاسودا ولې نه وائی چه ددوی د شمير حقيقی علم الله ﷻ ته دې. ډير کم داسې خلق دی چه هغوی ته الله ﷻ صحيح تعداد خودلې دې ، هرکله چه دا معلومه شوه چه دوی اخوا ديخوا خبرې کوی نوبيا دوی پسې ولې آنخلئ او ولې تپوسونه کونې؟

دا شان دې نه دا هم معلومه شوه چه د څه اختلاف د نقل کولو صحيح طريقه داده چه ټول اختلافی اقوال بيان کړې شی،صحيح اوغيرصيح باندې خبرداری ورکړې شی،اوددې اختلاف فائده دې هم بيان کړې شی چه هسې څوک سرې په بيکاره کار کښې اخته نشی او د ښه شغل نه اونه ځی. چه کوم سړې په اختلاف نقل کولوکښې ټول اقوال بيان نه کړی نودا دهغه قصور دې. ممکن دی چه صحيح قول هغه وی چه کوم هغه پريښودې وی.داشان چه کوم سړې اختلاف نقل کړی اوڅه فيصله اونه کړی نو ده هم غلطی اوکړه. که غير صحيح ته په قصد سره صحيح اووائی نوبيا هم دې دروغژن دې. اوکه په جهالت سره داسې اوکړی نوبيا دې خطاکاردې. داشان چه يو سړې په څه داسې خبره کښې چه په هغې کښې څه لويه فائده نه وی،يا ډير اختلافی اقوال نقل کړی يا داسې اختلافات نقل کړی چه د هغې الفاظ معناً مختلف وی خود نتيجې په اعتبار سره هغه اختلاف بالکل ختم شی ياهسې معمولی شان پاتې شی . نو ده هم خپل قيمتی وخت هسې ضائع کړو او د نه کولوکار ئې اوکړو . ددې مثال داسې دې لکه څنګه چه څوک سړې دوه وړوکې کپړې واغوندی ،دښه اونيغې خبرې توفيق خو بس دالله تعالی په لاس کښې دې والله الموفق لسداد.

﴿ فصل ﴾ تفسير او د تابعينو اقوال

کله چه ديوآيت تفسير قرآن پاك ، حديث او دصحابه کرامو ﷺ اقوالو کښې ملاؤ نشی نو د دين اکثر امامانو وئيلي دی چه په داسې موقع کښې د تابعينو تفسير واخستلې شی .

دامام مجاهد رحمه الله مقام:- لکه څنګه چه مجاهد بن جبر رحمه الله (چه په تفسير کښې دالله ﷻ يونښه وه) ، هغوی رحمه الله فرمائی چه ما د اول نه تر آخره پورې درې خل د عبدالله بن عباس ﷺ نه قرآن زده کړو او پوهه شوم پرې[1]ديويو آيت باره کښې مې تپوسونه اوکړل او په هغې پوهه شوم. ابن ابی مليکه رحمه الله فرمائی چه ما پخپله حضرت مجاهد رحمه الله اوليدو چه کتاب ، قلم او دوات ئې واخستلواو حضرت ابن عباس ﷺ لره ورتللو او دقرآن پاك تفسير باره کښې به ئې تپوسونه کول او هغه به ئې ليکل. ([2]) د پوره قرآن کريم تفسير ئې په دې طريقه نقل کړو. دحضرت سفيان ثوری رحمه الله فرمان وو چه مجاهد رحمه الله د يو آيت تفسير اوکړی نودا بيا چاړ کول بې فائدې دی. نوددوی تفسير کافی دې. ([3])

دحضرت مجاهد رحمه الله په شان حضرت سعيد بن جبير رحمه الله ، حضرت عکرمه رحمه الله چه دحضرت عبدالله بن عباس ﷺ آزاد کړې شوې غلام وواوحضرت عطاء بن ابی رباح رحمه الله ،حضرت حسن بصری رحمه الله ، حضرت مسروق ابن اجدع رحمه الله ، حضرت سعيد بن مسيب رحمه الله ، حضرت ابوالعاليه رحمه الله ، حضرت ربيع بن انس رحمه الله ، حضرت قتاده رحمه الله او حضرت ضحاك بن مزاحم رحمه الله وغيره تابعينو تبع تابعينو او ددوی نه پس چې کوم خلق دی د هغوئ تفسير به معتبر منلې شی.

---

[1] الطبری: ۱/۹۰)—

[2] الطبری: ۱/۹۰)—

[3] الطبری: ۱/۹۱)—

د تابعينو په اقوال کښې ظاهري اختلاف:- کله داسې هم کيديشي چه ديو ايت په تفسير کښې ددې بزرګانو اقوال چه کله ذکر کولې شي اوددوی الفاظو کښې په ظاهر اختلاف په نظر راخي نوبې علمه خلق دې ته معنوی اختلاف وائي او وائي چه ددې آيت په تفسير کښې اختلاف دې حالانکه په حقيقت کښې داسې نه وو بلکه چا د يوڅيز تفسير د هغې په لازم سره کړې وی، چا ددې په مثال سره ، چا پخپله دا څيز بيان کړی وی .اګر چه په دې صورتونو کښې په الفاظو کښې اختلاف وی ليکن معنې نې يو وی. عقل مند ته پکار دی چه په داسې ځائې کښې دې غلطی (خوئيدل) اونشي. ﴿والله الهادي﴾
شعبه بن حجاج رحمه الله فرمائی چه کله د تابعين رحمهم الله اقوال په فروعی مسائلو کښې حجت نه دې نو د قرآن پاك په تفسير کښې به څنګه حجت جوړشي؟ دشعبه رحمه الله قول صحيح دې مراد نې دا دې چه د دوی اقوال حجت نه دې په اختلاف کونکو باندې اوداصحيح ده. خو ددوی اجتماعی اقوال لره حجت کيدلو کښې هيڅ شک نشته او د اختلاف په وخت کښې نه ددوی قول په خپلو کښې په يو بل باندې حجت دی،نه په غيرو باندې ، په دې وخت کښې به د قرآن پاك لغت او حديث او دعربو عام لغت او دصحابه کرامو ﷺ اقوالو طرف ته رجوع کولې شي.
دتفسير بالرائي شرعی حيثيت :- صرف په رائې سره تفسير کول حرام دی. رسول کريم ﷺ فرمائی چه چا قرآن پاك کښې خپله رائې داخله کړه يا نې جهالت سره څه اووئيل نو ده خپل ځائې په جهنم کښې جوړ کړو (١)په ابن جرير او ترمذی شريف او ابوداودشر يف کښې دا حديث دې. اوامام ترمذی رحمه الله دې ته حسن وئيلې دې . هم دا الفاظ دحضرت عبدالله بن عباس ﷺ نه نقل دی. حضرت جندب ﷺ د نبی کريم ﷺ نه روايت نقل کوی چه رسول کريم ﷺ اوفرمائيل چا په قرآن پاك کښې د خپلې رائې نه څه اووئيل نو ده خطا اوکړه ابن جرير رحمه الله ،ابوداود ،ترمذی اونسائی کښې هم دا الفاظ موجود دی دحديث د سهيل بن ابی حزم القطعی نه. امام ترمذی رحمه الله دې ته غريب وئيلی دی او ددې راوی سهيل باندې بعضې اهل علمو کلام هم کړې دې دې حديث پاك کښې دا الفاظ هم مروی دی چه چا دخپلې رائې نه قران پاك کښې څه صحيح خبره هم اوکړه نو هغه بيا هم خطا کار دې (٢)څکه چه ده ددې څيز تکلف اوکړو چه د هغې ده ته علم نه وو او په داسې لار لاړو چه په هغې باندې ده ته د تګ حکم نه وو. نواګر چه دده د ژبې نه صحيح خبره وتلې وه خوبيا هم دې خطا کاردې.څکه چه دا کار ده په ښه طريقه باندې اونه کړو.
د تفسير بالرئی مثال:ددې داسې مثال دې لکه چه يو سړې بې علمه وی او د خلقو فيصلې کوی. ده ته جهنمی وئيلې شوی دی. اګر که نفس الامر کښې ددهٔ حکم صحيح هم وی .دا بله خبره ده چه دداسې سړی په صحيح خبره باندې نيول کم وی ليکن خطاکار دې .﴿والله اعلم﴾
اوګورئې الله ﷻ هغه تهمت لګوونکی ته کاذب وئيلی دې په قرآن پاك چه ﴿فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ فَأُولَٰئِكَ عِندَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ﴾ هغه ګواه پيش نه کړی. اګر چه په حقيقت کښې هغه رښتونې وی او په چا باندې د تهمت الزام لګوی هغه واقعی زنا کار وی ليکن چونکه ده دا خبر بغيرد شهادت نه خوره کړه او د دې خورول د ده دپاره حلال نه وه نو دې کاذب اوګرزولې شو. ﴿والله اعلم﴾
په تفسير کښې د اسلافو طريقه کار :-هم دا وجه ده چه دسلفو يو لوئې جماعت بغير دعلم نه دتفسير کولو نه ويريدل. د حضرت ابوبکر صديق ﷺ فرمان دې چه زما بوج به کومه زمکه اوچتوی او کوم آسمان به راته سيورې راکوی که څه په قرآن پاك کښې هغه اووايم چه دڅه ماته پته نشته. (٣)دحضرت ابوبکر صديق ﷺ نه يو ځل دالله ﷻ د فرمان ﴿وَفَاكِهَةً وَأَبًّا﴾تفسير باره کښې تپوس اوشو نو وې فرمائيل

---

(١) ترمذی ، ابواب تفسير القرآن باب ماجاء ی الذی يفسر القران برايه : ٢٨٥٠، السنن الکبری: ٨٠٨٥)-
(٢) السلسلة الصحيحة : ٢٨/٦ تحت رقم: ٢٥٠٧)-
(٣) السلسلة الصحيحة : ٢٨/٦ تحت رقم: ٢٥٠٧)-

چه ماته به کوم یو اسمان سیورې راکړې او کومه زمکه به زما بوج اوچت کړي چه څه په قرآن پاك کښې هغه څه اووایم چه ماته پته نشته. دا روایت منقطع دې. یو ځل حضرت عمر فاروق بن خطاب ﷺ په منبر باندې هم ددې آیت تلاوت اوکړو او بیا ئې اوفرمائیل چه ﴿وَفَاكِهَةً﴾خومونږ ته معلوم دی لیکن دا (اب) څه څیز دې؟ بیائې پخپله اوفرمائیل چه ائې عمر په دې تکلف کښې ولې اخته شم؟[1]
حضرت انس ﷺ فرمائی چه مونږ حضرت عمر بن خطاب سره وو ، ددوی د قمیص په شا څلور پیوندونه لګیدلی وو ،دوی ﷺ ددې آیت ﴿وَفَاكِهَةً وَأَبًّا﴾ تلاوت اوفرمائیلو او وې فرمائیل چه دا (اب) څه څیز دې؟ بیا ئې اوفرمائیل چه تاته ددې تکلف څه ضرورت دې؟ ددې په نه معلومیدو کښې څه حرج دې؟ مطلب دادې چه د (اب) معنی خو معلوم ده یعنی ګیاه دزمکې پیداوار لیکن د دوئ کیفیت ښکاره علم نشته ، هم په دې آیت کښې موجود دې ﴿فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ۝ وَعِنَبًا وَقَضْبًا ۝﴾ یعنی مونږ په زمکه کښې غلې او انګور زرغون کړل.

د ابن عباس ﷺ د جواب ورکولو نه انکار:ابن جریر کښې په صحیح سند سره روایت دې چه ابن ابی ملیکه رحمه الله فرمائی چه حضرت ابن عباس ﷺ نه یو کس دیوآیت باره کښې تپوس اوکړو نو دوی بیان نه کړو او وې فرمائیل حالانکه که تاسوکښې ددې باره کښې تپوس شوې وې نو فوراً به مو جواب ورکړې وې . په بل روایت کښې دی چه یوسړی ددوی نه تپوس اوکړو چه په قرآن پاك د زرو کالو برابر دیوې ورځې ذکر دې دا څه دی؟ دوی ﷺ اوفرمائیل چه د پنځوسوزرو کالو برابر چه کوم ذکر دې هغه څه دی؟ هغه اوونیل چه څه خو ستاسو نه معلومول غواړم. دوی ﷺ اوفرمائیل چه دا دوه ورځې دی چه ددې ذکر الله ﷻ په خپل کتاب کښې کړې دې ، ددې حقیقی علم الله ﷻ ته دې. خیال اوکړئی دومره لوئې د قرآن مفسرد قرآن په تفسیر کښې څومره د احتیاط نه کار اخلی چه ورته د حقیقت خبرې علم نه وو نو ددې د بیانولو نه ئې صفاانکار اوکړو.

دجندب ﷺ په تفسیر القران کښې احتیاط:په تفسیر ابن جریر رحمه الله کښې دی چه حضرت جندب بن عبدالله ﷺ نه یو ځل طلق بن حبیب ﷺ دیو آیت تفسیر اوپوښتلو نو وې فرمائیل چه ته مسلمان ئې نو ستا دې قسم وې که ته ددې ځائې نه لاړې. وې فرمائیل چه په دې ځائې کښې کینه.

سعید بن مسیب رحمه الله او په تفسیر کښې احتیاط:-حضرت سعید بن مسیب ﷺ نه د قرآن پاك دیو آیت د تفسیر متعلق تپوس اوکړې شو نو وې فرمائیل چه مونږ په قرآن پاك کښې هیڅ نه وایو. ددوی ﷺ دا عادت مبارك وو چه څه به ورته معلوم وو نوهغه به ئې د قران پاك په تفسیر کښې وئیل . یو ځل د یوسړی د سوال په جواب کښې دوی ﷺ اوفرمائیل چه ماته دقرآن پاك د تفسیرسوال مه کوه. دقرآن پاك تفسیر دهغه چا اوپوښته چه هغه وائی چا خما نه د قرآن پاك هیڅ یو آیت پټ نه دې. یعنی حضرت عکرمه ﷺ

د سلفو په تفسیرکښې احتیاط:-بن ابوزید ﷺ وائی چه مونږ حضرت سعید بن مسیب ﷺ نه دحلال اوحرامو مسائلو باره کښې تپوس کړې وو. دوی په دې کښې زیات عالم په نظر راتلل خو چه د قرآن پاك د څه آیت باره کښې به تپوس اوکړې شو نو داسې به خاموش شو چه ګنې هډو دوی آوریدلی نه دی.حضرت عبیدالله بن عمر فرمائی چه ما د مدینې منورې لوئې لوئې عالمان اولیدل چه دوی په تفسیر کښې خبره کول لویه ګڼړل. لکه حضرت سالم بن عبدالله رحمه الله ،حضرت قاسم بن محمد رحمه الله ، حضرت سعید بن مسیب ﷺ حضرت نافع ﷺ وغیره. حضرت هشام ﷺ فرمائی چه ما خپل پلار عروه ﷺ نه وو کتلې چه هغوی دقرآن پاك دیو آیت تفسیر کړې وی.

---

[1]) صحیح بخاری کتاب الاعتصام باب مایکره من کثرة السوال....۷۲۹۳ مختصر بلفظ) نهینا عن التکلف)-

عبیدالله سلماني رحمه الله نه دقرآن پاك ديو ايت باره كښې تپوس اوكړې شو نو وې فرمائيل چه كومو خلقو دقرآن پاك آيتونه پيژندل چه په څه باره كښې نازل شو نوهغوی نه دا دنيا خالي شوه. اوس تاسو اووېرېږئی دالله تعالى نه او صحيح نيغ اوسئ. حضرت مسلم بن يسار رحمه الله فرمائي چه كله تاسو دكتاب الله په تفسير كښې څه وئيل غواړئی نو مخكښې روستو گورئی ځكه دا دالله ﷻ نسبت طرف ته خبره كوئی. حضرت ابراهيم رحمه الله فرمائي چه زمونږ ټولو ملگرو د قرآن پاك تفسير ډېر لوئې څيز گڼړلو. او په دې كښې به ئې سخت احتياط كولو. شعبه رحمه الله فرمائي اگر چه ما دقرآن پاك د يو آيت علم حاصل كړې دې خوددې په وينا كښې داوايم چه د الله ﷻ نه روايت دې. حضرت ابن مسروق رحمه الله قول دې چه په تفسير كښې ډېر زيات احتياط كوئی ځكه چه تفسير خو دالله ﷻ نه روايت كول دی. دا ټول او ددې پشان نور دا آثارصحيحه دحضرات ائمه سلفو نه نقل دی. ددې دا مطلب دې چه دې علماء كرامو به بالكل دعلم نه بغير دقرآن په تفسير كښې څه نه وئيل. خو چه د لغت لحاظ سره يا د شريعت لحاظ سره كوم تفسير معلوم وی دهغې په بيان كولو كښې هيڅ حرج نشته. ددې وجې د دې بزرگانو پاك اقوال د قرآن پاك په تفسير كښې ډېر زيات روايت شوې دې.

يوه شبه او دهغې جواب:- هېڅوك دې دا نه وائی چه كله به دا بزرگان وېريدل او تفسير به ئې نه بيانولو ، بيادوی نه تفسير ولې نقل دې؟ جواب ددې دادې چه چپ به په هغه ځائې كښې وو چه كله به دوی ته كوم معلومات نه وو او وئيل به ئې په هغه ځائې كښې چه كوم ځائې كښې به دوی ته علم وو. اودا دواړه په هر يو باندې واجب دی. د بې علمئ په وخت كښې چپ پاتې كيدل او علم بيانول. قرآن پاك فرمائي چه ﴿لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ﴾ يعنی دادخلقو مخكښې بيانونئ او پټونئ ئې مه. حديث شريف كښې دی چه دچا نه د څه مسئلې باره كښې تپوس اوكړې شي او دې هغه پټه كړی اگر چه ده ته ددې باره كښې علم وی نو د قيامت په ورځ به ده ته د اوور واگې اچولې شي. [1]

ابن جرير كښې حديث دې چه رسول كريم ﷺ به دقرآن پاك د هغه آيت تفسير كولو چه دكوم تفسير به حضرت جبريل عليه السلام نبي كريم ﷺ ته خودلې وو. خو دا حديث منكر او غريب دې. اوددې راوی جعفر دې (اودې د محمد بن خالد بن زبير بن عوام قريشي ځوئې وو) دده باره كښې امام بخاری رحمه الله فرمائي چه دده په حديث كښې متابعت نشته دې. حافظ ابو الفتح ازدی رحمه الله فرمائي چه دامنكر الحديث دې. كه چرې دا حديث صحيح دې نوبيا هم ددې صحيح مطلب دا كيديشي چه ددې نه مراد هغه آيتونه دی چه دهغې معنی دالله ﷻ د خودنې نه بغير نه شي كيدلې. دداسې آيتونو مطلب چه رسول كريم ﷺ ته به په ذريعه دحضرت جبريل عليه السلام معلومولوشو. امام جعفر صادق رحمه الله چه ددې روايت كومه معنی بيان كړې ده فرمائي چه ددې ما حصل هم دا دې. او هم دا معنې صحيح بنديدې هم شي. ددې وجې قرآن پاك كښې داسې آيتونه هم دی چه د هغې علم صرف الله ﷻ ته دې. اوداسې آيتونه هم شته دې چه د هغې علم علماءكرامو ته دې. اوداسې آيتونه هم دی چه د معنی او مطلب لحاظ ئې داشان ښكاره اوواضحه دی چه د چا څه عذر باقی نشی پاتې كيدلې.

دتفسير اقسام :-حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنه فرمائي چه د تفسير څلور قسمونه دی.① دكلام عرب نه معلوميږی ②چه دهغې په جهالت كښې څه عذر نه وی ③چه دا ذی علمه خلقو ته معلوم وی.④ چه هغه دالله ﷻ نه سوا بل څوك نه پيژني.

يو مرفوع حديث هم دی چه په دې باره كښې دې ليكن ددې په اسنادو كښې كلام دې. په دې كښې حضور ﷺ فرمائي چه دقرآن پاك نزول په څلورو طريقوباندې شوې دې. ①دحلال او حرام آيتونه كه ددې نه څوك ناخبره وو نو دقيامت په ورځ ددوی هېڅ عذر نشی قبلولې.② چه كوم عرب بيان كړی.

[1]) ابوداود كتاب العلم باب كراهية منع العلم : ۳۶۵۸، ترمذی: ۲۶۴۹، ابن ماجه: ۲۶۱)-

③چه کوم ذی علم اوپیژني. ④ متشابه آیتونه چه د هغې حقیقي علم د الله ﷻ نه سوا بل چاته حاصل نه دې. چه کوم خلق د دې خبرې دعوی کوی هغه دروغژن دې. په دې حدیث کښې محمد بن سائب کلبي دې ، هغه متروك الحديث دې، کیدیشي چه هغوی مرقوف روایت یعنی دحضرت عبدالله بن عباس ؓ قول ته مرفوع حدیث گڼلې وی ، والله اعلم.

مکی او مدنی سورتونه :- حضرت قتاده ؓ فرمائی چه سورة بقره ، سورة آل عمران ، سورة نساء ، سورة مائدة ،سورة براة ،سورة رعد ،سورة نحل ،سورة حج ،سورة نور، سورة احزاب ، سورة محمد، سورة فتح ، سورة حجرات ، سورة رحمان ، سورة حديد ، سورة مجادله ، سورة حشر ، سورة ممتحنه ، سورة صف ، سورة جمعه ،سورة منافقون ، سورة تغابن ، سورة طلاق ، سورة تحريم ، سورة زلزال او ، سورة نصر، داټول سورتونه خو په مدینه منوره کښې نازل شو اوباقی ټول سورتونه مکه مکرمه کښې نازل شو.

د ایاتونو تعداد:- ①دقرآن کریم آیتونه شپږ زره خودلې شی.دې کښې اختلاف دې ، ②څینو ددې نه زیات نه دی خودلی③بعضې شپږ زره دوه سوه او څلور څینې شپږ زره دوه سوه او څوارلس④څنیې شپږ زره دوه سوه ده نور لس ، ⑤بعضې دوه سوه پنځویشت ، ⑥بعضې دوه سوه شپږیشت.

د قران کریم کلمات:- دقران کریم دکلماتو په نسبت حضرت عطاء بن یسار ﷫ فرمائی چه اویا زره څلور سوه یو کم څلویښت (۷۰۴۳۹) کلمات دی.

د قران پاک حروف:- د حروفو د شمیر په بار ه کښې حضرت مجاهد ﷫ نه روایت دې چه د ټول قرآن پاك حروف درې لاکهه یویشت زره او یوسل اتیا(۳۲۱۱۸۰) دی. فضل بن عطاء بن یسار ﷫ فرمائی چه ټول حروف درې لاکهه دیرش زره او پنځلس (۳۳۳۰۱۵) دی.حجاج په خپل وخت کښې قاریان،حافظان او کاتبان جمع کړل او تپوس ئې اوکړو دقران پاك حرفونه اوشمارئی اوماته ئې اووائې، نو ټولو حساب اوکړو او په اتفاق سره ئې اووئیل چه درې لاکهه څلویښت زره او اووه سوه او څلویښت (۳۴۰۷۴۰) دی.

د حروفو په اعتبارسره د قران تقسیم:- بیا حجاج اووئیل چه ښه د حرفونو په لحاظ سره نیم قرآن پاك په کوم ځائې کښې ختمیږی؟ نودحساب نه معلوم شو چه سوره کهف کښې دحرف ﴿وَلْيَتَلَطَّفْ﴾په " ف " باندې نیم قرآن پاك ختمیږی. اودسورة برات په سلو آیتونوباندې دقرآن کریم رومبۍ حصه د حروفو په اعتبار سره ختیمیږی. اودویمه حصه دسورة شعراء په سلم آیت په سر باندې یا دیوسل یو آیت په سر باندې ختمیږی او دریمه تر آخره پورې.

د قران پاك منزلونه:- اوکه دمنزلونو شمار اوکړې شی یعنی که قرآن په اووه منزلونو تقسیم کړې شی نو ①رومبې منزل د ﴿صَدَّ﴾په " د " باندې ختمیږی. چه په دې آیت کښې دې ﴿فَمِنْهُمْ مَّنْ اٰمَنَ بِهٖ وَمِنْهُمْ مَّنْ صَدَّ عَنْهُ﴾ ②او دویم منزل د ﴿حَبِطَتْ﴾په " ت " باندې ختمیږی چه داد سورة اعراف آیت ﴿اُولٰٓئِكَ حَبِطَتْ﴾کښې دې ③ اودریم منزل د ﴿اُكُلُهَا﴾په آخری " ا " باندې ختمیږی چه دا په سورة رعد کښې دې④او څلورم منزل د ﴿جَعَلْنَا﴾په " ا " باندې ختمیږی چه دا په سورة حج کښې په آیت ﴿ جَعَلْنَا مَنْسَكًا﴾ کښې دې. ⑤اوپنځم منزل د ﴿مُؤْمِنَةٍ﴾ په " ه " باندې ختمیږی چه دا په سورة احزاب کښې په آیت ﴿ وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَّلَا مُؤْمِنَةٍ﴾ کښې دې. ⑥او شپږم منزل د﴿ السَّوْءِ﴾ په " و " باندې ختمیږی چه دا په سورة فتح کښې په آیت ﴿ الظَّآنِّيْنَ بِاللّٰهِ ظَنَّ السَّوْءِ﴾ کښې دې. ⑦او اووم منزل دقرآن کریم په اختتام باندې.

دابومحمد سلام حمانی ﷫ بیان دې چه مونږ څلور میاشتې متواتر محنت نه پس دا خبرې حجاج ته اووئیلې.دحجاج معمول وو چه هره شپه به ئې د قرآن پاك یو پاؤ تلاوت کولو. دې لحاظ سره دقرآن پاك یو پاؤ په سورة انعام باندې ختمیږی. او نیم قرآن د سورة کهف د لفظ ﴿وَلْيَتَلَطَّفْ﴾ په " ت " باندې.

او پاؤ کم د سورة زمر په خاتمه باندې او پوره د قران کريم په اختتام باندې. شيخ ابو عمر ودانی په خپل کتاب البيان کښې په دې خبروکښې اختلاف نقل کړې دې. پاتې شو د قرآن پاک دوينا په اعتبار سره سورتونه او جزونه نودا مشهورې ديرش پارې دی. او يو حديث کښې د صحابه کرام ﷺ د قرآن پاک اووه منزلونه کول او ددې د تلاوت کولو بياندې.

مسند احمد ، سنن ابوداود اوابن ماجه کښې دی چه دحضورﷺ په ژوند کښې صحابه کرام ﷺ نه تپوس اوکړې شو چه تاسود قرآن پاك وظيفه څنګه کونی؟ نووې فرمائيل چه رومبی درې سورتونه په اووه منزلونوباندې ، بيا ددې نه پس دپنځو سورتونو په دويم منزل ، بيا ددې نه پس د اووه سورتونو په دريم منزل ، بيا دې نه پس دنهه سورتونو په څلورم منزل ، بيا دې نه پس ديولسو سورتونو په پنځم منزل باندې ، بيا دې نه پس ددیارلسوسورتونو په شپږم منزل او مفصل يعنی د سورة ﴿ ق ﴾ نه واخله تر آخره پورې (يعنی اووم) يومنزل دې [1]

﴿ فصل ﴾

دسورة لفظی معنی ① دسورت لفظی بحث کښې بعضې وائی چه ددې معنی خانله والې او اوچتوالې دې. د نابغه په يوشعر کښې د سورت لفظی معنی په اوچتوالی سره راغلې ده.

الم تران الله اعطاك سورة
تري كل ملك دونها يتذبذب

(ترجمه) آيا ته نه ګورې چه الله ﷻ درکړې دې تالره پورته والې يا جداوالې چه ته وينې هر يو بادشاه لره ددې نه ربيدونکې.

نوددې معنی به داسې وی چه ګويا د قرآن پاك وئيلو والا يومنزل نه دويم منزل طرف ته روان وی . او دا هم وئيلې شی چه دا د شرافت او اوچتوالی په معنی کښې دی. ددې و جې د ښار ديوال ته په عربئ کښې ﴿سور البلدان﴾ وائی ② او بعضې وائی چه په لوښی کښې کومه حصه باقی پاتې شی هغې ته په عربئ کښې اساره وائی. اود سورة لفظ هم ددې نه اخستې شوې دې. چونکه سورة هم د قرآن پاك يو حصه او ټکړه وی، دهمزه تخفيف شوې دې، بيا همزه په واو سره بدل کړې شو ③ يو قول دا هم دې چه د سورة لفظی معنی د تمام اوکمال هم ده. پوره اوښې ته په عربئ ژبه کښې ددې وجې سور وائی . ④ اودا هم ممکن دی چه څنګه په عربئ کښې قلعې ته سور په دې وجه وائی چه دې دکورونو احاطه کړې وی اوداکورونه ئې جمع کړی وی .داشان چونکه آيتونو لره سورت جمع کوی اوددې احاطه کوی نودې ته هم سورت وئيلې شی. دسورت جمع سور ده اوکله ﴿سورات﴾ او ﴿سوارات﴾ هم راځی.

د آيت تشريح :- ① آيت ته آيت په دې وجه وئيلې شی چه د آيت لفظی معنی علامت او نشانه ده ،چونکه آيت باندې کلام ختميږی او اول او آخر جدا کيږی ددې وجې دې ته آيت وائی. قرآن پاك کښې هم آيت د علامت او نشان په معنی کښې دې. ارشاد دې چه ﴿إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ﴾ يعنی دده دبادشاه کيدو نښه اوعلامه داده. داشان د نابغه په شعرکښې هم آيت په دې معنی کښې دې :

توهمت ايات لها فعرفتها
لست اعوام وذا العام سابع

(ترجمه):- ما معلومې کړې نښې ددې پس ما دا اوپيژندله چه د شپږوکالو وه دائې اوم کال دې

② اود آيت معنی جماعت او ډله هم راځی.د عربو په شعرونوکښې دا لفظ په دې معنی کښې راغلې

---

[1]) ابوداود کتاب شهر رمضان باب تحزيب القران : ۱۳۹۳، ابن ما جه: ۱۳۴۵)-

دي. چونکه ایت هم د حرفونو یو جماعت او ډله وی ددې رعایت په وجه دې ته هم ایت ونیلې شي. لکه چه وئیلې شی چه (خرج القوم بآیاتهم) اووتلو قوم سره دخپلو ډلو③او د آیت معنی عجیبه هم ده . چونکه دا عجیبه خیز دې،معجزه ده .ټول انسانان داشان خبره نشي کولې . ددې وجې دې ته هم آیت وائی.

د ایت صرفی تحقیقی:- ①سیبویه وائی چه په اصل کښې دا (ایية)وو لکه (اکمة)او (شجرة)،ړومبۍ ی د عربۍ د قاعدې مطابق الف جوړ شو. اول یا متحرکه ما قبل تر مفتوح یا مو په الف سره بدلـه کړه نو اية شو.②دکسائی قول دې چه د آیت اصل (ايية)وو لکه څنګه چه (امنة)ي الف شو اود التباس په وجه پریوتلو. ③ فراء وائی چه دا اصل کښې (ايّة)وو بیا د تشدید په وجه الف بدل کړې شو او (اية)شو ، د آیت جمع (أي آياي آيات) راځي.

دکلمې تشریح :کلمه وائی یو لفظ ته ،کله خو ددې دوه حروف وی لکه څنګه چه (مآ)او (لا)او (له) وغیره اوکله زیات هم وی. زیات نه زیات لس حروف یوکلمه کښې وی. لکه څنګه چه (لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ)او (أَنُلْزِمُكُمُوهَا)او (فاستقيناكموه)اوکله په یوکلمه کښې صرف یو آیت وی لکه (والفجر)او (والضحی)او(والعصر) اوداشان (الم)او(طه)او(یس)او(حم)،دادکوفیانو قول دې او (حم عسق)ددوی په نیز دوه کلمې دی او ددې نه سوا نور خلق وائی چه دا کلمې نه دی بلکه دا د سورتونو فواتح دی. ابوعمر ودانی فرمائی چه ماته نه دې معلوم.دیو کلمې یوآیت په قرآن کریم کښې سواد (مدهامتان)چه داپه سورت رحمان کښې دې

(فصل) (په قرآن کښې عجمی نومونه)

قرطبی رحمه الله وائی چه د عربۍ ژبې نه سوا عجمی ترکیب خو په قرآن پاك کښې نشته دي . البته عجمی نومونه په کښې شته دې لکه ابراهیم ، نوح ، لوط ، او اختلاف ئې کړې دې چه آیا قرآن کښې ددې نه سوا هم څه عجمی دې؟ نو باقلانی او طبری خو صفاانکار کړې دې او وائی چه دعجمیت مطابق چه څه دی قران پاک کښې هغه حقیقت کښې عربی ده لیکن موافقت دې.

دسوره فاتحې تفسیر

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

دسورة فا تحې نورنومونه①ددې سورة نوم سورة فاتحه دې ، فاتحه وائی شروع کولو ته ، چونکه قرآن پاك کښې د ټولو نه مخکښې هم دا سورت لیکلې شوې دې ددې وجې دې ته سورت فاتحه وائی. اوددې وجې هم چه په مونځ کښې قرات هم ددې نه شروع کیږی ②او ددې نوم(أُمُّ الْكِتٰبُ)هم دې . جمهور هم داوائی. البته حسن رحمه الله او ابن سیرین رحمه الله ددې قائل نه دی. هغوی وائی چه د لوح محفوظ نوم " ام الکتاب " دې او د حسن رحمه الله قول دې چه محکم آیاتونو ته " ام الکتاب " وائی. د ترمذی په یوحدیث کښې دی چه رسول کریم ﷺ اوفرمائیل چه (اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ) پوره سورت پورې هم دا " ام القران ، ام الکتاب ، سبع مثانی او قران عظیم "([1])دې③ددې سورت نوم "سورة الحمد" او④" اوسورة الصلوة " هم دې. نبی کریم ﷺ فرمائی چه الله ﷻ فرمائیلی دی ما صلوة (یعنی سوره فاتحه) خپل او د خپلوبندګانو په مینځ کښې نیمه نیمه تقسیم کړې ده.کله چه بنده وائی (اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ) نوالله ﷻ فرمائی چه خما بنده خما تعریف اوکړو پوره حدیث پورې([2])په دې حدیث کښې معلوم شوچه دسورت فاتحې نوم سورة الصلوة هم دې،ځکه چه ددې سورت په مونځ کښې وئیل شرط دی⑤ددې سورت نوم

---

[1]) ابوداود کتاب الصلاة ، باب فاتحة الکتاب:۱٤٥۷، ترمذی: ۳۱۲، صحیح بخاری بلفظ (ام القران هی السبع المثانی والقران العظیم) کتا ب التفسیر تفسیر سورة الحجر: ٤۷۰٤ ، صحیح بخاری: ۲٤۹۸)-

[2]) صحیح مسلم ، کتاب الصلاة باب وجوب قراءة الفاتحة : ۳۹٥، ابوداود: ۸۲۱، ترمذی: ۲۹٥۳، نسائی : ۹۱۰، ابن ماجه: ۸۳۸)-

سورة الشفاء هم دي.دارمی کښې حضرت ابوسعيد ﷺ نه مرفوعا روايت دې چه سورت فاتحه د هر زهر شفاء ده ⑥او ددې نوم "سورة الرقيه "هم دې[۱] حضرت ابو سعيد ﷺ چه کله يوسړي دم کړو اوهغه سړې مارچيچلې وو اوهغه ښه شو نو نبی کريم ﷺ هغه ته اوفرمائيل چه تاته څنګه معلومه شوه چه دا رقيه ده يعنې وئيل او پوك وهلو والاسورت دې [۲]⑦ حضرت ابن عباس ﷺ دې ته "اساس القران" وائي. يعنی د قرآن پاك جرړه . اوددې سورت بنياد ﴿ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ ﴾ دې⑧حضرت سفيان ابن عيينه رحمه الله فرمائی چه ددې نوم " رقيه " دې⑨يحيى بن کثير رحمه الله فرمائی چه ددې نوم "کافيه " هم دې . ددې وجې چه دا خپل ماسوا نه کفايت کوی. او بل هيڅ يو سورت ددې نه کفايت نه کوی په بعضې مرسلواحاديثوکښې دا مضمون هم راغلې دې چه دې ته سورة الصلوة ⑩او سورة الكنز هم وئيلې شوی دی. دزمخشری رحمه الله په تفسير کشاف کښې اوګورئی.

د سورة فاتحه مکی او مدنی حيثيت: ①حضرت ابن عباس ﷺ ،حضرت قتاده ﷺ او ابو العاليه رحمه الله فرمائی چه داسورت مکی دې .حضرت ابوهريره ﷺ،حضرت مجاهد رحمه الله ، حضرت عطاء بن يسار رحمه الله ②او حضرت زهری رحمه الله فرمائی چه دا سورت مدنی دې . خو ړومبې قول زيات صحيح دې. ددې وجې په بل آيت کښې دی ﴿ وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِي ﴾ يعنی مونږ تاته سبع مثانی يعنی اووه بار بار وئيلو والا سورت درکړې دې. والله اعلم.③دابوالليث سمرقندی رحمه الله يو قول قرطبی رحمه الله هم نقل کړې دې چه ددې سورت نصف په مکه مکرمه کښې ا و آخری نصف په مدينه منوره کښې نازل شوې دې. ليکن داقول بالکل غريب دې.

د سورة فاتحې د اياتونو تعداد:- او دا اووۀ آياتونه بغير د خلاف نه دی. ليکن عمرو بن عبيد اته اياتونه، او حسين جعفری شپږ هم وئيلی دی او دا دواړه اقوال شاذ دی.

بسم الله د فاتحې مستقل ايت دې که نه؟: ﴿ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ ﴾ ددې سورت مستقل آيت دې اوکه نه دې ،په دې کښې ا ختلاف دې①ټول کوفی قاريان او دصحابه کرام ﷺ اود تابعينو يوه ډله او روستنی ډير بزرګان خو داد سورت فاتحې يو مستقل آيت ګڼړی②بعضې دې ته ددې جز وائی او بعضې دا آيت ددې په شروع کښې هم ومنی نه. لکه څنګه چه دمدينې منورې دقاريانواو فقهاء کرامو دا قول دې. ددې تفصيل به انشاء الله مخکښې راشی.

د سورة فاتحې کلمات او حروف:- ددې سورت کلمات پنځويشت دی او حروف ئې يوسل ديارلس دی. ①امام بخاری رحمه الله دکتاب التفسير په شروع کښې په صحيح بخاری کښې ليکی چه ددې ام الکتاب نوم په دې وجه دې چه دقرآن کريم کتاب ددې نه شروع کيږی او دمونځ قرات هم ددې سورت نه شروع کيږی ، ②يوقول دا هم دې چه دټول قرآن پاك مضامين اجمالی طور په دې کښې دی . ددې وجې دې ته أم الکتاب وئيلې شی. اودعربو عادت دې چه هر يو جامع کار اودکار جرړه چه دهغې ښاخونه او اجزاء هم ددې تابع وی نو ورته ام وائی . ګورئی ام الراس هغوی جلئ (برده) ته وائی چه ددماغ جامع دې. او لشکری بيرغونه او نښې هم چه دهغې لاندې خلق جمع وی (هغې ته) ام وائی. دشاعرانو په شعرونوکښې هم ددې ثبوت موندلې شی. مکې ته ام القری وئيلې شی اوددې وجه دا هم ده چه دا د ټولونه مخکښې ده اوجامع ده. زمکه هم ددې ځائی نه خوره شوه . چونکه ددې نه د مونځګزار مونځ شروع کيږی اود قران ليکلو په وخت کښې هم صحابه کرام ﷺ هم دا مخکښې اوليکله. ددې وجې دې ته فاتحه وائی. ددې يو صحيح نوم " سبع مثانی " هم دې. ددې وجې چه دا باربار په مونځ کښې وئيلې

---

[۱] امام درامی دا مسند نه دې بيان کړې ، په دې روايت کښې : ۳۳۷۰ (فاتحة الكتاب شفاء من كل داء)-

[۲] صحيح بخاری کتاب الاجارة باب ما يعطى فی الرقية: ۲۲۸۶، صحيح مسلم: ۲۲۰۱)-

کیږي. په هر رکعت کښې دا وئیلې کیږي. او دمثاني معنې نورې هم دي چه انشاء الله ﷻ په خپل ځائې به بیانیږي. والله اعلم.
مسند احمد کښې حضرت ابوهریره ﷺ نه روایت دې چه رسول کریم ﷺ د ام القران باره کښې فرمائیلي دي چه دا ام القران دی، هم دا سبع مثاني دي. او هم دا قرآن عظیم دې. [1]او په یو بل حدیث کښې دي چه هم دا ام القران دي. هم دا فاتحة الکتاب دې اوهم دا سبع مثاني دي[2]
تفسیر مردویه کښې دي چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل د ﴿ اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ رَبِّ الۡعٰلَمِيۡنَۙ‏ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِۙ ﴾ اووه آیتونه دی او ﴿ بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ ﴾ هم د دې نه یو آیت دې هم د دې نوم سبع مثاني دې. هم دا قرآن عظیم دې. هم دا ام الکتاب دې. هم دا فاتحة الکتاب دې. [3]دارقطني کښې هم داشان یو حدیث دې او وئیلی ئې دی چه ددې ټول راویان ثقه دی. بیهقي کښې دي چه حضرت علي ﷺ ، حضرت ابن عباس ﷺ او حضرت ابوهریره ﷺ د سبع مثاني تفسیر کښې دا وئیلی دی چه دا سورة فاتحه دې او ﴿ بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ ﴾ ددې اووم آیت دې. او د بسم الله په بحث کښې به ددې بیان پوره راشي، انشاء الله .
حضرت ابن مسعود ﷺ ته اووئیلې شو چه تاسو سورة فاتحه په خپل لیکلې شوی قرآن کریم کښې ولې نه ده لیکلې ؟ نو وې فرمائیل که ما لیکلې نو دهر سورة په اول کښې به مې لیکلې. حضرت ابوبکر بن ابوداود رحمه الله فرمائي چه ددې قول مطلب دادې چه په مونځ کښې د وئیلو حیثیت دې. او چونکه ټولو مسلمانانوته حفظ ده ددې وجې څه ضرورت نشته دې د لیکلو.
د فاتحې د نزول درجه: دلائل النبویه کښې امام بیهقي یو حدیث کښې وارد کړې دې په هغې کښې دي چه دا سورت د ټولونه مخکښې نازل شو. باقلاني رحمه الله نه نقل دي چه یو قول دا دې چه سورة فاتحه د ټولو نه مخکښې نازل شو② دویم قول دادې چه ﴿ يٰۤاَيُّهَا الۡمُدَّثِّرُۙ ﴾ دټولو نه مخکښې نازل شو او لکه څنګه چه صحیح حدیث کښې د حضرت جابر ﷺ نه روایت دې③ او دریم قول دادې چه د ټولو نه مخکښې ﴿ اِقۡرَاۡ بِاسۡمِ رَبِّكَ الَّذِىۡ خَلَقَۚ ﴾ نازل شو. او هم دا صحیح قول دې. ددې تفصیل به مخکښې راشي، انشاء الله.

دسورت فاتحې فضائل

د ټولو نه لوئې سورت:- مسند احمد کښې د حضرت ابوسعید بن معلی ﷺ نه روایت دې چه ما مونځ کولو او رسول کریم ﷺ څه راوبللم ، ماورته څه جواب ورنکړو ، کله چه مونځ نه فارغ شوم نود رسول کریم ﷺ په خدمت کښې حاضرشوم نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل اوسه پورې په څه کار کښې وې؟ ما اووئیل اې رسول کریم ﷺ زه په مونځ کښې ووم. رسول کریم ﷺ اوفرمائیل چه آیا تا دالله ﷻ قول آوریدلې دې ؟ ﴿ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوا اسۡتَجِيۡبُوۡا لِلّٰهِ وَلِلرَّسُوۡلِ اِذَا دَعَاكُمۡ لِمَا يُحۡيِيۡكُمۡ‌ ۚ ﴾
ترجمه :- اې ایمان والو، دالله ﷻ اودهغه رسول ﷺ چه کله تاسو راوبلي نو تاسوجواب ورکړئ
ښه ده واوره ! څه به تاته د جمات نه د بهر وتلونه مخکښې اووایم چه په قرآن کریم کښې د ټولو نه لوئې سورت کوم یو دې؟ بیائې څما لاس نیولې وو او دجمات نه بهر راوتلو اراده نبی کریم ﷺ اوفرمائیله نو ما رسول کریم ﷺ ته خپله وعده وریاده کړه. رسول کریم ﷺ اوفرمائیل چه هغه سورت ﴿ اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ رَبِّ الۡعٰلَمِيۡنَۙ ﴾ دې، هم دا سبع مثاني دې، هم دا قرآن عظیم دې چه ماته راکړې شوې دې [4]داشان دا حدیث په صحیح بخاری ، ابوداود ، نسائي او ابن ماجه کښې هم په نورو سندونو سره روایت دې.

---

[1]) احمد: ٤٤٨/٢، وسنده صحیح ،)-
[2]) الطبری: ١٣٤)-.
[3]) دارقطني باب وجوب قراة بسم الله الرحمان الرحيم فی الصلاة: ٣١٢/١، وهو صحیح)-
[4])صحیح بخاری کتاب التفسیر، باب ماجاء فی فاتحة الکتاب: ٤٤٧٤، ابوداود: ١٤٥٨، نسائي: ٩١٤، ابن ماجة: ٣٧٨٥، موطا امام مالک: ٣٧)-

دابی بی کعب ﷺ باره کښې هم داسې واقعه:-واقدی رحمه الله دا واقعه د حضرت ابی بن کعب بیان کړې ده . موطا امام مالك رحمه الله کښې دی چه رسول کریم ﷺ حضرت ابی بن کعب ﷺ ته آواز اوکړو اوهغه مونځ کولو.چه فارغ شو نو نبی کریم ﷺ سره ملاؤ شو. فرمائی چه نبی کریم ﷺ خپل لاس خما په لاس باندې کیخودو . جمات نه بهر راوتل نو وې فرمائیل چه خه غواړم چه د جمات نه د وتلونه اول تاته داسې سورت اوښایم چه تورات اوانجیل او قرآن کښې ددې مثل نشته . نوماپه دې باندې خپل چال نرم کړو اودنبی کریم ﷺ نه مې تپوس اوکړو چه هغه سورت کوم يو دې؟حضرت رسول کریم ﷺ اوفرمائیل چه دمونځ په شروع کښې ته څه وائې ؟ما اونیل چه ﴿اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ رَبِّ الۡعٰلَمِیۡنَ﴾ پوره سورت پوره. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل هم داهغه سورت دې ،داسبع مثانی دې او قرآن عظیم دې چه ماته راکړې شوې دې ،هغه هم داسورت دې. (۱)ددې حدیث آخری راوی حضرت ابوسعید ﷺ دې.

دبعضې عالمانو خطائی:-په دې بناء باندې ابن اثیر رحمه الله اودوی سره د دوی ملګری په دې ځانې کښې دهوکه کیږی.دوی هغه ابوسعید بن معلی ګنړی. دا ابوسعید ﷺ بل دې . دا مولا خزاعی دې او تابعینو کښې دې او هغه ابوسعید انصاری صحابی ﷺ دې ،د هغه حدیث متصل او صحیح دې. اودا حدیث په ظاهرکښې منقطع معلومیږی.که د ابوسعید تابعی دحضرت ابی نه آوریدل ثابت نه وی، اوکه آوریدلې وی نوداحدیث دمسلم په شرط صحیح دې . والله اعلم.

دابی ﷺ حدیث په بل سند سره:-ددې حدیث نور هم ډیر طرق دی. مسند احمد کښې دی چه رسول کریم ﷺ کله ابی بن کعب ﷺ راوبللو نودوی په مونځ کښې وو. التفتات ئې اوکړو خو جواب ئې ورنکړو حضرت رسول اکرم ﷺ ته مونځ ئې مختصر کړو او زر د حضرت نبی اکرم ﷺ په خدمت کښې حاضر شو .سلام ئې اوکړو و او عرض ئې اوکړو،نوحضور ﷺ ورته اوفرمائیل چه تا جواب ولې رانکړو ؟ وې فرمائیل چه اتې رسول کریم ﷺ څه په مونځ کښې ووم.نو نبی کریم ﷺ هم هغه آیت تلاوت اوفرمائیلو چه آیا تا دا آیت نه دې آوریدلې؟ وې فرمائیل چه یارسول الله ﷺ غلطی رانه اوشوه بیا به داسې نه کوم. نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چه آیا ته غوارې چه زه تاته یوداسې سورت اوښایم چه په تورات ،انجیل اوپوره قرآن پاك کښې داسې سورت بل نشته دې. ما اوونیل ضررو ارشاد اوفرمائې. نبی کریم ﷺ ارشاد اوفرمائیلو چه ددې ځانې نه دتلونه اول به ئې تاته اووایم. بیا نبی کریم ﷺ خمالاس اونیولو او خبرې ئې کولې اوما خپل چال په مزه کړو چه هسې نه هغه خبره پاتې شی او نبی کریم ﷺ بهر لاړ شی. آخر چه کله دروازې ته نزدې شو نو مانبی کریم ﷺ ته وعده وریاده کړه . نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ته په مونځ کښې څه لولې؟ ما ورته ام القران اولوستو،نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه په الله ﷻ قسم چه د هغه په قبضه کښې خما ساه ده چه تورات ، انجیل ، زبور او قرآن پاك کښې ددې پشان بل سورت نشته دې.داسبع مثانی دې (۲)ترمذی کښې دومره اضافه نوره هم ده چه هم دا لوئې قرآن دې چه ماته راکړې شوې دې. (۳)داحدیث حسن صحیح دې .

د حضرت انس ﷺ نه هم په دې باب کښې يو حدیث روایت کړې شوې .د مسند احمد يو اوږد حدیث کښې هم داشان روایت دې . دنسائی په روایت کښې دا الفاظ هم دی چه دا سورت دالله اودالله ﷻ د بنده ترمینځه تقسیم کړې شوې دې. (۴) ترمذی دې ته حسن غر یب وائی.

---

(۱) الموطا : ۱۸۳/۱، وهو صحیح)-

(۲) احمد ۴۱۳/۲ ، ترمذی: ۲۸۷۵)-.

(۳) ترمذی ، ابواب فضائل ، باب ماجاء فی فضل فاتحة الکتاب : ۲۸۷۵، وسنده صحیح)-

(۴) نسائی : کتاب الافتتاح باب تاویل قول الله تعالی (ولقد اتیناک من المثانی والقران العظیم) : ۹۱۵ وسنده صحیح)-

دجابر ﷺ په روایت سره د فاتحې عظمت:-مسند احمد کښې حضرت جابر ﷺ نه روایت دې چه یو ځل د نبی کریم ﷺ خوا ته ورغلم او نبی کریم ﷺ د اودس نه فارغ شوې وو.ما ورته درې ځل سلام اوکړو خو نبی کریم ﷺ یوځل هم جواب رانکړو.نبی کریم ﷺ کور ته تشریف یوړو.خه ډیر د غم په حالت کښې جمات ته راغلم. لږ وخت پس نبی کریم ﷺ طهارت کولو نه پس تشریف راوړو او درې ځل نې څما د سلام جواب راکړو.بیائې اوفرمائیل چه ائې عبدالله بن جابر ﷺ ! واوره ټول قرآن پاك کښې بهترین سورت ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ﴾ (ترآخره پورې) دې. (۱)ددې اسناد ډیر بهترین دی. ابن عقیل چه ددې راوی دې اودا هغه دې چه دده حدیث لوئې لوئې علماء کرام روایت کوی. اوحضرت عبدالله بن جابر ﷺ بدری صحابی دې.دابن الجوزی هم دا قول دې والله اعلم.

د قرانی سورتونو په خپل منځ کښې یوبل باندې فضیلت:①دحافظ بن عساکر رحمه الله قول هم دا دې چه عبدالله بن جابر انصاری بیاضی ﷺ دې. دا حدیث او ددې پشان نورو احادیث نه ئې استدلال کړې دې او ابن راهویه،ابوبکربن عبری،ابن الحصاروغیره اکثرو عالمانو وئیلی دی چه بعضې آیتونو او بعضې سورتونوباندې فضیلت لری ②اویوبله ډله خیال کوی چه دالله ﷻ ټول کلام برابر دې یو ته په بل باندې فضیلت حاصل نه دې. دا به قباحت وی چه نور سورتونه ددې نه کم درجه په نظر راځی.حالانکه کلام الله ټول فضیلت والا دې.قرطبی رحمه الله داشعری رحمه الله اوابوبکر باقلانی رحمه الله اوابوحاتم حبان بستی رحمه الله او ابوحیان اویحیی بن یحیی رحمه الله نه هم داشان نقل دی. امام مالك رحمه الله نه هم په یوروایت کښې دا مذهب نقل دې.

د فاتحې په دم سره بیمار جوړیدل:- دسورت فاتحې فضائل ددې پورتونو احادیثو نه علاوه نور هم دی ،په صحیح بخاری کښې په فضائل قران کښې حضرت ابوسعید خدری ﷺ نه روایت دې چه مونږ یو ځل په سفر کښې وو،یوځائې کښې ایسار وو چه یو وینځه راغله او وې وئیل چه ددې ځائې دقبیلې سردار مار خوړلې دې. زمونږ سړی په دې ځائې کښې موجود نه دی. په تاسوکښې داسې څوك شته دې چه هغه دم کړی؟ زمونږنه یوسړې پاسیدو اوهغې سره لاړو. مونږ ته پته نه وه چه ده له څه دم ورځی اوکه نه. دې چه هغه ځائې ته لاړو نو دم ئې کړو ، الله ﷻ په خپل فضل سره هغه بالکل صحیح کړو. هغه ورته دیرش چیلئ ورکړې او زمونږ د ملمستیا دپاره ئې ډیر پئ هم راولیږل. هرکله چه هغه واپس راغلو نومونږ ورته اووئیل چه آیا تاته د دم درود څه علم شته دې څه ؟هغه اووئیل چه ماپرې صرف سورة فاتحه دم کړې ده. مونږ ورته اووئیل چه دا راوړونکې مال لا مه چیړه.مخکښې به درسول کریم ﷺ نه تپوس کوو ددې مسئلې باره کښې. کله چه مدینې ته راغلو نو مونږ نبی کریم ﷺ ته ذکر اوکړو. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه هغه ته څنګه معلومه شوه چې داد دم کولوسورت دې؟ ددې مال حصې جوړې کړئی اوماته په کښې هم حصه اوکړئی. صحیح مسلم او ابوداود کښې هم داحدیث شته دې(۲)دمسلم بعضې روایاتوکښې دی چه دم کولووالا حضرت ابوسعید خدری ﷺ وو. (۳)

د فاتحې د نزول سره د زیری دپاره فرښته راتلل:- مسلم او نسائی کښې حدیث دې چه رسول کریم ﷺ سره یو ځل حضرت جبریل ؑ ناست وو چه د پاس نه دیو زورداره دهماکې آواز راغلو. حضرت جبریل ؑ چه پاس اوکتل نو وې فرمائیل چه نن د آسمان هغه دروازه پرانستې ده چه هیڅ کله هم نه ده پرانستې شوې. بیا دهغه ځائې نه یو فرښته نبی کریم ﷺ ته راځی او وائی چه خوشحاله شئ ، تاسو

---

(۱) احمد: ٤/۱۷۷)-

(۲) صحیح بخاری ، کتاب الایمان باب مایعطی فی الرقیة علی احیاء العرب بفاتحة الکتاب : ۲۲۸٦، صحیح مسلم: ۲۲۰۱، ابوداود: ۳٤۱۸، ترمذی: ۲۰۲۲، ابن ماجة: ۲۱۵٦، الیوم اللیلة للنسائی: ۱۰۲۷)-

(۳) صحیح مسلم کښې دا نشته دې چه دم کولو والا ابوسعید خدری وو بلکه دا سنن ترمذی ۲۰۲٤ کښې دی)-

ﷺ ته داسې دوه نورونه درکړې شو چه ستاسو ﷺ نه مخکښې بل نبی ﷺ ته نه وو ورکړې شوی سورة فاتحه اود سورة بقرې آخرې آیتونه ، یویو حرف دې ته نورورکړې شوې دې. (۱)

فاتحه د الله او بنده په مینځ کښې تقسیم ده:- په صحیح مسلم کښې دی چه حضرت ابوهریره ؓ نه روایت دې چه حضرت ر سول کریم ﷺ اوفرمائیل چه کوم سړې په خپل مونځ کښې ام القران اونه وائی نودهغه مونځ ناقص دې ،ناقص دې ، ناقص دې،پوره نه دې. حضرت ابوهریره ؓ تپوس اوکړچه کله مونږ امام پسې یو؟ نو وې فرمائیل چه په زړه کښې وائی. ما د نبی کریم ﷺ نه آوریدلی دی چه فرمائیل به ئې چه دالله ﷻ فرمان دې چه ما مونځ (سورة فاتحه) خپل او دخپل بنده مینځ کښې نیمه نیمه تقسیم کړې ده. اوخما بنده چه څما نه څه غواړی هغه څه ورکوم.کله چه بنده وائی ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ﴾ نوالله ﷻ فرمائی ﴿حمدنی عبدي﴾ څما بنده څما تعریف اوکړو. بیا بنده وائی ﴿الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ﴾ نوالله ﷻ فرمائی چه ﴿ اثنی علی عبدي ﴾ څما بنده څما ثناء بیان کړه . بیا بنده وائی چه ﴿مٰلِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ﴾ نوالله ﷻ فرمائی چه ﴿مجدنی عبدي﴾ څمابنده څما بزرگی بیان کړه.بعضې روایتونوکښې دی چه الله ﷻ ددې په جواب کښې فرمائی چه ﴿فوض الی عبدي﴾ څما بنده ماته څان حواله کړو.بیا بنده وائی چه ﴿اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ﴾ نوالله ﷻ فرمائی چه دا څما او څما دبنده ترمینځه دی او څما بنده چه څما نه څه غواړی هغه به ورکوم. بیا بنده آخر سورته پورې وائی نوالله ﷻ فرمائي چه دا ټول څما دبنده دپاره دی او څه چه دې غواړی دا ټول دهغه دپاره دی. نسائی کښې روایت دې (۲)چه دبعضو روایتونو په الفاظوکښې څه بدلون هم دې. ترمذی دې حدیث ته حسن وئیلي دي.ابوزرعه ؓ دې ته صحیح وئیلی دی.مسند احمد کښې هم دا حدیث مطول موجوددې.ددې راوی حضرت ابی بن کعب دې (۳)اود ابن جریر رحمه الله په یو بل حدیث کښې دا الفاظ هم دی چه الله ﷻ فرمائی چه دا څما دپاره دی او چه څه باقی دی هغه څما دبنده دپاره دی ، دا حدیث غریب دې.

دحدیث فوائد:- اوس ددې حدیث په فائدو باندې نظر واچونی① په دې حدیث کښې لفظ دصلوة یعنی دمونځ اطلاق دې. اومراد ددې نه قرات دې.لکه څنګه چه په قرآن پاك کښې په یوبل ځائې کښې دی چه ﴿ وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ ﴾ یعنی خپل مونځ (قرات) نه ډیر په اوچت آواز وایه او نه ډیر په رواواز سره بلکه په درمیانه آوازسره ئې وائې. حضرت ابن عباس ؓ نه ددې تفسیر کښې وضاحت نقل دې چه په دې ځائې کښې د صلوة نه مراد قرات دې ،اوداشان په دې تیرشوی حدیث کښې قرات ته ئې صلوة وئیلی دی. په دې سره په مونځ کښې چه کوم عظمت دې هغه معلومیږی او ظاهریږی چه قرات دمونځ اعلی رکن دې ،ددې وجې چې د عبادت مطلق نوم اخستې شوې دې.اوددې نه مرادیوجزیعنی قرات ذکر کړې شوې دې.دا هم خیال کول پکاردی چه ددې خلاف هم کار شوې دې چې د قرات اطلاق کړې شوې دې اومراد ترې نه مونځ اخستې شوې دی. فرمان دې چه ﴿وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ ؕ اِنَّ قُرْاٰنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُوْدًا﴾ یعنی د صبا په مونځ فرښتې نازلیږی.په دې ځائې کښې دقران نه مرادمونځ دې.دبخاری اومسلم په حدیث کښې دی چه د سحر دمونځ په وخت کښې دشپې اود ورځې فرښتې جمع کیږی (۴)او ددې آیتونو او احادیثو نه هم دا معلومیږی چه په مونځ کښې قرات وئیل ضروری دی ، اودعالمانو هم په دې اتفاق دې.

---

[1]) صحیح مسلم کتاب الصلاة المسافرین باب فضل الفاتحة وخواتیم سورة البقرة : ۸۰۶، نسائی: ۹۱۳، ابن حبان: ۷۷۸)-

[2]) صحیح مسلم کتاب الصلاة باب وجوب قراءةالفاتحة الکتاب ....۳۹۵، نسائی: ۹۱۰، ا بوداود: ۸۲۱، ترمذی: ۲۹۵۳، ابن ماجة: ۷۳۷)-

[3]) احمد: ۱۱٤/٥، زوائد عبدالله بن احمد وسنده صحیح)-

[4]) صحیح بخاری کتاب الاذان بآب فضل صلاة الفجر فی الجماعة : ٦٤٨، صحیح مسلم: ٦٤٩)-

په مانځه کښې د سورة فاتحې عدم فرضیت:-په دې کښې اختلاف دې چه په مونځ کښې دسورت فاتحې ونیل ضروری دی اوکه د قرآن پاك نه چه څه وائی نو کافی دی. ①امام ابو حنیفه رحمه الله اوددوی ملګری وغیره وائی چه ددې ونیل متعین نه دی بلکه د قران نه چه څه اووائی نوهغه کافی وی. دهغوی دلیل دا آیت ﴿ فَاقْرَءُوْا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ ﴾ دې یعنی چه په قرآن کښې څه آسان وی نو وائی. دبخاری او مسلم په حدیث کښې دی چه یو سړی زر زر مونځ کولو نو حضور ﷺ ورته اوونیل کله چې ته مونځ ته اودرېږې نوتکبیر وایه ،بیا چه څه د قران نه تاته آسان وی نو هغه اووایه [1]، هغوی فرمائی چه د نبی کریم ﷺ دې سړی ته دا فرمائیل او د سورت فاتحې تعین نه کول ددې نه دا ښکاری چه څه د قرآن نه اووائی نو هغه کافی دی.

په مانځه کښې د سورة فاتحې فرضیت:-②دویم قول دادې چه دسورت فاتحې ونیل ضروری دی. او ددې دوئیلونه بغیر مونځ نه کیږی ددې (امامانو) نه علاوه دنوروتولو امامانو هم دا قول دې. حضرت امام مالك رحمه الله ، حضرت امام شافعی رحمه الله ،حضرت امام حنبل اوددوی ټول په ټوله شاګردان وغیره او جمهور علماء کرامو هم دا قول دې. دهغوی دلیل د نبی کریم ﷺ دا حدیث مبارك دې چه کوم دالله ﷺ رسول فرمائیلې دې چه کوم سړې مونځ اوکړی که هر یو مونځ وی او په دې کښې ام القران اونه وائی نو د هغه مونځ ناقص دې پوره نه دې [2]

داشان ددې بزرګانو دا دلیل هم دې چه کوم په بخاری او مسلم کښې دحضرت عباده ابن صامت ﷺ نه روایت دې چه رسول کریم ﷺ فرمائیلی دی چه کوم سړې سورة فاتحه اونه وائی نودده مونځ اونشو [3].

صحیح ابن خزیمه اوصحیح ابن حبان کښې حضرت ابوهریره ﷺ نه روایت دې چه رسول کریم ﷺ فرمائیلی دی چه هغه مونځ نه دې چه په هغې کښې ام القران اونه وئیلې شی. [4]ددوی نه علاوه نور هم ډیراحادیث دی،مونږ ته پدې ځائې کښې مناظرانه طریقه نه دی اختیارول پکار. هغه ډیر اوږد بحثونه دی.مونږ خو مختصر طور سره د بزرګانو دلائل بیان کړی دی. (والله اعلم).

په هر رکعت کښې د فاتحې لوستلو حکم

په هر رکعت کښې د فاتحې لوستلو حکم:-①اوس دا هم واورئی چه امام شافعی رحمه الله وغیره علماء کراموﷺ یو لوې ډلې خو دا مذهب دې چه دسورت فاتحې په هر رکعت کښې وینا واجب ده ②اوبعضې خلق وائی چه په اکثرو رکعتونوکښې ونیل واجب دی.③ اوبعضې وائی چه په مونځونو کښې په یو رکعت کښې ددې ونیل واجب دی ، ددې وجې حدیث کښې دمونځ ذکر مطلق دی.حضرت ابو حنیفه رحمه الله او دده ملګرې ثوری رحمه الله اواوزاعی رحمه الله وائی چه ددې ونیل متعین نه دی بلکه نور هم څه ونیل کافی دی. ځکه چه په قرآن کښې د ﴿مَا تَيَسَّرَ﴾ لفظ دې والله ا علم.

لیکن دا خیال دې وی چه دابن ماجه په حدیث کښې دی چه کوم سړې فرض وغیره دمونځ هر رکعت کښې سورة فاتحه اوسورت اونه وائی نو دده مونځ نه کیږی. [5]البته ددې حدیث په صحت کښې نظر دې او ددې ټولو خبرو تفصیل داسماء الرجال په کتابونوکښې موجود ده. والله اعلم.

په مانځه کښې د سورت فاتحه لوستلو حکم

---

[1]) صحیح بخاری کتاب الصلاة الاذان باب وجوب القراءة للامام والماموم فی الصلوة کلها.....٧٥٧، صحیح مسلم: ٣٩٧)-

[2])صحیح مسلم کتاب الصلاة باب وجوب القراة الفاتحة .....٨٧٨، ابوداود: ٨٢٢، ترمذی: ٢٩٥٣، نسائی: ٩١٠، ابن ماجة: ٨٣٨)-

[3]) صحیح بخاری کتاب الصلاة الاذان باب وجوب القراءة للامام والماموم: ٧٥٦، صحیح مسلم: ٣٩٤)-

[4]) ابن خزیمة : ٤٩٠، وسنده صحیح ابن حبان : ١٧٨٩)-

[5]) ابن ماجة کتاب اقامة الصلاة باب القراة خلف الامام: ٨٣٩،)-

مسلک حنفي:-دعالمانو رحمهم الله په دې باره کښې اختلاف دې.چه په مانځه کښې دننه د قران قرات په څومره مقدار فرض او رکن دې.① زمونږ د عالمانو مذهب دا دې.چه مطلقاً د قران قرات فرض دې.که يو آيت ئې اووئيل.نو رکن قرات ادا شو.باقي د سورة فاتحه لوستل او ددې سره د سورت ملاوول دا دواړه زمونږ په نيز په واجباتو کښې دی. (تسهيل الهدايه شرح هدايه ۱/۳۲۳)۔

په قراءت خلف الامام کښې اختلاف:په مقتدی باندې سورة فاتحه دواجب کيدوپه مسئله کښې د عالمانو درې اقوال دی.①رومبې قول دادې چه د سورت فاتحې وئيل چه څنگه په امام واجب دی دغه شان په مقتدی باندې هم واجب دی . ددې دليل هغه عام حديث دې چه اوس د دونمې فائدې په بيان کښې تيرشو ②دويم قول دادې چه د سره د مقتدی په ذمه باندې قرات واجب نه دې . نه د سورت اونه نورڅه اونه په جهری مونځ کښې اونه په سری مونځ کښې.ددوی دليل دمسند احمد هغه حديث دې چه په کوم کښې چه نبی کريم ﷺ فرمائی چه د چا امام وی نو دامام قرات دهغه قرات دې. [1]ليکن دا روايت ضعيف دې اودا پخپله دحضرت جابر رضی الله عنه دقول نه روايت دې. اگر چه ددې مرفوع حديث سندونه هم شته دې ليکن هيڅ يو سندصحيح نه دې . والله اعلم . ③ دريم دادې چه په کومو مونځونو کښې امام په رو قرات کوی په هغې کښې په مقتدی باندې قرات واجب دې ، ليکن چه په کومو مونځونو کښې قرات په زوره وئيلې کيږی په هغې کښې واجب نه دې. ددوی دليل دصحيح مسلم والا حديث دې چه امام ددې وجې مقرر شوې دې چه دهغه اقتداء اوکړې شی. دده تکبير چه واوری نوتکبير اووائې اوکله چه قرات وائی نوتاسو چپ اوسئ[2] په سنن کښې هم داحديث دې[3] امام مسلم رحمه الله ددې تصحيح کړې ده. دامام شافعی رحمه الله رومبې قول هم دا دې . او امام احمد نه هم دا يو روايت دې. [4]

د قراءت خلف الامام حکم

مسلک حنفي:- امام قدوری رحمه الله د احنافو رحمهم الله مسلك نقل کوی.اوفرمائی.چه مقتدی به په امام پسې بيخی قرات نه وائی.نه فاتحه او نه سورت،که جهری مونځ وی اوکه سری مونځ وی.(تسهيل الهدايه ۱/۳۷۵)-

د احکامو په اعتبار سره د فاتحې اهميت:- زمونږ غرض ددې مسائلو دبيانولونه دادې چه دسورة فاتحې سره داحکامو څومره تعلق دې دبل يو سورت سره نشته دې. په مسند بزاز کښې حديث دې چه رسول کريم ﷺ فرمائی چه کله تاسو په بستره باندې څملئ اوسورت فاتحه او سورت اخلاص اووائې نو دمرگ نه سوا دهر څيز نه به په امن کښې راشئ . [5]

د (اعوذ بالله) تفسير او ددې احکام

د بدئ بدله په نيکئ سره ورکړه ①په قران کريم کښې دی چه﴿خُذِ الْعَفْوَ﴾ يعنی تاسود معاف کولو عادت خپل کړئ، دنيکئ حکم کوئ او دجاهلانو نه مخ واړوئ، که شيطان طرف نه څه وسوسه وی نو دالله ﷻ سره پناه اوغواړئ چه اوريدنکې اوعلم والا دې②په يو مقام فرمائی چه﴿اِدْفَعْ بِالَّتِيْ﴾ بدئ په نيکئ سره ختمې کړئ. مونږ ددوی بيانات ښه پيژنو③وائی چه ائې پروردگاره د شيطان دوسوسو نه اودده دحاضرئ نه مونږ ستا پناه غواړو④ارشاد کيږی چه ﴿اِدْفَعْ بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ فَاِذَا الَّذِيْ﴾ يعنی په ښه طريقه ئې

---

[1]) ابن ماجة كتاب الصلاة بآب اذا قراة الامام فانصتوا: ۸۵۰)-

[2]) صحيح مسلم كتاب الصلاة بآب التشهد فى الصلاة : ۹۰۵)-

[3]) روا ه ابوداود : ۶۰۴، نسائی : ۹۲۴، ابن ما جة : ۸۳۴، وهو صحيح)-

[4]) ابوداود كتاب الصلاة من ترک القراة فى صلاته بفاتحة الكتاب : ۸۲۳، ترمذی: ۳۱۱، نسائی: ۹۲۱، صحيح)-

[5]) حافظ هيثمی دادمسند البزار حوالې سره مجمع الزوائد ۱۷۱/۱ کښې نقل کړی دی)-

لرې کړئ. که په تاسو کښې او دبل کس دښمنی وی نوهغه به داسې شی لکه ولی، دوست، دا کار دصبر کوونکو دي او نصيب والو دي .

کله چه شيطانی وسوسه راشی نودالله ﷻ آوريدونکی او علم واله نه پناه غواړئ. په دې دريو آيتونو کښې دالله ﷻ حکم دی چه په انسانانو کښې چه کوم تاسو سره دښمنی کوی نودهغه ددښمنۍ علاج دادې چه دهغه سره نيکی کوئ اواحسان کوئ چه دهغه انصاف والا طبيعت پخپله هغه شرمنده کړی چه هغه نه صرف ستا ددښمنۍ نه منع شی بلکه ستا بهترين دوست جوړ شی.

د دشيطان نه حفاظت وسله: اودشيطانانو د دښمنۍ نه د بچ کيدو دپاره هغه لوئې ذات درته خپله پناه اوخودله. ځکه چه دا پليد دښمن په احسان سره په قبضه کښې نه رازی. ده ته خو د انسان په تباهۍ او بربادۍ کښې خوند حاصليږی. او دده سره ئې پخوانۍ دښمنی دحضرت آدم ﷺ د وخت نه ده. ①قرآن فرمائی چه ائې بنی آدمو ګورې هسې نه چه شيطان تاسو لره دهوکه نه کړی لکه څنګه چه ئې ستاسو پلاردجنت نه راوښکلې وو ② په يومقام فرمائی چه شيطان ستاسو دښمن دې، دې دښمن ګنړئ. دده د ډلې خوهم داخواهش دې چې تاسو جهنميان شئ. ③ په يوبل ځائې کښې فرمائی چه تاسو ددې شيطان او دده د اولاد سره دوستی کوئ او ما پريږدئ. هغه ستاسو دښمن دې ، ياد ساتئ دظالمانو دپاره خرابه بدله ده.

د قراءت نه وړاندې تعوذ غوښتل:-هم دا هغه لعين دې چه ده قسم خوړلې دې اوزمونږ پلارحضرت آدم ﷺ ته نيې وئيلی وو چه زه ستا خيرخواه يم. نواوس خيال اوکړئ چه مونږ سره دده څه معامله وی؟ زمونږ دپاره خوهغه قسم کړې دې چه په الله ﷻ رب العزت قسم چه زه به دوی دهوکه کوم. ددې وجې دالله ﷻ فرمان دې چه﴿ فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴾ کله چه قران پاك تلاوت کوی نو دالله ﷻ پناه غواړئ دشيطان رټلۍ شوی نه. په ايمان والو اوپه الله ﷻ باندې توکل کوونکو والوباندې دده هيڅ زورنه رسی. دده زور خو په هغه چا باندې رسی چه ده سره دوستی کوی اودالله ﷻسره شريك جوړوی.

تعوذ د قراءت نه وړاندې نه پس: ①دقاريانو يوه ډله خو وائی چه دقران لوستلو نه پس ﴿أَعُوذُ بِاللَّهِ﴾ وئيل پکار دی. په دې کښې دوه فائدې دی. يوخو د قران په طرز باندې عمل. بل دعبادت نه پس دغرور خاتمه .ابوحاتم سجستانی رحمه الله او ابن فلوفا د حمزه مذهب نقل کړې دې .لکه څنګه چه ابوالقاسم يوسف بن علی بن جناده په خپل کتاب العبادت الکامل کښې بيان دې. حضرت ابوهريره رضی الله عنه نه هم دا روايت دې ليکن اسناد ئې غريب دی. رازی رحمه الله په خپل تفسير کښې دا نقل کړې دې او فرمائی چه د ابراهيم نخعی رحمه الله اودداودظاهری رحمه الله هم دا قول دې. قرطبی رحمه الله دامام مالك رحمه الله مذهب هم دابيان کړې دې.خو ابن العربی رحمه الله فرمائی چه دا غريب دې②يومذهب دا هم دې چه په اول اوآخر دواړو مقاماتو باندې ﴿ أَعُوذُ بِاللَّهِ﴾ دې وائی چه دواړه دليلونه جمع شی③اودجمهورعلماء کراموشهور مذهب دادې چه دتلاوت نه مخکښې ﴿أَعُوذُ بِاللَّهِ﴾ وئيل پکار دی چه وسوسې لرې شی. نوددې بزرګانو په نيز د آيت معنی داده چه کله وايې نو يعنی چه کله وئيل غواړې نو اوبه شی لکه آيت ﴿ فَإِذَا قُمْتُمْ ﴾ يعنی کله چه تاسو مونځ دپاره اودريږئ نو (اودس کوئ) معنی چه کله تاسو مونځ دپاره د اودريدو اراده اوکړئ. د احاديثوپه رڼا کښې هم دا معنی صحيح معلوميږی .

په مانځه کښې د قراءت نه وړاندې تعوذ:-مسند احمد کښې حديث دې چه کله به رسول کريم ﷺ د شپې مونځ دپاره اودريدلو نو الله اکبر سره به ئې مونځ شروع کولو، بيا به ئې ﴿سبحانك اللهم وبحمدك وتبارك اسمك وتعالى جدك ولا اله غيرك﴾ وئيل درې ځله به ئې﴿لا اله الا الله﴾وئيل بيابه ئې فرمائيل چه ﴿اعوذ بالله السميع

العليم من الشيطان الرجيم من همزه ونفخه ونفثه ﴾ (۱)په سنن اربعه کښې هم دا حديث دې . امام ترمذي رحمه الله فرمائي چه په دې باب کښې دټولو نه مشهور هم دا دی. دهمزه معنی دمرنې خفه کولو او د نفخ تکبر او د نفث معنی شعر وئيل دی. دابن ماجه په يو روايت کښې هم دا معنی بيان شوې ده. اويه دې کښې دی چه حضرت رسول اکرم ﷺ مونځ ته داخليدو نو درې ځل به ئې ﴿الله اکبر کبيرا﴾ اودرې ځل به ئې ﴿الحمد لله کثيرا﴾ وئيل. بيا به ئې فرمائيل چه ﴿سُبْحَانَ اللهِ بُكْرَةً وَّأَصِيلًا﴾ (۲)بيا به ئې فرمائيل چه ﴿اللهم انی اعوذبك من الشيطان من همزه ونفخه ونفثه﴾ په ابن ماجه کښې په بل سند سره دا روايت مختصر راغلی دی (۳). د مسند احمد په حديث کښې دی چه دوی مخکښې درې ځل تکبير فرمائيلو، بيابه ئې درې ځل ﴿سبحان الله وبحمده﴾ آخر پورې فرمائل (۴).

په تعوذ سره غصه ختميدل:-په مسند ابويعلی کښې دی چه د رسول کريم ﷺ مخکښې دوه سړی په جنګ شو. ديو غصه ډيره زياته شوه. نبی کريم ﷺ اوفرمائيل که دې ﴿أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيمِ﴾ اووائی نودده غصه به اوس ختمه شی. په دې کښې دومره اضافه ده نسائی په خپل کتاب کښې هم دا روايت کړې دې.مسند احمد ، ابوداود ، ترمذی کښې هم دا حديث دې (۵).

په يو روايت کښې اضافه:-هم ددې په يو بل روايت کښې دومره زياتوالې نورهم دې چه حضرت معاذ رضی الله عنه دې سړی ته د لوستلو اوفرمائيل. ليکن هغه اونه وئيل اودهغه غصه نوره هم زياته شوه. امام ترمذی رحمه الله فرمائی چه دا اضافې والا روايت مرسل دې،ددې وجې عبدالرحمان بن ابی ليلی رحمه الله چه د حضرت معاذ رضی الله عنه نه دا روايت کوی،دده حضرت معاذ رضی الله عنه سره ملاقات کول ثابت نه دی. بلکه دې شل کاله مخکښې وفات شوې وو.خو دا کيديشی چه عبدالرحمان رحمه الله د حضرت ابی ابن کعب رضی الله عنه نه آوريدلې وی.هغه هم ددې حديث راوی دې.اوهغه ئې حضرت عبدالرحمان ته رسولې وی.ځکه چه ددې واقعې په وخت کښې خوډير صحابه کرام رضی الله عنهم موجود وو.صحيح بخاری،صحيح مسلم،ابوداود ، نسائی کښې هم مختلفوسندونو سره مختلفو الفاظو سره دا حديث روايت شوې دې. (۶) د استعاذې متعلق نورهم ډير احاديث دی خو په دې ځائې دهغې بيانولو سره به بحث اوږد شی. ددې بيان دپاره د اذکارو او فضائل او داعمالودفضائلودبيان کتابونه دی. والله اعلم.

په اوله وحی کښې هم د تعوذ حکم:-په يو روايت کښې دی چه کله حضرت جبريل عليه السلام د ړومبۍ وحی سره حضرت محمد ﷺ ته تشريف راوړو نو ورته ئې د اعوذ بالله وئيلو حکم اوکړو. تفسير ابن جرير کښې د حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه نه روايت دې چه په ړومبی ځل کله حضرت جبريل عليه السلام حضرت محمد ﷺ لره وحی راوړه نو وې فرمائيل ﴿اعوذ﴾ اووايه. نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه ﴿استعيذ بالله السميع العليم من الشيطان الرجيم﴾ بيا ئې اوفرمائيل چه ﴿اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِيْ خَلَقَ﴾ حضرت عبد الله رضی الله عنه فرمائی چه د **سورة فاتحې د اولنی نزول روايت**:-دټولونه ړومبې سورت چه الله ﷻ د حضرت جبريل عليه السلام په ذريعه

---

۱) ابوداود کتاب الصلاة باب من رای الاستفتاح بسبحانک اللهم وبحمدک : ۷۷۵، وسنده حسن . ترمذی : ۲۴۲، نسائی : ۹۰۰، ابن ما جة: ۸۰۴)-

۲) ابوداود کتاب الصلاة باب مايستفتح به الصلاة من الدعاء: ۷۶۴، وسنده حسن ابن ماجة: ۸۰۷)-

۳) ابن ماجة : ابواب اقامة الصلوة باب الاستعاذة فی الصلاة: ۸۰۸)-

۴) احمد: ۲۵۳/۵)-

۵) ابوداود کتاب الادب باب مايقول عند الغضب: ۵۷۸۰، ترمذی: ۲۴۵، اليوم والليلة للنسائی: ۳۹۳، احمد: ۲۴۰/۵،وهو حديث صحيح بالشواهد)-

۶)صحيح بخاری کتاب بدء الخلق باب صفة ابليس وجنوده: ۲۷۸۲،صحيح مسلم: ۲۶۱۰:ابوداود: ۴۷۸۱، ابن حبان : ۵۶۹۲)

حضرت محمد ﷺ باندې نازل کړو هم دا سورت دې. ليکن دااثر غريب دی اوددې په اسناد کښې ضعف او انقطاع ده ، مونږ دا صرف په دې وجه بيان کړو چه معلوم شی. والله اعلم.

د تعوذ حکم: ①دجمهور عالمانو قول دې چه اعوذبالله وئيل مستحب دی ، واجب نه دی ددې په نه وئيلوکښې ذه ګناه وی ②دعطاء بن ابی رباح رحمه الله قول دې چه کله هم څوك قرآن پاك لولی د اسعاذې لوستل واجب دی. که په مونځ کښې وی او که غير د مونځ نه وی. امام رازی رحمه الله داقول نقل کړې دې ③ابن سيرين رحمه الله فرمائی چې په ټول عمر کښې يو ځل وئيلو سره وجوب ساقطيږی . د حضرت عطاء دقول دليل دآيت ظاهری الفاظ دی. ځکه چه په دې کښې ﴿ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ ﴾ امر دې او د عربئ دقواعدو په لحاظ امر دوجوب دپاره وی اودغه شان د حضور نبی کريم صلی الله عليه وسلم په دې باندې هميشوالي کول هم ددې دوجوب دليل دې او دې سره دشيطان شر لرې کيږی. اوددې لرې کيدل واجب دی او چه په کوم څيز سره واجب پوره کيږی نوهغه هم واجب ګرزی. او استعاذه زيات احتياط والا ده. او دوجوب پوره طريقه دا هم ده ④دبعضې عالمانو قول دې چه ﴿ اَعُوْذُ بِاللّٰهِ ﴾ وئيل د نبی کريم ﷺ باندې واجب وو.د نبی کريم ﷺ په امت باندې واجب نه دی⑤دامام مالك رحمه الله نه دا هم روايت دې چه په فرض مونځ کښې دې ﴿اَعُوْذُ﴾ اووائی.اودرمضان شريف داولې شپې مونځ کښې دې [اَعُوْذُ] اووائی.

د قراءت نه وړاندې د تعوذ وئيلو حکم

مسلک حنفی:- داحنافو په نيز هم د قراءت نه وړاندې تعوذ سنت دې واجب نه دې ځکه چه نبی کريم ﷺ بعضې وختونو کښې بغير د تعوذ نه قراءت کړې دې دا د عدم وجوب دليل دې (تفسيرمظهری ۲۲۷/۵ ، ۲۲۷)۔

اعوذبالله به کله او کوم ځائې کښې وائی : حضرت امام شافعی رحمه الله په ،،الام،، کښې ليکی چه اعوذ دې زور سره اووائی. اوکه په پټه ئې اووائی نو بياهم په دې کښې څه حرج نشته دې. او په ،،الام،، کښې ليکی چې په اوچت او رو وئيلوکښې اختيار دې. ځکه چه د حضرت عمر فاروق ﷺ نه په پټه وئيل او د حضرت ابوهريره ﷺ نه په رو وئيل ثابت دی. دړومبی رکعت نه سوا په نورو رکعتونو کښې ﴿ اَعُوْذُ ﴾ وئيلو کښې د حضرت ا مام شافعی رحمه الله دوه اقوال دی. يودمستحب کيدو او بل د مستحب نه کيدو ، اوترجيح دويم قول ته ده ، والله اعلم.

د تعوذ کلمات: ①صرف ﴿اَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْمِ﴾وئيل دحضرت ا مام شافعی رحمه الله اودحضرت امام ابوحنيفه رحمه الله په نيز خو کافی دی② ليکن بعضې وائی چه ﴿ اعوذبالله السميع العليم من الشيطان الرجيم ان الله هوالسميع العليم ﴾ دې اووائی.د حضرت ثوری رحمه الله او دحضرت اوزاعی رحمه الله هم دا مذهب دې. ③ بعضې وائی چه ﴿ اِسْتَعِيْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْمِ ﴾ دې اووائی چه دآيت پوره الفاظ ادا شی. اود حضرت ابن عباس ﷺ په حديث باندې هم عمل اوشی. چه مخکښې تير شوې دې. ليکن چه کوم صحيح احاديث مخکښې تير شوی دی هغه د اتباع دپاره بهتر دی. والله اعلم.

په مونځ کښې ﴿اَعُوْذُ بِاللّٰهِ﴾ وئيل د حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله او حضرت امام محمد رحمه الله په نيز خو د تلاوت دپاره دې اودحضرت امام ابويوسف رحمه الله په نيز دمونځ دپاره دې. نومقتدی لره پکاردی چه وې وائی اګر چه هغه به قرات نه وائی.اود اختر په مونځ کښې دړومبی تکبير نه پس وئيل پکار دی.

د مانځه په رکعتونو کښې د تعوذ حکم:-

مسلک حنفی: زمونږ په نيز د مونځ په شروع کښې تعوذ مسنون دې.(فتح القدير) باقی پاتې شوه دا خبره.چه تعوذ د قرأت تابع دے که د ثنې.نو په دے باره کښې زمونږ په عالمانو رحمهم الله کښې اختلاف دې.

①د طرفینو ﷫ په نیز تعوذ د قرات تابع دے د ثناء نه دې.② او د امام ابویوسف رحمه الله په نیز د ثناء تابع دې.نو د طرفینو په نیز چه په کوم کس باندې قرات واجب وی.هغه به تعوذ وائی.نو مسبوق به تعوذ وائی.ځکه چه په ده باندې په فوت شوو رکعتونو کښې قرات کول واجب دی.البته مقتدی به تعوذ نه وائی.ځکه چه په ده باندې قرات واجب نه دې.او د اخترونو په مونځ کښې به تعوذ د اختر د تکبیرونو نه روستو کوی.ځکه چه د اخترونو په اولنی رکعت کښې قرات د تکبیرات العیدین نه پس وی.او دامام ابویوسف رحمه الله په نیز چه څوك ثناء وائی.هغه به تعوذ هم وائی.دامام ابویوسف رحمه الله دلیل دا دې.چه تعوذ د ثناء د جنس څخه دې.ځکه چه لکه څنګه ثناء دعا ده.دغه شان تعوذ هم یوه دعا ده.اود څیز تابع د هغه نه پس وی.نو ثابته شوه.چه تعوذ د ثناء تابع دې.د قرات نه دې.اود طرفینو ﷫ دلیل د الله تعالی قول دې.﴿ فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ ﴾ دې.(تسهیل الهدایه (۲۳۰۱۱) -

په مونځ کښې د تعوذ حکم:- دجمهور عالمانو مذهب دې چه داختر تکبیرونه مکمل کیدونه پس دې اعوذبالله اووائی. بیا دې قرات اووائی.

د تعوذ فائدې:- ①په اعوذ کښې عجیبه عجیبه فائدې دی. اخوا دیخوا خبرې دخلې نه اوزی هغه په دې سره پاکیږی. اوخله د کلام الله د تلاوت جوګه شی②داشان په دې کښې دالله ﷻ نه مدد غوښتل دی ③اوهغه دعظیم الشان قدرتونو اقرارکول دی④اوددې باطنی ښکاره دښمن په مقابله کښې د خپلې کمزورئ او عاجزئی اقرار کول دی.ځکه چه د انسانی دښمن مقابله کیدیشی . په احسان او ښیګړې سره دهغه دښمنی لرې کیدیشی.لکه څنګه چه دقران کریم پدې دریو آیتونوکښې دی چه کوم مخکښې بیان شو.اویه بل ځائې کښې ارشاددې چه﴿إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ﴾ یعنی څما خاص بندګانوباندې ستا غلبه نشته دې. درب وکالت کافی دې. الله ﷻ د دښمنان اسلام په مقابله کښې خپلې فرښتې اولیږلې او هغه دښمنان ئې تباه کړه.

د کافرو د شیطان په مغلوب کښې فرق: یوه اهمه خبره یاده ساتنی چه کوم مسلمان دکافرودلاسه اووژلې شی هغه شهید دې. لیکن چه کوم ددې دباطنی دښمن شیطان دلاسه اووژلې شی نوهغه به بنه حالت کښې نه وی.اوچه په چا کفار غالب راشی نوهغه ته به بدله ورکړې کیږی لیکن چه په چا باندې شیطان غالب راشی نوهغه به هلاك شی.ځکه شیطان انسان وینی خوانسان شیطان نه وینی. ددې وجې په قران عظیم کښې تعلیم دې چه تاسو دده دشر نه دهغه لوئې ذات پناه غواړئی چه ته هغه ګوری او دوی هغه ته نه شی کتلې.

فصل . خلاصه دکلام

د تعوذ حکمت:- اعوذبالله ونیل دالله په حضور کښې زاری کول دی ، او دهرې بدئ والا دبدئی نه دهغه لوئې ذات په لمن کښې دراتلو پناه طلب کول دی . د عیاذ معنی خرابی لرې کول دی. او دلیاذة معنی ښیګړه حاصلول دی ، دمتبنی شعر دې چه :

یامن الوذبه فی ما اومله ومن اعوذ مما احاذره
لایجبرالناس عظما انت کاسره ولا یهیضون عظما انت جابره

ترجمه :- ائې هغه پاك ذاته چه دهغه ذات پورې څماټول امیدونه پیوسته دی او ائې هغه پروردګاره چه زه دهغه سره د ټولو خرابونه پناه غواړم. چه کوم یو هغه مات کړې دې هغه هیڅوك نشی جوړولې. او چه هغه کوم یو جوړ کړی نو بل څوك هغه نشی ماتولې.

د اعوذ معنی:-داعوذ معنی داده چه زه الله ﷻ سره پناه غواړم چه شیطان رجیم په دین او دنیا کښې ماته څه ضرر اونه رسوی. چه د کومو ماته حکم شوې دې هسې نه چه دهغې نه منع شم او چه دکومو کارونو نه منع کړې شوې یم هسې نه چه هغه خراب کارونه څما دلاس نه اوشی.

د انسان اود شيطان د ضرر نه د بچ کيدو دوه مختلفې طريقې:- داظاهره ده چه د شيطان نه د بچ کولو والا سوا ديو رب نه نور هيڅوك نشته دې. ددې وجې پروردګار عالم دانسان دشر نه دمحفوظ پاتې کيدلو دپاره خو دسلوك او احسان طريقه خودلې ده اودشيطان د شر نه دبچ کيدو دپاره نې دا صورت خودلې دې چه مونږ دهغه پاك ذات نه پناه اوغواړو. ځکه چه هغه ته رشوت ورنه کړې شي اونه د ښيګړې اودسلوك په وجه هغه دخپل شرارت نه منع کيږي ،دده د بدو نه دبچ کيدو والا خوصرف يو الله ﷻ دې. په مخکښې دريو آيتونوکښې دا مضمون تير شوې دې. په سورة اعراف کښې دی چه ﴿خُذِالۡعَفۡوَ﴾ الخ او په سورة مومنون کښې دی ﴿ اِدۡفَعۡ بِالَّتِیۡ هِیَ اَحۡسَنُ ﴾ او په سورة سجده کښې دی﴿ وَلَاتَسۡتَوِی الۡحَسَنَةُ﴾ الخ ، ددې دريو واړو آيتونو مفصل بيان او ترجمه مخکښې تيره شوې ده.

د شيطان لفظی تحقيق:- ① لفظ دشيطان د شطن نه جوړ دې. ددې لفظی معنی دلرې والی ده. چونکه دا مردود هم د انسانی طبيعت نه لرې دې بلکه دهرې ښيګړې نه لرې دې ددې وجې ده ته شيطان وئيلې شی. ②او داهم وئيلې شوی دی چه دا د شاط نه مشتق دې . ځکه چې دې د اور نه پيدا شوې دې. اودشاط معنی هم اور ده. بعضو وئيلی دی چه د معنې په لحاظ سره دا قول صحيح دې ليکن اول زيات صحيح دې. دعربو دشاعرانو په شعرونوکښې هم ددې تصديق ملاويږي. د اميه بن ابوصلت او نابغه په شعرونو کښې هم دا لفظ دشطن نه مشتق دې او د لرې والی په معنی مستعمل دې. د سيبويه قول دې چه کله يو شيطان کار اوکړی نو عرب وائی چه ﴿ تشيطن فلان ﴾ دا نه وائی چه ﴿ تشيط فلان﴾ ، ددې نه ثابته شوه چه دا لفظ د شاط نه نۀ دې بلکه د شطن نه ماخوذ دې . او ددې صحيح معنی هم دلرې والی ده،چه کوم جنات انسانان او حيوانات سرکشی اوکړی نودوی ته شيطان وئيلې شی. په قران پاك کښې دی چه ﴿ وَكَذٰلِكَ جَعَلۡنَا لِكُلِّ نَبِیٍّ عَدُوًّا شَيٰطِيۡنَ الۡاِنۡسِ وَالۡجِنِّ﴾ الخ ، يعنی داشان مونږ دهر نبی د ښمنان شياطين دانسانانواو جناتو نه جوړ کړی دی ، چه په خپلوکښې يو بل ته د دهوکې خبرې کوی.

انسی شيطان هم شته:-په مسند احمد کښې د حضرت ابوذر ﷺ نه حديث روايت شوې دې چه نبی کريم ﷺ دوی ته اوفرمائيل انې ابوذر ﷺ !دجناتو او انسانانو د شيطان نه دالله ﷻ پناه اوغواړه. ما اووئيل چه آيا په انسانانوکښې هم شيطانان شته دې . حضرت نبی اکرم ﷺ دوی ته اوفرمائيل چه ابوذر ﷺ ! آو([1])

تور سپې کله شيطان هم وی:-صحيح مسلم کښې هم ددوی نه روايت دې چه حضرت رسول اکرم ﷺ اوفرمائيل چه مونځ لره ښځه،خر اوتور سپې ماتوی. ما اووئيل چه حضور ! سور، زيړ سپو کښې د تور سپی څه تخصيص دې ؟ حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه تور سپې شيطان دې .([2])

حضرت عمر فاروق ﷺ يو ځل په ترکی اس باندې سور شو اوهغۀ ډير په ناز ونعم باندې تګ کولو. حضرت عمر فاروق ﷺ دا اس اووهلو خوبيا به هم ډير په ناز ونعم سره روان وو. دوی ترې راکوز شول فرمائی چه تاسو خو ځما د سورلۍ دپاره څوك شيطان راوستې دې. ځما په نفس کښې کبر راتلل شروع شو. نوما ددې نه کوزيدل مناسب اوګڼړل

د رجيم معنی:-د رجيم او فعيل په وزن باندې دمفعول په معنی سره دې. يعنی هغه مرجوم دې يعنی دهرې ښيګړې نه لرې کړې شوې دې. لکه چه الله فرمائی ﴿وَزَيَّنَّا السَّمَآءَ الدُّنۡيَا بِمَصَابِيۡحَ ۖ وَحِفۡظًا﴾ الخ ، مونږ ددنيا آسمان په ستورو سره ښانسته کړو او دا مو د شيطانانو دپاره رجم جوړ کړې دې﴿ اِنَّا زَيَّنَّا السَّمَآءَ الدُّنۡيَا بِزِيۡنَةِ ۣالۡكَوَاكِبِ﴾ الخ مونږ ددنيا آسمان ته زينت ورکړو او دهر سرکشه شيطان نه مو دده حفاظت اوکړو. دوی داعلی فرښتو خبرې نه آوری. اودهر طرف نه وهلې کيږی او تښتولې شی او دا لازمی عذاب

---

[1] احمد: ١٧٨/٥، نسائی کتاب الاستعاذ باب الاستعاذة من شر الشيطان الانس: ٥٥٠٩)۔

[2] صحيح مسلم کتاب الصلاة باب ما يستر المصلی :٥١٠، ابوداود: ٧٠٢، نسائی: ٧٥١. ابن ماجة: ٩٥٧، ابن حبان: ٢٣٨٥)۔

ددوی دپاره دي. چه کوم يو په دوی کښې خبره واوري او په منډه شي نو هغه پسې يو چمك داره شعله وروپشتلې شي. يو ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَآءِ بُرُوْجًا﴾ الخ يعنی مونږ آسمان کښې برجونه جوړ کړی دی او دې ته دکتونکووالو دپاره مو زينت جوړ کړو. اودهر روند شيطان نه مونږ محفوظ کړوخوچه کوم يو څه خبره پټه کړی نودوی پسې يو پړقيدونکې شعله شی،داشان نور آيتونه هم دی.

د رجيم دويمه معنی:-د رجيم يو معنی دراجم هم ده ، چونکه شيطان په وسوسو او ګمراهو سره رجم کوی نوده ته رجيم يعنی راجم وئيلې شی.

د بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ تفسير

بِسْمِ	اللّٰهِ	الرَّحْمٰنِ	الرَّحِيْمِ
شروع کوم ا په نوم د الله اچې بيحده مهربان ارحم کونکې دې			
دالله ﷻ د بخښنې کوؤنکی او مهربان په نوم شروع کوم ؛			

دبسم الله د جزئيت مسئله:- حضرات صحابه کرام ﷺ کتاب الله په دې سره شروع کړې وو. دعلماء کرامو اتفاق دې چه ﴿بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ﴾ دسورت نمل يو آيت دې① البته په دې کښې اختلاف دې چه دادهرسورت په شروع کښې يومستقل آيت دې. چه ددې په شروع کښې ليکلې شوې دې② يادهر سورت بعضې آيت دې.③ يا داشان دسورت فاتحې ايت دې او د نورو سورتونو نهٔ دې.④ يا صرف يو سورت د بل سورت نه د جدا کولو دپاره ليکلې شوې ده. او آيت نه دې. د عالمانواو سلفو اوخلقو په دې حکمونوکښې اختلاف دې . او په خپل خپل ځائې ددې تفصيل موجود دې.

سنن ابوداود کښې په صحيح سند سره حضرت ابن عباس ﷺ نه روايت دې چه رسول کريم ﷺ د سورتونو جداوالې نه پيژندو. ترکومې چه نبی کريم ﷺ باندې ﴿بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ﴾ نه وه نازل شوې. ([1])

په مستدرك حاکم کښې داپه يومرسل حديث کښې دحضرت سعيد بن جبير ﷺ نه هم روايت دې

په صحيح ابن خزيمه کښې حضرت ام سلمه رضي الله عنها نه روايت دې چه رسول کريم ﷺ ﴿بِسْمِ اللّٰهِ﴾د سورت فاتحې په شروع کښې په مونځ کښې اولوسلته. اودا ئې يو آيت شمير کړو([2])ليکن ددې يو راوی عمر بن هارون بلخی ضعيف دې. اوداشان يوروايت حضرت ابوهريره ﷺ نه روايت دې([3])داشان د حضرت علی ﷺ حضرت ابن عباس ﷺ وغيره نه هم مروی دې حضرت عبدالله بن عباس ﷺ ، حضرت عبدالله بن عمر ﷺ،حضرت عبدالله بن زبير ﷺ،حضرت ابوهريره ﷺ،حضرت علی ﷺ اوحضرت عطاء رحمه الله ، حضرت طاوس رحمه الله. حضرت سعيد بن جبير رحمه الله،حضرت مکحول رحمه الله اودحضرت زهر رحمه الله هم دا مذهب دې چه بسم الله دهر سورت يو مستقل آيت دې. سوا د سورت براءت نه .

ددې صحابه کرامو ﷺ اوتابعينو رحمهم الله نه علاوه حضرت عبدالله بن مبارك رحمه الله،حضرت امام شافعی رحمة الله عليه،حضرت ا مام احمد رحمه الله،په يو قول کښې اودحضرت اسحاق بن راهويه رحمه الله او حضرت ابوعبيده قاسم بن سلام رحمه الله هم دامذهب دې. البته حضرت امام مالك رحمه الله،حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله ،اوددوی ملګری وائی چه﴿بِسْمِ اللّٰهِ﴾ الخ نه دسورت فاتحې يو آيت دې او نه د بل يوسورت ،دحضرت امام شافعی رحمه الله خو يو قول دا روايت دې چه داد سورت فاتحې يو آيت دې. خو د نورو

[1]) ابو داود کتاب الصلاة باب من جهر بها : ٧٨٨، وهو صحيح)-

[2]) ابن خزيمة باب الذكر الدليل على ان بسم الله الرحمان الرحيم: اية من الفاتحة الكتاب: ٤٩٣ ؛)-

[3]) دار قطنی باب وجوب قراءة بسم الله الرحمان الرحيم : فی الصلاة : ٣١٢/١) وهو صحيح)-

سورتونو نه نۀ دي. ددوی یو قول دا هم دې چه دا دهر سورت دشروع دایت حصه ده. لیکن دا دواړه اقوال غریب دي.
حضرت داود رحمه الله فرمائی چه دا د هر سورت په شروع کښې یو مستقل آیت دې. په سورت کښې داخل نه دې.د حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله نه هم دا روایت دې. اود حضرت ابوبکر رازی رحمه الله او حضرت ابوالحسن کرخی رحمه الله هم دا مذهب بیان فرمائیلې دې. چه دوي د حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله یو ډیر ښه ملګرې هم دي. دا خو وو بحث د بسم الله د سورت فاتحې د آیت دکیدواو ده نه کیدو

په جهری مونځونو کښې د جهر او اخفاء په اعتبار د تسمیه وئیلو حکم:- اختلاف دې چه دا دې په اوچت آواز سره اووئیلې شی اوکه په روآواز سره . چه کوم خلق دا د سورت فاتحې آیت نه ګڼړی نوهغوی ددې د اوچت آواز د وئیلو قائل نه دی. داشان چه کوم خلق داسورت فاتحې نه بیل آیت منی هغوی ددې د رو آواز سره د وئیلو قائل دی. پاتې شو هغه خلق . چه هغوی داد هر سورت نه اول شمار کوی ، نو په هغوی کښې اختلاف دې.دحضرت امام شافعی رحمه الله مذهب دې چه دسورت فاتحې اودهر سورت نه مخکښې په اوچت آوازسره وئیل پکاردی.حضرات صحابه کرامو رضی الله عنهم اوتابعینواو دمخکښې مسلمانانو هم دا مذهب دې. په صحابه رضی الله عنهم کښې دا په اوچت آواز سره د وئیلو کښې حضرت ابوهریره رضی الله عنه ، حضرت ابن عمر رضی الله عنه ،حضرت ابن عباس رضی الله عنه او حضرت ا میر معاویه رضی الله عنه دی. حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه ، حضرت عمر رضی الله عنه،حضرت عثمان رضی الله عنه اودحضرت علی رضی الله عنه نه هم یو غریب سندسره امام خطیب رحمه الله نقل کړې دی. بیهقی رحمه الله اوابن عبدالبر رحمه الله دحضرت عمرفاروق رضی الله عنه اوحضرت علی رضی الله عنه نه همدا روایت نقل کړې دې. تابعینو کښې حضرت سعید بن جبیر رحمه الله ، حضرت عکرمه رحمه الله ، حضرت زهری رحمه الله ، حضرت علی بن حسن رحمه الله ،ددوی څوئې حضرت محمد بن سعید بن مسیب رحمه الله ، حضرت عطاء رحمه الله ، حضرت طاوس رحمه الله ،حضرت مجاهد رحمه الله ،حضرت ابن سیرین رحمه الله ،حضرت علی بن عبدالله بن عباس رضی الله عنه ددوی څوئې حضرت محمد نافع رحمه الله ، دحضرت ابن عمر مولی زید بن اسلم رحمه الله ، حضرت عمر بن عبدالعزیز رحمه الله ،ازرق بن قیس رحمه الله ،حبیب بن ابی ثابت رحمه الله حضرت ابوشعثاء مکحول رحمه الله ، حضرت عبدالله بن معقل بن مقرن رحمه الله ، اوپه روایت د بیهقی عبدالله بن صفوان رحمه الله ، حضرت محمد بن حنفیه رحمه الله ،او په روایت د حضرت ابن عبد البر عمر وبن دینار ،دوی ټولو به په هغه مونځ کښې ﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ﴾ په زوره وئیله چه په کومو مونځونو کښې به قرات په زوره وئیلې کیدو .یو دلیل خوددې دادې چې هرکله دا آیت دسورة فاتحې نه دې نو بیا دیو پوره سورة په شان داهم په اوچت آواز لوستل پکار دی.دې نه علاوه سنن نسائی صحیح بن خزیمه ،صحیح ابن حبان ، مستدرك حاکم کښې روایت دې چه حضرت ابوهریره رضی الله عنه مونځ ورکړو اوپه قراءت کښې ئې په اوچت آواز سره ئې﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ﴾ اووئیله. اوفارغیدو نه پس ئې اوفرمائیل چه زه په تاسو ټولوکښې زیات مشابه یم د نبی کریم ﷺ سره په مونځ کښې . دې حدیث ته دارقطنی ، خطیب اوبیهقی وغیره صحیح وئیلی دی.(1)
ابو داود اوترمذی کښې حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چه حضرت ر سول کریم ﷺ به مونځ دبسم الله نه شروع کولو. حضرت امام ترمذی رحمه الله ،فرمائی چه دا حدیث څه داسې زیات صحیح نه دې (2)په مستدرك کښې هم ددوی نه روایت دې چه نبی کریم ﷺ به ﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ﴾ په اوچت آواز سره وئیله . امام حاکم دې ته صحیح وئیلی دی. (3)

---

[1]) نسائی کتاب الافتتاح باب قراءة بسم الله الرحمان الرحیم: ۹۰۶، ابن خزیمة : ۴۹۹، ابن حبان: ۱۷۹۷، حاکم: ۲۳۲/۱)۔
[2]) ترمذی ابواب الصلاة باب من رای الجهر بسم الله الرحمان الرحیم: ۲۴۵)۔
[3]) حاکم: ۲۰۸/۱)۔

د رسول کریم ﷺ دقراءت انداز:- په صحیح بخاری کښې دی چه د حضرت انس ﷺ نه سوال اوشو چه د رسول کریم ﷺ قراءت څنګه وو؟وې فرمائیل نبی کریم ﷺ به هرولاړ لفظ اوږدولو بیا ئې ﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ﴾ اووئیل. په بسم الله باندې ئې مد اوکړو په الرحمن ئې مد اوکړو او په رحیم ئې مد اوکړو (۱)
په مسند احمد ،سنن ابوداود ، صحیح ابن خزیمه اومستدرك حاکم کښې د حضرت ام سلمه رضی الله عنها نه روایت دې چه رسول کریم ﷺ به په هر هر آیت باندې وقف کولو. او د نبی کریم ﷺ قرات به جدا جدا وو. لکه ﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ﴾باندې به اودریدل اوبیابه ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝﴾باندې اودریدل بیابه ﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ﴾ باندې اودریدل بیا به﴿مٰلِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ ۝﴾باندې اودریدل.دارقطنی دې ته صحیح وائی. (۲)
حضرت امام شافعی رحمه الله ،حضرت امام حاکم رحمه الله دحضرت انس ﷺ نه روایت کوی حضرت امیر معاویه ﷺ په مدینه منوره کښې مونځ ورکړو او بسم الله ئې اونه وئیله. نو چه کوم مهاجرین په هغه وخت کښې موجود وو نوهغوی اورتلو. نوبیا چه کله مونځ ته اودریدل نو وې وئیله. (۳) غالبًا دومره احادیث اوآثار ددې مذهب د حجت دپاره کافی دی. باقی پاتې شو ددې خلاف آثار ، روایات،ددې سندونه،ددې تعلیل،ددې ضعف اوددې تقریرونه وغیره نوددې تفصیل په بل ځائې کښې دې.
دویم مذهب دادې چه په مونځ کښې ﴿ بِسْمِ اللّٰهِ ﴾ په اوچت آواز سره وئیل پکار دی ، څلو واړه خلفاء کرام ، عبدالله بن مغفل اوتابعین او ددې نه پس خلقو د نورو ډلو نه دا ثابت دی. حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله حضرت ثوری رحمه الله اود احمد بن حنبل رحمه الله هم دا مذهب دې.
د حضرت ا مام مالك رحمه الله مذهب دادې چه بالکل دې هډو﴿ بِسْمِ اللّٰهِ ﴾ ﷺ وائی نه په اوچت آواز او نه په رو.ددوی دلیل خو یو د صحیح مسلم والا دحضرت عائشه رضی الله عنها روایت دې چه رسول کریم ﷺ به مونځ د تکبیر اود قراءت د﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝﴾نه شروع کولو(۴)بخاری اومسلم کښې دحضرت انس ﷺ نه روایت دې چه ما نبی کریم ﷺ پسې او حضرت ابوبکر صدیق ﷺ پسې اوحضرت عمر ﷺ پسې مونځ کړې دې ټولو به د ﴿ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝ ﴾ نه شروع کوله. (۵)په مسلم کښې دی چه دبسم الله ذکر به ئې نه فرمائیلو نه د قراءت په شروع کښې او نه دقراءت په آخر کښې (۶)
په سنن کښې حضرت ابن مغفل نه هم روایت داشان روایت دې . (۷)دا دلیل دې د هغه ائمه کرامو د بسم الله په رو وئیلو قائل دی. دا خیال دې وی چه دا څه لوئې اختلاف نه دې. هر یو ډله دیو بل د مونځ د صحت قائله ده .﴿ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ ﴾

په جهری مونځ کښې د تسمیه د جهر او اخفاء حکم

مسلك حنفی:-صاحب د قدوری رحمه الله فرمائی.چه په تسیمه او تعوذ کښې به پټوالے کوی.یعنی په مانځه کښې به دا په پټه وائی.
دلیله:دلیل دابن مسعود ﷺ قول دې.چه څلور څیزونه داسې دی.کوم چه امام پټ وائی.هغه څلور څیزونه دا دی.تعوذ ،تسمیه ،تحمید (ربنالك الحمد)او آمین، صاحب د شرح نقایه د تحمید په ځائې

---

[۱]) صحیح بخاری کتاب فضائل القران باب مع القراة : ۵۰۴۶)-
[۲]) ابوداود کتاب الحروف والقراة: ۴۰۰۰، ترمذی:۲۹۷۷،احمد: ۳۰/۶،حاکم: ۲۳۲/۲، صحیح ابن خزیمة: ۴۹۳،دار قطنی :۳۱۲/۱)
[۳]) مسند الشافعی : ۸۰/۱، رقم الحدیث: ۲۷۳، حاکم: ۲۳۲/۱، وسنده حسن)-
[۴]) صحیح مسلم ، کتاب الصلاة باب ما یجمع صفة الصلاة وما یفع به.....۴۹۸، ابوداود: ۷۸۳، ابن ماجة: ۸۵۹)-.
[۵]) صحیح بخاری : کتاب الاذان باب یقول بعد التکبیر: ۷۴۳، صحیح مسلم: ۳۹۹)-
[۶]) صحیح مسلم کتاب الصلاة باب حجة من وقال لایجهر بالبسملة: ۳۹۹)-
[۷]) ترمذی : ابواب الصلاة باب ماجاء فی ترکل الجهر بسم الله الرحمان الرحیم: ۲۴۴، نسائی: ۹۰۹، ابن ماجة: ۲۱۵)-

ثناء ذکرکړې ده.څکه چه امام محمد رحمه الله په اثار کښې روایت کړې دې (عن أبي حنيفة عن حماد عن ابراهيم النخعي أنه قال أربع يخفيهن الإمام التعو وبسم الله الرحمن الرحيم، وسبحانك اللهم وبحمدك وأمين) (شرح نقايه) (تسهيل الهدايه ۱\۳۲۱)-

فصل _ دبسم الله فضائل :-

بِسۡمِ اللّٰهِ د الله لويې نوم دې:- تفسير ابن ابى حاتم کښې دى چه حضرت عثمان بن عفان د رسول کريم ﷺ نه د بسم الله متعلق پوښتنه اوکړه. نبى کريم ﷺ اوفرمائيل چه دا دالله ﷻ نوم دې. دا دالله ﷻ دلويو نومونو نه ده او په دې کښې دومره نزديکت دې چه لکه د سترګې توروالي او سپين والې. ()

دبِسۡمِ اللّٰهِ په حروفو کښې اشارې:- په ابن مردويه کښې هم داشان روايت دې. اودا روايت هم په ابن مردويه کښې دې. چې رسول کريم ﷺ اوفرمائيل کله چې حضرت عيسى عليه السلام لره دده مور بى بى معلم سره کينولو نوهغه اوونيل چه بسم الله . حضرت عيسى عليه السلام اوفرمائيل چه دا بسم الله څه دى؟ استاد ورته اوونيل چه ماته پته نشته .حضرت عيسى عليه السلام ورته اوفرمائيل چه د " ب " نه مراد دالله ﷻ اوچتوالي ، د "س" نه مراد ددې سنا يعنى نور اورنړا ده . اود " م " نه مراد دهغه ذات مملکت يعنى بادشاهى ده. او الله ﷻ وائى دمعبودانو معبود ته او رحمن وائى په دنيا او آخرت کښې رحم کولووالا او رحيم وائى په آخرت کښې رحم اوکرم کولو والا . ابن جرير کښې هم دا روايت دې . ليکن د سند په لحاظ سره بيحد غريب دې. ممکن دى چه د چا صحابى وغيره نه روايت وى. او ممکن دى چه د بنى اسرائيلو د رواياتو نه وى او مرفوع حديث نه وى. والله اعلم.

بِسۡمِ اللّٰهِ دې امت خصوصيت دې:- ابن مردويه کښې دى چه رسول کريم ﷺ اوفرمائيل ماباندې يو داسې آيت نازل شو چه په هيڅ يو نبى باندې نه دې نازل شوې سواد حضرت سليمان عليه السلام . هغه آيت ﴿ بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ﴾ (۱)دې .

دبسم الله د نزول په وخت کښې خارق العادت کارونه:- حضرت جابر رضي الله عنه فرمائى چه کله دا آيت نازل شو نو وريځې مشرق طرف ته لاړې او هواګانې اودريدې ،سمندرونه اودريدل ، څناورو غوږونه کيخودل ، شيطانانوباندې دآسمان نه شغلې اوغورزولې شوې ،او پروردګار عالم په عزت اوجلال قسم اوخوړو او وې فرمائيل چه په کوم څيز باندې څما دا نوم واخستلې شى په هغې کښې به ضرور برکت وى.

بسم الله وئيل د جهنم د نورلسو فرشتو نه حفاظت:- حضرت ابن مسعود رضي الله عنه فرمائى چه څوك غواړى چه هغه دې دجهنم دنورلسو داروغه ګانو نه بچ شى نوهغه دې ﴿ بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ﴾ وائى. ددې هم نورلس حروف يعنى تورى دى. هر حرف به دهرې فرښتې نه دبچ کيدو ذريعه جوړه شى. دا ابن عطيه بيان کړې دې. او ددې تائيد به په يو بل حديث سره هم کړې دې په هغې کښې دى چه ماد ديرشو نه زياتې فرښتې اوکتلې چه هغوى تيزى کوله. دا نبى کريم ﷺ په هغه وخت کښې بيان کړى وو چه کله يو سړى (ربنا ولك الحمد حمدا كثيرا طيبا مباركا فيه) (۲)وئيلى وو.په دې کښې هم د ديرشو نه زيات حروف دى ، هم دومره فرښتې راکوزې شوې. داشان بسم الله کښې هم نورلس حروف دى . او په هغه ځائې کښې دفرښتو تعداد هم نورلس دې وغيره وغيره.

بسم ا لله سره شيطان ذليل کيږى:- مسند احمد کښې دى چه د نبى کريم ﷺ په سورلئ پسې چه کوم صحابى رضي الله عنه سور وو دهغوى بيان دې چه نبى کريم ﷺ اوښه لره شان اوخوزيده نوما اوونيل چه دشيطان

---

۱) الضعفاء للعقيلى : ۲/۱۶۲)-

۲)امام ابن کثير سورة نمبل آيت نمبر ۳۰ لاندې فرمائى چه داحديث پاک غريب دې اوددې سند ضعيف دې داروايت مردود دې)

۳) صحيح بخارى كتاب الاذان باب، رقم: ۱۲۶، رقم الحديث : ۸۹۹)-

دې کور ویران شي.نبي کریم ﷺ اوفرمائیل دا مه وایه په دې سره شیطان خوشحالیږي او خیال کوي چه ګویا دې ئې دخپل قوت نه غوزار کړو. اوبسم الله وئیل سره هغه دمچ په شان ذلیل او خواریږي (۱) نسائي په خپل «کتاب الیوم واللیلة» کښې او ابن مردویه په خپل تفسیر کښې هم داسې بیان کړې دې. او دصحابي ﷺ نوم ئې ابن اسامه بن عمیر خودلې دې. او په دې کښې دی چه بسم الله وایه دا د بسم الله برکت دې(۲)

بِسۡمِ اللهِ نه وئیل بې برکتی ده:- چه ددې وجې دهر کار اودهرې خبرې په شروع کښې بسم الله وئیل مستحب دی. دخطبې په شروع کښې بسم الله وئیل پکار دی. په حدیث مبارك کښې دی چه کوم یو کار په بسم الله سره شروع نه شي نو په هغې کښې برکت نه وی. (۳) بیت الخلاء (لیټرین) ته دتلو په وخت کښې دې بسم الله وائي .(۴)

په اودس کښې بسم الله وئیل: په حدیث کښې داهم راغلي دی چې د اودس په وخت کښې دې هم وائي، مسند احمد او سنن کښې د حضرت ابوهریره ﷺ، سعید بن زید ﷺ او ابوسعید نه روایت دې چه رسول کریم ﷺ اوفرمائیل چه کوم سړې په اودس کولو کښې دالله ﷻ نوم وانخلي نودده اودس نه کیږي. اوداحدیث حسن دې (۵). بعضې عالمان داودس په وخت کښې بسم الله وئیل واجب ښائي. بعضې د مطلق وجوب قائل دی.

د اودس په اول کښې د بسم الله حکم

صاحب دقدوري رحمه الله فرمائیلي دی.چه د دوارو لاسونو تر مړوندونو پورې وینځل خویه اودس باندې وړاندې دی.خوچه کله اودس شروع کوي.① نود الله په نوم دے شروع کوي.او د تسمیه ادنی درجه دا ده.چه بسم الله اووائي.اوشروع اوکړي. اواعلی درجه ئې دا ده.چه بسم الله الرحمن الرحیم اووائي.
②اوعلامه ابن الهمام رحمه الله فرمائیلي دی.چه امام طحاوي رحمه الله فرمائیلي دی.چه ﴿بسم الله العظیم والحمدلله علی دین الإسلام﴾ دے وائي.هم دادسلفو نه منقول ده.او بعضو فرمائیلي دی.چه دا د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه مرفوعا نقل دی.(تسهیل الهدایه (۵۵۱۱)-

د ذبحې په وخت کښې بِسۡمِ اللهِ وئیل:- د خناورو د ذبح کولو په وخت کښې هم ددې وئیل مستحب دی. د حضرت امام شافعي رحمه الله اودیوې ډلې هم دا خیال دې.بعضو دذکر په وخت کښې اوبعضو مطلق دې ته واجب وئیلي دی . ددې بیان به نزدې راشي.ان شاءالله تعالی

د متروك التسمیه څاروي حکم

مسلك حنفي:- د احنافو په نیز په کوم څاروي چې د الله تعالی نوم وانخستې شي نو د دې دوه صورتونه دی یو دا چې د ذبحې په وخت کښې ترې د الله تعالی نوم هیر شي نو په دې صورت کښې دغه ذبیحه حلاله ده اودویم صورت دا دې چې په قصد باندې د الله تعالی نوم د ذبحې په وخت کښې وانخلي په دې صورت کښې دغه بیبحه خوړل ناجائز او حرام دی (احکام القرآن للجصاص (۱۱۱۳)-

د جماع په وخت کښې بسم الله وئیل:- حضرت امام رازي رحمه الله په خپل کتاب کښې ددې آیت په فضیلت کښې ډیر احادیث نقل کړي دی. په یو کښې دی چه کله ته خپلې بی بی لره ورشې او بسم الله اووائې او

---

[۱]) احمد: ۵۹/۵)-،
[۲]) الیوم واللیلة للنسائي : ۵۵۹، وسنده ضعیف وهو صحیح بالشواهد)-
[۳]) الطبقات الشافعیه : ۶/۱)-
[۴])ترمذی ابواب الجمعة باب ماذکر تسمیة من دخول الخلاء : ۶۰۶، ابن ماجة: ۲۹۷)-،
[۵]) احمد: ۴۱۸/۲، ابوداود: کتاب الطهارة باب فی التسمیة علی الوضوء: ۱۰۱، ابن ماجة: ۳۹۸)-

هم ددې نه الله ﷻ تاته څه اولاد درکړي نو ددې اوددې د اولاد دساه ګانو په برابر به ستاپه اعمال نامه کښې نیکئ لیکلې شي. خودا روایت بالکل بې اصل دې. ما خودا روایت چرته نه دې موندلې.
د خوراك وغیره خوړولو په وخت کښې هم بسم الله وئیل مستحب ده. صحیح مسلم کښې دی چه رسول کریم ﷺ حضرت عمربن ابوسلمه ﷺ ته اوفرمائیل (دوئ ستاسو په کور کښې د ام سلمه ﷺ دمخکښې خاوند نه وو) چه بسم الله وایه او په ښی لاس سره خوراك کوه او خپلې مخښې نه نمړنی خوره ()
بعضې علماء کرامو په دې وخت کښې هم بسم الله وئیل واجب ګروزلې دی.

د خوراك نه وړاندې د بسم الله حکم

مسلك حنفي:-د خوراك نه وړاندې بسم الله وئیل سنت دی (منهاج الصالحين شرح رياض الصالحين).
د بي بي سره دملاویدو په وخت کښې هم بسم الله وئیل پکار دی. په بخاري شریف او صحیح مسلم شریف کښې دابن عباس ﷺ نه روایت دې چه رسول کریم ﷺ اوفرمائیل چه کله تاسو نه څوك خپلې بي بي سره دملاویدو اراده اوکړي نو اودې وائي چه ﴿بسم الله اللهم جنب الشيطان وجنب الشيطان مارزقتنا﴾ یعني اې الله ﷻ مونږه او چه ته مونږ ته کوم اولاد راکوې هغه د شیطان نه اوساتې. فرمائی که ددې جماع نه حمل شو نو دې بچي ته به شیطان هیڅ کله نقصان نشي رسولې. ()
دبسم الله ،،باء، تعلق:-ددې ځائې نه دا هم معلومه شوه چه دبسم الله د"ب"تعلق چاسره دې. په دې کښې دنحويانودوه اقواله دی. اودواړه یو بل سره نزدې نزدې دی① بعضې وائي چه دا اسم دې② اوبعضې وائي چه دا فعل دې. د هریو دلیل په قرآن پاك کښې ملاویږي چه کوم خلق د اسم متعلق وائي هغوی خو وائي چه ﴿بِسْمِ اللّٰهِ ابتدائی﴾ یعني دالله ﷻ دنوم سره ځما شروع ده. په قرآن کښې دی چه ﴿ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللّٰهِ مَجْرٖىهَا وَمُرْسٰىهَا ﴾ په دې کښې اسم مصدر ظاهر شوې دې. اوچه کوم خلق ئې د فعل سره مقدر وائي که هغه امر وی اوکه خبر لکه ﴿ابدا بِسْمِ اللّٰهِ﴾ او ﴿ابتدات بِسْمِ اللّٰهِ﴾ ددوی دلیل دا آیت﴿اِقْرَاْ بِاسْمِ﴾ دې اصل کښې دواړه صحیح دی ددې وجهې نه چې دفعل دپاره دمصدرکیدل ضروری دی نواختیار دې چه فعل مقدر اومنلې شی او ددې مصدر مطابق ددې فعل چه ددې نوم مخکښې اخستې شوې دې اودریدل، کښیناستل، خوراك کول، څکل، دقران پاك تلاوت کول یا اودس کول او مونځ وغیره وی نوددې ټولوپه شروع کښې دبرکت حاصلولو دپاره امداد غوښتلو دپاره او دقبولیت دپاره دالله ﷻ نوم اخستل پکار دی. والله اعلم.
نبی کریم ﷺ د بِسْمِ اللّٰهِ تعلیم ورکول:- ابن جریر او ابن ابی حاتم کښې روایت دې چه ابن عباس ﷺ فرمائی چه دټولونه مخکښې حضرت جبریل ﷺ چه کله حضرت محمد ﷺ ته وحی راوړه نووې فرمائیل ائي محمد ﷺ اوفرمائي چه ﴿استعيذ بالله السميع العليم من الشيطان الرجيم﴾ بیا اووایه چه ﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ﴾ مقصد داوو چه پاسیدل، کښیناستل، وئیل ټول دې دالله ﷻ په نوم سره شروع کړې شی. ()
بې کاره بحث:-هم اسم (یعني نوم) مسمی (یعني نوم والا) دې یا څه نور او په دې کښې د عالمانو درې اقوال دی. یو داچه هم اسم مسمی دې. دابوعبید ﷫ اوسیبویه ﷫ هم داقول دې. باقلاني او ابن فورك هم دا خوښوي. ابن خطیب رازي ﷫ د خپل تفسیرپه مقدماتو کښې لیکي چه حشویه او کرامیه او اشعریه خودا وائی چې اسم نفس مسمی دې اود نفس تسمې غیر دې. اومعتزله وائي چې اسم د مسمی

---

[1]) صحيح بخارى: كتاب الاطعمة بآب التسمية على الطعام...... ٥٣٧٦ ، صحيح مسلم: ٢٢ ٢٠)-
[2]) صحيح بخارى : كتاب الوضوء باب التسمية على كل حال وعند الوقاع: ١٤١، وانظر: ٣٢٧١، صحيح مسلم: ١٤٣٤، ابوداود: ٢١٦١، ترمذى : ١٠٩٧، ابن ماجة: ١٩١٩)-
[3]) الطبرى : ١/٥٠،٥١)-

غير دي. اونفس تسميه دي .زمونږ په نيزاسم مسمى هم غير دي او د تسمي هم غير دي . مونږ وايو كه ددي نه مراد لفظ وي چه د آوازونو د ټکړو او دحرفونومجموعه ده نوبالبداهت ثابته ده چه دا د مسمى غير دي.كه د اسم نه مراد ذات مسمى وي نو دا وضاحت لره واضحه كوي چه محض بيكاردي. نو ظاهره ده چه په دي بيكاره بحث كښې پريوتل فضول دی.

په اسم او مسمى كښې فرق:-دې نه پس د اسم مسمى په فرق باندې دلائل موراوړی دی چه اسم او كله مسمى وي هډو وي نه لكه معدوم لفظ كله د يومسمى ډير اسمونه وي لكه مترادف، كله اسم يو وي دمسمى ډير اسمونه وي لكه مشترك .ددې نه معلومه شوه اسم بل څيز دي او مسمى بل څيز دي. يعنى نوم بيل څيز دي او نوم والا بيل څيز دي.او دليل واورئى چه اسم خو لفظ دي او هغه عرض اوكله ذات وي،ممكن دی يا واجب .او واورئى كه هم اسم مسمى اومنلي شی نوداور نوم آوريدو سره دي كرم والي محسوس شی او د واورې په آوريدو سره دې يخ والي محسوس شی، حالانكه هيڅ عقل والا داسې نه شی وئيلې.

د اسم او مسمى جدا جدا كيدو دلائل:-او دليل واورئى دالله ﷻ فرمان دي چه دالله ﷻ ډير بهترين نومونه دی ،تاسو په دې نومونو سره الله ﷻ لره بلئ . په حديث شريف كښې دی چه دالله ﷻ يو كم سل نومونه دی نوخيال كوئى چه نومونه څومره زيات دی، حالانكه مسمى هم يو دي. اوهغه الله ﷻ وحده لاشريك له دي داشان ﴿اسماء﴾ دالله ﷻ طرف ته په دې آيت كښې مضاف كول او بل ځاى كښې فرمائى چه﴿فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ﴾ وغيره دا اضافت هم دي دا اضافت ددي تقاضا كوی چې اسم دي بل وی اومسمى دي بل وی،ځكه د اضافت مقتضاء مغائرت دي .دا شان دا حكم فرمائيل چه ﴿فَادْعُوهُ بِهَا﴾يعنى الله ﷻ لره دهغه په نومونو سره بلئ. دا هم ددي امر دليل دي چه نو يو دي او نوم والا بل

د اسم او مسمى يو كيدو دلائل:-او اوس دهغه چا دلائل واورئى چه اسم اومسمى ته يو وائى.دالله ﷻ فرمان دي چه ﴿تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ﴾ يعنى جلال واكرام والا ستا د رب بركت والا نوم دی. نوم يو ته بركتونو والا وئيل حالانكه پخپله الله ﷻ بركتونو والادي ، ددي آسان جواب دادي چه ددي مقدس ذات په وجه دده نوم هم لوئي والا دي. دويم دليل ددوی دادي چه كله يو سړي اووائى زينب ته طلاق نو طلاق په هغه ښځې د چاچې نوم زينب دي واقع كيږي،كه نوم اونوم والا كښې فرق وی نوپه نوم به طلاق پريوتې وي. په نوم والا باندې څنگه پريوزي؟ ددي جواب دادي چې ددي نه مراد هم داوی چه په هغه ذات طلاق چه د هغه نوم زينب دي.دتسميه داسم نه بيل كيدل ددي دليل په وجه دی چه تسميه وائى د چا نوم مقرر كولو او ظاهرولو ته چه دا څيز بيل او نوم بيل څيز دي.دحضرت امام رازى رحمه الله قول هم دادي چه دا ټول هر څه د لفظ باسم متعلق دی.

د الله لفظ اسم ذات دي:اوس لفظ " الله "معنى او اشتقاق متعلق واورئى دا "خاص"نوم دي. د رب تبارك وتعالى ﷻ. وئيلې شي چه اسم عظم هم دادي. ددې وجې چې ټولو ښو صفتونو سره هم دا موصوف وی . لكه څنگه چه په قرآن پاك كښې دي چه ﴿هُوَ اللَّهُ الَّذِي﴾يعنى الله ﷻ هغه ذات دي چه دهغه نه سوا بل معبودنشته چه د ټولو پټو ښكاره پيژندونكي دي . چه رحم كوونكي دي. اومهربانه دي. هغه الله ﷻ چه دهغه نه سوا بل څوك دعبادت لائق نشته چه بادشاه دي،پاك دي،سلامتياوالا دي،امن والادي ، محافظ دي ،غلبې والا دي ، زبردست دي،لوئى والادي.هغه دهر شرك نه اودشرك دهر څيز نه پاك دي ،هغه الله ﷻ پيدا كولو والا دي ، جوړولو والادي،صورت بخښلووالا دي،دده دپاره بهترين پاك نومونه دی ،د آسمان او زمكې ټول څيزونه دهغه تسبيح بيانوی ،هغه ذات عزتونو والا او حكمتونو والا دي. په دې آيتونو كښې باقى تمام نومونه صفتى دی ، اودلفظ الله صفات دی،نو اصلى نوم الله ﷻ دي لكه څنگه چه يو ځاى كښې فرمايي چه دالله ﷻ دپاره پاك او ښه نومونه دی نو تاسو هغه په دې نومونو سره

بلئ اوفرمائي چه الله ﷻ بلئ یارحمن بلئي چه كوم نوم سره بلئ هم دده ښائسته ښائسته او ښه ښه نومونه دي

دالله د نومونو یادولو فضیلت:- بخاري شريف اومسلم شريف كښې دي د حضرت ابو هريره ﷺ نه روايت دې چه رسول كريم ﷺ اوفرمائيل دالله ﷻ يوكم سل نومونه دي چه څوك دا ياد كړي نوهغه جنتي دې. (¹)دترمذي شريف اوابن ماجه په روايت كښې ددې نومونو تفصيل هم راغلې دې. او په دواړو روايتونو كښې الفاظ څه بدل بدل دي. (²)

دالله پنځه زره نومونه:رازي رحمة الله عليه په خپل تفسيركښې دبعضو خلقونه روايت كړې دې چه د الله ﷻ پنځه زره نومونه دي يو زرخو په قرآن كريم اوصحيح احاديثو كښې دي اويو زر په تورات كښې اويو زر په انجيل كښې او يو زر په زبور كښې اوزر په لوح محفوظ كښې دي.

د ،،الله،، د اشتقاق بحث:-الله ﷻ هغه نوم دې چه سوادالله ﷻ نه د بل چا نشته دې. هم داوجه ده چه تر ننه پورې عربو ته دامعلومه نشوه چه ددې اشتقاق څه دې ؟ ددې باب څه دې؟ بلكه ديو لوې ډلې دامذهب نقل شوې دې چې دا اسم جامد دې او ددې هډو اشتقاق نشته قرطبي رحمة الله دعلماء يو مذهب نقل كړې دې چه په هغې كښې حضرت امام شافعي رحمة الله عليه،حضرت امام خطابي رحمة الله عليه،او امام الحرمين رحمة الله عليه او امام غزالي رحمة الله عليه ،وغيره دي.

خليل اوسيبويه نه روايت دې چه الف لام په دې كښې لازم دې. امام خطابي رحمة الله عليه ددې يودليل دا هم وركړې دې چه ياالله ﷻ وئيلې خوشې خويا(الرَّحْمٰن)وئيلوباندې موڅوك نه دی ليدلی.كه دالله لفظ كښې الف لام اصل كلمه نه وې نو په دې باندې د ندا لفظ (يا)نشو داخليدلې ځكه د قواعد عربي لحاظ سره حرف د ندا په الف لام والا اسم باندې داخليدل جائز نه دی.

دبعضې خلقو قول دا هم دې چه دامشتق دې اوپه دې باندې د روبه يو شعرددليل په طور راوړی. چه په دې كښې مصدر(تأله) بيان دې چه ددې ماضي مضارع (اله يأله) او(تألها)دې لكه حضرت ابن عباس ﷺ نه روايت دې چه هغه ﴿وَيَذَرَكَ وَآلِهَتَكَ﴾ وائي ، ددې نه مراد عبادت دې. يعني دهغه عبادت كولې شي دنور چا عبادت نشي كولې.مجاهد رحمة الله عليه وغيره وائي چه بعضو په دې باندې دا ايت دليل نيولې دې چه ﴿وَهُوَ اللّٰهُ فِي السَّمٰوٰتِ وَفِي الْاَرْضِ﴾ اوآيت كښې﴿وَهُوَ الَّذِىْ فِي السَّمَآءِ اِلٰهٌ وَّفِي الْاَرْضِ اِلٰهٌ﴾ يعني هم هغه الله ﷻ دې چه په آسمانونو او زمكه كښې هم هغه دې چه په آسمان كښې معبود دې او په زمكه كښې معبود دې.

سيبويه خليل نه نقل كوی چه اصل كښې (اله) وو لكه (فعال)بيا همزه په بدله د الف لام كښې راوړې شو لكه (الناس) چه ددې اصل (اناس) دې. بعضو وئيلی دی د لفظ الله اصل (لاه) دې،الف لام حرف د تعظيم په طور راوړې شوې دې.دسيبويه هم داخوښ قول دې،دعربو شاعرانوپه شعرونوكښې هم دا لفظ ملاوېږي.كسائي اوفراء وائي چه ددې اصل (الاله) وو ،همزه حذف كړې شو اومخكښې لام په دويم كښې مدغم شو لكه (لكناهوالله ربي) كښې (لكن انا) (لكنا) شوې دې.نود حضرت حسن رحمة الله عليه په قرات كښې هم (لكن انا) دې او ددې اشتقاق (وله) نه دې،او ددې معنى (تحير) ده. (وله) عقل تلو ته وئيلې شي ،عربئ كښې (رجل واله) او (امراة وهلى) او (مولوهة) په هغه وخت كښې وائي چه كله هغه ځنګل ته ليږلې شي.چونكه دالله ﷻ دصفتونو په تحقيق كښې عقل حيرانيږي ددې وجهې دې ذات پاك ته وئيلې شي. په دې بناء باندې اصل كښې دا لفظ (ولاة) وو ،واو په همزه سره بدل كړې شو لكه (وشاح)او(وسادة) كښې چې اشاح اواسادة وئيلې شي

¹) صحيح بخاري : كتاب الشروط باب مايجوز في الاشتراط : ۲۷۳٦، وانظر:۷۳۹۲، صحيح مسلم: ۲٦۷۷)-

²) ترمذي: ابواب الدعوات باب حديث في اسماء الله الحسنى : ۳۵۰۷، ابن ما جة: ۳۸٦۱)-

درازی رحمه الله قول دې چه دا لفظ د ﴿الهت الی فلان﴾نه مشتق دې چه په معنی کښې د ﴿سکنت﴾هم هغه دې ، یعنی ما فلانې سره سکونت اوراحت حاصل کړو. چونکه دعقل سکون صرف دالله ﷻ ذات د ذکر طرف ته دې. اود روح حقیقی خوشحالی هم دهغه په معرفت کښې ده. ددې وجهې علی الاطلاق کامل هم دا دی ، ددې نه سوا نور څوک نه دې،هم ددې وجهې ده ته الله ﷻ ونیلې شی.قرآن مجید کښې دی چه﴿أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ﴾ یعنی دایمان والو زړونه صرف دالله ﷻ په ذکر سره اطمینان حاصلوی.

یوقول داهم دې چه د﴿لاه یلوه﴾نه ماخوذ دې چه ددې معنی پټیدل اوپرده کول دی. اودا هم ونیلې شوی دی چه دا ﴿اله الفصیل﴾نه دې، چونکه بندګان دې پاك ذات طرف ته تضرع او زارئ سره سجده کوی اوپه هر حال کښې دده درحمت لمن نیسی،ددې وجې دې پاك ذات ته الله ﷻ اونیلې شو. یو قول داهم دې چه عرب ﴿اله الرجل یأله﴾په هغه وخت کښې وائی کله چې دیو اچانك امر نه څوك اویریږی او بل هغه ته پناه ورکړی او بچ ئې کړی چونکه ټول مخلوق لره دهر مصیبت نه بچ کولو والا صرف سبحانه وتعالی دې ددې وجې پاك ذات ته الله وائی. لکه په قران کریم کښې دی چه﴿وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ﴾یعنی هغه ذات دې بچ کولووالااودهغه نه څوك نشی بچ کیدلې.حقیقی منعم هغه ذات دې.فرمائی چه تاسوسره څومره نعمتونه دی هغه ټول دالله ﷻ دطرف نه درکړې شوی دی. هم هغه ذات ﴿مطعم﴾دې فرمائی چه هغه خوراك ورکوی او هغه ته څوك خوراك نه ورکوی.هم هغه موجد دې اوفرمائی چه دهر څیز وجود دالله ﷻ دطرف نه دې.د رازی رحمه الله مختارمذهب هم دادې لفظ الله مشتق نه دې ،خلیل سیبویه اکثر اصولی او دفقهاء کرام دا قول دې چه ددې ډیر زیات دلیلونه دی،که دا مشتق وې نوددې په معنی کښې به دډیرو سره شرکت وې حالانکه داسې نه ده.

د ،، الله،، لفظ موصوف دې:بیا دا لفظ موصوف جوړولې شی او ددې ډیرزیات صفات رازی. لکه رحمان ، مالک ، رحیم،قدوس وغیره.نومعلومه شوه چه دا مشتق نه دې. قرآن پاك کښې یو ځائې کښې ﴿عَزِيزِ الْحَمِيدِ اللَّهِ﴾ چه کوم راغلې دې هغه ځائې دا عطف بیان شوې دې.یو دلیل ددې دمشتق نه کیدو دا هم دې چه ﴿هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا﴾ یعنی آیادده څوک هم نامه هم تاسوپیژنئ ؟بیان کولې شی لیکن داغور طلب خبره ده. والله اعلم بعضې هغې خلقو دا هم وئیلی دی چه دا عبرانی لفظ دې ،

د الله د معرفت نه مخلوق عاجز دې:- رازی رحمه الله فرمائی چه دمخلوق دوه قسمونه دی یو خوهغه چې د معرفت الهی غاړې ته رسیدلی دی او دویم هغه چې ددې نه محروم دی. چه دحیرت په تیرو کښې پراته دی. اودجهالت په أزغنو میدانونو کښې پراته دی. هغوی خوعقل ورك کړې دې او روحانی کمالات ئې هیرکړی دی. لیکن چه کوم د معرفت غاړې ته رسیدلی دی چه دنورانیت په فراخه باغونو کښې اوسیږی،چه هغوی دجلا ل اودکبریائی وسعت اندازه کړې ده.هغوی هم چې دې ځائې پورې رارسیدل نوحیران ولاړ پاتې شو او د بارګاه فردانیت او دربار صمدیت کښې حیران ولاړ دې.

غرض داچه ټول مخلوق د هغه د پوره معرفت نه عاجزه دی او پریشان اوحیران دی.نو دا ددې معانی په بناء ، د هغه ذات نوم الله ﷻ دې ، ټول مخلوق د هغه محتاج دې ، دهغه مخکښې سر بسجود دی او د هغه ذات په تلاش کښې دی.دې معنی کښې ده ته الله ﷻ وئیلې شی لکه څنګه چې د خلیل قول دې ، عرب محاوره کښې هر اوچت ځائې او اوچت څیز ته لاه وائی.نمر چه کله راخیژی نو بیا هم وائی چه ﴿لا هت الشمس﴾ چونکه پروردګار عالم هم د ټولونه اوچت او بالا دې نوددې وجې هغه ذات ته هم الله ﷻ ونیلې شی.اود (اله) معنی دعبادت کولو او د (تأله) معنی په حکم برداریْ اوقربانیْ کولوده . اودالله ﷻ د ټول عالم عبادت کوی. اودهغه ذات په نوم قربانی ورکوی ، ددې وجهې هغه ته الله ﷻ وائی . د حضرت ابن عباس رضی الله عنه په قراءت کښې دی چه ﴿وَيَذَرَكَ وَإِلَاهَتَكَ﴾،ددې اصل (الاله) دې،نو(ف) دکلمې په

خاني چه کوم همزه دي هغه حذف کړې شوي،بيا نفس کلمې لام زائد لام سره چه کوم تعريف دپاره راوړې شوې دي،ددې سره ملاو شو اويو بل کښې مدغم شو نويو لام مشدد پاتې شو او تعظيما (الله) اوونيلې شو.نو دا د الله د لفظ تفسير دې

﴿الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ﴾ دادواړه نومونه د رحمت نه مشتق دي،دواړو کښې مبالغه ده. رحمان کښې د رحيم نه زياته مبالغه ده.د علامه ابن جرير رحمه الله دقول نه معلوميږي چه ګويا په دې اتفاق دې. دبعضې سلفود تفسيرونو نه هم دا معلوميږي .دحضرت عيسى عليه السلام قول هم ددې معنى تير شوي دې چه رحمان نه مراد دنيا او آخرت کښې رحم کولو والا او د رحيم نه مراد آخرت کښې رحم کولو والا دې . بعضې خلق وائي چه رحمان مشتق نه دې ، که داشان وې نو (مرحوم) سره په نه ملاويدو حالانکه په قران کريم کښې ﴿بِالْمُؤْمِنِيْنَ رَحِيْمًا﴾ راغلې دې. مبرد وائي چه رحمان عبراني نوم دې عربي نه.ابو اسحاق زجاج معاني القران کښې ليکي چه داحمد بن يحيى قول دې چه رحيم دعربئي لفظ دې او رحمان دعبرانئ دې ،دواړه جمع کړې شوي دي . ليکن ابو اسحاق فرمائي چه دې قول طرف ته زړه نه مائيله کيږي . قرطبي رحمه الله ددې لفظ د مشتق کيدو دا دليل راوړې دې چه د ترمذي صحيح حديث دې . رسول کريم ﷺ فرمائي چه دالله ﷻ فرمان دې چه څه رحمان يم ما رحم پيدا کړې دې او د خپلو نومونو نه مې ددې نوم اشتقاق کړې دې ددې يو ځانې کولو والابه څه يو ځانې کړم او ددې ماتولو والا به څه پرې کړم. (١) اوس د صريح حديث په موجودګئ کښې د انکار کولو اومخالفت کولوهيڅ ګنجانش نشته . پاتې شو دکفار عرب ددې نوم نه انکار کول نو دا محض ددوی جهالت وو. قرطبي رحمه الله فرمائي چه رحمان او رحيم په يومعنى کښې دي . لکه ﴿ندمان﴾ او ﴿نديم﴾ دابو عبيد رحمه الله هم داقول دې.يو قول دا هم دې چه دا﴿فعلان د فعيل﴾ په شان نه دې. فعلان کښې مبالغه ضروري وي ، لکه څنګه چې غضبان هغه سړي ته وائي چه ډير غصه ناك وي او فعيل کله فاعل اوکله مفعول دپاره هم رازي. کوم چې د مبالغې نه خالي وي . ابوعلي فارسي رحمه الله وائي چه رحمان عام اسم دې چه دا هر قسمه رحمتونو ته شامل دې. اوصرف الله ﷻ سره مخصوص دې او رحيم په اعتبار دمومنانو دې.فرمائي چه ﴿وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ رَحِيْمًا﴾ مومنانو باندې رحيم دې . حضرت ابن عباس فرمائي دا دواړه نومونه رحمت او رحم والا دي ، په يو کښې د بل نه زيات رحم او رحمت دې .

دحضرت ابن عباس رضي الله عنه په دې روايت کښې لفظ د ﴿ارق﴾دې،ددې معنى خطابي رحمه الله وغيره ﴿ارفق﴾ کوي. لکه څنګه چه په حديث کښې دی چه الله ﷻ رفيق يعنى نرمي کوونکې اومهرباني کوونکې دې. هغه ذات په هر کار کښې نرمي اوآساني خوښوي. هغه په نرمي اوآساني سره هغه نعمتونه ور کوي. چه په سختئ باندې ئې نه ورکوي.(٢)
ابن المبارك رحمه الله فرمائي چه رحمان هغه ته وائي چه کله دهغه نه څه اوغوښتلې شي نوهغه ورکړي او رحيم هغه ذات دې کله چې دهغه نه اونه غوښتلې شي نوهغه غضبناك شي(٣)دبعضې شاعرانوقول دې چه :

الله يغضب ان تركت سئواله وبنى ادم حين يسئال يغضب

يعنى الله ﷻ نه که نه غواړنې نوهغه خفه کيږي اوکه دبني آدم نه غواړنې نوهغوی غصه کيږي : عزرمي رحمه الله فرمائي چه درحمن معنى په ټول مخلوق باندې رحم کولو والا د رحيم په معنى کښې دې. اوګورنې

---

١) ابوداود کتاب الزکوة باب فى صلة الرحم : ١٦٩٤، ترمذى: ١٩٠٧)–
٢) صحيح مسلم کتاب البر والصلة باب فضل الرفق:٢٥٩٣)–
٣) ترمذى کتاب الدعوات باب من لم يسأالله .....٣٣٧٣، ابن ماجة: ٣٨٢٧،)–

د قران پاك دوه آيتونه ﴿ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ﴾ او ﴿الرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى﴾ كښې ﴿اسْتَوٰى﴾ سره د رحمان لفظ ذكركړې شو. دې دپاره چې ټول مخلوق ته دا لفظ دخپل عام رحم اوكرم په معنى سره شامل شى او دمومنانوسره ئې لفظ د رحيم. فرمائى ﴿وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ رَحِيْمًا﴾ نو معلومه شوه چې په رحمان كښې مبالغه په نسبت د رحيم ډيره زياته ده. لېكن دحديث په يو دعا كښې ﴿يارحمان الدنيا والاخرة ورحيمهما﴾ راغلي دى.
(۱) رحمان دا نوم هم دالله ﷻ سره مخصوص دې. دده نه سوا د بل چا نوم نه دې لكه دالله تعالى فرمان دې چه الله ﷻ لره بلئ يا رحمن لره چه په كوم نوم سره ئې غواړئى بلئ ئې. دده ډير ښه ښه نومونه دى ، په يو آيت كښې دى چه ﴿وَسْئَلْ مَنْ اَرْسَلْنَا﴾ الخ ،يعنى دخپل ځان نه مخكښې رسولانو نه تپوس اوكړئى چه هغوى دپاره څوك بل څوك معبود وو د رحمان نه چه هغوى به دهغه عبادت كولو. كله چه مسيلمه كذاب لوئې لوئې دعوې كول شروع كړې او خپل نوم ئې رحمان اليمامه كيخودو نو الله ﷻ هغه لره ډير زيات رسوا او تباه او برباد كړو. او په دروغه او كذب سره مشهور شو.نن هغه ته مسيلمه كذاب وئيلې شى.اوهر د دروغودعويدار ته ده سره تشبيه وركولې شى.هريو كلى والا اوهر ښاروالا،هر پوخ او كچه كور والا هغه ډير ښه پيژنى.
بعضې وائى چه په رحيم كښې درحمن نه زياته مبالغه ده ځكه چه په دې لفظ سره د مخكښې لفظ تاكيد شوې دې او تاكيد په نسبت دهغه چه د هغه تاكيد اوكړې شى زيات قوى وى. ددې جواب دادې چه په دې ځائې كښې تاكيد هډوشته دې نه بلكه داخو صفت دې .اوپه صفت كښې دا قاعده نشته دې ، نودالله ﷻ نوم واخستلې شو.چه په دې نوم كښې هم دهغه سره شريك نشته دې. اودده صفت مخكښې د رحمان بيان اوشو چه دا نوم كيخودو دنورودپاره ممنوع دې لكه څنګه چه ئې اوفرمائيل چه الله ﷻ لره په رحمان سره اوبلئ چه په كوم نوم سره غواړئى وې بلئ دده دپاره اسماء حسنى ډير دى. مسيلمه خودابدترين جرات اوكړو اوبربادشو اودده ګمراه ملګرو نه سوادې خبرې په بل چا باندې عمل اونكړو.
رحيم د مخلوق صفت هم كيدې شى:- درحيم وصف سره الله ﷻ نورو لره هم موصوف كړې دې. فرمائى چه ﴿لَقَدْ جَآءَكُمْ﴾ په دې آيت كښې ئې خپل نبى ته رحيم اووئيل. داشان خپلو بعضې نومونو سره ئې نور خلق هم ياد كړى دى،لكه آيت ﴿اِنَّا خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ﴾ الخ كښې انسان ته سميع و بصير وائى. حاصل دادې چه دالله ﷻ بعضې نومونه خو داسې دى چې په نورو باندې نورو معنو كښې ددې اطلاق كيديشى.او بعضې داسې دى چه نه كيږى . لكه الله ﷻ اورحمن اوخالق اورازق وغيره . داشان الله ﷻ خپل رومبې نوم الله واخستلو. بيا د هغه صفت ئې په رحمان سره اوكړو ځكه چې رحمن د رحيم په نسبت زيات خاص دې. او زيات مشهور دې،قاعده ده چه مخكښې دټولو نه زيات بزرګ نوم سره نوم اخستلې شى ځكه دټولو نه مخكښې زيات خاص نوم سره واخستلې شوبيا ددې نه كم ،بيا ددې نه كم ، كه اووئيلې شى چه په رحمان كښې د رحيم نه زياته مبالغه موجود ده نو بيا هم په دې باندې اكتفا ولې نه ده ؟ نوددې په جواب كښې د حضرت عطاء خراسانى رحمه الله داقول پيش كولې شى چه چونكه كافرانو رحمان نوم هم دغيرو دپاره كيخودلې وو ددې وجې ئې د رحيم لفظ هم راوړو چه هډو هيڅ قسمه وهم پاتې نشى . رحمان او رحيم صرف دالله ﷻ نوم دې، ابن جرير رحمه الله نه دا قول نقل كړې دې .
بعضې خلق وائى چه دجاهليت په زمانه كښې عرب درحمان نه هډو واقف نه وو. تردې چه الله ﷻ د قران پاك آيت كښې فرمائى چه ﴿قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ اَوِادْعُوا الرَّحْمٰنَ﴾ نازل كړو اوددې ترديد اوكړو. دقريشوكافرو د حديبيې په كال كله چه رسول الله ﷺ حضرت على رضی الله عنه ته اوفرمائيل چه ﴿بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ﴾ اوليكه

---

[1] مستدرک حاکم : ۱/۵۱۵)۔

نوهغوی وئیلی وو چې مونږ رحمان او رحیم نه پیژنو. بخاری شریف کښې روایت موجوددې() بعضې روایتونو کښې دی چه هغوی اووئیل مونږ رحمان د یمامه ته وایو بل رحمان مونږ نه پیژنو، داشان په قران پاك کښې په بل ځائې کښې دی چه ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَٰنِ﴾ یعنی کله چه دوی ته اوئیلې شی د رحمان په وړاندې سجدئې اوکړئې نو دوی په ویره کښې شی. او جواب ورکوی چه رحمان څوك دی؟ چه مونږ هغه ته ستاد قول په وجه سجده اوکړو. ددې ټولو صحیح مطلب دادې چه بد کاره خلقویه صرف دعناد او تکبر، سرکشئ اودښمنئ په وجه درحمان نه انکار کولو. دا نه چه دوی ددې نوم نه خبر نه وو. خکه چه دجاهلیت په زمانې په زړوشعرونو کښې هم دالله ﷻ نوم رحیم موجود دې چه هم ددې شاعرانو شعرونه دی.

دسلامه شعر اودنورو اشعارو ملاحظه اوکړئې.حضرت عبدالله بن عباس ﷛ نه په تفسیر ابن جریر کښې نقل دی چه رحمان د فعلان په وزن سره د رحمت نه ماخوذ دې.اودعربود کلام څنی دې. هغه الله ﷻ رفیق ذات دې په چا باندې رحم کول غواړی او چه چا ته غصه شي نودهغه نه ډیر لرې وی او په هغه باندې سخت هم وی

داشان دده ټول نومونه دی. حسن ﷫ فرمائی چه درحمان نوم دنورو دپاره منع دې. ځکه چه پخپله دا د الله ﷻ نوم دې. دخلقو په دې نوم هیڅ حق نشته دې. دام سلمه ﵂ په حدیث کښې دی چې په هر آیت به نبی کریم ﷺ اودریدلو مخکښې تیر شوې دې.() اویوجماعت داشان هم دې چې هغوئ بسم الله باندې ته آیت وائی او دا جدا وائی اوځینې ئې یو ځائې وائی.میم باندې دوه ساکن دی نو په دې وجه ئې ته زیر سره وائی د جمهورو هم دا قول دې. کوفی وائی چې ځینې عرب دا دمیم په زبر سره وائی. د همزه حرکت د میم زبر ته ورکوی.لکه الٓمٓ اللّٰهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ .ابن عطیه ﷫ فرمائی چې زما خیال دې چې د زبر والا قرآت د چا نه هم مروی نه دې.

د سورة فاتحه تفسیر

اَلْحَمْدُ	لِلّٰهِ	رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝
ټول تعریفونه	الله لره دی	چه پالونکې دې دټولو مخلوقاتو
ټول تعریفونه الله پاك لره ښائی چې پالونکې دټولو مخلوقاتودې		

قوله تعالی:- اَلْحَمْدُ

د ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ﴾ قراءت:- اووه واړه قاریان ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ﴾ د دال په پیښ سره لولی او ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ﴾ مبتداء خبر منی دسفیان ابن عیینه او روبه بن عجاج قول دې چې د دال زبر سره دې او فعل په دې ځائې کښې مقدر دې،ابن ابی عبله ﷫ د ﴿لِلّٰهِ الْحَمْدُ﴾ دال اود ﴿ لِلّٰهِ ﴾ مخکښې لام دواړه پیښونوسره لولی. او دا لام مخکښې تابع کوی اګر چه ددې شهادت د عربو د ژبې نه ملاویږی ، لیکن شاذ دی. حسن ﷫ او زید بن علی ﷫ دا دواړه حرفونه په زیر سره لولی. او ، ،لام، ، د دال تابع کوی.

د حمد معنی:- ابن جریر ﷫ فرمائی چه د ﴿ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ ﴾ معنی داده چه صرف دالله ﷻ شکر دې دده نه سوا هیڅوك ددې لائق نشته دې که هغه مخلوق نه څوك هم وی. ځکه ټول نعمتونه چه کوم لره مونږ نه شو شمیرلې او سوا د هغه مالك نه نور څوك ددې تعداد نشی پیژندې هم د هغه طرف نه دی. هم هغه ذات د خپل اطاعت ټول اسباب مونږته راکړی دی،هم هغه ذات د خپلو فرائضو پوره کولودپاره نعمتونه

[1] صحیح بخاری کتاب الشروط باب الشروط فی الجهاد: ۲۷۳۱)۔

[2] ابوداود کتاب الحروف والقراة :٤٠٠١، ترمذی: ۲۹۲۷)۔

قوتونه مونږ ته راکړي دي،بیا دنیاوي بې شمیره نعمتونه اود ژوند ټول ضرورتونه زمونږ حق نه بغیر هغه ذات مونږته هبه کړل.دده همیشګیرنعمتونه دده تیارشوي پاك مقامات دجنت به مونږڅنګه حاصلوؤ؟ داهم هغه ذات مونږ ته خودلي دي. نومونږ وایو چه اول آخرهم دهغه مالك پاك ذات دهر شان تعریف او حمد اوشکر لائق دي. (۱)

په حمد او شکر کښې فرق: ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ﴾ داد ثناء کلمه ده ، الله ﷻ خپله ثناء په خپله کړې ده او هم په دې ضمن کښې ئې دا فرمائیلي دي چه تاسو وائي چه ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ﴾ بعضو وئیلي دي چه ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ﴾ وئیل دا دالله ﷻ په پاکو نومونو کښې اودهغه په اوچتو صفتونو سره دهغه ثناء کل دی ی او ﴿الشکرلِلّٰهِ﴾ وئیل دا دالله ﷻ دنعمتونو او دهغه د احسان شکر ادا کول دي. (۲)لیکن دا قول صحیح نه دې ځکه د عربۍ ژبې عالمانو دا اتفاق دې دشکر په ځائې لفظ دحمداودحمدپه ځائې لفظ دشکر وئیلې شي. جعفر صادق رحمه الله او ابن عطاء رحمه الله صوفي هم دا فرمائي.حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائي چه هر شکر کولو والا کلمه د﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ﴾ ده.قرطبي رحمه الله د ابن جریر رحمه الله قول معتبر کولودپاره دا دلیل هم بیان کړې دې اوکه څوك ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ شکرا﴾ اووائي نودا جائز دی.دراصل د علامه ابن جریر رحمه الله په دې دعوی کښې کلام دې. په مخکښې عالمانو کښې مشهوردي چه ﴿حمد﴾ وائي زباني تعریف بیانولو ته اګر که د چا حمد کولې شي دهغه په متعدی صفتونوباندې وی اوکه په لازمي صفتونوباندې.اوشکرصرف متعدی صفتونوباندې کیږي اوهغه په زړه ژبه او ټول ارکانو سره کیږي ، دعربو شاعرانو په شعرونو کښې ددې دلیل شته دې.

د حمد یا د شکر عمومیت:-خو په دې کښې اختلاف دې چه دحمد لفظ عام دې یا دشکر.او صحیح خبره داده چه په دې کښې عموم په دې حیثیت سره خصوص دې چه د حمد لفظ چه په دې واقع وی هغه عام طوردشکر په معنی کښې رازي.ددې وجې دا لازم او ملزوم دواړه اوصاف باندې رازي. قدوسیت اوکرم دواړو باندې﴿حمدته﴾ وئیلې شي لیکن په دې حیثیت سره چه داصرف ژبې سره اداکیدلې شي،دا لفظ خاص دې او دشکر لفظ عام دې ځکه چه هغه قول وفعل او نیت دریو واړو دپاره وئیلې کیږي او صرف متعدی صفتونو باندې وئیلی کیږي په دې اعتبارسره د شکر لفظ خاص دې.قدوسیت باندې ﴿شکرته﴾ نشو وئیلې البته ﴿شکرته علی کرمه واحسانه إلَیَّ﴾وئیلې شو دا وه خلاصه دمتاخرینودقول ، والله اعلم.

ابونصراسماعیل حماد جوهري رحمه الله حمد مقابل وئیلی دی د ذم ،داسې وائي چه ﴿ حمدت الرجل احمده حمدة ومحمد فهو حمید ومحمود ﴾تحمید چه حمد سره هم زیاده مبالغه ده،حمد دشکرنه عام دې.شکروائي دیو محسن ورکړې شوي نعمتونو باندې دهغه ثناء وئیلوته. په عربۍ ژبه کښې ﴿شکرته﴾او﴿شکرت له﴾ دواړه وئیلې شي لیکن لام سره وئیل زیات فصیح دی ، د مدح لفظ د حمد نه هم زیات عام دې. ځکه ژوندې ،مړ،بلکه جماداتو دپاره هم د مدح لفظ استعمالولې شي.د خوراك او دمکان اوداسې ځیزونو مدح کولې شي،د احسان نه مخکښې احسان نه پس لازمي صفتونو باندې متعدی صفتونه باندې ددې اطلاق کیدلې شي،نو ددې عام کیدل ثابت شو. والله اعلم.

دحمد تفسیر کښې دسلفودعالمانو اقوال:-حضرت عمر فاروق یو ځل اوفرمائیل چه﴿سبحان الله﴾ او﴿لااله الاالله﴾ اوبعضو روایتونو کښې دی چه ﴿الله اکبر﴾ خومونږ ته پته ده لیکن دا د﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ﴾ څه مطلب دې.حضرت علي رضي الله عنه جواب ورکړو دا کلمه الله ﷻ دخان دپاره خوښه کړې ده. اوبعضو روایتونو کښې

---

(۱) الطبری: (۱/۱۳۵)-

(۲) الطبری: (۱/۱۳۷)-

دی ددې وئیل الله ﷻ دپاره ښه لږی.(١) حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه دا کلمه دشکر ده ، ددې په جواب کښې الله ﷻ فرمائی چه ځما بنده ځما شکر اداکړو. نو په دې کلمه کښې دهغه ذات دشکر نه علاوه دهغه دنعمتونو ،هدایتونو اواحسان وغیره اقرار هم دې.دحضرت کعب بن احبار ﷺ قول دې چه دا کلمه دالله ﷻ ثناء ده ، ضحاك وائی چه دا دالله څادر دې،یو حدیث کښې داسې هم دی چه رسول الله ﷺ فرمائی چه کله تاسو ﴿ اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ رَبِّ الۡعٰلَمِیۡنَۙ ﴾ اووئیل نوتاسودالله شکراداکړو،اوس به الله ﷻ تاسوته برکت درکړی.(٢) حضرت اسود بن سریع یوځل د رسول کریم ﷺ په خدمت کښې حاضر شو اوعرض ئې اوکړو چه ما دالله ﷻ په حمد کښې اشعار وئیلی دی که اجازت وی نو هغه به واوروم. وې فرمائیل چه الله ﷻ ته خپل حمد ډیر خوښ دې.(٣) (مسند احمد ونسائی)

افضله دعا:- ترمذی نسائی او ابن ماجه کښې هم حضرت جابر بن عبدالله ﷺ نه روایت دې چه رسول کریم ﷺ اوفرمائیل چه افضل ذکر ﴿لااله‌الاالله﴾ دې او افضله دعا ﴿ اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ﴾ ده. امام ترمذی رحمه‌الله دې حدیث ته غریب وئیلی دی.(٤)دابن ماجه په یوحدیث کښې دی چه کوم یو بنده ته الله ﷻ څه نعمت ورکړی او هغه په دې باندې ﴿ اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ﴾ اووائی نو دا ددې ورکړې شوی نعمت نه افضل دې.(٥)

دنعمت په ملاویدو حمد وئیل:فرمائی چه که ځما په امت کښې الله ﷻ چاته دنیا ورکړی اوهغه ﴿ اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ﴾ اووائی نودا کلمه دټولې دنیا نه افضله ده. قرطبی رحمه‌الله فرمائی چه مطلب دادې چه ټول ورکړه دومره لوئې نعمت نه دې چه څومره د﴿ اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ ﴾ دوئیلو توفیق دې. ځکه چه دنیا فانی ده او دا کلمه پاتې کیدو والا ده. لکه څنګه چه په قران پاك کښې دی ﴿اَلۡمَالُ وَالۡبَنُوۡنَ﴾ یعنی مال او اولاد ددنیا زینت دې. اونیك اعمال همیشه پاتې کیدونکی اوثواب والا او نیك امید والا دی.

ابن ماجه کښې دحضرت عمرفاروق ﷺ نه روایت دې چه رسول کریم ﷺ اوفرمائیل چه یوسړی اووئیل چه﴿یارب لك الحمد کماینبغی لجلال وجهك وعظیم سلطانك﴾ نوفرښتې اوویریدې چه مونږ ددې اجر څومره اولیکو آخر الله ﷻ ته دوی عرض اوکړو چه ستا بنده دا کلمه وئیلې ده اومونږ نه پوهیږو چه ددې څه اجر اولیکو؟الله ﷻ ورته سره د خبر نه اوفرمائیل هغه څه وئیلی دی ؟ هغوی اووئیل چه ده داکلمه وئیلې ده . الله ﷻ اوفرمائیل داهم داسې اولیکئی زه به ددې اجر ځما سره دملاقات په وخت کښې ورکوم. .(٦)

په کلمه دتوحید د الحمد فضیلت:-قرطبی رحمه‌الله دعلماء کرامو یوجماعت نه نقل کوی چه ﴿لااله‌الاالله﴾ نه هم﴿ اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ رَبِّ الۡعٰلَمِیۡنَۙ﴾ افضل دې. ځکه چه په دې کښې چه توحید اوحمد دواړه دی. اودعلماء کرامو خیال دې چه ﴿لااله‌الاالله﴾ افضل ده ځکه چه په ایمان او کفر کښې دا فرق کوی. هم ددې وئیلو دپاره کفارو سره جنګونه اوشول لکه په صحیح بخاری کښې او صحیح مسلم کښې چې په یو حدیث کښې هم دی.(٧)او په یو مرفوع حدیث کښې دی چه څه ما او ځما نه مخکښې ټولو نبیانو اووئیل په هغې کښې د ټولونه افضل ﴿لااله‌الاالله وحده لاشریك له﴾ ده(١).

---

[١] ابن ابی حاتم : ١/١٥،)-
[٢] الطبری: ١/٦٠،)-
[٣] السنن الکبر للنسائی: ٧٧٤٥، احمد: ٤٣٥/٣)-
[٤] ترمذی باب الدعوات باب ما جاء ان دعوة المسلم مستجابة رقم: ٣٣٨٣، ابن ماجة: ٣٨٠٠، الیوم واللیله؟؟ للنسائی: ٨٣١، ابن حبان: ٨٤٦)
[٥] ابن ماجة کتاب الادب فضل الحامدین: ٣٨٠٥)-
[٦] ابن ماجة کتاب الادب فضل الحامدین: ٣٨٠٥)-
[٧] صحیح بخاری : کتاب الزکوة باب وجوب الزکاة : ١٣٩٩، صحیح مسلم: ٢٠٤)-

حضرت جابر ﷺ نه په یو مرفوع حدیث کښې مخکښې تیر شوی دی چه افضل ذکر ﴿لااله الاالله﴾ او افضله دعا ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ﴾ ده. ترمذی دې حدیث ته حسن ونیلی دی.(۲)

د ،،الحمد،، کښې د الف لام تشریح:- الحمد کښې الف لام استغراق دپاره دی یعنی دحمد ټول قسمونه اوجنسیات ټول په ټوله صرف دالله ﷻ دپاره ثابت دی لکه څنګه چه په یوحدیث کښې دی اې الله ﷻ هم ستا دپاره ټول تعریفونه دی او ټول ملکونه دی ، هم ستا په اختیار کښې ټولې ښیګړې دی او ټول کارونه هم ستا طرف ته رجوع کوی. (۳)

قوله تعالی:- رَبِّ

د رب معنی:- رب وائی مالك اومتصرف ته . لغت کښې ددې اطلاق سردار او اصلاح دپاره هلې ځلې کولو والا باندې هم کیږی او ددې ټولو معنو په اعتبار سره د پاك ذات دپاره دا نوم ښائیږی. درب لفظ هم سوا دالله ﷻ د بل چا دپار ه نشی ونیلې کیدې. خوپه اضافت سره که وی نو بله خبره ده لکه څنګه ﴿رب الدار﴾ یعنی کور والا وغیره دی. د بعضو قول دې چه دا اسم اعظم دې.

قوله تعالی:- اَلْعٰلَمِیْنَ

دعالمین تشریح :- ﴿اَلْعٰلَمِیْنَ﴾ جمع ده د﴿عالم﴾د الله ﷻ نه سوا ټول مخلوق ته عالم ونیلې شی،لفظ دعالم هم جمع دې اود دې واحد لفظ نشته دې.دآسمانونو مخلوق اود اوچې او لمدې مخلوق ته هم عوالم یعنی ډیر عالمونه ونیلې کیږی. دا شان یوې یوې زمانې او یویو وخت ته هم عالم ونیلې کیږی. حضرت ابن عباس ﷺ نه ددې آیت تفسیر په باره کښې روایت دې چه ددې نه مراد ټول مخلوق دې که هغه په آسمانونو یا په زمکو کښې دی یا ددې په مینځ کښې دی،که د هغې علم مونږ ته وی اوکه نه وی ،داشان ددې نه جنات او انسانان هم مراد اخستلې شوی دی. حضرت سعید بن جبیر رحمه الله ، حضرت مجاهد رحمه الله او ابن جریج رحمه الله نه هم دا روایت دې. حضرت علی ﷺ نه هم غیر معتبر سند سره دامنقول دی. ددې قول دلیل داقرآن پاك په دې آیت کښې هم﴿ لِیَكُوْنَ لِلْعٰلَمِیْنَ نَذِیْرًا﴾ بیانولې شی یعنی تردې چه هغه﴿ اَلْعٰلَمِیْنَ ﴾ یعنی جن وانس لره ویرولو والا جوړ شی.

دفراء او ابوعبیده قول دې چه پوهه ته عالم ونیلې شي. او انسانان او جنات ،فرښتې او شیاطین هغه ته عالم وائی.ځناورو ته به نشی ونیلې. زید بن اسلم رحمه الله او ابومحیص رحمه الله فرمائی چه په روح والا څیز به عالم ونیلې شی. قتاده رحمه الله فرمائی چه هر قسم ته یو عالم وائی ، مروان بن حکم عرف جعد چه دده لقب حمار وو او په بنو امیه کښې وو او دخپلې زمانې خلیفه وو ، وائی چه الله ﷻ اویا زره عالمان پیدا کړې دی. آسمان والا یو عالم، زمکې والا ټول یو عالم ، او باقی الله ﷻ ته ددې پته ده . مخلوق ته ددې پته نشته دې. ابوالعالیه رحمه الله فرمائی چه ټول انسانان یو عالم دې ،دټولو جناتو یو عالم دې او ددې نه سوا اتلس زره یا څوارلس زره عالم دی. او فرښتې په زمکه دی اود زمکې څلور ګوټونه دی او په هر ګوټ کښې درې نیم زره عالمونه دی. چه دا الله ﷻ صرف دخپل عبادت دپاره پیدا کړی دی. دا قول بالکل غریب دې اوداسې خبرې چه کله څه دصحیح قول نه ثابتې نه وی نو دمنلو قابلې نه وی. حمیری وائی یو زر امتونه دی،شپږ سوه په لمده اوڅلور سوه په اوچه کښې،حضرت سعید بن مسیب رحمه الله نه هم دا روایت دې ، یو ضعیف روایت کښې دی

---

(۱) ترمذی ابواب الدعوات باب فی دعاء یوم عرفة: ۳۵۸۵، احمد: ۲۱۰/۲، بیهقی : ۱۱۷/۵، موطا امام مالک: ۲۱۴/۱، تخریج فتح المجید لعبد الرازق المهدی: ۴۰)۔

(۲) ترمذی ابواب الدعوات باب ماجاءان دعوة المسلم مستجابة : ۳۳۷۳، وسنده حسن ابن ماجة : ۳۸۰۰)۔

(۳) احمد: ۳۴۶/۵)۔

د ملخانو ورکیدل:- د حضرت عمرفاروق ﷺ په خلافت کښې یو کال مولخان اونه لیدلې شول بلکه په تپوس کولو هم پته اونه لګیده. دوی غمژن شول او یمن اوشام طرف ته ئې سواره اولیږل چه په نورو خایونو کښې مولخان شته دې اوکه نه . نو یمن والا کس لږ شان مولخان راوړل او دامیر المومنین په مخکښې ئې پیش کړل. دوی چه کله هغه اوکتل او تکبیر ئې اووئیلواو وې فرمائیل چه ما درسول الله ﷺ نه آوریدلي دی چه فرمائیل ئې چه الله ﷻ یو زر امتونه پیدا کړی دی چه په دې شپږ سو په لمده کښې دی او څلور سوه په اوچه کښې دی. په دې کښې دټولونه مخکښې چه کوم امت به هلاکیږی نو هغه به مولخان وی. نوددې دهلاکت نه پس به پرله پسې نور امتونه هلاکیږی لکه څنګه چه دتسبیح تاراوشلیږی اویوبل نه پس ټولې مرنی ګډې وډې شی. ددې راوی محمد بن عیسی هلالی ضعیف دې. سعید بن مسیب رحمه الله نه هم دا قول روایت دې. ([1])

اویازره مخلوقات:- وهب بن منبه فرمائی چه اتلس زره عالمونه دی ،ټوله دنیا په دې کښې یو عالم دې. حضرت ابوسعید خدری ﷺ فرمائی چه څلویښت زره عالمونه دی ،او ټوله دنیا په دې کښې یو عالم دې. زجاج رحمه الله فرمائی چه الله ﷻ په دنیا او آخرت کښې څه پیدا کړی دی هغه ټول یوعالم دې. قرطبی رحمه الله دې قول ته صحیح وئیلی دی. ځکه چې دا په ټولو عالمینو کښې شامل دې. لکه فرعون چه ددې سوال په جواب کښې وئیلی وو ستا رب څوك دې؟ حضرت موسیٰ ﷺ فرمائیلی وو چه دآسمانونو او زمکې ترمینځه څه دی ددې ټولو رب هغه پاك رب دې. دعالم لفظ دعلامت نه مشتق دې ځکه چه عالم یعنی مخلوق خپل پیدا کولو والا او جوړولووالا باندې نښه او دده وحدانیت باندې علامت دې. لکه ابن معتز شاعر وائی چه :

فیا عجبه کیف یعصی الاله   ام کیف یجحده الجاحد
وفی کل شئ له ایة   تدل علی انه واحد

یعنی تعجب دې چه څنګه دالله ﷻ نافرمانی کولې شی او څنګه دهغه نه انکار کولې شی حالانکه په هرڅیز کښې دهغه دپاره نښه ده او دده په وحدانیت باندې دلالت کوی.

د ﴿ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ ﴾ نه پس د ﴿ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ﴾ تفسیر اولولئ:

الرَّحْمٰنِ	الرَّحِیْمِ ۝
ډیرمهربان	زیات رحم کونکې دې
بیحده مهربان اوډیررحم کونکې دې	

ددې مکمل تفسیر مخکښې تیرشوې دې او اوس د دوباره تفسیر ضرورت نشته دې. قرطبی رحمه الله فرمائی چه د ﴿ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ ﴾ دوصف نه پس د ﴿ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ﴾ وصف دترهیب یعنی ویرولو نه پس د ترغیب یعنی امید دې لکه فرمائی چه ﴿نَبِّئْ عِبَادِیْ﴾ یعنی زما بندګانو ته خبر اوکړه چه زه بخښونکې اومهربان یم او زما عذاب هم دردناك دې او وې فرمائیل چه ستا رب سزا ورکولو والا او مهربانی اوبخښلووالا هم دې.([2])

په رحمن او رحیم کښې امید:- د رب لفظی معنی د ویرولو ده. او درحمان او درحیم په لفظ کښې امید دې. صحیح مسلم چه د حضرت ابوهریره ﷺ نه روایت دې رسول کریم ﷺ اوفرمائیل که ایمان دار دالله ﷻ د غضب اوغصې او دده دسختو عذابونو نه پوره واقف وې نو په هغه وخت کښې به دده دزړه نه د

---

[1]) مجمع الزوائد للهیثمی : ۳۲۲/۷)-

[2]) قرطبی : ۱۳۹/۱)-

جنت طمع وتلې وې اوکه کافر دالله ﷻ دنعمتونو او دده درحمتونو نه پوره واقف وې نو کله به نه نااميده کيدو ([1])

مٰلِكِ يَوۡمِ الدِّيۡنِ ۝
د مالک د ورځې قيامت دې
دانصاف دورځې(تنها) واکدار دې

مالک قراءت: بعضې قاريانو ﴿مٰلِكِ﴾ ونيلې دې او باقی ټولو ﴿مٰلِكِ﴾ او دواړه قراتونه صحيح او متواتر دی. اود اووه واړه قراتونو نه دی. اومالك رحمه الله دلام زير او ددې سکون سره ﴿مَلِيْكِ﴾او﴿مَلِيْكِيْ﴾ هم ونيلې دې. مخکښنې دواړه قـراءتونـه دمعنـی پـه اعتبـار سره ترجيح والا اودواړه صحيح دی. او ښه دی. زمحشری رحمه الله ﴿مَلِكِ﴾ ته ترجيح ورکړې ده. ځکه حرمينووالوداقراءت دې اوپه قران هم﴿لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ﴾ او﴿قَوْلُهُ الْحَقُّ وَلَهُ الْمُلْكُ﴾ دی.حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله نه روايت دې چه هغوی﴿مَلِكِ﴾ اوونيلو،په دې وجه فعل اوفاعل او مفعول رازی. ليکن دا شاذ دی اوډير غريب دې،ابوبکر بن ابوداود رحمه الله په دې کښې يو غريب روايت نقل کړې دې چه حضرت رسول اکرم ﷺ او درې واړه خلفاء کرامو ﷺ او حضرت امير معاويه ﷺ او دده ځوئې به هم دا وئيلو. ابن شهاب رحمه الله وائی چه دټولونه مخکښې مروان﴿مَلِكِ﴾ اوونيله،زه وايم چه مروان ته په دې خپل قرات باندې د صحت اطلاع وه چه راوی ابن شهاب ته نه وه ، والله اعلم.

ابن مردويه رحمه الله نه په ډير وسندونو سره دا بيان شوی دی حضرت رسول اکرم ﷺ به مالك لوستل،د مالك لفظ دملك نه ماخوذ دې لکه څنګه چه په قرآن پاك کښې دی چه﴿اِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْاَرْضَ﴾يعنی د زمکې او ددې دپاسه د ټول مخلوق هم مونږ مالکان يو.اومونږ طرف ته مخلوق ټول رازی. او وې فرمائيل چه ﴿قُلْ اَعُوْذُ بِرَبِّ النَّاسِ ۝ مَلِكِ النَّاسِ ۝﴾ يعنی اووايه چه څه پناه غواړم دخلقو په رب سره او د خلقو په مالك سره. اودملك لفظ دملك نه ماخوذ دې. لکه فرمائی﴿لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ﴾يعنی نن ملك دچا دې؟ صرف دالله ﷻ چه غلبې والا دې. او فرمائی چه ﴿قَوْلُهُ الْحَقُّ وَلَهُ الْمُلْكُ﴾ يعنی دهغه حق فرمان اوهم دهغه ټول ملك دې. اوفرمائی چه نن هم درحمن حق دې او نن ورځ په کافرانو باندې ډيره سخته ده. په دې فرمان کښې دقيامت په ورځ سره دملکيت تخصيص کولو سره دې دا دې اونه ګنړلې شی چه دهغه نه سوا انکار دې. ځکه چه مخکښې خپل صفت ﴿رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝﴾کيدل بيان شو. چه دنيا اوآخرت دواړو ته شامل دی. دقيامت په ورځ سره ددې تخصيص وجه داده چه په هغه ورځ به هيڅوك دملکيت دعوی کوونکې نه وی. بلکه بغير ددې حقيقی مالك داجازت نه به څوك ژبه هم نه شی خوزولې.لکه فرمائی چه په کومه ورځ روح او فرښتې په صف کښې ولاړې وی اونور هيڅ كار به نشی کولې تر دې پورې چه رحمان ورته اجازت ورکړی او هغه صحيح خبره ده. يو بل ځائې ارشاد دې چه ټول آوازونه د رحمن وړاندې کمزوری دی او سوا د ګنړاری به هيڅ نه شې آوريدلې. او فرمائی چه کله قيامت راشی نو په هغه ورځ به د رب العالمين د اجازت نه بغير به هيڅ سړې خبرې نشی کولې.بعضې به په دې کښې بدبخته وی او بعضې نيك بخته.

حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه په هغه ورځ به دهغه پاك ذات په بادشاهۍ کښې دهغه نه سوا نور څوك نه وی لکه څنګه چه په دنيا کښې مجازی طور وو ﴿ يَوْمِ الدِّيْنِ ۝﴾ نه مراد دمخلوق دحساب ورځ يعنی قيامت دې. چه په کومه ورځ به د ټولو ښه اوبد اعمالو بدله به ورکولې شی خو که د بدئ ورته

[1]) صحيح بخاری:کتاب الرقاق باب الرجاء مع الخوف: ۶۴۶۹، وانظر: ۶۰۰۰، صحيح مسلم: ۲۷۵۵، ترمذی: ۳۵۴۲)

الله ﷻ معافي کوي نو دا د هغه رب اختيار کښې دې. صحابه کرام ﷺ،تابعين اوسلف صالحين رحمهم الله نه هم دا روايت دې،بعضو نه دا قول هم نقل دې چه واني چه ددې نه مراد دادې چه الله ﷻ د قيامت په قائم کولو باندې قادر دې. ابن جرير ﷫ دې قول ته ضعيف ونيلي دی ليکن په ظاهر کښې په دې دواړو اقوالو کښې څه مخالفت نشته دې.دهر يو قائل قول د بل د قول تصديق کوي،خود ړومبی قول مطلب باندې دلالت کوي لکه څنګه چه فرمان دې چه﴿ٱلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِّلَّهِ﴾ اوبل قول ددې آيت مشابه دې. چه فرمائي﴿وَيَوْمَ يَقُولُ كُن فَيَكُونُ﴾يعنی په کومه ورځ چې به اووائي چه شه نوشي به هم په هغه وخت والله اعلم.

د شهنشاه وئيلو حکم :حقيقي مالك هم الله ﷻ دې لکه فرمائي﴿هُوَ ٱللَّهُ ٱلَّذِي لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلْمَلِكُ﴾بخاري شريف اومسلم شريف کښې دحضرت ابوهريره ﷺ نه روايت دې چه رسول کريم ﷺ فرمائيلي دی چه بدترين نوم دالله ﷻ په نيز دهغه سړی دې چه هغه ته شهنشاه اووئيلې شي،حقيقي مالك الله ﷻ نه سوا بل څوك نشته([1])

دالله نه سا (مالك) بل چاته د وئيلو حکم:-يو حديث شريف کښې دی چه الله ﷻ به زمکه په خپله قبضه کښې واخلي او آسمان به دده ښي لاس کښې راغونډ وی بيا به فرمائي چه څه بادشاه يم ،اوبه وئيلې شي چه دزمکې بادشاهان چرته لاړل؟ تکبر کوونکې چرته لاړل؟([2])په قران عظيم الشان کښې دی نن بادشاهي دچا دې؟ صرف دالله ﷻ غلبې والا ده؟ اونور چا ته دا وئيل صرف مجازا وئيلی شي،په قران عظيم الشان کښې طالوت ته ملك اووئيلې شو اود﴿وَكَانَ وَرَآءَهُم مَّلِكٌ﴾ لفظ راغلې دې ([3])او په بخاري اومسلم شريف کښې دملوك لفظ راغلې دې اوپه قران عظيم الشان کښې دی چه﴿ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنۢبِيَآءَ وَجَعَلَكُم مُّلُوكًا﴾يعنی تاسو کښې ئې نبيان پيدا کړل او بادشاهان مو جوړ کړل .

قوله تعالي:- ٱلدِّينِ

د دين معنی :هغه ورځ د بدل جزا اوحساب ده لکه په قران عظيم الشان کښې دی ، په هغه ورځ به الله ﷻ دوی ته پوره پوره بدله ورکړي او دوی به پوهه شي،اوپه بل ځائې کښې دی چه آيا مونږ به بدله ورکوؤ.په يوحديث شريف کښې دی چه هوښيار هغه دې دخپل نفس نه پخپله بدله واخلی اودمرګ نه پس په کار راتلونکی کارونه اوکړی ([4])يعنی خپل نفس سره خپله حساب اوکړی. لکه د حضرت عمر فاروق ﷺ قول دې چه تاسو پخپله دخپلو نفسونو نه حساب واخلئ ددې نه مخکښې چه ستاسو حساب واخستلې شی او دخپلو عملونو پخپله وزن اوکړئی ددې نه مخکښې چه په تله کښې کيخودلې شی. اود هغه لوئې پيشئ دپاره تيار شئ کله چه تاسو د هغه الله ﷻ په مخکښې اودريږئی چه په هغه باندې ستاسو هيڅ عمل پټ نه دې لکه پخپله الله ﷻ اوفرمائيل چه په کومه ورځ تاسو پيش کولې شئ نو هيڅ يوه خبره به درنه پټه نه وی.

إِيَّاكَ	نَعْبُدُ	وَإِيَّاكَ	نَسْتَعِينُ ۝
خاص ستا عبادت کوو		او هم خاص ستا نه مدد غواړو	
اې الله مؤنږ صرف ستا عبادت کوؤ او صرف ستا نه مدد غواړو			

[1]) صحيح مسلم کتاب الادب باب تحريم التسمى بملك الاملاک: ۲۱۷۳، ابوداود: ٤۹٦۱، ترمذی: ۸۳۷)-

[2]) صحيح بخاری کتاب التفسير تفسير سورة الزمر : ٤۸۱۲، صحيح مسلم: ۲۷۸۷، ابن ماجة: ۱۹۲)-

[3]) صحيح بخاری کتاب الجهاد باب فضل مايصرع فی سبيل الله فمات فهزموهم رقم: ۲۷۹۹، صحيح مسلم: ۱۹۱۲)-

[4]) ترمذی: ابواب صفة القيامة باب حديث الكيس من دان نفسه : ۲٤۵۸، -

قوله تعالي:- اِيَّاكَ نَعْبُدُ

عبادت څه ځيزدي:اووه واړه قراء حضرات اوجمهوروډا ﴿اِيَّاكَ﴾ لوستلي دي،عمر بن فائد دا ﴿اِيَاكَ﴾ لوستلي دي ﴿اِيَّاكَ﴾ ليکن داقراءت شاذ اومردود دي ځکه چه د ﴿اِيَاكَ﴾ معنی دنمر رڼړا ده اوبعضودا ﴿حَيَّاكَ﴾ لوستلي دي اوبعضو ﴿هَيَّاكَ﴾ لوستلي دي.دعربوشاعرانوپه شعر کښي هم ﴿هَيَّاكَ﴾ ونيلي دي ﴿نَسْتَعِيْنُ﴾ هم دا قراءت دټولو قراء حضراتو دي. سوا د يحيی بن وثاب رحمه الله اواعمش رحمه الله نه ، دوی دواړه مخکښي نون په زير سره وائي. دقبيله بنو اسد ،ربيعه اوبنو تميم هم دا لغت دي. لغت کښي عبادت ته ونيلي شي اوذلت او کمزورتي ته. طر يق معبد هغه لارې ته ونيلي شي چه ذليله وي داشان ﴿بعيرمعبد﴾ هغه اوښ ته وائي چه ذليله وي

دعبادت شرعی تعريف:-او په شريعت کښي دعبادت نوم دي. محبت خشوع خضوع او د وېرې مجموعه ده. لفظ د ﴿اِيَّاكَ﴾ چه مفعول دي مخکښي راوړې شو اوبيا همدا دوباره اولوستلي شو چه ددې اهميت زيات شی اوعبادت او طلب دمدد دالله ﷻ دپاره مخصوص شی. نو ددې جملې معنی دا شوه چه مونږ ستا نه سوا د بل چا عبادت نه کوو اوستا نه سوادبل چا نه مدد نه غواړو د کامل اطاعت اود پوره دين حاصل هم دا دوه ځيزونه دی.

فاتحه د ټول قران خلاصه:-دبعضو سلفوفرمان دي چه دټول قران پاك راز سورت فاتحه دي. او دپوره سورت راز په دې آيت (اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ﴿۵﴾)کښي دي. دآيت په رومبۍ حصه کښي دشرك نه دبيزارتي اعلان شوې دي. او په بله جمله کښي دخپلو قوتونو او طاقتونو انکار دې او دالله ﷻ طرف ته خپل ټول کارونه حواله کول دی. ددې مضمون نور هم ډير آيتونه په قران کريم کښي موجود دی. لکه فرمائي ﴿فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ﴾ يعنی دالله ﷻ عبادت کوني اوهم په هغه ذات بهروسه کوئی. ستارب ستا د عملونو نه غافله نه دې.بل ځائي کښي فرمائی ﴿قُلْ هُوَ الرَّحْمٰنُ﴾ اووايه چه هم هغه پاك ذات رحمن دې، مونږ په هغه پاك ذات باندې ايمان راوړې دې .او په هغه باندې توکل کوؤ. اوفرمائی چه ﴿رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيْلًا﴾ يعنی مشرق اومغرب دهغه پاك ذات دی،دهغه نه سوا بل څوك دعبادت لائق نشته دې ، نوته هغه پاك ذات لره خپل کار ساز اوګنړه. هم دا مضمون په دې آيت کريمه کښي راغلې دې. ددې نه مخکښي آيتونوکښي خطاب نه وو (بلکه دغائب صيغه استعمال شوې وه)ليکن په دې آيت کريمه کښي الله ﷻ ته خطا اوکړې شو (اياك اوونلی شو) چه ډير زيات لطافت او مناسبت لری.

ددې وجې کله چه بنده دالله ﷻ صفتونه اوثناء بيانوی نو ګويا چه ده دالله ﷻ قرب ته حاضر شو.اودالله ﷻ حضور ته اورسيدو اوس هغه مالك ته خطاب کوی اودخپل ذلت او عاجزئی اظهار کوی.او وائی چه اې الله ﷻ مونږ خوستا ذليله غلامان يو اوپخپلو ټولوکارونو کښي هم ستامحتاج يو.په دې آيت کريمه کښي ددې خبرې هم دليل دې چه ددې نه مخکښي ټولو جملو کښي خبر وو.

الله خپله خپل تعريف کول: الله ﷻ پخپلو بهترينو صفاتوخپله ثناء پخپله بيان کړې ده اوخپلو بندګانوته ئې هم په دې صفاتو دبيانولو ارشاد فرمائيلې دې. ددې وجې دهغه سړی مونځ صحيح نه دې چه هغه ته داسورت لوستل معلوم وی. او بيا ئې اونه اووائی لکه بخاری شريف او مسلم شريف يوحديث د حضرت عباده بن صامت رضي الله عنه نه روايت دې چې رسول کريم ﷺ اوفرمائيل چه دهغه سړی مونځ نه کيږی چه هغه په خپل مونځ کښي سورت فاتحه اونه وائی. ([1])

دسورة فاتحې تقسيم:-صحيح مسلم کښي دحضرت ابو هريره رضي الله عنه نه يوحديث نقل دې چه رسول کريم ﷺ ارشاد اوفرمائيلو چه د الله ﷻ فرمان دې چه ما مونځ په خپل مينځ کښي اود بندګانو په مينځ کښي

---

[1]) صحيح كتاب الاذان باب وجوب القراءة الامام والماموم: ۷۵۶، صحيح مسلم: ۳۹٤)–

نیم نیم تقسیم کړې دې ، ددې نیمه حصه ځما ده او نیمه حصه ځما دبنده دپاره ده . او ځما بنده دپاره هغه دی چه څه هغه طلب کوی. کله چه بنده ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ﴾ اوائی نوالله ﷻ فرمائی چه ځمابنده ځما حمد بیان کړو. کله چه وائي ﴿الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ﴾ نوالله ﷻ فرمائی چه ځما بنده ځما ثناء بیان کړه. کله چه ﴿مٰلِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ﴾ اووائی کله چه هغه﴿ اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ﴾اووائی نوالله ﷻ فرمائی چه داځما او ځما دبنده په مینځ کښې دی او ځما دبنده دپاره هغه دی چه څه هغه غواړی ،بیا آخرسورت پورې وائی نوالله ﷻ فرمائي چه دا ځما دبنده دپاره دی او ځما بنده چه ځما نه څه غواړي نودهغه دپاره دی.(¹)

قوله تعالى:- اِيَّاكَ نَعْبُدُ

دعبادت او مدد غوښتلو لائق څوک دی ؟:-حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه د ﴿اِيَّاكَ نَعْبُدُ﴾ معنی دا ده چه ائې الله ﷻ مونږ خاص ستا توحید منو اومونږ هم خاص ستا نه ویریږو اوهم ستا دذات نه امید لرو. ستانه سوادبل چا خونه مونږ عبادت کوؤ اونه د چا نه امید ساتو.اود﴿ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ﴾نه مراد دادې چه مونږ ستا په اطاعت باندې په خپلو ټولو کارونو کښې هم ستا نه مدد غواړو.قتاده رحمه الله فرمائی چه مطلب دادې چه د الله ﷻ حکم دې چه تاسو ټول خالص دهغه عبادت کوئی اوتاسو ټول په خپلو کارونو کښې دهغه پاك ذات نه مددغواړئی.

د عبادت دتقدیم وجه او﴿اِيَّاكَ نَعْبُدُ﴾ مخکښې بیانول ددې وجې دی چه اصل مقصود دالله ﷻ عبادت دې اومدد طلب کول دا دعبادت وسیله او اهتمام او ددې پوخ والې دې اودا ظاهره ده چه زیات اهمیت والا څیز مخکښې راوړل او دې نه کم اهمیت والا څیز ددې نه پس راوړلی دی. والله اعلم.

دجمعې د صیغې راوړو وجه:-که اوونیلې شی چه په دې ځائې د جمعې د صیغې دبیانولو یعنی د "مونږ" څه ضرورت وو؟ که دا دجمعې دپاره ده نو ویونکې خو یو دې اوکه د تعظیم دپاره ده نو په دې مقام کښې دا ډیر زیات نامناسب دی ځکه چه په دې ځائې کښې خو عاجزی ظاهرول مقصود دی. ددې جواب دادې چه دیو بنده دطرف نه ټولوبندګانو لره خبردار کوی اوخاص کر چه کله دې عبادت ته اودریدو یا امام جوړ شو،نو ګویا چه دې دخپلو ټولومومنانو رونړو د طرف نه اقرار کوی چه هغه ټول ددې پاك ذات بندګان دی. اوهم دهغه عبادت دپاره پیدا شوی دی. اودې دهغوی د طرف نه دبنیګړې دپاره مخکښې شوې دې.

بعضو ونیلی دی چه دا دتعظیم دپاره دی ګویا کله چه بنده عبادت کښې داخلیږی نو هم هغه ته وئیلې شی چه ته شریف ئې او اوستا عزت زمونږ په دربار کښې ډیرزیات دې. نو اوس﴿اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ﴾ اووایه او خپل ځان په عزت سره یاد کړه . که عبادت نه بیل شوې نو په هغه وخت کښې " مونږ " مه وایه اګرکه په زرګونو اولکهونو کښې یې؛ ځکه ټول په ټوله دالله ﷻ محتاج دی او دده په دربار کښې فقیران دی.

دبعضوقول دې چه﴿ اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَا ﴾ کښې تواضع اوعاجزی ده اوهغه په﴿اياك عبدنا﴾ کښې نشته دې ددې وجې چه په دې کښې خپل دنفس اوڼې والې او دخپل عبادت اهلیت موندلې شی. حالانکه هیڅ یوبنده د الله ﷻ په پوره عبادت او چه څنګه غواړی په هغه شان صفت او ثناء باندې د بیانولو قدرت نه لری. دیوشاعر قول دې چه ماته دهغه غلام اووایه ځکه ځما د ټولو نه ښه نوم هم دادې.

نبی کریم ته عبد وئیل:- الله ﷻ د خپل رسول ﷺ نوم عبد یعنی غلام په هغه ځایونوکښې اخستې دې . چه په کوم ځائې کښې دخپلو لویو لویو نعمتونو ذکر ئې کړېدې لکه قران پاك نازلول ، مونځ ته اودریدل ،معراج کول وغیره فرمان دې چه ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْٓ اَنْزَلَ عَلٰى عَبْدِهِ الْكِتٰبَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَّهٗ عِوَجًا﴾⁴ ،بل ځائې

---

¹) صحیح مسلم کتاب الصلاة باب وجوب قراة فاتحة الكتاب فى كل ركعة : ۳۹٥)-

كښې فرمائې چه ﴿ وَاَنَّهٗ لَمَّا قَامَ عَبۡدُ اللّٰهِ يَدۡعُوۡهُ كَادُوۡا يَكُوۡنُوۡنَ عَلَيۡهِ لِبَدًا ﴾ او ﴿سُبۡحٰنَ الَّذِيۡۤ اَسۡرٰى بِعَبۡدِهٖ﴾ او ورسره قران پاك داتعليم وركړو چه ائې نبي ﷺ چه په كوم وخت كښې ستا زړه دمخالفينو په رټلوسره تنګ شي نو ته ځما په عبادت كښې مشغول شه.فرمان دې ﴿وَلَقَدۡ نَعۡلَمُ﴾ يعنې مونږ ته معلومه ده دمخالفو خلقو خبرې ستازړه ته درد وركوى نو ته په داسې وخت كښې دخپل رب تسبيح بيانوه اوسجده كوه. اودمرګ وخت پورې دخپل رب عبادت كوه .

دعبادت مقام د رسالت نه افضل: رازى رحمه الله پخپل تفسير كښې دبعضو خلقونه نقل كړى دى چه دعبوديت مقام درسالت دمقام نه افضل دې ځكه چه دعبادت تعلق مخلوق نه خالق طرف ته دې. اود رسالت تعلق د الله نه د مخلوق طرف ته دې. او ددې دليل نه هم دا ثابتيږى چې د بنده د ټولو اصلاحى كارونومتولى پخپله الله ﷻ دې . او رسول د خپل امت د مصلحتونو والى وى. ليكن دا قول غلط دې او ددې دواړه دليلونه بوګس او لاحاصل دى،افسوس چه رازى رحمه الله نه دې ته ضعيف اووئيل اونه ئې دا رد كړو،

دعبادت اغراض:-دبعضو صوفياء كرامو قول دې چه عبادت يا خو دثواب حاصلولو دپاره وى اويا د عذاب لرې كولو دپاره وى، هغوى وائى چه دا څه دفائدې خبره نه ده. ځكه چې په دې وخت كښې مقصد صرف او صرف د خپل مراد حاصلول دى . اوددې مقصد حاصلولو دپاره په تكليفونو راضى كيدل هم كمزورى ده .د اعلى مرتبې عبادت دادې چه انسان دهغه مقدس ذات چه دټولو كاملو صفاتو سره موصوف دې ،صرف دهغه عبادت اوكړى او مقصود ئې هيڅ نه وى. ددې وجې مونږ صرف دالله ﷻ دپاره ادا كولې شى.كه هغه د ثواب موندل او عذاب لرې كولو دپاره وى نو باطل دې. دويم كه ددې ترديد كوى او وائى چه عبادت د الله ﷻ دپاره كيدل څه ددې خلا ف نه دې د ثواب دطلب دپاره او عذاب نه بچ كيدو دپاره مطلوب نه وى. ددې دليل دا دې چه يو اعرابى د حضور ﷺ په خدمت كښې حاضر شو او وې ونيل چه يارسول الله ﷺ نه څه لوستونكې يم ستا په شان او نه د معاذ په شان څه خو دجنت سوال كوم او دجهنم نه نجات غواړم .حضور ﷺ اوفرمائيل چه مونږ هم ددې نزدې نزدې يو

اِهۡدِنَا	الصِّرَاطَ	الۡمُسۡتَقِيۡمَ
اوښايه مونږ ته	لار	نيغه
(ائې الله) مونږ په نيغه لار روان كړه		

قوله تعالى:- اِهۡدِنَا

دسوال كولو طريقه :-جمهورو ﴿صِرَاطَ﴾ لوستلې دې،بعضو ﴿سِرَاطَ﴾ لوستلې دې او زې هم يوقراءت دې. فراء وائى چه دبنى عذره او بنى كلب هم داقراءت دې. چونكه مخكښې ئې ثناء اوصفت بيان كړونو اوس مناسب وو چه دخپل حاجت طلب كړى لكه څنګه چه مخكښې حديث كښې تير شو چه ددې نيمه حصه ځما دپاره ده اونيمه حصه ځما دبنده دپاره او ځما دبنده دپاره هغه دى چه هغه طلب كړى. خيال اوكړئى چه په دې كښې څومره لطافت او ښه والې دې اومخكښې دپروردګارعالم تعريف اوتوصيف ئې اوكړوبيا ئې خپل اودخپلو روڼړو حاجت بيان كړو،دا هغه لطيفه كړښه ده چه دمقصود حاصلولو دپاره اودمراد موندلو دپاره په نيغه لار روان ده.دې كاملې طريقې خپلولوسره الله ﷻ ددې هدايت كړې دې كله سوال دا شان وى چه سائل خپل حاجت او حالت ظاهروى . لكه حضرت موسى عليه السلام فرمائيلى وو ﴿رَبِّ اِنِّيۡ لِمَاۤ اَنۡزَلۡتَ اِلَيَّ مِنۡ خَيۡرٍ فَقِيۡرٌ﴾ ائې الله ﷻ چه كومې ښيګړې تا ماسره كړى دى څه دهغې محتاج يم. حضرت يونس عليه السلام هم دعا غوښتلې ده چه ﴿ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّاۤ اَنۡتَ سُبۡحٰنَكَ ۖ اِنِّيۡ كُنۡتُ مِنَ الظّٰلِمِيۡنَ ﴾ ائې الله ﷻ ستا نه سوا هيڅوك دعبادت لائق نشته دې ته پاك ئې اود نقصان اوچتوونكو نه يم كله سوال داشان هم وى

چه سائل صرف تعریف او بزرګي بیان کړي او چپ شي لکه د شاعر قول دې چه ماته د خپل حاجت دبیانولو هیڅ ضرورت نشته دې ،ستا دمهربانو نه ډك بخشش مالره کافي دې. ماته پته ده چه داد او دهش ستا په پاکو عادتونو کښې داخل دې ، صرف ستا پاکوالې بیانوم ستا حمد اوثناء څما د حاجت پوره کولو دپاره کافي ده. د هدایت معنی په دې ځائې کښې ارشاد او د توفیق ده.

دهدایت نحوی تشریح:کله هدایت بنفسه متعدی وی لکه پدې ځائې چه کښې دی نو معنی﴿الهمنا ووفقنا ارزقنا﴾ او﴿اعطنا﴾ یعنی مونږ ته راکړه اوپه بل ځائې کښې ارشاد دې﴿وَهَدَيْنٰهُ النَّجْدَيْنِ﴾یعنی مونږ هغه ته دواړه لارې اوخودلې نیکه او بده دواړه .اوکله هدایت (الی)سره متعدی وی لکه فرمائی . وَاجْتَبَيْنٰهُمْ وَهَدَيْنٰهُمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ﴾ او فرمائی چه﴿ فَاهْدُوْهُمْ اِلٰى صِرَاطِ الْجَحِيْمِ﴾په دې ځائې کښې هدایت او ارشاد د دلالت په معنی کښې دی.داشان فرمان دې چه ﴿وَاِنَّكَ لَتَهْدِيْٓ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ﴾یعنی ته خوالبته په نیغه لار کورې اوکله هدایت لام سره متعدی وی لکه د جنتیانو قول قران کریم کښې دی چه ﴿ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ هَدٰىنَا لِهٰذَا﴾یعنی دالله ﷻ شکر دې.هغه مونږ ته دنیغې لارې توفیق راکړو اوهدایت والا ئې جوړ کړو.

قوله تعالی:- الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ

د صراط مستقیم معنی:-دصراط مستقیم معنی واورئی① حضرت امام جعفر ابن جریر رحمہ اللہ فرمائی چه دې نه مراد واضحه او صفا لاره ده چه په هیڅ ځائې کښې کږه نه وی. دعربو په لغت کښې او دشاعرانو په شعرونوکښې دا معنی ښکاره موندلې شي. اوپه دې بې شماره شواهد موجود دی. دصراط استعمال د استعارې په طور په قول او فعل باندې هم رازی. اوبیا ددې وصف استقامت او کوږ والی سره رازی.

② سلفو اوخلفو مفسرینو ددې ډیر زیات تفسیرونه نقل کړی دی او دهغه ټولو خلاصه یو ده او هغه دالله ﷻ اوهغه درسول ﷺ په نقش قدم تګ اوتابعداری ده.

③ په یومرفوع حدیث کښې دی چه صراط مستقیم کتاب الله دې. ابن ابی جریر رحمہ اللہ او ابن ابی حاتم رحمہ اللہ نه دا روایت دې .فضائل قران مجیدباره کښې مخکښې حدیث تیر شوې دې چه دالله ﷻ مضبوطه رسۍ،حکمتونو والا ذکر اونیغه لاریعنی صراط مستقیم هم دالله ﷻ کتاب الله قران پاك دې [1](مسند احمد ترمذی)حضرت علی رضی اللہ عنہ نه هم داقول نقل دې. اودیومرفوع حدیث موقوف کیدل هم زیات مشابه دې. والله اعلم. حضرت عبدالله رضی اللہ عنہ نه هم دا روایت دې. د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ قول دې چه حضرت جبریل علیہ السلام اوفرمائیل چه ائې محمد ﷺ ﴿اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ﴾ اووایه یعنی مونږ ته هدایت والا لار اوښایه. او ددین پوهه راکړې چه په هغې کښې څه کوږوالې نه وی.

④ د نبی کریم ﷺ نه دا هم روایت کړې شوې دې چه ددې نه مراد اسلام دې.حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ ، حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ او صحابه کرام رضی الله عنه اجمعین نه هم دا تفسیر نقل دې. حضرت جابر رضی اللہ عنہ فرمائی چه د صراط مستقیم نه مراد اسلام دې چه دهر هغه څیز نه زیات وسعت والا دې چه دآسمانونو او زمکې ترمینځه دې. ابوحنیفه رحمہ اللہ فرمائی چه ددې نه مراد دالله ﷻ هغه دین دې چه ددې نه سوا بل مقبول نشته دې. دعبدالرحمن بن زید بن اسلم قول دې چه صراط مستقیم اسلام دې.

د صراط مستقیم مثال:-دمسند احمدپه یوحدیث روایت کړې شوې دې چه رسول الله ﷺ فرمائی چه الله ﷻ یومثال بیان کړې دې د صراط مستقیم چه ددې دواړه طرفونو ته دوه دیوالونه دی چه په دې کښې ډیرې بیرته دروازې دی اوپه دروازو باندې پردې وی .د صراط مستقیم په درازو باندې یو آواز کونکې مقرر دې چه وائی ائې خلقو تاسو ټول په ټوله په دې نیغه لار روان شئ په کږو وږو لاروباندې مه ځئ ،یو آواز کوونکې په دې لارباندې دې،لکه چه څوك سړې پدې درزاوکښې یودروازه بیرته کوی نووائی

[1]) احمد: ۹۱/۱، ترمذی: ابواب الفضائل: باب ماجاء فی فضل القران : ۲۹۰۶)۔

خبردارداً مه بیرته کوه، که بیرته دې کړه نو هم ددې لارې به شې. اوصراط مستقیم نه به واوړې. نو صراط مستقیم خو اسلام شو اودیوالونه دالله ﷻ حدونه دی او بیرته دروازې دالله حرام څیزونه دی ، او دروازوباندې آواز کوونکې قرآن کریم دې او په لاره باندې آواز کوونکې هغه دې چه دهر ایماندار په زړه کښې دالله ﷻ دطرف نه دواعظ په طور وی ()، داحدیث ابن ابی حاتم رحمه الله ،ابن جریر رحمه الله ، ترمذی او نسائی نه نقل دې. اوددې سند هم صحیح دې والله اعلم.

⑤مجاهد رحمه الله فرمائي چه ددې نه مراد حق دې. ددوی دا قول د ټولو نه زیات مقبول دې او په دې ټولو قولونو کښې هیڅ مخالفت نشته دې .

⑥ابو العالیه رحمه الله فرمائي چه ددې نه مراد نبی کریم ﷺ او د نبی کریم ﷺ نه پس ددوی دواړو خلفاء دی. ابوالعالیه رحمه الله ددې قول تصدیق اوتحسین کوی،

په اقوالوکښې تطبیق:- په اصل کښې دا ټول قولونه صحیح دی اوپه یو بل تصدیق کوی.

نبی کریم ﷺ او ددوی دواړه خلفاء کرام ﷺ ، حضرت صدیق او فاروق تابعدار دحق تابع دې. او دحق تابع داسلام تابع دې اوداسلام تابع دقرآن پاك تابع دې او قران پاك دالله ﷻ کتاب اوهغه پاك ذات طرف ته مضبوطه رسئ او نیغه لار ده. بیا دصراط مستقیم په تفسیر کښې دا ټول اقوال صحیح دی او دیو بل تصدیق کوی. فالحمد لله .

حضرت عبدالله فرمائي چه صراط مستقیم هغه دې چه په هغې باندې مونږ رسول الله ﷺ پرینبودی وو . دامام ابوجعفر ابن جریر فیصله ده چه څما په نیز ددې آیت دټولونه بهترین تفسیر دادې چه هغوی اووئیل چه مونږ ته توفیق راکړه دهغه څیز چه کوم دالله ﷻ مرضی وی اوپه هغې باندې دټلو په وجه الله ﷻ دخپلو بندګانو نه راضی کیږی او په هغوی باندې انعام کوی او همدا صراط مستقیم دې. ځکه چه کوم سړی ته ددې څیز توفیق ورکړې شوې وی چه دکومې توفیق دالله ﷻ په نیکو بندګانوباندې وو. او چه په هغوی باندې دالله ﷻ انعام شوې وو او چه کوم نبیان علیهم السلام او صدیقین او شهیدان او نیك خلق وو. اوهغوی داسلام اود رسولانو تصدیق اوکړو او دالله ﷻ کتاب ئې مضبوط اونیولو او دالله ﷻ احکام ئې پوره کړل او دهغه کارونو نه منع شو چه دکومو نه هغه ذات منع کړې وو او د نبی کریم ﷺ او د څلورو واړو خلفاء راشدینو ﷺ او د نیکو خلقو دلارې توفیق ورکړې شوې وی نو هم دا صراط مستقیم دې.

یو اعتراض او د هغې جواب:- که دا اووئیلې شی چه مومن دالله ﷻ د طرف نه هدایت حاصل کړې دې ، بیا مونږ او مونږ نه بهر د حاجت غوښتلو څه ضرورت دې؟ نوددې جواب دادې چه ددې نه مراد ثابت قدمی ده په هدایت باندې او رسوخ اوبینائی او همیشه دپاره طلب دې. ځکه بنده په هر حالت او هر ساعت کښې دالله ﷻ محتاج دې. هغه په خپله د خپل ځان د نفع او نقصان مالك نه دې. بلکه شپه ورځ خپل رب ته محتاج دې. ددې وجې الله ﷻ ده ته اوخودل چه هر وخت دالله ﷻ نه هدایت غواړه. او ثابت قدمی او توفیق ترې غواړه. بنه او نیك بخته انسان هغه دې چه کوم لره الله ﷻ دخپل در سوال ګرې جوړکړې. اوهغه الله ﷻ په هر وخت دهر سوال کوونکی اوغوښتونکی کفیل دې. خاصکر دبې قراره محتاج او دده په در کښې دخپلو حاجتونو پیش کوونکی دهر آواز الله ﷻ ضامن دې.

یو داسې قسم بل ایت:- او په بل ځائې کښې ارشاد دې ﴿يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنزَلَ مِن قَبْلُ﴾ ائې ایمان والو په الله ﷻ باندې اودده په ر سولانو باندې ایمان راوړئی اودده په کتابونو باندې چه دې پاك ذات په خپل رسول ﷺ باندې نازل کړی دی او چه کوم کتابونه ددې نه مخکښې نازل شوی دی په ټولو ایمان راوړئی.

[1] احمد: ۹۱/۱، ترمذی: ابواب الامثال باب ماجاء فی مثل الله عزوجل لعباده: رقم: ۲۸۵۹ وهو الصحیح السنن الکبری : ۱۱۲۳۳)

د صراط مستقیم د غوښتلو حکم: په دې ایت کریمه کښې ایمان والو ته دایمان راوړو حکم کول داسې دی لکه چه په د ې ځائې کښې چه هدایت والو ته د هدایت د غوښتنې حکم ورکول. مراد په دواړه ځایونو کښې ثابت قدمی ده او په داسې عملونو باندې همیش والې کول دې چه دده د مقصد په حاصلولو کښې مدد اوکړې. په دې باندې اعتراض هم نشی وارد کیدلې چه دا د حاصل شوی څیز حاصلول دی. والله اعلم.

اویاد ساتئی الله رب العزت خپلوبندګانوته حکم ورکړې دې چه هغوی دې وائی ﴿رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً ۚ إِنَّكَ أَنتَ الْوَهَّابُ﴾ یعنی ائې زمونږه ربه زمونږه زړونه هدایت نه پس مه کږوه او مونږ ته دخپل طرف نه رحمت راکړه اوته ډیر لوئې ورکونکې او ورکړې والا ئې. داهم روایت دې حضرت ابوبکر صدیق ﷺ دماښام د مونځ په دریم رکعت کښې دسورت فاتحې نه پس داآیت په پټه لوستلو. د ﴿اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ﴾ معنی داشوه چه ائې الله ﷻ مونږ صراط مستقیم باندې ثابت قدم اوساته او ددې نه مونږ مه اړوه.

	صِرَاطَ	الَّذِينَ	أَنْعَمْتَ
	لار	دهغه خلقو	چې نعمت کړې دې تا
	دهغه چا په لارچې تا پرې نعمت کړې دې		

عَلَيْهِمْ ۙ	غَيْرِ	الْمَغْضُوبِ	عَلَيْهِمْ	وَلَا	الضَّالِّينَ ۝
په هغوی باندې	د نه لار هغه خلقو	چه هغوی غضب شوې	په هغوی	او نه	د هغه خلقو لار چه ګمراه شوی دی
چې غصه شوې پرې نه ئې او نۀ ګمراهان دی					

قوله تعالی:- صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ۙ

د انعام والا څوک دی :-ددې بیان مخکښې تیر شوې دې چه بنده په دې قول باندې الله ﷻ فرمائی چه دا ځما دبنده دپاره دې او ځما دبنده دپاره هغه څه دی چه څه هغه غواړې. د آیت تفسیر د صراط مستقیم . او دنحویانو په نیز دا دې بدل دې. او عطف بیان هم کیدشی . والله اعلم. او چه په کومو باندې الله ﷻ انعام کړې دې دهغوی بیان په سورت نساء کښې بیان دې . فرمان دې:

﴿وَمَن يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِم مِّنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ ۚ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا ۝ ذَٰلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ عَلِيمًا﴾ یعنی دالله ﷻ اودده د رسول منلووالا خلق به دوی سر ه وی چه په کومو باندې دالله ﷻ انعام دې چه نبیان اوصدیقین او شیهدان او نیکان دی. دا بهترین ملګری دې او نیك خلق دی. داد الله ﷻ فضل دې او د علم په اعتبار سره الله ﷻ کافی دې.حضرت عبدالله بن عباس ﷺ فرمائی مطلب دادې چه یاالله ﷻ ! ته ما د دې فرښتو، نبیانو،صدیقینو ، شهیدانو او دصالحانو په لار باندې روان کړئې چه په هغوی باندې تا دخپل اطاعت اوعبادت په وجه انعام کړې دې. دا آیت بالکل د ﴿ وَمَن يُطِعِ اللَّهَ ﴾ په شان دې.ربیع بن انس ﷺ وائی چه ددې قول نه مراد نبیان دی. حضرت ابن عباس ﷺ او مجاهد رحمه الله فرمائی حضرت رسول الله ﷺ او د رسول کریم ﷺ صحابه کرام ﷺ مراد دی.د حضرت ابن عباس ﷺ قول زیات قوی دې او معقول دې . والله اعلم.

قوله تعالی:-غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ

د غیر د قراءت تحقیق:- دجمهورو په قراءت کښې ﴿غَيْرِ﴾ د " ر "په زیر سره دې او صفت دې.زمحشری رحمه الله فرمائی چه د "ر"په زبر سره لوستلې شوې دې چه ضمیر دې .هغه دده ذوالحال دې او ﴿أَنْعَمْتَ﴾ عامل دې. معنی داشوه چه ائې الله ﷻ مونږ ته نیغه لار اوښایه دهغه خلقو لار چه په هغوی باندې تا

انعام کړې دې چه کوم هدايت او استقامت والا دې او دالله ﷻ اودده د رسول ﷺ تابعدار دې او دده په حکمونو باندې عمل کولو والا ، اودده د منع شوی کارونو نه منع کيدونکي دي.

مغضوب څوک دې :-دهغه لارې نه مو بچ کړه چه په هغوی باندې غضب شوې دې چه دهغوی ارادې فاسدې شوې حق نې پيژنده او ددې نه واوړيدل او د ګمراهانودلارې نه مو اوساتې چه بالکل ورته علم نشته سروهلي بروهلي ګرځي او لاره ترې نه هيره شوې ده اوحيران او سرګردان دې او حق لارې طرف ته نې را هنمائي نه کيږي.

د «لا» کلمې دوباره راوړو وجه:- ﴿لا﴾ ئې دوباره راوړو اودکلام تاکيد کول ددې دپاره دې چه په دې ځائې کښې دوه غلطې لارې دی،يو ديهوديانو لاره اوبله د نصارٰی .بعضې نحويان وائی چه د ﴿غَيْرِ﴾ لفظ په دې ځائې کښې داستثناء دپاره دې نو استثناء منقطع کيدلې شی،ځکه چه په چا باندې انعام شوېدې په هغوی کښې دا استثناء ده اودا خلق په انعام والو کښې داخل نه وو. ليکن مونږ چه کوم تفسير کړې دې هغه ډيرښه دې،دعربو شاعرانو په شعرونو کښې داسې مونډلې شوی دی چه هغوی موصوف حذف کوی اوصرف صفت بيانوی،داشان پدې آيت کښې هم صفت بيان شوې دې.اوموصوف حذف شوېدې. ﴿ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ﴾ نه مراد﴿ غَيْرِ الصِّرَاطِ الْمَغْضُوبِ﴾ دی.دمضاف اليه په ذکرکولوسره کفايت اوشو.اودمضاف بيان اونه کړې شو ځکه چه د عبارت الفاظ په دې باندې دلالت کوی . مخکښې دوه ځل دا لفظ راغلې دې. بعضې وائی چه ﴿وَلَا الضَّآلِّيْنَ﴾کښې ﴿لا﴾ زائددې او ددوی په نيز تقدير د کلام څه دا شان دې.﴿ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَالضَّآلِّيْنَ ﴾ اوددې شهادت دعربو شاعرانو د شعرونو نه کيږی ليکن صحيح خبره داده چه کومه مونږ بيان کړه مخکښې.

دحضرت عمر فاروق ؓ نه غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَغَيْرِ الضَّآلِّيْنَ)لوستل په صحيح سندسره روايت دی. اوداشان حضرت ابی بن کعب ؓ نه هم روايت دی اودا محمول دې په دې باندې ددې بزرګانونه دا د تفسير په طور صادر شو. نوزمونږ دقول تائيد اوشو چه لا دنفی د تاکيد دپاره ده چه دا وهم نه وی چه په ﴿ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ﴾ باندې عطف دې او ددې وجې هم د دواړو لاروفرق معلوم شی چه هر سړې ددې دواړونه بچ اوسی. دايمان والو طريقه ده چه دحق علم ورته هم وی او په حق روان هم وی. يهوديانو سره علم نشته دې او نصرانيانو سره عمل نشته دې. نوپدې وجه دعلم نه باجودعمل پرينښودل دغضب سبب دې. يعنی ديوڅيز قصد خو کوی ليکن ددې صحيح لار نشی مونډلې،ځکه چه ددوی طريقه کار غلط دې. دوی د حق د اتباع نه اوړيدلی دی. هسې خو غضب او ګمراهی ددې دواړو ډلو په حصه کښې ده ليکن يهوديان دغضب په حصه کښې مخکښې مخکښې دی.لکه څنګه چه په قران پاك کښې دی چه﴿ مَنْ لَّعَنَهُ اللّٰهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ﴾اونصرانيان په ضلالت کښې مخکښې دی.دالله ﷻ فرمان دې چه﴿قَدْ ضَلُّوْا مِنْ قَبْلُ وَاَضَلُّوْا كَثِيْرًا وَّضَلُّوْا عَنْ سَوَآءِ السَّبِيْلِ﴾ يعنی دوی دمخکښې نه په ګمراهئ کښې دی اوډيرخلق ئې ګمراهان کړی دی اودنيغې لارې نه اوړيدلی دی ددې په تائيد کښې ډيرزيات روايات اواحاديث پيش کيدې شی.

دعدی ؓ د ايمان راوړو واقعه:-مسند احمد کښې دی چه حضرت عدی بن حاتم ؓ فرمائی چه د رسول کريم ﷺ لښکرځما ترورا او څه نور خلق ګرفتار کړل اودحضور اکرم ﷺ په خدمت ئې پيش کړل نو ځما ترور اووئيل چه ځما خبر اخستونکې لرې دې او څه بوډئی يم .اودڅه خدمت کولو نه يم. انې حضور ﷺ ماباندې احسان اوکړئی. اوما دبند نه خلاصه کړئی.الله ﷻ به په تاسوباندې هم احسان اوکړی.حضور ﷺ ترې تپوس اوکړو چه ستا خبر اخستونکې څوك دې ؟ هغې اووئيل چه عدی بن حاتم . حضور ﷺ اوفرمائيل چه هغه کس چه دالله ﷻ اود رسول ﷺ نه تښتې.بيا حضور ﷺ هغه دبند نه خلاصه کړه. هرکله چه واپس شوه نو رسول کريم ﷺ سره يو کس وو او غالباً هغه حضرت علی ؓ وو. هغوی اوفرمائيل چه دده نه سورلی اوغواړئی. ځما ترور دوی ته درخواست اوکړو او منظور شو. اوسورلی ورته ملاؤ شوه.

هغه ددې خائې دبند نه خلاصه شوه اوماته راغله او وې وئيل چه د حضور ﷺ سخاوت خو خما دپلار حاتم سخاوت لره هم پاتې راوستو. حضور ﷺ ته چه څوك راشي نوهغه خالي لاس نه ځي. په دې آوريدو سره خه هم د نبي كريم ﷺ په خدمت كښې حاضرشوم، ما اوكتل چه وړوكي ماشومان او بوډۍ ښځې هم دحضور ﷺ په خدمت كښې حاضريږي. اوحضور ﷺ هغوى سره ډير په بې تكلفئ سره خبرې كوي. دې خبرې ماته يقين راكړو چه د قيصر او كسرى په شان بادشاهت او وجاهت طلب كولو والا نه دى. حضور ﷺ چه كله څه اوليدم نووې فرمائيل چه عدى ﴿لا اله الا الله﴾ نه ولې تښتې. آيا دالله ﷻ نه سوا نور څوك دعبادت لائق شته دې ؟ د ﴿الله اكبر﴾ وئيلو نه ولې مخ اړوې. آيا الله ﷻ نه هم څوك لوئې شته دې؟ ما باندې دې كلماتو اود حضور ﷺ سادګئ ډير زيات اثر اوكړو او ما زر كلمه اووئيله او مسلمان شوم او په دې سره نبي ﷺ ډير زيات خوشحاله شو او وې فرمائيل ﴿غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ﴾ نه مراد هم دا يهود دى او د ﴿الضَّآلِّيْنَ﴾ نه مراد نصرانيان دى ([1]).

په يوبل حديث كښې دى چه د حضرت جعفر عدى ﷺ په سوال باندې حضور ﷺ دا تفسير بيان كړې وو. ددې حديث ډير زيات سندونه دى او مختلف الفاظو سره روايت دې. د بنو قين يو سړى په وادى القرى كښې د حضور ﷺ نه دا سوال اوكړو نو حضور ﷺ په جواب كښې هم دا اوفرمائيل . بعضو روايتونو كښې ددوى نوم عبدالله بن عمرو ﷺ راغلې دې. والله اعلم.

ابن مردويه كښې د حضرت ابوذر ﷺ نه هم دا روايت دې. حضرت عبدالله بن عباس ﷺ، حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ اوډير نور صحابه كرامو ﷺ نه هم دا تفسير نقل دې. ربيع بن انس رحمه الله، عبدالرحمن بن زيد بن اسلم رحمه الله وغيره هم دا فرمائي. بلكه ابن ابى حاتم رحمه الله خو فرمائي چه په مفسرينو كښې په دې باره كښې اختلاف نشته دې. ددې امامانو ددې تفسير دليل خو هغه حديث دې چه كوم مخكښې تير شو .دويم دسورت بقره هغه آيت دې چه په هغې كښې بني اسرائيلوته خطاب شوې دې﴿ بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ﴾ په دې آيت كښې دى چه په هغوى باندې غضب نازل شو. او دسورت مائده په آيت ﴿قُلْ هَلْ اُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِّنْ ذٰلِكَ مَثُوْبَةً عِنْدَ اللّٰهِ﴾ كښې هم دى چه په هغوى باندې غضب نازل شوې وو. يو خائې ارشاد دې كښې ﴿لُعِنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا﴾ يعنى بنى اسرائيلو كښې چه كوموخلقو كفر اوكړو په هغوى لعنت اوكړې شو. دحضرت داود ﷺ اود حضرت عيسى بن مريم ﷺ په ژبه دا دهغوى دنافرمانئ او د حدنه دتيريدو په وجه وو. دې خلقو به خپلو كښې يوبل د بدو نه نه منع كول. يقيناً ددې خلقو كارونه ډير خراب وو.

د حق دين په تلاش كښې د څو كسانو كوشش. -او دتاريخ په كتابونو كښې دى چه زيد بن عمرو بن نفيل چه كله خپلو ملګروسره دالله ﷻ دين په تلاش كښې اووتلواوشام ملك ته راغلونودوى ته يهوديانو اووئيل ته زمونږ په دين كښې نشې داخليدې تركومې پورې چې ته دالله ﷻ د غضب حصه جوړه نشې. هغوى اووئيل چه ددې نه دبچ كيدو دپاره خو دالله ﷻ ددين په تلاش كښې وتلې يو نوبيا به دا څنګه قبول كړو. نصرانيانو سره ملاؤ شو. هغوى اووئيل چه ته تركومې پورې دالله ﷻ د خفه كيدو حصه جوړه نشې نو تر هغه پورې زمونږ دين كښې نشې داخليدې. هغوى اووئيل چه مونږ خو داسې هم نشوكولې. نوهغوى په خپل فطرت باندې پاتې شو. د بتانو عبادت او دقوم دين ئې پرېښودو. ليكن يهوديت اونصرانيت ئې اختيار نه كړو([2])البته د زيدملګرو عيسائى مذهب قبول كړو ځكه چه دا يهودي مذهب سره يوشان وو. هم په دې كښې حضرت ورقه بن نوفل هم وو. ده ته د نبي كريم ﷺ زمانه ملاؤ شوه اود الله ﷻ هدايت دده راهنمائى اوكړه اوده په رسول كريم ﷺ باندې ايمان راوړو او چه كومه وحى په هغه وخت كښې نازل شوې وه هغه ددې تصديق اوكړو.

---

[1]) احمد: ۳۷۸/٤، ابواب التفسير: باب ومن سورة فاتحة الكتاب : ۲۹۵۳ وسنده حسن)-

[2]) صحيح بخارى : كتاب المناقب الانصار باب حديث زيد بن عمرو بن نفيل: ۳۸۲۷)-

﴿ مسئله ﴾

د ض او دظ فرق:- ضاد او ظاء په قراءت کښې ډير زيات باريکۍ دى او دا فرق دهر يو په وس کښې نه دې. ځکه چه د عالمانو صحيح مذهب دادې چه دا فرق معاف دې. د ضاد صحيح مخرج خودادې چه د ژبې په اولې غاړې اودې سره نزدې داړهې سره، او د «ظاء» صحيح مخرج دژبې يو طرف او مخامخ پاسنو دوؤ غاښونو غاړه. دويم دا چه دا دواړه حرفونه مجهوره دى او رخوه او مطبقه دى. نو هغه سړى ته دا معاف دى چه په دې کښې فرق نشي کولې چه ضاد دظاء په شان اووائي. په يو حديث کښې دى چه د ټولو نه زيات صحيح وئيلو والا خه يم ليکن داحديث بالکل بې اصل او لاپته دې.

﴿فصل﴾ دسوره فاتحه خلاصه

دا مبارك سورت ډير زيات کارآمد مضمونونو والا مجموعه دې. په دې اووه آيتونو کښې دالله ﷻ حمد وثناء دهغه بزرګى بيان شوې ده.او دهغه دپاکو نومونو اود هغه د اوچتو صفتونو بيان دې. ورسره د قيامت د ورځې ذکر دې. او بندګانو ته ارشاد دې چه دوى دې دهغه مالك نه سوال کوى اودهغه طرف ته دې تضرع کوى او هغه ته دې دخپلې غريبۍ او د بې قرارئى اظهار کوى. او دهغه عبادت دې خلوص سره کوى.اودهغه د توحيد د الوهيت اقرار دې کوى. او هغه پاك ذات دې د شرك او نظير او مثل نه بالکل پاك او غوره اومنى. اودصراط مستقيم او په دې باندې د ثابت قدمئى مدد دې غواړى. اوهم دا هدايت به دوى د قيامت په ورځ د پل صراط نه هم پورې باسى او په جنت کښې به د نبيانو او صديقينواو نيکانواو صالحانوسره دده ګاونډ وى. ورسره په دې سورت کښې دنيکو عملونو ترغيب دې چه دقيامت په ورځ دنيکانو سره يو ځائي شى. او باطلو لارو باندې دتلو نه ويرول دى چه د قيامت په ورځ هم د هغوى د ډلونه لرې وى ، دا باطل پرست يهوديان او نصرانيان دى.

دضلالت نسبت الله ته نه دې شوې:- په دې باريکه نکته باندې هم غور اوکړئى چه د انعام اسناد الله ﷻ طرف ته اوشو.او﴿ اَنۡعَمۡتَ ﴾ اووئيلې شو اودغضب اسناد اونکړې شو. پدې ځائې کښې فاعل حذف کړې شو او ﴿غَيۡرِ الۡمَغۡضُوۡبِ﴾ اووئيلې شو نو په دې کښې د پروردګار عالم په حضور کښې ادب اوساتلې شو. په اصل کښې حقيقى فاعل الله دې لکه په بل ځائې کښې فرمائى چه ﴿غَضِبَ اللّٰهُ﴾ او داشان دضلالت اسناد هم دهغوى طرف ته اوشو چه کوم ګمراه دى حالانکه په بل ځائې کښې دى چه ﴿ مَنۡ يَّهۡدِ اللّٰهُ فَهُوَ الۡمُهۡتَدِىۡ ۚ وَمَنۡ يُّضۡلِلۡ فَاُولٰٓـئِكَ هُمُ الۡخٰسِرُوۡنَ ﴾ او چاته چه الله ﷻ لار اوښائى نو هغه لار بيا مونده. او چه څوك ګمراه کړى نو دده ولى اومرشد هيڅوك نشته دې. او په بل ځائې کښې فرمائى چه ﴿مَنۡ يُّضۡلِلِ اللّٰهُ فَلَا هَادِىَ لَهٗ ؕ﴾ يعنى الله ﷻ چه څوك ګمراه کړى نو دده هيڅوك هادى نشته دې نودوى په خپله سرکشۍ کښې دى.داشان نور آيتونه هم دى چه دهغې نه ثابتيږى چه لاره خودونکې اوګمراه کوونکې صرف دالله ﷻ ذات دې.

دقدريه فرقې مذهب:- قدريه فرقه اخواديخوا نه متشابه آيتونه دليل جوړوى او هغه پيش کوى اووائى چه بندګان په خپله مختار دى دا (بندګان) په خپله خوښه روان دى او پخپله يو کار کوى خو دا غلط دى. صريح او صفا صفا آيتونه ددې په ضد کښې موجود دى. ليکن د باطل پرستو فرقو هم دا عقيده دې چه صراحت پريږدى او متشابه پسې روان وى صحيح حديث کښې دى چه کله تاسوهغه خلق اوګورئى چه دمتشابه آيتونو پسې روان وى نو پوهه شئ الله ﷻ هم ددې خلقو نومونه اخستى دى تاسو دوى پريږدئى [1]د نبى کريم ﷺ ارشاره دې آيت مبارك طرف ته ده چه ﴿ فَاَمَّا الَّذِيۡنَ فِىۡ قُلُوۡبِهِمۡ زَيۡغٌ ﴾ يعنى چه دکومو خلقو زړونه کاږه دى هغوى متشابه پسې روان وى او د فتنواوتاويلونو په تلاش کښې وى. نو

---

[1] صحيح بخارى كتاب التفسير: تفسير سورة آل عمران : ٤٥٤٧، صحيح مسلم: ٢٦٦٥).

الحمد لله د بدعتیانو دپاره په دې قران کريم کښې صحيح دليل هيڅ نشته دې . قران پاك خو حق او باطل او ضلالت او هدايت کښې فرق کولو دپاره راغلې دې. په دې کښې تناقض او اختلاف نشته . دا خو د حکيم اوحميد نازل شوې کتاب دې .

﴿ فصل ﴾

امام پسې اوچت اواز سره امين وئيل :-د سورت فاتحه په خاتمه آمين وئيل مستحب دی. ﴿آمين﴾ د يا سين په شان دې. او آمين هم وئيلې شوې دې. او ددې معنى داده چه ائې الله ﷻ ته ئې قبول کړه. د آمين د مستحب کيدو دليل دا حديث دې چه کوم په مسند احمد ،ابوداود اوترمذی کښې د وائل بن حجر رضی الله عنه نه روايت دې. هغه وائی چه ماد رسول الله ﷺ نه آوريدلی دی چه ﴿ غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّآلِّيْنَ ﴾ وئيلو نه پس ئې ﴿آمين﴾ وئيل. امام ترمذی رحمه الله دې حديث ته حسن وائی([1])حضرت علی کرم الله وجهه ، حضرت ابن مسعود رضی الله عنه او حضرت ابوهريره رضی الله عنه وغيره نه هم روايت دې چه درسول الله ﷺ آمين به هغه خلقو آوريدو چه کوم به په ړومبی صف کښې حضور ﷺ سره نزدې وو. ابوداود او ابن ماجه کښې هم دا حديث شته دې. په ابن ماجه کښې هم دی چه دآمين آوازسره کښې جمات ګنړار شو([2])دار قطنی کښې هم دا حديث دې اودار قطنی دې ته حسن وائی. بلال رضی الله عنه نه روايت دې چه هغه به رسول الله ﷺ ته وئيل چه څما نه مخکښې آمين مه وايه.([3])(ابوداود) حسن بصری رحمه الله او جعفر صادق رحمه الله نه آمين وئيل روايت شوېدې. لکه په قران کريم کښې دی ﴿ آمِّيْنَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ ﴾ .زمونږ اصحاب وغيره وائی که په مونځ کښې نه وی نو هم آمين وئيل پکار دی. خو که په مونځ کښې وی نو په دې کښې تاکيد زيات دې.

امين د هرچا وظيفه ده:-که مونځګزار يوازې وی او که مقتدی اوکه امام وی په هر حالت کښې آمين دې وائی.بخاری شريف او مسلم شريف کښې دحضرت ابوهريره رضی الله عنه نه روايت دې چه رسول کريم ﷺ اوفرمائيل چه امام آمين اووائی .نوتاسو هم آمين وائې.د چا آمين چه دفرښتو آمين سره يو ځائې شی نو دده مخکښې روستی ګناهونه معاف کيږی ([4]).مسلم شريف کښې دی چه نبی کريم ﷺ فرمائی چه کله په تاسو کښې څوك په خپل مونځ کښې آمين اووائی نو فرښتې په آسمان کښې آمين وائی او چې د يو آمين دبل د آمين سره مطابقت راشی نو دده ټول مخکښې روستو ګناهونه معاف کيږی ([5]). مطلب دادې چه دده دآمين اود فرښتو د آمين وخت يو شی يامواففقت نه مراد قبوليت کښې موافق کيدل دی يا اخلاص کښې. صحيح مسلم کښې د ابوموسٰی اشعری رضی الله عنه نه مرفوعاً روايت دې چه کله امام ﴿ وَلَا الضَّآلِّيْنَ ﴾ اووائی نو آمين وائې الله ﷻ به ئې قبلوی. ([6])

د امين معنى:- ① حضرت ابن عباس رضی الله عنه د نبی کريم ﷺ نه تپوس اوکړو چې د آمين څه معنى ده؟ نو نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه ائې الله ﷻ ته ئې قبول کړه② جوهری رحمه الله فرمائی چه ددې معنى دې " داشان وی "③ ترمذی وائی چه ددې معنى ده " زمونږ اميدونه مات نه کړې"④ اکثر علماء کرام وائی چه ددې معنى ده " ائې الله ﷻ زمونږ دعا قبوله کړه ".

---

[1]) احمد ٣١٨/٤، ابوداود کتاب الصلوة باب التامين وراء الامام: ٩٣٢، وهو صحيح، ترمذی : ٢٤٨)-

[2]) ابوداود کتاب الصلاة باب التامين وراء الامام : ٩٣٤،)-

[3]) ابوداود کتاب الصلوة باب التامين وراء الامام: ٩٣٧، احمد:١٢/٦، وهو صحيح .)-

[4]) صحيح بخاری : کتاب الاذان باب جهر الامام بالتامين : ٧٨٠، وانظر: ٦٤٠٢، ابوداود: رقم: ٩٣ نسائی: ٩٢٦)-

[5]) صحيح بخاری : کتاب الصلوة باب التسميع والتامين: رقم: ٤٠٩)-

[6]) صحيح مسلم کتاب الصلاة باب التشهيد فی الصلاة : ٤٠٤، ابوداود: ٩٧٢)-

مجاهد رحمه الله، جعفر صادق، هلال بن سیاف، فرمائی چه امین دالله ﷻ په نومونو کښې یونوم دې حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه مرفوعاً هم روایت دې لیکن صحیح نه دی. دحضرت امام مالك رحمه الله د اصحابو هم دامذهب دې چه امام دې آمین نه وائی اومقتدی دې آمین وائی ځکه چه موطا امام مالك رحمه الله په حدیث کښې دی چه کله امام ﴿وَلَا الضَّآلِّيْنَ﴾ اووائی نو تاسو آمین وائې.(۱)

داشان ددوی ددلیل په تائید کښې صحیح مسلم والا د ابو موسٰی اشعری رضی الله عنه دا روایت هم راخی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل کله چه امام ﴿وَلَا الضَّآلِّيْنَ﴾ اووائی نو تاسوآمین وائې (۲). لیکن د بخاری او مسلم حدیث مخکښې بیان شو کله چې امام آمین وائی نو تاسو هم آمین وائې اودا حدیث هم دې چه کله به حضور ﷺ ﴿ولاالضالین﴾ اونیلو نو بیا به نې آمین ونیلو.

امین د چا وظیفه ده؟

مسلک حنفي:- مسئله دا ده چه د سورة فاتحې په ختمیدو باندې چه کله امام ﴿وَلَا الضَّآلِّيْنَ﴾ اووائی نو امام او مقتدی دواړو لره آمین وئیل پکار دی. (تسهیل الهدایه ۱\۳۲۴)-

جهری مونځونو کښې آمین په اوچت آواز سره، جهری مونځونو کښې مقتدی آمین په اوچت آواز سره وائی که نه به وائی په دې کښې زمونږ دملګرو اختلاف دې. د هغې خلاصه داده که امام نه آمین وئیل هیر شو نو مقتدی دې په اوچت آواز سره آمین اووائی. که امام پخپله په اوچت آوازسره آمین اووئیلو نو نوې قول دادې چه مقتدی دې په اوچت آواز سره نه وائی. داد حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله مذهب هم دې. او په یو روایت کښې د امام مالك رحمه الله نه دا هم نقل دی ځکه چه د مونځ او نورو ذکرونو په شان دا هم یو ذکر دې. خو دا په اوچت آواز سره وئیلې کیږی اونه دغه په اوچت آواز سره. لیکن رومبې قول دا دې چه دا آمین دې په اوچت آواز سره اووائی. د حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله هم دا مذهب دې. او د حضرت امام مالك رحمه الله د بل روایت مطابق هم دا مذهب دې. اوددې دلیل هغه دې چه مخکښې کوم بیان شو چه د آمین سره به جمات کښې شور شو(۳)زمونږ یو دریم قول دا هم دې که جمات وړوکې وی نو مقتدی دې په اوچت آواز سره آمین نه وائی ځکه چه دې دامام قرات آوری. او که جمات لوې وی نو په اوچت آوازدې وائی چه د جمات ګوټ ګوټ ته د آمین آواز اورسی. والله اعلم.

د یهودو مسلمانانوسره دحسد وجه:- مسند احمد کښې حضرت عائشه رضی الله عنها نه روایت دې چه رسول کریم ﷺ سره دیهودو ذکر اوشو نو رسول کریم ﷺ اوفرمائیل چه زمونږ په دریو څیزونوباندې یهودو ته دیر زیات حسد او بغض دې چه په بل څه نه دې. یو خوجمعه ده چه الله ﷻ مونږ ته ددې هدایت کړې دې او دوی اورغړیدل. دوئمه قبله، دریم امام پسې آمین په اوچت آواز سره وئیل. د ابن ماجه په یو حدیث کښې دی چه یهودو ته په سلام او آمین وئیلو باندې څومره حسد دې دومره په بل څه نه دې. (۴)او حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چه حضور نبی اکرم ﷺ اوفرمائیل چه یهودیان څومره حسد ستاسوسره په آمین وئیلو کوی دومره په بل څه نه کوی. تاسو هم آمین په کثرت سره وائې. ددې په اسناد کښې طلحه بن عمرو راوی ضعیف دې(۵)ابن مردویه د حضرت ابوهریره رضی الله عنه نه روایت کوی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه آمین دالله ﷻ مهر دې په خپلومومنانو باندې.(۶)دحضرت انس رضی الله عنه والا

---

(۱) موطا امام مالک کتاب الصلوة باب ماجاء فی التامین خلف الامام: ٤٥، وهو صحیح)-

(۲) صحیح مسلم کتاب الصلاة باب التشهد فی الصلاة: ٤٠٩)-

(۳) ابو داود کتاب الصلاة باب التامین وراء الامام رقم: ٩٣٤، ابن ماجة: ٨٥٣،)-.

(۴) احمد:١٣٤/٦، ابن ماجة: کتاب اقامة الصلاة باب الجهر بآمین: ٨٥٦، وسنده صحیح ابن خزیمة: ١٥٨٥، الترغیب: ٧١٩)-

(۵) ابن ماجة: کتاب اقامة الصلاة باب الجهر بآمین: ٨٥٧،) -

(۶) الدعاء للطبرانی: ٢١٩،)-

حدیث کښې دی چه په مونځ کښې امین وئیل او په دعا باندې امین وئیل ماته راکړې شوی دی. چه خما نه مخکښې نور چا ته نه وو ورکړې شوی. خودومره دی چه د حضرت موسیٰ ﷺ په خاص دعا به حضرت هارون ﷺ آمین وئیلو. تاسویه خپلې دعاګانې په آمین باندې ختموئی. الله ﷻ به دا ستاسو په حق کښې قبولی (۱)

امین به په جهر وئیلی شي که رو ؟

مسلک حنفي:- زمونږ په نیز د امام او مقتدی ټولو دپاره آمین په پټه وئیل مسنون دی. دلیل د حضرت ابن مسعود ﷺ حدیث دې.کوم چه وړاندې تیر شو.یعنی ﴿قال أربع يخفيهن الإمام التعوذ وبسم الله الرحمن الرحيم واللهم ربنا لك الحمد وآمين﴾او په یو روایت کښې دی.﴿ خمس يخفيهن الإمام﴾او دذکر شوی څلورو څیزونو نه علاوه ئې ﴿سبحانك اللهم وبحمدك﴾هم ذکر کړې دې.ددې روایت نه آمین په پټه وئیل ثابت شو(تسهیل الهدایه (۱\۳۲۵)

داحدیث مد نظر کیږدئی او دقران پاك هغه الفاظ اوګورئی چه په هغې کښې د حضرت موسیٰ ﷺ دعا ﴿رَبَّنَآ إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ﴾ ده یعنی ائې الله ﷻ تا فرعون او فرعونیانوته ددنیا زینت او مال ددنیا په ژوند کښې ورکړې دې په دې سره دوی ستا د لارې نه خلق اړوی. ائې ربه ددوی مالونه تباه کړې او د دوی زړونه سخت کړې چې دوی ترهغه وخته پورې ایمان رانوړی ترڅو چه دوی سخت عذاب نه وی لیدلې.
د حضرت موسیٰ ﷺ ددې دعا د قبلیدو اعلان په دې الفاظو کښې دې چه ﴿قَالَ قَدْ أُجِيبَت دَّعْوَتُكُمَا﴾ یعنی ستاسو د دواړو دعا قبوله شوه. تاسو مضبوط اوسئ او دې بې علموته لار مه ښائې. دعابه صرف موسیٰ ﷺ کوله او هارون ﷺ به په دې آمین وئیلو. لیکن قران پاك ددعا نسبت دواړو طرف ته کړې دې. ددې نه بعضې خلقو استدلال کړې دې چه کوم سړې د چا په دعا باندې آمین اووائی نو داداسې شو لکه چه ده په خپله دعا اوکړه. اوس دا استدال مخکښې اړدی او هغوی قیاس کوی چه مقتدی دې قراءت نه کوی ځکه دده په سورت فاتحه باندې آمین وئیل داسې دی لکه چه ده اووئیله . دا حدیث هم دلیل کښې راوړلې شی چه د چا امام وی نو دامام قرات دمقتدی دپاره کافی دی(۲)(مسند احمد) .
حضرت بلال ﷺ فرمائی چې حضور نبی ﷺ به فرمائیل چې ائې خلقو په آمین کښې څمانه مه وړاندې کیږئی(۳)په دې بحث مباحثه کښې په مقتدی باندې په جهری مونځونو کښې سورت فاتحه وئیل ثابت کول دی. والله اعلم

ابوهریره ﷺ فرمائي چه رسول کریم ﷺ اوفرمائیل چه کله امام﴿ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ﴾ اووائی او بیا آمین وائی او دآسمان والو آمین د زمکې والو آمین سره ملاوشی نودالله ﷻ دبندګانو ټول مخکښې ګناهونه معاف فرمائی. (۴)

د آمین نه وئیلو مثال داسې دې لکه چه یوسړې یو قوم سره شو او جنګ کښې شریك شو اودوی پرې غالب شو اومال غنیمت ئې جمع کړو،اوس قرعه اندازی کوی او حصې اخلی نوددې سړی د نوم هلو قرعه راو نه وته او ورته څه حصه ملاؤ نشوه ،هغه وائی چه دا ولې؟ نو جواب ملاؤ شی چه ستا دآمین نه وئیلو په وجه.

---

۱) ابن خزيمة: رقم:١٥٨٦،)-
۲) احمد: ٣٣٩/٣، ابن ماجة كتاب اقامة الصلوات باب اذا قراء الامام فانصتوا.....: ٨٥٠،)-
۳) ابوداود كتاب الصلاة باب التامين وراء الامام : ٩٣٧، داروايت صحيح دې)-.
۴) مسند ابي يعلى : ٦٤١١،)-

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

د سورت بقره تفسير

د سورة بقرې د نزول كيفيت :- حضرت معقل بن يسار ﷺ فرمائي چه رسول كريم ﷺ اوفرمائيل چه سورت بقره دقران پاك كوب دې. اوددې اوچتوالې دې څكه چه ددې يويو آيت سره به اتيا زره فرښتې راكوزيدې. اوخاص كر آيت الكرسى خو خاص د عرش دلاندې نه نازله شوې ده. اودې سورت سره يو ځائې شوه. سورت يس د قران پاك زړه دې. چه كوم سړې دا د الله ﷻ درضا او دآخرت د طلب كولو دپاره اولولى نودې به اوبخښى.دا مړو ته وائى ()(مسنداحمد) ددې حديث په سند كښې يو ځائې "عن رجل"دى نودامعلومه نه شوه چه ددې نه مراد څوك دى؟ ليكن دمسند احمد په يو بل روايت كښې د ده نوم ابوعثمان راغلې دې. دا حديث داشان په ابو داود ،نسائى اوابن ماجه كښې هم دې ().

سورة بقره د قران اوچتوالې دې:- دترمذى په يو ضعيف سند والا حديث كښې دى چه دهر څيز دپاره يو اوچتوالې وى او دقران پاك اوچتوالې سورت بقره دې.په دې سورت كښې يو آيت دې چه د ټولو آيتونو سردار دې اوهغه آيت الكرسى ده ().

كورونو كښې سورة بقره وئيل:-مسند احمد ،صحيح مسلم ، ترمذى اونسائى كښې حديث دې چه خپل كورونو نه قبرونه مه جوړوئى. چه په كوم كور كښې سورت بقره اولوستلې شى نو هغه ځائې ته شيطان نه داخليږى()حضرت امام ترمذى رحمه الله دې حديث ته حسن وائى. په يو بل حديث كښې دى چه په كوم كور كښې سورت بقره اولوستلې شى نود هغه كور نه شيطان تښتى()ددې حديث راوى يحيى بن معين ته خو ثقه وائى ليكن احمد وغيره دده حديث ته منكر وائى. حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ نه هم داشان قول نقل دې دا نسائى په،عمل اليوم الليلة، كښې اوحاكم په مستدرك كښې روايت كړې دې او ددې سند ته ئې صحيح وئيلى دى.

د سورة په وئيلو د شيطان تختيدل:- ابن مردويه كښې دى چه رسول كريم ﷺ فرمائي چه خه دې زه دې په تاسو كښې داسې كس اونه وينم چه هغه ډير تلاوت كوى ولې سورة بقره اونه وائى. واورئى چه په كوم يوكور كښې دا آيت مبارك لوستلې شى نو دهغه ځائې نه شيطان تښتى. په ټولو كورونو كښې بدترين او ذليل كورهغه دې چه په هغې كښې دالله ﷻ دكتاب تلاوت نه كيږى. امام نسائى دا په «عمل اليوم والليلة» كښې هم نقل كړى دى().

سورة بقره د قران مغز دې - په مسنددارمى كښې دحضرت ابن مسعود ﷺ نه روايت دې چه په كوم يو كور كښې سورت بقره اووئيلې شى نوهغه كور نه شيطان په تيښته خى. دهر څيز اوچتوالې وى اود قران پاك اوچتوالې سورت بقره ده.دهرڅيز دپاره لباب (مغز) وى او د قران كريم لباب مفصل سورتونه دى().

---

[1]) احمد:٢٦/٥،)-

[2]) ابوداود كتاب الجنائز ،باب بقراة عندالميت:٣١٢١،)-

[3]) ترمذى ابواب فضائل القران باب ماجاء فى سورة بقرة واية الكرسى :٢٨٧٨،)-

[4]) صحيح مسلم : كتاب صلاة المسافرين باب استحباب صلاة النافلة فى بيته: ....٧٨٠، احمد: ٣٧٨/٧، ترمذى : ٢٨٧٧، السنن الكبرى للنسائى: ١٠٨١٠)-

[5]) فضائل القران لابى عبيد: ٣٤/٩،)-

[6]) السنن الكبرى للنسائى : كتاب عمل اليوم والليلة : ٩٦٤،)-

[7]) مسند دارمى : ٢٤١٨،)-.

د سورة بقرې د لس اياتونو فضيلت:- حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ فرمائي چه كوم سړې د سورت بقره رومبي ځلور آيتونه او آيت الكرسي او دوه آيتونه دې نه پس اودرې آيتونه دټولو نه آخرى چه دا ټول لس آيتونه شو دشپې په وخت كښې اووائي نودې كور ته شيطان ننشي راتلې. او په دې ورځ كښې به دې كور والا ته شيطان يا څه بل څيز تكليف نشي رسولې. كه دا آيتونه په ليونى باندې دم كړې شي نو دهغه ليونتوب به ختم شي (۱).

د شيطان نه حفاظت:- رسول كريم ﷺ فرمائي چه څنګه دهر څيز دپاره اوچتوالې وى دقران پاك اوچتوالې سورت بقره ده. چه څوك د شپې په وخت كښې دا په خپل كور كښې وائي نو تر دريو ورځو پورې شيطان دې كور ته نه داخليږى (۲)(طبرانى . ابن حبان ، ابن مردويه).

سورة بقره د سردارئ سبب:- ترمذى ، نسائى او ابن ماجه كښې دى چه رسول كريم ﷺ يو خائې ته يو وړكې شان لښكر اوليږلو اوددې سردارى رسول كريم ﷺ هغه سړى ته وركړه چه كوم سړي وئيلي وو چه ما ته سورت بقره ياده ده. په هغه وخت كښې يو شريف سړي اووئيل چه څه هم دا يادوم، ليكن څه ويريدم چه هسې نه چه په دې باندې عمل اونكړې شم. نبى كريم ﷺ اوفرمائيل قران پاك زده كړه ، قران وايه، چه څوك دا زده كوى او وائى ئې بيا په دې عمل هم كوى نودهغه مثال داسې دې لكه د مشكو نه ډك لوښې چه دهغې خوشبو هر طرف ته خوره وى. اوكوم سړى چه دا سورت ياد كړې وې اوبيا ئې لولى نه نو دده مثال د هغه لوښى پشان دې چه په هغې كښې خو مشك وى ليكن خوله پرې بنده وى. امام ترمذى رحمه الله دې ته حسن وائى او دا روايت مرسل هم دې والله اعلم (۳).

د سورة بقرې دپاره د فرشتو راكوزيدل:- صحيح بخارى كښې دى چه حضرت اسيد بن حضير ﷺ يو شپه د سورت بقره تلاوت شروع كړو نودده آس چه ده سره تړلې وو هغه په ټوپونو شو نو دوى قرات پريښودو آس قلا ر شو نودوى بيا لوستل شروع كړل نو آس بيا په ټوپونو شو. نودوى بيا وئيل موقوف كړل. آس بيا صحيح شو. په دريم ځل بيا داسې اوشول . چونكه دده ځوئې يحيى د آس سره ملاست وو ددې وجې ويريده چه هسې نه بچې نه خلاص شى (يعنى هغه چخنړى كړى) نو قران پاك وئيل ئې بندكړو اودې ئې اوچت كړو. آسمان طرف ته ئې اوكتل چه د خناور د آواز څه وجه ده؟ سحر د حضور اكرم ﷺ په خدمت كښې حاضر شو اوټوله واقعه ئې ورته بيان كړه. حضور ﷺ آورى او فرمائى چه اسيد وايه . حضرت اسيد اووئيل چه حضور ! د يحيى په وجه خو مونږ وئيل بندكړل. اوس چه مې اوكتل نو څه ګورم چه يو نورانى څيز د سيورى كوونكې وريځې پشان دې اوپه دې كښې د چراغونو په شان رڼرا ده نو څما په كتلو سره هغه پورته لاړو. حضور اكرم ﷺ اوفرمائيل چه تاته پته ده چه دا څه څيز وو. دا فرښتې وې چه ستا آواز آوريدو سره نزدې راغلې وې او كه تا تلاوت كول نه وې پريښودې نو ترصبا پورې به هم داسې وې او هر سړى به دوى كتلې د چا نه به نه پټيدلې (۴). دا حديث په څو كتابونو كښې چه په څو سندونو سره موجود دې. والله اعلم.

داسې يوه بله واقعه:- ددې نزدې نزدې يو واقعه حضرت ثابت بن قيس بن شماس دې . يو ځل حضور ﷺ ته خلقو اووئيل چه مونږ اوكتل چه ټوله شپه د حضرت ثابت كور په نور سره رڼرا كوى او پړقا كوى . حضور ﷺ اوفرمائيل شائد ده دشپې سورت بقره لوستې وى. كله چه ده نه تپوس اوكړې شو نو هغوى

---

۱) دارمى كتاب فضائل القران باب فى فضل سورة البقرة:۳۳۷۵)-

۲) مسند ابى يعلى :۷۵۵، -

۳) ترمذى ابواب فضائل القران باب ماجاء فى سورة وايةالكرسى:۲۸۷٦، ابن ماجة : ۲۱۷، ابن حبان : ۷۱۷٦، ابن خزيمة: ۱۵۰۹ : وسنده حسن)-

۴) صحيح بخارى كتاب فضائل القران باب نزول السكينة والملائكة: ۵۰۱۸، تعليقا ، صحيح مسلم: ۷۹٦)-

اوونيل چه رښتيا دی. دشپې څه د سورت بقره په تلاوت کښې مشغول اووم ، ددې اسناد ډير ښه دی مګر په دې کښې ابهام دی. اودا مرسل هم دی.(¹) والله اعلم.

د سورت بقره اود سورت آل عمران فضيلت :-نبی کريم ﷺ فرمائی چه سوره بقره وايې ځکه چې د دې اخستل برکت دې او ددې پريښودل تاوان دې ، جادوګر ددې طاقت نه لري. بيا څه وخت پس چپ پاتې کيدو نه پس ئې اوفرمائيل چه سورت بقره او سورت آل عمران زده کړئی . دا دواړه نوارنی سورتونه دی ، خپل لوستونکی باندې سيورئ کوئی يا وريځ کوی يا د مارغانو سيل په شان دقيامت په ورځ سيورئی کوی. قران پاك لوستونکې کله چه د قبر نه راوزی نو ګوری به چې يو نورانی خوان نورانی مخ سره دې سرې سره ولاړ وې او وائی به آيا ته ما پيژنې؟ دې به اووائی نه ، نو جواب به ورکړی څه قران پاك يم. چه دې ته اوږې تږې کړې وې او دشپو ئې د بسترې نه لرې کړې وې ، هر تاجر دخپل تجارت په سوچ کښې دې.خونن ته په هر تجارت پسې ئې.)يعنی د خلقو يو تجارت وی چې په هغې کښې هغوی ګټه کوی اوستا هر يو عمل ګټه ګټه ده) اوس به ده ته بادشاهی په ښی لاس کښې ورکړې شی او هميشوالې په ګس لاس کښې اودده په سر به د وقار او عزت والا تاج کيخودې شی. دده مور پلار ته به داسې دوه قيمتی جوړې واغوندلې شی چه ټوله دنيا به هم ددې قميت مخکښې هيڅ نه وی ،هغوی به حيران شی او وائی به چه آخر ددې رحم اوکرم اوانعام څه وجه ده ؟ نودوی ته به جواب ملاؤ شی چه ستاسو د بچو د قران پاك د ونيلو په وجه په تاسوباندې انعام شوې دې ، بيا به اوونيلې شی چه لوله او د جنت په درجو ورخيژه. نو هغه به وائی او په درجو به خيژی ، که په ترتيل سره ئې وائی او که بغير د ترتيل نه. (²)

دحديث د سند تحقيق:-ابن ماجه کښې هم ددې حديث څه روايت شوې دې(³)ددې اسناد حسن دی. اودا مسلم په شرط دې.ددې راوی بشر بن مهاجر دې.امام مسلم رحمه الله هم روايت کړې دې.اوامام بن معين رحمه الله ده ته ثقه وائی. د نسائی رحمه الله قول دې چه په دې کښې هيڅ حرج نشته ، خو امام احمد رحمه الله ده ته منکر الحديث وائی. اوفرمائی چه ما تلاش کړل او اومې کتل چه هغه عجيبه عجيبه احاديث راوری.د حضرت امام بخاری رحمه الله فيصله ده چه دده احاديث ليکلې شی خو دليل پرې نشی نيولې. د حضرت ابن عدی رحمه الله قول دې چه دده داسې روايتونه هم دی چه ددې متابعت نشته دې. دارقطنی فرمائی چه دا قوی نه دې.

د سورة بقرې د لوستلو حکم:مسند احمد کښې دی چه قرآن پاك وائی چه داخپلو ويونکو دپاره دقيامت په ورځ شفاعت کوی. دوه نورانی سورتونه بقره اوآل عمران وائې.دا دواړه به د قيامت په ورځ دا شان رازی چه ګنی دادوه سيوری دی يابه دوه وريځې وی يادواړه دمارغانودوه سيلونه دی.خپلو ويونکو والو دپاره به الله ﷻ ته سفارش کوی.بيا حضور ﷺ اوفرمائيل چه سوره بقره وائې، ددې ونيل د ويونکو دپاره برکت دې. اوپرېښودل ئې حسرت دې. ددې طاقت باطل کيدو والا نه دې. په صحيح مسلم کښې هم حديث دې (⁴)

د سورة بقرې سفارش:- دمسنداحمد په يوحديث کښې دی چه قرآن پاك اوددې ويونکې به دقيامت په ورځ راوبللې شی. مخکښې مخکښې به سورت بقره او سورت آل عمران وی اودوی به د وريځو په شان

---

¹) فضائل القران لابی عبيد : ۳٤/۱۲،)-

²) احمد۵/۳٤۸، دارمی کتاب فضائل القران باب سورة البقرة و آل عمران : ۳۳۹٤، وسنده حسن)-

³) ابن ماجة کتاب الادب باب ثواب قراة القران رقم:۳۷۸۱، وسنده حسن)-

⁴) احمد: ۲٤۹/۵، صحيح مسلم: کتاب فضائل القران باب فضل قراة القران وسورة البقرة: ۸۰٤)-

یا دسیوری پشان یا د چترئ په شان یا د مارغانو د سیل په شان وی اودواړه به الله ﷻ ته سفارش کوی مسلم او ترمذی کښې هم دا حدیث دې (۱)امام ترمذی رحمه الله دې ته حسن وئیلی دی.

په سورة بقره کښې اسم اعظم دې:- یوسړی په خپل مونځ کښې سورت بقره او سورت آل عمران اوئیلو ، ددې د فراغت نه پس حضرت کعب اوفرمائیل په الله ﷻ قسم چه د چا په اختیار کښې ځما سا ده ،په دې کښې دالله ﷻ هغه نوم دې چه دې نوم سره کله هم هغه راوبللې شی نوهغه ذات ئې قبلوی.اوس دې سړی حضرت کعب ﷺ ته عرض اوکړو ماته اووائې هغه نوم کوم دې. حضرت کعب ﷺ ددې نه انکار اوکړو او وې فرمائیل چه هسې نه څه ئې اووایم او ته ددې نوم په برکت سره دعا اوکړې اوهغه ځما او ستا د هلاکت سبب جوړ شی.

د سورة بقرې ویونکو دپاره عجیبه زیرې:-حضرت ابوامامه فرمائی چه ستا رور ته په خوب کښې اوخودلې شو چه ګویا خلق په اوچتو غرونو باندې خیژی،دغر په څوکه باندې دوه شنې ونې دی او ددې نه آوازونه رازی چه آیا په تاسو کښې څوك سورت بقره والاشته دې ؟ آیا په تاسو کښې څوك سورت آل عمران والاشته دې؟ کله چه څوك اووائی نو هغه ونه دوی طرف ته خپلې میوې رابښکته کړی اودوی دهغې په ښاخونو باندې کښېنی او دوی لره پورته کړی.

سورة بقره ترخپله وسه پورې خپل تالی ملکرتیا کوی:- حضرت ام درداء رضی الله عنها وائی چه یو سړی به قرآن پاك لوستلو او ده خپل ګوانډی مړ کړو اوبیا په قصاص کښې دې هم اوژولې شو نو قران پاك یویو سورت شواو بیل بیل شو تردې چه ده سره صرف سورت آل عمران او سورت بقره پاتې شوه. یو جمعه پس سورت آل عمران هم لاړو . بیا یو جمعه نوره تیره شوه نو آواز راغلو ځما خبرې نه بدلیږی او څه په خپلو بندګانو باندې ظلم نه کوم. نودا مبارك سورت یعنی سورت بقره هم دده نه جدا شوه ، مطلب دادې چه دا دواړه سورتونه دده دپاره د عذاب او بلاګانو نه حفاظت کوی. او دده قبر دده دلجوئی کوی او د تولونه په آخر کښې دده دګناهونو په وجه دده سفارش نه شی کولې.

سحرماښام د سورة بقرې لوستل:-یزید بن اسود جرشی رحمه الله وائی چه د دې دواړو سورتونو لوستونکې ټوله ورځ دې د نفاق نه بری کوی او ددې د شپې لوستونکې ټوله شپه دې د نفاق نه بری کوی. پخپله حضرت یزید رحمه الله دخپل معمول په وظیفه کښې د قران پاك نه علاوه به دا دوه سورتونه سحر ماښام لوستل.حضرت عمر فاروق ﷺ فرمائی چه کوم سړې دا دواړه سورتونه وائی نودالله ﷻ په نیز دې په فرمانبردارو کښې شمارلې شی. ددې سند منقطع دې. بخاری اومسلم کښې دی چه رسول کریم ﷺ دا دواړه سورتونه په یو رکعت کښې اوونیل . (۲)

د اوو لوسو سورتونو فضیلت:- رسول کریم ﷺ فرمائی چه ماته اووه لوئې لوئې سورتونه د تورات په ځائې راکړې شوی دی. اود انجیل په ځائې ماته دوه آیتونه راکړې شوی دی. اود زبور په ځائې ماته دوؤ سووؤ نه کم آیتونو والا سورتونه راکړې شوی دی. اوبیا ماته په فضیلت کښې خاص سوره ،،ق،، نه واخله تر آخری پورې سورتونه ملاو شوی دی(۳)داحدیث غریب دې اوددې راوی سعید بن ابوالبشر رحمه الله کښې څه کلام شوې دې ابوعبید رحمه الله دا په بل سند سره روایت کړې دې ، والله اعلم.

یو بل حدیث کښې دی چه کوم سړې دا اووه سورتونه حاصل کړی نو هغه ډیر لوئې عالم دې (۴). دا روایت هم غریب دې .

---

[1]) احمد: ۲۴۹/۵، صحیح مسلم: کتاب صلاة المسافرین باب فضل قراة فی صلاة اللیل: ۷۷۲، ترمذی: ۲۶۲)-،

[2]) صحیح مسلم کتاب صلاة المسافرین استحباب تطویل قراة فی صلاة اللیل: ۷۷۲)

[3]) فضائل القران لابی عبید: ۳٤/۱،)-

[4]) احمد: ۷۲/٦، مشکل الاثار: ۱۵۳/۲، حاکم: ٥٦٤/۱، وسنده حسن وصححه الحاکم ووافقه الذهبی)-

د سورة بقرې په وجه امارت ملاویدل:-مسند احمد کښې دا روایت دې چه یو ځل حضور ﷺ یو لښکر اولیږلو او ددوی امیر ئې هغه سړې مقرر کړو چه چاته سورت بقره یاده وه. حالانکه هغه په دې ټولو کښې کشر وو[1]

حضرت سعید بن جبیر رضی الله عنه د ﴿ وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ ﴾ په تفسیر کښې فرمائی چه ددې نه مراد هم دا اووه سورتونه دی،سوره بقره،سورت نساء،سورت مائده،سورت انعام، سورت اعراف او سورت یونس .حضرت مجاهد مکحول رحمه الله،حضرت عطیه بن قیس رحمه الله،حضرت ابو محمد فارسی رحمه الله،شداد بن اوس رحمه الله،حضرت یحیی بن حارث ذماری رحمه الله نه هم دا نقل دی.

﴿ فصل ﴾ مقام نزول او نور معلومات

سورت بقره ټوله په مدینه منوره کښې نازله شوه. او په شروع شروع کښې چه کوم سورتونه نازل شو په هغې کښې یو دا هم دې البته ددې یو آیت﴿وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ﴾ دټولونه په آخر کښې نازل شوې دې. یعنی قران پاک کښې د ټولو نه آخری آیت دا دې. ممکن دی چه نازل شوې دې نه پس وی خو موجود په دې کښې دې اودا شان د سود د حرمت آیتونه هم په آخر کښې نازل شوی وو. حضرت خالد بن معدان رضی الله عنه سورت بقره ته فسطاط القران وائی یعنی دقران پاك خیمه. دبعضو عالمانو فرمان دې چه په دې کښې یو زر خبرونه دی او یو زر احکام دی او یو زر کارونو نه منع کړې شوې ده . ددې آیتونه دوه سوه اووه اتیا دی.ددې کلمات شپږ زره دو سوه او یویشت دی. ددې حروف پنځویښت نیم زره دی. والله اعلم.حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه دا سورت مدنی دې. عبدالله بن زبیر رضی الله عنه اوحضرت زید بن ثابت رضی الله عنه او ډیر امامان اوعالمان مفسرینو نه بلاخلاف دا روایت شوې دې.

سورة بقرې ته سورة بقره وئیل:- ابن مردویه نه یو حدیث کښې دی چه سوره بقره ، سورت آل عمران اوسورت نساء وغیره وغیره دې ته مه وائې بلکه داسې وائې چه هغه سورت چه په هغې کښې د بقره ذکر دې.اوهغه سورت چه په هغې کښې دعمران ذکر دې. اوداشان د قرآن پاك دټولو سورتونو نومونه وائې([2]) لیکن دا حدیث غریب دې بلکه د دې فرمان د رسول علیه السلام نه ثابت کیدل صحیح نه دی.ددې راوی عیسی بن میمون ابوسلمه خواص ضعیف دې دده روایت د سند لحاظ سره صحیح نه وی.ددې خلاف بخاری اومسلم کښې ابن مسعود رضی الله عنه نه روایت دې چه هغوی په بطن وادئی کښې په شیطان باندې کانړی ویشتلی وو. دا د بیت الله شریف کس طرف ته وو. او دمنی نه ښی طرف ته او فرمائ چه هم دې ځائې نه به ئې پرې کانړی ویشتل چه په کوم ځائې سورت بقره نازل شوې وو([3]). نوددې حدیث نه صفا ثابت شو چې سورت بقره وغیره وئیل جائز دی.

په جنګ حنین کښې د صحابوُ راجمع کیدل:- لیکن نور واورئی په چې ابن مردویه کښې دی کله چې نبی کریم ﷺ په خپلو صحابه کرام رضی الله عنهم څه سستی اولیده نو دوی ته ئې ﴿یااصحاب﴾ ﴿سورة البقره﴾ اووئیل.غالباً دادحنین د ورځې ذکر دې کله چه دلښکر قدمونه خویدلی وو نودنبی کریم ﷺ په حکم سره حضرت عباس رضی الله عنه اثې وئې والو،یعنی ائې بیعت الرضوان والو او ائې سورت بقره والو وئیلی وو چه په دوی کښې بهادری پیدا شی. نو په دې آواز سره صحابه کرام دهر طرف نه راجمع شول.

په جنګ یمامه کښې د صحابوُ راجمع کیدل:- مسیلمه چه د نبوت دروغژنه دعوی کړې وه دده سره د جنګ په وخت کښې چې کله د قبیله بنوحنیفه تکلیفونو پریشان کړل او قدمونه ئې اوخویدل ، نو

[1]) ترمذی ابواب فضائل القران باب ماجاء فی سورة البقرة : ۲۸۷٦، وسنده حسن فقال الترمذی حسن ، وصححه ابن خزیمه : ۱۵۰۹. ابن حبان : ۱۷۸۹، والحاکم علی الشرط الشیخین: ٤٤٣/١، ووافقه الذهبی)-

[2]) مجمع الزوائد:۱۵۷/۷)-

[3]) صحیح بخاری کتاب الحج باب رمی الجمال من بطن الوادی: ۱۷٤۷، صحیح مسلم: ۱۲۹٦)-

صحابه کرامو دا شان خلقو ته اوئیل چه ﴿یا اصحاب سورة البقره﴾ یعنی دې ائې د سورې بقر والو ئې اوونیل .او په دې آواز ټول جمع شو. او په یو مخ ئې جنګ اوکړو تر دې چه په دې مرتدانو باندې الله ﷻ خپل لښکر ته فتح ورکړه، الله ﷻ دې دخپل رسول د ټولو صحابه کرامو نه راضي وي.

بِسْمِ	اللّٰهِ	الرَّحْمٰنِ	الرَّحِيْمِ
شروع کوم په نوم	د الله	چه ډیر مهربان	زیات رحم کونکې دې

الٓمّٓ ﴿۱﴾
ا ل م ا
الم

قوله تعالی:- الٓمّٓ

د حروف مقطعات معنی شته که نه؟:- ﴿الٓمّٓ﴾ ددې پشان حروف مقطعات چه د سورتونو په شروع کښې رازي ددې په تفسیر کښې د علماء کرامو اختلاف دې ① ځینې وائی چه ددې معنی صرف الله ﷻ ته معلومه ده بل چاته نه ده معلومه ، په دې وجه هغوئ ددې تفسیر نه کوی. قرطبی رحمه الله حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه ،حضرت عمر فاروق رضی الله عنه ، حضرت عثمان غني رضی الله عنه ،حضرت علی رضی الله عنه او حضرت ابن مسعود رضی الله عنه نه هم دا نقل کړی دی .عامر شعبی رحمه الله، سفیان ثوري رحمه الله، ربیع بن خثیم رحمه الله هم دا وائی . ابوحاتم رحمه الله ،ابن حبان رحمه الله هم دا خوښوی ② ځینې خلق ددې حروفو تفسیر هم کوی خو ددې تفسیر کښې ډیر اختلاف دې

د حروف مقطعاتو معنی کښې اقوال:- ① عبدالرحمان بن زید بن اسلم رحمه الله فرمائی چه دا دسورتونو نومونه دی .علامه ابوالقاسم محمود بن عمر زمخشری رحمه الله خپل تقریر کښې لیکی چه داکثرو خلقو په دې اتفاق دې . سیبویه هم دا وئیلی دی او ددوی دلیل د بخاری او مسلم هغه حدیث دې په کوم کښې چې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ به د جمعې په ورځ د سحر مونځ کښې ﴿الم السجدة﴾ او ﴿هَلْ أَتَىٰ عَلَى الْإِنسَانِ﴾ وئیل (¹).حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چه ﴿الم﴾ او ﴿حم﴾ او ﴿المص﴾ او ﴿ص﴾ دا ټول د سورتونو ابتداء ده او ددې نه دا سورتونه شروع کیږی . دا هم منقول دی چه [الم] دقران پاک د نومونو نه یو نوم دې . د د حضرت قتاده رحمه الله او حضرت زید بن اسلم رحمه الله هم دا قول دې اوشاید چه ددې مطلب هم دا وی چه کوم عبدالرحمان بن زید بن اسلم رحمه الله فرمائي چه دا د سورتونو نومونه دی . ځکه چې هر سورة ته قران وئیلی کیدیشی او دا نشی کیدې چې د ټول قرآن پاک نوم [المص] وی ځکه چه کله یو سړې اووائی چه ما سورة ﴿ المص﴾ اولوستو نو په ظاهره دا ګڼړلې کیږی چه دهٔ سورة اعراف اوونیلو ،ټول قران پاک ئې نه دې وئیلې. والله اعلم

② ځینې مفسرین وائی چه دا د الله ﷻ نومونه دی . حضرت شعبی ، سالم بن عبدالله ، اسماعیل بن عبدالرحمن،سدی کبیر هم دا فرمائی .حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چه الم دالله لوئې نوم دې . یو روایت کښې دی چه (حم) (طسم) او (الم) دا ټول دالله ﷻ لوئې نومونه دی . حضرت علی رضی الله عنه او حضرت ابن عباس رضی الله عنه دواړو نه دا مروی دی . او یو روایت کښې دی چه دا دالله ﷻ قسم دې اودهغه نوم هم دې حضرت عکرمه رضی الله عنه فرمائی چه داقسم دې ، حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه هم دا مروی دی چه ددې معنی انا الله اعلم ده ،یعنی ځه یم الله ﷻ چه ماته زیات معلومات دی . حضرت سعید بن جبیر رضی الله عنه نه هم دا مروی دی.ابن عباس رضی الله عنه او ابن مسعود رضی الله عنه او نور صحابه کرام رضی الله عنهم فرمائی چه دالله ﷻ بیل بیل نومونه دی (²)

---

[1] صحیح بخاری : کتاب ما یقرا فی صلاة الفجر یوم الجمة: ۸۹۱، صحیح مسلم: ۸۷۹)

[2] الطبری: ۸۸/۱)-

④ابوالعالیه فرمائی چه دا درې حروف الف ،لام او میم یو کم دیرشو حرفونو نه دی او دا ټولو ژبو کښې رازی . دې کښې هر یو حرف دالله ﷻ یویو نوم نه شروع کیږی . او دالله ﷻ نعمت او دې کښې د قومونو او د هغه دوختونویان دې . حضرت عیسی ؑ تعجب سره ونیلی وو چه هغه خلق به کفر کوی او د هغوی په خلو به دالله ﷻ نومونه وی دهغه په روزئ خو دوی ژوندی دی.

،الف، نه دالله ﷻنوم شروع کیږی . او لام نه دهغه ،لطیف، نوم شروع کیږی .او میم نه د هغه نوم مجید شروع کیږی.او ،الف، نه مراد ،الاء، یعنی نعمتونه دی اود ،لام، نه مراد د الله ﷻ لطیف نوم دې او میم نه مراد دالله ﷻ ،مجید، یعنی بزرګي ده. د ،الف، نه مراد یو کال دې او ،لام، نه دیرش کاله دی او ،میم، نه څلویښت کاله دی (ابن ابی حاتم) (۱)

په اقوالو کښې تطبیق:-امام جریر ﷫ دې ټولو اقوالو کښې تطبیق کوی یعنی ثابت کړی ئې دی چه دې کښې داسې اختلاف نشته دې چه هغه د یوبل خلاف وی . کیدیشی چه داد سورتونو نومونه هم وی او د الله ﷻ نومونه هم وی اود سورتونو د شروع الفاظ هم وی او ددې نه د هر هر حرف نه دالله ﷻ د نوم مبارک طرفته اشاره هم وی او دهغه ذات صفت طرفته هم او مودې وغیر ته هم . یویو لفظ څو څو معنو کښې رازی . لکه امة ، ددې یو معنی ده دین

لکه قران پاک کښې دی چه ﴿اِنَّا وَجَدْنَاۤ اٰبَآءَنَا عَلٰۤى اُمَّةٍ﴾ یعنی مونږ خپل پلار نیکه په دې دین باندې اوموندو. دویمه معنی ئې دالله ﷻ اطاعت والا بنده ده لکه ﴿اِنَّ اِبْرٰهِيْمَ كَانَ اُمَّةً﴾یعنی حضرت ابراهیم ؑ دالله ﷻ مطیع اوفرمانبردار بنده وو. او هغه مشرکانو نه نه وو. دریمه معنی ئې جماعت (ډله) ده لکه فرمائی چه ﴿وَجَدَ عَلَيْهِ اُمَّةً﴾الخ یعنی هغه(موسی ؑ)یوجماعت اولیدوچه ددې کوهی نه ئې اوبه څکلې.څلورمه معنی ئې دمودې او زمانې ده.فرمان دې چه ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِيْ كُلِّ اُمَّةٍ رَّسُوْلًا﴾ یعنی مونږ یو جماعت اولیږلو. فرمان دې چه ﴿وَادَّكَرَ بَعْدَ اُمَّةٍ﴾یومودې نه پس هغه ته ورياد شو. نوځنګه چه دلته ددې مطلب دادې چه یو لفظ سره یو ځائې کښې ددې ډیرې معنې دی اولفظ دامت وغیره چه په ډیرومعنوکښې استعمالیږی اودې ته اصطلاح کښې الفاظ مشترکه وائی اوددې معنی هر ځائې کښې جدا جدا ضرور وی خو هر ځائې کښې ئې یو معنی وی اوهغه د عبارت نه معلومیږی اوټول ځائې کښې ټولې معنې مراد نه وی او ټولو باندې دیو محمول کولو مسئله کښې علماء کرامو داصول لوئې اختلاف کړې دې او زمونږ د تفسیر موضوع نه ددې بیان خارج دې ، والله اعلم.

دویم دا چه دامت وغیره الفاظو چې کومې معانې دی ،نو هغه ډیرې زیاتې دی .اودا الفاظ هم د دې دپاره مقررشوی دی. اود کلام په ترکیب کښې او د الفاظو په وضع سره یو معنی صحیح شی خو د یو حرف دلالت په یو داسې نوم باندې ممکن دې چه هغه داسې بل نوم باندې هم دلالت کوی، او یو ته په بل فضیلت نه وی . نو مقدر منلو سره، نه ضمیر ورکولو سره، نه د وضع اعتبار سره او نه د بل څه اعتبار سره ،خو داسې خبره علمی طور سره په پوهه کښې نشی راتلې البته که منقوله وی نو بله خبره ده . خو دلته اختلاف دې او اجماع نشته دې ، په دې وجه دا فیصله قابل غور ده . اوس د عربو څینې اشعار چه د دلیل په طور پیش کولې کیږی چه د کلمې بیانولودپاره صرف ددې رومبې حرف وائی ، دا صحیح دی خو داسې اشعارو کښې عبارت داسې وی چه په دې دلالت کوی . یو حرف وئیلو سره پوره جمله په پوهه کښې رازی . خو دلته داسې هم نه دی. والله اعلم.

قرطبی ﷫ وائی چه یو حدیث مبارک کښې دی چه څوک دیو مسلمان په قتل کولو د نیمې کلیمې هومره هم مدد اوکړی ()، مطلب دادې چه اُقتل پوره اونه وائی بلکه صرف اق ا ووائی.

---

۱) طبری: ۸۸/۱ عن ابی العالیة)–

مجاهد رحمة الله عليه وائي چه دسورتونو شروع کښې چه کوم حروف دي لکه (ق ، حم ،طسم ، الر) وغيره ټول حروف هجا دي . ځينې عرب دان وائي چه دا حروف چه بيل بيل اتويشت دي ليکلې کيږي . دې کښې څو ذکر کولو نه پس باقي پريښودې شوي دي لکه چه څوک اووائي چه زما خوئې اب ت ليکلې شي نو ددې مطلب دادې چه دا ټول اتويشت حروف ليکلې کيږي خو د ابتداء څو حروف ذکر کړې شو اوباقي پريخودې شو. د سورتونو شروع کښې داشان څوارلس حروف رازي چه (ال م ص ر ک ه ی ع ط س ح ق ن) ، که دا ټول يو ځائې کړې شي نو ددې نه عبارت جوړيږي چه (نص حکيم قاطع له سر) د تعداد لحاظ سره دا څوارلس حروف دي او جمله حروف چونکه اتويشت دي نو په دې وجه دا نيم شو. دا چه کوم حروف بيان کړې شو دا د هغه حروفونه دي چه کوم نه دي راوړې شوي او زيات فضيلت والا دي يعنې مهموسه مجهوره وغيره سبحان الله ! هر ځيز کښې د هغه مالک حکمت په نظر رازي . دا خبره يقيني ده چه دالله ﷻ کلام لغو، بيهوده او بې کاره او بې معنى الفاظو نه پاک دې . کوم جاهل خلق چه وائي چه ددې حروفو هډو معنى نشته دې نوهغوئ بالکل په خطا باندې دی ، ددې څه نه څه معنى ضرور شته دې .

که حضرت نبي کريم ﷺ نه ددې څه معنى ثابت وی نو مونږ به ئې هم کوؤ او ګنړو به ئې نو چرته چه حضور نبي کريم ﷺ نه ددې څه بيان نه دې شوې نو مونږ به ئې هم نه کوؤ خو په دې به ايمان راوړو ځکه چه دا دالله ﷻ دطرفنه دی .دحضور ﷺ طرفنه خو په دې کښې مونږ ته ملاؤ نشو. دعلماء کرامو په دې کښې ډيراختلاف دې ،

د حروف مقطعاتو حکمتونه:-که چاته په دې باندې څه قوی دليل ملاؤ شي نو خير هغه دې اومنی ګنی بهتر دادی چه په دې دې ايمان راوړې شي چه داحروف دالله ﷻ کلام دې او دا دې منی چه ددې معنى ضرور شته دې او هغه رب عليم ته معلومې دی او مونږ ته نه دې معلومې.

② اوبل حکمت ددې حروفو په راوړلو کښې دا هم دې چه ددې سورتو نو آغاز معلوم شي . خو دا وجه ضعيفه ده ځکه چه ددې نه بغير هم د سورتونو جدائي معلوميږی او چه د کومو سورتونو شروع کښې داسې حروف نه وی نو د هغې ابتداء او انتهاء معلومه نه ده څه ؟ بيا د سورتونو نه اول (بِسۡمِ اللّٰهِ) الخ وئيلو او د ليکلو اعتبار سره موجود کيدل ولې دا يو سورت د بل سورت نه جداکوی څهٔ ؟

③ ابن جرير ددې يو حکمت دا بيان کړې دې مشرکانو به کتاب الله هډو آوريدو نه نو دوی ته دآورولو دپاره داسې حروف راوړې شو. چه دوی متوجو شي او بيا ددې تلاوت شروع کړې شي. خودا وجه هم ناقصه ده . ځکه که داسې وې نو د ټولو سورتونو ابتداء به ددې حروفو نه کيده خوداسې نه ده بلکه اکثر سورتونه ددې نه خالي دی . بيا چه کله مشرکانو سره کلام شروع کول وی نو هم دا حروف ادا کول پکار دی دانه چه صرف د سورتونو شروع کښې هم دا حروف دې وی . بيا په دې غور کول پکار دی چه داسورة يعنې سورة بقره او دې نه پس سورت يعنې سورت آل عمران دا خو مدينه منوره کښې نازل شوی وو او ددې دنازليدو په وخت کښې مشرکان هلته نه وو ، بيا دې کښې دا حروف ولې راغلل ؟

④ دلته يو بل حکمت بيان شويدې چه ددې حروفو په راوړلو کښې د قران پاک معجزه داده چه ددې نه ټول مخلوق عاجزه دې ، ددې نه باوجود چه دا حروف د روزمره استعمال والا حروفو ترکيب سره ورکړې شوی دی . خود خلقو دکلام نه بالکل يو طرفته دی . دمبرد او محققينو يو جماعت اوفراء او قطرب نه هم دا منقول دی . زمحشری کشاف کښې ددې قول نقل کولو نه پس ددې ډير تائيد کړې دې . زمحشری ، ابن تيميه او حافظ مزی رحمة الله عليهم نه هم دا حکمت بيان شوې دې . زمحشری رحمه الله فرمائي چه هم دا وجه ده چه داټول حروف يو ځائې نه دی .

---

¹) ابن ماجة ابواب الديات باب التعليظ في قتل ظلمان : ٢٦٢٠)۔

د حروفو مقطعاتو د بار بار راوړلو وجه:- ددې حروفو د بار بار راوړلو وجه داده چه مشرکانو لره عاجزه کړې شي او لاجواب کړې شي او دوی اورتلې شي او دهمکی ورکړې شي . لکه چه قران پاک کښې اکثر قصې څو څو ځل بیان شوی دی او بار بار دقران د مثل راوړلو سره ددوی د عاجزئی بیان شوې دې ، ځینو ځایونو کښې صرف یو حرف راغلې دې . لکه (ص) (ن) (ق) او ځینو ځایونو کښې دوه حروف راغلی دی .
لکه (حم) او چرته درې حروف راغلی دی .لکه (الم) او چرته څلور لکه (المر) او (المص) اوچرته پنځه راغلی دی لکه (کهیعص) او (حم عسق) ځکه چه دعربو کلمات هم داشان دی چه هغې کښې خو یا یو حرف وی یا دوه یا درې یا څلور یا پنځه حروف وی او پنځو حروفو نه زیات کلمات نه وی . خو خبره داده چه دا حروف قران پاک کښې په طور دمعجزې راغلی دی نو ضروری وو چه د کومو سورتونو شروع کښې دا حروف راغلی وی نو هلته ذکرهم دقران پاک وی او دقران پاک بزرګی اولوئې والې بیان شوې وی نو یو کم دیرش سورتونو کښې هم داشان دی ، دالله فرمان دې چه﴿ الٓمٓ ۚ ذٰلِكَ الْكِتٰبُ لَا رَيْبَ ۛ فِيْهِ ۛ﴾ دلته هم قران پاک د الله ﷻ کلام کیدو کښې څه شک نشته دې . اوبل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿ الٓمٓ ۙ اللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّوْمُ ۙ نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ﴾هغه الله ﷻ چه دهغه نه سوابل څوک دعبادت لائق نشته دې او هغه دوام والا دې اوهغه تا باندې حق سره کتاب نازل کړو چه د اولنو کتابونو تصدیق کوی . دلته هم ددې حروفو نه پس دقران عظمت بیان شوې دې .او بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿الٓمّٓصٓ ۚ كِتٰبٌ اُنْزِلَ اِلَيْكَ﴾ الخ، یعنی دا کتاب ستا طرفته نازل کړې شوې دې ا وته خپل زړه مه تنګوه .اوبل ځائې کښې فرمائی چه ﴿الٓرٰ ۚ كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ اِلَيْكَ ﴾ الخ،موږ دا کتا ستا طرفته نازل کړې دې چه خلق دخپل رب په حکم سره د تیرو نه راوباسې او رڼا ته ئې راولې ارشاد دې چه ﴿الٓمٓ ۚ تَنْزِيْلُ الْكِتٰبِ لَا رَيْبَ فِيْهِ مِنْ رَّبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۚ﴾ ددې کتاب د رب العالمین دطرفنه نازلیدو کښې هیڅ شک نشته دې . فرمائی چه ﴿ حٰمٓ ۚ تَنْزِيْلٌ مِّنَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۚ﴾ بخښنو والااومهربانو والا مالک دا نازل کړو﴿ حٰمٓ ۚ عٓسٓقٓ ۚ كَذٰلِكَ يُوْحِيْٓ اِلَيْكَ﴾ الخ یعنی داسې وحی کوی چه الله ﷻ غالب حکمتونو والاستا طرفته اوددې نبیانو طرفته چه ستا نه مخکښې وو. داشان او ددې په پشان نورو سورتونو ته که بغور اوکتلې شی نو معلومیږی چه ددې حروفو نه پس دکلام الله دعظمت ذکر دې . اوددې نه دا خبره قوی معلومیږی چه دا حروف په دې وجه راوړې شوی دی چه خلق ددې د معارضی او مقابلې نه عاجزه شی (والله اعلم).
ځینې خلقو دا وئیلی دی چه ددې حروفو نه موده معلوم کړې شوې ده اود فتنو او جنګونو او د داسې کارونو اوقات خودلې شوی دی .خودا قول ضعیف معلومیږی .ددې په دلیل کښې یو بل حدیث پاک بیانیږی اول خو هغه ضعیف دې ددې حدیث پاک اوددې قول پوخوالې یو طرفته کړه خوددې باطل کیدل زیات ثابت دی .هغه حدیث پاک محمد بن اسحاق بن یسار نقل کړې دې چه د تاریخ مصنف دې .
دابن اخطب یهودی حاضری:- دې حدیث پاک کښې دی چه ابویاسر بن اخطب یهودی خپلو څو ملګرو سره دحضورنبی کریم ﷺ خدمت کښې حاضرشو. اوحضور نبی کریم ﷺ هغه وخت کښې دسورة بقرة آیت ﴿الٓمٓ ۚ ذٰلِكَ الْكِتٰبُ لَا رَيْبَ ۛ فِيْهِ ۛ﴾ تلاوت فرمائیلو.ددې آوریدو نه پس هغه خپل رور حیي بن اخطب ته رازی او وائی چه ما حضور نبی کریم ﷺ نه دا آیت مبارک آوریدلې دې ؟ هغه تپوس اوکړو چه تا ترې پخپله واوریدو؟ وې وئیل چه آؤ ما پخپله آوریدلې دې . حیې (دا دیو سرې نوم دې) دا ټول یهود دحضور نبی کریم ﷺ خدمت کښې حاضر کړل او عرض ئې اوکړو چه یارسول الله ﷺ آیا دا رښتیا دی چه تاسو ددې آیت مبارک تلاوت کولو.؟ حضور نبی کریم ﷺ اوفرمائیلو چه آؤ دا رښتیا دی.هغه اوونیل چه واوره ستا نه مخکښې چه څومره نبیان علیهم السلام راغلی دی هغوئ هیچا ته هم دا نه وو وئیلې شوی چه دهغه ملک او مذهب به تر کومې مودې پورې وی او حضور نبی کریم ﷺ ته وئیلې شوی دی .بیا پورته شو او خلقو ته اوونیل چه دالف عدد شو دیو لام دیرش ،دمیم څلویښت جملې یو اویا شوې .آیا تاسو د نبی کریم

ﷺ اطاعت کول غواړئ چه دهغه ملک او امت به يو اويا کاله وي . بيا حضور نبي کريم ﷺ ته متوجه شو او وې وئيل چه آيا داسې څه بل آيت هم شته دې ؟

حضور نبي کريم ﷺ ورته اوفرمائيل چه آؤ «الٓمٓصٓ» هغه اووئيل چه دا ډير اوږد ا و دورند دې . د الف يو لام د ديرشو ، دميم څلويښت ، دصاد يو نوي «لس کم سل» ،دا ټول يو سل يوشپيته کاله شو . وې وئيل چه داسې څه بل آيت هم شته دې ؟ حضرت نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه آؤ ، «الر» هغه وئيل چه داهم ډير دروند او اوږد دې . د الف يو لام د يرشو ، او د راء دوه سوه ، ټول دوه سوه يو اويا کاله شو . آيا دې سره څه بل آيت هم شته دې ؟ حضرت نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه آؤ «الر» هغه اووئيل چه دا ډير دروند دې . دالف يو لام د ديرشو ، ميم د څلويښتو او راء د دوه سوؤ ، ټول چه يو ځائې شي نو دوه سوه يو اويا کاله شو . اوس خو کار مشکل شواو خبره ګډه وډه شوه څنې خلقو ا ووئيل چې څئ . ابوياسر خپل رور او نورو يهودوعالمانو ته اووئيل چې په دې کښې تعجب کيديشی چې ددې حرفونو مجموعه نبي ﷺ ته ملا شوې وی . يو اويا يو ،يو سل يو ديرش بل،دوه سوه يو ديرش،دوه سوه يو اويا ،دا ټول چه راجمع کړې نو اووه سوه څلور کاله شو. هغه اووئيل چه اوس کار ګډوډ شو .

دځينې خلقو خيال دې چه دا آيت مبارك دهغه خلقو حق کښې نازل شو ﴿هُوَ الَّذِيْٓ اَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتٰبَ مِنْهُ اٰيٰتٌ مُّحْكَمٰتٌ﴾ الخ . يعني هغه الله چه هغه په تا باندې نازل کړو کتاب چه دې کښې محکم آيتونه دی او دا اصل کتاب دې او نور آيتونه متشابه والا دی .ددې حديث پاك دارومدار په محمد بن سائب کلبي باندې دې . اوچه دکوم حديث پاك راوی يو وی نو محدثين هغه حجت نه نيسي .اوبيا که دا شان اومنلې شي نوهر داسې عددونه راويستلې شي نو چه کوم څوارلس حروف مونږ بيان کړې دی دهغې عددونه به ډير زيات شي او چه کوم حروف دې کښې ډير څل راغلی دی که دهغې عددونه شمير کړې شي نو بيا به هم ډير لونې شمير شي . والله اعلم .

ذٰلِكَ	الْكِتٰبُ	لَا	رَيْبَ	فِيْهِ	هُدًى	لِّلْمُتَّقِيْنَ
دا	کتاب دي	نشته دي	شك	په دي کښي	لاربنودنکي دي	دپاره دپرهيزګارو
دا دالله هغه کتاب دي چې هيڅ شك شبه په کښې نشته هغې پرهيزګارو ته						

قوله تعالٰی :- ذٰلِكَ

قران مجيد بيشکه د الله کلام دې:-حضرت ابن عباس ؓ فرمائی چه دلته د « ذالك» معنی کښې هذا دپاره ده. مجاهد ، عکرمه ، سعيد بن جبير ، سدی ، مقاتل بن حيان ، زيد بن اسلم او ابن جريج ؒ نه هم داقول نقل دې . دا دواړه الفاظ د يو بل قائمقام عربۍ ژبه کښې يو بل دپاره اکثر رازی.امام بخاری رحمه الله حضرت ابوعبيده ؒ نه هم نقل کړی دی .مطلب دادې چه « ذالك » اصل کښې د لرې اشارې دپاره دې اوددې معنی ده هغه ، خو کله کله دا د نژدې معنی دپاره هم رازی . نو په هغه وخت کښې به ددې معنی وی دا. دلته هم ددې معنی داده . زمخشری وائی چه ددې نه اشاره الم طرفته ده . لکه آيت مبارك کښې دی چه ﴿ فَارِضٌ وَّلَا بِكْرٌ عَوَانٌۢ بَيْنَ ذٰلِكَ ﴾ يعني نه خو هغه غوا بوډۍ ده او نه وړه څخې ده بلکه ددې مينځ کښې ده . او بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿ ذٰلِكُمْ حُكْمُ اللّٰهِ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ ﴾ او ددې مثال اومواقع مخکښې تير شوی دی . والله اعلم

په ذٰلک سره وعدې ته اشاره ده:- ځينو مفسيرينو وئيلی دی چه ددې نه اشاره ده قران پاك طرفته ده چه ددې د نازليدو وعده حضرت نبي کريم ﷺ سره شوې وه.ځينې وائی چه دا انجيل طرفته اشاره ده او ځينی وائی چه دا تورات طرفته اشاره ده . اودا شان لس اقوال دی. خو دې ته اکثرو مفسرينو ضعيف وئيلی دی .

والله اعلم .

قوله تعالی:- الْكِتٰبُ

د کتاب نه مراد:-کتاب نه مراد قران پاک دې .کومو خلقو چه وئیلي دي چه د ﴿ذٰلِكَ الْكِتٰبُ﴾ اشاره انجیل اوتورات طرفته ده نو دوی ډیره لرې لار اختیار کړې ده او ډیر تکلیف ئې پورته کړې دې او هیڅ بې هیڅه ئې خبره کړې ده اوهغوئ ته ددې علم نشته دې چه د﴿ریب﴾ معنی شک ده .حضرت ابن عباس ﷺ ، حضرت ابن مسعود ﷺ او ډیر صحابه کرام ﷺنه هم دا معنی مروی ده. حضرت ابو درداء ﷺاو حضرت ابن عباس ﷺ،حضرت مجاهد ﷺ ،حضرت سعید بن جبیر ﷺ ،حضرت ابومالک نافع ﷺ چه د ابن عمر ﷺ مولا دې ،عطاء، ابوالعالیه ، ربیع بن انس ،مقاتل بن حیان ، سدی ،قتاده اسماعیل بن ابوخالد رحمة الله علیهم نه هم دا مروی دی .

قوله تعالی:- لَا رَيْبَ ۛ بَعْضُهُمْ فِيْهِ ۛ

د ریب معنی :ابن ابی حاتم فرمائی چه د مفسرینو دې کښې اختلاف دې چه د﴿لَا رَيْبَ﴾ لفظ دعربو شاعرانو شعرونو د تهمت معنی کښې هم راغلې دې او د حاجت معنی کښې هم استعمال شوې دې . ددې جملې معنی داشوه چه دا قران پاک د الله ﷻ طرفنه نازلیدو کښې هیڅ شک نشته دې.لکه څنګه چه سورة سجده کښې دی چه ﴿الٓمّٓ ۚ تَنْزِيْلُ الْكِتٰبِ لَا رَيْبَ فِيْهِ مِنْ رَّبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۚ﴾ یعنی بیشکه دا قران پاک د ټولو جهانونو پالونکی طرفنه نازل شوې دې . څینوو ئیلی دی اګر چه داخبر دې خو په معنی د نهی کښې دې یعنی دې کښې شک مکوئ

څینې قاری حضرات ﴿لَا رَيْبَ﴾ باندې وقف کوی ﴿فِيْهِ ۛ هُدًى لِّلْمُتَّقِيْنَ﴾ جدا وائی خو ﴿لَا رَيْبَ﴾ باندې وقف کول ډیر بهتر دی .څکه چه هم دا مضمون تیر شوې دې او په هغې کښې په نسبت د﴿فِيْهِ ۛ هُدًى﴾ زیاته مبالغه ده

قوله تعالی:- هُدًى لِّلْمُتَّقِيْنَ ۝

د ،،هدی،، تشریح:-﴿هُدًى﴾ نحوی اعتبارسره صفت کیدو نه پس مرفوع کیدیشی اود حال په بناء هم کیدیشی .دې ځائې کښې هدایت متقینو سره خاص کوی. لکه بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿قُلْ هُوَ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا هُدًى وَّشِفَآءٌ﴾ الخ ،یعنی دا قران پاک هدایت او شفاء ده ایمان والو دپاره اود بې ایمانو د غوږونو دروندوالې دې او سترګې ئې ړندې دی ، دوی ډیر لرې ځائې نه آواز کوی﴿ وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَآءٌ وَّرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ ۙ﴾ الخ ،یعنی دا قران ایمان والو دپاره شفاء او رحمت دې او ظالمان خلق خو خپل نقصان کښې مخکې روان دی . ددې مضمون نور آیتونه هم دی . اودهغه ټولو مطلب هم دادې چه قران پاک پخپله هدایت او صرف هدایت دې ا و ټولو دپاره دې .خو ددې هدایت نه نفع اوچتونکی نیک بخت خلق دی .

لکه فرمائی چه ﴿يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَآءَتْكُمْ مَّوْعِظَةٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ﴾ الخ ،ائې خلقو تاسو لره دالله ﷻ نصیحت اود سینې دبیمارو شفاء راغلې ده .اودا مومنانو دپاره شفا او رحمت دې .حضرت ابن عباس او څینې نورو صحابه کرامو نه مروی دی چه هدایت نه مراد نور دې .

قوله تعالی:- لِّلْمُتَّقِيْنَ ۝

متقیان څوک دی ؟①حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه متقیان هغه خلق دی چه ایمان راوړلو نه پس د شرک نه لرې اوسیږی اوداالله ﷻ احکامو باندې عمل کوی②او یو بل روایت کښې دی چه متقیان هغه خلق دی چه دالله ﷻ عذابونو نه ویریدو نه پس هدایت نه پریږدی . او د هغه رحمت امید ساتلو سره د هغه طرفنه چه څه نازل شوی دی هغه ریښتونی منی③حضرت حسن بصری رحمه الله فرمائی چه متقیان هغه خلق دی چه حرامو نه خان بچ اوساتی او فرائض پوره کړی④اعمش دحضرت ابوبکر عیاض رحمه الله نه سوال کوی چه متقیان خلق څوک دی ؟ دوی ورته هم دا جواب ورکوی . بیا دوی فرمائی چې ما د حضرت کلبی نه هم ددې باره کښې تپوس اوکړم ، نو هغوئ اووئیل چه متقیان هغه خلق دی چه د کبیره ګناهونو نه بچ اوسی .

په دې د دواړو اتفاق دې⑤حضرت قتاده رحمه الله فرمائي چه متقیان هغه خلق دي چه دهغوئ صفت الله ﷻ په خپله دې آیت مبارک کښې بیان فرمائي چه ﴿الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ﴾ الخ ،

حضرت ابن جریر فرمائي چه داټول اوصاف متقیانو کښې جمع دي . دترمذي او ابن ماجه روایت کښې دي چه نبي کریم ﷺ فرمائي چه بنده ترهغه وخته پورې حقیقي متقي نشي کیدې تر چه هغه څیزونو پرې نږدي چه په هغې کښې ګناه نشته دې ددې ویرې چه هسې نه هغې کښې مبتلا شي.کوم چې حرام دي ترمذي دي ته حسن غریب وائي (¹)

ابن ابي حاتم کښې دي چه حضرت معاذ رضي الله عنه فرمائي چه کله د قیامت په ورځ خلق یو میدان کښې را ایسار کړې شي نو هغه وخت کښې به یو آواز کوونکې آواز کوي چه متقیـان خلق چرتـه دي ؟دې آواز باندې به هغوئ اودریږي او الله ﷻ به دوی خپله قبضهٔ قدرت کښې واخلي او دوی سره بـه بغیر حجاب نـه دیدار اوکړي . ابو عفیف تپوس اوکړو چه متقیان خلق څوک دي ؟ دوی اوفرمائیل چه کوم شرک نه او بت پرستۍ نه ځان بچ اوساتي او خالص دالله ﷻ عبادت اوکړي نو هم دې عزت سره به جنت ته داخل کړې شي

دهدایت وضاحت: ①دهدایت معنی کله زړه کښې پیوست ایمان سره رازي او په دې هدایت خو بغیر دالله ﷻ نه نور څوک قدرت نه لري . فرمان دې چه ﴿إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ﴾ یعنی ائې نبي ! ته چه چاته غواړې نو هدایت نه شې ورکولې .فرمائي چه ﴿ لَّيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ﴾ الخ، تا باندې ددوی هدایت لازم نه دې . فرمائي چه ﴿مَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ﴾ الخ ،چالره چه الله ﷻ ګمراه کړي نوهیڅوک هغه په لار کولې نشي .فرمائي چه ﴿ وَمَن يَهْدِ اللَّهُ ﴾ الخ یعنی چاته چه الله ﷻ هدایت ورکړي نو هغه هدایت والا دې او چالره چه هغه ذات ګمراه کړي نو دهغه په لار کولو والا به تـه هیڅوک دوست اونـه مومې او نـه مرشد . داسې قسمه نور هم آیتونه دي②او کله د هدایت معنی حق سره او حق لره واضح کوونکې او حق باندې د دلالت کونکې رازي . او حق طرفتـه لار خودلـو والاهـم رازي . دالله ﷻ فرمـان دې چـه ﴿وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ﴾ یعنی تـه یقیني طور د نیغې لارې رهبري کوې . اوفرمائي چه ﴿إِنَّمَا أَنتَ مُنذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ﴾ یعنی تـه صرف ویرولـو والا ئې اودهر قوم یو هادي یي . یو بل ځائې کښې فرمائي چه ﴿وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ﴾ الخ،یعنی مـونږ ثمودیـانو تـه هدایت اوخودلو خوهغوئ ړوندوالې خوښ کړو. فرمائي چه ﴿ وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ ﴾ مونږ هغونـي تـه دواړه لارې اوخودلې یعني ښه اوبده .د تقوی اصل معنی د خراب څیز نه بچ کیدل ده. اصل کښې داد قـوي او وقایت نه ماخوذ ده. دنابغه وغیره شعرونو کښې هم راغلې ده .

حضرت ابي بن کعب رضي الله عنه نه حضرت عمرفاروق رضي الله عنه تپوس اوکړو چه تقوی څه څیز دې ؟ هغوئ اوفرمائیل چه ته کله په ازغي داره لاره تلې ئې ؟ لکه څنګه چه هلته کپړې او بدن بچ کول وي نو داشان د ګناهونو نه د بچ کیدلو نوم هم تقوی دې . ابن المعتز شاعر وائي چه :

خل الذنوب صغيرها وكبيرها ذاك التقى
واصنع كماش فوق ارض الشوك يحذر ما يرى
لاتحقرن صغيرة ان الجبال من الحصى

ترجمه :: واړه او لوئې ګناهونه پرېږده هم دا تقوی ده . داسې اوسه لکه چه څنګه یو سړې په ازغی داره لاره کښې ځي . واړه ګناهونه هم واړه مه ګڼه . اوګوره کنه غر ورو ورو کاڼرو نه جوړ شوي دي .

ابو درداء رضي الله عنه خپلو اشعارو کښې فرمائي چه انسان د خپلو خواهشواتو پوره کولو خواهش مند وي اودالله ﷻ په ارادو ئې نظر نه وي . حالانکه کیږي هغه چه کوم الله ﷻ غواړي . هغه دخپل دنیاوي فائدې او مال پسې انختې وي اود هغه بهترینه فائده او مال تقوی دې .

---

¹) ترمذی ابواب صفة القيامة ، باب علامة التقوى : ۲۴۵۱، ابن ماجة : ۴۲۱۵، وسنده حسن.

ابن ماجه کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه تولو نه ښه فائده چه انسان ته حاصليدی شی هغه د الله ﷻ ويره ده. دې نه پس نيکه ښځه ده چه خاوند کله دې طرفته اوګوری نو هغه خوشحاليږی . او چه کوم حکم ورکړی نو هغه پوره کوی . اوکه قسم ورکړی نو پوره کوی ئې . او کله چه هغه موجود نه وی نو د هغه مال کښې خيانت نه کوی - (¹)

اَلَّذِيْنَ	يُؤْمِنُوْنَ	بِالْغَيْبِ
دا هغه خلق	دی|چې ايمان راوړی	په ناليده څيزونو	.

دالله، او،د رسول، لار ښائی چې په ناليده څيزونو ايمان راوړی .

قوله تعالى:- اَلَّذِيْنَ يُؤْمِنُوْنَ

دايمان معنى اومفهوم:①حضرت عبدالله ﷺ فرمائی چه ايمان وائی تصديق ته. حضرت ابن عباس ﷺ نه هم دانقل دی.②زهری رحمه الله فرمائی چه ايمان وائی عمل ته③ربيع بن انس رحمه الله فرمائی چه په دې ځائې کښې دايمان نه مراد ويريدل دی.حضرت ابن جرير رحمه الله فرمائی چه دا ټول اقوال ملاويږی. مطلب دادې چه د ژبې نه او زړه نه او عمل نه په غيبوباندې ايمان راوړل.اودالله ﷻ ويره (په خپلوزړونو)کښې ساتل. دايمان مطلب دې چې په الله ﷻ باندې، دده په کتابونو باندې ، دده په رسولانو باندې ايمان راوړل او ددې اقرارتصديق سره عمل کولو ته(ايمان وائی)خه وايم چه په لغت کښې ايمان وائی صرف رښتيا ګنړلو ته.قران کريم کښې هم په دې معنی کښې استعمال شوې دې لکه فرمائی چه﴿اَلَّذِيْنَ يُؤْمِنُوْنَ بِالْغَيْبِ﴾ يعنی الله ﷻ لره منی او ايمان والا رينښتونې ګنړی.دحضرت يوسف ﷺ رونړو خپل پلارته ونيلی وو چه ﴿وَمَآ اَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا وَلَوْ كُنَّا صٰدِقِيْنَ﴾يعنی ته په مونږ باندې يقين نه کوې اګرچه مونږ رينښتونی يو.داشان ايمان ديقين په معنی کښې رازی.کله چه داعمالو ذکرسره يوځائې شی لکه فرمائی چه﴿اِلَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ﴾ نو په کوم وخت کښې ددې استعمال مطلق وی نو ايمان شرعی چه دالله ﷻ په نيز مقبول دی ، هغه د اعتقاد،قول اودعمل مجموعې ته وائی.داکثرو امامانو هم دامذهب دې.بلکه امام شافعی رحمه الله ،امام احمد رحمه الله او امام ابوعبيده رحمه الله وغيره په دې باندې اجماع نقل کړې ده چه ايمان نوم دې په ژبې سره دوينا او عمل کول او ايمان زياتيږی اوکميږی.اوددې په ثبوت کښې آثار او احاديث هم راغلی دی چه مونږ دبخاری په شرح کښې نقل کړی دی ، فالحمد لله.

بعضې خلقود ايمان معنی دالله ﷻ نه ويره او خوف هم کړې ده. لکه فرمان دې چه﴿اِنَّ الَّذِيْنَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ﴾چې کوم خپل رب نه پټ په ته هم ويريږی. اوپه بل ځائې کښې فرمائی چه﴿مَنْ خَشِيَ الرَّحْمٰنَ بِالْغَيْبِ﴾ يعنی چې کومو خلق الله ﷻ نه دې ليدلې او په تيتو زړونو سره راغلی دی﴿اِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُا﴾. يعنی د رب نه هغه خلق ويريږی چه کوم علم والا دی. بعضې وائی چه هغوی په غيببو باندې هم داسې ايمان لری لکه څنګه چه په حاضر باندې ايمان لری. او ددوی حال دمنافقانو پشان نه دې چه کله ايمان والو ته مخامخ شی نو خپل ځان ايماندار بولی ليکن کله چه خپلو کښې وی نو هغوی ته وائی چه مونږ تاسوسره يو مونږ دوی پورې خنداګانې کووږ،ددې منافقانو حال په سورت منافقين کښې داسې راغلې دی چه ﴿اِذَا جَآءَكَ الْمُنٰفِقُوْنَ﴾ يعنی منافقان چه کله تاسو ته رازی نو وائی چه مونږ د زړه دکومې شهادت ورکووږ چه ته دالله ﷻ رسول ئې او الله ﷻ ته ښه معلوم دی چه ته دهغه رسول ئې ليکن الله ﷻ ګواهی ورکوی چه دا منافقان تاته دروغ وائی ددې معنی اعتبار سره ﴿بِالْغَيْبِ﴾ به حال وی يعنی هغوی ايمان

¹) ابن ماجة كتاب النكاح ، باب افضل النساء : ۱۸۵۷)،)—

راوړي، حال دادې چه دخلقونه پټ وي دغيب لفظ په دې ځائې کښې دې، ددې معنی کښې هم مفسرينو نه ډير اقوال ذكر كړي دي او هغه ټول صحيح دي او جمع كيديشي.
ابوالعاليه رحمه الله فرمائي چه ددې نه مراد په الله ﷻ باندې ، په فرښتو باندې ، کتابونو باندې ، رسولانو باندې، قيامت باندې ، جنت دوزخ باندې، ملاقات باندې، دمرګ نه پس ژوند باندې، ايمان راوړل دي.
د حضرت قتاده رضی الله عنه هم داقول دې. حضرت ابن عباس رضی الله عنه ، حضرت ابن مسعود رضی الله عنه او نورو صحابه كرام رضی الله عنهم نه روايت دې چه ددې نه مراد پټ څيزونه دي چه د نظر نه پټ دي لكه جنت ، دوزخ وغيره ،هغه امور چه په قران پاك كښې ذكردي. عطاء رحمه الله فرمائي چه الله ﷻ باندې ايمان راوړلو والا په غيبوباندې ايمان راوړلو والا دې. حضرت اسماعيل بن ابو خالد رحمه الله فرمائي چه ددې نه مراد داسلام پټ څيزونه دي .حضرت زيد بن اسلم رحمه الله فرمائي چه ددې نه مراد تقدير باندې ايمان راوړل دي. نودا ټول اقوال دمعنى په لحاظ سره يو دي ځكه چه دا ټول څيزونه پټ دي او دغيب تفسير ددې ټولودپاره دې او په ټولوباندې ايمان راوړل واجب دي.
د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه په يومجلس كښې يو ځل د صحابه كرامو رضی الله عنهم فضائل بيانيدل نو دوی اوفرمائيل چه كومو خلقو نبی كريم ﷺ ليدلې وو هغوی خو په نبی كريم ﷺ باندې ايمان راوړو خوپه الله قسم ايمانی حيثيت سره هغه خلق افضل دي چه دليدو نه ئې بغير ايمان راوړي. بيا دوی د ﴿الٓمٓ﴾ نه واخله تر﴿ الْمُفْلِحُوْنَ﴾ پورې آيتونه اولوستل (ابن ابی حاتم ، مردويه)مستدرك حاكم،امام حاكم رحمه الله دا روايت صحيح ګڼړي .
په مسند احمد كښې هم ددې مضمون يو حديث دې. ابوجمعه صحابی رضی الله عنه ته ابن محرير رحمه الله اوفرمائيل چه څه حديث اووايه چه هغه تا د نبی كريم ﷺ نه آوريدلې وی .وې فرمائيل چه ښه ده څه تا ته يو ډير ښه حديث وايم. مونږ د نبی كريم ﷺ سره يو ځل ناشته اوكړه .مونږ سره حضرت ابوعبيده بن جراح رضی الله عنه هم وو. هغوی اوفرمائيل چه يارسول الله ﷺ آيا زمونږ نه هم څوك بهتر شته دې؟ مونږ تاسو باندې ايمان راوړو او تاسو سره په جهاد كښې شريك شو، نبی كريم ﷺ اوفرمائيل آو هغه خلق چه ستاسونه پس رازی اوپه ماباندې به ايمان راوړي. حالانكه هغوی به زه نه يم ليدلې.
تفسير ابن مردويه كښې دي صالح بن جبير رحمه الله فرمائي چه ابوجمعه انصاری رضی الله عنه مونږ سره بيت المقدس ته راغلو،رجاءبن حيوه رضی الله عنه هم مونږ سره وو،كله چه واپس كيدو نو مونږ د رخصت اخستلو دپاره ورسره شو.كله چه جدا كيدو نو وې فرمائيل چه ستاسوددې مهربانو بدله اوحق ماته ادا كول پكار دي. واورئ څه تاسو ته يو حديث وايم چه دا ما د نبی كريم ﷺ نه آوريدلې دې .مونږ اووئيل الله ﷻ دې په تاسو باندې رحم اوكړي ضرور اووائې. هغوی اووئيل چه مونږ نبی كريم ﷺ سره وو اومونږ لس كسان وو. په دوی كښې معاذ بن جبل هم وو. مونږ اووئيل يارسول الله ﷺ آيا مونږ د لويو اجرونو مستحق يو؟مونږ په الله ﷻ باندې ايمان راوړې دې اوستاسوتابعداری مواوكړه.نبی كريم ﷺ اوفرمائيل چه تاسو به ولې نه كوئ ؟ دالله ﷻ رسول په تاسو كښې موجود دې ، دالله ﷻ وحی دآسمان نه نازليږي. ايمان خو دهغه خلقودې چه ستاسو نه به پس رازی . د دوئ جلدونو مينځ كښې به قرآن پاك مومی. په دې باندې به ايمان راوړي. او په دې باندې به عمل كوی. داخلق به ستاسونه په اجر كښې دوچندوی.
دې حديث كښې وجاده دقبوليت دليل دې اوپه دې كښې دمحدثينو اختلاف دې.ما دامسئله د بخاری شريف په شرح كښې ښه واضحه كړې ده . ځكه چه ددې نه پس دكومو خلقو تعريف كيږي نو هغه ددې وجه كيږي. او دوئ ته چې كوم دا زيات اجر ملاويږي نو دا په دې حيثيت سره دې ګڼې علی الاطلاق هر لحاظ سره بهتر او افضل خو صحابه كرام رضی الله عنهم دي.
يوحديث كښې دي چې نبی كريم ﷺ يو ځل دصحابه كرامو ﷺ نه تپوس اوكړو ،ستاسو په نيز په ايمان راوړو كښې څوك زيات افضل دي؟هغوی اووئيل فرښتې،وې فرمائيل چه هغوی به ايمان ولې نه

راوړی هغوی خوخپل رب سره دی.صحابه کرامو ﷺ اوفرمائیل چه بیا نبیان علیهم السلام نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل چې هغوئ به ایمان ولې نه راوړی په هغوی خو وحی نازلیږی. وې فرمائیل بیا مونږ ، وې فرمائیل چه تاسوبه ایمان ولې نه قبولئ ،حالانکه څه په تاسو کښې موجود یم. واورئی ! خما په نیز دټولو نه زیات افضل ایمان والا به هغه خلق وی چه ستاسونه پس به ایمان راوړی. په صحیفو کښې به لیکلې شوی مومی او په دې باندې به ایمان راوړی.ددې سند کښې مغیره بن قیس دې.ابوحاتم رازی رحمه الله دوی ته منکر الحدیث وئیلی دی.لیکن هم ددې مضمون یو حدیث ضعیف سند سره مسند ابویعلی،تفسیر ابن مردویه ، مستدرك حاکم کښې روایت دې. حضرت انس بن مالك ﷺ نه هم داشان یو مرفوعًا روایت دې . والله اعلم.

په غیبو باندې د ایمان راوړو مصداق خلق:- ابن ابی حاتم کښې دی چه حضرت بدیله بنت اسلم فرمائی چه دبنو حارثه په جمات کښې مونږ د ماسپخین مونځ کښې وو. او بیت الله شریف طرف ته مو مخ وو. دوه رکعته مو اداکړی وو. چا خبر راوړو چې نبی کریم ﷺ بیت المقدس طرف ته مخ کړې دې. مونږ په دې آوریدوسره واوړیدو. ښځې د سړو ځائې کښې شوې. او د سړو په ځائې ښځې شوې. اوباقی دوه رکعته مونږ بیت الله شریف ته اداً کړل. کله چه نبی کریم ﷺ ته داخبر اورسیدو نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل داً هغه خلق دی چه په غیبوباندې ایمان راوړی. دا حدیث داسناد لحاظ سره غریب دې.

وَمِمَّا	الصَّلٰوةَ	وَيُقِيمُونَ
اودهغه مالونو نه	مونځ	اوقایئموی
		او صحیح مونځونه ادا کوی اوکوم مالونه
	يُنْفِقُونَ ۝	رَزَقْنٰهُمْ
	خرچ کوی	چی ورکړی دې مونږ هغوی ته
		چې مونږ دوی ته ورکړی دی دهغې نه (حقداروته) ورکړی

قوله تعالی:- وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ

د مونځ قائمولو نه مراد: ① حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه د مونځ فرائض ادا کوی ، رکوع کوی، تلاوت کوی،خشوع اوخضوع او توجه قائمه ساتی② قتاده رحمه الله وائی چه دوختونو خیال ساتل،اودس ښه طریقې سره کول،رکوع پوره کول اقامت صلوة دی ③ مقاتل رحمه الله وائی چه دوخت خیال ساتل ، کامل طهارت،رکوع سجده پوره کول،تلاوت په ښه طریقه کول ، التحیات اودرود شریف وئیل اقامت صلوة دی.

قوله تعالی:- وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُونَ

د زکاة ادا کول: ①حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه ﴿وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُونَ﴾معنی زکوة ادا کول دی. حضرت ابن عباس ﷺ،حضرت ابن مسعود ﷺ اوبعضې صحابه کرامو ﷺ فرمائیلی دی چه ددې نه مراد د سړی خپلو بچو ته خوراك ورکول دی. دا د زکوة د حکم نه مخکښې آیت دې② حضرت ضحاك رحمه الله فرمائی چه دزکوة اووه آیتونه چه په سورت براة کښې دی ، ددې دنازلیدو نه مخکښې دا حکم شوې وو چه د خپل طاقت مطابق چه څه درسره وی لږلږ خرچ کونی③ حضرت قتاده رحمه الله فرمائی چه دا مال تاسو سره دالله ﷻ امانت دې. نزدې ده چه ستاسو نه به دا جدا شی. په خپل ژوند کښې دا د الله ﷻ په لار کښې خرچ کړئی④ حضرت ابن جریر رحمه الله فرمائی چه دا آیت عام دې د زکوة دپاره، داهل وعیال خرچ دپاره،او چه کوموخلقو ته ورکړه ضروری ده دهغوی ټولو دپاره.څکه چې الله ﷻ یو عام وصف بیان

کړي دي او عام تعریف ئې کړې دې. نوهر شان خرچ ته به شامل وی⑤ خه (حافظ ابن کثیر) وایم چه په قرآن پاك کښې اکثرو ځاینو کښې دمال او دمونځ ذکر یو ځائې راغلي دي ځکه چه مونځ دالله ﷻ حق اودهغه عبادت دي چه څوك دهغه توحید اودهغه ثناء اودهغه بزرګی او دهغه طرف ته تیتیږی ، په هغه ذات باندي توکل کوی نوپه دې سره ددعا کولو نوم دی. اوخرچ کول دمخلوق سره احسان کول دی. چه په هغې سره هغوی ته فائده اورسی. ددې زیات حقدار اهل وعیال او غلامان وی ، بیا لرې خلق ، اجنبی ، نو ټول واجب خرچ او اخراجات او فرض زکوة په دې کښې شامل دی ،

داسلام پنځه ارکان:-بخاری اومسلم کښې ابن عمر نه روایت دې چه حضرت رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه د اسلام بنیادونه پنځه دی① دالله ﷻ توحید د رسول کریم ﷺ د رسالت ګواهی ② مونځ قائمول ③ زکوة ورکول④ درمضان روژې نیول⑤اودبیت الله شریف حج کول[1]ددې په باره کښې نوردېر احادیث دی. دعربئ لغت کښې د صلوة معنی دعا ده. دعربو د شاعرانو شعرونه په دې باندې ګواه دی. بیا په شریعت کښې ددې استعمال په مونځ باندې دې چه درکوع او سجدې او دنورو خاصو افعالو نوم دې چه په مخصوص وختونو چه کښې د جمله شرائطو او صفاتو اواقسام سره ادا کولې شی.

د صلاة وجه تسمیه:-① حضرت ابن جریر رحمه الله فرمائی چه مونځ ته صلوة په دې وجه وائی ځکه چه په مونځ کښې دالله ﷻ نه دخپل عمل ثواب طلب کوی . او خپل حاجتونه غواړی②بعضو وئیلی دی چه کوم دوه رګونه د ملا نه د ملا د تیر هډوکی دواړو طرفونوته رازی ، هغې ته په عربئ کښې صلوین وائی.چونکه په مونځ کښې داخوزی ددې وجې مونځ ته صلاة اووئیلې شو. لیکن داقول صحیح نه دې.③ بعضو وئیلی دی چه دا ماخوذ دې د «صلی» نه چه ددې معنی انختل او لازم کیدل دی لکه قران پاك کښې دی چه ﴿لَا يَصۡلٰىهَآ﴾ یعنی په جهنم کښې به همیشه دپاره نه اوسیږی مګر بدبخته خلق. ④ د بعضې عالمانوقول دې چه کله لرګې دصحیح کولودپاره په اور کیخودې کیږی نو عرب ورته ﴿تَصۡلِيَةٌ﴾ وائی. چونکه مونځګذار هم دخپل نفس کوږوالې صحیح کوی نو ددې وجې دې ته صلوة وائی . لکه قران پاك کښې دی چه ﴿اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنۡهٰى عَنِ الۡفَحۡشَآءِ وَالۡمُنۡكَرِ﴾ یعنی مونځ دهرې بې حیائی نه منع کوی. لیکن ددې د دعا په معنی کښې استعمال زیات صحیح اوزیات مشهور دی. والله اعلم . لفظ دزکوة بحث به انشاء الله په بل ځائې کښې راشی.

وَالَّذِيۡنَ يُؤۡمِنُوۡنَ بِمَآ
اوهغه خلق دی ا چې یقین ساتی ا په هغه کتاب
چې مونږ دوی ته ورکړی دی دهغې نه (حقداروته) ورکړی اوکوم کتاب چه په تاباندې نازل شوې
اُنۡزِلَ اِلَيۡكَ وَمَآ اُنۡزِلَ مِنۡ قَبۡلِكَ وَبِالۡاٰخِرَةِ هُمۡ
چې نازل شوې دې ا تاته ا او په هغه کتابونو ا چې نازل شوی وو مخکښې ستاته ا او په اخرت باند هغوئ
هغه هم منی اوهغه ټول کتابونه هم منی چې ستا نه مخکښې (نبیانوباندې) نازل شوي وو اودقیامت په
يُوۡقِنُوۡنَ ④
یقین ساتی ا
ورځ پوخ یقین لری

[1] صحیح بخاری : کتاب الایمان باب دعاؤکم ایمانکم : ۸، صحیح مسلم: ۱۱)۔

قوله تعالی:- ﴿وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ﴾

د مومنانو څو نور صفات:- حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی ددې مطلب دادې چه څه د الله ﷻ د طرف نه په تاسو باندې نازل شو اوستاسونه مخکښې نبیانو باندې نازل شو هغوی ددې ټولوتصدیق کوی. دا نه ده چه څه مني او څه نه منئ بلکه د خپل رب ټولې خبرې مني او په آخرت باندې هم ایمان لری. یعنی بعث او قیامت ،جنت او دوزخ ، حساب اومیزان ټول مني. قیامت به چونکه ددنیا د فنا کیدو نه پس راځی نو ددې وجې ده ته آخرت اووئیلې شو. بعضې مفسرین وائی چه دکومو کسانو مخکښې په ایمان بالغیب سره صفات بیان شوی دی هم دهغوی دوباره صفات بیان کړې شو. یعنی ایماندار که عرب مومن وی اوکه اهل کتاب وغیره. حضرت مجاهد رحمه الله ،حضرت ابوالعالیه رحمه الله ، حضرت ربیع بن انس رحمه الله او حضرت قتاده رحمه الله نه هم دا قول نقل دې. بعضو وئیلی دی چه دا دواړه خو یو دی مګر مراد ددې نه صرف هم اهل کتاب دی. په دې دواړو صورتونو کښې به واؤ عطف دپاره وی او د صفتونو عطف به په صفتونوباندې وی. لکه ﴿ سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ﴾ کښې د صفتونو عطف په صفتونو باندې دې. اود شاعرانو په شعرونو کښې هم دا راغلی دی. دریم قول دادې چې ړومبی درې صفتونه دهغه مومنانو دی چې کوم عرب دی او ﴿وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ﴾ نه د اهل کتابو د مومنانو صفات مراد دی.دا سدی رحمه الله دحضرت ابن عباس ﷺ اوبعضې نورو صحابه کرامو ﷺ نه نقل کړې دې او ابن جریر رحمه الله هم دا خوښ کړې دې. اوددې شهادت کښې دا آیت راوړی﴿وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَن يُؤْمِنُ بِاللَّهِ﴾یعنی اهل کتابو کښې داسې خلق هم دی چه الله ﷻ باندې او په هغه وحی باندې چه په تاسو نازله شوې ده او په هغه وحی باندې چه ستاسونه مخکښې نازله شوې وه ایمان راوړی. اودالله ﷻ نه ویریږی .اوپه بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ مِن قَبْلِهِ﴾یعنی چه چا ته ددې نه مخکښې کتاب ورکړې شوې وو او دې سره ایمان لری او کله چه په دوی باندې قران پاك لوستلې شی نو وائی چه مونږ په دې باندې ایمان راوړې دې او دا مود خپل رب طرف نه حق اومنلو. مونږ خوددې نه مخکښې مسلمانان وو . دوی ته به د صبرکولو اود بدئی په بدله کښې د نیکئ او دالله ﷻ په لار کښې د خرچ کولو په وجه دوچند اجر ملاویږی.

درې کسانو ته دوچنده اجر ملاویدل:- بخاری شریف او مسلم شریف کښې دی چه رسول کریم ﷺ فرمائی چه دریو سړو ته به دوچند اجر ملاویږی① یو اهل کتاب چه په خپل نبی نې ایمان راوړې وو اوبیا په ماباندې ایمان راوړی② دویم هغه غلام چه د الله ﷻ حق ادا کړی اود خپل مالك هم③ دریم هغه سړې چه خپلې وینځې ته ښه آدب اوښائی بیا دا آزاده کړی اودې سره نکاح اوکړی. (۱)

دحضرت ابن جریر رحمه الله ددې قول مناسبت سره ددې نه هم معلومیږی چه د دې سورت په شروع کښې د مومنانو اودکافرانو بیان شوې دې نو څنګه چه د کافرانودوه قسمونه دی کافر او منافق، داشان د مومنانو هم دوه قسمونه شو ،عربی مومن او کتابی مومن. څه وایم چه دا ظاهره ده چه د مجاهد رحمه الله داقول صحیح دې چه دسورت بقره ړومبی څلور آیتونه د مومنانو دصفاتو په باره کښې دی. اوددې نه پس دیارلس آیتونه دمنافقانو په حق کښې دی. عربی وی که عجمی ، کتابی وی که غیرکتابی ، انسانانو نه وی اوکه جناتونه څکه چه په دوی کښې هر یووصف دبل دپاره لازم او شرط دې ، یو بغیر د بل نشی کیدلې.

غیب باندې ایمان راوړل ، مونځ کول اوزکوة ورکول صحیح نه دی تر کومې چه رسول کریم ﷺ باندې اوپه مخکښونبیانو باندې ایمان چه کوم کتابونه نازل شوی ووپه هغې ایمان راونړی اودې سره په

---

(۱) صحیح بخاری : کتاب العلم باب تعلیم الرجل امته واهله : ۹۷. صحیح مسلم: ۱۵٤)-

اخرت باندې ایمان راوړي. چه څنګه رومبی درې څیزونه بغیر د مخکښو درېو څیزونو نه غیر معتبر دی داشان مخکښي درې څیزونه د درې روستنو نه صحیح نه دی. ددې وجې ایمان والو ته دالله ﷻ حکم دې چه ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ ءَامِنُواْ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَٱلۡكِتَٰبِ﴾ یعنی ائې ایمان والو په الله ﷻ اودده په رسول ﷺ باندې اوچه کوم کتاب په ده نازل شوې دې او چه کوم کتابونه ددې نه مخکښې نازل شوی دی په هغې ایمان راوړنی.اوبل ځائې کښې فرمانی چه :﴿وَلَا تُجَٰدِلُوٓاْ أَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ﴾

یعنی اهل کتابو سره په جنګ کولو کښې ښه طریقه اختیار کړئی او وائی چه مونږایمان راوړې په هغه څه چه مونږ ته نازل شوې دې او چه کوم تاسو طرف ته نازل شوې دې. څمونږ معبود یو دې .او په بل ځائې کښې ارشاد دې چه ائې اهل کتابو چه څه مونږ نازل کړی دی په هغې ایمان راوړئی دا د هغې تصدیق کوونکې دې چه کوم تاسوسره دې. اوپه بل ځائې کښې ارشاد دې چه ائې اهل کتابو تاسو په هیڅ څیز باندې نه یئ ترکومې پورې چه تورات او انجیل او څه چه ستاسو طرف ته ستاسو د رب د طرف نه نازل شوی دی قائم اونه ساتئ. اویو بل ځائې کښې دټولو ایمان والو دطرف نه خبر ورکوی او قران پاك کښې وائی چه: ﴿ءَامَنَ ٱلرَّسُولُ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيۡهِ﴾ الخ یعنی رسول ایمان راوړو په هغه باندې چه دوی طرف ته نازل شوې ددوی درب دطرف نه اوټول ایماندار هم .هر یو ایمان راوړو په الله ﷻ باندې او دده په فرښتو باندې او دده په کتابونوباندې او دده په رسولانوباندې او مونږ په رسولانو کښې فرق اوجدائی نه کوؤ . داشان ارشاددې چه کوم خلق په الله ﷻ باندې اودده په رسولانو باندې ایمان راوړی او په رسولانو کښې فرق نه کوی . دا مضمون په نورو آیتونو کښې هم دې. چه په هغې کښې ټولو ایمان والوته په الله ﷻ باندې او دده په ټولو رسولانو باندې او په ټولو کتابونو باندې دایمان راوړو ذکر شوې دې.

دا بله خبره ده چه داهل کتابوپه ایماندارو کښې یوخاص خصوصیت دې. خکه چه ددوی ایمان په خپلو کتابونو باندې تفصیل سره وی اوبیا کله چه د نبی کریم ﷺ په لاس ئې ایمان راوړو نو په قران پاك باندې هم تفصیل سره ایمان راوړی. ددې وجې دوی ته دوچند اجر ملاویږی. اوددې امت خلق هم مخکښې کتابونو باندې ایمان راوړی. لیکن ددوی ایمان اجمالی طور سره وی لکه څنګه چه په صحیح حدیث کښې دی چه کله تاسوته اهل کتاب څه بیان اوکړی نوتاسو نه ئې دروغ ګڼړی او نه ربښتیا بلکه اووائې چه مونږ ته څه نازل شوی دی مونږ هغه منو. او څه چه په تاسو باندې نازل شوی دی په هغې هم ایمان لرو. (۱)

په بعضوموقعو باندې داسې هم کیږی چه کومو خلقو په نبی کریم ﷺ باندې ایمان راوړې دې دهغوی ایمان د اهل کتابو په نسبت زیات پوره اوزیات کمال والا اوزیات راسخ اوزیات مضبوط وی، په دې حیثیت سره ممکن دی چه دوی ته اهل کتابونه هم زیات اجر ملاؤ شی. اګر چه هغوی په خپل پیغمبر او په نبی کریم ﷺ باندې د دوچنده اجر حقدار شوی دی خو داخلق دکمال په وجه په ایمان او اجر کښې هم زیات مخکښې دی. والله اعلم

وَأُوْلَٰٓئِكَ	مِّن رَّبِّهِمۡۖ	عَلَىٰ هُدٗى	أُوْلَٰٓئِكَ
اودا خلق چې دی	دطرفه درب خپل نه	په صحیح لار قائم دی	داسې خلق
دغه کسان دخپل پروردګارپه په توفیق سره په سمه لار (روان) دی اوهم دوی			

---

۱) صحیح بخاری : کتاب التفسیر سورة البقرة : ٤٤٨٥، بلفظ (لا تصدقوا الکتاب ولاتکذبوهم(وقولو امنا بالله) ابوداود: ٣٦٤٤، بلفظ (ماحدثکم اهل الکتاب فلا تصدقوهم ولاتکذبوهم) سنن ابی داود والی روایت غلة)-

هُمُ	الْمُفْلِحُوْنَ۝۵
هم دوی	کامیاب دی
په دنیا او آخرت کښې کامیاب دی	

قوله تعالى:- أُولَٰٓئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ

هدایت موندونکی خوک دی:- یعنی هغه خلق چه د کومو صفتونه مخکښې بیان شو لکه په غیبو باندې ایمان راوړل ، مونځ قائمول ، دالله ﷻ په ورکړې شوی مال کښې خرچ کول، په نبی کریم ﷺ باندې چه څه نازل شوی دی په هغې ایمان راوړل ، د نبی کریم ﷺ نه مخکښې چه کوم کتابونه نازل شو په هغې باندې ایمان راوړل ، په آخرت باندې ایمان راوړل او د هغه ځائې دپاره نیك عملونه کول ، د بدو او حرامو کارونو نه بچ کیدل،هم دا خلق هدایت والا دی کوموته چه دالله ﷻ د طرف نه نورملاؤ شوې دې. او بیان اوبصیرت ورته حاصل شوې دې. اوهم ددې خلقو دپاره په دنیا او آخرت کښې کامیابی ده. حضرت ابن عباس ﷺ د هدایت تفسیر نوراو استقامت کړې دې. اود فلاح تفسیر ئې خپله خوښه موندل او دبدو نه بچ کیدل کړې دې. حضرت ابن جریر رحمه الله فرمائی چه دا خلق د خپل رب د طرف نه په نور او دلیل اوثابت قدمئی او رښتیا او دحق په توفیق باندې دی. اوهم دا خلق د خپلو پاکو اعمالوپه وجه د نجات او د ثواب او همیشه د جنت موندلو مستحق دی. اود عذابونونه لرې دی.

ابن جریر رحمه الله دا هم فرمائی چه نور خلق د ﴿أُولَٰٓئِكَ﴾ اشاره اهل کتابو ته کوی چه د هغوی صفت ددې نه مخکښې بیان شو. لکه مخکښې تیر شو په دې اعتبار سره ﴿ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ﴾ مخکښې آیت نه په جدا وی. اومبتدا به جوړه شی او مرفوع به وی او ددې خبر به ﴿ وَأُولَٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ۝﴾ وی. خو ښه قول دادې چه ددې اشاره دمخکښنو صفتونو والو طرف ته ده. اهل کتاب وی اوکه عرب. حضرت ابن عباس ﷺ اوابن مسعود ﷺ او بعضې نورو صحابه کرامو ﷺ نه روایت دې چه د ﴿يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ﴾ نه مراد عرب ایماندار دی.

قوله تعالى:- وَأُولَٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

کامیاب خلق:- اودې نه پس جمله نه مراد اهل کتاب ایماندار دی. بیا دواړو دپاره زیرې دې چه دا خلق په هدایت باندې دی او فلاح والا دی. او مخکښې بیان شوی دی چه دا آیتونه عام دی اودا اشاره هم عامه ده .والله اعلم. حضرت مجاهد ابوالعالیه رحمه الله ، حضرت ربیع بن انس رحمه الله او حضرت قتاده رحمه الله نه هم دا روایت دې.

یو ځل رسول کریم ﷺ نه سوال کیږی چه دقران پاک ځینې آیتونه مونږ ته تسلی راکوی او امید راکوی او ځینې آیتونه زمونږ ملا ماتوی او نزدې وی چه نااميده شو. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه څه به تاسو د جنتی او جهنمی پیژندګلو اوښایم صفا صفا ،بیا نبی کریم ﷺ ﴿الٓمٓ﴾ نه تر ﴿الْمُفْلِحُونَ۝ ﴾ پورې تلاوت اوکړو او وې فرمائیل چه دا جنتان دی،حضرات صحابه کرام ﷺ ډیر خوشحاله شو او وې فرمائیل چه الحمد لله مونږ ته امید دې چه مونږددوی نه یو. بیا نبی کریم ﷺ د ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ نه تر ﴿ عَظِيمٌ۝﴾ پورې تلاوت اوکړو او وې فرمائیل دا جهنمیان دی، صحابه کرام ﷺ اوفرمائیل چه مونږ داسې نه یو. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه آو. (ابن ابی حاتم)

إِنَّ	الَّذِينَ	كَفَرُوا	سَوَآءٌ	عَلَيْهِمْ
بیشکه	هغه خلق	اچې انکار ئې کړې دې	اېوشان ده	هغوئ دپاره
بیشکه چاچې(ستا ددې خبرودمنلونه)انکار کړې دې (اني رسوله) د هغوی په				

ءَاَنْذَرْتَهُمْ	اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ	لَا يُؤْمِنُوْنَ۝
كه ته ويروې هغوئ	يانهٔ ويروې هغوئ	خونهٔ راوړي ايمان هغوئ
حق كښې ستا ويرول اونه ويرول دواړه برابر دي		هغوئ ايمان نه راوړي

قوله تعالى:- اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ

بدنصيبه خلق :يعنى كوم خلق چې حق لره پټوی او د پټولو عادي دي او ددوی په قسمت كښې هم دادي نوستا دپاره ددوی ويرول اونه ويرول برابر دي، دوی بهٔ هيڅ كله داللهﷻ د وحي تصديق اونه كړي چه كومه په نبي كريم ﷺ باندې نازله شوې ده. او په بل ځائې كښې فرمائی چه﴿اِنَّ الَّذِيْنَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُوْنَ۝﴾ يعنى چه كومو خلقو باندې داللهﷻ خبره ثابته شوې ده هغوی به ايمان نه راوړي. اگر چه ټول آيتونه اوگوری تردې چه دردناك عذاب هم اوگوری.

ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ

اودا شان د سركشه اهل كتابو په باره كښې فرمائی چه﴿وَلَئِنْ اَتَيْتَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ بِكُلِّ اٰيَةٍ﴾ يعنى دې اهل كتابو ته اگر چه ټول دليلونه راوړې نو دوی به ستا قبله اونه مني. يعنى دې بدنصيبو ته دا نيك بختي نه ده حاصله ، نودې گمراهانو ته هدايت دكومه اړخه ؟ نوائې نبي تاسو په دوی باندې افسوس مه كوئې ستا كار صرف د رسالت حق ادا كول دي او رسول دي ، منلو والا كه نصيب والا وي نو فائده به واخلي. اوكه څوك نه مني نو نه دې مني ستا فرض ادا شو ،مونږ به پخپله ددوی نه حساب اخلو. ته صرف ويرولو والا ئې او دهر څيز هم اللهﷻ وكيل دې.

ابن عباس فرمائی چه نبی كريم ﷺ ته ددې خبرې ډير حرص وو چه ټول ايماندار شی او هدايت قبول كړي، ليكن اللهﷻ ورته اوفرمائيل چه دا سعادت دهر چا په حصه كښې نشته دې دا نعمت تقسيم شوې دې چه د چا په حصه كښې راغلې دې هغوی به ستا مني او چه كوم بدقسمته دی هغوی به هيڅ كله ستا اطاعت طرف نه رانشي. نو مطلب دادې چه څوك دقران پاك نه انكاری دی او وائي چه مونږ مخكښې كتابونه منو نوددوی ويرولو هيڅ فائده نشته دې ځكه هغوی خو پخپله په حقيقت كښې خپل كتاب نه مني ځكه په دې كښې ستا دمنلو وعده ده . نوهركله چه دوی دخپل نبی نصيحت او كتاب نه مني نو ائې نبي ﷺ ستا خبره به څه اومني؟

ابوالعاليه رحمه الله فرمائی چه دا آيت د جنگ احزاب د سردارانو په باره كښې نازل شوې وو. چه ددې په باره كښې الله فرمائی﴿ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ بَدَّلُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ ﴾ . ليكن چه كومه معنی مونږ مخكښې بيان كړې ده هغه زياته ظاهره ده. او د بل آيت مطابق ده . والله اعلم. په دې حديث باندې چه كوم ابن ابی حاتم رحمه الله حوالې سره نن بيان شو په هغې دوباره نظر واچونی﴿لَا يُؤْمِنُوْنَ۝﴾ دمخكښې جملې تاكيد دې. ددوی كفر به مات نشي. دا هم ممكن دی چه ﴿ لَا يُؤْمِنُوْنَ۝﴾ خبر وی ځكه چه تقدير كلام د﴿ اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ۝﴾ دې او﴿سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ﴾ جمله معترضه به شی ، والله اعلم.

خَتَمَ اللّٰهُ	عَلٰى قُلُوْبِهِمْ	وَعَلٰى سَمْعِهِمْ ط	وَعَلٰٓى اَبْصَارِهِمْ
مهرلگولې دې الله	دهغوئ په زړونو باندې	اودهغوئ په غوږونو باندې	اودهغوئ په ستر گو باندې
الله تعالى د هغوی په زړونو او غوږونو باندې مهر لگولې دې		اود دوی په ستر گو ئې پرده غوړولې ده	

غِشَاوَةٌ	وَّلَهُمْ	عَذَابٌ	عَظِيْمٌ۝
پرده ده	اودې هغوئ دپاره	عذاب	لوئ
اوهغوئ لره لويه سزا مقرره ده			

قوله تعالى:- خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ وَعَلٰى سَمْعِهِمْ ط

په زړونو او غوږونو مهرلګول:-حضرت سدى رحمه الله فرمائى چه د ختم نه مراد طبع ده يعنى مهر لګول دى. قتاده رحمه الله فرمائى چه په دوى شيطان غالب شو اودوى دده په ماتحتئ کښې اولګيدو.تر دې پورې چه مهر الهى ددوى په زړونواو ددوى په غوږونوباندې اولګيدو. اوپه سترګو ئې پردې شوې او دوى هدايت نشى کتلې او نه پرې پوهيږى.

حضرت مجاهد رحمه الله فرمائى ګناه دخلقو په زړونو باندې راوړى او دوى د هر طرف نه ګيروى ، بس هم دا طبع او ختم يعنى مهر دې. اود غوږونو دپاره محاوره کښې مهر رازى. حضرت مجاهد رحمه الله فرمائى په قران کښې د(ران) لفظ دې د(طبع) لفظ دې. اود (اقفال) لفظ دې او(ران) د(طبع) نه کم دې. او (طبع) د (اقفال) نه کم دې. (اقفال) د ټولو نه زيات دې. حضرت مجاهد رحمه الله خپل لاس اوخودلو او وې فرمائيل زړه د لاس د تلى په شان دې او دبنده دګناهونو په وجه راټوليږى او بنديږى. داشان چه يوګناه اوکړې شوه نو ګويا چه کچه ګوته بنده شو او بيا ئې ګناه اوکړه نوګويا چه بله ګوته بنده شوه تر دې پورې چه ټولې ګوتې بندې شى او اوس موټې بند شو چه په دې کښې هيڅ نشى داخليدې. داشان د ګناهونو په وجه په زړه باندې پردې راشى اومهر پرې اولګى. بيا په دې باندې هيڅ اثر نه کيږى ، دې ته «رين» هم وائى. مطلب دا شو چه د دوى تکبر اود دوى د حق نه مخ اړول بيانيږى. لکه وئيلې شى چه فلانې سړې ددې خبرې په آوريدوسره کونړ شو. مطلب دا وى چه تکبر او بې پرواهئ کولو سره دوى دې خبرې طرف ته غوږ نه کيخودو.حضرت امام ابن جرير رحمه الله فرمائى ليکن دا مطلب صحيح نه دې ځکه چه په دې ځائې کښې خو الله ﷻ پخپله فرمائى هغه پاک ذات ﷻ ددوى په زړونو باندې مهر اولګولو.

زمحشرى رحمه الله ددې ترديد کړې دې او پنځه تاويلونه ئې کړى دى . ليکن ټول په ټوله بالکل فضول او بکواس دى او صرف د خپل معتزله کيدو په وجه ده دا ټول تکلفات کړى دى. ځکه چه ددوى په نيز دا خبره ډير خرابه ده چه دچا په زړه باندې الله ﷻ مهر اولګوى. ليکن افسوس چه هغوى په نورو صفا او واضحه آيتونوباندې غور اونکړو.دالله ﷻ ارشاد دې چه﴿فَلَمَّا زَاغُوْٓا اَزَاغَ اللّٰهُ قُلُوْبَهُمْ ط﴾ يعنى کله چه دوى کاږه شو نو الله ﷻ به ددوى زړونه کاږه کړى.اوفرمائى چه﴿وَنُقَلِّبُ اَفْئِدَتَهُمْ وَاَبْصَارَهُمْ﴾ يعنى مونږ به ددوى زړونه او ددوى نظرونه الټه کړو ګويا چه دوى هډو ايمان نه وو راوړې اوفرمائى مونږ دوى ددوى په سرکشئ کښې سروهلى پريږدو.داقسمه آيتونه هم دى چه الله ﷻ ددوى په زړونو باندې مهر اولګولو او هدايت ئې ددوى نه لرې کړو ،ددوى حق ئې لرې کولو او په باطل باندې د ټينګيدو په وجه.اودا سراسر عدل و انصاف دې او عدل ښه څيز دې . دا نه چه خراب. که زمحشرى هم په دې آيتونو باندې نظر کړې وې نو تاويل به ئې نه کولو. والله اعلم.

قرطبى رحمه الله فرمائى چه دامت اجماع ده چه الله ﷻ خپل يو صفت مهر لګول هم بيان کړې دې چه د کفارودکفر بدله ده. فرمائى﴿بَلْ طَبَعَ اللّٰهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ﴾ يعنى بلکه ددوى دکفر په وجه الله ﷻ په دوى مهر لګولې دې.حديث شريف هم دى چه الله ﷻ زړونه اړوى راوړوى،په دعا کښې دى چه﴿يامقلب القلوب ثبت قلوبنا على دينك﴾ يعنى اے د زړونو اړوونکيه زمونږ زړونه په خپل دين باندې قائم اوساته.

د حضرت حذيفه ﷺ په حديث کښې دى چه رسول کريم ﷺ فرمائيلى دى چه په زړونو باندې فتنې داشان پيش کيږى لکه دشليدلې بورئې يو ټکړه،چه کوم زړه داقبلوى نو په دې کښې يوتوره نقطه لګى او چه په کوم زړه کښې د فتنې اثر نه کوى نو په هغې يو سپين داغ لګى. چه ددې سپين والي زياتيږى اوبالکل صفا شى اومنور شى.اوبيا دې (زړه) ته هيڅ فتنه نقصان نشى رسولې. اوددې بل زړه توروالې هم خوريږى تر دې پورې چه ټول تور شى او اوس دا دالټه کوزې په شان شى. نه په دې ښه خبره لګى او نه ورته ګناه خرابه معلوميږى .

ابن جرير رحمه الله فيصله كړې ده چه په حديث كښې راغلى دى چه كله مومن ګناه كوى نو دده په زړه باندې يو تور داغ لګى كه دې منع شى اوتوبه اوكړى نو هغه داغ ختم شى او دده زړه صفاشى . اوكه هغه ګناه زياته شى نو هغه توروالې خورېږى تر دې پورې چه په زړه خوره شى، هم دا هغه ران دې چه د هغې ذكر په آيت كښې دې چه ﴿ كَلَّا بَلْ ۜ رَانَ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ مَّا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ۝ ﴾ يعنى مونږ ددوى په زړونو باندې " ران "لګولې دې ددوى د بدعملونو په وجه. (ترمذى ، نسائى ، ابن جرير).امام ترمذى رحمه الله دې حديث ته حسن وئيلې دې. نومعلومه شوه چه دګناهونوزياتوالې په زړه باندې غلاف راولى او ددې نه پس مهر الهى پرې لګى چه دې ته ختم يا طبع وئيلې شى ، اوس په زړه كښې د ايمان د تلو او د كفر د پاتې كيدو هيڅ لار پاتې نشى.

قوله تعالى:- وَعَلٰٓى اَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ ۡ

په ستركو پردې :-هم ددې مهر ذكر د دې آيت په (خَتَمَ اللّٰهُ)كښې دې. دامثال دې زمونږ د ستركود ليدلو څيزونو كله چه مونږ ددې خله بنده كړو اوپه دې مهر اولګوؤ نو تركومې پورې چې هغه مهر مات نشى نو په دې كښې نه څيز داخليدې شى اونه ددې نه څه څيز راوتلې شى. داشان چه دكومو كفارو په زړونو باندې اوغوږونوباندې دالله ﷻ مهر لګيدلې دې په هغې كښې هم ددې د ماتيدو او لرې كيدو نه بغيرهدايت نشى داخليدې اونه ترې كفر وتلې شى .
په ﴿سَمْعِهِمْ ۭ﴾باندې پوره وقف دې. او﴿سَمْعِهِمْ ۭ وَعَلٰٓى اَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ ۡ﴾ بيله پوره جمله ده ختم او طبع په زړونواوغوږونوباندې وى. اوغشاوه يعنى پردهٔ په ستركو باندې رازى لكه حضرت ابن عباس رضي الله عنه ، حضرت ابن مسعود رضي الله عنه، او نورو صحابه كرامو رضي الله عنهم نه روايت دى.په قران پاك كښې دى چه﴿ فَاِنْ يَّشَاِ اللّٰهُ يَخْتِمْ عَلٰى قَلْبِكَ ۭ﴾ او په بل ځائې كښې دى چه ﴿ وَّخَتَمَ عَلٰى سَمْعِهٖ وَقَلْبِهٖ وَجَعَلَ عَلٰى بَصَرِهٖ غِشٰوَةً ۭ﴾. په دې آيتونو كښې زړه اوغوږ باندې د (مهر) ذكر دې او په ستركو باندې دپردې .
بعضو په دې ځائې كښې د﴿غِشٰوَةً ۭ﴾زبر وئيلې دې، نوممكن دى چه ددوى په نيز فعل ﴿جعل﴾ مقدر وى اوممكن دى چه نصب دمحل اتباع وى.لكه په﴿وَحُوْرٌ عِيْنٌ ۝﴾كښې دسورت دشروع څلورآيتونو كښې د مومنانو اوصاف بيان شوى دى بيا دوه آيتونو كښې دكافرو حال بيان شوې دې، اوس دمنافقانو ذكر كيږى ، چه څوك په ظاهره ايماندار جوړيږى ليكن په حقيقت كښې كافر دى.چونكه ددې خلقو چالاكئ عام طور پټې پاتې كيږى خكه چه ددوى بيان لږ په تفصيل سره اوشو اوډيرې نښې ددوى بيان شوې. هم ددوى باره كښې سورت براءت نازل شو. او هم ددوى ذكر په سورت نور وغيره كښې كړې شوې دې چه ددوى نه پوره بچ كيدل اوشى او ددوى دمذمومو خصلتونونه مسلمانان لرې شى ، نو فرمائى:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّقُوْلُ اٰمَنَّا

اوخينى دخلقو نه | هغه څوك دى | چې وائى | ايمان راوړى دې مونږ

اوخينې خلق داسې دى چې(په خولې)وائى چې مونږ په الله او په ورځ

بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِيْنَ ۝ يُخٰدِعُوْنَ

په الله | اوپه ورځ | دخرت باندې | اوحال داچې نهٔ دى | هغوئ | مومنان | دهوكه كوى هغوئ

داخرت ايمان راوړئ دې | خودوئ (په رښتيانه) مسلمانان نه دى | دوئ(پخپل ګمان كښې)

اللّٰهَ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۚ وَمَا يَخْدَعُوْنَ اِلَّآ اَنْفُسَھُمْ

الله سره | اوهغه كسانو سره | چې ايمان ئې راوړې دې | خو نهٔ كوى دهوكه | مګر | اخانونوخپلوسره

د الله پاك او مسلمانانو سره ټګى كوى | خو په اصل كښې خپلو ځانونو ته دهوكه وركوى

وَمَا	يَشْعُرُونَ ۝٩
اونه لري	هغوئ پوهه
او پوهيږي پرې نه	

قوله تعالى:- وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِيْنَ

دنفاق دوه قسمونه: دراصل نفاق واني نيکئ لره ظاهرولواوبدئ لره پټولوته.د نفاق دوه قسمونه دي ①اعتقادي ②عملي. ړومبی قسم منافق خوابدی جهنمي وی اودويم قسم بدترين مجرم دې. ددې بيان به په تفصيل سره انشاء الله په څه مناسب ځاني کښې راشي.

ابن جريج ؒ فرماني چه د منافق قول دده د فعل خلاف وی دده باطن دده د ظاهر خلاف وی.دده تګ د راتګ خلاف وی، دده موجودګی دده د عدم موجودګئ نه خلاف وی. نفاق خوهډوپه مکه کښې وو نه بلکه ددې خلاف وو. بعضې خلق داسې وو چه په زبردستئ په ظاهره دکافرو سره وو خو په زړه کښې به مسلمانان وو، کله چه نبی کريم ﷺ هجرت اوکړو او مکه معظمه ئې پرېښوده اومدينې منورې ته ئې تشريف يوړو او په دې ځائې کښې د اوس او خزرج قبيلې انصار جوړ شواو ددوی ملګرتيا ئې اوکړه او د جاهليت مشرکانه بت پرستی ئې پرېښوده او په دواړو قبيلو کښې خوش نصيبه مسلمانان شو ، ليکن يهوديان تر اوسه پورې دالله ﷻ ددې نعمت نه محروم وو. په هغوی کښې صرف حضرت عبدالله بن سلام ؓ دارښتونې دين قبول کړې وو. تردې وخته پورې دمنافقانو دا خبيثه ډله نه وه قائمه شوې او نبی کريم ﷺ دې يهودو او دعربو نورو قبيلو سره صلحه کړې وه.

د نفاق ابتداء: ددې ډلې د قيام ابتداء څه په دا ډول اوشو چه دمدينې ديهودو درې ډلې قبيلې وې. ① بنو قينقاع ② بنو قريظه. ③ بنو نضير. بنو قينقاع خود بنو خزرج رونړه اوحليف وو. اوباقي ددوؤ قبيلو رورولی اوس سره وه. کله چه جنګ بدر اوشو او په دې کښې الله ﷻ خپل دين والو ته غلبه ورکړه اود اسلام شان اوشوکت ظاهر شو ، دمسلمانانو غلبه شوه او دکفر زور مات شو نو په هغه وخت کښې دا ناپاکه ډله قائمه شوه. عبدالله بن ابی سلول خو وو دخزرج قبيلې نه ليکن اوس اوخزرج دواړو دې خپل مشر منلو. بلکه دده دبادشاهت او دده دسردارئي باقاعده داعلان اراده کولو والا وو چه ددې دواړو قبيلو رخ اسلام طرف ته شو او دده سرداری همداشان پاتې شوه. [1]دا ازغې خو دده په زړه کښې وو ، بل طرف ته د اسلام ورځ په ورځ پرمختګ او په جنګ کښې کامیابئ دې ډير زيات هواس باخته کړې وو. اوس ده اوکتل چه داسې به کار اونه چليږی . زر په ظاهره مسلمان شو اوپه باطن کښې ئې دکافر پاتې کيدو اراده اوتړله. اوځومره ډله چه ده سره وه ټولو ته ئې هم دا هدايت اوکړو اوداشان د منافقانو يوه ډله (جماعت) په مدينه منوره کښې اوددې په چاپير چل کښې قائمه شوه. په دې منافقانو کښې بحمدالله يومکی مهاجر هم نه وو. بلکه دې بزرګانو خو خپل ځانونه او خپل اهل وعيال او مالونه د الله ﷻ په نوم قربان کړی وو او د الله ﷻ رسول ﷺ سره راغلی وو. (رضي الله عنهم اجمعين) حضرت عباس ؓ فرماني چه دا منافقان د اوس او خزرج قبيلو کښې وو. او يهوديان هم چه ددوی په طريقو باندې وو.په دې آيتونو کښې دقبيله اوس اود قبيله خزرج بيان دې ابوالعاليه ؒ ، قتاده ؒ او سدی ؒ هم دابيان کړې دې.

قوله تعالى:- يُخٰدِعُوْنَ اللّٰهَ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا

منافقان په خپل ګمان کښې الله او مومنانو ته دهوکه ورکوی:- په دې ځاني کښې الله ﷻ د منافقانو دډيرو خصلتونوذکرکړې دې چه مسلمانان ددوی دظاهر نه دهوکه کښې پريوتزی. اوهسې نه چه دوی

[1] صحيح بخاری : کتاب التفسير تفسير سورة بقرة آل عمران باب لقسمعن من الذين....٤٥٦٦، صحيح مسلم: ١٧٩٨)-

مسلمانان اوګنړي او خپل ئې کړي. اوددې په وجه څه لوئې فساد اوشي. دا یاد ساتئ چې بد کاره خلق نیک ګڼړل ډیر خراب عمل دې اګر چې دا (بد کول) پخپله هم ډیر خراب عمل دې. لکه څنګه چه په دې آیت کښې بیان شوی دی چه داخلق زبانئ اقرار خو ضرور کوي خو په زړه کښې ددوی ایمان نشته دې. داشان په سورة منافقون کښې هم وئیلې شوی دی چه: ﴿ إِذَا جَآءَكَ الْمُنٰفِقُوْنَ قَالُوْا نَشْهَدُ اِنَّكَ لَرَسُوْلُ اللّٰهِ ۘ ﴾ یعنی دامنافقان تالره راځي او وائي چې مونږ ګواهي ورکوؤ چه ته دالله ﷻ رسول ئې او الله ﷻ ته پته ده چه ته دهغه پاك ذات رسول ئې. خو په حقیقت کښې د منافقانو داقول ددوی د عقیدې مطابق نه وو ځکه چه ددې خلقو دشاندارو الفاظو او دتاکید نه باوجود الله ﷻ دوی ته دروغژن اووئیل او وې فرمائیل چه﴿وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ لَكٰذِبُوْنَ ۚ﴾ یعنی الله ﷻ ګواهي ورکوي چه په یقین سره دا منافقان دروغژن دی. او په دې ځائې کښې هم فرمائي چه﴿وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِيْنَ﴾یعنی دراصل دوی ایمان نه دې راوړې دوی خپل ایمان ظاهروی او خپل کفر لره پټوي او په خپل جهالت سره الله ﷻ ته دهوکه ورکوي. او دا فائده ورکونکې او الله ﷻ ته دهوکه ورکونکې کاریګري ګڼړي لکه څنګه چه په بعضو مومنانوباندې ددوی مکر چلیږي . په قران پاك کښې دی چه : ﴿يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ جَمِيْعًا فَيَحْلِفُوْنَ لَهٗ﴾ یعنی د قیامت په ورځ چه کله الله ﷻ دوی ټولو لره اودروی لکه څنګه چه دوی په دې ځائې دایمان والو په مخکښې قسمونه خوري ،دالله ﷻ په مخکښې به هم قسمونه خوري اودا به ګڼړي چه دوی هم څه دی. خبردار ! یقیناً دوی دروغژن دی.په دې ځائې کښې ئې هم ددوی د غلطې عقیدې مقابله کښې اوفرمائیل چه په اصل کښې دوی ته ددوی دخپل کار خرابي نه ده معلومه. دوی دا دهوکه خپلوځانونو ته ورکوي لکه په بل ځائې کښې ارشاددې چه﴿اِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ يُخٰدِعُوْنَ اللّٰهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ ۚ﴾یعنی منافقان الله ﷻ ته دهوکه ورکوي اوهغه ذات دوی ته (دهوکه) ورکوي .

بعضو قاریانو دا﴿يُخٰدِعُوْنَ﴾ لوستلې دې. اوبعضو﴿يَخْدَعُوْنَ﴾اود دواړو قراءتونومعنی اومطلب یو دې. اوکه څوك اووائي چه الله ﷻ ته اوایمان والو ته به دهوکه څنګه ورکوي؟ دوی دخپل زړه خلاف ظاهروی او دا خو صرف دبچ کیدو دپاره وی. نو په جواب کښې به وئیلې شي چه داشان خبره کولو والو ته هم چه د ویرې نه بچ کیدل غواړي،په عربئ کښې﴿مُخَادِع﴾ وائي چونکه منافقان هم قتل ، قید او د دنیاوی عذابونو نه دمحفوظ کیدو دپاره چال چلولو او د باطن خلاف الفاظ ئې ظاهرول ځکه دوی ته دهوکه بازاووئیلې شو.

قوله تعالی:- ﴿وَمَا يَخْدَعُوْنَ اِلَّآ اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُوْنَ﴾

د منافقانو خپل ځان ته دهوکه ورکول:- ددوی دا کار اګر چه چا ته په دنیا کښې دهوکه هم ورکړي لیکن په حقیقت کښې هغوی خپل ځان ته پخپله دهوکه ورکوي. ځکه چه هغوی په دې کښې کامیابي ګڼړي. اوپه اصل کښې به دا ددوی د عذاب الهی سبب وی چه په دوی کښې به د هغې د برداشت کولو طاقت نه وی. نو په حقیقت به دا دهوکه ددوی دپاره عذاب شی. هغوی چه د کوم کار انجام ښه ګڼړي هغه (کار) به ددوی په حق کښې خراب او ډیر خراب وی. ددوی د کفر او ددوی دتکذیب په وجه به د دوی رب ددوی نه سخت خفه وی. خو افسوس په دې چه په دوی کښې شعور نشته دې او دوی په خپل ړوندتوب کښې مست دی. ابن جریج رحمه الله ددې په تفسیر کښې فرمائي چه د ﴿لا اله الا الله﴾اظهار کوی او خپل ځان بچ کوی ، داکلمه به ددوی په زړونو کښې ځائې اونکړي. قتاده رحمه الله فرمائي چه دمنافقانو هم داحالت دې چه په ژبه ئې څه او په زړه کښې بل څه ، عمل یو څه وی او عقیده بل څه ، سحر یو او ماښام بل څه. دکشتئ په شان چه دهوا په وجه کله یو خوا شي او کله بل خوا.

فِيْ قُلُوْبِهِمْ	مَّرَضٌ	فَزَادَ	هُمُ	اللّٰهُ
په زړونو دهغوئ کښې	مرض دې	نو زيات کړل	هغوئ لره	الله
ددوئ په زړونو کښې (د نفاق)مرض دې نو الله (دقانون قدرت مطابق) ددوئ مرض				

مَرَضًا	وَلَهُمْ	عَذَابٌ	اَلِيْمٌ	بِمَا	كَانُوْا
د حيثيت د مرض نه	اودې دهغوئ دپاره	عذاب	دردناك	په سبب دهغې	چې ووهغوئ
زيات کړو	اودوئ دپاره د دوی د دروغو ونيلو په وجه دردناکه سزا مقررشوې ده				
يَكْذِبُوْنَ					
چې دروغ ئې ونيل					

قوله تعالى:- فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضًا

د نفاق مرض:- دبيمارئ نه مراد په دې ځائې کښې شك او شبه ده. حضرت ابن عباس ﷺ، حضرت ابن مسعود ﷺ اوڅو صحابه کرامو ﷺ نه هم دا روايت دې. حضرت مجاهد رحمه الله، عکرمه رحمه الله، حسن بصري رحمه الله، ابوالعاليه رحمه الله، ربيع بن انس رحمه الله اوقتاده رحمه الله نه دا قول روايت شوې دې. عکرمه رحمه الله او طاؤس ددې تفسير په ريا سره کړې دې. اوحضرت ابن عباس ﷺ نه ددې تفسير نفاق هم روايت شوې دې. زيدبن اسلم رحمه الله فرمائي چه په دې ځائې ترې ديني بيماري مراد ده جسماني نه ده، دوی ته په اسلام کښې دشك بيماري وه او الله تعالى د دوی په ناپاکئ کښې نور زيات والې اوکړو.

د قرانی ايتونونه شواهد:- لکه په قران پاك کښې په يو بل ځائې کښې دی چه ﴿فَاَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا فَزَادَتْهُمْ اِيْمَانًا وَّهُمْ يَسْتَبْشِرُوْنَ ۝ وَاَمَّا الَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا اِلٰى رِجْسِهِمْ وَمَاتُوْا وَهُمْ كٰفِرُوْنَ ۝﴾ يعنی د ايمان والو په ايمان کښې زياتې کوی او دوی خوشحاله کوی، ليکن د بيماری والو په ناپاکئ کښې او پليتئ کښې نور هم زياتئ کوئ (يعنی ددوی ابدی ګمراهی نوره هم زياتيږی) دا بدله ده ددوی د عملونو مشابه ده. دا ښه تفسير دې،هم ددې په مثل يو فرمان هم دې چه﴿وَالَّذِيْنَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَّاٰتٰىهُمْ تَقْوٰىهُمْ ۝﴾ دهدايت والوهدايت کښې زياتوالې کوی اوداقوی کوی.﴿يَكْذِبُوْنَ﴾قاريانو﴿يُكَذِّبُوْنَ﴾هم ونيلې دې.دادواړه خراب خصلتونه دی چه په دوی کښې وو دابه ئې په دروغه هم ګڼړل او دوی دروغژن هم وو.

دمنافقانو نه قتلولووجه:- رسول الله ﷺ بعضې منافقان پيژندلو نه باوجود هم دوی نه قتلول اوددې وجه هغه ده چه کومه د بخاری اومسلم په روايت کښې ده چه نبی کريم ﷺ حضرت عمر فاروق ﷺ ته اوفرمائيل چه څه دا خبره نه خوښوم چه په خلقو کښې دامشهوره شی چه حضرت محمد ﷺ خپل ملګری قتل کوی.[1]

مطلب دادې چه کوم اعرابيان چاپير چل کښې دی هغوی ته به دا معلوم نه شی چه دا کافران ددوی پټ کفر په وجه قتل کړې شوی دی، ددوی نظرونه خو صرف په ظاهر باندې وی. کله چه په دوی کښې دا خبره مشهوره شی چه نبی کريم ﷺ خپل ملګری قتل کوی نو ويره ده چه هسې نه دوی داسلام قبلولو نه منع شی. حضرت قرطبی رحمه الله فرمائی چه زمونږ د عالمانو هم دا قول دې دا صحيح دې دا شان نبی کريم ﷺ مولفة القلوب چه دکومو زړونه اسلام طرف ته مائل کړی نو هغوی ته به ئې مال ورکولو حالانکه نبی کريم ﷺ ته معلومه وه د دوی عقيدې خرابې دی. حضرت امام مالك رحمه الله هم د منافقانو د

---

[1]) صحيح بخاري : كتاب المناقب ،باب ماينهى من دعوى الجاهلية: ٣٥١٨، صحيح مسلم: ٢٥٨٤)-

نه قتل کولو هم دا وجه فرمائي ، لکه څنګه چه محمد بن جهم ، قاضي اسماعيل او ابهري نه نقل شوي دي. حضرت امام مالك رحمه الله نه په قول د ابن ماجشون يو وجه داهم نقل شوې ده چه دا په دې وجه وو چه د حضرت محمد ﷺ امت ته معلومه شي چي حاكم په خپل علم باندې فيصله نشي کولې. امام قرطبي رحمه الله فرمائي اګر چه په ټولومسئلو کښې د عالمانو اختلاف دې ليکن په دې مسئله کښې د ټولو اتفاق دې چه قاضي صرف د ذاتي معلوماتو په وجه يو کس نشي قتل کولې. حضرت امام شافعي رحمه الله يو وجه دا هم بيان کړې ده، دوی فرمائي د نبي کريم ﷺ دمنافقانو نه قتل کولو وجه ددوی ايمان په خپله ژبه باندې ظاهرول وو اګر چه ددې ورته علم وو چه ددوی زړونه ددوی خلاف دی. خو ظاهري کلمه دا رومبۍ خبره لرې کوي.

ددې په تائيد کښې د بخاري شريف او مسلم شريف دا حديث هم پيش کولې شي چه په هغې کښې دی چه ماته حکم راکړې شوی دې چه څه خلقوسره جنګ اوکړم تر دې چه هغوی ﴿لاالـه‌الاالله﴾ اووائي. هرکله چه دوی ته داکلمه اووئيلې شوه نو هغوی ځما نه خپل ځانونه اومالونه بچ کړل او ددوی حساب په الله ﷻ باندې دې ([1])مطلب دادې چه ددې کلمې وئيلو سره د اسلام ظاهري احکام په دوی باندې جاري شي ، اوس که ددوی عقيده هم ددې مطابق وی نو په آخرت کښې به دنجات سبب جوړ شي ګنی په هغه ځائې کښې به دوی ته هيڅ نفع نه ورکوی. ليکن په دنيا کښې خو به دمسلمانانو احکام په دوی باندې جاري وی . اګر چه داخلق به دوی په دې ځائې کښې دمسلمانانو په صفونو کښې او ددوی په فهرست کښې په نظر راځي ليکن آخرت کښې په پل صراط باندې به دوی بيل شي اوپه تيرو کښې به حيران اوپريشان وی او په اوچت آوازسره به مسلمانانو ته آوازونه کوی چه آيا مونږ تاسو سره نه وو؟ ليکن دهغه ځائې نه به ورته جواب ملاؤ شي چه وئ خو صحيح مګر تاسو په فتنو کښې پريوتئ او په انتظار کښې پاتې شوئی او خپل کړه مو کول او خپلو خواهشواتو پسې شوی وئی تر دې پورې چه دالله ﷻ حکم راغلو.

غرض دا چه په آخرت کښې به هم مسلمانانوپسې لګيدلی وی خو آخردوی به بيل کړې شی، او ددوی په اميدونوباندې به اوبه توئې شي. هغوی به غواړي چه مسلمانانو سره په سجده کښې پريوزی ليکن سجده به نشي کولې ([2]). لکه څنګه چه په احاديثو کښې تفصيل سره بيان راغلې دې .بعضو محققينو وئيلی دی چه ددوی د نه قتل کولو وجه دا وه چه د الله ﷻ رسول په موجودګئ کښې ددوی شرارتونه نشي ملاويدلې. الله ﷻ به مسلمانان دخپلې وحي په ذريعه ددوی د بدو نه محفوظ کړې وی. ليکن نبي کريم ﷺ نه پس الله ﷻ دې نه کړی که داسې خلق وې ددوی نفاق ښکاره شي او مسلمانان ترې ښه واقف شي نو هغوی به قتلوی .د حضرت امام مالك رحمه الله فتوی ده چه نفاق د نبي کريم ﷺ په زمانه کښې وو ليکن نن خو دا بې ديني او زنديقيت دې.

داهم ياد ساتل پکار دی چه د زنديق په باره هم د عالمانو اختلاف دې چه کله هغه کفر ښکاره کړی نودده د قتل کولو نه مخکښې دې ده ته دتوبې کولو پيشکش اوکړی يا نه ؟ او هغه زنديق چه خلقو ته هم ددې تعليم ورکوی اوهغه زنديق چه معلم نه وی ، په دې دواړو کښې به فرق کولې شي يا نه ؟او که دا ارتداد څو ځل شوې وی نوبيادې څه حکم دې يا صرف په يو ځل کولو باندې هم ؟ بيا په دې کښې هم اختلاف دې چه دا اسلام راوړل او رجوع کول دده دخپل طرف نه وی او په ده باندې د زور کولو نه پس هم دا حکم ؟ غرض په دې ټولو خبرو کښې اختلاف دې. ليکن ددې دبيان ځائې داحکامو کتابونه دی تفسيرونه نه دی.

---

[1]) صحيح بخاری : کتاب الايمان باب (فان تابوا...) :۲۵، صحيح مسلم: ...۲۱)-.

[2]) صحيح بخاری:کتاب الاذان فصل في السجود: ۸۰۶،کتاب التوحيد باب قول الله تعالى (وجوه يومئذ ناظرة): ۷۴۳۹،صحيح مسلم: ۱۸۲)

نبی کریم ته د بعضې کسانو د نفاق علم:- د څوارلسو کسانو د نفاق علم خو نبی کریم ﷺ ته وو (١). دا هغه بدظن خلق وو چه هغوی په غزوه تبوك کښې مشورې کړې وې اودا ئې فیصله کړې وه چه نبی کریم ﷺ سره دهوکه اوکړي. دوی د نبی کریم ﷺ دقتل کولو پوره سازش کړې وو چه د شپې په تیاره کښې چه کله رسول کریم ﷺ فلانی غر ته نزدې شی نو د رسول کریم ﷺ اوښه اویرونی ،هغه به اویریږی او په منده به شی او رسول کریم ﷺ به په غر کښې پریوزی ، الله ﷻ خپل نبی ﷺ ته په هغه وخت کښې وحی اوکړه اوددوی ناپاك سازش نه ئې خبر کړل . نبی کریم ﷺ حضرت حذیفه ﷺ راوبللو اوددې واقعې خبرې ئې ورکړو. او ددې غدارو نومونه ئې هم ورته اوخودل. بیا هم رسول کریم ﷺ ددوی د قتل کولو حکم اونه فرمائیلو(٢)ددې نه سوا رسول کریم ﷺ ته د نورو منافقانو علم نه وو. قران پاك فرمائی چه ﴿وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِّنَ الْأَعْرَابِ مُنٰفِقُوْنَ﴾یعنی ستاسوچاپیر چل کښې بعضې اعرابیان منافق دی اوبعضې سرکشه په مدینه کښې هم دی تاسو ته د هغوی معلومات نشته دې.خو مونږته معلوم دی. اوپه بل ځائې کښې فرمائی چه﴿لَئِنْ لَّمْ يَنْتَهِ الْمُنٰفِقُوْنَ﴾یعنی که دامنافقان ګنده زړونو والا اوفساد کولووالا او تکبر کولودخپلو شرارتونو نه منع نه شو نومونږبه هم دوی نه پریږدو. اوپه مدینه کښې ډیرکم باقی پاتې شی بلکه په دوی به لعنت اوکړې شی چه په کوم ځائې مونډلې شی تونیولې به شی او ټکړې ټکړې کولې به شی.

ددې آیتونو نه معلومه شوه چې نبی کریم ﷺ ته ددې منافقانو علم وو چه څوك څوك دی؟ خو ددوی مذموم خصلتونه چه بیان شو ، دا چه په چا کښې وی نو په هغه به نفاق صادق رازی. لکه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿ وَلَوْ نَشَآءُ لَاَرَيْنٰكَهُمْ ﴾ یعنی که مونږ اوغواړو نودوی به ښکاره کړو تاسو به دوی د دوی د انداز ګفتګو نه اوپیژنئ. په دې منافقانو کښې د ټولونه زیات مشهور عبدالله ابی ابن سلول وو ، حضرت زید بن ارقم دده د منافقانه خصلتونو د حضور اکرم ﷺ په مخکښې ګواهی ورکړې وه . (٣)دې چه کله مړ کیږی نو حضور اکرم ﷺ دده دجنازې مونځ کوی او دده په دفن کولوکښې شریکیږی (٤)لکه څنګه چه ئې دعامو صحابه کرامو ﷺ په جنازه کښې شرکت کولو. بلکه عمر فاروق ﷺ چه کله حضور اکرم ﷺ ته لږ په زور سره وریاد کړل نو حضور ﷺ اوفرمائیل چه څه نه غواړم چه خلقو کښې دا خبرې مشهورې شی چه حضرت محمد ﷺ خپل صحابه کرام وژنی (٥). یو صحیح حدیث کښې روایت دې چه ماته اختیار راکړې شو داستغفار کولو اونه کولو نو ما کول خوښ کړل(٦)په یو روایت کښې دی که اویا خلو نه زیات استغفار کولو کښې هم ما ته دده بخشش معلوم شوې وې نوما به ددې نه هم زیات استغفار غوستې وې (٧)

فِي الْاَرْضِ	لَا تُفْسِدُوْا	لَهُمْ	قِيْلَ	وَاِذَا
په زمکه کښې	چی مهٔ کوئ فساد	هغوئ ته	چی اوونیلي شو	اوهر کله

اوهرکله چې دوئ ته (داصلاح دپاره) اوونیلي شی چې د زمکي په مخ فسادمه کوئی (اونفاق پریږدئ)

---

١) صحیح مسلم کتاب صفات المنافقین واحکامهم باب صفات المنافقین:٢٧٧٩)-

٢) صحیح مسلم: کتاب صفات المنافقین واحکامهم باب صفات المنافقین:٢٧٧٩)-

٣) صحیح بخاری : کتاب التفسیر، سورة المنافقون: ٤٩٠٠)-

٤) صحیح بخاری : کتاب الجنائز باب الکفن القمیص: ١٢٦٩، صحیح مسلم: ٢٧٧٣)-

٥) صحیح بخاری : کتاب المناقب باب ماینهی من دعوی الجاهلیة:٣٥١٨، صحیح مسلم: ٢٥٨٤)-

٦) صحیح بخاری کتاب الجنائز باب مایکره من الصلاة علی المنافقین: ١٣٦٦)-

٧) صحیح بخاری کتاب الجنائز باب مایکره من الصلاة علی المنافقین: ١٣٦٦)-

قَالُوْٓا	اِنَّمَا	نَحْنُ مُصْلِحُوْنَ۝	اَلَآ	اِنَّهُمْ	هُمُ الْمُفْسِدُوْنَ
نووې وئيل	بيشكه مونږ	اصلاح اكونكي يو	خبردار	بيشكه هم دوئ	فساد كونكي دي

نودوئ وائي مونږ خو(خپله) لګيا يو (د خلقو) اصلاحو كوؤ | بلكه هم دوئ ښكاره فسادیان دي

وَلٰكِنْ	لَّا يَشْعُرُوْنَ۝
خو	نه لري دوی پوهه

خو(پخپلو خانونو) نه پوهیږي |

قوله تعالى:- وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوْا فِي الْاَرْضِ

فسادیان منافقان :- حضرت ابن عباس ﷺ ،حضرت ابن مسعود ﷺ اود رسول كريم ﷺ بعضي صحابه كرامو ﷺ نه روايت دې چه دا بيان هم دمنافقانو دې ددوی فساد كفر او معصيت الهي دې[1] مطلب دادې چه په زمكه كښې دالله ﷻ نافرمانی كول يا د نافرمانئی كولو حكم وركول په زمكه كښې فساد پيداكول دی او دزمكې او آسمان اصلاح دالله ﷻ اطاعت دې ([2])حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چه كله دوی د الله ﷻ دنافرمانئ نه منع كولې شی نو وائی چه مونږ خو په هدايت اواصلاح باندې يو.

حضرت سلمان فارسی ﷺ فرمائی چه ددې خصلت خلق اوسه پورې نه دی راغلی. مطلب دادې چه د حضور اكرم ﷺ په زمانه كښې دبدخصلت دا خلق موجود وو. خواوس چه څوك رازی نوهغوی به ددوی نه هم بدترين وی. دا نه دی ګنړل پكار چه دوی دا وائی چه ددې وصف د حضور ﷺ په زمانه كښې هډو وو نه. حضرت ابن جرير رحمه الله فرمائی چه ددې منافقانو فساد پيدا كول دا وو چه د الله ﷻ نافرمانئ به ئې كولې. چه دكوم كار نه الله ﷻ دوی منع كول هغه (كارونه) به ئې كول. او دالله ﷻ فرائض به ئې ضائع كول.دالله ﷻ په ريښتونی دين كښې به ئې شك كولو ،ددې په حقيقت اوصداقت باندې ئې يقين نه كولو. مومنانوته چه به كله راغلل نو لاپې به ئې ويشتلې. حالانكه په زړونو كښې ئې رنګ په رنګ وسوسې وې.موقع به ئې كتله اودالله ﷻ ددښمنانو امداد او مدد به ئې كولو او د الله ﷻ دنيكو بندګانو په مقابله كښې به ئې دهغوی مدد كولو اوددې مكر او فسا د نه پس به ئې خپل خان ته مصلح وئيل او مصلح ګنړلو ([3]).

كافرو سره دوستی هم فساد دې:- قران پاك دكافرو سره دوستي او تعلق نه هم په زمكه كښې د فساد كولوسره تعبير كړې دې. ارشاد فرمائی چه(وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا بَعْضُهُمْ اَوْلِيَآءُ بَعْضٍ) يعنی كفارپخپلو كښې ديو بل دوستان دی كه تاسو داسې اوكړل (دې كافرو سره مو دوستی اوكړه) نو په زمكه كښې به غټ فساد او فتنه پيدا شی.په دې آيت كښې ئې دمسلمانانو اوكفارو د دوستانې اوتعلقاتو كټ كولو حكم كړې دې او بل خانې كښې فرمائی چه اې ايمان والو مومنان مه پريږدئی او كافران خپل دوستان مه جوړوئی ؛ آيا تاسوداغواړئی چه د الله ﷻ په تاسوباندې ښكاره حجت شی يعنی ستاسودنجات دليل پريكړی. بيا فرمائی چه منافق خلق به د جهنم په لاندې حصه كښې وی او تاسو به ددوی دپاره بالكل مددګار نشئ. چونكه دمنافقانو ظاهر ښه وی ددې وجې په مسلمانانو باندې حقيقت پټ وی.دوی مومنانو ته په خپلو خوندوروخبرو دهوكه وركوی. او ددوی د بې حقيقته كلماتونه او دكافرو د پټې دوستانې نه مسلمانانو ته ډير زيات مصيتبونه برداشت كول دی.دامنافقان دفساد كولو مشران دی. كه دوی پخپل كفر باندې

---

[1]) الطبری: ۱/۲۸۸)-.

[2]) ابن ابی حاتم : ۱ / ۵۰)-

[3]) الطبری: ۱/۲۸۹)-

اوسی نو د دوی خوفناکوسازشونو او غټو چالونو به مسلمانانوته دومره نقصان بالکل نه رسیدو او پوره به مسلمانان شوی وې. او خپل ظاهر او باطن به ئې ښه کړې وې. نوبیا به دوی د دنیا د امن سره د آخرت نجات به هم حاصل کړې وې. ددې خطرناکې پالیسۍ باوجود کله چه دوی ته نصیحت کولې شی نو دوی وائی چه مونږ خوصلح کوونکی یو او دوی دروغ وائی ، مونږ د چا څه ویرانول نه غواړو مونږ فریقینو سره اتفاق کوؤ.

قوله تعالى:- قَالُوۡٓا اِنَّمَا نَحۡنُ مُصۡلِحُوۡنَ

خپل ځانته مصلح وئیل:- حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه هغوی به وئیل چه مونږ د دواړو ډلو یعنی مومنانو او اهل کتابو مینځ کښې صلح کوونکی یو. لیکن الله ﷻ اوفرمائیل چه دا د دوی سراسر جهالت دې کوم ته چه دوی صلح وائی دا عین فساد دې خودوی ته هیڅ پته نشته دې (١)

وَاِذَا	قِيۡلَ لَهُمۡ	اٰمِنُوۡا	كَمَآ		
اوهركله	چې اووئیلې شوهغوئ ته	چې ایمان راوړئ	لکه څنګه		
اوهرکله چې دوئ ته اوونیلې شي چې داسې (رښتینې) ایمان راوړنی لکه					
اٰمَنَ	النَّاسُ	قَالُوۡٓا	اَنُؤۡمِنُ	كَمَآ	اٰمَنَ
ایمان راوړې دې	خلقو	نووې وئیل	آیا مونږ ایمان راوړو	لکه څنګه چې	چې ایمان راوړې دې نو رو
چې نورومسلمانو) خلقو راوړئی دې نو وائی (ښه) داسې ایمان ایمان راوړو					
السُّفَهَآءُ	اَلَآ	اِنَّهُمۡ	هُمُ	السُّفَهَآءُ	وَلٰكِنۡ
بیوقوفانو	خبردار	په حقیقت کښې	دوئ چې دی	دوئ پخپله بیوقوفان دی	خو
لکه دې کم عقلوخلقو چې راوړئی دې | واوړئی چې هم دوئ پخپله بې عقله دې خو (پخپلې بې عقلۍ هم)					
لَّا يَعۡلَمُوۡنَ ﴿١٣﴾					
نه پوهیږی دوئ					
نه پوهیږی (څکه دوئ نورو خلقو ته بې عقله وائی)					

قوله تعالى:- اَلَآ اِنَّهُمۡ هُمُ السُّفَهَآءُ وَلٰكِنۡ لَّا يَعۡلَمُوۡنَ

حقیقی بیوقوفان:- مطلب دادې کله دې منافقانو ته دصحابه کرامو ﷺ پشان په الله ﷻ دایمان راوړو ، په فرښتوباندې دایمان راوړو، په رسولانو باندې دایمان راوړو، مرګ نه پس ددوباره ژوند ،د دوزخ اود جنت حقانیت دتسلیمولو ،دالله ﷻ تابعدارئ کولو ،د نیک عملونو کولو او د بدونه دمنع کیدلو اوونیلې شی نوداملعونه ډله داسې ایمان ته بیوقوفه ایمان وائی.ابن مسعود ﷺ اوبعضې نورصحابه کرام ﷺ او ربیع بن انس رحمه الله ،عبدالرحمان بن زید رحمه الله وغیره نه هم دا تفسیر نقل شوې دې (٢)

د سفیه معنی:- ﴿السُّفَهَآءُ﴾ د ﴿سفیه﴾ جمع ده لکه حکماء اوحکیم او حلماء اوحلیم، جاهل کم عقل او نفع نقصان لره پوره نه پیژندلو والا ته ﴿سفیه﴾ وئیلې شی. قران پاك کښې په بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿وَلَا تُؤۡتُوا السُّفَهَآءَ﴾ بیوقوفوته مال مه ورکوئی کوم چه ستاسودقیام سبب جوړیږی. دعامو مفسرینو دا قول دې چه په دې آیت کښې ﴿السُّفَهَآءُ﴾ نه مراد ښځې اوبچې دی،ددې منافقانو په جواب کښې پخپله په دې

---

(١) ابن ابی حاتم : ١ / ٥٢)-

(٢) الطبری: ١/٢٩٣)-

خائې کښې پروردګار عالم ﷻ جواب ورکړو اوتاکید ئې اوفرمائیل چه بیوقوف خو دوی دی او ورسره جاهلان هم دی داسې چه خپله بیوقوفی ورته معلومه هم نه ده. نه ورته خپل جهالت اوګمراهی معلومه ده . ددې نه زیات به ددوی خرابی او ړوندتوب او ـهدا‌یت نه لرې کیدا‌ ‌نور څه وی؟

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا

| اوکله چې | ملاویږی دوی | دهغه خلقو سره | چې ا‌ ‌‌ان ئې راوړې دي

اوهرکله چې دوی مسلمانانو سره ملاو شي

قَالُوا آمَنَّا ۚ وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا

نو وایئ | چې ایمان راوړې دې مونږ | اوکله چې | خانله شي | دشیطانانو ملګروخپلو سره | نو وائي

نو (مسلمانانو ته) وائي چې مونږ(هم)ایمان راوړئی دې اوهرکله چې خپلوشیطانانو(یارانو) سره یوازې شي نو وائي

إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ ۝ اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ

په حقیقت کښې مونږ | تاسو سره یو | بیشکه مونږ | توقې کونکي یو | الله | بدله د توقو ورکوی

چې مونږخو ستاسو ملګری یو مونږ خو په مسلمانانو پورې توقې کوو | الله دوئ ته ددې توقوسزاورکوی

بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ۝

دوئ ته | اومهلت ورکوی | دوئ ته | اودوئ په سرکشئ خپله کښې | سرګردان دی |

او دوئ ته مهلت ورکوی | چې پخپله سرتیزئی کښې سروهلی بروهلی ګرځي.

قوله تعالی:- وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا

منافقانه رویه::مطلب دادې چه دا بدظن مسلمانانو لره رازی او خپل ایمان اودوستی او خیرخواهی ظاهروی اودوی په دهوکه کښې اچوی. چه دمال او ځان بچ کیده اوشی او نیکی او د غنیمت مال کښې هم ددوی حصه اورسی،اوکله چه خپلې ډلې(شیطانانو) ته لاړ شی نو دهغوی حق کښې خبرې کوی.

قوله تعالی:- وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ

دخلو معنی:-د ﴿خَلَوْا﴾ معنی په دې خائې کښې د ﴿اِنْصَرَفُوْا﴾ او ﴿ذَهَبُوْا﴾او﴿خَلَصُوْا﴾ او د ﴿مَضَوْا﴾ ده یعنی واپس کیږی او رسی اوپه خانله والی کښې وی او ځی.چه د «الی» سره متعدی ده دا په معنی د واپس کیدو ده. په فعل مضمر او ملفوظ دواړو باندې دلالت کوی ، بعضې وائی چه ﴿الی﴾ په معنی د مع دې . مګر ړومبئ معنی صحیح ده.

د شیطانانو نه مراد:-دابن جریر رحمه الله دکلام خلاصه داده چه دشیاطین نه مراد مشران او لوئې لوئې سرداران دی لکه د یهودو عالمان او د قریشو اومنافقینوسرداران.

حضرت ابن عباس رضی الله عنه او حضرت ابن مسعود رضی الله عنه او نور صحابه کرام رضی الله عنهم قول دې چه دا شیاطین ددوی مالداره مشران او دکفر سرداران وو. او ددوی په عقیده کښې شامل خلق وو. د یهودو دې شیطانانو به دوی ته د پغمبرنی دروغ ګنړلواو دقران پاك د تکذیب کولو مشورې ورکولې. حضرت مجاهد رحمه الله فرمائي چه د شیاطین نه مراد دهغوی هغه ملګری دی چه یا خومشرکان وو او یا منافقان وو. حضرت قتاده رحمه الله فرمائی چه ددې نه مراد هغه خلق دی چه په خرابو او شرك کښې ددوی سرداران وو. ابو العالیه رحمه الله سدی رحمه الله ، ربیع بن انس رحمه الله هم دا تفسیر کړې دې. ابن جریر رحمه الله فرمائی چه هر دهوکه ورکونکي او سرکشی کونکی ته شیطان وئیلې شی که هغه د جناتونه وی او که د انسانانو نه . په قران

پاك كښې هم دى چه﴿شَيٰطِينَ الْإِنسِ وَالْجِنِّ﴾ يعنى د انسانانو او پيريانو شيطانان. په حديث كښې دى چه مونږ د جناتو اود انسانانو شيطانانونه دالله ﷻ پناه غواړو. ابو ذر ؓ د رسول كريم ﷺ نه تپوس اوكړو چه يارسول الله ﷺ ! آيا په انسانانو كښې هم شيطانان وى ؟ نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه آو. (١)

قوله تعالى:- قَالُوٓا۟ إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِءُونَ

د منافقانو دوه پړيقتوب:- كله چه دامنافقان مسلمانانو سره ملاويږى نو وائى چه مونږ تاسوسره يو يعنى څنګه چه تاسو يئ داشان مونږ هم يو. مونږ خو هغوى سره هسې ټوقې كوو. حضرت ابن عباس ؓ ، ربيع بن انس رحمه الله او قتاده رحمه الله نه هم دا تفسير شوې دې. الله ﷻ دوى ته جواب وركوى اوددوى ددې مكر او فريب د فعل باره كښې فرمائى چه الله ﷻ به هم دوى سره ټوقې اوكړى او دوى به په سركشئ كښې نور هم زيات كړى لكه څنګه چه بل ځائې كښې فرمائى چه د قيامت په ورځ به منافقان سړى او ښځې ا يمان والو ته وائى چه لږ شان اودريږئ چه مونږ هم ستاسو دنور نه فائده اوچته كړو. ورته به اووئيلې شى چه روستو لاړشئ او نورتلاش كړئ. ددوى په روستو كيدو به ددوى په مينځ كښې يو ديوال قائم كړې شى. په دې كښې به دروازه وى. ددې يو طرف ته به رحمت وى او بل طرف ته عذاب. اوپه بل ځائې كښې ارشاد فرمائى چه كافر دې زمونږ صبر (ډهيل) ته ښه نه وائى په دې تاخير كښې دوى په خپل بدكردارونو كښې نورهم زياتيږى. نو قران پاك كښې چه په كوم ځائې كښې استهزاء، مسخريت يعنى ټوقې، مكر، خديعت يعنى ددهوكې الفاظ راځى نوپه هغه ځائې كښې به هم دامراد وى

قوله تعالى:- اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ

د الله په دوى پورې د ټوقو كولو معنى:- يو ډله وائى چه داالفاظ صرف د زورنې او خبردارنى دپاره استعمال كړې شوى دى ، ددوى دبدوكردارونو اود دوى كفر اوشرك باندې دوى ملامته كړې شوى دى. مفسرين ليكى چه دا الفاظ صرف په جواب كښې راوړې شوى دى. لكه څنګه چه يو نيك سړې : يو مكار سړى د دهوكې نه بچ شى او په دوى باندې غالب شى او وائى چه اووايه ما څنګه فساد اوكړو. حالانكه دده دطرف نه فريب نشى كولې. داشان دادالله ﷻ فرمان دې چه﴿وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ﴾ او﴿اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ﴾ ګنى دالله ﷻ ذات دمكر او فريب نه پاك دې. مطلب دادې چه ددوى فن به هم دوى لره برباد كړى. ددې الفاظو مطلب دا هم بيان شوې دې چه الله ﷻ به ددوى دتمسخر او ددوى د دهوكې او ددوى دهيرې بدله وركړى .نوپه بدله باندې هم د دې الفاظو اطلاق شوې شو، معنى د دواړو لفظونو په دواړو ځايونو كښې جداجداده. اوګورئ قرآن پاك كښې دې چه﴿جَزَٰٓؤُا۟ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا﴾ يعنى د بدئ بدله بدى ده. ﴿فَمَنِ اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ﴾ چه څوك په تاسو باندې ظلم اوكړى نوتاسوهغه سره زياتې كوئ، نوظاهره ده چه د بدئ بدله په بدئ سره خرابه نه ده. دزياتئ په بدله كښې دزياتئ بدله اخستل زياتى نه ده. ليكن لفظ په دواړو ځايونو كښې هم يو دې. حالانكه اوله بدى اوزياتى ظلم دې. او بله بدى او زياتى عدل دې. ليكن لفظ په دواړو ځايونو كښې يو دې. داشان چه په كوم ځائې كښې دالله ﷻ په كلام كښې داسې عبارتونه دى په هغه ځائې كښې هم دا مطلب دې، او يو مطلب بل هم واورئ. په دنيا كښې دا منافق د خپلې دې پليتې پاليسئ سره دمسلمانانوسره مذاق كولو، الله ﷻ هم دوى سره هم داسې اوكړل چه په دنيا كښې دوى ته امن وامان ملاؤ شو او اوس دوى مست شول . حالانكه دا عارضى امن دې. د قيامت په ورځ به دوى ته هيڅ امن نه وى. په دې ځائې كښې اګر چه ددوى مالونه او ددوى ځانونه بچ شو ليكن الله ﷻ سره به دوى ته درد ناك عذاب ملاويږى؟. ابن جرير رحمه الله هم دې قول ته ترجيح وركړې ده. او ددې ئې ډير تائيد كړې دې. ځكه چه مكر دهوكه او مذاق چه بغير د څه وجې

(١) احمد: ١٧٨/٥، كتاب الاستعاذه باب الاستعاذه من شر شياطين الانس: ٥٥٠٩)–

نه وی ددې نه خو دالله ﷻ ذات پاك دې. خود انتقال او بدلې اودمقابلې په طور دا الفاظ دالله ﷻ په حق کښې د وئیلو څه حرج نشته. حضرت ابن عباس ﷺ هم دا فرمائی چه دا ددوی بدله ده اوددوی سزا ده.

قوله تعالی:- وَيَمُدُّهُمْ

منافقانو ته مهلت ورکول:- د ﴿وَيَمُدُّهُمْ﴾ مطلب ډهیل ورکول او زیاتول کرې شوې ده. لکه فرمائی ﴿أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُم بِهِ﴾ یعنی آیا دوی دا ګنړی چه ددوی مالونه او ددوی اولاد زیاتیدل ددوی دپاره ښه څیز دې نه دوی ته بالکل صحیح شعور نشته دې. او فرمائی چه ﴿سَنَسْتَدْرِجُهُم مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ﴾ یعنی داشان به مونږ دوی په مزه مزه نیسو چه دوی ته به معلومه هم نشي. نو مطلب داشوچه یو خوا دوی دا ګناه کوی او بل طرف ته ددوی دنیاوی نعمتونه زیاتیږی اودوی خوشحالیږی حالانکه په اصل کښې دا عذاب دې. قرآن پاك کښې په بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ﴾ یعنی کله چه دې خلقونصیحت هیر کړو نو مونږ په دوی باندې دټولو څیزونو دروازې پرانیستې تردې پورې چه دوی په خپلو څیزونوباندې نازیدل نو مونږ دوی لره راونیول نو اوس اوویریدل اود ظالمانو بربادی اوشوه او اووئیلې شو چه تعریفونه دالله ﷻ دپاره دی. ابن جریر رحمه الله فرمائی چه دوی د مهلت ورکولواو دوی ته په خپلې سرکشۍ او بغاوت کښې دزیاتیدو دپاره نوره زیاتی اوکړې شوه. بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ﴾ مونږ د دوی زړونه اړوو راړوو

قوله تعالی:- فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ

د طغیان معنی:- ﴿طُغْيَانِهِمْ﴾ وائی په یو څیز کښې داخلیدو ته. لکه چې فرمائی ﴿إِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَاءُ﴾ ابن عباس ﷺ فرمائی چې دوئ خپل کفر کښې ډیر وربوختیږی. عَمَه ګمراهۍ ته وائی، نو ددې جملې مطلب داشو چه ضلالت او کفر کښې ډوب شول. او دې ناپاکۍ دوی لره راګیرکړل. او اوس دوی په دې دلدل کښې راکوزیږی. او هم په دې ناپاکۍ کښې انخلی. او د خلاصی ټولې لارې په دوی باندې بندې شوی دی. نو په داسې دلدل کښې چه وی او بیا ړوندوالې، او کوڼ توب اوبیوقوفتیا وی، هغوی به څنګه نجات بیامومی. د سترګو ړندو دپاره په عربۍ کښې دعمی لفظ رازی. او د زړه د ړوند دپاره دعمه لیکن کله د زړه د ړوندپاره دعمی لفظ رازی لکه په قران پاك کښې دی چه ﴿وَلَٰكِن تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ﴾ لیکن زړونه ئې ړانده دی کوم چه په سینو کښې دی.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ	اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ	بِالْهُدَىٰ	فَمَا	رَبِحَتْ
داهغه خلق دی	چې اغستلې ئې ده ګمراهي	په بدله دهدایت کښې	خو اونۀ کړه	ګټه
داهغه کسان دي چې د هدایت په بدل کښې ئې ګمراهي په بیعه اخستې ده خو ددوی سوداګرۍ څه				
تِجَارَتُهُمْ	وَمَا كَانُوا	مُهْتَدِينَ		
سوداګرۍ ددوۍ	اونۀ دی دوۍ	صحیح لارموندونکی		
ګټه او نکړه	اونه دوی (دحق) لار موندونکی دی			

قوله تعالی:- أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ

دهدایت په بدله کښې ګمراهی اخستل:- حضرت ابن عباس ﷺ، حضرت ابن مسعود ﷺ او بعضې نورو صحابه کرامو ﷺ نه روایت دې چه هغوی هدایت پریښودو او ګمراهي ئې واخستله. حضرت عبدالله فرمائی چه دوی دایمان په بدله کښې ګمراهي خوښه کړه. لکه څنګه چه د ثمودیانو باره کښې ارشاد دې چه ﴿وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ﴾ یعنی ددې باوجود چه مونږ ثمودیانو ته لار اوښائیله مګر بیاهم هغوی ددې رهنمائی په بدله کښې ړوندتوب خوښ کړو. مطلب دا شو چه منافقان د هدایت نه

واوړيدل او ګمراهۍ طرف ته راغلل. اودهدايت په بدله کښې ئې ګمراهي واخستله يعنې هدايت ئې خرڅ کړو او ګمراهي ئې واخستله. که اوس ئې ايمان راوړې وي او بيا کافر شوي وي يا ورته هډود ايمان راوړل نه وي نصيب شوي. او په دې منافقانو کښې دوه قسمه خلق وو. چنانچه په قران پاك کښې دي چه (ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ اٰمَنُوْا ثُمَّ كَفَرُوْا فَطُبِعَ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُوْنَ) يعنې دا په دې وجه چه دوی ايمان راوړو او بيا کافران شو نوددوی په زړونو باندې مهر اولګولې شو.اوداسې منافقان هم دي چه هغوی ته ايمان نصيب نشو.

قوله تعالى:- فَمَا رَبِحَتْ تِّجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوْا مُهْتَدِيْنَ

په تجارت کښې تاوان:- نو نه خودوی ته په دې سودا کښې څه فائده ملاؤ شوه او نه ورته لار ملاؤ شوه. بلکه دهدايت د چمن نه اووتل او په ازغو کښې داخل شو او د جماعت د مضبوطې قلعه نه اووتل او په تنګو جيلونو کښې داخل شو اود امن نه اووتل او په ويرو اوتيارو کښې داخل شو اود سنت د پاکو باغونو نه اووتل او د بدعت په ويرانو ځنګلونو کښې داخل شو[1]

مَثَلُهُمْ	كَمَثَلِ	الَّذِي						
مثال ددوی	اِيشان دمثال	دهغه کس دې						
ددې درغلوخلقو مثال	دهغه	چا پشان دې						
اسْتَوْقَدَ	نَارًا	فَلَمَّا	اَضَاءَتْ	مَا	حَوْلَهٗ	ذَهَبَ اللّٰهُ		
چې بل کړې ئې وی	اور	نوهرکله	چې روښانه کړو	ادې وور	خو اوشاپول خائې دهغه	نو واخستلو الله		
چې اور ئې په تيارهٔ کښې بل کړو		نوهرکله چې	ګيرچاپيره خائې ئې رڼا کړو			نو الله پاك د دوی		
بِنُوْرِهِمْ	وَتَرَكَهُمْ	فِيْ ظُلُمٰتٍ	لَّا يُبْصِرُوْنَ					
طاقت دليدلو دهغوی	اوپريښودل ئې هغوی	په تيروکښې	اچې نه وينې هيڅ څيز					
(د سترګو) رڼا ختمه کړه	اوپه تورو تيرو کښې ئې پريښودل		اچې هيڅ نه وينې (دوی)					
صُمٌّۢ	بُكْمٌ	عُمْيٌ	فَهُمْ	لَا يَرْجِعُوْنَ				
کانړه دی	چاړاګان دی	ړانده دی	اوس دوی	نهٔ واپس کيږی				
کانړه ،ګونګيان اوړانده دی			انود (خپلې ګمراهۍ نه)	بيرته نه راګرځی				

قوله تعالى:- مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا

دمنافقانو مثال:- مثال ته په عربئ کښې مثيل هم وائی. ددې جمع امثال راځی. لکه په قران پاك کښې دی چه ﴿وَتِلْكَ الْاَمْثَالُ﴾ يعنې دامثالونه مونږ خلقو دپاره بيانوؤ اوپه دې باندې صرف عالمان پوهيږی. دآيت مطلب دادې چه منافق ګمراهي دهدايت په بدله کښې او ړوند والې دبينائی په بدله کښې اخلی.

قوله تعالى:- فَلَمَّا اَضَاءَتْ مَا حَوْلَهٗ ذَهَبَ اللّٰهُ بِنُوْرِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِيْ ظُلُمٰتٍ لَّا يُبْصِرُوْنَ

په تياره کښې اور بلول:- ددوی مثال دهغه سړی په شان دې چه په تياره کښې اور بل کړی اوده ته ښی طرف ته او ګس طرفته څيزونه په نظر راغلل او پريشانی ترې لرې شی او د فائدې اميد ورته اوشی چه په دې کښې اورمړ شی اويو دم تياره شی، چه نه نظر کار کوی او نه لار معلوميږی او دې سره سره هغه سړې پخپله کونړ وی، نه د چا خبره آوريدې شی، ګونګې وی د چا نه تپوس نشی کولې، ړوند وی چه

[1]) الطبرى: (۳۱٦/۱)-

په رڼا سره هم کار نشي کولې. اوس به دې څنګه لار اومومي. هم داشان دامنافقان هم دي چه هدايت لره ئې پريخودې دي او لاره ترې هيره شوې ده او نيکي ئې پريخودې ده او بدي غواړي. ددې مثال نه معلومه شوه چه دې خلقو ايمان قبول کړې وو خوکفر ئې کړې وو. لکه څنګه چه په قران پاك کښې په ډيرو ځايونو کښې په صراحت سره موجود دی. والله اعلم.

حضرت امام رازی رحمه الله په خپل تفسير کښې د سدی رحمه الله نه دانقل کړی دی ،بيا وائي چه دا تشبيه ډيره ښه ده او صحيح ده ځکه چه مخکښې دې منافقانوته دايمان نور حاصل شو او بيا ددوی دنفاق په وجه هغه (نور)مړ شو. اودوی په حيرت کښې پريوتل. او د دين د حيرت نه به زيات حيرت بل څه وی؟

حضرت ابن جرير رحمه الله فرمائي چه د چا دپاره دامثال بيان شوې دې هغوی ته هيڅ وخت هم ايمان نه وو نصيب شوې ځکه چه مخکښې دالله ﷻ فرمان تير شوې دې چه ﴿وَمَا هُم بِمُؤْمِنِينَ﴾ يعنی اګر چه دوی په ژبه باندې په الله ﷻ اوپه ورځ دقيامت باندې د ايمان راوړلو وائي خو په حقيقت کښې دوی ايماندار نه دي. ليکن صحيح خبره داده چه په آيت مبارك کښې ددوی دکفر او د نفاق دوخت خبر ورکړې شوې دې . ددې نه ددې انکار نشي کولې چه ددې حالت کفر او نفاق نه مخکښې دوی ته ايمان نصيب شوې وو. ممکن دی چه ايمان ئې راوړې وی ، بيا ددې نه روستو شو او اوس ددوی په زړونو باندې مهر لګيدلې دې. اوګورئی دقران پاك په بل ځائې کښې څه وائي ﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا﴾دا په دې وجه دوی دايمان نه پس کفر کړې وو. بيا ددوی په زړونو باندې مهر اولګولې شو او اوس دوی هيڅ نه پيژني. هم دا وجه ده په دې مثال کښې د رڼا اوتيارې ذکر دې. يعنی کلمه دايمان د ظاهرولو په وجه په دنيا کښې پرې څه نور اوشو ليکن دکفر دپټولو په وجه بيا په آخرت کښې په تيارو کښې راګير شو.

دجماعت نه په يو فرد سره تعبير:- ديوجماعت مثال اکثر په يوسړی سره ذکر کولې شی قران پاك فرمائي چه﴿رَأَيْتَهُمْ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ﴾يعنی ته به اوګورې چه دوی به ستا طرف ته سترګې نيولې ګوری د هغه سړی پشان د مرګ په سلګو کښې وی. اوپه دې آيت کښې هم اوګورئی ﴿مَّا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ﴾ يعنی ستاسو دټولو پيداکول او دوژلو نه پس بيا ژوندی کول داسی دی لکه څنګه چه ديو ځيز نفس دوباره ژوندی کيدل . په دريم ځائي کښې دی چه تورات زده کړی او عمل اوعقيده ئې ددې مطابق نه وی نو ددوی مثال. بيانوی ﴿كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا﴾ چې د دوی مثال د خر په شان دې چه کتابونه پرې بار شوی وی. په دې ټولوآيتونو کښې ديو ډلې مثال ورکړې شوې دې ، داشان په ذکر شوی پورتنو آيتونو کښې د منافقانو ديوډلې مثال په يو سړی سره ورکړې شوې دې ،

تقديردکلام:- بعضې وائي چه تقدير کلام څه داسې دې چه ﴿مثل قصتهم كمثل قصة الذين استوقدوانارا﴾ يعنی ددوی د واقعې مثال دهغه خلقو د واقعې پشان دې چه اوور بل کړی،بعضې وائي اووربلوونکې يو دې ليکن بلوی ئې ديو جماعت دپاره چه ده سره دې. اوڅه خلق وائي چه ﴿الَّذِي﴾ په دې ځائي کښې په معنی د ﴿الَّذِينَ﴾ دې لکه چه دشاعرانو په شعرونو کښې رازی. څه وايم چه پخپله په مثال کښې د واحد صيغې نه پس د جمعې صيغه هم ده. ﴿بِنُورِهِمْ﴾ او﴿وَتَرَكَهُمْ﴾ او﴿لَا يَرْجِعُونَ﴾ اوګورئی او داشان په کلام کښې اعلی فصاحت او بهترين ښه والې راغلو. الله ﷻ ددوی رڼا بوتله. ددې مطلب دادې چه کوم نور نفع ورکونکې هغه خودوی نه لرې کړې شو اولکه څنګه چه اوور نه پس ددې د ګرموالی لوګې اوتياره پاتې کيږی داشان دوی سره نقصان رسولو والا ځيز يعنی شك ،کفر اونفاق پاتې شو نه خو دوی صحيح لار کتلې شی اونه دنورو ښه خبره آوريدلې شی اونه د چا نه دښيګړې سوال کولې شی ، اوس بيا واپس کيدل او په هدايت باندې راتلل محال شو ، ددې تائيد کښې د مفسرينو اقوال اوورئی.

دابن کثيرد رائې تائيد:- حضرت ابن عباس رضي الله عنه ، حضرت ابن مسعود رضي الله عنه او بعضې صحابه کرام رضي الله عنهم فرمائي چه دحضور ﷺ مدينې ته د راتلونه پس څه خلقو اسلام قبول کړو خو بيا منافقان جوړ شو ،

ددوی مثال دهغه سړي پشان دي چه په تیاره کښې وی ، بیا اور بل کړي او رڼړا شي او چاپیر چل کښې ښه اوبد اوګوری اوورته معلوم شي چه په کومه لار باندې دې ؟ چه په دې کښې یو دم اوور مړ شي او رڼړا ختمه شي. اوس ورته معلومه نه ده چه په کومه کومه لار څه څه دی ؟ دآشان منافقان د شرك او کفر په تیارو کښې وو ، بیا ئې اسلام راوړو او ښه او بد یعنی حلال حرام وغیره ئې اوکتل خو بیا هم کافر شو اوحرام اوحلال خیر او شر کښې څه فرق پاتې نشو.

دنور اوظلمت نه مراد:- حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي چه د نور نه مراد ایمان اود ظلمت نه مراد ضلالت اوکفر دي. دا خلق په هدایت باندې وو. لیکن بیا ئې سرکشي اوکړه او اوخوئیدل. حضرت مجاهد رحمه الله فرمائي چه دایماندارئی او د هدایت طرف ته د رخ کولو نه د چاپیر چل ځیزونو په رڼړا کولو سره تعبیر کړې شو. د عطاء خراساني رحمه الله قول دې چه منافق کله کله نیکي ګوری او دا پیژني هم خوبیا دده د زړه روندتوب په ده باندې غالب شي . حضرت عکرمه رحمه الله،حضرت عبدالرحمن ، حضرت حسن رحمه الله ،حضرت سدی رحمه الله او ربیع رحمه الله نه دا نقل شوی دی .عبدالرحمن بن زید رحمه الله فرمائي چه د منافقانوهم دا حالت دې چه ایمان راوړی او ددې پاکي رڼړا سره ددوی زړونه ګویا پړقیږي ، لکه څنګه چه په اوور بلولو سره د چاپیر چل ځیزونه روښانه کیږي. خوکفر بیا دا رڼړا مړه کوی . لکه څنګه چه اوور مړه کیدل بیا تیاره کوی ،دا ټول اقوال خو زمونږ د تفسیر په تائید کښې وو چه دکومو منافقانو دا مثال بیان شوې دې هغوی ایمان راوړې وو ، بیا ئې کفر اختیار کړو .

دابن جریر تائید:- اوس د ابن جریر رحمه الله په تائید چه کوم تفسیر دې هغه واورئی. حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي چه دا مثال د منافقانو دې چه هغوی داسلام په وجه عزت حاصلوی. په مسلمانانو کښې نکاح ، وراثت او مال غنیمت تقسیمیږي . لیکن مړکیدو سره ترې دا عزت لاړشي. لکه څنګه چه د اور رڼړا د اورمړ کیدو سره لاړه شي. ابوالعالیه رحمه الله فرمائي کله منافق ﴿لا اله الا الله﴾ وائي نو په زړه کښې ئې نور پیدا کیږي،بیا چه په کوم ځائې ئې شك اوکړو نو نور لاړو ،لکه څنګه چه لرګي بل شي او رڼړا شروع کړي اوچه کله مړ شي نو ددې رڼړا ختمه شي. ضحاك رحمه الله فرمائي نور نه مراد په دې ځائې کښې ایمان دې چه ددوی ژبو باندې وو. قتاده رحمه الله فرمائي چه ﴿لا اله الا الله﴾ ددوی دپاره رڼړا کوی. امن و امان او خوراك څکاك او ښځه بچي ټول ملاؤ شي ، خود شك او نفاق په وجه ددوی نه دا راحتونه واخستلې شي. لکه څنګه چه د اور مړ کیدو سره رڼړا لاړه شي. قتاده رحمه الله فرمائي چه ﴿لا اله الا الله﴾ وئیلو سره منافق ته دینی فائده لکه په مسلمانانو کښې د هلك اوجینئ لین دین ، وراثت ، دمال تقسیم اوحفاظت وغیره ملاؤ شي لیکن چونکه ددوی په زړه کښې د ایمان جرړه او دده په کارونو کښې حقیقت نه وی څکه دمرګ په وخت کښې هغه ټولې فائدې دده نه واخستلې شي لکه د اور رڼړا چه کله مړه شي.

حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي چه په تیارو کښې پریښودل دمرګ نه پس عذاب دې. دا خلق حق ګوری ،په ژبه ئې وائي اوکفر اوظلمت نه اوزی ، لیکن بیا دکفر او نفاق په وجه دهدایت کتل او حق باندې د قائم پاتې کیدل د دوی نه واخستلې شي.د سدی رحمه الله قول دې چه د تیارو نه مراد د دوی نفاق دې. حضرت حسن بصری رحمه الله فرمائي چه دمرګ په وخت کښې دمنافق بدعملونه دتیارو په شان په دده باندې راشي او هیڅ د ښیګړې رڼړا ده سره پاتې نشي چه په دې سره دده دتوحید تصدیق اوکړې شي.

قوله تعالی:- صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ

دنفاق نه نهٔ واپس کیدل:- دوی د حق اوریدو نه ګونګیان دی،او د حق د لارې لیدو نه اوپه دې د پوهیدلو نه رانده دی. اوهدایت طرف ته واپس نشي راتلې.او دوی ته دا نه نصیب کیږي او نه نصیحت حاصلولې شي.

اَوۡ كَصَيِّبٍ

| يائې مثال | پشان دشيبو باران دى

يادووئ مثال دهغه چادئ چې د آسمان نه په شيبو شيبو

مِّنَ السَّمَآءِ فِيۡهِ ظُلُمٰتٌ وَّرَعۡدٌ وَّبَرۡقٌ ۚ يَجۡعَلُوۡنَ

چې وريږي داسمان نه | چې په هغې كښې | تيرې | اوتندر | اوبريښناوى | ردى هغوئ

باران وريږي | چې په كښې څوځو تيرې وى اوګړزهار اوبريښنا وى | نو دوئ خپلې ګوتې په غوږونو

اَصَابِعَهُمۡ فِىۡۤ اٰذَانِهِمۡ مِّنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الۡمَوۡتِ ؕ وَاللّٰهُ

ګوتې خپلې | په غوږونو خپلو | دوجې د ګړزارى نه | د وجې د يرې د مرګه | الله

كښې ټومبى | دتندر دګړزهار دلاسه | د هلاكت د ويرې نه | اوالله پاک (پخپل قدرت سره)

مُحِيۡطٌۢ بِالۡكٰفِرِيۡنَ ۝ يَكَادُ الۡبَرۡقُ يَخۡطَفُ اَبۡصَارَهُمۡ ؕ

په ګيره كښې اغستونكې دى | حق منكرو خلقو لره | نزدې ده | چې دابريښنا | ويسى نظر دسترګو دهغوئ

دكافرانو نه راتاؤشوې دې | نزدې ده چه بريښنا دسترګو نظر اوتختوى (اونظرئې كار پريږدى)

كُلَّمَاۤ اَضَآءَ لَهُمۡ مَّشَوۡا فِيۡهِ ۙ وَاِذَاۤ اَظۡلَمَ عَلَيۡهِمۡ قَامُوۡا ؕ

كله چې | رنړا شى | هغوئ ته | نوروان شى | په هغې كښې | او كله چې | تياره شى | په هغوئ باندې | نو ودريږى

هر كله چې لره رنړا شى نو دوئ په كښې روان شى | او چې پرې تياره شى نو بيا په تپوا ودريږى

وَلَوۡ شَآءَ اللّٰهُ لَذَهَبَ بِسَمۡعِهِمۡ وَاَبۡصَارِهِمۡ ؕ

اوكه چرې | غوښتلې | الله | نو اغستلې به ئې وى | قوت داوريدو دهغوئ | اودليدو دهغوئ |

| او كه الله تعالى رضاشوې وه | نو (سره دهر قسم حفاظت نه) بخ ئې ددوئ غوږونه كانړهٔ سترګې ړندې كړې وې

اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىۡءٍ قَدِيۡرٌ ۝ ع

بې شكه چې الله | په هر څيز باندې | قادردى |

بيشكه الله تعالى په هر څيز پوره پوره قدرت لرى |

قوله تعالى: اَوۡ كَصَيِّبٍ مِّنَ السَّمَآءِ فِيۡهِ ظُلُمٰتٌ وَّرَعۡدٌ وَّبَرۡقٌ ۚ

دمنافقانودويم مثال:- دا دويم مثال د بل قسم منافقانو دپاره بيان شوې دې . دا هغه قوم دې چه په هغوى باندې كله حق ظاهريږى اوكله په شك كښې پريوزى .نودشك په وخت ددوى مثال لكه د باران په شان دې. د (صَيِّبٍ) معنى باران دى . بعضو د وريځو معنى هم كړې ده. ليكن زيات مشهور باران دې چه په تيارو كښې وريږى. د(ظُلُمٰتٌ) نه مراد شك ، كفر اونفاق دې او(رَعۡدٌ) يعنى تندر چه خپل خوفناك آواز سره زړه ويروى. هم دا حال د منافقانو دې چه دوى سره هر وخت ويره وى او پريشانى وى لكه څنګه چه په بل ځائې كښې دى ﴿يَحۡسَبُوۡنَ كُلَّ صَيۡحَةٍ عَلَيۡهِمۡ ؕ﴾ هر آواز په خپل ځان ګنړى. او په بل ځائې كښې ارشاد دې چه دا منافقان داالله ﷻ په نوم قسمونه خورى او وائى چه هغوى ستاسونه دى ليكن په اصل كښې دوى ويريدونكى خلق دى او كه دوى څه پناه يا لار بيا مومى نو يقينًا دوى به هغې ته ورشى.چې كوم ايمان په يو وخت كښې په زړه كښې يو رنړا جوړوى نودهغې مثال ئې بجلئ سره وركړې دې.

قوله تعالى:- يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِيٓ ءَاذَانِهِم مِّنَ ٱلصَّوَٰعِقِ حَذَرَ ٱلْمَوْتِ

په غوږونو کښې ګوتې ورګول:- نو دوی په هغه وخت کښې دوی خپلې ګوتې دمرګ د ویرې د وجې په خپلو غوږونو کښې ورکوی،لیکن دا دوی ته هیڅ فائده نه ورکوی. دا د الله ﷻ دقدرتونو اود هغه دارادو لاندې دی.دوی بچ کیدلې نشی.لکه څنګه چه په بل ځائې کښې دی چه﴿هَلْ أَتَىٰكَ حَدِيثُ ٱلْجُنُودِ ۝ فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ ۝﴾یعنی آیا تاته د لښکر اودفرعون او دثمود واقعات نه دی راغلې.که راغلی هم وی خو دا کافران هغه دروغ ګنړی او الله ﷻ دوی راګیروی.

قوله تعالى:- يَكَادُ ٱلْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَٰرَهُمْ ۖ كُلَّمَآ أَضَآءَ لَهُم مَّشَوْا۟ فِيهِ

د نظرونو سوزول:- دبجلۍ د سترګو برینبول او (ددې د برښیدو په وخت کښې) ددې د قوت او سختۍ بیان دې او دې سره سره) ددې منافقانو د بینائی دکمزورۍ اود دوی د ضعف ایمان بیان دې. حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه مطلب دادې چه دقران پاك مضبوط آیتونه به ددوی رازونه ښکاره کړی او ددوی پټ عیبونه به ښکاره کړی. او دوی به په خپل نورانیت سره چپ کړی (١)

قوله تعالى:- وَإِذَآ أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا۟ ۚ

په تیاروکښې اودریدل:- کله چه په دوی باندې تیاره شی نو اودریږی یعنی کله چه په دوی باندې دایمان رنړا ظاهره شی نو ددوی زړونه روښانه شی او په (حق) پسې روان شی خو بیا چه کله دوی ته څه شك او شبه راشی نو په زړونو کښې ئې نفرت او ظلمت پیدا شو او تش اودریږی. ددې مطلب دادې چه اسلام ته لړ شان عروج ملاؤ شی نو ددوی زړونه لږ شان په اطمینان کښې شی خو کله چه اسلام د دې خلاف په نظر راغلو نودوی التیه شول او واپس شو(٢)لکه دالله ﷻ ارشاد دې چه ﴿وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَعْبُدُ ٱللَّهَ عَلَىٰ حَرْفٍ ۖ﴾ بعضې د خلقونه هغه هم دی چه په غاړه باندې ولاړ وی او دالله ﷻ عبادت کوی نو که ورته لړه شان ښیګړه ملاؤ شوه نو مطمئن شو او که ورته لړ بد ملاؤ شو نو بیا واپس اورغړی.حضرت ابن عباس ﷺ دا هم فرمائی چه ددوی په رنړا کښې تګ داسلام کلمه وئیل دی او په تیاره کښې تګ کفر طرف ته تګ دې. او نورو مفسرینو نه هم دا قول نقل دې. اوزیات صحیح هم داقول دې (٣). والله اعلم.

د قیامت په ورځ د ایمان رنړا:- دقیامت په ورځ به ددوی داحال وی چه خلقو ته به ددوی دایمان د اندازې مطابق نور ملاویږی. بعضوته به د څو څو میلو پورې او بعضو ته به ددې نه هم زیات او چاته به ددې نه هم کم تر دې چه بعضو ته به دومره نور ملاؤ شی چه کله به روښانه کیږی اوکله به پرې تیاره کیږی بعضې خلق به داسې هم وی لړ شان مزل به کوی اوبیا به اودریږی،بیا به لړ شان مزل کوی او بیا به اودریږی. بیا به ورته لړ شان نور ملاؤ شی اوبیا به مړ شی.اوبعضې بې نصیبه به هغه خلق وی چه د هغوی نور به بالکل مړشوې وی.دا (خلق) به منافق وی چه ددوی په باره کښې الله ﷻ فرمائی﴿يَوْمَ يَقُولُ ٱلْمُنَٰفِقُونَ وَٱلْمُنَٰفِقَٰتُ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱنظُرُونَا﴾یعنی په کومه ورځ چه به منافقان سړی اومنافقانې ښځې ایماندارو ته آوازونه کوی او وائی به لړ شان اودریږئی مونږ هم ځان سره بوزئی چه مونږ هم ستاسو دنور نه فائده اوچته کړو. نوورته به اووئیلې شی واپس لاړ شئ او رنړا تلاش کړئی. ددې مومنانو په باره کښې الله ﷻ فرمائی چه ﴿وَٱلْمُؤْمِنَٰتِ يَسْعَىٰ نُورُهُم﴾ یعنی په هغه ورځ به ته اوګورې چه دمومنانوسړو اومومنانې ښځو نه به مخکښې مخکښې اوښی طرف ته نور وی اوورته به وئیلې شی چه تاسو ته دې نن ورځ د جنتونو زیری وی چه ددې لاندې به نهرونه بهیږی.

---

(١) الطبری: (۳۴۹/۱)-
(٢) الطبری: (۳۴۹/۱)-.
(٣) ابن ابی حاتم : (۱ / ۷۵)-

اوفرمائي چه په کومه ورځ به نه رسوا کوي الله ﷻ نبي ﷺ لره اوهغه خلقو لره چه په دوي باندي ئې ايمان راوړې وي. د دوي نور به ددوي نه وړاندې طرف ته وي او ښي طرفته به وي او هغوي به وائي چه ائې زمونږ ربه مونږ لره زمونږ نور پوره کړه او مونږ اوبښه او يقينا ته په هر څيزباندې قادر يې. ددې آيتونو نه پس ددې مضمون نور احاديث هم واورئې.

احاديث مبارکه:- نبي کريم ﷺ فرمائي چه بعضو مومنانو ته به دمدينې نه واخله تر عدن پورې نور ملاؤ شي ،بعضو ته به ددې نه کم تر دې چه بعضو ته به دومره کم ملاؤ شي چې صرف د پښې کيخودو ځائې به پرې روښانه کيږي (ابن جرير رحمه الله)

حضرت ابن مسعود رضي الله عنه فرمائي ايمان والو ته به ددوي د اعمالو مطابق نور ملاويږي. بعضوته به دفجورې د ونې برابر او چاته به د قدم برابر اوچاته به صرف دومره نور ملاويږي چه دده ګوته به روښانه وي اوکله به مړ کيږي او کله به روښانه کيږي. (ابن ابی حاتم رحمه الله)

حضرت ابن مسعود رضي الله عنه فرمائي چه دوي ته به نور ملاويږي ددوي داعمالو مطابق چه ددې رڼرا کښې به دوي په پل صراط باندې تيريږي. دبعضو نور به دغر برابر وي ، دبعضو دقجورې برابر او ډيرولو نه کم نور والا به هغه څوك وي چه دهغه نور به دهغه په ګوته باندې وي ،کله به روښانه کيږي او کله مړکيږي. (ابن ابی حاتم رحمه الله)

دمومنانو رڼرا:- حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائي چه ټولو توحيدو والوته به دقيامت په ورځ نور ملاويږي کله چه د منافقانو نور مړشي او موحد به ويريږي او وائي به ﴿رَبَّنَآ أَتۡمِمۡ لَنَا نُورَنَا﴾ يعني ائې الله ﷻ زمونږ نور لره پوره کړه (ابن ابی حاتم رحمه الله) دضحاك رحمه الله هم داقول دې .

ددې احاديثو نه معلومه شوه چه خالص مومنان هغه دي چه دهغوي بيان په تيرو شوؤ څلورو آيتونو کښې بيان شو.خالص کفار چه د هغوي ذکر ددې نه پس دوؤ آيتونوکښې راغلې دې اومنافق چه د هغوي دوه قسمونه دي يوخالص منافقان دي چه دهغوي مثال د اور رڼرا سره ورکړې شو ، نورمنافقان هغه دي چه په شك کښې دي کله خو ئې ايمان رڼرا کوي او کله مړشي. ددوي مثال د باران سره ورکړې شوې دې دا د ړومبي قسم منافقانو نه لږکم دي.

داشان په سورت نور کښې هم الله ﷻ دمومنانو اوددوي د زړه د نور مثال د هغه روښانه چراغ سره ورکړې دې چه په روښانه فانوس کښې وي او پخپله فانوس ورسره هم د ستورې پشان پرق کوي نود ايماندار خو يو طرفته زړه روښانه وي او بل دده (نبي کريم) خالص شريعت سره امداد شوې دې ، نو دا نورعلي نور دې .داشان په بل ځائې کښې د کافرو مثال هم ورکوي د خپلې بې وقوفتيا په وجه خپل خانونه څه ګڼرې خو په حقيقت کښې دوي هيڅ نه دي،فرمائي دکافرو دعملونو مثال دشګې د پرقيدونکو ډيرکو پشان دې چه ترې پرې د اوبه ګمان کوي تږدې چه نژدې ورته راشي او اوګوري نو هيڅ نه وي. بيا په بله موقع باندې ددې جاهلانو او کافرو مثال بيانوي چې په سخت جهالت کښې ګرفتار دي.ددوي په مثال کښې فرمائي دسختو تيارو په شان دي چه په ژورسمندر کښې وي چه په چپو باندې چپې وي،بيا د وريځو نه ډك وي اوپه تيارو باندې تياري وي،که لاس راوباسي نوهغه ورته هم نه ښکاري. حقيقت دادې چه د چا دپاره دالله ﷻ نور نه وي نوده سره به نورد کومه راشي ؟

دکافرانو دوه قسمونه:-نو دکافرو هم دوه قسمونه دي.① يو خو نورو خلقو لره کفر طرف ته رابلونکي② بلدنورو تقليد کونکي لکه د سورت حج په شروع کښې دي چه ﴿وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يُجَٰدِلُ فِي ٱللَّهِ بِغَيۡرِ عِلۡمٖ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيۡطَٰنٖ مَّرِيدٖ﴾ يعني بعضې خلق هغه دي چې دالله ﷻ په باره کښې دعلم نه بغير جګړې کوي اوهر سرکښه شيطان پسې روان دي. او بل ځائې کښې الله ﷻ فرمائي چه ﴿وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يُجَٰدِلُ فِي ٱللَّهِ بِغَيۡرِ عِلۡمٖ وَلَا هُدٗى وَلَا كِتَٰبٖ مُّنِيرٖ﴾ يعني بعضې خلق د علم او کتاب او هدايت نه بغير د الله ﷻ په باره کښې جګړې کوي

دسورت واقعه په شروع کښې او په اخر دسورت نساء کښې د مومنانو دوه قسمونه بیان شوی دی سابقین او اصحاب یمین یعنی د الله ﷻ په درګاه کښې مقرب او پرهیزګاره اونیك خلق ، نو ددې آیتونونه معلومه شوه چه دمومنانو دوه ډلې دی ① مقرب او② ابرار. اودکافرو هم دوه قسمونه دی ①کفر طرفته بلونکی ②او ددوی تقلید کونکې اود منافقانو هم دوه قسمونه دی.① خالص پاخه منافقان ②اوهغه منافقان چه په هغوی کښې د نفاق یونیم ښاخ شته وی.

د منافق درې خویونه:- بخاری او مسلم شریف کښې حدیث دې .چې حضرت عبدالله بن عمر ﷺ فرمانی نبی کریم ﷺ فرمانی چه درې خصلتونه دی په چا کښې چه درې واړه وی هغه پوخ منافق دې. او چه په چا کښې یو وی په هغه کښې یوخصلت دنفاق موجود دې.تر کومې پورې چه دا پرې نږدی①په خبرو کښې دروغ ونیل ② وعده خلافی کول ③ په امانت کښې خیانت کول (¹)ددې نه ثابته شوه چه په انسان کښې هم کله څه حصه د نفاق وی خواه که هغه عملی نفاق وی اویا اعتقادی لکه چه د آیت او حدیث نه معلومیږی. دسلفو اود عالمانو د یوې ډلې هم دامذهب دې .ددې بیان مخکښې هم تیر شوې دې. اوبیابه هم رازی انشاءالله .

د زړه څلور قسمونه:- مسند احمد کښې دی چه نبی کریم ﷺ فرمانی چه زړه په څلور قسمه دې. ① یو خو صفا زړه دې چه د روښانه چراغ په شان پرقیږی.② دونم هغه زړه چې غلاف کښې وی ③ دریم هغه زړه دی چه الټه دې④ هغه زړه چه مخلوط وی. رومبې زړه د مومن دې چه پوره شان سره نورانی دې دویم دکافر زړه دې په دې پردې پرتې دی. دریم خالص دمنافق زړه دې چه ده ته معلومه وی خو بیا هم انکار کوی. څلورم زړه د هغه منافق دې په هغې کښې ایمان او نفاق دواړه وی. دایمان مثال دهغه شینکی پشان دې چه پاکو اوبه سره وده کوی او دمنافق مثال دهغه دانې په شان دې چه په هغې پیپ او وینه زیاتیږی ، اوس چه کومه ماده زیاته شی هغه به غالبه رازی (²). ددې حدیث اسناد هم عمده دی.

دغوږونو او سترګو هلاکت:- حضرت ابن عباس ﷺ فرمانی چه که الله ﷻ غواړی نوددوی غوږونه او ددوی سترګې به بربادې کړی. مطلب دادې چه کله دوی ته حق معلوم شو اودوی هغه پریښودو نو الله ﷻ په هرڅیز باندې قادر دې یعنی الله ﷻ که غواړی نو دوی ته به عذاب ورکړی. اوکه غواړی نو معاف به ئې کړی (³).

په ایت کښې د ،،او، کلمې تحقیق:- په دې ځانې کښې دقدرت بیان دې. څکه مخکښې ئې منافقان دخپل عذاب اوجبروت نه ویرولی دی اوفرمانی چه هغه پاك ذات ددوی په راګیرولو باندې قادر دې. د قدیرمعنی قادر ده(⁴).لکه څنګه چه دعلیم معنی عالم ده .ابن جریر رحمه الله فرمانی چه دا دوه مثالونه دیو قسم دی. اومعنی کښې د"و"دی. لکه بل ځانې کښې چې فرمانی [وَلَا تُطِعۡ مِنۡهُمۡ ءَاثِمًا أَوۡ كَفُورًا] یا لفظ "او" د اختیاردپاره دې یعنی که دامثال بیانوئ اوکه هغه مثال بیانوې دواړوکښې اختیار دې. قرطبی رحمه الله فرمانی او په دې ځانې کښې تساوی یعنی برابرئ دپاره دې لکه دعربئ محاوره ده ﴿جالس الحسن اوابن سیرین ﴾زمحشری رحمه الله هم دا توجیه کوی نو مطلب داشو چه په دې دواړو مثالونو کښې چه کوم مثال غواړې بیانوه ، دواړه ددوی دحال مطابق دی.

---

¹) صحیح بخاری: کتاب الایمان باب علامات المنافق : ۳۴، صحیح مسلم: ۵۷)–.
²) احمد: حضرت/۱۷،)–
³) ابن ابی حاتم : ۱ / ۷۶)–
⁴) الطبری: ۱/۳۶۱)–

خه وايم داپه اعتباردمنافقانو اود دوی داحوالو اود صفاتو په اعتبارسره دي.لکه په سورت براءت کښې ﴿فَمِنْهُمْ مَنْ اٰمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ﴾ بيانوی او هم د دوی ئې ډيرقسمونه اوډير اقوال بيان کړي دی. نو دا دوه مثالونه د دوه قسمه منافقانو دی چه د هغوی اقوالو او صفاتو سره بالکل مشابه وو. والله اعلم.
سورت نورکښې دوه قسمونه د کفارومثالونه بيان شوی دی① يوکفرطرفته بلونکی او②مقلد فرمائی ﴿وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍۢ بِقِيْعَةٍ﴾ بيا فرمائی ﴿اَوْ كَظُلُمٰتٍ﴾ نوړومبې مثال يعنی د شګې ډيری دکفر طرفته بللو والادی چه په جهل مرکب کښې انختی دی.دويم دمقلد دې چه سخت جهالت کښې اخته دې والله اعلم.

يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوْا رَبَّكُمُ الَّذِيْ
اے | خلقو | عبادت کوئ |درب خپل| هغه رب
اې خلقو دهغې پروردګارعبادت کوئ
خَلَقَكُمْ وَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ﴿۲۱﴾
چې پيدائې کړئ تاسو|اوهغه خلق |چې وووړاندې ستاسو نه| د دپاره چه تاسو| پرهيزګارجو شئ
چې تاسو اوستاسو نه پخوانی ئې پيدا کړی دی | چې په دې طريقه تاسو خان د عذاب نه بچ کړئ
الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ فِرَاشًا وَّالسَّمَآءَ بِنَآءً ۪ وَّاَنْزَلَ
هغه (رب) چې |جوړه کړئ ئې ده تاسو دپاره|زمکه | فرش | اوآسمان | چت | اووې وروليې
الله تعالی هغه لوئې ذات دې چې زمکه ئې تاسودپاره بستره ګرځولې ده|او آسمان ئې درباندې ګنبدښکاره کړيدې|اودآسمان
مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَخْرَجَ بِهٖ مِنَ الثَّمَرٰتِ رِزْقًا لَّكُمْ ۚ فَلَا
د آسمان نه | اوبهٔ | او راوی ويستی|په دې سره| هر قسم ميوې | دپاره د خوراک | ستاسو| نو مهٔ
(دطرفه) اوبه راليږی | نوپه هغې سره ئې ستاسو د خوراک دپاره رنګ رنګ ميوې پيداکړی دی نواوس مه
تَجْعَلُوْا لِلّٰهِ اَنْدَادًا وَّاَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿۲۲﴾
جوړوئ الله سره| مقابل | اوحال داچې تاسو| پوهيږئ |
پيدا کوئ د الله تعالی سره شريکان| حا دا چه تاسو پوهيږئ|

قوله تعالی:- يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوْا رَبَّكُمُ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ

د الله د حدانيت دلائل:- ددې ځائې نه دالله ﷻ توحيد او دهغه د ذات الوهيت بيان شروع کيږی او هم هغه ذات خپلو بندګانو لره دعدم نه وجود ته راوستولو او هم هغه ذات هر شان ظاهری او باطنی نعمتونه ورکړی دی.

قوله تعالی:- الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ فِرَاشًا وَّالسَّمَآءَ بِنَآءً

دزمکې او اسمان نعمت:- هم هغه ذات دزمکې فرش جوړ کړو او په دې کښې ئې مضبوط غرونه ميخونه جوړ کړل اوآسمان لره چت جوړ کړو.لکه بل ځائې کښې فرمائی چه﴿وَجَعَلْنَا السَّمَآءَ سَقْفًا مَّحْفُوْظًا﴾ يعنی آسمان ئې محفوظ چت جوړ کړو ددې باوجود چه دوی د نښو نه مخ اړوی.

قوله تعالی:- وَّاَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَخْرَجَ بِهٖ مِنَ الثَّمَرٰتِ رِزْقًا لَّكُمْ

دباران نازول:- اوبه د آسمان نه د نازلو مطلب د وريځو نه نازل فرمائيل دی. په هغه وخت کښې چه کله خلق ددې پوره محتاج وی، بيا په دې اوبو سره رنګ په رنګ ميوې پيدا کول دی چه دې نه خلق فائده اوچتوی. او ددوی څناور هم .لکه په قران پاک کښې ځائې په ځائې ددې بيان راغلې دې،يو ځائې کښې

ارشاد دې چه ﴿اَللّٰهُ الَّذِیْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ قَرَارًا﴾ یعنی الله تعالی ستاسو دپاره زمکه فرش اوآسمان چت گرزولې دې اوتاسوته ئې ښکلې ښکلی صورتونه درکړی دی.او پاکه روزی ئې درکړه. هم دا الله ﷻ دې چه برکتونو والا اود ټول عالم پالونکې دې . نودټولو خالق ، دټولو رازق ، دټولو مالك هم الله ﷻ دی ، اوهم دا وجه ده چه د هر قسمه عبادت مستحق دې او د دې چې څوک ورسره شریک نکړې شی ځکه نې اوفرمائیل چه الله ﷻ سره شریك مه جوړوئی حالانکه تاسوته پته ده.

قوله تعالی:-فَلَا تَجْعَلُوْا لِلّٰهِ اَنْدَادًا

دالله ﷻ په بندگانو باندې حق:-بخاری شریف اومسلم شریف کښې حدیث دې،ابن مسعود ﷛ تپوس کوی ائې نبی کریم دټولو نه لویه گناه کومه یوه ده ؟ فرمائی دالله ﷻ سره شریك جوړول ([1])، کوم ذات چه پیدا کړی یې ،هغه پاك ذات خالق دې. حضرت معاذ ﷛ والا حدیث کښې دی تاته څه پته ده چه دالله ﷻ حق په بندگانو باندې څه دې؟ دا چه دهغه عبادت کوی او هیڅوك هغه سره په عبادت کښې نه شریکوی ([2])دویم حدیث کښې دی چه په تاسو کښې دې هیڅوك دا نه وائی چه څه الله ﷻ غواړی او فلانې غواړی بلکه داسې دې وائې څه چې صرف یو الله غواړی ([3])

چه څه الله ﷻ او رسول ﷺ غواړی دا وئیل شرک دې:- طفیل بن سخره ﷛ (چه دې دحضرت عائشه ﷞ ناسکه رورده) فرمائی چه ما خوب کښې څو یهودیان اوکتل،ما ددوی نه تپوس اوکړو چه تاسو څوك یئ ؟وې وئیل مونږ یهود یو. ما اووئیل افسوس چه تاسوپه لویه خرابئ کښې یئ چه تاسو حضرت عزیر ﵇ ته دالله ﷻ ځوئې وئیلې دې. هغوی اوئیل چه تاسو هم ښه خلق یئ مگر افسوس چه تاسو وائې چه څه الله ﷻ غواړی او څه حضرت محمد ﷺ غواړی.بیا د نصرانیانو ډلې لره ورغلم اوددوی نه مې نه هم دا تپوس اوکړو.هغوی هم داجواب راکړو.ما اووئیل چه تاسومسیح ﵇ ته دالله ﷻ ځوئې اووئیلو، هغوی هم داجواب راکړو.ما سحر ددې خوب ذکر څه خلقو ته اوکړو،بیا د نبی کریم ﷺ په دربار کښې حاضر شوم او نبی کریم ﷺ ته مې ټوله واقعه بیان کړه. نبی کریم ﷺ تپوس اوکړو چه تا خو ددې ذکر بل چاته نه دې کړې. ما ورته اووئیل چه کړې مې دې. نبی کریم ﷺ اوس اودریدو او دالله ﷻ حمدو ثناء ئې بیان کړه او وې فرمائیل طفیل یو خوب کتلې دې او تاسو کښې ئې بعضو خلقو ته دا بیان کړې هم دې ،ما غوښتل چه تاسو دیو کلمې نه منع کړم خود فلانې فلانې کارپه وجه ما درته اونه وئیلې شو. یاد لرئی چه بالکل دا اونه وائې چه " الله ﷻ غواړی او دهغه رسول ﷺ " . بلکه داسې وائې چه صرف الله ﷻ څه غواړی ([4])(ابن مردویه)

یو سړی نبی کریم ﷺ ته اووئیل چه څه الله ﷻ غواړی او څه ته غواړې . نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه آیا ته ما دالله ﷻ سره شریك جوړوې.داسې وایة چه څه صرف الله ﷻ غواړی([5]) (ابن مردویه)داټول کلمات سراسر دتوحید خلاف دی. د الله ﷻ د توحید بچ کولو دپاره دا ټول احادیث بیان شوی دی. والله اعلم.

دالله د عبادت حکم:-ټول کافرانو اومنافقانوته الله ﷻ د عبادت حکم ورکړو او وې فرمائیل چه د الله ﷻ عبادت کوئی یعنی د هغه دتوحید پابنداوسئ: دهغه سره شر یك مه جوړوئی چه نه تاسو ته نفع درکوی اونه نقصان. او تاسوته معلومه ده چه دهغه ذات نه سوا بل هیڅوك رب نشته دې چه تاسو ته روزی درکوی.اوتاسو ته معلومه ده چه دالله ﷻ رسول ﷺ تاسوهغه توحید طرف ته رابلی.چه د هغې په حق

---

[1]) صحیح بخاری : کتاب الادب باب قتل الولد خشیة ان یاکل معه: ۶۰۰۱، صحیح مسلم: ۸۶)-

[2]) صحیح بخاری : کتاب الجهاد باب اسم الفرس والحمار: ۲۸۵۶، صحیح مسلم: ۳۰)-

[3]) ابو داود کتاب الادب باب لایقال خبث نفسی : ۴۹۸۰، وسنده صحیح ،الیوم واللیلة للنسائی : ۹۸۵)-.

[4]) احمد:۷۲/۱، ابن ماجة کتاب الکفارات باب النهی عن یقال ماشاء الله وشئت : ۲۱۱۸ ، دارمی: ۲۶۹۹)-.

[5]) احمد: ۲۱۴/۱)-

کیدو او ربنتیا والی کښې هیڅ شك نشته دې. شرك ددې نه هم زیات پټ دې. لکه میږې چه د شپې په تیاره کښې په صفا کاڼې باندې روان وی.

بعضې شرکیه کلمات:-دانسان داویناچه قسم دې دالله ﷻ اوقسم دې ستا دژوند ،دا هم شرك دې. دانسان دا وینا که د شپې داسپې نه وې نو غل به زمونږ کور ته راغلې وې،داهم شرك دې. د سړی داقول که په کور کښې بطخ نه وی نو غلا به شوې وې. دا هم دشرك کلمه ده. دیو کس دا وینا څه چې الله ﷻ غواړی او تاسو غواړئ،نو دا هم شرك دې.د یو کس دا وینا که الله ﷻ نه وې او فلانې نه وې ،دا ټول کلمات شرکیه دی.

صحیح حدیث کښې دی چه یوکس نبی کریم ﷺ ته اووئیل چه څه الله ﷻ غواړی اوڅه چه تاسو غواړئ. نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل آیاته ما دالله ﷻ سره شریك جوړوې. ؟ په بل حدیث کښې دی چه تاسو بنه خلق یئ که تاسو شرك اونه کړئ.تاسو وائې چه څه الله ﷻ غواړی اوڅه فلانې غواړی() ابو العالیه رحمه الله فرمائی چه د (أَنْدَادًا) معنی شریك او برابر ده . مجاهد رحمه الله فرمائی تاسو تورات وائې او درته معلوم دی چه الله ﷻ یو او لاشریك دې ، بیا تاسوته پته ده ولې دالله ﷻ سره شریك جوړوئ ؟

یحیی عليه السلام. ته د پنځو خبرو حکم :مسند احمد کښې دی نبی کریم ﷺ فرمائی الله ﷻ حضرت یحیی عليه السلام ته دپنځو احکامو حکم ورکړې وو. چه په دې باندې عمل کوه او بنی اسرائیلو ته هم په دې باندې دعمل کولو حکم وو. نزدې وه چه هغوی په دې کښې سستی کړې وې نوحضرت عیسی عليه السلام دوی ته وریاد کړل دوی ته د پروردګار عالم دا حکم وو چه په دې پنځوؤ څیزونو باندې پخپله مضبوط اوسئ او نورو ته هم حکم کوئ.

① یوداچه دالله ﷻ عبادت کوئی اوده سره هیڅوك شریك مه جوړوئ. ددې مثال داسې دې لکه چه یوسړې خاص په خپل مال سره یو غلام واخلی ، غلام کار کوی او چه څه مومی هغه بل چاته ورکوی ، آیا تاسو کښې څوك دا خبره خوښوی چه دهغه غلام دې داسې وی؟ هم داشان ستاسو پیداکولوالا ، تاسوته روزی درکولو والا ستاسو حقیقی مالك الله ﷻ وحده لاشریك دې،نو تاسو دهغه پاك ذات عبادت کوئ اوهغه سره هېڅوك شریك مه جوړوئ.

② دویم دا چه مونځ کوئی ، دالله ﷻ مخ دبنده مخ طرفته وی څو پورې چه دې په مونځ کښې یوخوا بل خوا نه ګوری ، کله چه تاسوپه مونځ کښې یئ نو یو خوابل خوا توجه مه کوئی.

③ دریم دا چه روژې نیسئ .ددې مثال داسې دې لکه یو سړی سره دمشکو تهیلئ دکه وی چه په دې سره دده دټولوملګرودماغ معطر وی اویادساتئی دروژه داردخلې بدبوئی الله ﷻ ته دمشکود خوشبوئی نه هم زیاته خوښه ده.

④ څلورم داچه صدقه ورکوئی،ددې مثال داسې دې لکه یو سړې دښمنانو قید کړې وی او دده لاسونه ئې دده څټ سره تړلی وی او دده د څټ وهلو دپاره ئې دې بوتلی وی. نوهغه وائی چه تاسو څما نه فدیه واخلئ اوما پرېږدئی نو ده سره چه څه وی کم یا زیات هغه ټول ئې راوړل او خپل ځان ئې بچ کړو.

⑤ پنځم داحکم دې چه د هغه ذات د نوم مبارك ورد په کثرت سره کوئی. ددې مثال دهغه سړی په شان دې چې ده پسې په تیزئی دښمن روان وی او هغه یوې مضبوطې قلعې ته داخل شی او په امن سره شی. داشان دې دالله ﷻ دذکر په وخت کښې د شیطان نه په امن کښې وی.

دې فرمانیلوسره نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه اوس څه تاسو ته دپنځو خبرو حکم کوم ، چه ددې حکم الله ﷻ ماته راکړې دې①دمسلمانانو ډله لازمی نیسئ (دالله ﷻ دهغه د رسول ﷺ او د حاکم وخت احکام)

[1]) ابن ماجة کتاب الکفارات باب النهی عن یقال ماشاء الله وشئت : ۲۱۱۸ وسنده ضعیف)-

آوریدل اومنل ⑵هجرت کول ⑶اوجهاد کول.چه کوم سړی د ډلې نه یو لیشت هم لرې شو نو ده داسلام رسۍ دخپلې مرئې نه اوویستله .دا بیله خبره ده چه دې واپس شي. چه کوم سړی د جاهلیت خبرې کوی نودې دجهنم خشاك دې. خلقو اووئیل یا رسول الله ﷺ اګر چه دې روژې نیسی او مونځګذار وی ، وې فرمائیل اګر چه مونځګذار وی او روژې نیسی ،او خپل ځان مسلمان بولی. مسلمانان په هغه نومونو سره بلئ چه پخپله الله ﷻ اینبودی دی،مسلمین ، مومنین اوعبادالله ، دا حدیث حسن دې (³).

په دې آیت مبارك کښې هم دابیان دې چه الله ﷻ تاسو پیدا کړی یئ،هغه تاسوته روزی درکوی ، نو تاسو هم دهغه ذات عبادت کوئی،دهغه سره شریك مه جوړوئی . ددې آیت نه ثابته شوه چه په عبادت کښې دتوحید پوره خیال ساتل پکار دی . ...ل چا عبادت نه دی کول پکار.دهرقسمه عبادتونو لائق صرف هغه پاك ذات دې.

حضرت امام رازی رحمه الله وغیره دالله ﷻ په وجود باندې ددې آیت نه دلائل اخستی دی. او فی الواقع دا آیت ډیرغټ دلیل دې دالله ﷻ په وجود باندې.دزمکې اوآسمان مختلف شکل وصورت مختلف رنګونه ، مختلف مزاج او مختلفې فائدې موجودات ، په دې کښې دهر یو نفعې والا کیدل او خاص حکمت سره ثابتیدل دی .ددوئ د خالق وجود ،د هغه عظیم الشان قدرت او حکمت، زبرست سطوت او سلطنت ثابتیږی.

دالله په وحدانیت د یو بانډیچی استدلال:- دیو بانډیچی نه تپوس اوکړې شو چه دالله ﷻ په ذات اقدس باندې څه دلیل دې؟ نوهغه اووئیل چه: ﴿یاسبحان الله ان البعر لیدل علی البعیروان اثر الاقدام لتدل علی المسیر فسماء ذات ابراج وارض ذات فجاج وبحار ذات امواج الا یدل ذالك علی وجود اللطیف الخبیر﴾ یعنی د غوشی (څپیاکې) نه اوښ معلوم شی اودپښو نښې په زمکه باندې کتلو سره معلوم شی چه سړې تلې دې نو آیا دا برجونووالا آسمان ، دا لارو والازمکه، او موجونووالا سمندر دالله ﷻ دباریکئ اوخبرداریٔ دالله ﷻ په وجود باندې دلیل نشی جوړیدلې؟ (²)

دالله په وجود د امام مالك رحمه الله استدلال:- د حضرت امام مالك رحمه الله نه هارون الرشید تپوس اوکړو چه دالله ﷻ په وجودباندې څه دلیل دې. نودوی اوفرمائیل دژبو مختلف کیدل ،د آوازونو مختلف کیدل ، دنغمو بیل کیدل دا ټول ثابتوی چه الله ﷻ شته دې.

دالله په وجود د امام ابوحنیفه رحمه الله استدلال:- حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله نه هم دا سوال اوکړې شو نو دوی په جواب کښې فرمائی پریږده څه په بل سوچ کښې یم ، خلقو ماته وئیلی دی چه یو ډیره لویه کشتی چه په هغې رنګ په رنګ تجارتی څیزونه دی ، نه ئې څوك نګهبان شته دې او نه ددې مانړکې او ددې باوجود هغه روانه وی. او لوئې لوئې چپو نه تیریږی. داودریدو په ځائې اودریږی او د روانیدو په ځائې روانیږی. او نه دده څوك مانړکې شته دې او نه څوك منتظم . سوال کوکو دهریانو اووئیل تاسو څنګه سوال کوئی څوك داسې خبرې کولې شی ، چه دومره لویه کشتئ دومره سامانونو سره د نظام سره بنه په طریقه روانه وی په سمندر کښې اوهیڅوك ددې دچلولووالا نه وی؟ دوی اوفرمائیل افسوس ستاسو په عقلونو باندې،چه یوکشتئ بغیر دمانړکی نه نشی تلې لیکن دا دومره لویه دنیا او آسمان او زمکه اوپه دې کښې ټول څیزونه په خپل خپل ځائې صحیح کار کوی او ددې مالك او حاکم او خالق دې څوك نه وی؟ دې جواب آوریدو سره هغه خلق لاجوابه شو او حق معلومیدو سره مسلمانان شو.

³) احمد: ۱۳۰/۴، ترمذی ابواب الامثال ، باب ماجاء فی مثل الصلوة والصوم والصدقة : ۲۸۶۳، وسنده صحیح. مسند ابی یعلی : ۱۵۷۱، ومسند طیالسی: ۱۱۶۱، ابن خزیمة: ۱۸۹۵، ابن حبان: ۶۲۰۰، حاکم: ۱۱۷/۱)۔

²) الرازی :۹۱/۲م)۔

دالله په وجود د امام شافعي رحمه الله استدلال:-دحضرت امام شافعي هم داسوال اوشو نودوی په جواب کښې اوفرمائيل چه د توت پانړې يو دي په يوذائقه کښې دی ، چينجی او دشهدو مچۍ او غواګانې اوچيلۍ او اوسۍ وغيره ټول دا خوری او په دې کښې څرېږی ،ددې په خوراك د چينجو نه ريښم راوزی. دشهدو مچۍ شهد ورکوی . اوسۍ مشك پيدا کوی. اوغوا ميخې سوتې کوی. آيا دا ددې امر صفا دليل نه دې چه په يو پانړه کښې مختلف خصلتونه پيدا کولو والا څوك شته دې؟ هم د دې وجې مونږ الله ﷻ منو او هم هغه ذات موجد اوصانع دې.

د الله په وجود د امام احمد بن حنبل رحمه الله استدلال:- امام احمد بن حنبل رحمه الله نه هم يو ځل دالله ﷻ په وجود باندې دليل طلب شو نو دوی اوفرمائيل واورئی يو ډېره مضبوطه قلعه ده ، چه په دې کښې يو دروازه هم نشته دې ،اونه په کښې څه لار شته ، بلکه سورې هم نشته دې ، دبهر نه د چاندنی په شان خلېږی او دننه دسرويشان ځلېږی اوپاس اولاندې په کښې هيڅ دروازه نشته دې د څلوروواړو طرفونونه بالکل بنددې.پدې هواهم نه ورځی.يکدم يوديوال راپرېوزی اويوژوندې سترګووالا ،غوږونووالا ، ګرځېدونکې ښکلی صورت او ښکلې خبروکولو والا راوزی . تواووائې چه په دې بند محفوظ مکان کښې دده څوك پيداکونکې شته دې اوکه نشته دې اوهغه هستی د انسانانودهستۍ نه بالاتر،دهغه ذات قدرت غير محدود ده که نه ده ، مطلب ددوی دا وو چه انډې (آګۍ) ته اوګورئی چه د څلورواړو طرفونو نه بنده ، بيا صرف هغه واحد ذات دې چه په دې کښې ژوندې بچې پيدا کوی. هم دا دليل دې د الله ﷻ په وجود باندې او د هغه د ذات په توحيدباندې.

د الله په وجود د ابونواس رحمه الله استدلال:-ابونواس نه چه کله دا مسئله اوپوښتلې شوه ، د آسمان نه دباران وريدل او ددې نه دونو پيداکيدل اوپه شنو شنو ښاخونو باندې ښکلې ميوې کيدل دالله ﷻ په وجود باندې دوحدانيت دليل دې.

دالله د توحيد باره کښې د ابن المعتز قول:-دابن المعتز قول دې،افسوس دالله ﷻ په نافرمانۍ اود هغه ذات دروغ ګڼړلو باندې خومره بهادری خودلې شی حالانکه هريوڅيز دالله ﷻ په هستۍ باندې او لاشريك کيدو باندې ګواه دې.

دالله په وحدانيت د کائناتو نه استدلال:- اودنورو بزرګانو قول دې چه آسمان ته اوګورئی ددې اوچتوالې ، ددې واړه لوئې او ځليدونکې او روښانه ستورو باندې نظر واچوئی. ددې د ځليدو او تګ راتګ او داودريدو اود ظاهريدو او ډپټيدو مطالعه اوکړئی. بيا سمندرونوته اوګورئی چه چپې وهی او زمکه ئې ګيره کړې ده . بيا اوچت اوچت غرونو ته اوګورئی چه په زمکه کښې ښخ دی او دا خوزيدلو ته نه پرېږدی ، چه ددې په رنګ کښې ددې صورتونه مختلف دی. بيا په قسم قسم مخلوقاتو باندې نظر واچوئی او چاپير چل کښې پټی اوباغونو ته او شنه کوونکی ښکلی نهرونو ته اوګورئی اودباغونو شنه کيدوته او ددې رنګ رنګ ميوته اوددې په ښکلو ښکلو ميوؤ باندې غور اوکړئی. زمکه يو ، اوبه يو ، ليکن ددې شکلونه ، صورتونه ،خوشبويانې ، ذائقې ، اوفائدې جدا جدا دی. آيا دا ټول مصنوعات تاسوته دا نه ښائی چه ددې څوك صانع (جوړونکې) شته دې؟ آيا دا ټول موجودات په اوچت آوازدا نه وائی چه ددې موجد څوك شته دې .آيا دا ټول مخلوق دخپل خالق په هستۍ باندې اودده په توحيد باندې دلالت نه کوی؟ دا دی هغه مضبوط دلائل چه د الله ﷻ د خپل ذات منلو دپاره هر يو نظر کونکی ته وړاندې کړی دی آياداټول د هغه ذات په زبردست قدرتونو،دهغه په زبردست حکمتونو اودهغه ذات په لاثانی رحمتونو،دهغه ذات په بې نظيره انعامونو،دهغه ذات په لازواله احسانونوباندې دلالت دپاره کافی نه دی.

زمونږاقراردې چې د هغه ذات نه سوا هيڅوك پالونکې نشته ، دهغه ذات نه سوا بل هيڅ څوک پيدا کونکې او حفاظت کونکې نشته دهغه ذات نه سوا بل هيڅوك معبود برحق نشته .د هغه ذات نه سوا

بل هيڅوك مسجود نشته،نوددنيا خلقو واوري،څما بهروسه په هغه ذات باندې ده،څما انابت اوالتجا هغه طرفته ده ،څما تيتيدل او پست كيدل د هغه په وړاندې دی. څما د خواهشاتو مركز څما د اميدونو آسرا ،څما ماوىٰ او څما ملجا هغه يو ذات دې هم د هغه دست رحمت ته ګورم ،اوهر وخت هم د هغه نوم اخلم.

وَاِنْ كُنْتُمْ فِيْ رَيْبٍ
اوكه چرې | يئ تاسوا په شك كښې
اوكه ستاسو د هغه كتاب په حقله
مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا فَاْتُوْا بِسُوْرَةٍ مِّنْ مِّثْلِهٖ ص
په هغه كتاب كښې|چې نازل كړې دې مونږ|په بنده خپل باندې|نوراوړئ| يو سورة | پشان ددې
څه شك شبه پاتې وى | چې مونږ خپل بنده (محمد ﷺ)باندې نازل كړيدې| نوتاسوهم ددې پشان يوورکې سورة راوړئ
وَادْعُوْا شُهَدَآءَكُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿۲۳﴾
او راوغواړئ | ملګرى مددګاران خپل| ماسوا دالله نه | كه چرې |يئ تاسوا ريښتينى |
اود يو وركوټى سورت پشان جوړولو كښې، بې دالله نه نور ټول خپل مددګاران راوبلئ كه تاسوريشتونى يئ
فَاِنْ لَّمْ تَفْعَلُوْا وَلَنْ تَفْعَلُوْا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِيْ وَقُوْدُهَا
خوكه | اونۀ كړو تاسو داكار| اوهرګز نۀ نشئ كولې| نو اوبريږئ | دوورنه | هغه | چې خشاك دهغې
اوكه تاسوداكاراونكړې شو| او بالكل به نۀ اونه كړې شئ|نوخان دهغه اور نه بچ اوساتئ|چې دهغې خشاك
النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ ۖۚ اُعِدَّتْ لِلْكٰفِرِيْنَ ﴿۲۴﴾
خلق دى| اوكانړى | چې تيار شوى دې| دپاره دكافرانو|
(كافر) خلق اوكانړى (بتان)دى| دغه اور د كافرانو دپاره تيار شوى دې |

قوله تعالى:- وَاِنْ كُنْتُمْ فِيْ رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا فَاْتُوْا بِسُوْرَةٍ مِّنْ مِّثْلِهٖ ص

د محمد ﷺ دنبوت تصديق :-دتوحيد دبيان نه پس اوس دنبوت تصديق كيږى. كافرو ته خطاب كوى او فرمائى مونږ چې كوم قران پاك په خپل بنده (حضرت محمد ﷺ)باندې نازل كړې دې، كه دا تاسو دالله ﷻ كلام نه منئ اوستاسو ټول مددګار يوځائې شى نوپوره قران خولاڅه چې يو سورت هم ددې پشان نشئ جوړولې.هركله چه تاسو دا نشئ كولى اوددې نه عاجزه يئ نو بيا د دې قران پاك په كلام الله كيدوكښې ولې شك كوئى ؟

قوله تعالى:- وَادْعُوْا شُهَدَآءَكُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ

د شهداء نه څوك مراد دى؟:-د(شهداء) نه مراد مددګار او ملګرى دى ()چه ددوى مدد به نۀ كولو نو مطلب داشوڅوك چې تاسو خپل معبودان جوړكړى دى نوهغوى هم راوبلئ اودهغوى نه مددحاصل كړئى.بيا ددې په شان يوسورت جوړكړئى. حضرت مجاهد رحمه الله فرمائى چه تاسو خپلو حاكمانو او خپل زباندان ،فصيح او بليغ خلق راوبلئ او دهغوى نه هم مدد اوغواړئى. (۲)

---

[1] الطبرى: ۲۱/ ۳۷٦)–

[2] ابن ابى حاتم : ۱ /۸۵)–

دقران پاک اعجاز :-د قران پاك ددې معجزې اظهار اودا طرزکلام په څو ځايونوکښې دې.په سورت قصص کښې دی چه﴿ قُلْ فَأْتُوا بِكِتٰبٍ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ هُوَ اَهْدٰى مِنْهُمَآ اَتَّبِعْهُ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴾ يعنى كه تاسوريښتونى يئ نو ددې دواړو نه(يعنى قران پاك اوتورات نه) زيات هدايت والا بل د اللهﷻ كتاب راوړئ نو څه به دهغې تابعدارى اوکړم. په سوره سبحان کښې فرمائى چه ﴿قُلْ لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰٓى اَنْ يَّاْتُوْا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَاْتُوْنَ بِمِثْلِهٖ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيْرًا﴾يعنى كه ټول جنات او انسانان جمع شى اوهر يو د يو بل مدد كول غواړى چه ددې پشان قران جوړ کړى نو بيا هم ددې هيڅ امکان نشته دې. په سورت هودکښې دى﴿اَمْ يَقُوْلُوْنَ افْتَرٰىهُ ۖ قُلْ فَأْتُوْا بِسُوْرَةٍ مِّثْلِهٖ وَادْعُوْا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ﴾يعنى آيا داخلق داسې وائى چې دا قران ده (نبى كريم ﷺ) پخپله جوړکړې دې .تاسو اووائئ كه چرې تاسو رينښتونى يئ نو ټول يو ځائې شئ اودالله ﷻ نه سوا چه تاسو څوك رابلئ راوبلئ اوددې پشان لس سورتونه جوړکړئ. په سورت يونس کښې دى ﴿وَمَا كَانَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ اَنْ يُّفْتَرٰى مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ تَصْدِيْقَ الَّذِىْ بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيْلَ الْكِتٰبِ لَا رَيْبَ فِيْهِ مِنْ رَّبِّ الْعٰلَمِيْنَ﴾ يعنى دا قران پاك دالله ﷻ نه سوا دبل چا دطرفه نۀ دې. بلكه دا د ړومبوكتابونو تصديق كولو والا اودكتاب تفصيل دې پدې کښې هيڅ شك نشه دې چه دالله ﷻ كلام دې اوچه داد رب العالمين د طرفنه دې. آيا دا خلق دې ته پخپله جوړشوې (كتاب) وائى؟ دوى ته اووايه ذالله ﷻ نه سوا هرسړې راوبلئ(اوددې قران پاك د سيکړو سورتونو نه).يو وړوکې شان سورت جوړ کړئى چه ستاسو رښتيا ظاهر شى.

دا ټول آيتونه خوپه مكه مكرمه کښې نازل شو او اهل مكه خلق ددې د پيش كولو نه عاجزه شو د دې نه پس په مدينه منوره کښې هم دا مضمون پيش کړې شو. لكه څنګه چه په پورتنى آيت کښې د مثله ضمير بعضو دا قران پاك طرف ته راجع کړې دې يعنى ددې پشان څه سورت راوړئى.اوبعضو دا ضمير حضرت محمدﷺ طرف ته راجع کړې دې. يعنى دحضرت محمدﷺ پشان هېڅوك نشى كيدلې حالانكه دوى څه ليك لوست والا نه دې او د دې باوجود هغه كلام وائى چه ددې مثل هيڅوك نشى جوړولې. ليكن صحيح قول ړومبې دې. عمر ﷺ ،حضرت ابن مسعود ﷺ ،حضرت ابن عباس ﷺ ، مجاهد رحمه الله ، قتاده رحمه الله ،او حسن بصرى رحمه الله او اكثرو محققينو نه هم دا قول نقل دې. ابن جرير رحمه الله ، طبرى رحمه الله ، زمحشرى رازى رحمه الله هم دا خوښ کړې دې.

دا ولنى تفسير وجوه ترجيح:- ددې د ترجيح ډير زيات وجوهات دى. ①يو دا چه په دې کښې اجتماعى او انفرادى طور سره ټولو ته زورنه ده. كه هغه امى وى يا ليك لوست والا نه وى ، كه اهل كتاب وى اوكه ليك لوست والا خلق وى.② بيا په دې کښې دمعجزې كمال دې .اوددې (ليك لوست) خلقو په نسبت غيرليك لوست والا عاجزه کړې شى او په دې کښې زياته مبالغه ده.③ بيا د لسو سورتونو مطالبه كول ، ددې دمثال نه راوړو پيشن ګوئى كول هم دا ثابتوى چه ددې نه مراد قران پاك دى . د رسول الله ﷺ ذات مبارك نه دې . نو ددې عام اعلان چه بار بار اوشو او ورسره پيشن ګوئى هم اوکړې شوه چه دا خلق په دې باندې قادر نه دى ،مكه معظمه او مدينه منوره کښې ، دد ځل ددې اعاده اوکړې شوه. او هغه خلق چه دهغوى مورنئ ژبه عربى وه ، خپل فصاحت او بلاغت باندې هغوى فخر كولو. چه كومو خلقو ددوى اوددوى دين سره دښمنى كوله،هغوى په حقيقت کښې ددې نه عاجزه وو. نه صرف دپوره قران پاك نه چه جواب نې ورکړې او نه دلسو سورتونو او نه ديو سورت.

نويو معجزه خو داشوه چه ددې پشان يو وړوکې سورت هم هغوى جوړ نه کړې شو.دونمه معجزه دا شوه چه دا پيشن ګوئى هم رښتيا ثابته شوه چه دوى بالكل ددې پشان نه شى جوړولې اګر كه ټول جمع شى اوترقيامته پورې كوشش اوکړى اوداسې هرګز نه دى شوې نه په دې زمانه کښې او نه چاته ددې دكولو جرات اوشو اونه ددې نه پس تر ننه پورې اونه ترقيامته به څوك داسې اوکړې شى. او څنګه به اوکړې

شي ؟ لکه څنګه چه د الله ﷻ ذات بې مثاله دې نوداشان دهغه کلام هم بې مثله دې، حقیقت هم دادې چه دقران پاك په کتلوسره ددې ظاهري باطني ، لفظي او معنوي ، هغه کمالات ظاهرېږي چه د مخلوق په وس کښې نه دی. پخپله الله ﷻ فرمائي چه ﴿ الٓرٰ كِتٰبٌ اُحْكِمَتْ اٰيٰتُهٗ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَّدُنْ حَكِيْمٍ خَبِيْرٍ ﴾ يعنی د کتاب آيتونه چه د حکمت والا ، د خبرداره الله ﷻ دطرف نه نازل شوی ددی محکم اومضبوط او مفصل بيل بيل دی. نوالفاظ ئې محکم او معاني ئې مفصل يا الفاظ ئې مفصل او معاني ئې محکمې دی ، نو قران پاك دخپلو الفاظو اوخپلومضمونونو لحاظ سره يو داسې کتاب دې چې ددې مثال بالکل نتشه اوددې د مقابلې او معارضې نه دنيا عاجزه او بې بسه ده.

دې پاك کلام کښې مخکښې خبرونه چه د نيا نه پټ وو، هغه هوبهو بيان شو. د راتلونکو امورو ذکر اوشو ، چه کوم لفظ په لفظ پوره نازل شو، دټولو نيکو احکام په دې کښې دی اود ټولو بدو نه ممانعت هم په دې کښې دې. رښتيا دی چه ﴿ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَّعَدْلًا ﴾ يعني اوستا د رب د کلام صداقت او عدالت پوره دې. دا ټول قران پاك ټول په ټوله حق ، دصداقت او عدالت نه ډك دې. نه په دې کښې واهيات شته دې اونه په کښې د تباهئ خبرې شته ، نه په دې کښې دمذاق خبرې شته اونه په کښې افتراء شته کومه چه دشاعرانو په کلام کښې عام طور موندلې شي. بلکه ددوی داشعارو قدر اوقيمت هم په دې باندې دې .مقوله مشهوره ده چه ﴿اعذبه اكذبه﴾ چې څومره دروغ زيات وی دومره مزه زياته وی تاسو ګورئې چه اوږدې اوږدې پرزوره قصيدې به وی او دې کښې به ټول دروغ وی او مبالغې نه په کښې اخستې شوې وی. يا به په کښې د يو انسان په حق کښې لوئې لوئې تعريفونو شوی وی ، يا داوښانو په ښانست يا بهادرئې باندې دمبالغې سره سندرې يا د جنګونو چالونه ،يا دويرې خيالي منظرونه بيانولو کښې وی ، چه په هغې کښې نه د دين څه فائده وی اونه ددنيا. صرف د شاعر په ژبه دهغه د کلام قدرت نه دهغه کمال ظاهرېږي. او نه په اخلاقو باندې ددې څه اثر شته اونه په اعمالو باندې ، بيا نفس مضمون کښې هم پوره قصيدو کښې هم په مشکله سره دوه شعرونه وی. باقي د يوخوا بل خوا او فضول بکواس وی.

دقران پاک اعجاز:- ددې مقابله کښې قران پاك باندې نظر واچوئې نوتاسو به ګورئې چه ددې يو يو لفظ دفصاحت او بلاغت ،د دين او دنيا د نفعې اوخير اوبرکت باندې مشتمل دې. بيا دکلام ترتيب او تهذيب ، دالفاظو بندش ،دعبارت رواني ، دمعنو نورانيت ،دمضمون پاکوالې نورعلی نور دې. د دې دخبرو حلاوت ، ددې بيان شوی واقعات اوسلاست ، دمړ شوؤ زړونو ژوندی کېدل دې. ددې اختصار داعلی کمال نمونه ده اوددې تفصيل معجزه ده.ددې يو څيز دوباره کول دقندو مزه ورکوی.دا معلومېږي چه ګويا د حقيقي غمو باران ورېږي. دا بار بار وايه او زړه ترې نه مړېږي. مزې اخله او هر وخت نوې نوې مزې اخله ،مضامينو باندې ئې پوهېږه او ختميږی به نه ، دا د قران پاك خاصه ده ، ددې خوند ، ددې خوږوالی مزه ، ددې تپوس د هغه چا نه اوکړه چې هغوئ ته الله ﷻ د عقل او حواس ، علم و فضل څه حصه قدرې ورکړې ده. ددوی دعذابونونه ويرول ،او دنيولو راتيولو بيان چه مضبوط غرونه خوزوی ،انساني زړه څه څيز دې . ددې وعدې او زيرې ، نعمتونه اورحمتونو سره د زړه غوټئ پرانيستې کيږی ،اود شوق اود خواهش پټ جذباتو لره راپاروونکې دې ،د جنتونواو راحتونو خواږه خواږه منظرونه د سترګو مخکښې رازی. دې سره زړه پرانيستې کيږی. غوږونه دې طرف ته لګی او سترګې پرانيستې کيږی.

د قران ترغيب:- الله تعالی رغبت ورکوی او فرمائي ﴿ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّآ اُخْفِيَ لَهُمْ مِّنْ قُرَّةِ اَعْيُنٍ ﴾ چاته څه پته ده چې د ده د نيکو اعمالو بدله ،دده د سترګو يخوالې دپاره څه څه سامان پټ په پټه تيار شوې دې

اوفرمائی ﴿ وَأَكْوَابٌ ۚ وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ ﴾ اوددې همیشه جنتونو کښې هرهغه څیز دې چې زړه ته ښه معلومیږي او په سترګوباندې اثر غورزوي .

د قران ترهیب:- اوزورنه ورکوی فرمائی ﴿أَفَأَمِنتُمْ أَن يَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ﴾ ،او ﴿ءَأَمِنتُم مَّن فِي السَّمَاءِ أَن يَخْسِفَ بِكُمُ الْأَرْضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورُ﴾ آیا تاسودخپلو ښخولویا دآسمان نه کانړو ورولو نه بې ویرې شوئ. آیا دآسمان والا په دې باندې قادرنه دې. داصرف دهمکی مه ګنړئی بلکه ددې حقیقت به تاسوباندې نزدې ده چه واضحه شی.

د پخوانو قومونو انجام:- زورنه او ویره ورکوی او ارشاد فرمائی چه ﴿ فَكُلًّا أَخَذْنَا بِذَنبِهِ ﴾ مونږ یویو کس د هغوی په کردارونو باندې اونیول. بیا په طرز د نصیحت فرمائی چه﴿أَفَرَأَيْتَ إِن مَّتَّعْنَاهُمْ سِنِينَ﴾ ګوره که مونږ څو کاله دوی ته فائده ورکړې وه نو څه اوشو؟ آخر د وعدې د پورا کولو وخت راغلو او دې مال و متاع ورته هیڅ فائده او نه رسوله. مقصد دا چې څه نې ترکومې پورې بیانوی.اوچې کوم مضمون شروع کړی هغه کمال ته رسوی او رنګ په رنګ فصاحت اوبلاغت ، حلاوت او حکمت نه ډک دې.

دقرأن پاک احکام:- داحکامو روك ټوك اوګورئی،هرحکم ښه یا بد ،دنفع او پاکوالی جامع ، هر ممانعت ، قباحت ، رزالت ،دنائت اودخباثت قاطع دې. د حضرت ابن مسعود ﷺ وغیره اسلافو قول دې چه کله قران پاک کښې ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ اووینئ نو واورئی چه یا به دادنیکئ حکم وی یا به د بدئی نه منع وی . پخپله پروردګار عالم فرمائی﴿يَأْمُرُهُم بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ ﴾یعنی دنیکوحکم کوی اودبدونه منع کوی،پاك څیزونه لره حلالوی او پلیت څیزونه حراموی،هغه بیړئی چه ددوی په پښو کښې وې،هغه سخت طوق چه ددوی په څټونو کښې وو هغه پرانیزی.

قران او د قیامت بیان:-دقیامت دبیان آیتونه ،دهغه ځائې هولناك منظرونه ، د جنت اود دوزخ بیان ، د رحمتونواوزحمتونو پوره پوره وصف،داولیاءالله دپاره رنګ په رنګ نعمتونه، دالله ﷻ د دښمنانودپاره رنګ په رنګ عذابونه ، چرته بشارت دې ،او چرته ویرول دی، چرته نیکو طرف ته رغبت دې او چرته دبدو نه منع کول دی، چرته ددنیا دزهد طرفته اوچرته د آخرت طرف ته د رغبت تعلیم دې. هم دا هغه ټول آیتونه دی چه نیغه لار ښائی ، بهترینه رهنمائی کوی ، او دالله ﷻ خوښ شریعت طرف ته راوستل کوی او زړونو ته خوشحالی ورکوی اوشیطانی دروازې بندوی او خراب اثرات ختموی.

قرأن پاک ټولونه لویه معجزه ده:- په صحیح بخاری او مسلم کښې د حضرت ابوهریره ﷺ نه روایت دې چه رسول الله ﷺ فرمائی هرنبی ته داسې معجزې ورکړې شوی دی چه دهغې په کتلو سره خلقو ایمان راوړو او ځما معجزه د الله ﷻ وحی ده یعنی قران پاک دې. ددې وجې ځما امیددې چه ځما تابعدار خلق به د نورو نبیانو په نسبت ډیر زیات وی [1](ځکه چه دنورو نبیانومعجزې دهغوی سره ختمې شوې خو د نبی کریم ﷺ دا معجزه به تر قیامت پورې باقی وی . خلق به دې ته ګوری او په اسلام کښې به داخلیږی). د نبی کریم ﷺ دافرمان چه ځما معجزه وحی ده چه ماته راکړې شوې ده ، مطلب دادې چه څه دې سره خاص شوې یم .اودا قران پاك ماته ملاؤ شوې دې. چه دا دخپلې معارضې او مقابلې سره ټولې دنیا لره عاجزه کوونکې دې. په خلاف د نوروآسمانی کتابونو چه هغه د اکثرو عالمانوپه نیز ددې وصف نه خالی دی. والله اعلم.

د نبی کریم د نبوت په صداقت اود دین اسلام په حقانیت باندې ددې معجزې نه علاوه نور هم دومره دلائل موجود دی چه د شمیر نه بهر دی. ولله الحمد والمنه.

[1] صحيح بخارى : كتاب فضائل القران ، باب كيف نزل الوحى واول مانزل: ٤٩٨١، صحيح مسلم: ١٥٢)-

بعضو متکلمینو دقران پاك معجزې په داسې طریقه بیان کړی دی چه داهل سنت او معتزله په قول کښې مشترك دی. هغوی وائی ① چه یا خو دا قران پاك فی نفسه معجزه ده ، انسان دپاره ممکن نه دی چه ددې په شان جوړ کړی. په ده کښې ددې دمعارضې کولو طاقت او قوت نشته.② یا دا اگر چې ددې معارضه ممکن ده او د انسانی طاقت نه بهر نه ده ، لیکن ددې باوجود د معارضې چلینج ورکولې شی. هغوی په عداوت او دښمنۍ کښې د حد نه تیر شوی دی ، هغوی دحق دین ختمولو دپاره هر وخت هرطاقت سره د هرځیز تباه کولو دپاره تیار دی . لیکن دقران پاك معارضه اومقابله دوی نشی کولې. دا دلیل په دې خبره باندې دې چه دا قرآن پاك دالله ﷻ د طرف نه دې او قدرت او طاقت نه باوجود هغه دوی لره منع کوی اود قران پاك مثل پیش کولو نه عاجزه کیږی. نودا بله وجه دومره ښه نه ده خوکه دا هم اومنلې شی نو دې نه هم د قران پاك معجزه ثابتیږی چه په طریقه دتنزل حمایت حق او دمناظرې دخاطره صلاحیت لری.حضرت امام رازی رحمه الله هم د وړو وړو سورتونو په سوال و جواب کښې هم دا طریقه اختیار کړې ده.

قوله تعالی:- ﴿وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ﴾

د جهنم خشاک :- د ﴿وَقُودُ﴾ معنی خشاك ده ، چه په دې سره اور بلولې شی. لکه لرګی وغیره. په قران پاك کښې یوځائې کښې ارشاد دې چه ﴿وَأَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا﴾ یعنی ظالمان خلق به د جهنم خشاك وی .او په بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ﴾ تاسو اوستامعبودان چه دالله ﷻ نه سوا دی د دوزخ خشاك دی،تاسو ټول به په دې کښې داخلیږئی که چرې هغوی رینښتونی معبودان وې نودې ځائې ته به نه داخلیدې.قرطبی رحمه الله او رازی دې قول ته ترجیح ورکړې ده او وائی چه دګندهک کانړی باندې اور لګیدل څه نوې خبره نه ده په دې وجه مراد ترې هم دا اصنام او بتان دی چه دهغوئ عبادت کولې شی د الله ﷻ د عبادت نه بغیر.خو دا وجه څه وجه نه ده ځکه که اور ګندهک سره بل کړې شی نو ظاهر ده چه ددې اوور ډیر تیز وی. الله ﷻ دې مونږ ددې نه محفوظ اوساتی. آمین .

دجهنم خشاک د رنړو کانړې:- حضرت ابن مسعود رضی الله عنه فرمائی چه دا کانړی د آسمان اوزمکې پیداکیدو سره په اول آسمان کښې پیدا شوی دی (¹). (ابن جریر،ابن ابی حاتم مستد)ابن عباس رضی الله عنه ، حضرت ابن مسعود رضی الله عنه ، او نورو خو صحابه کرامو رضی الله عنهم نه سدی نقل کړی دی چه په جهنم کښې دا تورخاورئ (کومه چې تروه وی) کانړی هم دی ، چه په دې سره به سختو کافرانو ته عذاب ورکولې شی. حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چې ددې کانړ و بدبو دمردارې د بو نه هم زیاته وی. محمد بن علی او ابن جریج هم وائی چه ددې نه مراد دګندهك غټ غټ او سخت کانړی دی. بعضو وئیلی دی چه ددې نه مراد هغه کانړی دی چه هغې نه تصویرونه وغیره جوړولو او بیابه ئې د هغې عبادت کولو. لکه په بل ځائې کښې فرمائی ﴿إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ﴾ تاسواوستاسوهغه معبودان چه دالله ﷻ نه سوا دی ، داوور لرګی دی .

حضرت ا مام قرطبی رحمه الله او امام رازی رحمه الله هم دې قول ته ترجیح ورکړې ده او فرمائی چه (کومه چې تروه وی) کانړو باندې اوور لګیدل څه نوې خبره ده. ددې وجې مراد ترې هم دا اصنام او بتان دی دکومو کانړو چې د الله تعالی نه سوا عبادت دالله شوې دې

د حافظ ابن کثیر رحمه الله رائې:- لیکن دا وجه څه قوی وجه نه ده ځکه چه کله اور د (کومه چې تروه وی) په کانړو سره بل کړې شی نوظاهره ده چه ددې تیزی او حرارت به د معمولی اور نه هم زیات وی ،ددې شغلې وهل او بلیدل به هم ډیرې زیاتې وی. ددې نه علاوه بیا د سلفو نه هم ددې تفسیر هم دا روایت شوې دې. دا شان په دې کانړو باندې اور لګیدل هم ظاهر دی او په آیت کښې مقصود د اور تیزی او

---

¹) المستدرک ۲/۲٦۱، وسنده صحیح وصححه الحاکم)-

ددې د سوزولو بیانول دی او ددې دبیانولودپاره هم په دې ځائې کښې ددې کانړو نه مراد دګندهك کانړی اخستل زیات مناسب دی. ځکه چه ددې اورتیز وی اوپدې سره په عذاب کښې سختی هم وی. په قران پاك کښې دی چه ﴿كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنٰهُمْ سَعِيْرًا﴾ کله چې شغلې کمې شوې نوموږ به نورې هم زیاتې کړو.
په یوحدیث شریف کښې دی چه هر موذی (ضرری څیز) په اور کښې دې لیکن دا حدیث محفوظ او معروف نه دې.
امام رازی رحمه الله فرمائی چه ددې دوه معنانی دی. ① هغه سړې چه نورو ته تکلیف ورکوی جهنمی دې.
② دویم دا چه هر تکلیف ورکونکې څیز به د جهنم په اوور کښې موجود وی چه دا به جهنمیانوته عذاب ورکوی.
قوله تعالی:- أُعِدَّتْ لِلْكٰفِرِيْنَ﴾
د جهنم تیاری:- ﴿أُعِدَّتْ﴾ یعنی تیار کړې شوې دې ، دې نه مراد په ظاهر هم دامعلومیږی چه دا اوور د کافرو دپاره تیارکړې شوې دې اودا هم کیدې شی چه ددې نه مراد کانړی وی یعنی هغه کانړی چه تیار شوی دی دکافرو دپاره. دحضرت ابن مسعود رضي الله عنه نه هم دا قول نقل دې. او په حقیقت کښې په دواړو معنو کښې هیڅ اختلاف نشته دې ځکه چه دکانړو تیارول داوور بلولو دپاره دی اوداوور کانړی تیارول ضروری دی نو یوبل سره لازم او ملزوم شو. نبی کریم ﷺ فرمائی هر هغه سړې چه په کفر باندې وی دهغه دپاره اوور تیار کړې شوې دې .په دې آیت باندې استدلال کړې شوې دې چه جهنم اوس موجود او پیدا شوې دې ځکه چه د ﴿أُعِدَّتْ﴾ لفظ دې او ددې دلیل کښې ډیر احادیث هم دی.
جهنم اوس هم موجود دې:- یو اوږد حدیث کښې دی چه دجنت او دوزخ مینځ کښې جګړه اوشوه [1]. په بل حدیث کښې دی چه جهنم دالله ﷻ نه ددوه ساه ګانواخستلو اجازت اوغوښتلو او ده ته په یخنۍ کښې دیو ساه اوپه ګرمنی کښې دبلې ساه د اخستلو اجازت ورکړې شو [2] په دریم حدیث کښې دی صحابه کرام رضي الله عنهم فرمائی چه موږ یو ځل ډیر زوردار آواز واوریدو .د نبی کریم ﷺ نه مو تپوس اوکړو چه دا د څه څیز آواز وو؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل اویاکاله مخکښې یو کانړئی په جهنم ته غورزولې شوې وو نن هغه (ویخ) ته اورسیدو [3] په څلورم حدیث کښې دی چه نبی کریم ﷺ د نمر د تندر په وخت مونځ اداکولو په وخت جهنم اولیدو [4] په پنځم حدیث کښې دی چه نبی کریم ﷺ د معراج په شپه جهنم اولیدو اوددې عذابونه ئې اوکتل. داشان نور صحیح اومتواتر احادیث هم روایت شوی دی.
د معتزلو جهالت:- معتزله دخپل جهالت په وجه دا نه منی او ددې نه خلاف وائی او قاضی اندلس منذر بن سعید بلوطی هم ددوی سره موافقت کړې دې.
د سورت جوړولو اعلان:- یادساتل پکار دی چه په دې ځائې او په سورت یونس کښې ونیلې شوی دی چه هم یو سورت ددې پشان راوړئی شامل دی. وړوکې او لوئې هر سورت ته ددې وجې چه دعربئی قواعدو مطابق چه کوم اسم نکره وی او دشرط په طور راوړې شوې وی نوهغه دعمومیت فائده ورکوی لکه څنګه چه نکره دنفی لاندې داستغراق فائده ورکوی. نو په لوئې او وړوکې هر سورت کښې اعجاز دې. او په دې خبره باندې د سلفواو خلفو اتفاق دې.
امام رازی رحمه الله په خپل تفسیر کښې لیکی که څوك اووائی چه دسورة لفظ کښې سورة کوثر او سورة العصر او سورةالکافرون واړه واړه سورتونه هم شامل دی ،اودا بالکل یقین سره معلوم دی چه ددې په

---

[1] صحیح بخاری : کتاب التفسیر باب قوله تعالی (وتقول هل من مزید) : ۴۸۵۰، صحیح مسلم: ۲۸۴۶)-
[2] صحیح بخاری : کتاب المواقیت الصلاة باب البراد بالظهر فی شدة الحجر: ۵۳۸، صحیح مسلم: ۶۲۱)-
[3] صحیح المعلم کتاب الجنة باب جهنم اعاذنا الله منها: ۲۸۴۴)-.
[4] صحیح بخاری : کتاب الکسوف باب صلاة الکسوف جماعة : ۱۰۵۲، صحیح مسلم: ۹۰۷)-.

شان یا دې ته نژدې نژدې څه سورت جوړول ممکن دی،دې ته د انساني طاقت نه بهر وئيل یو وړوه شان هټ دهرمي او بې ځايه طرفداري ده. نوموړي به جواب ورکوؤ چه موږ ددې د معجزې دوه طريقې بيان کړې دی او دويمه طريقه مو خوښه کړې ده. موږ وايو چه واړه سورتونه هم په فصاحت اوبلاغت کښې ددې برابر دی چه دې ته هم معجزه وئيلې شی اوددې تعارض ممکن نه دې نو مقصودحاصل شو ځکه چه باوجود پداسې سورتونو باندې د انسان د جوړولو طاقت کيدل او بيا هم د ډيرو سختو کوششونو اوسختې دښمنئ نه باوجود ددې نه جوړل نو داددې قرآن پاک دپاره صفا دليل دې چې دا قران پاك ا و دې واړه واړه سورتونه معجزه دې.

دا خو دامام رازی رحمه الله کلام دې. خو صحيح قول دادې چه د قرآن پاك هر وړوکې اولونې سورت في الواقع معجزه دی. او انسان ددې نظير جوړولو نه محض عاجزه اوبالکل بې طاقت دې. حضرت ا مام شافعي رحمه الله فرمائی که خلق غور اوتدبر او عقل سره صرف سورت العصر باندې پوهه شی نو د ټولو دپاره داکافی دې.

دعمربن العاص رضی الله عنه د کفر په حالت کښې د سورة کوثر د اعجاز اقرار:- حضرت عمرو بن عاص رضی الله عنه چه کله په وفد کښې مسيلمه كذاب لره ورغلو اوتر اوسه پورې دې لا پخپله هم مسلمان شوې نه وو نودهغه نه ئې تپوس اوکړو چه تاسو د مکې نه تشريف راوړئی ،نن سبا په مکه معظمه کښې څه نوې وحی نازله شوې ده ؟ هغه اووئيل چه اوس اوس يو مختصر نوې سورت نازل شوې دې چه ډير زيات فصيح ، بليغ او جامع اومانع دې. بيائې ورته سورت العصر تلاوت کړو نومسيلمه څه وخت سوچ اوکړو او ددې په مقابله کښې ئې اووئيل چه په ما باندې اوس اوس يو سورت داشان نازل شوې دې . هغه اووئيل چه ته هم اووايه نوهغه اووئيل چه ﴿ياوبر ياوبر انما انت اذنان وصدر وسائرك حفرنقر﴾ يعنی انې ځنګلی مږه انې ځنګلی مږه ستا وجود د دوؤ غوږونواو سينو نه سوا هيڅ نه دې. باقی سراسر ته ناچيزئې. بيا ئې په فخر سره اووئيل چه اووايه انې عمرو څنګه مې اووئيلو؟ هغه اووئيل خمانه څه له تپوس کوې دا خو تاته پخپله معلوم دی سراسر كذب اوبهتان دې. چرته دا فضول كلام او چرته هغه حکمتونو والا كلام.

وَبَشِّرِ	الَّذِيْنَ
اوزيرې ورکړه	هغه خلقو ته
او ايمان راوړئ دې هغوئ ته	

اٰمَنُوْا	وَعَمِلُوا	الصّٰلِحٰتِ	اَنَّ	لَهُمْ	جَنّٰتٍ
چې ايمان ئې راوړې	او عمل ئې	نيك	بيشکه چې	دی دهغوئ دپاره	باغونه

زيرئ ورکړه چاچې او دنيکئ کارونه کوی هغوی لره داسې باغونه تيار کړې شوی دی

تَجْرِيْ	مِنْ تَحْتِهَا	الْاَنْهٰرُ	كُلَّمَا	رُزِقُوْا	مِنْهَا	مِنْ ثَمَرَةٍ
بهيږی به	لاندې د هغې نه	نهرونه	هر کله چې	ورکړې شی هغوئ ته	ددغه باغونو نه	څهٔ ميوه

چې دهغې د ونواومانړو لاندې هميشه ولې بهيږی هرځلې چې دوئ ته د خوراک دپاره ددې باغونونه څه ميوه دانه

رِّزْقًا	قَالُوْا	هٰذَا	الَّذِيْ	رُزِقْنَا	مِنْ قَبْلُ
دپاره دخوراك	نو اوبهٔ وايئ	چې دا	هغسې ميوې دی	چې راکړې شوې وې موږ ته	وړاندې د دې نه

ورکړې شی نو دوئ به وائ چې داخو هغه (رنګ) ميوه ده چې موږ ته پخوا (په دنيا کښې) راکولې شوه

وَأُتُوا	بِهِۦ مُتَشَٰبِهًا	وَلَهُمْ	فِيهَآ	
اوور كولى به شي هغوئ ته	دغه ميوې	ديوبل پشان	اووى به دهغوئ دپاره	په هغې كښې
اودا ميوې به ورته هم شكل وركولې شي| اودوى ته به په دغه باغونو كښې پاكدامنې جوړې وركولې شي				
أَزْوَٰجٌ	مُّطَهَّرَةٌ	وَهُمْ فِيهَا	خَٰلِدُونَ ﴿٢٥﴾	
بيبيانې|	پاكې	| اووى به هغوئ | په هغې كښې|	هميشه |	
(يعنى بيبيانې اود جنت حورې)اودوى به هميشه دپاره په هغې كښې وى|				

قوله تعالى:- وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

ايمان دارو ته د جنت زيرې:- مخكښې دكافرانواو ددين ددښمنانو سزا او عذاب اودهغوى درسوائى ذكر وو ددې وجې په دې مقام كښې د ايمان دارو او نيك صالحو خلقو داجر اوثواب اوكاميابئ بيان كيږى د قران پاك مثانى كيدو يو معنى دا هم ده او صحيح قول هم دا دې چه په دې كښې هر مضمون تقابلى جائزې سره بيان كړې شوې دې. ددې تفصيلى بيان به هم څه خاص موقعه باندې راشى. مطلب دادې چه دايمان سره كفر او دكفر سره دايمان ، دنيكو سره دبدو او بدو سره دنيكو ذكر راتلل ضرورى دى. چه كوم څيز بيان كيږى دې سره دهغې دمقابلې دڅيز ذكر رازى. ديو څيز ذكر كولو سره دهغې مثال هم بيان كړې شوې دې. دامعنې د ﴿مُتَشَابِهًا﴾ كيدو او دا دواړه لفظونه دقران پاك په اوصافو كښې راغلى دى ، دې ته مثانى هم ونيلې شوى دى اومتشابه هم ونيلې شوى دى.

قوله تعالى:- أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

دجنتو لاندې د نهرونو بهيدلو مطلب:- د جنتونو لاندې نهرونه بهيدل ،ددې د ونو اوړ بالاخانو لاندې بهيدل دى. حديث مبارك كښې دى چه نهرونه بهيږى خو ددې كنده نشته دې . حديث مبارك كښې دى چه دكوثرنهردواړو طرفونوته د غموپشان دې ، ددې بناوره خالص مشك دى او ددې كانړى ملغلرې او جواهردى([1]) الله ﷻ دې په خپل فضل وكرم سره مونږ ته دانعمتونه راكړى اوهغه احسان كولو والا او لونې رحيم دې. حديث مبارك كښې دى چه دجنت نهرونه دمشكى غرونو لاندې بهيږى (ابن ابى حاتم)

قوله تعالى:- وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا

د ميوو يوبل سره مشابه كيدل:- حضرت عبدالله رضی الله عنه نه هم دا روايت دې. دجنتيانو دا قول چه دا مونږ ته مخكښې راكړې شوى وو ،دې نه مراد دادې چه په دنيا كښې هم دا ميوې ملاؤ شوې وې. صحابه كرام او ابن جرير رحمه الله هم ددې قول تائيد كوى. بعضې وائى چه مطلب دادې چه مونږ ته ددې نه مخكښې يعنى پرون هم دا راكړې شوې وې. دا په دې وجه چه په ظاهرى شكل وصورت كښې به دا بالكل مشابه وى، يحيى بن كثير رحمه الله وائى چه يو پياله به راشى هغه به اوخكى ، بيا به بله پياله راشى نو وائى به چه دا خو مو اوس اوڅكله .فرښتې به ورته وائى اگر چه داپه شكل وصورت كښې يوشان دى ليكن مزه ئې بدله ده.

فرمائى چه دجنت واښه زعفران دى اوددې ډيرنى مشك دى . واړه واړه ښكلى غلمان د يو خوا بل خوا نه به ميوې راوړى او پيش كوى به ئې اودوى به ئې خورى ،بيا به دوى ته پيش كولې شى نووائى به چه دا خو مو اوس اوخوړلې. هغوى به جواب كښې فرمائى حضرت رنګ او شكل خو ئې يو دى ليكن خوند ئې نور دې،دا تاسواوخكئ اواوګورئ نو خوند به دركړى. هم دا معنى ده چه هم شكل به راوړى ددنيا ميوؤ سره به صرف نوم او شكل وصورت كښې يو شان وى خوددې نه به ئې خوند بيل وى.

[1]) صحيح بخارى : كتاب الرقاق: باب : فى الحوض: (٦٥٧١)–

دابن عباس ﷺ قول دې چه صرف نوم کښې مشابهت دې ګنې چرته ددنیا څیز اوچرته د جنت د نعمتونو خوانچه ؟ په دې مقام صرف نوم دې. دعبدالرحمان رحمه الله قول دې چه ددنیا دمیوږ په شان میوې چه اوګوری نو وائی به چه دا خوموږ په دنیا کښې خوړلې دی خوکله چه ئې اوخوری نو خوند به ئې څه نور وی.

قوله تعالى:- وَلَهُمْ فِيهَآ أَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ

دجنت بيبيانې:-په هغه ځائې کښې به چه دوی ته کومې بيبيانې ملاوېږی هغوی به دګندګنی،ناپاکنی ،حيض ، نفاس ، ميتازو ، توکانړو ، خړينګ اومنئ وغيره نه بالکل پاکې وی .يو قول دې چه حضرت حواعليها السلام هم مخکښې دحيض نه پاکه وه ، ليکن د نافرمانئ په وجه ورته دا بلا وريښه شوه. خوداقول دسند لحاظ سره غريب دې().

په يو غريب او مرفوع حديث کښې دی چه حيض ، غټ اودس ماتنې او خړينګ نه به پاکې وی. حاکم دې حديث ته صحيح او د شيخينو په شرط باندې ئې وائی. ليکن دا دعوی صحيح نه ده ،ددې يو راوی عبدالرازق بن عمربزينی دې چه دې ابو حاتم د احتجاج قابل نه دې ګنړلې. په ظاهره دا معلومېږی چه دا مرفوع حديث نه دې بلکه د حضرت قتاده رحمه الله قول دې . والله اعلم.

قوله تعالى:- وَهُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ

ددې ټولونعمتونو سره دې زبردست نعمت ته اوګورئ چه نه به نعمتونه فنا شی او نه به دنعمتونو والا اونه به نعمتونه د دوی نه اخستلې شی او نه به دوی د نعمتونو نه جدا کولې شی. نه به په مرګ سره خاتمه وی او نه آخرشته. نه ماتيدل او نه کميدل شته. دالله رب العالمين جواد الکريم او براو رحيم نه درخواست دې چه هغه پاک مالك دې موږ داهل جنت په زمره کښې شامل کړی او هم هغوی سره دې زموږ حشر اوکړی . آمين.

إِنَّ اللَّهَ	لَا يَسْتَحْىِۦٓ						
بيشکه الله	شرم نۀ کوی						
بيشکه الله پدې نه شرميږی							
أَن يَضْرِبَ	مَثَلًا	مَّا بَعُوضَةً	فَمَا فَوْقَهَا	فَأَمَّا الَّذِينَ	ءَامَنُوا۟		
چی بيان کړی	مثال	ديو ماشی	يازيات سپك دهغه نه	نو هغه خلق	چی ايمان ئې راوړې دي		
چې يومتل بيان کړی	کـه هغه دماشی وی اوکه د ماشی نه هم کم ورکې څيز وی	نومؤمنانو خو په دي					
فَيَعْلَمُونَ	أَنَّهُ	الْحَقُّ	مِن رَّبِّهِمْ	وَأَمَّا الَّذِينَ	كَفَرُوا۟		
پوهيږی هغوی	چی دامثال	حق دي	دطرفه درب دهغوئ نه	اوکوم خلق چی	نۀ منونکی دی		
ډيرښه پوهيږی چی دامتل په رښتيادالله دطرفه دي (چی موږ پرې پوهوی)	اپاتې شوکافران						
فَيَقُولُونَ	مَاذَآ أَرَادَ	اللَّهُ	بِهَٰذَا	مَثَلًا	يُضِلُّ	بِهِۦ	كَثِيرًا
نو هغوئ وائی	چی څه اراده کړی ده	الله	په دې	مثالونو سره	ګمراه کوی	په دي سره	ډير خلق
نوهغوئ وائی چې په داسې متل وئيلو کښې دالله څه مطلب دې	په داسې متلونوسره الله ډيرګمراه کوی						

---

۱) داسرائيليات څخه دي ، عبدالرحمان بن زيد بن اسلم)-.

وَّيَهْدِىْ	بِهٖ	كَثِيْرًا ؕ	وَمَا يُضِلُّ	بِهٖٓ	اِلَّا الْفٰسِقِيْنَ ﴿۲۶﴾
اوصحیح لار ښائي |	په دې سره |	ډیروته |	اوئه ګمراه کوي |	په دې سره |	مګر فاسقان خلق

اوډيروته پرې سمه لار ښائي | اوپه داسې متلونو باندې صرف هغه فاسقان ګمراه کوي |

الَّذِيْنَ	يَنْقُضُوْنَ	عَهْدَ اللّٰهِ	مِنْۢ بَعْدِ	مِيْثَاقِهٖ ۪	وَيَقْطَعُوْنَ	مَآ
هغه فاسقان |	چې ماتوي |	وعده دالله |	روستو |	دمضبوطوالي دهغې نه |	اوپريکوي |	هغه |

چې دالله سره په ښه شان سره پخه کړې وعده بیابیا ماتوي | اوهغه تعلقات (خپلولي) پريکوي دکوموچه

اَمَرَ اللّٰهُ	بِهٖٓ	اَنْ يُّوْصَلَ	وَيُفْسِدُوْنَ	فِي الْاَرْضِ ؕ
چې حکم کړې دې الله |	په هغې سره |	چې پيوند دې کړې شي |	اوفساد کوي |	په زمکه کښې

الله تعالی د ساتلو حکم کړيدې | اوپه ملک کښې فسادونه جوړوي

اُولٰٓئِكَ	هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿۲۷﴾
هم داخلق |	په حقیقت کښې تاوانیان دي |

همدا خلق زيات كاران دي (ښه ئي اوپيژنئ) |

دايت شان نزول:- حضرت ابن عباس ، حضرت ابن مسعود او نور صحابه کرامو نه روايت دې چه کله په پورتنی آيت کښې دوه مثالونه دمنافقانو بيان شو يعنی د اوراو داوبو نوهغوی اووئيل چه داسې واړه مثالونه الله هيڅ کله نه بيانوی. په دې باندې دا دوه آيتونه نازل شو[1] حضرت قتاده فرمائی چه کله قران پاك کښې د جولا اودمچئ مثال بيان شو نو مشرکانواووئيل چه دداسې حقير څيز دبيانولو په قران پاك کښې څه ضرورت وو؟ نو په جواب کښې داآيت نازل شو[2]
اِنَّ اللّٰهَ لَا يَسْتَحْيٖٓ اَنْ يَّضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوْضَةً فَمَا فَوْقَهَا ؕ
اواووئيلې شو چه دحق بيان نه الله ته شرم نه ورزی که هغه کم وی اوکه زيات وی ، ليکن ددې نه څه داسې معلوميږی چه ګويا دا آيت په مکه معظمه کښې نازل شو حالانکه دا سې نه وو. والله اعلم.
اودبزرګانو نه دا رنګ شان نزول هم روايت دې. ربيع فرمائی چه دا خپله يو مستقل مثال دې کوم چې ددنيا بيان شوې دې ماشئ چه کله اوږې وی نو ژوندې وی کله چه موړ شو نو مړ شی، داشان دا خلق هم دی کله چه دنياوی نعمتونه ورته حاصليږی نو الله دوی راونيسی لکه بل ځائې کښې فرمائی ﴿فَلَمَّا نَسُوْا مَا ذُكِّرُوْا بِهٖ﴾ يعنی کله چه دوی زمونږ نصيحت هيرکړو نومونږ په دوی باندې دټولو څيزونو دروازې پرانيستې. تردې پورې چه دوی ښه په مزو کښې شو. او اوس يکدم مونږ دوی راونيول (ابن جرير رحمة الله عليه، ابن ابی حاتم). ابن جرير رحمة الله عليه[3] رومبې قول خوښ کړې دې. او مناسبت هم ددې زيات ښه معلوميږی،والله اعلم.نومطلب داشو چه دهيڅ وړوکی نه وړکی مثال او د لوئې نه لوئې مثال نه الله نه منع کيږی اونه ورته د هغې د بيانولو نه شرم ورځی.

د ،،ما،، او ،،بعوضة،، اعرابی تحقيق:- لفظ د "ما "په دې مقام د کمی په معنی کښې دې او د ﴿بَعُوْضَةً﴾ د زبرد بدليت په بناء باندې دعربئ دقاعدې مطابق دې. چه په ادنی څيز باندې صادق راتلې شی. يا

---

[1]) الطبری: ۱/۳۹۸)-
[2]) الطبری: ۱/۳۹۹)-
[3]) الطبری: ۱/۳۹۸)-

نکره موصوفه ده او ﴿بَعُوضَةً﴾ صفت دې. ابن جرير رحمه الله دا خوښوي چې "ما" ماصوله ده او د ﴿بَعُوضَةً﴾ هم ددې په اعراب سره معرب دې اوعربو په کلام کښې دا په کثرت سره شائع دی چه هغوی " ما " او د «من» په بدله کښې دواړوته اعراب ورکوی ځکه کله دا نکره وی اوکله معرفه، لکه د حضرت حسان بن ثابت رضی الله عنه په شعرونو کښې دی چه:

يكفى بنا فضلا على من غيرنا حب النبي محمد ايانا

یعنی مونږ ته په غیرو باندې صرف دا فضیلت دې چه زمونږ زړونه دنبی ﷺ د محبت نه ډك دی.

اودا هم کیدیشی چه ﴿بَعُوضَةً﴾ منصوب وی او دحرف جار په وجه اوددې نه مخکښې د ﴿بين﴾ لفظ مقدر اومنلې شی. کسائی او فراء هم دا خوښوی. ضحاك رحمه الله او ابراهيم بن عبله رحمه الله ﴿بَعُوضَةٌ﴾ وائی. ابن جنی رحمه الله فرمائی چه دا به د "ما" صله وی او عائد به حذف منلې شی لکه ﴿تَمَامًا عَلَى الَّذِىٓ أَحْسَنَ﴾ کښې ﴿فَمَا فَوْقَهَا﴾ دوه معنې بیان شوی دی.① یودا چه ددې هم سپك او ردی څیز لکه دیوسړی د بخیلتوب وغیره ذکر اوشی اوبل اووائی چه هغه ددې نه هم زیات دې نو مراد ترې داوی چه هغه ددې نه هم زیات پریوتې دې.

کسائی رحمه الله اوابوعبیده رحمه الله فرمائی چه یو حدیث کښې راغلی دی که د دنیا قدر او وقعت دالله ﷻ په نیزد ماشی د یو وزر برابر هم وې نو کافر ته به ئې یو ګوټ اوبه هم نه وې ورکړې ()② بله معنی دا ده چه ددې نه زیات لوئی ځکه چه ماشئ نه به وړوکې اوسپك څیز بل څه وی؟ د حضرت قتاده رحمه الله هم دا قول دې. ابن جریر رحمه الله هم دا قول خوښ کړې دې.

په صحیح مسلم کښې حدیث دې چه کله دیو مسلمان (بدن) کښې یو ازغې ننوځی یا ددې نه زیات نوبه دې سره هم دده درجې اوچتیږی اوګناهونه ئې رژیږی ()په دې حدیث کښې هم دا لفظ ﴿فَمَا فَوْقَهَا﴾ دې. نومطلب داشو چه څنګه الله ﷻ ددې لویوړو څیزونو پیدا کولو کښې شرم نه کوی اونه ئې منع کوی نو داشان دا دمثال په توګه بیانولو نه هم هغه ته څه شرم نه ورځی. یو ځائې کښې په قران پاك کښې ارشاد دې چه ائې خلقو ایو مثال بیانولې شی اودې ته ښه غوږ اونیسئ ،چه کوم تاسو دالله تعالی نه سوا بلئ هغه ټول که جمع شی نو یو ماشئ هم نشی جوړولې بلکه که ددوی نه ماشئ څه اوتښتوی نو هغه ترینه هم نشی واپس کولې ،عابد اومعبود دواړه بې حده کمزوری دی. په بل ځائې کښې ارشاددې چه ددې خلقو مثال چه دالله ﷻ نه سوا نورو لره خپل مددګار بولی د جولا دجالې پشان دی. چه دهغه کور دټولو کورونو نه زیات کمزورې دې. اوپه مقام کښې الله ﷻ دکلمه طیبه مثال ورکړې دې د پاکې ونې سره چه دهغې جرړه مضبوطه او دهغې ښاخونه په آسمان کښې وی او دالله تعالی په حکم سره هروخت میوې ورکوی. دامثالونه الله ﷻ دخلقو دعبرت دپاره بیانوی. او دناپاکې کلمې مثال د ناپاکې ونې پشان دې. چه په زمکه باندې وی او ددې جرړې مضبوطې نه وی او الله ﷻ ایماندار په دنیا اوآخرت کښې په مضبوطې خبرې سره برقرار ساتی. اوظالمان ګمراه کوی الله ﷻ چه څه غواړی هغه کوی. اوپه بل مقام کښې الله ﷻ ددې مملوك غلام مثال پیش کوی چې هغه ته په څه څیز باندې اختیار نه وی. او په بل ځائې کښې د دوو سړو مثال الله ﷻ بیان فرمائی چه په دې کښې یو ګونګې او بالکل پریوتې بې طاقته وی چه په خپل مالك باندې بوج وی چه چرته ځی نو دځان سره خرابی اوړی او بل هغه چه د عدل اوحق حکم کوی آیا دا دواړه برابریدیشی ؟ په بل مقام کښې دی چه الله ﷻ ستاسو دپاره پخپله مثال بیان فرمائی ، آیا تاسو په خپلو څیزونو کښې خپل غلامان هم شریك او برابر حصه دار ګنړئ؟ اوپه بل مقام کښې ارشاد فرمائی چه دهغه سړی مثال الله ﷻ بیان فرمائی چه دهغه ډیر

[1]) ترمذی: ابواب الزهد باب ماجاء فی هوان الدنیا....۲۳۲۰ وهو حسن .، ابن ماجه: ۴۱۱۰)-

[2]) صحیح بخاری : کتاب المرضی باب، ماجاء فی کفارة المرض: ۵۶۴۰، صحیح مسلم: ۶۵۶۱، ترمذی : ۹۶۵)-

شریکان وی . او په بل ځای کښې الله ﷻ ارشاد فرمائی چه دا مثالونه مونږ دخلقو دپاره بیانوو او په دې باندې صرف (په ښه شان) پوره علم والا پوهیږی.
ددې نه علاوه نور هم ډیر مثالونه په قران پاك کښې بیان شوی دی .بعضې سلف صالحین فرمائی کله چه څه په قران پاك کښې څه مثال آورم او په دې نه پوهیږم نو ماته ژړا راشی ځکه چه الله ﷻ فرمائیلی دی چه دې مثالونو باندې صرف عالمان پوهیږی. حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی مثالونه که واړه وی او که لوئی ایماندار په دې باندې ا یمان راوړی او داحق ګنړی اوددې نه هدایت مومی.د حضرت قتاده رحمه الله قول دې چه هغه دا مثال د الله ﷻ کلام ګنړی.د﴿أَنَّهُ﴾ ضمیر مرجع مثال دې. یعنی مومن دامثال دالله ﷻ د طرفه حق ګنړی اوکافر په دې پسې خبری جوړوی لکه په سورت مدثر کښې دی ﴿وَمَا جَعَلْنَا أَصْحٰبَ النَّارِ﴾یعنی مونږ د اورد فرښتو شمیر د کافرانو د آزمیښت دپاره مقرر کړې دې د دې دپاره چې اهل کتاب پرې یقین اوکړی ، ایماندار په ایمان کښې زیات کړی. دې دواړو ډلو ته څه شك نشته دې. لیکن د بیمار زړه خاوندان او کافران وائی چه ددې مثال نه څه مراد دې ؟ دا شان الله ﷻ چه چاله غواړی نو هغه ګمراه کوی اوچا لره چه غواړی نو هدایت ورته کوی. ستا درب لښکرو لره دهغه ذات نه سوا نور هیڅوك نه پیژنی ، په دې مقام کښې هم ددې هدایت او ضلالت بیان اوشو.

الَّذِيْنَ يَنْقُضُوْنَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مِيْثَاقِهٖ

د الله ﷻ وعدې څوک ماتوی؟: صحابه کرامو ﷺ نه روایت دې چه په دې سره ګمراه کیږی منافق او لار مومی مومن اودا اقرارکوی اودې سره هدایت اوایمان زیاتیږی.﴿الْفٰسِقِيْنَ﴾ نه مرادمنافقان دی.بعضو وئیلی دی چه دې نه کافران مراد دی چه دوی ته پته ده اوبیا هم انکار کوی. حضرت سعد ﷺ فرمائی چه مراد ترې نه خوارج دی . که ددې قول سند حضرت سعد بن ابی وقاص پورې صحیح وی نو مطلب به دا وی چې دا تفسیر معنوی دې ، دا نه چه خوارج دی بلکه دا چه دا فرقه هم فاسقانو کښې داخله ده. چه هغوی نهروان کښې علی کرم الله وجهه باندې حمله کړې وه،دا خلق ددې آیت د نازلیدوپه وخت کښې موجود نه وو.لیکن د خپل بدترین وصف په وجه معنوی طور سره دوی هم فاسقانو کښې داخل دی. دوی ته خوارج په دې وجه اووئیلې شو چه د امام برحق د اطاعت نه وتلی وو او داسلامی شریعت د پابندئی نه آزاد شوی وو.
په لغت کښې فسق وائی د اطاعت او فرمانبردارئی نه وتلوته ، کله چه پوستکې اخوا کړې شی او په دې کښې دننه غوښه راوښکلې شی نوعرب وائی چه ﴿فسقت﴾مږی ته هم ﴿فويسقه﴾ وائی. ځکه چه دا خپلې سوړې نه راوزی نو فساد کوی . د بخاری او مسلم شریف په یو حدیث کښې دی چه نبی اکرم ﷺ اوفرمائیل چه پنځه ځناورفاسقان دی،په حرم کښې اود حرم نه دې بهرقتل کړې شی①کارغه ②باخه ③ لړم ④ مږك ⑤ تور سپې(). نو لفظ د فسق کافر دپاره او هر نافرمان دپاره دې. لیکن دکافر فسق زیات سخت او زیات خراب دې. په آیت کښې فاسق نه مراد کافر دی. والله اعلم.
ددې لوئې دلیل دادې چه دې نه پس ددوی وصف بیان شوې دې چه دوی دالله ﷻ وعده ماتوی،دهغه پاك ذات فرمان ماتوی ،اوپه زمکه کښې فساد پیدا کوی او دا ټول صفتونه د کافرانو دی. دمومنانو صفتونه خو ددې خلاف وی لکه په سورة رعد کښې بیان دې چه ﴿أَفَمَنْ يَّعْلَمُ﴾ آیا هغه سړې چه هغه ته پته ده چه څه ستا د رب طرف نه په تاباندې نازل شوی دی دا حق دی آیا دهغه سړی په شان کیدې شی چه کوم روند وی؟ نصیحت خو صرف عقلمند خلق حاصلوی چه کوم دالله ﷻ وعدې پوره کوی. او میثاق نه ماتوی او الله ﷻ چه دکومو کارونو د جوړولو حکم کړېدې هغه جوړوی یعنی یو ځاې کوی اودخپل رب نه ویریږی او د حساب د خرابوالی نه ویریږی .

---

[1] صحیح بخاری : کتاب بدء الخلق: باب اذا وقع الذباب فی شراب احدکم:۳۳۱٤ صحیح مسلم: ۱۱۹۸)–

مخکښې ارشاد فرمائی چه کوم خلق دالله ﷻ وعدو لره ددې دمضبوطیا نه پس ماتوی او چه دکومو څیزونو د جوړښت حکم الله ﷻ ورکړې دې هغه نه جوړوی او په زمکه کښې فساد پیدا کوی نو د دوی دپاره لعنتونه دی او ددوی دپاره ډیر خراب کوردې. په دې مقام کښې د عهد نه مراد هغه وصیت دې چه کوم الله ﷻ خپلو بندګانوته کړې وو چه په دې کښې د هغه پاك ذات ټول احکامو باندې عمل او د ټولو نافرمانونه بچ کیدل شامل دی. ددې ماتول په دې عمل نه کول دی.بعضې وائی چه ماتوونکی اهل کتاب کافران اومنافقان دی. اوعهد هغه دې چه ددوی نه په تورات کښې اخستلې شوې وو چه دوی به ددې په ټولوعملونو باندې عمل کوی اودحضرت محمدﷺ اتباع به کوی کله چه حضرت محمدﷺ تشریف راوړی. نود محمدﷺ دنبوت اقرار دې اوکړی او څه چې د نبی اکرم ﷺ په ذریعه د الله ﷻ د طرفنه راغلی دی د هغې تصدیق دې اوکړی اوعهد ماتول دا دی چه دوی د حضرت نبی اکرم ﷺ د نبوت او اطاعت نه انکار کړې وو او د عهد د علم باوجود ئې دا پټ کړو او د دنیا مصلحتونو په وجه ئې ددې خلاف اوکړل. امام ابن جریر رحمه الله دا قول خوښ کړې دې. اود مقاتل رحمه الله هم دا قول دې.

قوله تعالی:- وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ

د قطع نه مراد:- بعضې وائی چه ددې نه مراد خاص ډله نه ده بلکه شرك ،کفر او نفاق والا ټول په ټوله مراد دی. دعهد نه مراد د خپل توحید اود خپل نبی ﷺ د نبوت اقرار دې چه په دې باندې ښکاره نښې او لوې لوئې معجزې موجود دی او ددې ماتول د توحید اوسنت نه مخ اړول دی ، دا قول ښه دې . زمخشری هم دا قول خوښ کړې دې. هغه وائی چه دعهد نه مراد د الله ﷻ د توحید دمنلو اقرار دې چه په انسانی فطرت کښې د داخلیدونه علاوه په ورځ د میثاق کښې هم منلې شوی دی . فرمائیلې شوی وو چه :(أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ) یعنی آیا څه ستاسو رب نه یم ؟ نوټولو جواب ورکړې وو چه بیشکه ته څمونږ رب ئې. بیا چه کوم کتابونه ورکړې شوی وو ، په هغې کښې هم اقرار اخستې شوې وو لکه فرمائی (وَأَوْفُوا بِعَهْدِي)خما وعده پوره کړئی څه به هم خپله وعده پوره کړم. بعضې وائی چه ددې نه مراد هغه وعده ده چه د روحونو نه اخستې شوې وه کله چه دوی د حضرت آدم ﷺ د ملا نه راوویستی شو . لکه فرمائی(وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ) کله چه ستا رب د آدم اولاد سره وعده اوکړه چه څه ستاسو رب یم او دوی ټولو اقرار کړې وو او ددې ماتول ددې پریښودل دی. دا ټول اقوال تفسیر ابن جریر کښې منقول دی.

د منافقانو شپږ خصلتونه:- ابوالعالیه رحمه الله فرمائی چه دالله ﷻ عهد ماتول چه دا دمنافقانو کار وو هغه شپږ خصلتونه دی ①په خبرو کښې دروغ وئیل ② وعده خلافی کول③ په امانت کښې خیانت کول ④ د الله ﷻ عهد د هغې د مضبوطیا نه پس ماتول ⑤ الله ﷻ چه دکومو کارونو د یوځائې کولو حکم کړې دې هغه یو ځائې کول ⑥ په زمکه کښې فساد پیدا کول. دا شپږ خصلتونه دهغوی په هغه وخت کښې ظاهرېږی کله چه د هغوی غلبه وی او کله چه مغلوب شی نو مخکښې درې کارونه پرېږدی او دې نه پس درې کارونه کوی. امام سدی رحمه الله فرمائی چه دقران پاك احکام لوستل ، په دې پوهیدل ، رښتیا وئیل ، بیا نه منل هم دعهد ماتول دی . الله ﷻ چه د کومو کارونو د یو ځائې کولو حکم کړې دې دهغې نه مراد صله رحمی ساتل او د رشته دارئ حقوق ادا کول وغیره دی لکه په بل مقام کښې قران پاك کښې دی چه (فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتُقَطِّعُوا أَرْحَامَكُمْ) یعنی نزدې ده که تاسو زمکې ته واپس شئ نو په زمکه کښې به فساد پیدا کړئی او رشتې به پرېکړئی.

قوله تعالی:- أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ

دکافرانو تاوان:- ابن جریر رحمه الله هم دې ته ترجیح ورکړې ده اودا هم وائی چه دا آیت عام دې. چه ددې د

یوخائې کولو او ادا کولو حکم ګران وو، هغوی دا مات کړو او وې نه کړو ﴿الْخٰسِرُوْنَ﴾ نه مراد آخرت کښې نقصان اوچتول دی لکه د الله ﷻ فرمان دې[1] چه ﴿أُولٰٓئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوْٓءُ الدَّارِ﴾ په دې خلقو باندې لعنت دې اوددوی دپاره خراب کور دې. د حضرت ابن عباس ﷺ فرمان دې چه د اهل اسلام نه علاوه نورو ته چه په کوم مقام کښې قرآن پاك ﴿خَاسِرٌ﴾ وئيلی دی په هغه مقام ترې مراد کافر دی او داهل اسلام دپاره په کوم خائې کښې دا لفظ راغلې دې په هغه خائې کښې ترې مراد ګناهنګار دی (۲)

﴿خٰسِرُوْنَ﴾ جمع ده د﴿ خَاسِرٌ﴾چونکه دا خلق په نفسانی خواهشاتواو دنیاوی لذتونو کښې اخته وو او خپل خانونه ئې دالله ﷻ د رحمت نه لرې کړی وو نو دوی ته نقصان والا اووئیلې شو . لکه هغه سړې چه هغه ته په خپل تجارت کښې نقصان اوشی،دا شان دا کافر اومنافقان هم دی چه کله د رحم اوکرم زیات ضرورت وی یعنی د قیامت په ورځ نو په هغه ورځ به د الله ﷻ د رحمت نه محروم وی.

وَكُنْتُمْ	تَكْفُرُوْنَ بِاللّٰهِ	كَيْفَ	
اوداحال دا چې وئ تاسو	تاسو انکار کوئ دالله نه	څرنګې	
تاسودالله (دوجودنه)څنګه انکارکولی شئ ته نه ګوری چې تاسو			

يُحْيِيْكُمْ	ثُمَّ	يُمِيْتُكُمْ	ثُمَّ	فَاَحْيَاكُمْ	اَمْوَاتًا
(دوباره) ژوندی کړی تاسو	بیابه	به مړه کړی تاسو	بیا	نو به ژوندی کړی تاسو	مړه
مړی وې نوهغه ژوندی کړئ اوس یوځل بیابه تاسومړه کړی اوبیا به مودوباره ژوندی کړی					

تُرْجَعُوْنَ ﴿۲۸﴾	اِلَيْهِ	ثُمَّ
واپس کیږئ تاسو	هغه ته	بیا به
اوبیابه هغه ته واپس شئ		

قوله تعالی:-كَيْفَ تَكْفُرُوْنَ بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ اَمْوَاتًا فَاَحْيَاكُمْ

د عدم نه وجود کښې راوستولو والا څوک دې ؟ ددې خبرې ثبوت ورکوی چه الله ﷻ موجود دې اوهغه قدرتونو والا دې هم هغه ذات پیدا کونکې دې او اختیار والادې ، په دې آیت کښې فرمائی چه تاسو دالله ﷻ د وجود نه څنګه انکار کولې شئ یا هغه پاك ذات سره دبل عبادت څنګه کولې شئ؟ حالانکه تاسو د عدم نه وجود ته راوستولو والا یو ذات دې لکه فرمائی چه آیا دوی بغیر دخه څیزنه پیدا شوی دی ؟ یا دوی په خپله پید اشوی دی ؟ یا دوی زمکه آسمان هم پیدا کړې دې ؟ بالکل نه بلکه دا بې یقینه خلق دی .او په بل خائې کښې ارشاد دې چه ﴿ هَلْ اَتٰى عَلَى الْاِنْسَانِ حِيْنٌ مِّنَ الدَّهْرِ﴾ یقینًا په انسان باندې هغه زمانه هم راغلی وه چه هغه وخت کښې دې قابل ذکر څیزنه وو او نور هم دا شان آیتونه دی.

حضرت ابومسعود ﷺ فرمائی چه کافران به وائی چه ﴿قَالُوْا رَبَّنَآ اَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ﴾ ائې الله ﷻ دوه ځل تا مونږ مړه کړو او دوه ځل دې راژوندې کړو ، مونږ دخپلو ګناهونواقرار کوو ،ددې نه مراد هم دادی چه په آیت ﴿ وَكُنْتُمْ اَمْوَاتًا﴾ کښې کوم مطلب دې. مطلب دادې چه تاسو دخپلو پلارانو په ملاګانو کښې مړه وئ یعنی څه هم نه وې ،هغه پاك ذات تاسو ژوندی کړئ بیا به تاسو مړه کړی یعنی مرګ به یو ورځ ضرور رازی بیا به هغه ذات تاسو د قبرونو نه راپاسوی. نو دیو حالت مړه کیدو نه دنیا کښې د راتلو نه مخکښې بیا بلې دنیا کښې د مړکیدو اود قبرونو طرف ته ،بیا دقیامت په ورځ دپاسیدو ، دوه ژونده

---

[1]) ابن ابی حاتم : ۱ /۱۰۱)-

[2]) الطبری:۱/٤١٧)-

او دوه مرګونه. ابو صالح رحمه الله فرمائي په قبر کښې انسان ژوندې کولې شي. دعبدالرحمن بن زيد رحمه الله بيان دې چه حضرت آدم عليه السلام په ملا کښې ئې دوی لره پيدا کړل ، بيا ئې د دوی نه وعده واخستله او په دوی کښې ئې ساه واچوله ، بيا ئې دوی د مور په خيټه کښې پيدا کړل ،بيا ددنيا مرګ په دوی باندې راغلو،بيا دقيامت په ورځ به دوی لره راپاسوی. ليکن دا قول غريب دې. ړومبې قول صحيح دې.

قوله تعالى:- ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

الله ته واپس کيدل:-ابن مسعود رضي الله عنه او ابن عباس رضي الله عنه او دتابعين رحمهم الله يوډلې نه هم دا قول نقل دې. په قران پاك کښې يو بل ځائې کښې دی چه ﴿قُلِ اللَّهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ﴾ اووايه چه الله تعالى تاسو پيدا کړنې بيا ئې تاسومړهٔ کړنې اوبيا به تاسو دقيامت په ورځ راژو ندی کوی. ددې کاڼړواو تصويرونويه چه مشرکانوسجدې کولې،قرآن پاك دوی ته مرده اووئيل،فرمائي ﴿ أَمْوَاتٌ غَيْرُ أَحْيَاءٍ ﴾ داتول مړه دی ژوندی نه دی. دزمکې باره کښې فرمائي چه ﴿وَآيَةٌ لَّهُمُ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ﴾ ددوی دپاره په مرده زمکه کښې هم زموږ دصداقت نښې دی چه دا موږ ژوندئ کړې ده او ددې نه دانې راوزی چه دوی ئې خوری.

هُوَ الَّذِي	خَلَقَ	لَكُم	مَّا
هم هغه دې	چې پيدا کړے ئې دی	ستاسو دپاره	هغه څيزونه

الله هغه ذات دې چې ستاسو دفائدې دپاره ئې د زمکې ټول نعمتونه

فِي الْأَرْضِ	جَمِيعًا	ثُمَّ	اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ	فَسَوَّاهُنَّ	سَبْعَ	سَمَاوَاتٍ
چې په زمکه کښې دی	ټول	بيائې	توجه اوکړه پورته طرفته	نو برابرئې کړل	اووه	آسمانونه

پيدا کړل بيائې د آسمان پيدا کولو اراده اوکړه نواوهٔ آسمانونه ئې پيدا کړل

وَهُوَ	بِكُلِّ	شَيْءٍ	عَلِيمٌ
اوهغه	په هر	څيز	عالم دې

اوهغه په هرڅه باندې ښه پوهه دې

قوله تعالى:- ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ

د کائناتو تخليق:-په تير شوی دی آيت کښې دقدرت ددې دلائلو بيان وو يا څه چه په انسان کښې دننه دی.ځکه په دې آيت مبارك کښې دهغه دلائلو بيان کيږی چه کوم د روزمره سترګو په مخکښې دې. ﴿اسْتَوَىٰ﴾پدې مقام کښې د قصد کولواودمتوجه کيدو په معنی دې ځکه چه ددې بدلـه ﴿إِلَى﴾ ده .د ﴿فَسَوَّاهُنَّ ﴾ معنی صحيح کول او د اووه واړو آسمانونو جوړول ده. ﴿السَّمَاءِ﴾ اسم جنس دې. بيا فرمائي چه دهغه ذات علم په هر څيزمحيط دې لکه په بل مقام فرمائي چه ﴿ أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ ﴾ خبردارهغه څوك چه بې علمه کيديشی چې هغه خالق وی؟دسورت حٰمٓ سجده ﴿قُلْ أَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ ﴾لکه چه ددې آيت تفصيل دې. په هغې کښې فرمائي چه آيا تاسو د الله ﷻ نه انکار کوئی ؟ چه هغه پاك ذات زمکه صرف په دوؤ ورځو کښې پيدا کړه،تاسوهغه پاك ذات سره شريك جوړوئی ؟ چه رب العالمين دې . چه هغه پاك ذات په زمکه کښې مضبوط غرونو د پاسه نه ښخ کړل. هغه ذات په دې زمکه کښې برکتونه او روزئی پيدا کړې او په څلورو ورځو کښې ئې ټول څيزونه د زمکې صحيح کړل. چه په دې کښې د تپوس کونکو دپاره تشفی ده. بيا آسمان طرف ته متوجه شو چه دلوړی په شکل کښې وو ، فرمائي چه انې زمکې او آسمان! په خوشحالئ يا خفګان سره راشئ ، نو دواړو اووئيل چه انې الله ﷻ موږ خو په خوشحالئ سره

راغلي يو. په دوؤ ورځو كښې ئې دا اووه اسمانونه جوړ كړل او په هر اسمان كښې ئې دهغه كار تقسيم كړو اود دنيا آسمان ئې په ستورو سره ښكلې كړو او دوى ئې د (شيطانانو) نه بچ كړو.

مونږ ګورو چې د هر عمارت هم دا قاعده ده مخكښې ئې لاندې حصه جوړولې شى اوبيادې پاسنئ حصه. مفسيرين حضراتوهم ددې تشريح كوى چه دهغې بيان مخكښې رازى انشاء الله .خو داګنړل پكاردى چه په قران پاك كښې په يو بل مقام كښې فرمائى ﴿ءَاَنْتُمْ اَشَدُّ خَلْقًا اَمِ السَّمَآءُ ۚ بَنٰهَا﴾ ستاسو پيدائش مشكل دې يا دآسمانونو ؟ الله ﷻ ددې غتوالې اوچت كړو اودانې صحيح كړو او په دې كښې ئې شپه ورځ پيدا كړه ، بيا ددې نه پس ئې په زمكه كښې ددې نه اوبه او خوراك راوويستلو او غرونه ئې په كښې ښخ كړل چه ستاسو او ستاسو د ځناورو دكار څيزونه دى ، په دې آيت كښې فرمائى چه د زمكې پيدائش دآسمان نه پس دې. نو بعضې بزرګانو خو فرمائيلى دى چه په تير شوى آيت كښې ﴿ثُمَّ﴾ صرف عطف د خبر دپاره دى ،عطف د فعل دپاره نه دې. يعنى دا مطلب نه دې چه د زمكې نه پس د آسمان پيدائش شروع شو بلكه صرف خبر وركول مقصود دى چه آسمانونه ئې هم پيدا كړل او زمكې هم. د عربوشاعرانو په شعرونو كښې هم دا موجود دى چه دې آيت ﴿ءَاَنْتُمْ﴾ كښې د آسمانونو پيدا كولو نه پس د زمكې خورولو او غوړولو بيان شوې دې نوصحيح ده چه مخكښې ئې زمكه پيدا كړه بيا ئې آسمان پيدا كړو بيا ئې زمكه صحيح كړه نو دواړه آيتونه د يوبل نه خلاف نه دى ددې عيب نه دالله ﷻ كلام بالكل پاك دې : حضرت ابن عباس ﷺ نه هم دا معنى بيان كړې شوې ده. فرمائى (يعنى مخكښې د زمكې پيدائش ،بيا دآسمانونو ، البته دزمكې صحيح والئ وغيره دا د دې نه پس شوې دې) حضرت ابن مسعود ﷺ او نور صحابه كرامو ﷺ نه روايت دې چه دالله ﷻ عرش په اوبوباندې وو او هيڅ څيز ئې نه وو پيدا كړې ، كله چه ئې نور مخلوق لره پيدا كول اوغوښتل نو اوبو نه ئې لوږې اوچت كړو اوهغه اوچت شو او ددې نه آسمان جوړ شو بيااوبه اوچې شوې او ددې نه ئې زمكه جوړه كړه. بيا ئې دا بيله بيله كړه او اووه زمكې ئې جوړې كړې. د اتواراوګل دوؤ ورځو كښې دا ټولې اووه زمكې جوړې شوې. زمكه په مهى (كب) باندې ده ، مهې هغه دې چه دهغې ذكر د قرآن پاك په دې آيت كښې راغلې دې ﴿ نٓ وَالْقَلَمِ﴾ مهى په اوبوكښې دې او اوبه په صفاة باندې دى او صفاة فرشتو باندې او فرښته په كاڼى باندې اودا كاڼئ هغه دې چه دهغې ذكر لقمان كړې دې. دا كاڼى په هوا كښې دې . دمهى خوزيدلو سره زمكه خوزيدله نو الله تعالى په دې زمكه باندې غرونه ښخ كړل او زمكه اودريدله . هم دا معنى ده دالله ﷻ دفرمان ﴿ وَجَعَلْنَا فِى الْاَرْضِ رَوَاسِىَ اَنْ تَمِيْدَ بِهِمْ ۠﴾ چه زمكه او نه خوزى مونږ په دې باندې غرونه ښخ كړل ، غرونه د زمكې پيداوار او ونې وغيره دزمكې ټول څيزونه ئې د نهې او چارشنبې په ورځ پيدا كړل هم ددې بيان ﴿قُلْ اَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُوْنَ﴾ والا آيت كښې دې بيا آسمان طرفته متوجه شو چه لوږې وو اودې نه ئې آسمان جوړ كړو ،بيا ددې نه ئې اووه آسمانونه جوړ كړل دزيارت (جمعرات) او جمعې په دواړو ورځو كښې ، بيا جمعې ته په دې وجه جمعه وئيلې شى چه په دې كښې د زمكې او آسمان پيدائش جمع شو. په هر آسمان كښې هغه پاك ذات فرښتې پيدا كړې اوهغه څيزونو لره چه دهغې علم دهغه پاك ذات نه سوا بل چاته نشته دې. د دنيا آسمان ئې په ستورو سره ښكلې كړو او دا ئې د شيطان نه دبچ كيدو سبب جوړ كړو او دا ټول څيزونه ئې پيدا كړل او پروردګار عالم په عرش باندې قرار اونيولو. لكه فرمائى ﴿ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِىْ سِتَّةِ اَيَّامٍ ﴾ يعنى شپږو ورځو كښې ئې آسمان او زمكه پيدا كړل او بيا په عرش باندې برابر شو. بل مقام كښې فرمائى ﴿ كَانَتَا رَتْقًا﴾ يعنى دا دواړه د لوږى نه وو مونږ دا اوشلول او دې سره مو اوبوباندې هر څيز ته ژوند وركړو. (تفسير سدى)

ابن جریر رحمه الله فرمائي چه حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه فرمائي چه داتوار نه دمخلوق پیدائش شروع شو. په دوؤ ورځو کښې زمکې پیدا شوې. اوپه دوؤ ورځو کښې ددې ټول څیزونه پیداشو. په دوؤ ورځو کښې آسمان پیدا شو ،د جمعې په ورځ آخری وخت وو نوددې پیدائش ختم شو اوهم په دې وخت حضرت آدم علیه السلام پیدا شو. او هم په دې وخت به قیامت قائمیږی. حضرت مجاهد رحمه الله فرمائي چه الله ﷻ زمکه دآسمان نه مخکښې پیدا کړې وه ، ددې نه چه کوم لوګې پاس اوختلو نودهغې نه آسمان جوړ کړې شو چه داشان یو باندې اووهٔ آسمانونه دی. او زمکې د یو بل لاندې داشان اووهٔ دی. ددې آیت نه صفا معلومیږی چه د زمکې پیدائش دآسمانونونه مخکښې شوې دی. لکه سوره حمٓ سجده په آیت کښې چه دی(^۱)عالمان هم په دې باندې متفق دی.صرف حضرت قتاده رحمه الله فرمائي چه آسمان دزمکې نه مخکښې پیدا شوې دې . قرطبی رحمه الله په دې کښې توقف کړې دې .د﴿وَالنّٰزِعٰتِ﴾د آیت په وجه دا خلق وائي چه په دې ځائې کښې د آسمان د پیدا کیدو ذکر د زمکې نه مخکښې دې . په صحیح بخاری کښې دی چه کله د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه سوال اوشو نو هغوی جواب اوفرمائیل چه زمکه خو دآسمان نه مخکښې پیدا شوې وه لیکن دې نه پس خوره شوې وه . هم دا جواب مخکښې روستی ټول عالمان ورکوی. د سورت نازعات په تفسیر کښې به ددې بیان راشی انشاء الله . حاصل امر دا دې چه د زمکې خورول او غوړول روستودی. او د﴿ دَحٰىهَا ﴾ لفظ په قران پاك کښې دې.اوددې نه پس چه د اوبو اوخوراك وغیره ذکر دې نودا ددې لفظ تشریح ده. چه دکومو کومو د نشوونما قوت په دې زمکه کښې ایښودې شوې وو نوهغه ټول ئې ښکاره کړل. او دزمکې پیداوار او رنګ په رنګ مختلفو شکلونو اومختلفو قسمونو کښې راوختل. داشان په آسمان کښې هم اوسیدونکی او تلونکی ستوری وغیره ئې جوړ کړل والله سبحانه وتعالى اعلم.

صحیح مسلم او نسائی کښې حدیث دې چه حضرت ابوهریره رضی الله عنه فرمائي چه رسول الله ﷺ ځما لاس اونیولو او وې فرمائیل خاوره الله ﷻ د خالی په ورځ پیدا کړه او غرونه ئې داتوار په ورځ او ونې ئې د پیر په ورځ او بدئ ئې د نهې په ورځ او نور د چارشنبې په ورځ او ځناور د جمعرات په ورځ او حضرت آدم علیه السلام د جمعې په ورځ د مازیګر نه پس په آخری وخت کښې د مازیګرنه واخله تر شپې پورې (^۲)دا حدیث په غرائب مسلم کښې دې او امام ابن مدینی رحمه الله او امام بخاری رحمه الله وغیره په دې کښې کلام کړې دې او فرمائیلی ئې دی چه دا د کعب رضی الله عنه خپل قول دې او حضرت ابوهریره رضی الله عنه کعب رضی الله عنه نه دا کلام آوریدلې دې اوبعضو روایت کوونکو دې ته غلطئ سره مرفوع حدیث وئیلې دې ، ا مام بیهقی رحمه الله هم دا فرمائي.

وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّیْ
او یادکړه کله | چې اوویل | ستارب | فرښتوته | چې زهٔ
او(هغه خبره یاده کړه)چې ستارب فرښتوته اوویل چې زه
جَاعِلٌ فِی الْاَرْضِ خَلِیْفَةً ۭ قَالُوْٓا اَتَجْعَلُ فِیْهَا مَنْ
جوړونکی یم | په زمکه کښې | یوخلیفه | هغوئ اوویل | آیا ته جوړوې | په زمکه کښې | هغه څوک
په زمکه کښې یو نائب جوړوم (هغوئ اوویل چې (زمونږ ناقص فکر وائي چې) اسې مخلوق پرې آبادوې

[۱] صحیح بخاری : کتاب التفسیر: سورة حم السجدة)-

[۲] صحیح مسلم کتاب صفات المنافقین: باب ابتداء الخلق وخلق آدم علیه السلام :۲۷۸۹)-

يُّفْسِدُ	فِيهَا	وَيَسْفِكُ	الدِّمَآءَ ۚ	وَنَحْنُ	نُسَبِّحُ	بِحَمْدِكَ
چې فساد به کوی	په دې کښې	او تويوی به	وينې	او مونږ	تسبيح بيانوو	سره د ثنا ستا

چې په زمکه کښې به فسادونه کوی او (د يو بل) وينې به تويوی (او بل خوا) مونږ هر وخت ستا ثناء وايو

وَنُقَدِّسُ	لَكَ ۖ	قَالَ	إِنِّيٓ	أَعْلَمُ	مَا	لَا تَعْلَمُونَ ۝
او پاکي بيانوو	تا لره	او ونيل الله	بيشکه زۀ	پوهيږم	په هغه څيزونو	چې نۀ پوهيږئ پرې تاسو

او ستا پاکي بيانوو الله ورته په جواب کښې او ونيل چې زۀ په هغه کارونو ښه پوهيږم چې تاسو پرې نه پوهيږئ

قوله تعالى:- وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً ۖ

دخليفه معنى او مقاصد :- دا الله ﷻ دې احسان ته اوګورئ چه هغه ذات د حضرت آدم ؑ د پيدا کولو نه وړاندې فرښتو ته د هغوی ذکر اوفرمائيلو ددې بيان په دې آيت مبارك کښې دې چه ائې بنی آدم ! تاسو يادکړئ او خپل امت ته ددې خبرورکړه .حضرت ابوعبيده ؓ خو وائې چه لفظ د (اذ) په دې مقام کښې زياتی دې. ليکن ابن جرير ؒ وغيره مفسرين ددې رد کوی،د ﴿ خَلِيفَةً ﴾ نه مراد دا دې چه دده به بعضې د بعضو جانشين وی پرله پسې او ديو دور نه پس به بل دور وې او داشان به ترزمانو پورې دا سلسله روانه وی لکه په بل ځائې کښې ارشاد فرمائی﴿وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلٰٓئِفَ الْأَرْضِ﴾ او فرمائی﴿وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَآءَ الْأَرْضِ ۗ ﴾يعنی تاسو ئې ددې زمکې خليفاګان جوړکړئ.او په بل مقام کښې فرمائی که مونږ غوښتلې نوفرښتې به مونږ خليفه جوړې کړې وې. اوپه بل ځائې کښې ارشاددې چه ددوی نه پس ددوی خليفه يعنی جانشين خراب خلق شو ، په يو شاذ قرات کښې﴿ خَلِيقَةً ﴾هم دی. بعضې مفسرين وائی دخليفه نه مراد صرف حضرت آدم ؑ دې ليکن په دې کښې تامل دې. تفسير رازی وغيره کښې دااختلاف ذکر شوې دې،په ظاهره دا معلوميږی چه دا مطلب نه دې ،ددې يودليل خو دا فرښتو داقول دې چه دوی به په زمکه کښې فساد پيدا کوی او وينې په تويوی نو ظاهره ده چه هغوی د آدم ؑ داولاد باره کښې دا فرمائيلي وو خاص د حضرت آدم ؑ په باره کښې نه وو.

قوله تعالى:- قَالُوٓا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُّفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَآءَ ۚ

فرشتو ته د ادم ؑ د اولاد په زمکه د فساد کولو علم:- اودا خبره ده چه ددې علم فرشتو ته څنګه اوشو؟ يا خو په څه خاصه وجه هغوی ته معلوم شوی وی ياد بشری طبيعت د تقاضې په کتلو سره به ئې دا فيصله کړې وه. ځکه دا فرمائيلې شوی وو چه دده پيدائش به دخاورې نه وی. اود دې يو وجه دا هم کيديشی چه لفظ خليفه مفهوم نه به هغوی پوهه شوی وی چه هغه به فيصله کوونکې او مظالمو نه منع کولووالا اودحرامو اودګناه خبرو کولو نه منع کولو والا وی. او دويمه وجه دا چه هغوی د زمکې مخلوق په رومبنی ځل کتلې وو او قياس به ئې کړی وی.(ځکه چه وړاندې په زمکه جنات اباد وو او هغوی هم فساد کړې وو)

د فرشتو خبره د اعتراض په وجه نه وه:- دا خبره ياد ساتل پکار ده چه د خبرو داغرض د اعتراض په طور نه وو اونه بنی آدم سره د حسد په طور وو دکومو خلقو چې دا خيال دې هغوی بالکل غلطی کوی. د فرښتو په شان کښې قران عظيم الشان فرمائی چه ﴿لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ﴾ يعنی د کومو خبرو د معلومولوچې دوی ته اجازت نه وی هغوی په کښې شونډې هم نه خوزوی. (او داهم ظاهره ده چې د فرښتو طبيعت د حسد نه پاك دې)

قوله تعالى:- وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ

بلکه صحيح مطلب دا دې چه داسوال صرف ددې حکمت د معلومولو او د راز ښکاره کولو دپاره وو چه دا د هغوی دپوهې نه بالاتر وو. دا خو ورته معلوم وو چه په دې مخلوق کښې به فساديان خلق هم

وی نو ډیر په ادب سره ئې سوال اوکړو چې ائې الله ﷻ دداسې مخلوق په پیدا کولو کښې څه حکمت دې؟ که عبادت مقصد وی نو مونږ ئې کوؤ، که تسبیح او تقدیس اوتحمید مقصد وی نوهر وخت زمونږ په ژبه باندې دا جاری وی. بیا دفساد وغیره نه پاك یو نوې مخلوق چه په دوی کښې به فساد کوونکی اووینه تویونکی هم وی په څه مصلحت سره پیدا کوی؟ نوالله ﷻ دوی ته په جواب کښې فرمائی چه ددې فساد اوخونی کیدونه باوجود دکومو مصلحتونو اوحکمتونو د وجې چه څه دوی پیدا کوم نو هغه څما په علم کښې دی. ستاسو علم هغې ته نشی رسیدلې. ماته معلوم دی چه په دوی کښې به نبیان علیهم السلام اورسولان علیهم السلام وی،په دوی کښې به صدیقین او شهیدان وی ، په دوی کښې به عابدان، زاهدان ، اولیاء کرام ،ابرار،نیکان ،دالله په دربار کښې مقرب بنګان،عالمان، صالحان،پرهیزګار،دالله ﷻ نه ویریدونکی دالله ﷻ سره محبت ساتلونکی،دالله د احکاموسرپه سترګو سره منولو والا، څما د نبیانوعلیهم السلام په ارشاداتو باندې لبیك ویونکی وی. بخاری او مسلم کښې په یو حدیث کښې دی چه د ورځې فرښتې د صبا صادق په وخت کښې رازی اود مازیګر په وخت کښې واپس ځی ،اوپه دې وخت کښې د شپې فرښتې رازی او د صبا فرښتې واپس ځی .راتلونکې چه کله رازی په دې وخت کښې او کله چه ځی نو د سحر اومازیګر په مونځ کښې خلق وینی اودالله ﷻ په دربار کښې دواړه ډلې په سوال اوجواب کښې دا وائی چه تلو نو په مونځ کښې مو اوموندل او چه راتلو نو په مونځ کښې مو اوموندل.(۱)

قوله تعالیٰ:-قَالَ اِنِّیٓ اَعۡلَمُ مَا لَا تَعۡلَمُوۡنَ

هم دا هغه مصلحت دې چه دا فرښتوته فرمانیلې شوی وو چه هغه ماته معلوم دی تاسو ته نه دې معلوم .دا فرښتې ددې څیز دکتلو دپاره لیږلې شی او د ورځې عملونه د شپې نه مخکښې اود شپې د ورځې نه مخکښې الله ﷻ ته پیش کولې شی(۲)غرض تفصیلی حکمت چه د انسان په پیدا کولو کښې وو د هغې باره کښې فرمائی چه داڅما په مخصوص علم کښې دی. تاسو ته ددې پته نشته دې. بعضې وائی چه دا جواب د هغوی د قول چه مونږ ستا تسبیح وغیره بیانوؤ کښې وو.نو دوی ته ئې اوفرمائیل چې ماته پته ده یعنی تاسو چه څنګه ګنړئی اوټول یو تله کښې تلئ؛ داشان نه ده بلکه تاسو کښې یوابلیس هم دې. یودریم قول داهم دې چه د فرښتودا هر څه وئیل په اصل کښې ددې مطلب دا وو چه مونږ دې زمکې اولیږلې شو نو په جواب کښې اووئیلې شو چه ستاسو په آسمانونو کښې د اوسیدو مصلحت هم ماته معلوم دی اوماته علم دې چه ستاسو لائق ځائې هم دا دې. والله اعلم. حسن رحمه الله اوقتاده رحمه الله وغیره وائی چه الله ﷻ فرښتو ته خبر ورکړو. سدی رحمه الله فرمائی چه مشوره ئې واخسته. خو ددې معنی خبر ورکول هم کیدیشی. او که دا معنی ئې نه وی نو بیا دا خبره بې وزنه کیږی

ابن ابی حاتم رحمه الله فرمائی چه رسول کریم ﷺ فرمائیلی دی چه کله دمکې نه زمکه خوره شوه او اوغوړولې شوه نو دبیت الله طواف ټولو نه مخکښې فرښتو اوکړو. او زمکه کښې دخلیفه جوړولو نه مراد مکه کښې خلیفه جوړول دی (۳). داحدیث مرسل دې بیا په دې کښې ضعف دې او مدرج دې یعنی د زمکې نه مراد مکه اخستل د راوی خپل خیال دې .والله اعلم.

په ظاهر خو دامعلومیږی د زمکې نه مراد عام ، ټوله زمکه مراد ده. فرښتو چه کله واوریدل نو تپوس ئې کړې وو چه هغه خلیفه به څوك وی؟ نو په جواب کښې وئیلې شوی وو چه ددوی په اولاد کښې به داسې خلق هم موجود وی چه په زمکه کښې به فساد کوی ،حسد ،بغض او وینه به تویوی. هغه خلیفه

---

(۱) صحیح بخاری : کتاب مواقیت الصلاة باب فضل صلاة العصر : ۵۵۵، صحیح مسلم: ۱۳۲)-

(۲) صحیح مسلم ، کتاب الایمان باب فی قوله ﷺ ان الله لاینام:۱۷۹)-.

(۳) الطبری: ۱۹۹/۱ ، عن عطاء السائب عن ابن سابط مرسلا)-

به په دوی کښې عدل وانصاف کوی او خما احکام به جاری کوی. نوددې نه مراد ادم ﷺ دې چه دده قائمقام دې. دالله ﷻ اطاعت او مخلوق کښې عدل او انصاف کولو کښې،لیکن فساد کولو او وینه تویولو والا خلیفه نه دې.
خویاد لرئی چه په دې ځائې کښې مراد خلافت دې. یوې زمانې د خلقو نه پس د بلې زمانې خلق راتلل. خلیفه د فعیله په وزن باندې دې، کله چه د یو نه پس بل د هغه قائمقام جوړ شی. عرب وائی (خلف فلان فلانا) (فلانې سړې د فلانې سړی خلیفه جوړ شو). لکه چه په قران پاك کښې دی چه مونږ د دوی نه پس تاسو په زمکه کښې خلیفګان جوړ کړئ چه تاسو څنګه عمل کوئی. او ددې وجې سلطان اعظم ته خلیفه وائی. ځکه چه هغه دمخکښې بادشاه خلیفه وی. ابن اسحاق وائی چه مراد دا دې چه د زمکې ساکن یعنی د آبادولو والا.
حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه مخکښې په زمکه کښې جنات اوسیدل . هغوی په دې کښې فساد اوکړو او وینې ئې توئې کړې او قتلونه ئې اوکړل. بیا ابلیس اولیږلې شو نوده اودده ملګرو هغوی په وهلو وهلو سره جزیرو ته اوشړل او غرونو ته ئې اوشړل. بیا حضرت آدم ﷺ ئې پیدا کړو او په زمکه ئې د هغه د اوسیدو قابله کړه. نودوی د مخکښنو خلقو جانشین اوخلیفګان شو. نو د فرښتو د قول نه مراد دحضرت آدم ﷺ اولاد دې.کله چه دوی ته اووئیلې شو چه زه په زمکه کښې د دې اوسیدونکې مخلوق پیدا کوم. په هغه وخت کښې زمکه وه لیکن په دې کښې آبادی نه وه .دبعضې صحابه کرامو ﷺ نه روایت دې چه چونکه الله ﷻ دوی ته معلومه کړې وه چه د حضرت آدم ﷺ اولاد به په دې کښې داسې داسې کارونه کوی نو هغوی ددې باره کښې تپوس اوکړو. اودا هم روایت دې چه دجناتو په فساد کولو هغوی د بنی آدم فساد قیاس کړو اودا سوال ئې اوکړو. حضرت عبدالله بن عمرو ﷺ نه روایت دې چه د حضرت آدم ﷺ نه دوه زره کاله مخکښې جنات په زمکه کښې موجود وو. ابوالعالیه رحمه الله فرمائی چه فرښتې د چارشنبې په ورځ پیداکړې شوې او جنات د زیات په ورځ پیدا کړې شو او دجمعې په ورځ حضرت آدم ﷺ پیدا شو.دحسن رحمه الله او قتاده رحمه الله قول دې چه الله ﷻ دوی ته خبر ورکړې وو چه ابن آدم ﷺ به داسې داسې کوی نوپه دې بناء باندې هغوی وئیلی وو.
ابوجعفر محمد بن علی رحمه الله فرمائی سجل نومې یو فرښته ده چه دې سره هاروت او ماروت وو. دې ته هره ورځ درې ځل لوح محفوظ باندې دنظر اچولو اجازت وو. یو ځل دې دحضرت آدم ﷺ د پیدائش د امورو په غور مطالعه اوکړه نو پټ ئې خپلو دواړو ملګرو ته هم ددې خبر ورکړو. اوس کله چه الله ﷻ د خپلې ارادې د ښکاره کول بیان اوفرمائیل نو دې دواړو داسوا ل اوکړو.خو داروایت غریب دې او صحیح منل ئې هم ممکن دی چه ابو جعفر رحمه الله دا د اهل کتاب یهود اونصاری نه اخستې وی. بهر حال دایو فضول روایت دې. او قابل تردید دې. والله اعلم.
بیا په دې کښې دی چه دوؤ فرښتو دا سوال اوکړو.دا د قران روانی عبارت نه هم خلاف دی. دا روایت هم روایت شوې دې چه دا ویونکې فرښتې لس زره وې او هغه تولې اوسیزلې شوې. دا هم اسرائیلی روایت دې او ډیر زیات غریب دې. ابن جریر رحمه الله فرمائی چه ددې سوال هغوی ته اجازت ورکړې شوې وو اودا هم وئیلې شوی وو چه دا مخلوق به نافرمان هم وی نو هغوی تعجب سره د مصلحت الهی معلومولو دپاره دا سوال اوکړو نه دا چه مشوره ئې واخستله. انکار ئې اوکړو یا ئې اعتراض اوکړو.
حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه کله د حضرت آدم ﷺ پیدائش شروع شو نو فرښتو اووئیل ناممکن ده. چې یو مخلوق زمونږ نه زیات بزرګان او عالمان شی. نو په دوی باندې داامتحان راغلو او هیڅوک د امتحان نه بچ نشو. د زمکې او آسمان هم امتحان اخستې شوې وو. او هغوی سرتیټ کړو او دالله ﷻ اطاعت ته ئې غاړه اېښودې وه. د فرښتو د تقدیس او تسبیح نه مراد دالله ﷻ پاکی بیانول او مونځ کول ، بې ادبئ نه بچ کیدل،لوئی عظمت وغیره کول،نافرمانی نه کول(سبوح قدوس) وغیره وئیل دی. د

قدوس معنی پاك ده ، پاكې زمكې ته مقدس ونيلې شي.د نبي كريم ﷺ نه سوال كيږي چه كوم يو كلام افضل دې؟نبي كريم ﷺ جواب كښې فرمائي چه هغه چه كوم الله ﷻ دخپلو فرښتو دپاره خوښ فرمائيلي دې ﴿سبحان الله وبحمده﴾ (١)(صحيح مسلم) نبي كريم ﷺ دمعراج په شپه په آسمانونو كښې د فرښتو دا تسبيح واوريدلو ﴿سبحان الاعلى سبحانه وتعالى﴾(٢)

دخليفه انتخاب او ددې دوجوب شرعي حيثيت :- قرطبي وغيره ددې آيت نه استدلال كوي چه دخليفه مقرر كول واجب دي چه هغه د خلقو د اختلاف فيصله كوي ، ددوی جنګونه ختموي ، دمظلوم نه بدله واخلي ، حدود قائم كړي د بدو نه خلق منع كړي او دوی ته زورنه وركړي، هغه لوئي لوئي كارونه چه بغير د امام د انجام نه نشي كيدلي. چونكه دا كارورنه واجب دي او دا بغير دامام نه نشي پوره كولې . او چه كوم څيز بغير د واجب نه نه پوره كيږي نوهغه هم واجب وی ددې وجې خليفه مقرر كول ثابت شو. امامت خو به د قران پاك د ظاهري لفظونو نه ملاويږي لكه څنګه چه د ا هل سنت والجماعت د يوې ډلې د حضرت ابوبكر صديق ﷺ په باره كښې هم دا خيال دې چه دهغوی نوم نبي كريم ﷺ د خلافت دپاره اخستې وو. يا قران اوحديث كښې دې طرف ته اشاره ده. لكه د اهل سنت والجماعت د خليفه اول په حقله دا خيال كوي. چه اشارتًا د هغوی ذكر نبي كريم ﷺ دخلافت دپاره كړې وو يا يو خليفه خپل خان نه پس بل څوك نامزد كړي. لكه څنګه چه حضرت ابوبكر صديق ﷺ حضرت عمر فاروق ﷺ لره خپل جانشين مقرر كړې وو. يائې د صالحانو كميټي جوړه كړې وی اود انتخاب كار ئې د هغوی په ذمه اچولې وی. لكه څنګه چه حضرت عمر فاروق ﷺ كړی وو. يا اهل حل و عقد (يعني بااثره سرداران علماء،صلحاء وغيره)د دوی په بيعت باندې اجماع اوكړي.يا په دوی كښې څوك بيعت واخلي نود جمهوررويه نيز دده لازم نيول به واجب شي،امام الحرمين رحمه الله په دې باندې اجماع كړې ده. والله اعلم. يا څوك سړې په زور او جبر سره خلقو لره خپل ماتحت جوړ كړي. نوبياهم واجب كيږي چه دده په لاس باندې بيعت اوكړي چه اختلاف او فساد نه وی. امام شافعي رحمه الله په صفا لفظونو كښې ددې فيصله كړې ده ، په دې وخت د ګواهانو د موجودكيدو په وجوب كښې اختلاف دې. بعضې خو وائي چه دا شرط نه دې،اوبعضې وائي چه شرط دې.اودوه ګواهان كافي دي. د جبائي رحمه الله قول دې چه بيعت كولو والا او چه دچا په لاس باندې بيعت شوې وی د دې دوارونه علاوه څلور ګواهان پكار دی لكه څنګه چه حضرت عمر فاروق ﷺ كړی وو چه دشورې شپږ اركان ئې مقرركړي وو. بيا هغوی عبدالرحمن بن عوف ﷺ ته اختيار وركړو اوهغوی د حضرت عثمان ﷺ په لاس باندې د باقي څلورو په موجودګئ كښې بيعت اوكړو. په دې استدلال كښې كلام دې. والله اعلم.

د امامت كبرى شرطونه:-امام به سړې وی،آزاد به وی ، بالغ به وی ، عقل والا به وی ، مسلمان به وی ، عادل به وی ، مجتهد به وی، بينا به وی ، صحيح سالم به وی په اندامونوباندې، د جنګ د فنونو اود رائې نه به خبر وی، قريشي كيدل به واجب وی. اوهم دا صحيح قول دې. خو هاشمي كيدل او د خطا نه پاكيدل شرط نه دې. دا دوه شرطونه كلك رافضي مقرر كوي.

د فاسق امام د معزوله كولو حكم:- امام كه فاسق شي نو هغه معزول كول پكار دی كه نه ، په دې كښې اختلاف دې. او صحيح خبره داده چه معزول دې نه كړې شي. څكه چه په حديث كښې راغلي دی چه تر كومې پورې په كښې ښكاره كفر نه وی كتلې شوې ، چه دهغه د كفر كيدو ستا سره څه ظاهري دليل وی (٣)داشان امام پخپله خپل خان معزوله كولې شي يا نه ؟په دې كښې هم اختلاف دې. حضرت حسن

---

(١) صحيح مسلم: كتاب الذكر والدعاء باب فضل سبحان الله وبحمده: ٢٧٣١)-

(٢) مجمع الزوائد : ١/٨٧،)-

(٣) صحيح بخاري : كتاب الفتن باب قول النبي ﷺ سترون بعدي امور تنكرونها: ٧٠٥٦، صحيح مسلم: ١٧٠٩)-

بن علی ﷺ خان پخپله معزوله کړې وو. او امامت ئې حضرت امیر معاویه ﷺ ته ورکړې وو، لیکن دا دعذر په وجه وو چه په دې باندې دهغه تعریف اوکړې شو.

په یو وخت کښې یو امام جوړیدې شی:-په مخ دزمکې یو نه زیات امامان په یو وخت کښې نشی کیدلې.نبی کریم ﷺ فرمائی کله چه ستاسو کارجمع شی اوس یو کس راشی اوستاسو مینځ کښې جدائی راوستل غواړی نوهغه قتل کړئی که هرڅوك وی (¹).

د جمهورو هم دا مذهب دې او ډیرو بزرگانو نه په دې باندې اجماع شوې ده. چه په هغوی کښې یو امام الحرمین رحمه الله دې. دکرامیه (شیعه) قول دې چه په یو وخت کښې دوه او زیات امامان کیدیشی. لکه څنگه چه حضرت علی ﷺ او حضرت امیر معاویه ﷺ دواړه د اطاعت لائق وو. دا ډله وائی چه کله په یو وخت کښې دوه یا دزیاتو نبیانوراتلل جائزدی نود امامانو جائز کیده ولې نه دی؟ د نبوت مرتبه خو یقیناً دامام دمرتبې نه زیاته ده.(لیکن په صحیح مسلم حدیث کښې دی اوداتاسو مخکښې هم لوستلې دې چه نورو لره قتل کړئی خکه صحیح مذهب هم دادې چه کوم مخکښې بیان شو) امام الحرمین استاد ابواسحاق نه هم حکایت کړې دې چه هغه د دوؤ یا د زیاتو امامانو مقرر کول په هغه وخت کښې جائز گڼړی چه کله دمسلمانانو سلطنت ډیر وسیع وی او څلورو واړو طرفونوته خور شوې وې او ددوؤ امامانوپه مینځ کښې د ډیروملکونو فاصله وی. امام الحرمین په دې کښې په تردد کښې وو،د خلفاء بنی عباس په عراق کښې اودخلفاء بنی فاطمه په مصر کښې،اود خاندان بنی امیه په مغرب کښې حکومتونه وو.خما په خیال دهغوی هم دا حال وو.ددې بسط اوتفصیل به انشاء الله په کتاب الاحکام کښې په مناسب مقام کښې رازی.

وَعَلَّمَ | اٰدَمَ | الْاَسْمَآءَ | كُلَّهَا | ثُمَّ | عَرَضَهُمْ | عَلَى | الْمَلٰٓئِكَةِ

اوښودل (الله) | آدم ته علیه السلام | نومونه | دټولو څیزونو | بیائې | وړاندې کړل | هغه | فرشتوته

اوالله آدم ﷺ ته ټول نومونه (دهغه څیزونو) اوخودل (چه ورته ضرورت وو)بیا ئې هغه څیزونه فرشتوته وړاندې کړل

فَقَالَ | اَنْۢبِـُٔوْنِىْ | بِاَسْمَآءِ | هٰٓؤُلَآءِ | اِنْ | كُنْتُمْ | صٰدِقِيْنَ۝

اوورته ئې اووئیل | اوښایئ ماته | نومونه | ددې څیزونو | که چرې ایئ تاسو | رینښتنی

اووې وئیل چې اوس ماته ددې څیزونونومونه اوښائې | که تاسو (پخپله دعوی) کښې رینښتونی یئ:

قَالُوْا | سُبْحٰنَكَ | لَا عِلْمَ | لَنَآ | اِلَّا | مَا | عَلَّمْتَنَا | اِنَّكَ اَنْتَ

اووئیل هغوی | پاکی ده تالره | نشته ده علم | مونږ لره | مگر | هغو مره | چې راکړې دې تامونږ ته | بیشکه ته ئې

فرښتواووئیل ائې الله ته پاک ئې مونږ په هیڅ خبر نه یو بغیردهغې خبرونه چې تامونږته خودلی دي | بیشکه ته

الْعَلِيْمُ | الْحَكِيْمُ۝ | قَالَ | يٰٓاٰدَمُ | اَنْۢبِئْهُمْ | بِاَسْمَآئِهِمْ

په هر څیز پوهه | دحکمت خاوندئې | اووئیل (الله) | اے ادمه | خبر ورکړه دوئ ته | د نومونوددې څیزونو

په هرڅهٔ پوهه اودحکمتونومالک ئې | الله اوفرمائیل ائې ادم ته دوئ ته ددې څیزونونومونه اوښایه

فَلَمَّآ | اَنْۢبَاَهُمْ | بِاَسْمَآئِهِمْ | قَالَ | اَلَمْ اَقُلْ | لَّكُمْ

نوکله چې | هغه خبرورکړوهغوی ته | د نومونودهغه څیزونو | اووئیل (الله) | ایانه وؤ وئیلی ما | تاسوته

نوهرکله چې هغه فرښتو ته د ټولونومونواوخودل | نو الله ورته اوفرمائیل ولې ماتاسوته نه ووئیلی

¹) صحیح مسلم: کتاب الامارة باب حکم من فرق المسلمین: ۱۸۵۲، ابوداود: ۴۷۶۲، نسائی: ٤١٩٦)-

إِنِّيٓ أَعۡلَمُ	غَيۡبَ	ٱلسَّمَٰوَٰتِ	وَٱلۡأَرۡضِ	وَأَعۡلَمُ	مَا	تُبۡدُونَ
چې زۀ پوهیږم	په پټو	د اسمانونو	او د زمکې	او پوهیږم	په هغه څه	چې تاسو ئې ښکاره کوئ
چې څۀ د اسمانونو او زمکې په پټو رازونو ډیر ښۀ پوهیږم او ستاسو په سرګنده خبرو او په پټو خیالاتو						
وَمَا	كُنتُمۡ	تَكۡتُمُونَ ۝				
او په هغه څۀ	چې تاسو ئې	پټوئ				
هم پوهه یم «نوما چه د آدم د پیدائش کومه اراده کړې ده هغه صحیح ده						

په فرښتو باندې د حضرت ادم ﷺ دفضیلت وجه :- په دې ځائې ددې خبرې بیان کیږی چه الله ﷻ په یو خاص علم کښې حضرت آدم ﷺ ته په فرښتو باندې فضیلت ورکړې دې. دا واقعه د فرښتو د سجدې کولو نه پس ده لیکن دالله ﷻ حکمت چه د حضرت آدم ﷺ په پیدا کولو کښې وو او چه ددې علم فرښتو ته نه وو او دهغې اجمالي بیان په تیر شوی آیت کښې اوشو، ددې مناسبت په وجه ئې دا واقعه مخکښې بیان کړه او د فرښتو سجده چه ددې نه مخکښې وه هغه ئې روستو بیان کړه. چه دخلیفه د پیدا کولو مصلحت او حکمت ظاهر شي او دا معلوم شي چه دا شرافت او فضیلت حضرت آدم ﷺ ته ملاؤ شو دا هغه علم چې فرښتې ددې نه عاجزه وې.

قوله تعالی:- وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ

فرمائی چه حضرت آدم ﷺ ته مو ټول نومونه اوخودل یعنی دده دټول اولاد، دټولو ځناورو، دزمکې او آسمان، اوچې او لمدې، آسونه، خرۀ لوښې، چرندو پرند، فرښتې ستوری ر وغیره دټولو څیزونو نومونه (۱) امام ابن جریر ﷫ فرمائی چه د فرښتو او انسانانو نومونه ورته معلوم کړې شوی وو. څکه چه ددې نه پس لفظ د ﴿عَرَضَهُمْ﴾ رازی. او عقل مندو خلقو دپاره رازی. خو دا دا سې معقول وجه نه ده چه په کوم ځائې کښې ذی عقل او غیر ذی عقل جمع کیږی. په هغه ځائې کښې چه کوم لفظ راوړې شی نو هغه د هوښیارو او عقل مندو خلقو دپاره راوړې شي. لکه قران پاك کښې دی چه ﴿أَنَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِّن مَّاءٍ﴾ الله ﷻ ټول ځناور د اوبونه پیدا کړې دی چه په دوی کښې بعضې په خیټه باندې کشیږی او بعضې په دوؤ پښو او بعضې په څلورو پښو، الله ﷻ چه څه غواړی نو پیدا کوی او په هر څیز باندې هغه ذات قادر دې. نو ددې آیت نه ظاهره ده چه غیر ذی عقل هم په دې کښې داخل دی خو صیغې ټولې د ذی عقل دی.

ددې نه علاوه ﴿عَرَضَهُنَّ﴾ هم د حضرت عبدالله بن مسعود ؓ په قرات کښې دی. او د حضرت ابی بن کعب ؓ په قرات کښې ﴿عرضها﴾ هم دی. صحیح قول دادې چه د ټولو څیزونو نومونه ورته خودلې شوی وؤ، ذاتی نومونه هم او صفاتی نومونه هم او د کارونو نومونه هم لکه د حضرت ابن عباس ؓ قول دې چه د ګورنر نوم ورته خودلې شوې وو.

دقیامت په ورځ شفاعت کبری:- په صحیح بخاری په کتاب التفسیر کښې ددې آیت په تفسیر کښې حضرت امام بخاری ﷫ حدیث راوړې دې چه نبی کریم ﷺ فرمائی چه ایماندار به د قیامت په ورځ جمع شي او وائی به څه ښه به وې که مونږ څوك سفارشی جوړ کړې وې او الله ﷻ ته مو لیږلې وې. نو دوی ټول به حضرت آدم ﷺ ته ورشی، اوهغوی ته به اووائی چه ته زمونږ د ټولو پلار ئې، الله ﷻ ته په خپل لاس پیدا کړې، دخپلو فرښتو سجده ئې درته اوکړه، تاسوته ئې دټولو څیزونو نومونه اوخودل، ته دالله ﷻ په وړاندې زمونږ سفارش اوکړه چه مونږ ددې تکلیف نه راحت بیامومو. حضرت آدم ﷺ به ددې په آوریدو سره جواب ورکړی څه ددې قابل نه یم. حضرت آدم ﷺ ته به خپله ګناه یاده شی. تاسو

---

(۱) الطبری: ۱/۴۵۸)-.

حضرت نوح ﷺ ته ورشی: هغه رومبی رسول دی چه هغه الله ﷻ د زمکې خلقو ته لیږلې وو. په دې آوریدوسره به ټول حضرت نوح ﷺ ته ورشی هغه به هم دا جواب ورکړی اود الله ﷻ د مرضې خلاف دخپل خوئې دپاره به ورته خپله دعا یاده شی او اوبه شرمیږی. او اوبه فرمائی چه تاسو خلیل الرحمن (حضرت ابراهیم ﷺ) ته ورشی: . دا ټول به دوی ته ورشی خو ددې ځائې نه به ورته هم دا جواب ملاؤ شی. هغوی به ورته اوفرمائی چه تاسو حضرت موسیٰ ﷺ ته ورشی: چه هغه سره الله ﷻ کلام کړې دې. اوهغه ته ئې تورات ورکړې وو. په دې آوریدو سره به ټول حضرت موسیٰ ﷺ ته ورشی او دوی ته به دا درخواست اوکړی. خو ددې ځائې نه به ورته هم جواب ملاؤ شی. دوی ته به هم یو سړې بغیر د قصاص وژل یاد شی. او شرمنده به شی او فرمائی به چه تاسو حضرت عیسی ﷺ ته ورشی: هغه دالله ﷻ بنده دې اود هغه رسول دې اوکلمة الله او روح الله دې. دا ټول به جمع شی او حضرت عیسی ﷺ ته به ورشی خو هغوی به هم دا جواب ورکړی چه څه ددې لائق نه یم. تاسو حضرت محمد ﷺ ته ورشی: چه دهغه ټول مخکښې روستی ګناهونه معاف دی. نودا ټول به ما ته راشی او څه به د خپل رب نه اجازت اوغواړم اوماته به اجازت ملاؤ شی. څه به دخپل رب په کتلو سره په سجده کښې پریوزم . ترکومې پورې چه الله ﷻ ته منظور وی نو په سجده کښې به پروت یم. بیا به آواز اوشی سر اوچت کړه سوال کوه هغه به پوره کولې شی ، وایه آوریدلې به شی ، شفاعت کوه هغه به قبلولې شی. خما دپاره به حد مقرر کړې شی څه به هغوی جنت ته رسوم اوبیا به راځم. بیا به خپل رب ته ګورم اوداشان سجده به کوم ،بیا به شفاعت کوم ،بیا به حد مقرر کولې شی. هغوی به جنت ته رسوم او په دریم ځل به بیا راځم. بیا په څلورم ځل به حاضر شم تر دې چه په جهنم کښې هغه خلق به پاتې شی چه کوم قران منع کړی وی او چه دهغوی دپاره همیشه دپاره جهنم واجب شوې وی (یعنی شرك اوكفر كولو والا)[1] صحیح مسلم شریف نسائی ، اوابن ماجه وغیره کښې هم د شفاعت دا حدیث موجود دې. په دې حدیث کښې دا جمله هم ده چه خلق به حضرت آدم ﷺ ته اووائی چه الله ﷻ تاسو ته دټولو څیزونو نومونه خودلی دی .

قوله تعالیٰ:- قَالُوا سُبْحٰنَكَ لَا عِلْمَ لَنَآ اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا

د فرښتو د خپلې لاعلمۍ اقرار :- بیا ئې دا څیزونه فرښتوته پیش کړل او هغوی ته ئې اوفرمائیل که تاسو په خپل قول کښې رینښتونی یئ: چه دټول مخلوق نه زیات علم والا تاسو یئ: نویا په دې قول کښې چه الله ﷻ دې په زمکه خلیفه نه جوړوی رینښتونی یئ: نو ددې څیزونو نومونه اوښائی. دا هم روایت دی که په دې خبره کښې رینښتونی یئ: چه بنی آدم به په دې زمکه کښې فساد کوی او وینه به تویوی. نوددې نومونه اوښائی. لیکن بهتر قول رومبې دې. ګویا دوی ته ئې اورټل چه اووائې که تاسو د زمکې دخلافت لائق یئ: اوانسانان نه دې نو ، هم تاسو خما تسبیح خوان یئ: او اطاعت ګزار یئ: او انسان نه دې،که دا رښتیا وی نو ددې څیزونو نومونه چه کوم ستاسو مخکښې دی اوښائی. اوکه تاسوئې نه شئ خودلې نو پوهه شئ: چه تاسو ته ددې موجوده څیزونو نومونه هم معلوم نه دی نو بیا دپاره د نورو څیزونو په باره کښې به تاسو ته څه علم وی.

فرښتو چه دا واوریدل نو دالله ﷻ پاکی او لوئی ئې بیان کړه اود خپل علم د کمۍ اقرار ئې شروع کړه او وې وئیل چه الله ﷻ تا چې څومره علم مونږ ته خودلې دې هغه هومره علم مونږ ته شته. انې الله ﷻ ته دټولو څیزونواحاطه کوونکې صرف ستا علم دې ، ته دهر څیز پیژندو والا او خپلو ټولو احکامو کښې حکمت والا چې چاته خودنه اوکړې نو هغه هم حکمت نه خالی نه وی. او چه چاته اونکړې نو هغه هم حکمت نه خالی نه وی نو حکمتونو والا او عدل والا ئې.

---

[1]) صحیح بخاری : کتاب التفسیر سورة البقرة: ٤٤٧٦، صحیح مسلم: ١٩٣، السنن الکبری للنسائی: ابن ما جه: ٤٣١٧-

د تسبيح فضيلت:- حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي چه دسبحان الله معنى دالله ﷻ پاكي ده چه هغه پاك ذات دهرې برائي نه پاك دې. حضرت عمر فاروق ﷺ ، حضرت علي ﷺ او نور صحابه كرامو ﷺ نه يو خل سوال اوكړې شو چه د ﴿لااله الاالله﴾ خو مونږ ته پته ده ليكن د ﴿سبحان الله﴾ څه معنى ؟ نو حضرت علي ﷺ جواب وركړو چه دا كلمه الله ﷻ دخپل ځان دپاره خوښه كړې ده . اوپه دې سره هغه پاك ذات خوشحاليږي اوددې وئيل هغه پاك ذات ته خوښ دي. حضرت ميمون رحمه الله فرمائي چه په دې كښې دالله ﷻ تعظيم دې او دټولو بدو نه دپاكوالي بيان دې.

كله چه ددوى نه تپوس اوكړې شو نو هغوى اوخودل. چه ستا نوم حضرت جبريل ﷺ دې او ستا نوم حضرت ميكائيل ﷺ دې او ستا نوم حضرت اسرافيل ﷺ دې ،تر دې چه د كارغه ، باز وغيره ټول نومونه. كله چه د حضرت آدم ﷺ دا فضيلت فرښتوته معلوم شو نو الله ﷻ اوفرمائيل گورئى ما تاسوته مخكښې نه وو وئيلي چه هم څه د ټولو پټو او ښكاره څيزونو پيژندونكې يم او په بل مقام فرمائي ﴿وَاِنْ تَجْهَرْ بِالْقَوْلِ فَاِنَّهٗ يَعْلَمُ السِّرَّ وَاَخْفٰى﴾ كه ته په اوچت آواز اووائې (كه نه وائې) الله ﷻ د هر پټ او ښكاره څيزونو پيژندونكې دې او په بل ځائې كښې فرمائي ﴿اَلَّا يَسْجُدُوْا﴾ دا خلق ولې هغه الله ﷻ ته سجده نه كوي چه هغه ته د آسمانونواود زمكې ټولو څيزونه ښكاره كوونكې دې اوستاسو هر پټ او ښكاره څيزونه پيژني. الله ﷻ يوازې يو معبود دې اوهم هغه دعرش عظيم رب دې چه څه تاسو ظاهروئى اوتاسوپټوئى ، هغه ماته معلوم دي. مقصود د فرښتو دا قول چه دې چې په زمكه كښې ادم ولې پيدا كوې ،دوى به په زمكه كښې فساد كوي او وينه به توئوي. دا خو هغه قول وو چه هغوى ظاهر كړې وو. حضرت ابن عباس ﷺ ،حضرت ابن مسعود ﷺ او نور صحابه كرام ﷺ او سعيد بن جبير رحمه الله ، مجاهد رحمه الله ،سدي رحمه الله ، ضحاك رحمه الله او ثوري رحمه الله نه هم داقول نقل دي. ابن جرير رحمه الله هم دا قول خوښ كړې دې. اود ابوالعاليه رحمة الله عليه، ربيع بن انس رحمه الله ، حسن رحمه الله او قتاده رحمه الله قول دې چه د دوى پټه خبره ددوى دا خبره وه چه كوم مخلوق هم پيدا كوې مونږ د هغوى نه زيات عالمان او زيات بزرگان يو ، خو دې نه پس ثابته شوه او پخپله هغوى ته هم معلومه شوه چه حضرت آدم ﷺ ته په علم او كرم دواړو كښې فرښتو باندې فوقيت حاصل دې. عبدالرحمن بن زيد رحمه الله فرمائي چه الله ﷻ فرښتوته اوفرمائيل چه څنگه تاسو ددې څيزونو دنومونونه بې خبره يئ نوداشان تاسو ته ددې هم پته نشته چه په دوى كښې به ښه او خراب هر رنگه خلق وي ، فرمانبردار به هم او نافرمانه به هم وي ، اوما مخكښې هم ليكلي دي چه زه جنت او دوزخ دواړه ډكوم. ليكن تاسوته ما ددې خبر درنكړو. اوس كله چه فرښتو آدم ﷺ ته وركړې شوې دا علم اوكتلو نو دده دبزرگئ اقرار ئې اوكړو.

ابن جرير رحمه الله فرمائي چه دټولو نه اعلى قول د حضرت ابن عباس ﷺ دې چه د آسمان او زمكې د غيبو علم ،ستاسو د ظاهراوباطن علم ، ددوى د ظاهر اوباطن قول او د ابليس باطني مكر اوغرور الله ﷻ ته معلوم وو. په دې كښې د پټولووالا صرف يو ابليس وو خو صيغه ئې د جمعې راوړه. ځكه چه په عربو كښې دا دستور دې اوددوى په كلام كښې هم دا خبره موندې شي چه ديو يا د بعضو كسانو كار نسبت هم يو ته كوي ،هغوى وائي چه لښكر اووهلې شو يا دوى ته شكست اوشو حالاتكه شكست او قتل د يويادبعضو كيږي او صيغه د جمعې راوړې شي. دبنو تميم يو سړې نبي كريم ﷺ ته د نبي كريم ﷺ د حجرې دشانه آواز كړې وو(۱)نوپه قران پاك كښې دهغه بيان په دې لفظونو سره دې چه ﴿ اِنَّ الَّذِيْنَ يُنَادُوْنَكَ مِنْ وَّرَآءِ الْحُجُرٰتِ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُوْنَ﴾ چه كوم خلق تاسو ته د حجرې دشانه آوازونه كوي. نو اوگورئى آواز كوونكې يو وو او صيغه د جمعې راوړې شوه . دا شان ﴿وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُوْنَ﴾ كښې هم په خپل زړه كښې بدى پټوونكې صرف يو كس ابليس وو ليكن صيغه د جمعې راوړې شوه.

---

(۱) احمد:۳/۴۸۸،)-

			وَإِذْ	قُلْنَا	لِلْمَلَٰٓئِكَةِ
			او ياده كړه كله چې	اووئيل مونږ	فريښتو ته
				او (بيا) مونږ فرښتوته اووئيل	

اسْجُدُوا	لِآدَمَ	فَسَجَدُوٓا	إِلَّآ إِبْلِيسَ	أَبَىٰ	وَاسْتَكْبَرَ
چې سجده اوكړئ	آدم ته	انو هغوئ سجده اوكړه	خو شيطان اونكړه	انكار اوكړو	هغه اولوئي ئې اوكړه
چې آدم ته (دمشرئ) سجده اوكړئ		نوبغير د ابليس نه نوروټولوسجده اوكړه		هغه انكار اوكړو اولوئي ئې اوكړه	

وَكَانَ	مِنَ	الْكَٰفِرِينَ ﴿٣٤﴾
اوشو	د	نافرمانونه
اود كافرانو په ټولګي كښې شمير شوا		

قوله تعالى:- وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ

د فرښتو حضرت ادم عليه السلام ته سجده :- دحضرت آدم ﷺ ډيره لويه بزرګي ذكر كوي او الله ﷻ په انسانانو باندې خپل احسان ظاهره وي او خبر وركوي چه هغه ذات فرښتو ته حكم اوكړو چه هغوى حضرت آدم ﷺ ته سجده اوكړي. ددې په دلالت كښې ډير زيات احاديث دى، يو د شفاعت حديث اوس بيان شو. په دويم حديث كښې دى چه حضرت موسى ﷺ الله ﷻ ته درخواست اوكړو چه ائې الله ﷻ څما ملاقات حضرت آدم ﷺ سره ا وكړه ، هغه په خپله هم دجنت نه راووتلواومونږ ئې هم د جنت نه راوويستلو. هر كله چه دواړه پغمبران جمع شو نو حضرت موسى ﷺ اوفرمائيل ته هغه آدم ﷺ ئې چه الله ﷻ تاسو په خپل لاس سره پيداكړني او خپل روح نې پوك وهلو او خپلو فرښتو باندې ئې تاسو ته سجده اوكړه. ()(آخره پورې) پوره حديث به نزدې ذكر كړې شي. انشاء الله .

حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي چه ابليس دفرښتو د يوې قبيلې نه وو. چه د اور د شغلونه پيدا شوې وو. د ابليس نوم حارث وو او دجنت خازن وو او ددې قبيلې نه سوا باقى ټولې فرښتې دنور وې. قران پاك هم دجناتو د پيدائش ذكر كړې دې. اوفرمائى چه (مِنْ مَّارِجٍ مِّنْ نَّارٍ) د اور شغلې چه په تيزئ سره اوچتيږى دې ته (مَارِجٍ) وائى. چه ددې نه جنات پيداكړې شوى وو. او انسان د خاورې نه پيدا كړې شوې وو. په مخ دزمكې دټولونه مخكښې جنات اوسيدل ،هغوى فساد او وينه تويول شروع كړل نوالله ﷻ ابليس ته دفرښتو لښكر وركړو ور وې ليږلو ،دې ته جنات وئيلې شى. ابليس دوى سره جنګونه اوكړل او دوى ئې سمندرونواو جزيرواو غرونوته اوشړل. اوابليس په زړه كښې دا تكبر پيدا شو چه ماداكار كړې دې. چه بل چا اونه كړې شو. د زړه ددې بدنى علم صرف الله ﷻ ته وو ،كله چه پروردګار عالم اوفرمائيل چه څه په زمكه كښې يو خليفه جوړوم نو دې فرښتو عرض اوكړو چه بيا داسې خلق ولې پيدا كوې چه د مخكښنو خلقو په شان به فساد كوى او وينې به تويوى. نو دوى ته ئې جواب وركړو چه ما د هغه څه پته ده چه تاسو ته د هغې پته نشته دې. يعنى د ابليس په زړه كښې چه كوم غرور او تكبردې دهغې علم ماته دې تاسوته ددې خبر نشته .بيا دحضرت آدم ﷺ خاوره اوچته كړې شوه چه ډيره مزيداره اوښكلې وه. كله چه دده خمبيره اوچته كړې شوه نو ددې نه الله تعالى حضرت آدم ﷺ پخپله پيدا كړو. او تر څلويښتو ورځو پورې هم داشان ډهانچه پرته وه. ابليس به راتلو او دې ته به ئې لتې وركولې او كتل به ئې چه دا څه مره خاوره ده لكه روست خيز وى ،بيا به په دې (ډهانچه) كښې د خلې دسورى نه داخل

[1] صحيح مسلم :كتاب القدر باب حجاج آدم وموسى ﷺ : ۲۶۵۲ ، ابوداود: ۴۷۰۲)-

شو او د روستو سورى په لار به اووتلو اوبيا به ددې په خلاف ورننوتلو. او ونيل به ئې چه په حقيقت کښې دا څه څيز نه دې اوکه څه په ده مسلط شم نو دې به برباد کړم او که دې په ماباندې مسلط کړې شي نو څه به بالکل دا نه منم.

په حضرت ادم ﷺ باندې دالله ﷻ احسانات :- بياکله چه الله ﷻ په دې کښې روح پوك وهلو او هغه د سرد طرفنه لاندې طرفته راغلو نوچه کوم کوم ځائې ته اورسيدو نو هغه ځايونه غوښه او وينه شو . کله چه نامه پورې روح راورسيدو نو حضرت آدم ﷺ خپل جسم اوکتلو او ډير خوشحاله شو او زر پاېسيدو ليکن لاندې حصې ته ئې روح نه وو رسيدلې ، ددې وجې پانه سيدو. هم ددې تيزئې بيان په دې آيت کښې دې ﴿وَكَانَ الْإِنسَانُ عَجُولًا﴾ يعنى انسان بې صبره او جلدباز دې. نه خوپه خوشحالئ باندې صبر کولې شى اونه په غم. هرکله چه روح ئې جسم ته اورسيدو نو انتوشې ورته راغلو نو وې فرمائيل چه ﴿ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾ نوالله ﷻ ورته جواب ورکړو چه ﴿ يرحمك الله ﴾ بيا صرف د ابليس ملګرو او فرښتو ته اووئيلې شو چه آدم ﷺ ته سجده اوکړئې نو هغه ټولو سجده اوکړه خو ابليس اونکړه ، هغه نه غرور اوتکبر ظاهر شو.ده او نه منلو او دسجدې نه ئې انکار اوکړو او وې ونيل چه څه دده نه بهتر يم ، دده نه په عمر کښې زيات يم اوددہ نه قوى يم اومضبوط يم ، دې دخاورې نه پيدا شوې دې او څه د اور نه جوړ کړې شوې يم. او اوردخاورې نه قوى دې اوپه دې انکار باندې الله ﷻ دې دخپل رحمت نه نا اميده کړو او هم ددې وجې ده ته ابليس اووئيلې شو. دده د نافرمانئ په سزا کښې دې ئې شيطان جوړ کړو. بيا ئې حضرت آدم ﷺ ته دانساناتو،څناورو،زمکې،سمندر،غرونو وغيره نومونه اوخودل او دا ئې فرښتوته وړاندې کړل چه کومې ابليس سره وې او د اورنه پيدا کړې شوې وې.

قوله‌تعالى:- فَقَالَ أَنبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَٰؤُلَاءِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ

دفرشتو نه تپوس کول:-اوهغوى ته ئې اوفرمائيل چه که تاسو په دې خبره کښې رښتونى يئ چه څه به په دې زمکه کښې خليفه جوړوم . نوماته ددې څيزونو نومونه اوښايي . کله چه دې فرښتو اوکتل چه زمونږ په مخکښئ خبره الله ﷻ ناراض شوې دې نو وې ونيل چه ائې الله ﷻ ته ددې خبرې نه پاك ئې چه ستانه سوابل څوك غيب پيژنى. خمونږ توبه ده او اقرار دې چه مونږ غيب نه پيژنو. مونږ ته خو صرف د هغه څيزونو علم شته دې چه ته راته اوښائې لکه تا ﷻ د ددوى نومونه صرف حضرت آدم ﷺ ته خودلى دى.اوس الله ﷻ حضرت آدم ﷺ ته اوفرمائيل چه ته ددې ټولو څيزونو نومونه اوښائې. نوهغوى اوخودل. نو وې فرمائيل ائې فرښتو ! آيا ماتاسوته نه وو وئيلى چه هم زه صرف په آسمانونواو زمکه کښې دټولو څيزونو خبر لرونکې يم بل څوك نشته دې. څه پټ څيزونه داسې پيژنم لکه څنګه چه ښکاره څيزونه پيژنم. يعنى د ابليس کبراو غرور هم پيژنم حالانکه تاسوددې ټولو نه بې خبره يئ. ليکن دا قول غريب دې او په دې کښې ډيرې خامئ دى . که مونږ د بيل بيل بيان اوکړو نومضمون به ډير اوږد شي.اوحضرت ابن عباس ﷺ پورې ددې سند هم هغه دې چه دچا نه دهغه مشهورتفسير روايت شوې دې. يو بل اثر هم داشان روايت شوې دې په هغې کښې څه کمې زياتې شته دې. او په هغې کښې دا هم دى چه د زمکې خاورې اخستلو دپاره حضرت جبريل ﷺ لاړو نو زمکې اووئيل چه څه دالله ﷻ پناه غواړم چې هسې نه ته څما نه څه کم کړې. هغه واپس لاړو بيا ملك ا لموت راغلو ،هغه هم دا اووئيل خوهغه ورته دا هم اووئيل چه څه هم دالله ﷻ پناه غواړم چه زه د الله ﷻ حکم پوره کولونه بغير لاړشم. نوهغوى دټولې زمکې نه يويو موټې خاوره واخستله،دخاورې رنګ په بعض ځايونو کښې سور او په بعضو ځايونو کښې سپين وو اوپه څه ځائې کښې تور وو،نو هم په دې وجه د انسانانو رنګونه هم رنګ په رنګ دى. ليکن دا روايت هم د بنى اسرائيلو نه دې،غالبًا په دې کښې ډيرې خبرې د روستو خلقو ملاؤ شوى دى. دصحابى بيان نه دې او که دصحابى قول هم وى نو بياهم هغوى به دبعضو روستو کتابونو نه احستې وى. والله اعلم.

ابلیس په خطاب کښې شامل وو:-امام حاکم په خپل مستدرك کښې ډیر داسې روایات لیکلی دی او ددې سند ئې په شرط بخاری باندې وئیلې دې ()مطلب دادې کله چه الله ﷻ فرښتو ته حکم اوکړو چه تاسو حضرت آدم ﵇ ته سجده اوکړئ نو په دې خطاب کښې ابلیس هم داخل وو. اګر چه ددوی نه نه وو نو ددوی پشان وو او ددوی په شان کارونه ئې کول. ددې وجې په دې خطاب کښې داخل وو. اوبیا ئې دنافرمانئی سزا اوموندله. ددې تفسیر به انشاء الله په کان من الجن کښې راشي.
حضرت ابن عباس ﵁ فرمائی چه د نافرمانئ نه مخکښې هغه دفرښتونه وو. دده نوم عزازیل وو ، دده استوګنه په زمکه باندې وه او دده اجتهاد اوعمل ډیر زیات وو نو ددې په وجه دده په دماغو کښې غرور وو. او دده دجماعت اودده تعلق د جناتوسره وو ([2])دده څلور وزرې وې. دجنت خازن وو. د زمکې اوآسمان سلطان وو. حضرت حسن ﵁ فرمائی چه ابلیس فرښته نه وه ، دده اصل دجناتو نه دې ، لکه د حضرت آدم ﵇ اصل انس دې ،ددې اسناد صحیح دی .دعبدالرحمن بن زید بن اسلم ﵀ او شهر بن حوشب ﵀ هم دا قول دې .
سعدبن مسعود ﵀ فرمائی چه فرښتو کله جنات اووهل نو بیا ئې دا جنات قید کړی او آسمان ته ئې بوتلې وو اوبه هغه ځائې د عبادت په وجه پاتې شو ، حضرت ابن عباس ﵁ فرمائی چه مخکښې الله ﷻ یو مخلوق پیدا کړو ،اوهغوی ته ئې اووئیل چه حضرت آدم ﵇ ته سجده اوکړې خو هغوی انکار اوکړو نو په دې وجه هغوی اوسیزلې شو ، بیا بل مخلوق ئې پیدا کړو اودهغوی هم دا حشر وو ، بیا دریم مخلوق ئې پیدا کړو او هغوی د حکم تعمیل اوکړو لیکن دا اثر هم غریب دې. اوددې اسناد هم تقریباً صحیح نه دی. په دې کښې یو راوی مبهم دې ، په دې وجه دا روایت قابل حجت نه دې.د ﴿كٰفِرِيْنَ﴾ نه مراد نافرمان دی.د ابلیس شروع هم په کفر او ضلالت باندې وه ،څو ورځې صحیح وو خوبیا په خپل اصلیت راغلو.دسجدې کولو حکم پوره کول دالله ﷻ حکم منل او دالله ﷻ اطاعت کول او د حضرت آدم ﵇ اکرام وو.

ادم ته د سجدې نوعیت:- بعضې خلق وائی چه دا سجده د سلام اوعزت او اکرام وه. لکه څنګه چه د حضرت یوسف ﵇ باره کښې ارشاد دې چه هغوی خپل پلار په تخت باندې کینولو او هغوی ټول په سجده پریوتل. اوحضرت یوسف ﵇ اوفرمائیل چه ائې پلاره هم دا څما دهغه خوب تعبیر دې چه څما رب داربښتیا کړو.په مخکښنوامتونو کښې سجده کول جائز وو. خو څمونږ په دین کښې دا منسوخ شوه.

دمعاذ﵁ نبی کریم ته د سجدې کولو درخواست:-حضرت معاذ ﵁ فرمائی چه ما دشام خلق اولیدل چه هغوی به خپلو سردارانو اوعالمانو ته سجده کوله نو نبی کریم ﷺ ته ئې درخواست اوکړو چه تاسو ددې زیات حقدارئ چه مونږ تاسوته سجده اوکړو.نونبی کریم ﷺ اوفرمائیل که ما اجازت کولې چه یو انسان دې بل انسان ته سجده اوکړی نو ښځو ته به مې حکم کړې وې چه خپلو خاوندانوته دې سجده کوی. څکه هغوی په دوی باندې ډیر زیات حق دار دې.امام رازی دې ته ترجیح ورکړې ده ([3])
بعضې وائی چه سجده دالله ﷻ دپاره وه حضرت آدم ﵇ ورته دقبلې په طور سره وو لکه څنګه چه په قران پاك کښې ارشاد دې چه﴿اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوْكِ الشَّمْسِ﴾ خو په دې کښې نظر دې او د ړومبی قول زیات ظاهر کیدل صحیح دی څکه چه دهغه د ذات حکم وو. امام رازی ﵀ هم دې قول ته قوی وئیلی دی او فرمائی چه ددې نه سوا دواړه اقوال ضعیف دی.یو خو دحضرت آدم ﵇ په طور د قبلې چه په دې کښې

---

[1]) حاکم : ۲۶۱/۲، وسنده صحیح وصححه الحاکم ووافقه الذهبی)-
[2]) الطبری:۵۰۲/۱)-
[3]) ابن ما جه کتاب النکاح ، باب حق الزوج علی المراة : ۱۸۵۳، وسنده حسن وصححه ابن حبان (الموارد: ۱۲۹۰) والحاکم (۱۷۲/٤) ووافقه الذهبی)-

دوی ته څه لوئي شرف نه حاصليږي. دويم تاويل دا دې چې د سجدې نه مراد عاجزه کيدل دي ددې نه د تندې په زمکه لګول او حقيقي سجده کول مراد نه دي خو دا دواړه تأويلونه ضعيف دي.
حضرت قتاده رحمه الله فرمائي چه ټولو نه مخکښې هم دا تکبر د ابليس نه شوې وو. په صحيح حديث کښې دي چه د چا په زړه کښې دغونبت ددانې هومره هم کبر وی نوهغه به جنت ته نه داخليږي ، هم د دې تکبر په وجه دابليس په غاړه د لعنت هار واچولې شو او درحمت نه مايوسه شو دالله ﷻ دغضب لاندې راغلو (١) په دې ځائې کښې د ﴿كَانَ﴾ معنی (صار) هم اوخودلې شوه لکه څنګه چه په ﴿ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِيْنَ ﴾ او په ﴿ فَتَكُوْنَا مِنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴾ کښې دي. دشاعرانو په شعرونو کښې هم ددې ثبوت شته دې نو معنى هم داشوه چه هغه کافرشو. ابن فورك رحمه الله وائي چه هغه دالله ﷻ په علم کښې دکافرو نه وو. قرطبي رحمه الله هم دې ته ترجيح ورکړې ده. او په دې ځائې کښې يومسئله بيان فرمائي چه ديوکس دلاس نه څه کرامتونه ښکاره شي نودده دولی کيدو ثبوت نه دې اګر چه بعضې صوفيان او رافضيان ددې خلاف دي. ځکه چه مونږ ديو خبرې د چا دپاره فيصله نشو کولې چه هغه دايمان په حالت کښې الله ﷻ ته ملاو شو. دې شيطان ته اوګورئی ،ولی ئې جوړ کړې وو او فرښته جوړه شوې وه ، ليکن آخر د کفر او کفارو سردار شو ،
خارق عادت د نبوت خاصه نه ده:- ددې نه علاوه داسې خلاف عادت او عقل نه خلاف خبرې چه په ظاهره کرامات په نظر راځي ،اولياء الله نه سوا د نورو خلقونه هم کيږي بلکه دفاسق ، فاجر،مشرك او كافر نه هم دا ظاهريږي. نبی کريم ﷺ په خپل زړه کښې ﴿فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَآءُ بِدُخَانٍ مُّبِيْنٍ ﴾ دا آيت مبارك پټ کړو او کله چه ئې دابن صياد نه تپوس اوکړو چه اووايه ما څه پټ کړی دی؟نوهغه وئيلی وو چه دخان (٢) بعضې حديثونو کښې دي چه دغضې په وخت کښې به دده بدن دومره پلن شو چه دده په و جه به ټوله لاره بنده شوه. حضرت عبدالله بن عمر ﷺ دې اوژولو (٣) د دجال داسې ډيرې خبرې هم په احاديثو کښې واردشوی دی لکه دده دآسمان نه باران ورول،د زمکې نه پيداوار زرغونول، د زمکې د خزانو پسې لګيدل،يو نوجوان وژل اوبيا هغه ژوندی کول وغيره (٤) حضرت ليث بن سعد رحمه الله او حضرت امام شافعي رحمه الله فرمائي که تاسو څوك اووينئ چه په اوبو باندې روان دې او په هواګانو کښې الوزی نو دې ولی مه ګنړئ تر کومې پورې چه دده ټول اعمال او افعال دحديث مطابق اونه ګورئ. ددې سجدې حکم دزمکې او آسمان ټولو فرښتو ته وو. اګر چه ديو ډلې قول دې چه صرف د زمکې فرښتو ته دا حکم وو. ليکن دا صحيح نه دی. په قران پاك کښې دي چه ﴿فَسَجَدَ الْمَلٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُوْنَ﴾ يعنى دابليس نه سوا ټولوفرښتوسجده اوکړه .نواول خودجمعې صيغه راوړل اوبيا ﴿ كُلُّهُمْ ﴾ نه تاکيد کول اوبيا ﴿اَجْمَعُوْنَ﴾ بيا صرف ابليس استثناء کول ، د دې څلورو واړو وجوهاتو په وجه صفا ظاهره ده چه دا حکم عام وو. والله اعلم.

وَزَوْجُكَ	اَنْتَ	يٰٓاٰدَمُ اسْكُنْ	وَقُلْنَا
اوبی بی ستا	ته	اے آدمه وسيږه	بيا اووئيل مونږ
(د دې نه پس) اومونږ حضرت آدم ته اووئيل چې ته اوستا جوړه			

١) صحيح مسلم : كتاب الايمان باب تحريم الكبر وبيانه: ٩١)-
٢) صحيح بخاري : كتاب الجنائز باب اذا سلم الصبي فمات.... ١٣٥٤، صحيح مسلم: ٢٩٣٠)-
٣) صحيح بخاري : كتاب الفتن، باب ذكر ابن صياد: ٢٩٣٢)-
٤) صحيح بخاري : كتاب الفتن باب الذكر الدجال : ٧١٢٢، صحيح مسلم، كتاب الفتن باب الذكر الدجال: ٢٩٣٧)-

الْجَنَّةَ	وَكُلَا	مِنْهَا	رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا ص	وَلَا	تَقْرَبَا

په جنت کښې |او خورئ دواړه |ددې جنت نه| پريمانه| هرچرته چې مو خوښه وی| اومه | نزدې کيږئ

په جنت کښې اوسيږئ |او چې دکوم ځائې نه موخوښه وی خوراکونه کوئ| اوفلانئ ونې ته مه ورنږدې

هٰذِهِ الشَّجَرَةَ	فَتَكُونَا	مِنَ الظّٰلِمِينَ ۝	فَأَزَلَّهُمَا	الشَّيْطٰنُ

دې ونې ته| ګنې شئ به تاسو دواړه | د ظالمانو نه|آخر ولمسول دواړه| شيطان

کيږئ| ګنې (که ميوه مو اوخوړله نو) په ځان به زياتې اوکړئ| نو شيطان دوی دواړو ته د هغې ونې لغزش ورکړو

عَنْهَا	فَأَخْرَجَهُمَا	مِمَّا	كَانَا	فِيهِ ص	وَقُلْنَا	اهْبِطُوا

دغه ونې ته| اوراوې ويستل دواړه| دهغه حالت نه| چې وو|په هغې کښې|اواووئيل مونږ| کوز شئ تول

اودوی ئې د هغه نعمتونو نه راويستل چه دوی په کښې وو| اومونږ ورته اووئيل چې (لاندې زمکې ته) کوز شئ

بَعْضُكُمْ	لِبَعْضٍ	عَدُوٌّ ج	وَلَكُمْ	فِي الْأَرْضِ	مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ

خينې ستاسو به |دپاره دنورودپاره|دشمنان وی| اودې ستاسو دپاره| په زمکه کښې |ځائې داستوګنې|اوفائده

(چه کله کوز شئ نو) تاسو به ديو بل دښمانان يئ |اوستاسودپاره د يو مقرر وخته پورې په زمکه باندې

إِلَىٰ حِينٍ ۝

دخاص وخته پورې |

اوسيدل دی|

قوله تعالى:- وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ

د حضرت ادم ﷺ اوبی بی حواء جنت ته داخلول:-دحضرت آدم ﷺ دا يو بله بزرګی بيانيږی چه په فرښتو سره د سجده کولو نه پس ئې هغه جنت کښې اوساتلو اودهر څيز ئې رخصت ورکړو. د ابن مردويه حديث کښې دی چه حضرت ابوذر ﷺ يوځل د نبی کريم ﷺ نه تپوس اوکړو چه يارسول الله ﷺ آيا حضرت آدم ﷺ نبی وو؟ نبی کريم ﷺ فرمائی چه آو نبی هم اورسول هم بلکه الله ﷻ دوی سره مخامخ په مخامخ خبرې اوکړې او دوی ته ئې اوفرمائيل چه ته اوستا ښځه په جنت کښې اوسيږئی ()[1] دعامو مفسرينو خيال دې چه په آسمانی جنت ئې دوی اوسول. ليکن معتزله او قدريه وائی چه دا جنت په زمکه باندې وو. ددې بيان به په سورة اعراف کښې انشاء الله راشی.

ددې قرآنی عبارت نه هم معلومه شوه چه په جنت کښې داوسيدونه مخکښې حضرت حوا پيدا کړې شوې وه. محمد بن اسحاق ﷫ فرمائی چه داهل کتابو وغيره عالمانو نه د حضرت ابن عباس ﷺ يو روايت شوې دې چه په ابليس باندې د غصې او لعنت کولو نه پس ئې د حضرت آدم ﷺ علم ښکاره کړو او بيا ئې په دوی باندې پرکالې راوستلې شوه اودده د ګسې پوښتئ نه ئې حوا پيدا کړه. هرکله چه دوی سترګې پرانيستې او حضرت آدم ﷺ هغه اوکتلو نو د خپلې وينې اوغوښې په وجه ئې هغې سره محبت پيدا شو،بيا الله ﷻ حضرت آدم ﷺ ته دا په نکاح کښې ورکړه.او دوی ته ئې په جنت کښې دپاتې کيدو حکم ورکړو.بعضې وائی چه حضرت آدم ﷺ جنت ته داخليدو نه پس حضرت حواپيدا شوه.دحضرت ابن عباس ﷺ او حضرت ا بن مسعود وغيره صحابه کرامونه نقل دی چه د ابليس د جنت

[1]) صحيح ابن حبان (الاحسان : ٦١٥٧، دوېمه نسخه: ٦١٩٠) وسنده صحيح)–

نه دوتلو نه پس حضرت ادم ﷺ ته په جنت کښې ځاني ورکړې شو خو يوازې وو. نو په دې وجه په خوب کښې د دوی د ګسې پوښتۍ نه حضرت حوا پيدا کړې شوه. کله چې بيدار او داني اوکتله نو تپوس ئې اوکړو ته څوك ئې ؟ او ولې پيدا کړې شوې ئې ؟ حوا اوفرمائيل چه ځه يوښځه يم.اوستاسو دتسکين او ستاسوسره اوسيدو دپاره پيدا کړې شوې يم. نو زر ترې فرښتوتپوس اوکړو چه ددې نوم څه دې؟آدم ﷺ اوفرمائيل حوا. نوهغوی تپوس اوکړو چه ددې نوم څه وجه ده؟ وې فرمائيل ځکه چه داديو ژوندی نه پيدا شوې ده. نو هم په دې وخت کښې دالله ﷻ آواز راغلو.چه اے آدم ﷺ اوس ته اوستابی بی دې په جنت کښې په آرام او اطمينان سره اوسيږئی اوچه څه غواړئی نوهغه خورئی اوڅکئ:

قوله‌تعالی:- وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظّٰلِمِيْنَ

دونې د نزديکت نه ممانعت:-يو خاص ونې نه منع کول دا د امتحان په طور وو.بعضې وائی چه داد انګوروخيلۍ وه.څوك وائی چه دا د غنمو ونه وه ، څوك وائی چه د سنبله وه. څوك وائی چه دا دقجورې ونه وه. څوك وائی چه دا انځر وو. څوك وائی د دې ونې په خوراك سره انسانی حاجت پيدا کيدو او دا په جنت کښې نه وو. څوك وائی چه ددې ونې خوراك سره ژوند هميشه کيدو. ابن جرير رحمه الله فرمانی چه يو ونه وه چه دهغې نه الله ﷻ منع فرمائيلې وه. نه دقران پاك نه ددې تعين ثابت دې اونه په څه صحيح حديث کښې دی. اوپه مفسرينو حضراتو کښې اختلاف دې.اوددې په معلومولو کښې څه فائده نشته اوپه نه معلومولو کښې څه نقصان نشته دې. نوبدې کښې مونږ ته دمحنت کولو څه ضرورت دې. الله ﷻ ته ددې ښه علم دې.امام رازی رحمه الله وغيره هم دافيصله کړې ده اوهم داخبره ئې صحيح هم معلوميږی

قوله‌تعالی:-فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطٰنُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيْهِ

د (عَنْهَا) د ضمير مرجع:-د﴿ عَنْهَا﴾ ضمير مرجع بعضو جنت ونيلې او بعضو شجره،يو قرات د﴿ فَأَزَالَهُمَا﴾ هم دې. نو معنی ئې داشوه چه ددې جنت نه دوی دواړه بيل شو او دويمه معنی دا شوه چه هم ددې ونې په وجه شيطان دوی لره دهوکه کړل.

قوله‌تعالی:-وَقُلْنَا اهْبِطُوْا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ

زمکه باندې د انسانی ژوند اعاز :-لفظ د(عن) د سبب معنی کښې هم راغلې دې . دده د نافرمانۍ په وجه د ده نه جنتی لباس،هغه پاك کور،هغه پاکه روزی وغيره ټول هر څه واخستلې شو.اودنيا ته راکوز کړې شو. اوورته اووئيلې شو چه اوس به ستاسو رزق وغيره په زمکه کښې وی او تر قيامته پورې به هم په دې کښې يئ. او ددې ځاني نه به فائدې حاصلوئی.د مار اوابليس قصه،ابليس څنګه جنت ته اورسيدو او وسوسې وغيره ئې واچولې ،وړې اوږدې قصې په دې مقام کښې مفسرينو نقل کړی دی. ليکن هغه ټول اسرائيلی روايات دی. خومونږ به دا په سورة اعراف کښې بيانوؤ. ځکه چې ددې واقعې پوره بيان به هغه ځاني کښې ښه په تفصيل سره وی.

ابن ابی حاتم نه په يو حديث کښې نقل شوی دی چه د ونې خوړولو سره ترې جنتی لباس اووتلو. خپل ځان ئې پخپله بربنډ اوليدلو. يو طرف ته بل طرف ته ئې منډې وهلې. ليکن ددوی قد اوږد وو او دسر ويښته ئې اوږده وو نو دوی يو ونې کښې انخښته. الله ﷻ اوفرمائيل چه اے آدم ﷺ آيا ځما نه تيښته کوې؟ عرض ئې اوکړو نه ، اے الله ﷻ څه دشرم په وجه مخ پټوم (‌)او په يو روايت کښې دی چه الله ﷻ اوفرمائيل چه اے آدم ! ځما نه لاړ شه ، ځما دې په خپل عزت قسم وی ځما سره ځما نافرمان نشی اوسيدلې. که زمکه ډکه شی اوپه هغوی کښې ستاسوپشان نافرمانه پيداشی اوبياهغوی ځما نافرمانی اوکړی نو يقيناً څه به هغوی لره دنافرمانو کور ته اورسوم. دا روايت غريب دې ، او ورسره په دې کښې انقطاع ده بلکه معضل هم دې.

[1]) ابن ابی حاتم : ۱ / ۱۳۹ ، دې روايت کښې قتاده ا وحسن مدلس راوی دی ، نودا ضعيف دې)–

د آدم ﷺ په جنت کښې وخت تیرول:- حضرت ابن عباس ﷺ نه روایت دې چه حضرت ادم ﷺ د مازیګر نه واخله تر نمر پریوتلو پورې په جنت کښې یو ساعت دپاره وو(۱). حضرت حسن رحمه الله فرمائی چه یو ساعت دیرش کاله وو. ربیع بن انس رحمه الله فرمائی چه په نهم لسم ساعت کښې د حضرت آدم ﷺ اخراج اوشو اودوی سره دجنت یوښاخ وو او دجنت دونې یو تاج ددوی په سر وو.د سدی رحمه الله قول دې چه حضرت آدم ﷺ په هند کښې راکوز شوې وو او دوی سره حجر اسود وو. او ورسره جنتی ونې او پاڼې وې چه په هند کښې خواره شو. اوددې نه خوشبو داره ونې پیداشوې. حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه دهند په ښار وحنا کښې راکوز شوې وو. یو روایت کښې دی چه د مکې او د طائف په مینځ کښې راکوز شوې وو(۲)حضرت حسن بصری رحمه الله فرمائی چه حضرت آدم ﷺ په هند کښې او مور (حوا) په جده کښې راکوزه شوې وه.او ابلیس دبصرې نه څومیله لرې په دست میسان کښې اوغورزولې شو. اومار اصبهان کښې(۳) دحضرت ابن عمر ﷺ قول دې چه حضرت آدم ﷺ په صفا باندې اوحضرت حواپه مروه باندې راکوز شوی وو.دراکوزیدو په وخت ددوی لاسونه ددوی په ځنګونونوباندې وو او سرونه ئې ټیټ وو او ابلیس ګوتې په ګوتو کښې ورکړې وې او دآسمان نه راکوز کړې شو و آسمان ته ئې کتل. حضرت ابوموسی ﷺ فرمائی چه الله ﷻ دوی ته ټولې طریقې خودلې وې. او دسبزیانو توښه ئې ورکړې وه (۴)یو حدیث کښې دی چه په ټولو ورځو کښې بهترینه دجمعې ورځ ده ، هم په دې ورځ حضرت آدم ﷺ پیدا شوې وو ،هم په دې ورځ جنت ته داخل شوی وو اوهم په دې ورځ راویستلې شوی وو،اوګورئ صحیح مسلم اونسائی (۵).

دامام رازی تحقیق:- امام رازی رحمه الله فرمائی چه په دې آیت کښې په څو وجو غصه او زورنه ده. اول سوچ کول پکار دی په لږه شان غلطۍ باندې حضرت آدم ﷺ ته څومره سزا ملاؤ شوه ، یو شاعر څه ښه وئیلی دی که ته په ګناه پسې ګناه کوې اود جنت طالب ئې نو آیا ستانه هیر شو چه ستا پلار په وړه شان ګناه باندې دجنت نه راویستلې شوې وو ، مونږ په دې ځائې کښې ددښمن په قید کښې یو چه کله به صحیح سلامت خپل وطن ته واپس شو. فتح موصلی رحمه الله وائی چه مونږ جنتیان وو. دابلیس په قید دنیاته راغلو. اوس په دې ځائې سوا دغم او خفګان نه څه پاتې دی . دا تکالیف به هله ختم شی چې کله مونږ هغه ځائې ته اورسو چه دکوم ځائې نه راویستلې شوی وو.

یواعتراض:- که معترض اعتراض اوکړی چه کله حضرت آدم ﷺ دآسمانی جنت نه راکوز کړې شو. او ابلیس د خپله دره ویشتلې شو نو بیا هغه ځائې ته څنګه اورسیدو؟

جواب:- نوددې یو جواب څو دادې چه یو قول داهم دې چه هغه جنت په زمکه باندې وو ،لیکن دې نه علاوه نور هم ډیر جوابونه دی چه دده داخلیدل په طور د اکرام منع وو داهانت او غلا په طور نه وو منع. نوپه تورات کښې دی چه هغه دمار په خله کښې ناست وواو جنت ته لاړو اودا هم جواب دې چه هغه جنت ته نه وو تلې. بلکه دبهرنه ده وسوسه اچولې وه. اوبعضو وئیلی دی چه د زمکې نه ئې وسوسه اچولې وه. امام قرطبی رحمه الله په دې مقام کښې دمار په باره کښې اودده دوژلو په باره کښې یوحدیث هم نقل کړې دې چه ډیر مفید او باموقع دې.

---

[۱]) حاکم:۲/۵٤۲، وسنده حسن صححه الحاکم: ۲/۵٤۳، واتحاف المهرة: ۱۰/۱۱۱، وسنده حسن وصححه الحاکم ووافقه الذهبی)-

[۲]) ابن ابی حاتم : ۱ /۱۳۱)-

[۳]) ابن ابی حاتم : ۱ / ۱۳۱)-

[٤]) حدیث ابی موسی ﷺ حاکم : ۲/۵٤۳، واتحاف المهرة: ۱۰/۱۱۱)

[۵]) صحیح مسلم ، کتاب الجمعة باب فضل یوم الجمعة : ۸۵٤، ترمذی: ٤۸۸، نسائی: ۱۳۷۳)-

فَتَلَقّٰٓى اٰدَمُ مِنْ رَّبِّهٖ كَلِمٰتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ ؕ

| انو زده كړې | آدم | درب خپل نه | يو څو كلمې | اورجوع اوكړه الله | په هغه باندې |

| بيا آدم ﷺ خپل رب د نه (دمعافۍ) يو څو كلمې زده كړې | انو الله دده توبه قبوله كړه

اِنَّهٗ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ ۝

بيشكه چې | هغه | ډير توبه قبلونكې | اورحم كونكې دې | اووئ

بيشكه الله معاف كوونكۍ مهربان دې |

قوله تعالى:- فَتَلَقّٰٓى اٰدَمُ مِنْ رَّبِّهٖ كَلِمٰتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ ؕ

د معافۍ كلمات :-چه كوم كلمات حضرت آدم ﷺ زده كړى وو دهغې بيان پخپله قران پاك كښې موجود دې. ﴿قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَآ اَنْفُسَنَا ٚ وَاِنْ لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُوْنَنَّ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ۝﴾ يعنى دې دواړو اووئيل چه ائې زمونږه ربه مونږ په خپلو ځانونوباندې ظلم اوكړو ، كه ته مونږ اونه ښښې او په مونږ باندې رحم اونكړې نومونږ به نقصان كوونكو نه شو.

داكثرو بزرګانو همدا قول دې . حضرت ابن عباس ﷺ نه احكام د حج زده كول هم مروى دى عبيد بن عمير ﷺ وائى چه هغه كلمات دا وو چه هغوى اووئيل چه ائې الله ﷺ ! چه كومه خطا مو اوكړه هغه ځما د پيدائش نه مخكښې ځما په تقدير كښې ليكلې شوې وه يا مادا خپله ايجاد كړه؟ جواب ملاؤشو چه ايجاد دې نه كړه بلكه مخكښې نه ليكلې شوې وه . په دې آوريدو سره حضرت آدم ﷺ اووئيل ائې الله ﷺ ! نو بيا ما معاف كړه. حضرت ابن عباس ﷺ نه روايت دې چه حضرت آدم ﷺ اوفرمائيل ائې الله ﷺ آيا تا څه په خپل لاس پيدا نكړم ؟ او په ما كښې دې خپل روح وانه چولو څه ؟ او ځما په انتوشى دې ﴿يرحمك الله﴾ اونه وئيلو؟ آيا ستا رحمت ستا په غضب باندې غالب شوې نه دې ؟ آيا ځما د پيدائش نه وړاندې ځما په تقدير كښې دا ګناه نه وه ليكلې شوې څه ؟ جواب ملاؤ شو چه آو داټول ماكړى دى. نووې فرمائيل ائې الله ﷺ ! چه ځما توبه قبليديشى او بيا ماته جنت ملاويدې شى كه نه ؟ جواب ملاؤ شو آو(). همدا هغه كلمات يعنى څو خبرې وې چې دوى ﷺ دالله ﷺ نه زده كړې.

ابن ابى حاتم ﷺ يو بل مرفوع حديث روايت كوى چې حضرت آدم ﷺ اوفرمائيل چه ائې الله ﷺ كه څه توبه اوباسم اورجوع اوكړم نو آيا ماته جنت بيا ملاويديشى ؟ جواب ملاو شو آو،هم دا معنى ده دالله ﷺ دكلمو تلقين حاصلول. ليكن داحديث د غريب كيدلو نه علاوه منقطع هم دې.بعضو بزرګانو نه روايت دې چه داكلمات تفسير كښې ﴿رَبَّنَا ظَلَمْنَآ الخ﴾ اوهغه ټولې خبرې شاملې دى كومې چه حضرت مجاهد ﷺ نه روايت شوى دى،هغه كلمات دادى ﴿اللهم لا اله الا انت سبحانك وبحمدك رب انى ظلمت نفسى فاغفرلى انك خير الغافرين، اللهم لا اله الا انت سبحانك وبحمدك رب انى ظلمت نفسى فارحمنى انك خير الراحمين، اللهم لا اله الا انت سبحانك وبحمدك رب انى ظلمت نفسى فتب على انك انت التواب الرحيم﴾ قران پاك كښې په بل كښې فرمائى چه آيا دې خلقو ته پته نشته دې چه الله ﷺ دخپلوبندګانو توبه قبلوى. اوپه بل ځائې كښې ارشاد دې چه څوك خراب كار اوكړى يا په خپل ځان باندې ظلم اوكړى نو توبه استغفار دې كوى نوهغه به اوګورى چه الله ﷺ دده توبه قبلوى او دې په خپل رحمت اوكرم كښې داخلوى.اوپه يو بل مقام كښې فرمائى ﴿اِلَّا مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا﴾ پدې ټولو آيتونو كښې بيان دې چه الله ﷺ دبندګانو توبه قبلوى.داشان په دې مقام كښې هم فرمان دې چه هغه الله ﷺ توبه قبلونكې اوډير زيات رحم او كرم والا دې .د الله ﷺ دې لطف اوكرم او دهغه ذات فضل او رحم ته اوګوره چه هغه په خپل ګناهنګاربندګان هم دخپل در نه نه محرومه كوى

[1]) الطبرى: ۱/۵۴۳)-

رښتيا دی چه دهغه نه سوا هيڅوك معبود نشته دي ، نه دهغه نه څوك زيات مهربان اوكرم والا ، شته نه د هغه نه زيات څوك خطا ښښونكي او رحم كونكي شته دي.

قُلْنَا اهْبِطُوْا مِنْهَا جَمِيْعًا ۚ
اوونيل مونږ|كوز شئ|ددې خائي نه| ټول
مونږ ورته اوونيل چې ددې خائي نه ټول په يوخائي كوز شئ
فَاِمَّا يَاْتِيَنَّكُمْ مِّنِّيْ هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَاىَ
بيا كه چرې|راغلو تاسو ته|دطرفه زمانه| څه هدايت| نوكوم خلقو|چې تابعداری اوكړه|دهدايت زما
بيا چې تاسو ته خما دطرفنه هدايت درشي| نوچاچې خماد(كتاب)هدايت پيروی اوكړه (اوپه هغې ئې عمل اوكړو)
فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ۝ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا
نونه به وی| ويره |په هغوئ باندې| اونه به |هغوئ|غمژن شي | اوهغه كسان|چې انكار ئې كړې
نو په هغوئ باندې هيڅ قسمه ويره نشته| اونه به په راروان ژوند كښې غمژن شی| اوچاچې انكاراوكړو
وَكَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَآ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ۝
اودروغ ئي اوونيل|آيتونو زمونږ| هغوئ |ملګری د ووردی| هغوئ به|په هغې كښې|هميشه وی |
اوخما آيتونه ئې دروغ اوګڼړل |هغوئ دوزخيان دی اوپه دوزخ كښې به ترتله پراته وی |

قوله تعالى:- قُلْنَا اهْبِطُوْا مِنْهَا جَمِيْعًا ۚ

دنبيانو په تابعدارئ به جنت ملاويږي :- دجنت نه دويستلو په وخت كښې چه كوم خبر حضرت آدم ﷺ او حضرت حوا او ابليس ته وركړې شوې وو دهغې بيان په دې ځائې كيږی چه كتابونه ، نبيان اورسولان مو اوليږل،معجزې مو ښكاره كړې، دلائل مو بيان كړل، حق لارمو ښكاره كړه.حضرت محمد ﷺ به هم راځي.اوپه حضرت محمد ﷺ باندې به قران پاك نازليږی.او څوك چه دخپلې زمانې كتابونو او نبيانو تابعداری كوی،هغو ی باندې به په آخرت كښې هيڅ ويره نه وی.اوددنيا په مال ومتاع به ئې هم څه غم نه وی. په سورة طه كښې هم دا فرمائيلی شوی دی چه خما دهدايت موندونكی به نه ګمراه كيږی اونه به بدبخت وی اونه به بې نصيبه وی او څوك چې خما دیادلو نه مخ اړوی نو هغه به په آخرت او دنيا كښې تنګ وی او ړوند به وی،په دې مقام كښې ئې اوفرمائيل چه انكاراوتكذيب كوونكی به هميشه په جهنم كښې وی ،

ابن جرير رحمه الله يو حديث نقل كوی چه رسول الله ﷺ فرمائي چه كوم اصلی جهنميان دی هغوی ته به نه په جهنم كښې مرګ راځي او نه به ورته ژوند ملاويږی ،خو چه كوم خلق موحد وی اودسنتو تابع وی نودوی به د دوی دبعضو ګناهونو په وجه په جهنم كښې وی دوی به سوزلې شي او ايره به شي اوبيابه په شفاعت سره راوښكلې شي.په صحيح مسلم كښې هم يو حديث كښې دی[1] چه په دويم خل د جنت نه دوتلو د كوم حكم ذكر شوې وو نوځينی وائې چه دا په دې وجه وو چه په دې ځائې كښې نود احكام بيانول وو.اوبعضې وائي چه په ړومبی ځل دجنت نه ړومبی آسمان كښې كوز كړې شوې وو ،دوباره د اول آسمان نه زمكې طرف ته راكوز كړې شوې وو ليكن صحيح قول ړومبې دې ، والله اعلم.

---

[1]) صحيح مسلم: كتاب الايمان باب اثبات الشفاعة : ۱۸۵، ابن ماجة: ٤۳۰۹)۔

يٰبَنِيٓ اِسۡرَآءِيۡلَ اذۡكُرُوۡا نِعۡمَتِيَ الَّتِيٓ اَنۡعَمۡتُ عَلَيۡكُمۡ وَاَوۡفُوۡا بِعَهۡدِيٓ

اے بنی اسراءیلو | یاد کړئ | نعمت زما | هغه | چي ما کړې وو | په تاسو | او پوره کړئ | وعده زما

اې د يعقوب اولاده! خما هغه نعمت ياد کړئ چي په تاسو مي کړې وو او خما (سره کړې) وعده پوره کړئ | نو زه به هم

اُوۡفِ بِعَهۡدِكُمۡ وَاِيَّايَ فَارۡهَبُوۡنِ ۝ وَاٰمِنُوۡا بِمَآ

پوره به کړم زه | وعده ستاسو | او خاص زما نه | ويرېږئ | او ايمان راوړئ | په هغه کتاب |

تاسو سره کړې وعده پوره کړم | او خاص خما (د رانيولو) نه ويرېږئ | او په هغه کتاب ايمان راوړئ

اَنۡزَلۡتُ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمۡ وَلَا تَكُوۡنُوۡٓا

چي نازل کړې دې ما | چي تصديق کونکې دې | د هغه کتاب | چي تاسو سره دې | او مه کيږئ تاسو

چه ما در ليږلې دې | چي ستاسو د مذهبي کتاب (توراة) سره (په اصولو کښې) موافقت لرې | او په قران باندې

اَوَّلَ كَافِرٍۭ بِهٖ ۠ وَلَا تَشۡتَرُوۡا بِاٰيٰتِيۡ ثَمَنًا قَلِيۡلًا ۡ وَّاِيَّايَ فَاتَّقُوۡنِ ۝

اول | انکار کونکی | د دې نه | او مه خرڅوئ ايتونه زما | په قيمت | لږ | او خاص زما نه | او ويرېږئ

د ټولو نه وړاندې کفر مکوئ | او خما ايتونو په بدل کښې (د دنيا) لږ قيمت مه اخلئ | او خما (د عذاب نه) او ويرېږئ

قوله تعالى:- يٰبَنِيٓ اِسۡرَآءِيۡلَ اذۡكُرُوۡا نِعۡمَتِيَ الَّتِيٓ اَنۡعَمۡتُ عَلَيۡكُمۡ

بني اسرائيلو ته خطاب: په دې آيتونو کښې بني اسرائيلو ته د اسلام قبلولو او حضرت محمد ﷺ د تابعدارئ حکم کولې شي. او په يو اشارې سره دوی ته پوهولې شي چه تاسو د يو پيغمبر اولاد يئ . او ستاسو په لاسونو کښې کتاب الله موجود دې. او د قران پاك تصديق کيږي ، نو بيا تاسو ته نه دی پکار دی چه مخکښې انکار تاسو شروع کړئ . اسرائيل نوم وو د حضرت يعقوب عليه السلام نو دوی ته اونيلې شو چه تاسو خما د فرمانبردار او صالح بنده اولاد يئ نو تاسو ته پکار دی چه د جد امجد په شان دحق تابعداری اوکړئ لکه څنګه چه ونيلې شی چه تاسو دسخی اولاد يئ او مخکښې شئ ، تاسو دپهلوان اولاد يئ د شجاعت داد ورکړئ ، تاسو د عالم بچي يئ په علم کښې کمال پيدا کړئ . په بل مقام کښې فرمائی چه ﴿ ذُرِّيَّةَ مَنۡ حَمَلۡنَا مَعَ نُوۡحٍ ؕ اِنَّهٗ كَانَ عَبۡدًا شَكُوۡرًا ۝ ﴾

تاسو دهغه چا اولاد ئې چه مونږ د نوح عليه السلام سره سوارۀ کړې وۀ هغه زمونږ شکرګذار بنده وو په يو حديث کښې دی چه د يهودو د يوې ډلې نه نبی کريم ﷺ تپوس اوکړو چه آيا تاسو ته پته نشته دې چه اسرائيل دحضرت يعقوب نوم وو هغوی ټولو قسم اوخوړو چه والله دا رښتيا دی. نو نبی کريم اوفرمائيل چه ائې الله ﷻ ته ګواه اوسه (۱).

داسرائيل معنٰی:-د اسرائيل لفظي معنی عبدالله ده(۲) دلته دوی ته هغه نعمتونه وريادولې شی چه د کامل قدرت عظيمې نښې دی. لکه دکاڼې نه نهرونه جاری کيدل ،من سلوی نازليدل، دفرعونيانو نه نجات(۳) هم په دوی کښې نبيان اورسولان مبعوث کول،په دوی کښې سلطنت او بادشاهان ليږل وغيره.

قوله تعالى:- وَاَوۡفُوۡا بِعَهۡدِيٓ اُوۡفِ بِعَهۡدِكُمۡ ۚ

خما وعدې پوره کړئ يعنی چه کومه وعده ما ستاسو نه اخستې وه چه محمد ﷺ راشي او په نبی کريم باندې خما کتاب نازل شی نو تاسو به په هغه باندې ايمان راوړئ نو هغه به ستاسو بوج کم کړی. او

---

(۱) مسند الطيالسي: ۲۷۳۱، دريمه نسخه: ۲۷۵٤، وسنده حسن)-
(۲) الطبري: ۱/۵۵۳)-
(۳) الطبري: ۱/۵۵٦)-

ستاسو زنځیرونه به مات کړی او ستاسو طوقونه به اوباسی او ځما وعده به هم پوره شی چه څه ددې دین دسختو احکامو په بدله کښې تاسو ته د نبی آخرالزمان ﷺ باندې د ایمان راوړو په بدله کښې تاسو ته یو آسان دین درکړم .په بل مقام کښې فرمائی چه ﴿وَقَالَ اللّٰهُ إِنِّي مَعَكُمْ ۖ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلٰوةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكٰوةَ﴾ که تاسو مونځونه قائموئی،زکوة ورکوئی،ماته خپل قرض راکوئی،نوستاسو بدنی به لرې کړم اوتاسو به هغه جنتنونوته داخل کړم چه په هغې کښې نهرونه بهیږی . دا مطلب هم بیان شوې دې چه په تورات کښې وعده کړې شوې وه چه د حضرت اسماعیل؈ په اولاد کښې به یو عظیم ا لشان پیغمبر پیدا کوم د هغه تابعداری به په ټول مخلوق باندې فرض کوم اودده تابعدار به بښم. اوهغوی به جنت ته داخلوم او لوئې اجر به ورکوم. امام رازی ﷫ په خپل تفسیر کښې د لویو لویو نبیانو علیهم السلام نه د نبی کریم ﷺ باره کښې پیښن ګوئی نقل کړې‌س دی. داهم روایت شوې دې چه دبندګانو عهد اسلام قبلول او په دې باندې عمل کول دی (۱)دالله ﷻ د خپلې وعدې پوره کول دادی چې دوی به خوشحاله کړی او دوی ته به جنت ورکړی (۲).

قوله تعالی:- وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ

دالله نه د ویرې حکم:-او ځما نه ویریږئی هسې نه چه کوم عذاب په مخکښې خلقو باندې نازل شوې وو په تاسو هم نازل شی.اودې لطیفې اشارې ته اوګورئ چه د ترغیب د بیان نه پس د ترهیب بیان طرفته واپس شو. ترغیب او ترهیب دواړه جمع کوی او دحق د اتباع او د حضرت محمد ﷺ د نبوت دعوت ورکوی . قرآن پاك سره نصیحت حاصلول او د هغه د خودلې شوی احکامو منلواو د ده د منع شوو کارونو نه منع کولو هدایت ورکوی. هم په دې وجه ددې نه پس فرمائی چه تاسو په دې قرآن باندې ایمان راوړئی چه دا ستاسو دخپل کتاب تصدیق هم کوی اوتائید هم . دا یو نبی راوړې دې چه امی دې،چه عربی دې،چه نذیر دې،چه بشیر دې ، سراج منیر دې، چه دهغه اسم مبارك محمد ﷺ دې : چه ستاسو د انجیل تصدیق کوونکې او دحق خوړونکې دې. چونکه په تورات او انجیل کښې هم د حضرت محمد ﷺ ذکر وو. نود نبی کریم ﷺ تشریف راوړل د تورات دربښتینوالی دلیل وو ، ځکه چه ونیلې شوی دی چه هغه ستاسودلاسونو دځیزونو تصدیق کوی ، ددې باوجود چه تاسو ته علم دې ، بیا تاسوددې ړومبی منکرجوړیږئی.بعضې وائی چه د ﴿بِهٖ﴾ضمیر مرجع قران دې او مخکښې راغلی هم دی﴿بِمَآ أَنْزَلْتُ﴾ اودواړه قولونه حقیقت او ربښتونی هم دی. قران پاك لره منل رسول ﷺ لره منل دی اود رسول تصدیق دقرآن پاك تصدیق کول دی.

قوله تعالی:-وَلَا تَكُوْنُوْٓا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهٖ ۖ

د اول کافر کیدو نه منع کول:-اول کافر نه مراد د بنی اسرائیلو اول کافر دی،ځکه چه د قریشو کفارو هم انکارکړې وونو اوس د بنی اسرائیلو انکار داهل کتابو د ړومبی جماعت انکار وو. ځکه چه هغوی نه کافراوونیلې شو،هغوی سره هغه علم وو چه دنورو سره نه وو. ځما دآیتونو په بدله کښې لږ شان عوض مه اخلئ یعنی د دنیا په بدله کښې چه لږه او فانی ده ، ځما په آیتونوباندې ایمان راوړل او ځما درسول تصدیق کول نې پرې نښودل. اګر چه ټول په ټوله دنیا ورته هم ملاؤ شی،بیا هم هغه د آخرت په مقابله کښې لږه او ډیره لږه ده او دا پخپله په هغه کتابونو کښې موجود وو.

---

(۱) الطبری: ۱/۵۵۸)-.

(۲) ابن ابی حاتم : ۱ / ۱۴۳)-

قوله تعالى:- وَلَا تَشْتَرُوْا بِاٰيٰتِيْ ثَمَنًا قَلِيْلًا

ديني تعليم باندې اجرت اخستل څنګه دي ؟:- په سنن ابوداود کښې دي چه نبي کريم ﷺ فرمائي چه کوم سړې داعلم چه په دې علم سره دالله ﷻ رضامندی حاصليږي ، ددې دپاره زده کړي چه په دې سره دنيا اوګټي هغه به دقيامت په ورځ دجنت خوشبو اونه مومي [1]د علم خودلواجر بغير دمقرر کولو جائز دی. داشان علم خودلو والا عالمانو ته دبيت المال نه ورکړه هم جائز ده. چه هغه ښه فرسوده حال وی او خپل ضروريات پوره کړې شي. که دبيت المال نه څه ملاؤ نشي اود علم خودولو په وجه څه کار وغيره هم نشي کولې نو بيا اجرت مقرر کول اواخستل جائزدی. حضرت امام شافعي رحمه الله او حضرت امام مالك رحمه الله ، حضرت امام احمد رحمه الله او دجمهورو علماء هم دا مذهب دې ، ددې دليل هغه حديث هم دې چه په صحيح بخاری کښې دې . حضرت ابو سعيد خدری رضی الله عنه نه روايت دې چه هغه اجرت مقرر کړو او ده يو سړې دم کړو چه هغه مار چيچلې وو ، کله چه نبي کريم ﷺ ته داقصه بيان کړې شوه نو نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه **(ان احق ما اخذتم عليه اجرا كتاب الله)** يعنی چه په کومو څيزونو تاسو اجرت واخلئ نو د ټولو نه زيات حقدار څيز کتاب الله دې [2]په بل طويل حديث کښې دی چه نبي کريم ﷺ ديو سړی نکاح يوښځې سره کوی او فرمائي چه **(زوجتكها بما معك من القران)** ما دا ستا په زوجيت کښې درکړه په دې مهر باندې چه تاته قران پاك ياد دې نو دا هغې ته ياد کړه[3] دابوداود يو حديث کښې دی چه يوسړی اهل صفه ته دقران پاك څه حصه اوخودله.ده هغه ته يوکمان د هديه په طور ورکړو. ده د نبي کريم ﷺ نه دمسئلې تپوس اوکړو. نبي کريم ﷺ اوفرمائيل که ته داورکمان اخستل غواړې نودا واخله. نو هغه پرېښودلو[4]حضرت ابی ابن کعب رضی الله عنه نه هم داسې مرفوع روايت دې [5]. ددې دواړو احاديثو مطلب دادې چه کله ده خالص دالله ﷻ د پاره اوخودلو ، بيا ئې په دې باندې تحفه هديه واخستله اوخپل ثواب ئې ختم کړو نو ددې څه ضرورت وو؟ او کله چه دشروع نه د اجرت تعليم ئې ورکړو نو بيا بيشکه جائز دی لکه څنګه چه په مخکښو دوؤ حديثونو کښې دی. والله اعلم.

قوله تعالى:- وَاِيَّايَ فَاتَّقُوْنِ۝

صرف دالله ﷻ د ويرې څه مقصد دې:- صرف الله ﷻ نه د ويرې معنی داده چه دالله ﷻ د رحمت په اميد دهغه ذات باری تعالی عبادت کولو کښې مشغول اوسيدل. او دده دعذابونو نه ويريدل ، دده نافرمانی پريخودل او په دواړو حالتونو کښې دخپل رب نه رسئ لاس نه پريخودل. غرض دا چه دې جملې سره هغوی ته ويره ورکړې شوه چه هغوی ددنيا په لالچ کښې راشي او د نبي کريم ﷺ دنبوت هغه تصديق پټ نه کړي چه کوم ددوی کتابونو کښې دې. اوددنيا رياستونو په مقابله کښې د نبي کريم مخالفت اونه کړي بلکه دالله ﷻ دويرې حق دې ادا کړي.

وَلَا تَلْبِسُوا	الْحَقَّ	بِالْبَاطِلِ	وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ	وَاَنْتُمْ	تَعْلَمُوْنَ۝
اومه ګډوډ کوئ	حق	دباطل سره	او (مه) پټوئ حق	اوحال داچې تاسو	پوهيږئ
اوحق (چه دنبي کريم صفتونه دی) د باطل سره مه ګډوډ کوئ او سره دپوهې حق مه پټوئ					

[1]) ابوداود كتاب العلم با بماق طلب العلم لغير الله: ٣٦٦٤، ابن ماجة:٢٥٢، وسنده حسن وصححه ابن حبان : ٨٩، والحاكم: ٨٥/١) والذهبي)-

[2]) صحيح بخاری : كتاب الطب با بالشروط فى الرقية بفاتحة الكتاب : ٥٧٣٧)-

[3]) صحيح بخاری : كتاب النكاح با ب الصدق وجواز كونه تعليم القران : ٥١٤٩، صحيح مسلم: ١٤٢٥)-

[4]) ابو داود كتاب البيوع باب فى كسب المعلم : ٣٤١٦، وسنده حسن بيهقى : ١٧٥/٦. حاكم: ٤١/٢)-

[5]) ابن ماجة : ٢١٥٨،)-

وَأَقِيمُوا	الصَّلَوٰةَ	وَءَاتُوا	الزَّكَوٰةَ	وَارْكَعُوا	مَعَ الرَّٰكِعِينَ ﴿٤٣﴾
اوقائیموئ	مونځ	او ورکوئ	زکاة	او ټیټ شئ	دټیټیدونکو خلقو سره
(او مسلمانان شئ) بیا مونځونه کوئ او زکاة ورکوئ او عاجزی کوونکو سره (په شریکه) عاجزی کوئ					

قوله تعالی:- وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ

حق پټول دیهودیانو خصلت دې:- دیهودیانو په دې بد خصلت باندې دوی لره متنبه کولې شی چه دوی ته ښه معلوم وو خو بیا به ئې هم کله حق او باطل سره ګډوډ کول او کله به ئې پټولو، کله به ئې باطل ظاهرول نو دوی ته پکار دی چه دا ناپاك عادتونه پرېږدی او حق ظاهر کړی او داسې ښه په ښکاره دحق دبیانولو هدایت ورته کیږی چه حق او باطل په خپلو کښې یو بل سره مه یو ځائې کوئی. دالله ﷻ د بنده ګانو خیرخواهی غواړئی. دیهودیانو او نصرانیانو بدعات داسلام په تعلیم کښې مه ګډوډ کوئی. د خلقو نه د نبی کریم ﷺ د پیشن ګوئی چه تاسو په خپلو کتابونو کښې وائی هغه مه پټوئی.

﴿تَكْتُمُوا﴾ مجزوم هم کیدیشی او منصوب هم، یعنی دا او هغه مه جمع کوئی. د حضرت ابن مسعود ﷺ په قرات کښې﴿ وَتَكْتُمُونَ﴾ هم دی. دا به حال وی اودې نه پس جمله هم د حال ده. معنی ئې داشوه چې حق حق منئ او بې حیائی مه کوئی. اودا معنی هم کیدیشی چه د علم باوجود دا (حق) مه پټوئ او دا ګډوډ کوئی مه او تاسو ته معلومه چې ددې وبال به څه وی خو بیاهم په تاسو افسوس دې چه تاسو په دې بې حیائی کښې اخته ښکارئی.

قوله تعالی:- وَأَقِيمُوا الصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا الزَّكَوٰةَ

د مونځ او زکاة حکم:- بیا دوی ته حکم ورکولې شی چه د نبی کریم ﷺ سره مونځونه کوئی، او نبی کریم ﷺ ته زکوة هم ورکوئی او دنبی کریم ﷺ سره سجده او رکوع کښې شامل اوسئ، هم په دې کښې یو ځائې شئ او پخپله هم د نبی کریم ﷺ امتیان جوړشئ[1] اطاعت او اخلاص ته هم زکوة وائی. حضرت ابن عباس ﷺ ددې آیت په تفسیر کښې هم دا فرمائی. زکوة دوه سوه درهمه یا ددې نه په زیاته باندې واجب کیږی. مونځ او زکوة فرض او واجب دی. ددې نه بغیر عملونه خراب دی. د زکوة نه بعضې خلقو فطرانه هم مراد اخستې ده.

قوله تعالی:- وَارْكَعُوا مَعَ الرَّٰكِعِينَ

د رکوع حکم:- د رکوع کونکوسره رکوع کوئی، مراد دادې په ښه اعمالو کښې دایماندارو سره شئ او په دې کښې بهترین څیز مونځ دې، ددې آیت نه اکثر عالمان د جمعې مونځ مراد اخلی او په دې ځائې کښې امام قرطبی ﷬ دجمعې مسائل په وضاحت سره بیان فرمائیلی دی.

أَتَأْمُرُونَ
آیا تاسوحکم کوئ
آیا تاسو نورو

النَّاسَ بِالْبِرِّ	وَتَنسَوْنَ أَنفُسَكُمْ	وَأَنتُمْ	تَتْلُونَ	الْكِتَٰبَ ط
خلقو ته د نیکئ	او هیروئ ځانونه خپل	او حال داچې تاسو	لولئ	کتاب
خلقوته دنیکئ حکم کوئ او خپل ځانونه مو هیرکړی دی سره ددې چې سحر ماښام کتاب (توراة) لولئ				

---

[1] الکشاف: ۱۳۳/۱-

أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٤٤﴾
آيا نه اخلئ تاسو دعقل نه كارا
آياتاسودعقل نه كار نه اخلئ؟

قوله تعالى:- أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنسَوْنَ أَنفُسَكُمْ

بل ته وئيل او خپل ځان هيرول مكوئ:- يعنى اهل كتاب دعلم باوجود چه څه وائى هغه نه كوى،په دې باندې څومره عذاب دې.بياتاسو پخپله داسې ولې كوئى؟ لكه څنګه چه نورو ته تقوى او پرهيزګارى او طهارت ښائى نوددې پخپله هم عمل كوونكى جوړ شى .خلقو ته د روژې حكم كول اوپخپله ددې پابند نه كيدل داخو ډيره دشرم خبره ده.نورو ته دوينا نه مخكښې انسان ته پخپله عمل كول پكاردى. دا معنى هم ده چه تاسو خو نورخلق د خپل كتاب دكفر نه منع كوئى خو دالله ﷺ دا نبى دروغ ګنړئ اودا تاسوپخپل كتاب كفر ولې كوئى ؟دا مطلب هم دې چه تاسونوروته ددې دين د قبلولو وائى اود دنياوى ويرې په وجه دا پخپله نه قبلوئى.

د واعظينواومبلغينو دپاره هدايات :حضرت ابوالدرداء ﷺ فرمائى چه انسان پوره پوهې والا نشى جوړيدې ترڅو چې د هغه خلقو دښمن جوړ نشى چه كوم د الله ﷺ خلاف دى او خپل نفس د تولو نه زيات دشمن دې. دې خلقو ته به چه رشوت وغيره نه ملاويدو نو حق به نې وئيل خو پخپله به ئې په دې عمل نه كولو په دې وجه الله ﷺ ددوى مذمت اوكړو او په دې مقام كښې يوه خبره ياد ساتل پكار س دى چه د ښه څيز حكم كولو سره د هغې برائى اونشوه بلكه پخپله د نه كولوپه وجه برائى بيان شوې ده. ښه خبره كول خو پخپله ښه والې دې بلكه دې سره سره انسان ته پخپله هم په دې عمل كول پكار دى لكه څنګه چه حضرت شعيب ﷺ فرمائيلى وو چه ﴿ وَمَآ أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ ﴾ يعنى څه داسې نه يم چه تاسو دهغه څه نه منع كړم چې زه ئې پخپله كوم زه د خپل وس مطابق د اراده لرم.ځما توفيق د الله ﷺ په مدد دې او ځما بهروسه هم په هغه ذات ده او ځما رغبت هم د هغه طرف ته دې. نود نيكو كارونو حكم كول هم واجب دى او پخپله كول هم واجب دى. د يو واجب كيدو په وجه بل واجب نه دى پريښودل پكار. دسلفواوخلفو عالمانو هم دا قول دې اګر چه د بعضو خلقو دا قول هم چې كوم كس پخپله بدئى او ګناهونه كوى نو هغه دې نورو ته د نيكئ حكم نه وركوى،ليكن صحيح قول دا نه دې بيا ددې حضراتو ددې دليل نيول بالكل صحيح نه دى بلكه صحيح دادى چه د نيكئ حكم دې كوى او د بدئى نه دې منع كوى او پخپله دې هم كوى او منع دې هم كوى،كه دواړه پريږدى نو ګناهګار به وى او ديو په پريښودلوهم ګناهګاريږى .دطبرانى په معجم كبير كښې دى چه نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه كوم عالم خلقو ته دنيكئ حكم وركوى اوپخپله پرې عمل نه كوى نوددې مثال د چراغ پشان دې چه خلق ددې نه فائده اخلى. خو پخپله هغه (چراغ) بليږى. (¹)داحديث غريب دې.

د بې عمله واضحه سزا:- د مسند احمد په روايت كښې دى چه نبى كريم ﷺ فرمائى چه دمعراج په شپه ما اوكتل چه دڅه خلقو شونډې د اور په قينچيانو سره پرې كولې شوې ماتپوس اوكړو دا كوم خلق دى؟ نواوونيلې شو چه دا د نبى كريم ﷺ دامت خطيبان او واعظان اوعالمان دى چه خلقو ته به ئې د نيكو حكم كولو او پخپله به ئې نه كول ، د علم باوجود به ئې پوهه نه لرله. په دويم حديث كښې دى چه ددوى ژبې اوشونډې پرې كولې شوې (²)دا حديث صحيح دې،ابن حبان،ابن ابى حاتم ، ابن مردويه وغيره كښې هم دا حديث موجود دې.

---

¹) المعجم الكبير للطبراني : ١٦٦/١، مجمع الزوائد: ١٨٤/١، الترغب: ١٠٣/١)—

²) احمد: ١٢٠/٥، وسنده ضعيف وللحديث شواهد)—

ابو وائل رحمه الله فرمانی چه یوځل حضرت اسامه رضي الله عنه ته اووئیلې شو چه ته حضرت عثمان ته څه نه وائې، دوی جواب ورکړو چه آیا څه ددې خلقو په مخکښې علی الاعلان اووایم نو بیا به وئیل وی څه خو پټ به پټه هر وخت وایم ، خو څه یوکار لره خورول نه غواړم ،په الله ﷻ قسم څه یو سړی ته د ټولو نه افضل نه وایم ځکه چه ما د نبی کریم ﷺ نه آوریدلی دی چه یو سړې به د قیامت په ورځ راوستلې شی او دې به جهنم ته داخل کړې شی ، دده کولمې به راوزی او هغه به دده نه ګیرچاپیره چکرلګوی او جهنمیان به راجمع شی او تپوس به ترې کوی چه حضرت تاسوخومونږ ته د ښو خبرو حکم کولو اوبدونه به مومنع کولو ، دا ستاسوڅه حالت دې ؟ هغه به اووائی چه افسوس مابه تاسوته وئیل خو ما به پرې پخپله عمل نه کولو،تاسو به مې منع کولئ لیکن خپله به نه منع کیدم. مسند احمد ()بخاری او مسلم شریف کښې هم دا روایت دې. ()

دمسند په یو بل حدیث کښې دی چه الله ﷻ به ان پړهه خلقو ته دومره معافئ کوی چه دومره به علم والوته نه کوی(٣) بعضې آثارو کښې دا هم روایت دې چه عالم په یو ځل ښښلې شی او عامی به اویا ځله ښښلې شی عالم اوجاهل یوشان نشی کیدلې.په قران کریم کښې دی چه ﴿ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ لوستونکی اوغیر لوستونکی یوشان نه دی. نصیحت صرف عقل والا حاصلولې شی.په ابن عساکر کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه جنتیان خلق به د جهنم خلقو ته ګوری او وانی به ستاسود نصیحتونو په اوریدو اوریدو خو مونږ جنتیان شوی یو، تاسو ولې جهنمیان شوئی؟ هغوی به اووائی چه افسوس مونږ به تاسو ته وئیل خو پخپله به مو نه کول. ()

حضرت ابن عباس ته یو سړی اووئیل څه خلقوته د نیکئ حکم اود بدئی نه منع کول غواړم. دوی اووئیل چه آیا ته دې درجې ته رسیدلې ئې ؟ هغه اووئیل آو.دوی اوفرمائیل که ته ددې دریو آیتونو د رسوائی نه په امن شوې یې نو صحیح ده وعظ شروع کړه. هغه تپوس اوکړو چه هغه درې آیتونه کوم کوم دی؟ دوی ورته اوفرمائیل چه یو خو ﴿ أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ ﴾دې یعنی آیا تاسو خلقو ته د نیکئ حکم کوئی اوپخپله خپل ځانونه هیروئی.دویم آیت ﴿لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ۝ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ۝﴾ یعنی ولې تاسو هغه وائی چه پخپله ئې نه کوئی،دالله ﷻ په نیز دا لویه ناخوښی ده چه تاسو هغه وائې چه پخپله ئې نه کوئی. دریم آیت د حضرت شیعب عليه السلام فرمان دې چه ﴿ وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنْهَاكُمْ عَنْهُ ۚ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ ۚ ﴾یعنی د کومو کارونونه چه څه تاسو لره منع کوم په هغې کښې څه ستاسو مخالفت کول نه غواړم ، ځما اراده صرف ستاسو اصلاح کول دی. اووایه ته ددې دریو آیتونونه بې ویرې ئې ؟ هغه اووئیل چه نه . وې فرمائیل چه ته دخپل نفس نه شروع اوکړه. (تفسیر ابن مرویه)

په یو ضعیف حدیث د طبرانی کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه څوك څه قول او فعل طرف ته خلق رابلی او پخپله هغه نه کوی نو هغه د الله ﷻ په غضب کښې وی. تر دې پورې چه هغه پخپله عمل اونکړی. (٥)ابراهیم نخعی رحمه الله هم د حضرت ابن عباس رضي الله عنه والا درې آیاتونه پیش کړی دی او فرمائیلی ئې دی چه څه ددې په وجه قصه ګو نه خوښوم.

---

[1]) احمد: ٢٠٥/٥،وهو صحيح)-

[2]) صحيح بخاری : كتاب بدء الخلق باب صفة الصلوة وا نها مخلوقة : ٣٢٦٧، صحيح مسلم: ٢٩٨٩)-

[3]) حلية الاولياء :٢٢٢/٩، والسند ظاهره الصحة ولكنه منكرقال الامام احمد)-

[4]) طبرانی: ١٥٠/٢٢،)-

[5]) مجمع الزوائد: ٢٧٦/٧، -

وَاسْتَعِيْنُوْا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ ۭ وَاِنَّهَا

| او مدد غواړئ | په صبر | او په مانځه سره | اوبیشکه دا مونځ

| په صبر او مونځ کولو سره د الله نه مدد او غواړئ | بیشکه دا مونځ

لَكَبِيْرَةٌ اِلَّا عَلَى الْخٰشِعِيْنَ ۙ الَّذِيْنَ يَظُنُّوْنَ

خامخا ګران عمل دی | مګرنه دی ګران | په ویریدونکو (د الله نه) | او ویریدونکی هغه دی | چې یقین لری |

(د عامو خلقو د پاره) ګران کار دی | مګر هغه چاته (آسان دی) چې د الله نه ویریږی | او دا یقین کوی

اَنَّهُمْ مُّلٰقُوْا رَبِّهِمْ وَاَنَّهُمْ اِلَيْهِ رٰجِعُوْنَ ۝

چې آخر هغوی | ملاویدونکي دی | د خپل رب سره | او چې بیشکه هغوی | هغه ته | واپس ورتلونکی دی

چې دوی به خپل پروردګار سره به ملاقات کوی | او بیشکه هغه ته به دوی ټول واپس (پیش) کیږی

قوله تعالی:- وَاسْتَعِيْنُوْا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ

صبر څه څیز دې ؟ :- په دې آیت کښې فرمائی چه تاسو د دنیا او د آخرت په کارونو کښې په مونځ او صبر سره مدد غواړئ، فرض پوره کوئی او مونځ ادا کوئی. روژه نیول هم په صبر کولو کښې داخل دی. او هم ددې وجې رمضان ته د صبر میاشت ونیلې شوې ده. نبی کریم ﷺ فرمائی چه روژه نیم صبر دې. (۱) صبر نه مراد د ګناهونو نه منع کیدل هم دی. په آیت مبارك کښې که صبر نه مراد دا واخستلې شی نو د بدو نه منع کول او نیکئ کول دواړه بیان شو.، په نیکو کښې د ټولو نه اعلی څیز مونځ دې.

حضرت عمر فاروق فرمائی چه د صبر دوه قسمونه دی. ① د مصیبت په وخت کښې ② او د ګناهونو نه صبر کول. او دا صبر د مخکښې نه زیات ښه دې. سعید بن جبیر رحمه الله فرمائی چه د انسان دا اقرار کول چه هر څیز د الله ﷻ د طرفه کیږی ، او په باندې ثواب طلب کول، او د الله ﷻ سره د مصیبتونو د اجر ذخیره ګنړل دا صبر دې. د الله ﷻ د مرضئ په کار باندې صبر کوئی او دا هم د الله ﷻ اطاعت او ګنړنی.

د نیکو په کارونو هم په مونځ سره صبر ملاویږی. پخپله په قران پاك کښې دی چه ﴿ اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ ﴾ مونځ قائم کړنی دا د ټولو بدو نه منع کوی او یقیناً د الله ﷻ ذکر ډیر لوئې څیز دې.

حضرت حذیفه رضی الله عنه فرمائی چه کله به نبی کریم ﷺ ته څه مشکل کار او غم پیښ شو نو زر به نبی کریم ﷺ مونځ طرفته متوجه شو(۲) هم داشان د خندق په موقع باندې د شپې په وخت کښې حذیفه رضی الله عنه د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضر شو نو نبی کریم ﷺ مونځ کولو. حضرت علی رضی الله عنه فرمائی چه د غزوه بدر په شپه ما اوکتل چه مونږ ټول اوده وو. خو د الله ﷻ رسول ﷺ ټوله شپه په مونځ کښې مشغول وو. او تر صبا پورې نې مونځ کولو او دعاګانې نې غوښتلې(۳) تفسیر ابن جریر رحمه الله کښې دی چه نبی کریم ﷺ حضرت ابوهریره رضی الله عنه اولیدو چه داولړې په وجه نې په خیټه مبارکه درد دې ، نبی کریم ﷺ د هغوی نه په فارسئ ژبه کښې تپوس اوکړو چه " درد شکم داری " آیا ستا په خیټه کښې درد دې څه ؟ هغوی اوفرمائیل چه آو. نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چه پاسه مونځ اوکړه په دې کښې شفا ده. (۴)

---

[1] ترمذی: کتاب الدعوات باب التسبیح نصف المیزان: ۳۵۱۹، احمد ۴/۲۶۰، ابن ماجه: ۲/۴۱۳،

[2] ابوداود کتاب الصلاة ، باب وقت قیام النبی ﷺ من الیل :۱۳۱۹،)–

[3] احمد: ۱/۱۲۵، وسنده صحیح ،:۱۳۸، ابن حبان: ۱۴۰۸، ابن خزیمه: ۸۹۹)–

[4] احمد: ۲/۴۰۳، ابن ماجة: ۳۴۵۸،)–

حضرت ابن عباس ﷺ ته په سفر کښې دخپل رورقثم د انتقال خبر ورکړې شو. نو دوی (اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَیْهِ رٰجِعُوْنَ) اوونیل اویوطرفته شو او اوښ نې کینولو او مونځ ئې شروع کړو او ډیر اوږد مونځ ئې اوکړو. بیا په خپلې سورلئ طرفته لاړل او دا آیت ئې اوونیل غرض په دې دواړو څیزونو صبر او صلوة سره دالله ﷻ مدد حاصلیږی.

قوله تعالی:-وَاِنَّهَا لَكَبِیْرَةٌ اِلَّا عَلَی الْخٰشِعِیْنَ

دضمیر وضاحت:- د ﴿اِنَّهَا﴾ دضمیر مرجع ،بعضو خلقو خو صلوة یعنی مونځ خودلې دې.بعضې وائی مدلول کلام یعنی وصیت ددې مرجع دې. لکه د قارون په قصه کښې د ﴿وَلَا یُلَقّٰهَآ﴾ ضمیر او د بدئ بدله کښې د نیکئ کولو حکم کښې ﴿وَمَا یُلَقّٰهَآ﴾ ضمیر . مطلب دادې چه دا کار یعنی صبر اوصلوة د هر سړی د وس کار نه دې. دا کار د ویرې والا ډلې دې. یعنی څوک چې قران پاك منی نو دغه رښتونی مؤمنان دی او (دغه شان) ویریدونکې او عاجزه خلق، اطاعت طرف ته راتلونکی خلق ، د وعدې پوره کوونکی خلق، وعید لره منوونکی خلق ، په دې صف کښې شامل دی. لکه په یو حدیث کښې دی چه د یو سړی په سوال باندې نبی کریم ﷺ فرمائیلی وو چه دا ډیر لوې څیز دې لیکن په چا چه الله ﷻ مهربان وی آسان دی (۱)

ابن جریر رحمه الله ددې آیت مبارك معنی کوی او فرمائی چې دا هم دیهودیانو په خطاب کښې شامل دې.لیکن ظاهری خبره داده چه دا د هغوی په بیان کښې ده خو د حکم اعتبار سره عام دی. والله اعلم.

قوله تعالی:-الَّذِیْنَ یَظُنُّوْنَ اَنَّهُمْ مُّلٰقُوْا رَبِّهِمْ

د خپل رب د پیښئ یقین کول:- مخکښې د﴿خٰشِعِیْنَ﴾ صفت دې. په دې کښې د ظن معنی یقین ده اګرچه ظن په معنی د شك هم رازی. لکه څنګه چه (سدفة) د تیارې په معنی کښې رازی. او د رڼړا په معنی کښې هم راځی.اود صارخ لفظ د فریاد کولو او فریاد آوریدونکی دواړو دپاره راځی. اودا شان ډیر نومونه دی. د هغې معنی د دوؤ مختلفو څیزونو دپاره استعمالیږی. ظن د یقین په معنی د عربو شاعرانو په معنی هم راغلی دی. پخپله په قران پاك کښې په بل مقام کښې دی چه﴿وَرَاَ الْمُجْرِمُوْنَ النَّارَ فَظَنُّوْٓا اَنَّهُمْ مُّوَاقِعُوْهَا﴾یعنی ګناهګار چه جهنم اووینی نو یقین به اوکړی چه اوس به مونږ دې ته داخل کړې شو . په دې ځائې کښې هم ظن دیقین په معنی کښې دې. بلکه حضرت مجاهد فرمائی چه په قران پاك کښې هر ځائې کښې دا لفظ د ظن په معنی د یقین او علم راځی. ابوالعالیه رحمه الله هم په دې ځائې کښې ظن په معنی د یقین کولو اخلی. حضرت مجاهد رحمه الله ، حضرت سدی رحمه الله ،حضرت ربیع بن انس رحمه الله حضرت قتاده رحمه الله او ابن جریج رحمه الله نه هم دا قول نقل دې. په قران پاك کښې په بل ځائې کښې دی چه ﴿اِنِّیْ ظَنَنْتُ اَنِّیْ مُلٰقٍ حِسَابِیَهْ﴾یعنی ماته یقین وو چه ماسره به حساب کتاب کیږی.

یوصحیح حدیث کښې دی چه د قیامت په ورځ به یو ګنهګار بنده ته الله ﷻ اوفرمائی چه آیاما تاته ښځه اوبچی نه وو درکړی ؟ آیا. په تاباندې مې رنګ په رنګ احسانات نه وو کړی ؟ آیا ستا دپاره مې آسونه او اوښان نه وو ښانسته کړی ؟ آیا تاته مې د آرام او راحت والا خوراك نه وو درکړې ؟ دې به اووائی چه آو (راکړی دې وو)ائې الله ﷻ دا ټول هر څه وو.بیا به الله ﷻ اوفرمائی چه آیا ستا علم او یقین په دې خبره نه وو چه ته به خما سره ملاویږې ؟ دې به اووائی آو ائې الله ﷻ ما دامنل الله ﷻ به اوفرمائی څنګه تا څه هیر کړې وم نن به څه تا هیر کړم(۲)په دې حدیث کښې هم د ظن لفظ دې اومعنی ئې یقین ده. ددې مزید تحقیق او تفصیل به ا نشاء الله په ﴿نَسُوا اللّٰهَ فَاَنْسٰهُمْ اَنْفُسَهُمْ﴾(سورة حشر) کښې راشی.

---

(۱) ترمذی ابواب الایمان ماجاء فی حرمة الصلاة :۲۶۱۶، ابن ماجة: ۳۸۷۳، وهو حسن وقال الترمذی حسن صحیح)-.

(۲) صحیح مسلم ، کتاب الزهد باب الدنیا سجن المومن .....۷۴۳۸)-

يَٰبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ	اذْكُرُوا۟	نِعْمَتِىَ ٱلَّتِىٓ	أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ	وَأَنِّى
اې بني اسراءيلو	ياد کړئ	نعمت زما | هغه	چې ما کړې وو | په تاسو	او بله خبره دا چې ما

انې د يعقوب اولاده! څماهغه نعمت يادکړئ چې په تاسومې کړې وو او تاسو مې د(په خپله زمانه کښې)

فَضَّلْتُكُمْ	عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ۝

په د دنيا په ټولو قومونوغوره کړي وئ!

په ټولوخلقو باندې افضل کړي وې

قوله تعالى:- يَٰبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَتِىَ ٱلَّتِىٓ أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ

دبنی اسرائیلو په پلار نیکه باندې انعامات:- دبنی اسرائیلو پلار نیکه ته چه کوم نعمتونه ورکړې شوی وو ،دهغې ذکر کولې شی چه په دوی کښې مونږ رسولان جوړ کړل او په هغوی باندې مو کتابونه نازل کړل اودهغوی په زمانه کښې مو دوی ته په نورو خلقو مرتبه ورکړه لکه فرمائی چه ﴿وَلَقَدِ ٱخْتَرْنَٰهُمْ عَلَىٰ عِلْمٍ عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ۝﴾ يعنى دوی ته مو ددوی په زمانه کښې په نورو خلقو په علم کښې فضيلت ورکړو. [1] بل ځائې کښې فرمائی ﴿ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِۦ يَٰقَوْمِ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَةَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنۢبِيَآءَ وَجَعَلَكُم مُّلُوكًا وَءَاتَىٰكُم مَّا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِّنَ ٱلْعَٰلَمِينَ ۝﴾يعنى موسى ﷺ اوفرمائيل انې زما قومه تاسودالله ﷻ هغه نعمت يادکړئ چه په تاسو باندې شوې دې هغه ذات په تاسو کښې پيغمبران راوليږل ،تاسو ئې بادشاهان جوړ کړئ ، اوهغه څه ئې درکړل چه نورو ته ئې نه وو ورکړی.

د امت محمدی ﷺ فضيلت(اول قول): په ټولو باندې تاسو ټولو ته دفضيلت ورکولو نه مراد دهغوی دزمانې نور خلق دی. ځکه امت دمحمد ﷺ دهغوی نه يقينی افضل دې. ددې امت په باره کښې فرمائيلې شوی دی چه ﴿كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ﴾تاسو بهتر امت يئ چه خلقو دپاره جوړشوی يئ تاسو د نيکئ حکم کوئ اود بدئ نه منع کوئ او تاسو په الله ﷻ باندې يقين لرئ. که اهل کتابو هم ايمان راوړې وې نو دا به دهغوی دپاره بهتر وې.په مسانيد او سنن کښې هم روايت دې چه نبی کريم ﷺ فرمائی چه تاسو اويايم امت يئ اودټولونه بهتر ئې اوبزرګ يئ. [2]داسې نور ډير احاديث به انشاء الله په ﴿ كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ﴾ آيت کښې راشی.

دويم قول:: او وئيلې شوی دی چه په ټولو خلقو باندې د فضيلت نه مراد دادې چه په دې سره هر قسمه فضيلت نه لازميږی. رازی رحمه الله نه هم دا نقل دی. خو د غور خبره ده.

دريم قول:: او داهم وئيلې شوی دی چه دهغوی فضيلت په نورو ټولو امتونوباندې دې ځکه نبيان هم ددوی نه وو. ليکن په دې هم دغور کولو ضرورت دې ځکه داشان عموم ددوی نه په مخکښې خلقو کښې هم شامل وو. او په حقيقت کښې مخکښې نبيان ددوی نه وو لکه چه ابراهيم خليل الله ﷺ ، حضرت محمد ﷺ مصطفى ﷺ چه ددوی نه پس راغلی وو چه په ټول مخلوق کښې افضل وو او چه دټول اولادآدم ﷺ سردار دی په دنيا کښې هم او په آخرت کښې هم.صلاة الله وسلامه عليه.

وَٱتَّقُوا۟ يَوْمًا	لَّا تَجْزِى
او د هغه ورځې (د راتلو نه) اوويريږئ	چې نه به ځوک د بل
اوځان دهغې ورځې(دعذاب نه)	چې هيڅ په کارنه راځی

[1] ابن ابی حاتم : ۱ / ۱۵۸)-

[2] احمد: ۴۴۷/۴ ، ابواب التفسير،باب ومن سورة آل عمران: ۳۰۰۱. ابن ماجة: ۴۲۸۸ ، وهو حديث حسن وحسنه الترمذی)

نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا

يونفس|دپاره دبل نفس| څه څيز |اونهٔ به شي قبلولې | دطرفه ددغه نفس نه| سفارش | اونهٔ شي به

چا نه عذاب لرې كولې شي| او نه به د ده نه د چا په حق كښې سفارش قبليدې شي |اونه به

يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٤٨﴾

اخستې |ددغه نفس نه| فديه | اونهٔ به | دهغوئ سره|مدد اوكړې شي| اوياد

دچانه بدله اخستې شي| اونه به دهغوئ څه قسم مدد كولې شي |

قوله تعالى:- وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا

په حشر كښې به هيڅ سفارش اوفديه وغيره نه وي :-دنعمتونو بيان اوشو.او اوس ئې د عذابونونه ويروى چه هيڅوك به چاته څه فائده ورنكړې لكه فرمائى چه ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾يعنى د هيچابوج به په بل چاباندې نه پريوزى. په يو مقا كښې دى چه﴿ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ﴾يعنى په هغه ورځ هر سړې به په خپل سوچ كښې وى. فرمائى اْئې خلقو دخپل رب نه اوويرېږئ اودهغه ورځې نه چه په كومه ورځ به پلار دخپل ځوئې نه او ځوئې به دخپل پلار نه هيڅ فائده اوچته نه كړى﴿وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ﴾يعنى كافر به څوك سفارش نه كوى اونه دده سفارش قبول دې دې

كافروته به دسفارش كولوسفارش هيڅ فائده ورنكړى.او په بل ځائې د اهل جهنم دا قول نقل شوې دې چه افسوس نن زمونږ څوك سفارش كولو والا نشته دې اونه مو څوك دوست. اوپه يو بل مقام باندې فرمائى چه فديه به هم نشي اخستلې.

قوله تعالى:- وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ

دفديه نه قبليدل:: په يوبل مقام كښې فرمائى چه كوم خلق په كفر باندې مړه شى كه هغوى سروزورونه دِكه دادنيا وركړى اود عذابونونه بچ كيدل غواړى نوبيا هم نشى اخستلې.په يو بل مقام كښې فرمائى كه كافرو سره كه دټولې زمكې ټول څيزونه اوددې په شان نور هم وى او دقيامت په ورځ هغه فديه وركړى اود عذاب نه بچ كيدل غواړى نوبيا به هم قبول نه وى. اوپه دردناك عذاب كښې به اخته وى. اوپه بل ځائې كښې دى اګرچه هغوى زبردسته فديه هم وركړى نوبيا به هم قبول نه وى او په يو بل مقام كښې دى چه نن به نه ستاسونه فديه اخستې شى او نه به دكافرونه.ستاسو ځائې دوزخ دې او هم په دې اوور كښې ستاسو مولا دې.مطلب دادې چه ايمان نه بغير صرف دسفارش او شفاعت آسره بې كاره ده. په قران پاك كښې دى چه دهغه ورځې نه مخكښې مخكښې خپلې نيكئ اوكړئ چه په كومه ورځ اخستل خرڅول نه وى او نه به شفاعت وى او په بل ځائې كښې دى چه ﴿ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خِلَالٌ﴾ په هغه ورځ به نه بيعه وى او نه به دوستانه وى.

دعدل معنى په دې ځائې كښې د بدلې ده. اوبدل او فديه يو ده. د حضرت على ﷺ والا روايت كښې دشفاعت معنى نفل اودعدل معنى فريضه روايت ده. ليكن دا قول په دې ځائې كښې غريب دې. او صحيح قول ړومبې دې. په يو بل روايت كښې دى چه نبى كريم ﷺ نه تپوس اوكړې شو دعدل څه معنى ده؟نو نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه فديه . [1]

قوله تعالى:- وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ

مدد به نشى كولې:-دهغوى مدد به هم نشى كولې.يعنى ددوى به هيڅوك حمايت كولو والا نه وى. رشته دارئى به ختمې شى. مرتبې به ختمې شى. د هيچا په زړه كښې به ددوى دپاره څه رحم نه وى. نه

[1] الطبرى: ۱/۷٦۹،

به دوی کښې په خپلو کښې څه رحم وی او نه به څه قوت وی. په یو بل مقام کښې فرمائی چه ﴿وَهُوَ يُجِيْرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ﴾ هغه پناه ورکوی او د هغه د نیولو نه هېڅوك نجات ورکولو والا نشته دې. او په بل مقام کښې فرمائی چه نن ورځ د الله تعالی پشان نه څوک عذاب ورکوونکې شته او نه د هغه پشان څوک قیدوونکی او بندونکی. په بل مقام کښې دی چه ﴿مَا لَكُمْ لَا تَنَاصَرُوْنَ ۞ بَلْ هُمُ الْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُوْنَ ۞﴾ تاسو نن ولې دیو بل مدد نه کوئی؟ بلکه هغوی به ټول په ټولو سرونه ټیټ کړی وی او فرمانبردار به ولاړ وی. په بل آیت کښې دی چه ﴿فَلَوْلَا نَصَرَهُمُ الَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ قُرْبَانًا اٰلِهَةً﴾ هغوی چه به د الله ﷻ نه سوا د الله تعالی د نزدیکت دپاره د نورو معبودانو عبادت کولو نن هغه معبودان د دوی مدد ولې نه کوی. بلکه هغوی ورك شو.

مطلب دادې چه محبتونه فنا شو ، رشوتونه کټ شو ، شفاعتونه ختم شول، په خپلو کښې مدد کول او نصرت کول لرې شول. معامله هغه حاکم عادل او قهار او جبار ذات سره ده چه هغه ذات ته به څوك شفاعت کولو والا نه وی او نه به څوک مدد کولو والا وی. بلکه دوی به د ټولو بدو بدله مومی. داد هغه په بندګانو کامل رحم او هغوئ باندې انعام او اکرام دې چه دګناه بدله یوشان ورکوی او دنیکئ بدله کم از کم لس چنده زیاته وی. په قران کریم کښې یو مقام کښې ارشاد فرمائی چه دوی لره شان ایسار کړئی چه د دوی نه یو سوال اوکړې شی چه نن دوی دیو بل سره دمدد کولو نه دی او په خپل فکر کښې ولې اخته ولې دی ؟ بلکه زمونږ په وړاندې ئې سرونه ټیټ کړی او تابع فرمان ولاړ دی. (۱)

وَاِذْ | نَجَّيْنٰكُمْ | مِّنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ | يَسُوْمُوْنَكُمْ | سُوْٓءَ الْعَذَابِ

اویادکړئ هغه وخت | کله چې مونږ نجات درکړو تاسو ته | دفرعونیانو نه | چې رسول به ئې تاسو ته | سختئ | د عذاب

اوهغه وخت (یادکړئ) چې مونږ تاسو دآل فرعون نه نجات درکړو چې تاسو ته به ئې سخت عذاب رسولو (هغه عذاب دا)

يُذَبِّحُوْنَ | اَبْنَآءَكُمْ | وَيَسْتَحْيُوْنَ | نِسَآءَكُمْ ؕ | وَفِيْ ذٰلِكُمْ

چې ذبح کول به ئې | ځامن ستاسو | اوژوندئ به ئې پریښودلې | جینکئ ستاسو | اوپه دې حالت ستاسو کښې

چې ستاسو ځامن به ئې حلالول او ستاسو جینکئ به ئې (د وینځ توب دپاره) ژوندئی ساتلې | او پدې کښې ستاسو

بَلَآءٌ | مِّنْ رَّبِّكُمْ | عَظِيْمٌ ۞ | وَاِذْ | فَرَقْنَا | بِكُمُ الْبَحْرَ

آزمیت وو | دطرفه درب ستاسو نه | لوئ | اویادکړئ کله چې | جدا کړو مونږ | ستاسو دپاره دریاب

دپروردګار دطرفه ډیرلوئې آزمیښت وو | اوهغه وخت (یادکړئ) چې مونږ ستاسو دپاره سمندر اوشلولو |

فَاَنْجَيْنٰكُمْ | وَاَغْرَقْنَآ | اٰلَ فِرْعَوْنَ | وَاَنْتُمْ تَنْظُرُوْنَ ۞

نو نجات درکړو مونږ تاسو ته | او غرق کړل مونږ | فرعونیان | اوتاسو ورته کتل |

نوتاسومو خلاص کړئی اوآل فرعون مو ستاسو په وړاندې ډوب کړل |

قوله تعالی:- وَاِذْ نَجَّيْنٰكُمْ مِّنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُوْمُوْنَكُمْ سُوْٓءَ الْعَذَابِ

په بنی اسرائیلو باندې د الله ﷻ انعامات:- په دې آیتونو کښې د الله ﷻ فرمان دې چه ائې د یعقوب عليه السلام اولاده زما هغه مهربانی هم یاده کړئ چه ما تاسو د فرعون د بدترین عذاب نه بچ کړئی. فرعون یو خوب لیدلې وو چه د بیت المقدس طرفنه یو اوور راوچت شو چه د مصر د هر قبطی په کور کښې داخل شو او د بنی اسرائیلو کورونو ته داخل نشو چه د هغې تعبیر داوو چه بنی اسرائیلو کښې به یو سړې پیدا کیږی چه د هغه د لاسه به د فرعون غرور ختم شی. او هغه ته به د خدائی د دعوې بدترینه سزا ملاؤ شی. د دې

(۱) الطبری: (۱/۳۵)-

وجې دې ملعون څلورو واړو طرفونوته احکام جاري کړل چه په بني اسرائيلو کښې کوم بچې پيدا کيږي نو سرکاري طور به ددې خبرې خيال ساتلې شي که هغه ماشوم نر وي نوهغه به زر تر زره قتل کولې شي. اوکه ښځه وي نو هغه دې پريښودې شي او دبني اسرائيلو نه دې سخت بيګار واخستلې شي اودمشقت د کارونو بوج دې په هغوی واچولې شي.

قوله تعالى:- يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ

د هلاکانو ذبح کول:- په دې ځائې کښې دعذاب تفسير دهلکانو دوژلوسره اوکړې شو.او په سورت ابراهيم عليه السلام کښې ديوعطف ئې په بل باندې واچولو چه ددې پوره تشريح به انشاء الله ﷻ په سورت "ق" کښې بيانيږي. الله ﷻ دې مضبوطي راکړي او څمونږ مدد دې اوکړي او تائيد دې اوکړي آمين.

د ﴿يَسُومُونَكُمْ﴾ معنى لګول اوهميشه کول دي.يعنې هغوی به برابراينښودل.چونکه پدې آيت کښې مخکښې دا فرمائيلې شوي وو چه زما نعمتونه ياد کړئ ځکه ئې دفرعونيانو عذاب کښې د تفسير په طور هلکانووژلو سره بيان اوفرمائيلو. اوسورت ابراهيم په شروع کښې فرمائيلې شوي دي چه تاسو دالله ﷻ نعمتونه يادکړئ ځکه چه په هغه ځائې کښې ئې عطف سره بيان کړې دې چه دنعمتونو تعداد نور هم زيات شي. يعنې دمختلفو عذابونونه او دبچو قتل کولو نه موتاسو بچ کړئ د حضرت موسٰی عليه السلام په لاس سره.

دمصر چه څومره بادشاهان عماليق وغيره په کفارو کښې وو هغه ټولوته به ئې فرعون وئيلو. لکه څنګه چه د روم بادشاه ته قيصر او دفارس بادشاه ته کسرى اود يمن بادشاه ته تبع او د حبشي بادشاه ته نجاشي اودهند بادشاه ته بطليموس وئيلې شو.ددې فرعون نوم وليد بن مصعب بن ريان وو. بعضو مصعب بن ريان هم وئيلې دي. دا د عمليق بن اود بن ارم بن سام بن نوح په اولاد کښې وو.دده کنيت ابومره وو. په اصل کښې داصطخر فارسيبانونه وو ، دالله ﷻ غصه او لعنت په ده باندې نازل شو.

قوله تعالى:- وَفِي ذَٰلِكُم بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ

په نجات کښې امتحان وو:- بيا ئې اوفرمائيل چه په دې نجات ورکولو کښې څمونږ د طرف نه يو ډير لوئې نعمت وو.د ﴿بَلَاءٌ﴾ اصل معنى آزميښت ده.ليکن په دې ځائې کښې حضرت ابن عباس رضي الله عنه، حضرت مجاهد رحمه الله ، ابوالعاليه رحمه الله اوسدی وغيره نه دنعمت معنى نقل ده. ([1]) امتحان ښيګړه ، بدی دواړو سره راځي. ليکن دبلاء لفظ عام طور د آزمښيت دپاره ([2]) او ﴿ابليه ابلاء وبلاء﴾ لفظ دښيګړې سره دآزمښيت په طور رازي. دا وئيلې شوي دي چه په دې کښې ستاسو آزميښت وو يعنې په دې عذاب کښې او ددې بچو په قتل کولو کښې .قرطبي رحمه الله دې دويم مطلب ته د جمهورو قول وائي نو دې کښې اشاره ده د ذبح وغيره طرفته او د (بلاء) معنى به د بدئي وي .

قوله تعالى:- وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ

دفرعونيانو نه نجات:- بيا فرمائي چه مونږ فرعونيانو نه بچ کړئ . تاسو حضرت موسى عليه السلام سره روان شوئ او فرعون ستاسو نيولو پسې در اووتلو. او تاسو دپاره اوبه اودرولې او تاسو مو دې کښې پورې ويستئ اوستاسو مخکښې مو دفرعون سره د لښکره ډوب کړو. ددې پوراتفصيل به انشاء الله سورة شعراء کښې رشي.

د بني اسرائيلو موسى عليه السلام سره روانيدل:- عمرو بن ميمون اودي رحمه الله فرمائي چه کله حضرت موسٰى عليه السلام بني اسرائيل ځان سره واخستل او اووتلو او فرعون ته ددې خبر اوشو نو هغه اووئيل کله چه چرګ اذان اوکړي نوبيا اوزئ او هغه اونيسئ او وې وژنئ. خو په هغه شپه چرګ هډو تر سحره پورې اذان اونکړو

[1] الطبرى : ۱ / ٤٨)-

[2] الطبرى : ۱ / ٤٨)-

دالله ﷻ په حکم سره ، د چرګ اواز اوريدو سره فرعون يوچيلۍ ذبحه کړه او وې وئيل چه ددې نه مخکښې چه ددې د کليجئ نه خه فارغ شم ددې نه مخکښې دشپې لاکهو قبطيانو لښکرزما په وړاندې حاضريدل پکار دی.نوحاضر کړې شو. اودې ملعون دومره غټ تعداد سره ډله واخستله اودبنی اسرائيلو د هلاکت دپاره ډير په شان وشوکت سره اووتلو اودسمندريه غاړه ئې اوموندلو.اوس په بنی اسرائيلوباندې دنيا تنګه شوه. که روستو کيږی نو دفرعونيانو دتورو لاندې راځي اوکه مخکښې ځي نو د مهيانو خوراك کيږی . په دغه وخت کښې حضرت يوشع ﷺ اوفرمائيل چه ائې دالله ﷻ نبی اوس به څه کيږی ؟ دوی اوفرمائيل چه اوس امر د رب مخکښې دې ، په دې آوريدو سره هغوی خپل آس اوبوته داخل کړو خوکله چه ئې په ژورو اوبو غوپې اووهلې نو واپس غاړې ته راغلو او تپوس ئې اوکړو ائې موسیٰ ﷺ دالله ﷻ مدد چرته دې ؟ نه خو مونږ تا په دروغه ګڼړو او نه الله ﷻ لره. درې ځل داشان ئې اووئيل. بيا حضرت موسیٰ ﷺ طرفته وحی راغله چه خپله همساباندې سمندراووهه، دهمسا وهلو سره اوبو لار جوړه کړه اوبه دغرونو پشان سختې شوې .حضرت موسیٰ ﷺ او ددوی منلووالا په دې لارو باندې تير شول ، کله چه فرعون اودهغه لښکر ددوی دا داسې پورې کيدل اوليدل نو هغوی هم خپل آسونه درياب کښې داخل کړل ، هرکله چه دفرعون ټول لښکر سمندر ته داخل شو نواوبو ته ديوځائې کيدو حکم اوشو اود ځلورو وارو طرفونونه يو حال جوړ شو اوټول په ټوله ډوب شو. بنی اسرائيلو چه دالله ﷻ دقدرت دانظاره اوکتله په خپلوسترګو سره اوکتله نو پدې سره هغوی ډير زيات خوشحاله شو او خپله آزادی او دفرعون بربادی ددوی دپاره دخوشحالۍ سبب جوړ شو. دا هم روايت دې چه دا د عاشورې ورځ او دمحرم لسمه نيټه وه.

ديهوديانو روژه نيول:- په مسند احمد کښې يو حديث دې چه کله حضرت محمد ﷺ مدينې منورې ته تشريف راوړو نو وې کتل چه يهوديان دعاشورې دورځې روژه نيسی نو تپوس ئې اوکړو چه تاسو ددې ورځې روژه ولې نيسئ ؟ هغوی اوئيل ځکه چه په دې مبارکه ورځ بنی اسرائيل دفرعون د لاس نه آزاد شوی وو او دهغوی دښمن غرق شو. نودهغې په شکر کښې حضرت موسیٰ ﷺ دا روژه اونيوله. نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه په تاسو کښې زيات حقدار دحضرت موسیٰ ﷺ څه يم . نو نبی کريم ﷺ پخپله هم ددې ورځې روژه اونيوله. او خلقو ته ئې هم ددې ورځې د روژې نيولو حکم اوکړو. (¹)بخاری ،مسلم،نسائی اوابن ماجه کښې هم دا حديث موجود دې(²)يو بل ضعيف حديث کښې دی چه نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه په دې ورځ باندې الله ﷻ دبنی اسرائيلو دپاره اوبه اودرولې وې . ددې حديث راوی زيد العمی دې او دده شيخ يزيد رقاشی دده نه هم زيات ضعيف دې.

وَإِذْ وٰعَدْنَا مُوسَىٰٓ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنۢ بَعْدِهِۦ

اوياد کړئ| کله چې وعده کړې وه مونږ|دموسی سره |څلويښت |شپې |بيا |اونيولۀ تاسو| سخي |روستو دتلو دهغۀ نه

اوبيا مونږ موسی سره (دتوراة ورکولو دپاره) دڅلويښتوشپو وعده اوکړه|نوتاسو دهغه(دکوه طور دتلو)نه پس

وَأَنتُمْ ظَٰلِمُونَ ۝ ثُمَّ عَفَوْنَا عَنكُم

دغه وخت وئ تاسو|زياتې کونکی په نفسونو خپلو| بيا | معافی اوکړه مونږ| تاسو ته

(دسامری په وينا)ځخې(په خدائې)اونيولو اوپخپل ځان موزياتې اوکړو|بيامونږ تاسود دې جرم نه

(¹) احمد: ۲۹۱/۱،

(²) صحيح بخاری : کتاب الصوم صوم يوم عاشوراء : ۲۰۰٤، صحيح مسلم: ۱۱۳۰، ابوداود: ۲٤٤٤، ابن ماجة: ۱۷۳٤)-

مِّنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ۝ وَاِذْ اٰتَيْنَا مُوْسَى

روستو ددغه نه | شايد چې تاسو | شكر گزار شئ | اويادكړئ كله چې | اوركړو مونږ | موسى ته

پس معاف كړئ | چې تاسو (زما د دې نعمت) شكراوباسئ | او (يادكړئ) كله چې مونږ موسى ته

الْكِتٰبَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُوْنَ۝

كتاب | اوفرق كونكې | دپاره ددې | چې تاسو نيغه لاربيا مومئ | اويادكړ

كتاب (تورات) وركړو | چې دحق اوباطل بيلونكې وو | چې تاسو سمه لار اومومئ |

قوله تعالى:- وَاِذْ وٰعَدْنَا مُوْسٰىٓ اَرْبَعِيْنَ لَيْلَةً

دڅلويښتو ورځووعده او دسخې عبادت:- په دې ځائې كښې هم الله ﷻ خپل احسانات وريادوى چه كله ستاسونبى حضرت موسى ؑ دڅلويښتو ورځو په وعده ستاسونه لاړو اووده دتلو نه پس تاسود سخې عبادت شروع كړو اوبيادهغه په راتګ باندې تاسو ددې شرك نه توبه اوويستله نومونږ ستاسوددې دومره كفرنه باوجود تاسواوبخښلئ. او په بل ځائې كښې ارشاددې چه ﴿وَوٰعَدْنَا مُوْسٰى ثَلٰثِيْنَ لَيْلَةً وَّاَتْمَمْنٰهَا بِعَشْرٍ﴾ يعنى مونږ دحضرت موسى ؑ نه د ديرشوشپو وعده واخستله اولس (ورځې) مويرې زياتې كړې او څلويښت شپې مو كړې.وئيلې شى چه دوعدې دا زمانه پوره د ذى القعده مياشت وه او لس ورځې د ذى الحجې وې. دا واقعه دفرعونيانو نه دنجات او دسمندر نه د راوتلو نه پس راپيښه شوې وه.

قوله تعالى:- وَاِذْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُوْنَ

دكتاب ملاويدل:- دكتاب نه مراد تورات دې او فرقان هر هغه څيز ته وئيلې شى چه په حق او باطل اوهدايت او ضلالت كښې فرق اوكړى.داكتاب هم ددې واقعې نه پس ملاؤ شو لكه څنګه چه سورت اعراف ددې واقعې په طرز بيان شوې دې. په بل ځائې كښې ﴿مِنْۢ بَعْدِ مَآ اَهْلَكْنَا الْقُرُوْنَ الْاُوْلٰى﴾ هم راغلى دى. يعنى مونږ دمخكښنو خلقو د هلاكت نه پس حضرت موسى ؑ ته مونږ هغه كتاب وركړو چه دټولو خلقودپاره بصيرت وركوونكې اوهدايت او رحمت دې چه خلق ددې نه نصيحت حاصل كړى.دا هم وئيلې شوى دى چه واؤ زائد دې او پخپله كتاب ته فرقان وئيلې شوى دى. ليكن دا غريب دې. بعضو وئيلى دى چه په كتاب باندې د فرقان عطف دې يعنى كتاب مو هم وركړو اومعجزه هم. په اصل كښې دمعنې اعتبار سره د دواړو مفهوم هم يو دې. او دداسې يو څيز دوه نومونونه بطور عطف كلام عرب كښې راځى. دعربو شاعرانو ډير شعرونه ددې شاهد دى.

وَاِذْ قَالَ

| اويادكړئ كله چې | اووئيل

| اوكله چې موسى ؑ

مُوْسٰى لِقَوْمِهٖ يٰقَوْمِ اِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ اَنْفُسَكُمْ

موسى | قوم خپل ته | اے قومه زما | ايشكه تاسو | ظلم كړې دې | په نفسونو خپلو باندې

خپل قوم ته اووئيل چې اې قومه تاسوپه خان ډير زياتې كړيدې

بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوْبُوْٓا اِلٰى بَارِىِٕكُمْ فَاقْتُلُوْٓا اَنْفُسَكُمْ ط

په سبب دنيولو ستاسو | سخى لره | نوتو به اوباسئ | خالق | خپل ته | او اووژنئ | ځانونه خپل

چې څخې موپه خدائې سره نيولې دې نوخپل پيدا كونكې ته توبه اوباسئ (داسې) چې خپل ځانونه اووژنئ

ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ ۚ فَتَابَ عَلَيْكُمْ ۚ
داخان وژل ستاسو|بهتر دی|ستاسو دپاره|په نزد د خالق ستاسو|نو قبوله ئې کړه توبه| ستاسو
داکار(چه قتل دې) ستاسو دپاره دالله په نزد غوره دې| (نوالله) ستاسوتوبه قبوله کړه
إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٥٤﴾
بیشکه هغه دې| ډیر توبه قبلونکې| رحم کونکې |
بیشکه هغه معاف کوونکې ،مهربان دې |

قوله‌تعالی:-وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنفُسَكُم بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا إِلَىٰ بَارِئِكُمْ

توبه قبلیدل:-په دې خانې دهغوی دتوبې طریقه بیانیږی.هغوی د سخی عبادت اوکړواودهغې محبت ددې خلقوپه زړونو کښې پریوتو.بیا دحضرت موسیٰ ﷺ په پوهولو دوی په هوش کښې شو اوبخپلو کړو باندې شرمنده شو. اودوی ته دخپلې گمراهۍ یقین اوشو او توبه ئې ویستله نوبیا دوی ته حکم اوشو چه تاسو په خپلو کښې یو بل قتل کړئی. هغوی دا اوکړل اوالله ﷻ دهغوی توبه قبوله کړه. او قاتل مقتول دواړه ئې اوبخښل. ددې پوره بیان به دسورت طه په تفسیر کښې راشی انشاء الله.د حضرت موسیٰ ﷺ دا فرمان چه خپل خالق ته توبه گار شئ ،دا ښائی چه ددې نه به زیات بل کوم ظلم وی چه تاسودې الله ﷻ پیدا کړی او بیاتاسو دبل چا عبادت کوئی.په یو روایت کښې دی چه هغوی ته ئې حکم دالله ﷻ واورولو او چه کومو خلقو د سخی عبادت کړې وو هغوی ئې کینول او نور خلق ئې اودرول او قتل کول ئې شروع کړل. قدرتی طور تیاره شوې وه ، هرکله چه تیاره لاړه نو دوی منع کړې شو. په شمار کولو سره معلوم شو چه اویازره کسان قتل کړې شوی وو. اود ټول قوم توبه قبوله کړې شوه. دا یوسخت حکم وو چه خلقو پوره کړو. او خپل پردنی ئې ټول قتل کړل تر دې پورې چه الله ﷻ دوی اوبخښل او حضرت موسیٰ ﷺ اوفرمائیل چه اوس بس کړئی. مقتول ته ئې دشهید اجر ورکړو اود قاتل او دباقی خلقو توبه ئې قبوله کړه. او هغوی ته ئې د جهاد ثواب ورکړو. حضرت موسیٰ ﷺ او حضرت هارون ﷺ چه کله خپل قوم قتل کول اولیدل نو دعا ئې شروع کړه چه ائې الله ﷻ دې سره خو به بنی اسرائیل ختم شی نودوی ئې معاف کړل. اوالله ﷻ اوفرمائیل چه زما پیغمبره د مقتولینو غم مه کوه دهغوی درجه خمونږ په نیز دشهیدانو ده هغوی مونږ سره ژوندی دی. او رزق به ورته ملاویږی. اوس حضرت موسیٰ ﷺ اوددوی قوم ته صبر راغلو او دښځو او ماشومانو فریاد کول ختم شو ، تورې بندې شوې،نیزې اوچړې بندې شوې. په خپلو کښې په پلاراو خوئې کښې قتل ختم شو او الله ﷻ ددوی توبه قبوله کړه. [1]

وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ
اویاد کړئ کله چې اوئیلی وو تاسو| اے موسی
او (بیا) کله چې تاسو موسیٰ ﷺ ته اووئیل
لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً
هر گز | مونږ یقین نه کوو | په خبره ستا | ترهغه پورې| چې اووینو مونږ| الله | ښکاره
مونږ ستاپه خبره هیڅکله یقین نه کوو| تردې چې الله ﷻ پخپله سرگند اووینو(نوهله به باور اوکړو)

١) ابن ابي حاتم : ١ / ١٢٧ ،الطبری: ٣٠٦/١٨)–

فَأَخَذَتْكُمُ	الصّٰعِقَةُ	وَأَنْتُمْ	تَنْظُرُونَ۝	ثُمَّ	بَعَثْنٰكُمْ	مِّنْۢ بَعْدِ
پس اونیولئ تاسو	یوتندر	اوحال داچي تاسو کتل	بیا	اژوندي کړئ مونږ تاسو	اروستو	
نوپه تاسو تندر راغلو او (د تندر راتلو په وخت کښې) تاسو ښکاره کتل			بیا د دې مرګ نه پس دوباره			

مَوْتِكُمْ	لَعَلَّكُمْ	تَشْكُرُونَ۝
دمرګ ستاسو نه	دې دپاره چې تاسو	شکر ګزار شئ
مونږ راژوندي کړئ	چې (ددې احسان) شکر ادا کړئ	

قوله تعالی:- وَإِذْ قُلْتُمْ يٰمُوسٰى لَنْ نُّؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى نَرَى اللّٰهَ جَهْرَةً

دالله د لیدو مطالبه:- حضرت موسٰی ﷺ چه کله دبنی اسرائیلو اویا کسانو سره کوه طور ته دالله ﷻ دوعدې مطابق لاړو اوهغه کسانو دالله ﷻ کلام واوریدو نو حضرت موسٰی ﷺ ته ئې اووئیل چه مونږ به هله اومنو چه کله الله ﷻ خمونږ مخامخ راشي.په دې ګستاخانه سوال باندې په دوی باندې د آسمان نه تندر راپریوتلو اویو سخت آواز راوچت شو په دې سره ټول په ټوله مړه شو. حضرت موسٰی ﷺ چه کله دا اوکتل نو الله ﷻ ته په زارو شو اودالله تعالی په دربار کښې ئې عرض اوکړو چه زه به بنی اسرائیلو ته څه جواب ورکوم داړله دهغوی سرداران او دهغوی بهترین خلق وو. ائې الله ﷻ که ستا دا خوښه وه نو ځه او دا خلق به دې ددې نه مخکښې مړه کړې وې. ائې الله تعالی! ددې بې وقوفانو په بې وقوفئ باندې مونږ مه نیسئ. دا دعا قبوله شوه او حضرت موسٰی ﷺ ته اووئیلې شو چه په اصل کښې دوی د سخې عبادت کوونکو کښې وو. دوی ته هم سزاملاؤ شوه. بیائې هغوی ژوندي کړل او یونه پس بل ژوندي کړې شو. [1]دیو بل ژوندي کیدل ئې اولیدل.

محمد بن اسحاق رحمه الله فرمائی چه کله حضرت موسٰی ﷺ خپل قوم ته ئې راغلو اودوی ئې د سخې په عبادت کولو اوکتل نو خپل رور اوسامری ته ئې خبرداری ورکړو او سخې ئې اوسیزلو اوددې ایره ئې په سمندر کښې واچوله اوددې نه پس ئې په دوی کښې بهترین خلق منتخب کړل اوځان سره ئې واخستل ددې خلقو تعداد اویا وو او کوه طور ته دتوبې دپاره لاړل. دوی ته ئې اووئیل چه تاسو توبه اوکړئ او روژه اونیسئ اوپاکې کپړې واغوندئ او پاك شئ. هرکله چه کوه طور ته دالله د حکم مطابق اورسیدل نو دې خلقو حضرت موسٰی ﷺ ته اووئیل چه ائې دالله ﷻ پیغمبره الله ﷻ ته دعا اوکړه چه هغه ذات مونږ ته خپل کلام واوروی. هرکله چه حضرت موسٰی ﷺ غره لره ورغلو نو یو وریځ راغله او ټول غر ئې په خپل ګیره کښې واخستلو او هم په دې کښې دننه حضرت موسٰی ﷺ الله ﷻ ته نزدې شو. هرکله چه دالله کلام شروع شو نو د حضرت موسٰی ﷺ تندې نور په ځلیدو شو . نوداشان دوی یو هم هغه طرفته نظر نشو کولې. وریځې ختمې شوې او ټول سجده کښې پریوتل. حضرت موسٰی ﷺ دعاسره خلقوهم دالله ﷻ کلام واوریدو چه هغوئ ته د احکامو حکم بیان کیدو. هرکله چه دالله ﷻ کلام ختم شو نو وریځې ختمې شوې او حضرت موسٰی ﷺ دې خلقو ته راغلو نودې خلقو اووئیل چه ائې موسٰی ﷺ مونږ به تر هغه وخته پورې ایمان نه راوړو ترکومې پورې چه خپل رب مونږ پخپله مخامخ اونه ګورو. ددې ګستاخئ په وجه باندې په هغوی زلزله راغله او ټول په ټوله هلاك شو.

دموسی ﷺ دعا:- پس حضرت موسٰی ﷺ دزړه په اخلاص سره دعاشروع کړه او وې وئیل چه ددې نه خو دا ښه وه چه مونږ مخکښې ددې نه هلاك شوې وې، دبې وقوفانو په کارونو باندې مونږ هلاك نه کړې دا خلق خو د هغوئ خاص خاص او خوښ خلق وو کله چه څه یوازې بنی اسرائیلو ته لاړشم نوهغوی ته به څه جواب ورکوم ، څوك به زما دا خبره رښتیا ګڼړی او ددې نه پس به څوك په مابانډې

---

[1]) ابن ابی حاتم : ۱ / ۱۷۳)-

ایمان راوړي. انې الله ﷻ ځمونږ توبه دلته قبوله کړه اوپه مونږ باندې رحم او فضل اوکړه. حضرت موسیٰ ؑ همداشان په خشوع او خضوع کښې دعا غوښتله تردې پورې چه الله ﷻ دده دا دعا قبوله کړه اوهغه مړی ئې ژوندی کړل. ددې نه پس تولو یو خله سره دبني اسرائیلو د طرف نه توبه غوښتل شروع کړل ، دوی ته اووئیلې شو چه تر کومې پورې دوی خپل ځانونه هلاك نه کړي او یو بل لره قتل نه کړي نو ددوی توبه به نه قبلوم. سدی ؒ وغیره وائي چه دا واقعه د بني اسرائیلو په خپلوکښې دجنګ جګړې نه پس ده ،ددې نه دا هم معلوم شوچه داخطاب عام دې لیکن حقیقت کښې ددې نه مراد هم دا اویا کسان دی.

دامام رازي يوضعيف روايت:-رازي ؒ په خپل تفسير کښې ددې اويا کسانو قصه ليکلې ده چه هغوی دخپل ژوندی کيدو نه پس اووئيل انې د الله ﷻ نبی ! دالله ﷻ نه دعا اوکړه چه الله مونږ نبيان کړي . دوی دعا اوکړه او هغه قبوله شوه خو دا غريب قول دې.د حضرت موسیٰ ؑ په زمانه کښې سوا د حضرت هارون ؑ نه اودده نه پس حضرت يوشع بن نون ؑ او دنورو نبوت ثابت نه دې. اهل کتاب دا هم عوی کوی چه دې خلقو دخپلې دعا مطابق الله ﷻ لره په خپلو سترګو هم په دې ځائې کښې اوليدو ، دا هم غلط دی ځکه چه پخپله حضرت موسیٰ ؑ چه کله دالله ﷻ د ديدار دپاره سوال اوکړو نو دې منع کړې شو. نودا اويا کسان به څنګه دالله ﷻ ديدار اوکړي ؟ ددې آيت په تفسير کښې يو بل قول هم دې حضرت موسیٰ ؑ تورات راوړو او په دې کښې داحکامو مجموعه وه او دوی ته ئې اووئيل چه دا دالله ﷻ کتاب دې ، په دې باندې عمل اوکړئی او مضبوطيا سره په دې باندې پابند اوسئی نو هغوی اووئيل چه انې حضرت موسیٰ ؑ مونږ ته څه خبردې الله ﷻ دې مونږ ته په خپله راښکاره شی او مونږ ته پخپله ولې نه وائي؟ څه وجه ده چه هغه تاسو سره خبرې کوی اومونږ سره نه کوی؟ ترکومې پورې چه الله ﷻ مونږ پخپله اونه ګورو تر هغه پورې به ايمان راونړو. ددې قول په وجه په هغوی باندې دالله ﷻ غضب نازل شو اوهغوی هلاك شو. بيا ژوندي کړې شو ،بيا حضرت موسیٰ ؑ هغوی ته اووئيل چه اوس تاسو دا تورات اونيسئ ،هغوی بيا انکار اوکړو ، دې ځل فرښتو غر اوچت کړو اوددوی په سرونو ئې زوړند کړو که چرې نه منئ نودا غر به ستاسو په سرونو راغوزار کړې شی او تاسو ټول به مړه شئ ،[1] ددې نه داهم معلوم شو چه مرګ نه پس به دوی ژوندی شو اوبياهم دوی مکلف وو. يعنی دالله ﷻ احکام بياهم په دوی باندې جاری وو.

دامام ماوردي قول:- ماوردي ؒ وئيلی دی چه بعضې خلق وائي چه کله هغوی د الله ﷻ دا زبردسته نښه اوکتله او دمرګ نه پس بيا ژوندی شو نو بيا ددوی نه شرعی تکليف لرې شو. ځکه چه اوس دوی مجبور وو چه ټول هر څه اومنی او پخپله دوی سره دا واقعه پيښه شوه نو اوس تصديق يو بې اختيار امر جوړ شو. دوئمه ډله وائي چه نه بلکه باوجود ددې نه هغوی په شرعی احکامو باندې مکلف وو ځکه چه هر عاقل مکلف دی.

دامام قرطبي قول:- قرطبي ؒ وائي چه صحيح قول هم دادې. دا امور په هغوی باندې قدرتی طور سره راغلی وو دوی د شريعت د پابندئی نه نشو آزاديدلې. پخپله بني اسرائيلو هم لوئې لوئې معجزې اوکتلې ، دوی سره داسې داسې کارونه اوشول چه بالکل عجيبه او خلاف قياس او زبردستې معجزې وې. ددې نه باوجود هغوی هم مکلف وو ،داشان دوی هم. صحيح هم دا قول دې او واضح امر هم دا دې ، والله اعلم.

---

[1]) الطبري:۲/۸۸)-

وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ
اوسوري كړې وه مونږ | په تاسو باندې | وريځ |
اوپه تاسوباندې مې د وريځې سورې جوړ كړې وو |
وَاَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى ط كُلُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا
اونازل كړل مونږ | په تاسو باندې | من | مرزان | خورئ | د پاكو څيزونونه | هغه
اومن وسلوى (ترنجبين اومرزان)مو درته اوليږل | اواجازت مودركړو چې مونږ درته كوم پاک څيزونه
رَزَقْنٰكُمْ ط وَمَا ظَلَمُوْنَا وَلٰكِنْ كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ
چې دركړي دي مونږ تاسو ته |اوظلم نه ووكړې هغوئ په مونږ باندې| بلكه | ووهغوئ | په ځانونوځپلو باندې
دركړي دى هغې نه خورئ | اوپه مونږ په هغوى هيڅ زياتې نه ووكړې |بلكه هغوى په ځپله پخپلوځانونو
يَظْلِمُوْنَ ﴿٥٧﴾
چې ظلم به ئې كولو |
زياتې كولو|

قوله تعالى:- وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ

په بنى اسرائيلو باندې دوريځو سورې :-مخكښې بيان شوى وومونږ ستاسونه فلانى تكليفونه لرې كړل. اوس بيان كيږى چه مونږ تاسو ته فلانى فلانى نعمتونه دركړل. غمام د غمامة جمع ده ، چونكه دا آسمان پټوى نوددې وجې دې ته غمامه وائى.دايوسپين رنګ والاوريځ وه.چه په وادى تيه كښې د دوى په سرونو باندې سيورئى(سورې) شوې وو.نسائى وغيره كښې دحضرت ابن عباس ﷺ نه يواوږد حديث روايت شوې دې. ابن ابى حاتم وائى چه حضرت ابن عمر ﷺ،حضرت ربيع بن انس رحمه الله،حضرت ابومجلز رحمه الله ،ضحاك رحمه الله،او سدى رحمه الله وغيره كښې ددې تائيد كړې دې. بعضې خلق وائى چه دا وريځې دعامو ورځو د وريځو نه هم زياتې يخې وې او ښه وې. مجاهد رحمه الله فرمائى چه دا هم هغه وريځ وه چه په دې به الله تعالى د قيامت په وريځ رازى.د حضرت ابوحذيفه ﷺ قول هم دادې.
﴿هَلْ يَنْظُرُوْنَ اِلَّآ اَنْ يَّاْتِيَهُمُ اللّٰهُ فِىْ ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ﴾ الخ په دې آيت كښې ددې ذكر دې چه دې خلقو ته ددې انتظاردې چه الله ﷻ په وريځ كښې راشى او دهغه ذات فرښتې هم.همدا هغه وريځې دى چه په دې كښې دبدر په ورځ فرښتې راغلې وې.

قوله تعالى:- وَاَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى ط

دالله ﷻ خاص نعمت من اوسلوى :-چه كوم من په هغوى باندې نازل شو هغه په ونو باندې نازل شوې وو. دوى به سحرتلل او هغه به ئې راغونډولو او خوړلو به ئې.دا دګوند په شان وو. څوك وائى چه دپرځې په شان وو. حضرت قتاده رحمه الله فرمائى چه ږلئ په شان من او سلوى به ددوى كورنو ته نازليده چه د پېنو نه زيات سپين اودشهدونه زياته خواږه وو. دصباصادق نه واخله تر نمر ختلوپورې به نازليده . هر سړى به دخپل كور دپاره دومره اوړه چه څومره به ددوى دپاره ددې ورځې دپاره كافى وو. كه چا به زياته واخستله نوهغه به خرابيده. دجمعې په ورځ به هغوى د دوؤ ورځو اخستله.دجمعې او هفتې ورځ په دې وجه چه هفته دهغوى لويه ورځ وه. ربيع بن انس رحمه الله فرمائى چه من دشهدو په شان وو او په دې كښې به ئې اوبه يو ځائې كولې او څكل به ئې.شعبى رحمه الله فرمائى چه ستاسودا شهد دهغه من سلوى اويايمه حصه ده.په شعرونو كښې هم من دشهدو په معنې رازى. دا ټول قولونه نزدې نزدې دى.غرض دا چه

دا یو ځیز وو چه هغوی ته به بغیر د څه تکلیف نه ملاویدو. که دا ځانله خوری نو دادخوړلو ځیز وو او که په اوبو کښې ګډ کړی نو دڅکلو ځیز وو او که نورو ځیزونوسره ګډکړې شی نو بل ځیز ترې جوړیږی خو په دې ځائې کښې دمن نه مراد هم دا مشهور من نه دې.

صحیح بخاری کښې په یو حدیث کښې دی چه نبی کریم ﷺ فرمانی چه خریږی د من پشان دی او ددې اوبه دسترګې دپاره شفاده[۱] دې حدیث ته ترمذی حسن وائی. په ترمذی کښې دی چه عجوه چه داد مدینې دکهجورونه یوقسم دې ،هغه جنتی ځیز دې او په دې کښې دزهرو تریاق دې او خریږې دمن پشان دې اوددې اوبه دسترګې د درد دپاره دوانی ده[۲] دا حدیث حسن غریب دې. په نورو مفیدو طریقو سره هم روایت شوې دې. دابن مردویه په یو حدیث کښې دی چه صحابه کرامو ﷺ ددې ونې په باره کښې اختلاف کړې دې چه دزمکې دپاسه وی چه ددې جرړې مضبوطې نه وی ،بعضې وائی چه د خریږی ونه ده. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه خریږې من دې اوددې اوبه دسترګې دپاره مفید دې. [۳]

سلوی یو قسم مارغه دې چه دچڼچڼې نه لږ شان غټ وی. سره بخنه وی. د جنوب د طرف نه به هواګانې چلیدې او دا مارغان به ئې هغه ځائې کښې جمع کول . بنی اسرائیلو به دخپل ضرورت مطابق دا نیول او ذبح کول به ئې او دبلې ورځې دپاره به ئې اینښودل نوخرابیدل به اودجمعې په ورځ به ئې د دوؤ ورځو دپاره اینښودل ځکه دهفتې ورځ به دهغوی دپاره د اختر ورځ وه. په دې ورځ باندې به په عباداتو کښې مشغول اوسیدل او دښکار وغیره نه ورته دبچ کیدو حکم وو. بعضو خلقو وئیلی دی چه دا مارغان د کونترو پشان وو. دیو میل په فاصله کښې به دیو نیزې برابر یو اوچت ډیری ددې مارغانو وو. دا دواړه ځیزونه په هغوی باندې په وادی تیه کښې نازل شوې وو. چه په هغه ځائې کښې دوی خپل پیغمبر ﷺ ته وئیلی وو چه په دې ځنګل به زمونږ دخوراك انتظام څنګه کیږی. نو دوی باندې من وسلوی نازله شوه.

داوبو انتظام:-اوکله چه حضرت موسیٰ ﷺ ته داوبو دپاره درخواست اوکړې شونو الله ﷻ ورته اوفرمائیل چه دا کاڼی په خپله همسا باندې اووهه ، همسا وهل وو چه ددې کاڼی نه دولس چینې روانې شوې او دبنی اسرائیلو دولس قبیلې وې. هرې یوې قبیلې ځان دپاره یویو چینه اونیوله. بیا ئې دسیوری دپاره سوال اوکړو چه په دې خوشې میدان کښې دسیوری نه بغیر اوسیدل مشکل دی نوالله ﷻ په دوی باندې دطورغر سیورنی کړو.پاتې شو لباس نوداالله ﷻ قدرت سره به چه هغوی کوم لباس اغوستلو نو هغه به ددوی قد سره سره اوږدیدو. دیو کال بچې چه به کوم لباس وو هغه به دده قد سره سره اوږدیدو اوبه نه هغه شلیدو اونه خرابیدو اونه به خیرنیدو. ددې ټولو نعمتونو ذکر په قران پاك کښې په مختلفو ځایونو کښې موجود دې لکه د ﴿وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ﴾ والا آیت چه دې. وغیره.

هذلی ﷫ فرمانی چه سلوی شهدو ته وئیلې شی. ددوی داقول غلط دې. مؤرخ او جوهری ﷫ هم دا قول وئیلې دې او ددې په شهادت کښې ئې دعربو شاعرانو شعرونه او بعضې لغوی محاورې پیش کړې دی .بعضوونیلی دی چه دیو دوائې نوم دې. نسائی یاکسائی وائی چه سلوی واحدلفظ دې. او د دې جمع سلاوی رازی.اوبعضې وائی چه په جمع او مفرد کښې هم دا صیغه رازی. یعنی لفظ سلوی.

الغرض دالله ﷻ دوه نعمتونه وو چه دهغې خوراك ددوی دپاره مباح کړې شوې وو خو دې خلقو دالله ﷻ ددې نعمتونو ناشکری اوکړه. اوهم ددوی په خپلو ځانونوباندې ظلم وو ددې باوجود چه په دوی باندې د الله ﷻ ډیر نعمتونه نازل شوی وو.

---

[۱]) صحیح بخاری: کتاب التفسیر باب(وظللنا علیکم الغمام..): ٤٤٧٨، وانظر: ٥٧٨، صحیح مسلم: ٢٠٤٩، ترمذی:)-
[۲]) ترمذی کتاب الطب: باب ماجاء فی الکماء.....٢٠٦٦، سنده حسن)-
[۳]) ددې سن بالشواهد حسن دې)-

صحابه کرام ﷺ او بنی اسرائیل :- چه دبنی اسرائیلو دحالت دانقشه مخکښې کیږدو او بیا د رسول الله ﷺ دصحابه کرامو ﷺ حالت باندې یو نظر واچوو چه باوجود د سختو مصیبتونو برداشت کولو اوډیروزیاتو تکلفیونو برداشت کولو نه پس هم هغوی ﷺ دالله ﷻ په عبادت او د نبی کریم ﷺ په اطاعت باندې کلك ولاړوو. نه ئې معجزې اوغوښتلې اونه ددنیا راحتونه ئې اوغوښتل اونه ئې دخپل عیش دپاره څه دنیوی څیز دپیدا کولو خواهش اوکړو. په جنګ تبوك کښې چه کله د صحابه کرامو ﷺ د اولږې نه په بدحال وواودمرګ مزه ورته راغله نو صحابه کرام ﷺ نبی کریم ﷺ ته اوفرمائیل چه یارسول الله ﷺ دعا اوکړئی چه الله ﷻ په دې خوراك کښې برکت واچوی اوالله ﷻ ئې دعا قبوله کړه او الله ﷻ په دې کښې برکت واچولو. هغوی ښه خوراك اوکړو اوټول لوښی ئې هم ډك کړل. هرکله چه داوبودیرو کوټ دپاره فریادیان شول نو دالله ﷻ درسول په دعا سره وریځ راغله او (اوبه) ډیرې زیاتې شوې او دوی پخپله هم څکلې او په نوروئې هم اوڅکولې. او مشکونه ئې ترې ډك کړل ، نوصحابه کرام ﷺ ددې ثابت قدمئ ، اولولعزمی ، کاملې اتباع او د رښتونی توحید د (نبی کریم ﷺ) صحابه کرام ﷺ د حضرت موسیٰ ﷺ په ملګرو باندې ښکاره فضیلت ثابت کړو.

وَاِذْ | قُلْنَا | ادْخُلُوْا | هٰذِهِ | الْقَرْيَةَ

|او یادکړئ کله چې|اووئیل مونږ| چې ننوځئ| ادې (مخامخ) | کلی ته |

|او (هغه وخت یاد کړه هغه د یادولو لائق دې ،کله چې مونږ اووئیل| چې دې ښار ته ننوځئ

فَكُلُوْا | مِنْهَا | حَيْثُ | شِئْتُمْ | رَغَدًا | وَّادْخُلُوا | الْبَابَ

اوخورئ| دهغې دبیداوار نه|چې څنګه |خوښه وی ستاسو| پریمانه| اوننوځئ| په دروازه

اودخپلې خوښې خوراکونه په کښې کوئی |اود ښاردروازې ته سرټیټې (په عاجزئ سره) ننوځئ

سُجَّدًا | وَّقُوْلُوْا | حِطَّةٌ | نَّغْفِرْ | لَكُمْ | خَطٰيٰكُمْ ط

سر ټیټې | اووایئ| زمونږ ګناه معاف کړه | مونږ به معاف کړو| تاسو ته| ګناهونه ستاسو

اولفظ حطة حطة (یعنی توبه توبه) وائې | (په دې طریقه کولوبه) مونږبه ستاسو ګناهونه معاف کړو

وَسَنَزِيْدُ | الْمُحْسِنِيْنَ ﴿٥٨﴾ | فَبَدَّلَ | الَّذِيْنَ | ظَلَمُوْا

اوبه زیات فضل به اوکړومونږ|په نیکانوخلقو باندې| نو بدله کړه|هغه کسانو| چې ظلم ئې کړې وو

او نیکانو ته به زیات اجر ورکړو | نو ظالمانو هغه خودلې شوې لفظ بدل کړل

قَوْلًا غَيْرَ | الَّذِیْ | قِيْلَ | لَهُمْ | فَاَنْزَلْنَا | عَلَى الَّذِيْنَ

خبره چې نه وه| هغه |وئیلې شوې | هغوئ ته | آخر نازل کړو مونږ| په هغه کسانو باندې

(اواستغفارنه ئې ټوقې جوړې کړې) نومونږ په هغه کسانو د آسمان د طرفه عذاب راولیږلو

ظَلَمُوْا | رِجْزًا | مِّنَ السَّمَآءِ | بِمَا | كَانُوْا يَفْسُقُوْنَ ﴿٥٩﴾ ع

چې ظلم ئې کړې وو| عذاب | د آسمان نه| په سبب د دې | چې نافرمانی به ئې کوله

څکه چه هغوی بهٔ ظلم کولو (او د ظلم سزا هم دا وی) څکه چې دوی بدعمله شوی وو

قوله تعالی: -وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا

مقدسې زمکې ته دداخليدو حکم: -کله چه حضرت موسیٰ ﷺ د مصر نه بني اسرائيلو سره راغلو اودوی ته ارض مقدس دتلو حکم اوشو ، چه کومه زمکه ددوی موروثی وه ،هغوی ته اوونيلې شو چه په دې خاني کښې چه کوم عماليق دی هغوی سره جهاد اوکړئ. نودې خلقوبزدلی اوکړه چه ددې په سزا دوی دوادی تيه ميدان ته اوليږلې شو. لکه څنګه چه په سورت مائده کښې ذکر دې.

دا کوم کلی وو؟: -دقريه نه مراد بيت المقدس دې.[1] حضرت سدی رحمه الله ،حضرت ربيع رحمه الله ،حضرت قتاده رحمه الله اوابومسلم وغيره هم دا وئيلی دی. په قران پاك کښې دی چه موسیٰ ﷺ خپل قوم ته اوونيل چه ائې زما قومه ! دې پاکې زمکې ته لاړشئ چه دا ستاسو دپاره ليکلې شوې ده. بعضو وئيلی دی چه ددې نه مراد اريحاء دې. بعضې وائی چه ددې نه مراد مصر دې. ليکن صحيح قول روميې دې چه ددې نه مراد بيت المقدس دې. دا واقعه دتيه نه دوتلو نه پس ده. دجمعې په ورځ دمابنام په وخت کښې الله ﷻ دوی ته فتح ورکړه بلکه نمر ئې ددوی دپاره لږ شان اودرولو چه فتح اوشی دفتحې نه پس دوی ته حکم اوشو چه دې ښار کښې سجده کوونکې ور داخل شئ ، دابه ددې فتحې دشکر دپاره وی.

قوله تعالی: -وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا

دسجدې حالت کښې داخليدلو مطلب: - حضرت ابن عباس رضي الله عنه دسجدې نه مراد رکوع اخستې ده.[2] راوی وائی چه دسجدې نه په دې خاني کښې مراد خشوع او خضوع ده. ځکه چه په حقيقت باندې ئې محمول کول ناممکن وو. حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائی چه دا دروازه دقبلې طرف ته وه اوددې نوم باب الحطه وو . امام رازی رحمه الله دا هم وئيلی دی چه د دروازې نه مراد د قبلې طرف دې. دسجدې په ځائې دې قوم په څنګونو تګ شروع کړو ،اوپه شاباندې داخل شو اودسرونو د ټيټولو په ځائې ئې اوچت کړی وو.[3]

قوله تعالی: -وَقُولُوا حِطَّةٌ نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطٰيٰكُمْ

د حطة معنی: -د (حِطَّةٌ) معنی بخښش ده[4] بعضو وئيلی دی چه دا امر حق دې.عکرمه رحمه الله وائی چه ددې نه مراد لااله الا الله وئيل دی. حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائی چه په دې کښې دګناهونو اقرار وو. حسن رحمه الله او قتاده رحمه الله فرمائی چه ددې معنی ده ائې الله ﷻ ازمونږ ګناهونه زمونږ نه لرې کړه[5] بيادوی سره وعده کيږی که تاسو داسې وائې اوښار ته داخل شئ او د فتح په وخت تاسو دخپلې کمزورتيا اودالله ﷻ دنعمتونو او دخپلو ګناهونو اقرار اوکړو او ځمانه مو بخښش اوغوښتلو نو چونکه داځيزونه ماته ډير خوښ دی نو زه به هم ستاسو ګناهونه معاف کړم.

دفتحې په موقع عاجزی کول: - دفتح مکه په موقع باندې دالله ﷻ فرمان په سورت اذاجاء الخ کښې نازل شوې وو اوپه دې کښې هم داحکم وو چه کله دالله ﷻ مدد راشی او خلق دالله ﷻ دين کښې داخليږی نو ائې نبی ﷺ اته دخپل رب تسبيح اوحمد وثناء وايه اودهغه نه بخښنه غواړئ،بيشکه هغه توبه قبلوونکې دې.په دې سورت کښې چه په کوم ځائې کښې د استغفار ذکر دې نو بل طرفته د نبی کريم ﷺ دآخری وخت خبر هم دې. حضرت ابن عباس رضي الله عنه د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه په مخکښې ددې سورت يومطلب داهم بيان کړې وو چه هغوئ خوښ کړې وو[6] کله چه دمکې د فتح نه پس نبی کريم ﷺ ښار

---

[1]) ابن ابی حاتم : ۱ /۱۸۱)-
[2]) الطبری:۲/۱۱۳)-
[3]) ابن ابی حاتم: ۱/۱۸۳)-
[4]) ابن ابی حاتم: ۱/۱۸۳)-
[5]) ابن ابی حاتم: ۱/۱۸۳)-
[6]) صحيح بخاری : کتاب المغازی ،. باب : ۵۱، حديث رقم: ۴۲۹۴، وا نظر: ۴۹۸۰)-

ته داخل شو نو ډیر په عاجزئ او انکسارئ سره وو. تر دې پورې چه سرمبارك ئې ټيټ وو چه د اوښې كوب سره ئې سرمبارك لګیدلې وو. ښار ته د داخلیدو په وخت كښې ئې غسل اوكړو او ضحى يعنې د چاشت په وخت كښې ئې اته ركعته نفل اوكړل (١)چه هغه د ضحى مونځ هم وو او دمكې دفتح دشكر هم. او دواړه قسمه اقوال دمحدثينو دى. حضرت سعد بن ابى وقاص ﷺ چه كله دايران ملك فتح كړو او دكسرى شاهى محلونوته اورسيدو نوهم دده سنت مطابق اته ركعته مونځ ئې اوكړو. دوه دوه ركعته په يو سلام سره د ادا كولو مذهب دبعضو دې. اوبعضې دا هم وئيلى دى چې اته په يوځائې او يوسلام سره ئې ادا كړل. والله اعلم.

قوله تعالى:-فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ .

په الفاظو كښې تبديلى كول- صحيح بخارى كښې دى چه نبى كريم ﷺ فرمائى چه بنى اسرائيلو ته حكم وركړې شوې وو هغوى دسجدې په حالت كښې او ﴿حِطَّةٌ﴾ وئيلوسره دى په دروازه باندې داخل شى، ليكن هغوى دا بدل كړو او په خپلو څنګونونو باندې او(حِطَّةٌ)په ځائې (حبة فى شعرة)ئې وئيل او داخل شو(٢)نسائى رحمه الله،عبدالرازق رحمه الله ، ابوداود رحمه الله،مسلم او ترمذى كښې هم دا حديث دالفاظو په اختلاف سره موجود دې، او سند ئې صحيح دې. (٣)حضرت ابوسعيد خدرى ﷺ فرمائى چه مونږ نبى كريم ﷺ سره روان وو،ذات الحنظل نومې غر ته نزدې اورسيدلو نو نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه ددې غر مثال دبنى اسرائيلو د دروازې پشان دې چه په كوم ځائې كښې هغوى ته دسجدې كولو حكم شوې وو او ﴿حِطَّةٌ﴾وينا سره داخليدو دپاره وئيلې شوې وو، او ددوى دګناهونودمعافئ كولو وعده كړې شوې وه.

حضرت براء ﷺ فرمائى چه په ﴿سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ﴾ كښې ﴿ سفهاء﴾ يعنى بې وقوفو نه مراد يهود دى چه هغوى دالله ﷻ خبره بدله كړې وه.

حضرت ابن مسعود ﷺ فرمائى چه د ﴿حِطَّةٌ﴾ په بدله كښې هغوى ﴿حنطة حبة حمراء فيها شعيرة﴾ وئيلى وو. دهغوى په خپله ژبه كښې د هغوى الفاظ دا وو چه ﴿ هطا سمعانا ازب مزبا﴾ . حضرت ابن عباس ﷺ هم د هغوى بدلون بيانوى او فرمائى چه دركوع كولوپه بدله كښې هغوى په دواړو څنګونونو تلل اود ﴿حِطَّةٌ﴾ په بدله كښې ئې ﴿حنطة﴾ وئيل اوداخل شو.حضرت عطاء رحمه الله ، حضرت مجاهد رحمه الله ، ضحاك رحمه الله ، حضرت حسن رحمه الله ، حضرت قتاده رحمه الله ، حضرت ربيع رحمه الله او حضرت يحيى رحمه الله هم دابيان كړې دې. مطلب دادې چه دكوم قول او فعل هغوى ته حكم شوې وو هغوى هغې پسې خند ګانې كولې او ښكاره مخالفت ئې اوكړو او دښمنى ئې اوكړه ، هم په دې وجه الله ﷻ په هغوى باندې عذاب نازل كړو.

قوله تعالى:-فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ

دعذاب نازلول:- فرمائى چه مونږ په ظالمانو دهغوى دفسق په وجه آسمانى عذاب نازل كړو. درجز نه مراد عذاب دې ، څوك وائى غضب دې او چا ورته طاعون وئيلى دى. يو مرفوع حديث كښې دى چه طاعون رجزدې او دا عذاب ستاسو نه په مخكښې خلقو باندې نازل كړې شوې وو(٤) بخارى اومسلم كښې هم د نبى كريم ﷺ حديث مبارك دې چه كله تاسو واورئى چه په فلانى ځائې كښې طاعون دې نو هغه ځائې ته مه ځئ. الخ(٥)ابن جرير كښې هم دى چه دا تكليف او بيمارى رجز چه دې سره ستاسونه مخكښې خلق عذابولې شوى وو.

---

[١]) صحيح بخارى : كتاب التقصير، باب من تطوع فى السفر:١١٠٣. صحيح مسلم: ٧١٩)-

[٢]) صحيح بخارى : كتاب التفسير ، باب سورة البقرة: باب رقم: ٥، حديث رقم: ٤٤٨٩)-

[٣]) صحيح بخارى : كتاب التفسير ، باب فى آيات متفرقات: ٣٠١٥، ترمذى: ٢٩٥٦، السنن الكبرى للنسائى: ١٠٩٨٩)-

[٤]) صحيح مسلم : كتاب السلام باب الطاعات والطيرة: ٢٢١٨، السنن الكبرى للنسائى: ٧٥٢٣، احمد: ٢١٣/٥)-

[٥]) صحيح بخارى : كتاب الطب باب مايذكر فى الطاعون : ٥٧٢٨، وانظر: ٣٤٧٣ ، صحيح مسلم: ٢٢١٨)-

وَاِذِ	اسْتَسْقٰى	مُوْسٰى	لِقَوْمِهٖ	فَقُلْنَا	اضْرِبْ
او یاد کړئ کله چې | اوبه اوغوښتې |	موسی |	دپاره دقوم خپل |	نو اوونیل مونږ |	چې اووهه |	

او (یاد کړئ) کله چې موسی ﷺ دخپل قوم دپاره دڅکلو اوبه اوغوښتې \| نومونږورته اوونیل چې

بِّعَصَاكَ	الْحَجَرَ ؕ	فَانْفَجَرَتْ	مِنْهُ	اثْنَتَا عَشْرَةَ	عَيْنًا ؕ	قَدْ عَلِمَ
په همسا خپله |	دغه ګټ |	نو روانې شوې |	دهغې نه |	دولس |	چینې |	پیژندل

په خپله همسا باندې دغه ګټه اووهه \| نودهغې نه دولس چینې راوخوټ کیدې اهرې قبیلې خپل خپل

كُلُّ اُنَاسٍ	مَّشْرَبَهُمْ ؕ	كُلُوْا	وَاشْرَبُوْا	مِنْ رِّزْقِ	اللّٰهِ	وَلَا تَعْثَوْا
هرې قبیلې اخائې داوبو څکلو خپلوا |		خورئ |	اوڅکئ |	د رزق د	الله نه |	او مهٔ ګرځئ |

ګودر (داوبو خائې) پیژندل \| (اوورته مواوونیل) چې د الله رزق خورئې او څکئ اوپه زمکه کښې د فساد

فِي الْاَرْضِ	مُفْسِدِيْنَ ۝
په زمکه کښې |	فساد کونکی |

(چه شرک اوګناهونه دی) کوشش مکوئ \|

قوله تعالی:- وَاِذِاسْتَسْقٰى مُوْسٰى لِقَوْمِهٖ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِّعَصَاكَ الْحَجَرَ ؕ

دولس چینې راویستل: دا یوبل نعمت ورته یادولې شی چه کله ستاسو نبی ستاسو دپاره اوبه اوغوښتلې نومونږ د هغه کانړی نه اوبه جاری کړې چه ستاسو سره به وو. اوستاسو دهرې یوې قبیلې دپاره مو په دې کښې یو یو چینه جاری کړه او مونږ اووئیل من او سلوی خورئې اوودې چینو اوبه څکئ او بې محنته روزی خورئې اوپه عبادت کښې اخته اوسئ،نافرمانئ کولوسره په زمکه کښې فسادمه خوروئی ګنی دا نعمتونه به درنه هم واخستلې شی. حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه دا یو څلور کونجه کانړې وو چه هم دوی سره وو.حضرت موسی ﷺ دالله ﷺ په حکم دا کانړئی په همسا باندې اووهلو اود څلوروواړو طرفونونه ددې نه چینې روانې شوې. دا کانړئی د غوئی دسر هومره وو چه په غوئی به ئې بارولوچه کوم خائې کښې به کوزیدل نودا به ئې ایښودو او همسا وهلو سره به ددې نه چینې روانیدې . کله چه به ئې کوچ کولو نو دا به ئې رااوچت کړو چینې به ترې بندې شوې او دا به ئې دخان سره واخستلو. دا کانړئی دطور دغرو. دا یو ګز اوږد او یو ګز پلن وو.

جنتی کانړې:- بعضې وائی چه دا جنتی کانړئی وو. لس لس ګزه اوږد او پلن او دوه ښاخونه وو پکښې چه دابه پرقیدل. یوبل قول کښې دی چه داکانړئی حضرت آدم ﷺ سره دجنت نه راغلې وو او همداشان دیو بل ته حواله کولو سره تر دې وخته راورسیدو.حضرت شعیب ﷺ ته ملاؤ شوې وواوهغه دا کانړئی او لرګې حضرت موسی ﷺ ته ورکړی وو. بعضې وائی چه دا هغه کانړی دی چه حضرت موسی ﷺ په دې خپلې جامې ایښودې وې اولامبلی ئې وو. او دې کانړی دالله ﷺ په حکم دحضرت موسی ﷺ جامې تښتولې وې.او دا حضرت موسی ﷺ د حضرت جبریل ﷺ په مشوره اوچت کړې وو. چه ددې نه دا معجزه ښکاره شوه.

د زمخشری تحقیق:- زمحشری فرمائی چه حجر باندې الف لام دجنس دپاره دې ، دوعدې دپاره نه دې یعنی یو کانړئ په لرګې اووهئ دانه چه فلانې کانړئی دې په لرګې اووهئ .دحسن ﷺ هم دا روایت دې. اوهم دادمعجزې اود قدرت پوره کمال دې.حضرت موسی ﷺ په لرګی وهلوسره دهغې نه چینې روانیدې اوبیا په لرګی وهلو سره هغه (چینې)اوچیتدی،بنی اسر ائیلوپخپلو کښې اوونیل که دا

کانړنی ورك شو نو مونږ به تندې نه مړه شو نوالله ﷻ اوفرمائيل چه ته دا په لرګی مه وهه بلکه صرف په ژبه اووايه چه دوې ته يقين راشي. والله اعلم.

قوله تعالي:- قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ ط

دهرې قبيلې خپله چينه:- هره يوه قبيله خپل خپل نهر داشان پيژنی چه دهرې قبيلې يو يو سړې کانړی سره ولاړ وی اوپه لرګی وهلو سره ددې نه چينې راوزی. چه کوم سړی طرفته کومه چينه زی نوهغه خپله قبيله رابلې او وائي چه داچينه ستاسوده.دا واقعه دميدان تيه ده. په سوره اعراف کښې هم ددې واقعې بيان دې ليکن چونکه هغه مکی سورت دې ددې وجې نه دهغې بيان په غائب ضمير سره شوې دی. او الله ﷻ چه کوم احسانات په هغوی باندې نازل کړی وو هغه ئې خپل رسول ﷺ ته دوباره بيان کړل. او داسورت اعراف مدنی دی ځکه چه په دې کښې دوی ته پخپله خطاب شوې دې.

﴿فَانۢبَجَسَتْ﴾ونيلې شوی دی او دې ځائې کښې﴿ فَانْفَجَرَتْ ﴾ونيلې شوی دی ځکه چه په هغه ځائې کښې اول اول دجاری کيدو معنی کښې دې اوپه دې ځائې کښې د آخری حال بيان دې. والله اعلم.او ددې دواړو مقاماتو بيان کښې په لسو وجوهاتو فرق دې چه دا فرق لفظی هم دې اومعنوی هم. زمخشري رحمه الله په خپل طورباندې داټول وجوهات بيان کړی دی او په دې کښې حقيقت نزدې دې. والله اعلم.

وَاِذْ قُلْتُمْ يٰمُوْسٰى لَنْ

اوياد کړئ کله چې | اووئيل تاسو | اے موسی | هر ګز نشو کوو

| او (مونږ به تاسو ته تيار خوراک درکولونو) تاسواووئيل ای: موسی

نَّصْبِرَ عَلٰى طَعَامٍ وَّاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا

مونږ صبر | په خوراك | يو باندې | نو اوغواړه مونږ دپاره | درب خپل نه | چې راوباسئ | دپاره زمونږ

مونږ په يوقسم خوراک (چه من وسلوی دی) بيخی صبرنشو کولې | نوخپل رب ته سوال اوکړه چې زمونږ دپاره داسې

مِمَّا تُنْۢبِتُ الْاَرْضُ مِنْۢ بَقْلِهَا وَقِثَّآئِهَا

خينی هغه پيداوار | چې زرغونوی ئې | زمکه | لکه ساګ د دې | اوبادرنګ د دی |

څيزونه پيداکړی چې د زمکې نه رازرغونيږی | لکه ساګ ، بادرنګ

وَفُوْمِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا ط قَالَ اَتَسْتَبْدِلُوْنَ الَّذِىْ هُوَ

اوغنم ددې | اودال ددې | اوپياز ددې | اووئيل الله | آيا تاسو بدلول غواړئ | هغه څيزا چې هغه

غنم ، دال او پياز شول | هغه (موسی) په جواب کښې اووئيل | چې آيا تاسو هغه معمولی څې

اَدْنٰى بِالَّذِىْ هُوَ خَيْرٌ ط اِهْبِطُوْا مِصْرًا فَاِنَّ

د ادنی درجې دې | په ځائې دهغه څيزا چې هغه | بهتر دې | کوزشئ | يو ښار ته | بيشکه (ملاؤبه شی)

(چه په مشقت به پيدا کيږی) دبهتر (چه د آسمان نه تيار راځی) په بدله کښې بدلوی | (ښه ده نو) (دشام يو) ښار ته کوز شئ

لَكُمْ مَّا سَاَلْتُمْ ط وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ ق

تاسو ته | هغه څيزا چې غواړئ ئې تاسو | آخر دا چې مقرر شو | د هغوئ دپاره | ذلت | اومحتاجی

تاسو چې څه غواړئی هلته به درته ملاؤ شی | (نو آخر دې حدته راوغورزيدل چه) دوئ دپاره خواری اوعاجزی مقررشوه

وَبَاءُوْ	بِغَضَبٍ	مِّنَ اللّٰهِ ط	ذٰلِكَ	بِاَنَّهُمْ	كَانُوْا	يَكْفُرُوْنَ
او گير شوا	په غضب کښې	د طرفه دالله نه	داپه دې وجه	چې هغوئ	او وو چه	انکار ئې کولو

اودالله ﷻ په غضب اخته شول دا (رسوائي او ذلت دغه شان په غضب کښې اخته کيدل) خکه چې دوئ د الله تعالى

بِاٰيٰتِ اللّٰهِ	وَيَقْتُلُوْنَ	النَّبِيّٖنَ	بِغَيْرِ الْحَقِّ ط	ذٰلِكَ	بِمَا	عَصَوْا
دآيتونو دالله نه	او وژل ئې	پيغمبران	په نا حقه	دا	په دې وجه	چه نافرمانى ئې کړې وه

آيتونه منل او د الله تعالى پيغمبران به ئې په ناحقه وژل دا (لويې گناهونه دوى کول) خکه چې دوئ سرکشه شوى

وَّكَانُوْا يَعْتَدُوْنَ ﴿۶۱﴾ ؏

اودشريعت دحدونونه بهرته وتل |

اود الله حدود به ئې ماتول |

قوله تعالى:- وَاِذْ قُلْتُمْ يٰمُوْسٰى لَنْ نَّصْبِرَ عَلٰى طَعَامٍ وَّاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْۢبِتُ الْاَرْضُ

د زمکې پيداوار کيدو مطالبه:-په دې ځائې کښې دبنى اسرائيلو بې صبرى اودالله ﷻ دنعمت بې قدرى بيانيږى چه هغوى دمن اوسلوى پشان پاك نعمتونو باندې هم صبر اونکړې شو او بې کاره څيزونه ئې غوښتل،ديو طعام نه مراد يو قسم طعام دې، يعنى من و سلوى.د ﴿فُوْمٌ﴾ معنى کښې اختلاف دې.د حضرت ابن مسعود ﷺ په قرات کښې ﴿ثُوْمٌ﴾ دې. حضرت مجاهد رحمة الله عليه د ﴿فُوْمٌ﴾ تفسير په ثوم سره کړې دې. يعنى اوږه.ابن عباس ﷺ نه داروايت دې.دمخکښې لغت په مخکښنو کتابونو کښې ﴿ فُوْمُوْالَنَا﴾په معنى د ﴿اختبزوا﴾ سره دې. يعنى زمونږ روټئ پخه کړې سره ده.ابن جرير رحمة الله عليه فرمائى که دا صحيح وى نودا حروف مبدله دې.لکه ﴿عاثورشر،عافورشر،اثاف ى،اثاث ى،مغافير،مغاثير﴾وغيره چه په دې کښې ف په ث او ث په ف سره بدله کړې شوې ده. ځکه چه دا دواړه دمخرج په اعتبار سره ډير نزدې دى. والله اعلم.

اوخلق وائى چه د ﴿فوم﴾معنى د غنمو ده.حضرت ابن عباس ﷺ نه هم دا نقل دى. او داحيحه په شعرونو کښې هم ﴿ فوم﴾دغنمو په معنى سره راغلې دې.دبنو هاشم په ژبه کښې فوم دغنمو په معنى کښې استعمال شوى دې.دفوم معنى روټئ هم ده.بعضو ئې معنى سنبله کړې ده.حضرت قتاده رحمة الله عليه او حضرت عطاء رحمة الله عليه فرمائى چه دکومې غلې نه روټئ پخيږى هغې ته فوم وئيلې شى. اوبعضې وائى چه فوم دهرقسمه غلې دپاره استعماليږى. حضرت موسى عليه السلام خپل قوم اورټلو چه تاسو ولې دښو څيزونو په بدل کښې خراب څيزونه غواړئ.

قوله تعالى:-اِهْبِطُوْا مِصْرًا فَاِنَّ لَكُمْ مَّا سَاَلْتُمْ ط

يوښار ته د کوزيدو حکم:-بيانې اوفرمائيل چه څى تاسو به په ښار کښې داټول څيزونه اوموميئ. د جمهورو په قرات کښې ﴿مصرا﴾دې. اوپه ټولو قرائتونو کښې هم دا ليکلې شوى دى. حضرت ابن عباس ﷺ نه روايت دى چه دښارونونه يو ښارته لاړشئ.حضرت ابى ابن کعب ﷺ او حضرت ابن مسعود ﷺ نه د ﴿مصر﴾ قرائت هم دې.اوددې تفسير مصرښارسره کړې شوې دې. اوداهم کيديشى چه د ﴿مصرا﴾ نه مراد خاص ښارمصر واخستلې شى اودا الف د ﴿مصرا﴾داشان دې لکه ﴿قواريرا قواريرا﴾ کښې چه دې مصر نه مرادعام ښار اخستل بهتر دى.نو مطلب داشوچه تاسو کوم څيز غواړئ هغه خوډيرآسان څيزدې او تاسوچه کوم ښار ته ځئ هغه به تاسو ته ملاويږى (هغې دپاره) زماددعا هډو ضرورت نشته .ځکه چه دهغوئ داقول صرف تکبر ،سرکشئ او لوئى په طوروو ځکه هغوى ته څه جواب ورنکړې شو.والله اعلم

قوله تعالی:- وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ[۵]

د اعمالو شامت:-مطلب دادې چه ذلت او مسکینی په دوی مسلط کړې شوه. ذلت او پستی په دوی باندې واچولې شوه. ددوی نه جزیه وصول کولې شوه. دمسلمانانو پښو ته راغلل. دوی ته اولړه او خیر غوښتلو نوبت راغلو. په دوی باندې دالله ﷻ غضب او غصه راغله .دباء ومعنی واپس شو او رجوع نې اوکړه.د باء دښیګړې بدلې سره او کله دبدئ بدلې سره راځی.پدې ځائې کښې دبدئی بدلې سره راغلې ده. داټول عذاب دهغوی د تکبردښمنئ په وجه اودحق دقبولیت نه دانکار په وجه اودالله ﷻ دآیتونو نه دکفراودنبیانو علیهم السلام او دهغوی نه پس د هغوئ دتابعدارو اهانت او دهغوی دقتل په وجه وو. ددې نه به زیات کفر څه وی دالله ﷻ دآیتونو نه انکار کوی او دهغه نبیان علیهم السلام بغیر د څه وجې قتل کول دی،حضرت نبی اکرم ﷺ فرمائی چه دتکبرمعنی حق پټول او خلقو لره ذلیله کول دی[۱]

مالك بن مراره رهاوی ﷜ یوه ورځ د حضرت نبی اکرم ﷺ په خدمت کښې حاضرشو او عرض نې اوکړو چه یارسول الله ﷺ څه ښکلې سړې یم زما زړه نه غواړی چه دچا د پیزار تسمه هم زما نه ښه وی نو آیا داتکبر او سرکشي ده؟ حضرت نبی اکرم ﷺ اوفرمائیل چه نه بلکه سرکشی خو حق پټول او خلقو لره سپک ګڼړل دی.[۲]

قوله تعالی:-ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ[۵]

کفر د نبیانو قتلول:- چونکه دبنی اسرائیلوتکبر اوکفردنبیانو قتل کولو ته اورسیدل.څکه په دوی باندې دالله ﷻ غضب په دنیا او آخرت کښې لازم شو. حضرت عبدالله بن مسعود ﷜ فرمائی چه بنی اسرائیلو یویو ورځ کښې به درې درې سوه نبیان قتل کول ،بیا به بازارونو ته تلل او په خپلو کاروبارونو کښې به مشغول وو. (ابوداود طیالسی).[۳]حضرت نبی اکرم ﷺ فرمائی چه دټولو نه زیات سخت عذاب به د قیامت په ورځ دهغه سړی وی چه هغه نبی قتل کړې وی یا دې یو نبی قتل کړې وې اودګمراهئ امام او تصویر جوړولووالا وی.دا بدله وه دهغوی دنافرمانئ او دظلم او د زیاتئ ، دا دویم سبب دې چه هغوی به هغه کارونه کول چه دکومو نه منع شوی وو اودحد نه به تیر شو. والله اعلم.[۴]

آمَنُوا	إِنَّ الَّذِينَ
ایمان راوړې دې (په نبی)	بشکه چې کوموکسانو
بیشکه چاچې په ظاهره ایمان راوړنی دې (اوکلمه د توحید او رسالت نې وئیلی ده)	

آمَنَ	مَنْ	وَالصَّابِئِينَ	وَالنَّصَارَىٰ	هَادُوا	وَالَّذِينَ
ایمان راوړو	هم	اچا چې	اوکه صابیان دی	او که عیسایان دی	اوچې کوم کسان ایهودیان شوی دی
په الله	هر هغه څوک چه			(نو زمونږ چا سره ضد نشته بلکه)	یا یهودیان یا نصاری یا صابئین دی

عِنْدَ	أَجْرُهُمْ	فَلَهُمْ	صَالِحًا	وَعَمِلَ	وَالْيَوْمِ الْآخِرِ	بِاللَّهِ
په نزد	بدله دهغوئ	نوده دهغوئ دپاره	نیك	اوعمل ئې اوکړو	اوپه ورځ دآخرت	په الله
نوهغوی د رب په نیز د هغوی دپاره اجر			اوښه کارونه کوی		اوپه ورځ دآخرت باندې ایمان راوړی	

[۱] صحیح مسلم : کتاب الایمان باب تحریم الکبر وبیانه: ۹۱)-

[۲] احمد: ۳۸۵/۱، حاکم: ۱۸۲/۴)-

[۳] ابن جریر: ۱۴۴/۳، تفسیر ابن ابی حاتم: ۱۲۶/۱،

[۴] احمد: ۴۰۷/۱، وسنده حسن مسندالبزار: ۱۶۰۳، الطبرانی: ۱۰۵۱۵، الترغیب : ۱۳۶/۳)-

رَبِّهِمْ	وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ	وَلَا هُمْ	يَحْزَنُونَ
د رب دهغوئ	اونۀ به وي يره په هغوئ باندې	اونۀ به هغوئ	غمژن شي
مقرر دې	اونه به په هغوی (په آخرت کښې) څه قسمه ویره وی	اونه به په پرې څه خفګان وی	

قوله تعالی:- إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَىٰ وَالصَّابِئِينَ

په الله او اخرت ایمان راوړل:- مخکښې دفرعونیانو د عذاب ذکر وو نو په دې ځائې کښې چه کوم خلق نیکان وو دهغوی ثواب بیانیږی. د نبی کریم ﷺ تابعدارو دپاره دا زیرې د قیامته پورې دې چه نه به ورته دمستقبل ویره وی او نه به ورته د فوت شوؤ څیزونو څه افسوس او حسرت وی او په بل ځائې کښې دی چه :﴿ أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴾یعنی دالله ﷻ په دوستانوباندې به هیڅ ویره او غم نه وی.اوهغه فرښتې چه دمسلمانانو د روح اخستلو دپاره راځی هغوی هم داوائی چه : ﴿أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ﴾تاسو مه ویریږئی اوتاسومه خفه کیږئ مونږ تاسو ته دهغه جنت زیرې درکوؤ چه دکوم تاسو سره وعده شوې وه.

حضرت سلمان فارسی ؓ فرمائی چه زه د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضریدو نه مخکښې دکومو دیندارو سره ملاؤشوې وم دهغوی دعبادت او روژو او مونځ وغیره ذکر اوشو نو دا آیت نازل شو (ابن ابی حاتم) . په یو بل روایت کښې دی چه حضرت سلمان دهغوی ذکر اوکړو او وې فرمائیل چه هغوی مونځګزاراو روژه دار او ایماندار وو اوددې خبرې معتقد وو چه محمد ﷺ معبوث کیدونکې دې. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه هغوی جهنمیان دی.حضرت سلمان فارسی ؓ په دې سره سخت خفه شو. نودا آیت نازل شو.خو دا دې واضحه وی چه په یهودیانو کښې ایماندار هغه څوک دی چه تورات لره منی او دحضرت موسیٰ ؑ دسنتو عامل وی او دحضرت موسیٰ ؑ په سنتو باندې ولاړ وی اوکه دحضرت موسیٰ ؑ نه ئې انکار اوکړو او تابعدارئی ئې اونکړه نو بیا بې دینه شو.

داشان په نصرانیانو کښې ایماندار هغه څوک دی چه انجیل لره کلام الله منی،اودحضرت عیسی ؑ په شریعت باندې عمل کوی او په چه خپله زمانه کښې نبی کریم ﷺ اووینی نود نبی کریم ﷺ تابعداری او د نبوت تصدیق اوکړی. او که بیا هم هغه انجیل او اتباع دعیسی ؑ پرې نبنسوده او دنبی کریم ﷺ په طریقه ئې عمل اونکړو نو هلاك به شی(ابن ابی حاتم)سدی ؒ او سعید بن جبیر ؒ هم دا فرمائی. مطلب دادې چه دهر نبی تابعدار اودده منلووالا ایمانداراو صالح دې او الله ﷻ سره نجات موندونکې دې.خو کله چه بل نبی راغلو او ده دهغه نه انکار اوکړو نوکافر به شی. دقران پاك یو خودا آیت چه مخامخ دې او بل دا آیت چه په هغې کښې بیان دې چه ﴿ وَمَن يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَن يُقْبَلَ مِنْهُ ﴾ یعنی چه کوم سړې داسلام نه سوا بل دین تلاش کړی نو هغه دین به دده نه قبول نه وی او په آخرت کښې به هغه دنقصان والو نه وی.

په دې دواړوآیتونو کښې هم دا تطبیق دې . چه دیوسړی هیڅ یو عمل او هیڅ یو طریقه به قبوله نه وی چه هغه د شریعت محمدی ﷺ مطابق نه وی خو دا په هغه وخت کښې دی چه کله دوی مبعوث شو اودنیا ته راغلل. د نبی کریم ﷺ نه مخکښې چه دکوم نبی زمانه وه او چه کوم خلق په هغه زمانه کښې وو دهغوی دپاره دهغه زمانې د نبی تابعداری اودهغه د شریعت مطابق عمل کول شرط وو.

یهودیان څوک دی ؟لفظ یهود د هواده نه ماخوذ دې چه ددې معنی مودة او دوستی ده یا دا ماخوذ دې د تهود نه چه ددې معنی توبه ده. لکه څنګه چه په قران پاك کښې دی چه ﴿إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ﴾حضرت موسیٰ ؑ فرمائی چه ائې الله ﷻ مونږ تاته توبه کوؤ . نو هغوی ته هم ددې دوؤ وجوهاتو په وجه یهود ونیلې شوی دی.یودتوبې په وجه اوبل خپلو کښې د دوستئ په وجه،اوبعضې وائی چه دوی دیهودا د اولاد نه

وو نو په دې وجه دوی ته یهود اوونیلې شو. یهودا دحضرت یعقوب ؑ د مشرځوئي نوم وو. یو قول دا هم دې چه دوی دتورات د لوستلو په وخت کښې به خوزیدل نو په دې وجه دوی ته یهود یعني حرکت والا اوونیلې شو.

کله چه د حضرت عیسی ؑ دنبوت زمانه راغله نو په بني اسرائیلو باندې دهغوی د نبوت تصدیق اوددوی د فرمان اتباع واجب شوه او دهغوی نوم نصاري شو ځکه چه هغوی په خپلو کښې دیو بل نصرت یعنی تائید او مدد کړې وو. اودوی ته انصار هم وئیلې شوی دی. ځکه چه د حضرت عیسی ؑ قول دې چه : ﴿ مَنْ أَنصَارِيٓ إِلَى ٱللَّهِ ۖ قَالَ ٱلْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنصَارُ ٱللَّهِ ﴾ دالله ﷻ په دین کښې زما مددګار څوک دې ؟ حواریانو اووئیل چه مونږ یودالله ددین دپاره مددګونکي.بعضې وائي چه دا خلق په کوم ځائي کښې کوز شوی وو دهغې زمکې نوم ناصره وو نو په دې وجه دوی ته نصاری اوونیلې شو. حضرت قتاده ؒ او حضرت ابن جریج ؒ نه همدا قول نقل دې. حضرت ابن عباس ؓ نه هم دا روایت نقل شوې دې والله اعلم.

دنصارااوپیژندګلو:- نصاری د **﴿نصران﴾** جمع ده لکه دنشوان جمع نشاوی او سکر جمع سکاری ، ددې مونث **﴿نصرانة﴾** راځي. اوس چونکه د نبی کریم ﷺ زمانه راغله او نبی کریم ﷺ ټولې دنیا طرفته رسول اولیږلې شو نو په هغوی باندې او په ټولو باندې د نبی کریم ﷺ اتباع واجب شوه. او دنبی کریم ﷺ دامت نوم مومن کیخودلې شو ددوی دایمان او د یقین دپوخوالي په وجه او په دې وجه هم چه ددوی ایمان دټولو مخکښنو نبیانو علیهم السلام باندې هم دې اوپه راتلونکو خبرو باندې هم .

دصابی په تعریف کښې اقوال:- ① دصابی معنې یوخو بې دینه اوبې مذهبه شوې ده اود اهل کتابو یوې ډلې نوم هم وو چه هغوئ زبور لوستلو او هم په دې وجه د ابوحنیفه ؒ اواسحاق ؒ مذهب دې چه ددوی دلاس ذبح زمونږ دپاره حلاله ده. او ددوی ښځو سره نکاح کول هم جائز دی. حضرت حسن ؒ اوحضرت حکم ؒ فرمائي چه دا ډله په شان د مجوسیانو ده ، دا هم روایت دې چه دې خلقو به د فرښتو عبادت کولو ، زیاد چه کله دا واوریدل چه دا خلق پنځه وخت مونځ قبلې طرف ته کوی نواراده ئې اوکړه چه ددوی جزیه معاف کړی لیکن ورسره دا هم معلومه شوه چه هغوی مشرکان دی نوزیاد دخپلې ارادې نه منع شو.

② ابوالزناد ؒ فرمائي چه دا خلق عراقیان وو اودبکوثي اوسیدونکي وو ،ټول نبیان علیهم السلام ئې منل،هر کال کښې به ئې دیرش روژې نیولې اویمن طرفته به ئې مخ کولو او ورځ کښې به ئې پنځه مونځونه کول .وهب بن منبه وائي دا خلق الله ﷻ پیژني. دوی په هیڅ شریعت باندې نه دی اوکفار هم نه دی.دعبدالرحمان بن زید ؒ قول دې چه داهم یومسلك دې چه دا خلق په جزیره موصل کښې وو﴿لااله الاالله﴾به ئې وئیل او هیڅ یوکتاب یا نبی به ئې نه منلو اونه به ئې څه خاص شریعت باندې عمل کولو. مشرکانوبه هم په دې بناء باندې نبی کریم ﷺ اود نبی کریم ﷺ صحابه کرامو ؓ ته صابی وئیل.د ﴿لااله الاالله﴾ وئیلو په وجه ددوی دین نصرانیانو سره ملاویږي. دهغوی قبله جنوب طرف ته وه. دې خلقو به وئیل چه مونږ دحضرت نوح ؑ په دین باندې یو. یو قول دا هم دې چه دا دیهودو اود مجوسیانو ګډوډ شوې دین وو. ددوی ذبح خوړل اوددوی ښځو سره نکاح کول منع دی.حضرت مجاهد ؒ ، حضرت حسن ؒ او د ابن ابی نجیح ؒ هم دا فتوی ده.قرطبی ؒ فرمائي چه ماته ترکومې پورې معلوم شوی دی چه دا خلق موحد وو لیکن د ستورود تاثیر او د نجوم معتقد وو.ابو سعید اصطخری ؒ په دوی باندې دکفر فتوی ورکړې ده.

③ رازی ؒ فرمائي چه دا خلق ستوری پرست وو. اودوی طرف ته حضرت ابراهیم ؑ لیږلې شوې وو. دحقیقت حال علم خو ئې صرف الله ﷻ ته دې خو په ظاهر دا قول ښه معلومیږي چه دا خلق نه یهودیان

وو اونه نصرانیان او نه مجوسیان او نه مشرکان وو بلکه دا خلق فطرت باندې وو. د یو خاص مذهب پابند نه وو. او هم په دې وجه به مشرکانو نبي ﷺ صحابه کرامو ؓ ته صابي ونیل. یعنی دې خلقو ټول مذهبونه ترک کړي وو. دبعضو عالمانو قول دې چه هغوی صابیان وو چه دوی ته هیڅ یونبي دعوت نه وي رسیدلې. والله اعلم.

د صابي د ذبیحې حکم

مسلک حنفي:- په هدایه کښې دی ﴿وَيَجُوزُ تَزْوِيجُ الصَّابِئَاتِ إِنْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِدِينِ نَبِيٍّ وَيُقِرُّونَ بِكِتَابٍ لِأَنَّهُمْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ﴾ او جائز دې نکاح کول دَ صابیه ښځو سره که هغوی ایمان لرلو دَ چا نبي په دین او منلو ئې څه کتاب لره. په دې عبارت کښې د صابیه تعریف شوې دې او د دې سره د نکاح جواز خودلې شوې دې نو هرکله چه د دې سره نکاح جائز شوه دغه شان به د دې ذبیحه هم حلاله وي لکه څنګه چه د اهل کتابو ذبیحه حلاله ده او نکاح ورسره هم جائز ده از شاه فیصل (تسهیل الهدایه ۲۰۱۳).

وَإِذْ	أَخَذْنَا	مِيثَاقَكُمْ	وَرَفَعْنَا	فَوْقَكُمُ	الطُّورَ	خُذُوا
اویادکړئ کله چې	واخسته مونږ	پخه وعده ستاسو نه	اوپورته کړه مونږ	دپاسه ستاسو	کوه طور	اونیسئ

اوکله چې مونږ ستاسونه وعده واخسته (چې دتوراة حکمونه اومنئ) اوکوه طورمودرباندې اوچت کړو

مَا	آتَيْنَاكُمْ	بِقُوَّةٍ	وَاذْكُرُوا	مَا	فِيهِ
هغه کتاب	چې درکوونې مونږ تاسو ته	په مضبوطیا سره	اویادکړئ	هغه احکام	چې په دې کښې دی

اودرته مواوونیل چه په دې حکمونو په کوشش سره اوعمل اوکړئ اوپه دې کښې چه څه دی هغه یاد کړئ

لَعَلَّكُمْ	تَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾	ثُمَّ	تَوَلَّيْتُمْ	مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ
دې دپاره چې تاسو	دتقوی په لارروان شئ	خوبیا	واپس شوئ تاسو	روستو ددغه وعدې نه

ددې دپاهر چه ځان دګناه نه اوساتئ اخوددغې پخې (وعدې) نه پس هم تاسو دخپلولوظونونه اوګرزیدئ

فَلَوْلَا	فَضْلُ اللَّهِ	عَلَيْكُمْ	وَرَحْمَتُهُ	لَكُنْتُمْ
نوکه چرې نه وې	فضل د الله	په تاسو باندې	اورحمت د هغه	نوخامخابه شوې وئ تاسو

نوکه دالله مهرباني اورحمت درباندې نه وې (اونرمي نې درسره نه وې کړې) نو تاسو به (د خپل دې عمل په وجه)

مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٦٤﴾
دنقصان موندونکونه

د تاوانیانو څني وئ (اوهلاک شوې به وئ)

قوله تعالی:- ﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ﴾

د کوه طور د سرونو دپاسه کول:- په دې آیتونو کښې الله ﷻ بني اسرائیلو ته وعده وریادوی چه تاسو نه مادخپل عبادت او خمادنبي دتابعدارئي وعده اخستې ده او ددې وعدې پوره کولو دپاره اومنلو دپاره ما ستاسوپه سرونو باندې کوه طور غر راټیټ کړې وو. اوبل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ﴾ الخ. کله چه مونږ دهغوی په سرونو باندې سیورئ کړو غر لره اودوی یقین اوکړو چه دا به اوس دوی لره تباه اوچخنړې کړي نو په هغه وخت دوی زمونږ ورکړې شوی څیزونه کلك اونیول او په دې کښې چه څه دی دا یادکړئي نو بچ به شئ. دطور نه مراد غر دې لکه چه د سورت اعراف آیت کښې دې

اولکه ښنګه چه دصحابه کرامو ﷺ او تابعینونه ددې تفسیر شوې دې (۱)اوهم دا ظاهر دی. طور هغه غر ته ونیلې شی چه په هغې باندې څه زرغونیږی(۲)په حدیث فتون کښې د حضرت ابن عباس ﷺ نه روایت دې چه کله هغوی د اطاعت نه انکار اوکړو نوپه هغه وخت غر دهغوی دسرونو دپاسه راتیټ شو چه اوس واورئی. سدی ﷫ وائی چه ددوی دسجدې کولو دانکار په وجه ددوی په سرونو باندې غر راتیټ کړې شو لیکن په دغه وخت کښې دوی تهول په سجده کښې پریوتل او دویرې دوجې نې پاس کتل،الله ﷻ په دوی باندې خپل فضل اوکړو او غر نې ترې اخوا کړو. هم په دې وجه هغوی داسې سجده خوښوی چه نیمه تنه ئې په سجده کښې وی او بل طرفته هغوی پاس ګوری .

دکوم څیز د نیولو حکم شوې وو؟:- چه کوم مونږ درکړل ددې نه مراد تورات دې. دقوت نه مراد اطاعت دې یعنی تورات باندې مضبوطیا سره دعمل کولو وعده اوکړئ ګنی تاسو باندې به غر راوغورزولې شی. او په دې کښې چه څه دی هغه یادکړئ یعنی تورات لره لولئ (۳) خو دې خلقو ددې دومره پوخ میثاق او د اعلی وعدې هم لحاظ اونه ساتلواووعده خلافی ئې اوکړه ، اوس دالله ﷻ رحمت او کرم نه وې او هغه توبه قبلونکې نه وی. اود نبیانو سلسله ئې جاری نه وې ساتلې نو یقینًا تاسو ته به زبردست نقصان رسیدلې وې ددې وعدې د ماتولو په وجه او په آخرت کښې تاسو بربادشوی وې.

اِعۡتَدَوۡا	الَّذِيۡنَ	عَلِمۡتُمُ	وَلَقَدۡ
چې تجاوز ئې کړې وو	دهغه کسانو	معلومه ده تاسو ته قیصه	اوخامخا

اوتاسوهغه کسان ښه پیژنئ چې د خالی په ورځ ئې نافرمانی

خَاسِئِيۡنَ ﴿۶۵﴾	قِرَدَةً	كُوۡنُوۡا	لَهُمۡ	فَقُلۡنَا	فِى السَّبۡتِ	مِنۡكُمۡ
ذلیلان	شادوګان	شئ	هغوئ ته	نواووئیل مونږ	په په ورځ د خالی کښې	ستاسو نه

(چه دمهیانونیولو) کړې وه | نومونږورته اووئیل چې خوار اوذلیله د شادوګانو شکلونه اختیار کړئ

بَيۡنَ يَدَيۡهَا وَمَا خَلۡفَهَا	لِّمَا	نَكَالًا	فَجَعَلۡنٰهَا
اودروستو راتلونکی نسل دپاره	دهغه وخت خلقو دپاره	یوعبرت	پس اوګرځوله مونږ دا واقعه

نومونږ دغه واقعه دهغه زمانې (دخلقو دپاره) او د راتلونکو خلقو دپاره عبرت اوګرزوله (اودغه شان)

لِّلۡمُتَّقِيۡنَ ﴿۶۶﴾	وَمَوۡعِظَةً
دپاره دپرهیزګارانو	اونصیحت

د پرهیزګارو خلقودپاره مو نصیحت اوګرځولو

قوله تعالى:-وَلَقَدۡ عَلِمۡتُمُ الَّذِيۡنَ اعۡتَدَوۡا مِنۡكُمۡ فِى السَّبۡتِ فَقُلۡنَا لَهُمۡ كُوۡنُوۡا قِرَدَةً خٰسِئِيۡنَ

دخالی په ورځ د ښکار کولو واقعه:- ددې واقعې پوره تفصیل په سورت اعراف کښې دې چه په هغه ځائې کښې فرمانیلې شوی دی چه ﴿وَاسۡئَلۡهُمۡ عَنِ الۡقَرۡيَةِ الَّتِىۡ﴾ الخ.هم هغه ځائې کښې به ددې پوره تفسیر بیان کړې شی،انشاء الله .دا دایله کلی اوسیدنکی وو. په دوی باندې د هفتې (خالی)دورځې تعظیم لازم کړې شوې وو ،په دې ورځ ښکارهم منع کړې شوې وو او دالله ﷻ په حکم سره به په دې ورځ مهیان

---

(۱) ابن ابی حاتم : ۱ / ۲۰۳-

(۲) ابن ابی حاتم : ۱ / ۲۰۳-

(۳) ابن ابی حاتم : ۱ / ۲۰۳-

زیات وو نوهغوی حیله جوړه کړه اوکندې نې اوکنستلې، رسئ او کونډې بڼئ واچولې اودهفتې په ورځ هغه (مهیان) راغلل او په دې (کونډو او کندو) کښې به انختل او داتوار په ورځ دوی هغه اونیول. په دې جرم باندې الله ﷻ دهغوی شکلونه بدل کړل.

د مجاهد یوغریب قول:- مجاهد رحمه الله فرمائي چه شکلونه ئې نه وو بدل شوی بلکه زړونه ئې مسخ کړې شوی وو ، داصرف دمثال په طور دی لکه څنګه چه د عمل نه کولو والا علماء دخرو سره مثال ورکړې شوي دې. لیکن داغریب قول دې او د قران پاك واضحه الفاظو نه هم خلاف دی. په دې آیت باندې بیا سورت اعراف آیت ﴿وَاسْئَلْ﴾ الخ او ﴿وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ﴾ الخ باندې نظر واچوني. حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائي چه ددوی ځوانانونه شادوګان جوړ شو او بوډاګانو نه ئې خنزیران جوړ شو. ([1]) قتاده رحمه الله فرمائي چه د ټولو ښځواوسړو نه ئې لکئ والا شادوګان جوړ شوی وو. آسماني آواز راغلو﴿كُوْنُوْا قِرَدَةً﴾ چه تاسو شادوګان جوړ شئ. نو ټول په ټوله شادوګان شو. ([2])چه کومو خلقو دوی لره ددې مکرو و فریب نه منع کول اوس هغوی راغلل او وې وئیل چه آیا مونږ مخکښې تاسو نه منع کولئ څه ؟ نو هغوی سر خوزولو یعنی آو.

د مسخ شوو خلقو هلاکت:- حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائي چه په لږ وخت کښې هغوی ټول هلاك شو اودهغوی نسل هډوپاتې نشو([3])،دریو ورځو نه زیات هیڅ یومسخ شوی قوم نه پاتې کیږی.دا ټول په دریو ورځو کښې راښکلو سره هلاك شو په پوزه پوزه راښکلو سره. خوراك څکاك او نسل ئې ټول منقطع شو.دا خو ځناور دی چه داشان پیدا شوی وو ،الله ﷻ چه څه غواړي او څنګه ئې غواړی پیدا کوی آو چا لره څنګه غواړی نوهغه شان تر جوړوی([4]) (الله ﷻ دې مونږ دخپل غضب اوغصې او دخپلو نیولونه او دخپل دنیاوی او اخروی عذاب نه دې مونږ ته نجات راکړی آمین) د﴿خَاسِئِيْنَ﴾ معنی ذلیل او کمینه ده. ددوی تفصیلي واقعه حضرت ابن عباس رضی الله عنه وغیره چه کومه بیان کړې ده هغه واورئ. په دوی باندې دجمعې احترام او ادب فرض کړې شوې وو لیکن هغوی دجمعې ورځ خوښه نه کړه اود هفتې ورځ ئې مقرر کړه او په دې ورځ دعزت په طور په دوی باندې ښکارکول وغیره په دې ورځ حرام کړې شو. بل طرفته د آزمیښت په وجه دهفتې په ورځ به ټول مهیان پاس راتلل او ټوپونه به ئې وهل ، په باقی ورځو کښې به په نظر نه راتلل ،ترڅه وخته پورې دوی خوخاموش وو اودښکار کولو نه منع وو.

دښکار دپاره حیله لټول:- دې نه پس په دوی کښې یو سړی داحیله راویستله چه دهفتې په ورځ ئې مهیان اونیول او کونډه ئې واچوله او یو غاړې ته ئې تار په څه ځیز پورې اوتړلو. او د اتوار په ورځ لاړواو هغه ئې راواخستل او پاخه ئې کړل او ددې خوشبو په خلقو باندې اولګیدله نو خلقو تړې نه تپوس اوکړو نو ده اووئیل چه ما خو نن داتوار په ورځ باندې ښکار کړی دې ، آخر دا راز ښکاره شو او خلقو داحیله خوښه کړه اوداشان هغوئ ټولو دماهیانو ښکار شروع کړو ،بیا بعضو د دریاب سره نزدې کندې ویستلې.دهفتې په ورځ چه به کله مهیان په دې کښې راتلل نو دابه ئې بندوله او داتوار په ورځ به ئې دا نیول ،

نیکان خلق:- څه خلق چه په دوی کښې نیکان وو او ریښتوني مسلمانان وو هغوی به دوی منع کول لیکن ددوی جواب به داوو چه مونږ دهفتې په ورځ ښکار نه کوؤ ، مونږ خو د اتوار په ورځ ښکار کوؤ. ددې ښکار کولو والو او ددې نه منع کولو والونه سوا یوه بله ډله راووتله چه دمصلحت وخت تیرولو

---

[1]) ابن ابي حاتم : ۱ / ۲۱۰)–
[2]) ابن ابي حاتم : ۱ /۲۰۹)–
[3]) ابن ابي حاتم : ۱ /۲۰۹)–
[4]) الطبری: ۱۶۷/۲)–

او دوارو ډلو لره راضي کولو والا وو . هغوی خو نه ددوی سره ملګرتیا کوله او نه به ئې ښکار کولو اونه به ئې ښکار نه خلق منع کول. بلکه منع کوونکی ته ئې وئیل چه دې قوم ته ولې نصیحت کوئې ،دوی به الله ﷻ هلاك کړي یا به ورته سخت عذاب ورکړي او تاسو خپل فرض ادا کړو دوی مو منع کړه. هرکله چه نه مني نو اوس دوی پریږدئي ، منع کوونکو به جواب ورکولو چه یو طرفته خو دالله تعالی په نیز مونږ چه معذور شو ددې په وجه او بل په دې وجه چه شائد نن نه نو سبا اوکه سبا نه وی نوبله ورځ به دوی اومني اودالله ﷻ دعذاب نه به بچ شي. بالاخر دې مسلم جماعت ددې حیله کوونکو ډلې سره بائیکاټ اوکړو اوددوی نه بالکل جدا شو. دکلي په مینځ کښې ئې یو دیوال اووهلو او یو دروازه ئې دتګ راتګ دپاره پریښودله.په دې حیله کوونکې نافرمانوباندې هم داشان څه موده تیره شوه. یو ورځ چه کله دامسلمانان دخوب نه رابیدار شو دخوب نه او ورځ راوختله نوتر هغه وخته پورې دې خلقو خپله دروازه بیرته نه کړه او نه ددوی آوازونه راتلل ، دا خلق حیران وو چه نن څه خبره ده؟

دعجیبه منظر لیدل:- آخر چه کله وخت زیات تیر شو نو خلقو په دیوال باندې اوکتل نو په هغه خانې کښې عجیبه منظر ورته په نظر راغلو،وې کتل چه ټول خلق ښځو او ماشومانو سره شادوګان شوی دی اودهغوی کورونه څنګه چه دشپې نه بند وو هم هغه شان بند وو او دننه ټول خلق د شادوګانو پشان وو او ددوی لکۍ شوې وې. بچی د وړوکو شادوګانو په شان ، سړي د لویو شادوګانو په شان او ښځو نه ماده شادوګانې جوړې شوې وې. اوهر سړې به پیژندې کیدو چه دا فلانې کس دې اودا فلانۍ ښځه ده اودا فلانې بچې دې. وغیره وغیره. اودا هم یاد ساتل پکار دی چه کله داعذاب راغلو نو نه صرف دا خلق هلاك شو چه کومو ښکار کولو بلکه هغه خلق هم هلاك شو چه مصلحت پسند وواو دوی ئې نه منع کول او خاموشه ناست وو اودوی سره ئې تګ راتګ نه وو پریښودې. بلکه صرف هغه خلق باقې پاتې شو چه کومو منع کول او ددوی نه جدا شوی وو. دا ټول اقوال اودقران پاك ډیر آیتونه وغیره په دې ګواه دی صحیح خبره داده چه دهغوی شکلونه بدل شوی وو او په رښتیاؤ ترینه شادوګان جوړ شوی وو. نه صرف دا چه معنوی مسخ وه یعنی ددوی زړونه دشادوګانو په شان وو لکه څنګه چه د حضرت مجاهد رحمه الله قول دې،صحیح تفسیر هم دا دې چه الله ﷻ دوی نه خنزیران او شادوګان جوړ کړی وو او ظاهری شکلونه ئې هم ددوی دبدو ځناورو په شان وو ،والله اعلم.

په واقعه کښې عبرت:- ﴿فَجَعَلْنٰهَا﴾ کښې د﴿ها﴾ ضمیر مرجع د﴿قِرَدَةً﴾دې یعنی مونږ دې شادوګانو لره د عبرت سامان جوړ کړل .ددې مرجع ﴿حیتان﴾ دې یعنی مهیانو لره یا ددې مرجع﴿عقوبة﴾ دې یعنی دا سزااودا هم وئیلې شوی دی چه ددې مرجع ﴿قریة﴾دې یعنی دا کلی مونږ دمخکښو اوروستوخلقو دپاره عبرتناك جوړکړو او صحیح خبره دا معلومیږی چه قریه ترې مراد ده او قریه نه مراد اهل قریه دی.

﴿ نَكَالًا ﴾ وائی عذاب او سزا ته لکه څنګه چه په بل ځائې کښې دی چه ﴿ فَأَخَذَهُ اللهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولٰى﴾ دامو دعبرت سبب جوړ کړل د مخکښو روستو والو کلو دپاره لکه څنګه چه په بل ځائې کښې دی چه ﴿ وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِنَ الْقُرٰى الخ ﴾ مونږ ستاسو چاپیرچل کلی هلاك کړل او نښې مو جوړ کړل چه داخلق واپس راشی اوارشاد دې چه ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ ﴾

بل مطلب:- اودا هم مطلب بیان شوې دې چه دهغه وخت موجوده خلقو دپاره اودهغوی نه پس راتلونکو خلقو دپاره دعبرت واقعه او دلیل جوړ شی. اګر چه بعضې خلق وائی چه دمخکښو روستو دپاره دا یوسبق دې. لیکن ظاهر دی تیر شوی خلق د راتلونکو خلقو دپاره . واقعه که هر څومره زبردسته او عبرتناکه وی دلیل نشی جوړیدلې ځکه چه هغوی خو تیر شو. نو قول صحیح هم دادې چه په دې ځائې کښې مراد مکان او ځائې دې یعنی دهغوی نه ګیر چاپیره کلی او هم دا تفسیردې د حضرت ابن عباس رضی الله عنه اوسعیدبن جبیر رحمه الله. والله اعلم. او دا معنی هم بیان شوې ده چه دهغوی مخکښې ګناهونه اودوی نه پس دراتلونکو خلقو داسې ګناهونو دپاره مونږ د داسې سزا سبب جوړ کړل لیکن صحیح هم هغه

دي چه دکومې صحت مونږ بیان کړو د چاپیرچل کلی. قران پاك فرمائي چه ﴿ وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِّنَ الْقُرٰى الخ﴾ او فرمان دي چه ﴿ وَلَا يَزَالُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا الخ ﴾ اوفرمان دي چه ﴿ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا نَاْتِى الْاَرْضَ الخ ﴾ .

امت محمدیه دپاره تنبیه:- غرض دا چه عذاب دراتلونکو خلقو دپاره او ددوی نه پس خلقو دپاره یو سبق دي. او هم ددې وجې نه ﴿وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِيْنَ﴾ یعنی دا روستو راتلوونکو پرهیزګارانو دپاره دعبرت سامان دي. تر دې پورې چه د حضرت محمد ﷺ د امت دپاره چه دا خلق ویره کښې وی چه کوم عذاب اوسزا په هغوی باندې دهغوی دحیلو او مکر او فریب په وجه ، او حرام لره حلال ګڼړلو په وجه نازل شو نو اوس چه څوك داسې کوی هسې نه چه هم هغه سزا په هغوی باندې راشي. یو صحیح حدیث امام ابوعبدالله بن بطه رحمه الله وارد کړې دي چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ﴿لاترتکبوا ماارتکبت الیهود فتستحلوا محارم الله بادنی الحیل﴾ یعنی تاسو هغه مه کوئی چه کوم یهودو اوکړل په حیلوحوالو سره ئې دالله ﷻ حرام حلال وې. یعنی په شرعی احکامو کښې حیلې کولو نه بچ اوسئ ، داحدیث بالکل صحیح دې او ددې ټول راویان ثقه دی. والله اعلم.

يَاْمُرُكُمْ	اِنَّ اللّٰهَ	لِقَوْمِهٖٓ	مُوْسٰى	قَالَ	وَاِذْ
حکم کوی تاسو ته	بیشکه الله	اقوم خپل ته چې	موسی	اووئیل	یاده کړه هغه واقعه کله چې
او(یادکړئی)هغه وخت چې موسی خپل قوم ته اووئیل دالله حکم دې چې تاسو(دقاتل معلومولودپاره)					
هُزُوًا ؕ	اَتَتَّخِذُنَا	قَالُوْٓا	بَقَرَةً ؕ		اَنْ تَذْبَحُوْا
په ټوقو سره	آیا ته نیسې مونږ لره	اووئیل هغوئ	یوه غوا		چې ذبحه کړئ تاسو
یوه غواحلاله کړئی هغوئ ورته اووئیل آیاته مونږ پورې ټوقې کوې هغه (موسی علیه السلام ورته)					
مِنَ الْجٰهِلِيْنَ ۝		اَنْ اَكُوْنَ	بِاللّٰهِ	اَعُوْذُ	قَالَ
دجاهلانونه		چې زۀ شم	په الله سره	زۀ پناه غوارم	اووئیل موسی
اووئیل چې زه په الله د دې خبرې نه پناه غوارم (د الله د حکم په بیانولوکښې) د ټوقو کونکو نه شم					

د خپل تره قتل کول:- ددې پوره واقعه داده چه په بنی اسرائیلو کښې یو سړې وو چه ډیر مالدار وو. دده نارینه اولاد نه وو. صرف یوه لور ئې وه او یو وراره ئې وو. کله چه ئې دې وراره اوکتل چه دا بوډا هډومړ کیږی نه نو د وراثت په باره کښې ورته خیال راغلوچه څه دې ولې قتل نه کړم؟ چه دده لور سره نکاح اوکړم او دقتل تهمت په نورو باندې اولګوم اودیت هم وصول کړم او دمقتول مالك هم جوړشم . په دې شیطانی خیال کښې هغه باحوصله شو او یوورځ ئې موقع بیا موندہ اوخپل تره ئې قتل کړو. دبنی اسرائیلو ښه خلق ددوی دجنګ جګړو نه تنګ شو او جدا شو ترې اوپه بل ښار کښې اوسیدل. دماښام به ئې دخپلې قلعې دروازه بندوله سحر به ئې بیرته کوله. هیڅ یو مجرم به ئې نه پریښودلو. دې هلك (وراره) د خپل لاش واخستلو او د قلعې پاټك سره ئې واچولو. واپس راغلو او خپل تره ئې تلاش کولو. بیائې هله ګله جوړه کړه چه زما تره چا قتل کړې دې او په دې قلعې والو باندې ئې تهمت اولګولو. اوده د دیت درقم مطالبه اوکړه. هغوی ددې قتل اود دیت نه انکارا وکړو او وې وئیل مونږ ترینه نه یو خبر. خو دې په ضد شو تردې پورې چه خپل ملګری ئې واخستل او جنګ ئې جوړ کړو.

موسی علیه السلام ته تلل:- داخلق عاجزه شو او حضرت موسی علیه السلام ته راغلل او واقعه ئې ورته عرض کړه چه ائې دالله ﷻ رسوله هیڅ بې هیڅ په مونږ باندې دقتل تهمت لګوی حالانکه مونږ بری الذمه یو. حضرت موسی علیه السلام دالله ﷻ نه دعا اوکړه او د هغه ذات د طرفنه نه وحی نازله شوه یو غوا ذبحه کړئ. هغوی اووئیل چه ائې دالله ﷻ رسوله چرته د قاتل معلومول اوچرته د غوا ذبح کولو حکم؟ آیا ته مونږ سره ټوقې

کوې څه ؟ حضرت موسیٰ ﷺ ورته اوونیل اعوذبالله (دشریعت دمسئلو په وخت کښې) د ټوقې کول د جاهلانوکار دې. دالله ﷻ حکم هم دادې.

عبث تپوسونه کول: اوس که دا خلق تلي وې اوغوائې ذبح کړې وې نو کافي به وه لیکن هغوی سوالونه شروع کړل او وې وئیل چه هغه غوا څنګه پکار ده؟

د غوا صفتونه:- په دې باندې حکم نازل شو چه نه ډیره بوډئې ده اونه ډیره وړه ده (بلکه) ځوانه ده. هغوی اوونیل چه داسې غواګانې خو ډیرې دی دا اوفرمائې چه دهغې رنګ څنګه دې؟ وحی راغله چه دهغې رنګ بالکل صفا زیړه ده. او هر کتونکی ته ډیره ښکلې ښکاری. بیائې اوونیل چه حضرت داسې غواګانې خوډیرې دی. څه بل خاص صفت ئې بیان کړئې. وحی راغله چه هغې باندې هیڅ کله هم پیوۀ نه ده شوې، پټو ته پرې اوبه نه دی ورکړې شوی دهر عیب نه بالکل پاکه ده. یو رنګ ئې دې ، هیڅ داغ پرې نشته دې ،چه څومره به دوی سوالونه کول دومره په حکم کښې سختی راتله.

د پلار تابعداری :- اوس دداسې غوا په تلاش کښې اووتل اوهغه صرف یو هلك سره ملاؤ شوه. دا ماشوم دخپل پلار ډیر زیات فرمانبردار وو. یو ځل دده پلار اوده وو اودنقدو د پیټۍ چابی دده سر ته پرته وه ، یو سوداګر یو قیمتی هیرا خرڅوله . هغه اوونیل چه څه دا خرڅول غواړم ،هلك ورته اوونیل چه څه به ئې درنه واخلم. اوددې قیمت اویا زره مقرر شو. هلك ورته اوونیل چه لږ صبر اوکړه چه کله زما پلار پاسی نو څه به دهغه نه چابی واخلم او تاته به قیمت درکړم. هغه اوونیل که اوس رقم راکوې نو څه به ستا نه لس زره کمې واخلم. هلك اوونیل چه نه څه خپل پلار نه پاسوم. که ته لږ شان ایسار شې نو څه به تاته د اویازروپه ځائې اتیا زره درکړم. همداشان یوطرفنه او بل طرفنه کمې زیاتې شروع شو تر دې پورې چه تاجر ورته دیرش زره قیمت مقرر کړو. که ته اوس پلار پاسوې اوماته رقم راکړې نو څه ستا نه دیرش زره واخلم. هلك ورته اوونیل که ته لږ ایسار شې چه زما پلار پاسی نو څه به تاته یو لاکهه درکړم. آخر هغه خفه شو او خپله هیره ئې واپس واخستله او لاړو. د پلار ددې بزرګۍ او دهغه د راحت او دهغه دادب خیال ساتلو په احترام کښې الله ﷻ ددې هلك نه ډیر خوشحاله شو او ده ته ئې دا غوا ورکړه.[۱]

دهلك نه دغوا مطالبه کول:- هرکله چه بنی اسرائیلوداقسمه غوابیا مونده اوددې هلك نه بغیر بل چا سره داسې نه وه ، نو ده ته وائی چه ددې غوا په بدله کښې دوه غواګانې واخله خو هغه هلك انکار کوی. بیا وائی چه درې غواګانې واخله خو هغه هلك نه راضی کیږی . هغوی تر لسو (غواګانو) پورې شمیر اورسو خو دې نه منی اودا خلق حضرت موسیٰ ﷺ ته شکایت کوی. حضرت موسیٰ ﷺ ورته اوونیل چه څه دې غواړې هغه ورکړئې او غوا ترې واخلئ. آخر د غوا د وزن برابر ورته سره زر ورکړې شو نو بیا دې هلك خپله غوا خرڅه کړه. دا برکت الله ﷻ دې هلك ته مور پلار دخدمت په بدله کښې ورکړو. او دې ډیر زیات محتاج وو او دده پلار وفات شوې وو. اودده کونډه مور ډیره غریبه وه.

د غوا اخستل:- غرض دا چه غوا ئې ترې واخستله او دائې ذبح کړه او ددې دبدن یو حصه ئې دمقتول په جسم باندې اووهله نو دالله ﷻ په قدرت سره هغه مړې ژوندې شو اودهغه نه تپوس اوکړې شو چه ته چا قتل کړې ئې ؟ هغه اوونیل زما وراره څکه چه هغه زما مال واخلی او زما لور سره نکاح اوکړی ، بس دومره وینااوه او هغه دوباره مړ شو اودقاتل معلومات اوشو. او په بنی اسرائیلو کښې جنګ چه کیدونکې وو ختم شو.اودا فتنه ختمه شوه. دهغه مرده دا وراره خلقو اونیولو اودهغه دا مکار توب ښکاره شو اوهغه ددې په بدله کښې قتل کړې شو. داواقعه مختلفو الفاظو سره روایت کړې شوې ده. په ظاهره دا معلومیږی چه دا واقعه دبنی اسرائیلو ده چه ددې تکذیب یا تصدیق مونږ نشو کولې. خو روایت جائزدې. او په دې آیت کښې هم بیانیږی چه ائې بنی‌اسرائیلو زما هغه نعمت هم مه هیروئې چه

مادعادت خلاف د معجزې په طور ديو غوا (دغوښې ټکړې) په لګولو سره هغه مرده ژوندې کړو او دهغه مقتول اود قاتل معلومات اوشو. او يو خوريدونکې فتنه ختمه شوه.

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَّنَا مَا

| اووئيل هغوئ| اوغواړه | دپاره زمونږ درب خپل نه|چې بيان کړي|مونږته| چې څنګه ده

|هغوئ اووئيل زمونږ دپاره د خپل رب نه تپوس اوکړه

هِيَ ط قَالَ اِنَّهٗ يَقُوْلُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا فَارِضٌ

هغه | اووئيل موسی| چې بيشکه| الله فرمائی | چې وی دې هغه | داسې غوا | چې نۀ بوډئ وی |

چه دا غوا به څنګه وی | هغه (موسی) اووئيل چې الله وائی دايوه داسې غواده چې نه ډيره زړه ده

وَّلَا بِكْرٌ ط عَوَانٌۢ بَيْنَ ذٰلِكَ ط فَافْعَلُوْا مَا تُؤْمَرُوْنَ ﴿۶۸﴾

اونۀ بچئ| بلکه ميانه حاله وی| په منځ ددې کښې| پس اوکړئ| هغه | چې دکومې درته حکم کيږي

اونۀ ډيره وړه ده | بلکه ددې په مينځ کښې درميانه ده | نوتاسوته چه کوم حکم کولې شی په هغې عمل اوکړئ

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَّنَا مَا لَوْنُهَا ط

اووئيل هغوئ|اوغواړه |دپاره زمونږ| درب خپل نه | چې بيان کړي| مونږ ته |چې څه دې| رنګ دهغې

هغوئ اووئيل چې دخپل رب نه زمونږ دپاره بيا تپوس اوکړه چې مونږته دهغې رنګ اوښائی

قَالَ اِنَّهٗ يَقُوْلُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَآءُ لا فَاقِعٌ لَّوْنُهَا تَسُرُّ

اووئيل موسی|چې بيشکه | الله وائی | چې وی دې هغه غوا| زيړه |شوخ دې وی |رنګ دهغې|چې خوشحالوی

هغه (موسی) اووئيل چې الله پاک وائی دايوه تکه زيړه غوا ده| چې (په کتلو سره) د زړونه خوشحالوی

النّٰظِرِيْنَ ﴿۶۹﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَّنَا

کتونکولره | اووئيل هغوئ| اوغواړه | دپاره زمونږ|د رب خپل نه | چې بيان کړي مونږ ته

هغوئ اووئيل چې ته زمونږ دپاره د خپل رب نه يوځل بيا تپوس اوکړه چې مونږ ته (د کار کولو په اعتبارسره)

مَا هِيَ لا اِنَّ الْبَقَرَ تَشٰبَهَ عَلَيْنَا ط وَاِنَّآ اِنْ شَآءَ اللّٰهُ

چې څه قسم ده هغه| بيشکه غواګانې| ګډې وډې شوې|په مونږ باندې|او مونږ |که اوغواړي| الله |

اوښائی) چې داڅنګه غوا ده | ځکه چې غواګانې په مونږ باندې ګډې وډې شوې |اوکه الله اوغواړي

لَمُهْتَدُوْنَ ﴿۷۰﴾ قَالَ اِنَّهٗ يَقُوْلُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا ذَلُوْلٌ

خامخالارموندونکی يو | اووئيل موسی | بيشکه | الله وائی |چې هغه |داسې غوا ده| چې نۀ ده کار کونکې

نومونږبه ئې خامخابياموندې شو|هغه (موسی)اووئيل الله فرمائی چې دايوه داسې غوا ده چې جوتی نه ده

تُثِيْرُ الْاَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ ج مُسَلَّمَةٌ لَّا شِيَةَ فِيْهَا ط

چې اړوی | زمکه |اونۀ اوبۀ کوی پټې (فصل)|صحيح سالمه ده | نشته داغ |په هغې کښې

چه يوې کوی يا اوبۀ خورکوی بالکل سالمه ده| (د کار نه کولو په وجه) هيڅ داغ پرې نشته

كَادُوا	وَمَا	فَذَبَحُوهَا	جِئْتَ بِالْحَقِّ ط	الْئٰنَ	قَالُوا
اونۀ وو نزدې	هغه	بیاذبحه کړه هغوئ	حق خبرې ته	اوس راغلې ته	اووئیل هغوئ

هغوئ اووئیل چې هیله اوس دې پوره تفصیلي خبره اوکړه نوغوا ئې پیدا کړه او، غوائې حلاله کړه

يَفْعَلُونَ ۝
چې کړې ئې وې دا کار
اونزدې وو چه دا کار ئې نه وو کړې،

د غوا باره کښې تپوسونه:- دبنی اسرائیلو دسرکشئ او د نافرمانئ او دالله ﷻ په حکم کښې خبرې کولو بیان په دې ځائې کښې کیږی چه حکم آوریدو سره په دې باندې ئې عمل اونکړو بلکه په دې کښې ئې مچختی لټول اوبار بار به ئې سوالونه کول .ابن جریج فرمائی چه هغوی حکم ملاویدو سره هره یوه غوا ذبح کړې وې نو دابه کافي وه. خو هغوی پرله پسې سوالونه کول اوپه کار کښې سختي زیاتیده. آخر کښې که هغوی انشاء الله نه وې وئیلې نو نوره به هم دا سختي هیڅکله نه وه لرې شوې اوپه دوی باندې به اظهار نه وو شوې([1])

د ړومبی سوال په جواب کښې اووئیلې شو چه نه هغه بوډئی ده اونه بالکل کم عمر والا ده بلکه د درمیانه عمر ده. بیا د دویم سوال په جواب کښې ددې رنګ بیان شو چه هغه دزیړ رنګ والا ده او چمکداره ده چه کتونکو باندې ښه لګی.د حضرت ابن عباس رضی الله عنه قول دې چه څوك زیړ پیزار اچوی هغه به هر وخت خوشحاله وی اوددې جملې نه استدلال دې چه ﴿تَسُرُّ النّٰظِرِيْنَ۝﴾([2]) بعضو وئیلی دی چه ددې نه مراد سخت تور رنګ دې لیکن اول قول صحیح دې اودابله خبره ده چه مونږداسې اووایو چه ددې د شوخئ اود چمك په وجه تور رنګې معلومیده. وهب بن منبه وائی چه دومره شوخه وه چه داسې معلومیده چه ددې نه دنمر شغلې راخیژی .په تورات کښې چه ددې رنګ سور بیان کړې شوې دې خو شاند دا عربئ والو غلطی ده .والله اعلم.

د غوا د کار نوعیت:- چونکه دې رنګ اوددې عمر غواګانې دوی ته ډیرې په نظر راغلې نوهغوی بیااووئیل چه انې د الله ﷻ نبی څه بله نښه اوښایه چه شك ختم شی،انشاء الله اوس به لار ملاؤ شی. که هغوی انشاء الله نه وې وئیلې نوهغوی ته به تر قیامته پورې پته نه لګیده اوکه هغوی داسوالونه نه کولې نوپه هغوی باندې به دومره سختي نه وې بلکه چه کومه غوائې هم ذبحه کړې وې نو هغه به کافي وې. ددې مضمون په یو مرفوع حدیث کښې هم راغلې دې لیکن دهغې سند غریب دې . صحیح خبره دا معلومیږی چه دا د حضرت ابو هریره رضی الله عنه خپل کلام دې والله اعلم.دې ځل ددې صفتونه بیان شو چه هغې باندې یوۀ نه ده شوې ، اوبه پرې نه دی راویستلې شوې ددې په چمړه باندې څه داغ نښته دې ، یو رنګ ی دې ، په ټول بدن کښې ئې یو ځائې کښې هم بل رنګ نشته دې.ددې لاسونه مخکښې او روستو پښې او د ټول بدن اندامونه بالکل صحیح دی او مضبوط دی.

بعضې وائی چه هغه غوا کار کولو والا نه ده خو د پټو کار کوی. اوبه راوباسی خو دا قول غلط دې. نه په دې کښې څه داغونه شته دې . اوس ددومره کوششونو نه پس دوی ددې قربانئی طرفته متوجه شو ، هم ددې وجې ئې اوفرمائیل چه ذبح کولو ته نزدې نه وو او د نه ذبح کولو په بهانه کښې وو ، چا وئیلی دی چه هغوی ته خپلې رسوائی خیال وو چه پته نشته چه قاتل څوك دې. بعضې وائی. ددې

---

[1] الطبری: ۳۴۸/۱ ،

[2] ابن ابی حاتم : ۱۳۸/۱)-

قیمت په اوریدو سره هغوی ویریدلی وو، خو په بعضو روایتونو کښې راغلی دی چه ټول ددې قیمت درې دیناره مقرر شوې وو. خو دا درېو دینارو والا اود غوا د وزن برابر سرو زرو والا روایتونو کښې اسرائیلی روایتونه دی. صحیح خبره داده چه ددوی اراده د حکم پوره کولو نه وه خو اوس ددومره وضاحت نه پس اودقتل مقدمې په وجه دوی دا حکم اومنلو . والله اعلم.

یو فقهی مسئلهٔ:- ددې آیت نه په دې مسئله هم استدلال کیدیشی چه ځناور بغیر دکتلو نه قرض اخستل جائز دی. ځکه چه صفات ښکاره کړې شوی دی اوصفتونه ټول بیان کړې شو. لکه ځنګه چه حضرت امام مالك رحمه الله ،امام اوزاعی رحمه الله ، امام لیث رحمه الله ، امام شافعی رحمه الله ، امام احمد رحمه الله اود جمهور عالمانو مذهب دې ، دمتقدمینو او متاخرینو مذهب دې. اوددې دلیل د بخاری او مسلم دا حدیث هم دې چه هېڅ یو ښځه دې دبلې ښځې صفات دخپل خاوند په وړاندې داسې نه بیانوی لکه چه هغه ئې وینی. (¹)اوپه حدیث مبارك کښې نبی کریم ﷺ د دیت داوښانو صفتونه هم بیان کړی دی . قتل

خطا کښې او هغه قتل چه قصدسره مشابه وی (²)، خوامام ابوحنیفه رحمه الله او او نور کوفی عالمان او امام ثوری رحمه الله وغیره دبیع سلم قائل نه دی. هغوی وائی چه د ځناورو په صفتونو اواحوالویاندې پوره ضبط نشی کیدلې ،داشان حضرت ابن مسعود رضی الله عنه ، حضرت حذیفه بن یمان رضی الله عنه او عبدالرحمان بن سمره رضی الله عنه وغیره نه منقول دی .

بغیر د لیدو نه د ځناورخرڅولو حکم

مسلک حنفی:- علامه عثمانی رحمه الله فرمائی چه امام صاحب په ځناورو کښې د وصف بیانول کافی نه ګڼړی نو دا خبره صحیح ده اودا ایت د امام رحمه الله خلاف حجت نشی جوړیدې ځکه چه په دې کښې الله تعالی د غوا وصف بیان کړې دې او امام ابوحنیفه رحمه الله دا نه فرمائی چه د الله تعالی په وصف بیانولو سره تعین نه راځی هغوی چه انکار کړې دې نود خلقو د وصف په بیانولو سره ئې د تعین نه انکار کړې دې (احکام القران للعثمانی (۱۱۱/۳۱)-

وَاِذْ | قَتَلْتُمْ | نَفْسًا | فَادّٰرَءْتُمْ | فِيْهَا ؕ

| اوکله چې | مړکړو تاسو | یوسړې | نو په یوبل موالزامونه لګول | په باره دمړی کښې

او (یادکړئ کله) چې تاسو یوسړې دوژلو بیا (دقاتل په حقله) پخپلو

وَاللّٰهُ | مُخْرِجٌ | مَّا كُنْتُمْ | تَكْتُمُوْنَ ۚ | فَقُلْنَا | اضْرِبُوْهُ

اوالله | ښکاره کونکې وو | دهغه څه چې تاسووئ | چه پټول مو | انو اوونیل مونږ | اووهئ دامړې

کښې په جګړه شوې|اوالله هغه څیز ښکاره کولو کوم چې تاسوپټولو| نومونږ اوونیل چې دامقتول دغوا په یوه حصه

بِبَعْضِهَا ؕ | كَذٰلِكَ | يُحْيِ اللّٰهُ | الْمَوْتٰى ۙ | وَيُرِيْكُمْ | اٰيٰتِهٖ | لَعَلَّكُمْ

په یوه حصه ددې غوا| درانګې | ژوندی کوی الله | مړی | اوښائی تاسو ته نښې خپلې| دپاره ددې

اووهئ (نوژوندې اوګویابه شی) دغه شان به الله (د قیامت په ورځ) مړی ژوندی کوی اوتاسوته دخپلوقدرتونونښې ښائی

تَعْقِلُوْنَ ۝

چې تاسو پوهه شئ |

---

¹) صحیح بخاری : کتاب النکاح باب لاتباشر المراة المراة: ۵۲۴۰، صحیح مسلم: ۳۳۸، بمصرا)-
²) ابو داود ، کتاب الدیات ، باب فی دیة الخطا شبه العمد: ۴۵۴۷، وهو صحیح نسائی : ۴۸۹۵، ابن ماجه: ۲۶۲۷)-

چې تاسو دعقل نه کار واخلئ!

الله ديټو څيزونو ښکاره کونکې دي:- په صحيح بخاري کښې ﴿ادارئتم﴾ معنی ده چه تاسو اختلاف کړې دې[1] مجاهد رحمه الله وغيره نه هم دا روايت دې[2] مسيب بن رافع رحمه الله وائي چه کوم سړې په اوؤ کوټو کښې پټ شي اونيك عملونه کوي نو الله ﷻ به دده نيکئ ظاهرې کړي. داشان که څوك په اوؤ کوټو کښې پټ شي او دبدئ کار کوي نوالله ﷻ به دده دا بدي ښکاره کړي. بيائې دا آيت تلاوت کړو چه ﴿وَاللّٰهُ مُخْرِجٌ مَّا كُنْتُمْ تَكْتُمُوْنَ﴾

قوله تعالى:- فَقُلْنَا اضْرِبُوْهُ بِبَعْضِهَا ۚ كَذٰلِكَ يُحْيِ اللّٰهُ الْمَوْتٰى ۙ وَيُرِيْكُمْ اٰيٰتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ

دغوا په څه حصه د مړي وهل:- په دې ځائې کښې هم هغه د تره او وراره واقعه بيانيږي چه ددې په وجه هغوی ته دغوا د ذبح حکم شوې وو او وئيلې شوي وو چه ددې يو ټکړه واخلی او په دې باندې د مقتول بدن اووهی، هغه ټکړه د کوم ځائې وه ؟ ددې بيان خو نه قرانپاك کښې شته دې اونه په څه صحيح حديث کښې او نه مونږ ته ددې په معلوميدو سره څه فائده ملاويږي .د نه دمعلوميدوسره هيڅ نقصان نشته . ښه خبره داده چه دکوم څيزبيان نه وي نو چه مونږ هم په هغې پسې لټون نه کوؤ . اکر چه بعضو وئيلې دي چه هغه دغضروف نرم هډوکې وو. څوك وائي چه هډوکې نه وو بلکه داد پټون غوښه وه. څوك وائي چه د دواړو اوږو په مينځ کښې غوښه وه. څوك وائي چه دژبې غوښه وه. څوك وائي چه دلکئ غوښه وه وغيره .ليکن زمونږ بهتري په دې کښې ده چه څنګه الله ﷻ پټ ساتلې دی مونږ ئې هم پټ اوساتو. ددې ټکړې په لګيدوسره هغه مرده ژوندې شو. او الله ﷻ د هغوی د جګړو فيصله اوکړه اودقيامت په ورځ ئې هم دا دليل جوړ کړو.

پنځه ځايه د مرګ ذکر:- په دې سورت کښې پنځه ځائې کښې دمرګ نه پس ژوندی کيدل بيان شوی دی. يوخودې آيت﴿ ثُمَّ بَعَثْنٰكُمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ﴾ کښې دی او بل په دې قصه کښې او دريم د هغوی په قصه کښې چه د زرګونو په شمير وتلی وو او په يو ويران کلی باندې تير شوی وو. څلورم د ابراهيم ﷺ دڅلورو مارغانو وژلو نه پس په ژوندی کيدو کښې . او پنځم دزمکې دمړکيدو نه پس ددې دپاره ژوندی کيدو ته په مرګ او ژوند سره تشبيه ورکول دی.

په بيا ژوند يو دليل:- د ابو داود طيالسی رحمه الله يو حديث دې چه ابو رزين عقيلی رضی الله عنه د نبی کريم ﷺ نه تپوس اوکړو چه يارسول الله ﷺ مړی الله ﷻ څنګه ژوندی کوی ؟ وې فرمائيل چه کله ته په ويرانه زمکه باندې تير شوې ې. وې فرمائيل چه آو ، بيا ئې اوفرمائيل چه بيادې دا شنه کتلې ده ؟ وې فرمائيل چه آو .نو نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه داشان دمرګ نه پس ژوندی کيدل دی[3] په قرآن پاك کښې يو بل ځائې کښې دی چه ﴿ وَاٰيَةٌ لَّهُمُ الْاَرْضُ الْمَيْتَةُ ﴾ يعنی ددې منکرانو دپاره د امړه زمکه هم يو نښه ده. چه دامونږ ژوندئی کوؤ.اوددې نه دانې راوباسو او دادوئ خوری اومونږ په دې کښې د انګورو او کهجورو باغونه پيداکوؤ اوددې څلور واړه طرفونو ته نهرونه بهيږي او دوئ ددې ميوې ښه په خوند خوند خوری. حالانکه دا دهغوی دلاسو جوړ شوی يا پيدا شوی نه دی.

دويمه فقهی مسئله:- آيا بيا به هم دوی شکر نه ادا کوی ؟ يو زخمی سړې که اووائی چه فلانی سړی د غصې په وجه قتل کړې يم نوددة دا قول به ثبوت ګنړلې شي. په دې مسئله باندې ددې آيت نه دليل اخيستې شوې دې.د امام مالك رحمه الله په مذهب کښې دې ته تقويت ورکړې شوې دې. څکه چه د مقتول

---

[1]) صحيح بخاری : کتاب احاديث الانبياء باب قوله تعالى (واذ قال موسى لقومه.....)-

[2]) ابن ابي حاتم : ۲۲۹/۱)-

[3]) مسند الطيالسی : ۱۰۸۹، وسنده حسن

بیان ژوندی کیدو نه پس اودهغه د تپوس کولو نه پس چه کوم قاتل هغه خودلې ووهغه قتل کړې شو او دمقتول په قول باندې باور اوکړې شو. ظاهره ده چه په داسې حالت کښې انسان رښتیا وائی او په دې دروغژن نه شی ګنړلې.

د نبی کریم (ص) د مړی ژوندی کولو یوه معجزه:- حضرت انس ﷺ فرمائی چه یو یهودی دیوې وینځې سر په کانړې باندې کیخودلو . سرئې ورله مات کړو اوددې کړې (بنګړې) ئې ویستل . هرکله چه ددې پته نبی کریم ﷺ ته اولګیدله نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ددې وینځې نه تپوس اوکړئی چه دا چا قتل کړې ده. خلقو تپوس کول شروع کړو چه آیا ته فلانی قتل کړې ئې ، فلانی قتل کړې ئې ؟ هغې به دخپل سر په اشارې سره انکار کولو تر دې پورې چه ددې یهودی نوم راغلو نو دې دسر په اشارې سره اووئیل چه آو. نو دایهودی ګرفتار کړې شو اودهغه نه باربار تپوس کولو سره هغه اقرار اوکړو نو نبی کریم ﷺ حکم ورکړو چه دده سر هم دهغې وینځې پشان د دوؤ کانړو په مینځ کښې مات کړئی. [1]

دریمه مسئله- اود امام مالك رحمه الله په نیز کله چه دې د غصې په وجه وی نو دمقتول وارثانو ته به قسم ورکولې شی په طور د قسامت لیکن جمهور ددې مخالف دی او د مقتول دې قول باره کښې ثبوت نشته دې.

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوْبُكُمْ مِّنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ
بیا | سخت شو | زړونه ستاسو | روستو |ددې نه |نو دغه | دی پشان دکانړو
بیا ددې واقعې نه پس(هم)ستاسوزړونه سخت شو|نودازړونه داسې(سخت)دی لکه
اَوْ اَشَدُّ قَسْوَةً ۭ وَاِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ
بلکه زیات دی په سختوالی کښې| اوبیشکه | خینی دکانړو نه | هغه دی | چې بهیږی |
کانړې یادکانړونه هم زیات سخت دی| (ځکه چې) خینې کانړې داسې دی چې د هغې نه ولې بهیږی
مِنْهُ الْاَنْهٰرُ ۭ وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ
دهغې نه| چینې | اوبیشکه خینی کانړې| هغه دی| چې چوی| نو راوخی | دهغې نه
اوخینې کانړې داسې دی چه اوچوی نواوبه (چینې) ترینه روانې شی
الْمَاۗءُ ۭ وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ ۭ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ
اوبۀ | اوبیشکه خینی کانړې| هغه دی| چې رارغړی| دیرې داالله نه|اونهٔ دی الله| ناخبره
اوخینې داالله دویرې نه راورغړیږی| اودغر دسوکو نه د زمکې تل ته راځی| اوالله ستاسو د کارونو
عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ۞
دهغه کارونو نه| چې تاسو ئې کوئ|
نه بې خبره نه دې |

قوله تعالی:- ثُمَّ قَسَتْ قُلُوْبُكُمْ مِّنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ

د قساوت په لحاظ سره د زړونو قسمونه :- په دې آیت کښې بنی اسرائیلو ته زورنه ورکړې شوې ده چه دداشان زبردستې معجزې او دقدرت دنښو په کتلو نه پس بیا ستاسو زړونه سخت شو لکه دکانړی په

[1]) صحیح بخاری : کتاب الخصومات باب مایذکره فی الاشخاص والخصومة بین المسلم والیهود : ۲۴۱۳، صحیح مسلم: ۱۶۷۲)-

شان شو. نو په دې وجه ايماندار داشان سختئ سره منع کړې شو او وئيلې شوى دى چه ﴿ اَلَمْ يَاْنِ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَنْ تَخْشَعَ قُلُوْبُهُمْ لِذِكْرِ اللّٰهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ ۙ وَلَا يَكُوْنُوْا كَالَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْاَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوْبُهُمْ ۭ وَكَثِيْرٌ مِّنْهُمْ فٰسِقُوْنَ ۝﴾ يعنى آيا تراوسه پورې هغه وخت مومنانو ته نه دې راغلې چه کله د ايماندارو زړونه په ويريدو شو دالله ﷻ د ذکر نه اودالله ﷻ د نازل شوى حق نه درزيږى ؟ او دمخکښنو اهل کتابو په شان دې نه شى چه دهغوى زړونه دزمانې دتيريدو نه پس سخت شو او په دوى کښې اکثر فاسقان وو.

د قاتل وراره د قتل کولو نه انکار:- حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه روايت دې چه ددې مقتول وراره هم دخپل تره دوباره مړ کيدو نه پس دهغه تکذيب اوکړو او وې وئيل چه ده دروغ اووئيل او بيا څه وخت پس د بنى اسرائيلو زړونه هم دکاڼى پشان سخت شو بلکه ددې نه هم زيات سخت. ځکه چه دکاڼو نه خو نهرونه راوزى او اوبه ترې بهيږى ، بعضې کاڼى اوشليږى اوددې نه اوبه روانې شى اګر چه هغه د بهيدو قابلې نه وى ، بعضې دالله ﷻ دويرې نه راپريوزى ،ليکن ددوى زړونه په څه وعظ او نصيحت سره نه نرميږى.ددې ځايه داهم معلوم شو چه په کاڼو کښې پوهه او ادراك شته دې او په بل ځائې کښې ارشاد دې چه﴿ تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوٰتُ السَّبْعُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيْهِنَّ ۭ وَاِنْ مِّنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ وَلٰكِنْ لَّا تَفْقَهُوْنَ تَسْبِيْحَهُمْ ۭ اِنَّهٗ كَانَ حَلِيْمًا غَفُوْرًا ۝﴾ يعنى اووه واړه آسمانونه او اووه واړه زمکې او ددې ټول مخلوق او هر څيز دالله ﷻ تسبيح بيانوى خوتاسو دهغه پاك ذات تسبيح نه کوئى ، الله ﷻ حليم او بخښونکې دې.

يو غلط تاويل:- ابو على جبائى د کاڼى دويرې نه دپريوتلو تاويل په ړلئ سره ورکړې دې. خو دا صحيح نه دې. رازى رحمه الله هم دې ته صحيح نه وائى او حقيقت کښې دا تاويل صحيح نه دې ځکه چه ددې دليل نه بغير لفظى معنى پرېښودل لازم رازى ، والله اعلم.نهرونه بهيدل زيات ژړېدل دى. او شليدل او داوبو راوتل ددې نه کم ژړيدل دى. راپريوتل د زړه ويريدل دى، بعضې وائى چه دا دمجاز په طور وئيلې شوى دى. لکه په بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿ يُّرِيْدُ اَنْ يَّنْقَضَّ ﴾ ديوال غورزيدل ئې غوښتل . ظاهر دى چه دامجاز دى او په حقيقت کښې دديوال هډو اراده نه وى.رازى رحمه الله او قرطبى رحمه الله وائى چه دداسې تاويلونو هيڅ ضرورت نشته دې. الله ﷻ چه دکوم څيز نه کوم صفت پيدا کول غواړى نو پيدا کولې شى.

جمادات هم خاص قسم ژوند لرى:- اوګورئى دهغه فرمان دې چه ﴿ اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ الخ ﴾ (مونږ امانت په زمکه اوآسمانو او په غرونو باندې پيش کړو،اوهغوى ددې د اوچتولو نه مجبورى ظاهره کړه او اوويريدل).مخکښې آيت تيرشو چه ټول څيزونه دالله ﷻ تسبيح وائى،او په بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿ وَّالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدٰنِ ۝﴾ (ستورى او ونې الله ﷻ ته سجده کوى)او فرمائى چه ﴿ يَتَفَيَّؤُا ظِلٰلُهٗ الخ ﴾او فرمائى چه ﴿ قَالَتَآ اَتَيْنَا طَآئِعِيْنَ ۝﴾(زمکې او آسمان اووئيل چه مونږ په خوشحالئ خوشحالئ حاضر يو). او په بل ځائې کښې ارشاد دې چه غرونه هم د قران پاك نه متاثره شو او د ويرې له کبلې اوشليدل او په بل ځائې ارشاد دې چه ﴿وَقَالُوْا لِجُلُوْدِهِمْ﴾(ګناهګار خلق به خپلو بدنونو ته اووائى چه تاسو زمونږ خلاف ولې شهادت ورکړو ؟ هغوى به جواب ورکړى چه مونږ ته هغه الله ﷻ د ويناطاقت راکړو چه هغه پاك ذات هرڅيز ته د وينا طاقت ورکوى).

د احد د غر واقعه:- يوصحيح حديث کښې دى چه نبى کريم ﷺ د احدغر په باره کښې اووئيل چه دا غر مونږ سره محبت کوى او مونږ هم دې سره محبت کوو، ([1])په يوبل حديث کښې دى چه دکهجورې کومې ونې ته به نبى کريم ﷺ اډانړه لګوله او دجمعې خطبه به ئې ورکوله،نو کله چه منبر جوړ شو او

[1]) صحيح بخارى : کتاب الجهاد باب فضل الخدمة فى الغزو ،: ۲۸۸۹، صحيح مسلم: ۱۳۹۲)-

هغه تنه پریخودلي شوه نوهغه تني په چغو چغو اوژړل(۱) دصحيح مسلم په يو حديث کښې دي چه رسول الله ﷺ فرمائي چه څه دمکي هغه کاڼړي پيژنم چه دنبوت نه به نې مخکښې ماته سلام کولو. (۲) دحجر اسود په باره کښې دي چه چا دا په حق سره ښکل کړو نودا به دهغه دايمان گواهي د قيامت په ورځ ورکوي(۳)اوداشان ډير احاديثو کښې دي چه دهغې نه صفا معلوميږي چه پدې څيزونو کښې پوهه او حس شته اودا ټول په حقيقت باندې محمول دي نه په مجاز باندې.

قوله تعالى:- اَوۡ اَشَدُّ قَسۡوَةً

د ,,او,,د لفظ تحقيق:- په دې آيت کښې لفظ " او " په باره کښې قرطبي رحمه الله او رازي رحمه الله وائي چه دا دتخيير دپاره دې. يعني ددوی زړونه د کاڼړي په شان سخت اوګڼړئ او يا ددې نه هم زيات. رازي رحمه الله يو وجه دا هم بيان کړې ده چه داټول د ابهام دپاره دي اګر چه دمخاطب په مخکښې باوجود ديو څيز نه دوه څيزونه پيش کولې شي په طور دابهام. دبعضو قول دې چه مطلب دادې دبعضوزړونه دکاڼړي په شان او دبعضو دې نه هم زيات سخت ، والله اعلم.

ددې لفظ چه کومه معنی په دې ځائې کښې ده هغه هم واورئ. په دې باندې خو اجماع ده چه او شك دپاره نه دې ، يا خوداد واو په معنی کښې ده يعني ددوی زړونه کاڼړي پشان يا ددې نه هم زيات سخت شو. لکه په(لَا تُطِعۡ مِنۡهُمۡ اٰثِمًا اَوۡ كَفُوۡرًا) کښې او (عُذۡرًا اَوۡ نُذۡرًا) کښې . دشاعراتو په شعرونو کښې هم " او " دواو په معنی کښې دجمعي دپاره راغلي دې. يا " او "په دې ځائې کښې د بل يعني بلکه ده لکه (كَخَشۡيَةِ اللّٰهِ اَوۡ اَشَدَّ خَشۡيَةً) کښې او (فَكَانَ قَابَ قَوۡسَيۡنِ اَوۡ اَدۡنٰى) کښې او (وَاَرۡسَلۡنٰهُ اِلٰى مِائَةِ اَلۡفٍ اَوۡ يَزِيۡدُوۡنَ) او کښې اودبعضو قول دې چه مطلب دادې چه هغه لکه د کاڼړي پشان دی يا په سختئ کښې ستاسو په نيز ددې نه هم سخت دی. بعضې وائي چه صرف په مخاطب باندې ابهام اچولې شوې دې اودادشاعرانو په شعرونو کښې هم موندې شي د پوخ علم او يقين نه باوجود صرف مخاطب باندې دابهام اچولو دپاره داسې کلام کوی.په قران پاك کښې په بل ځائې کښې دی چه (وَاِنَّاۤ اَوۡ اِيَّاكُمۡ لَعَلٰى هُدًى اَوۡ فِىۡ ضَلٰلٍ مُّبِيۡنٍ) يعني مونږ ياتاسو په صفا هدايت ياګمراهئ باندې يو،نو ظاهر ده چه دمسلمانانو په هدايت باندې کيدل اوکفارو په ګمراهئ باندې کيدل يقيني څيز دې .ليکن دمخاطب ابهام دپاره دهغه په مخکښې کلام مبهم وئيلي شوې دې.

د ايت بل مطلب:- داهم مطلب کيديشی چه ستاسو زړونه د دې دوارو نه خارج نه دی يا هغه د کاڼړي پشان دی يا ددې نه هم زيات سخت يعني بعضې داسې اوبعضې هغه سې. ددې قول مطابق دا قول هم دې چه(كَمَثَلِ الَّذِى اسۡتَوۡقَدَ نَارًا) بيا فرمائي چه(اَوۡ كَصَيِّبٍ الخ) او فرمان دې چه (كَسَرَابٍ) او بيافرمائي چه (اَوۡ كَظُلُمٰتٍ الخ) مطلب هم دا دې چه بعضې داسې او بعضې هغه سې دی. والله اعلم.

د زړه د سختوالی مذمت:- تفسير ابن مردويه کښې دی چه نبی کريم ﷺ فرمائي چه دالله ﷻ دذکر نه سوا زياتې خبرې مه کوئی،داسې خبرې زړه سختوی اوسخت زړه والا دالله ﷻ نه لرې کيږی(۴)امام ترمذی رحمه الله هم دا حديث بيان فرمائيلې دې او ددې يو طريقې ته نې غريب وئيلی دی،بزار کښې حضرت انس رضي الله عنه نه مرفوع روايت دې چه څلور څيزونه د بدبختئ دی ① دالله ﷻ دويرې نه دسترګې نه اوښکې نه تلل ② دزړه سختيدل ③ داميدونو زياتوالئ ④ لا لچی جوړيدل. (۵)

---

[۱]) صحيح بخاری : کتاب الجمعة باب الخطبة على المنبر:۹۱۸)-

[۲]) صحيح بخاری : کتاب الفضائل ، باب نسب ا لنبی : ۲۲۷۷، ترمذی : ۳۶۲۴)-

[۳]) ترمذی کتاب الحج باب ماجاء فی الحجر الاسود: ۹۶۱، ابن ماجة : ۲۹۴۴، وهو حسن)-

[۴]) ترمذی : کتاب الزهد باب رقم: ۶۱:۲۴۱۱،

[۵]) مسند البزار کشف الاستاد: ۳۲۳۰،

أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ

آیا تاسو امید لرئ | چې ایمان به راوړي دوئ | په وینا ستاسو

| نو آیا تاسودا امید کوئی چې دا (یهودیان) به ستاسو په دین باندې ایمان راوړي

وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَٰمَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ

اوحال دا چې وه | یوه ډله | ددوئ نه | چې اوریدوبه ئې | کلام دالله | بیابه ئې | بدلولو هغه کلام |

(حال دا) چې ددوئ یوې ډلې به دالله خبرې اوریدلې او په هغې باندې د پوهولو نه پس به ئې په کښې کمې زیاتې کولو

مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ۝ وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ

روستو دهغې نه | چې پوهه به شول په هغې | او هغوئ پوهیدل | او کله چې | ملاویږي | دهغه کسانو سره

او دوئ پوهیدل (چه د الله تعالی په کتاب کښې بدلون ګناه ده) او کله چې دوئ مسلمانانو سره مخامخ شي

ءَامَنُوا قَالُوا ءَامَنَّا ج وَإِذَا خَلَا

| چې ایمان ئې راوړې دې | نو وایئ | چې ایمان راوړې دې مونږ | او کله چې | خالی شي

نو (دوی ته) وائی (تاسو چه څنګه ایمان راوړي دې دغه شان) مونږ هم ایمان راوړی دې او چې کله شي

بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُم بِمَا فَتَحَ اللَّهُ

ځینی دهغوئ | د ځینو نورسره | نو وائي | آیا تاسوخبروئ هغوئ | په هغه خبرو | چې ښودلی دی الله |

په خپل مینځ کښې یو بل سره یوځائې شی | نو وائی چې آیا تاسو مسلمانانوته هغه خبرې ښائی کومې چې

عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُم بِهِ عِندَ رَبِّكُمْ ط

تاسو ته | د پاره ددې چې جګړه اوکړی تاسو سره | په ذریعه دهغې | په نزد د رب ستاسو

الله تعالی تاسو ته خودلی دی | (د دې نه نقصان دا دې) چه (مسلمانان به) تاسوسره دالله په مخکښې جګړه کوی

أَفَلَا تَعْقِلُونَ ۝ أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا

آیا نۀ پوهیږئ (په دې) | اوولې معلومه نۀ ده دوئ ته | چې بیشکه الله ته | معلوم دی | هغه څه

نوتاسو ولې نه پوهیږئ | او آیا دا یهودیان نه (په دې خبره نه) پوهیږی چې الله ته د دوی هغه خبرې کومې

يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ۝

چې دوئ ئې پټوی | او هغه څه | چې ښکاره کوئ ئې دوئ |

چه دوئ پټوی او کومې چه ښکاره کوی ټولې معلومې دی |

قوله تعالی:- أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ

د یهودیانو د ایمان امید مه ساتئ:- ددې ګمراه قوم یهود د ایمان نه الله ﷻ خپل نبی او د نبی کریم ﷺ صحابه کرامو ﷺ ته ناامیدی ورکوی چه دې خلقو لوئې لوئې پریشانئ اوکتلې او خپل زړونه ئې د کاڼړي په شان سخت کړل ، دالله ﷻ کلام ئې واوریدو اوبیا هم ددې تحریف کوی او په دې کښې تبدیلی راولی نوتاسو ددې نه څه امیدساتئ؟ هم ددې آیت پشان بل ځائې فرمائی چه ﴿ فَبِمَا نَقْضِهِم

مِّيثَٰقَهُمْ الخ ﴾ يعنى ددوى د وعده خلافئ په وجه مونږ په دوى باندې لعنت اوكړو او ددوى زړونـه مـو سخت كړل. ځكه چه دوى به دالله ﷻ كلام كښې تبديلي كوله.

قوله تعالى:- وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَٰمَ ٱللَّهِ

دالله د كلام اوريدلو مطلب:-حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي چه په دې ځاې كښې دكلام الله آوريدل اوفرمائيل.ددې نه مراد د حضرت موسى ﷺ د ملګرو هغه ډله ده چه هغوى دحضرت موسى نه دالله ﷻ كلام په خپلو غوږونود آوريدلو درخواست كړې وو. او كله چه هغوى پاك شو او روژه ئې اونيوله او حضرت موسى ﷺ سره كوه طور ته لاړل او په سجده پريوتل نوالله ﷻ دوى ته خپل كلام واورولو. كله چه دوى واپس راغلل او حضرت موسى ﷺ دالله ﷻ دا كلام بنى اسرائيلو ته بيانول شروع كړل نو دې خلقو په هغې كښې تحريف او بدلون كول شروع كړل.

قوله تعالى:- ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُۥ مِنۢ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ

په تورات كښې تحريف كول:-سدى رحمه الله فرمائي چه دې خلقو په تورات كښې تحريف كړې وو ، هم دا عام معنى صحيح ده. چه په دې كښې به هغه خلق هم شامل شي اودا بدخصلت والا نور يهود هم وو. په قران پاك كښې په بل ځاې كښې دى چه ﴿فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلَٰمَ ٱللَّهِ﴾ يعنى په مشرانو كښې كه څوك ستاسو نه پناه اوغواړى نو هغه ته پناه وركړه تر دې پورې چه هغوى كلام الله واورى نو ددې نـه مراد دا نه دې چه دالله ﷻ كلام په خپلو غوږونو واورى بلكه قران واورى ، نو په دې ځاې كښې هم دكلام الله نه مراد تورات دې. داتحريف كوونكي او پټوونكي دهغوى عالمان وو . [1]

قوله تعالى:- وَإِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوٓا۟ أَتُحَدِّثُونَهُم بِمَا فَتَحَ ٱللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَآجُّوكُم بِهِۦ عِندَ رَبِّكُمْ

ديهودو عالمانو بد خصلتونه:-د نبى كريم ﷺ صفتونه دهغوى په كتابونو كښې وو،هغوى به دې ټولو كښې تاويلونه اوكړل داصل مطلب نه ئې لرې كړى وو.داشان حلال به ئې حرام ، حق به ئې باطل كول. رشوتونه به ئې اخستل اودغلطو مسائلو وئيلو عادت په كښې وو.خو كله كله چه به ورته درشوت اخستلو امكان نه وو،درياست د تللو ويره به ورته نه وه ، دمريدانو نه به جدا شو نو حق خبره ئې هم كوله. مسلمانانو سره به ملاويدل نو وئيل به ئې ستاسو نبى رښتونې دې،دا په حقه پيغمبر دې[2] خو بيا چه به خپلو كښې كيناستل نو وئيل به ئې چه ولې عربو ته داخبرې كوئې بيا خو به دوى په تاسو باندې غالب شي اودالله ﷻ په نيز به هم تاسو لره لاجوابه كړى. نوددې په جواب كښې الله ﷻ اوفرمائيل چه آيا دې بې وقوفوته دومره علم نشته دې چه مونږ ته پټ او ښكاره هر څه معلوم دى.

د يهوديانو منافقت:- يوروايت كښې دى چه رسول كريم ﷺ اوفرمائيل چه په مدينه كښې زمونږ سره دايمان والو نه سوا بل څوك نه وو. نودې كافرو او يهودو اووئيل ورشئ او وائې چه مونږ هم ايمان راوړو او دلته راغلل نو بيا هم هغه شان زوړ حالت كښې پاتې شو چه څنګه وو. نودا خلق به سحر راغلل او دايمان دعوى به ئې كوله او مابنام چه به كافرو ته ورغلل نو هغوى سره به شامل شو. په قران پاك كښې دى چه ﴿ وَقَالَت طَّآئِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ ءَامِنُوا۟ بِٱلَّذِىٓ الخ ﴾ (د اهل كتابو يو ډلې اووئيل چه په ايمان والو باندې څه نازل شوى دى نو په هغې باندې دورځې په يو حصه كښې ايمان راوړئې بيا په (دويمه حصه) كښې كافر شئ.چه پخپله ايمان والا هم دخپل دين نه واوړى) دې خلقو په دهوكه ددې ځاې رازونه معلومول او دائې خپلې ډلې ته بيانول غوښتل او مسلمانان ئې هم ګمراه كول غوښتل. خو د هغوى دا چالاكى اونه چليده. او الله ﷻ دا راز ښكاره كړو. كله چه به په دې ځاې كښې وو نو خپل ايمان او اسلام به ئې ظاهرولو نو صحابه كرامو ﷺ به ددوى نه تپوس كولو چه آيا ستاسو په كتاب

---

[1]) الطبرى: ۱/ ۲۴۵)-

[2]) الطبرى: ۱/ ۲۴۵)-

کښې دنبی کریم ﷺ بشارت وغیره نشته دي؟نو هغوی به اقرارکولو. کله چه به خپلو مشرانو ته ورغلل نو هغوی به دوی رټل او وئیل به ئې چه تاسو خپلې خبرې ولې هغوی ته کوئی او وسله هغوی له په لاس کښې ورکوئی.(١)

قوله تعالی:- أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ

د يهوديانو پټې خبرې نبی کريم ته معلوميدل:- مجاهد رحمه الله فرمائی چه نبی کریم ﷺ د قریظه په ورځ دیهودیانو په قلعه کښې اودریدلو او وې فرمائیل چه ائې د شادوګانو او خنزیرانو او دطاغوت د عبادت کوونکو رونړو(٢) نو دوی په خپلوکښې اووئیل چه زمونږ دکور داخبره دوی ته چا اوکړه؟ خبرداږخپلې خبرې دوی ته مه کوئې. ګنی هغه به دالله ﷺ په مخکښې حجت جوړشی.اوس الله ﷻ اوفرمائیل اګر چه تاسو پټوئی لیکن زما نه هیڅ یو څیز نشی پټیدلې ، تاسو دا پټ په پټه ولې خپلې ډلې ته وائې چه خپلې خبرې هغوی ته مه رسوئی او دا چه تاسو دخپل کتاب خبرې پټوئی.نو ستاسو ددې خراب کار نه څه ښه خبر یم اودا تاسو چه خپل ایمان ښکاره کوئی نوستاسو ددې اعلام حقیقت هم ماته پته ده.

لَا يَعْلَمُونَ	أُمِّيُّونَ	وَمِنْهُمْ
	اوځینی ددوئ نه|امیان دی|چې نۀ پوهیږی	
	اوپه دوئ کښې ځینې خلق امیان دی چې بیخې	

فَوَيْلٌ	إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٧٨﴾	وَإِنْ هُمْ	أَمَانِيَّ	إِلَّا	الْكِتَابَ
نو هلاکت دې	مګر ګمانونه چلوی|	اونۀ دی دوئ|	صرف آرزوګانو دی|	مګر|	په کتاب|
		په کتاب (چه توراة دې) نه پوهیږی| تش د زړه ارمانونه اوخپل ګمانونه کوی| نوافسوس دې			

مِنْ عِنْدِ اللَّهِ	هَٰذَا	ثُمَّ يَقُولُونَ	بِأَيْدِيهِمْ	الْكِتَابَ	يَكْتُبُونَ	لِلَّذِينَ	
دطرفه دالله نه دي	اچې دا|	وائی	|په لاسونو خپلوابیا	کتاب	چې لیکی	دپاره دهغه کسانو|	
		دهغه چاپه حال چې اول پخپلو لاسونویو کتاب اولیکی| بیا وائی چې داکتاب دالله دطرفنه دې.					

كَتَبَتْ	مِمَّا	فَوَيْلٌ لَهُمْ	قَلِيلًا ۖ	ثَمَنًا	بِهِ لِيَشْتَرُوا
اچې لیکلی دی	په سبب دهغې|	انو تباهی ده دپاره دهغوئ|	لږ|	قیمت|	دپاره ددې چې واخلی|په هغې|
		چې ددې (دهوکې) په ذریعه (د دنیا) لږ مال واخلی| نو ددوی په دې لیکلو باندې افسوس دې			

يَكْسِبُونَ ﴿٧٩﴾	مِمَّا	لَهُمْ	وَوَيْلٌ	أَيْدِيهِمْ
|	چې ګټی ئې هغوئ|	|په سبب دهغې|	اوتباهی ده |دپاره دهغوئ|	لاسونو دهغوئ|
		او ددوئ په دې کار کسب بیا افسوس دې (چه دکتاب ناشکره دی اوبل ئې دا ظلم اوکړوئ چه)		

قوله تعالی:- وَمِنْهُمْ أُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ

دامی دلفظ وضاحت:- دامی معنی ده چه هغه سړې چه په ښه شان لیکل نشی کولې ددې جمع (أُمِّيُّونَ) ده.دنبی کریم ﷺ په صفتونو کښې یو صفت دامی هم راغلې دې ځکه چه نبی کریم ﷺ هم لیک لوست

---

(١) الطبری: ١٣٥٢-

(٢) الطبری: ١٣٤٨

والا نه وو. قران پاك كښې فرمائي چه ﴿ وَمَاكُنْتَ تَتْلُوْامِنْ قَبْلِهٖ مِنْ كِتٰبِ الخ﴾ (اې نبي ﷺ تا ددې نه مخكښې نه لوست كولې شو او نه ليكل، كه داسې وې نو دې باطل پرستو ته به دشك كولو ګنجائش باقي پاتې وې)نبي كريم ﷺ فرمائي چه مونږ امي او ان پړهه خلق يو ، نه ليكل كولې شو او نه وتيل ،نه حساب كولې شو ، مياشت كله دومره وي اوكله دومره دومره . په رومبي ځل خو نبي كريم ﷺ دخپلودواړولاسونو ټولې ګوتې درې ځل لاندې طرفته مائلې كړې يعنې ديرش ورځې او دوباره بيا ئې هم داسې اوكړل. خو په دريم ځل ئې د كښې ګوتې نه حلقه جوړه كړه يعنې يو كم ديرش ورځې [1]، مطلب دا دې چه څمونږ عبادتونه دهغوی دوختونو حساب باندې موقوف نه دی. قران پاك په بل ځائې كښې فرمائي چه الله ﷺ په نالوستونكو خلقو كښې يورسول اوليږلو چه هم ددوی نه دې. ابن جرير رحمه الله فرمائي چه په دې لفظ كښې ان پړهه سړې مور طرفته منسوب كړې شوې دې. حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه يو روايت دې چه په دې ځائې كښې امي هغه چاته اووئيلې شو چه هغوی نه ديو رسول تصديق اوكړو اونه ئې چرته يو كتاب اومنلو اوخپل ليكلې شوی كتابونه ئې دكتاب الله ﷺ پشان په خلقو منل غوښتل.خو اول دا قول عربو د محاورو نه خلاف دې ، دويم دا چه ددې قول سند صحيح نه دې.

قوله تعالى:- اِلَّآ اَمَانِيَّ

د اماني تشريح:-د "اَمَانِيَّ" معنی خبرې او اقوال .حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه روايت دې چه كذب خواهشات او د دروغو پورې كولو معنی هم كړې شوې ده، دتلاوت او د ظاهري الفاظو معنی هم روايت شوې ده. لكه په قران پاك كښې په بل ځائې كښې دی چه ﴿ اِلَّآ اِذَا تَمَنّٰۤى اَلْقَى الشَّيْطٰنُ فِيْۤ اُمْنِيَّتِهٖ﴾ په دې ځائې كښې دتلاوت معنی صفا ده. دشاعرانو په شعرونو كښې هم دا لفظ دتلاوت په معنی كښې دې. او هغه صرف په ګمان باندې ده. يعنې حقيقت لره نه پيژني او ناحق ګمان كوی او فضول خبرې كوی. بيا ديهودو ديوبل قسم په دې ځائې كښې بيان كيږی چه ښه ليك لوست والا خلق وو. او په الله ﷺ پورې به ئې دروغ پورې كول (نعوذبالله) او دمريدانو مال به ئې خوړلو.

قوله تعالى:-فَوَيْلٌ لِّلَّذِيْنَ يَكْتُبُوْنَ الْكِتٰبَ بِاَيْدِيْهِمْ

د ويل څه معنی ده :-د ﴿وَيْلٌ﴾ معنی هلاكت او بربادی ده او دجهنم د يوكندې نوم هم دې. چه دهغې اوورتيز دې ، كه په هغې كښې غرونه هم واچولې شي نو ويلې به شي ، ابن ابی حاتم كښې يو حديث دې چه نبي كريم ﷺ اوفرمائيل چه دجهنم ديو وادی نوم ﴿وَيْلٌ﴾ دې چه په هغې كښې به كافران اچولې شي،ددې ژوروالئي دومره دې چه متواتر څلويښت كاله په لاندې تګ اوشي نو ويخ ته به ئې اورسي. [2]خو دسند اعتبار سره دا حديث غريب هم دې ، منكر او ضعيف هم. يو بل غريب حديث كښې دی چه دجهنم د غر نوم ﴿ وَيْلٌ﴾ دې .يهوديانو د تورات تحريف اوكړو اوپه دې كښې ئې كمې اوكړو. د نبي كريم ﷺ نوم مبارك ئې ترې اوويستلو ، نو په دې وجه دالله ﷺ غضب په هغوی باندې نازل شو، تورات پورته كړې شو او الله ﷺ اوفرمائيل چه ددوی دلاسونو ليكلو او ددوی ګټې لره هلاكت دې[3] د ﴿وَيْلٌ﴾ معنی سخت عذاب، ډير بد ، هلاكت،افسوس ، درد ، غم ، او ملامتيا وغيره هم رازی﴿ وَيْلٌ ويح ، ويش ،ويه،ويك،ويب ﴾ دټولو يو معنی ده. اګر چه بعضو ددې الفاظو بيله بيله معنی كړيده. لفظ د ويل نكره دې . او نكره مبتدا نشي جوړيدلې چونكه دا په معنی كښې د بددعا ده ، ځكه دا مبتدا جوړه كړې شوه. بعضې خلقو ددې معنی نصب كښې كول هم جائز ليكلې ده. ليكن د ويل قرات نشته . په دې

---

[1]) صحيح بخاری : كتاب الصوم باب قول النبی ﷺ لانكتب ولا نحسب: ۱۹۱۳صحيح مسلم: ۱۰۸۰، ابوداود: ۲۳۱۹، نسائي : ۲۱٤۲)-

[2]) ترمذی: كتاب التفسير القران با ب ومن سورة الانبياء: ۳۱٦٤،)-

[3]) الطبری: ۱۳۸۹،)-

خاني کښې د یهودو دعالمانو غندنه کیږي چه هغوی به خپلو خبرو ته دالله ﷻ کلام وئیلو، او خپله ږله به ئې خوشحالوله او دنیابه ئې گټله. حضرت ابن عباس ﵁ فرمائی چه تاسو داهل کتابو هم تپوس کوئ ؟ دالله ﷻ تازه لیکل ستاسو په وړاندې دې ستاسو لاسونو کښې دې. اهل کتاب خویه کلام الله ﷻ کښې تحریف اوکړو، دخپل لاس لیکلو ئې الله ﷻ طرفته منسوب کړل او خواره ئې کړل ، نوبیا تاسوته ددې څه ضرورت وو چه تاسو خپل محفوظ کتاب پرېښودو ؟ اود هغوئ د تحریف شده کتاب ضرورت نه وو. افسوس چه هغوی ستاسو نه تپوس کوی او تاسو هغوئ نه معلومات نه کوئ. [1]

قوله تعالی:- لِيَشْتَرُوْا بِهٖ ثَمَنًا قَلِيْلًا

لږ قیمت څه وو:- دلږ قیمت نه مراد چه ددنیا ټول مال ملاؤ شی خو بیا هم دآخرت په مقابله کښې ددې هیڅ قدر وقیمت نشته دې. خو د جنت په مقابله کښې دا ډېر زیات حقیر څیز دې. بیائې اوفرمائیل چه دهغوئ ددې فعل په وجه چه هغوی خپلو خبرو لره دالله ﷻ د خبرو پشان په خلقومنی او په دې باندې دنیا گټی. او دا هلاکت او بربادی ده.

وَقَالُوْا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّآ اَيَّامًا مَّعْدُوْدَةً ؕ قُلْ اَتَّخَذْتُمْ
اووائی هغوئ ｜ هرگز به ونهٔ رسیږی مونږ ته ｜ وور ｜ مگرڅوورځې ｜ شمارلې شوی ｜ ورته اوویه ｜ آیا تاسو اخستې ده
وائی چې مونږ ته د شمیر د څو ورځې نه سوا ددوزخ اور نه رارسی ｜ ورته اووایه آیا تاسو (په دې باره کښې) د
عِنْدَ اللّٰهِ عَهْدًا فَلَنْ يُّخْلِفَ اللّٰهُ عَهْدَهٗٓ اَمْ تَقُوْلُوْنَ عَلَى اللّٰهِ مَا
دالله نه ｜ څه وعده ｜ چې نشی کولې خلاف الله ｜ دوعدې خپلې ｜ یا وایئ تاسو ｜ په الله باندې ｜ هغه
الله تعالی نه څه لوظ اخستې دې ｜ چې هغه به گنی دخپل لوظ خلاف نه کوی ｜ اوکنه تاسو دخانه په الله باندې
لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۸۰﴾
چې نهٔ ده معلومه تاسو ته ｜
هیڅ بې هیڅه دروغ جوړوئی ｜

قوله تعالی:- وَقَالُوْا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّآ اَيَّامًا مَّعْدُوْدَةً ؕ

دجهنم عذاب څوورځې دې:- حضرت ابن عباس ﵁ فرمائی چه یهودیانو به وئیل چه ددنیا ټوله موده اووه زره کاله ده . دهرو زرو کالو بدله کښې به مونږ ته یو ورځ سزا راکولې شی نودا به صرف اووه ورځې په جهنم کښې اوسیدل وی. ددې قول تردید کښې دا آیت نازل شو.بعضې خلق وائی چه دې خلقو به دا منل چه مونږ به څلویښت ورځې په اوور کښې یو. ځکه دا خلق په دې دهوکه شوی وو چه دوی به وئیل چه په تورات کښې دی چه دجهنم دواړو طرفونو ته د زقوم ونو پورې دڅلویښتو کالو لاره ده، نوهغوی به وئیل چه ددې مودې نه پس به عذاب لرې شی. په یو روایت کښې دی چه نبی کریم ﷺ لره راغلل او وې وئیل چه مونږ به څلویښت ورځې په جهنم کښې یو ، بیا به زمونږ په خائې نور خلق راشی یعنی د نبی کریم ﷺ امت ، نبی کریم ﷺ د هغوی په سرونو لاس کیخودلو او وې فرمائیل نه ، بلکه تاسو به همیشه همیشه په جهنم کښې پراته یئ ، په دې باندې دا آیت نازل شو.

د یهودیانو نه څو تپوسونه کول:- حضرت ابوهریره ﵁ فرمائی چه دفتح خیبر نه پس د نبی کریم ﷺ په وړاندې د هدئې په طور د چیلئ پخه غوښه پیش کړې شوه او په دې کښې زهر گډ شوی وو. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل ددې خائې یهود جمع کړئی ، بیائې دهغوی نه تپوس اوکړو ، ستاسو پلار څوک دې ؟

[1]) صحیح بخاری : کتاب الشهادات باب لا یسئل اهل الشرک عن الشهادة: ۲۶۷۵)-

هغوی اوونیل چه فلانې. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه تاسو دروغ وائې، ستاسو پلا رخو فلانې دې. هغوی اوونیل چه تاسو صحیح اوفرمائیل هم هغه زمونږ پلار دې. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل ګورئی اوس څه څه بله پوښتنه کوم. تاسو به رښتیا رښتیا وائې. هغوی اوونیل چه ائې ابو القاسم ﷺ که مونږ دروغ اووایونو ستا په وړاندې هغه نه چلیږی مونږ په دې آزمښیت اوکړو. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه اووائې کوم خلق جهنمیان دی؟ هغوی اوونیل چه څو ورځې خو مونږ یو، بیا ستاسو امت. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل لرې شئ بالکل نه، بیائې اوفرمائیل چه اووائې تاسو په دې غوښه کښې زهر ګډ کړی دی که نه. هغوی اوونیل چه آو. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل ولې؟ وې وئیل که تاسو رښتونی یئ نو دا زهر تاسوته نقصان نشی درسولې. اوکه تاسو په دروغه یئ نو مونږ به ستاسونه نجات حاصل کړو. (مسند احمد، بخاری، نسائی). ([1])

بَلٰی مَنْ کَسَبَ سَیِّئَةً وَّاَحَاطَتْ بِهٖ خَطِیْٓئَتُهٗ
ولې نه | چاچې | وکړه | بدی | اوچاپیره شوه | دهغه نه | ګناه دهغه
بلکه خبره داده چې څوک ګناه اوکړی | اوخپل ګناهونه ترینه راچاپیره شی
فَاُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِیْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۸۱﴾ وَالَّذِیْنَ
نو هغوئ | خاوندان | دوور دی | هغوئ به | په هغې کښې | همیشه وی | اوهغه کسان |
نوهم دغه کسان دوزخیان دی | او ترتله به په اور کښې پراته وی | اوکومو کسانو چه ایمان راوړې دې
اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ الْجَنَّةِ ۚ هُمْ
چې ایمان ئې راوړو | او وې کړو عمل | نیك | هغوئ | خاوندان دی | دجنت | هغوئ به
او (دایمان راوړلو نه پس صرف په ایمان بسوالې نه کوی بلکه) نیک کارونه کوی | نو هغوئ جنتیان دی
فِیْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۸۲﴾
په هغې کښې | همیشه وی | |
تول عمر به جنت کښې عیش وعشرت کوی |

قوله تعالی: -بَلٰی مَنْ کَسَبَ سَیِّئَةً وَّاَحَاطَتْ بِهٖ خَطِیْٓئَتُهٗ فَاُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ

په ګناهونو کښې راګیر خلق: - مطلب دادې چه دچا عملونه سراسر بد دی، چه کوم دنیکو نه خالی لاس دی، هغه جهنمیان دی. او چه کوم سړې په الله ﷻ او دهغه په رسول ﷺ باندې ایمان راوړی او دسنتو مطابق عمل کوی هغه جنتی دې لکه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿لَیْسَ بِاَمَانِیِّکُمْ وَلَآ اَمَانِیِّ اَهْلِ الْکِتٰبِ ۭ الخ﴾ (نه خوستاسو منصوبې چلیدې شی اونه د اهل کتابو، هره بدئ کولو والا به دخپلې بدئی سزا بیا مومی او هرې نیکئ کولو والا به د خپلې نیکئ، دبدو به هیڅوک مددګار نه وی اود نیک به هیڅ یو عمل نه بربادیږی نه دسړ ی او نه دښځې).

د بدئ نه مراد: -حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه په دې ځائې کښې چه دبدئی نه مطلب کفر دې. او په یوروایت کښې دی چه ددې نه مراد شرك دې([2]) ابو وائل رحمه الله، ابوالعالیه رحمه الله، مجاهد رحمه الله، حسن رحمه الله، قتاده رحمه الله، ربیع بن انس رحمه الله وغیره نه هم دا روایت شوی دی. سدی رحمه الله فرمائی چه ددې نه

---

[1]) صحیح بخاری : کتاب الجزیة باب اذا غدر المشرکون بالمسلمین: (۳۱۶۹)-

[2]) ابن ابی حاتم : ۱ /۲۵۲)-

مرادکبیره گناهونه دی چه داپرله پسې وی نودديې سره زړه گنده کیږی(¹) حضرت ابو هریره ﷺ وغیره فرمائی چه مرادترې شرك دې چه د چا په زړه باندې قابض شی. د ربیع بن خثیم ﷺ قول دې چه څوك په گناهونوباندې مړ شی او توبه ورته نصیب نه شی.په مسند احمد کښې يو حديث دې چه نبی کریم ﷺ فرمائیچه گناهونه سپك مه گنړئی،دا جمع کیږی اودانسان د هلاکت سبب جوړیږی . گورئی نه چه د ډیرو همساگانونه يو گیډې جوړیږی بیا که په دې کښې اوور اولگولې شی نو ډیر غټ غټ څیزونه لره ایره کوی ،(²)

قوله تعالی:- وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ الْجَنَّةِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ

د ایمان دارو د نیکو عملونوبدله:- بیا دایمان والو حال بیانوی فرمائی چه څوك ستاسو پشان عمل نه کوی بلکه ستاسو دکفر په مقابله کښې دهغوی ایمان دې اوستاسو دبدعملونو په مقابله کښې دهغوی پاك عملونه دی،دوی ته به ابدی راحتونه او همیشه جنتونه ملاویږی، دالله ﷻ عذاب اوثواب دواړه پائیدار دی.

وَاِذْ	اَخَذْنَا	مِيْثَاقَ	بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ
اویاد کړئ کله چې	واغسته مونږ	پخه وعده	داولاد داسراءیل نه

او(یادکړئ کله) چې مونږبنی اسرائیلونه پوخ لوظ واخستل

لَا تَعْبُدُوْنَ	اِلَّا اللّٰهَ	وَبِالْوَالِدَيْنِ	اِحْسَانًا	وَّذِي الْقُرْبٰى	وَالْيَتٰمٰى
چې مۀ کوئ عبادت	مگر دالله	اودموراوپلارسره	اکوئ احسان	اوخپلوانو سره	اویتیمانو سره

چې بغیر دالله پاك نه به دبل چا عبادت نه کوئی اومورلارسره به نیکی کوئی اوخپلوخپلوانویتیمانو

وَالْمَسٰكِيْنِ	وَقُوْلُوْا	لِلنَّاسِ	حُسْنًا	وَّاَقِيْمُوا	الصَّلٰوةَ	وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ
اودمسکینانو سره	اوکوئ	خلقو سره	ښې خبرې	اوقائیموئ	مونځ	اوورکوئ زکاة

مسکینانوسره به هم نیکی کوئی اوخلقوسره به په خوږه خوله خبره کوئی اومونځونه به کوئی اوزکاة به ورکوئی

ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ	اِلَّا قَلِيْلًا	مِّنْكُمْ	وَاَنْتُمْ	مُّعْرِضُوْنَ ﴿٨٣﴾
خو بیا اواپس شوئ تاسو	بغیرد لږو کسانو	ستاسو نه	اوحال داچې تاسو	مخ اړونکی یئ

نوبیا لږکسانو نه بغیرتاسولوظ نامې ته شاکړه اوتاسوهمیشه (دالله دحکمونونه)مخ گرزولې دې

قوله تعالی:- وَاِذْ اَخَذْنَا مِيْثَاقَ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ لَا تَعْبُدُوْنَ اِلَّا اللّٰهَ

صرف الله ﷻ دعبادت لائق دې:- بنی اسرائیلو ته چه کوم احکام ورکړې شوی وو اودهغوی نه چه په کومو څیزونوباندې وعده اخستلې شوې وه ، دهغې بیان کیږی. او دهغوی د وعده خلافئ ذکر کیږی. هغوی ته حکم ورکړې شوې وو چه هغوی دې توحید اومنی اودالله ﷻ نه سوا دې د نورو عبادت نه کوی. نه صرف بنی اسرائیلو ته بلکه ټول مخلوق ته هم دا حکم شوې دې فرمان دې چه ﴿ وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا نُوْحِيْٓ اِلَيْهِ اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّآ اَنَا فَاعْبُدُوْنِ ﴾ او مونږ چې ستا نه وړاندې کوم پیغمبر هم لیږلې وو نو هغه ته مو وحی کړې وه چې دعبادت لائق زما نه سوا نور څوك نشته دې ، ټول خلق دې هم زما عبادت کوی.

¹) ابن ابی حاتم : ۱ /۲۵۳)-
²) احمد: ۱/ ۴۰۲))

او فرمائي چه﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ﴾ يعني مونږ هر امت ته رسول اوليږلو چه هم دالله ﷻ عبادت کوئي او دهغه نه سوا د نورومعبودانو باطلو نه بچ شئ.دټولو نه زيات حق دالله ﷻ دي اودهغه په ټولو حقونو کښې لوئي حق دادي چه دهغه عبادت اوکړي شي او دبل هيچا عبادت دي اونکړېشي ، بيا د حقوق الله نه پس د حقوق العباد ذکر کيږي.

قوله‌تعالى:- وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا

مور پلارسره ښه سلوک:- دبندګانو په حقونو کښې دمور پلار حق چونکه زيات دي نوددې وجې مخکښې دا بيانوي.او ارشاد فرمائي چه﴿ أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ﴾ (زما شکرادا کړئي او دخپل موروپلارهم احسان اومنئ) اوبل ځائې کښې فرمائي چه ﴿وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ الخ﴾(ستاسودرب فيصله داده چه دهغه نه سوا دنورو عبادت مه کوئي او دمور پلار سره احسان کوئي) . په بخاري او مسلم شريف کښې دي چه حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ تپوس اوکړو يارسول الله ﷺ کوم يو عمل دټولو نه افضل دې ؟ نبي کريم ﷺ اوفرمائيل مونځ په وخت باندې ادا کول. بيا تپوس کوي چه ددې نه پس نبي کريم ﷺ فرمائي چه مور پلار سره ښه سلوك اواحسان کول. بيا تپوس کوي چه ددې نه پس کوم يو دې ؟ فرمائي چه دالله ﷺ په لار کښې جهاد کول . (۱) په يوصحيح حديث کښې دي چه چاتپوس اوکړو چه يارسول الله ﷺ څه دچا سره ښه سلوك اوکړم او ښيګړه اوکړم ؟ نبي کريم ﷺ اوفرمائيل دخپلې مور سره. بيا تپوس کوي دچا سره ؟ نبي کريم ﷺ فرمائي چه دخپلې مور سره. بيا تپوس کوي دچا سره ؟ نبي کريم ﷺ فرمائي چه دخپل پلار سره ، بيا نزدې (رشته دار) سره او بيا نزدې (رشته دار) سره. (۲)

په آيت کښې ﴿لَا تَعْبُدُونَ﴾ فرمائي خکه چه په دې کښې په نسبت د﴿لَا تَعْبُدُوا﴾ زياته مبالغه ده .داخبر دې په معنى دطلب دې.بعضې خلقو دا﴿ أَنْ لَا تَعْبُدُوا ﴾ هم وئيلې دي.ابي او ابن مسعود ﷺ نه دارِوايت دې هغوی به﴿ لَا تَعْبُدُوا﴾ وئيل .

قوله‌تعالى:-وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ

يتيم چاته وائي؟:- يتيمان هغه وړو بچو ته وائي چه دهغوی سرپرست پلار نه وي. مسکين هغه خلقو ته وئيلې شي چه هغه دخپل اود خپلو بچو پرورش او نور ضروريات پوره نشي ادا کولې. ددې نوره تشريح به انشاء الله په سورت نساء کښې هم ددې پشان آيت کښې راشي.

قوله تعالى:- وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا

د ښه سلوک حکم:- بيا فرمائي چه خلقو ته ښه خبرې کوئي يعني دهغوی سره نرمې خبرې او په فراخه تندې سره ملاويږئي.دښو خبرو حکم کوئي،د بدئي نه منع کوئي. حضرت حسن رحمه الله فرمائي چه دنيکئ حکم کوئي،د بدئي نه منع کوئي ، برداشت کوئي ، بردباري درګزر اوخطاګانې معاف کول خپله لار جوړه کړئي. هم دا ښه اخلاق دي اودا اختيارول پکار دي.حضرت رسول الله ﷺ فرمائي چه ښه څيز لره حقير مه ګڼرئي که ستاسو نه نور څه نشي کيدې نو خپل رور سره په رونړتندې ملاقات کوئي (مسند احمد) (۳)قران پاك کښې دالله ﷻ دعبادت حکم دې ، بيا خلقو سره دښيګړې کولو ، بيا ښه خبرې کول ،بيا د څه نورو اهمو څيزونو حکم هم راغلې دې چه مونځ کوئي اوزکوة ورکوئي.

بياخبر ورکوی چه دې خلقو وعده خلافي اوکړه او عام طور سره نافرمان جوړ شو خو لږ خلق په خپله وعده باندې قائم پاتې شو، دې امت ته هم دا حکم ورکړې شوې دې . فرمائي چه ﴿وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا الخ ﴾(دالله ﷻ عبادت کوئي اودهغه ذات سره شريك مه جوړوئي،موروپلار سره ،

---

۱) صحيح بخاري : کتاب الادب باب البر والصلة: ۵۹۷۰،صحيح مسلم:۲۵۲، ترمذي: ۱۸۹۸، نسائي: ۲۱۱)-

۲) صحيح بخاري : کتاب الادب من احق الناس بحسن الصحبة :۱۷۳)-

۳) احمد: ۲۱۰۰۸، صحيح مسلم:کتاب البروالصلة، باب استحباب طلاقة الوجه عنداللقاء :۲۶۲۶، ترمذي: ۱۸۳۳)-

رشته دارو سره، یتیمانو سره اومسکینانو سره او نزدې ګاونډیانو سره، اجنبي ګاونډیانو سره، دپیژندګلو سره، مسافرو سره ، وینځو او غلامانو سره ښه سلوك او احسان کوئی، یاد ساتئی تکبر او فخر کوونکی الله ﷻ ته خوښ نه دی. الحمدلله دا امت په نسبت دنوروامتونو ددې احکامو په منلو کښې او په دې باندې عمل کولو کښې زیات مضبوط ثابت شو. اسدبن وداعه ﷺ نه روایت دې چه هغه به یهودیانو او نصرانیانوته سلام کولو او دلیل به نې ورکولو چه دالله ﷻ فرمان دې چه ﴿وَقُوْلُوْا لِلنَّاسِ﴾ لیکن دااثر غریب دی. او دحدیث خلاف دې ، په حدیث کښې صفا موجود دی چه یهودیانو او نصرانیانو سره شروع په السلام علیکم باندې مه کوئی. والله اعلم. (۱)

وَاِذْ | اَخَذْنَا | مِيْثَاقَكُمْ | لَا تَسْفِكُوْنَ | دِمَآءَكُمْ

اویادکړئ کله چې | واغسته مونږ | محکمه وعده ستاسو نه | چې مۀ تویوئ | وینې خپلې

او(یادکړئی) هغه وخت چې مونږستاسومشرانو نه پوخ لوظ اخستې ووچې خپلې وینې مه تویوئی

وَلَا تُخْرِجُوْنَ | اَنْفُسَكُمْ | مِّنْ دِيَارِكُمْ | ثُمَّ اَقْرَرْتُمْ | وَاَنْتُمْ

اومۀ اوباسئ | ځانونه خپل | د کورونو خپلو نه | بیا اقرار وکړو تاسو | اوتاسو

خپل خپلوان دکورکلی نه مه شړئی نو(هغه وخت)تاسوپه دې لوظ کلک اقرار اوکړو اوپه دې خبره

تَشْهَدُوْنَ۝ | ثُمَّ اَنْتُمْ | هٰٓؤُلَآءِ | تَقْتُلُوْنَ | اَنْفُسَكُمْ | وَتُخْرِجُوْنَ

ګواهان یئ | بیا هم تاسو | هغه کسان یئ | چې وژنئ | ځانونه خپل | اواوباسئ تاسو

(اوس هم)ګوایان یئ بیاهم دغه تاسویئ چې خپل خپلوان بې دریغه وژنئ او اوباسئ

فَرِيْقًا | مِّنْكُمْ | مِّنْ دِيَارِهِمْ | تَظٰهَرُوْنَ | عَلَيْهِمْ | بِالْاِثْمِ

څه خلق | د روروالي خپلې | د کورونو دهغوئ نه | مرسته کوئ یو بل سره | دهغوئ خلاف | په ګناه

خینې (کمزوري) خلق دکورونونه شړی یئ اودهغوئ خلاف (دهغوی دشمنانوسره) په ګناه

وَالْعُدْوَانِ ط | وَاِنْ | يَّاْتُوْكُمْ | اُسٰرٰى | تُفٰدُوْهُمْ

اوپه زیاتئ سره | اوکه چرې | راشي هغوئ تاسو ته | په حیثیت دقیدیانو | نوپه فدیه ورکولوسره تاسو آزادوئ هغوئ

اوزیاتی کولو کښې مددکوی او(عجیبه خبره داده) چې دغه خلق قیدیان شي اوتاسوته دمدددپاره راشي

وَهُوَ مُحَرَّمٌ | عَلَيْكُمْ | اِخْرَاجُهُمْ ط | اَفَتُؤْمِنُوْنَ | بِبَعْضِ

حالانکه حرام کړې شوی وو | په تاسو باندې | اویستل دهغوئ | آیا تاسو ایمان راوړئ | په یوه حصه

نوتاسو دهغوئ دخلاصولودپاره فدیه ورکوئی حال دا چه د دوی (دکورونونه) ویستل ناروا وو نو آیا تاسو

الْكِتٰبِ | وَتَكْفُرُوْنَ | بِبَعْضٍ ج | فَمَا | جَزَآءُ | مَنْ | يَّفْعَلُ | ذٰلِكَ

د کتاب | اوکفر کوئ | په بله حصه | نو څه ده | بدله | دهغه چا | چې کوی | داسې کار

ایمان لرئی په بعضې حصه د کتاب اود بعضې نه انکارکوئی نوپه تاسو کښې څوك چې داسې کارونه کوی

---

(۱) صحیح بخاری : کتاب السلام باب النهی عن ابتداء اهل الکتاب بالسلام: ۲۱٦۷)-

مِنۡكُمۡ اِلَّا خِزۡىٌ فِى الۡحَيٰوةِ الدُّنۡيَا ۚ وَيَوۡمَ الۡقِيٰمَةِ يُرَدُّوۡنَ

ستاسو نه | ماسوا | درسوايئ | انه په ژوند د دنيا کښې | او په ورځ | د قيامت | به واپس کړې شي

هغوی لره فقط دومره سزا بس ده چې په دنيا کښې به د رسوائی ژوند تيروی او د قيامت په ورځ به

اِلٰٓى اَشَدِّ الۡعَذَابِ ؕ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعۡمَلُوۡنَ ۝ اُولٰٓئِكَ الَّذِيۡنَ

سخت عذاب ته | او نه دی الله | ناخبره | د هغه کارونو نه | چې تاسو ئې کوئ | داهغه خلق دي

ډير سخت عذاب کښې واچولی شي او الله پاک د ستاسو کارونو نه بې خبره نه دی داهغه کسان دی چې

اشۡتَرَوُا الۡحَيٰوةَ الدُّنۡيَا بِالۡاٰخِرَةِ ۫ فَلَا يُخَفَّفُ عَنۡهُمُ الۡعَذَابُ وَلَا هُمۡ

چې اغستې ئې دي | ژوند د دنيا | په مقابله د آخرت | نو سپک به نه کړې شي | د دوئ نه | عذاب | او نه به د دوئ سره

د آخرت په بدل کښې ئې د دنيا ژوند غوره کړې دی نو د دوی نه به نه خو عذاب سپکولې شي او نه به ئې

يُنۡصَرُوۡنَ ۝

امداد او کړې شي |

هيڅ مدد او کړې شي

د يهوديانو خپل مينځ کښې جګړې کول:- اوس او خزرج د مدينې د انصارو دوه قبيلې وې. د اسلام نه مخکښې د دې قبيلو په خپلو کښې څه اتفاق نه راتلو. هيشه به ئې خپلو کښې جنګونه کول. د مدينې د يهودو درې قبيلې وې. ① بنو قينقاع ② بنو نضير ③ بنو قريظه. بنو قينقاع او بنو نضير خو د خزرج طرفدار او د دوی سره ئې رورولی وه. او د بنو قريظه رورولی د بنو اوس سره وه. کله چه به د خزرج او د اوس جنګ وو نو د يهودو دې دريوارو قبيلو به هم د خپل حليف ملګرتيا کوله. او د دوی سره يو ځائې شو او د دوی د ښمنانو سره به جنګيدل. د دواړو طرفونو نه به يهود د يهوديانو د لاسه مړه کيدل او موقعې ته به ئې کتل او د يو بل کورونه به ئې هم ورانول. او د وطن نه به ئې بې دخله کول هم. او د هغوی به مال او دولت باندې به ئې هم قبضه کوله. کله چه به جنګ ختم شو نو مغلوبې ډلې به څه فديه ورکړه او خپل قيديان به ئې راخلاصول. او وئيل به ئې چه مونږ ته د الله ﷻ حکم دی چه په مونږ تولو کښې څوک قيد شي نو مونږ دې فديه ورکړو او هغه دې راخلاص کړو. په دې موقعه باندې الله ﷻ فرمائي چه د دې څه وجه ده چه تاسو زما دا حکم اومنلو. او ما خو دا هم وئيلي دی چه په خپلو کښې يو بل لره مه قتل کوئ. او د کورونو نه ئې هم مه اوباسئ، ولې نه منئ؛ په يو حکم باندې ايمان راوړل او بل حکم نه انکار کول دا د کومه خايه ايمانداری ده ؟ په دې آيت کښې او فرمائيلې شو چه خپلې وينې مه تويوئ او خپل ځانونه د کورونو نه مه اوباسئ؛ دا په دې وجه چه يو مذهب والا د يو ځان په شان وی. دا په حديث کښې هم دی چه ټول ايماندار په دوستئ کښې، صله رحمئ کښې او رحم وکرم کښې د يو بدن پشان دی. د يو اندام په درد سره ټول جسم لړزيږی، تبه ئې اونيسی او د شپې خوب ئې خراب شي[1] دا شان په يوادنی مسلمان باندې د ټول جهان مسلمانان لړزيدل پکار دی.

د عبدالله بن سلام ﷺ يوه واقعه:- عبد خير رحمه الله وائي چه مونږ د سلمان بن ربيعه رحمه الله په نګرانئ کښې په بلخبر کښې جهاد کولو ، د محاصرې نه پس مونږ دا ښار فتح کړو او په دې کښې ډير قيديان ملاؤ شو. حضرت عبدالله بن سلام ﷺ په هغوی کښې يو وينځه په اووه سوه واخستله. مونږ چه کله راس الجالوت

[1] (صحيح بخاري: كتاب الادب رحمة الناس والبهائم: ٦٠١١، صحيح مسلم: ٢٥٨٦)-

ته اورسیدو نو عبدالله بن سلام ﷺ هغې لره ورغلو او وې فرمائیل چه دا وینځه خو ستا مذهب والا ده ما دا په اووه سوه اخستې ده ، اوس تاسو دا زما نه واخلئ او آزاده ئې کړئ . هغه اووئیل چه ډیره ښه ده خه دا په څوارلس سوه اخلم . دوی اوفرمائیل چه خه نې د څلورو زرو نه کمه نه خرڅوم . هغه اووئیل چه خه نې بیا نه اخلم. دوی اووئیل چه یا خو ته دا واخله ګنی ستا دین به لاړشی. په تورات کښې لیکلی دی چه د بنی اسرائیلو څوك بنده ګرفتار شی نو هغه واخلئ اوآزاد ئې کړئ. اوکه قید شی او تاسو لره راشی نو فدیه ئې ورکړئ اوهغه راخلاص کړئ او دهغوی دخپلو کورونو نه مه بې دخله کوئ.اوس خو ته یا تورات لره اومنه اودا واخله او یا دتورات نه منکر شه. هغه پوهه شو او وې وئیل چه داسې معلومیږی چه ته شائد عبدالله بن سلام ئې؟ دوی اوفرمائیل چه آو. هغه څلور زره راوړې او دوی ترې دوه زره واخستلې او دوه زره ئې واپس کړې.بعضو روایتونو کښې دی چه راس الجالوت په کوفه کښې وو. دوی به دهغه وینځو فدیه نه ورکوله چه عربو نه بچ شوې نه وی. نو په دې باندې عبدالله ﷺ هغوی ته دتورات آیت واورولو. غرض په دې آیت کښې دیهودیانومذمت شوې دې چه هغوی دالله ﷻ احکام پیژنی او بیا هم هغه شاته غورزوی. امانتداری او ایماندای اوچته شوې وه. د نبی کریم ﷺ صفات ، د نبی کریم ﷺ نښې ، د نبی کریم ﷺ دنبوت تصدیق ، د نبی کریم ﷺ دپیدائش مقام مبارك ، د هجرت ځائې وغیره ټول څیزونه دهغوی په کتاب کښې موجود وو. خو دوی هغه پټ کړی وو او دومره هم نه بلکه دوی به د نبی کریم ﷺ مخالفت کولو ، هم په دې وجه په هغوی باندې ددنیا رسوائی راغله او په نه کمیدونکی او اُخروی عذاب کښې هم اخته شو.

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا

| اویقینی خبره ده | چې ورکړې وو مونږ|موسی ته| کتاب| اوپرله پسې لیږلي وومونږ

اوبیشکه مونږ موسی علیه السلام ته کتاب(تورات) ورکړې وو اوهغه پسې

مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ

روستودهغه نه| رسولان | اوورکړې وې مونږ| عیسی ځوئ دمریم ته| ښکاره نښې

موپرله پسې نورپیغمبران اولیږل اوعیسی علیه السلام دمریم ځوئې ته مونښکاره معجزې ورکړې

وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ ۗ أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ

اوامداد کړې وو مونږهغه| په روح پاك سره | آیانو هر کله چې| راغې تاسوته| یو رسول

اوپه روح القدس(جبریل)سره مودهغه مدد کړې وو کله چه راوړی تاسو ته یو پیغمبر

بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُكُمُ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ

دهغه حکمونوسره |چې نهٔ به خوښول نفسونو ستاسو|نولوئی اوکړه تاسو|نوځه خلق |دروغ اوګڼړل تاسو

داسې حکمونه چې هغه ستاسو دخوښې مطابق نه وی نوتاسوبهٔ کبرشروع کړئی چاته به دروغژن وائې

وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ۝

اوځه خلق | او وژل تاسو|

اوځوک به وژنئی

بنی اسرائیلو کښې پرله پسې پیغمبران رالیږل:- دبنی اسرائیلو دعناد تکبر او دهغوی د خواهش پرستئ بیان کیږی چه په تورات کښې تحریف او تبدیلی اوکړه.حضرت موسٰی علیه السلام نه پس هم دده په شریعت

باندې راتلونکي نبيان عليهم السلام راغلل او دهغوی ئې هم مخالفت اوکړو. چنانچه فرمائي چه ﴿إِنَّآ أَنزَلْنَا ٱلتَّوْرَىٰةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ﴾ الخ (مونږ تورات نازل کړو چه په دې کښې هدايت وو او نور وو چه په دې باندې به نبيانو عليهم السلام به ټپخپله هم عمل کولو او يهوديانوته به ئې حکم کولو او دهغوی علماء اودرويشانو به هم ددې د منلو حکم کولو.)غرض دا چه پرله پسې نور نبيان عليهم السلام هم راتلل تر دې پورې چه دا سلسله په حضرت عيسى ﷺ باندې ختمه شوه. حضرت عيسى ﷺ انجيل ملاو شو چه په هغې کښې بعضې احکام د تورات خلاف وو ، نو ددې وجې نه هغه ته نوی معجزې هم ملاؤ شوې. لکه دالله ﷻ په حکم سره ژوندی کيدل ، د ښاورې نه مارغان جوړول اوبه دې کښې پوک وهل اودالله ﷻ په حکم سره الوزول ، بيماران دالله ﷻ په حکم سره روغول ، دبعضو غيبو خبرونه بيانول وغيره. بيا ددوی په تائيد باندې روح القدس يعنی جبريل ﷺ ئې مقرر کړو.

دبنی اسرائيلو تکبر:- ليکن بنی اسرائيل په خپل تکذيب و تکبر کښې زيات شو او حسدئې کولو. اودې ټولو نبيانو عليهم السلام سره ډير په بدسلوک پيش شول. څوک به ئې په دروغه ګڼړل او څوک به ئې قتل کول ، صرف په دې وجه چه نبيانو عليهم السلام تعليم به ددوی دطبيعت نه خلاف وو. ددوی د رائې اوددوی دقياساتو او ددوی دجوړ شوی اصولواو احکامو د قبوليت نه منع کوونکی وو. ددې وجې نه دښمنئ ئې شروع کړه.

د روح القدس نه مراد:- ①حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ ، حضرت عبدالله بن عباس ﷺ ، محمد بن کعب رحمه الله ، اسماعيل بن خالد رحمه الله ، ربيع بن انس رحمه الله ، عطيه عوفی رحمه الله اوقتاده رحمه الله وغيره نه هم دا قول نقل دې چه روح القدس نه مراد حضرت جبريل ﷺ دې لکه قران پاك کښې په بل ځائې کښې دی چه ﴿نَزَلَ بِهِ ٱلرُّوحُ ٱلْأَمِينُ ۝ الخ﴾ (دا روح الامين راوړی دې.

حسان بن ثابت ﷺ سره د روح القدس مدد کول:- صحيح بخاری کښې تعليقًا روايت دې چه نبی کريم ﷺ د حسان بن ثابت شاعر دپاره په جمات کښې يو منبر کيخودو هغوی به د مشرکانو د هجوې جوابونه ئې ورکول او نبی کريم ﷺ به دده دپاره دعا کوله چه ائې الله ﷻ د حسان مدد په روح القدس سره اوکړې لکه څنګه چه دې ستا دنبی دطرف نه جواب ورکوی.([1]) دصحيح بخاری په يو بل حديث کښې دی چه حضرت حسان ﷺ يو ځل دعمرفاروق ﷺ په دور کښې په مسجد نبوی کښې څه اشعار ونيل ، حضرت عمر ﷺ ورته په کوږ نظر اوکتل نو هغه (حسان بن ثابت ﷺ) اوفرمائيل چه ما خو په دې ځائې کښې هغه وخت دااشعار ونيل چه ستانه مخکښې په دې ځائې يو بهترين سړې موجود وو. بيا حضرت ابوهريره ﷺ طرف ته ئې اوکتل او وې فرمائيل چه ائې ابوهريره ﷺ ستادې په الله قسم وی آيا تا د نبی کريم ﷺ نه دا آوريدلی دی چه ائې حسان ته دمشرکانو د اشعارو جواب ورکړه ، ائې الله ﷻ ته دحسان تائيد په روح القدس سره اوکړه. حضرت ابوهريره ﷺ اوفرمائيل چه په الله ﷻ قسم ما د نبی کريم ﷺ نه دا آوريدلی دی. ([2])

په بعضې رواياتو کښې دی چه نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه ائې حسان ته ددې مشرکانو هجوه اوکړه حضرت جبريل ﷺ تاسره دې. ([3])د حضرت حسان په شعر کښې هم حضرت جبريل ﷺ ته روح القدس ونيلې شوې دې. يو بل حديث کښې دی چه کله يهوديانو د حضرت محمد ﷺ نه د روح په حقله تپوس اوکړو نو نبی کريم ﷺ اوفرمائيل ستاسو دې په الله ﷻ قسم وی دالله ﷻ نعمتونه يادکړئی او اووائې چه آيا تاسو ته ټپخپله دا معلومه نه ده څه چه هغه حضرت جبريل ﷺ دې او هم هغه مالره هم وحی راوړی،

---

[1]) ابوداود کتاب الادب باب ماجاء فی الشعر: ۵۰۱۵، وسنده حسن)-

[2]) صحيح بخاری : کتاب بدء الخلق ذکر الملائکة صلوات الله عليهم :۳۲۱۲، وانظر: ۴۵۳، صحيح مسلم: ۲۴۸۵)-

[3]) صحيح بخاری : کتاب بدء الخلق ذکر الملائکة صلوات الله عليهم :۳۲۱۲، وانظر: ۴۵۳، صحيح مسلم: ۲۴۸۲)-

هغوئ تولو اوونیل او بیشکه (۱) (ابن اسحاق) په ابن حبان کښې دی چه نبی کریم ﷺ فرمائی چه حضرت جبریل ﷺ زما په زړه کښې چه اوونیل چه هیڅ یو سړې ددې نه مخکښې نه مری چه هغه خپله روزی او خپل ژوند پوره نه کړی. دالله ﷻ نه اویریږه او ددنیا په ګټلو کښې ددین خیال ساته. (۲) بعضو دروح القدس نه مراد اسم اعظم اخستې دې. بعضو وئیلی دی چه دا دفرښتو یو سرداره فرښته ده.

د روح القدس په تعریف کښې نور اقوال: ② بعضې وائی چه دقدس نه مراد الله ﷻ او د روح نه مراد اسم اعظم دې③ چا وئیلی دی چه قدس یعنی برکت ④ چا وئیلی دی پاك ، چا وئیلی دی دروح نه مراد انجیل دې لکه فرمائی چه ﴿ وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ رُوْحًا مِّنْ اَمْرِنَا ﴾ (داشان مونږ ستا طرف ته دروح وحی په خپل حکم سره اوکړه). امام ابن جریر ﷫ هم دا فیصله کوی چه په دې ځائې کښې د روح نه مراد روح القدس حضرت جبریل ﷺ دې لکه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿ اِذْ اَيَّدْتُّكَ بِرُوْحِ الْقُدُسِ ﴾ الخ) په دې آیت کښې روح القدس دتائید ذکر کوی او ورسره د کتاب او حکمت ،تورات اود انجیل خودلو بیان هم دې. معلوم شو دا بل څیز دې اوهغه بل څیز او د روانی عبارت هم ددې تائید کوی ، دقدس نه مراد مقدس دې لکه فرمائی چه ﴿خاتم جود﴾ او ﴿رجل صدق﴾ کښې. روح القدس وئیلو کښې او ﴿روح منه﴾ وئیلو کښې قربت او بزرګی یو خصوصیت موندې شی. دا په دې وجه هم اوونیلې شو. بعضومفسرینو ددې نه مراد د حضرت عیسی ﷺ روح اخستې دې. ځکه چه دهغه روح دانسانی شا وغیره نه پاك او بیل وو. بیا فرمائی چه یو ډله تاسو دروغ اوګڼړله او یو ډله مو قتل کړه. په دروغ وئیلو کښې د ماضی صیغه نې راوړه خوبه قتل کښې دمستقبل. ځکه چه دهغه خلقو حالت ددې آیت دنازلیدو نه پس هم هغه شان وو. چنانچه نبی کریم ﷺ په خپل مرض الموت کښې اوفرمائیل ددې زهرو نمړئی (لقمې) اثر په ما باندې کیدو چه کوم ما په خیبر کښې خوړلې وو او په هغه وخت خوهغوی رګ وهلې وو. (۳)

وَقَالُوْا	قُلُوْبُنَا	غُلْفٌ ط	بَلْ
او وائی هغوئ	زړونه زمونږ	پرده بندی	نه ده داسې بلکه
او(یهودیان) وائی چې زمونږ زړونه انغختی دی (داسلام آواز نه ورسی) نه بلکه			

لَّعَنَهُمُ	اللّٰهُ	بِكُفْرِهِمْ	فَقَلِيْلًا	مَّا	يُؤْمِنُوْنَ
لعنت کړې دې په هغوئ باندې	الله	په سبب د کفر دهغوئ	نو ډیر لږدی	هغه	چې ایمان راوړی
دوئ د کفر په وجه الله ﷻ رټلی دی (هم دا وجه ده) نو ډیر لږ کسان په کښې ایمان راوړی					

دغلف معنی او مفهوم :- دیهودیانو یو قول دا هم دې چه خمونږ په زړونو باندې غلافونه دی یعنی دا دعلم نه ډك دی، اوس مونږ ته دنوی علم هیڅ ضرورت نشته دې. (۴) ددې وجې جواب ملاؤ شو چه نه داسې نه ده بلکه د الله ﷻ دلعنت مهر پرې لګیدلې دې. دوی ته ایمان نه نصیب کیږی. ﴿غُلْفٌ﴾ ﴿غُلُفٌ﴾ هم وئیلې شوې دې. یعنی دوی دعلم لوښی دی. اوپه بل ځائې کښې قران پاك کښې فرمائیلی دی چه ﴿وَقَالُوْا قُلُوْبُنَا فِيْٓ اَكِنَّةٍ الخ﴾ (چه کوم څیز طرفته تاسو مونږ بلئ دهغه څیز نه زمونږ زړونه پردو کښې دی او په دې باندې مهرلګیدلې دې. هغوی په دې باندې نه پوهیږی اونه دې طرف ته مائله کیږی اونه دا یاد ساتی).

---

(۱) الطبری:۱۴۹۲)-

(۲) ابن ماجة:۲۱۴۴، وصحیح ابن حبان (الموارد : ۸۴) وهو صحیح)-

(۳) صحیح بخاری : ۴۲۲۸ تعلیقا)-

(۴) قرطبی:۲/۲۵)-

يوحديث كښې دی چه بعضې زړه والا وی چه په هغوی باندې دالله ﷻ غضب وی دا زړونه دكفارو وی.
په سورت نساء كښې هم يو آيت هم ددې معنې دې ﴿ وَقَوْلِهِمْ قُلُوْبُنَا غُلْفٌ الخ﴾ دلږ ايمان راوړو يو معنى خوداده چه په دوی كښې ډير كم خلق ايماندار دی او بله معنى ئې دا هم ده چه ددوی ايمان ډير كم دې يعنى د قيامت ، ثواب ، عذاب وغيره قائل، په حضرت موسىٰ ﷺ باندې ايمان راوړنكى ، تورات لره كتاب الله منى خو دا پغمبر آخرالزمان نه منى چه خپل ايمان لره پوره كړې ، بلكه د نبى كريم ﷺ په انكار سره خپل هغه لږ ايمان هم تباه كوی. دريمه معنى ئې داده چه دا بالكل بې ايمانه دی ځكه عربۍ ژبه كښې په داسې موقعو باندې بالكل نشت په صورت كښې داسې الفاظ وئيلې كيږی ، لكه ددې پشان مې ډير كم اوكتل ددې مطلب دادې چه بالكل مې كتلى نه دی ، والله اعلم.

وَلَمَّا	جَآءَهُمْ	كِتٰبٌ	مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ	مُصَدِّقٌ	لِّمَا	مَعَهُمْ
اوهركله چي	راغي دوئ ته	كتاب	دطرفه د الله نه	چي تصديق كونكي دې	دهغه كتاب	چي ددوئ سره دې

اوهركله چي دوئ ته دالله ﷻ دطرفنه داسې كتاب راغلوچي ددوی دمذهبی كتابوسره (په اصولو كښې موافق) وو

وَكَانُوْا	مِنْ قَبْلُ	يَسْتَفْتِحُوْنَ	عَلَى الَّذِيْنَ
اوحال دا چي وودوی	مخكښې دراتلوددې كتاب نه	چي فتحه به ئې غوښتله	په مقابله دهغه كسانوكښې

احال دادې چې ددې كتاب نه د راتلونه وړاندې دوئ فتحه غوښتله دهغه كسانو په مقابله كښې

كَفَرُوْا	فَلَمَّا	جَآءَهُمْ	مَّا	عَرَفُوْا	كَفَرُوْا
چي كافران وو	اخو كله چي	راغي دوئ ته	هغه پيغمبر	چي اوپيژندو دوئ	نو انكار ئې اوكړو

چي كافر وو خوهركله چي هغه كتاب دوی ته راغلواودوئ په ښه شان اوپيژندو نوانكار ئې اوكړو

بِهٖ	فَلَعْنَةُ اللّٰهِ	عَلَى الْكٰفِرِيْنَ ﴿۸۹﴾
دمنلو دهغې نه	نو لعنت دالله دې	په دې انكار كونكو بدد

ددې نه نوپه داسې انكار كوونكو باندې دالله لعنت وريږی.

ديهودوانكار د حسد په وجه دې :- كله چه به ديهوديانواو دعربو مشركانو په مينځ كښې جنګ كيدو نو يهودو به وئيل نزدې ده چه دالله ﷻ يو كتاب سره يو عظيم نبى تشريف راوړلو والا دې. مونږ به هغه سره شو اوستاسو سره به داسې جنګ اوكړو چه ستاسو به هډو نوم پاتې نشى. دالله ﷻ نه به ئې دعا كوله چه ائې الله ﷻ ته دا نبى زر راوليږه چه د هغه صفات مونږ په تورات كښې وئيلى دی چه مونږ په هغه باندې ايمان راوړو او هغه سره شو او خپلې متې مضبوطې كړو اوستاد دښمنانو نه بدله واخلو. مشركانو ته به ئې وئيل چه اوس دهغه نبى زمانه نزدې ده ، ليكن چه كله نبى كريم ﷺ مبعوث شو او ټولې نښې دوی اوكتلې او وې پيژندو ، او په زړه سره قائل شو خو چونكه نبى كريم ﷺ دعربونه وو ، ددې وجې نه به ئې حسد كولو او د نبى كريم ﷺ دنبوت انكار به ئې كولو او دالله ﷻ په لعنت كښې راغلل. بلكه دمدينې هغه مشركان چه ددوی نه به ئې دا آوريدل ، هغوئ ته ايمان نصيب شو او بالاخر نبى كريم ﷺ سره شواو په يهودو باندې غالب شو.[1]

دمعاذ ﷺ يهوديانو سره خبرې كول:- يو ځل حضرت معاذ بن جبل ﷺ ، حضرت بشر بن جراء ﷺ او حضرت داود بن سلمه ﷺ دمدينې يهودو ته اووئيل چه تاسو به زمونږ دشرك په حالت كښې خمونږ په

---

[1]) صحيح ابن حبان المورد: ۲۱۰۷، وسنده حسن)-

مخکښې د نبی کریم ﷺ دنبوت ذکر کولو بلکه مونږ به مووېرولو او چه کوم اوصاف به تاسو بیانول هغه ټول اوصاف په نبی کریم ﷺ کښې موجود دی ،بیا تاسو پخپله ولې ایمان نه راوړنی ؟ د نبی کریم ﷺ سره ملګرتیا ولې نه کوئی. نوسلام بن مشکم جواب ورکړو چه مونږ به دده په باره کښې نه وئیل [1]هم ددې ذکر په دې آیت کښې دې چه مخکښې به ئې منل او منتظر وو خو د راتلو نه پس ئې حسد او تکبر اوکړو چه هسې نه زمونږ نه ریاست لاړ نشی .

بِئْسَمَا اشْتَرَوْا .

| بددې هغه څیز | چې خرچ ئې کړل |

ډیر بد دې هغه څیز چې دوی پرې خرڅ کړی دی

بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ اَنْ یَّكْفُرُوْا بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ بَغْیًا .

په هغې سره |ځانونه خپل چې| انکارکوی دوئ | دهغه کتاب نه| چې نازل کړو الله| صرف ددې ضد په وجه|

خپل ځانونه (هغه دا) چې د الله ﷻ د کتاب نه د بغض په وجه انکار کوی (او مسلمانانو سره حسد ساتی) چې (ولې)

اَنْ یُّنَزِّلَ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ عَلٰی مَنْ یَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ ۚ فَبَآءُوْ

چې نازلوی |الله |فضل خپل| په هغه چا | چې خوښه ئې وی | دبندګانو خپلونه|نو مستحق شوی دی

الله خپل فضل په هغه چا کوی چې پخپلو بندګانو کښې دهغه خوښ شی (او پیغمبر مونږ کښې ولې نه رالیږی)

بِغَضَبٍ عَلٰی غَضَبٍ ؕ وَلِلْكٰفِرِیْنَ عَذَابٌ مُّهِیْنٌ ۝

دیو غضب | دپاسه دبل غضب| اودې دپاره دکافرانو | عذاب |سپکونکې |

خکه خودوئ په لاندې باندې غضب کښې اخته شو اوکافرو دپاره سپکونکې سزا مقرردہ

دیهودیانود تکبر اوحسد سزا :-مطلب دادې چه دې یهودیانو چه د نبی کریم ﷺ دتصدیق په بدله کښې تکذیب اوکړو او په نبی کریم ﷺ ئې دایمان دراوړو په بدله کښې کفر اوکړو او د نبی کریم ﷺ د مدد کولو په ځائې ئې ددوی مخالفت اوکړو اودښمنی ئې اوکړه او په دې سره ئې خپل ځان د الله ﷻ دغضب اوسزا قابل جوړ کړو. دابدترین څیز دې چه دبهترین څیز په مقابله کښې دې خلقو خپل کړو. او ددې وجه سوا دحسد او بغض او تکبر اوعناد نه نور هیڅ نه ده. چونکه نبی کریم ﷺ ددوی نه نه وو بلکه دعربو نه وو ، په دې وجه ددوی په خیټو کښې درد وو.حالانکه په الله ﷻ باندې څوك حاکم نه وو، هغه د رسالت حقدار ښه پیژندو او هغه خپل فضل او کرم چه کوم بنده ته ورکول غواړی نو ورکوی ئې. نو یو خو د تورات د احکامو نه منلو په وجه په دوی باندې غضب وو او اوس بل د نبی کریم ﷺ نه د انکار په وجه نازل شو. داسې اوګنړنی چه ړومبې غضب د حضرت عیسی ؑ د پغمبرنی نه منلو ([2])او دویم دحضرت محمد ﷺ دپیغمبرنی نه منلو.یا ړومبې غضب هغه وو چه دسخی د عبادت په وجه وو او دویم غضب د نبی کریم ﷺ دمخالفت په وجه وو.

چونکه دوی دحسداو بغض په وجه د نبی کریم ﷺ د نبوت نه انکاری شوی وو او ددې حسد اصلی وجه دهغوی تکبر وو ، خکه هغوی په ذلیله عذابونو کښې اخته کړې شو چه دګناهونو بدله پوره شی. لکه قران پاك کښې فرمان دې چه ﴿ اِنَّ الَّذِیْنَ یَسْتَكْبِرُوْنَ عَنْ عِبَادَتِیْ سَیَدْخُلُوْنَ جَهَنَّمَ دٰخِرِیْنَ ۝﴾ (زما دعبادت نه چه څوك هم تکبر کوی هغه به ذلیل وی او جهنم ته به داخلیږی). نبی کریم ﷺ فرمائی چه دکبر کوونکو

---

[1] الطبری: ۲/۳۳۳)–

[2] ابن ابی حاتم : ۱ /۲۷٦)–

خلقو حشر به د قیامت په ورځ په انساني صورت کښې دمیږو په شان وي. چه دوی لره به ټول ځیزونه چخړه کوی او روان به وی اود جهنم بوس نومې قیدخانه کښې به اچولې شی ، چه په هغه ځائې کښې اوور دنورو ټولو قسمونو اوور نه زیات تیز وی او دوی باندې به د جهنمیانو وینې زوې څکولې شی.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ قَالُوا نُؤْمِنُ

اوکله چې اووئیلې شی| دوئ ته| چې ایمان راوړئ | په هغه| چې نازل کړې دې الله | نو وائی| مونږ ایمان راوړو

اوکله چې چې دوئ ته اووئیلې شی چې دالله په کتاب ایمان راوړئ نووائی چې مونږخوپه هغه کتاب ایمان ساتو

بِمَا أُنزِلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَاءَهُ

په هغه|چې نازل کړې شوې دې |په مونږ | او انکار کوی |دمنلودهغې نه |چې ماسوا دی دهغې نه

چې مونږ ته(اوزمونږکورنئ ته) رالیږلې شوې دې اودهغې نه بغیردنورو کتابونونه انکار کوی

وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَهُمْ ۗ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ

حالانکه هغه |حق دې | تصدیق کونکې دې |د هغه کتاب | چې ددوئ سره دې | اوویه| نو ولې | وژل تاسو

دا کتاب (قران پاک) حق دې اود دوئ دکتاب (توراة) تصدیق کوی ورته اووایه چې ولې مو اووژل

أَنبِيَاءَ اللَّهِ مِن قَبْلُ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ۝ وَلَقَدْ جَاءَكُم

پیغمبران| دالله |مخکښې ددې نه | که چرې | یئ تاسو | مؤمنان |اوپه تحقیق سره| راغلې ووتاسو ته

رومبی پیغمبران دالله ﷺ که تاسو رښتونی مؤمنان یئ اوراغلې وو تاسو ته

مُّوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِن بَعْدِهِ وَأَنتُمْ

موسی | په ښکاره معجزو سره| بیا | اونیووتاسوؤ سخې | روستو دهغه نه| او وئ تاسو

موسی په معجزو څرګندو (د دې باوجود) تاسوځخې معبود جوړ کړلودهغه (کوه طور ته دتلونه) پس

ظَالِمُونَ ۝

ظلم کونکی|

اوپه ځان مو زیاتې کوؤ

دخواهش بندګان د نفس غلامان دی :-یعنی کله چه دوی ته په قران باندې او نبی کریم ﷺ باندې د ایمان راوړلو دپاره اووئیلې شی نو دوئ اووئیل چه مونږ لره په تورات باندې ایمان راوړل کافی دی. الله ﷻ فرمائی چه دوی په دې کښې هم دروغژن دی. قران پاك خودهغه کتابونو تصدیق کوونکې دې او پخپله دهغوی په کتابونو کښې هم د نبی کریم ﷺ تصدیق موجود دې.لکه فرمائی چه﴿اَلَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ يَعْرِفُوْنَهٗ كَمَا يَعْرِفُوْنَ اَبْنَآءَهُمْ﴾ (اهل کتاب نبی کریم ﷺ داشان پیژنی لکه څنګه چه څوك خپل اولاد پیژنی) . نو د نبی کریم ﷺ انکارسره ددوی په تورات باندې او انجیل باندې هم ایمان پاتې نشو. او اوس بل حجت قائموی چه ښه په تورات او انجیل باندې خو ستاسو ایمان دې ، بیا مخکښې نبیان چه ددې تصدیق کوونکی او تابعداری ئې کوله او دنوی شریعت او نوی کتاب بلکه تاسو صرف دخواهش بندګان او د نفس غلامان دخپل رائې او قیاس ماتحت یئ. بیا فرمائی چه ښه ده تاسو حضرت موسی ﷺ نه ډیرې غټې غټې معجزې کتلې وې ، طوفان ، مولخان ، سپږې ، چیندخان ، وینه وغیره د حضرت موسی ﷺ په بددعا سره داټول د معجزې په طور ظاهر شو ، دلړګی نه مارجوړیدل ، دلاس روښانه کیدل ،

دریاب شلیدل ، او اوبه دکانړی پشان کیدل ، دوریخو سیورنی ، من و سلوی نازلیدل ، دکانړی نه نهرونه جاری کیدل ، وغیره ټول غټې معجزې وې چه دحضرت موسی ﷺ دنبوت اود الله ﷻ دتوحید روښانه معجزې وې. ټولې مو په خپلو سترګو اوکتلې خو کله چه حضرت موسی ﷺ کوه طور ته لاړو نو تاسو دسخی عبادت شروع کړو،اوس اووائې چه پخپله په تورات او په حضرت موسی ﷺ باندې ستاسو ایمان چرته پاتې شو؟ آیا ددې بدکارونو په وجه تاسو دظالمان ونیلو قابل نه یئ؟ (مِنۢ بَعۡدِهِۦ) نه مراد حضرت موسی ﷺ کوه طورته دتلو نه پس ده . لکه په بل ځائې حضرت فرمائی چه ﴿وَٱتَّخَذَ قَوۡمُ مُوسَىٰ مِنۢ بَعۡدِهِۦ الخ﴾ (موسی ﷺ چه کوه طور ته لاړو نو تاسو سخی خپل معبود جوړ کړو اوپه خپلو ځانونو مو ددې سخی دعبادت په وجه ډیر ظلم اوکړو). چه ددې احساس ددې نه پس هغوی ته هم اوشو. لکه فرمائی چه ﴿وَلَمَّا سُقِطَ فِيٓ أَيۡدِيهِمۡ الخ﴾ (کله چه هغوی ته هوش راغلو نو شرمنده شو او خپله ګمراهی ئې محسوس کړه) په هغه وخت کښې ئې اووئیل اې الله ﷻ که مونږ باندې ته رحم اونکړې او څمونږ خطاګانې معاف نه کړې نو مونږ به دنقصان کوونکو نه شو).

وَإِذۡ أَخَذۡنَا مِيثَٰقَكُمۡ وَرَفَعۡنَا فَوۡقَكُمُ
او یاد کړئ کله چې | واغستله مونږ | پخه وعده ستاسو نه | اوبورته کړو مونږ | دپاسه ستاسو
او (یاد کړئی) چې مونږ ستاسونه پوخ لوظ واخستو اومونږ ستاسو دپاسه کوه طور
ٱلطُّورَ خُذُواْ مَآ ءَاتَيۡنَٰكُم بِقُوَّةٖ وَٱسۡمَعُواْۖ
طور غر | چې اونیسئ | هغه | چې درکوو مونږ تاسو ته | په سختئ سره | اوپه غوږ ونوئې واورئ
اوچت کړو چې مونږ کوم کتاب درکړې دې هغه مضبوط اونیسئ (زمونږ دخبرې آورید و پشان) واورئې
قَالُواْ سَمِعۡنَا وَعَصَيۡنَا وَأُشۡرِبُواْ فِي قُلُوبِهِمُ
اووئیل هغوئ | واوریدل مونږ | او ونه منل مونږ | او اخکلې شوی وو | په زړونو دهغوئ کښې
نودوئ اووئیل چې مونږ واوریدلې خو منلې ئې نه شو ځکه چې ددوئ زړونه دځخې په مینه کښې
ٱلۡعِجۡلَ بِكُفۡرِهِمۡۚ قُلۡ بِئۡسَمَا يَأۡمُرُكُم بِهِۦٓ
محبت دسخی | په سبب دکفر دهغوئ | ورته اووایه | بددې هغه څیز | چې حکم کوی تاسو ته | په هغې سره
دکفر په وجه خړوب شوی وو ورته اووایه چې ډیر خراب تعلیم درکوی تاسوته
إِيمَٰنُكُمۡ إِن كُنتُم مُّؤۡمِنِينَ ۝
ایمان ستاسو | که چرې یئ تاسو | مؤمنان | دو
داایمان ستاسوکه چرې تاسومؤمنان یئ (نودا خوځه عجیبه غوندې ایمان دې)

دیهودیانو دټولو نه لوئې کفر :- الله ﷻ د بنی اسرائیلو خطاګانې ، سرکشی ، مخالفتونه اودحق نه مخ اړول بیانوی . چه کله هغوی کوه طور غر په سرونو باندې اوکتلونو اقرار ئې اوکړو خو کله چه هغه لرې شو نو بیا منکر شو ، ددې تفسیر مخکښې تیر شوې دې .د سخی محبت دهغوی په زړونو کښې پوخ شوې وو. لکه څنګه چه حدیث کښې دی چه دیو څیز محبت انسان ړوند کونړ کوی.([1]) حضرت موسی ﷺ دا سخی ټکړې ټکړې او وې سیزلو او ددې ایره ئې په هوا کښې والوزوله او په دریاب کښې ئې

[1] ابوداود کتاب الادب باب مالی الهوی : ۵۱۳۰)۔

واچوله. چه ددې اوبه بنی اسرائیلو اوڅکلې. اوددې اثر په هغوی باندې ظاهر شو. سخې تباه کړې شو خو ددې سخې تعلق دهغوی په زړونو کښې وو. ددې آیت مطلب دادې چه تاسو دایمان دعوی څنګه کونی ؟ په خپل ایمان باندې نظر نه اچونی او باربار وعده خلافی کوی ، ډیر ځل مو کفر اوکړو ، آیا تاسو هغه ټول هر څه هیر کړل ؟ تاسو د حضرت موسٰی ﷺ نه انکار اوکړو اودهغوی نه پس تاسو پغمبرانو سره سرکشی اوکړه تر دې پورې چه دافضل الانبیاء علیهم السلام ، د خاتم المرسلین حضرت محمد ﷺ نبوت نه هم انکاری شوئې او دا ټولو نه لوئې کفردې.

قُلْ اِنْ كَانَتْ لَكُمُ

| ستاسودپاره | دویٔ ته اووایه|که چرې وی |

ورته اووایه که (د)آخرت

الدَّارُ الْاٰخِرَةُ عِنْدَ اللّٰهِ خَالِصَةً مِّنْ دُوْنِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا

کور د آخرت | په نزد الله | خالص | ماسوا دنورو خلقو نه | نو آرزو اوکړیٔ |

(نعمتونه) خالص تاسودپاره مقرر وی اودنورچاپه کښې څه برخه نه وی نوراځئ: د مرګ خواهش اوکړنی

الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ۝ وَلَنْ يَّتَمَنَّوْهُ اَبَدًا بِمَا

دمرګ| که چرې یئ تاسو | رښتینی | اوهرګزبه آرزو اونکړی | همیشه دپاره| په سبب دهغه

که تاسو په (رښتیا) په خپله دعوی کښې) رښتونی یئ اودوی به دمرګ خواهش هیڅ کله اونکړی

قَدَّمَتْ اَيْدِيْهِمْ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ بِالظّٰلِمِيْنَ ۝ وَلَتَجِدَنَّهُمْ

چې مخکښې لیږلې دې| لاسونه ددویٔ| اوالله| ښهٔ خبردې|په حال ددې ظالمانو | اوخامخابه ته بیا مومې دویٔ

دخپلو(بدو)عملونو په وجه | اوالله ﷻ ظالمان خلق ډیر ښهٔ پیژنی | اوته بهٔ دویٔ اومومې

اَحْرَصَ النَّاسِ عَلٰى حَيٰوةٍ ۚ وَمِنَ الَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا ۚ يَوَدُّ اَحَدُهُمْ

زیات حرص کونکې دخلقو نه |په ژوند باندې| اودهغه خلقو نه |چې شرک ئې کړې دی | غواړی هریو سړې ددویٔ

ډیرزیات حرصناک دټولوخلقونه په ژوندن پسې | دمشرکانونه هم زیات حرصناک| په دویٔ کښې هریوداغواړی

لَوْ يُعَمَّرُ اَلْفَ سَنَةٍ ۚ وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهٖ مِنَ الْعَذَابِ

که عمر ورکړې شی | زر کاله |اوحال دا چې نه دې | هغه | خلاصونکې ده لره| د عذاب نه

که ورته زر کاله عمر ورکړې شی نوښه به وی اخو نشی خلاصولې دویٔ دعذاب (دالله نه)

اَنْ يُّعَمَّرَ ؕ وَاللّٰهُ بَصِيْرٌ بِمَا يَعْمَلُوْنَ ۝

چې ورکړې شی عمر | اوالله | الیدونکې دې |دهغه عمل | چې کوی ئې دویٔ|

دعمر زیات والې|اوالله ددویٔ کارونه ډیرښه وینی ګوری|

یهودیانو ته دمباهلې دعوت :- حضرت عبدالله بن عباس ﷺ فرمانی چه دې یهودیانو ته د نبی کریم ﷺ په خله باندې پیغام ورکړې شوکه تاسو رښتونی یئ نو مقابلې دپاره راشئ ، تاسو ټول یو ځائې شئ

اودالله ﷻ نه دعا اوکړئی چه په مونږ کښې دروغژن خلق هلاك کړه. او دې سره دا پیشنګوئی هم اوکړې شوه چه دا خلق بالکل داسې کولو باندې نه راضی کیږی. نو داسې اوشو چه دا خلق مقابلې دپاره رانغلل. ځکه چه دې خلقو نبی کریم ﷺ او قران کریم ریښتیا منلو . که داخلق په دې اعلان سره راوتلې وې نو ټول په ټوله به هلاك شوی وو. په مخ دزمکې به یو یهودی هم بچ نه وو پاتې شوې. یو مرفوع حدیث کښې دی که یهودیان دمقابلې دپاره راوتلی وې او د دروغو دپاره ئې د مرګ دعا کړې وې نو ټول په ټوله به مړه شوی وې او خپل ځائې به ئې جهنم کښې جوړ کړې وو. داشان چه کوم نصرانیان به نبی کریم ﷺ لره راتلل که هغوی هم دمقابلې دپاره تیار شوی وې نوهغوی به تباه شوی وو اودهغوی د اهل وعیال به هډو نوم ونشان نه ووپاتې شوې. (مسند احمد).([1])

په سورت جمعه کښې هم داشان دعوت دوی ته ورکړې شوې دې . آیت ﴿ قُلْ يٰٓأَيُّهَا الَّذِيْنَ هَادُوْٓا ﴾ تر آخره پورې اولولئ،دهغوی دعوه وه چه ﴿ نَحْنُ أَبْنٰٓؤُا اللّٰهِ وَأَحِبّٰٓؤُهٗ ﴾ مونږ خودالله ﷻ اولاد او دهغه خوښ یو،دا به ئې وئیل ﴿ وَقَالُوْا لَنْ يَّدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُوْدًا أَوْ نَصٰرٰى ﴾ جنت ته به صرف یهودا و نصرانیان داخلیږی ، ځکه دوی ته اووئیلې شو چه رازئی چه ددې فیصله داشان اوکړو چه دواړه ډلې دې میدان ته راوزی اودالله ﷻ نه دې دعا اوکړی چه الله ﷻ دې په مونږ کښې دروغژن هلاك کړی. چونکه دې ډلې ته دا علم وو چه دوی دروغژن دی.ځکه دوی تیار نشو اوددوی کذب په ټولو باندې ښکاره شو. داشان چه کله دنجران نصرانیان نبی کریم ﷺ ته راغلل ، بحث او مباحثه اوشوه نو هغوئ ته هم اووئیلې شو چه﴿ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَآءَنَا وَأَبْنَآءَكُمْ الخ ﴾ (رازئی چه مونږ اوتاسو خپل خپل اولاد او ښځې واخلو او اوخو اود الله ﷻ نه دعا اوکړو چه هغه ذات دې په دروغژنو باندې لعنت اوکړی). خو هغوی ټولو په خپلو کښې اووئیل چه بالکل نه ، نبی کریم ﷺ سره مباهله مه کوئی ګنی برباد به شئ. نودمباهلې نه ئې انکار اوکړو او سرونه ئې ټیټ کړل او صلح ئې اوکړه او جزیه ورکول ئې منظور کړل. نبی کریم ﷺ حضرت ابوعبیده بن جراح ﷺ دوی سره په طور د امین اولیږلو.

داشان مشرکان دعربو ته هم اووئیلې شو چه ﴿ قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلٰلَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمٰنُ مَدًّا ﴾ (مونږ کښې چه څوك ګمراه شی نوالله ﷻ دې د هغه ګمراهی زیاته کړی) . ددې پوره تفصیل ددې آیت لاتدې به بیانیږی. انشاء الله . ددې پورتنی ایت په تفسیر کښې یو مرجوح قول دا هم دې چه تاسو دخپلو ځانونو دپاره مرګ اوغواړئی ځکه په قول دستاسو د آخرت ښیګړې صرف ستاسو دپاره دی. خوهغوی انکار اوکړو اودا قول څه زړه ته نزدې نه دې. ځکه چه ډیرو نیکو کسانو هم ژوند غوښتلو. بلکه په حدیث کښې دی چه په تاسوکښې بهتر هغه څوك دی چه دهغه عمر زیات وی او اعمال ئې ښه وی([2]) ددې نه علاوه دا قول یهودو هم وئیلې شو نو خبره به فیصله نه وی ، صحیح تفسیر هم هغه دې چه کوم مخکښې تیر شو چه دواړه ډلې دې د دروغژنود هلاکت او دهغه دمرګ دعا اوکړی. ددې اعلان آوریدو سره یهودیانو باندې یخې اوبه تونې شوې او ټول خلقو ته ددوی دروغ معلوم شو او پیشنګوئی هم صحیح ثابت شوه چه دا خلق بالکل دمرګ طلب نه کوی.ددې مباهلې په اصطلاح کښې (تمنی) کیخودلې شوه ځکه چه هرې ډلې به د باطلو دمرګ خواهش کولو.

د مشرکانو نه زیات د عمر سره محبت ساتل:- بیا فرمائی چه د دوی د مشرکانو هم د زیات عمر غوښتلو خواهشمند دی. ځکه چه ددې کافرو دپاره دنیا جنت ده. او ددوی خواهش اوکوشش دی چه په دې دنیا کښې زیات پاتې شی.حضرت حسن بصری رحمه الله فرمائی چه دمنافق د دنیا ژوند دکافر د حرص نه هم زیات وی. یهودو خو په یوخل زرکاله عمر غوښتلو حالانکه دا زیات عمر هم دوی ته د

[1] مسند احمد: ۲٤۸/۱-

[2] ترمذی : کتاب الزهد باب ماجاء فی طول العمر اللمومن: ۲۳۲۹-

عذابونو نه نجات ورکولې نشي ، چونکه کفار په اخرت باندې یقین نه ساتي او یهودت یقین ساتي د آخرت، بیا ددوی دهوکې هم ښکاره شوې نوددې وجې دمرګ نه زیات ویریدل. څوکه د ابلیس برابر عمر ورته هم ملاؤ شي نودعذاب نه نشي بچ کیدې. (۱)الله ﷻ ددوی دبدو عملونو نه بې خبره نه دې ، دټولو بندګانو ټول نیک عملونو نه هغه ښه خبر دې او داشان بدله به ورکوي. (۲)

قُلْ مَنْ كَانَ
اوويه اهغه څوك چې وي
ورته اووايه هرڅوک چې
عَدُوًّا لِّجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَىٰ قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ
دشمن ادجبريل | نوبيشكه هغه| نازل كړې دې دا(قرآن) | په زړۀ ستا | په حكم دالله |
دښمن دې دجبریل (نوتکړه دې شي)بیشکه داقران هم هغه دالله په حکم سره ستاپه زړۀ نازل کړې دې
مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَىٰ
تصديق كونكې دې| دهغه كتابونوا چې مخكښې ددۀ دي| اوهدايت دې | اوزيرې دې |
چې د مخکښنو کتابونو تصدیق کوي| اودالله لار خودونکې او زیرورکوونکې دې
لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٩٧﴾ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِّلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ
دپاره دمؤمنانو | هرڅوك چې وي | دشمن دالله |اودفرينبتو دهغه | اودرسولانو دهغه| اودجبريل
مومنانو ته | څوک چې دښمن وي دالله اودهغه دفرښتو او دهغه درسولانو اود جبریل ﷺ
وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِّلْكَافِرِينَ ﴿٩٨﴾
اودميكائيل| نو بې شكه، چې الله| دشمن دې| دكافرانو | اوپه تحقيق سره|
اود میکائیل| نوبیشکه الله تعالی دکافرانو دښمن دې |

قوله تعالى:- قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِّجِبْرِيلَ

دیهودیانو حضرت جبریل ﷺ سره دښمني :- امام طبری رحمه الله فرمائي چه په دې خود مفسرینو اتفاق دې چه کله یهودیانو حضرت جبریل ﷺ لره خپل دښمن او حضرت میکائیل ﷺ لره دخپل دوست جوړولو وئیلي وو نو په هغه وخت دهغوی په جواب کښې دا آیت نازل شو(۳)خو بعضې وائي د نبوت باره کښې چه کومې خبرې اترې دهغوی نبی کریم ﷺ سره شوې وې نوهغوی دا وئیلي وو. بعضې وائي چه حضرت عمرفاروق ﷺ سره چه کومه مناظره دهغوئ نبی کریم ﷺ دنبوت باره کښې کړې وه نو دا ئې وئیلي وو..

د یهودیانو د نبی کریم ﷺ نه سوالونه :- حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي چه دیهودیانو یو ډله نبی کریم ﷺ ته راغله او وې وئیل چه مونږ ستاسو نبي ﷺ نه څه سوالونه کوؤ چه دهغې صحیح جوابونه د ستاسو نبي ﷺ نه سوا بل ته نه دي معلوم. که تاسو په رښتیا نبی یې نو ددې سوالونو جوابونه ورکړئ . نبی

(۱) الطبری: ۲/۳۷۶-

(۲) الطبری: ۲/۳۷۷-

(۳) الطبری: ۲/۳۷۷-

کریم ﷺ اوفرمائیل تپوس کوئی.خودا وعده اوکړئی که ما جوابونه صحیح درکړل نو تاسو به زما دنبوت تصدیق کوئی او زما فرمانبردار به جوړیږئی. هغوی د نبی کریم ﷺ سره وعده اوکړه. نبی کریم ﷺ هم دحضرت یعقوب ﷺ پشان دالله ﷻ دشهادت پخه وعده واخستله اوهغوی ته ئې دسوال کولو اجازت ورکړو(دهغوی سوال وجواب څه په دې ډول وو مترجم).

یهود :- هغوی اووئیل چه مخکښې خو دا اووائې چه د تورات نازلیدونه مخکښې حضرت اسرائیل ﷺ په خپل نفس باندې کوم یو څیز حرام کړې وو؟

حضرت محمدﷺ :- نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه واورئی کله چه حضرت یعقوب ﷺ به دعرق النساء په بیمارئی کښې سخت بیمار شو نو نذر ئې اومنلو که الله ﷻ ماته ددې مرض نه شفا را کړی نو څه به خوراك کښې خپل محبوب (خوښ) څیز او په څکاك کښې خپل محبوب څیز پریږدم. کله چه صحت مند شو نود اوښ غوښه خوړل او داوښ پۍ څکل ئې پریښودل چه دا دواړه حضرت یعقوب ﷺ ته ډیر زیات خوښ وو. ستاسو دې په الله ﷻ قسم وی چه هغه پاك ذات په حضرت موسیٰ ﷺ باندې تورات نازل کړو داربښتیادی که نه.دې ټولو قسم اوخوړو او وې وئیل آو داربښتیا دی،تاسو صحیح اوفرمائیل.

یهود :- یهودو اووئیل چه زمونږ سوال دادې چه د ښځې اودسړی داوبو څه کیفیت دې ؟او ولې کله هلك پیدا کیږی او کله جینئ؟

حضرت محمد ﷺ:- نبی کریم ﷺ اوفرمائیل واورئی د سړی اوبه ټینګې اوسپینې وی او د ښځې اوبه نرئی او زیړبخنې وی. په دې کښې چه کومې هم غالبې شی نو دهغې مطابق پیدائش کیږی او په شکل کښې هم ددې مطابق وی ، کله چه دسړی اوبه د ښځې په اوبوباندې غالبې شی نو دالله ﷻ په حکم سره نر اولادپیدا کیږی او کله چه د ښځې اوبه دسړی په اوبو غالبې راشی نودالله ﷻ په حکم جینئ پیدا کیږی. ستاسو دې په الله ﷻ قسم وی چه دهغه نه سوابل معبودنشته دې،ربښتیا اووائې زما جواب صحیح دې که نه؟ ټولو قسم اوخوړلو او اقرار ئې اوکړو بیشکه تاسو ربښتیا اوفرمائیل ، دوی په دې دواړو خبرو باندې الله ﷻ ګواه کړو.

یهود:- هغوی اووئیل چه ښه ده اوس اووائې چه په تورات کښې د کوم یونبی اُمی خبر دې دهغه نبی خاص نښې کومې کومې دی؟ اوده لره کومه فرښته وحی راوړی؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل دهغه خاص نښې دادی چه کله ئې سترګې اودې وی نو دده زړه به ویښ وی ، ستاسو دې په هغه رب قسم وی چه هغه حضرت موسیٰ ﷺ ته تورات ورکړو ،اووائې ما ربښتیا اووئیل که نه ، ټولوقسم اوخوړو او وې اوشی. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه زما ولی حضرت جبریل ﷺ دې ، هغه ماته وحی راوړی او هغه دالله ﷻ د طرفنه مالره پیغام راوړی. ربښتیا اووائې اوقسم اوخورئی چه زما جواب صحیح دې ؟ هغوی ټولو قسم اوخوړو او جواب ئې ورکړو جواب خو صحیح دې خو چونکه حضرت جبریل ﷺ خمونږ دښمن دې هغه سختی او خونریزی وغیره راوړی ، څکه مونږ دهغه نه منو. اونه ستاسومنو، خوکه تاسو لره خمونږدوست دې نو مونږ به ستا سو نبی ﷺ تابعداری اوکړو او تصدیق به ئې اوکړو ، په دې باندې داآیت نازل شو. (۱)

بعضې وائی چه هغوی دا سوال هم کړې وو چه " رعد " څه څیز دې؟ نبی کریم ﷺ فرمائیلی وو چه هغه یو فرښته ده په وریځوباندې مقرر ده چه هغه دالله ﷻ په حکم سره دا (وریځې) یو طرفته اوبل طرفته

---

۱) مسندالطیالسی : ۲۷۳۱، وسنده حسن احمد: ۲۷۳/۱)-

اروی راوړي. هغوی اوونیل دا تندر څه ځیز دی ؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل دا ددې فرښتې اواز دی .
اوګورئی مسند احمد وغیره. [1]

دعبدالله بن سلام اسلام قبلول :-د صحیح بخاری په یو حدیث کښې دی چه کله نبی کریم ﷺ مدینې منورې ته تشریف راوړو نو په هغه وخت کښې عبدالله بن سلام رضی الله عنه په خپل باغ کښې وو او په یهودیت باندې وو .هغه چه کله دا واوریدل نو نبی کریم ﷺ لره راغلو او وې وئیل انې نبی کریم ﷺ څه ستاسو نه د دریو خبرو تپوس کوم چه دهغې جواب د نبیانونه سوا بل چاسره نشته دې.① دا اووائې چه دقیامت رومبی شرط کوم دې ؟ ② او دجنتیانو ړومبې خوراك كوم يو دې ؟ ③ او کوم یو ځیز بچی لره کله مور طرفته راکاږی اوکله پلار طرفته ؟

نبی کریم ﷺ اوفرمائیل ددې دریوواړو سوالونو جوابونه اوس ماته حضرت جبریل علیه السلام راوړه . حضرت عبدالله بن سلام اوونیل چه هغه خو زمونږ دښمن دې . نو حضرت محمد ﷺ دا آیت تلاوت کړو ، بیائې اوفرمائیل ① ړومبۍ نښه دقیامت یواوور دې چه خلقو پسې به شي اوهغوی به دمشرق نه مغرب طرفته جمع کوی . ② د جنتیانو ړومبې خوراك دمهیانو کلیجی ده ③ کله چه دسړی اوبه دښځې په اوبوباندې سبقت واخلی نو هلك پیدا کیږی او کله چه د ښځې اوبه سړی باندې غالبې شی نو جینۍ پیدا کیږی. په دې جواب آوریدو سره حضرت عبدالله بن سلام مسلمان شو او وې وئیل ﴿اشهدان لااله الاالله وانك رسول الله﴾ بیا ئې اوونیل چه انې نبی کریم ﷺ یهودیان ډیر بیوقوف خلق دی که هغوی ته زما اسلام راوړل معلوم شی نوما ته به بدرد وائی.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه مخکښې هغوی لره قائل کړه. نبی کریم ﷺ لره چه کله یهود راغلل نو نبی کریم ﷺ ترې تپوس اوکړو په تاسو کښې عبدالله بن سلام څنګه سړې دې ؟ هغوی اوونیل چه ډیر بزرګ او باخبره سړې دې او دبزرګانو داولاد نه دې. هغه خو زمونږ سردار دې.اود سردارانوداولاد نه دې. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل که هغه مسلمان شی نو بیا خو به ستاسو په اسلام راوړلو کښې څه رکاوټ نه وی که نه ؟ هغوی اوونیل ﴿اعوذبالله اعوذبالله﴾ ، هغه به ولې مسلمانیږی.حضرت عبدالله بن سلام چه تراوسه پورې پټ وو بهر راغلو او په زوره ئې کلمه اوونیله ، بیا یهودیانوشور جوړ کړو چه دې پخپله هم خراب دې او دده پلار نیکه هم خراب وو. دا ډیر د لاندې درجې سړې دې او خاندانی کمینه دې. حضرت عبدالله بن سلام اوفرمائیل چه انې نبی کریم ﷺ ماته ددې خبرې ویره وه (2) .

دلفظ جبریل وغیره معنی :- په صحیح بخاری کښې دی چه عکرمه رضی الله عنه فرمائی چه د ﴿جبر،میك،اسراف﴾ معنی عبد یعنی بنده ده (3)او دایل معنی الله ده نو د جبریل وغیره معنی عبدالله شوه. بعضې خلقو ددې خلاف معنی هم کړې ده، هغوی وائی چه د ایل معنی عبد ده او ددې نه دمخکښې لفظ معنی دالله ﷻ دنوم ده. لکه په عربی کښې عبدالله ، عبدالرحمان ، عبدالمالك ، عبدالقدوس ، عبدالسلام ، عبدالکافی ،عبدالجلیل وغیره،لفظ دعبد هرخائې کښې باقی دې اودالله ﷻ نوم بدلیږی،داشان ایل په هر خائې کښې باقی دې او دالله ﷻ اسماء بدلیږی. په غیر عربۍ ژبه کښې مضاف الیه مخکښې رازی او مضاف بعد کښې هم ددې قاعدې مطابق په دې نومونو کښې هم دې. لکه جبریل ، میکایل ، اسرافیل ، عزرایل وغیره.

دخلقو کانړی سره مونځ کول او دحضرت عمر فاروق رضی الله عنه خفګان :- اوس دمفسرینو د بلې دلې دلیل واورئی چه لیکی چه دا خبرې اترې حضرت عمر فاروق رضی الله عنه سره شوې وې. شعبی رحمه الله وائی حضرت

---

[1] احمد ۱/۲۷٤، ترمذی ، کتاب تفسیر القران ، باب و من سورة الرعد: ۳۱۱۷، وهو حسن)-
[2] صحیح بخاری : کتاب احادیث الانبیاء ،باب خلق آدم و ذریته: ۳۳۲۹)-
[3] صحیح بخاری : کتاب التفسیر: سورة البقرة باب من کان عدوا لجبریل قبل حدیث: ٤٤٨٠)-

عمر فاروق ؓ روحاء ته راغلو او وې کتل خلق منډې وهی اویو کانړی سره مونځ اداکوی. تپوس ئې اوکړو چه داخبره څه ده ؟ جواب ملاؤ شو چه په دې ځائې کښې نبی کریم ﷺ مونځ ادا کړې وو. حضرت عمر فاروق ؓ ډیر خفه شو او وې فرمائیل چه نبی کریم ﷺ ته به کله هم د مونځ وخت ملاویدو نو مونځ به ئې کولو. بیابه ئې تشریف اوړو. اوس دا مقامات متبرك ګڼړل او په هغه ځائې خامخا مونځ کول چا وئیلی دی ؟ بیا دوی په نورو خبرو کښې اخته شول.

د حضرت عمرفاروق ؓ دیهودو سره مکالمه :- حضرت عمر فاروق ؓ فرمانی چه څه به کله دیهودو ډلې ته تلم او کتل به مې چه څنګه قران پاك د تورات او تورات دقران پاك تصدیق کوی. یهودیانو هم ماسره محبت کولو. او اکثر به خبرې اترې کیدې. یو ورځ ئې دوی سره خبرې اترې کولې چه په لار کښې نبی کریم ﷺ راووتلو. هغوی (یهودیانو) ماته اووئیل هغه دې ستا نبی روان دې. ما اووئیل څه خو ځم خو دا اووائې ستاسو دې په یو الله ﷻ باندې قسم وی ، درب حق یاد کړئی او د رب نعمتونو باندې نظر واچوئی،دالله ﷻ کتاب په تاسو کښې موجود دې ددې خیال اوساتئی،په هغه رب قسم اوخری آیا تاسو نبی کریم ﷺ لره نه منئی . ټول خاموش شو ،دهغوی لوئې عالم چه په هغوی ټولو کښې په علم کښې زیات وو اودټولو سردار هم وو ، هغوی ته ئې اووئیل چه ده دومره سخت قسم درکړو تاسو صفا اوریښتیا جواب ولې نه ورکوئی ؟ هغوی ټولو اووئیل حضرت تاسو زمونږ مشر یئ تاسو جواب ورکړئی . په دې باندې پادری اووئیل چه واورئی ده زبردست قسم درکړې دې ، ریښتیا دادی مونږ دزړه نه وایو چه نبی کریم ﷺ دالله ﷻ ریښتونې پغمبر دې.

ما اووئیل چه تاسو ته پته ده نو ولې ئې نه منئ؛ وې وئیل صرف په دې وجه چه دوی لره آسمانی وحی حضرت جبریل ؑ راوړی ، هغه ډیره زیاته سختته ، تنګنی ، شدت ، عذاب او تکلیف والا فرښته ده. مونږ دهغه اوهغه زمونږ دښمن دې. که وحی حضرت میکائیل ؑ راوړه چه ډیره درحمت ، تخفیف اوراحت والا فرښته ده نو مونږ به په منلو کښې هیڅ صبر نه وې کړې . ما.اووئیل چه ښه ده دا اووائې چه ددې دواړو دالله ﷻ په نیز څه قدر او احترام شته دې ؟ هغوی اووئیل چه یو خودالله ﷻ ښې لاس دې اوبل دالله ﷻ ګس لاس دې . ما اووئیل دالله ﷻ قسم چه دهغه نه سوا بل څوك معبود نشته دې چه څوك په دوی کښې دچا دښمن وی نودهغه دښمن الله ﷻ دې اودویمه فرښته هم ، د حضرت جبریل ؑ دښمنانو سره حضرت میکائیل ؑ دوست کیدې نشی او د حضرت میکائیل ؑ دښمن د حضرت جبریل ؑ دوست نه شی کیدې. اونه ددې دواړو دښمن دالله ﷻ دوست کیدیشی. اونه دا دواړه دالله ﷻ د حکم نه بغیر زمکې ته راتلې شی اونه څه کار کولې شی. والله ﷻ نه ماته ستاسو نه څه لالچ شته دې اونه څه ویره، واورئی چه کوم سړې دالله ﷻ دښمن وی دهغه دفرښتو ، دهغه د رسولانو ، اود حضرت جبریل ؑ دښمن وی نوذداسې کافر الله تعالی دښمن دې ، دومره ویناسره څه لاړم.حضرت نبی ﷺ لره چه راغلم نو زما په کتلو سره ئې اوفرمائیل چه ائې ابن خطاب په ماباندې اوس اوس وحی راغله. ما اووئیل چه ائې نبی کریم ﷺ اوفرمائې. نبی کریم ﷺ هم دا آیت تلاوت اوفرمائیلو. ما اووئیل چه ائې نبی کریم ﷺ په تاسو دې زما مورپلار قربان وی هم دا خبرې خواوس اوس ما دیهودو سره اوکړې . ما خو دا غوښتل او همددې دپاره ستاسو په خدمت کښې حاضر شوم چه تاسو ته ددې خبر درکړم خو زما دراتلونه مخکښې هغه لطیف اوخبیر بصیر او سمیع ذات الله ﷻ تاسو ته دا خبردرکړو. اوګورئی دابن ابی حاتم [1]وغیره. مګر دا روایت منقطع دې، سند ئې متصل نه دې ، شعبی رحمه الله د حضرت عمر فاروق ؓ په زمانه کښې موجود نه وو.

[1] ابن ابی حاتم : ۲۹۰)–

فرشتو کښې هم رسولان شته :-د ایت مطلب دې چه حضرت جبریل ﷺ دالله ﷻ امین فرښته ده ، دالله ﷻ په حکم سره نبی کریم ﷺ ته دالله ﷻ وحی رسولو باندې مقرر ده. هغه په فرښتو کښې دالله تعالی رسول دې. دیو رسول سره دښمنئ کولو والا دټولو رسولانو سره دښمنئ کولو والا دی.لکه په یورسول باندې ایمان راوړل په ټولو رسولانو باندې ایمان راوړل دی ، اویو رسول سره کفر کول دټولو نبیانو سره کفر کول دی. پخپله الله ﷻ دبعضو رسولانو منلووالو ته کافر وائی فرمائی چه ﴿ إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ ﴾ (چه کوم خلق دالله تعالی سره اودهغه رسولانو سره کفر کوی،اوالله ﷻ او دهغه رسولانو په مینځ کښې تفرقه اچوی او وائی چه مونږ بعضې منو او بعضې نه منو ، د دویم آیت آخر پورې). نو په دې آیتونوکښې په وضاحت سره دې خلقو ته کافر اوونیلې شو چه یو رسول نه منی.داشان د حضرت جبریل ﷺ دښمن دالله ﷻ دښمن دې . ځکه چه هغه (جبریل ﷺ) په خپله مرضئ نه رازی. قرآن پاك فرمائی چه ﴿وَمَا نَتَنَزَّلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ﴾ اوفرمائی چه﴿ وَإِنَّهُ لَتَنزِيلُ﴾ (مونږ دالله ﷻ د حکم نه بغیر نه راکوزیږو دا نازل شوی دالله ﷻ دطرفه دی چه دا جبریل ﷺ راوړی اوستا په زړه کښې ئې اچوی چه خلقو لره هوښیار کړی.په صحیح بخاری کښې یو حدیث قدسی کښې دی چه زما دوستانو سره دښمنئ کولو والا ماسره د جنګ اعلان کولو. ([1])

قوله تعالی:- فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ

قران د اسمانی کتابو مصدق دې:- دقران پاك دا یو صفت هم چه دې دا دمخکښې نبیانو علیهم السلام تصدیق کوی اودایماندارو زړونوته هدایت اوددوی دپاره دجنت زیرې ورکوونکې دې.لکه فرمائی﴿ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ وَالَّذِينَ ﴾ (دا قران پاك د ایمان والو دپاره هدایت اوشفا دې).بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿ وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴾. په رسولانو کښې انسانی رسولان او آسمانی رسولان هم شامل دی.لکه فرمائی چه﴿ اللَّهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ ﴾ (الله ﷻ په فرښتو کښې انسانانو کښې خپل رسولان منتخب کوی) . حضرت جبریل ﷺ او حضرت میکائیل ﷺ هم د فرښتونه دی. خو ددی خاص طور سره نوم واخستلې شو چه مسئله بالکل صفا شی او یهودیانو ته پته اولږی چه په دوی کښې دیو دښمن دبل هم دښمن دې بلکه دالله ﷻ دښمن دې.

حضرت میکائیل ﷺ هم کله کله نبیانو علیهم السلام لره راتلو لکه نبی کریم ﷺ سره به په اول اول کښې وو. خو په دې کار باندې مقرر حضرت جبریل ﷺ دې. لکه حضرت میکائیل زرغونیدو او باران وغیره باندې او حضرت اسرافیل ﷺ په صور (شپیلئ) وهلو باندې مقرر دې ، په یو حدیث کښې دی چه نبی کریم ﷺ به کله دشپې پاسیدونو دا دعا به ئې کوله **(الله رب جبرائیل ومیکائیل واسرافیل فاطر السموات والارض عالم الغیب والشهادة انت تحکم بین عبادك فیما کانوا فیه یختلفون، اهدنی لما اختلف فیه من الحق باذنك انك تهدی من تشاء الی صراط مستقیم)** (ترجمه . اې الله ﷻ ،اې د جبریل ﷺ ، اسرافیل ﷺ ، میکائیل ﷺ ربه ، اې دزمکې او آسمان پیدا کولو والا ، اې دپټو او ښکاره پیژندو والا دخپلو بندګانو داختلاف فیصله هم ته کوې ، اې الله ﷻ په اختلافی کارونو کښې حق طرفته زما رهبری اوکړه ته چه چاته غواړې نونیغه لار ورته ښائې) ([2])د لفظ جبریل وغیره تحقیق اوددې معنې بیان شوی دی.

په فرشتو کښې دجبریل نوم :- حضرت عبدالعزیز بن عمیر رحمه الله فرمائی چه په فرښتو کښې د حضرت جبریل ﷺ نوم خادم الله دې .ابو سلیمان دارانی رحمه الله چه دا واوریدل نو ډیر زیات خوشحاله شو او وې فرمائیل چه دا روایت ماته د روایتونو د یو دفتر نه هم زیات محبوب دې .د حضرت جبریل او حضرت میکائیل په الفاظو کښې ډیر زیات لغات او قراتونه دی چه دهغې تفصیل د لغت په کتابونو کښې

---

[1]) صحیح بخاری : کتاب الرقاق باب التواضع : ۶۵۰۲)-

[2]) صحیح بخاری : کتاب صلاة المسافرین باب الدعاء فی صلاة اللیل وقیامه: ۷۷۰)-

موجود دي. مونږ دهغې په بيانولو سره دزياتو پاڼو زياتول نه غواړو ، ځکه چه ديوې معنى يا بوخه يا حکم په دې باندې موقوف نه دې. الله ﷻ دې ځمونږ مدد اوکړى ، ځمونږ بهروسه اوتوکل په هغه پاك ذات باندې دې.

قوله تعالى:- فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِّلْكَـٰفِرِينَ

الله د کافرانو دشمن دې:- د آيت په خاتمه کښې ئې دا نه دى فرمائلي چه الله ﷻ هم ددې خلقو دښمن دې بلکه فرمائى چه الله ﷻ دکافرو دښمن دې. په دې کښې دداسې خلقو حکم هم شامل شو. دې ته په عربئ کښې د«مضمر» په ځاۍ «مظهر» وئيلې شى او په کلام عرب کښې اکثر ددې مثالونه په شعرونو کښې موندې شى. ګويا داسې وئيلې شى چه چا دالله ﷻ دوست سره دښمنى اوکړه نو هغه دالله ﷻ سره دښمنى اوکړه او چه څوك دالله ﷻ دښمن شو الله ﷻ دهغه دښمن دې او چه دچا دښمن الله ﷻ شى پخپله نو دهغه په کفر او تباهئ کښې بيا څه شك دې؟ په صحيح بخارى کښې يو حديث مخکښې تير شوې دې چه الله ﷻ فرمائى چه زما دوستانو سره دښمنئ کولو والاته څه د جنګ اعلان کوم[1] يوحديث کښې دى چه څه دخپلو دوستانوبدله اخلم[2] يوحديث کښې دى چه د چا دښمن څه شم نو هغه برباد شو[3]

وَلَقَدْ أَنزَلْنَآ
اوبه تحقيق سره | نازل کړى دى مونږ
اووائي پيغمبر) مونږ درليږلى دى
إِلَيْكَ ءَايَـٰتٍۭ بَيِّنَـٰتٍ ۖ وَمَا يَكْفُرُ بِهَآ إِلَّا ٱلْفَـٰسِقُونَ ﴿٩٩﴾
تاته | داسې ايتونه | چې ښکاره دى | اونۀ کوى انکار | دهغې نه | مګر | فاسقان خلق
تاته ښکاره ايتونه | اودهغې نه بل څوک نه صرف فاسقان (نافران) انکار کوى
أَوَكُلَّمَا عَـٰهَدُوا۟ عَهْدًا نَّبَذَهُۥ فَرِيقٌ مِّنْهُم ۚ بَلْ
اياداسې نۀ ده چې هرکله | اوکړه هغوئ | وعده | نوهيره کړه هغه | يوې ډلې | دهغوئ نه | بلکه
ايا هرچرې چې دوى يو لوظ نامه اوکړى | نو (خواه مخواه) يوډله به هغه لوظ نامه ماتوى بلکه
أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٠﴾ وَلَمَّا جَآءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ
زيات خلق دهغوئ | نۀ راوړى ايمان | اوهرکله چې | راغې | دوئ ته | يو رسول | دطرفه دالله نه
دوئ زيات (خو په توراة هم) ايمان نه راوړى | اوهرکله چې دوئ ته دالله دطرفه رسول راغلو
مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِّنَ ٱلَّذِينَ
چې تصديق کونکې دې | دهغه کتاب | چې ددوئ سره دې | نو اوغورزول | يوې ډلې | دهغه کسانونه
چې ددوئ سره دموجوده کتاب تصديق اوتائيد کوى نو ددغې
أُوتُوا۟ ٱلْكِتَـٰبَ كِتَـٰبَ ٱللَّهِ وَرَآءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ
چې ورکړې شوې وۀ | ورته کتاب | کتاب دالله | روستو | دشاګانو خپلو نه | لکه چې دوئ
اهل کتابو خلقونه يوې ډلې دالله کتاب داسې شاته اوغورزولو لکه چې دوئ

[1] صحيح بخارى : کتاب الرقاق باب التواضع: ۶۵۰۲–
[2] شرح السنة للبغوى : ۱۲۴۹، بلفظ اخر–
[3] ابن ماجة کتاب الدهن ، باب اجرالاجراء: ۲۴۴۷، وسنده حسن وصحيح بخارى : ۱۲۲۷ (۴)–

لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿١٠٢﴾ وَاتَّبَعُوْا مَا تَتْلُوا الشَّيٰطِيْنُ عَلٰى مُلْكِ
نه پوهيږي په هيڅ څيز | او وريسي شو | په هغه څيز پسې | چې پيش کوؤ به | شيطانانو | په زمانه د بادشاهۍ
هلوو د سره نه پيژندو | اوپه هغوخبرو (منترجادو) پسې روان شول چې شيطانانو به په زمانه د بادشاهۍ
سُلَيْمٰنَ ۚ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمٰنُ وَلٰكِنَّ الشَّيٰطِيْنَ كَفَرُوْا
د سليمان | حلانکه نهٔ دې کفر کړې | سليمان هيچرې | ليکن | شيطانانو به | کفرکولو |
دسليمان کښې کولې | اوسليمان ﷺ هيڅ کله کفر نه وو اختيارکړې کفرخوبه شيطانانوکولو
يُعَلِّمُوْنَ النَّاسَ السِّحْرَ ۖ وَمَآ اُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ
چې ښودوبه ئې | خلقو ته | جادو | او په هغه څيز پسې | چې نازل شوې وو | په دوؤ فريښتو
چې ناپوهه اوساده خلقو ته به ئې جادو خودلو | اوپه هغې پسې روان شو چې نازل شوې وو په دوؤفرښتو
بِبَابِلَ هَارُوْتَ وَمَارُوْتَ ؕ وَمَا يُعَلِّمٰنِ مِنْ اَحَدٍ حَتّٰى
په بابل کښې | چه هاروت او ماروت وه | اونهٔ به | ښودلوهغوئ دواړو | هيچا ته | تردې پورې |
هاروت اوماروت باندې په بابل ښارکښې | اوهغې دواړوبه ترهغې هيچاته تعليم نه ورکولو
يَقُوْلَآ اِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ ؕ فَيَتَعَلَّمُوْنَ
چې اوبهٔ وئيل دواړو | چې مونږ | آزميښت يو | نومهٔ کوه تهٔ کفر | نو زده کولو به هغوئ
چې اول به ئې ورته اونه وئيل چې ګوره مونږ آزميښت (له راغلې) يو | نوکفر مه کوه | خوبياهم زده کول به
مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُوْنَ بِهٖ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهٖ ؕ
ددې دواړونه | هغه څيز | چې جدائي راولي | په هغې سره | په منځ دسړي | اودښځې دهغه کښې |
دوئ هغه (تعويزونه) چې په هغې سره به ئې د خاوند او ښځې ترمينځه جدائي راوسته
وَمَا هُمْ بِضَآرِّيْنَ بِهٖ مِنْ اَحَدٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ؕ
اونهٔ وؤ | هغوئ | ضرررسونکې | په هغه جادو سره | هيچا ته | مګر | په حکم ذالله |
اوپه دې (جادو) سره به ئې بې دالله دحکم نه هيچاته ضرر نشو رسولې
وَيَتَعَلَّمُوْنَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ ؕ
اوزده کوؤ به هغوئ | هغه څيز | چې ضرر به ئې رسولو هغوئ ته | اونهٔ به ئې ورکوله | فائده هغوئ ته
خو (دومره څيز بهٔ ئې دهغې نه) زده کولو چې پخپله ددوئ په حقله به زيان وو | اوسودمند به نه وو
وَلَقَدْ عَلِمُوْا لَمَنِ اشْتَرٰىهُ مَا لَهٗ
اويقينا | چې ښهٔ معلومه ده هغوئ ته داخبره | چې خامخا هغه څوک | چې وائې غستودا | نشته | هغه لره
اودوئ ښه پوهيدل چې چا دغه (جادو) اختيارکړو | هغه دپاره هيڅ حصه نشته دې

فِى الْاٰخِرَةِ	مِنْ خَلَاقٍ	وَلَبِئْسَ	مَا	شَرَوْا	بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ	لَوْ	
په آخرت کښې	څه برخه	اوډير بد دي	اهغه څيز	چې خرج کړل هغوئ	په هغې سره ځانونه خپل	افسوس چې	
د نيکئ په آخرت کښې | اودوئ خپل ځانونه دخراب څيز په بدل کښې خرڅ کړی دی | که چرې							
كَانُوْا	يَعْلَمُوْنَ۝	وَلَوْ	اَنَّهُمْ	اٰمَنُوْا	وَاتَّقَوْا		
وې هغوئ | چې پوهيدلې | اوکه چرې | هغوئ | ايمان راوړې وې | اوتقوی ئې اختيار کړې وې |							
دوئ پوهيږی (نوداسې به ئې نه ووکړې) او (کاش) که دوئ ايمان راوړی وې او ځان ئ (دجادونه) بچ ساتلې وې							
لَمَثُوْبَةٌ	مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ	خَيْرٌ	لَوْ	كَانُوْا	يَعْلَمُوْنَ۝		
نوخامخا هغه ثواب | چې دطرفه دالله نه دې | هغه ډيربهتروو | افسوس که چرې | وې هغوئ | چې خبروې							
نوالله دطرفنه به لږ ثواب هم (ددې هرڅۀ) نه بهتر وو | کاش که دوئ پوهيدلې (نوداسې به ئې نه ووکړې)							

قوله تعالى:- وَلَقَدْ اَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ اٰيٰتٍۭ بَيِّنٰتٍ ۚ وَمَا يَكْفُرُ بِهَآ اِلَّا الْفٰسِقُوْنَ

د قران اياتونه واضح دي:- يعنی ائې حضرت محمد ﷺ مونږ داسې پټې نښې چه هغه ستادنبوت ښکاره دليل جوړ شی نازلې کړې دی . ديهوديانو دمخصوص معلومات ذخيره ، دهغوی د کتاب پټې خبرې ، دهغوی تحريف او تبديل احکام وغيره ټول مونږ په خپل معجزنما کتاب قران پاک کښې بيان فرمائيلې دی. چه ددې په آوريدو سره هر ژوندې ضمير ستا نبوت طرفته مجبوريږی. آودا بيله خبره ده چه يهودو لره دهغوی سخت حسد او بغض منع کړی. ګنې هر سړې ته معلوميدېشی چه ديو امی سړی نه داسې پاکيزه صفات او حکمتونو والا کلام نشی جوړيدې.

حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه ابن صوريا قطوينی رسول کريم ﷺ ته ونيلی وو چه تاسوڅه داسې څيزراوړئ چه مونږ دهغې نه تااوپيژنو. تاسوسره داسې څه ښکاره دليلونه نشته دې. په دې باندې دا آيت نازل شو. چونکه يهوديانو ددې خبرې نه انکار کړې وو چه مونږ نه د رسول کريم ﷺ په باره کښې وعده اخستې شوې ده نو په دې باندې الله ﷻ دا آيت نازل کړو. چه دا خو ددوی عادت دې چه وعده ئې اوکړه او بيائې هغه ماته کړه. بلکه ددوی اکثريت خو دايمان نه بالکل خالی دې.

د نبذ معنی:- د " نبذ " معنی غوزرول دی ، چونکه دې خلقو دالله ﷻ وعده يعنی قران پاک داسې پريخودې وو ګويا چه غورزولې ئې وو ،ددې وجې دهغوی په غندنه کښې دا الفاظ بيان کړې شو.

په بل ځائې کښې صفا بيان دې چه ددوی په کتابونو کښې د رسول کريم ﷺ ذکر موجود وو. فرمائی چه ﴿ يَجِدُوْنَهٗ مَكْتُوْبًا عِنْدَهُمْ فِى التَّوْرٰىةِ وَالْاِنْجِيْلِ ﴾ (داخلق په تورات او انجيل کښې د رسول کريم ﷺ ذکر مومی)

قوله تعالى:- وَاتَّبَعُوْا مَا تَتْلُوا الشَّيٰطِيْنُ عَلٰى مُلْكِ سُلَيْمٰنَ ۚ

د جادو تابعداری کول:- په دې ځائې کښې ئې هم فرمائيلې دی چه ددې کتاب تصديق کولو والا څمونږ پغمبران دوی لره راغلل نوددوی يوې ډلې دکتاب الله نه بې پرواهی اوکړه او دائې داشان پريخودو چه ګنې هډو دوی ته علم نشته دې بلکه جادو پسې شو او په رسول کريم ﷺ ئې جادو اوکړو چه ددې اطلاع نبی ﷺ ته الله ﷻ ورکړه او ددې اثر ختم شو او رسول کريم ﷺ ته شفا ملاؤ شوه. په تورات سره ئې د رسول کريم ﷺ مقابله نشوه کولې. ځکه هغه ددې تصديق کوونکې وو ، نو دائې پريخودواو نور کتابونه ئې واخستل او په هغې پسې شو. او دالله ﷻ کتاب ئې داسې پريخودو ګويا چه ګنی هډو ورته پته نشته ، نفسانی خواهشات ئې مخکښې کيخودل او کتاب الله ئې روستو اوغورزولو اودا هم ونيلې شوی دی چه ډول سرناګانې تولې دالله ﷻ دذکر نه منع کوونکی څيز په ﴿ مَا تَتْلُوا الشَّيٰطِيْنُ ﴾ کښې داخل دی.

قوله تعالى:- وَمَا كَفَرَ سُلَيْمٰنُ وَلٰكِنَّ الشَّيٰطِيْنَ كَفَرُوْا يُعَلِّمُوْنَ النَّاسَ السِّحْرَ

ديهوديانو سليمان ؑ ته د جادوګر نسبت كول:- حضرت ابن عباس ؓ فرمائي چه حضرت سليمان ؑ سره يو ګوته وه، كله چه به دوى اودس ماتى له تلل نو دا ګوته به ئې خپلې بي‌بي حضرت جراده ته حواله كوله. هركله چه د حضرت سليمان ؑ د آزميښت وخت راغلو نو په هغه وخت كښې يو شيطان جن ددوى په شكل كښې ددوى بي‌بي لره راغلو او ګوته ئې ترې اوغوښتله اوهغې ورته حواله كړه. هغه دا ګوته واچوله او په تخت سليمانى باندې كيناستو، ټول جنات وغيره دده په خدمت كښې حاضر شو او ده پرې حكومت كولو. بل طرفته چه حضرت سليمان ؑ واپس راغلو او دبي‌بي نه ګوته ئې طلب كړه نو هغې ورته په جواب كښې اوونيل چه ته دروژغن ئې ګوته خوما سليمان ته حواله كړې ده. حضرت سليمان ؑ ته معلومه شوه چه دا دالله ﷻ د طرفنه يو آزميښت دې. په دې ورځو كښې شيطانانو د جادو، نجوم، كهانت شعر وادب او دغيبو د دروغو خبرونو كتابونه اوليكل او د حضرت سليمان ؑ د كرسۍ لاندې ئې ښخول شروع كړل. ددوى د آزميښت دا زمانه تيره شوه. حضرت سليمان ؑ بيا د تاج و تخت مالك شو. هركله چه طبعى عمر ته اورسيدو او ددې دنيا نه ئې رحلت اوكړونوشيطانانو انسانانو ته ونيل شروع كړل چه د حضرت سليمان ؑ هغه خزانه او كتابونه چه د هغې په ذريعه به هغه په هواګانو اوجناتو حكومت كولو دده دكرسۍ لاندې ښخ شوى دى. چونكه جنات به ددې كرسۍ لاندې نه شو ورتلې نو په دې وجه انسانانو دا اوكنستلو نوهغه كتابونه برآمدشو. نودا مشهور شو او دهر سړى په ژبه باندې هم دا وينا وه چه د حضرت سليمان ؑ د حكومت راز هم دا وو. بلكه خلق د حضرت سليمان ؑ د نبوت نه انكارى شول او دوى ته ئې جادوګر ونيل شروع كړل. حضرت نبى اكرم ﷺ دا خبره ښكاره كړه چه د جادوګرئى دا كفر شيطانانو خوركړې دې. حضرت سليمان ؑ ددې نه برى الذمه دې.

دعلى ؓ د نه وفات كيدو عقيده:- حضرت ابن عباس ؓ لره يو سړې راغلو. دوى ترې تپوس اوكړو دكومه خايه راغلې ئې؟ هغه اوونيل عراق نه. دوى ترې تپوس اوكړو چه عراق كښې دكوم ښار نه؟ هغه اوونيل كوفې نه. تپوس ئې ترې اوكړو څه خبر دې؟ هغه اوونيل چه په هغه خائې كښې خبرې كيږي چه حضرت على ؓ وفات شوې نه دې بلكه غائب شوې دې. او نزدې ده چه هغه به راشي. دوى په لړزيدو شو او وې فرمائيل كه داسې وې نو مونږ به دهغه ميراث نه وو تقسيم كړې. او نه به دهغه ښځو نورې نكاح كولې. واوره شيطانانو آسمانى خبرې راپټولې او په دې كښې به ئې خپلې خبرې شاملولې. او دا به ئې بيا خورولې. حضرت سليمان ؑ داكتابونه دخپلې كرسۍ لاندې جمع كړى اوښخ كړى ئې وو. ددوى د انتقال نه پس جناتو هغه راوويستل، هم هغه كتابونه په عراقيانو كښې خواره شوى دى. اوهم ددې كتابونو خبرې هغوى بيانوى اوخوروى ئې. هم ددې ذكر په آيت ﴿وَاتَّبَعُوْا﴾ كښې دې. [1]

شيطانانوته د غيبو علم نشته:- هم په هغه زمانه كښې دا مشهور شوى وو چه شيطانانو ته دعلم غيب پته ده. حضرت سليمان ؑ ددې كتابونو نه صندقونه ډك كړل او ددې دښخولو حكم ئې اوكړو اودا حكم ئې جارى كړو چه څوك دا وائى نو هغه به قتل كولې شى. بعضو روايتونو كښې دى چه جناتو د حضرت سليمان ؑ د انتقال نه پس هغه كتابونه ددوى دكرسۍ لاندې دفن كړى وو. اوددې د شروع په صفحه باندې ليكلې شوى وو چه دا علمى خزانه د آصف بن برخيا جمع كړې شوې ده. اودې د حضرت سليمان ؑ وزيراعظم وو. مشيرخاص او ولى اودوست وو. يهوديانو مشهوره كړې وه چه حضرت سليمان ؑ نبى نه وو بلكه جادوګر وو. په دې وجه دا آيت نازل شو اودالله ﷻ يو رښتونى نبى ديورښتونى نبى دبرائت اعلان اوكړو. او ديهوديانو دا عقيده ئې باطله كړه. چه كله ئې د حضرت

---

[1]) اخرجه الحاكم فى كتاب التفسير: ۲/۲۶۵، وسنده حسن)–

سلیمان ﷺ نوم ئې د نبیانو په زمره کښې واوریدو نو ډیر به ئې غپل په دې وجه دا واقعه مو په تفصیل سره بیان کړه. یو وجه دا هم ده چه حضرت سلیمان ﷺ د ټولو موذی خناورو نه وعده اخستې وه اوودوی ته چه هغه وعده وریادولې شي‌وه نو دوی ستومانه کیدل به نه او بیا خلقو دخپل طرفنه عبارتونه جوړکړل اود جادو پشان منترونه به ئې جوړول او ټول به ئې حضرت سلیمان ﷺ ته منسوب کول. دا یادساتل پکار دی چه ‹علی› په دې ځائې کښې د ‹فی› په معنی کښې دې. یا ﴿تَتْلُوا﴾ متضمن دې د ﴿ تکذیب ﴾ . اوهم دا اولی او احسن دې والله اعلم.

جادو د سلیمان ﷺ نه وړاندې شروع وو:- د حسن بصری رحمه الله قول دې چه جادو د حضرت سلیمان ﷺ نه مخکښې هم وو. او دا بالکل رښتیا دی. حضرت سلیمان ﷺ د حضرت موسیٰ ﷺ نه پس راغلی دی. اود حضرت موسیٰ ﷺ په زمانه کښې دجادوګرو موجودګی د قران پاك نه ثابت ده. اود حضرت سلیمان ﷺ دحضرت موسیٰ ﷺ نه پس راتلل هم د قران پاك نه ثابت دی. د داود ﷺ اود جالوت په قصه کښې دی چه ﴿ مِنۢ بَعۡدِ مُوسَىٰٓ ﴾ بلکه د حضرت ابراهیم ﷺ نه هم مخکښې حضرت صالح ﷺ ته خپل قوم وئیلی وو چه ﴿ إِنَّمَآ أَنتَ مِنَ ٱلۡمُسَحَّرِينَ ﴾ یعنی ته دجادوګرو نه ئې. بیا فرمائی چه ﴿ وَمَآ أُنزِلَ الخ﴾ . بعضې خلق وائی چه په دې ځائې کښې "ما" نافیه ده.یعنی دانکارېه معنی کښې ده.اوددې عطف ﴿ وَمَا كَفَرَ سُلَيۡمَٰنُ ﴾ باندې دې.

د یهودیانو د عقیدې تردید:- دیهودیانو دویمه عقیده چه جادو په فرښتو باندې نازل شوې دې ، په دې آیت کښې ددې تردید دې.

دهاروت اوماروت لفظ دشیطانانو بدل دې ، په تثنیه باندې هم د جمعې اطلاق کیږی لکه ﴿ فَإِن كَانَ لَهُۥٓ إِخۡوَةٞ ﴾ کښې [1] یا په دې وجه جمع اوونیلې شوه چه دده منلو والا هم شامل کړې شی. اوددوی نومونه ددوی دسرکشئ په وجه ښکاره کړې شوی دی. قرطبی رحمه الله خو وائی چه ددې آیت هم دا مطلب صحیح دې ، ددې نه سوا نورو مفتیانو طرفته توجه نه ده پکار. حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائی چه جادو دالله ﷻ د طرفنه نه دې نازل شوې [2] ربیع بن انس رحمه الله فرمائی چه په دوی باندې هیڅ جادو نه وو نازل شوې [3] نو په دې بناء به ددې آیت ترجمه څه په دې ډول وی چه دې یهودیانو ددې څیز تابعداری اوکړه چه دحضرت سلیمان ﷺ په زمانه کښې به شیطانانو لوستل. حضرت سلیمان ﷺ کفر نه وو کړې اونه الله ﷻ جادو په دې دوؤ فرښتو باندې نازل کړې وو (لکه ائې یهودیانو ستاسو خیال حضرت جبریل ﷺ اوحضرت میکائیل ﷺ طرفته دې)بلکه دا کفر د شیطانانو دې چه په بابل کښې به ئې خلقو ته جادو خودلو. او ددوی سرداران دوه سړی وو. اوددوی نومونه هاروت اوماروت وو. حضرت عبدالرحمان بن ابزی رحمه الله به دا داسې وئیل چه ﴿وَمَآ أُنزِلَ عَلَى ٱلۡمَلَكَيۡنِ داود وسلیمان﴾(داود او سیلمان دواړه بادشاهانو باندې جادو نه وو نازل شوې) یا دا چه هغوی به ددې نه منع کوله ځکه چه دا کفر دې. امام ابن جریر رحمه الله ددې زبردست رد کړې دې ، هغه فرمائی چه ‹ما› په معنی کښې د ‹الذي› دې او هاروت او ماروت دوه فرښتې دی. چه هغوی الله ﷻ زمکې طرفته لیږلی وې. او خپلو بندګانو د آزمیښت او امتحان دپاره ئې دوی ته د جادو د تعلیم اجازت ورکړې وو ، نو هاروت اوماروت دالله ﷻ د فرمان پوره کولو والا فرښتې وې. یوغریب قول دا هم دې چه دجناتو دوه قبیلې دی ‹ٱلۡمَلَكَيۡنِ› یعنی د بادشاهانو په قرات باندې د ‹انزال خلق› په معنی کښې به وی لکه فرمائی چه ﴿وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ ٱلۡأَنۡعَٰمِ ثَمَٰنِيَةَ

---

[1] القرطبی: ٢/ ٥٠)-
[2] الطبری:٢/ ٤١٩)-
[3] الطبری:٢/ ٤١٩)-

أَزْوَاجٍ (مونږ ستاسو دپاره اته قسمه چارپایان پیدا کړی دی) [۱] او فرمائی ﴿وَأَنزَلْنَا الْحَدِيدَ﴾ (او اوسپنه موجوړه کړه) او فرمائی ﴿وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُم مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً﴾ (او دآسمان نه موتاسودپاره رزق نازل کړو). په حدیث شریف کښې دی چه ﴿ماانزل الله داء﴾ (یعنی الله ﷻ چه څومره بیمارئی پیدا کړی دی هغې دپاره علاجونه ئې هم پیدا کړی دی)مثال مشهو ردې چه نیکئ او بدئی لره پیدا کولو والا الله ﷻ دې. په دې ټولوخایونو کښې انزال خلق یعنی دپیدائش په معنی کښې دې. ایجاء یعنی د راوړنکی او نازلوونکی په معنی کښې نه دې. داشان په دې آیت کښې هم داکثرو سلفو مذهب دې چه دا دواړه فرښتې وې. په یو مرفوع حدیث کښې هم دا مضمون په تفصیل سره راغلې دې چه اوس بیان شو ، خکه چه دا دواړه به هم په عامو فرښتو خاص شی لکه چه د ابلیس په حقله تاسو ﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ﴾ په تفسیر کښې تاسو لوستی دی. حضرت علی ؓ ، حضرت ابن مسعود ؓ ، حضرت ابن عباس ؓ ، حضرت ابن عمر ؓ ، حضرت کعب بن احبار ؓ اوحضرت کلبی رحمة الله علیه هم داسې فرمائی ، اوس دا حدیث واورئی.

د هاروت ماروت واقعه :- نبی کریم ﷺ فرمائی چه کله حضرت آدم ؑ لره الله ﷻ زمکې ته راولیږلو اودده اولاد خور شو او په زمکه کښې دالله ﷻ نافرمانئی شروع شوې نو فرښتو اووئیل دا اوګورئی څومره بد خلق دی،څومره نافرمانه او سرکشه دی ، که مونږ ددوی په ځائې وې نو هیڅکله به مو نافرمانی نه وه کړې. الله ﷻ اوفرمائیل چه ښه تاسو په خپلو کښې د دوؤ فرښتو انتخاب اوکړئی . څه په هغوی کښې انسانی خواهشات پیدا کوم او هغوی لره لیږم اوبیا ګورم چه هغوی څه کوی؟ نو هغوی هاروت اوماروت پیش کړل. الله ﷻ په هغوی کښې انسانی طبیعت پیدا کړو او دوی ته ئې اووئیل چه ګورئی بنی آدمو ته څه دپیغمبرانوپه ذریعه خپل احکام رسوم ،لیکن تاسو ته بلاواسطه وایم چه زما سره هېڅوك شریك مه جوړوئی ، زنا مه کوئی ، شراب مه څکئی . اوس دا دواړه زمکې ته راکوزې شوې اوزهره ئې ددوی د آزمیښت دپاره دیو ښکلې ښځې په صورت کښې دوی لره اولیږله چه ددې په کتلو سره دوی سم لیونې شو. اودې سره ئې زنا کول غوښتل. دې ورته اووئیل که تاسوشرك اوکړو نو څه به ستاسو خواهش پوره کړم. دوی هغه هم اومنل. بیا راغله اودوی ته ئې اووئیل چه دا شراب اوڅکئ. هغوی دا هم اوکړل اودائې یو معمولی ګناه اوګڼړله . اوس نشه کښې مست وو او دوی زنا هم اوکړه. اوهغه بچې ئې هم قتل کړو.هرکله چه هوش کښې راغلل نو هغه ښځې ورته اووئیل چه تاسودکومو کومو کارونونه مخکښې انکار کولو هغه ټول تاسو اوکړل .دوی شرمنده شو. بیا دوی ته اختیار ورکړې شو چه یا ددنیا عذاب لره اومنئ او یا دآخرت عذاب. دوی ددنیا عذاب خوښ کړو. په صحیح ابن حبان ، مسند احمد .ابن مردویه ، ابن جریر ،عبدالرزاق کښې دا حدیث په مختلفو الفاظو سره راغلې دې [۲] دمسند احمد روایت غریب دې په دې کښې یو راوی موسیٰ بن جبیر انصاری سلمی حذاء لره حاتم مستورالحال لیکلې دې.

ابن مردویه کښې یو روایت دا هم دې چه یو شپه دسفر په دروان کښې حضرت عبدالله بن عمر ؓ د حضرت نافع ؓ نه تپوس اوکړو چه آیا زهره ستورې راختلې دې ؟ هغه اووئیل چه نه . د دوه درې ځله سوالونو کولو نه پس زهره راوختله نو وې فرمائیل چه دا دی نه خوشحاله وی اونه دې ورسره نیکی اوشی. حضرت نافع ؓ اوفرمائیل چه یو ستورې دالله ﷻ په حکم سره راخیژی او پریوزی ،تاسو هغې ته بد ولې وائې ؟ وې فرمائیل چه واوره څه هغه وایم چه څه ما د نبی کریم ﷺ نه آوریدلی دی. بیا ئې ددې نه پس پورتنې حدیث (دالفاظو په اختلاف سره) واورولو. خو داهم غریب دې. د حضرت کعب ؓ والا حدیث د مرفوع نه زیات صحیح موقوف دې . اوممکن دی چه هغه اسرائیلی روایت وی. والله اعلم

[۱]) صحیح بخاری : کتاب الطب باب ماانزل الله داء ......:۵۶۷۸، ابن ماجة: ۳۴۳۸)-
[۲]) احمد : ۱۳۴/۲، مسند البزار:۲۹۳۸، ابن حبان : ۶۱۸۶،)-

دصحابه کرامو ﷺ او تابعینو نه هم داقسمه ډيرروايات نقل شوي دي. په بعضو کښې دي چه زهره يو ښځه وه چه هغې فرښتو سره دا شرط لګولې وو چه تاسو ماته هغه دعا اوښائې چه تاسو هغه وائې او آسمان ته خیژئی. هغوی ورته اوخودله. اودا پورته اوختله. او په هغه ځائې ددې نه دستوري شکل جوړشو.(¹) په بعضو مرفوع رواياتو کښې داهم شته دې خو هغه منکر او غير صحيح دي. په يو بل روايت کښې دي چه ددې واقعې نه مخکښې فرښتو به صرف دايمان والو دپاره دعا دمغفرت کوله خوددې نه پس ئې دټولې زمکې والو دپاره دعا شروع کړه. په بعضو روايتونو کښې دي چه کله ددې دواړو فرښتونه دا غلطئ اوشوې نوبيا نورو فرښتو اقرار اوکړو بنی آدم چه دالله ﷻ نه لرې دی او دالله تعالى ذات ئې ليدلې نه دې اوپه ده باندې ا يمان راوړی ، ددوی نه د ګناهونو کيدل څه داسې عجيبه څيز نه دې. دې دواړو فرښتوته اووئيلې شو چه اوس يا خو ددنيا عذاب خوښ کړئې يا د آخرت عذاب دپاره تيارې شئ: دواړو په خپلو کښې مشوره اوکړه او ددنيا عذاب ئې اختيار کړو څکه دافناکيدووالا او د آخرت عذاب دائمی دې. په يو روايت کښې دي چه هغوی ته الله ﷻ کوم احکام ورکړې وو په هغې کښې دقتل او حرام مال نه منع شوې وه. اودا هم وو چه فيصله انصاف سره کوئي. دا هم وارد شوی دی چه دا درې فرښتې وې خو يود آزميښت نه انکار اوکړو او واپس شوه ، بيا د دوؤ آزمښيت اوشو.

حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه دا واقعه د حضرت سليمان ﷺ د زمانې ده. په دې ځائې کښې د بابل نه مراد بابل دنياوند دې. ددې ښځې نوم په عربئ کښې زهره وو او په نبطی ژبه کښې ددې نوم بيدخت وو او په فارسئ کښې ناهيد وو. دې ښځې دخپل خاوند خلاف يو مقدمه راوړې وه . هرکله چه هغوی ددې سره د بدئی کولو اراده اوکړه نو دې ورته اووئيل چه مخکښې زما دخاوند خلاف فيصله اوکړئی نوبيا څه تياره يم. هغوی هم داسې اوکړل. بيا ورته هغې اووئيل چه تاسو څه وائې چه آسمان ته پرې خيژئی ؟ هغوی ورته داهم اوخودل. نو دې هغه اووئيل او آسمان طرفته اوختله. خو دراکوزيدو وظيفه ترې هيره شوه. اوهم په هغه ځائې دستوري په شکل کښې مسخ کړې شوه. عبدالله بن عمر ﷺ چه به کله ستوری ته کتل نو لعنت به ئې پرې وئيلو. اوس چه دې فرښتو کله پورته ختل اوغوښتل نو نه ئې شو وئيلې. پوهه شو چه اوس مونږ هلاک شو.

حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چه اول اول خو دا فرښتې ترخو ورځو پورې ثابت قدم وې ، دسحر نه ماښام پورې ئې په عدل سره فيصلې کولې . ماښام به آسمان ته ختلې او بيا د زهره په کتلو سره ئې په خپلو نفسونو قابو اونه موندلو. زهره ستوری لره ديو ښکلې ښځې په صورت کښې اوليږلې شوه. الغرض د هاروت او ماروت قصه په تابعينو کښې ا کثرو خلقو بيان کړې ده. لکه مجاهد سدی رحمه الله ، حسن بصری رحمة الله عليه، قتاده رحمه الله ، ابوالعاليه . زهری رحمه الله ، ربيع بن انس رحمه الله ، مقاتل بن حيان رحمه الله وغيره او متقدمينو او متاخرينو مفسرينو په خپلو خپلو تفسيرونو کښې دا نقل کړی ده. خوددې زيات نه زيات دارومدار دبنی اسرائيلوپه کتابونو باندې دې. څه مرفوع متصل حديث په دې باب کښې د نبی کريم ﷺ نه نه دې ثابت شوې او نه په قران پاك کښې دا دومره په وضاحت سره شته دې ، نو زمونږ ايمان دې چه څومره په قران پاك کښې دی صحيح او درست دی. او حقيقت علم الله ﷻ ته دې (دقران پاك ظاهری الفاظ دمسند احمد ، ا بن حبان ، بيهقی وغيره مرفوع حديث ، د حضرت علی ﷺ اوحضرت ابن عباس ﷺ او حضرت ابن مسعود ﷺ وغيره موقوف روايات او دتابعينو وغيره تفسيرونه وغيره يو ځائې کولو سره دې واقعې ته څه تقويت ملاويږی. نه په دې کښې څه محال عقلی دې اونه په دې کښې څه داسلامی اصولو خلاف شته دې. بيا د ظاهر نه يوطرفته کيدل او دبې ځايه تکلفاتو هيڅ ضرورت نشته دې والله اعلم ، فتح البيان).

---

¹) حاکم : ۲۶۵/۲، الطبری: ۴۷۸/۲، والعجاب في بيان الاسباب لابن حجر: ۱ /۳۲۲)۔

یوه عجیبه واقعه:- ابن جریر رحمه الله کښې یو غریب اثر او یو عجیبه واقعه ده هغه هم واورئی. حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائي چه د دومة الجندل یو ښځه د نبی کریم ﷺ د وفات نه لږ وخت پس د نبی کریم ﷺ په تلاش کښې راغله او د نبی کریم ﷺ دوفات دخبر په آوریدو سره هغه ډیره خفه شوه او ژړل ئې شروع کړل. ما دهغې نه تپوس اوکړو چه دا څه خبره ده ؟ نوهغې اووئیل چه زما او څماد خاوند په مینځ کښې به همیشه جګړه وه ، یو خل هغه څه پریښودم او چرته لاړو. ما یو بوډهئ ښځې ته ددې ذکر اوکړو. هغې اووئیل چه څه څه وایم هغه کوه. هغه به تالره ضرور راشي . څه تیاره شوم. هغې دوه سپې دشپې ماله راوستل ، په یو باندې هغه پخپله سوره شوه او په بل باندې څه سوره شوم. لږ وخت پس مونږ بابل ته اورسیدو. ما اوکتل چه دوه سړی هغه ځائې کښې زوړند دی او په اوسپنه کښې تړلې شوی دی. دې ښځې ماته اووئیل ،دوی لره ورشه او دوی ته اووایه چه څه دجادو زده کولو دپاره راغلې یم . ما هغوی ته اووئیل. هغوی اووئیل واوره مونږ خو په آزمیښت کښې یو ته جادو مه زده کوه ، د دې زده کول کفر دې.

ما اووئیل زه خو به ئې زده کوم. هغوی اووئیل ښه بیا لاړه شه او په دې تنور کښې متیازې اوکړه اوراشه. ما اراده اوکړه خو په ماباندې څه ویره راغله . څه واپس شوم او ورته مې اووئیل چه څه فارغه شوم. هغوی اووئیل څه دې اوکتل ما اووئیل هیڅ هم نه. هغوی اووئیل چه ته غلط وائې. تر اوسه پورې هیڅ نه دی شوی ستاایمان لا صحیح دې اوس هم واپس شه او کفر مه کوه. ما ورته اووئیل چه څه خو جادو زده کوم .هغوی بیا اووئیل چه لاړه شه او په دې تنور کښې متیازې اوکړه اوبیا راشه. څه بیا لاړم خو دې خل هم زما زړه اونه منل او واپس راغلم. بیا مې داشان سوال وجواب اوشو. څه په دریم خل بیا تنور لره ورغلم او زړه مې کلك کړو او متیازو کولو دپاره کیناستم اوما اوکتل چه یو په آس سور چه دده په مخ باندې نقاب وو آسمان طرفته پورته لاړو. څه واپس راغلم او دوی ته مې ذکر اوکړو. هغوی اووئیل چه ته دې ځل رښتیا وائې. هغه ستاایمان وو چه ستانه لاړو اوس لاړه شه. څه راغلم او دې بوډهئ ته مې اووئیلې چه هغوی خوماته هیڅ زده نه کړل. هغې اووئیل چه اوس ستا هر څه زده شو. اوس چه ته څه وائې هغه به کیږی. ما دآزمیښت په طور یو دانه دغنمو واخستله او دامې په زمکه باندې غوزاره کړه اوورته مې اووئیل چه زرغونه شه نو هغه زر زرغونه شوه. ماورته اووئیل چه په تا کښې دې وږی زرغون شی. نو هغه اوشو. ما اووئیل اوچ شی نو هغه اوچ شو. ما اووئیل بیلې بیلې دانې شی نو هغه شوې. بیا مااووئیل اوچې شی نوهغه اوچې شوې ، بیا ما اووئیل اوړه شی نوهغې نه اوړه جوړ شو. ما اووئیل روټۍ شی پخې نو هغه پخې شوې. په دې کتلو سره څمازړه شرمنده شو او ماته په خپل بې ایمانه کیدو ډیر زیات خفګان اوشو. اې ام المومنین رضي الله عنها! ماددې جادو نه هیڅ کار نه دې اخستې اونه مې په چا جادو کړې دې . څه خوداشان په ژړا د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضره شوې یم چه نبی کریم ﷺ ته اووایم ، خوافسوس بدقسمتۍ سره ما نبی کریم ﷺ هم اونه لیدو ، اوس څه څه اوکړم. دې وینا سره هغې ژړه انګولا شروع کړه اودومره ئې اوژړل چه هر چاته په دې باندې ترس راغلو. صحابه کرام رضي الله عنهم هم حیران وو چه دې ته څه فتوی ورکړی. آخر بعضو صحابه کرامو رضي الله عنهم اوفرمائیل چه اوس سوا ددې نه څه کیدیشی چه ته دا کار مه کوه اوتوبه اوباسه او د خپل مور پلار په خدمت کښې اوسه.

ددې اسناد بالکل صحیح دی. خودلته دا خیال ساتل هم پکار دی چه صحابه کرامو رضي الله عنهم به په فتوی ورکولو کښې ډیر زیات احتیاط کولو چه په وړه خبره کښې به هم دوی تامل کولو. نن مونږ د لوئې نه لوې خبره هم په خپلې رائې او قیاس سره کوو. ددې اسنادبالکل صحیح دی. بعضې خلق وائی چه نظر دجادو په زورسره بدل شی او بعضې وائی چه نه کتوونکو ته دا خیال رازی ، اصلی څیز پشان وی چه څنګه هغه وی لکه څنګه چه په قرآن پاك کښې دی چه ﴿سَحَرُوٓا۟ أَعْيُنَ ٱلنَّاسِ﴾ (دوی دخلقو په سترګو باندې

جادو اوکړو)اوفرمائی چه ﴿يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِن سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَىٰ﴾ حضرت موسی ﷺ طرفته به خیال کیدلې شو چه ګویا هغه ماران وغیره دده د جادو په زور سره روان دی. دې واقعې نه داهم معلوم شو چه په دې آیت کښې د بابل لفظ نه مراد دعراق بابل دنیاوند نه دې. د ابن ابی حاتم په یو روایت کښې دی چه حضرت علی ﷺ د بابل په زمکه باندې روان وو ، د مازیګر د مونځ وخت شو خو دوی په هغه ځائې کښې مونځ ادا اونه فرمائیلو بلکه ددې زمکې دحد نه دوتلونه پس ئې مونځ ادا اوفرمائیلو. او وې فرمائیل چه زما حبیب ﷺ څه منع کړې یم چه په قبرستان کښې مونځ اوکړم او دبابل په زمکه ئې دمونځ کولونه منع کړې یم. دا زمکه ملعونه ده. (1) په ابوداود کښې هم داحدیث روایت شوې دې او ابوداود رحمه الله په دې کښې هیڅ کلام نه دې کړې او چه کوم یو حدیث ابوداود په خپل کتاب کښې راوړې دې اوددې په سند باندې خاموش پاتې شوې دې نودهغه حدیث ددوی په نزد حسن وی. دې نه معلوم شو چه دبابل په زمکه باندې مونځ کول مکروه دی لکه د ثمودیانو دزمکې په حقله د نبی کریم ﷺ ارشاد دې چه ددې خلقو منزلونو ته مه ځئی که دتلو اتفاق اوشی نو دالله ﷻ دویرې نه ژاړئی (2). د هیئت دانو خلقو قول دې چه د بابل لرې والیْ د بحر غربی اوقیانوس نه اویا درجې او وسط دزمکې نه جنوب طرفته بخط استواء درې دیرش درجې دې ،والله اعلم.چونکه هاروت اوماروت ته الله ﷻ دخیر او شر ، کفر او ایمان علم ورکړې دې ، ددې وجې دهر یو کفر طرفته ورتلونکی ته نصیحت کوی او په هره طریقه ئې منع کوی، کله چه دا نه منی نو دا کلمات دهغه نه ادا شی او دده د ایمان نور لاړشی. او دایمان نه لاس اووینځی. او ده سره جادو راشی. شیطان دده دوست جوړ شی. د ا یمان دتلو نه پس په ده باندې دالله ﷻ غضب راشی. ابن جریر رحمه الله فرمائی چه سوا د کافر نه دې هیڅوك د جادو زده کولو کوشش نه کوی.

دفتنه نه مراد:- دفتنه معنی په دې ځائې کښې ، مصیبت ،آزمیښت اوامتحان دې .دحضرت موسی ﷺ قول په قران پاك کښې ذکردې چه﴿ إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ ﴾ددې آیت نه داهم معلوم شو چه جادوزده کول کفر دې. په حدیث کښې هم دی چه کوم سړې کاهن یا جادوګر لره ورشی او دهغه خبرې ته رښتیا اووائی نوده په هغه وحی باندې کفر اوکړو چه کومه په حضرت محمد ﷺ باندې نازله شوېده (بزاز). دا حدیث صحیح دې اوددې تائید په نورو احادیثو کښې هم شته دې.

بیا فرمائی چه خلق د هاروت او ماروت نه جادوزده کوی چه ددې په ذریعه غلط کارونه کوی.د ښځې سړی محبت او موافقت په بغض او مخالفت سره بدلوی. په صحیح مسلم کښې حدیث دې چه نبی کریم ﷺ فرمائی چه شیطان خپل تحت په اوبو باندې ایږدی ، بیا خپلې لښکرې د خلقو د غولولودپاره لیږی او دهولو نه زیات مرتبې والا دهغه په نیزد هغه دې چه هغه په فتنه کښې دټولو نه لوئې وی. کله چه دوی واپس راځی نو دخپلوبدترینو کارونو ذکر کوی. څوك وائی ما فلانې داشان بې لارې کړو ، څوك وائی ما فلانې داشان بې لارې کړو. څوك وائی ما دفلانی سړی نه دا ګناه سرګنده کړه . شیطان دوی ته وائی چه هیڅ مو نه دی کړی دا خود معمول کارونه دی. تر دې پورې چه یو راشی او وائی چه مادفلانی سړی او دهغه دښځې په مینځ کښې جنګ تود کړو تردې پورې چه دهغوئ په مینځ کښې بیلتون راغلو. شیطان دې راغاړه باسی او ورته وائی چه تا دټولو نه لوئې کار اوکړو. اودې ځان سره کینوی اودهغه رتبه اوچتوی(3)نوجادوګر هم په خپل جادو سره داسې کار کوی چه په هغې سره ښځه او خاوند جدا شی، لکه په شکل وصورت کښې دې ښه اونه لګی یادهغه دعاتونو د طریقو نه دده نفرت

---

(1) ابوداود: كتاب الصلاة باب فى المواضع التى لا تجوز فيها الصلاة : ٤٩٠)۔

(2) صحيح بخارى : كتاب الصلوة باب الصلاة مواضع الخسف والعذاب: ٤٣٣، صحيح مسلم: ٢٩٨٠)۔

(3) صحيح بخارى : كتاب صفات المنافق ، باب تحريش الشيطان: ٢٨١٣)۔

پیدا کړي اګر چه دا دشریعت خلاف نه وي یانې په زړه کښې عداوت پیدا شي وغیره وغیره. په مزه مزه دا خبرې زیاتیږي د ښځې خاوند په مینځ کښې جدائي راشي. " مرء " وائي سړي ته ، ددې مذکر مونث او تثنیه خو شته دې خوددې جمع نه جوړیږي. بیافرمائي چه هیچاته هم دالله ﷻ دمرضې نه بغیر تکلیف نشي ورکولې. یعني دا ددوی دوس خبره نه ده. دالله ﷻ د قضااو قدرت او دهغه د ارادې نه نقصان هم نشي ورکولې کـه الله ﷻ اونـه غواړي. ددوی جادو بې اثره او بې فائدې دې. دا مطلب هم کیدیشي چه دا جادو هغه سړي ته نقصان ورکوي چه څوك دا حاصل کړي او په دې کښې داخل شي. بیا ارشاد فرمائي چه دوی دا زده اودا ددوی دپاره بالکل نقصاني دی. چه په دې کښې هیڅ فائده نشته دې. او یهودیانو ته دا معلوم دی چه د نبی کریم ﷺ تابعدارئي په پرېښودو او جادو پسې لګیدلو والوپه آخرت کښې هیڅ حصه نشته دې اونه ددوی څه قدر او وقعت دالله ﷻ سره شته دې اونـه دوی تـه دیندار وئیلې کیږي.

قوله تعالی:- ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِّنْ عِندِ اللَّهِ خَيْرٌ﴾

ایمان راوړل او تقوی اختیارول ښه وو:- بیا فرمائي کـه دوی ددې کـار بدی محسوس کړي او ایمان اوتقوی اختیار کړي نو یقیناً ددوی دپاره ډیره بهتری ده خودا خلق بې علمه دی. او فرمائي که علم والو اوونیل نوپه هغوی باندې افسوس دې. دالله ﷻ ورکړې شوې ثواب دایماندارو او نیك عملونووالو دپاره ډیر بهتر دې. خودا صبر کوونکو ته ملاویدیشي. د دین بزرګانو په دې آیت هم استدلال کړې دې چه جادوګر کافر دې. ځکه چه په آیت کښې نې ﴿ وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ ﴾ فرمائیلي دی. حضرت امام احمد رحمه الله اود سلفو یو ډله هم جادو زده کونکي ته کافر وائي. بعضې ورته کافر نه وائي خو فرمائي چه جادوګر حد دادې چه دې دې قتل کړې شي.بجاله بن عبید رحمه الله فرمائي چه حضرت عمر فاروق رضی الله عنه په خپل یو فرمان کښې لیکلي وو چـه هر یـو جـادوګر ښځـه سـړې دې قتـل کـړې شـي. نومونـږ دریوجادوګرانو ښتونه جدا کړل . (¹)په صحیح بخاری کښې دی چه ام المومنین حضرت حفصه رضی الله عنها باندې ددې یو وینځې جادوکړې وو چه په دې وجه هغه (وینځه) قتل کړې شوه. (²)حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمائي چه د دریو صحابه کرامو رضی الله عنهم نه د جادوګر د قتـل کولو فتـوی ثابت ده. په ترمذی کښې دی چه نبی کریم ﷺ فرمائي چه دجادوګر حد په توره قتلول دی(³)ددې حدیث راوی اسماعیل بن مسلم ضعیف دې. صحیح خبره دامعلومیږي چه غالباً داحدیث موقوف دې ، خو طبرانی کښې یو بل سند سره هم دا حدیث مرفوع روایت شوې دې . والله اعلم.

ولیدبن عقبه سره یوجادوګروو چه هغه به خپل کړه وړه خودل .چه په ظاهره به دیوسړي سر قلم کړې شو اوبیابه ئې آواز ورکولو نو سر به په خپل ځائې باندې شو هغه به موجود شو. په مهاجرینو رضی الله عنهم کښې یو بزرګ صحابی دا اوکتل او بله ورځ توره تړلې راغلو ، هر کله چه ساحر خپل کهیل شروع کړو نو ده په خپلې تورې سره دهغه سړي څټ پریکړو نو ورته ئې اوفرمائیل که ته رښتونې یې نو دا ژوندې کړه . بیا ئې دقرآن پاك دا آیت خلقو ته واورولو ﴿ أَفَتَأْتُونَ السِّحْرَ وَأَنتُمْ تُبْصِرُونَ ﴾ (آیا تاسو جادولره ورځئ ؟). چونکه دې بزرګ صحابی ددې سړي دقتل کولو اجازت دولید نه نه وو ا خستې نوددې وجې هغه دې اونیولو او ډیر خفه شو او بیائې دې پرېښودو.(⁴) حضرت امام شافعی رحمه الله ،د حضرت عمرفاروق رضی الله عنه

---

¹) احمد: ۱۹۰/۱، وهو صحیح ، ددې اصل صحیح بخاری کتاب الذمة باب الجزیة والموادعة مع اهل والحرب: ۳۱۵٦، کښې موجود دې ، خو په هغې کښې د قتل او سحر ذکر نشته دې)-

²) موطا امام مالک ، کتاب العقول باب ماجاء فی الغیلة والسحر: ۸۷۱/۲، وهو صحیح بالشواهد)-

³) ترمذی کتاب الحدود باب ما جاء فی حد السحر: ۱٤٦۰)-

⁴) سنن دارقطنی: ۱۱٤/۳، وسنده صحیح)-

فرمان او د حضرت حفصه رضي الله عنها دواقعې متعلق دا ونيلى دى چه دا حكم په هغه وخت كښې دې چه كله جادو په شركيه لفظونو سره وي.

دجادو وجود: - معتزله دجادو دوجود منكر دى ، هغوى وائى چه جادوهيڅ څيزنه دې ، بلكه بعضې خلق خو بعضې وخت دومره پورې وائى چه څوك دجادو وجود منى هغه كافر دې. ليكن اهل سنت والجماعت دجادو دوجود قائل دى او دامنى چه جادو كر دخپل جادو په زور سره په هوا باندې قابومونډې شى. اوانسان په ظاهره خر او خر په ظاهر انسان جوړوى. خو دكلماتو اومنتر وغيره په وخت كښې ددې پيدا كولووالا الله تعالى دې. آسمان او ستورو لره تاثير پيدا كولو والا اهل سنت نه منى. دفلسفې او نجوم والا او بې دينه خلق خو ستورو او آسمان اثرپيداكولو والا منى. داهل سنت يودليل دا آيت دې چه ﴿ وَمَا هُمْ بِضَآرِّيْنَ ﴾او دويم دليل پخپله په نبى كريم ﷺ باندې جادوكيدل دى او په نبى كريم ﷺ باندې ددې اثر كيدل دى ، دريم دهغه ښځې واقعه چه كومه حضرت عائشه رضي الله عنها بيان كړې ده. چه دهغې ذكر شوې دې او هم دا شان نور په سوونوواقعات وغيره دى.

آيا دجادو علم زده كول جائز دى :-؟ رازى رحمه الله په خپل تفسير كښې ليكلى دى چه دجادو زده كول بد نه دى. دمحققينو هم دا قول دې . ځكه چه دا هم يو علم دې اوالله ﷻ فرمانى چه ﴿قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِيْنَ يَعْلَمُوْنَ وَالَّذِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ﴾ (علم والا او بې علمه برابر نه دى) او ددې نه وجې هم چه دا معلوم شى چه په دې سره معجزې او دجادو فرق واضح شى. اود معجزې علم واجب دې. او هغه موقوف دې په جادو زده كولو باندې چه په دې سره فرق معلوم شى نو جادو زده كول هم واجب شو. د رازى رحمه الله دا قول بالكل غلط دې ، كه هغه عقلى لحاظ سره دې ته بد نه وائى نو معتزله موجود دى چه عقلى لحاظ سره ددې قائل دى. اوكه هغه شرعى لحاظ سره دې ته بدنه وائى نو دقران پاك دشرعى بدو دپاره كافى دې. په صحيح حديث كښې دى چه يوكس يو جادوګر يا كاهن لره ورشى نوهغه كافر شو. ([1])په سنن كښې حديث دې چه چا غوټه جوړه كړه او بيا ئې په دې چف اوكړو نو ده جادو اوكړو. نو درازى رحمه الله دا قول غلط دې ، ([2])دهغوى دا وينا چه دا دمحققينو قول دې ،دا هم صحيح نه دى ، آخر دداسې محققينودپاره داسې اقوال چرته دى ؟ په آئمه اسلام كښې چا داسې هم ونيلى دى چه بيا ﴿هَلْ يَسْتَوِي﴾ آيت پيش كول هم سوا دجرات نه نور څه نه دى ليكن په آيت كښې دعلم نه مراد دينى علم دې. آيت كښې دشرعى علم والو عالمانو فضيلت بيان شوې دې. بيا دهغوى داقول چه په دې سره دمعجزې علم حاصليږى نودا خو بالكل فضول او غلطه اوفاسده خبره ده ، ځكه چه د نبى كريم ﷺ دټولو نه لويه معجزه قرآن پاك دې. چه دا د باطل نه بالكل محفوظ دې. خوددې معجزې منلو دپاره دجادو علم زده كولو باندې موقوف نه دى. هغه خلق چه هغوى د جادو نه ډير لرې دى هغوى هم دامعجزه منلې ده. صحابه كرام رضي الله عنهم ،تابعين رحمهم الله، آئمة المسلمين بلكه عام مسلمان هم دا معجزه منى. حالانكه په دې ټولو كښې نه چا جادو زده كړو اونه جادو لره ورغلو او نه ئې جادو اوخودلو بلكه دې ټولو كارونو ته كفروائى. بيا دا دعوى كول چه دمعجزې پيژندل واجب او دجادو اومعجزې فرق په جادو زده پيژندو باندې موقوف دى ، لهذا دجادو زده كول واجب دا څومره مهمله دعوى ده.

دجادو قسمونه: - اوس دجادو قسمونه واورئى چه دا ابوعبدالله رازى بيان كړى دى .

① يو جادو دستاره پرست ډلې دې. هغوى د اوو ستورو متعلق دا عقيده لرى چه نيكى بدى ددې اوو ستورو په وجه دى. ددى وجې دې (ستورو) طرفته خطاب كوى او مقرر شوى الفاظ لولى او ددې عبادت كوى. په دې قوم كښې حضرت ابراهيم عليه السلام راغلو او دوى ته ئې هدايت اوكړو. رازى رحمه الله په

[1]) البزار:٤٠٦٧)-

[2]) نسائى كتاب المحاربة باب الحكم في السحرة: ٤٠٨٤)-

دې فن کښې يو خاص کتاب تصنيف کړې دې چه د هغې نوم " السرالمکتوم في مخاطبة الشمس و النجوم "دې. اوګورئ ا بن خلکان وغيره. بعضې وائي چه بيانئې ددې نه توبه اوويستله. اوبعضې وائي چه صرف معلومولو دپاره او دخپل دې علم ظاهرولو دپاره ئې دا کتاب ليکلې وو او نه دده داعقيده وه چه سراسر کفر دې. په دې کتاب کښې ئې دهغه خلقو طر يقې بيان کړې دی.

② دونمه ډله د قوی نفس او قوت واهمه والوخلقو ده. ، دوی وهم او خيال ډير اثر ګڼړي. ګورئ که په يوتنګ پل په زمکه باندې کيخودې شي نو په دې باندې به انسان په آسانئ سره لاړشي. خو که دا پل په يو درياب باندې وی نو نه شي پرې تيريدې. ځکه چه په هغه وخت کښې خيال وی چه دادې اوس پريوتم ، دادې اوس پريوتم. نودا واهمه دکمزورئې په وجه چه څومره ځائې باندې په زمکه باندې تلې شو نو په هغه هومره ځائې باندې د ويرې په وجه نشي تلې. حکيمانواو طبيبانو هغه سړې دسور ځيز دکتلو نه منع کړې دې چه دچا نکسير وی. او مرګی والا ئې دزياتې تيزې رڼرا او دتيزحرکت ځيزونو کتلو نه منع کړې دی چه ددې نه ظاهر دی چه د قوت واهمه يوخاص اثر په طبيعت باندې وی. عقل مندو خلقو په دې باندې هم اتفاق دې چه نظر لګی ،[1] اوپه صحيح حديث کښې هم راغلی دی د نظر لګيدل حق دی. که يو ځيز په تقدير باندې سبقت والا وی نو نظر به وو. اوس چه کله نفس قوی دې نودظاهر اډانړو اوظاهری کارونو هيڅ ضرورت نشته دې. اوکه دومره قوی نه وی نو بيا ددې آلاتو هم ضرورت پيښيږی. چه څومره دنفس قوت زياتيږی نوهغه به په روحانياتو کښې پرمختګ کوی. او په تاثير کښې به هم پرمختګ کوی. او چه څومره دا قوت کميږی نودومره به کميږی. داکيفيت د غذا دکمی او دخلقو سره د ملاويدو په پرينبودو سره هم کيږی. کله کله خو انسان دا حاصل کړی او انسان خپل کارونه دشريعت مطابق اخلی ددې نه. دې حال ته دشريعت په اصطلاح کښې کرامت وائی. دې ته جادو نه وائی. اوکله کله ددې حال نه دباطلوکارونو په کولو کښې مدد اخلی اود دين نه لرې کيږی. داسې خلقونه که څه خلاف شرع کار اوشی نو په دې دهوکه کښې هغوی ته ولی ونيل نه دی پکار. ځکه دشريعت نه خلاف تلو والا ولی الله نشی کيدې. تاسو ګورئ نه چه په صحيح احاديثو کښې ددجال باره کښې څه راغلی دی ؟ هغه به څنګه څنګه خلاف عادت کارونه کوی اوددې په وجه هغه دالله ﷻ ولی نه دې بلکه هغه ملعون اومردود دې.

③ دريم قسم دجادودجناتو په ذريعه دزمکې والو روحونو نه ا مدادطلب کول دی. معتزله او فلاسفه ددې قائل نه دی. دې روحونو سره بعضې مخصوص الفاظ او اعمالوسره تعلق پيدا کيږی ، دې ته سحر بالعزائم او عمل تسخير وائی.

④ څلورم قسم د خيالاتو بدلول ، په سترګوباندې تياره راتلل اودهوکه ورکول. چه په هغې سر ه د حقيقت نه خلاف څه نه څه ښکاره شي. تاسو به کتلی وی دهوکه ورکول ړومبې يو کار شروع کوی ، هرکله چه خلق دې طرفته متوجه شي او ټول په ټوله دده خبرو کښې مشغول شي نو دې چالاکئ سره يو بل کار اوکړی چه دخلقو د نظرونو نه پټ وی او دې ته خلق اوګوری او حيران شي . دبعضو مفسرينوقول دې چه د فرعون د جادوګرو جادو هم داسې وو. هم ددې وجې نه په قران پاک کښې دی چه ﴿سَحَرُوٓا أَعْيُنَ ٱلنَّاسِ وَٱسْتَرْهَبُوهُمْ﴾ (دخلقو په سترګو ئې جادو اوکړو اوددوی په زړونو کښې ې ويره پيدا کړه) په بل مقام باندې دی چه﴿ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ﴾ د حضرت موسی ؑ په خيال کښې هغه ټول لرګی اورسو نه ماران جوړ شوی وو او منډې به ئې وهلې ، حالانکه په حقيقت کښې داسې نه وو. والله اعلم.

⑤ بعضو ځيزونو ته څه ترکيب ورکول اوددې نه څه عجيبه کار اخستل ، لکه د خر شکل ئې جوړ کړو اوپه دې باندې يو سور جوړول او دده په لاس کښې ناقوس دې او کله چه يو ساعت تير شو نو ددې

[1]) صحيح بخاری : کتاب السلام باب الطب والمرض والرقی: ۲۱۸۸، ترمذی: ۲۰۹۲)–

ناقوس نه يواوازراووتلو حالانكه هيڅا دې لره نه وو چيړلې. داشان ئې انساني شكل په دې كاريگرئى سره جوړ كړو لكه چه اصلي انسان خاندي يا ژاړي. دفرعون دجادوگرو جادو هم داشان وو ، چه هغوى به ماران وغيره جوړ كړل او د رئبق په وجه دا په حركت كښې ښكاريدل. گهړئى او گنهتى او واړه واړه ځيزونه چه په دې سره به وزني ځيزونه راتلل ټول په دې قسم كښې داخل دى. حقيقت كښې دې ته جادو نه دى وئيل پكار. ځكه چه دا خويو تركيب او كاريگرى ده. چه ددې اسباب بالكل ظاهر دى چالره دا كار ورځى نو هغه ددې فنونو نه كار اخستې شى. داشان هغه حيله هم ده چه د بيت المقدس نصرانيانو به كوله چه پراسرار طور سره به ئې د گرجې قنديلونه اوسيزل اودا به ئې مشهور كړل چه دا ددې گرجې كرامت دې. او خلق به ئې خپل دين طرفته راماتل كول. دبعضو كراميه صوفياء هم داخيال دې كه دترغيب او ترهيب حديثونه بيان كړې شى او خلق غبادت طرفته متوجه كړې شى نو هيڅ حرج نشته دې ، خودالويه غلطى ده . نبى كريم ﷺ فرمائى چه كوم سړې په ماباندې دقصده دروغ پورې كړى نوهغه دې خپل ځائې په جهنم كښې مقرر كړى. [1]او فرمائى چه زما حديثونه بيانوئى خو په ماباندې دروغ مه تړئى ، په ماباندې دروغ تړلووالا بالكل جهنمى دې. [2]

يونصرانى پادرى يو ځل اوكتل چه د مرغۍ يو وړوكې بچې په ژاله كښې ناست دې اودې الوتې او تللې نشى. هركله چه هغه خپل ضعيف آواز راوباسى نو مارغان په دې باندې رحم كوئى او د زيتون ميوه راوړى او دده په خله كښې ئې وركوى. دې پادرى هم په دې شكل كښې يومرغۍ جوړه كړه اوهغه ئې دلاندې نه ډډه كړه اوددې په مخوكه كښې ئې يو سورې پرېښودو چه په دې سره به هوا دې كښې دننه ورتله او چه ددې نه به په مخوكه هوا وتله نوددې نه به يوآوازپيدا كيدو اودائې راوړه او په خپله گرجه كښې ئې كيخوده دهوا په طرف. په چت كښې ئې يو وړوكې شان سورې اوكړو چه په دې سره هوا رازى، اوس چه كله به هوا راتله اوددې نه به آواز راوتلو نوداقسمه مارغان به جمع كيدل اودزيتونو ميوې به ئې راوړې او ايښودې به ئې. ددې په خلقو كښې يو شهرت جوړشو چه په دې گرجا كښې دا كرامت دې.تر دې پورې چه ديو بزرگ مزار دې اودا دهغه كرامت دې. خلقو چه دا په سترگو سره اوكتل نو عقيده ئې په دې پيدا شوه. او په دې قبر باندې ئې نذرونه او منختې اچول شروع كړل اودا كرامت تر لر ې لرې پورې مشهور شو. حالانكه نه دا څه كرامت وو او نه څه معجزه. صرف يو پټ فن وو چه دا هغه ملعون سړى د خيټو ډكولو دپاره په پټه ايښودې وو اوهغه لعنتى فرقه په دې باندې معتقد شوى وه.

⑥ دبعضې دوايانو پټ خواص معلومول اوهغه په كارراوستل. اودا ظاهردى چه په دوايانوكښې عجيبه عجيبه خاصيتونه وى. مقناطيس ته اوگورئى چه ده طرفته اوسپنه څنگه رازى،اكثر صوفى اوفقير او درويش هم په داسې حيله بهانوسره دكرامت په طور خلقو ته ښائى او هغوى سره خپل مريدان جوړوى.

⑦ په زړه باندې يو خاص قسمه اثر اچول او چه څه غواړى نو په ده ئې منى. لكه هغه ته وائى چه ماته اسم اعظم ياد دې يا جنات زما په قبضه كښې دى. اوس كه آوريدو والا دكچه زړه والا او كمزورو غوږونووالا او خرابې عقيدې والا دې نو هغه به دا رښتيا گنړى ، دې ته يو قسم لره ويره او هيبت او رعب به دده په زړه كښې كينى چه دې سره به دې ضعيف شى. اوس چه څه دې غواړى نو هغه به كولې شى اودده كمزورې زړه به ده ته عجيبه عجيبه خبرې ښائى. دې ته تنبله وائى اودا اكثر كم عقلو خلقوته كيږى. او په علم فراست كامل عقل والا او كم عقل والا انسان معلومولې شى. اوددې حركت كولو والا په خپل فعل قيافه سره كم عقل والا پيژنى.

---

[1]) صحيح بخارى : كتاب العلم باب اثم من كذب على النبى ﷺ : ۱۱۰، صحيح مسلم: ٤)-

[2]) احمد:۳۹/۳، العلم باب اثم من كذب على النبى ﷺ : ۱۱۰، صحيح مسلم: ٤)-

⑧ اتم قسم چغلي كول دروغ ربنتيا يو ځائې كول اود چا په زړه كښې خپل ځائې پيدا كول او په پټو چالونو سره هغه خپل مريد جوړول. دا چغل خوري كه دخلقو دلمسولو او دهغه دراپاراكولو دپاره او دهغوي په مينځ دښمنۍ پيدا كولو دپاره وي نو دا شرعي طورسره حرامه ده. هركله چه داصلاح په طور وي اوپه خپلو كښې يو بل لره يو ځائې كولو دپاره څه داسې ظاهري خبره اووائي چه په هغې باندې په خپلو كښې صلح اوشي يا مسلمانانو ته څه راتلونكې مصيبت لرې شي يا دكافرو قوت ختم شي ، په هغوي د زړه بدوالۍ پيدا شي او په هغوي كښې مخالفت راشي نو دا جائز دي. په حديث كښې دي چه هغه سړې دروغژن نه دې چه دښيګړې دپاره خلق يو خوا بل خوا بوزي([1])اولكه څنګه چه په حديث كښې دي چه جنګ كول دمكر نوم دې ([2])او لكه څنګه چه حضرت نعيم بن مسعود ﷺ دجنګ احزاب په موقعه باندې دعربو كافرو او يهودو ترمينځه څه ديو خوا بل خوا لاندې باندې خبرې كړې وې او په هغوي كښې ئې بيلتون راوستې وو. اوهغوي ته دمسلمانانوپه مقابله كښې شكست اوشو، داكار ډير د اعلى دماغو والا او زيرك او معامله فهم سړي وي.

ياد ساتئ: امام رازي رحمه الله چه دجادو كوم اته قسمونه بيان كړي دي دا په اعتبار د لفظ دي. ځكه چه په عربۍ ژبه كښې سحر يعني جادو هر هغه څيز ته وائي چه ډير لطيف او باريك وي او په ظاهر كښې دانسان په نظر كښې دهغې اسباب پټ پاتې شي. هم ددې وجې نه يو حديث مبارك كښې دي چه بعضې بيان هم جادو وي ([3])او هم ددې وجې دسحر اول وخت ته سحور وائي ځكه چه دا پټ وي او هغه رګ ته هم سحر وائي چه د خوراك نالۍ ده . ابو جهل د بدر په ورځ دا وئيلي وو چه دده سحر يعني د خوراك نالۍ پولۍ شوه . حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائي چه څماد سحر اونحر په مينځ كښې نبي كريم ﷺ وفات شو([4])نودنحرنه مراد سينه اود سحرنه مراد رګ د خوراك. په قران پاك كښې هم دي چه ﴿ سَحَرُوٓا أَعۡيُنَ ٱلنَّاسِ﴾ (دخلقو د نظرونو نه ئې پټ خپل كار اوويستلو).

ابوعبدالله قرطبي رحمه الله وائي چه مونږ وايو جادو دې او منو چه كله الله تعالى ته منظور وي اوهغه ذات دجادو په وخت كښې چه څه غواړي نوهغه كوي ، اګر چه معتزله اوابو اسحاق اسفرائني شافعي رحمه الله ددې قائل نه دې. اوكله جادو دلاس په صفائي سره هم كيږي. او كله په غوټو وغيره هم. كله دالله ﷻ دنوم په دم كولو سره چه په دې كښې هم يو خاص اثر دې ، كله دشيطان په نوم اخستلو سره دشيطاني كارونودپاره ئې هم خلق كوي. كله د دوايانووغيره په ذريعه سره. د نبي كريم ﷺ ددې فرمان چه " بعضې بيان جادو دې " دوه مطلبونه كيديشي. يوخودا چه نبي كريم ﷺ دا د تعريف په طور اووئيل او ممكن دي چه په طور دغندنې ئې دا ارشاد فرمائيلې وي چه هغه خپله غلطه خبره داسې بيانوي چه ربنتيا معلوميږي. لكه څنګه چه په يوبل حديث كښې دي چه كله تاسو مالره څه مقدمه راوړئې او يو سړې په خپلې چالاكۍ سره خپله غلطه دعوي صحيح ثابتوي ([5])وزير ابوالمظفر يحيى بن محمد بن هبيره رحمه الله په خپل كتاب الاشراف على مذاهب الاشراف كښې دسحر په باب كښې وئيلي دي چه اجماع ده چه جادو حقيقت دې. خو امام ابوحنيفه رحمه الله ددې قول قائل نه دې . دجادو زده كوونكې او ددې استعمالونكي ته حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله ، حضرت امام مالك رحمه الله ، حضرت امام احمد رحمه الله

---

[1]) صحيح بخاري : كتاب الصلح باب ليس الكاذب يصلح بين الناس: ۲۶۹۲، صحيح مسلم: ۲۶۰۵، ابوداود: ۴۹۲۹، ترمذي: ۱۹۳۸)-

[2]) صحيح بخاري : كتاب الجهاد، باب الحرب خدع: ۳۰۳۰، صحيح مسلم ۱۷۳۹،)-

[3]) صحيح بخاري : كتاب النكاح ، باب الخطبة: ۵۱۴۵)-

[4]) صحيح بخاري : كتاب المغاذي باب مرالنبي ووفاته: ۴۴۴۹)-

[5]) صحيح بخاري : كتاب المظالم باب اثم من خاصم فى باطل وهو يعلمه: ۲۴۵۸، صحيح مسلم: ۱۷۱۲)-

کافر وائی. دامام ابوحنیفه دبعضو شاگردانو قول دې که جادو دخپل بچاؤ دپاره زده کړی نو کافر نه دې ، خو چه څوك ددې عقیده ساتی او دا فائده رسونکې گڼړی نو هغه کافر دې. اوداشان چه څوك دا خیال کوی چه شیطانان دا کارکوی او دومره قدرت لری هغه هم کافر دې. حضرت امام شافعی رحمه الله فرمائی چه دجادوگر نه دې تپوس اوکړې شی که هغه د بابل والو پشان عقیده لری اواوؤ ستورو لره دتاثیر والا گڼړی ، نو کافر دې . اوکه نه وی اوجادو لره جائز گڼړی نوبیا هم کافردې. د حضرت امام مالك رحمه الله اوحضرت امام احمد رحمه الله هم داقول دې چه جادوگر کله جادو کوی اوجادو په استعمال کښې راولی نو هغه دې په هغه ځائې کښې قتل کړې شی. حضرت امام شافعی رحمه الله او حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله فرمائی چه تر کومې پورې بار بار اونکړی یا د چامعین کس په باره کښې پخپله اقرار اونکړی نوهغې پورې دې نه قتل کوی. درې واړه امامان رحمهم الله فرمائی چه دده قتل کول د حد په وجه دی. خو امام شافعی رحمه الله بیان دې چه دا په وجه دقصاص دی.د حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله او حضرت امام مالك رحمه الله او یو مشهور قول کښې د حضرت امام احمد رحمه الله فرمان دې چه په جادوگر دې توبه هم نه اوباسی خکه چه دده توبه دې دحد نه شی بچ کولې.دحضرت امام شافعی رحمه الله قول دې چه دده توبه به قبوله وی. په یو روایت کښې دامام احمد رحمه الله هم دا قول دې. د اهل کتابو جادوگر به هم د امام ابوحنیفه رحمه الله په نیزقتل کولې شی. خو د حضرت امام مالك رحمه الله ، حضرت امام شافعی رحمه الله او د حضرت ا مام احمدبن حنبل رحمه الله مذهب ددې نه خلاف دې. لبید بن اعصم یهودی په حضرت محمد ﷺ باندې جادو کړې وو او نبی کریم ﷺ دهغه دقتل کولو حکم نه وو فرمائیلې. (¹)که څوك مسلمانه جادوگره وی نودهغې باره کښې حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله فرمائی چه هغه دې قید کړې شی او حضرت امام ا حمد بن حنبل رحمه الله فرمائی چه هغه دې هم دسړی پشان قتل کړې شی.والله اعلم.

د حضرت زهری رحمه الله قول دې چه مسلمان جادوگر دې قتل کړې شی او مشرك دې قتل نه کړې شی. حضرت امام مالك رحمه الله فرمائی که د ذمی په جادو سره څوك مړ شی نو ذمی هم قتل کول پکار دی. دا هم ددوی نه روایت دې چه مخکښې دې هغه ته اووئیلې شی چه توبه اوباسه که هغه توبه اوباسی او اسلام قبول کړی نو خیر دې گنی قتل دې کړیشی. اودا هم ددوی نه روایت دې چه که اسلام قبول کړی نوبیا دې هم قتل کړې شی. هغه جادوگر لره چه دهغه په جادو کښې شرکیه الفاظ وی ، آئمه اربعه وغیره هغه ته کافر وائی. خکه چه په قران پاك کښې دی ﴿ فَلَا تَكْفُرْ ﴾.

حضرت امام مالك رحمه الله فرمائی که په ده باندې غلبه اوموندې شی اوبیا دې توبه اوباسی نوتوبه نې قبوله نه ده لکه زندیق .خوکه ددې نه مخکښې توبه اوباسی نو قبوله به وی. که دده په جادو سره څوك مړه شو نوبیا به دې په هر صورت کښې قتل کړې شی. امام شافعی رحمه الله فرمائی که چرې هغه اووائی چه ما دده دوژلو دپاره په ده جادونه دې کړې نو دقتل خطا دیت (جرمانه) دې واخستلې شی.

جادوگرنه دهغه جادو لرې کولو دپاره حضرت سعید بن مسیب رحمه الله اجازت ورکړې دې. لکه څنگه چه په صحیح بخاری کښې دی. (²)عامر شعبی رحمه الله هم په دې کښې څه حرج نه ښائی. خو حضرت حسن بصری رحمه الله دې ته مکروه وائی. حضرت عائشه رضي الله عنها د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې عرض کړې وو چه تاسو ولې جادو لرې کوئی نه ؟ نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل ماته الله ﷻ شفا راکړه او څه په خلقو باندې بدئی لرې کولو نه ویریږم. (³)حضرت وهب رحمه الله فرمائی چه د بیرې اووه پتې دې واخستې شی او په چټو دې میده کړې شی او په اوبو کښې دې گډ کړې شی ،بیا دې په دې باندې آیت الکرسی اووائی او

---

¹) صحیح بخاری : کتاب الطب باب السحر: ۵۷٦۳، صحیح مسلم: ۲۱۸۹)-

²) صحیح بخاری : کتاب الطب ، باب هل یستخرج السحرتعلیقا)-

³) صحیح بخاری : کتاب الطب باب السحر: ۵۷٦٦، صحیح مسلم: ۲۱۸۹)-

چه په چا باندې جادو شوې وی هغه ته دې درې ګوټه ورکړېشی او په باقی اوبودې غسل اوکړی نوانشاء الله دده به دجادو اثر لرې شی. داعمل دهغه سړی دپاره ډیر ښه دې چه د خپلې بی بی نه منع (بند) کړې شوې وی. دجادو لرې کولو اوددې ختمولودپاره دټولونه ښه څیز سورت الفلق اوسورت الناس دې سورتونه دی. په حدیث مبارك کښې دی چه ددې په شان هېڅ تعویذ نشته دې.[1] داشان آیت الکرسی هم دشیطان لرې کولو دپاره ډیر داعلی درجې څیزدې.[2]

د جادو حکم

مسلک حنفی:- دسحر په باره کښې پوره تفصیل زه دلته کښې نشم کولې خکه چه د سحر مختلف قسمونه دی او دهریو خپل خپل حکم دې که تفصیل غواړئ نو احکام القرآن للعثمانی رحمه الله ته رجوع اوکړئ(احکام القرآن (۱۱۱ / ۴۰ تا ۵۳)-

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ | ءَامَنُواْ | لَا تَقُولُواْ | رَٰعِنَا | وَقُولُواْ | ٱنظُرْنَا

اے هغه کسانو چې ایمان موراوړې دې | مه وایئ | راعنا ټکی | اووایئ | انظرنا |

ائې مسلمانانو تاسو هیڅرې لفظ د راعنا مه وائې | او(ددې په ځائې)انظرنا وائې

وَٱسْمَعُواْۗ | وَلِلْكَٰفِرِينَ | عَذَابٌ أَلِيمٌ | مَّا يَوَدُّ | ٱلَّذِينَ

اواورئ خبره په توجه سره | اودې دپاره دکافرانو | عذاب دردناك | نهٔ خوښوی | هغه کسان

اوخبرې ته ښه غوږ اوونیسئ؛ اوکافرو دپاره دردناك عذاب مقرر دې | نوخوښوی هغه کسان

كَفَرُواْ | مِنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ | وَلَا ٱلْمُشْرِكِينَ | أَن | يُنَزَّلَ

چې دحق نه ئې انکارکړې دې | د اهل کتابونه | اونهٔ د مشرکانونه | دا خبره چې | نازل شی

چه کفرئې کړې دې د اهل کتابو نه | اونه بت پرست مشرکان | چې په تاسو نازل شی

عَلَيْكُم | مِّنْ خَيْرٍ مِّن رَّبِّكُمْۗ | وَٱللَّهُ | يَخْتَصُّ | بِرَحْمَتِهِۦ | مَن

په تاسو باند څه | خیرد طرفه درب ستاسو نه | اوالله | خاص کوی | په رحمت خپل سره | هغه څوك چې

په تاسوباندې دخپل پروردګار دطرفنه لږ ډیرخیر(وحی) | اوالله خپل رحمتونه خاص هغه چا ته ورکوی

يَشَآءُۚ | وَٱللَّهُ | ذُو ٱلْفَضْلِ | ٱلْعَظِيمِ

خوښ ئې شی | اوالله | خاوند دفضل | لوئ دې |

چې چاته ئې رضا شی (هغه دچانه مشورې نه اخلی) |

دمشتبه الفاظو د نه استعمال حکم:- په دې ایت کښې الله ﷻ خپلو مومنانو بندګانوته دکافرو په پشان بول چال او دهغوی دکارونومشابهت نه منع کوی. یهودو به بعضې الفاظ په پټه ژبه کښې ونیل. او دهغې مطلب به ئې بد اخستو. هرکله چه به هغوی دا ونیل چه زمونږ واوره نو ونیل به ئې "راعنا" او ددې نه مراد به ئې رعونت او سرکشی اخسته لکه په بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿مِنَ ٱلَّذِينَ هَادُواْ الخ﴾ په یهودو کښې داسې خلق هم دی چه هغوی خبرې داصلیت نه اړوی او وائی چه مونږ آورو خو منو ئې نه خپلې ژبې به ئې کږې وږې کړې او په دین کښې د طعنې دپاره به ئې ﴿رَٰعِنَا﴾ ونیل. او که اوونیلې شی

[1] نسائی کتاب الاستعاذه باب ماجاء فی سورتی المعوذتین : ۵۴٤۰، وهو حسن)-
[2] صحیح بخاری : کتاب فضائل القران باب فضل فی سورة البقرة : ۵۰۱۰)-

چه مونږ واوریدل او مونږاومنل اوزمونږ خبره واوره او مونږطرفته متوجه شه نو ددوی دپاره به دا بهتر وې اومناسب به وې خو ددوی دکفر په وجه الله ﷻ دوی لره دخپل رحمت نه لرې کړی دی په دوی کښې ایمان ډیر کم دې.

په احادیثو مبارکو کښې دی چه کله خلق سلام کوی نو ﴿السام‌علیکم﴾وائی او د ﴿سام﴾معنی مرګ دې نو تاسو ددوی په جواب کښې ﴿وعلیکم﴾وائې ، زمونږ دعا به ددوی په حق کښې قبوله شی اوددوی بددعا به زمونږ په حق کښې قبوله نه وی. ([1]) غرض دا چه په قول او فعل کښې ددوی مشابهت منع دې. په مسند احمد کښې یو حدیث دې چه " څه قیامت ته نزدې دتورې سره لیږلې شوې یم ، زما رزق الله ﷻ دتورو او نیزو لاندې ابښودې دې ، ذلت اورسوائی دهغه خلقو دپاره ده چه څوك زما احکامو خلاف کوی. اوچه دکوم سړې یو غیر مسلم قوم سره مشابهت اوکړی هغه دهغوی نه دې([2])په ابو داود کښې هم دامشابهت والا حصه روایت شوې ده([3])ددې آیت او حدیث نه ثابت شو چه کافرواقوال ،لباس ، اختر اوعبادت کښې دهغوی مشابهت کول زمونږ دپاره مشروع او مقرر نه دی ،سخت منع دی او په دې باندې شریعت کښې دعذاب زورنه اوسخته ویره او حرمت دی.

مسلمانانو ته د خطاب نه پس:-حضرت ابن مسعود ﷺ فرمائی چه کله تاسو په قران کریم کښې واورئی چه ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ﴾ نو غوږ ورته کیږدئی اودزړه په توجه سره ئې آورئی نود څه بدئی نه به ممانعت وی یا به دنیکئ حکم وی. حضرت خیثمه ﷺ فرمائی چه په تورات کښې الله ﷻ بنی اسرائیلو ته خطاب کوی او فرمائی چه ﴿یاایهاالمساکین﴾ خو د محمد ﷺ امت ته ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ﴾ په معززو الفاظو سره خطاب کوی.د ﴿رَٰعِنَا﴾ معنی ده زمونږ طرفته غوږ اونیسه. لکه ﴿عاطنا﴾([4])حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چه ددې معنی دمخالفت ده ([5])یعنی خلا ف مه وایه . ددوی نه دا هم روایت دې چه مطلب دادې چه ته زمونږ واوره او مونږ به ستا. انصارو هم دا لفظ نبی کریم ﷺ ته وئیل شروع کړې وو ، خو قران پاك ددې نه دوی منع کړل([6])حضرت حسن رحمه الله فرمائی چه راعن وائی دخندا خبرې ته یعنی تاسو د نبی کریم ﷺ خبرو او اسلام سره خندا مه کوئی. ابوصخر رحمه الله وائی چه کله به نبی کریم ﷺ تلو او دوی به ورته څه خبره کوله نودوی به وئیل خپل غوږ دې خوا کړه. الله ﷻ دوی ددې بې ادبئ نه منع کړل. او دخپل نبی دعزت کولو تعلیم ئې ورکړو. حضرت سدی رحمه الله فرمائی چه رفاعه بن زید یهودی نبی کریم ﷺ سره خبرې کولې اودا الفاظ ئې وئیل. مسلمانانو هم دا خیال اوکړو چه دا د ادب لفظ دې نودوی هم لفظ وئیل شروع کړو. چه ددې نه دوی منع کړې شو. لکه څنګه چه په سورت نساء کښې دی . مقصد دادې چه داکلمه الله ﷻ ته ښه او نه لګیده او ددې د استعمال نه ئې مسلمانان منع کړل. لکه څنګه چه په حدیث مبارك کښې دی چه انګور ته کرم او غلام ته عبد مه وائې ([7])وغیره . او الله ﷻ ددې بدظنو خلقو حسد او بغض بیانوی چه ائې مسلمانانو ! چه تاسو ته ددې کامل نبی ﷺ په ذریعه کامل شریعت ملاؤ شوې دې ، ددې نه دوی سوزی ، دوی ته اووایه چه دا خودالله ﷻ فضل دې چه چاته ئې ورکول غواړی نو ورکوی ئې . هغه ډیر لوئې فضل والا او کرم والا دې.

---

[1])صحیح بخاری : کتاب الاستئذان ، باب کیف الراد علی اهل الذمة بالاسلام: ۶۲۵۷، صحیح مسلم : ۲۱۶۴)-

[2]) احمد ۲/۵۰)-

[3]) ابو داود: کتاب للباس: باب فی لبس الشهرة: ۴۰۳۱، وهو حسن مشکل الاثار للطحاوی: ۱/۸۸)_

[4]) الطبری: ۲/۴۶۱)-

[5]) ابن ابی حاتم: ۱/۳۱۸)-

[6]) ابن ابی حاتم : ۱ /۳۱۸)-

[7]) صحیح مسلم : کتاب الالفاظ من الادب ، باب کراهیة العنب کرما: ۲۲۴۸، صحیح بخاری: ۲۵۵۲)-

مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ

هغه چې منسوخ کوو مونږ | يو آيت

مونږ چې کوم حکم منسوخ کړو

اَوْ نُنْسِهَا نَاْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَآ اَوْ مِثْلِهَا ؕ اَلَمْ تَعْلَمْ

يائې هير کړو | نو راوړو مونږ | بهتر | د هغه ايت نه | يا په مثل دهغې | آيانشته | علم تاته

يائې ستا زړه نه هيروؤ | نو دهغې نه غوره يا دهغې پشان (بل حکم) راليږواولې ته نه پوهيږې

اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۱۰۶﴾ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ لَهٗ مُلْكُ

چې بيشکه الله | په هرخيز باندې | قادر دې | آيا نشته | پته تاته | چې بيشکه الله | لره ده | بادشاهي

چې الله په هرڅه قدرت لرې | آيا ته نه پوهيږې (بلکه ښه پوهيږې) چې بادشاهي

السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا نَصِيْرٍ ﴿۱۰۷﴾

دآسمانونو | اودزمکې | اونشته | ستاسو دپاره | ماسوا د الله نه | څوك دوست | اونۀ مددګار |

دآسمانونو اودزمکې يوازې دالله ده | او بې دالله نه ستاسو څوک دوست نشته | اونه څوک مددګارشته |

دناسخ اومنسوخ بحث:- حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي چه دننسخ معنى دبدلون ده. حضرت مجاهد رحمه الله فرمائي چه د ختمولو په معنى کښې دې. چه هيڅ کله په ليکلو کښې باقي پاتې نشي. او حکم بدليږي. د حضرت ابن مسعود ﷺ شاګرد او ابوالعاليه رحمه الله او محمد بن کعب قرظي رحمه الله نه هم دا شان روايت دې. ضحاك رحمه الله فرمائي چه دهيرولو په معنى کښې دې. عطاء رحمه الله فرمائي چه د پريښودلو په معنى کښې رازي. سدي رحمه الله فرمائي چه داوچتولو په معنى دې. لکه آيت ﴿الشيخ والشيخة اذا زنيا فارجموهما البتة﴾ يعنى زاني سړې او زانيه ښځه دې سنګسار کړې شي ، او لکه څنګه چه په آيت ﴿ لوكان لابن ادم وديان من ذهب لابتغى لهما ثالثا﴾ يعنى ابن آدم ته که دوه څنګلونه ملاو شي نو بيا به هم دې د دريم په تلاش کښې وي. ابن جرير رحمه الله فرمائي چه په احکامو کښې بدلون ته مونږ کوؤ. حلال لره حرام ، حرام لره حلال، جائز لره ناجائز او ناجائز لره جائز وغيره. حکم کول ، منع کول او رخصت او اجازت او په ممنوعه کارونو کښې تنسيخ وي. خو چه کوم خبر ورکړې شوې دې ، واقعات بيان شوى دى په هغې کښې ردوبدل او ناسخ اومنسوخ نه کيږي.

دنسخې لفظي معنى:- د نسخ لفظي معنى نقل کول دى. لکه دکتاب ديو نسخې نه بله نسخه نقل کول. داشان ديو حکم په بدله کښې بل حکم بدلول. دې وجې نه دې ته نسخ وائي. که د حکم بدلون وي اوکه د الفاظو بدلون وي.

د نسخ اصطلاحي معنى:- د علماء اصول عبارتونه اګر چه په دې کښې مختلف دى خو د معنې په لحاظ سره ټول نزدې نزدې دى. دنسخ معنى په شرعى حکم کښې ددې دروستو والا دليل په وجه لرې کول دى. کله د آسان څيز په بدله کښې ګران وى او کله د ګران په بدله کښې آسان. اوکله هډو څه بدلولې نشى، پاتې شو دنسخ احکام ، ددې قسمونه او ددې شرائط وغيره د فن په کتابونو کښې کتل پکار دى. په تفسير کښې ددې احکامو دبيانولو ځائې نشته دې.

په طبرانى کښې يو حديث دې چه دوه کسانو د حضرت نبى اکرم ﷺ نه يوسورت ياد کړې وو ، او دوى به هغه لوستلو. يوځل ئې دشپې په مونځ کښې ډير ګوشش اوکړو چه دا اووائى خو قوت حافظې ورسره ملګرتيا اونکړه. په دې اوويريدل او د حضرت نبى اکرم ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او حضرت

نبی اکرم ﷺ ته نې ددې ذکر اوکړو. حضرت نبی اکرم ﷺ ورته اوفرمائیل دا منسوخ شوې دې او هیر کړې شوې دې، دزړونو نه اوښکلې شوې دې ،تاسو هیڅ غم او فکرمه کونی.

زهری به د نون خفیفه پیش سره وئیلو(نُنْسِهَا) ددې یو راوی سلیمان بن ارقم دې او هغه ضعیف دې. ابوبکر انباری رحمه الله نه هم په بل سند سره دا مرفوع روایت نقل کړې دې. لکه د قرطبی رحمه الله بیان دې چه **(ننسها)** لره **(ننساها)** هم وئیلې شوې دې.د **(ننساها)** معنی روستوکول اوموخر کول دې.حضرت ابن عباس رضی الله عنه ددې په تفسیر کښې فرمائی چه یعنی مونږ دا پریږدو ، منسوخ کوؤ نه . د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه شاګرد وائي یعنی مونږ ددې الفاظو لره باقی ساتو او حکم ئې بدلوؤ. عبد بن عمیر رحمه الله ، مجاهد رحمه الله اوعطاء رحمه الله نه روایت دې چه مونږ دا موخر کوؤ او روستو کوؤ ئې. عطیه عوفی رحمه الله ، سدی رحمه الله او ربیع رحمه الله وائی یعنی منسوخ کوؤ ئې نه،ضحاک رحمه الله وائی چه ناسخ منسوخ لره روستو کوی. ابوالعالیه رحمه الله وائی چه دا خپل ځان سره ساتو. حضرت عمر فاروق رضی الله عنه په خطبه کښې **(ننساها)** اووئیل اوددې معنی موخر کول ئی بیان کړې ده. **(ننساها)** چه کله اووائی نو مطلب به ئې داوی چه مونږ دا هیروؤ. الله ﷻ چه کوم حکم لره اوچتول غوښتل نوهغه به نې د حضرت نبی اکرم ﷺ نه هیرولو. داشان هغه آیت به پورته شو. سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه به دا **(ننسها)** وئیلو. نوده ته قاسم بن ربیعه اووئیل چه سعید بن مسیب رحمه الله خو دا **(ننساها)** وائی.نوهغوی اوفرمائیل چه په سعید یا د سعید په خاندان خو قران پاك نه دې نازل شوې. الله ﷻ فرمائی چه **(سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسَىٰٓ)** (مونږ به تاته زده کوؤ چه هغه به ته نه هیروې). او فرمائی چه **(وَاذْكُرْ رَّبَّكَ اِذَا نَسِيْتَ)** (هرکله چه هیر کړې نو خپل رب لره یاد کړه). حضرت عمر فاروق رضی الله عنه فرمائی چه حضرت علی رضی الله عنه دټولونه ښه فیصله کولو والا دې. او ابی رضی الله عنه دټولونه زیات قاری دقران پاك دې او مونږ د ابی رضی الله عنه قول پریږدو ځکه چه ابی رضی الله عنه وائی چه ما څه درسول الله ﷺ نه آوریدلی دی هغه به نه پریږدم .اوالله ﷻ فرمائی چه **(مَا نَنْسَخْ)** یعنی مونږ چه څه منسوخ کړل یا هیرکړو نوهغې نه بهتر راوړو. یا ددې پشان یا ددې نه بهتر وی. (بخاری و مسند احمد)یعنی د بندګانودسهولت یا ددوی دآرام لحاظ سره یا ددې په شان وی خو دالله ﷻ مصلحت په دې روستی څیز کښې وی.

دنسخې جواز:- الله ﷻ حاکم مطلق او مختار کل دې. په مخلوق کښې هیر پهیر کولووالا ، دپیدائش او د حکم اختیار لرلو والایوالله ﷻ دې. چه څنګه غواړی نو جوړوی او چه چاته اوغواړی نو نیك بختی ورکوی او چه چالره اوغواړی نو بدبختی ورکوی ، چالره چه اوغواړی نو صحت ورکوی او چالره چه اوغواړی بیماری ورکوی. چالره چه اوغواړی نو توفیق ورکوی او چالره چه اوغواړی نو بدنصیبه ئې کړی. په بندګانو چه کوم حکم غواړی نوجاری کونی ئې ، چه څه اوغواړی نو حلالوی او چه څه اوغواړی نوحراموی،چالره چه اوغواړی نو رخصت ورکړی او چالره چه اوغواړی نو منع ئې کړی ، هغه حاکم مطلق دې چه څه احکام جاری کول غواړی نو هغه جاری کړی او ،هیڅوك دهغه حکم نشی ردکولې . چه څه غواړی هغه کوی دهغه نه څوك تپوس کولو والا نشته دې.هغه پاك ذات بندګانو لره آزمائی اوګوری چه هغوی دنبیانواو د رسولانو څنګه تابعداری کوی ، دیو څیز دمصلحت په وجه ئې د هغې حکم ورکړو او بیا د څه مصلحت په وجه ئې هغه ختم کړو. اوس آزمښت کیږی دنیکو خلقو نو په هغه وخت هم هغوی لاس په نامه ولاړ وو او اوس هم دی. خوبد باطن خلق خبرې جوړوی او پوزې نچونړه وی.حالانکه ټول مخلوق لره پکار دی چه دخپل خالق ټولې خبرې اومنی.اوپه هر حال کښې د رسول ﷺ په نقش قدم باندې تلل پکار دی او چه څه اووائی هغه په زړه سره منل پکار دی ، او چه څه حکم ورکوی هغه منل پکار دی او چه دکومو نه منع اوکړی نو دهغې نه دې منع اوکړی.

د یهودیانودعدم نسخ تردید:- په دې ځائې کښې هم دیهودیانو زبردست رد دې. اودهغوی دکفر بیان دې چه هغوی د تنسیخ قائل نه وو. بعضې خووائی چه په دې کښې محال عقلی لازم رازی او بعضې به

محال نقلي منلو. په دې ایت کښې اګر چه خطاب رسول کریم ﷺ ته دې مګر دراصل دا کلام یهودیانو ته آوروول دی. چه هغوی انجیل اوقران په دې وجه نه منلو چه په دې کښې بعضې احکام د تورات منسوخ شوي وو. او هم په دې وجه هغوی ددې نبیانو د نبوت نه هم دعناد او تکبر په وجه منکر وو. ګنی عقلاً نسخ محال نه ده ځکه چه څنګه هغه په خپلو کارونو کښې بااختیار دې داشان په حکمونو کښې هم بااختیار دې چه څه غواړي اوکله غواړي ، څنګه غواړي او څنګه ئې غواړي او چه په څه وخت کښې ئې غواړي،داشان چه څه غواړي او په څه وخت کښې ئې غواړي حکم ورکوی ، ددې حاکمانوحاکم څوك دې؟داشان نقلاً داهم ثابت شوې امردې چه کوم په ړومبنی کتابونوکښې او په ړومبنی شریعتونو کښې موجود دې.

فرعی احکامو کښې تبدیلئ: ①د حضرت آدم ؑ ځامن او لونړه په خپلو کښې رونړه خوئندې وې لیکن نکاح ئې جائز وه. بیا ئې دا حرام کړل② حضرت نوح ؑ چه کله په کشتئ کښې سور شو نو په دې وخت کښې دټولوحیواناتو خوراك حلال وو. خو بیا دبعضو حلت منسوخ شو③د دوؤ خوئندو نکاح په بنی اسرائیلو اوددوی په اولاد حلاله وه لیکن بیا ددې نه پس په تورات کښې حرام شو④حضرت ابراهیم ؑ ته د ځوئې د قربانی کولو حکم اوشو بیا د قربانئ کولو نه مخکښې مخکښې دا منسوخ کړې شو⑤بنی اسرائیلو ته حکم شوې وو چه څوك د سخی په عبادت کولو کښې شامل وو ټول دې خپل ځانونه قتل کړی خو اوسه پورې لا ډیر باقی وو چه دا منسوخ کړې شو. داشان نور ډیر واقعات موجود دی ، او پخپله یهودیان هم ددې اقرار کوی ، لیکن بیا هم قران پاك او نبی آخر الزمان ﷺ لره دوی نه منی اودا وائی چه په دې سره دالله تعالی په کلام کښې نسخ لازمیږی او هغه محال ده.

بعضې خلق ددې په جواب کښې په لفظی بحثونو کښې پریوزی ، هغوی دې یادساتی چه په دې سره دلالت نه بدلیږی او مقصودترې هغه دې. د رسول کریم ﷺ بشارت به دې خلقو په خپلو کتابونو کښې موندلو ، د رسول کریم ﷺ د تابعدارئی حکم به ئې کولو ، اودا ورته هم معلوم وو د رسول کریم ﷺ شریعت مطابق کوم یو عمل نه وی هغه مقبول نه دې.دا بیله خبره ده چه څوك اووائی چه هغه مخکښې شریعتونه صرف د رسول کریم ﷺ تر راتلو پورې وو،ددې وجې دهغوی دا شریعت ناسخ نشو ، یا اووائی چه ناسخ دې. بهر حال د رسول کریم ﷺ دتابعدارئی نه بغیر هیڅ چاره نشته دې. ځکه چه رسول کریم ﷺ د الله ﷻ د طرفنه خپل آخری کتاب راوړی دې ، نو په دې آیت کښې الله ﷻ دنسخ جواز بیان کړې دې او ددې ملعونې ډلې یعنی یهودو رد ئې کړې دې.په سورت آل عمران کښې هم بنی اسرائیلو ته خطاب شوې دې ، دنسخ دواقع کیدو ذکر موجود دې. فرمان دې چه ﴿ كُلُّ الطَّعَامِ﴾ یعنی ټول خوراکونه په بنی اسرائیلوباندې حلال وو خو چه کوم یو څیز حضرت اسرائیل ؑ په خپل ځان باندې حرام کړې وو ، دهغې نور تفصیل به مخکښې په هغه مقام باندې راشی انشاء الله . دټولو مسلمانانو په دې باندې اتفاق دې چه دالله ﷻ په احکامو کښې نسخ کول جائز دی بلکه واقع شوې هم دې. اوهم په دې باندې دالله ﷻ حکمت بالغه دې.

دابومسلم اصبهانی نظریه د عدم نسخ :- ابو مسلم اصبهانی مفسر لیکی چه په قران پاك کښې نسخ نه واقع کیږی خودده دا قول ضعیف دې اومردود دې او صرف غلط او دروغ دې. چه په کوم کوم ځائې کښې د قرانپاك نسخ موجود ده ددې په جواب کښې اګر چه ابو مسلم ډیر محنت کړې دې خو بې سوده دې. چه د کومې ښځې خاوند مړ شی . مخکښې دهغې عدت یو کال وو ، بیا څلور میاشتې لس ورځې شو. او دواړه آیتونه په قران پاك کښې موجود دی. قبله مخکښې بیت المقدس وه او بیا کعبه شوه. دویم آیت بالکل صفا او ړومبې حکم ضمناً ذکر شوې دې. مخکښې مسلمانانو ته حکم وو یو یو مسلمان دې لسولسو کافرو سره جنګ کوی اوددوی دمقابلې نه دې مخ نه اړوی. خوبیا دا منسوخ شو او د دوؤ په مقابله کښې دصبر کولو حکم اوشو او دواړه آیتونه په کلام الله کښې موجود دی. مخکښې

حکم وو چه نبي ﷺ سره دېتو خبرو نه مخکښې صدقه ورکوئی خوبیا دا حکم منسوخ شو او دوا
آیتونه په قران پاك کښې موجود دی ، وغیره وغیره ، والله اعلم.

أَمْ تُرِيدُونَ	أَن تَسْأَلُوا	رَسُولَكُمْ	كَمَا	سُئِلَ
نوآیا تاسو غواړئ	چې تپوسونه اوکړئ	د رسول خپل نه	لکه څنګه چې	تپوسونه شوي وو
آیا تاسودخپل پیغبرنه هغه شان تپوسونه کول غواړئی لکه څنګه چې به د دې نه وړاندې د موسی				

مُوسَىٰ	مِن قَبْلُ ۗ	وَمَن يَتَبَدَّلِ	الْكُفْرَ	بِالْإِيمَانِ	فَقَدْ
دموسی ﷺ نه	مخکښې ددې نه	حالانکه څوك چې بدلوی	کفر	په ایمان باندې	نو یقینا چې
نه ددې نه تپوسونه کولې شو		اوچاچې کفرپه ایمان بدل کړو			نوبیشکه

ضَلَّ	سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١٠٨﴾
بې لاره شو	دصحیح لارې نه غواړې
هغه دسمې لارې نه واوړیدو شواوپه غلطه لار روان شو)	

د بې فائدې سوالونو نه ممانعت:- په دې ایت کریمه کښې الله ﷻ ایماندار منع کوی چه د څه واقعې د کیدو نه مخکښې زما دنبې نه فضول سوالونه مه کوئی. د ډیرو سوالونو عادت ډیر خراب دې. لکه دالله ﷻ ارشاد دې چه﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَسْـَٔلُواْ عَنْ أَشْيَآءَ﴾ (رائې ایماندارو دهغه څیزونو سوال مه کوئی که هغه ښکاره کړې شی نو ستاسو به خوښ نه شی اوکه د قران پاك د نازلیدو په زمانه کښې داسې خبرې اترې کوئی نو دا څیزونه به ښکاره کړې شی. هسې نه چه د یو څیز باره کښې دسوال کولو نه مخکښې هغه څیز حرام نشی).

بې مطلبه تپوس کول:- په صحیح حدیث مبارك کښې دی چه په مسلمانانو کښې دټولونه غټ مجرم هغه دې چه دیو څیز باره کښې سوال اوکړی چه هغه حرام نه وو او دده په سوال کولو سره هغه څیز حرام شو (۱)یوځل د رسول کریم ﷺ نه تپوس اوشو که یو سړې خپلې ښځې سره پردې سړې اووینی نو څه به کوی ؟ که خلقو ته ددې خبر کوی نو دا هم ډیره دبې شرمۍ خبره ده او که نه کوی نو دا هم ډیره دبې غیرتۍ خبره ده. رسول کریم ﷺ ته داسوال ډیر خراب معلوم شو. آخر هم په دې سړی باندې داقسمه واقعه راغله اود لعان حکم نازل شو. (۲)

دبخاری او مسلم په یوحدیث کښې دی چه رسول کریم ﷺ د بکواس کولو نه او مال ضائع کولو او زیاتوتپوسونو کولو نه منع فرمانیلې ده.(۳) په صحیح مسلم کښې دی چه ترکومې پورې څه څه اونه وایم تر هغه وخته پورې تاسو هم څه تپوس مه کوئی. ستاسو نه مخکښې خلق هم داشان خصلتونو هلاك کړی دی چه هغوی به ډیرزیات سوالونه کول. او خپلو نبیانو سره به ئې اختلاف کولو. هرکله چه څه تاسو ته څه حکم اوکړم نودخپل طاقت مطابق هغه پوره کوئی اوکه تاسو ګړه منع کوم نو منع کیږئی. دا رسول کریم ﷺ په هغه وخت کښې فرمائیلی وو چه کله ئې خلقو ته خبر ورکړوچه الله ﷻ په تاسو باندې حج فرض دې.، نو چا رسول کریم ﷺ ته اووئیل چه هر کال؟نو رسول کریم ﷺ خاموش شو.هغه بیاتپوس اوکړو.رسول کریم ﷺ هیڅ جواب ورنکړو. هغه په دریم ځل سوال اوکړو.رسول کریم ﷺ

---

۱) صحیح بخاری : کتاب الاعتصام بالکتاب والسنة باب ما یکره من کثرة السوال: ۷۲۸۹، صحیح مسلم: ۲۳۵۸)-
۲) صحیح بخاری : کتاب التفسیرباب سورة النور:۴۷۴۵)-
۳) صحیح بخاری کتاب الاستقراض ، باب ما ینهی عن اضاعة المال : ۲۴۰۸، صحیح مسلم: ۱۷۱۵)-

اوفرمائیل هر کال نه . لیکن که ما اوئیلی وې نو هر کال به فرض شوې وو اوبیا به تاسو دا حکم هیڅکله نشو پوره کولې. (۱)بیا رسول کریم ﷺ دا مخکښې آیت مبارك اولوستلو.حضرت انس ﷺ فرمائي چه کله مونږ د رسول کریم ﷺ نه دسوال کولو نه منع کړې شو نو مونږ د رسول کریم ﷺ نه به تپوس کولو کښې ویره کیده او مونږ به غوښتل چه یو ناواقفه سړې راشي او هغه تپوس اوکړي او مونږ ئې واورو. (۲)حضرت براء بن عازب فرمائي چه کله به ما د رسول کریم ﷺ نه څه سوال کول غوښتل-نوکلونه کلونه به تیرشو نودهیبت په وجه به ما جرات نشو کولې. مونږ خو خواهش ساتلو چه څوك اعرابي راشي او د رسول کریم ﷺ نه سوال اوکړي اومونږ ئې هم واورو(۳)ابن عباس ﷺ فرمائي چه د حضرت محمد ﷺ د اصحابونه بهتر جماعت بل نه وو ، هغوی رسول کریم ﷺ صرف دولس کاله مسائل اوپوښتل چه ټول په ټوله په قران پاك کښې سوال وجواب سره ذکر دي لکه دشرابو سوال ، دحرمت والامیاشتې په باره کښې سوال ، دیتیمانو په باره کښې سوال وغیره وغیره. (۴)

په دې ځائې کښې "ام" یا خو د بل په معنی کښې دی یا په خپله اصلي معنی کښې دي. یعنی دسوال په باره کښې چه په دې ځائې کښې ا نکاری دې. دا حکم دمومن کافر ټولو دپاره دې. ځکه چه د رسول کریم ﷺ رسالت دټولو دپاره وو. په قرآن پاك کښې په بل ځائې کښې دی چه ﴿يَسْئَلُكَ أَهْلُ الْكِتٰبِ﴾ (اهل کتاب ستاسونه سوال کوی چه ته په هغوی باندې څه آسماني کتاب نازل کړي هغوی داسې سوال د حضرت موسی ﷺ نه هم کړې ووچه الله ﷻ مونږ په خپلو سترګوسره کتل غواړو چه دهغوی د ظلم په وجه هغوی د تیز آواز په وجه هلاك کړې شو). رافع بن حریمله او وهب بن زید وئیلی وو چه ائې حضرت محمد ﷺ په مونږ باندې څه آسماني کتاب نازل کړه چه هغه مونږ وایو او زمونږ به ښارونو کښې هغه دریابونه جاری کړې. نو بیا به مونږ تاسو رسول کریم ﷺ لره اومنو ، نو په دې باندې دا آیت نازل شو.

ابوالعالیه وایئ چه یوسړی رسول کریم ﷺ ته اووئیل یارسول الله ﷺ چه کاش زمونږ دګناهونو کفاره هم هغه وې لکه څنګه چه دبني اسرائیلو دګناهونو وه. ددې په آوریدو رسول کریم ﷺ درې ځل دالله ﷻ په درګاه عالیه کښې عرض اوکړو چه ائې الله ﷻ مونږداسې نه غواړو مونږ دا سې نه غواړو. بیائې عرض اوکړو چه واورئ په بني اسرائیلو کښې به چه چا څه ګناه کوله نو دهغه په دروازه باندې به لیکلې کیدل او ورسره به ددې کفاره هم لیکلې کیدله. اوس خو یادنیاوی رسوائی منظوره کړئ اوکفاره ادا کړئ او خپل پټ ګناهونه ښکاره کړئ یا کفاره مه ورکوئ اود آخرت رسوائی منظوره کړئ. خوتاسو ته الله ﷻ فرمائیلی دی چه ﴿وَمَن يَعْمَلْ سُوٓءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُۥ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ ٱللَّهَ يَجِدِ ٱللَّهَ غَفُورًا رَّحِيمًا﴾ (چه دچا نه څه خراب کاراوشي یا هغه په خپل ځان باندې ظلم اوکړي،بیا بخښنه غواړي نو دې به الله ﷻ لره ډیربخښونکې والا اومهربانه ذات بیامومي). داشان یومونځ تر بل مونځ پورې دګناهونوکفاره ګرزي. بیا یوه جمعه تر بلې جمعې پورې دګناهونو کفاره ګرزي. واورئ چه کوم سړې د بدئ اراده اوکړي او بدی اونکړي نودده په حق کښې بدی نه لیکلې کیږي ، اوکه د نیکئ اراده اوکړي او هغه نیکي اونه کړي نو بیاهم دده دپاره نیکي لیکلې کیږي. او که نیکي اوکړي نو بیا دده دپاره لس نیکئې لیکلې کیږي. اوس تاسو اووائې تاسوښه شوئې او که بني اسرائیل ؟ نه تاسو د بني اسرائیلو نه ډیر ښه یئ. باوجود ددې دومره کرم او رحم نه بیا هم که څوك هلاك شي نو پوهه شئ چه هغه پخپله هلاك شو. نوپه دې باندې داآیت نازل شو.

---

۱) صحیح بخاری : کتاب الاعتصام ، باب الاقتداء بسنن رسو ل الله ﷺ : ۷۳۸۸، صحیح مسلم :۱۷۱۵)–

۲) صحیح بخاری : کتاب الاعتصام با ب الاقتداء بسنن رسول الله ﷺ : ۷۳۸۸، بدون قصة ومسلم: ۱۳۳۷)–

۳) ددې سند دشرط مسلم مطابق دې)–

۴) مجمع الزوائد: ۱۵۹/۱، ۱

قریشو رسول کریم ﷺ ته اووئیل که د صفا غر دسرو زرو شي نو مونږ به تاسو باندې ایمان راوړو رسول کریم ﷺ اوفرمائیل ښه د مائده (آسماني دسترخوان) والو چه څه انجام وو هغه به ستاسو هم شي. نو په دې باندې هغوی انکاري شو او خپل سوال ئې پریښودو. مراد دا دې چه په سرکشۍ او عنادسره دنبیانو نه سوال کول ډیر دغندنې حرکت دې. چه کفر لره دایمان په بدله کښې اخلي او آساني دسختۍ په بدله کښې اخلي نوهغوی دنیغې لارې نه اړوی او جهالت او ګمراهۍ کښې پریوزي. داشان دغیرضروري سوالونو کولو نه هم .لکه بل ځائې کښې فرمائي چه ﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا ﴾ (آیا نه هغه کسانو ته نه ګورې چه دالله تعالی نعمتونو لره په کفر سره بدلوی او خپل قوم لره په هلاکت کښې اچوی ، دوی به جهنم ته داخلیږی اوهغه ډیر خراب ځائې دې.

وَدَّ	كَثِيرٌ	مِّنْ أَهْلِ الْكِتٰبِ	لَوْ يَرُدُّونَكُمْ	
غواړي	اکثر خلق	د اهل کتابونه	چې واپس کړي تاسو	

ډیر اهل کتاب (کافر) داغواړي چې

مِّنْۢ بَعْدِ	إِيمَانِكُمْ	كُفَّارًا ۚ	حَسَدًا	مِّنْ عِندِ أَنفُسِهِم	مِّنْۢ بَعْدِ مَا
روستو	دایمان ستاسونه	اوشئ تاسو کافران	دوجې دحسدنه	دطرفه دخپلونفسونو	اوروستو دهغې نه

چې تاسودایمان راوړلونه پس بیادوباره کافران کړي | ځکه چې په زړونو کښې ئې حسدشته دې سره دې نه چه

تَبَيَّنَ	لَهُمُ الْحَقُّ ۚ	فَاعْفُوا	وَاصْفَحُوا	حَتَّىٰ	يَأْتِيَ اللَّهُ
چې ښکاره شو	هغوئ ته حق	نو معافی کوئ	اومخ اړوئ	تر هغې پورې چې	راولیږی الله

په ښه شان سرګنده شوې ده چې دادین (اسلام) حق دې نوتاسو (فی الحال) دوئ معاف کړئ اومخ ترې واړوئ تردې

بِأَمْرِهِ ۗ	إِنَّ اللَّهَ	عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ	قَدِيرٌ ﴿١٠٩﴾	وَأَقِيمُوا	الصَّلَاةَ	وَآتُوا
فیصله خپله	بیشکه چې الله	په هر څیز باندې	قادر دې	اوقائیموئ	مونځ	اوورکوئ

چې الله خپل حکم راولیږی | بیشکه الله په هرڅه پوره پوره قدرت لری | اومونځونه کوئی او زکاة

الزَّكَاةَ ۚ	وَمَا	تُقَدِّمُوا	لِأَنفُسِكُم	مِّنْ خَيْرٍ	تَجِدُوهُ
زکاة	اوهغه	چې مخکښې لیږئ تاسو	دپاره دځانونو خپلو	څه نیکي	اوبه مومئ هغه

ورکوئ | اوتاسو چې ځان نه مخکښې هر څه نیکي اولیږله نویقین اوکړئ چې بیا مومئ

عِندَ اللَّهِ ۗ	إِنَّ	اللَّهَ	بِمَا	تَعْمَلُونَ	بَصِيرٌ ﴿١١٠﴾
دالله سره	بیشکه	چې الله	د هغه څه	چې کوئ ئې تاسو	لیدونکې دې

هغه دالله څخه بیشکه چې الله ستاسو کارونه ویني ګوری اودوئ وائ

دایت شان نزول:- دحضرت ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چه حي بن اخطب او ابویاسر بن اخطب دا دواړه یهودیان مسلمانانوسره دټولو نه زیات حسد کوونکی وو. خلق به ئې داسلام نه منع کول. اوعربو باندې به سوزیدل. ددوی په باره کښې دا آیت نازل شو .دکعب بن اشرف هم دا قول وو. زهری رحمه الله وائي ددوی په باره کښې داآیت نازل شوې دې. دا هم یهودی وو او په خپلو شعرونو کښې به ئې د رسول

كريم ﷺ هجوه كوله[۱] اګر چه د هغوی په كتابونو كښې د رسول كريم ﷺ تصديلق موجود وو. او دوی د رسول كريم ﷺ دصفاتونه ښه خبر وو. او رسول كريم ﷺ ئې ښه پيژندو ، اودوی دا هم كتل چه قرآن پاك ددوی دكتاب تصديق كوی. يو امی او ان پړهه دا كتاب وائی نو دا سراسر معجزه ده. خوصرف د حسد په وجه چه رسول كريم ﷺ ولې په عربو كښې مبعوث شو دوی كفر اوانكار باندې كلك شو. بلكه نوروخلق ئې هم لمسول شروع كړل. نوالله ﷻ مومنانوته حكم وركړو چې تاسو معافی كوئی او دالله ﷻ دحكم اودهغه دفيصلې انتظار كوئي . لكه څنګه چه په بل ځائې كښې فرمائی چه تاسو به د مشركانو اواهل كتابو نه ترخې خبرې آورئی. آخردا چې حكم نازل شو چه تاسو اوس ددې مشركانو نه مه ويرېږئی تاسو ته ددوی د جنګ كولو اجازت دې.

قوله تعالى:- فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا

د عفو او درګذرحكم:- حضرت اسامه بن زيد ؓ وائی چه رسول كريم ﷺ او د رسول كريم ﷺ صحابه كرامو ؓ به مشركانو اواهل كتابو ته معافی كوله. او دهغوی تكليفونه به ئې برداشت كولو[۲] او په دې آيت باندې به ئې عمل كول. تر دې پورې چه بل آيت نازل شو اوداحكم منسوخ شو. اوس ددوی نه بدله اخستل اود خپل بچاؤ كولو حكم اوشو. اوړومبې جنګ چه د بدر په ميدان باندې شوې وو په هغې كښې كفاروته شكست اوشو اودهغوی د لويولويو سردارنو لاشونه په ميدان دجنګ كښې پراته وو.

قوله تعالى:- وَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ

د مونځ او زكاة حكم:- بيا مومنانو ته رغبت وركولې شی چه تاسود مونځ اود زكوة وغيره حفاظت كوئی دابه تاسو دآخرت دعذاب نه بچ كړی او په دنيا كښې به هم په دې سره ستاسو غلبه او نصرت وی.

قوله تعالى:- وَمَا تُقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوْهُ عِنْدَ اللّٰهِ

په نيک عمر د ثواب وعده:- بيا فرمائی چه الله ﷻ به ستاسو دهر نيك اوبد عمل بدله دركوی په دواړو جهانونو كښې ، دهغه پاك ذات نه هيڅ څه وړوكې غټ ، پټ ، ښكاره ، ښه او خراب عمل پټ نه دې. دا ئې په دې وجه اوفرمائيل چه دا خلق اطاعت طرفته متوجه شی اودنافرمانۍ نه بچ شی.

د بصيرمعنى:- ﴿مبصر﴾ ئې په بدله د ﴿بصير﴾ كښې اووئيل لكه څنګه چه ﴿مبدع﴾ په دبدله كښې ﴿بديع﴾ او د ﴿مولم﴾ په بدله كښې ﴿اليم﴾ دې. ابن ابی حاتم كښې يو حديث دې چه رسول كريم ﷺ به په دې آيت كښې ﴿سَمِيْعٌ الْبَصِيْرٌ﴾ ونيلو او فرمائيل به ئې الله ﷻ هرڅيز وينی

وَقَالُوْا لَنْ يَّدْخُلَ الْجَنَّةَ اِلَّا مَنْ كَانَ هُوْدًا اَوْ نَصٰرٰى ؕ تِلْكَ اَمَانِيُّهُمْ ؕ

اووائی دوئ هر ګز به داخل نشی | جنت ته | مګر | هغه څوك | چې وی | يهودی | يا عيسائی | دا آرزوګانې ددوئ دی

چې جنت ته به بل څوک نه ننوځی مګر (يهودوانی چې) يهوديان او (نصاری وانی) نصاری دا ددوئ هسې آرزوګانې دی

قُلْ هَاتُوْا بُرْهَانَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿۱۱۱﴾ بَلٰى ۚ مَنْ اَسْلَمَ

ورته اووايه | راوړئ | دليل خپل | كه چرې يئ تاسو | ريښتنی | حق دادې چاچې | اوتابعدار كړل

ورته اووايه چې خپل دليل پيش كړئی كه تاسو رښتونی يئ | بلكه هرڅوک چه خپل ځان الله ته اوسپاری

وَجْهَهٗ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهٗۤ اَجْرُهٗ عِنْدَ رَبِّهٖ ۪

ځان خپل | دالله | اوهغه | په نيك لارتلونكې وی | نودې هغه لره | اجر دهغه | درب خپل سره |

.... اونيک كارونه كوی | نو دهغه ثواب د خپل رب سره موجود دې (چه هغه ته به ثواب وركوی

---

[۱]) ابن ابي حاتم : ۱/۳۳۲)-

[۲]) صحيح بخاری : كتاب التفسير،باب ولتسمعن من الذين......۴۵۶۶، صحيح مسلم: ۱۷۹۸)-

وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ | وَلَا هُمْ | يَحْزَنُوْنَ ﴿١١٢﴾ | وَقَالَتِ | الْيَهُوْدُ | لَيْسَتِ

اونهٔ به وی یره په هغوی |اونهٔ به هغوی | غمژن شی | اووائی | یهودیان | نهٔ دی |

اوپه داسې خلقوبه هیڅ قسم ویره نه راځي| اونه به.غمژن کيږي | او یهودیان وائی | چې عیسایان

النَّصٰرٰی | عَلٰی شَیْءٍ | وَّقَالَتِ النَّصٰرٰی | لَیْسَتِ الْیَهُوْدُ | عَلٰی شَیْءٍ

عیسایان | په هیڅ څیز (حق دین)| او وائی عیسایان |نهٔ دی یهودیان | په هیڅ څیز (حق دین)

په هیڅ دین نه دی .... | اونصاری وائی چې دیهودو مذهب هیڅ مذهب نه دې

وَّهُمْ | یَتْلُوْنَ الْکِتٰبَ | کَذٰلِکَ | قَالَ | الَّذِیْنَ | لَا یَعْلَمُوْنَ

حال دا چې دوئ دواړه| لولی | کتاب | هم دغه شان| وائی |اهغه کسان | چې علم نهٔ لري

(اوعجیبه داده) چې دا دواړه د الله کتابونه لولی |داشان نورونا پوهه خلقو(مشرکانواومجوسیانو)

مِثْلَ قَوْلِهِمْ | فَاللّٰهُ | یَحْکُمُ | بَیْنَهُمْ | یَوْمَ | الْقِیٰمَةِ | فِیْمَا

پشان د وینا ددوئ| نوالله | به فیصله کوی| په منځ ددوئ کښې | په ورځ | دقیامت |په هغه کارونوکښې

هم ددوی پشان خبرې اترې کړی دی | نوالله به دقیامت په ورځ په هغه خبرو کښې د دوی په مینځ کښې

کَانُوْا | فِیْهِ | یَخْتَلِفُوْنَ ﴿١١٣﴾

چې وو دوئ| چې په هغې کښې به ئې| اختلاف کولو| اوثوك دې |

پخپله فیصله کوی په کومو کښې چه دوی اختلاف کوی |

قوله تعالی:- بَلٰی مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهٗ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ

دهر عمل د قبولیت دپاره دسنتو اتباع شرط ده:- په دې ځائې کښې د یهودیانو او نصرانیانو د غرور بیان دې چه هغوی دخپل ځان نه سوا نور خلق څه نه ګڼړی اوصفا وائی چه زمونږ نه سوا به جنت ته هیڅوك نه ځی. په سورت مائده کښې ددوئ بیان شوې دې چه مونږ دالله ﷻ اولاد اودهغه محبوب یو.نو ددې په جواب کښې قرآن پاك وائی چه بیا تاسو ته په ګناه ولې عذاب درکوی ؟ داشان مخکښې تیر شو چه ددوی دعوی دا هم وه چې مونږ به یو څو ورځې به په جهنم کښې یو.نو ددې په جواب کښې دالله ﷻ ارشاد دې چه دا دعوی هم بې دلیله ده. داشان په دې مقام کښې د دوی د دعوې تردید کوی او وائی چه راوړنی پیش کړنی دلیل ، دوی عاجزه ثابتوی او وائی چه څوك هم دالله ﷻ فرمانبردار شی او خلوص او توحید سره نیك عمل اوکړی نوهغه ته به پوره بدله ملاویږی . لکه په بل مقام باندې فرمائی که دوی جګړه کوی نو دوی ته اووایه چه ما او ځما منلو والو خپل مخونه رب طرفته کړل ، الغرض د قبولیت دپاره اخلاص اود سنت مطابق هر عمل کول شرط دې نو د ﴿ اَسْلَمَ وَجْهَهٗ ﴾ نه مراد خلوص [1] او د ﴿وَهُوَ مُحْسِنٌ﴾ نه مراد اتباع دسنت ده ، ستاسو اخلاص هم عمل لره مقبول نشی کولې ترڅو پورې چه دسنت تابعداری اونکړئ. په حدیث مبارکه کښې دی چه کوم یوکس دا عمل اوکړی چه زمونږ په طریقه کښې نه وی نو هغه مردود دې. (مسلم). [2]

---

[1]) ابن ابی حاتم : ١ / ٣٣٧١)-

[2]) صحیح بخاری : کتاب الا قضیة باب نقض الاحکام الباطلة ، ١٧١٨، صحیح بخاری : ٢٦٩٧، ابوداود: ٤٦٠٦، ابن ماجة: ١٤)-

دسنت نه خلاف عمل نتيجه:- نود رهبانيت عمل اګر چه په اخلاص سره وي خو د اتباع سنت مطابق نه کيدو په وجه هغه مردود دي. هم دداسې اعمالو په باره کښې قرآن عظيم الشان فرمائي چه ﴿وَقَدِمْنَآ إِلَىٰ مَا عَمِلُوا۟ مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَٰهُ هَبَآءً مَّنثُورًا﴾ (هغوی چه کوم اعمال کړي وو مونږ به ټول رد کړو اوپه ځائې د کافرو داعمالو مثال دشګې پړقيدونکو ډيرو پشان دې چه تږې په دې باندې د اوبو خيال اوکړي خوکله چه دې ته ورشي نو هيڅ به نه مومي). او په بل مقام باندې دی چه د قيامت په ورځ به په ډيرو مخونو باندې ذلت خور وي هغه خلق به عمل کوونکي تکليف اوچتونکي وي او په لمبه شوی اور کښې به داخل کړې شي اودوی ته به ګرمې اوبه ورکولې شي دڅکلو دپاره. حضرت امير المومنين ددې آيت مبارك نه ديهودو اونصرانيانو علماء او عابدان مراداخستي دی.

د اخلاص نه بغير عمل:- دا هم ياد ساتل پکاردی که يو عمل د سنت مطابق هم وي خوپه دې کښې اخلاص نه وي ، ددې مقصد د الله ﷻ رضا نه وي ، نوهغه عمل هم مردود دې. د رياکارو او منافقو خلقود اعمالو هم دا حال دې. لکه څنګه چه الله ﷻ فرمائي چه دوی رب لره دهوکه ورکول غواړي او ر به دوی ته دهوکه ورکوی اوچې مونځ کوی نو سستی په کښې کوی او صرف خلقو ته دخودنې دپاره عمل کوی اودالله ﷻ ذکر ډير کم کوی. او فرمائي چه ﴿فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ﴾ د هغه مونځګذارو دپاره ويل دې چه خپلو مونځونو نه غافل دی چه څوك رياکاری کوی او واړه واړه د استعمال څيزونه هم منع کوی. او په بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿ أَفَمَن كَانَ يَرْجُوا۟ ٱللَّهَ﴾ چه کوم سړې دخپل رب دملاقات خواهش مند وی نوهغه له پکار دی چه نيك عملونه کوی او دخپل رب په عبادت کښې هيڅوك نه شريکوی.

قوله تعالى:-وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

بيا فرمائي چه دوی ته به ددوی رب اجر ورکوی. او د ويرې او خوف نه به نې بچ کړی. په آخرت کښې به په دوی باندې ويره نه وي او ددنيا د پريښودو هيڅ غم به نه وی.

قوله تعالى:-وَقَالَتِ ٱلْيَهُودُ لَيْسَتِ ٱلنَّصَٰرَىٰ عَلَىٰ شَىْءٍ

د اهل کتابو په خپل مينځ کښې اختلاف:- بيا ديهوديانو او نصرانيانو په خپلو کښې د بغض او دښمنۍ ذکر فرمائي.

دنجران د نصرانيانو وفد د رسول کريم ﷺ په خدمت کښې حاضر شو نو رسول کريم ﷺ سره ديهودو عالمان هم ناست وو. په هغه وخت کښې دې (وفد) هغه خلقو ته اوهغوی دوی ته ګمراهان اووئيل. حالانکه دواړه اهل کتاب وو. په تورات کښې دانجيل تصديق او په انجيل کښې دتورات تصديق موجود دې.نوبيا ددوی داقول څومره لغوه دې([1])مخکښې يهوديان او نصرانيان په حق دين باندې قائم وو.خوبيا د بدعتونو اوفتنو په وجه دين ددوی نه لاړو.اوس نه يهود په هدايت وو اونه نه نصرانيان.

قوله تعالى:-كَذَٰلِكَ قَالَ ٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ

د زړونو مشابهت:- بيا فرمائي چه کومو خلقو ته معلوم نه وو هغوی هم داسې اووئيل. په دې کښې هم اشاره هغوی طرفته ده.اوبعضو وئيلی دی چه ددې نه مراد ديهوديانو او نصرانيانو نه مخکښې خلق وو.بعضې وائي چه دې نه دعربو خلق مراد دی. امام ابن جرير رحمه الله ددې نه مراد عام خلق اخلی چه په دې کښې ټول شامل دی. او هم دا صحيح دی. والله أعلم.

قوله تعالى:-فَٱللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ فِيمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ

د قيامت په ورځ فيصله:- بيا فرمائي چه ددوی داختلاف فيصله به دقيامت په ورځ پخپله الله ﷻ کوی. چه په هغه ورځ به هيڅ څه ظلم او زور نه وی. او په بل مقام ځائې کښې هم دا مضمون راغلې دې . په سورت حج کښې ارشاد دې چه ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَٱلَّذِينَ هَادُوا۟ وَٱلصَّٰبِـِٔينَ وَٱلنَّصَٰرَىٰ وَٱلْمَجُوسَ وَٱلَّذِينَ أَشْرَكُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ يَفْصِلُ

[1]) الطبری : ۱۸۱۳)،-

بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۭ إِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيْدٌ ﴿ (دمومنانو او يهوديانو او صابيانو او نصرانيانو اومجوسيانو اومشرکانو په مينځ کښې به الله ﷻ دقيامت په ورځ فيصله کوی. الله تعالى په هر څيز باندې قادر اوګواه دې) . او په بل مقام باندې فرمائي چه ﴿قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا﴾ (ا ووايه زمونږ رب به مونږ لره جمع کوی بيا به حق سره فيصله کوی او هغه باخبره بهترين فيصله کوونکې دې).

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ

| اوخوك دي | زيات ظالم | دهغه چانه |

اوهغه چانه بل لوئي ظالم څوک کيديشي

مَّنَعَ مَسٰجِدَ اللّٰهِ أَنْ يُّذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعٰى

چي منع کوی|عبادت خاني دالله|ددي نه چي |يادکړي شي |په هغې کښې|نوم دهغه|اوکوشش کوی

چي جماتونه ددې خبرې نه بندوی چي په هغې کښې دالله نوم واخستې شي |اود هغې په شاړولو

فِي خَرَابِهَا ۭ أُولٰٓئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَّدْخُلُوهَآ إِلَّا

په ورانولو دهغې کښې|داسې خلق |نۀ دی لائق هغوئ له| اچې داخل شي دغه عبادت خانوته |مګر

کښې کوشش کوی (هغه وخت نزدې دې چې) هم دوئ به دغې جماتونو ته په ويره ويره ورځي

خَآئِفِيْنَ ۭ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَّلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ

يريدونكى |دپاره ددوئ | په دنيا کښې | شرمندګي ده|اودپاره ددوئ | په آخرت کښې | عذاب |

.... هم دوئ لره په دنيا کښې خواري او(رسوائي) ده | اودوی دپاره په آخرت کښې لوئې عذاب

عَظِيْمٌ ﴿

لوئ دي |

دې | ......

دجماتونو نه منع کونکې:- ددې آيت په تفسير کښې دوه قولونه دي. ①يو خو دا چه ددې نه مراد نصرانيان دي. ②دويم دا چه ددې نه مراد مشرکان دي.

دنصاراو سرکشي:- نصرانيانو به دبيت المقدس په جمات کښې پليتي اچوله او خلق به ئې په دې کښې دمونځ کولونه منع کول. بخت نصر چه کله دبيت المقدس دبربادولو دپاره حمله کړې وه نو دې نصرانيانودهغه ملګرتيا کړې وه اوهغه سره ئې مدد کړې وو. بخت نصر دبابل اوسيدونکې وو او مجوسي وو. ديهوديانو په مدد کولو دې نصرانيانو هم هغه سره ملګرتيا کړې وه. او په دې وجه هم چه بنی اسرائيلو حضرت يحيى عليه السلام قتل کړې وو. اومشرکانو هم د حديبيه په کال د کعبة الله نه منع کړې وه. تر دې پورې چه رسول کريم ﷺ په ذی طوی کښې قرباني اوکړه اومشرکانو سره ئې صلح اوکړه. رسول کريم ﷺ هم دغه ځائې نه واپس شو حالانکه دا د امن ځائې وو. د رور او پلار قاتل ته هم چا په دې ځائې کښې څه نشو وئيلې. اوددې د شاړولو کوشش هم دا وو چه دذکر الله او حج او عمرې کولو نه دمسلمانانو جماعت منع کړو[١] دحضرت ابن عباس رضي الله عنه هم دا قول دې. ابن جرير رحمه الله مخکښې قول خوښ کړې دې. او وئيلې ئې دي چه مشرکانو د کعبة الله ويرانولو کوشش نه کولو داکوشش د

[١] الطبرى: ٥٢١/٢-

نصرانیانو وو چه هغوی دبیت المقدس ویرانولو پسې راخستې وه. خوپه حقیقت کښې دویم قول زیات صحیح دی.د ابن زید رحمه الله او حضرت ابن عباس رضي الله عنه هم دا قول دی.

دیهودیانو دمغلوبیت وجه:- یاد دې وی چه کله نصرانیانو یهودیان دبیت المقدس نه منع کړی وو نوپه هغه وخت کښې یهود هم بالکل بې دینه شوی وو. په هغوی باندې خود حضرت داود علیه السلام او حضرت عیسی بن مریم علیه السلام په زبان لعنتونه نازل شوی وو ،هغوی نافرمان او دحد نه تیر شوی وو. اونصرانیان دحضرت مسیح علیه السلام په دین باندې وو. ددې نه معلومه شوه چه ددې آیت نه مراد مشرکان دمکې دی اویو وجه دا هم ده چه مخکښې دیهودیانو اونصرانیانو مذمت بیان شوې وو او په دې ځائې کښې د عربو دمشرکانو دابدخصلت بیانوی چه هغوی رسول کریم ﷺ او د رسول کریم ﷺ ملګری رضي الله عنهم دمسجد حرام نه منع کړی وو او مکې نه ئې ویستل او د حج کولو او عمرې کولو نه ئې منع کړل.

د ابن جریر قول:- د ا ابن جریر رحمه الله وینا ده چه دمکې والا خلق دبیت المقدس په ویرانولو کښې هلو خلو والا نه وو.ددې جواب دادې چه رسول کریم ﷺ او صحابه کرام رضي الله عنهم ئې د هغه ځائې نه اوویستل او منع کول او په بیت الله شریف کښې بتان ایښودلو نه به زیاته لویه ویرانی څه وی. پخپله په قرآن پاک کښې موجود دی چه ﴿ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ﴾ (داخلق دمسجد حرام نه منع کوی ، مشرکان دالله ﷻ کور لره نشی آبادولې ، په خپل کفر باندې خپله ګواه دی ، ددوی اعمال تباه دی ، او دوی دهمیشه دپاره جهنمیان دی. دجماتونو آبادی دهغه خلقو ده چه څوك په الله ﷻ باندې او ورځ دقیامت باندې ایمان لری او مونځ کوی او زکوة پابندئی سره ورکوی اوصرف دالله ﷻ نه ویریږی اوهم دا خلق په نیغه لار باندې دی)او په بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿ هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ﴾ (دا هغه خلق دی چې کفرئې هم اوکړو او تاسو ئې د جمات نه هم اوویستلې او تاسو دقربانئی ذبح کولو ځائې ته هم اونه رسیدلې،که مونږ ته ددې مومنانو سړواو ښځو خیال نه وې چه دخپلې کمزورئی او بې وسئ په وجه د مکې نه بهر نه شی وتلې چه هغوی لره تاسو پیژنئی نو مونږ به دوی سره جنګ کړې وې او ددوی د تباه کولوحکم به مو ورکړې وې خوهسې نه چه دا مسلمان بې ګنا ه خراب شی نو په دې وجه مونږ دا حکم اونه فرمائیلو. خو که دا کفار دخپلو شرارتونو نه منع نشو نوهغه وخت لرې نه دې چه په دوی باندې به دردناك عذاب نازل شی). نو هغه مسلمانې هستئ چه په هغوی سره دجماتونو آبادی په حقیقی معنو کښې ده نو هم هغه خلق منع کړې شو نو دجماتونو په ویجاړولو کښې بل کوم کار پاتې شو؟ د جماتونوآبادی صرف په ظاهری زیب وزینت او رنګ روغن سره نه ده بلکه په دې کښې دالله تعالی ذکر کیدل ، دشریعت قائمول ، دا دشرك او ظاهری پلیتئ نه پاك ساتل ، دا ددې آبادی ده.

قوله تعالی:- أُولَٰئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ ۚ

بیا فرمائی چه دوی لره نه دی لائق چه بې ویرې شی او جمات ته راشی . مطلب دادې چه ائې مسلمانانو دوی لره په بې خوفئ او بې باکئ سره بیت الله ته مه پریږدئی ، هرکله چه مونږ تاسو لره غالب کړو نو تاسو په هغه وخت کښې هم داسې کوئی. نومکه فتح شوه او رسول کریم ﷺ راتلونکی کال په نهمه هجرئی کښې اعلان اوکړو چه دې کال نه پس دې هیڅ یو مشرك حج ته نه رازی. او هیڅوك دې د بیت الله شریف طواف په بربنډه نه کوی. دکومو خلقوپه مینځ کښې چې د صلح موده مقرر ده هغه قائمه ده [۱]، دا حکم په اصل کښې تصدیق او عمل دې په دې آیت باندې چه ﴿فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَٰذَا﴾ (مشرکان خلق نجس دی ددې کال نه پس دې دوی مسجد حرام ته نه نزدې کیږی ②اودا معنی هم بیان شوې ده چه پکار خودا وو چه دا مشرکان په ویرې سره جمات ته راغلې وې خوددې خلاف دوی مسلمانانو لره منع کوی. ③دا مطلب هم کیدیشی چه په دې آیت کښې الله ﷻ

[۱] صحیح بخاری، کتاب صلاة باب ما یستر من العورة:۳۶۹، صحیح مسلم: ۱۳۴۷، مختصرا نسائی: (۲۹۶۱)-

ایماندارو ته زیرې ورکوی چه نزدې ده چې زه تاسو غالب کړم اودا مشرکان به دې جمات طرفته په رخ کولو هم ویریږی،نو هم داسې اوشو او رسول کریم ﷺ وصیت اوکړو چه په جزیره عرب کښې دې دوه دینونه باقي پاتې نشی [1] او یهود اونصرانیان دې ددې ځائې اوویستلې شی. [2] الحمد لله چه حضرت محمد ﷺ دامت بزرګانو د رسول کریم ﷺ په دې وصیت باندې عمل کول هم اوخودل. ددې نه دجماتونو فضیلت او بزرګی هم ثابته شوه. خاص کر ددې ځائې او ددې جمات چه دې ته د ټول جن وانس رسول حضرت محمد ﷺ لیږلې شوې وو ، په دې ګناهنګاروباندې د دنیا رسوائی هم راغله او څنګه چه دوی مسلمانان منع کړل او جلاوطن ئې کړل ، داشان دوی ته ددې پوره بدله داهم ملاؤ شوه چه دوی هم منع کړې شو او جلاوطن کړې شو. اودوی لره اُخروی عذاب هم باقی دې. څکه چه دوی دبیت الله حرمت مات کړو ، په دې ځائې کښې ئې بتان کیخودل ، دغیرالله نه ئې دعاګانې اوکړې او مناجات ئې شروع کړل ، په برینډه ئې دبیت الله شریف طوافونه کول وغیره.

اوکه ددې نه مراد نصرانیان واخستلې شی نو بیا هم ظاهره ده چه هغوی هم بیت المقدس ته په ویرې سره ځی. هغوی هم دبیت المقدس بې حرمتی کړې وه او خاص کرد دې صخره (کاڼړی) چه دې طرفته به یهودومونځ کولو ،داشان هرکله چه یهودیانو بې حرمتی اوکړه او دنصرانیانو نه هم زیات شو نویه هغوی باندې په دې وجه داذلت هم نازل شو. ددنیا درسوائی نه مراد دامام مهدی علیه السلام دزمانې رسوائی ده او دجزیه ادا کول هم. په حدیث کښې یو دعا راغلې ده ﴿اللهم احسن عاقبتنا فی الامور کلها واجرنا من خزي الدنيا وعذاب الاخرة﴾ (ائې الله ﷻ ! ته زمونږ دکارونو انجام لره ښه کړه اوددنیارسوائی او د آخرت دعذاب نه مونږ ته نجات راکړه). دا حدیث حسن دې ، مسند احمد کښې موجود دې. په صحاح سته کښې نشته دې. ددې راوی بشر بن ارطاة صحابی رضی الله عنه دې ، دهغوی نه خوداحدیث روایت شوې دې اوبل حدیث هغه روایت شوې دې چه په هغې کښې دی چه دغزوه او دجنګ په موقع دې هغه ځائې کښې لاس پرې نکړې شی. [3]

وَلِلّٰهِ	الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ ۚ	فَاَيْنَمَا	تُوَلُّوْا	فَثَمَّ
اودپاره دالله دې	طرف دمشرق اودمغرب	نوهرطرفته	چې تاسو مخ ګرزوئ	نو هم هغه طرفته

...... اومشرق دې که مغرب ، ټول اړخونه دالله پاک دی نو چې کوم اړخ ته مخ اوګورزئی هغې اړخ ته

وَجْهُ اللّٰهِ ۭ	اِنَّ اللّٰهَ	وَاسِعٌ	عَلِيْمٌ ۝
مخ دالله دې	بیشکه الله	ډیرفراښئ والا دې	په هرڅه عالم دې اووائی دوئ

الله ﷻ شته الله د فراخوخاوند او ښه پوهه دې

دبیت المقدس په ځائې کعبه قبله جوړول:- په دې ایت کښې رسول کریم ﷺ اود رسول کریم ﷺ صحابه کرامو رضی الله عنهم ته تسلی ورکول کیږی چه د مکې نه ویستلې شوی وو او دخپل جمات نه منع کړې شوی وو. رسول کریم ﷺ به په مکه معظمه کښې په مونځ کښې بیت المقدس طرفته مخ کولو نو کعبة الله به ئې هم مخامخ وه. هرکله چه مدینې منورې ته تشریف راوړو نو شپاړس یا اوولس میاشتو پورې خو به ئې (بیت المقدس) طرفته مونځ کولو خوبیا ورته الله ﷻ کعبة الله طرفته د مخ کولو حکم اوکړو. [4]

---

[1] احمد:۲۷۵/٦، موطا امام مالک کتاب الجامع با ماجاء فی اجلاء الیهود من المدینة، ۱۷، ۱۸، مرسلا)-

[2] صحیح مسلم : کتاب الجهاد: باب اخراج الیهود والنصاری من جزیرة العرب: ۱۷٦۷)-

[3] ابوداود کتاب الحدود باب السارق یسرق فی الغرور ایقطع ....۴۴۰۸، ترمذی : ۱۴۵۰، نسائی : ۴۹۴۲)-

[4] صحیح بخاری : کتاب صلاة باب التوجه نحو القبلة حیث کان: ۳۹۹، صحیح مسلم: ۵۲۵)-

د ټولو نه ړومبې منسوخ حکم:-ابوعبیده قاسم بن سلام رحمه الله پخپل کتاب ناسخ اومنسوخ کښې دابن عباس رضی الله عنه نه روایت نقل کړی دی چه قرآن پاك کښې دټولو نه مخکښې منسوخ حکم د قبلې دې.د ﴿وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ﴾ والا آیت نازل شو او رسول کریم ﷺ بیت المقدس طرفته مونځ کولو،بیا ﴿وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ الخ﴾ آیت نازل شو او رسول کریم ﷺ بیت الله شریف ته مخ کړو او مونځ کول ئې شروع کړو(١)
په مدینه منوره کښې چه کله رسول کریم ﷺ بیت المقدس طرفته مونځ کولو ، نویهودیان به ډیر خوشحاله وو خو کله چه دا حکم څو میاشتې پس منسوخ شو او رسول کریم ﷺ ته دخپلې خوښې او دعا او دانتظار مطابق کعبة الله طرفته دمونځ کولو حکم اوشو نودې یهودو ورته طعنې ورکول شروع کړل چه ته ولې ددې قبلې نه واوړیدلې. نوالله ﷻ دا آیت نازل کړو چه مشرق اومغرب دالله ﷻ دی الخ . بیادا اعتراض څنګه دې؟ چه کوم طرفته دهغه ذات حکم وی هغه طرفته مخ کول پکار دی. (٢)حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه هم روایت دې چه په مشرق او مغرب کښې تاسو چرته هم یئ نو مخ کعبې طرفته کوئی (٣)، دبعضې بزرګانوبیان دې چه دا آیت کعبې طرفته د مخ کولو نه مخکښې نازل شوې وو او مطلب دادې چې مشرق اومغرب کښې تاسو کوم طرفته هم مخ کوئی نو کوئی ځکه چه ټول طرفونه دالله ﷻ دی اوهر طرفته الله ﷻ موجود دې. دهغه پاك ذات نه هیڅ یوځائې خالی نه دې. لکه فرمائی﴿ وَلَآ اَدْنٰى مِنْ ذٰلِكَ وَلَآ اَكْثَرَ اِلَّا هُوَ مَعَهُمْ اَيْنَ مَا كَانُوْا﴾ (نه د دې نه کم او نه زیات دوی چې کوم ځائې کښې هم وی الله به دوی سره وی).بیا دا حکم منسوخ شو اوکعبة الله طرفته مخ کول فرض شو،

په هر ځائې کښې د الله د وجود مطلب:- په دې قول کښې دا لفظ دې چه دالله ﷻ نه هیڅ یوځائې خالی نه دې ، که ددې نه مراد د الله ﷻ علم واخستلې شی نو صحیح دی ، هیڅوك دالله تعالی د علم نه خالی نه دی. اوکه دالله ﷻ پاك ذات ترې مراد و ی نو صحیح نه ده. دالله ﷻ پاك ذات ددې نه ډیر زیات اوچت او بالادې چه ګڼی هغه دې دخپل مخلوق په یو څیز کښې حاضر شی. هم داشان دآیت مطلب دا هم بیان شوې دې چه دا آیت دسفر او راه روئی او دویرې دوخت دپاره نازل شوې دې چه په دې وختونو کښې نفل مونځ کښې کوم طرفته مخ کوئی نو کوئی.(٤)

په سورلئ دمونځ کولوحکم:- د حضرت ابن عمر رضی الله عنه نه روایت دې چه دهغه داوښې مخ به کوم طرفته وو هغه طرفته به ئې مونځ کولو. او فرمائیل به ئې چه د رسول کریم ﷺ به هم دا طریقه وه. او ددې آیت مطلب هم دادې. د آیت دذکر نه بغیر دا حدیث په مسلم شریف ، ترمذی ، نسائی ، ابن ابی حاتم او ابن مردویه وغیره کښې هم روایت شوې دې. اوددې اصل په صحیح بخاری ، صحیح مسلم کښې هم موجود دې(٥)په صحیح بخاری کښې دی چه د حضرت ابن عمر رضی الله عنه نه د ویرې دمونځ په باره کښې تپوس اوشو نو دویرې مونځ به ئې بیان فرمائیلو او فرمائیل به ئې که ددې نه هم زیاته ویره وی نو پیدل یا سور یا په ولاړه یا ناسته مونځ کوئی که مخ مو قبلې طرفته وی اوکه نه وی.
د حضرت نافع رحمه الله بیان دې فرمائی چه حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه خما په خیال سره دامرفوع کړې دې(٦)د امام شافعی رحمه الله مشهور فرمان دې او دامام ابوحنیفه رحمه الله قول دې که سفرکه څوک په امن

---

١) حاکم: ٢/٢٦٧)-
٢) الطبری: ٢/٥٢٧)-
٣) ابن ابي حاتم : ١/٣٤٧)-
٤) الطبری: ٢/٥٣٠)-
٥) صحیح بخاری : کتاب التفضیر، باب صلاة علی الدواب: ١٠٩٥، صحیح مسلم: ٧٠٠)-
٦) صحیح بخاری : کتاب التفسیر سورةالبقرة ، باب فی قوله تعالی (فان خفتم فرجالا اورکبانا) ٤٥٤٥. وصحیح مسلم: ٨٣٩)-

کښې سفر کوی اودجنګ د ویرې وی نوپه سورلۍ باندې نفل مونځ ادا کول جائزدی. امام مالك رحمه الله او ددوی ډله ددې خلاف کوی. امام ابویوسف رحمه الله اوابوسعید اصطخری رحمه الله بغیر دسفر نه هم دا جائز ګڼړی. حضرت انس رضی الله عنه نه دا هم روایت دې چه امام ابوجعفر طبری رحمه الله هم دا خوښوی او تردې پورې چه هغه پیدل تلونکو ته هم اجازت ورکوی.

په سورلۍ باندې د نفل مونځ کولو حکم

مسلک حنفی:- په سورلۍ باندې نفل مونځ جائز دې که سفر وی اوکه حضر البته د صبا د سنتو دپاره د سورلۍ نه راکوزیدل پکار دی دا د امام ابوحنیفه رحمه الله نه روایت دې (مفتاح الفلاح شرح نورالایضاح تالیف احقر العباد شاه فیصل) صفحه ۵۲۰.

د ایت شان نزول:-دبعضې نورو مفسرینوپه نیز دا آیت دهغه خلقو په باره کښې نازل شوې دې چه هغوی ته قبله معلومه نشوه. او هغوی په اندازې سره مختلفو طرفونو ته مخ کړو اومونځ ئې ادا کړو نوپدې باندې دا آیت نازل شو اوددوی مونځ ته ادا شوې اوونیلې شو. حضرت ربیعه رضی الله عنه فرمائی چه مونږ نبی کریم ﷺ سره په یوسفرکښې وو، یو ځائې مو پړاؤ اوکړو ،شپه تیاره وه ، خلقو کاڼړی واخستل او دنشان په طور ئې قبلې طرفته کیخودل اومونځ کول ئې شروع کړل ، صبا چه کله دوی په رڼړا کښې اوکتل نو مونځ ئې قبلې طرفته نه وو ادا کړې . مونږ د رسول کریم ﷺ نه پوښتنه اوکړه نو په دې باندې دا آیت نازل شو. داحدیث په ترمذی کښې موجود دې[1] امام صاحب رحمه الله دې ته حسن ونیلې دې. ددې دوه راویان ضعیف دی ،یو بل روایت کښې دی چه په هغه وخت کښې ډیره تیاره خوره وه او مونږ مونځ اوکړو او خپلو مخو ته مو نښې اولګولې چه صباپه رڼړا کښې معلوم کړو چې مونځ مو قبلې طرفته ادا کړې دې که نه ؟ سحر معلومه شوه چه قبلې معلومولو کښې مونږ غلطی کړې وه. خو رسول کریم ﷺ مونږ ته ددې مونځ د دوباره کولو حکم اونه فرمانیلو او دا آیت نازل شو. ددې روایت هم دوه راویان دی اودواړه ضعیف دی ، دا روایت دارقطنی وغیره کښې موجود دې . ([2])په یو روایت کښې دی چه دوی سره رسول کریم ﷺ نه وو. دا سند هم ضعیف دې. دداسې مونځ دا راګرزولو باره کښې د عالمانو دوه قولونه دی. صحیح قول هم دا دې چې دا دې راونه ګرزولې شی او هم ددې قول تائید کولو والا حدیث مخکښې بیان شو.

غیرقبلې ته د مشتبه علیه القبله د مونځ حکم

مسلک حنفی:- اوچه کوم سړی ته په قبله کښې شك شی (یعنی دقبلې صحیح طرف ور ته معلوم نه وی) او هغه سره څوك خبر ورکونکے هم نه وی اونه محراب وی نوهغه دے غور اوکړی.اودے به دوباره مونځ نه کوی.که خطا شوے وو. اوکه ده غلطی اوکړه او خپله غلطی ورته په مانځه کښے معلومه شوه نو مخ دے واړه وی او بنا دے اوکړی (یعنی خپل مخکنی مونځ سره دے باقی مونځ ملاوکړی)اودوباره دے نیت نه کوی) .اوکه بغیر دځه غور نه ئے مونځ شروع کړےوو او دفراغت نه پس ورته معلومه شوه چه ده صحیح طرف نه مونځ کړے دے نو دده مونځ اوشو.اوکه خپله غلطی ورته په مانځه کښے ورپه یاد شوه نو مونځ ئے مات شولکه څنګه چه ده ته خپله غلطی نه وی معلومه (نو په هغه وخت کښے هم مونځ ماتیږی.) . اوکه یو قوم دسوچ کولو نه پس مختلفو طرفونو ته مونځ اوکړو (اوهرکس یودخپل خپل خیال مطابق مخ کړےوو) اودخپل امام دحالت نه ناخبره وو نودټولو مونځ اوشو (پدے شرط چه دچا ملا دامام مخے ته نه وی) کذا في نورالایضاح).

---

[1]) ترمذی : کتاب الصلوة باب ماجاء في الرجل یصلی لغیر القبلة في الغیم : ۳٤۵، ابن ما جة: ۱۰۲۰).

[2]) دار قطنی ۲۷۱/۱، حاکم : ۲۵٦/۱).

دجنازې مونځ غائبانه کولو بیان:- بعضې مفسرین وائی چه دا دې نازلیدو وجه نجاشی دې. هرکله چې رسول کریم ﷺ دهغه د مرګ خبر ورکړو او وې فرمائیل چه دهغه غائبانه دجنازې مونځ اوکړئی نوبعضو اووئیل چه هغه خو مسلمان نه وو نصرانی وو. نو په دې باندې دا آیت نازل شو چه ﴿وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَٰبِ لَمَن يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ﴾(بعضې اهل کتاب په کتاب الله باندې او په هغه څیز باندې چه کوم ائې مسلمانانو ستاسو طرفته نازل شو اوپه هغه څیز باندې چه دوی طرفته نازل شوی دې ایمان راوړی او دالله ﷻ نه ویریږی)هغوی اووئیل یارسول الله ﷺ هغه خو به قبلې طرفته مونځ نه کولو. نو په دې باندې دا آیت نازل شو. خودا روایت غریب دې. (۱)والله اعلم.ددې معنی دا هم شوې ده هغوی بیت المقدس طرفته په دې وجه مونځ کولو چه هغوی ته ددې دمنسوخ کیدو علم نه وو. قرطبی رحمه الله فرمائی چه دهغه دجنازې مونځ رسول کریم ﷺ په خپله کړې وو. او دا دلیل دې چه غائبانه نماز جنازه ادا کول پکار دی.

د غائبانه جنازې عدم جواز د قائلینو درې تاویلونه:- اوددې نه منلو والا دا مخصوص ګنړی اوددې درې تاویلونه کوی ، ①یوخوداچې رسول کریم ﷺ دهغه جنازه کتلې وه ، رسول کریم ﷺ دپاره زمکه راغونډه کړې شوه ، ②دویم دا چه په هغه ځائې هغه سره دهغه دجنازې مونځ کولو والا څوك نه وو نوپه دې وجه رسول کریم ﷺ د هغه دجنازې مونځ غائبانه اوکړو. ابن عربی هم دا جواب خوښوی. قرطبی رحمه الله وائی چه دا ناممکن دی چه یو بادشاه دې مسلمان وی اودده دقوم یو سړې دې هم ده سره مسلمان نه وی،ابن عربی ددې په جواب کښې وائی چه شائد دهغه په نیز دجنازې مونځ نه وی د هغوی دشریعت مطابق. دا جواب ډیر ښه دې ③دریم دا چه رسول کریم ﷺ دجنازې مونځ غائبانه ادا کړو چه خلقو ته ترغیب اوشی اودده په شان نور بادشاهان اسلام طرفته مائل شی.

دغائبانه جنازې حکم

مسلک حنفی:- داحنافواودمالکیانوپه نزدغائبانه جنازه جائزنۀ ده .اوترکومې چه دنجاشی دواقعی تعلق دې.نودا ددوی خصوصیت ووځکه چه هغه مسلمان بادشاه وو.اودمسلمانانودوی خاص امدادکړې وو.اوپه دوی چامونځ نه ووکړې.دې وجه نه حضورﷺ په دوی په مدینه کښې مونځ اوکړو.اونجاشی وفات په خپل مل کښې شوې وو.ددینه علاوه درواياتونه معلومیږی چه دنبی کریمﷺ اودنجاشی په مینځ کښې چه څومره حجابات وو هغه ټول لرې کړې شوی وو.تردې چه دنجاشی جنازه ددوی وړاندې په نظرغلۀ لکه واحدی رحمه الله په خپل " اسباب النزول کښې دحضرت ابن عباس نه بغیردسندنه نقل کړې دې. (درس ترمذی (۱۱۳ ۱۰)-

ابن مردویه کښې یو حدیث دې چه رسول کریم ﷺ فرمائی چه د اهل مدینه ، اهل شام ، اهل عراق قبله دمشرق او مغرب ترمینځه ده (۲)دا روایت په ترمذی کښې هم په نورو الفاظو سره روایت دې اوددې یو راوی ابومعشر په حافظه باندې دبعضو اهل علمو کلام دې. امام ترمذی رحمه الله دا په یوسند سره هم نقل کړې دې اودې ته ئې حسن وئیلې دی.(۳) حضرت عمر بن خطاب رضی الله عنه ،حضرت علی کرم الله وجهه رضی الله عنه ، حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه نه هم دا نقل شوی دی . حضرت عمر رضی الله عنه فرمائی چه کله ته مغرب خپل ښی طرفته او مشرق خپل ګس طرفته کړئی نو مخامخ به تاته قبله وی. حضرت ابن عمر نه هم د اپورتنې حدیث روایت شوې دې د مشرق او مغرب ترمینځه قبله ده (۴)اوګورئی دارقطنی ، بیهقی وغیره.

---

۱) الطبری:۱۸۴۶ ، عن قتاده مرسلا-

۲) ترمذی: کتاب صلاة باب ماجاء بين المشرق والمغرب قبلة: ۳۴۶، ابن ماجة : ۱۰۱۱، نسائی: ۲۲۴۵، تعلیقا وهو صحیح)

۳) ترمذی: کتاب صلاة باب ماجاء بين المشرق والمغرب قبلة : ۳۴۴)،

۴) ایضا)-.

امام جرير فرمائي چه دا مطلب ددې ايت كيدېشي چه تاسو په دعا غوښتلو كښې كوم طرفته مخ كړئ نو څما مخ به هم هغه طرفته مومئ او څه ستاسو دعاګانې قبلوم. حضرت مجاهد رحمه الله فرمائي چه كله دا آيت ﴿ادْعُونِيٓ أَسْتَجِبْ لَكُمْ﴾ (څما نه دعا غواړئ څه قبلوم) نازل شو نو خلقو اووئيل كوم طرفته دعا كوو. ددې په جواب كښې دا آيت ﴿فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا﴾ نازل شو.

قوله تعالى:-إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ۝

بيا فرمائي چه الله ﷻ په ټولو وسعتونو باندې غالب دې او ګنجانش والا اوعلم والا دې. د هغه كفايت سخاوت او فضل وكرم ټول مخلوق باندې احاطه كړې ده . هغه ټول څيزونه پيژني، دوړوكى نه وړوكې څيز هم دهغه پاك ذات د علم نه بهر نه دې بلكه هغه دټولو څيزونو عالم دې.

وَقَالُوا	اتَّخَذَ اللَّهُ	وَلَدًا
اووائي دوئ اچې نيولې دې الله	خوئي	
اويهودواونصارى وائي چې الله څوئي لرى		

سُبْحَٰنَهُۥ	بَل	لَّهُۥ مَا	فِي السَّمَٰوَٰتِ	وَالْأَرْضِ	كُلٌّ لَّهُۥ
پاكى ده هغه لره	بلكه	اهغه لره دى هرهغه څه	اچې په آسمانونو كښې دى	اوپه زمكه كښې دى	ټول هغه لره
هغه پاك دې (دهغه څوئي ته حاجت نشته څكه چې) دآسمانونواوزمكې مالك ټول څيزونه (هسې هم)					

قَٰنِتُونَ۝	بَدِيعُ	السَّمَٰوَٰتِ	وَالْأَرْضِ	وَإِذَا	قَضَىٰٓ	أَمْرًا
تابعدار دى	اهغه پيداكونكې دې	دآسمانونو	اودزمكې	اوهركله چې	فيصله كوى	ديوكار
فرمان منونكى دى االله دآسمانونو اوزمكې پيداكونكې دې اوهغه چې ديوكارفيصله اوكړى						

فَإِنَّمَا	يَقُولُ	لَهُۥ	كُن	فَيَكُونُ۝
نوبيشكه	وائي	اهغه كار ته	شه	انو هغه موجود شى
نووائي چې اوشه (نوهغه كار هم هغه شان) اوشي				

الله ﷻ مقتدر اعلى او بې نياز دې :- دا او ددې سره ايت دمشركانوپه رد كښې دې. اوددوى په شان نصرانيانو او يهودو په رد كښې هم دې چه وائي چه دالله تعالى لره اولادشته دې . دوى ته وئيلې كيږى چه د زمكو اوآسمانونو وغيره ټولو څيزونو مالك الله ﷻ دې ، ددوى پيدا كولو والا، رزق وركولو والا ، ددوى اندازې مقرر كولو والا ، دوى ته قبضه كښې ساتلو والا،په دوى كښې بدلون كولو والا هم الله تعالى دې. نوبيا په دې مخلوق كښې د هغه اولاد څنګه كيدېشي . نه عزير عليه السلام اونه عيسى عليه السلام دالله ﷻ ځامن كيدېشي لكه څنګه چه يهوديانو او نصرانيانو خيال كولو ، نه فرښتې دهغه لونړه كيدېشي لكه څنګه چه دعربو دمشركانو خيال وو څكه چې دوه برابر څيزونه چې خپلو كښې هم جنس وى دهغې نه اولاد پيدا كيږى ، نوهغه پاك ذات اولاد به څنګه اوشي ؟ دهغه څوك ښځه نشته دې هغه پاك ذات دهر څيز خالق او دهر څيز عالم دې. الله تعالى په بل ځاې كښې فرمائي تاسو رحمان لره اولاد جوړوئ دا تاسو څومره بې هوده خبره كوئ ، دا دومره خرابه خبره تاسو په خپلو ژبو راولئ چه په دې سره د آسمان شليدل، دزمكې شليدل اود غرونو ريزه ريزه كيدل ممكن دى. ستاسو دعوى ده چه الله ﷻ اولاد والا دې. دالله ﷻ اولاد څو هډو كيدې نشى دهغه نه سوا چه څوك دى دهغه په ملكيت كښې دى ، دزمكې او آسمان ټولې هستئ دهغه په غلامئ كښې دى چه هغه پاك ذات دا ټول په خپله قبضه كښې ګير كړې دى او شمير كړى دى او په دوى كښې به هر يو كس هغه ته د قيامت په ورځ ځانله پيش

کیږي نو غلام اولا د نشي کیدلې ، ملکیت او ولدیت دوه مختلف څیزونه او متضاد څیزونه دي. اوپه سورت اخلاص کښې هم دده نفي شوې ده ﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ ۚ اَللّٰهُ الصَّمَدُ ۚ لَمْ يَلِدْ ۙ وَلَمْ يُوْلَدْ ۙ وَلَمْ يَكُنْ لَّهٗ كُفُوًا اَحَدٌ﴾ (اووایه چه الله تعالی یو دې ، الله ﷻ بې نیازه دې ، دده څوك اولاد نشته دې ، نه ئې مور پلار شته دې ، دده څوك هم جنس نشته دې.) په دې آیتونو کښې او ددې په شان نورو آیتونو کښې هغه خالق کائنات خپله تسبیح بیان کړې ده ، خپل بې نظیري ، بې مثله کیدل او شریك نه لرل ئې ثابت کړي دي او دمشرکانو ددې ګنده عقیدې دباطل کیدو اعلان ئې کړې دې اوفرمائیلي یې دي چه هغه ذات خو دټول کائنات رب اوخالق دې نو بیا د هغه ذات اولاد او لونړه چرته نه راغلل ؟

حدیث قدسي :- دسورت بقرې ددې آیت تفسیر په بخاری کښې په یو حدیث قدسي کښې دې چه الله ﷻ فرمائي چه ابن آدم زما تکذیب کوي اوده دپاره دا لائق نه دی ، هغه ماته کنځل کوي ده دپاره دا نه دی پکار . دده په دروغه ګنړل خو دادي چه هغه دا خیال کوي چه څه دده دمرګ نه پس دده په بیا ژوندي کولوباندې قادر نه یم .اود ده کنځل کول دادي چه هغه زما دپاره اولاد ښائي حالانکه څه پاك یم او اعلی ذات یم اوددې نه پاك یم چه څما دې اولاد وي او څما دې ښځه وي[1] هم دا حدیث په نوروسندونو سره په کتابونو کښې هم په اختلاف دالفاظو راغلي دي. بخاري اومسلم کښې دي چه رسول کریم ﷺ فرمائي چه بدوخبرو آوریدل او په دې باندې صبر کولو کښې دالله تعالی نه څوك زیات (صابر) نشته دې ، خلق دهغه ذات اولاد ښائي او هغه پاك ذات دوی ته رزق او معافي کوي. [2]

قوله تعالی:- كُلٌّ لَّهٗ قٰنِتُوْنَ

هرڅیز دالله تابع دې:- بیافرمائي چه هر څیز دده اطاعت والا دې ، دده دغلامئ اقرار کوي ، دده دپاره اخلاص کولو والا دې ، دده په دربار کښې دقیامت په ورځ لاس په نامه ولاړ په دنیا دده غلامان دي. چه چاته اووائی نو وائي چه داشان جوړ شه نو هغه هم هغه شان جوړ شي .داشان هر یو د هغه په وړاندې تابعدار او سرټیټي دې .اګر چه کافران نه غواړي خو بیاهم ددوی سیوری دالله ﷻ په وړاندې ټیټیږي . قران پاك کښې په بل ځائې کښې فرمائي چه ﴿وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ﴾ (د زمکې آسمان ټول څیزونه خوشحاله اوخفه دالله تعالی په وړاندې سجده کوي ، ددوی سیني سحرماښام ټیټیږي) یو حدیث پاك کښې دي چه چرته قران پاک کښې دقنوت لفظ دې نودهغې نه مراد اطاعت دې . [3] خو ددې مرفوع کیدل صحیح نه دي.ممکن دي چه د صحابي یا دبل چاکلام وي.دې سندسره دنورو آیتونو تفسیر هم مرفوع مروي دي.خو یاد ساتل پکاردي چه دا ضعیف دي. څوک دې هم په دې نه دهوکه کیږي.والله اعلم.

قوله تعالی:- بَدِيْعُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

د زمکې اواسمانونو پیدا کونکې:- بیا فرمائي چه هغه پاك ذات زمکې اوآسمان پیدا کولو والا دې بغیر د څه مخکښنۍ نقشې کتلو نه. په لغت کښې دبدعت معنی خو پیدا کولو والا اونوې جوړولو والا ده. په حدیث شریف کښې دي چه هر بدعت ګمراهي ده. [4] دا خو شو شرعي بدعت ، کله کله د بدعت اطلاق صرف په لغت باندې وي ، شرعي طور مراد نه وي. لکه حضرت عمر فاروق ؓ خلق په تراویح باندې جمع کړل ، بیا دا شان ئې جاری اوساتل او وې فرمائیل چه دا ښه بدعت دې. [5]

---

[1]) صحیح بخاری : کتاب التفسیر باب (وقالوااتخذالله ولد سبحانه) ۴۴۸۲)-

[2]) صحیح بخاری : کتاب الادب باب الصبر فی الاذی:۶۰۹۹، وصحیح مسلم: ۲۸۰۴)-

[3]) احمد: ۷۵/۳)-

[4]) ابوداود: کتاب السنة باب فی لزوم السنة:۴۶۰۷، وسنده صحیح ، ترمذی : ۲۶۷۶)-

[5]) صحیح بخاری: کتاب صلاة التراویح باب فضل من قام رمضان : ۲۰۱۰)-

دبديع تشريح:- ﴿بديع دمبدع﴾ نه راخستې شوېدې لکه د ﴿مولم﴾ نه ﴿اليم﴾ او د ﴿مسمع﴾ نه ﴿سميع﴾. د ﴿مبدع﴾ معنی انشاء او نوی پیدا کولو والا ده ، بغیر دمثال او نمونې نه او بغیر د ړومبی خل دپیدائش نه پیدا کولو والا ده. بدعتی ته په دې وجه بدعتی وئیلې شی چه هغه ، هم دالله ﷻ په دین کښې هغه کار یا هغه طریقه ایجاد کوی چه دده نه مخکښې په شریعت کښې نه وی ، داشان څه نوې کار پیدا کولو والا ته په عربۍ ژبه کښې مبتدع وائی. ابن جریر رحمه الله فرمائی چه مطلب دا شوچې الله ﷻ د اولاد نه پاك دې ، هغه پاك ذات دزمکې او اسمان او دټولو څیزونو مالك دې. هر یو څیز دهغه د وحدانیت دلیل دې. هر څیز دهغه اطاعت کولووالا دې. دټولو پیدا کولووالا ، جوړولو والا ، موجود کولو والا ، بغیر داصلی او مثال نه هغه په وجود کښې راوستلو والا هم هغه یو رب العالمین دې. دهغه پاك ذات ګواهی هر یو څیز ورکوی. پخپله مسیح عليه السلام هم دهغه ګواه او بیانولو والا دې. چه کوم یو رب دا ټول څیزونه بغیر دنمونې او بغیر دمادې او اصل نه پیدا کړه ،هغه پاك ذات حضرت عیسی عليه السلام بغیر د پلار نه پیداکړو بیا هیڅ وجه نشته دې چه تاسو هغه (حضرت عیسی عليه السلام) لره دالله ﷻ خوئې اومنئ.

قوله تعالى:- وَإِذَا قَضَىٰٓ أَمۡرٗا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ

دکائناتو هر څیز کول هغه ته اسان دی:- بیا فرمائی چه دهغه الله ﷻ قدرت او سلطنت او شوکت داسې دې چه کوم یو څیز لره څنګه جوړوی او پیدا کوی نوهغه ته وائی چه داشان شه نوهغه هم هغه شان شی. لکه فرمائی چه ﴿ إِنَّمَآ أَمۡرُهُۥٓ إِذَآ أَرَادَ شَيۡـًٔا أَن يَقُولَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ۝ ﴾ په بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿ إِنَّمَا قَوۡلُنَا لِشَيۡءٍ إِذَآ أَرَدۡنَٰهُ أَن نَّقُولَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ۝ ﴾ او ارشاد دې چه ﴿ وَمَآ أَمۡرُنَآ إِلَّا وَٰحِدَةٞ كَلَمۡحِۭ بِٱلۡبَصَرِ ۝ ﴾ . شاعر وائی چه :

اذا ما اراد الله فانما يقول له کن فيکون

مطلب دټولو دادې چه دالله ﷻ اراده دیو څیز وی او هغه پاك ذات اووائی چه شه نوهغه موجود شی.دهغه پاك ذات د ارادې نه ؟؟ د هغه پاك ذات د ارادې نه مراد جدا کیدل نه دې. نو ددې پورتنو آیتونو په ذریعه عیسایان ډیر په نازك انداز سره پوهولې شی چه حضرت عیسی عليه السلام هم ددې کن په وینا سره پید اشوې دې. په بل ځائې کښې صفاصفا فرمائی چه ﴿ إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِندَ ٱللَّهِ كَمَثَلِ ءَادَمَۖ خَلَقَهُۥ مِن تُرَابٖ ثُمَّ قَالَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ۝ ﴾ (د حضرت عیسی عليه السلام مثال دالله ﷻ په نیز د حضرت آدم عليه السلام په شان دې چه هغه د خاورې نه پیدا شوې وو ، بیائې اوفرمائیل چه شه نو هغه شو).

وَقَالَ	ٱلَّذِينَ	لَا يَعۡلَمُونَ
اووائی	هغه کسان	چې نهٔ لری پوهه

اوناپوهه کسان وائی

لَوۡلَا يُكَلِّمُنَا ٱللَّهُ	أَوۡ تَأۡتِينَآ	ءَايَةٞۗ	كَذَٰلِكَ	قَالَ	ٱلَّذِينَ
ولې نهٔ کوی خبرې زمونږ سره الله	یا ولې نهٔ راځی مونږ ته	یوه نښه	هم دارنګ	به وئیل	هغه کسانو

چې الله پاك مونږ سره ولې پخپله خبرې نه کوی یا ولې مونږ ته (سند صداقت) نښې نه رالیږی ادغسې خبرې کړی

مِن قَبۡلِهِم	مِّثۡلَ قَوۡلِهِمۡۘ	تَشَٰبَهَتۡ	قُلُوبُهُمۡۗ	قَدۡ بَيَّنَّا
چې مخکښې ددوی نه وو	په شان دویناددوی	یوشان شوی دی	زړونه ددوی	بیشکه بیان کړی دی مونږ

پخوانوخلقوهم کړې وې ددوی اودهغوی زړونه (په کفر کښې) یود بل پشان دی مونږ بیان کړی دی

ٱلۡأٓيَٰتِ	لِقَوۡمٖ	يُوقِنُونَ ۝
ایاتونه	دپاره دهغې خلقو	چې یقین لری

نښې نښانې دیقین لرونکودپاره

دالله د خبرو مطالبه کول:- رافع بن حريمله رسول کريم ﷺ ته ونيلي ووکه ته رښتوني نبي نو الله ﷻ مونږ ته پخپله ولي نه وائي؟چه مونږپخپله هم دهغه ذات کلام واورو. نو په دې باندې دا آيت نازل شو (١) مجاهد رحمه الله فرمائي چه دا خبره نصرانيانو کړې وه. ابن جرير رحمه الله فرمائي چه هم دا صحيح معلوميږي ځکه چې دا آيت دهغوی دبيان په دوران کښې دې.خو په دې قول د سوچ کولوضرورت دې.قرطبي رحمه الله فرمائي چه هغوی ونيلي وو چه درسول کريم ﷺ دنبوت خبرمونږ ته الله ﷻ پخپله ولې نه راکوي. اوهمدا خبره صحيح ده. والله اعلم بعضې مفسرين وائي چه دا قول دعربو د کفارو وو

قوله تعالى:- كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِّثْلَ قَوْلِهِمْ ط

اوبيا چې دا فرمائي چه داشان بې علمه خلقو هم ونيلي وو ، ددې نه مراد يهود او نصرانيان دي. (٢)

ددې مطلب تائيدي اياتونه:- قرآن پاك کښې په بل ځائې کښې دي ﴿وَاِذَا جَآءَتْهُمْ اٰيَةٌ قَالُوْا لَنْ نُّؤْمِنَ حَتّٰى نُؤْتٰى مِثْلَ مَآ اُوْتِيَ رُسُلُ اللّٰهِ﴾ (دوی ته چه کله څه نښه راشي نو وائي چه مونږ به ترهغه وخته پورې نه منو چه تر کومې پورې هغه رانکړې شي کوم چه رسولانو ته ورکولې شي) او په بل مقام باندې فرمائي چه ﴿قَالُوْا لَنْ نُّؤْمِنَ﴾ (او هغوی وائي چه مونږ په رسول کريم ﷺ باندې هيڅ کله ايمان راونوړو تر کومې پورې ته زمونږ دپاره په دې زمکه کښې چينې جاري نه کړې) او په بل ځائې کښې فرمائي چه ﴿اِنَّ الَّذِيْنَ لَا يَرْجُوْنَ لِقَآءَنَا﴾ (زمونږ دملاقات نه منکر وائي چه په مونږ باندې فرشتې ولې نه نازليږي ، الله ﷻ مونږ ته ولې نه مخامخ کيږي ؟ الخ. او په بل مقام کښې فرمائي چه ﴿بَلْ يُرِيْدُ كُلُّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ اَنْ يُّؤْتٰى صُحُفًا مُّنَشَّرَةً﴾ په دوی کښې هر سړې دا غواړي چه هغه ته دې پخپله يو کتاب ورکړې شي ، وغيره وغيره.

دعناد په وجه د معجزاتو مطالبه کول:- دا آيت صفا وائي چه د عربو مشرکانو د رسول کريم ﷺ نه صرف دعناد او تکبر په وجه د داسې ځيزونو مطالبه کړې وه، داشان دا مطالبه هم ددې مشرکانو وه او ددوی نه مخکښې اهل کتابو هم داسې فضول سوالات کړي وو.ارشاد دې چه ﴿يَسْئَلُكَ اَهْلُ الْكِتٰبِ اَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ الخ﴾ (اهل کتاب ستاسونه دا غواړي چه تاسو په دوی باندې څه کتاب نازل کړئي او د حضرت عيسى عليه السلام نه هم دوی ددې نه زيات غټ سوال کړې وو. هغوی ته نې ونيلي وو چه مونږ ته الله ﷻ مخامخ اوښايه). او په بل ځائې کښې (اهل کتابو ته) فرمان دې چه کله تاسو اووئيل چه اې موسى عليه السلام مونږ په تاسو باندې بالکل ايمان نه راوړو تر کومې چه رب مونږته مخامخ ځان اونه ښائې.

قوله تعالى:- تَشَابَهَتْ قُلُوْبُهُمْ ط

د کافرو په زړونو کښې مشابهت:- بيا فرمائي چه ددوی اودهغوی زړونه يوشان او مشابه دي يعنې ددې مشرکانو زړونه د نوروکافرو پشان دي. او په بل مقام باندې فرمائي چه خلقو هم خپلو نبيانو ته جادوګر او ليوني ونيلي وو، دوی هم دهغوی موافقت اوکړو.

قوله تعالى:- قَدْ بَيَّنَّا الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يُّوْقِنُوْنَ

اهل يقين دپاره د اياتونو کفايت:- بيا فرمائي چه مونږ يقين والو ته خپل آيتونه بيان کړل ددې نه درسول تصديق ښکاره دې. دڅه بل ځيز طلب کولو حاجت باقي نشته دې ، هم دا نښې دايمان والو دپاره کافي دي. خو چه دچا په زړونوباندې مهر لګيدلې دې نو هغوی ته دهيڅ يو آيت نه څه فائده نه وی لکه فرمائي چه ﴿اِنَّ الَّذِيْنَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ الخ﴾ (چه په دوی باندې ستا درب خبره ښکاره شوې ده هغوی ايمان نه راوړي اګر چه دوی ته ټول آياتونه راشي تر کومې پورې چه دوی دردناك عذاب اونه ګوري).

---

١) ابن ابي حاتم : ١ / ٣٥٢) -

٢) ابن ابي حاتم : ١ / ٣٥٢) -

بِشِيرًا	بِالْحَقِّ	إِنَّآ أَرْسَلْنٰكَ
زيري وركونكي	په حق سره	بيشكه ليږلي ئې مونږ ته
(او ددې نه لويه نښه به څۀ وي چې) مونږ ته په حقه سره (د جنت) زيري وركونكي		

عَنْ أَصْحٰبِ الْجَحِيمِ ﴿۱۱۹﴾	وَّلَا تُسْـَٔلُ	وَّنَذِيرًا
په باره دخاوندانو د دوزخ كښې	اونۀ به كيږې ستانه تپوس	اويرونكي
او (دعذاب نه) ويرونكي ليږلي ئې اوستانه به ددوزخيانوباره كښې تپوس نه كيږي		

په پيغمبرصرف تبليغ دي:- حديث پاك كښې د جنت خوشخبرى او د جهنم نه ويرل دى. د ﴿لَاتُسْئَلُ﴾ دويم قرات ﴿مَاتُسْئَلُ﴾ هم دې .اود حضرت ابن مسعود ﷺ په قرات كښې ﴿لَنْ تُسْئَلُ﴾ دې. يعنى ستانه به دكافرو په حقله سوال نشى كولې. لكه فرمائى چه ﴿فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلٰغُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ﴾ (ستا كار صرف رسول دى ، حساب خو زمونږ په ذمه دې) او فرمائى چه ﴿وَفَذَكِّرْ إِنَّمَآ أَنتَ مُذَكِّرٌ لَّسْتَ عَلَيْهِم بِمُصَيْطِرٍ﴾ (ته نصيحت كوه ته صرف نصيحت كولووالا ئې ته په دوى باندې داروغه نه ئې).او په بل مقام كښې فرمائى چه ﴿نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ﴾ (مونږته ددوى خبرې ښه معلومې دى ته په دوى باندې زور كونكې نه يې ته دقران پاك په ذريعه دوى ته نصيحت اوكړه چه دقيامت نه اوويريږى). هم ددې مضمون نور آيتونه هم ډيردى.په يو قرات كښې ﴿ولاتسئلنى﴾ هم دې.يعنى ائې نبى ﷺ ددې جهنميانو په باره كښې څما نه تپوس مه كوه.

عبدالرزاق كښې دى چه رسول كريم ﷺ اوفرمائيل چه كاش ماته دخپل مور پلار حال معلوم وې ، كاش چه ماته دخپل مور پلار حال معلوم وې ، كاش چه ماته دخپل مور پلار حال معلوم وې. نو په دې باندې دا فرمان نازل شو ، بيا تر آخره پورې رسول كريم ﷺ د خپل مور پلار باره كښې ذكر اونكړو[1] ابن جرير رحمه الله هم په روايت د موسى بن عبيده رحمه الله وارد كړى دى خو په راوى باندې كلام دې. قرطبى رحمه الله وائى چه مطلب دادې چه جهنميانو حال دومره خراب او بد دې چه ته هيڅ تپوس مه كوه.

درسول كريم ﷺ د والدينودكفر او ايمان بيان:- قرطبى رحمه الله په تذكره كښې يو روايت نقل كړې دې چه د رسول كريم ﷺ والدين ژوندى كړې شو او هغوى ايمان راوړو. او په صحيح مسلم كښې يو حديث دې چه په هغې كښې رسول كريم ﷺ دچا په سوال باندې اوفرمائيل څما پلار آوستا پلار په اور كښې دى. ددې جواب هم په هغه ځائې كښې دې[2] خو يادساتل پكار دى چه د رسول كريم ﷺ مور پلار دژوندى كيدو حديث په صحاح سته وغيره كښې نشته دې اوددې اسناد ضعيف دى والله اعلم.

ابن جرير رحمه الله يو مرسل حديث كښې فرمائى چه رسول كريم ﷺ يو ورځ تپوس اوكړو چه څما مور پلارچرته دې ؟ نو په دې باندې دا آيت نازل شو. ابن جرير رحمه الله ددې ترديد كړې دې او فرمائى چه دا محال دى چه رسول كريم ﷺ دخپل مور پلار باره كښې شك اوكړى. رومبې قرات صحيح دې. خو مونږ ته په امام همام باندې تعجب دې چه هغه دې ته محال څنګه اووئيل ؟ ممكن دى چه دا واقعه دهغه وخت وى چه كله رسول كريم ﷺ دخپل موريلار دپاره استغفار كولو. اوانجام ورته معلوم نه وو. بيا چه كله ورته ددې دواړو حالت معلوم شو نو رسول كريم ﷺ دا پرينښودل او بيزارئى ئې ظاهره كړه او صفا ئې اوفرمائيل هغه دواړه جهنميان دى لكه څنګه چه دصحيح حديث نه ثابت شوى دى او ددې نور هم ډير مثالونه دى.

---

[1]) اخرجه عبدالرزاق فى تفسير: ۱۲۶، الطبرى: ۱۸۷۷،)-

[2]) صحيح مسلم ، كتاب الايمان باب بيان ان من مات على الكفر..... ۲۰۳)-

په تورات کښې د نبی کریم صلی الله علیه وسلم صفتونه:- مسند احمد کښې دی چه حضرت عبدالله بن عمرو بن عاص ﷺ نه حضرت عطاء بن یسار رحمه الله تپوس اوکړو چه د رسول کریم ﷺ صفت او ثناء په تورات کښې څنګه ده ؟ نو دوی اوفرمائیل چه آو په الله ﷻ قسم چه کوم صفتونه د رسول کریم ﷺ په قران پاك کښې دی هم هغه په تورات کښې دی . په تورات کښې دی چه انې نبی ﷺ مونږ ته ګواه او زیری ورکوونکی او ویرولو والا او دان پرهو بچ کولو والا لیږلې ئې ته خما بنده او خما رسول ئې ، ما ستا نوم متوکل اېښودې دې. نو نه خو بدزبانه ئې نه سخت زړه ، نه بداخلاقه ، نه په بازارونو کښې شور کولو والا ، نه دبدئی په بدله کښې بدئی کولو والا ئې. بلکه ته خو معاف کولو والا ئې، الله ﷻ به هغه تر هغه وخته پورې ددنیا نه اوچتوی تر څو چه دهغه په وجه دین صحیح نه کړی او درست ئې نکړی او خلق د ﴿لااله الاالله﴾ اقرار اونکړی. اوددوی ړندې سترګې غړې نشی . اوددوی کاڼه غوږونه اورېدونکی نشی . او ددوی زنګ شوی زړونه صفا نشی. دبخاری په کتاب البیوع کښې هم دا حدیث دې چه او په کتاب التفسیر کښې هم [1] ابن مردویه کښې ددې روایت نه پس دی چه عطاء وائی چه څه بیا لاړم اود حضرت کعب ﷺ نه مې دا سوال اوکړو نو هغوی هم دا جواب راکړو.

وَلَنْ تَرْضٰى

| اوهیڅکله به راضی نشی

|اوستا نه یهود او

عَنْكَ الْيَهُوْدُ وَلَا النَّصٰرٰى حَتّٰى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ ؕ قُلْ

ستانه| یهودیان| اونۀ عیسایان| ترهغې پورې| چې ته روان شې|په طریقې دهغوئ| ورته اووایه

نصاری هیڅکله نه راضی کیږی | ترڅو چې ته ددوئ د مذهب تابعداری اونکړې| ورته اووایه

اِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰى ؕ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَآءَهُمْ

چې بیشکه لاربنودنه دالله| بس هغه حقیقی لاربنودنه ده| اوکه چرې تابعداری اوکړه تا | دخواهشاتو دهغوئ

چې الله ماته کومه لار خودلې ده| هم هغه سمه لار ده| اوکه ته ددوی خواهشاتو پسې روان شوې

بَعْدَ الَّذِیْ جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ مَا لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَّلِیٍّ وَّلَا نَصِیْرٍ ﴿۱۲۰﴾

روستو دهغې نه| چې راغلې دې تاته|علم |نو نشته ستا دپاره|دالله نه سوا|څوك دوست|اونۀ مددګار

دپوره علم نه پس نوالله (د عذاب) نه دبچ ساتلو به ستا هیڅ دوست او مددګار پیدانشی

اَلَّذِیْنَ اٰتَیْنٰهُمُ الْكِتٰبَ یَتْلُوْنَهٗ حَقَّ

هغه کسان | چې ورکړې دې مونږ هغوئ ته|کتاب | هغوئ لولی هغه کتاب |الکه څنګه چې حق دې

هغه خلق چاته چې مونږ کتاب (توارت) ورکړې دې اوهغوی په حقه د هغې کتاب تلاوت کوی

تِلَاوَتِهٖ ؕ اُولٰٓئِكَ یُؤْمِنُوْنَ بِهٖ ؕ وَمَنْ یَّكْفُرْ بِهٖ

دوینا دهغې| هغوئ | ایمان راوړی | په هغې باندې| اوچاچې انکاراوکړه | دهغې نه

هغوئ په دې کتاب (قران) هم ایمان راوړی (اوقران دچا منت کونکې نه دې) |اوڅوک چې ترې انکار اوکړی

---

[1] صحیح بخاری : کتاب البیوع ، باب کراهیة السخب فی السوق: ۲۱۲۵، کتاب التفسیر ، باب (انا ارسلناک شاهدا و مبشرا ونذیرا) ۴۸۳۸)-

فَأُولَٰٓئِكَ	هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿۱۲۱﴾
نو هغوئ	په اصل کښې نقصان موندونکي دي
نوهغوئ يوازې خپل تاوان کوي	

قوله تعالى:- وَلَنْ تَرْضٰى عَنْكَ الْيَهُوْدُ وَلَا النَّصٰرٰى
ددې پورتنې آيت مطلب دا دې چه خلق هيڅ کله ستانه نۀ راضي کيږي. ته دوی پريږده او د رب په رضا پسې روان شه. دوی ته د رسالت دعوت اورسوه. حق دين هغه دې چه کوم الله ﷻ تاته درکړې دې. ته په دې باندې قائم اوسه. په حديث کښې دی چه خما دامت يو جماعت به په حق قائم وی او دنورو مقابله به کوی او غلبې سره به وی. تر دې پورې چې قيامت راشي. (۱)
د باطل پرستو د تابعدارئ ممانعت:- بيا خپل نبي ته خطاب کوی او خبردارې ورکوی چې بالکل ددوی د رضا او د صلحې دپاره په خپل دين کښې سستي مه کوه. دوی طرفته مه تيتيږه. اونه ددوی خبره منه. فقهاء کرامو ددې آيت نه استدلال کړې دې چه کفر يو مذهب دې که هغه يهودی وی او که نصراني وی يا بل يو وی، ځکه چه ملت لفظ په دې ځائې کښې مفرد راغلې دې لکه څنګه چه په بل مقام باندې دی چه ﴿ لَكُمْ دِيْنُكُمْ وَلِيَ دِيْنِ ﴾ (ستاسودپاره ستاسو دين او زما دپاره خما دين دې) . په دې استدلال باندې ددې مسئلې بنياد اېښودې شوې دې مسلمان او کافر په خپلو کښې وارثان نشی کيدلې اوکافران په خپلو کښې ديو بل وارثان کيديشي. که هغوی د يو قسم کافران وی او که دبيل بيل کفر کافر وی. د امام شافعي رحمه الله او امام ابوحنيفه رحمه الله هم دامذهب دې. او امام احمد رحمه الله نه هم په يو روايت کښې دا نقل دی. او په بل روايت کښې دی چه امام احمد رحمه الله او امام مالک رحمه الله نه دا قول روايت دې چه دوه مختلف مذهبونو والا خپلو کښې ديو بل وارثان نشی جوړيدې ، يو صحيح حديث کښې هم دا مضمون راغلې دې. (۲)والله اعلم.

مختلف دين والا يو بل نه ميراث نشي اوړې

مسلک حنفي:- هرکله چې دينونه مختلف وی مثلاً يو مسلمان وی او بل کافر وی نو اګرچې په نسب کښې ډير نزدې وی بيا هم د يو بل ميراث نشی اوړې (سراجی فصل في الموانع صفحه ۲)-
قوله تعالى:- اَلَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ يَتْلُوْنَهٗ حَقَّ تِلَاوَتِهٖ
دتلاوت حق څه دې:- بيا فرمائي چه مونږ چاته کتاب ورکړې دې هغوی دتلاوت حق ادا کوی او لولی ئې. قتاده رحمه الله وائي چه ددې نه مراد يهود اونصرانيان دی. او په بل روايت کښې دی چه ددې نه اصحاب درسول الله ﷺ مراد دی ① حضرت عمر فاروق فرمائي چه دتلاوت حق دا دې چه دجنت د ذکر په وخت کښې دجنت سوال وی او دجهنم دذکر په وخت کښې ددې نه پناه غوښتل وی(۳) ② حضرت ابن مسعود رضی الله عنه فرمائي چه دحرام اوحلال پيژندل ، کلمات په خپل ځای ادا کول کمې زياتې نه کول وغيره هم دا دتلاوت حق ادا کول دی(۴) ③ حسن بصری رحمه الله فرمائي چه واضح آيتونو باندې عمل کول ، متشابه آيتونو باندې ايمان راوړل ، مشکلات دعالمانو په وړاندې پيش کول دتلاوت حق سره ونيل دی ④ حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه ددې مطلب د اتباع حق ادا کول هم روايت شوې دې. نو تلاوت په معنی داتباع دې. لکه څنګه چه ﴿وَالْقَمَرِ اِذَا تَلٰىهَا﴾ کښې دی. يو مرفوع حديث کښې ددې هم دا معنی روايت

---

[1] صحيح مسلم : ۱۹۲۲)-
[2] ابن ماجة كتاب الفرائض باب ميراث اهل الاسلام من اهل الشرك: ۲۷۳۱، وهو صحيح)-
[3] القرطبي : ۹۵/۲)-
[4] الطبري: ۵۶۷/۲)-

شوې ده. خو ددې بعضې راویان مجهول دي اګر چه معنی صحیح ده. حضرت موسی اشعري ﷺ فرمائي چه د قران پاك اتباع کولو والا دجنت په باغیچو کښې کوزیدو والا دي. د حضرت عمر فاروق ﷺ د تفسیر مطابق دا هم روایت دي چه رسول کریم ﷺ چه به کله د رحمت دذکر آیت لوستلو نو ادریدلو به اوداﷲ ﷻ نه به ئې د رحمت طلب کولو اوکله چه به ئې دعذاب آیت تلاوت کولو نو اودریدلو به اوالله ﷻ نه به ئې پناه غوښتله. (۱)

قوله تعالی:- أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ

د بعضې اهل کتابو په قران ایمان راوړل:-بیا فرمائي چه په دې باندې ایمان هم دا خلق ساتي. یعني چه کوم اهل کتاب خپل کتاب لره ښه په سوچ او پوهې سره تلاوت کوي ، دغه خلق د قران عظیم الشان نه متاثره شي او په دې خامخا ایمان راوړي. لکه یو ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿ وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَاةَ ﴾ (که دوی په تورات او انجیل باندې او داﷲ ﷻ دطرفنه په نازل شوی څیزباندې قائم پاتې وې نو دوی ته به د پورته نه او دلاندې نه خوراك ملاویدو الخ) او فرمائي چه ﴿قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ حَتَّىٰ تُقِيمُوا التَّوْرَاةَ وَالْإِنجِيلَ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ﴾ اې اهل کتابو ترکومې پورې چه تاسو په تورات او انجیل او هغه څیز چه ستاسو طرفته نازل شوې دې په هغې قائم پاتې نشئ، نو تر هغه پورې تاسو په هیڅ څیزباندې نه یئ ددې قائم ساتل لازم دی چه په دې کښې څه دی هغه رښتیا اومنئ، او په دې کښې د رسول کریم ﷺ ذکر او د رسول کریم ﷺ صفات اود رسول کریم ﷺ دتابعدارئې حکم دې ، ددوی همرکابي تړول هر څه موجود دي. او په بل مقام باندې فرمائي چه کوم خلق د اُمي نبي تابعداري کوي ، چه دکوم رسول ذکر او تصدیق په خپل کتاب تورات اوانجیل کښې هم دوی لیکلې شوی ګوري . او په بل مقام باندې فرمائي چه ﴿إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِن قَبْلِهِ﴾ (تاسو که ایمان راوړئې اوکه راونړئې چه چاته ددې نه مخکښې علم ورکړې شوې دې په هغوی باندې چه کله داﷲ ﷻ دکتاب تلاوت کیږي نودوی په سجده کښې پریوزي اووائي چه زمونږ رب پاك دې اوزمونږ درب وعده بالکل رښتونې او صحیح ده. او په بل ځائې کښې دي چه کومو خلقو ته مونږددې نه مخکښې کتاب ورکړې وو هغوی هم په دې باندې ایمان راوړي او کله چه په هغوی ته دا لوستلې شي نوهغوی دخپل ایمان اقرار کوي او وائي چه مونږ خودا د مخکښې نه منو،دوی ته به ددوی دصبر دوچند اجر ورکولې شي. دا خلق بدئي لره په نیکئ سره لرې کوي. زمونږ په ورکړه کښې خیرات کوي . په بل مقام باندې فرمائي چه﴿وَقُل لِّلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ﴾ (دې لوستونکو او نه لوستونکي ته اووایه چه آیا تاسو اسلام قبلوئې ؟ که دوی اومني نو په لار دي اوکه نه مني نو په تاباندې صرف تبلیغ دې ، اﷲ ﷻ خپلوبندګان ښه وینې.

قوله تعالی:- فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ

ایمان نه راوړونکي تاوانیان دي:- هم په دې وجه فرمائي چه په هغه ذات باندې کفر کونکې په نقصان کښې دي. لکه فرمائي چه ﴿ وَمَن يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ ﴾ چه څوك هم دهغه سره کفر کوي نو هغوی په نقصان کښې دي. په صحیح حدیث کښې دي چه دهغه ذات قسم چه دهغه لاسو کښې زما ساه ده په دې امت کښې څوك زما واوري که هغه یهودي وي اوکه نصراني او بیا هم په ما باندې ایمان راونړي نو هغه جهنمي دي.(۲)

(۱) ابن ماجه: ۱۳۵۱، صحیح مسلم : کتاب صلاة المسافرين ، باب استحباب تطويل القراءة فى صلاة الليل : ۱۸۱٤)-

(۲) صحيح مسلم : كتاب الايمان ، باب وجوب الايمان برسالة نبينا: ......۱۵۳)-

يٰبَنِيْٓ اِسْرَاۗءِيْلَ	اذْكُرُوْا	نِعْمَتِيَ	الَّتِيْٓ
اے بني اسرائيلو	ياد كړئ	نعمت زما	هغه

اې دحضرت يعقوب(عليه السلام) اولاده ځما هغه نعمت يادکړئ

اَنْعَمْتُ	عَلَيْكُمْ	وَاَنِّىْ	فَضَّلْتُكُمْ	عَلَى الْعٰلَمِيْنَ۝	وَاتَّقُوْا
چې ماكړې وو	په تاسو باندې	اوبل دا چې ما	غوره كړې وئ تاسو	په خلقو	اواويرېږئ

چې په تاسومې کړې وو اوتاسومې (دخپلې زمانې) په ټولوخلقوغوره کړې وئ او ويرېږئ

يَوْمًا	لَّا تَجْزِيْ	نَفْسٌ	عَنْ نَّفْسٍ	شَيْـــًٔـا
دهغه ورځې نه	چې نۀ به شي وركولې	په بدله كښې يو نفس	دبل يونفس نه	هيڅ څيز

دهغې ورځې (دنيولونه) چې هيڅوک به د هيچا په کار رانشي (که پلار وي اوکه اولاد اوکه ياران)

وَّلَا يُقْبَلُ	مِنْهَا	عَدْلٌ	وَّلَا تَنْفَعُهَا	شَفَاعَةٌ	وَّلَا
اونۀ به شي قبلولې	ددغه نفس نه	فديه	اونۀ به وركوي فائده دغه نفس ته	سفارش	اونۀ به

اونه بۀ دچانه نه فديه قبوله کړې شي اونه به چاته سفارش فائده اورسوي اونه به (دکافرانو)

هُمْ	يُنْصَرُوْنَ۝
دهغوئ سره	مدداوكړې شي

هيڅ قسمه مدداوکړې شي

تاكيدي خطاب:- مخکښې خو تقريباً په دې موضوع باندې ايت تير شوې دې اودهغې مفصل تفسير هم بيان شوې دې. په دې ځائې کښې صرف دتاکيد په طور ذکر کړې شوې دې او دوی ته دامي نبي دتابعدارئ رغبت ورکړې شوې دې. چه دهغه صفتونه به دوی په خپلو کتابونو کښې لوستل. چه دهغه کار او نوم مبارك هم ليکلې شوې وو. د رسول کريم ﷺ د امت ذکر هم په دې کښې موجود دې. نو دوی لره ددې دپېژنولو او دالله ﷻ دنورو نعمتونو دپېژنولو په وجه ويرولې شي. او ددنياوی او دينی نعمتونو ذکر کولې شي. اوپه عربو کښې چه ددوی دتره (اسماعيل عليه السلام) ځامن دی. دالله ﷻ چه کوم نعمت راغلې دې ، په هغې کښې خاتم النبين الله ﷺ راوليږلو هغه سره حسد نه کوی او دنبی په مخالفت او ددوی په تکذيب باندې د نه راضی کيدو هدايت ورکولې شي.

وَاِذِ	ابْتَلٰٓى	اِبْرٰهٖمَ	رَبُّهٗ	بِكَلِمٰتٍ
اويادكړئ كله چې	ازآمايو	ابراهيم لره	رب د هغه	په خوخبرو

اوياد کړه هغه وخت چې دابراهيم رب په يوڅوخبرو کښې دهغه آزمينښت اوکړو

فَاَتَمَّهُنَّ ۭ	قَالَ	اِنِّىْ	جَاعِلُكَ	لِلنَّاسِ	اِمَامًا ۭ
نو هغه پوره كړې هغه خبرې	اووئيل الله	چې زه	جوړونكې يم تالره	دپاره دخلقو	پيشوا

نوهغه ټول حکمونه په ځائې کړل الله ورته اوفرمائيل چې زه تا د خلقو دپاره پيشوا کرځوم هغه اووئيل چې

قَالَ	وَمِنْ ذُرِّيَّتِي	قَالَ	لَا يَنَالُ	عَهْدِي الظّٰلِمِينَ
اوونیل ابراهیم	او د اولاد زما نه هم اوګرځوي	اوونیل الله	نه شاملیږي	وعده زما ظالمانو ته

زما په اولاد کښې هم (داسلسله قائمه اوساته) الله ورته اوونیل چې (ښه ده خو) زما وعده د ظالمانو په حق کښې نه ده

په توحید کښې د دنیا امام: - په دې ایت کښې د خلیل الله حضرت ابراهیم ﷺ د بزرګۍ بیان دې چه په توحید کښې د دنیا امام دې. چه هغه په تکلیفونو باندې صبر اوکړو او د الله ﷻ د احکامو پوره کولو کښې ثابت قدم پاتې شو . فرمانی چه انې نبی ﷺ ! چه ته دا مشرکان او اهل کتاب چه د ملت ابراهیمی دعویدار دی ، لږ خو دوی ته ابراهیم ﷺ د فرمانبردارئی اود اطاعت واقعات واوروه چه دوی ته معلومه شی چه په دین حنیف باندې اوپه اسوه ابراهیم باندې څوك قائم دی ؟ هغه خوته ﷺ او ستا اصحاب ﷺ دی .

د دې معنی تائیدی ایاتونه: ① اوپه قران پاك کښې په بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿وَاِبْرٰهِيْمَ الَّذِيْ وَفّٰىٓ﴾ (او ابراهیم ﷺ هغه دې چه هغه پوره وفاداري اوخودله) ② او په بل مقام باندې فرمائی چه ﴿اِنَّ اِبْرٰهِيْمَ كَانَ اُمَّةً قَانِتًا﴾ (ابراهیم ﷺ د خلقو پیشوا د الله ﷻ فرمانبردار ، مخلص او د نعمت شکرګزار وو). هغه الله ﷻ خوښ کړې وو او په نیغه لار ې راوستلو. هغه ته مونږ په دنیا کښې نیکی ورکړې وه او په آخرت کښې به د نیکانو په ډله کښې وی بیا مونږ انې نبی ﷺ ستا طرفته وحی نازله کړه ، ته د حضرت ابراهیم ﷺ د ملت په نقش قدم باندې روان شه او هغه د مشرکانو نه نه وو ③ او په بل مقام باندې ارشاددې چه حضرت ابراهیم ﷺ نه یهودی وو ، نه نصراني وو ، اونه مشرك وو. بلکه خالص مسلمان وو اوهغه قربت اونزدیکت کښې هغه سړې دې چه د هغه د تعلیم تابع وی او ادا نبی ابتلاء او ایمان والا ، د دې ایمان والو الله ﷻ پخپله دوست دې. دابتلاء معنی امتحان او آزمیښت ده.

کلمات کوم کوم دی ؟: ① د کلماتو نه مراددشریعت حکم او ممانعت وغیره دې. ② کلماتو نه مراد کلمات دتقدیر هم وی.لکه دحضرت مریم علیها السلام په باره کښې ارشاد دې چه ﴿وَصَدَّقَتْ بِكَلِمٰتِ رَبِّهَا﴾ (هغې دخپل درب کلماتو تصدیق اوکړو اودهغه دلیك شوی هم ، هغه ډیره فرمانبرداره وه) ③ اود کلمات نه مراد کلمات شرعیه هم وی ﴿وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَّعَدْلًا﴾ (دالله ﷻ شرعی کلمات صداقت او عدل سره پوره شوي) ، داکلمات یا خو ربنتیا خبرې دی یا طلب دعدل دې. غرض د دې کلماتو دپورا کیدو په بدله کښې دوی ته دامامت درجه ملاؤشوه.

دکلماتو باره کښې اقوال: - د دې کلماتو په باره کښې ډیر اقوال دی.لکه احکام دحج ، بریت کمول ، خوله کښې اوبه اچولو،پوره صفا کول،دسر ویښته خرئیل یا ساتل اوپه دې کښې لاره ویستل ، نوکونه پریکول،دنامه نه لاندې ویښته خرئیل،سنت (ختنه) کول ، دترخ ویښته خرئیل،د متیازو نه پس استنجاء کول،دجمعې په ورځ غسل کول،طواف کول،د صفاو مروه په مینځ کښې سعی کول ، رمی جمارکول،طواف افاضه کول وغیره.

لس خصلتونه د سورة توبه :حضرت عبدالله بن مسعود فرمائی چه د دې نه پوره اسلام مراد دې چه د دې درې حصې دی،دلسو بیان په سورت براءت کښې دې.د ﴿اَلتَّآئِبُوْنَ﴾ نه تر ﴿الْمُؤْمِنِيْنَ﴾ پورې یعنی ① توبه کول ② عبادت کول ③ حمدبیانول ④ دالله تعالی په لار کښې تلل ⑤ رکوع کول ⑥ سجده کول ⑦ دنیکۍ حکم کول ⑧ دبدئی نه منع کول ، دالله ﷻ حفاظت کول ، ⑩ ایمان راوړل

لس خصلتونه د سورة مومنون اومعارج :- دلسو بیان د سوره مومنون په شروع کښې او په سورت معارج کښې ﴿قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُوْنَ﴾ یعنی ① مونځ په خشوع او خضوع سره کول ② لغو اوفضول خبرو او کارونونه مخ اړول ③ زکوة ورکول ④ دشرمګاه حفاظت کول ⑤ امانتداری کول ⑥ دوعدې پوره کول ⑦ په مونځ

باندې همیشوالې کول ⑧قیامت رښتونې ګڼړل ⑨د عذابونو نه ویریدل ⑩رښتونې شهادت باندې قائم پاتې کیدل .

لس خصلتونه د سورة احزاب :-دباقی لسو بیان په سورت احزاب کښې د ﴿اِنَّ الْمُسْلِمِيْنَ﴾ نه تر ﴿عَظِيْمًا﴾ پورې دې.یعنی ①اسلام راوړل ②ایمان راوړل ③قران پاك وئیل④رښتیا وئیل ⑤صبر کول ⑥عاجزی کول ⑦خیرات ورکول ⑧ روژه نیول ⑨، دبدکارئی نه بچ کیدل ⑩دالله ﷻ ذکر هر وخت کثرت سره کول،ددې دیرشو احکامو عامل (عمل کوونکې) وی نوهغه دپوره اسلام پابند دې . او دالله ﷻ د عذابونو نه بری دې.

دکلمات ابراهیمی مزید وضاحت:- ①په کلمات ابراهیمی کښې دخپل قوم نه جدا کیدل ②د وخت د بادشاه نه نه ویریدل ③او هغه ته تبلیغ کول ④بیا دالله ﷻ په لار کښې چه کوم مصیبت راشی په هغې باندې صبر کول ⑤بیا وطن او کور وغیره پریښودل او هجرت کول⑥میلمستوب ⑦جانی اومالی مصیبتونه دالله ﷻ په لار کښې برداشت کول ⑧، تردې پورې چه بچې دالله ﷻ په لار کښې قربانول او هغه هم په خپل لاس سره،داټول احکام خلیل الله حضرت ابراهیم ﷺ پوره کړل.

دامتحان نور اجزاء:- ①په نمر ②سپوږمۍ او ③ستورو سره هم ددوی آزمیښت اوشو④امامت سره، ⑤د بیت الله جوړولو حکم سره⑥احکام حج سره ⑦مقام ابراهیم سره ⑧دبیت الله شریف داوسیدونکو په روزئ سره⑨حضرت محمد ﷺ لره ددوی په دین باندې دلیرلو سره هم آزمیښت اوشو. الله ﷻ اوفرمائیل چه اني خلیل الله ! ځه په تا آزمیښت کوم ، ګورم چه څه کوې ؟نو حضرت ابراهیم ﷺ اوفرمائیل مالره دخلقو امام جوړ کړه .کعبه دخلقو د ثواب او د اجتماع مرکز جوړ کړه. ددې ځائې خلقو ته امن ورکړه .مونږ لره فرمانبردار مسلمانان جوړ کړه. زمونږ په اولاد کښې یو فرمانبرداره ډله جوړه کړه. ددې ځائې خلقو ته د میوې روزی ورکړه .داټولې خبرې الله ﷻ پوره کړې . اوداټول نعمتونه دوی ته ورکړې شو. صرف یو خواهش پوره نه شو ، فرمائیلی ئې وو چه زما اولاد ته امامت ملاؤ شی ، نو جواب ملاؤ شو چه زما وعده ظالمانو دپاره نه ده. دکلماتو نه مراد آیتونه دی.

سنت دابراهیمی ﷺ :- په مؤطا وغیره کښې دی چه دټولو نه مخکښې سنت (ختنه)کونکې د ،دټولو نه مخکښې میلمستیا کونکې،دټولو نه مخکښې نوکونو کټ کولووالا ،دټولو نه مخکښې بریتو لره کټ کوونکې،دټولو نه مخکښې سپین ویښتو کتونکې صرف حضرت ابراهیم ﷺ دې. دسپینو ویښتو په کتوسره حضرت ابراهیم ﷺ تپوس اوکړو چه یا الله ﷻ دا څه دی ؟ جواب ملاؤ شو چه دا وقار او عزت دې. وې وئیل چه اني الله ﷻ بیا خو دا زیات کړه. (¹)دټولو نه مخکښې په منبر باندې خطبه ورکونکې ، دټولو نه مخکښې قاصد لیږونکې،دټولو نه مخکښې توره چلونکې،دټولونه مخکښې مسواك کونکې،دټولو نه مخکښې په اوبو سره استنجا کونکې،دټولو نه مخکښې پائجامه اغوستونکې حضرت ابراهیم خلیل الله وو.

په یو غیر ثابت حدیث کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل که ځه منبر جوړ کړم نو زما پلار حضرت ابراهیم ﷺ هم جوړکړې وو. اوکه لرګې (همسا) په لاس کښې واخلم نو داهم زما دپلار سنت دی.(²) دمختلفو صحابه کرامو ﷺ او تابعینو وغیره چه د کلماتو په تفسیر کښې څه وئیلی وو هغه مونږ بیان کړل. او صحیح هم دادی چه دا ټولې خبرې په دې کلماتو کښې وې . د څه خاص تخصیص څه قوی وجه ملاؤ نشوه ، والله اعلم.

---

¹) الموطا : ۹۲۲/۲، عن سعید المسیب وسنده صحیح)-

²) البزار: ۶۳۳)-

لس دفطرت خبرې:- په صحيح مسلم كښې د حضرت عائشه رضي الله عنها نه روايت دې نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه لس خبرې د فطرت دى او اصل دين دې. ① بريت كمول ② ږيره لويول ③ مسواك كول ④ په پوزه كښې اوبه اچول ⑤ نوكونه پريكول ⑥ دګوتو سرونه وينځل ⑦ د ترخ ويښته ويستل ⑧ دنامه نه لاندې ويښته خرئيل ⑨ استنجا كول. راوى وائى خما نه لسمه خبره هيره شوېده. (١)شائد چه په خوله كښې اوبه اچول وو.

په بخارى اومسلم كښې دى چه نبى كريم ﷺ فرمائى چه پنځه خبرې دفطرت دى ① ختنه (سنت) كول ② دشرم ګاه ويښته اخستل ③ بريت كمول ④ نوكونه پريكول ⑤ (٢)دترخ ويښته خرئيل. په يو حديث كښې دى چه حضرت ابراهيم خليل الله عليه السلام ته وفا كولو والا په دې وجه اوونيلې شو چه هغوى به دهر سحرپه وخت كښې ﴿ فَسُبْحٰنَ اللّٰهِ حِيْنَ تُمْسُوْنَ وَحِيْنَ تُصْبِحُوْنَ ۝ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَعَشِيًّا وَّحِيْنَ تُظْهِرُوْنَ ۝ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ وَكَذٰلِكَ تُخْرَجُوْنَ ۝﴾ ونيل. (٣) په يو روايت كښې دى چه په هره ورځ كښې به ئې څلور ركعته كول، خودا دواړه احاديث ضعيف دى. اوپه دې كښې ډير راويان ضعيف دى. اود ضعف ډير وجوهات دى. بلكه دهغه روايت ذكر د ضعف دذكر نه بغير بيانول جائز نه دى. متن هم په ضعف باندې دلالت كوى.

قوله تعالى:- قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِيْ ۭ

حضرت ابراهيم خليل الله عليه السلام چه دخپل امامت زيرې واوريدو نو دخپل اولاد دپاره ئې هم دا دعا كوله. اودا قبوله شوه خو دې سره دا هم اوونيلې شو چه ستاسو په اولاد كښې به ظالمان هم وى هغوى دپاره دا وعده نه ده. هغوى به امامان نشي جوړولې. سورت عنكبوت دا مطلب واضح كوى چه دخليل الله دا دعا هم قبوله شوه ،په هغه مقام باندې فرمائى چه ﴿ وَجَعَلْنَا فِيْ ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتٰبَ ﴾ (مونږ ددوى په اولاد كښې نبوت اوكتاب كيخودو). د حضرت ابراهيم عليه السلام نه پس چه څومره نبيان عليهم السلام او رسولان عليهم السلام راغلل نوهغه ټول د حضرت ابراهيم خليل الله عليه السلام په اولاد كښې وو. او چه څومره كتابونه نازل شو هغه ټول د حضرت ابراهيم خليل ا لله عليه السلام په اولاد كښې نازل شو (صلوت الله وسلامه عليهم اجمعين).

د ظالم اوعهد وضاحت:- په دې ځائې كښې دا خبر وركړې شوې دې چه د حضرت ابراهيم عليه السلام په اولاد كښې به ظلم كونكى هم وى. حضرت مجاهد رحمه الله فرمائى چه ددې مطلب دادې چه څه به ظالم لره امام نه جوړوم. دظالم نه مراد بعضو مشرك اخستې دې. دعهد نه مراد امر دې. حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائى چه ظالم لره دې د څه څيز ولى او مشر جوړ نه كړې شى. اګر چه هغه د حضرت ابراهيم عليه السلام د اولاد نه وى. د حضرت ابراهيم خليل الله عليه السلام دعا دهغوى په اولاد كښې د نيكانوپه حق كښې شوې ده. دا معنى هم شوې ده چه د ظالم هيڅ عهد نشته دې چه دهغه دې اطاعت اوكړې شى. دهغه عهددې مات كړې شى او پوره دې نكړې شى. اودا هم مطلب دې چه دقيامت په ورځ دالله ﷻ وعده دوى سره هيڅ نشته دې. په دنيا كښې خو دوى خوراك څكاك كوى او عيش و عشرت كوى. دعهد نه مراد دين هم دې.يعنى ستا اولاد ټول ايماندار نه دى لكه څنګه چه فرمائى چه﴿وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَّظَالِمٌ لِّنَفْسِهٖ مُبِيْنٌ ۝﴾(دهغوى په اولاد كښې نيك هم او خراب هم شته) اود اطاعت معنى هم كړې شوې ده يعنى

(١)صحيح مسلم : كتاب الطهارة باب خصالة الفطر : ٢٦١، ابوداود: ٥٣، ترمذى : ٢٧٥٨، نسائى : ٥٠٤٣)-

(٢)صحيح مسلم : كتاب اللباس باب قص الشوارب : ٥٨٨٩، صحيح مسلم: ٢٥٧)-

(٣) الطبرى : ١٩٤٠)،

اطاعت صرف نیکی او ښیګړه ده. اودعهد معنی نبوت هم ده.ابن خویز مندا مالکی رحمه الله فرمائی چه ظالم سړی نه خلیفه جوېدې نشی نه حاکم ،نه مفتی او نه ګواه او نه راوی.

وَاِذْ	جَعَلْنَا	الْبَيْتَ	مَثَابَةً	لِّلنَّاسِ	وَاَمْنًا
اوياد كړئ كله چې	مقرر كړو مونږ	دا كور	ځائ دثواب (مركز)	دپاره دخلقو	اوځائى دامن
او(ياد كړه)هغه وخت چې مونږ بيت الله (خانه كعبه)دخلقو دپاره دثواب اودامن ځائې مقرر كړو					
وَاتَّخِذُوْا	مِنْ مَّقَامِ اِبْرٰهٖمَ	مُصَلًّى			
اوحكم مواوكړو چې جوړ كړئ	دځائ داودريدودابراهيم نه	ځائې دمونځ			
اوخلقوته موحكم اوكړو چې تاسو په مقام ابراهيم كښې مونځونه كوئى					

قوله تعالى:- وَاِذْجَعَلْنَاالْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَاَمْنًا

بيت الله دامن او امان ځائې :- د ﴿مَثَابَةً﴾ نه مراد باربار راتلل ،حج به كوى او واپس به خى. خودتولو په زړه كښې به يو شوق وى. دهر هر ځائې نه به خلق رازى دې طرفته ډلې ډلې . دا دجمع كيدو ځائې دې ، هم دا دامن مقام دې. چه په دې كښې وسله نشى اوچتولې .دجاهليت په زمانه كښې هم ددې چاپير چل كښې لوټ مار كيدو خو په دې ځائې كښې به امن وو. چا به بل ته كنځل نه كول ، دا ځائې هميشه متبرك اوشريف وو، نيك روحونه به دې طرفته په شوق وو چه هر كال ددې زيارت اوكړى.خو خيال به نې دې طرفته وو. دا د حضرت ابراهيم خليل الله عليه السلام ددعا اثر دې ،حضرت ابراهيم عليه السلام دعاكړې وه چه ﴿فَاجْعَلْ اَفْئِدَةً مِّنَ النَّاسِ تَهْوِيْٓ اِلَيْهِمْ﴾ (ته دخلقو زړونه دې طرفته مائل كړه)په دې ځائې كښې كه څوك د پلاراو رور قاتل هم اووينى نو خاموش شى .په سورت مائده كښې دى چه ﴿ قِيٰمًا لِّلنَّاسِ﴾(دادخلقو دقيام ځائې دې).حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائى چه كه خلق حج كول پريږدى نو په زمكه به آسمان راپريوزى ددې كور دشرف په كتلو ددې د اول بانى حضرت ابراهيم خليل الله عليه السلام شرف ته خيال اوكړئى. الله تعالى فرمائى چه ﴿ وَاِذْ بَوَّاْنَا لِاِبْرٰهِيْمَ(مونږ دبيت الله ځائې ابراهيم ته وركړو او ورته مو اوويل چه مونږ سره څوك شريك مه جوړوه) او په بل مقام باندې دى چه ﴿ اِنَّ اَوَّلَ بَيْتٍ﴾ (دالله تعالى ړومبې كور مكه دې چه د بركت اود هدايت نه ښنبو دې).

قوله تعالى:- وَاتَّخِذُوْامِنْ مَّقَامِ اِبْرٰهٖمَ مُصَلًّى

مقام ابراهيم عليه السلام څه دې ؟ :- مقام ابراهيم نه مراد ټول حرم دې ،امن وامان والا .او خاص مقام ابراهيم هم دې .او پوره حج هم دې. لكه عرفات ، مشعر الحرام،منى،رمى وجمار،د صفا مروه طواف .مقام ابراهيم په اصل كښې هغه كاڼړې دې چه هغه د حضرت ابراهيم عليه السلام بى بى د اسماعيل عليه السلام د لمبلو دپاره ددوى د ښپنو لاندې ايښودې وو.([1])خو حضرت سعيد بن جبير رحمه الله وائى دا غلط دى، اصل كښې دا هغه كاڼړې دې چه په دې باندې اودريدو او حضرت ابراهيم عليه السلام به كعبه تعمير كوله.

مقام ابراهيم دمونځ ځائې كرځول:- د حضرت جابر يو اوږد حديث دې چه هركله نبى عليه السلام طواف اوكړو نو حضرت عمر فاروق رضي الله عنه مقام ابراهيم طرفته اشاره اوكړه او وې فرمائيل چه آيا هم دا زمونږ دپلار حضرت ابراهيم عليه السلام مقام دې ؟ حضرت نبى كريم عليه السلام اوفرمائيل چه آو. بيائې اوفرمائيل چه مونږ دې دا ولې قبله جوړه نكړو ؟ نو په دې باندې دا آيت نازل شو. په يو بل حديث كښې دى چه د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه په سوال باندې لږ وخت تير شوې وو چه دا حكم نازل شو. په يوبل حديث كښې دى چه دمكې

[1] الطبرى : ۳۵/۳-

دفتحې په ورځ حضرت عمر فاروق ﷺ مقام ابراهیم طرفته اشاره کړې وه اوتپوس ئې کړې وو چه ایا هم دا مقام ابراهیم دې چه مونږ ددې دقبلې جوړولو حکم راکړې شوې دې. رسول کریم ﷺ اوفرمائیل چه آو هم دا دې. (۱)

د حضرت عمر فاروق ﷺ فضیلت :- په صحیح بخاري کښې دی چه حضرت عمر فاروق ﷺ به فرمائیل چه ما دخپل رب سره په دریو خبرو کښې موافقت اوکړو، چه الله ﷻ ته منظور وو هغه ځما دژبې نه اووتل.① ما اووئیل ائې رسول کریم ﷺ کاش چې مونږ مقام ابراهیم لره د مانځه ځائې جوړه کړې وې نو حکم راغلو چه ﴿وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى﴾② ما اووئیل چه یارسول الله ﷺ امهات المومنین ته دپردې حکم ورکړه ، نو په دې باندې دپردې آیت نازل شو.③ هر کله چه ما ته معلومه شوه چه رسول کریم ﷺ د خپلو بیبیانو نه خفه دی نو څه لاړم او هغوی ته مې اووئیل که تاسو منع نه شوئې نو الله ﷻ به ستاسونه ښې بیبیانې ستاسویه بدله کښې خپل نبی ته ورکړي . نوپه دې باندې الله تعالی نازل اوفرمائیل چه ﴿عَسَىٰ رَبُّهُ﴾(۲) د دې حدیث ډیر سندونه دی او په ډیرو کتابونو کښې روایت شوې دې. په یو روایت کښې دی چه دبدر د قیدیانو په باره کښې هم د حضرت عمر فاروق ﷺ موافقت نقل شوې دې. دوی فرمائیلی وو چه ددوی نه فدیه مه اخلئ بلکه دوی دې قتل کړې شي. اوالله ﷻ ته هم دامنظور وو(۳) عبدالله بن ابی سلول چه هرکله مړ شو او رسول کریم ﷺ دهغې جنازه کله ادا کولو دپاره تیار شو نو ما وئیلی وو چه تاسو ﷺ به ددې منافق جنازه کوئی ؟ رسول کریم ﷺ څه په دې اوریلم. نو په دې باندې دا آیت نازل شو چه ﴿وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰ أَحَدٍ مِّنْهُم﴾ او رسول کریم ﷺ دداسې جنازو نه منع کړې شو.

دمقام ابراهیم نور تفصیل :- دابن جریج په روایت کښې دی چه رسول کریم ﷺ په ړومبني طواف کښې درې ځل رمی کړې وه یعنی په پهلوانئ سره تلل او څلور ځکرې ئې اولګولو. بیا دمقام ابراهیم شاته راغلل او دوه رکعته مونځ ئې اوکړو او دا آیت مبارك ئې تلاوت کړو چه ﴿وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى﴾. حضرت جابر ﷺ نه یو حدیث نقل دې چه مقام ابراهیم او دبیت الله شریف په مینځ کښې ولاړوو(۴) ددې احادیثو نه معلومه شوه چه دمقام ابراهیم نه مراد هغه کاڼړې دې چه په هغې باندې حضرت ابراهیم ﷺ دکعبې تعمیر کولو.حضرت اسماعیل ﷺ به دوی ته کاڼړې ورکول اوکعبه ئې تعمیر کوله او په دې کاڼړې به اودریدل ، څومره چه به دیوال اوچتیدو نوهغه ځائې ته به ئې اوړو ، اوداشان دکعبې دیوالونه پوره شو. ددې پوره بیان به دحضرت ابراهیم ﷺ په واقعه کښې راشی انشاء الله. په دې کاڼړې باندې ددوی د دواړو پښو نښې ښکاره وې چه عربو د جاهلیت دزمانې خلقو هم کتلی وو ، ابو طالب په خپله مشهوره قصیده کښې وئیلی دی چه :

وموطئ ابراهیم فی الصخر رطبة علی قدمیه حافیا غیر ناعل

(په دې کاڼړې کښې د حضرت ابراهیم ﷺ د دواړو پښو نښې تازه دی ، چه په هغې کښې پیزار نشته).

بلکه مسلمانانو هم دا کتلی وو.حضرت انس فرمائی چه په مقام ابراهیم کښې ما د حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ د پښو د ګوتو نښې کتلې وې. بیاخلقو هغه په چونې سره ختم کړل.حضرت قتاده رحمه الله فرمائی چه دې ته دمونځ کولو حکم دې. دتبرك په طور د لاس لګولو دپاره نه دې. دې امت هم د مخکښنو امتونو په شان دالله ﷻ د حکم نه بغیر بعضې کارونه په خپل ځان لازم کړل ، او دا نقصانی دی. هغه نښې د خلقو دلاس لګولو په وجه وراني شوې. دا مقام ابراهیم مخکښې دیوال سره نزدې وو ،

---

۱) ابن ابی حاتم : ۱ / ۳۷۱ ، السنن االکبری للنسائی : ۱۰۹۹۸)-

۲) صحیح بخاری : کتاب التفسیر: سورة البقرة باب (واتخذوا من مقام ابراهیم مصلی) ۴۴۷۳، ترمذی: ۲۹۵۹)-

۳) صحیح مسلم : کتاب فضائل الصحابة باب من فضائل عمر ﷺ : ۲۳۹۹)-

۴) صحیح مسلم : کتاب الحج باب حجة النبی ﷺ : ۱۲۱۸)-

د کعبې د دروازې طرفته ، دحجر اسود سره د دروازې ښي طرفته په يو مستقل ځائې باندې وو چه نن هم خلقوته معلوم دې. خليل الله ﷺ خو يا دا په دې ځائې اينبودې وو يا دبيت الله د جوړولو په وخت آخرې حصه ئې هم دا جوړه کړې وه. او هم په دې ځائې ئې هغه کاڼړې کيخودو.

امير المومنين حضرت عمر فاروق ﷺ دخپل خلافت په زمانه کښې دا روستوکړې وو. ددې په ثبوت کښې ډير روايات دى. بيا ؟؟يوخل په دې خانه کعبه کښې اوبه راغلې وى او اوبو سره دا کاڼړې يعنې حجر اسود هم دخپل ځائې نه اخوا شوې وو.. خليفه ثانى دا بيا په خپل ځائې باندې کيخودو. حضرت عثمان فرمائى چه ماته نه دى معلوم چه کله دا دخپل ځائې نه بې ځايه کړې شو نو ددې نه مخکښې دا ددې ديوال نه څومره لرې وو ، يو روايت کښې دى چه پخپله رسول کريم ﷺ دا دهغه ځائې نه اخوا کړې وو او په هغه ځائې کښې ئې اينبودې وو چه په کوم ځائې کښې چه اوس دې. خو دا روايت مرسل دې. صحيح خبره داده چه حضرت عمر ﷺ دا روستو اينبودې وو ، والله اعلم.

وَعَهِدْنَآ

| اوتاکيدى حکم کړې وو مونږ

اوپيغام مو ورکړو

اِلٰٓى اِبْرٰهٖمَ وَاِسْمٰعِيْلَ اَنْ طَهِّرَا بَيْتِىَ لِلطَّآئِفِيْنَ

ابراهيم او اسماعيل ته| چې پاك ساتئ تاسودواړه| کورزما | دپاره دطواف کونکو

ابراهيم(اودهغه نوموړى ځوئې)اسماعيل ته چې زماکور(کعبه د هرڅه نه) پاکه کړئى د طواف کونکو

وَالْعٰكِفِيْنَ وَالرُّكَّعِ السُّجُوْدِ ﴿۱۲۵﴾ وَاِذْ قَالَ

اودپاره داعتکاف کونکو|اودپاره د رکوع کونکو|دپاره دسجده کونکو| اويادکړئ کله چې| اووئيل|

داعتکاف کونکو، رکوع کونکو اوسجده کونکو دپاره | او(يادکړئى هغه وخت) چې اووئيل

اِبْرٰهٖمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا وَّارْزُقْ اَهْلَهٗ

ابراهيم |اے ربه زما| جوړ کړه دا| ښار د امن |او ورکړه | اوسيدونکو ددې ته|

حضرت ابراهيم ائې زما ربّ دا ښار د امن ځائې اوګرزوه| اوددې ځائې خلقوته

مِنَ الثَّمَرٰتِ مَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ؕ قَالَ

هرقسم ميوې | هغه چاته| چې ايمان ئې راوړې دې| ددوئ نه| په الله باندې|اوپه ورځ داخرت باندې| اووئيل الله

رنګ رنګ ميوې نصيب کړې| هغه چاته چې په الله او په ورځ دقيامت يقين لرى(الله په جواب کښې) الله اووئيل

وَمَنْ كَفَرَ فَاُمَتِّعُهٗ قَلِيْلًا ثُمَّ اَضْطَرُّهٗٓ اِلٰى عَذَابِ النَّارِ ؕ وَبِئْسَ

اوچاچې کفراوکړو| نوفائده به ورکړو هغه له هم| لږه ابيا به راکاږم هغه |عذاب د وورته | اوبد ځائې

اوڅوک چې خماد حکم منلونه انکار اوکړى| هغه ته به هم لږه فائده ورکړم| بيابه دې په ذلت سره ددوزخ عذاب ته اوسپارم

الْمَصِيْرُ ﴿۱۲۶﴾ وَاِذْ يَرْفَعُ اِبْرٰهٖمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَاِسْمٰعِيْلُ ؕ

دورتلودې هغه |اويادکړئ کله چې| اوچتول | ابراهيم | بنيادونه | ددې کور | اواسماعيل|

کوم چه داستوګنې په لحاظ ډيرخراب ځائې دې او(يادکړه) کله چې ابراهيم او اسماعيل ددېوالونو

رَبَّنَا	تَقَبَّلْ	مِنَّا ؕ	اِنَّكَ	اَنْتَ	السَّمِيْعُ	
نو دعا به ئې كوله اے ربه زمونږ	قبول كړې	زمونږنه	بيشكه ته	هم خاص ته	دهرڅه اوريدونكې	
دبيت الله بنيادونه خيژول (اودعائي غوښتله) اې زمونږ ربه زمونږ (داخدمت) قبول كړه بشكه ته آوريدنكې						
الْعَلِيْمُ ۝	رَبَّنَا	وَاجْعَلْنَا	مُسْلِمَيْنِ	لَكَ	وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا	
اوپه هرڅه پوهه ئې	اے ربه زمونږ	جوړ كړې مونږ	تابعدار	ستا	اوورا پورته كړې داولاد زمونږنه	
اوپه هرڅۀ پوهه ئې	اې زمونږ ربه مونږ دواړه خپل تابعدار اوفرمانبرداراوګرزوه	اوزمونږ په اولاد كښې هم				
اُمَّةً	مُّسْلِمَةً لَّكَ ص	وَاَرِنَا	مَنَاسِكَنَا	وَتُبْ عَلَيْنَا ۚ		
يوقوم	حكم منونكې ستا	او اوښايه مونږته	طريقې دعبادت زمونږ	اوقبولوالې د توبې اوكړې په مونږ		
يوډله خپل فرمانبرداركړه اومونږته دحج طريقې اوښايه اوزمونږ توبه قبوله						
اِنَّكَ	اَنْتَ	التَّوَّابُ	الرَّحِيْمُ ۝			
بيشكه ته	خاص هم ته	ډيرمعاف كونكې	اورحم كونكې ئې			
بيشكه ته توبه قبلونكې مهربان ئې						

احكام د بيت الله او مساجد :- په دې خائې كښې دعهد نه مراد حكم دې. پاك ساتل، د ګندګۍ نه، او پليتۍ نه او د خرابو څيزونو نه[1] دعهد تعديه په " الى " سره اوشوه نومعنى داشوه مونږ هم وحى اوكړه او مخكښې نه موده ته اوونيل، دپاك ساتلو مطلب دبتانو نه بچ كول دى، په هغه خائې كښې دغيرالله ﷻ عبادت نه كول، په دې كښې د لغوه كارونو ، فضول بكواس ، دروغو خبرو ، شرك او كفر او ټوقو نه هغه بچ ساتل هم شامل دى.

قوله تعالى:- لِلطَّآئِفِيْنَ وَالْعٰكِفِيْنَ وَالرُّكَّعِ السُّجُوْدِ

د(طائف) يو معنى طواف كونكى دى. په دې تقدير باندې د ﴿ وَالْعٰكِفِيْنَ ﴾ معنى دمكې اوسيدونكى شوه. يوڅل خلقو اوونيل امير وخت ته وئيل پكاردى چه خلق د بيت الله كښې دڅملاستو نه منع كړې. خكه چه ممكن دى چه جنب شى، ممكن دى چه په خپلو كښې څه فضول خبرې اوكړې ، نومونږ واوريدل چه هغه منع كول نه دى پكار. ابن عمر ﷺ به هغوى ته هم﴿ وَالْعٰكِفِيْنَ ﴾ وئيل. يو صحيح حديث كښې دى چه په مسجد نبوى ﷺ كښې به د حضرت عمر فاروق ﷺ ځوئې عبدالله څملاستلو ، هغه ځوان او ځلمي وو[2] د ﴿ وَالرُّكَّعِ السُّجُوْدِ ﴾ نه مراد مونځ ګزاردى ([3]ددې دپاك ساتلو حكم په دې وجه وركړې شو چه په هغه وخت كښې هم بت پرستى قائم وه. بله خبره دا وه چې ددې بزرګانو ذهن كښې دا خبره وى. په بل خائې كښې ارشاد دې چه ﴿ وَاِذْ بَوَّاْنَا لِاِبْرٰهِيْمَ ﴾ په دې آيت كښې هم دا حكم دې چه ځما سره شريك مه جوړوئې، او ځما كور لره پاك ساتئ، دفقهاء كرامو په دې كښې اختلاف دې چه د بيت الله مونځ افضل دې او كه طواف. حضرت ا مام مالك رحمه الله فرمائى چه دبهر والو دپاره طواف افضل دې ، دجمهورو قول دې چه دهر يو دپاره مونځ افضل دې ، ددې د تفصيل مقام دا نه دې.

---

[1]) ابن ابى حاتم : ۱/۳۸٦)-

[2]) صحيح بخارى : كتاب الصلاة باب نوم الرجل فى المسجد. ٤٤٠، صحيح مسلم : ٢٧٧٩)-

[3]) ابن ابى حاتم : ۱/۳۷٦)-

طواف افضل دي که مونځ

مسلک حنفي:- کوم کسان چه اهل حرم نهٔ وي نو د هغوی دپاره طواف د نفلي مونځ نه افضل دي اوکوم کسان چې اهل حرم وي نو د هغوی دپاره نفلي مونځ افضل دي (احکام القران للعثماني (۱۱۱/۷۲۱)-

په ايت کښې په اهل کتابو رد:- مقصد ددې نه مشرکانو ته تنبيه او ترديد دې چه بيت الله خو خاص د الله ﷻ دعبادت دپاره جوړ شوې دې ، په دې کښې دنورو عبادت کول او خالص دالله ﷻ عبادت کوونکی ددې نه منع کول څومره زياته ناانصافي ده. ددې وجې په بل ځائې کښې فرمائي چه داسې ظالمانو ته به مونږ دردناکه سزا ورکوؤ. د مشرکانو ددې ښکاره ترديد سره سره د يهودو او نصرانيانو هم ښکاره ترديد اوشو چه هغوی د حضرت ابراهيم ﷺ او حضرت اسماعيل ﷺ دبزرګۍ قائل دی. هرکله چه دوی ته پته ده چه دا شريف کور هم ددې متبرکو لاسونوجوړ شوې دې ، او دوی ددې هم قائل دی چه داصرف دمونځ او طواف او د رب د عبادت دپاره جوړ شوې دې ، حج او عمرې وغيره دپاره مخصوص کړې شوې دې نوباوجود ددې نبيانو دتابعدارنې دعوې نه ولې (خلق) دحج اوعمرې نه منع کوی ، ولې بيت الله شريف ته حاضرې نه کوی. بلکه پخپله حضرت موسی ﷺ ددې بيت الله شريف حج اوکړو لکه څنګه چه په حديث کښې صفا موجود دی. ([1])

د دې آيت کريمه نه دا هم ثابته شوه چه جمات لره پاك صاف ساتل پکار دی. او په بل مقام باندې دی چه ﴿ فِيْ بُيُوْتٍ اَذِنَ اللهُ اَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيْهَا اسْمُهٗ يُسَبِّحُ لَهٗ فِيْهَا بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ ﴾ الله ﷻ د جماتونود اوچتولو اجازت ورکړې دې ، په دې کښې دې دهغه پاك ذات دنوم ذکر اوکړې شی ، په دې کښې دې سحر ماښام دهغه پاك ذات تسبيح اوکړې شی اودا دهغه پاك ذات نيك بندګان کوی. په حديث کښې هم دی چه جمات دکوم کار دپاره دې هم دهغې دپاره دی ([2]) او په احاديثو کښې ډير زيات تاکيد سره دجماتونو دپاکوالی حکم راغلې دې . (امام ابن کثير ﷫ په دې باره کښې يوخاص رساله ليکلې ده) .

د بيت الله د تعمير تاريخ:- ①بعضې خلق خو وائی چه دټولو نه مخکښې کعبة الله فرښتو جوړه کړې وه . خو دا سند غريب دې. ②بعضې وائی چه حضرت آدم ﷺ دټولونه مخکښې جوړه کړې وه. حرا ، طور سيناء ،طور زيتا ، جبل لبنان او جودی ، ددې پنځو غرونو نه جوړه کړې شوې وه. خو دا سند هم غريب دې([3]) ③بعضې وائی چه حضرت شيث ﷺ دټولو نه مخکښې دا جوړه کړې وه. خودا هم د اهل کتابو خبره ده. په حديث مبارك کښې دی چه حضرت ابراهيم ﷺ مکې لره حرم جوړکړو ، څه مدينې لره حرم جوړوم ، په دې ځائې کښې دې ښکار اونکړې شی ، ددې ونې دې اونه وهلې شی ، په دې ځائې کښې دې وسله وانخستلې شی([4])دصحيح مسلم په يو حديث کښې دی چه خلقوبه نوې ميوې واخستلې او د رسول کريم ﷺ په خدمت کښې به حاضريدل ، رسول کريم ﷺ به هغه واخستلې او دعابه ئې کوله چه ائې الله ﷻ زمونږ په ميوؤ کښې ، زمونږ په ښار کښې ، زمونږ په ناپ تول کښې برکت واچوې،ائې الله ﷻ ! حضرت ابرا هيم ﷺ ستا بنده ، ستا خليل اوستا رسول وو ،څه هم ستابنده ستا رسول يم ، هغه ﷺ ستا نه دمکې دپاره دعا کړې وه ، څه هم ستا نه دمدينې دپاره دعا کوم. لکه څنګه چه هغه دمکې دپاره دعا کړې وه دغه شان څه دمدينې دپاره هم کوم ، بيا به رسول کريم ﷺ څوك ماشوم راوستلو او هغه ميوې به ئې هغه ته ورکړې. ([5])

---

[1]) صحيح مسلم ، کتاب الايمان ، باب الاسراء برسول ﷺ :۱۶۶)-
[2]) صحيح مسلم ، کتاب المساجد ، باب النهى عن نشد الضالة في المسجد: ۵۶۹)-
[3]) ثابت نه دی (ضعيف الترغيب والترهيب: ۶۹۵)-
[4]) صحيح مسلم : کتاب الحج ، باب فضل المدينة: ۱۳۶۳)-
[5]) صحيح مسلم : کتاب الحج ،فضل المدينة: ۱۳۷۳ : الترمذي: ۲۴۵۴، ابن ماجة: ۳۳۲۹)-

د مديني منورې حرمت :- حضرت انس بن مالك ﷺ فرمائي چه رسول كريم ﷺ يو ځل ابوطلحه ﷺ ته اوفرمائيل چه لاړشه او د خپلو بچونه يو بچې ماله ځما د خدمت دپاره راوله ،نو حضرت ابوطلحه ﷺ ځه راوستلم ، ځه په سفر اوحضر كښې د رسول كريم ﷺ په خدمت كښې حاضر ووم . يو ځل رسول كريم ﷺ د بهر نه راتللو ،كله چه احد غر باندې د رسول كريم ﷺ نظر پريوتلو نو رسول كريم ﷺ اوفرمائيل چه دا غر ماسره او ځه ده سره محبت كوم. هركله چه مدينې منورې باندې ئې نظر اولګيدونو وې فرمائيل چه يا الله ﷻ ځه ددې د دوو غارو په مينځ ځائې حرم مقرركوم لكه څنګه چه حضرت ابراهيم ﷺ مكه حرم جوړ كړې وو.اے الله ﷻ ددوی په مد او صاع كښې اوناپ تول كښې بركت واچوې([1])اويه بل حديث كښې دی چه يا الله ﷻ څومره بركت چه تا مكې ته وركړې دې ددې نه دوچند بركت مدينې منورې ته وركړه([2])په يو بل روايت كښې دی چه په مدينه منوره كښې قتل اونكړې شی.اود ګيا نه سوا دې ددې ځائې د ونو پاڼې هم اونه څنډلې شی([3])ددې مضمون نور هم ډير احاديث دی چه دهغې نه ثابتيږی چه په مدينه كښې هم دمكې پشان حرم دې.

د مكې حرمت د اولې ورځې نه دې:- په دې مقام باندې ددې احاديثو د ليكلو نه زمونږ غرض دمكې مكرمې حرمت اوددې امن بيانول دی.بعضې خو وائی چه دا د شروع نه حرم اوامن دې،بعضې وائی چه د خليل الله ﷺ د زمانې نه دې. خو رومې قول زيات ظاهر دې. د بخاری او مسلم حديث كښې دی چه رسول الله ﷻ دمكې دفتحې په ورځ اوفرمائيل هركله چه الله ﷻ آسمانونه او زمكې پيدا كړې د هغه وخت نه دا ښار حرمت او عزت والا جوړ كړې شوې دې.اوس به دا تر قيامته پورې حرمت او عزت والا وی. په دې كښې جنګ جګړې دهچا دپاره حلال نه دی. ځما دپاره هم صرف په نن ورځ ، دلږ وخت دپاره حلال كړې شوی وو اوس دا حرام دې. واورئی ! په دې كښې دې ښكار اونكړې شی ، ددې وابنه دې پرې نكړې شی. په بل روايت كښې دی چه دا حديث رسول كريم ﷺ دخطبې په دوران كښې بيان اوفرمائيلو.اود حضرت ابن عباس ﷺ په سوال باندې رسول كريم ﷺ د ،اذخر، نومې وښو پرې كولو اجازت وركړې وو. ([4])

د مكې حرمت دائمي دې:- حضرت ابن شريح عدوی ﷺ عمرو بن سعيد ته په هغه وخت كښې اووئيل چه كله هغه مكې طرفته لښكر ليږلو چه ائې امير واوره دمكې دفتحې په ورځ رسول كريم ﷺ په خپله خطبه كښې سحر سحر فرمائيلی وو چه هغه ځما غوږونو واوريدل اوياد ئې اوساتل اوما په خپلو ستركو رسول كريم ﷺ په هغه وخت كښې اوكتلو،رسول كريم ﷺ حمدوثناء اووئيله او دې نه پس ئې اوفرمائيل چه مكې لره الله ﷻ حرم كړې دې خلقو نه دې كړې. په دې كښې يو ايماندار لره وينه تويول ، وونه كټ كول حلال نه دی.كه څوك ځما دا جنګ دليل جوړوی نوورته اووائی چه صرف په نن ورځ ځما دپاره په دې ځائې كښې دا حلال كړې شوی وو،بيا ددې ښار حرمت راغلو لكه څنګه چه پرون وو ، خبردار حاضر دې غائبو ته اورسوی. خوعمرو چه دا حديث واوريدو نو صفا ئې اووئيل چه ماته ستا نه زيات ددې حديث پته ده.حرم نافرمانه ، خونې او بربادئ كولو والا نه بچ كوی. ([5])

تطبيق:-هيڅوك دې په دې دواړو احاديثو كښې تعارض اونه كنړی،تطبيق ئې دادې چه مكه د اولې ورځې نه حرمت والا وه ليكن ددې حرمت تبليغ حضرت خليل الله ﷺ اوكړو،څنګه چه رسول كريم ﷺ د

---

[1]) صحيح بخاری : كتاب الجهاد: باب من غز بصبى للخدمة: ۲۸۹۳، صحيح مسلم: ۱۳۶۵)-

[2]) صحيح بخاری : كتاب فضائل المدينة: ۱۸۸۵، صحيح مسلم: ۱۳۶۹)-

[3]) صحيح مسلم : كتاب الحج ، باب الترغيب والترهيب فى سكنى المدينة......۱۳۷٤)-

[4]) صحيح بخاری : كتاب الجنائز باب الاذخرو الحشيش فى القبر، ۱۳٤۹، صحيح مسلم : ۱۳۵۳)-

[5]) صحيح بخاری : كتاب العلم ، باب ليبلغ الشاهد الغائب: ۱۰٤، صحيح مسلم: ۱۳۵٤)-

هغه وخت نه نبي وو کله چه د حضرت ادم ﷺ خمبير اخكلي شوې وو. بلکه دوی ته په هغه وخت کښې هم خاتم النبين وئيلې شوی وو(۱) خوحضرت ابراهيم خليل الله ﷺ د رسول کريم ﷺ نبوت دعا اوکړه چه﴿وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ﴾(هم په دوی کښې يورسول اوليږه)او دا الله ﷻ قبول کړل او دتقدير ليکلې شوې خبره ظاهره اوښکاره شوه .

د نبي کريم صلى الله عليه وسلم د نبوت ابتداء:-په يو حديث کښې دی چه خلقو رسول کريم ﷺ ته اووئيل چه تاسودخپل نبوت دابتدا خو لږ ذکر اوفرمائې. نو نبي کريم صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل زه د خپل پلارحضرت ابراهيم خليل الله ﷺ دعايم اود عيسى بن مريم بشارت يم او خپلې مور خوب يم، هغه خوب ګورى چه دهغې نه يونور پيدا شوچه په دې سره د شام ټول محلات روښانه شول او هغه په نظر راغلل.(۲)

د مکې او مدينې په خپل مينځ کښې افضيلت:-ددې خبرې بيان چه آيامکه د مدينې نه افضله ده لکه څنګه چه دجمهورو قول دې، يا مدينه دمکې نه افضله ده لکه څنګه چه امام مالك ﷫ او ددوی د تابعينو مذهب دې، دا به مونږ ددواړو طرفونوپه دلائلوسره نزدې بيانوو انشاء الله .حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ دعا کوی چه يا الله ﷻ دا ښار امن والا يعنې ددې ځائې اوسيدونکې بهادر او نه ويريدونکې جوړکړه. الله ﷻ دا قبلوی لکه فرمائي چه ﴿وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا﴾ (په دې کښې چه څوك داخل شو هغه امن والا شو)او په بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا﴾ (آيا هغوی نه ګورى چه مونږ حرم ځائې د امن جوړ کړې دې ، خلق دې طرفته په منډه راځى او په دې ځائې کښې هغوی په امن سره وی). داقسمه نور آيتونه هم دی اوددې مضمون نور ډير احاديث هم پورته تير شوی دی چه مکه معظمه کښې قتل کول حرام دی. حضرت جابر ﷺ فرمائي چه ما درسول الله ﷺ نه واوريدل چه رسول کريم ﷺ به فرمائيل چه هيچا لره حلال نه دی چه په مکه معظمه کښې وسله پورته کړی. (صحيح مسلم). (۳)د ابراهيم ﷺ دا دعا دمکې دحرمت دپاره مخکښې نه وه په هغې کښې ئې دا فرمائيلى وو چه ائې الله ﷻ دا ښاردامن والا جوړکړه. په سورت ابراهيم کښې هم دادعاپه دې الفاظوسره ده چه﴿ رَبِّ اجْعَلْ هَٰذَا الْبَلَدَ آمِنًا﴾کيدې شي چه دادعا دوباره وه. هرکله چه بيت الله تيار شو او ښار جوړ شو او حضرت اسحاق ﷺ چه دحضرت اسماعيل ﷺ نه دری کاله کشر وو پيدا شو،نو ددې وجې ددعا په آخر کښې د هغوی دپيدائش شکريه هم ده.

قوله تعالى:- قَالَ وَمَنْ كَفَرَ

دکافرو دپاره صرف دنياوى فائده ده:- ﴿وَمَنْ كَفَرَ﴾ نه ترآخره پورې دالله ﷻ کلام دې. بعضو دا هم په دعا کښې شامل کړی دی.نوپه دې تقدير به مطلب دا وی چه کفارو ته هم څه لره شان فائده ورکړه،بيا هغوی عذاب طرفته بې بس کړه.په دې کښې هم دحضرت ابراهيم خليل الله ﷺ الله تعالى سره خالصه دوستانه ظاهريږي چه هغه دخپل اولادهم مخالف وو. اوکه دا د الله کلام اومنلې شی نو په دې صورت کښې به مطلب دا وی چه چونکه د امامت سوال ئې چه کله دخپل اولاد دپاره اوکړو او دظالمانو دمحرومۍ اعلان ئې واوريدو اومعلوم شو چه د دوی نه پس راتلونکی به هم دالله ﷻ نافرمان وی نو اوس ئې دويرې نه ادب سره دروستو راتلونکو والو د روزئى طلب هم صرف ايماندار اولاد دپاره اوکړو خو دالله ﷻ ارشاد اوشو چه دنياوى فائده خوبه کافرو ته هم وی.لکه څنګه چه فرمائى ﴿كُلًّا نُّمِدُّ هَٰؤُلَاءِ وَهَٰؤُلَاءِ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ ۚ وَمَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا﴾ الخ (مونږ دوی ته اوهغوی ته فائده ورکوو ،ستا درب ورکړه بنده نه

---

۱) احمد : ۱۲۷/۴)-

۲) احمد: ۱۲۸/٤)-

۳) صحيح مسلم : کتاب الحج . باب النهى عن حمل السلاح بمكة.... ۱۳۵۶)-

ده). او په بل ځائې کښې ارشاد دې چه کوم خلق په الله ﷻ باندې دروغ پورې کوی هغوی به فلاح نه مومی اګر چه ددنیا څه فائده ورته وی خوزمونږ طرفته په راتلو به دوی ته سخت عذاب ورکولې شی.
اوپه بل مقام باندې ارشاد دې چه دکافرو کفر دې تاله غمګین نه کړی دوی مونږ طرفته واپس کیږی اومونږ به ددوی په اعمالو دوی ته تنبیه کوؤ، الله ﷻ ته دسینو پټې خبرې ښه معلوم دی، مونږ به دوی ته لږه فائده ورکړو او بیابه ئې سخت عذاب کښې بې قرار کړو. اوپه بل مقام باندې دی چه ﴿لَوْلَآ أَنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً﴾ که داخطره نه وې چه خلق به یو امت شی نومونږ به دکافرانو چتونه او پوړهئ دسپینو زرو جوړې کړې وې اوددوی دکورونو دروازې اوتختونه چه په هغې دوی تکیه لګوی اوکینې پرې اوسره به مو هم ورکول خو داټولې دنیاوی فائدې دی. دآخرت نیك کور خو صرف د پرهیز ګارو دپاره دې.
هم دا (ددوئ دانجام باره کښې) په دې آیت دی چه ددوی انجام خراب دې. په دې دنیا کښې دې عیش اوکړی بیا به مونږ. لکه فرمانی چه ﴿فَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ الخ﴾ (مونږ ډیر وظالمانو کلوته مهلت ورکړو بیا مو راونیول اوددوی انجام ډیر خراب وو دوی به مونږ ته واپس کیږی) بخاری او مسلم کښې یو حدیث کښې دی چه دخرابو خبرو آوریدو باندې صبر کولو کښې دالله ﷻ نه زیات څوك نشته. خلق وائی چه دهغه پاك ذات اولاد شته دې ، خوبیاهم الله ﷻ هغوی ته رزق ورکوی.([1]) اوپه یو حدیث کښې دی چه الله ﷻ ظالمانوته صبرکوی بیا دوی زر راونیسی([2]) بیا نبی کریم ﷺ دا آیت مبارك تلاوت اوفرمائیلو چه ﴿ وَكَذَٰلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ الخ﴾ دا جمله دحضرت ابراهیم ؑ په دعا کښې شاملول یو شاذ قرات دې. چه اوؤ قراتونو د قرات نه خلاف دی. اوترکیب او سیاق اوسباق په ظاهره ددې انکار کوی. والله اعلم. خکه چه دې صورت کښې دقال ضمیر مرجع چې الله ﷻ شی نوددې شاذقرات په وجه ده که ددې فاعل او مفعول هم حضرت ابراهیم ؑ وی اودا خبره دنظم کلام نه په ظاهره مخالف ده.

قوله تعالی:- ﴿وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَٰهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَٰعِيلُ﴾

د خانه کعبې تعمیر:-قواعد جمع ده د قاعدة. الله ﷻ فرمانی چه ائې د الله نبی ﷺ خپل امت ته دبناء ابراهیمي خبر ورکړه، په یو قرات کښې د (واسماعیل) نه پس (ویقولان) هم دی ، هم ددې دلالت مخکښې لفظ ﴿مُسْلِمَيْنِ﴾ هم دې([3]) دواړه نبیان علیهم السلام په نیك کار کښې هم مصروف وو او د نه قبلیدو ورته ویره هم ده نوالله ﷻ نه د قبولیت دپاره دعا کوی . ﷺ حضرت وهیب رحمه الله چه به کله دا آیت تلاوت کولو نوډیر به ئې ژړل او فرمانیل به ئې چه د خلیل الله ؑ پشان مقبول پغمبر دالله تعالی په حکم سره کار کوی ، دهغه پا ك ذات کور دهغه پاك ذات په حکم سره جوړوی. او ورته ویره ده چه هسې نه داقبول نه شی. ربښتیا دادی چه دمخلصو مومنانو هم دا حال دې. [﴿وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَآ ءَاتَوا وَّقُلُوبُهُمْ الخ﴾] (هغوی نیك کار کوی، صدقې او خیراتونه ورکوی خوبیا هم ورته ویره وی دالله ﷻ نه او رپیږی (چه هسې نه قبول نشي).
د حضرت عائشه رضی الله عنها په سوال باندې ددې آیت مطلب د نبی کریم ﷺ په ژبه هم دا بیان شوې دې. ([4])
بعضې مفسرینو وئیلی دی چه بنیادونه به حضرت ابراهیم ؑ اوچتول او دعا به حضرت اسماعیل ؑ کوله ، خو صحیح دادی چه دواړه په هر کار کښې شریك وو. د صحیح بخاری یو روایت او بعضې آثار ددې واقعې متعلق په دې خانې کښې دذکر قابل دی.
حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمانی چه ملا بند ښخو د حضرت اسماعیل ؑ دمور بی بی نه زدکړه کړې ده. هغوی دا تړلې وو چه حضرت ساره رضی الله عنها ته دهغوی نقش قدم ملاؤ نشی. دا اوددې د زړه سر اوخپل اُکی

---

[1]) صحیح بخاری : کتاب الادب ، باب الصبر فی الاذی : ٦٠٩٩، صحیح مسلم : ۲۸۰۳)-
[2]) صحیح بخاری : کتاب التفسیر : سورة هود باب قوله تعالی (وکذالک اخذ ربک...) ٤٦٨٦، صحیح مسلم : ۲۵۸۳)-
[3]) القرطبی : ۱۲٦/۲)-
[4]) ترمذی کتاب التفسیر القران باب : ومن سورة المومنون : ۳۱۷۵، ابن ماجه: ٤۱۹۸ وهو حسن)-

یو خوني حضرت اسماعيل ﷺ ني بوتلو او حضرت ابراهيم ﷺ په سفر اووتلو اودا ښکلي بچي لا پې رودونکې وو.

د بی بی هاجرې د مکې خوشې میدان ته بوتلل:- اوس چه په کوم ځائي باندې بیت الله جوړ شوې دې په دې ځائي باندې یو غونډنی وه او خوشې خوشیا میدان وواو په دې ځائي داوسیدو والا څوك نه وو. حضرت هاجره ورته آواز اوکړو چه ائې خلیل الله ﷺ چه مونږ په خوشی میدان کښې یوازې پریږدې چه په دې ځائي کښې زمونږ څوك نشته دې. تاسو چرته تشریف اوړنې ؟ لیکن حضرت ابراهیم ﷺ ورته هیڅ جواب ورنکړو بلکه دې طر فته ته ئې هډو توجه اونکړه.اونه ئې هډوروستو اوکتل.دحضرت هاجره په باربار وینا سره هم هیڅ توجه ورنکړه اووې فرمائیل چه دالله ﷻ خلیل ﷺ !مونږ چاته حواله کوې؟حضرت ابراهیم ﷺ اوفرمائیل چه الله ﷻ ته. وې فرمائیل چه آیا تاته دالله ﷻ حکم دې ؟ نو حضرت ابراهیم اوفرمائیل چه ماته دالله ﷻ حکم دې.

بی بی هاجره پریخودل اود ابراهیم ﷺ دعا :- په دې آوریدو سره حضرت هاجرې تـه لږ تـسکین اوشو او وې فرمائیل چه بیاتاسو تشریف یوسئ هغه الله ﷻ به مونږ بالکل نه ضائع کوی،هم د هغه سهارا او هم دهغه بهروسه ده. حضرت هاجره واپس شوه اود خپل زړه سر ، دخپلو سترګونور ،د الله ﷻ دنبی خوني ئې په غیږې کښې واخستو اوپه دې خوشی او بیابان میدان کښې کیناستله. ابراهیم ﷺ چه کله ثنیه ته اورسیدو او دا ورته معلومه شوه چه اوس حضرت هاجره دوی پسې نه ده اوتردې پورې دهغوی نظر هم کار نشی کولې نو بیت الله طرفته متوجه شو اولاسو نه ئې اوچت کړل او دعا ئې اوکړه چه ﴿رَبَّنَآ إِنِّىٓ أَسْكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِى بِوَادٍ غَيْرِ ذِى زَرْعٍ عِندَ بَيْتِكَ ٱلْمُحَرَّمِ الخ ﴾ (یاالله ﷻ ماخپل بال بچ په یو غیر آباد ځنګل کښې ستا دښکلی کور سره پریښودل چه هغوی مونځ قائم کړی،نو دخلقو زړونه دې طرفته راواړوه او هغوی ته د میوې روزی ورکړه ، دې دپاره چه دوی شکر ګزار شی) حضرت ابراهیم ﷺ خو دا دعا اووئیله او دالله ﷻ حکم ئې اومنلو او خپل بچی ئې الله ﷻ ته حواله کړو او لاړو.

د بی بی هاجرې صبر:-بل طرفته حضرت هاجره بی بی شکراوصبر سره خپل بچی سره مشغوله وه، هغې سره لږې شان کهجورې او اوبه وې هغه ختمې شوې ،او ورسره نه د څکلو څه وو اونه د خوړلو دپاره،پخپله هم تږې او ددې بچې هم د تندې نه بیتاب وو.تردې چه دې ته د معصوم نبی زاد ښکلی مخ غمګین شو اود تکلیف په وچه ئې ژړل .دمینې نه ډکه مورکله خو دتنهائی اود بې کسئ خیال کوی،اوکله دخپل معصوم بچی حال ته ګوری اودا برداشت کوی. معلومه ده چه په دې خوفناك ځنګل کښې هیڅ انسان نشی تیریدې. دمیلونو میلونو پورې د آبادئی هیڅ نښه پته نه وه. خوراك لا څه کوې د اوبویو څاڅکې هم نه وو.

دصفا او مروه دسعی شروع :- آخر کښې کله چې ددې وړوکی شان ماشوم تکلیف ترې برداشت نشو نو پاسی او ځی.اوصفا مروه چه ورسره نزدې وه په هغې باندې ختړی. او میدان طرفته ګوری چه څوك ځی راځی کـه نـه.خـوددې مبارکونظرونـه د ځلورو واړو طرفونـو نـه مایوسـه واپس کیـږی.نـو بیـا لانـدې راکوزیږی اودمیدان مینځ ته راشی او بیا په منډه شی او په مروه غر باندې اوختړی . په دې باندې دختلو نه پس ځلورو واړو طرفونو ته مبارك نظرونه واړوی خو هیڅوك نه ګوری او بیا دهغـه ځائي نـه هم واپس شی.اوداشان ددې دواړو غرونو ترمینځه لږه شان حصه کښې په منډه منډه ځی او باقی حصه کښې په تیزئی سره ځی اوبیا صفا باندې ختړی. داشان اووه ځل کوی .دهر چکر نـه پس راځی او بچې ګوری چه دده حالت وخت په وخت خرابیږی.(نبی کریم ﷺ فرمائی چه د صفا او مروه سعی چه کوم حاجیان کوی ددې شروع دې هم ددې ځائي نه کوی)په اووم ځل چه کله دا مروه ته راځی نو څه آوازونه ئې غوږونوته رازی نودا خاموشه شی او په احتیاط سره دې طر فته متوجه کیږی چه دا آواز څنګه دې؟

اوازبیاراخی او دې خل ورته صفا اوریدلې کیږي نو دا اواز ظرفته په منډه ورخي(او اوس چه په کوم ځائې کښې زمزم دې) په دې ځائې حضرت جبریل ؑ وینی.

د زم زم چینه راوتل:- حضرت جبریل ؑ ترې تپوس کوی چه ته څوك ئې ؟ دا جواب ورکوی چه څه هاجره یم ،څه د حضرت ابراهیم ؑ د زوئې مور یم. حضرت ابراهیم ؑ ته په دې خوشې بیابیان کښې څنګه پریښودې ؟حضرت هاجره فرمائی چه الله ﷻ ته ئې پریخودو.وې فرمائیل چه بیا الله کافی دې . حضرت هاجره ورته فرمائی چه ائې غیبی سړیه ، واز خوما واوریدو آیا خما به هم څه اوشی که نه ؟ حضرت جبریل ؑ خپلې پوندې په زمکه باندې مخی اوددې نه یوچینه راوزی.حضرت هاجره ددې اوبه په خپلو لاسونو مبارکوسره په خپل مشك کښې اچول شروع کوی ، مشك چې کله ډك کړی نو ددې اوبونه ګیر چاپیره یو دیوال جوړوی چه هسې نه اوبه یو خوابل خوا اونه بهیږی.(نبی کریم ﷺ فرمائی چه الله ﷻ دې دحضرت اسماعیل ؑ په مور بی بی باندې رحم اوکړی که هغې اوبه نه وې رامنع کړې نو زمزم به د یو کوهی په شکل کښې نه وې بلکه دیو نهر په شکل کښې به وې. (حضرت هاجرې اوبه اوڅکلې او بچی ته ئې هم ورکړې اوبیائې بچی ته پی ورکړل. فرښتې ورته اووئیل چه ا وس ته بې فکر اوسه الله ﷻ به تالره نه ضائع کوی. چه په کوم ځائې چه ته ناسته ئې په دې ځائې دالله تعالی یوکوربه ددې بچی اوددې بچی د پلاربه لاسو جوړیږی.حضرت هاجره په دې ځائې کښې اوسیدل شروع کړل.دزمزم اوبه به ئې څکلې او خپل بچی سره به مشغولیده.دباران په موسم کښې به د سیلاب اوبه دڅلورو واړو طرفونونه راتلې خودا ځائې لږ په لوړه باندې وو ، ددې ځائې نه به تیرې شوې او په دې ځائې کښې به امن وو.

د جرهم قبیله راتلل:-څه موده پس د جرهم قبیله دکداء دلارې د طرفنه اتفاقی طور تیره اومکې مکرمې سره ئې نزدې پړاؤ اوکړو. دوی یو د اوبو مارغه اولیدو.نودوی په خپلو کښې اووئیل چې دامارغه خو د اوبودې،او په دې ځائې کښې خو هډو اوبه نه وې. مونږ خو په دې ځائې ډیر ځل تیر شو،داخویو اوچ خنګل او خوشې میدان دې. په دې ځائې کښې اوبه دچرته راغلې ؟نودوی خپل څه کسان د معلوماتو دپاره اولیږل. هغوی چه واپس راغلل نو وې وئیل چه په هغه ځائې کښې خو ډیرې بهترینې او ډیرې اوبه دی. هغوی ټول راغلل او د حضرت اسماعیل ؑ مور بی بی نه ئې تپوس اوکړو چه ائې مور بی بی آیامونږ په دې، ځائې کښې اوسیدې شوځکه په دې ځائې کښې اوبه دی. حضرت هاجره ورته اووئیل چه اوسیږئ په شوق سره خو په دې اوبو به خما قبضه وی. نبی کریم ﷺ فرمائی چه حضرت هاجرې خودا غوښتل چه څوك هم جنس ملاؤ شی نودې قافلې په دې ځائې کښې پړاؤ اوکړو.

دحضرت اسماعیل ؑ رومبئ نکاح :-حضرت اسماعیل ؑ هم لوئې شو اوددغه ټولو خلقو حضرت اسماعیل ؑ سره محبت وو. تردې پورې چه دوی بالغ شو نوبه دغه خلقو کښې ئې نکاح هم اوکړه. او هم ددې خلقو نه ئې عربی هم زده کړه. د حضرت هاجره انتقال هم په دې ځائې کښې اوشو. هرکله چه حضرت ابراهیم ؑ ته دالله ﷻ د طرفنه اجازت ملاؤ شو نو حضرت ابراهیم خلیل الله ؑ دخپل خوئې ملاقات دپاره تشریف راوړو. په بعضو روایاتو کښې دی چه د حضرت ابراهیم خلیل الله ؑ داتګ راتګ به په براق وو.

دابراهیم ؑ تلل راتلل:- حضرت ابراهیم خلیل الله ؑ به د شام دملك نه راتلو او بیا به واپس تلو. په دې خل خو دوی ته حضرت اسماعیل ؑ په کور کښې ملاؤ نشو ، دخپلې انګور نه ئې تپوس اوکړو چه حضرت اسماعیل ؑ چرته دې ؟نو وې وئیل چه د خوراك څکاك په تلاش کښې دې یعنی خنګل ته تلې دې.حضرت ابراهیم خلیل الله ؑ ترې تپوس اوکړو ستاسوڅه حال دې ؟وې وئیل ډیر خراب حال مو دې. ډیره تنګی او سختی ده. حضرت ابراهیم خلیل الله ؑ ورته اوفرمائیل چه ښه چه کله ستا خاوند راشی نو ورته اووایه چه دخپلې دروازې در شل بدله کړه.

داسماعيل ﷺ د ښكار نه واپس راتلل:- حضرت ذبيح الله ﷺ واپس راغلونو دوى ته څه محبت معلوم شو . تپوس ئې ترې اوكړو چه څوك راغلى وو څه ؟نو بى بى ورته اووئيل چه يو سړې په داسې داسې شكل وصورت كښې راغلى وو او ډير عمر والا وو.ستاسو باره كښې ئې تپوس اوكړو نو ما ورته اووئيل چه هغه دښكار په تلاش كښې وتلې دې .بيا ئې تپوس اوكړو چه وخت مو څنګه تيريږى ؟ ما ورته اووئيل چه ډيره سختى او تنګى ده. وې فرمائيل چه مادپاره ئې هم څه وئيلى دى ؟ بى بى ورته اووئيل چه آو ،هغه (ﷺ) اووئيل چه كله هغه راشى نو هغه ته خما سلام وايه او ورته اووايه چه دخپلې دروازې درشل بدله كړه. دوى ورته اووئيل چه ښځې واوره دا خما پلار وو ، اودا چه څه ئې وئيلى دى ددې مطلب دادې چه څه تالره جدا كړم (چونكه تا ناشكرى كړې ده) نوماتا طلاق دركړو.

دابراهيم ﷺ دوباره راتلل:- څه موده پس بيا دالله ﷻ په حكم سره حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ راغلو ،دې خل هم ذبيح الله ﷺ سره ئې ملاقات اونشو. إنګور نه ئې تپوس اوكړو نو جواب كښې ئې اووئيل چه زمونږ دروزئ په تلاش كښې وتلې دې. تاسو راځئ تشريف راوړئ چه څه حاضر دى هغه اوخورئ. حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ اوفرمائيل چه اووايه وخت مو څنګه تيريږى ؟ څه حال مو دى ؟ جواب ملاؤ شو چه الحمد لله مونږ بالكل خيريت سره يو ، اودالله ﷻ په فضل سره ښه خوشحاله او راحت سره يو. دالله ﷻ ډير شكر دې. حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ اووئيل چه ستاسو څه خوراك دې ؟ وې وئيل غوښه. حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ تپوس اوكړو چه څكئ څه ؟ جواب ملاؤ شو اوبه. نو حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ دعا اوكړه چه يا الله ﷻ دوى ته غوښه او اوبه ښه ډيرې وركړې. (نبى كريم ﷺ فرمائى چه كه هغوى سره غله وې او هغې وئيلې وې نو حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ به دهغوى دپاره د غلې دعا هم كړې وې ، اوس ددې دعا په بركت سره مكې والوته صرف په غوښه او اوبو باندې ګزاره پكار ده ، نور خلق نشى كولې). حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ اوفرمائيل چه ښه څه خم ته خپل خاوند محترم ته خما سلام وايه او ورته اووايه چه خپله درشل ثابته اوساته او آباده ئې ساته . دې نه پس حضرت اسماعيل ﷺ راغلو او ټوله واقعه ورته معلومه شوه. نو دوى اوفرمائيل چه دا خما والد محترم وو،ماته ئې حكم كړې دې چه څه دې تالره جدا نه كړم (ته شكر كوونكې ئې).-

د بيت الله د تعميردپاره د ابراهيم ﷺ راتلل :- بيا څه موده پس حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ ته اجازت ملاؤ شو او حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ راغلو اوحضرت اسماعيل ﷺ ئې زمزم سره اوليدو چه غشئ نيغولو. حضرت اسماعيل ﷺ چه كله خپل پلار اوليدو نو دادب په وجه پاسيدو. هركله چه پلار خوئې يو بل سره ملاقات نه فارغ شو نو حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ اوفرمائيل چه اې اسماعيل ﷺ ماته د الله ﷻ حكم شوې دې حضرت اسماعيل ﷺ اوفرمائيل چه څه حكم شوې دې اې اباجانه هغه پوره كړئ.حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ اوفرمائيل چه اې خويه ته به هم ماسره ملګرتيا كوې. عرض ئې اوكړو څه حاضريم .حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ اوفرمائيل چه په دې ځائې كښې دالله ﷻ يوكور جوړول دى.

حضرت اسماعيل ﷺ اوفرمائيل ډيره ښه ده . دواړو پلار خوئې دبيت الله بنياد كيخودو او ديوالونه ئې اوچتول شروع كړل.حضرت اسماعيل ﷺ به كانړى راوړل او حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ به كيخودل. هركله چه ديوالونه اوچت شو نو حضرت اسماعيل ﷺ داكانړې يعنى د مقام ابراهيم والاكانړئ راوړو ،په دې اوچت كانړى باندې به اودريدلو دبيت الله ﷻ ديوالونه به ئې وهل. اودواړو پلارخوئې دا دعا غوښتله چه اې الله ﷻ ته زمونږ دا خدمت قبول كړې.بيشكه ته آوريدونكې او پيژندونكې ئې[1] دا روايت د احاديثو په نورو كتابونو كښې هم موجود دې. چرته مختصر او چرته

---

[1]) صحيح بخارى ، كتاب احاديث الانبياء باب يزفون النسلان فى المشى:٣٣٦٤)-

تفصیل سره دې ، یو صحیح حدیث کښې دي چه د حضرت ذبیح الله ﷺ په بدله کښې کوم یو ګډ ذبح شوې وو دهغې ښکرې هم په بیت الله کښې وې. (۱)

دا پورته اوږد روایت دحضرت علی ﷺ نه روایت شوې دې. په دې کښې دا هم دی چه کله حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ بیت الله ته نزدې ورغلو نو په خپل سر ئې یو سیورنی اولیدو ، ددې نه آواز راغلو چه تر کوم ځائې پورې ددې وریځې سیورې دې تر هغه پورې دبیت الله زمکه واخله. کمې زیاتې په کښې مه کوه. په دې روایت کښې داهم دی چه حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ بیت الله جوړ کړو او په دې ځائې کښې ئې حضرت هاجره او حضرت اسماعیل ﷺ پرېښودو او تشریف ئې یوړو.(یعنې چې د بیت الله د تعمیر په وخت کښې بی بی هاجره ژوندۍ وه) خو ړومبې روایت صحیح دې. اوداشان تطبیق هم کیدیشی چې بنیاد ئې مخکښې اېښودې وې او دې نه پس ئې جوړه کړې وی. او په جوړولو کښې پلار ځوئې دواړه شامل وو لکه څنګه چه د قران پاك الفاظ دی.

دحجر اسود لګول:- په یو روایت کښې دی چه خلقو د حضرت علی ﷺ نه د بیت الله شریف د بنیاد د کیخودو تپوس اوکړو . نو هغوی اوفرمائیل چه الله ﷻ حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ ته اوفرمائیل چه خما کور جوړ کړه.حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ اوویریدو چه ماته خو جوړول نه رازی. څومره او څنګه پکار دې. وغیره.په دې باندې سکینه نازله شوه او حکم اوشو چه په کوم ځائې کښې دا ایساره شی نو هغه ځائې کښې خما کور جوړکړه. حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ جوړول شروع کړل. هرکله چه دحجر اسود ځائې راغلو نوحضرت اسماعیل ﷺ ته ئې اووئیل ځویه څه ښه شان کاڼړی راوړه. حضرت اسماعیل ﷺ کاڼړی راوړو نو وې کتل چه پلار محترم ئې په هغه ځائې کاڼړی لګولې وو. تپوس ئې اوکړو چه دا چاراوړې دې ؟ حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ اوفرمائیل چه دالله ﷻ په حکم سره دا کاڼړې حضرت جبریل ﷺ دآسمان نه راوړې دې. (۲)

دکعب بن احبار روایت:- حضرت کعب بن احبار ﷺ فرمائی چه اوس په کوم ځائې کښې بیت الله شریف دې،ددې زمکې دپیدائش نه مخکښې په دې ځائې باندې برېږقو سره ځګ وو. هم دې نه زمکه خوره کړې شوه. حضرت علی ﷺ فرمائی چه دکعبة الله جوړولو دپاره حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ د آرمینیه نه تشریف راوړې وو.حضرت سدی ﷫ فرمائی چه حجر اسود حضرت جبریل ﷺ د هند نه راوړې وو،په هغه وخت دا سپین چمکدار یاقوت وو او دا دحضرت آدم ﷺ سره دجنت نه راغلې وو. دخلقو د ګناهونو له کبلې دا کاڼړئی تور شو. په دې روایت کښې هم دی چه بنیادونه مخکښې نه موجود وو.هم په هغې باندې حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ تعمیر شروع کړو. عبدالرزاق کښې دی چه حضرت آدم ﷺ په هند کښې کوز شوې وو.په هغه وخت کښې دهغوی قد اوږد وو.زمکې ته راتلو نه پس به ئې دفرښتو تسبیح او مونځ وغیره آوریدو .هرکله چه (قد) ئې وړوکې شو نو هغه آوازونه راتلل بند شو.نو ویریدو نو حکم اوشو چه مکې طرفته لاړشه .حضرت آدم ﷺ تشریف یوړو.په کوم ځائې باندې چه د حضرت آدم ﷺ قدم مبارك اېښودې شوې وو په هغه ځائې کښې آبادی اوشوه. الله تعالی د جنت نه یو یاقوت نازل کړو او دبیت الله په ځائې باندې یې کیخودو اودا ئې خپل کور اوګرزولو. حضرت آدم ﷺ په دې ځائې طواف کول شروع کړه او دې سره مانوس شو ، ویره ترینه لاړه.د حضرت نوح ﷺ دطوفان په زمانه کښې دا کاڼړې اوچت شو او د ابراهیم ﷺ په زمانه کښې بیا الله ﷻ راولیږلو . حضرت آدم ﷺ دا کور دحرا ، طورزیتا ، طور سینا ، جودی ، دې پنځو غرونونه جوړ کړې وو. خو په دې ټولو روایتونو کښې تضاد دې. والله اعلم.

---

(۱) مسند احمد : ۶۸/٤، والفظ له : سنن ابی داود : ۲۰۳۰. وهو حدیث حسن)-

(۲) حاکم: ۲۹٤/۲، ۲۹۳، وابن جریر فی تفسیره و سنده حسن)-

د ذوالقرنین د ابراهیم ﷺ سره ملاقات: -په بعضو روایاتو کښې دی چه دزمکې پیدائش نه دوه زره کاله مخکښې بیت الله شریف جوړ شوې وو. حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ سره دبیت الله شریف نښو اچولودپاره حضرت جبریل ﷺ راغلې وو. په هغه وخت کښې په دې ځائې د ځنګلونو نه سوا نور څه نه وو. لرې ترې نه د عمالیقو آبادي وه. په دې ځائې کښې حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ خپله بی بی هاجره او خپل خوئې حضرت اسماعیل ﷺ پریښودو د یو چپر لاندې. په یو بل روایت کښې دی چه بیت الله څلور ارکان دی او تر اوومې زمکې پورې لاندې تلې دی. او په یو روایت کښې دی چه کله ذو القرنین دې ځائې ته راورسیدو او وې کتل حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ بیت الله جوړوی نو تپوس ئې اوکړو دا څه کوئې؟ حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ اوفرمائیل چه مونږ دالله تعالی په حکم سره دهغه کور جوړوو. تپوس ئې ترې اوکړو څه دلیل دې؟ حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ اوفرمائیل دا شرمخان به ګواهي ورکړي. پنځو شرمخانو اووئیل چه مونږ ګواهي ورکوؤ دا دواړه دالله ﷺ مامور دی. ذو القرنین ډیر خوشحاله شو او وې فرمائیل ما اومنل. د ارزقي په تاریخ مکه کښې دی چه ذو القرنین د حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ او ذبیح الله ﷺ سره د بیت الله شریف طواف اوکړو. والله اعلم. په صحیح بخاری کښې دی چه قواعد بنیادونوته وئیلې شی، دا د قاعدة جمع دې. په قران پاك کښې په بل ځائې کښې دی چه ﴿وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ﴾، ددې مفرد هم قاعده دې.

حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی چه رسول کریم ﷺ ماته اوفرمائیل چه تاته معلوم نه دی چه ستا قوم چه کله بیت الله جوړکړو نو دقواعد ابراهیم نه ئې کم کړو. ما ورته اووئیل چه تاسو دا زیات او په خپل اصل حالت کښې ئې کړئی. حضرت محمد ﷺ اوفرمائیل که ستا دقوم اسلام تازه نه وې او ددوی دکفر زمانه نزدې نه وې نو مابه داسې کړې وې. حضرت ابن عمر رضی الله عنه ته چه کله داحدیث راورسیدو نو وې فرمائیل چه کیدې شی هم دا وجه ده چه رسول کریم ﷺ به حجراسود سره نزدې دوه ستنې نه ښکلولې. [1] په صحیح مسلم کښې دی چه رسول کریم ﷺ فرمائی چه ائې عائشه رضی الله عنها که ستا دقوم دجاهلت زمانه نزدې نه وې نوما به د کعبې خزانې دالله ﷻ په لار کښې خیرات کړې وې او دروازې به مې راغورزولې وې [2] اوحطیم به مې په بیت الله شریف کښې داخل کړې وې. دصحیح بخاری په یو حدیث کښې دی چه ما به ددې دونمه دروازه هم جوړه کړې وې. یود راتلو دپاره او بله د تلو دپاره. نو ابن زبیر رضی الله عنه د خپل خلافت په زمانه کښې هم داسې اوکړل [3] اوپه یو روایت کښې دی چه ما به دوباره د ابراهیم ﷺ په بنیادونو باندې جوړکړې وې [4] اوپه یو بل روایت کښې دی چه یو دروازه به مشرق طرفته وې اوبله به مغرب طرفته او شپږ ګزه حطیم به مې په دې کښې شامل کړې وې ځکه چه قریشو دا بهر کړې دې. [5]

په عهد قریشی کښې د بیت الله تعمیر: -د رسول کریم ﷺ د نبوت نه پنځه کاله مخکښې قریشو بیت الله نوې جوړ کړې وو. ددې تفصیل بیان اوګورئ په دې جوړولو کښې رسول کریم ﷺ پخپله هم شریك وو. د رسول کریم ﷺ عمر پنځه دیرش کاله وو. او رسول کریم ﷺ به هم پخپله کاڼي اوچتول. ابن اسحاق رحمه الله فرمائی چه هرکله د رسول کریم ﷺ عمر مبارك پنځه دیرش کاله شو نو قریشو دبیت الله شریف دنوی جوړولو اراده اوکړه. ځکه چه ددې دیوالونه ډیر واړه وو. چت ئې نه وو.

---

[1]) صحیح بخاری: کتاب التفسیر سورة البقرة: (واذ یرفع ابراهیم القواعد) ٤٤٨٤، صحیح مسلم: ١٣٣٣)-

[2]) صحیح مسلم: کتاب الحج باب نقض الکعبة ......: ١٣٣٣)-

[3]) صحیح بخاری: کتاب الحج، باب من ترک بعض الاختیار مخافة: ١٢٦، و صحیح مسلم: ١٣٣٣)-

[4]) صحیح بخاری: کتاب الحج باب فضل مکة وبنیانها: ١٥٨٥، وصحیح مسلم: ١٣٣٣)-

[5]) صحیح بخاری: کتاب الحج باب نقض الکعبة: ١٣٣٣)-

په بیت الله کښې خزانه:- دویم په دې وجه هم چه دبیت الله خزانه پټه شوې وه چه دا دبیت الله شریف په مینځ کښې یو ژوره کنده کښې ښخه شوې وه. داما‌ل د "دویك" نومې سړی نه برآمد شوې وو. اودې د خزاعه قبیلې د بنو ملیح بن عمرو مولی وو. ممکن دی چه غلو په دې خانې کښې اېښودې وی اودده لاسونه دده دغلا په وجه پرېکړې شوی وی. ددې د جوړولو دپاره یو بل قدرتی سهولت هم شوې وو چه دروم دتاجرانویو کشتۍ چه په هغې ډېر اعلی لرګی وو،هغه دطوفان په وجه دجدې غاړې ته راغلی وو. دا لرګی په چت کښې استمالیدیشو نو په دې وجه قریشو دا واخستل. او دمکې ترکاڼ ته ئې د چت د کار اوونیل او دهغه تعلق د قبطی خاندان سره وو.

د مار لرې کولو غیبی انتظام:- دا ټولې تیارنی کیدلې خود بیت الله شریف د ویرانولو په چا کښې همت نه وو. ددې قدرتی اسباب هم مهیا کړې شو. دبیت الله په خزانه کښې یو ډېره غټه اژدها وه. هرکله چه به خلق نزدې ورتلل نو هغه اژدها به خله وازه کړه او دوی طرفته به ئې رامنډه کړه. دامار به هره ورځ ددې کوهی نه راوتلو او دبیت الله شریف په دیوالونو به کیناستلو. یوه ورځ ناست وو چه الله ﷻ یو غټ مارغه راولیږلو ، هغه مارغه دامار واخستلو او والوتلو. قریشو اوونیل چه زمونږ اراده دمولی دمرضۍ مطابق ده. لرګی هم مونږ ته ملاؤ شو ، ترکاڼ زمونږ سره موجود دی. مار هم الله ﷻ لرې کړو. اوس دوی پخه اراده اوکړه چه بیت الله ویران کړی او دا دوباره جوړ کړی. دټولو نه مخکښې وهب اودریدو او یو کاڼړی د کعبة الله نه اونړولو اوهغه دده د لاس نه لاړو بیا په خانې باندې نصب شو. ده ټولو قریشو ته اوونیل چه واورئی،هرسړې دې خپل پاك مال دبیت الله شریف په جوړولو کښې خرچ کړی. په دې د زنا کارئی پیسه،دسودی کاروبار پیسه او دظلم پیسه مه لګوئی. بعضې خلق وائی چه دامشوره ولید بن مغیره ورکړې وه. (۱)

دبیت الله د جوړولو تقسیم:- اوس دبیت الله شریف حصې تقسیم کړې شوې. د دروازې حصه به بنو عبد مناف اوبنوزهره جوړوی،حجر اسود او رکن یمانی والا حصه دې بنو مخزوم جوره کړی،قریش او قبائل دې هم دوی سره مدد اوکړی. دکعبې مخکښې حصه دې بنو جمح او بنو سهم جوره کړی ، دحطیم سره حصه دې بنو عبدالدار بن قصی او بنو اسد بن عبدالعزی او بنو عدی بن کعب جوره کړی

د ولیدبن مغیره په نړولو شروع کول:- د دې معامله د حل کیدو نه پس دبیت الله شریف ړومبی عمارت د غورزولو مسئله راپیښه شوه چه دا جداکړی. خو د هیچا همت نه کیدو چه ددې نړول شروع کړی.آخر ولید بن مغیره اوونیل څه شروع کوم. کودالـه ئې واخستله او پورته اوختلو او وې ونیل انې الله ﷺ! تاته ښه علم دې زمونږ اراده غلطه نه ده،مونږ ستا کور نړو نه غواړو ،بلکه ددې د آبادولو په فکر کښې یو.په دې وینا سره ئې د دواړو رکن غاړې اونړولې. قریشو اوونیل چه اوس ئې پرېږدئی او ټوله شپه انتظار اوکړئی. که په دې سړی باندې څه وبال راغلو نو دا کاڼړئی به په خپل خانې باندې اولګوئی اوخاموشه شئ. اوکه څه عذاب رانغلو نو پوهه شئ چه ددې نړول الله ﷻ ته خوښ دی. بیا صباله په خپل خپل کار کښې اخته شئ. کله چه صبا شو نو بالکل خیریت وو. نو اوس ټول په ټوله راغلل او دبیت الله شریف نور عمارت اونړولې شو.تردې پورې اصلی بنیادونو یعنی بناء ابراهیمی ته اورسیدل. په دې خانې دشین رنګ کاڼړی وو.اویو بل سره پیوست وو. یو سړی دوه کاڼړی بیلول اوغوښتل،په دې کښې ئې کوداله واچوله او زور ئې اوکړو نود کاڼړی خوزیدو سره ټوله زمکه اوخوزیدله. نو هغوی پوهه شو چې ددې کاڼړو لرې کول او د دې په ځائې نور کاڼړی الله ﷻ ته منظور نه دی. ددې وجې دا زمونږ دوس کار نه دې. ددې ارادې نه منع شو او داکاڼړئی همداشان پرېښودل. (۲)

---

[1]) ابن هشام : ۱/۲۰۳)-

[2]) ابن هشام : ۱/۲۰۷)-

د حجر اسود لګولو واقعه :-بیا هرې قبیلې د خپلې خپلې خصټې مطابق بیل بیل کانړي جمع کړل او عمارت جوړیدل شروع شو. تر دې پورې د حجراسود د ایښودو وخت راغلو. اوس هرې قبیلې دا غوښتل چه داشرف هغوی حاصل کړي. په خپلو کښې په جنګ شو. تر دې پورې د باقاعده جنګ نوبت راغلو.قبیلې په خپلو کښې تقسیم شوې. او د جنګ په تیارو کښې اخته شو. بنو عبدالدار او بنو عدی یولوښی کښې وینه واخستله او په دې کښې ئې لاسونه کیخودل اوحلف ئې اوکړو ټول به مړه شي خو هیڅوک به حجر اسود کینخودې شي. داشان څلور پنځه ورځې تیرې شوې .بیا قریش مسجد حرام کښې جمع شو چه په خپلو کښې مشوره او انصاف اوکړي ، نو ابوامیه بن مغیره چه قریشی وو ، زیات دعمر والا اوعقل مند وو،وې وئیل که تاسو خپل څوک منصف جوړکړئی چه هغه فیصله اوکړي چه ټولو ته منظور وی ، خو بیا به په منصف جوړولو کښې اختلاف وی ، ددې وجې داسې اوکړئی چه څوک دټولو نه مخکښې دې مسجد حرام ته راشی نو هغه به زمونږ منصف وی. په دې رائې باندې اتفاق اوشو.اوس منتظر دی څوک به دټولونه مخکښې راځی ؟ .

د نبی کریم ﷺ په نصیب کښې د حجراسودکیخودل راتلل:- نودټولو نه مخکښې حضرت محمد ﷺ تشریف راوړو.د رسول کریم ﷺ په کتلو سره دا ټول خلق خوشحاله شو او وې وئیل مونږ ته ستا فیصله منظور ده.مونږ ستا په حکم راضی یو.دا خو امین دې دا خو محمد (ﷺ) دې. بیا ټول ددوی په خدمت کښې حاضر شو. اوټوله واقعه ئې رسول کریم ﷺ ته بیان کړه. رسول کریم ﷺ اوفرمائیل چه لاړ شئ اویو غټ شان څادر راوړئی. هغوی راوړو. رسول کریم ﷺ حجر اسود واخستلو او په خپلو لاسونو مبارکو ئې په دې څادر کښې کیخودو. بیا ئې اوفرمائیل چه دهرې قبیلې سردار دې راشی اوددې کپړې یو ګوټ دې اونیسی اوداشان دې دحجر اسود داوچتولو حصه دار جوړ شی. په دې باندې ټول خلق ډیر خوشحاله شواو ټولو سردارانو دا څادر اونیولواو اوچت ئې کړو. هرکله چه ددې دکیخود ځائې راغلو نود الله ﷺ نبی ﷺ دا کانړئی واخستلو او په خپل ځائې باندې ئې کیخودو. او داشان هغه اختلاف اوجنګ بالکل ختم شو.او داشان الله ﷻ د خپل نبی ﷺ په لاسونو مبارکو سره په خپل کور کښې کانړې نصب کړو.(دوحی نازلیدو نه مخکښې به قریشو رسول کریم ﷺ ته امین وئیلو). اوس پورتنۍ حصه جوړه شوه.او د کعبة الله تعمیر پوره شو.

په خلافت د ابن زبیر ﷺ کښې د کعبې تعمیر:- ابن اسحاق فرمائی چه د رسول کریم ﷺ په زمانه کښې کعبه اتلس ګزه وه ، په دې باندې به دقباطی پرده اچولې شوه. بیا پرې د څادر پرده اچولې شوه. ریښمی کپړه پرې دټولونه مخکښې حجاج بن یوسف اچولې وه. (۱)

دکعبې مبارکې هم دا عمارت وو تردې پورې چه د حضرت عبدالله بن زبیر ﷺ دور خلافت په ابتداء زمانه کښې شپیته کاله پس په دې ځائې کښې اور اولګیدو او کعبه مبارکه اوسوزیده. دا د یزید بن معاویه د ولایت آخری زمانه وه. او هغه ابن زبیر ﷺ په مکه مکرمه کښې ګیرکړې وو. په دې ورځو کښې خلیفه په مکه مکرمه کښې حضرت عبدالله بن زبیر ﷺ خپلې ترور حضرت عائشه ﷺ نه چه کوم حدیث آوریدلی وو،هم دهغې مطابق ئې د رسول کریم ﷺ په خواهش باندې بیت الله شهید کړو او په دابراهیم ﷺ په بنیادونو باندې ئې جوړ کړو ، حطیم په کښې دننه شامل کړې شو.مشرق او مغرب طرفته دروازې کیخودې شوې یود تلواو بله دراتلو. او دروازې ئې زمکې سره یو شان کیخودې . ددوی دامارت دزمانې پورې کعبة الله همداسې وه. تردې پورې چه د ظالم حجاج دلاسه بیت الله شهید شو ، اوس حجاج بیاد عبدا الملک بن مروان په حکم سره بیت الله شهید کړو او دمخکښې پشان ئې جوړ کړو.

---

۱) ابن هشام : ۲۱۱/۱)-

د تعمير نه وړاندې استخاره کول:- په صحيح مسلم کښې دي چه د يزيد بن معاويه په زمانه کښې ، چه شام والو په مکه باندې حمله کړې وه او چه څه کيدل هغه اوشو. حضرت عبدالله ﷺ بيت الله شريف هم داسې پريښودو. دحج په موقعه خلق جمع شو او هغوی دا ټول هر څه اوکتل اوددې نه پس خلقو مشوره اوکړه چې ټوله کعبه دې شهيده کړې شي او بيا دې نوې جوړه کړې شي يا چه کومه نړيدلې ده هغه صحيح کړئ ؟ نو عبدالله بن عباس ﷺ اوفرمائيل چه ځما رائې داده چه اوس کومه نړيدلې ده هغه جوړه کړئ اوباقی نوره پخوانۍ پريږدئ. دوی اوفرمائيل چه تاسو کښې که دچا کوراوسوزی نو دهغه به دا خواهش نه وی چه هغه دې نوې جوړ کړی. بيا تاسو دالله ﷻ کور متعلق داسې کمزورې رائې ولې ساتئ. ښه ده څه درې ورځو پورې دخپل رب سره استخاره کوم او بيا چه څه ځما په زړه کښې وو هغه به کوم. درې ورځې پس ددوی هم دا رائې وه چه باقی ديوالونه دې هم غوزار کړې شي اوکعبه دې دوباره تعمير کړې شي. نودا حکم ورکړې شو. خودکعبې شهيدکولو په چا کښې همت نه وو. ويره وه چه څوك هم مخکښې د شهيد کولو دپاره مخکښې شو په هغه به عذاب رازی. څو يو همت والا سړې پورته اوختلو او هغه يو کاڼې اوغورځولو ، هرکله چه خلقو اوکتل چه هغه ته هيڅ تکليف اونه رسيدو نو بيا ټولو نړول شروع کړل. او زمکې پورې ئې ټوله صفا کړه. په هغه وخت کښې څلور واړو طرفونو ته ستنې اودرولې شوې اويو کپړه پرې زوړنده کړې شوه. (۱)

په تعمير باندې شروع کول:- اوس د بيت الله شريف تعمير شروع شو. حضرت عبدالله ﷺ فرمائی چه ما د حضرت عائشه ﷺ نه واوريدل ، هغې به فرمائيل چه رسول کريم ﷺ فرمائيلی دی که دخلقود کفر زمانه نزدې نه وې اوماسره دخرچ کولو څه هم وې چه په دې سره مې جوړ کړې وې نو د حطيم نه به مې پنځه گزه بيت الله شريف کښې شامل کړې وې او دکعبې به مې دوه دروازې جوړې کړې وې ، يو دراتلواو بله دتلو. حضرت عبدالله ﷺ داروايت بيان کړو او وې فرمائيل چه اوس دخلقو د کفر زمانه لرې ده،اوس ويره ختمه شوه ، او خزانه هم ډکه ده ، ځماسره کافی روپۍ دی ، بيا هيڅ وجه نشته دې چه څه د نبی کريم ﷺ خواهش پوره نکړم . نو پنځه لاسه ئې حطيم کښې دننه واخستل او اوس ئې کنستل اوکړل نو ابراهيمی بنياد په نظر راغلو اوخلقو داپخپلو سترگو اوليدو اوهم په دې ديوال باندې دبيت الله شريف اوږدوالې اتلس گزه وو. اوس په دې کښې پنځه گزه نور هم زيات شو نو پلن والې ئې کم شو نو ددې وجې په پلن والی کښې لس گزه نور هم زيات کړې شو او دوه دروازې جوړې کړې شوې يو دننه طرفته او بله بهر طرفته ،

د حجاج بن يوسف تعمير:- د ابن زبير ﷺ دشهادت نه پس حجاج عبدالملك ته اوليکل اوهغه سره ئې مشوره اوکړه چه اوس څه اوکړې شی ، دائې هم ورته اوليکل چه دمکې مکرمې عادلانو ددې متعلق معلومه ده. او بالکل د حضرت ابراهيم ﷺ په بنيادونو باندې کعبه تياره کړې شوې ده. خو عبدالملك جواب ورکړو پلن والې باقی پريږده ، او حطيم بهر کړه او دويمه دروازه بنده کړه . حجاج ددې حکم مطابق کعبه شهيده کړه اوبيائې دعبدالملك په وينا باندې جوړه کړه. خو سنت طريقه هم دا وه چه د حضرت عبدالله بن زبير بنياد باقی ساتلې شوې وې. ځکه چه دا د نبی کريم ﷺ خوښه وه. خو په هغه وخت کښې نبی کريم ﷺ ته داويره وه چه خلق بدگمانی اونکړی ځکه چه اوس اوس نوی نوی اسلام کښې داخل شوی دی.

دعبدالملک بن مروان افسوس :- خوداحديث عبدالملك بن مروان ته نه وو رسيدلې. ځکه هغه کعبه شهيده کړه. هرکله چه هغه ته داحديث اورسيدو نو ډير خفگان به ئې کولو او وئيل به ئې چه کاش مونږ هغه داشان پريښودې وې او شهيده کړې مو نه وې. د صحيح مسلم په يو بل روايت کښې دی چه

---

(۱) صحيح مسلم : کتاب الحج: باب نقض الكعبة: ۱۳۳۳)-

حارث بن عبدالله كله ديو وفد په شكل كښې عبدالملك بن مروان ته راغلو نو عبدالملك بن مروان اووئيل څما خيال دې چه ابوحبيب يعنې حضرت عبدالله بن زبير ﷺ به داحديث دخپلې ترور حضرت عائشه ﷺ نه آوريدلې وى حارث اووئيل ضرور ئې آوريدلې دې. ما پخپله هم دا دمور بى بى نه آوريدلې دې. تپوس ترې اوكړو تاترې نه څه آوريدلى دى ؟ وې وئيل ماترې آوريدلى دى چه هغې به فرمائيل نبى كريم ﷺ يو ځل ماته اوفرمائيل ائې عائشې ﷺ! ستا قوم بيت الله شريف تنګ كړو. كه ستا دقوم دشرك زمانه نزدې نه وې نو ما به دوباره ددې (بيت الله) كمې پوره كړې وې . خو رازه چه څه تاته نوى بنيادونه اوښايم كه ستاقوم دا بياتعمير كوى نو چه په اصلى صورت ئې جوړه كړى. نو نبى كريم ﷺ حضرت عائشه ﷺ ته په حطيم كښې اووه ګزه دننه داخلولو اووئيل او وې فرمائيل چه مابه ددې دوه دروازې كړې وې ، يو دراتلو اوبله دتلو. اودواړه دروازې به مې زمكې ته نزدې جوړې كړې وې، يو مشرق طرفته اوبله مغرب طرفته. تاته پته ده چه ستا قوم دروازې دومره اوچتې ولې كړې دى ، دې ﷺ اوفرمائيل چه حضور ﷺ ماته نه دى معلوم. نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه صرف دخپل اوچتوالى او لوئې والى په خاطر چه چالره اوغواړى نو چه دننه ئې پرېږدى او چالره چه اوغواړى نو منع ئې كړى.عبدالملك اووئيل ائې حارث !تا پخپله دا حديث د حضرت عائشه ﷺ نه آوريدلى دى . هغه اووئيل آوماپخپله آوريدلې دې.نو لږ وخت عبدالملك خپله همسا ټكوله سوچ ئې كولو ،بيائې اووئيل چه كاش ما هغه هم دهغه پشان پرېښودې وې. ([1])

د صحيح مسلم په يرحديث كښې دى عبدالملك بن مروان يو ځل طواف كولو او حضرت عبدالله ﷺ ئې اورتلو او وې وئيل چه ددې حديث په وجه په حضرت عائشه ﷺ باندې الزام لګولو نو حضرت حارث ﷺ هغه منع كړو اوګواهى ئې وركړه چه هغه رښتونې وو ما هم د حضرت عائشه ﷺ نه دا حديث آوريدلې دې.اوعبدالملك افسوس اوكړو او وې وئيل كه ماته دمخكښې نه معلوم وې نو ما به هغه نه وه شهيده كړې. ([2])

د هارون الرشيد اراده:- قاضى عياض ﷺ او امام نووى رحمة الله عليه ليكلى دى چه خليفه هارون رشيد د حضرت امام مالك رحمة الله عليه نه تپوس كړې وو كه اجازت وى نو زه به دوباره كعبه هغه شان جوړه كړم څنګه چه حضرت زبير جوړه كړې وه. امام مالك رحمة الله عليه اووئيل تاسو داسې مه كوئى.هسې نه كعبه هم دبادشاهانو دپاره لوبې توقې شى چه هر څوك ئې دخپلې خوښې مطابق جوړوى او ورانوى.نو خليفه دخپلې ارادې نه منع شو هم دا خبره صحيح معلوميږى چه كعبه باربار چيړل صحيح نه دى.دبخارى او مسلم په يو حديث كښې دى چه نبى كريم ﷺ اوفرمائيل دا (كعبه به) دوه پنډو والا حبشى بيا نوړوى([3])نبى كريم ﷺ فرمائى لكه چه څه هغه وينم. هغه تور سړې به يو يو كاڼې بيلوى. ([4])ددې غلاف به اخلى او ددې خزانه به هم ،دهغه لاسونه به كاږه وى اوپښې هم او ګنجې به وى. څه وينم چه هغه كودالـه ټكوى او ټكړې كوى ئې([5])غالبًا دا بدنصيبه واقعه به د ياجوج او ماجوج راوتلونه پس وى(ددې دكتلونه دې مونږ الله ﷻ محفوظ اوساتى)په صحيح بخارى كښې يو حديث دې چې نبى كريم ﷺ فرمائيلى دى چه تاسوبه د ياجوج اوماجوج راوتلو نه پس ([6])هم د بيت الله حج اوعمره كوئى .

---

[1]) صحيح مسلم : كتاب الحج باب نقض الكعبة: ۱۳۳۳)-

[2]) ايضا)-

[3]) صحيح بخارى : كتاب الحج با ب هدم الكعبة : ۱۵۹۵)-

[4]) صحيح بخارى : كتاب الحج: باب هدم الكعبة ۱۵۹۵)-

[5]) احمد: ۲۲۰/۲)-

[6]) صحيح بخارى كتاب الحج : باب قول الله تعالى (جعل ا لله الكعبة البيت ......) ۱۵۹۳)-

قوله تعالی:- رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ
د حضرت خليل الله او حضرت ذبيح الله دعاګانې:- حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ او حضرت اسماعيل ذبيح الله ﷺ په خپلو دعاګانو کښې وائي چه مونږ لره مسلمانان جوړ کړه يعنې مخلص موجوړ کړه ، مطيع مو جوړ کړه ، موحد مو جوړ کړه ، دشرك نه مو بچ کړه اوريا کارئې نه مو بچ اوساته ، خشوع او خضوع راکړه. حضرت سلام بن ابی مطيع فرمائي چه مسلمانان خو وو خو داسلام ثابت قدمی ئې طلب کوله. چه ددې په جواب کښې الله ﷻ ارشاد فرمائي چه **(قد فعلت)** (ماستاسو دا دعا قبوله کړه) بيا دخپل اولاد دپاره هم دادعا کوی چه قبليږي. بنی اسرائيل هم حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ په اولاد کښې دې او عرب هم ،په قران پاك کښې دی چه ﴿ وَمِن قَوْمِ مُوسَىٰٓ أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِۦ يَعْدِلُونَ ﴾ (دموسى ﷺ په قوم کښې يو ډله پيه حق اوعدل بانديې وه) خو دعبارت روانئی نه معلوميږي چه دعربو دپاره دا دعا ده. اګر چه نورو لره هم شامله وی. ځکه چه ددې نه پس بله دعاده چه په دوی کښې يو رسول اوليږه او د رسول نه مراد حضرت محمد مصطفی ﷺ دې، نودا دعا هم پوره شوه لکه فرمائي چه ﴿هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِّنْهُمْ﴾ خو ددې نه ددوی رسالت خاص نه دې

د نبی کريم ﷺ د رسالت عموميت:- بلکه د نبی کريم ﷺ رسالت عام دې. دعربو عجمو ټولو دپاره ، لکه فرمائي چه ﴿قُلْ يَٰٓأَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا﴾ (اووايه چه ائې خلقو ځه تاسو ټولو ته يو رسول راليږلې شوې يم).

څنګه چه ددې دواړو نبيانو دعاده داسې دې دهر متقی هم وی ، لکه څنګه چه په قران پاك کښې تعليم دې چه مسلمانان دا دعا کوی﴿ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا ﴾ (ائې زمونږه ربه ! مونږ لره زمونږ بيبيانې او اولاد زمونږ د سترګو يخوالې جوړ کړې. او مونږ دپرهيزګارونه اوګرزوې). دا هم دالله ﷻ دمحبت دليل دې چه انسان غواړی چه ځما اولاد ځما نه پس هم دالله تعالی عابدان وی، او په بل ځائې کښې ددې دعا الفاظ دادی چه﴿ وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَن نَّعْبُدَ الْأَصْنَامَ ﴾ (ائې الله ﷻ !ما اوځما اولاد لره د بت پرستئ نه بچ اوساتې).

دانسان په مرګ د اعمالو خاتمه خو:- نبی کريم ﷺ فرمائي چه دانسان مړ کيدو سره دده اعمال ختم شی خو درې کارونه به باقی پاتې شی① صدقه جاريه ② علم چه دهغه نه فائده واخستلې شی او③ نيك اولاد چه دعا کوی. (مسلم) . ([1])

قوله تعالی:- وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا
د حج احکام کول:- بيا دعا کوی چه مونږ ته مناسك اوښايه يعنې احکام د حج او د ذبح وغيره اوښايه. دکعبې دعمارت پوره کيدو نه پس حضرت جبريل ﷺ دوی لره صفا ته راولی،اوبيا مروه ته ځی او فرمائي چه دا دالله ﷻ شعائر دی. بيا منی طرفته لاړل.عقبه سره شيطان يوونې سره ولاړ وو ، ملاؤ شو نووې فرمائيل تکبير اووايه اودې په کاڼړی اووله. ابليس ددې ځائې نه اوتښتيدو او جمره وسطی سره اودريدو ، دې ځائې کښې هم دې په کاڼړو اوويشتلې شو نو خبيث نااميده شو او لاړو. دده اراده وه چه دحج په احکامو کښې څه مداخلت اوکړی خو موقعه ورته ملاؤ نشوه اومايوسه شو. ددې ځائې نه دوی مشعر ا لحرام ته راوستلو. بيا ئې عرفات ته بوتلو ،بيائې ترې درې ځل تپوس اوکړو اووايه پوهه شوې. او هر دوی اوفرمائيل آو.([2]) په دويم روايت کښې درې ځائې کښې شيطان په کاڼړو ويشتلې شوې دې. او هر شيطان ئې په اووه اووه کاڼړوويشتلې دې.

---

[1]) صحيح مسلم كتاب الوصية باب مايلحق الانسان من الثوب......) ١٦٣١)-
[2]) ابن ابی حاتم : ١/٣٩٠)-

رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ

| اې ربه زمونږ | راولېږه | په دوئ کښې

انې ربه په دوئ کښې د دوئ د نسب نه يو رسول راولېږه

رَسُوْلًا مِّنْهُمْ يَتْلُوْا عَلَيْهِمْ اٰيٰتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰبَ

يو پيغمبر | ددوئ نه | چې اوروی | هغوئ ته | ايتونه ستا | او ښائي هغوئ ته | كتاب |

چې ستا آيتونه ورته لولي | او د كتاب (قرآن) تعليم ورکوی (دخپل احاديثو په ذريعه)

وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيْهِمْ ۭ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ۝

او حكمت | او پاکوی هغوئ لره | بيشكه خاص هم تهٔ | غالب | صاحب د حكمت ئې |

او (تعليم ورکوی) دهوښيارتيا | او د گناهونو نه ئې پاکوی | بيشکه ته غالب او صاحب د حكمت ئې

د دعاء ابراهيمی ظهور :- دحرم والو دپاره دابله دعاده چه ددوی په اولاد كښې يو پيغمبر پيدا شي نودا هم پوره شوه. مسند احمد كښې دی چه نبی كريم ﷺ فرمائی څه د الله ﷻ په نيز خاتم النبيين ﷺ دهغه وخت نه يم چه كله حضرت آدم ؑ لا دښاورې په صورت كښې وو. څه تاسو ته ابتدائی امر اوښايم ، څه دخپل پلارحضرت ابراهيم ؑ دعا يم او د حضرت عيسی ؑ بشارت يم اودخپلې مور خوب يم. د نبيانو مياندې هم داسې خوبونه وينی ([1]) ابو امامه ؓ يوځل سوال اوكړو مونږ ته خپل ابتدائی حالات بيان اوفرمائې. نبی كريم ﷺ اوفرمائيل څه دخپل پلار حضرت ابراهيم ؑ دعا او د حضرت عيسی ؑ زيرې يم او څما مور اوكتل چه ددې نه يو نور روان شو چه دې سره دشام محلونه په رڼا شو. مطلب دادې چه په دنيا كښې دشهرت دا ځيزونه شو. د نبي كريم ﷺ دمور خوب هم په عربو كښې مخكښې نه مشهور شوې وو. اوهغوی به وئيل چه د حضرت آمنه درحم نه به يو لوئې سړې پيدا كيږی. د بنی اسرائيلو نبی خاتم حضرت روح الله ؑ چه به كله خطبه وئيله نو د ددوی (نبی كريم ﷺ) نوم به ئې هم اخستلو او فرمائيل به ئې انې خلقو ! څه دالله تعالی د طرفنه تاسو ته رسول يم. څما نه مخكښې كتاب تورات دې دهغې هم څه تصديق كوونكې يم، او څما نه پس د راتلونكی نبی تاسو ته بشارت دركوم چه دهغه نوم احمد (ﷺ) دې. هم دې طرفته په دې حديث كښې اشاره ده ، په خوب كښې نور نه دشام محلونه پرقيدلو كښې دې طرف ته اشاره ده ، چه دين به په هغه ځائې قائم شي.
بلكه درِوايتونونه ثابت دی چه په آخره زمانه كښې به شام داسلام او داهل اسلام مركز جوړ شي. دشام په مشهور ښاردمشق كښې به حضرت عيسی ؑ په شرقی سپينه مناره باندې راكوزيږی. په بخاری اومسلم كښې دی چه څمادامت يو ډله به په حق باندې قائم وی. ددوی مخالفين به دوی ته نقصان نه شي رسولې تر دې پورې چه دالله ﷻ حكم راشی([2])په صحيح بخاری كښې دومره اضافه ده چه هغوی به شام كښې وی([3])دابوالعاليه نه روايت دې چه ددې دعا په جواب كښې اووئيلې شو چه دا هم قبول شوې ده او داپيغمبر به په آخری زمانه كښې مبعوث كيږی.
قوله تعالى:- وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيْهِمْ ۭ
د كتاب اوحكمت نه مراد:- دكتاب نه مراد قران او حكمت نه مراد سنت اوحديث دی. حسن رحمه الله ،قتاده رحمه الله ،مقاتل رحمه الله ،بن حيان رحمه الله اوابومالك رحمه الله وغيره هم دا فرمان دې. او دحكمت نه مراد ددين پوهه

---

[1]) مسند احمد: ۱۲۷/٤)-
[2]) صحيح مسلم كتاب الامارة باب قوله ﷺ (لاتزال طائفة من امتی....) ۱۹۲۰)-
[3]) صحيح بخاری : كتاب التوحيد ،باب قول تعالی (انما قولنا لشیء...) ۷٤٦۰)-

هم ده. پاکول یعنی اطاعت او اخلاص خودل ، نیکئ کول ، دبدو نه منع کول ، دالله ﷻ اطاعت کول او دالله ﷻ رضا حاصلول، الله ﷻ عزیز دې ، هغه پاك ذات هیڅوك نشی عاجز کولې ، په هر څیزباندې غالب دې ، حکیم دې یعنی دهغه پاك ذات هیڅ یو قول او فعل دحکمت نه خالی نه دې ، هغه هر څیز له پخپل محل باندې حکمت او عدل سره کوی.

وَمَنْ يَّرْغَبُ عَنْ مِّلَّةِ اِبْرٰهٖمَ اِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهٗ ؕ وَلَقَدِ

اوڅوك دي|چې نفرت اوکړی | دطریقې دابراهیم نه| مګر| هغه څوك | چې بیوقوف کړې نی وی خان خپل |اوحقیقت دادې

اوڅوک دې(یعنی نشته)چې مخ واړوی دملت ابراهیمی نه بغیردهغه چانه چې خپل خان نې کم عقل کړې وی

اصْطَفَيْنٰهُ فِي الدُّنْيَا ۚ وَاِنَّهٗ فِي الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿۱۳۰﴾

چې غوره کړې وو مونږ هغه لره| په دنیا کښې| او بیشکه وی به هغه| په آخرت کښې|داوچتونیکانو نه

اومونږهغه(ابراهیم)په دنیا کښې هم غوره ګرځولې وو| اوپه آخرت کښې به هم دنیکانو په ډله کښې شمیر وی

اِذْ قَالَ لَهٗ رَبُّهٗۤ اَسْلِمْ ۙ قَالَ اَسْلَمْتُ

کله چې|اووئیل| هغه ته| رب خپل | چې تابعدار شه |نو اووئیل هغه | چې زهٔ تابعدار شوم

(داحال وو)چې الله ورته اوفرمائیل چې(خما حکم ته)غاړه کیږده هغه (زر)اووئیل چې ما غاړه ایښودې ده

لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۳۱﴾ وَوَصّٰى بِهَاۤ اِبْرٰهٖمُ بَنِيْهِ وَيَعْقُوْبُ ؕ

دمالك دکائناتو | او وصیت کړې وو | په دې سره | ابراهیم ﷵ | اولاد خپل ته| او یعقوب هم

هغه چاته د ټول جهان مالک دې | اوبیا ددې خبرې وصیت ابراهیم اود(هغه نمسی)یعقوب خپل اولاد ته هم کړې وو

يٰبَنِيَّ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى لَكُمُ الدِّيْنَ فَلَا تَمُوْتُنَّ

چې اے بچو زما| بیشکه چې الله | غوره کړې دې| ستاسودپاره | دادین | نومهٔ مرئ تاسو|

چې انې خماخامنوالله تعالی ستاسو دپاره دین (اسلام) غوره کړې دې نو(خبردار)تاسو مه مرئی

اِلَّا وَاَنْتُمْ مُّسْلِمُوْنَ ﴿۱۳۲﴾ ؕ

مګر په داسې حال کښې| چې یئی تاسو | مسلمانان | آیا وئ تاسو |

مګرهله چې مسلمان یئ (هروخت مسلمانان اوسیږئی) |

ددین ابراهیمی دعویدار دمشرکینو ذکر :- په دې آیتونو کښې هم دمشرکانو رد دې چه هغوی به خپل خان په دین ابراهیمی باندې ګڼړلو.حالانکه هغوی مکمل طور سره مشرکان وو. اوحضرت ابراهیم خلیل الله ﷵ خودموحدینو امام وو. توحید لره دشرك نه ممتاز کولو والا وو. په ټول عمر کښې نې د سترګې درپ هومره هم دالله ﷻ سره شرك نه وو کړې . بلکه دهر مشرك او دهرقسمه شرك او ددې نه بیزاره وو،هم په دې دقوم نه بیل شو. وطن نې پریښودو. تردې پورې چه دپلارنې هم مخالفت اوکړو اوددې نې هیڅ پرواه اونکړه.او صفاني اووئیل﴿ اِنِّيْ بَرِيْٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُوْنَ ﴾الخ (خه بیزاره یم ددې څیزنه چه کوم تاسو شرك کونی ، خه یو خواته شوم اوخپله ټوله توجه مې هغه پاك ذات طرفته کړه. چه هغه پاك ذات زمکې اوآسمانونه پیداکړی دی.خه دشرك کوونکو نه نهٔ یم.)په بل خائې کښې دی چه حضرت ابراهیم خلیل الله ﷵ خپل پلاز اوخپل قوم ته صفا اووئیل چه خه ستاسو دمعبودانونه بری یم. خه خود خپل حقیقی الله ﷻ سره محبت لرم ، هغه پاك ذات به ماته نیغه لار ښائی. اوپه بل خائې کښې دی چه

﴿ وَمَاكَانَ اسْتِغْفَارُ اِبْرٰهِيْمَ الخ﴾ حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ به صرف ديو وعدې په وجه دخپل پلار دپاره استغفار كولو.خو كله چه هغه ته معلومه شوه چه هغه دالله ﷻ دښمن دې نو دهغه نه بېزاره شو.

دابراهيم ﷺ صفات:-حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ ډير رجوع كوونكې او بردبار وو. او په بل ځائې كښې دي چه حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ مخلص او مطيع وو اومشرك بالكل نه وو.دالله تعالى دنعمتونوشكر كوونكې وو.دالله ﷻ خوښ وو.او په نيغه لار باندې روان وو. ددنيا دښو خلقو نه وو اوپه آخرت كښې هم د صالحانو څنې وى.ددې آيتونو په شان په دې ځائې كښې هم فرمائى چه په خپلو ځانونوباندې ظلم كوونكى بې تدبير او ګمراه خلق هم دحضرت ابراهيم خليل الله ﷺ ملت پريږدى ځكه چه حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ الله دهدايت دپاره منتخب كړې وو. او وړوكوالى نه ئې ورته توفيق هم وركړې وو. دخليل پشان ښكلې خطاب ئې وركړې وو.په آخرت كښې به هم د نيك بختو خلقو څنې وى. دحضرت ابراهيم خليل الله ﷺ مسلك او ملت لره پرېښودونكى او ګمراهۍ كښې اخته كيدونكى نه به زيات بې وقوف او ظالم څوك وى ؟په دې آيت مبارك كښې ديهوديانو هم رد دې. لكه فرمائى چه ﴿مَاكَانَ اِبْرٰهِيْمُ يَهُوْدِيًّا وَّلَا نَصْرَانِيًّا الخ ﴾ (ابراهيم ﷺ نه يهودى وو او نه نصرانى اونه مشرك بلكه موحد او مسلمان او مخلص وو،اوهغه ته نزدې هغه خلق دى چه دهغه تابعدار دى او دا نبى او چې ايماندار دى.الله تعالى دمومنانو ولى دې.كله ورته الله ﷻ فرمائى چه دا اومنۍ نو هغوى جواب وركوى چه اتې رب العالمين ما اومنل. هم ددې ملت وحدانيت وصيت حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ او حضرت يعقوب ﷺ خپل اولاد ته كړې وو.د "ها" مرجع يا خو ملت دې يا كلمه.

دملت نه مراد اسلام او كلمې نه مراد ﴿اَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ﴾ دې.اوګورئى ددوى زړونو كښې داسلام څومره محبت اوعزت وو چه په دې باندې تر عمره پورې عمل كوونكې وواو خپل اولادته ئې هم ددې وصيت اوكړو.لكه فرمائى چه ﴿وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً﴾(مونږ هغه كلمه دده په اولادكښې هم باقى اوساتله).

بعضې سلفو﴿يَعْقُوْبُ﴾ هم وئيلې دې خويبا به په "بنيه" باندې عطف وى.اومطلب به داوى حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ خپل اولاد او داولاد اولاد نه حضرت يعقوب ﷺ ته چه په هغه وخت كښې موجود وو،دهغه ددين داستقامت په وجه وصيت اوكړو. قشيرى رحمه الله فرمائى چه حضرت يعقوب ﷺ د حضرت ابراهيم ﷺ د وفات نه پس پيدا شوې وو. خودا صرف دعوى ده. په دې باندې هيڅ دليل نشته. والله اعلم.

يعقوب ﷺ د ابراهيم ﷺ په ژوند كښې پيدا شوې وو:- بلكه په ظاهره دامعلوميږى چه حضرت يعقوب ﷺ د حضرت اسحاق ﷺ كره د حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ په ژوند كښې پيدا شوې وو.ځكه چه دقران پاك آيت دې چه﴿ فَبَشَّرْنٰهَا بِاِسْحٰقَ ۙ وَمِنْ وَّرَآءِ اِسْحٰقَ يَعْقُوْبَ﴾(مونږ هغه ته داسحاق اوداسحاق نه پس د يعقوب زيرې وركړو).اوددې نصب د خفض په لرې كولوسره هم لوستلې شوې دې.نوكه حضرت يعقوب ﷺ د حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ په ژوند مبارك كښې ژوندې نه وې نو بيا د هغه دنوم په اخستلو كښې څه غټه فائده باقى نه پاتې كيږى. په سورت عنكبوت كښې هم دى چه مونږ حضرت ابراهيم ﷺ ته حضرت اسحاق ﷺ وركړو او حضرت يعقوب مو وركړو اومونږ دهغه په اولاد كښې نبوت اوكتاب جارى كړو.اوپه آيت كښې دى چه مونږ هغه ته اسحاق ﷺ او يعقوب ﷺ زياتى وركړو.نو ددې نه معلوميږى چه حضرت يعقوب ﷺ د حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ په ژوند كښې وو. په مخكښو كتابونوكښې هم دى چه هغه به بيت المقدس ته رازى.

په بيت الله او بيت المقدس كښې فاصله:-حضرت ابوذر ؓ يو ځل دنبى كريم ﷺ نه تپوس اوكړو يارسول الله ﷺ ! كوم يو جمات مخكښې جوړكړې شوې دې ؟ نو نبى كريم ﷺ اوفرمائيل مسجد حرام. تپوس كوى بيا؟نبى كريم ﷺ اوفرمائيل بيت المقدس .ما اووئيل د دواړو په مينځ كښې څومره موده

وه ؟وي فرمانيل څلوينښت کاله الخ.([1])ابن حبان ونيلي دي چه د حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ اود حضرت سليمان ﷺ په مينځ کښې د فاصلې دا بيان دې حالانکه داقول بالکل مخالف دې ، ددې دواړو نبيانو په مينځ کښې خو د زرګونو کلونو موده وه. بلکه مطلب د حديث څه بل څه دې. اوشاه زمان سليمان ﷺ خو ددې مرمت کړې وو.داشان يعقوب ﷺ هم وصيت کړې وو چه د هغې ذکر هم رازي.وصيت ددې امر شوې وو چه په ژوند کښې مسلمان اوسئ چه مرګ هم درته په دې کښې راشي.

چه څه کړې هغه به ريبې :-عام طور انسان چه په ژوند کښې په کوم څيز باندې اوسيږي،په هغې باندې ورته مرګ هم راځي. او چه په کوم مرې په هغې به پاسي. دالله ﷻ عادت داشان دې چه دنيکئ ارادې کولو والا ته دنيکئ توفيق ورکوي. نيکي دده دپاره آسانولې هم شي.او ده لره ثابت قدم ساتلي شي. هيڅ شك نشته دې چه دا حديث هم راغلې وي چه انسان دجنتيانو عمل کولوسره جنت ته يو ليشت نزدې شي اودده تقدير غالب شي،اودجهنميانو کار کولو سره جهنمي شي([2]) اوکله ددې خلاف هم وي.ددې مطلب دادې چه دا ښه او خرابو کارونه ظاهري طور سره کيږي حقيقي طور سره نه .نو بعضو رواياتو کښې هم دا لفظ هم دې.([3])قران پاك وائي سخاوت ، تقوي او ﴿لااله‌الاالله﴾ تصديق کولووالا دپاره مونږ دآسانئ لارپيداکوو او بخل او بې پرواهئ او دنيکو خبروتکذيب کوونکو دپاره مونږ دسختئ لار آسانوؤ.

أَمْ كُنْتُمْ	شُهَدَآءَ	إِذْ			
آيا وئ تاسو	حاضر	په هغه وخت کښې			
ايا تاسوحاضروئ څه وخت چې					
حَضَرَ	يَعْقُوبَ	الْمَوْتُ	إِذْ قَالَ	لِبَنِيهِ	مَا تَعْبُدُونَ
چې راغې	يعقوب ته	مرګ	اکله چې اووئيل هغهٔ	خامنو خپلو ته	دچا عبادت به کوئ تاسو
يعقوب ﷺ ته (د) مرګ (نښې) ښکاره شوې			او هغه خپلوخامنو ته اووئيل		چې د څه عبادت به کوئ
مِنْ بَعْدِي	قَالُوا	نَعْبُدُ	إِلٰهَكَ	وَإِلٰهَ آبَائِكَ	إِبْرٰهِمَ وَإِسْمٰعِيلَ
روستو زمانه	انواووئيل هغوئ	مونږ به عبادتکوؤ	دمعبودستا	اودمعبود دپلارونوستا	چې ابراهيم اواسماعيل
خما (دمرګ) نه پس	هغوئ ورته اووئيل چې ستادمعبود اوستاد پلار نيکه د معبود دابراهيم ،اسماعيل				
وَإِسْحٰقَ	إِلٰهًا وَّاحِدًا	وَّنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿۱۳۳﴾	تِلْكَ أُمَّةٌ	قَدْ خَلَتْ	
او اسحاق دي	چې معبود يو دې	او مونږ دهغه حکم منونکي يو	هغه څه خلق وؤ	چې تير شو	
اوداسحاق چه يوالله معبود دې		اومونږ دهغه احکامو ته غاړه ايخودې ده	دغه يوه ډله په چې لاړه تيره شوه		
لَهَا	مَا	كَسَبَتْ	وَلَكُمْ	مَّا	كَسَبْتُمْ
دهغوئ دپاره دی	هغه څه	چې کړې وو هغوئ	اوستاسو دپاره دی	هغه څه	چې کړې دی تاسو
هغوئ ته به دخپل عمل بدله ورکولې شي			اوتاسوته به ستاسود کارونو بدله درکولې شي		

[1]) صحيح بخارى ، كتاب احاديث الانبياء ، باب رقم: ۳۳٦٦/۱۰، صحيح مسلم : ۵۲۰، نسائى : ٦٨١، ابن ماجه: ۷۵۳)-

[2]) صحيح بخارى كتاب القدر باب رقم :آ،ح/ ، ٦۵۹٤ ، صحيح مسلم : ۲٦٤۳)-

[3]) صحيح بخارى ، كتاب الجهاد، باب لا يقال فلان شهيد ، ۲۸۹۸، صحيح مسلم، ۱۱۲)-

وَلَا تُسْـَٔلُوْنَ	عَمَّا	كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ۝
اونهٔ به کیږی تپوس ستاسو نه	دهغه څه	چې کول به هغوئ
اوتاسو نه به دهغوئ دعملونوپحقله هیڅ تپوس نه کیږی		

دتوحید الوهیت ثبوت:- دعربو مشرکان چه د حضرت اسماعیل عليه السلام اولاد وو ، او کفار بنی اسرائیل چه د حضرت یعقوب عليه السلام اولاد وو هغوئ (دواړو باندې) دلیل راوړی او الله ﷻ فرمائی چه حضرت یعقوب عليه السلام خو اولاد ته په خپل آخری وخت هم دالله ﷻ وحده لاشریك له دعبادت وصیت کړې وو. دوی نه ني مخکښې تپوس اوکړو چه تاسویه د چا عبادت کوئی ؟ ټولو جواب ورکړو چه ستا او ستا د (اله) او د بزرګانو حق د معبود.

حضرت یعقوب عليه السلام د حضرت اسحاق عليه السلام خوئې وو او حضرت اسحاق د حضرت ابراهیم عليه السلام خوئې وو، د حضرت اسماعیل عليه السلام نوم دپلار نیکه په ذکر کښې دتغلیب په طور راغلې دې. ځکه دوی د حضرت یعقوب عليه السلام تره دې اودادې هم ښکاره وی چه عربو کښې تره ته هم پلار وائی. [1]

د ایت نه یو استدلال:- په دې آیت باندې استدلال کولې شی چې تره هم د پلار په زمره کښې ذکر دې نودنیکه په موجودګئ کښې به رور خور د وراثت نه محروم وی.د حضرت صدیق اکبر رضي الله عنه فیصله هم داده لکه څنګه چه په صحیح بخاری کښې موجوددی. [2]د ام المومنین حضرت عائشه رضي الله عنها مذهب هم دادې. حضرت حسن بصری رحمه الله ، حضرت عطاء رحمه الله او حضرت طاؤس رحمه الله هم دا وائی. د امام ابوحنیفه رحمه الله او ډیر و سلفو او خلفو هم دا مذهب دې. امام مالك رحمه الله ، امام شافعی رحمه الله او یو مشهور روایت کښې امام احمد رحمه الله نه هم منقول دی چه دوئ رونړو خویندوته هم وارث ونیلې شی. حضرت عمر فاروق رضي الله عنه ، حضرت عثمان رضي الله عنه ، حضرت علی رضي الله عنه ، حضرت ابن مسعود رضي الله عنه ، حضرت زید رضي الله عنه او سلفو خلفو هم دا مذهب دې. قاضی ابویوسف رحمه الله ، اومحمد بن حسن عنهم دا مذهب دې. اودا دواړه د امام ابوحنیفه شاګردان دی.ددې مسئلې د صفایې دامقام نه دې. اونه دتفسیرموضوع ده.

دنیکی په موجودګئ کښې د نمسی حصه

مسلك حنفی:- دنیکه په موجودګئ کښې درونړو او خویندو حصه نشته لکه څنګه چه په سراجی کښې دی (وبنوالاعیان والعلات کلهم یسقطون بالابن وابن الابن وان سفل وبالاب بالاتفاق وبالجد عند ابی حنیفه الصفحة ۱۱ وقال فی بحث اولاد الام... ویسقطون بالولد وولد الابن وبالاب والجد بالاتفاق الصفحة ۷ وقال فی باب مقاسمة الجد قال ابوبکر الصدیق رضی الله عنه ومن تابعه من الصحابة رضی الله بنوالاعیان وبنوالعلات لایرثون مع الجد وهذا قول ابی حنیفة رحمه الله وبه یفتی الصفحة ۲۹)سراجی)-

قوله تعالی:- قَالُوْا نَعْبُدُ اِلٰهَكَ الخ

بچی دالله د الوهیت اقرار کوی:- دې ټولو بچو اقرار اوکړو چه مونږ به دیو معبود عبادت کوؤ یعنی دالله ﷻ اودهغه ذات په الوهیت کښې به څوك نه شریک کوؤ. اومونږ به دهغه پاك ذات اطاعت کوؤ، فرمانبرداری به کوؤ ، خشوع اوخضوع کښې به مشغول اوسو. او په بل ځائې کښې دی چه ﴿ لَهٗٓ اَسْلَمَ الخ ﴾ دزمکې اوآسمان هر څیز خوشحالئ او زور سره د هغه پاك ذات تابع دی هغه طرفته به تاسو واپس کیږئی.دټولونبیانو دین هم دا اسلام وو.اګر چه په احکامو کښې جدائی شته دې لکه فرمائی چه ﴿وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا نُوْحِيْٓ اِلَيْهِ اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّآ اَنَا فَاعْبُدُوْنِ ۝﴾ (ستا نه چه مخکښې څومره رسولان مونږ لیږلی ووټولوطرفته مووحی کړې وه چه څما نه سوابل څوك دعبادت لائق نشته دې تاسوټول څما عبادت

[1]) القرطبی: ۲/۱۳۸)-

[2] (صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء قول الله تعالی (واذکر فی الکتاب مریم) ۳٤٤۳،صحیح مسلم: ۲۳٦۵)-

کوئی) او نوردا مضمون په نورو ډیرو ایاتونو کښې دی. اوپه احادیثو کښې هم دامضمون په کثرت سره وارد شوې دې.نبی کریم ﷺ فرمائی چه مونږ علاتی رونړه یو ، زمونږ یودین دې (۱).

قوله تعالی:- تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ

هرچاته به د خپل بدله ملاویږی:- بیا فرمائی چه دا یو امت وو چه تیر شو ستاسو دپاره خپل عملونه دی او دوی دپاره خپل عملونه دی. هغوی چه څه اوکړل هغوی ته به د هغې جزاء ملاویږی او ستاسو چې څه کوئ تاسو ته به د هغې بدله ملاویږی .ستاسونه به دهغوی دکارونو تپوس نه کیږی . په حدیث مبارك کښې دی چه څوك چې په عمل کښې کمزورې وی نو دهغه نسب به هغه په عمل کښې تیز نکړی (۲)

وَقَالُوا	كُوْنُوا	هُوْدًا	اَوْ نَصٰرٰى	تَهْتَدُوْا	قُلْ	بَلْ
اووائی(یهودیان)	چې شئ	یهودیان	یاعیسایان	نو صحیح لاربه بیا مومئ	ورته اووایه	نا بلکه
اویهودیان اوعیسایان وائی چې شئ یهودیان یانصاری نوسمه لار به بیامومئ					ورته اووایه چې(نه)بلکه	

مِلَّةَ	اِبْرٰهٖمَ	حَنِيْفًا	وَمَا كَانَ	مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ
طریقه	دابرهیم	یو مخیزی	اونهٔ ووهغه	دمشرکانونه
مونږ دابراهیم په ملت قائم یوچې (ټول عمر) دباطل نه روګردان اودحق پیروکار وواودمشرکانوملګری نه وو				

داهل کتاب تردید:- عبدالله بن صوریا اعور نبی کریم ﷺ ته وئیلی وو چه په هدایت خو مونږ یو که ته زمونږ منې نوتاسوته به هم هدایت درکړو.نصرانیانو هم دا وئیلی وو،په دې باندې دا آیت نازل شو چه مونږ خود ابراهیم د دین حنیف تابع یو،اوهغه استقامت والا،اخلاص والا،حج والا،بیت الله طرفته مخ کولو والا،داستطاعت په وخت کښې دحج فرض پیژندلووالا،دالله ﷻ فرمانبرداری کولووالا،په ټولو رسولانو باندې ایمان راوړلو والا،د لا اله الا الله شهادت کولو والا،مور،ترور،اودپلار خور لره حرام کولو والا،اوټولوحراموکارونونه بچ کیدو والا وو.دټولې معنې دحنیف مختلفو حضراتوبیان کړی دی.

قُوْلُوْا	اٰمَنَّا	بِاللّٰهِ	وَمَآ
اووایئ اے مسلمانانو	چې ایمان راوړي دي موږ	په الله	او په هغه هدایت باندې
تاسوورته بنهٔ په ډاګه اووائی	چې مونږ په الله ایمان راوړئی دي اوپه هغه کتاب		

اُنْزِلَ	اِلَيْنَا	وَمَآ	اُنْزِلَ	اِلٰٓى اِبْرٰهٖمَ	وَاِسْمٰعِيْلَ	وَاِسْحٰقَ
چې نازل شوي دي	مونږته	او په هغه	چې نازل شوي وو	ابراهیم ته	او اسماعیل	او اسحاق
کوم چې مونږ ته رالیږلې شوي دي	اوپه هغه کتابونو چې ابراهیم(ع) اسماعیل(ع) اواسحاق(ع)					

وَيَعْقُوْبَ	وَالْاَسْبَاطِ	وَمَآ	اُوْتِيَ	مُوْسٰى	وَعِيْسٰى	وَمَآ
او یعقوب	او اولاد(دیعقوب) ته	او په هغه	چې ورکړې شوي وو	موسی	او عیسی ته	او په هغه
اویعقوب ته اوددوئ نمسوته رالیږلې شوی دی	اوپه هغه کتابونو چې په موسی او عیسی نازل شوی اوپه هغه					

اُوْتِيَ	النَّبِيُّوْنَ	مِنْ رَّبِّهِمْ	لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ	اَحَدٍ مِّنْهُمْ
چې ورکړې شوي وو	پیغمبرانوته	دطرفه درب خپل نه	نهٔ کوومونږ فرق په مینځ	دیودهغوئ کښې
کتابونو چې نورپیغمبرانو ته دخپل رب دطرفه ورکړې شوی وو	مونږ ددوئ ترمینځ په منلواونه منلو			

۱) صحیح مسلم : کتاب الذکر والدعاء ، باب فضل الاجتماع علی تلاوة القرا ن الکریم: ۲۶۹۹)-

۲) ابن ابی حاتم :۱/۳۹۷)-

وَنَحْنُ لَهٗ	مُسْلِمُوْنَ ﴿۱۳۶﴾
اومونږ هغه لره	تابعداران یو
کښې،هیڅ فرق نه کوؤ اوداالله حکمونوته موغاړه ایښودې ده	

په ټولو پیغمبرانو ایمان راوړل:- الله ﷻ خپل ایماندارو بندګانو ته فرمائي چه څه په حضرت محمد ﷺ باندې نازل شوی دی په هغې باندې په تفصیل سره ایمان راوړئي،اوچه څه په مخکښې نبیانو باندې نازل شوی وو په هغې باندې هم اجمالي طور ایمان راوړئي. په هغه مخکښې نبیانو کښې ئې دبعضو نومونه هم واخستل او دباقي نبیانوئې مجمل ذکراوکړو. ورسره ئې اوفرمائیل چه دوی دې د هیڅ یونبي په مینځ کښې فرق نه کوی . چه یو منی او بل نه منی،چه کوم عادت دنورو وو چه هغوی به دنبیانو په مینځ کښې فرق کولو او څوك به ئې منل او څوك به ئې نه منل. یهودیان حضرت عیسی ﷺ لره،نصرانیان حضرت محمد ﷺ لره ، حجازی عرب حضرت موسی ﷺ لره،حضرت عیسی ﷺ لره او حضرت محمد ﷺ لره یعني دریواړو لره نه مني. دې ټولو ته فتوی ملاؤ شوه چه ﴿ أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا ﴾ (داخلق په یقین سره کافران دی). حضرت ابوهریره ﷺ فرمائي چه اهل کتابو به تورات په عبراني (ژبه) کښې لوستلو. او ددې تفسیر به ئې په عربي (ژبه) کښې کولو او اسلام والو ته به ئې وئیلو. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه داهل کتابو منل یا تکذیب مه کوئی ، وائې چه په الله ﷻ باندې اودهغه په نازل کړې شوؤ کتابونوباندې زمونږ ایمان دې. (۱)

دسحر په سنتوکښې قراءت:-نبي کریم ﷺ به دسحر په دوؤ سنتوکښې په رومبي رکعت کښې آیت ﴿ آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا ﴾ پوره آیت اوپه دویم رکعت کښې به ئې دآل عمران آیت ﴿ آمَنَّا بِاللَّهِ وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴾ لوستلو.(۲)

داسباط تشریح : ⓵اسباط د حضرت یعقوب ﷺ ځامنوته وائي ، چه دولس وو. چه ددوی په هر یو نسل کښې ډیر انسانان وو. بني اسماعیل ته ئې قبائل وئیل. اوبني اسرائیلو ته به ئې اسباط وئیل(۳)

⓶ زمحشری ﷫ په کشاف کښې لیکلی دی چه دا د یعقوب ﷺ نمسي وو چه دهغوی د دولسو ځامنو اولاد وو.په بخاری شریف کښې دی چه د قبائل نه مراد بني اسرائیل دی،په دوی کښې هم نبیان وو.چه په هغوی باندې وحی نازله شوې وه.لکه حضرت موسی ﷺ فرمائي﴿ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنبِيَاءَ ﴾ دالله ﷻ نعمتونولره یادکړئي چه هغه ذات په تاسوکښې نبیان راولیږل.اوپه بل مقام باندې فرمائي چه﴿وَقَطَّعْنَاهُمُ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَمًا ﴾ (مونږ ددوی دولس قبیلې جوړې کړې).

د "سبط " وائي تتابع ته ، دا هم یو بل پسې وو. بعضې وائي .دا ماخوذ دې د "سبط "نه ،سبط وائي ونې ته یعني دوی په مثال دونې دی. چه ددې ښاخونه خواره شوی دی. حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي چه ټول نبیان علیهم السلام په بني اسرائیلو کښې دی سوا دلسو نه. حضرت نوح ﷺ ، حضرت صالح ﷺ ،حضرت شعیب ﷺ ، حضرت ابراهیم ﷺ ، حضرت یعقوب ﷺ ، حضرت اسماعیل ﷺ ، حضرت هود ﷺ ، حضرت اسحاق ﷺ او حضرت محمد ﷺ ، سبط وائي هغه ډلې اوقبیلې ته چه د هغوی مورث اعلی پورته په سلسله نسب کښې یو وی. (۴)

---

۱) صحیح بخاری ، کتاب التفسیر ،سوررة البقرة ، باب قول الله (قولو امنا بالله) ٤٤٨٥)-

۲) صحیح مسلم کتاب الصلوة المسافرین ،باب استحباب رکعتی سنة الفجر: ۷۲۷)-

۳) ابن ابی حاتم : ۳۹۹/۱)-

۴) [illegible]طبی : ۴۱/۳ -

ایمان په ټولو خو عمل په قران:- مونږ ته په تورات اوانجیل باندې ایمان راوړل ضروري دی. لیکن عمل کول صرف په قران پاك باندې دی ، ابن ابی حاتم کښې دی چه نبی کریم ﷺ فرمائی چه تورات ، انجیل ، زبور باندې ایمان ساتئ لیکن عمل دپاره صرف قران پاك کافي دې.[1]

فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنْتُمْ

| نوکه چرې | ایمان راوړو هغوئ | په شان | دهغې | چې ایمان راوړې دې تاسو

| که دوئ هم ستاسو په شان په نورو کتابونو ایمان راوړو

بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ

په هغې | نو په هدایت دی هغوئ | اوکه چرې | مخ ئې واړووا | نو بې شکه هغوئ | په ضد کښې پراته دی

نوسمه لار ئې بیاموندله | اوکه دې ته ئې شاکړه | نو دوئ پخپلو اختلافونو کښې (بوخت) پراته دی

فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

نو زرده چې کافي به شي تالره په مقابله دهغوئ کښې الله | اوهغه | هر څه اوریدونکې | او په هرڅه پوهه دې

ائې پیغبره ددوئ دشرنه دبچ کیدودپاره تالره الله کافي دې | اوهغه ښهٔآوریدونکې اوډیرپوهه دې په (مونږ)

صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ

اووایه چې رنگ دالله | او بل څوك زیات ښه دې | دالله نه | په لحاظ درنگ سره | او مونږ | هغه لره

دالله رنگ دې | اود الله پاك نه د بل چا رنگ ښائسته کیدې شي | اومونږ یوازې دهغه

عَابِدُونَ

عبادت کونکی یو |

عبادت کوونکی یو |

دنجات موندودپاره شرط:- یعنی ائې ایماندارو صحابه کرامو ﷺ اکه دا کفار هم ستاسو په شان ایمان راوړی یعنی په ټولو کتابونو باندې، اوټولو رسولانو باندې نو حق او رشدوهدایت سره به نجات اومومي.اوکه دحجت دقائمیدو نه پس بیا هم دوی نه منع کیږی نویقینا دحق خلاف دی. الله ﷻ به تاسوته په دوی باندې غلبه درکړی. اوستاسو دپاره به کافي شي. هغه آوریدونکې او عالم دې.

دعثمان ﷺ د شهادت په وخت کښې تلاوت:- نافع ابن ابی نعیم وائی چه یو خلیفه ته د حضرت عثمان ﷺ دتلاوت والا قران پاك اولیږلې شو.زیاد چه دا واوریدل نو وې وئیل چه په خلقو کښې مشهور دې چه حضرت عثمان خلقو کله شهید کړو ، په هغه وخت کښې دا کلام دهغه په غیږ کښې وو او دهغوی وینه بالکل په دې لفظونوباندې وه چه ﴿ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴾ آیا دا صحیح دی؟حضرت نافع رحمه الله اووئیل بالکل صحیح دی. ماپخپله په دې آیت باندې د حضرت عثمان ﷺ وینه کتلې ده ([1])

د صبغة نحوی تحقیق:- درنگ نه مراد دین دې([2])او ددې زبر په طورداغراء دې لکه فطرة الله کښې ، مطلب دادې چه د الله ﷻ دین لازم اونیسئ او په دین باندې ورپریوزئ. بعضې وائی چه دا بدل دې د ﴿ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ ﴾ نه.چه ددې نه مخکښې موجود دې. سیبویه وائی د امصدر موکد دې.د ﴿ آمَنَّا بِاللَّهِ ﴾ وجې

---

[1]) ابن ابی حاتم: ۱/۴۰۲).

[2]) ابن ابی حاتم : ۱/۴۰۲).

سره منصوب ده. لکه (وَعۡدَ اللّٰهِ حَقًّا) په یو مرفوع حدیث کښې دی چه بنی اسرائیلو اوونیل ائې دالله ﷻ رسوله ﷺ ! آیا زموږ رب هم رنګ کوی. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل دالله ﷻ نه ویریږئ. آواز راغلو چه دوی ته اووایه چه ټول رنګونه خوزه پیدا کوم. هم دا مطلب ددې آیت هم دې. لیکن ددې روایت موقوف کیدل صحیح دی. اوداهم په هغه وخت کښې چه کله ددې اسناد صحیح وی.

قُلۡ | اَتُحَآجُّوۡنَنَا | فِی اللّٰهِ

اووایه (دوئ ته) | چې ایا جګړې کوئ تاسو زموږ سره | په باره دالله کښې

ورته اووایه چې آیا تاسوموږسره دالله په حق کښې جګړې کوی

وَهُوَ | رَبُّنَا | وَرَبُّكُمۡ ۚ | وَلَنَآ | اَعۡمَالُنَا | وَلَكُمۡ

حال داچې هغه | رب زموږ دې | اورب ستاسوهم دې | اوموږ لره دی | عملونه زموږ | اوتاسولره دی

حال دا چې هغه ستاسواوزموږ (په شریکه) پالونکې دې اوزموږ خپل عملونه دی اوستاسو

اَعۡمَالُكُمۡ ۚ | وَنَحۡنُ | لَهٗ | مُخۡلِصُوۡنَ ۙ﴿۱۳۹﴾ | اَمۡ تَقُوۡلُوۡنَ | اِنَّ

عملونه ستاسو | اوموږ | هغه لره | خاص بندګی کونکی یو | ایاوایئ تاسو | چې بیشکه

خپل عملونه دی اوموږ خالص دهغه عبادت کوو | آیاتاسو دا وائې چې ګنی

اِبۡرٰهٖمَ | وَاِسۡمٰعِیۡلَ | وَاِسۡحٰقَ وَیَعۡقُوۡبَ وَالۡاَسۡبَاطَ | كَانُوۡا | هُوۡدًا | اَوۡ نَصٰرٰی ؕ

ابراهیم | اواسماعیل | اوسحاق او دیعقوب اولاد | وو | یهودیان | یاعیسایان

ابراهیم ؑ ، اسماعیل ؑ اواسحاق ؑ اویعقوب ؑ اودهغوئ نمسی ټول یهودیان یا عیسایان وو

قُلۡ | ءَاَنۡتُمۡ | اَعۡلَمُ | اَمِ اللّٰهُ ؕ | وَمَنۡ | اَظۡلَمُ | مِمَّنۡ | كَتَمَ

ورته اووایه | ایا تاسو | ښه پوهیږئ | که الله | اوڅوك دې | زیات ظالم | دهغه چانه | چې پټه کړې ئې وی

ورته اووایه چې تاسوښه پوهیږئ اوکه الله | اودهغه چانه لوئې ظالم څوک کیدې شی چې پټ

شَهَادَةً | عِنۡدَهٗ | مِنَ اللّٰهِ ؕ | وَمَا اللّٰهُ | بِغَافِلٍ | عَمَّا

ګواهی | چې وه په ذمه دهغه | دطرفه دالله نه | او نه دې الله | ناخبره | دهغه کارونونه

کړې ئې وی شهادت دالله چې ورسره وی | اوالله ستاسو د عملونو نه ناخبره نه دې

تَعۡمَلُوۡنَ ﴿۱۴۰﴾ | تِلۡكَ اُمَّةٌ | قَدۡ خَلَتۡ ۚ | لَهَا | مَا | كَسَبَتۡ

چې تاسو ئې کوئ | هغه څه خلق وو | چې تیرشو | دهغوئ دپاره وو | هغه څه | چې هغوئ کړی وو

(دکومو پیغمبرانو نومونه چه ذکرشول) دغه یوه ډله وه چې لاړه تیره شوه دهغوئ خپل عمل وو

وَلَكُمۡ | مَّا | كَسَبۡتُمۡ ۚ | وَلَا تُسۡـَٔلُوۡنَ | عَمَّا

او ستاسو دپاره دی | هغه څه | چې تاسو ئې کوئ | اونه به کیږی ستاسو نه تپوس | دهغه عملونو

اوستاسو خپل عملونه دی | اوستاسو نه به د هغوی د عملونو په باره کښې هیڅ تپوس نشی کولې

كَانُوْا	يَعْمَلُوْنَ
چې وو هغوی	چې كول به ئې

بلكه د هغوی دپاره خپل اعمال دی او ستاسو دپاره ستاسو عملونه دی

حقيقي دين اسلام دې :- دمشركانو جنگونه ختمولو دپاره الله ﷻ خپل نبی ته حكم فرمائی چه ته دوی ته اووايه مونږ سره د الله ﷻ توحيد ، اخلاص، اطاعت وغيره باره كښې ولې جنگ كوئی؟ هغه پاك ذات خو صرف زمونږ نه بلكه ستاسو هم رب دې. مونږ او تاسو باندې قابض اومتصرف هم هغه يوازې دې ، زمونږ عملونه مونږ سره دی او ستاسو عملونه ستاسو سره .اومونږ ستاسو د شرك نه بيزاره يو. او په بل ځائې كښې ارشاد دې چه ﴿فَإِنْ كَذَّبُوكَ الخ﴾(كه تا په دروغه گڼړی نواووايه چه ځما دپاره ځما عمل دې او ستاسو دپاره ستاسو عمل دې. تاسو ځما دنيك كار نه او ځه ستاسو د اعمالونه بيزاره يم. او په بل ځائې كښې ارشاد دې چه﴿فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ﴾ دوی تا سره جنگ كوی نو اووايه ما او ځما منلووالا خپل مخونه الله ﷻ طرفته كړل.

حضرت ابرا هيم ؑ هم خپل قوم ته هم دا وئيلی وو ﴿ أَتُحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ﴾ (تاسو د الله ﷻ په حق كښې ماسره جنگ كوئی. اوپه بل ځائې كښې ارشاد دې چه ﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ﴾ (تا هغه هم اوكتلو چه ابراهيم ؑ سره ئې دهغه در ب په حق كښې جنگ كولو) نو په دې ځائې كښې دې جگړه كونكو خلقو ته اووئيلې شو چې زمونږ عملونه خمونږ دپاره اوستاسو عملونه ستاسو دپاره.مونږ ستاسو نه بيزاريو او تاسو ځمونږ نه بيل .مونږ خو په عبادت اوتوجه كښې اخلاص او يكسوئی كولو والا خلق يو.

قوله تعالى:- مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا الخ

ابراهيم مسلمان وو:- بيا ددې خلقو د دعوې ترديد كيږی چه حضرت ابراهيم ؑ نه خو يهودی وو اونه نصرانی،تاسو ائې يهودو او ائې نصرانيانو ولې داخبرې جوړوئی ؟ آيا ستاسو علم د الله ﷻ نه زيات دې څه ؟ الله ﷻ خو صفا وائی چه ﴿ مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَٰكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴾ (حضرت ابراهيم ؑ خو نه يهودی وو اونه نصرانی اونه مشرك بلكه خالص مسلمان وو) دهغوی د الله ﷻ شهادت لره پټول ډير لوئې ظلم كول دا وو چه د الله ﷻ كتاب كوم چه دوی سره وو ، په هغې كښې دوی اولوستل چه حقيقی دين اسلام دې، محمد ﷺ د الله ﷻ رينښتونې رسول دې . حضرت ابراهيم ؑ، حضرت اسماعيل ؑ او حضرت يعقوب ؑ وغيره ديهوديت او نصرانيت نه بيل وو. ليكن دائې اونه منل او دومره نه بلكه داخبره ئې پټه كړه.

قوله تعالى:- وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ

بيا فرمائی ستاسو اعمال د الله ﷻ نه پټ نه دی. دهغه محيط علم ټول څيزونه گير كړی دی. هغه به دهرې نيكئ او هرې بدئې پوره پوره بدله وركوی.

قوله تعالى:- تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ

هرچا دپاره د هغه عمل دې:- دا ددې تنبيه وركولو نه پس فرمائی دا پاكباز جماعت خو الله تعالى ته اورسيدو ، تاسو چه تركومې پورې د دوی په نقش قدم باندې روان نه شئ ، صرف ددوی په اولاد كښې كيدل تاسو ته د الله ﷻ سره هيڅ فائده او عزت نشی دركولې. ددوی په نيكو عملونو كښې ستاسو هيڅ حصه نشته دی.اوستاسو دبدو عملونو په دوی باندې هيڅ بوج نشته . چه څه كرئی هغه به ريبئ. تاسو چه ډيو نبی تكذيب اوكړو نو لكه چه دټولونبيانو تكذيب مو اوكړو. او ائې خلقو خاص كر چه تاسو د نبی آخرالزمان په زمانه كښې يئ. نو تاسو باندې ډير وبال راغلو. تاسو دا نبی ﷺ په دروغه اوگڼړلو چه سيد الانبياء دې. چه رسول رب العالمين دې. چه دهغه رسالت ټولو انسانانو او جناتو طرفته دې. چه دده درسالت هر يو منلو والا او هر سړی مكلف دې. د الله تعالى بيشميره درود اوسلام دې وی په حضرت محمد ﷺ باندې ،اود نبی كريم ﷺ نه علاوه په ټولونبيانو باندې

الحمد لله دتفسير ابن كثير پښتو ترجمه اوله پاره ختمه شوه .

سَيَقُولُ السُّفَهَآءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلّٰهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِىْ كَانُوْا

اوبه وائی | ناپوهان | دخلقو نه | چې څه څيز اوګرزول دوئ | دقبلې خپلې نه | هغه قبله | چې وو دوئ

ناپوهه خلق به ضرر وائی چې په دوئ څه اوشو چې دهغې خپلې هغې قبلې نه اوګرزيدل چې تراوسه

عَلَيْهَا ط قُلْ لِّلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ ط يَهْدِىْ مَنْ يَّشَآءُ

هغې طرفته | ورته اووايه | چې الله لره دي | مشرق | اومغرب | هدايت كوی | هغه چاته | چې خوښه ئې شی

پورې به ئې ورته مونخونه كول | ته ورته اووايه چې مشرق اومغرب ټول دالله دی | چې دچا په باره كښې ئې

اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿۱۴۲﴾ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنٰكُمْ اُمَّةً وَّسَطًا لِّتَكُوْنُوْا

د لارې نيغې | اودارنګې | جوړ كړئ مونږ تاسو | امت درميانه | دپاره ددې چې شئ

خوښه شی نوهغه په سمه لار روان كړی | او په دې خبره موتاسو غوره ټولې اوګرولې | چې تاسوبه (دقيامت

شُهَدَآءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُوْنَ الرَّسُوْلُ عَلَيْكُمْ شَهِيْدًا ط وَمَا جَعَلْنَا

تاسو ګواهان | په خلقو | اوچې شی | رسول په تاسو | ګواه | اونۀ وه ګرزولې مونږ

په ورځ) په نوروخلقو باندې ګواهان شئ | او پيغمبرپه تاسوباندې ګواه شی | اومونږ هغه

الْقِبْلَةَ الَّتِىْ كُنْتَ عَلَيْهَآ اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَّتَّبِعُ

قبله | هغه | چې وې ته | هغې ته | مګر | دپاره ددې چې معلوم كړومونږ | چې څوك | تابعداری كوی

قبله چې تابه ورته(په مكه كښې) مونځ كولو په دې غرض بيا مقرر كړه | چې ښكاره كړو چې څوك د پيغمبر تابعداری

الرَّسُوْلَ مِمَّنْ يَّنْقَلِبُ عَلٰى عَقِبَيْهِ ط وَاِنْ كَانَتْ لَكَبِيْرَةً اِلَّا

د رسول | دهغه چانه | چې واپس څی | په پوندو خپلو | او بيشكه | وۀ ډير ګران | مګر

كوی او څوك په اړولو پوند بيرته (كفرته) ګرځی | اودا خبره (د قبلې بدليدو) اګرچې ډيره ګرانه ده مګر

عَلَى الَّذِيْنَ هَدَى اللّٰهُ ط وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيْعَ اِيْمَانَكُمْ ط اِنَّ

په هغه چاباند | چې هدايت كړې وۀ هغه ته الله | او نۀ دې الله | چې ضائع كوی | ايمان ستاسو | بيشكه

چې الله چاته هدايت اوكړی هغوئ ته ګرانه نه ده | اوالله ستاسوايمان اوعمل هيڅرې نه ضائع كوی

اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۴۳﴾

چې الله | په خلقو باند | ډيرمهربان | رحم كونكې دې |

هغه په خلقو باندې ډير مهربان رحم كونكې دې |

قوله تعالى:- سَيَقُوْلُ السُّفَهَآءُ مِنَ النَّاسِ

په دې بې وقوفانو كښې د عالمانو اقوال:- ① ونيلې شی چه ددې بې وقوفو خلقو نه دعربو مشركان مراد دی. ② بل قول دادې چه د يهودوعلماء ترې مراد دی. ③ اوداهم ونيلې شوی دی چه منافقين ترې مراد دی.

د قبلې بدليدو حكم راتلل:- په صحيح بخاری كښې دحضرت براء ﷺ نه روايت دې چه نبی كريم ﷺ شپاړس يا اوولس مياشتوپورې بيت المقدس طرفته مونځ اوكړو، خو پخپله د نبی كريم ﷺ دا خواهش وو چه د دوی قبله دې خانه كعبه وی. نو دحكم ملاويدونه پس نبی كريم ﷺ دې طرفته مخ كړو او

رومبې رکعت ئې دمازيګر ادا کړو.چه کومو خلقو نبی کريم ﷺ سره مونځ ادا کړوپه هغوی کښې يو کس جماعت سره تير شو هلته خلق په رکوع کښې وو.دې سړی اوونيل چه په الله ﷻ مې دې قسم وی چه ما نبی کريم ﷺ پسې مکې طرفته مونځ ادا کړو.په دې آوريدوسره هغه خلق هم په هغه حالت کښې کعبې طرفته واوړيدل.

قوله تعالى:- وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيْعَ اِيْمَانَكُمْ

د تحويل قبلې نه وړاندې وفات شوو خلقو د مونځونوحکم:- او داسې خلق چه دقبلې د بدليدونه مخکښې وفات شو او ډير شهيدان شو.خلقو ته معلوم نه وو چه دهغوی د مونځونو باره کښې څه اووائی ؟ نوپه دې باره کښې دا آيت ﴿ وَمَا كَانَ ﴾ نازل شو.يعنی الله ﷻ به ستاسودخلقوايمان (مونځونه)ضائع نه کړی.

د ايت شان نزول:- په صحيح مسلم کښې دا روايت بل شان دې (۱)،يو ځل نبی کريم ﷺ بيت المقدس طرفته مونځ کولو،او اکثر به ئې آسمان طرفته ته کتل او دالله تعالى د حکم انتظار به ئې کولو.تر دې پورې چه دا آيت نازل شو.﴿ قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ الخ ﴾ اوکعبة قبله مقرر شوه.په دې موقع په مسلمانانو کښې څه خلقو اوونيل چه کاش مونږ ته دهغه خلقو حال معلوم وې چه د قبلې د بدليدو نه مخکښې وفات شوی دی.په دې باندې الله ﷻ دا آيت کريمه نازل کړو ﴿ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيْعَ اِيْمَانَكُمْ ﴾.(۲)

داهل کتابو په تحويل کعبه اعتراض :- په اهل کتابو کښې بعضې بې وقوفو په دې بدلون باندې اعتراض اوکړو.نوالله ﷻ آيت ﴿ سَيَقُوْلُ السُّفَهَآءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلّٰىهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِيْ كَانُوْا عَلَيْهَا ﴾ نازل اوفرمائيلو .کله چه نبی کريم ﷺ مدينې ته هجرت اوکړو نو دبيت المقدس قبله جوړولو حکم شوې وو.پدې باندې يهود ډير خوشحاله شو.خو نبی کريم ﷺ قبله ابراهيمی خوښوله.نو کله چه دبدلون حکم راغلو نو يهودو د حسدپه وجه اعتراضونه اوکړل.په دې باندې الله ﷻ دا آيت نازل اوفرمائيلو چه مشرق او مغرب ټول دالله ﷻ دی الخ (۳)

خلاصه دکلام :- دې باره کښې نور ډير احاديث روايت شوی دی.خلاصه د کلام دا شوه چه نبی کريم ﷺ به په مکه مکرمه کښې د دووْ رکنونو ترمينځه بيت المقدس طرفته مونځ ادا کولو.کله چه دوی مدينې طرف ته هجرت اوکړو نو ددې دواړو جمع کول ناممکن شو.(ځکه چه په مکه کښې به نبی کريم په داسې طريقه مونځ کولو چه خانه کعبه او بيت المقدس دواړه به ئې مخې ته راتلل اوچه کله مدينې منورې ته لاړلو نو هلته بيا دا صورت ممکن نه وو ځکه چه د مدينې نه به يا کعبې ته مخ کيدو او يا بيت المقدس ته دواړو ته په يو وخت کښې مخ کيدل ممکن نه وو) ددې وجې الله ﷻ بيت المقدس طرفته دموځ کولو حکم اوفرمائيلو.

نبی کريم ﷺ ته بيت المقدس ته د مخ کولو حکم په کومه ذريعه اوشو؟ په دې باره کښې اختلاف دې چه نبی کريم ﷺ ته ددې خبرې حکم دقرآن پاك په ذريعه ورکړې شو يا څه په بله ذريعه.① بعضې وائی چه دا د نبی کريم ﷺ اجتهادی امر وو.او مدينې ته راتلو نه پس نبی کريم ﷺ په دې باندې عمل کولو.او دالله تعالى نه د تبديلئ خواستګار وو.بالآخر دعا قبوله شوه او بيت المقدس طرفته ئې رومبې دمازيګر مونځ اداکړو.په بعضو روايتونوکښې دی چه هغه د ماسپخين مونځ وو.

په مسجد القبلتين کښې د تحويل قبلې حکم راتلل:- حضرت ابوسعيد ابن المعلی وئيلی دی چه ما او زما رور چه کوم مونځ کعبې طرفته مخ کولو سره ادا کړو هغه د ماسپخين مونځ وو.دبعضو مفسرينو

---

(۱) صحيح بخاری : کتاب التفسير سورة البقره باب : ۱۷ ح:۴۴۸۶،صحيح مسلم: ۵۲۵)-

(۲) ابن ا سحاق بسنده)-

(۳) الطبری: ۱۳۸/۳)-

وغیره بیان دي چه نبی کریم ﷺ باندې چه کله دقبلې دبدلون ایت نازل شو نو په هغه وخت کښې نبی کریم ﷺ په مسجد بنوسلمه کښې دماسپخین مونځ کولو او دوه رکعته ئې ادا کړي وو.بیا باقی دوه رکعته نبی کریم ﷺ بیت الله شریف طرفته ته ادا کړل.هم په دې وجه ددې جماعت نوم مسجدالقبلتین یعنی د دوؤ قبلو والا جماعت دې.

د تحویل قبلې حکم په کوم مونځ کښې راغلې وو:- حضرت نویله بنت مسلم رضي الله عنها فرمائی چه مونږ دماسپخین په مونځ کښې وو چه مونږ ته خبر مَلاؤ شو او مونږ په مونځ کښې واوړیدلو.سړي د ښځو په ځائې شول او ښځې د سړو ځائې ته راغلې وې.خو قبا والو ته په دویمه ورځ دا خبر اورسیدو.

په بخاری او مسلم کښې دحضرت عبدالله بن عمر نه روایت دې چه خلقو د سحر په وخت کښې په مسجد قبا کښې مونځ کولو.چه ناڅاپه یو کس راغلو او وې وئیل چه نبی کریم ﷺ باندې دشپې د قرآن پاك حکم نازل شو او کعبې طرفته دمونځ ادا کولو حکم ورته اوشو.نومونږ خلقوهم دشام طرف نه مخ واړولو او کعبې طرفته مو اوګرځولو([1]).

یواستدلال:- د دې حدیث نه هم معلومه شوه چه دناسخ حکم لازم کیدل په هغه وخت کښې وی چه کله ددې علم اوشی.اګر دا حکم مخکښې نازل شوې وو ځکه چه دې حضراتو ته د مازیګر او ماښام او ماسپخین د مونځ د دوباره ادا کولو حکم اونه شو.والله اعلم.

دخلقو اعتراضونه او د هغې جواب:- اوس باطل پرست کمزورې عقیدې والو خبرې شروع کړې چه دا څه وجه ده.کله دې ته قبله وائی او کله هغې ته.هغوی ته جواب ورکړې شو چه حکم او تصرف او امر دالله ﷻ دې.چه تاسو کوم طرفته مخ کړنی هغه طرفته هغه موجود دې.ښه والئ څه په دې کښې رانغلو بلکه اصلیت خو دایمان مضبوطیا ده.چه دهر حکم په منلو باندې مجبوره وی.او په دې کښې ګویا مومنانو ته ادب خودلې شوې دې.چه ددوی کار صرف د حکم منل دی.چه کوم طرفته دوی ته دمتوجه کیدلو حکم اوشی نو هغه طرفته به دوی متوجه کیږی.د اطاعت معنی دهغه لونې ذات حکم منل دی. که په یو ورځ کښې سل خله مونږ ته د اوړیدو یا تاویدو حکم اوشی نو مونږ به خوشحالئ سره داسې کوؤ ،مونږ دهغه پاك ذات غلامان یو،مونږ دهغه ماتحت یو،دهغه فرمانبردار یو،اودهغه پاك ذات خادمان یو.چه کوم طرفته هغه مونږ ته حکم راکوی مونږ به هغه طرفته مخ اړوؤ.په امت محمدی ﷺ باندې هم دالله ﷻ دا کرم دې چه دوی ته د خلیل الرحمان قبلې طرفته د مخ کولو حکم ا وشو.چه هغه هم دهغه پاك ذات په نوم باندې جوړه شوې ده او کومې ته ټول فضیلتونه حاصل دی.

دیهودو د مسلمانانو سره د حسد وجه:- دمسند احمد په یو مرفوع حدیث کښې دی چه یهودیانو ز مونږ سره په دې خبره ډیر زیات حسد دې ①چه مونږ ته الله ﷻ د جمعې د ورځې توفیق راکړو او دوی ددې نه واوړیدل ②او په دې باندې چه څمونږ قبله دا ده اوهغوی ددې نه ګمراه شو.③ او دوی ته غټ حسد څمونږ په آمین وئیلو دې چه کوم امام پسې وئیلې کیږی.([2])

قوله تعالی:- لِّتَكُونُوا شُهَدَآءَ عَلَى ٱلنَّاسِ

دامت محمد ی فضیلت:- بیانې اوفرمانیل چه تاسو لره دې ښکلې قبلې طرفته متوجه کول ددې وجې نه دی چه تاسو پخپله هم ښکلې امت یئ او په نورو امتونو باندې د قیامت په ورځ ګواه هم ئې ځکه چه هغوی ټول ستاسو فضیلت منی.

---

[1] صحیح بخاری : کتاب الصلوة باب ماجاء فی القبلة...۴۰۳،صحیح مسلم: ۵۲۶،ترمذی: ۳۴۱،نسائی: ۷۴۳)-

[2] احمد: ۱۳۵/۱،)-

د وسط وضاحت:- د ﴿وَسَطًا﴾ معنی دلته بهتر او ښکلې ده لکه څنګه چه ونیلې کیږي چه قریش دنسب په اعتبار سره وسط عرب دی.او ونیلې شوی دی چه نبی کریم ﷺ په خپل قوم کښې وسط وو یعنی اشرف نسب والا وو.او صلوة وسطی یعنی افضل ترین مونځ چه دمازیګر دې لکه څنګه چه په صحیح حدیث سره ثابت دی.او په ټولو امتونوکښې دا امت افضل او اعلی دې ځکه چه په شریعت کښې هم کامل دی او دوی ته لار هم بالکل صحیح ملاؤ شوه او دین ورته هم ښه واضحه ملاؤ شو.لکه څنګه چه فرمان دې چه﴿هُوَ اجْتَبٰكُمْ الخ﴾ الله ﷻ تاسو منتخب کړئی اوستاسو په دین کښې هیڅ تنګی نشته دې.ستاسودپلاردحضرت ابراهیم ﷺ په دین باندې تاسو یئ؛ اوهم هغه ستاسو نوم مسلمانان اینبودی دی. او ددې نه مخکښې هم او په دې کښې هم چه نبی کریم ﷺ په تاسوباندې ګواه وی.

د امت محمدی د ګواهئ کیفیت:-په مسند احمد کښې دی چه نبی کریم ﷺ فرمائی چه حضرت نوح ﷺ به دقیامت په ورځ رابللو شی اودهغوی نه به تپوس اوشی چه آیاتازما پیغام خلقوته رسولې وو . حضرت نوح ﷺ به اووائی چه آو اې الله ﷻ مارسولې وو.هغوی به صفا انکاراوکړی او وائی به چه مونږ ته هیڅوك ویرونکې نه وو راغلې.حضرت نوح ﷺ ته به اوونیلې شی چه ستا امت انکار کوی ته ګواه پیش کړه.حضرت نوح ﷺ به اووائی چه آو نبی کریم ﷺ امت زما ګواهان دی.هم دا مطلب ددې ﴿وَكَذٰلِكَ جَعَلْنٰكُمْ اُمَّةً وَّسَطًا﴾ دې.

د﴿وسط﴾ معنی عدل ده.اوس به تاسوراوبلې اوتاسوبه ګواهي ورکوئی(بخاری،ترمذی،نسائی ابن ماجه (۱)

دقیامت په ورځ د امت محمدی ګواهي:- دمسند احمد په یو بل روایت کښې دی چه دقیامت په ورځ به نبیان علیهم السلام راشی او د هغوی سره به دهغوی دامت صرف دوه کسان وی اوددې نه زیات هم. د هغوی امت به راوبللې شی او هغوی ته به اووئیلې شی چه آیا دې نبی ﷺ تاسو ته تبلیغ کړې وو؟.هغوی به انکار کوی.نبی به ئې راوغوښتلې شی او تپوس به ترې اوکړې شی چه تاسو دوی ته تبلیغ کړې وو،هغوی به اووائی چه آو.اوبه وئیلې شی چه ستا څوك ګواه شته دې،هغه به اووائی چه حضرت محمد ﷺ اود حضرت محمد ﷺ امت.نو حضرت محمد ﷺ او د حضرت محمد ﷺ امت به راوغوښتلې شی اود هغوی نه به دا سوال اوکړې شی چه آیا دې پیغمبر ﷺ تبیلغ کړې وو؟ دوی به اووائی چه آو.دوی ته به اووئیلې شی چه تاسو ته څنګه معلومه ده ؟.دوی به جواب ورکړی چه مونږ ته خمونږنبی ﷺ راغلو اوراته ئې ﷺ خبر راکړې وو.چه انبیاء علیهم السلام تاسو پیغام خپلوخپلو امتونو ته رسولې دې.هم دا مطلب دې دالله ﷻ د فرمان ﴿ وَكَذٰلِكَ﴾.(۲)

د امت محمدی ګواهي:-دمسنداحمد په یو بل روایت کښې د﴿وسط﴾ معنی ﴿عدل﴾ راغلې ده (۳)،ابن مردویه اوابن ابی حاتم کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه څه او زما امت به دقیامت په ورځ په اوچته غونډئی باندې یو.په ټول مخلوق کښې به ښکاره یو او ټول به راته ښکاری.په هغه ورځ به ټوله دنیا تمنا کوی چه کاش هغوی دې په خمونږ کښې وې.چه دکوم کوم نبی قوم هغه لره په دروغه ګڼړلې وو مونږ به د الله ﷻ په لوئې دربار کښې ګواهي ورکوؤ چه دې ټولو نبیانو علیهم السلام د رسالت حق ادا کړې وو.

څه واجب شو:په مستدرك حاکم کښې یو حدیث دې چه دبنی سلمه د قبیلې دیوسړی په جنازه کښې مونږنبی کریم ﷺ سره وو.خلقو اوونیل چه داډیرنیك متقی اوپارسامسلمان وو.او نور ئې هم ډیر

(۱) صحیح بخاری :کتاب التفسیر.سورة البقره باب : ۱۳،ح: ۴۴۸۷،وانظر: ۳۳۳۹،ترمذی: ۲۹۶۱،ابن ماجة: ۴۲۸۴)–

(۲) صحیح احمد: ۵۸/۳،ابن ماجة: کتاب الزهد باب صفة امة محمد ﷺ : ۴۲۸۴،صحیح بخاری: ۳۳۳۹ بلفظ آخر)–

(۳) احمد: ۹/۳،ترمذی: کتاب التفسیر باب ومن سورة البقره: ۲۹۶۱،وصحیح بخاری: ۷۳۴۹)–

تعریفونه اوکړل.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه تاسو دا څنګه وائې ؟ دې سړی اوونیل چه یارسول الله ﷺ د پټ علم خو الله ﷻ ته دې لیکن په ظاهره ددې سړی دا حالت وو.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دده دپاره واجب شو.بیا دبنو حارثه دیو سړی په جنازه کښې مونږ وو.خلقو اوونیل چه یارسول الله ﷺ دادیر خراب سړې وو.ډیر ژبه ور وو.اوبد اخلاقه وو.نبی کریم ﷺ چه ددې سړی خرابۍ واوریدلې نو وې فرمائیل چه تاسو دا څنګه وائې ؟.دې سړی هم دا اوونیل.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه واجب شو.محمد بن کعب رحمه الله چه دا حدیث واوریدو نو وې فرمائیل چه رسول الله ﷺ ربښتونې دې.اوګورنی قرآن پاک هم فرمائی چه ﴿وَكَذٰلِكَ الخ﴾ ([1]).

د مرده د نیکئ ګواهی ورکولو نتیجه:په مسند احمد کښې ابوالاسودفرمائی چه څه مدینې منورې ته راغلم نودلته بیماری وه.خلق زیات مړه کیدل.څه حضرت عمر بن الخطاب رضی الله عنه سره ناست ووم چه دې کښې یو جنازه راووتله.اوخلقو دمرحوم نیکئ شمیرل شروع کړل.دوی اوونیل چه دده دپاره واجب شو ،په دې کښې دوئمه جنازه راووتله خلقوددې سړی بدئی شمیرل شروع کړل.دوی اوفرمائیل چه دده دپاره واجب شو.ما اوونیل چه یاامیرالمومنین رضی الله عنه څه واجب شو ؟.دوی اوفرمائیل چه ما هغه اوونیل چه څه نبی کریم ﷺ فرمائیلی ووچه د کوم مسلمان د نیکئ شهادت څلورو کسانو ورکړو نو الله ﷻ به دې جنت ته داخل کړی.مونږ اوونیل چه یارسول الله ﷺ که درې سړی ورکړی؟.نونبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه درې هم.مونږ اوونیل چه دوه سړی وی ؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دوه هم.مونږ دیو باره کښې سوال اونکړو ([2]).

ښه او بد پیژندل:- ابن مردویه کښې یو حدیث کښې دې چه نزدې ده چه تاسو به ښه اوبد لره اوپیژنئ. خلقو اوونیل چه یارسول الله څنګه ؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه په ښه تعریف او خراب شهادت سره، تاسو په زمکه باندې دالله ﷻ ګواه یئ ([3])

قوله تعالی:- ﴿وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَن يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّن يَنقَلِبُ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ﴾

د قبلې بدلون امتحان دپاره وو.: بیا فرمائی چه رومبئ قبله صرف د امتحان په طور وه.یعنی مخکښې بیت المقدس قبله مقرر شوه او بیا کعبة الله طرف ته د مخ اړولو حکم صرف ددې وجې وو چه معلومه شی چه ربښتونې او تابعدار څوک دې ؟ او چرته چه ته توجو اوکړې نو هلته توجو کولو والا څوک دی؟ او څوک دې چه شا کوی او مرتدکیږی.دا کار په حقیقت کښې ډیر ګران دې لیکن چه په کومو زړونوکښې ایمان اویقین دې او چه کوم کسان د نبی کریم ﷺ ربښتونې پیروکار دی چه کومو ته معلومه ده چه نبی کریم ﷺ څه فرمائی نودارښتیا دی.اوچه دکومو کسانو عقیده ده چه څه الله ﷻ غواړی نوهغه کوی، خپلو بندګانو ته چه څه غواړی نوهغه حکم ورکوی او چه څوک ختمول غواړی نو هغوی ختموی،او چه څوک باقی پاتې کول غواړی نو هغوی پاتې کوی،د هغه پاک ذات په هر یو کار کښې حکمت دې او په هغوی باندې دده حکم منل هم مشکل نه دی.

اودا خوده چه بیمارو زړونووالو ته چه کوم حکم راغلو نو ددوی سره یو نوې درد پیدا شو.په قرآن پاک کښې یو بل ځائې کښې دې چه ﴿وَإِذَا مَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ﴾ کله چه څه سورت نازلیږی نو ددې باره کښې بعضې تپوس کوی چه دې سره دچا ایمان زیات شو؟.اوبل ځائې کښې دی چه﴿قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ ۖ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي آذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى﴾یعنی دایمان والو دپاره دا هدایت اوشفاء ده او بې ایمانه خلقو د

---

[1] حاکم: ۲۶۸/۲ ،)-

[2] صحیح بخاری : کتاب الجنائز باب ثناء الناس علی المیت: ۱۳۶۸،ترمذی: ۱۰۵۹،نسائی: ۱۹۳۶،احمد: ۴۵۲۱)-

[3] ابن ماجة کتاب الزهد باب الثناء الحسن: ۴۲۲۱،وسنده حسن وصححه ابن حبان : ۲۰۵۹،والحاکم: ۱۲۰/۱،والذهبی)-

غوړ ونو دپاره بوج دي او د سترګو پتوالي دي.او په بل ځاي کښي فرمائي چه ﴿وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَآءٌ وَّرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ ۙ وَلَا يَزِيْدُ الظّٰلِمِيْنَ اِلَّا خَسَارًا﴾ يعني څمونږ نازل شوي قران پاك د مومنانو دپاره سراسر شفاء او رحمت دي.اود ظالمان په تاوان کښي زياتوي.

د صحابه کرامو کاميابي:- په دې واقعه کښي ټول بزرګان صحابه کرام ثابت قدم وو،اول سبقت کوونکي مهاجرين اوانصار دواړو قبلو طرفته مونځ کوونکي وو.په پورته حديث کښي بيان شو چه هغوی څنګه مونځ کولواودې خبرآوريدوسره واوړيدل.(۱).په صحيح مسلم کښي روايت دي چه درکوع په حالت کښي وو،پدې کښي کعبې طرفته ته واوړيدل.چه ددې نه ددوی کمال اطاعت او اعلی درجه تابعداری ثابته شوه.

قوله تعالی:-﴿وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيْعَ اِيْمَانَكُمْ﴾

الله بيت المقدس ته شوی مونځونه نه ضائع کوی:- بياارشاد دې چه الله ﷻ به ستاسو ايمان ضائع نه کړي.يعني تاسو چه کوم مونځونه بيت المقدس طرفته کړی دی هغه به نه ضائع کيږي.حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي چه د دوی اعلی ايمانداری ثابت شوه.دوی ته به دواړو قبلو طرفته د مونځ کولو ثواب ملاويږي.دا مطلب هم بيان شوې دې چه الله ﷻ به د نبی کريم ﷺ اود دوی ﷺ د ملګرو اوړيدل ضائع نه کړي،

دالله د مهربانئ مثال:-بيا ارشاد دې چه الله ﷻ رؤف رحيم دې (۲).په صحيح حديث کښي دی چه نبي کريم ﷺ يو قيدی ښځه اوليده چه ددې نه ددې بچې ورک شوې وو.اوهغې خپل بچې دليونو په شان تلاش کولو.او ترکومې پورې چه ورته هغه ملاؤ شوې نه وو نو په قيدکښي چې به دې کوم بچې ليدو هغه به ئې راغاړې ويستلو.تر دې پورې چه ددې بچې پيدا شو.په خوشحالئ خوشحالئ دې اوچت کړو او سينې سره ئې اولګولو.اوده ته ئې يئ ورکړل.په دې کتلو سره نبي کريم ﷺ صحابه کرام ته اوفرمائيل چه اووائې چه آيا دا به دا بچې اور ته واچوی.خلقو اووئيل چه يارسول الله ﷺ بالکل نه.نبي کريم ﷺ اوفرمائيل په الله ﷻ قسم چه څومره دا مور په بچې باندې مهربانه ده ددې نه زيات الله ﷻ په خپلو بندګانو باندې رؤف و رحيم دې.

قَدْ	نَرٰى	تَقَلُّبَ وَجْهِكَ
په تحقيق سره	وينو مونږ	بار بار ګرزولو مخ ستا
		مونږ وينوچې ته (د وحی د راتلو په انتظار) بيا بيا آسمان

فِي السَّمَآءِ	فَلَنُوَلِّيَنَّكَ	قِبْلَةً	تَرْضٰهَا	فَوَلِّ
طرف د آسمان ته	نو خامخا به مونږ اوګرزوؤ تا	هغې قبلې ته	چې ته خوښوې هغه	نواوګرزوه
طرف ته ګورې	(مونږ ستاخواهش پوره کوؤ)هغې قبلې ته دې ګرزؤ چې کومه ستاخوښه ده			نو خپل مخ

وَجْهَكَ	شَطْرَ	الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ	وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ	فَوَلُّوْا وُجُوْهَكُمْ
مخ خپل	طرف	د مسجد حرام ته	اوس چې په کوم ځاي کښي يئ تاسو	نوګرزوئ مخونه خپل
مسجد حرام(کعبې)طرفته اوګرځوه			او (ددې نه پس) هرځائې کښي چې يئ نومسجد حرام ته مخ کونې	

(۱) صحيح مسلم کتاب المساجد: باب تحويل القبلة: ۵۲۷)-

(۲) صحيح بخاری : کتاب الادب باب رحمة الولد: وتقبيله ومعانقته : ۵۹۹۹،صحيح مسلم: ۲۷۵٤)-

شَطْرَهٗ	وَاِنَّ	الَّذِيْنَ	اُوْتُوا الْكِتٰبَ	لَيَعْلَمُوْنَ	اَنَّهُ
طرف دهغې نه	او بيشكه	هغه كسان	چې وركړې شوې دې ورته كتاب	خامخا پوهيږي	چې دا حكم

اودا خلق چې دوئ ته كتاب وركړې شوې دې | په دې ډير پوهيږي چې (دقبلې بدلولو) دا حكم

الْحَقُّ	مِنْ رَّبِّهِمْ	وَمَا	اللّٰهُ	بِغَافِلٍ	عَمَّا	يَعْمَلُوْنَ
حق دې	دطرفه درب دهغوئ نه	اونه دې	الله	ناخبره	دهغه كارونو نه	چې هغوئ ئې كوي

دالله دطرفنه بالكل حق دې | اوكوم (دفساد) كارونه چې دوئ كوي الله دهغې نه غافل نه دې |

قوله تعالى:-قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَآءِ

ابراهيمي قبله د رسول الله ﷺ خوښه وه::دحضرت ابن عباس رضي الله عنه بيان دې چه په قرآن پاك كښې دټولو نه اوله نسخه حكم دقبلې دې.نبى اكرم ﷺ مدينې منورې طرفته هجرت اوكړو اوددې خائې اوسيدونكي يهوديان وو.الله ﷻ نبى اكرم ﷺ ته بيت المقدس طرفته د مونځ كولو حكم اوكړو.يهوديان په دې ډير خوشحاله شو.نبى اكرم ﷺ ډيرې مياشتې دې طرفته مونځ كولو.خو پخپله د نبى اكرم ﷺ خوښه قبله ابراهيمي وه.نبى اكرم ﷺ به د الله ﷻ نه دعا كوله او نظرونه به ئې آسمان طرفته اوچتول.بالاخر آيت ﴿قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَآءِ ۚ نه تر وُجُوْهَكُمْ شَطْرَهٗ ۭ﴾ نازل شو.په دې باندې يهوديانو اووئيل چه ددې قبلې نه ولې واوړيدو ؟ نو ددې په جواب كښې اووئيلې شو چه مشرق او مغرب دالله ﷻ دى او وې فرمائيل چه كوم طرفته ستاسومخ وى نوهغه طرفته ته دالله ﷻ مخ (ذات) دې اووې فرمائيل چه رومبئ قبله د امتحان په طوروه(١)اوپه يو بل روايت كښې دى چه نبى اكرم ﷺ دمونځ نه پس به ئى خپل سرمبارك اسمان طرف ته اوچت كړونو پدې باندې داآيت نازل شواوحكم اوشوچه مسجدحرام طرفته ته كعبه كښې ميزاب طرفته ته مخ كړه.جبريل عليه السلام امامت اوكړو.عبدالله بن عمر رضي الله عنه مسجد حرام كښې د ميزاب مخكښې ناست وو اوداآيت مبارك ئې تلاوت اوفرمائيل چه ميزاب كعبه طرفته دمخ كولو حكم دې (٢)

د قبلې په حد كښې د امامانو مذاهب:- د امام شافعي رحمه الله هم يوقول دې چه عين كعبې طرفته ته توجه كول مقصود دى.او دويم قول د دوى دا دې چه مخ كعبې طرفته كول كافى دى.او هم دا مذهب داكثرو ائمه كرامودې.حضرت على رضي الله عنه فرمائى چه مراد دې طرفته مخ كول دى د ابوالعاليه رحمه الله ،مجاهد رحمه الله، عكرمه رحمه الله ،سعيد بن جبير رحمه الله ،قتاده رحمه الله ،ربيع بن انس رحمه الله وغيره هم دا قول دې (٣)،يو حديث كښې دا هم دى چه د مشرق اومغرب په مينځ كښې قبله ده.(٤) په ابن جريج كښې حديث دې چه نبى اكرم ﷺ فرمائى بيت الله قبله ده.دمسجد حرام والو او مسجد قبله ده اهل حرم والو لره او حرم قبله ده ټولې زمكې والو دپاره كه هغوى په مشرق كښې وى اوكه هغوى په مغرب كښې وى د ټولو امتونو هم دا قبله ده.(٥)

د قبلې حدود كوم دى؟

مسلک حنفى:قبلې ته مخ كول هم دمونځ په شرطونو كښې يوشرط دې.دليل دالله ﷻ ارشاد دې﴿فَوَلُّوْا وُجُوْهَكُمْ شَطْرَهٗ ۭ﴾وجه د استدلال داده.چه الله ﷻفرمائيلى دى.﴿فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰىهَا ۠﴾مونږ به تا ،ستا خوښې

(١) ابن ابى حاتم: ١٠٣/١-
(٢) حاكم: ٢٦٩/٢-
(٣) ابن ابى حاتم : ١٠٨/١-
(٤) ترمذى : كتاب الصلوة : باب ماجاء ان بين المشرق والمغرب قبلة: ٣٤٤،وهو صحيح ابن ماجة: ١٠١١،نسائى: ٢٢٤٥-
(٥) قرطبى: ١٥٩/٢،البيهقى: ٩/٢-

قبلې طرف ته واړوو.او بيا ئې مسجد حرام ته د مخ اړولو حکم اوکړلو.
بيا دمانځه دوه صورتونه دی.يا خو به دا په مکه مکرمه کښې ادا کوی.اويا به د مکې نه بهر په بل ځائې کښې ادا کوی.نو په اول صورت کښې عين کعبې ته مخ کول ضروری دی.ځکه چه نبی ﷺ به په مسجد حرام کښې مونځ کولو.نو عين کعبې ته به ئې مخ کولو.اوهم دا معمول د صحابه کرامو ؓ او تابعينو ؒ هم پاتې شوې دے.لکه چه په دے باندې اجماع ده.او په دويم صورت کښې قبلې طرف ته مخ کول فرض دی.
دليل ئې دا دې.چه نبی ﷺ او مسلمانان په مدينه منوره کښې وو.نو الله ﷻ هغوی ته مسجد حرام طرف ته د مخ کولو حکم کړې وو.کعبې طرف ته دمخ کولوحکم ئې نه وو کړې.نومعلومه شوه.چه کوم سړې د مکې نه بهر وی.دهغه دپاره عين کعبې ته مخ کول فرض نه دی.ځکه چه الله ﷻ بندګان د هغوی د طاقت مطابق مکلف کوی.د الله ﷻ ارشاد دے﴿لَايُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا﴾ (تسهيل الهدايه (۱۱۰۸۳)-
په ابونعيم کښې دبراء نه روايت دې چه نبی اکرم ﷺ شپاړس اوولس مياشتې بيت المقدس طرفته مونځ اوکړوخو نبی اکرم ﷺ ته خوښ دا امر ووچې بيت الله شريف ته مونځ اوکړی.نو دالله ﷻ په حکم نبی اکرم ﷺ بيت الله شريف ته متوجه شو او د مازيګر مونځ ئې ادا کړو.بيا په مونځګذارو کښې يو سړې مسجد والو ته ورغلو اوهغوی په رکوع کښې وو،او وې وئيل چه زه حلفيه ګواهی کوم چه ما نبی اکرم ﷺ سره مکې طرفته مونځ اوکړو.په دې آوريدو سره هغوی چه په کوم حالت کښې وو هم په هغه حالت کښې بيت الله شريف طرفته اوګرزيدل.([1]) عبدالرزاق کښې هم دا روايت څه قدر کمی زياتی سره مروی دې.([2])
نسائی کښې دحضرت ابوسعيد معلی نه روايت دې چه مونږ د صبا په وخت کښې مسجد نبوی ﷺ ته د نبی اکرم ﷺ په زمانه کښې تلو.او هلته به مو څه نفلونه کول.يو ورځ مونږ لاړو نو اومو کتل چه نبی اکرم ﷺ په منبر باندې ناست دی.ما اووئيل چه نن څه نوې خبره ضرور شوې ده.څه کښيناستم نو نبی اکرم ﷺ دا آيت مبارك اولوستلوچه﴿قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِى السَّمَآءِ ۚ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰهَا﴾.ما خپل ملګری ته اووئيل چه رازه چه د نبی کريم ﷺ د فارغيدو نه پس ددې نوی حکم تعميل اوکړو.او اول فرمانبردار جوړشو.نومونږ يو طرفته لاړو.اودېولو نه مو مخکښې بيت الله شريف طرفته مونځ ادا کړو.بيا نبی اکرم ﷺ هم دمنبر نه راکوز شول او دې قبلې طرفته ئې اول مونځ دماسپخين ادا کړو.([3])
ړومبې مونځ بيت الله طرف ته ادا کول:- په ابن مردويه کښې د ابن عمر ؓ نه روايت دې چه ړومبې مونځ چه کوم نبی اکرم ﷺ کعبې مبارکې طرفته اداکړو هغه دماسپخين مونځ وو.او هم دا مونځ صلوة وسطی دې.ليکن مشهور دی چه ړومبې مونځ ئې کعبې طرفته د مازيګر ادا کړې وو او هم په دې وجه قبا والو ته په دويمه ورځ اطلاع اورسيده.
په ابن مردويه کښې په روايت د نويله بنت مسلم ؓ موجود دی چه مونږ په مسجد بنوحارثه کښې بيت المقدس طرف ته دماسپخين يا مازيګر مونځ کولو او دوه رکعته مو ادا کړی ووچه په دې کښې څوك راغلل او دقبلې دبدلون خبر ئې راکړو.نو مونږ په مونځ کښې بيت الله شريف طرفته شو.اوباقی مونځ مودې طرفته ادا کړو.په دې مخ اړولو کښې سړی د ښځوو او ښځې د سړوپه ځائې کښې شوې.نبی اکرم ﷺ ته چه دا خبر اورسيدو نو خوشحاله شو او وې فرمائيل چه دوی ايمان بالغيب والا دی.([4])

[1]) صحيح بخاری كتاب التفسير.سورة البقرة باب: ۱۲،ح: ٤٤٨٦)-
[2]) عبدالرزاق فى التفسير: ۱۱۲،صحيح بخاری: ۳۹۹)-
[3]) السنن الكبرى للنسائى: ١١٠٠٤،مجمع الزوائد : ۱۲/۲،)-
[4]) طبرانی : ۵۳۰/۲۴،)-

د رکوع په حالت کښې د قبلې بدلېدو خبر ملاویدل:-په ابن مردویه کښې دعماره بن اوس ﷺ نه روایت دی چه درکوع په حالت کښې مونږ ته اطلاع ملاؤ شوه اومونږ ټول ښځې سړی اوبچی هم په دې حالت کښې قبلې طرفته واوړیدل.(۱)

قوله تعالی:-وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ

دمسافر،او دمیدان جنګ دسپاهی مونځ:: بیا ارشاد کیږی چه تاسو په کوم ځائې کښې هم یئ په مشرق یا مغرب کښې نو مخ قبلې طرفته کوئ.البته په سفر کښې په سورلئ باندې نفل کولو والا چه کوم طرفته مخ کوی نو هغه طرفته دې نفل اداکړی.دده دزړه توجه دې کعبې طرفته وی.همدارنګه په میدان جنګ کښې د مونځ کولووالا چه څنګه او کوم طرفته وی مونځ دې ادا کړی او داشان هغه سړې چه هغه ته د قبلې معلومات نه وی نوهغه دې په اندازې سره چه کوم طرفته د هغه غالب ګمان وی نومونځ دې اداکړی بیاکه دې خلقوقبلې طرفته مونځ نه وی کړې نوهم ددې خلقو مونځ اداشو.اوداﷲ ﷻ په نیزدا معاف دې.

د ویریدونکی دپاره د استقبال حکم

مسلک حنفی:- مسئله دا ده.که یوکس د ویرے د وجې قبلې ته په مخ کولو قادر نه وی.نو کوم طرف ته چه قادر وی.هغه طرف ته دے مخ کوی.ویره که مالی وی یا جانی وی.که د دشمن وی اوکه د ځناور وی.اوکه د ډاکو وی.مثلاً چه یو کس سره دا ویره وی.که زه اوخوزیدم.او قبلې ته مے مخ کړلو.نو دشمن ته به پته اولګی.نو دهغه دپاره په ناسته یا په ملاسته چه څنګه ممکنه وی.هغې طرف ته مخ کول جائزدی.مونځ دے اوکړی.

دغه شان دا حکم د هغه بیمارهم دې.چه قبلې طرف ته په اوړیدو باندې قادر نه وی.او داسې څوك هم نه وی.چه دے قبلې ته واړوی.دغه شان که یو کس په کشتئ کښې ناست وی.اوکشتئ ماته شوه.اوهغه په یوه تخته پاتې شو.اوهغه سره ویره وی.که قبلې ته مخ کوی.نو ډوبیږی.نودده دپاره جائز دی.چه کوم طرف ته ممکن وی.هغه طرف ته دے مونځ کوی.

دغه شان که په یوکس باندې د قبلې طرف مشتبه شی.او ورسره داسې څوك هم نه وی.چه هغه د قبلې دجهت نه خبر وی.اودهغه نه تپوس اوکړی.نوددےسړی دپاره تحری (اجتهاد) کول پکار(واجب) دی.نوچه کوم طرف ته ئې غالب ګمان راغلو.هغه طرف ته دے مونځ اوکړی.

که یو کس د قبلې خودونکې موجود وی.نودهغه نه دے تپوس اوکړی.په دے صورت کښې به تحری جائز نه وی.

اول خو دا ضروری ده.چه د چانه تپوس اوکړی.اودا تپوس کول څکه ضروری دی.) چه تپوس کول د تحری نه قوی دی.نو چه ترکومے پورې تپوس کول ممکن وی.ترهغه وخته پورې تحری کول ناجائز ده.او که خبرورکونکې څوك موجود نه وی.اوتپوس کول د تحری نه اوچت دی.نو تر څو پورې چه تپوس کول ممکن وی.نوترهغه وخته پورې تحری کول جائزنه ده.

که یوکس باندې د قبلې اشتباه راغلے وه.او هغه د قبلې د طرف معلومولو دپاره تحری اوکړه.اومونځ ئې اوکړلو.د مانځه نه پس ورته معلومه شوه.چه د قبلې طرف ترے خطا شوې وو.یعنی د قبلې نه علاوه بل طرف ته ئې مونځ کړې وو.(تسهیل الهدایه(۲۸۲/۱)-

دمونځ په حالت کښې دې نظر چرته لری؟:مالکیانو ددې آیت نه استدلال کړې دې چه مونځګذار دې په حالت د مونځ کښې خپل نظرونه خپلې مخې ته ساتی د سجدې په ځائې نه لکه څنګه چه د حضرت

---

(۱) مسند ابی یعلی: ۱۵۰۹،مجمع الزوائد: ۱۳/۲).

امام شافعي رحمه الله اوحضرت امام احمد رحمه الله اودحضرت امام ابوحنيفيه رحمة الله عليه مذهب دې،ځکه چه دآيت لفظونه دادي چه مخ مسجد حرام طرفته کوئي،اوچي د سجدې په ځائي نظرونه ساتل غواړئي نو په دې کښې لږ شان تپتيدل دي اوداتکلف د کمال خشوع خلاف دې.دبعض مالکيانو دا قول هم دې چه دقيام په حالت کښې دې خپلې سينې طرفته ته نظرونه ساتي.

قاضي شريح وائي چه د قيام په وخت کښې دې سجدې په ځائې نظرونه ساتي.لکه څنګه چه د جمهورو علماء کرامو قول دې،ځکه چه دا پوره پوره خشوع اوخضوع ده،او يو حديث مبارك کښې هم دا مضمون راغلې دې.او د رکوع په حالت کښې دې د خپلو قدمونو په ځائي خپل نظرساتي،اود سجدې په حالت کښې دې پوزې ته نظر ساتي او دالتحيات په حالت کښې دې خپلې غيږې طرفته.

په مانځه کښې د نظرساتلو مقام

مسلك حنفي:- د قيام په حالت کښے د سجدے ځائے ته کتل ددے دپاره مستحب دی.چه نظر په بل څه نه لږی. نوپه دل جمعیٔ سره به مونځ کوی.اوکه د سجدے ځائے ته نه ګوری.نودا احتمال شته.چه ګیر چاپیره څیزونو کښے مشغول شی.او دمانځه خضوع ترے فوت شی.په متن کښے نے ددے استثناء نه ده کړے.که خانه کعبے ته مخامخ وی.نوسجدے ځائے ته به نه ګوری.بلکه هغے ته به ګوری.ددے نه دا معلومه شوه.که خانه کعبے ته مخامخ وی.هم به په قیام کښے د سجدے ځائے ته ګوری.ځکه چه د سجدے ځائے ته کتل د خضوع دپاره دی.چه يوخوا بل خوا ته ئے نظر نه لګی.اودا علت خانه کعبے ته په کتلوکښے هم شته.چه خانه کعبے ته ګوری.نوګیرچاپیره څیزونه به ورته ښکاری.او توجه به ئے هغه طرف ته خی. په رکوع کښے قدمونو ته او په سجده کښے د پوزے سر ته اوپه قعده کښے غیږے ته او په سلام کښے اوږو ته په کتلوکښے هم دا حکمت دے چه دده توجه يو ځائے ته وی.اوپه نورو څیزونوئے نظر نه لګی.(مفتاح الفلاح شرح نور الايضاح فصل آداب الصلاة تاليف شاه فيصل)-

قوله تعالى:- وَاِنَّ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ لَيَعْلَمُوْنَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّهِمْ

د تحويل قبلې يهوديانو ته علم وو:- بيا ارشاد کيږی چه يهوديان څه خبرې جوړول غواړی نو هغه دې جوړې کړی ليکن ددوی په زړونوکښې دا خبره ده چه د قبلې تبديلي دالله ﷻ د طرفنه ده.اوبرحق ده. ځکه چه دا پخپله ددوی په کتابونوکښې موجود دی.ليکن دا خلق دکفر اوعناد اوتکبر اوحسد په وجه دا پټوی.مګر الله ﷻ ددوی د کړو وړو نه بې خبره نه دې.

وَلَئِنْ اَتَيْتَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ بِكُلِّ اٰيَةٍ مَّا تَبِعُوْا

اوکه چرې راوړې ته|هغه کسانوته|چې ورکړې شوې دې ورته کتاب|هرقسم نښه|اوبه نۀ کړی تابعداری

اوکه دې اهل کتابو ته هرڅومره دليلونه پيش کړې|خودوئ (د دې هرڅه باوجود) ستا د قبلې تابعداری

قِبْلَتَكَ ۚ وَمَآ اَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ ۚ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ

دقبلې ستا| اونۀ | ته |تابعداری کونکې ئې| دقبلې دهغوئ | اونۀ | بعضې دهغوئ| تابعداری کونکی دی| دقبلې

تابعداری نه کوی|اونه ته ددوي قبله قبلولې شې |اوبه دوئ کښې هم يوه ډله دبلې ډلې قبلې ته نه مخ کوی

بَعْضٍ ۖ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَآءَهُمْ مِّنْ بَعْدِ مَا جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ

دبعضو |اوکه چرې| تابعداری اوکړه تا |دخواهشاتو دهغوئ |روستودهغې نه |چې راغلې دې تاته|دعلم نه

اوکه چرې ته ددې واضح علم(وحی) راتلونه پس هم ددوئ په خواهشاتو پسې لاړې (اود دوی قبلې ته مه کوې)

إِنَّكَ	إِذًا	لَّمِنَ الظَّٰلِمِينَ
نو بیشکه چې ته به	په دغه وخت کښې	شې دظالمانو نه
نو په دغه وخت کښې به ته په ظالمانو کښې شمیر شې		

قوله تعالی:- وَلَئِنْ أَتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَّا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ

حق پرینبودل او باطل پسې تلل ظلم دې:- دیهودیانو دکفر، عناد اودمخالفت اودسرکشۍ بیان کیږی چه ددې باوجود چه دوی ته دالله ﷻ درسول ﷺ علم دې لیکن بیا هم دا حالت دې چه د هر قسمه دلیلونو پیش کیدونه پس هم حق طرفته نه رازی لکه یو بل ځائې کښې الله ﷻ فرمائی چه ﴿ إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ۝ وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ آيَةٍ حَتَّىٰ يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ۝ ﴾ یعنی چه په کوموخلقو ستا درب خبره ثابته شوې ده هغوی ایمان نه راوړی. که دوی ته ټول دلائل هم راشی تردې چه دردناك عذاب اووینی

قوله تعالی:- وَمَا أَنتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ

د نبی کریم ﷺ د هودیانو د تابعدارئ نه کولو خبر:- بیا دخپل نبی ﷺ استقامت بیان فرمائی چه ځنګه دوی په ناحقه باندې ولاړ دی او هغه ځائې نه اخوا کیدل نه غواړی نودوی دې هم په دې پوهه شی چه ځمونږ نبی داسې نه دې چه ددوی په خبروکښې به راشی، او ددوی په لار به روان شی، هغه ځمونږ تابع دې او ځمونږ په مرضئ عامل دې، هغه به ددوی د باطلو خواهشونو تابعداری بالکل اونه کړی. او نه دده نه دا کیدیشی چه ځمونږه د حکم راتلو نه پس به ددوی قبلې طرفته متوجه شی. بیا خپل نبی ﷺ ته خطاب کوی او په اصل کښې عالمانو ته زورنه ورکوی چه د حق واضح کیدو نه پس چا پسې تګ او دخپل یا دنورو خواهش پوره کول سراسر ظلم دې

أُوتُوا الْكِتَابَ	الَّذِينَ				
هغه کسان اچې ورکړې دي مونږ هغوئ ته کتاب					
اچاته چې مونږ کتاب ورکړې دي					

يَعْرِفُونَهُ	كَمَا	يَعْرِفُونَ	أَبْنَاءَهُمْ	وَإِنَّ	فَرِيقًا مِّنْهُمْ
هغوئ پیژنی قبله	لکه څنګه چې	پیژنی هغوئ	ځامن خپل	او بیشکه	یوه ډله) دهغوئ نه
هغوئ دا (قبله) داسې پیژنی لکه څنګه چې خپل ځامن په ښه شان پیژنی اخو په دوئ کښې یو ډله ده					

لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ	وَهُمْ	يَعْلَمُونَ	الْحَقُّ	مِن رَّبِّكَ	فَلَا تَكُونَنَّ
خامخا پټوی حق	حالانکه هغوئ	پوهیږی	دا حق امردي	دطرف درب ستانه	نومهٔ کیږه ته
چې سره دپوهې حق پټوی	(دادقبلې بدلیدل، دالله دطرفنه حق حکم دي نو (اې مخاطبه) ته په دې باره				

مِنَ الْمُمْتَرِينَ
د شك کونکونه
د شك کونکو څنې مه کیږه

قوله تعالی:- الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ

حق اود یهودو عالمانو کردار:- ارشاد دې چه د اهل کتابو عالمان په رسول الله ﷺ باندې نازل شوې د حق خبرو حقانیت داسې پیژنی لکه څنګه چې دوی خپل ځامن پیژنی. دایو مثال ووچه دیقین کامل په وخت کښې به عربو ونیلو.

يوحديث كښې دي چه يوسړي سره يو وړوكي بچې وو، نبي كريم ﷺ دهغه نه تپوس اوكړو چه دا ستا بچې دې؟ هغه اووئيل چه آوائې نبي كريم ﷺ تاسو هم گواه اوسئ نبي كريم ﷺ اوفرمائيل چه نه دې په تا باندې پټ دې اونه ته په ده باندې. (يعني تاسو دواړه يو بل ښه پيژنئ) (١)

د عبدالله بن سلام رضي الله عنه قول:- قرطبي رحمه الله وائي چه يو خل حضرعمر فاروق رضي الله عنه دحضرت عبدالله بن سلام رضي الله عنه نه تپوس اوكړو او عبدالله بن سلام د يهودو زبردست عالم وو، آيا ته نبي كريم داسې پيژني لكه څنگه چه ته خپل اولاد پيژنې؟ جواب ئې وركړو چه آو بلكه د دې نه هم زيات، څكه چه د آسمانونو آمين فرښته دزمكې په امين بنده باندې نازله شوه، اوهغې دنبي اكرم ﷺ صحيح تعريف اوخودلو، يعني حضرت جبريل عليه السلام حضرت عيسى عليه السلام ته راغلو او بيا پروردگار عالم د دوى صفتونه بيان كړل چه هغه ټول په ټوله په نبي اكرم ﷺ كښې موجود دى. بيامونږ ته د نبي اكرم ﷺ په نبي برحق كيدو كښې څه شك دې؟ مونږ دې ده لره په يونظر ولې اونه پيژنو؟ بلكه مونږ ته څمونږ د اولاد باره كښې شك كيدې شي اودنبي اكرم ﷺ دنبوت په باره كښې هيڅ شك نشته دې. (٢) غرض دا چه څنگه يو سړې د خلقو په يو لويه ډله كښې خپل بچې پيژني داشان د نبي اكرم ﷺ صفات دومره ښكاره دي چه كوم د اهل كتابو په آسماني كتابونوكښې دي هغه ټول صفات په حضور نبي كريم ﷺ كښې داسې ښكاره دي چه هر سړې نبي اكرم ﷺ په يو نظر سره پيژني.

قوله تعالى:- اَلْحَقُّ مِنْ رَّبِّكَ فَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِيْنَ

نبي كريم ﷺ ته د ثابت قدمئ حكم:- بيا فرمائي چه ددې علم برحق باوجود بيا هم دا خلق هغه پټوى. بيا خپل نبي او مسلمانانو ته د ثابت قدمئ حكم وركوى چه خبردار تاسو هرگز په حق كښې شك مه كوئ

وَلِكُلٍّ وِّجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيْهَا
او دپاره دهرچا | يو طرف دې | چې هغه | مخ گرزونكې دې هغې ته |
دهر چا (امت د عبادت كولو) يو طرف وى چې مخ كونكې وى |
فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرٰتِ ؕ اَيْنَ مَا تَكُوْنُوْا يَاْتِ بِكُمُ اللّٰهُ جَمِيْعًا ؕ
نو وړاندشئ ديو بل نه | نيكو ته | هرچرته چې يئ تاسو | رابه ولى | تاسو الله | ټول |
نو تاسو دنيكوپه كارونو كښې د يوبل نه وړاندوالئ كوئ | هرخائې كښې چې تاسو يئ الله پاک به مويوخائې كړى
اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۱۴۸﴾
بيشكه الله | په هر | څيز باند | قادردې |
بيشكه الله پاک په هر كار باندې قدرت لرى |

قوله تعالى:- وَلِكُلٍّ وِّجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيْهَا

دهرچا دپاره قبله ده: ابن عباس رضي الله عنه فرمائي چه مطلب دا دې چه هر مذهب والو دپاره يو قبله وى، ليكن رينښتونې قبله هغه ده چه په هغې باندې مسلمانان دى (٣) دابوالعاليه رحمه الله قول دې چه ديهوديانو هم

---

(١) ابوداود كتاب الترجل باب فى الخضاب : ٤٢٠٨، نسائى : ٤٨٣٦، مسند الحميد بتحقيقى: ٨٦٨، وسنده صحيح)-

(٢) قرطبي : ١٦٣/٢)-

(٣) الطبرى: ١٩٣/٣)-

قبله شته د نصرانیانو هم قبله شته او ستاسو هم قبله شته،لیکن هدایت والا قبله هغه ده چه په کومه باندې مسلمانانو دی.(۱) حضرت مجاهد رحمه الله نه هم مروی دی چه هر هغه قوم چه قبله مني،هغه دې په نیکو کنبې سبقت اوکړی.د ﴿مُوَلِّيهَا﴾ دویم قرات ﴿مولاها﴾ دې لکه څنګه چه ﴿لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا﴾ یعنی هر سړی سره دخپلې خپلې قبلې فکر دې.هر سړې په خپله خپله لار روان دې .فرمائي که ستاسو بدنونه او جسمونه مختلف شي،او تاسو اخوا دیخوا شئ لیکن الله ﷻ به تاسو په خپل قدرت کامله سره هم په دې زمکه کنبې جمع کوی.

وَمِنْ	حَيْثُ	خَرَجْتَ	فَوَلِّ
اودکوم ځائي نه	چې تیریږې ته	نوهم دهغه ځائي نه	اوګرزوه

اوکوم ځائي نه چې ته په سفر وتلې یې دهغه ځائي نه

وَجْهَكَ	شَطْرَ	الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ	وَإِنَّهُ	لَلْحَقُّ	مِن رَّبِّكَ	
مخ خپل	طرف	د مسجدحرام ته	خکه چې دا	حقه فیصله ده	دطرفه درب ستا نه	

مسجد حرام طرفته(په مونځ کنبې) مخ کوه | خکه چې داستاسو د پاک رب دطرفه حقه فیصله ده

وَمَا اللَّهُ	بِغَافِلٍ	عَمَّا	تَعْمَلُونَ	وَمِنْ حَيْثُ	خَرَجْتَ
اونۀ دي ے الله	ناخبره	دهغه کارونو نه	چې تاسو ئې کوئ	اودهرځائي نه	چې تېرېږې ته

اوالله پاک ستاسودعملونو نه بې خبره نه دې | اوهر ځائي نه چې ته روان شوې دهغه ځائي نه (مونځ کنبې)

فَوَلِّ	وَجْهَكَ	شَطْرَ	الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ	وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ	فَوَلُّوا	وُجُوهَكُمْ
نوګرزوه	مخ خپل	طرف	دمسجد حرام ته	او هر چرته چې یئ تاسو	نو ګرزوئ	مخونه خپل

مسجد حرام ته مخ کوه | او(اې مسلمانانو)هرځائي کنبې چې تاسویئ نو دغې اړخ ته برابر مخونه ګرځوئ

شَطْرَهُ	لِئَلَّا يَكُونَ	لِلنَّاسِ	عَلَيْكُمْ	حُجَّةٌ	إِلَّا	الَّذِينَ
طرفه دهغه ته	دپاره ددې چې نۀ وی	خلقو ته	په تاسو باندې	څه اعتراض	سوا	دهغه کسانو نه

چې (عامو) خلقو ته ستاسو خلاف هیڅ حجت(اودلیل)په ګوتو ورنشي |خو څوک چې ظالمان دی

ظَلَمُوا	مِنْهُمْ	فَلَا تَخْشَوْهُمْ	وَاخْشَوْنِي	وَلِأُتِمَّ	
چې ظلم ئې کړې دې	دهغوئ نه	خو مۀ یریږئ دهغوئ نه	اواویریږئ زمانه	او دپاره ددې چې پوره کړم زۀ	

(نودهغوئ خولې څوک بندولې نشي) |نوتاسو دهغوئ نه مه ویریږئ اوزمانه اوویریږئ |اودې دپاره چه زه په تاسو

نِعْمَتِي	عَلَيْكُمْ	وَلَعَلَّكُمْ	تَهْتَدُونَ
نعمت خپل	په تاسو باند	اوپه دې امید چې تاسو	لاربیا مومئ

باندې خپل نعمتونه ددې چې پوره کړم | اوشاید چې تاسودکامیابۍ لار بیامومئ |

---

(۱) ابن ابي حاتم: ۱/۱۲۱-

قوله تعالى:- وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

دیهودو د بې ځایه اعتراضونو پرواه مه کوئی:- : دا په دریم ځل باندې حکم کیږی چه په مخ د زمکې ټولو مسلمانانو لره د مسجد حرام طرفته په مونځ کښې مخ کول پکاردی.درې ځله تاکید په دې وجه اوشو چه دا دتبدیلئ حکم په رومبی ځل واقع شوې وو.

د تکرار وجه:- ① فخرالدین رازی ددې وجه بیان کړې ده چه رومبی حکم خود هغه چا دپاره دې چه کوم کعبې ته ګوری.دویم حکم دهغه چا دپاره دې کوم چه په مکه مکرمه کښې وی.لیکن کعبه دهغوی په مخکښې نه ده.په دریم ځل نې هغه چاته حکم ورکړو چه کوم په مخ دزمکې دی.② قرطبی یو توجیه داهم بیان کړې ده چه رومبی حکم مکې والودپاره دې او دویم حکم نورو ښارونو والو دپاره دې او دریم مسافرو دپاره،③بعضې وائی چه د دریواړو تعلق د مخکښې روستو عبارتونوسره دې.په رومبی حکم کښې خو د نبی اکرم ﷺ د طلب او بیادهغې دقبولیت ذکر دې،او دویم حکم کښې ددې خبرې بیان دې چه د نبی اکرم ﷺ خوښه هم زمونږ دخوښې مطابق وه.اوحق امرهم داوو،اوپه دریم حکم کښې دیهودیانو د حجت جواب دې چه ددوی په کتابونوکښې مخکښې نه موجود وو چه د نبی اکرم ﷺ قبله به کعبه مبارکه وی،هغه پیشن ګوئی هم پوره شوه.اودې سره دمشرکانو حجت هم ختم شو چه هغوی کعبې لره متبرکه اومشرفه ګڼړله او اوس د نبی اکرم ﷺ توجه هم دې طرفته شوه.رازی رحمه الله وغیره دلته ددې حکم باره کښې د بیا بیا راوړلو د حکمتونوتفصیل بیان کړې دې.والله اعلم.

قوله تعالى:- لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ

د اهل کتابو حجت ختمول:- بیا فرمائی ددې دپاره چه داهل کتابو په تاسو باندې هیڅ حجت باقی پاتې نشی،هغوی ته پته وه چه ددې امت صفت کعبې طرفته مونځ کول دی.هرکله چه دا صفت اومومی نودوی ته دشك ګنجائش نشی کیدې.لیکن کله چه هغوی اوکتل چه نبی اکرم ﷺ دې قبلې طرفته اوګرزیدو نواوس دوی ته شك نه دی کول پکار.اودا خبره هم ده چه کله هغوی تاسودې قبلې طرفته په مونځ اوګوری نو دوی سره به یوبهانه پیدا شی.لیکن کله چه ابراهیمی قبلې طرفته متوجې شئ هغوی به تش لاس پاتې شی.حضرت ابوالعالیه رحمه الله فرمائی چه د یهودو دا حجت وو چه نن دې زمونږ قبلې طرفته ته متوجې شو سبا ته به دې زمونږ مذهب ته هم راواوړی.لیکن کله چه نبی اکرم ﷺ د الله ﷻ په حکم اصلی قبله اختیار کړه نو د دوی په خواهش باندې اوبه توې شوې.

قوله تعالى:- إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ

ظالمان به اوس هم د اعتراض نه نهٔ منع کیږی:- بیائې اوفرمائیل مګر ځوك چه په دوی کښې ظالمان اوحجت باز دی اوپه مشرکانوباندې داعتراض په طوروائی چه دا سړې په ملت ابراهیمی باندې دکیدو دعوی کوی.لیکن چه ابراهیمی قبلې طرفته مونځ نه کوی نوګویا دوی ته جواب ملاؤ شو چه دا نبی ﷺ زمونږ د احکامو متبع دې.رومبې ورته مونږ په خپل کمال حکمت سره بیت المقدس طرفته د مخ کولو حکم ورکړو لکه څنګه چه دوی پوره کړو،بیا مو ورته ابراهیمی قبلې طرفته د تاویدلو اووئیل او دا هم هغه پوره کړل.نو ته په هر حال کښې زمونږ د احکامو پابندئې

قوله تعالى:- فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي

د استقامت حکم:- بیا نې اوفرمائیل چه ددې ظالمانو دشك په وجه ته شك کښې مه پریوزه.ددې باغیانو په سرکشئ سره ته فکر مه کوه،د دوی د بې ځایه اعتراضونو ته بالکل پرواه مه کوه.اوصرف زما د ذات نه ویره کوه.صرف خمانه ویریږه.قبلې په بدلیدو کښې یومصلحت داووچه دخلقوژبې بندې شی.نوبل طرفته داهم وه چه خه خپل نعمت په تاسو باندې پوره کړم.او قبلې په شان ستا هر شریعت پوره کړم.اوستادین به هر شان سره مکمل کړم.او په دې کښې یورازی هم وو چه دکومې قبلې نه

مخکښې امتونه اوخوښدل،تاسو ددې نه اونه ځئ.مونږ دا قبله خصوصيت سره تاسو ته درکړه،او په ټولو امتونو باندې مو ستاسو فضيلت او شرف او بزرګي ثابته کړه.

كَمَآ	أَرۡسَلۡنَا
لکه څنګه چې	اوليږومونږ
الکه څنګه چې مونږ په تاسو کښې	

فِيكُمۡ	رَسُولٗا	مِّنكُمۡ	يَتۡلُواْ	عَلَيۡكُمۡ	ءَايَٰتِنَا	وَيُزَكِّيكُمۡ
په تاسوکښې	يورسول	ستاسو نه	چې اوروي	تاسو ته	آيتونه زمونږ	او پاکوي تاسو
رسول اوليږلوچه ستاسودقوم نه دې			چې تاسو ته زمونږ آيتونه آوروي			او تاسودګناهونونه پاکوي

وَيُعَلِّمُكُمُ	ٱلۡكِتَٰبَ	وَٱلۡحِكۡمَةَ	وَيُعَلِّمُكُم	مَّا	لَمۡ تَكُونُواْ
او تعليم درکوي تاسو ته د	کتاب	اودحکمت	اوښائي تاسو ته	اهغه خبرې	چې نه وئ تاسو
اود کتاب اوحکمت خودنه درته کوي			او په هغه خبرومو پوهوي چې تاسوترې نه پخوا		

تَعۡلَمُونَ ۝	فَٱذۡكُرُونِيٓ	أَذۡكُرۡكُمۡ	وَٱشۡكُرُواْ لِي	وَلَا تَكۡفُرُونِ ۝
چې پرې پو هيدلئ	نو يادوئ ما	زۀ به يادوم تاسو	او شکراوباسئ زما	اومۀ کوئ ناشکري زما
خبرهم نه وئ	انو تاسو مايادوئ زۀ به تاسويادوم		اوزما شکراداکوئ اوناشکري مه کوئ	

قوله تعالى:- كَمَآ أَرۡسَلۡنَا فِيكُمۡ رَسُولٗا مِّنكُمۡ

په امت محمدي باندې دبيش بها نعمت ذكر :دلته الله ﷻ د خپل ډير لوئې نعمت ذکر فرمائي چه هغه پاك ذات په مونږ کښې څمونږ د جنس نه يو نبي مبعوث کړو چه هغه(نبي ﷺ)څمونږ په وړاندې دالله ﷻ د نوراني اوروښانه کتاب تلاوت کوي.او مونږ د رذيلو عادتونو او د نفس د شرارتونونه او دجاهليت د کارونونه منع کوي.اومونږ د ظلم اوکفر نه راوباسي اودايمان رڼراته مو راولي.اودکتاب اوحکمت يعني دقران پاك او دحديث مونږ ته تعليم راکوي.او مونږ ته هغه رازونه ښائي چه ترننه پورې مونږ نه پټ وو.نوددوي په وجه هغه خلق چه هغوي د کلونو راسې په جهالت کښې وو،او هغوي دکلونو راسې په تيارو کښې وو،او په هغوي باندې کلونو راسې دښيګړې نمر هم نه وو لګيدلې،هم دغه خلق ددنيا زبردست علامه ګان جوړ شو.هغوي په علم کښې ژور،په تکلف کښې کم،د زړونوپاك،اود ژبهريښتوني جوړشول.د دنيا دحالت دا انقلاب پخپله د نبي کريم ﷺ د رسالت دتصديق يو شاهد عدل دې.او په بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿لَقَدۡ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَى ٱلۡمُؤۡمِنِينَ﴾يعني دداسې اولوالعزم پيغمبر په پيدائش په مومنانو باندې دالله ﷻ يو زبردست نعمت دې.ددې نعمت قدر نه کوونکو ته قران پاك وائي چه: ﴿أَلَمۡ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ بَدَّلُواْ نِعۡمَتَ ٱللَّهِ كُفۡرٗا وَأَحَلُّواْ قَوۡمَهُمۡ دَارَ ٱلۡبَوَارِ﴾ يعني آيا تاسو دوی ته اونه کتل چه دوی دالله ﷻ دنعمت په بدله کښې کفر اوکړو او خپل قوم ئې د هلاکت په کنده کښې واچولو.

قوله تعالى:- فَٱذۡكُرُونِيٓ أَذۡكُرۡكُمۡ

د شکر ادا کولو حکم:- دلته د الله ﷻ د نعمت نه مراد حضرت محمد ﷺ دې (1).ددې وجې په دې آيت کښې هم دخپل نعمت ذکر کوي،او خلقو ته دخپل ياد او د خپل شکر ادا کولو حکم کوي چه څنګه چه ما داحسان په تاسو باندې اوکړو نو تاسو هم زمادشکرکولونه غفلت کښې مه پريوزئ.حضرت موسی

(1) صحيح بخاري: کتاب المغازي باب قتل ابي جهل : ۳۹۷۷)-

ﷺ خپل رب العزت ته عرض کوی چه یاالله ﷻ ستا شکرڅنګه ادا کړم ؟.ارشاد کیږی چه مایادوه اوما مه هیروه.یادول شکر دي او هیرول کفردي.

د حضرت حسن بصری رحمه الله وغیره قول دي چه کوم سړي الله ﷻ یاد کړی،الله ﷻ هم هغه یادوی.او چه څوك د هغه شکر اداکړی نوهغه ته زیات ورکوی.او ناشکره ته عذاب ورکوی.دبزرګانو سلف نه مروی دی چه الله ﷻ نه پوره ویریدل دا دی چه دهغه اطاعت اوکړې شي.اودهغه نافرمانی اونه کړې شی.دهغه ذکر اوکړې شی.غفلت ترې اونکړې شی.ناشکری دې اونه کړې شی.

الله ګناهګاران هم یادوی خو په بدئ سره:- حضرت عبدالله بن عمر ﷺ نه سوال کیږی چه آیا زانی، شرابی ،غل او قاتل هم الله ﷻ یادوی ؟ وې فرمائیل په بدئی سره ئې یادوی.حضرت حسن بصری رحمه الله فرمائی چه مایادکړئی یعنی زما ضرروی احکامو باندې عمل اوکړئی څه به تاسو یادکړم.یعنی خپل نعمتونه به درکړم.سعید بن جبیر ﷺ فرمائی چه تابه اوبښم.او خپل رحمتونه به په تاباندې نازل کړم.

دالله ذکر د الله په نیز د بنده د یادولو سبب دې:- عبدالله بن عباس ﷺ فرمائی چه الله ﷻ یادول ډیر غټ څیز دې.یو حدیث قدسی دې چه څوك ما په خپل زړه کښې یادوی،څه هم هغه په خپل زړه کښې یادوم.او چه څوك ما په یو ډله کښې یادوی څه هغه په بهترینه ډله کښې یادوم.([1])مسند احمد کښې دی چه هغه د فرښتو ډله ده. چه کوم سړې زما طرفته یو لیشت رازی نو څه هغه طرفته یولاس ورځم،او ائې بنی آدمه! که ته زما طرفته یو لاس راځې نو څه به ستا طرفته دوه لاسه درځم.که ته زما طرفته رازې نوڅه ستاطرفته په منډه درځم.په صحیح بخاری کښې همداحدیث دې([2])حضرت قتاده ﷺ فرمائی چه دالله ﷻ رحمت ددې نه هم زیات نزدې دې.

قوله تعالی:- وَلَا تَكْفُرُوْنِ

د ناشکرئ نه منع کول:- بیا فرمائې چه زما شکر اداکړئی او زما ناشکری مه کوئی.او په بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَزِيْدَنَّكُمْ ﴾ یعنی ستاسو د رب د طرفنه دا اعلان کیږی که تاسو شکر کوئ نو زه به په هغې کښې نورزیادت اوکړم اوکه ناشکری کوئ نویادساتئ چه زما عذاب ډیرسخت دې. مسنداحمدکښې دی چه عمران بن حصین رضی الله عنه یو ځل په ډیرقیمتی شکل صورت کښې راغلو اووې فرمائیل چه الله ﷻ چه په چاباندې احسان کړې وی نودهغې اثرپه هغه باندې ښکاره کیدل پکار دی ([3])

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ	اٰمَنُوا	اسْتَعِيْنُوْا	بِالصَّبْرِ	وَالصَّلٰوةِ ؕ	اِنَّ اللّٰهَ
اے هغه کسانو	چې ایمان موراوړی دی	امداداوغواړئ	په صبرسره	اوپه مانځه سره	بیشکه چې الله
انې مؤمنانو(په هره سخته کښې) په صبراومونځ سره (زما نه) مدد حاصل کړئ بیشکه الله					
مَعَ الصّٰبِرِيْنَ ۝	وَلَا تَقُوْلُوْا	لِمَنْ	يُّقْتَلُ	فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ	اَمْوَاتٌ
دصبرکونکو سره دې	او مه وایئ تاسو	هغه چاته	چې قتل کړې شی	په لار دالله کښې	مړه
دصبروکونکو ملګرې دی | اوڅوك چې دهغه الله په لار کښې شهید کړې شوا نوهغوئ ته مړه مه وائې					
بَلْ اَحْيَآءٌ	وَّلٰكِنْ لَّا تَشْعُرُوْنَ ۝				
بلکه ژوندی دی	لیکن نهٔ پو هیږئ تاسو				
هغوئ (په حقیقت کښې) ژوندی دی | خوتاسو پرې نه پوهیږئ					

[1] صحیح بخاری : کتاب التوحید: باب ۱۵ ح:۷۴۰۵،صحیح مسلم: ۲۶۷۵)-

[2] احمد: حضرت/۱۳۸،صحیح بخاری: کتاب التوحید: باب ذکر الشی......۷۵۳۶ مختصرا)-

[3] احمد: ۴۳۸/۴،وسنده صحیح)-

قوله‌تعالی:- اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَوٰةِ

بهترینه وسیله صبر او مونځ دي :- شکرنه پس د صبر بیان کیږي او ورسره د مونځ ادا کولو ذکر کیږي او حکم کیږي چي دي لو یو لويو کارونو کښي ځومره نجات دي ښکاره خبره د ه که انسان په ښه حالت کښي وي نودا د شکر موقع ده اوکه خراب حالت کښي وي نو دا موقع د صبر ده. حدیث شریف کښي دي چه دمومن څه ښه حالت دي چه په هر کار کښي دده دپاره سراسر نیکی ده،ده ته راحت ملاویږي،که شکر کوي نو ده ته اجر ملاويږي (۱).تکلف ورته اورسي نو صبر کوي نوده ته اجر ملاویږي.

په آیت کښي ددې هم بیان دي چه مصیبتونو باندې صبر اوکړې شي او ددې(مصیبتونو) د تیرولو یا د برداشت کولو ذریعه صبر اومونځ دي لکه څنګه چه مخکښي تیرشو ﴿وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَوٰةِ ۚ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ﴾ په صبر اومونځ سره مددطلب کړئ.دایو ګران کارخو په ویریدونکوباندې ډیر آسان دی.

حدیث شریف کښي دی چه کله به دیو کار په وجه نبی کریم ﷺ پریشانه شو نو نبی کریم ﷺ به مونځ شروع کړو.

د صبر قسمونه:- د صبر دري قسمونه دی(۲)① د حرامو او دګناهونو پرخودلو باندې صبر② د اطاعت اودنیکئ په کارونوکولو باندې.داصبردرومبی صبر نه ډیر لوني دي.دریم په درداومصیبت باندې صبر کول دی،دا هم واجب دي لکه د ګناهونو نه استغفار کول واجب دی.حضرت عبدالرحمن ؓ فرمائی چه دالله ﷻ په فرمانبردارئ کښي مشغول اوسیدل په استقلال سره اګرچه په نفس باندې ګران وی او د طبیعت خلاف وی،زړه نه غواړي،یو صبر خو دا دي،دویم صبر دالله ﷻ دناخوښه کارونو نه منع کیدل اګر چه طبیعت هغې طرفته ورزی او خواهش راپاریږي.

صابران به بې حسابه جنت ته ځي:- امام زين العابدين ﷫ فرمائي چه د قیامت په ورځ به یو اواز کونکي آواز کوی چه صبر کونکی چرته دی؟ هغوی دې بغیر د حساب کتاب نه جنت ته لاړشی.څه خلق به پاسی او جنت طرفته به روان شی نو فرښتي چه کله دوی اووینی نو تپوس به تري اوکړی چه چرته روان يئ؟دوی به اووائی چه جنت ته.هغوی به اووائی چه اوس خو لا حساب کتاب هم نه دې شوې.اوبه وائی چه آو،دحساب نه مخکښي.دوی به تپوس اوکړی چه آخر تاسو خلق څوك يئ؛جواب به ورکړی چه صابران يو.دالله ﷻ په فرمانبردائی کښي مشغول وواود هغه دنافرمانئی نه بچ کيدو.ترمرګه مو په دې باندې مونږ صبراوکړواوپه دې باندې کلك ولاړ وو.فرښتي به اووائی چه بیا خوتاسو صحیح وایې، بیشکه هم دا ستاسو بدله ده.اوتاسوهم ددې لائق يئ؛ځئ ورشئ؛ جنت ته اوهلته مزې کوئی.د نیکو کارونو والو نیکه بدله وی.هم دا دقران پاك فرمان دي﴿إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُم بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾یعنی (صابرانو ته به دهغوی پوره پوره بدله بې حساب ورکولې شی).مصداق دي

د صابر تعریف:- حضرت سعید بن جبیر ؓ فرمائی چه د صبر دا معنی ده چه د الله ﷻ د نعمتونو اقرار اوکړي،اودمصیبتونو د بدلې هم د الله ﷻ نه د ثواب طمع ساتی،په هرې پریشانئ او د ویرې او مشکله موقع باندې استقلال کوی او دنیکئ امید باندې هغوی خوشحاله په نظر رازی.

قوله‌تعالی:- وَلَا تَقُولُوا لِمَن يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ........

دشهیدانو ژوند :- بیا فرمائی چه شهیدانو ته مړه مه وائې بلکه هغوی خوداسې ژوند کښي دی چه هغه ستاسوپه پوهه کښي نه راځی.هغوی ته حیات برزخی حاصل دې او هغوی ته په هغه ځائې کښي روزی ملاویږی.

---

(۱) صحیح مسلم کتاب الزهد باب المومن امره کله خیر: ۲۹۹۹)-

(۲) ابوداود کتاب الصلاة باب وقت قیام النبی ﷺ من اللیل : ۱۳۱۹ء)-.

شهیدان به دنیا ته د واپس تلو تمنا کوي:- په صحیح مسلم کښې دی چه دشهیدانو روحونه د شین رنګ مارغانو په قالب کښې دی.او جنت کښې چه چرته خی نو تلې شی.بیا به هغه مشالونو ته راخی او کینی کوم چه دعرش لاندې زړوند دی.ددوی رب دوی ته یو خل اوکتلو اوددوی نه ئې تپوس اوکړوچه تاسو څه غواړئی؟ هغوی جواب ورکړو چه انې الله ﷻ مونږته خو تا هغه څه راکړی دی چه هیچا ته دې نه دی ورکړی.نو بیا مونږ ته دڅه څیز ضرورت دې؟ د دوی نه بیاد ا سوال اوشی،کله چه هغوی پوهه شی چه مونږ به اوس څه نه څه جواب ورکوؤ.نو اوبه وائی چه انې الله ﷻ مونږ غواړو چه ته مونږ دوباره دنیاته اولیږئ،ستاپه لار کښې جهاد اوکړو او بیا شهیدان شو او بیا تاته راشو اود شهادت دوچنده درجه اومومو.رب ذوالجلال به اوفرمائی چه دا نشی کیدې.دا خو ما لیکلی دی چه هېڅوك به د مرګ نه پس دنیاته واپس نه خی (۱)مسند احمد کښې یو روایت کښې دی چه دمومن روح یو مارغه دې چه دجنت په ونو باندې اوسیږی .او دقیامت په ورځ به هغه خپل جسم ته واپس رازی(۲).ددې نه معلومیږی چه دهرمومن روح هلته ژوندې دې.لیکن دشهیدانو روح ته یو قسم شرافت،کرامت،عزت او عظمت حاصل دې.

وَلَنَبۡلُوَنَّكُمۡ بِشَيۡءٍ مِّنَ الۡخَوۡفِ
اوخامخا مونږ آزمایوتاسو | په څه اندازه | ډیری نه
| خوتاسو پرې نه پوهیږئ |اومونږبه په هرقسم ویرې سره
وَالۡجُوۡعِ وَنَقۡصٍ مِّنَ الۡاَمۡوَالِ وَالۡاَنۡفُسِ وَالثَّمَرٰتِ ؕ وَبَشِّرِ الصّٰبِرِيۡنَ ۙ﴿۱۵۵﴾
او دلوږې نه|او دکموالی | د مالونونه | اودنفسونو نه | او دمیوونه | او زیرې ورکړه صبرکونکوته
اولوږې سره اومالی اوجانی نقصان سره اودمیوو په کمی سره ستاسو امتحان اخلو| او صبر کونکو ته زیرې ورکړه
الَّذِيۡنَ اِذَاۤ اَصَابَتۡهُمۡ مُّصِيۡبَةٌ ۙ قَالُوۡۤا اِنَّا لِلّٰهِ
هغه صبر کونکی | چې کله | اورسیږی هغوئ ته مصیبت| نو وائی |چې بیشکه مونږ | الله لره یو
داهغه کسان دی چې مصیبت پرې راشی نو (د ژړا فریادپه ځائې) وائی چې مونږ دالله ملکیت یو
وَاِنَّاۤ اِلَيۡهِ رٰجِعُوۡنَ ؕ﴿۱۵۶﴾ اُولٰٓئِكَ عَلَيۡهِمۡ صَلَوٰتٌ مِّنۡ
اومونږ | هغه ته | واپس ورتلونکی یو| دا کسان چې دی| په دوئ باندې به|مهربانیان وی | دطرفه د
اومونږ به هغه ته واپس کیږو| په دغې کسان باندې (چه په دې صفت موصوف وی) د خپل رب د طرفه
رَّبِّهِمۡ وَرَحۡمَةٌ ۚ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الۡمُهۡتَدُوۡنَ ﴿۱۵۷﴾
رب ددوئ نه | او رحمت به وی | او هم دغسې خلق| دی په نیغه لار |
مهربانیانې اورحمت وریږی| اوهم داکسان دی چه سمه لار ئې بیاموندې ده|

قوله تعالى:- وَلَنَبۡلُوَنَّكُمۡ بِشَيۡءٍ مِّنَ الۡخَوۡفِ وَالۡجُوۡعِ وَنَقۡصٍ مِّنَ الۡاَمۡوَالِ وَالۡاَنۡفُسِ وَالثَّمَرٰتِ ؕ

آزمیښت شرط دې :-الله ﷻ فرمائی چه هغه په خپلو بندګانو ضرور آزمیښت کوی.کله په پرمختګ سره اوکله په نیکئ اوکله په تنزل اوبرانی سره لکه فرمائی چه **(وَلَنَبۡلُوَنَّكُمۡ حَتّٰى نَعۡلَمَ الۡمُجٰهِدِيۡنَ مِنۡكُمۡ وَالصّٰبِرِيۡنَ)**

(۱) صحیح مسلم،کتاب الامارة باب بیان ارواح الشهداء فی الجنة: ۱۸۸۷)-.

(۲) احمد : ۴۵۵/۳،ابن ماجة: کتاب الزهد باب ذکر القبر والبلی: ۴۲۷۱ ؛وهو صحیح بالشواهد عنداحمد: ۴۲۴/۶)-

یعنی مونږ به مجاهدین اوصبر کوونکی په ازمیښت سره معلوم کړو.اوپه بل ځائې کښې فرمائي چه ﴿فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ﴾ مطلب دادې چه لږ شان ویره،څه اولږه او څه دمال کمې اوڅه د ځانونو یعنی دخپلواودغیرومرګ کله دمیوؤ او پیداوار نقصان وغیره سره الله ﷻ خپلو بندګانو باندې امتحان کوی او صبر کوونکوته نیك اجر او ښه بدله ورکوی.او بې صبره او جلد باز او نااميدئي کوونکو باندې دده عذاب نازلیږی بعضو سلفو نه منقول دی چه دلته د ویرې نه مراد دالله ﷻ ویره ده،اولږې نه مراد د روژو اولږه ده،دمال دکمی نه مراد زکوة ورکول دی،دځان دکمې نه مراد بیمارئی اود میوؤ د کمی نه مراد اولاد دی.لیکن دا تفسیر لږ د غور طلب دې والله اعلم.

قوله تعالی:- ﴿إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾

صابران څوک دي؟ :اوس بیان کیږی چه دکومو صبر کوونکو د الله ﷻ په نیز قدر شته هغه کوم خلق دی؟نوفرمائی چه داهغه خلق دی چه د تنګئ اومصیبت په وخت کښې﴿إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾وائی چه مونږدالله ﷻ ملکیت یو او دا چه کوم نقصان مونږ ته رسیدلې دې،هغه دالله ﷻ د طرفنه دې. او په دوی کښې هغه چه څنګه غواړی تصرف کوی.اوبیا الله ﷻ سره د دوی بدله شته او دوی به اخر هغه ته پیش کیږی.د دوی ددې قول په وجه د الله ﷻ بخششونه په دوی باندې نازلیږی.او دعذاب نه ورته نجات ملاویږی.اوهدایت ورته نصیب کیږی.امیر المومنین حضرت عمر بن الخطاب ؓ فرمائی چه دوه برابر څیزونه یو مهربانئ او یو رحمت او یو مینځنې څیز دې یعنی هدایت،دا صبر کوونکوته ملاویږی.

د نعمت نعم البدل ملاویدو دعا: _ مسنداحمد کښې دی چه حضرت ام سلمه ؓ فرمائی چه یو ورځ زما خاوندحضرت ابو سلمه ؓ دحضرت محمد ﷺ د صحبت نه واپس راغلو اوپه خوشحالئ خوشحالئ ئې اووئیل چه نن خو مایو داسې حدیث آوریدلې دې چه څه نن ډیر زیات خوشحاله یم.هغه حدیث دا دې چه کوم یو مسلمان ته څه تکلیف اورسی اوهغه اووائی چه **(اللهم اجرني في مصيبتي واخلف لي خيرا منها)** یعنی ائې الله ﷻ ماته دې مصیبت کښې اجر راکړه او ماته ددې نه بهتر ه بدله راکړه نو الله ﷻ به ورته اجر اوبدله ضرور ورکوی.حضرت ام سلمه رضی الله عنهافرمائی چه ما دا دعا یاده کړه.

د دې دعا په برکت نبی کریم ﷺ غوندې خاوند ملاویدل:- کله چه حضرت ابوسلمه ؓ وفات شو نو ما ﴿إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾ اووئیل زما خیال وو چه دابو سلمه نه افضل ماته کوم سړې ملاویدیشی؟ کله چه زما عدت تیر شو نو یو ورځ ما یو څرمن رنګ کوله چه په دې کښې نبی کریم ﷺ تشریف را وړو او د دننه راتلو اجازت ئې اوغوښتلو.ما خپل لاسونه وینځل او څرمن مې کیخوده.او نبی کریم ﷺ ته مې د دننه راتلو درخواست اوکړو.او نبی کریم ﷺ مې په یو ګدئی کینولو.نبی کریم ﷺ ماته د نکاح پیغام راکړو.ما اووئیل چه یارسول الله ﷺ دا خو زما دپاره د خوشحالئ خبره ده.لیکن اول خو څه یو غیرت منده ښځه یم.هسې نه ستاسو د طبیعت نه خلاف څه خبره اوکړم او الله ﷻ راته عذاب راکړی.دویم دا چه زما عمر زیات دې.دریم داچه زما بچی دی.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه واوره چه الله ﷻ به ستا بې ځایه غیرت لرې کړی او دعمر لحاظ سره څه هم کم نه یم او ستا بچی زما بچی دی.ماپه دې آوریدو سره اووئیل چه بیا خو یارسول الله ماته هیڅ عذر نشته دې.نو ځمانکاح نبی کریم ﷺ سره اوشوه.او ماته الله ﷻ دهغه دعا په برکت سره زما د خاوند نه زیات بهتر خاوند راکړو یعنی نبی کریم ﷺ ئې راکړو[1].فالحمد لله،صحیح مسلم کښې هم دا حدیث باختلاف الفاظ مروی دې.[2]

په کلمه د استرجاع اجر ملاویدل:- مسنداحمد کښې دحضرت علی ؓ نه مروی دی چه نبی کریم ﷺ

---

[1] احمد: ۲۷/٤،وسنده ضعیف وحدیث ابی داود : ۳۱۱۹،ومسلم: ۹۱۸،بغنی عنه)—

[2] صحیح مسلم کتاب الجنائز باب مایقال عن المصیبة: ۹۱۸)—

اوفرمائیل چه کوم یو مسلمان ته څه تکلیف اورسی اوپه دې باندې اګر چه زیات وخت تیر شی اوده ته یاد شی اودې ﴿ اِنَّا لِلّٰهِ ﴾ اووائی نو د مصیبت د صبر په وخت کښې چه کوم اجر ملاویدو،هم هغه به اوس هم ملاویږی.([1])

په جنت کښې بیت الحمد جوړیدل:- ابن ماجه کښې دی چه حضرت ابوسنان رضی الله عنه فرمائی چه ما خپل یو بچې دفن کړو.اودهغه د قبر ایله راوتلې اووم چه ابو طلحه خولانی رضی الله عنه زما لاس اونیولو او څه ئې راوستلم اوماته ئې اوونیل چه واوره چه څه تاته یو زیرې درکوم.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه الله ﷻ ملك الموت نه تپوس کوی چه تا کله زما دیو بنده د خیګر ټکره او دسترګویخوالې واخستو نودهغه څه رد عمل وو؟ملك الموت وائی چه ائې الله ﷻ هغه ستا تعریف اوکړو او انا الله ئې اوونیل.الله ﷻ فرمائی چه دده دپاره جنت کښې یو کور جوړ کړئې او دهغې نوم بیت الحمد اولیکې.([2])

اِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ
بیشکه صفا | او مروه | د
بیشکه صفا اومروه
شَعَآئِرِ اللّٰهِ ۚ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ اَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ
نښو د الله نه دی | نو څوك چې | حج اوكړی | دبیت الله | یا عمره اوكړی | نو نشته ګناه | په هغه باند |
دالله(ددین) په نښو کښې شامل دی | نو څوک چې دبیت الله(کعبې)حج یاعمره کوی | نوپه دې کښې هیڅ حرج نشته
اَنْ يَّطَّوَّفَ بِهِمَا ۭ وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا ۙ فَاِنَّ اللّٰهَ
چې سعی اوکړی | په مینځ ددواړو کښې | او هغه څوك چې په خپله رضا اوكړی | څه نیکی | نو بیشکه الله
چې ددې دواړو خایونو مینځ کښې سعی (اوږ خله تګ راتګ) | اوکړی اوهرڅوفرضو نه زیاتی نیکی اوکړی | نو الله
شَاكِرٌ عَلِيْمٌ ﴿۱۵۸﴾
قدردان دی | او ښه پوهه دې |
دهغې قدرکوی (خامخا به د هغې ثواب ورکوی) |

قوله تعالی:- فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ اَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ اَنْ يَّطَّوَّفَ بِهِمَا ۭ

دصفا مروه طواف او د هغې طریقه:حضرت عائشه رضی الله عنها نه حضرت عروه رحمه الله تپوس اوکړو چه ددې آیت نه خو داسې معلومیږی چه په طواف نه کولو کښې هم څه حرج نشته دې.حضرت عائشه رضی الله عنها اوفرمائیل چه ائې وراره تاته صحیح پته نشته دې.که دا بیان مدنظر وې (یعنی که د الله دا مقصود وې لکه څنګه چه ستا خیال دې) نو ﴿ ان لا يطوف بهما ﴾ به وې.واوره د آیت مبارك شان نزول دادې چه مشلل (دادیو ځائې نوم دې) سره مناة بت وو،د اسلا م نه مخکښې انصاروبه هغې ته سجدې کولې.اوچه چا به دې بتانو ته لبیك اوونیل نو هغه به د صفا مروه طواف کښې حرج ګنړلو.او اسلام نه پس دې خلقو نبی کریم ﷺ نه دصفامروه دطواف دحرج باره کښې سوال اوکړو نو داآیت نازل شو چه په دې کښې هیڅ حرج نشته دې.بیا نبی کریم ﷺ د صفا مروه طواف اوکړواوددې وجې مسنون شو او هیچا ته ددې خبرې

---

[1] احمد: ۲۰۱/۱،ح/۱۸۳۶،ابن ماجة: ۱۶۰۰)-

[2] احمد: ٤١٥/٤،ترمذی : کتاب الجنائز باب فضل المصیبة اذا احتسب : ۱۰۲۱)-

همت اونشو چه دا پریږدي.(بخاري ومسلم) ([1])
ابوبکر بن عبدالرحمن چه کله دا آیت واوریدو نو وې فرمائیل چه بیشکه دا علمي خبره ده،ما خو ددې نه مخکښې دا هډو آوریدلې نه وه.بعضې اهل علم فرمائي چه انصارو ونیلي وو چه مونږ ته د بیت الله دطواف حکم شوې.د صفا او د مروه د طواف حکم نه دې.په دې باندې دا آیت نازل شو.ممکن دی چه ددې شان نزول دا دواړه وی.([2]) حضرت انس ﷜ فرمائي چه مونږ د صفا مروه طواف لره دجاهلیت کارګنړلو او د اسلام حالت کښې به ددې نه بچ کیدو تر دې پورې چه دا آیت نازل شو.([3])
حضرت عبدالله ابن عباس ﷜ نه روایت دې چه ددې دواړو غرونو په مینځ کښې ډیر بتان وو او شیطانانو به ټوله شپه ددې په مینځ کښې طوافونه کول.اسلام نه پس خلقو نبی کریم ﷺ نه ددې د طواف باره کښې مسئله اوپوښتله نو په دې باندې دا آیت نازل شو.([4])
اساف نومې بت په صفا باندې وو.اونائله نومې بت په مروه باندې.مشرکانو به دا ښکلول او ګوتې به ئې وراوړې.اسلام نه پس خلق د دې نه منع شو لیکن دا آیت نازل شو او دهغې نه ددې ځائې طواف ثابت شو.سیرت محمد بن اسحاق کښې دی چه اساف اونائله دوه سړې او ښځه وو.دې بدکارو په کعبه کښې زنا کړې وه.الله ﷻ ددوی نه کاڼړی جوړ کړل.قریشو دا د عبرت دپاره د کعبې نه بهر کېخودل .لیکن څه زمانه پس خلقو ددې عبادت شروع کړو.او دائې راوړل او په صفا او مروه باندې ئې اودرول اوددې طواف ئې شروع کړو.
صحیح مسلم کښې یو اوږد حدیث کښې دی چه کله نبی کریم ﷺ دبیت الله طواف اوکړو نو رکن ته ئې ګوتې ورا وړې او باب الصفا نه اووتلو او دا آیت مبارك ئې تلاوت کولو.بیا ئې اوفرمائیل چه څه د هغه ځائې نه شروع کوم د کوم نه چې الله شروع کړې ده.یو روایت کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه تاسو شروع کړئی ددې نه چه د کومې نه الله ﷻ شروع کړه.یعنی د صفا نه اوځئ او مروه ته لاړشئ.([5])
حضرت حبیبه بنت تجراة ﷝ فرمائي چه ما رسول الله ﷺ اولیدو چه د صفا مروه طواف ئې کولو.خلق ددوی نه مخکښې وو او نبی کریم ﷺ دوی پسې وو.نبی کریم ﷺ به لږ تیز تګ کولو.او ددې وجې به د دوی تهبند (لنګ) د نبی کریم ﷺ د پوندو مبارکو مینځ کښې یو خوا بل خوا کیدو.او په ژبه مبارکه ئې فرمائیل چه خلقو منډې وهئ الله ﷻ په تاسو سعی مقرر کړې ده (مسند احمد).([6]) هم په دې معنی کښې یو بل روایت هم دی.([7]) چه دا حدیث دلیل دې د هغه خلقو دپاره چه د صفا مروه سعی د حج رکن ګنړی.لکه څنګه چه د امام شافعی ﷫ او د دوی موافقینو مذهب دې.امام احمد ﷫ نه روایت هم دا شان دې.دامام مالك ﷫ مشهور مذهب همدادې.بعضې دې ته واجب وائی دحج رکن ورته نه وائی،که په قصد سره یا په هیره سره څوك دا پریږدی نو یو څناور به ذبح کوی.امام احمد ﷫ نه روایت دا شان مروی دې اویو بل جماعت هم دا شان وائی.او یو قول کښې دا مستحب دې.امام ابوحنیفه ﷫،ثوری ﷫،شعبی ﷫ او ابن سیرین ﷫ هم دا وائی.

د صفا مروه حکم

[1]) صحیح بخاری : کتاب الحج باب وجوب الصفا والمروة: ۱۶۴۳،صحیح مسلم: ۱۲۷۷)-
[2]) صحیح مسلم کتاب الحج،باب بیان ان السعی بین الصفا والمروة رکن: ۱۲۷۷)-
[3]) صحیح بخاری : کتاب التفسیر سورة البقرة باب قوله تعالی (ان الصفا والمروة ن شعائر الله) : ۴۴۹۶،مسلم: ۱۲۷۸)-
[4]) حاکم: ۲۷۱/۲)-
[5]) صحیح مسلم کتاب الحج باب حجة النبی : ۱۲۱۸)-
[6]) احمد: ۲/۶،البیهقی : ۹۷/۵،وسنده حسن)-
[7]) احمد: ۲/۶،البیهقی : ۴۳۷/۶،وصحیح ابن خزیمة: ۲۷۶۵،وهو حسن)-

مسلک حنفی:- فاضل مصنف رحمه الله اگرچه امام ابوحنیفه رحمه الله ته د سعی د استحباب د قول نسبت کړي دي خو زمونږ د احنافو په ټولو مشهورو متونو کښې دي ته واجب وئيلی شوی دی او هم په دې باندې داحنافو عمل او فتوی صاحب هدایه فرمائی ثُمَّ السَّعْيُ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَاجِبٌ بیا سعی په مینځ دصفا اومروه کښې واجب ده. وَلَيْسَ بِرُكْنٍ اورکن نه دی.(تسهیل الهدایه شرح هدایه ۱۱/ ۴۰۴)

حضرت انس رضي الله عنه، ابن عمر رضي الله عنه او حضرت عبدالله ابن عباس رضي الله عنه نه هم دا روایت دی. امام مالک رحمه الله نه عتبه کښې هم دا روایت دې دهغوی دلیل دا دې چه (فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا) لیکن رومبې قول زیات راجح دې ځکه چه نبی کریم ﷺ په خپله د صفا مروه طواف اوکړو او وې فرمائیل چه د حج احکام زما نه زده کړئی.(۱) نو نبی کریم ﷺ چه په دې حج کښې څه کړی دی هغه واجب شو اود دې کول ضروری دی. که یوکار د څه خاص دلیل په وجه د وجوب نه بل طرف واوړی.نو دا بله خبره ده.والله اعلم.

ددې نه علاوه حدیث کښې راغلی دی چه الله ﷻ تاسو باندې سعی فرض کړه. غرض دلته بیانیږی چه د صفا مروه طواف هم د الله ﷻ شرعی احکاموځنی دې چه کوم حضرت ابراهیم عليه السلام ته د حج دپاره خودلې شوی وو. دا مخکښې بیان شو چه ددې اصل سبب دحضرت هاجره رضي الله عنها په مقام منډې وهل دی ځکه چه حضرت ابراهیم عليه السلام حضرت هاجره رضي الله عنها دلته ددې بچې سره پریښودې وه او دوی سره خوراک ختم شوې وو او بچی ته تکلیف وو. نو دې مور بی بی ډیر په بې قرارئی، بې بسئ، ویرې او پریشانئی سره ددې پاکو غرونو په مینځ کښې د الله ﷻ نه سوال اوکړو. تردې چه ددې غم او تکلیف او پریشانی ختمه شوه.

حاجی دپاره عاجزی پکار ده :- دلته طواف کوونکی حاجی ته هم پکار دی چه ډیر په عاجزئی او خشوع اوخضوع سره طواف اوکړی او خپله فقیری او عاجزی دالله ﷻ په مخکښې پیش کړی او دخپل زړه صلاحیت او دخپل حال هدایت اودخپلو ګناهونو بخشش اوغواړی. او نقائص او عیبونو نه دې پاکوالې اوغواړی اود نافرمانو نه د نفرت پیدا کولودپاره او دثابت قدمئی، نیکئ او فلاح و بهبود دپاره دې دعا اوکړی او الله ﷻ دې ته عرض اوکړی چه هغه پاک ذات ئې د ګناهونو او دخرابو نه او د تنګئ لار نه اوساتی اود کمال اوغفران او دنیکئ توفیق ورته ورکړی. لکه څنګه چه الله ﷻ د حضرت هاجره رضي الله عنها نه تکلیف لرې کړو.

قوله تعالی:- وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا

نفلی عبادات کول:- بیا ارشاد کیږی چه کوم سړې په خپله خوښه په نیکئ کښې زیاتې اوکړی یعنی د اوږ چکرو په ځائې اته چکرې اووهی یا نهه چکرې اووهی یا نفلی حج اوعمره کښې هم د صفا مروه طواف اوکړی اوبعضو داعام کړی دی یعنی په هره نیکئ کښې دې زیاتې اوکړی. والله اعلم.

قوله تعالی:- فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ

الله قدردان دې:- بیا فرمائی چه الله ﷻ قدردان او علم والا دې یعنی په لږ کار باندې ثواب زیات ورکوی او د جزا صحیح مقدار ورته معلوم دې، نه هغه پاک ذات دده ثواب کښې کمې راولی او نه هغه پاک ذات د ذرې برابر ظلم کوی، خو دنیکئ ثواب زیات ورکوی او دخپل در نه ورته اجر عظیم ورکوی. فالحمد والشکر لله.

اَنْزَلْنَا	مَآ	يَكْتُمُوْنَ	الَّذِيْنَ	اِنَّ
اچې نازل کړی دی مونږ	هغه	چې پټوی	هغه کسان	ابیشکه
هغه په هرڅهٔ پوهه دې اڅوک چې زمونږ نازل کړی				

(۱) صحیح مسلم کتاب الحج باب استحباب رمی جمرة العقبة: ۱۲۹۷)-

مِنَ الْبَيِّنٰتِ | وَالْهُدٰى | مِنْۢ بَعْدِ | مَا | بَيَّنّٰهُ | لِلنَّاسِ

دواضحه حکمونو | او هدایت نه | روستو | دهغې نه | چې بیان کړې دی مونږ | خلقو ته |

ښکاره آیتونه اودهدایت عمل پټوی | د دې نه پس چې مونږ دخلقو د (اخروی او دنیوی فائدې) دپاره

فِي الْكِتٰبِ | اُولٰٓئِكَ | يَلْعَنُهُمُ | اللّٰهُ | وَيَلْعَنُهُمُ

په کتاب کښې | دغه کسان چې دی | لعنت وائی په هغوئ باند | الله | او لعنت وائی په هغوئ باند

پخپل کتاب کښې په ښه شان سره واضح کړې دې انو په هغوئ باندې دالله لعنت وریږی | اواولعنت ویونکی

اللّٰعِنُوْنَ ۝ | اِلَّا الَّذِيْنَ | تَابُوْا | وَاَصْلَحُوْا | وَبَيَّنُوْا

لعنت ویونکی | مګرهغه کسان | چې توبه ئې اوویستله | اودعمل اصلاح ئې اوکړه | اوبیان ئې کړو حق

پرې لعنت وائی | خوځوک چې توبه اوباسی اوخپل عمل صحیح کړی اوکوم تعلیم چې مونږ ورکړې دې هغه بیان کړی

فَاُولٰٓئِكَ | اَتُوْبُ | عَلَيْهِمْ | وَاَنَا التَّوَّابُ

نو دغه کسان چې دی | زهٔ به رجوع اوکرم په رحمت سره | په هغوئ باندې | او زهٔ ډیر معاف کونکې

نوزه به د دغه کسانو توبه قبوله کړم (ځکه چه ټول زما بندګان دی زما چا سره ضد نشته) او زه توبه قبلونکې

الرَّحِيْمُ ۝ | اِنَّ الَّذِيْنَ | كَفَرُوْا | وَمَاتُوْا | وَهُمْ

رحم کونکې یم | بیشکه | هغه کسان | چې د کفرعمل ئې اختیار کړو | اومړه شول | حال دا چې وو هغوئ

مهربان یم | (ولې) چاچې کفر او کړو اوهم د کفر په حالت کښې مړه شول..........

كُفَّارٌ | اُولٰٓئِكَ | عَلَيْهِمْ | لَعْنَةُ اللّٰهِ | وَالْمَلٰٓئِكَةِ | وَالنَّاسِ | اَجْمَعِيْنَ ۝

کافران | دغه کسان چې دی | دې په هغوئ باند | لعنت دالله | اودفرښتو | او دخلقو | ټولو

په هغوئ باندې دالله پاک اودفرښتواوټولو بنی آدم لعنتونه وئیلی شی (ځکه چه دایمان ددولت نه محرومه شول)

خٰلِدِيْنَ | فِيْهَا | لَا يُخَفَّفُ | عَنْهُمُ | الْعَذَابُ | وَلَا هُمْ يُنْظَرُوْنَ ۝

همیشه به وی | په دې لعنت کښې | سپك به نه کړئ شی | دهغوئ نه | عذاب | اونهٔ به هغوئ ته مهلت ورکړې شی

همیشه به په لعنت کښې وی | نه به د دوئ په عذاب کښې څهٔ سپکوالې کیږی اونه به ورته مهلت ورکولې شی

قوله تعالى: -اِنَّ الَّذِيْنَ يَكْتُمُوْنَ مَآ اَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنٰتِ وَالْهُدٰى.....

حق خبره پټونکی ملعون دی :دې آیتونو کښې دهغه خلقو دپاره یو زبردسته تنبیه اودهمکی ده چه کوم د الله ﷻ خبرې او شرعی مسائل پټوی.اهل کتابو د نبی ﷺ صفتونه پټول نو په هغې باندې دا نازل شو چه حق پټونکی ملعون خلق دی.(۱)ځنګه چه د هغه عالم دپاره چه کوم د رب العزت خبرې خوروی هر څیز استغفارکوی تردې چه داوبه مهیان اود هوا مارغان هم،داشان په هغه خلقو باندې هرڅیز لعنت وائی چه کومو ته دا معلوم دی چه دا حق خبره ده او بیاهم ګونګیان او کانړه جوړیږی.

---

(۱) ابوداود کتاب العلم باب فی فضل العلم: ۳٦٤۱،ترمذی: ۲۸۸۲،ابن ماجة: ۲۲۳)-

دحق پټونکی ته د اور واګې اوچول:- صحیح حدیث کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دکوم یو سړی نه دیو شرعی خبرې باره کښې سوال اوکړې شواوهغه سړې دا خبره پټه کړه،د قیامت په ورځ به هغه ته د اورواګې اچولې شي.(۱) حضرت ابوهریره ﷺ فرمائی که دا آیت نه وې نازل شوې نو ما به یو حدیث هم نه وې بیان کړې.(۲)

حضرت براء بن عازب ﷺ فرمائی چه نبی کریم ﷺ سره مونږ په یو جنازه کښې وو،نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه په قبر کښې کافر ستټك سره په تندی داسې وهلې کیږی چه ټول ځناور دا دهماکه آوری سوا د جن وانس نه،بیا هغوی ټول په ده باندې لعنت کوی.هم دا معنی ده چه په دوی باندې دالله ﷺ او ټولو لعنت کوونکولعنت دې یعنی دټولو ځناورو.حضرت عطار رحمه الله فرمائی چه د ﴿لاعنون﴾ نه مراد ټول ځناور او ټول جن وانس دی.حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چه کله خشك سالی شی اوباران نه کیږی نو ځناور وائی چه دا دبنی آدم د ګناهونو په وجه سره دې.الله ﷺ دې دبنی آدم په ګناهګارو باندې لعنت اوکړی.(۳) بعض مفسرین وائی چه ددې نه مراد فرښتې اومومنان خلق دی.حدیث کښې دی چه عالم دپاره هر څیز استغفار کوی تردې پورې چه د سمندر مهیان هم.(۴) په دې آیت کښې دی چه علم پټوونکی باندې الله ﷺ لعنت وائی.او فرښتې او ټول خلق او ټول لعنت کونکی یعنی هر زبانداراوبې زبانه که په زبان سره اووائی او قرائنو سره اودقیامت په ورځ هم ټول څیزونه په ده باندې لعنت کوی.والله اعلم.

قوله تعالى:- إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ ۚ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

توبه ویستونکی د لعنت نه بچ دی:- بیا ئې په دوی کښې هغه دخلقو استثناء اوکړه چه کوم ددې فعل نه منع شي اودخپلو عملونو پوره اصلاح اوکړی او چه څه ئې پټ کړی وی هغه ښکاره کړی نو د هغه خلقو توبه الله رب العزت قبلوی.ددې نه معلومه شوه چه کوم سړې کفر اوبدعت طرفته خلقو لره رابلونکې وی،هغه هم که په اخلاص سره توبه اوباسی نو دهغه توبه قبلیږی.

قوله تعالى:- إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ

د کفرپه حالت کښې مړه به همیشه لعنتی وی:- بعضو روایتونو نه معلومیږی چه مخکښې امتونوکښې د داسې زبردستو بدکارانو توبه نه وه قبوله شوې لیکن د نبی التوبة او نبی الرحمة نبی کریم ﷺ امت سره دامهربانی مخصوص ده.دې نه پس دهغه خلقو بیان کیږی چه کفر اوکړی،توبه ئې نصیب نه شی او د کفر په حالت کښې مړه شی نو په هغوی باندې دالله ﷺ او ټولو فرښتو او دټولو خلقو لعنت دې.دا لعنت هغوی پورې انخلی او تر قیامته پورې به ورسره وی.اودوی به د دوزخ اور ته بوځی.اوپه عذاب کښې به هم همیشه وی.اونه به ددوی په عذاب کښې څه کمې کیږی او نه به ترې موقوف کیږی بلکه همیشه به دوی په سخت نه سخت عذاب کښې وی. ﴿نعوذبالله من عذاب الله﴾

حضرت ابوالعالیه رحمه الله او حضرت قتاده رحمه الله فرمائی چه دقیامت په ورځ به کافران منع کړې شی بیا به الله ﷺ په هغوی لعنت اوکړی اوبیابه فرښتې اوبیا ټول خلق. په کافرو باندې لعنت لیږلوکښې دهیچا اختلاف نشته دې،حضرت عمر بن خطاب ﷺ او ددوی نه پس ټول آئمه کرام ټول په ټولو به قنوت وغیره کښې په کافرو لعنت کولو،خو په یو معین کافر باندې په لعنت وئیلوکښې دعلماء کرامو یوه ډله وائی چه دا جائزنه دی ځکه چه دده دخاتمې هیڅاته علم نشته دې،او د آیت دا قید چه تر مرګه به دوی کافر

---

(۱) ابوداود کتاب العلم باب کراهیة العلم منع العلم: ۳۶۸۵،وهو حسن ترمذی: ۲۶۴۹،ابن ماجة: ۲۶۱)-
(۲) صحیح بخاری کتاب العلم باب حفظ العلم : ۱۱۸،صحیح مسلم : ۲۴۹۲)-
(۳) بن ابی حاتم: ۱۷۵/۱)-
(۴) ابوداود کتاب العلم باب لفضل العلم : ۳۶۴۱،ترمذی: ۲۸۸۲،ابن ماجة فی المقدمة : ۲۲۳)-

وی دليل دې په يو معين کافر باندې دلعنت نه ليږلو.او دويمه ډله ددې د جواز هم قائله ده لکه فقيه ابوبکر عربی مالکی رحمه الله.ليکن ددوی دليل يو ضعيف حديث دې،بعضو ددې حديث نه هم دليل راويستې دې چه نبی کريم ﷺ لره يو سړې بيابيا دنشې په حالت کښې راوستلې شو او په هغه باندې بيابيا حد جاری کړې شو نويو سړی اوونيل چه په ده باندې دې الله ﷻ لعنت وی بيا بيا شراب څخی په دې آوريدو سره نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه په ده لعنت مه وايه.دې الله ﷻ او دهغه رسول ﷺ لره دوستان شميری.(١)ددې نه ثابته شوه چه کوم سړې الله ورسول ﷺ سره دوستی نه کوی نو په هغه لعنت ليږل جائز دی.والله اعلم.

وَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۖ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٣﴾

اومعبود ستاسو | بس) معبود | يو دې | نشته بل معبود | مګر هم هغه رحمن | او رحيم دې

(يادساتئ) چې ستاسو الله بس يو الله دې | دهغه نه سوابل څوک دعبادت لائق نشته | هغه رحم کونکې اومهربان دې

قوله تعالی:- وَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ

معبود برحق:- يعنی الوهيت کښې هغه خانله دې،دهغه هېڅوک شريك نشته دې اونه دهغه په شان څوك شته دې.هغه پاك ذات واحد اواحددې.او يودې او صمد دې،دهغه نه سوا دعبادت لائق بل څوك نشته دې،هغه رحمن او رحيم دې.دسورة فاتحه په شروع کښې ددې دواړو نومونوتفسير تير شوې دې. نبی کريم ﷺ فرمائی چه اسم اعظم په دې دواړوکښې دې.يو دا آيت او بل آيت ﴿الٓمٓ ۝ اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ۝﴾ (٢) دې نه پس دهغه پاك ذات د توحيد دلائل بيانيږی،هغه هم توجه سره واورئ ،فرمائی :

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ

بيشکه | په پيدا کولو | دآسمانونو | او دزمکې کښې | او په اختلاف | دشپې | اودورځې کښې

(ددې خبرې دليل دادې)چې دآسمانونو اودزمکې په پيدا کولو کښې اودشپې اود ورځې په پرله پسې تګ راتګ کښې

وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ

اوپه کشتئ کښې | هغه کشتئ | چې روانې وی | په درياب کښې | سره دهغه څيزا | چې فائده رسوی | خلقو ته

اوپه هغه بيړو(کشتو) کښې چې په دريابونو کښې دخلقودفائدې سامانونه اوړی راوړی

وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ

او په هغه څه کښې | چې نازلوی نی الله | د اسمان نه | يعنی اوبهٔ | نو ژوندئ کوی | په هغې اوبو سره | زمکه | روستو

اوپه هغې اوبو کښې چې الله پاک ئې دپورته نه راوروی | اومړه(اوچه) زمکه پرې ژوندئ(آباده)کوی

مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ

دمرګ دهغې نه | اوخوروی | په هغې کښې | هر قسم | دسا مخلوق | او په چلن | دهواګانو کښې |

او(ددې انتظام په وجه) دزمکې په مخ ټول زنده سر خوروی | او دسيلو(بادونو) په چلولو کښې اوپه هغه وريځو کښې

---

(١) صحيح بخاری : کتاب الحدود،باب مايکره من لعن شارب الخمر: ٦٧٨٠-

(٢) ابوداود کتاب الصلاة (اب،اب الوتر) باب الدعاء : ١٤٩٦،وسنده حسن ترمذی : ٣٤٧٨،ابن ماجة: ٣٨٥٥-

وَالسَّحَابِ	الْمُسَخَّرِ	بَيْنَ	السَّمَآءِ	وَالْأَرْضِ	لَاٰيٰتٍ
او په وريځ	فرمان منونکې کښې	په مينځ	دآسمان	و دزمکې کښې	خامخا نښې دي
چې دزمې اوآسمان په مينځ کښې زورندې ولاړې دی په دې ټولو کښې د هغه خلقو دپاره (د الله ﷻ د					
لِّقَوْمٍ	يَّعْقِلُوْنَ﴿۱۶۴﴾				
دپاره دهغه قوم	چې دعقل نه کار اخلی				
وحدانيت) نښې دی چه عقل لری)					

قوله تعالى:- اِنَّ فِيْ خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

د زمکې اواسمان په تخليق کښې دلائل وحدانيت:- مطلب دا دې چه دهغه لوئې رب په ربوبيت او توحيد باندې خو يو دليل خودا آسمان دې.چه دهغه (آسمان) اوچتوالي،لطافت او فراخوالي او په هغې کښې اوسيدونکی اوتلونکی او روښانه ستوری تاسو وينئ.بيا دزمکې پيدائش چه دا يوکثيف څيز دې چه ستاسو د قدمونولاندې خوره شوې ده په دې کښې اوچتواوچتو څوکو والا غرونه دی،اوبه دې کښې چپې وهونکی سمندرونه دی.په دې ډير قسمه ونې بوټی دی په دې کښې رنګ په رنګ پيداوار کيږی .چه په هغې باندې تاسواوسيږئ اودخپلې مرضئ مطابق په دې باندې آرام اومکان جوړوئ او اوسيږئ.او ددې نه ډيرې فائدې اوچتوئ.

قوله تعالى:- وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ

د شپې او ورځې په اختلاف کښې عبرت:- بيا د ورځې شپې راتلل،شپه لاړه ورځ راغله،ورځ لاړه شپه راغله، نه هغه (ورځ) په دې (شپه)باندې سبقت کوی اونه دا (شپه) په (ورځ) باندې سبقت کوی.هر يو په خپله صحيح اندازې سره راځی او ځی.کله ورځې اوږدې او کله شپې اوږدې،کله د ورځې څه حصه شپه کښې لاړه شی اوکله دشپې څه حصه ورځ کښې راشی،

قوله تعالى:- وَالْفُلْكِ الَّتِيْ تَجْرِيْ فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ

د کشتو فوائد:- اوبيا کشتئ اوګورئ چه پخپله تاسو او ستاسو مال هال او تجارتی څيزونو لره اوړی او په سمندرکښې يو طرفنه بل طرفته ځی.چه ددې په ذريعه مختلفو ملکونو سره رابطه او لين دين کولې شئ.دهغه ځائې څيزونه دې طرفته او ددې طرف څيزونه هغه طرفته رسيدې شی.

وَمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ السَّمَآءِ مِنْ مَّآءٍ فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا.......

دالله د وحدانيت نور کنړ دلائل:- بيا دالله ﷻ په خپل رحمت کامله سره باران ورول اودې سره مړه زمکه ژوندئ کول،دې نه غله اوميوې پيداکول،روزی رسول،ددوی دپاره د څملاستلو،څريدلو ځايونه تيارول،هواګانو لره چلول،کله يخې اوکله ګرمې،کله کمې اوکله زياتې،وريځې دزمکې اوآسمان تر مينځه مسخر کول،هغه يو طرفنه بل طرفته بوتلل،د ضرروت په ځائې باران ورول وغيره دا ټول دالله ﷻ دقدرت نښې دی چه ددې نه عقل مند د خپل الله ﷻ وجود او د هغه وحدانيت معلوموی.

لکه څنګه چه بل ځائې کښې ارشاددې چه د زمکې اوآسمان پيدا کولواوشپې اوورځې په تلو راتلو کښې د عقلمندو دپاره نښې دی.چه هغه (خلق) په ناسته ولاړه يعنی هر وخت کښې د الله ﷻ نوم اخلی اود زمکې او آسمانونوپه پيدا کولوکښې غوروفکر کوی او وائی چه ائې زمونږ ربه تا دا بيکاره نه دی جوړ کړی،ستا ذات پاک دې ته مونږ د جنهم د اور نه اوساتې.

دايت شان نزول:-حضرت عبدالله بن عباس ﷺ فرمائی چه قريش رسول الله ﷺ لره راغلل او وې وئيل چه تاسودالله ﷻ نه دعا اوکړئی چه هغه صفا غر د سرو کړی.مونږ دې سره آسونه او وسله وغيره اخلو او

ستاسره ملګرتيا اوکړو او ايمان هم راوړو.نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه داپخه وعده کوئی ؟هغوی اووئيل چه آو پخه وعده ده.نبی کريم ﷺ دالله ﷻ نه دعا اوکړه،حضرت جبريل ﷺ تشريف راوړو او وې فرمائيل چه ستادعا قبوله ده خوکه دې خلقو بياهم ايمان راونړو نوپه دوی باندې به دالله ﷻ هغه عذاب راځی چه ددوی نه مخکښې په نورو خلقو باندې نه وو راغلې.نبی کريم ﷺ په رپيدو شو او عرض ئې اوکړو انې الله ﷻ ! ته دوی هم داسې پرېږده څه به دوی ستا طرفته راوبلم.څه خبر نن نه سبا او سبا نه نوبله ورځ به دوی کښې څوک نه څوک ستا طرفته راشی.په دې باندې دا آيت نازل شو که دوی د قدرت نښې کتل غواړی نو آيا دا نښې کمې دی څه ؟

يو بل شان نزول هم مروی دې چه کله آيت ﴿ وَاِلٰهُكُمْ ا....الخ ﴾ نازل شو نومشرکانو اووئيل چه يو الله ﷻ به دټول جهان بندوبست څنګه کوی نو دا آيت نازل شو چه هغه پاك ذات دومره قدرتونو والا دې.

بعضو روايتونو کښې دی چه کله ئې ديو الله ﷻ واوريدل نو دليل ئې اوغوښتلو نو په دې باندې دا آيت نازل شو او په دوی باندې د قدرت نښې ښکاره کړې شوې.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّتَّخِذُ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ

| دخلقو نه څينی | هغه دی| چې نيسی| په مقابله دالله کښې |

| (خوسره ددې) بعضې خلق دالله نه سوا............................

اَنْدَادًا يُّحِبُّوْنَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِ ؕ وَالَّذِيْنَ

شريکان | چې مينه کوی دهغوئ سره | لکه څنګه چې مينه پکارده | دالله سره |حالانکه هغه کسان

نورځيزون هغه‌سره په برابرئ‌نيسی | او دومره مينه ورسره ساتی څنګه‌چې د الله سره پکار ده| اودچا په

اٰمَنُوْٓا اَشَدُّ حُبًّا لِّلّٰهِ ؕ وَلَوْ يَرَى

چې ايمان ئې راوړې دې | زيات سخت دی | په مينه کولو کښې | دالله سر| اوچرته | اوليدلې

په‌زړونو کښې چې ايمان وی هغوئ ته الله پاک د هرچانه زيات خوښ دې |افسوس چه هغوی اوس ليدلې

الَّذِيْنَ ظَلَمُوْٓا اِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ ۙ اَنَّ الْقُوَّةَ لِلّٰهِ

هغه کسانو| چې ظلم ئې کړې دې| څه وخت | چې به وينی | عذاب |چې بيشکه|طاقت | الله لره دې

(کوم چې به دوئ په ښه شان وينی) څه وخت چې عذاب اووينی(نودا به اووائی)چې هر قسم ټول طاقت د الله

جَمِيْعًا ۙ وَّاَنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعَذَابِ ﴿۱۶۵﴾ اِذْ تَبَرَّاَ الَّذِيْنَ

ټول | اوبيشکه چې| الله |ډيرسخت دې | په عذاب ورکولو کښې| کله چې|بيزارشی| هغه کسان|

دې| اوهغه په عذاب ورکولو کښې ډير زيات سخت دې | څه وخت چې دوئ عذاب اووينی | نود چا

اتُّبِعُوْا مِنَ الَّذِيْنَ اتَّبَعُوْا وَرَاَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ

چې تابعداری ئې شوی ده| دهغه کسانونه |چې تابعداری ئې کړی ده| اووينی عذاب |او ختم به شی

تابعداری چه شوې وه |هغوئ به دخپلوتابعدارو(مريدانو)نه بيزاره شی| او ددوئ(ترمينځ) به د خپلولئ ټولې سلسلې

بِهِمُ الْاَسْبَابُ ﴿۱۶۶﴾ وَقَالَ الَّذِيْنَ اتَّبَعُوْا لَوْ اَنَّ لَنَا كَرَّةً

دهغوئ اسباب | اواوبه وائی هغه کسان|چې تابعداری ئی کړی ده| کاش چې وې مونږ لره|يو ځل تلل بيادنيا ته

ختمې شی |او چا چې (په دنيا کښې) تابعداری کړې وه |هغوئ به وائی کاش که مونږ ته دواپس تلويوه موقع راکړې شوې

فَنَتَبَرَّاَ	مِنْهُمْ	كَمَا	تَبَرَّءُوْا	مِنَّا	كَذٰلِكَ	يُرِيْهِمُ
نو زمونږ به بیزاره شو	ددوئ نه	لکه څنګه چې	بیزاره شودوی	زمونږنه	هم دارنګې به	ښکاره کوي دوئ ته
نومونږ به هم ترینه بیزاره شو (ئن) چې دوئ زمونږنه څنګه بیزاره شو					دغسې به الله ﷻ دوی ته د دوی	
اللهُ	اَعْمَالَهُمْ	حَسَرٰتٍ	عَلَيْهِمْ	وَمَا هُمْ	بِخٰرِجِيْنَ	مِنَ النَّارِ
الله	عملونه ددوئ	سبب د افسوسونو	په هغوئ باندې	اونه به وي دوئ	وتونکي	دااور نه
بد عملونه دحسرت اوډپښیمانئ سبب جوړ کړي ا، اوپه هیڅ صورت کښې به داور نه وتلي نشي						

قوله تعالی:- وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّتَّخِذُ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَنْدَادًا يُّحِبُّوْنَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِ

د الله ﷻ پشان محبت نورو سره ؟ :- په دې آيت کښې د مشرکانو د دنياوی او اُخروی حال بيان دې.دوی الله ﷻ سره شريك جوړوی.او دهغه پاك ذات په شان نورګنړی.او بيا د هغوی محبت په خپلو زړونو کښې داسې کينوی چه څنګه دالله ﷻ پکار دی.حالانکه هغه معبود برحق صرف يو دې،هغه دشريك او ملګرې نه پاك دې.

بخاري اومسلم کښې دابن مسعود ﷺ نه روايت دې فرمائی چه ما تپوس اوکړو چه يارسول الله ﷺ ! د ټولو نه خرابه ګناه کومه يوه ده ؟ نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه د الله ﷻ سره شريك جوړول حالانکه هغه ذات دې پيدا کړې هم دې.([1])

قوله تعالی:- وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَشَدُّ حُبًّا لِّلّٰهِ

مومنان د الله په محبت کښې زيات دی:- بيائې اوفرمائيل چه ايماندار د الله ﷻ په محبت کښې ډير سخت وی،دهغوی زړونه دالله ﷻ دعظمت نه ډک وی،هغوی دالله ﷻ نه سوا نورو سره د الله په شان محبت نه کوی او نه بل چا طرفته د الله پشان التجا کوی اونه دې نورو طرفته مائل کيږی او نه هغه پاك ذات سره بل څوك شريك کوی.بيا هغه مشرکانو ته د عذاب خبر ورکوی چه په خپلو ځانونو باندې دشرك په وجه ظلم کوی،اودې خلقو ته دعذابونو خبر ورکوی اوکه چرې دوئ عذاب ليدلې وې نو دوئ به يقين‌کړې ووچه قدرتونو والاصرف الله دې،ټول څيزونه دهغه ماتحت اودهغه پاك ذات د حکم لاندې دی،اودهغه پاك ذات عذابونه هم ډير لوئې لوئې دی.لکه څنګه چه بل ځائې کښې ارشاد فرمائی چه په هغه ورځ به نه دهغه دعذاب په شان څوك عذاب ورکولې شی اونه د هغه د رانيولو په شان څوك رانيول کولې شی،دويم مطلب داهم دې که چرې دوئ ته ددې منظر علم وې نو دوی به په خپل شرك او کفر کلك نه وې ولاړ.

قوله تعالی:- اِذْ تَبَرَّاَ الَّذِيْنَ اتُّبِعُوْا مِنَ الَّذِيْنَ اتَّبَعُوْا وَرَاَوُا الْعَذَابَ

د قيامت په ورځ د معبودانو د عابدانو نه بيزاری:- چه کوم کوم خلقو خپل خپل پيشوايان جوړکړې وو په هغه ورځ به هغوی ټول ددوی نه بيل بيل شی،فرښتې به اووائی چه ائې الله ﷻ ! مونږ ددوی نه بيزاريو دوی به زمونږ عبادت نه کولو.ائې الله ﷻ ! ته پاك ذات ئې،هم ته زمونږ ولی ئې،دې خلقو خو به دجناتو عبادت کولو،اوهم په هغوی به ئې ايمان لرلو.داشان به جنات هم دهغوی نه د بيزارنی اعلان کوی او صفا صفا به دهغوی دښمنانان شی.اودعبادت نه به ئې انکار اوکړی.بل ځائې کښې ارشاد دې ﴿ كَلَّا ۭ سَيَكْفُرُوْنَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُوْنُوْنَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا ﴾ چه کومو خلقو عبادت کولو،هغوی به ټول په ټوله دقيامت په ورځ ددوی د عبادت نه انکار کوی اودهغوی دښمانان به جوړ شی.دحضرت ابراهيم ﷺ فرمان دې چه ﴿ اِنَّمَا

---

[1]) صحيح بخاري : کتاب التوحيد باب قول الله تعالی (فلا تجعلو لله اندادا) : ۷۵۲۰،صحيح : ۲۵۷)-

﴿اتَّخَذْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا﴾ تاسو دالله ﷻ نه سوا دبتانو محبت په زړه کښې اچولې دې او د هغې عبادت مو شروع کړې دې.دقيامت په ورځ به هغوی ټول ستاسو دعبادت نه انکار کوی اوپه خپلو کښې به په يوبل لعنت وائي اوستاسو استوګنه به جهنم وی اوستاسوبه هيڅوك مددګار نه وی.داشان بل ځائې کښې فرمائي چه﴿وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ﴾ يعنې داظالمان به دالله ﷻ مخکښې ولاړ وی او خپلو پيشوايانو ته به وائي که چرې تاسو نه وې نوموږ به ايماندار جوړشوی وو.هغوی به اووائي چه ستاسو د شرك تعليم موږ راګير کړو.اوس به ټول په زړه کښې پښيمانه وی او د هغوی په څټونو کښې به دهغوی دعملونو طوقونه وی.اوپه بل ځائې کښې دی چه په هغه ورځ به شيطان هم وائي چه ﴿إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدتُّكُمْ﴾ يعنې الله ﷻ تاسو سره حقه وعده کړې وه او ما چه تاسو ته کوم شنه باغونه خودلي وو هغه محض دهوکه وه.په تاسو باندې خو زما هېڅ زور نه وو.البته دومره وه چې ماتاسوته وئيل اوکړو اوتاسوقبول کړه اوس په ماباندې ملامتيا مه وايې په خپلو ځانونو باندې لعنت او ملامته وايې نه څه ستاسو مدد کولې شم اونه تاسو زما مدد کولې شئ.څه ستاسو د شوی شرك نه انکاری کوم.او په دې پوهه شئ چه د ظالمانو دپاره يو دردناك عذاب دې.

قوله تعالى:- وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ

بيابه هغوی عذاب اوګوری اوټول اسباب به منقطع شی،نه به څوك د تښتيدو په ځائې کښې وی اونه به څوك خلاصيدې شی،دوستئ به ختمې شی او رشتې به ماتې شی.

قوله تعالى:- وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّءُوا مِنَّا

دنيا ته د دوباره تلو ارمان:- بلادليله خبرې منلو والا اوبې وجه اعتقاد لرلو والا او سجدې کولو والا او اطاعت کولو والا چه کله خپل پيشوايان داشان برى الذمه اووينی اواو ګوری نو ډير په حسرت سره به اووائي که اوس موږته يو ځل دنيا ته دواپس کيدو موقع ملاؤ شی نوموږ به هم ددوی نه داشان بيزاره شو لکه څنګه چه دوی زموږ نه شوی وو.نه به دوی طرفته توجه کوؤ اونه به ددوی خبره منو،اونه به دوی الله ﷻ سره شريك ګڼړو،بلکه د يوالله ﷻ خالص عبادت به کوؤ.که دوی واپس هم شی نوهغه به کوی چه کوم نې ددې نه مخکښې کړی وو لکه فرمائي چه ﴿وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ﴾ ددې وجې دلته فرمائي چه ددوی کرتوت به الله ﷻ داشان ښائي چه په هغې به دوی حسرت او افسوس کوی يعنې نيك اعمال چه کوم وو هغه هم ضائع شو لکه بل ځائې کښې دی چه ﴿وَقَدِمْنَا إِلَىٰ مَا عَمِلُوا﴾ او بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ﴾ او بل ځائې کښې فرمائي چه ﴿أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ﴾ يعنې د دوی عملونه برباد دی،ددوی دعملونو مثال دهغه ايرې په شان دې چه تيزې هواګانې هغې والوزوی،ددوی عملونه د شګې په شان دی چه دلرې نه اوبه ښکاری خو کله چه نزدې ورشی نو شګه وی .بيا فرمائي چه دا خلق داوور نه وتلووالا نه دی.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ	كُلُوا	مِمَّا	فِي الْأَرْضِ	حَلَالًا	طَيِّبًا
اے خلقو!	خورئ	دهغه څيزونو نه	اچې په زمکه کښې دی	حلال	پاك

انې خلقو! دزمکې په سر چې کوم حلال اوپاکيزه څيزونه موجود دی د هغې نه خوراك څکاك کوئ

وَلَا تَتَّبِعُوا	خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ	إِنَّهُ لَكُمْ	عَدُوٌّ	مُّبِينٌ ﴿۱۶۸﴾
اوتابعداری مه کوئ يعنې مه ځئ	په قدمونو دشيطان پسې	بيشکه هغه ستاسو	دشمن	ښکاره دې

اودشيطان په جوړه کړې لارې پسې مه ځئ.............هغه خوستاسوښکاره دشمن دې

اِنَّمَا	يَأْمُرُكُمْ	بِالسُّوْٓءِ	وَالْفَحْشَآءِ	وَاَنْ	تَقُوْلُوْا
بيشكه	هغه حكم كوي تاسو ته	په بدئ سره	او دبې حيايئ په كارونو سره	او دا چي	اووايئ تاسو
هغه خوبه تاسوته د بدو او قبيح كارونوحكم كوي او دابه درته وائي په الله ﷺ پورې داسې دروغ خبرې					
عَلَى اللّٰهِ	مَا	لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿١٦٩﴾			
د الله په باره كښې	هغه خبرې	چې نه دي معلومې تاسو ته			
اوترېچې دهغې تاسو ته پخپله هم نشته					

قوله تعالى:- يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ كُلُوْا مِمَّا فِي الْاَرْضِ حَلٰلًا طَيِّبًا

حلال رزق خورئ :مخكښې چونكه د توحيد بيان شوې وو ددې وجې دلته دابيان كيږي چه د ټول مخلوق رازق هم هغه پاك ذات دې.فرمائي چه زما دا احسان هم مه هېروئي چه تاسو دپاره مې حلال څيزونه پاك كړل او هغه تاسو ته خوښ او لذيذ دي.او هغه نه بدن ته تكليف رسوي او نه صحت ته او نه عقل ته.څه تاسو لره منع كوم چه تاسودشيطان په لار مه ځئ.لكه څنګه چه نور خلق په دې لار روان شو او حلال څيزونه ئې په خپل ځان حرام كړل.

تحريم د حلالو د شيطان لمسه ده:- صحيح مسلم كښې دى چه نبى كريم ﷺ فرمائي چه پروردګار عالم فرمائي چه ماكوم مال خپلوبندګانوته وركړې دې هغه مې دهغوى دپاره حلال كړې دى.ما خپلو بندګان موحدين پيدا كړل مګر شيطان هغوى د دين حنيف نه واړول او زما حلال څيزونه ئې په هغوى باندې حرام كړل.([1])

د سعدبن ابى وقاص ﷺ دعا قبليدل:- د نبى كريم ﷺ په وړاندې چه كوم وخت ددې آيت تلاوت اوشو نو حضرت سعدبن ابى وقاص ﷺ اودريدو او وې فرمائيل چه يارسول الله ﷺ ما دپاره دعا اوكړئي چه الله ﷺ زما دعاګانې قبلوى.نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه ائې سعد ﷺ پاك څيزونه او حلاله لقمه خوره الله ﷺ به ستادعاګانې قبلوى،قسم دې په هغه پاك ذات چه دهغه په لاس كښې د محمدروح ځان دې حرامه لقمه چه انسان په خپله خيټه كښې اچوى ددې په وجه دد ه څلويښت ورځې عبادت نه قبليږي .چه د چا پرورش په حرامو اوشو هغه جهنمي دې.([2])

قوله تعالى:- وَلَا تَتَّبِعُوْا خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ اِنَّهٗ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِيْنٌ

شيطان د انسان دشمن دې:- بيائې اوفرمائيل چه شيطان ستاسو ښكاره دښمن دې لكه څنګه چه بل ځائې كښې فرمائي چه شيطان ستاسو دښمن دې،تاسو هغه خپل دښمن اوګڼړئي اودده د ډلې خو دا خواهش دې چه خلق عذاب طرفته راولي.يو ځائې كښې فرمائي چه ﴿ اَفَتَتَّخِذُوْنَهٗ وَذُرِّيَّتَهٗٓ اَوْلِيَآءَ ﴾ آيا تاسو شيطان او دهغه اولادخپل دوستان جوړوئي حالانكه حقيقت كښې هغه ستاسو دښمن دې ،د ظالمانو دپاره خرابه بدله ده.

دخطوات الشيطان نه مراد:- خطوات الشيطان نه څه مراددي؟د﴿خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ﴾نه مراددالله ﷺ هره نافرماني ده ([3])چه په كوم كښې د شيطان غلول وى.امام شعبى رحمه الله فرمائي چه يو سړى د نذر منځته اوكړه چه هغه به خپل هلك ذبح كوى.

---

[1]) صحيح مسلم،كتاب باب الصفا التى يعرف بها فى الدنيا:....٢٨٦٥)-

[2]) الطبرانى فى الاوسط : ٦٤٩١،وابن مردويه،)-

[3]) ابن ابى حاتم : ١ /٢٢١)-

د مسروق واقعه:-دحضرت مسروق رحمه الله په علم کښې چه کله دا واقعه راغله نو دوی فتوی ورکړه هغه سړې دې ګډ ذبح کړي دا نذر د هلك ذبح کول د خطوات الشيطان نه دی.

د حلال څيز حرامول يوه بله واقعه:-ابن مسعود ﷺ يو ورځ د چيلۍ په ښکر باندې مالګه اچولې وه او خوړلونې.يو سړې چه دوی سره ناست وو پاسيدو اولرې کيښناستو.دوی اوفرمائيل چه اوخوره هغه اوونيل چه نه څه ئې نه خورم.دوی ترېنه تپوس اوکړو چه ستاروژه ده څه.هغه اوونيل چه نه بلکه دا ما په ځان حرام کړې دی.دوی اوفرمائيل چه دا دشيطان په لار تګ دې.دخپل قسم کفاره ورکړه او دا اوخوره.

د طلاق يوه مسئله:- ابو رافع ﷺ فرمائي چه يو ورځ څه د خپلې ښځې نه خفه شوم نو هغې اوونيل څه يو ورځ يهودنړه يم او يو ورځ نصرانيه او زما ټول غلامان آزاد دی که ته خپلې ښځې ته طلاق ورنکړې.نو څه حضرت ابن عمر ﷺ ته ددې مسئلې د پوښتلو دپاره راغلم چه په دې صورت کښې څه اوکړم؟ نو هغوی اوفرمائيل چه دا د شيطان په قدمونو تګ دې،بيا څه زينب بنت سلمه رضي الله عنها لره ورغلم او په هغه وخت کښې په مدينه منوره کښې د هغې نه زيات څوك فقيه ښځه نه وه.مادهغې نه هم ددې مسئلې تپوس اوکړو.ددې ځائې نه هم دا جواب ملاؤ شو.عاصم ﷺ او ابن عمر ﷺ هم دا فتوی ورکړه.دحضرت ابن عباس ﷺ فتوی ده چه کوم قسم د غصې په حالت کښې اوخوړلې شی او چه کوم نذر په داسې حالت کښې اومنلې شي هغه دشيطان قدم تابعداری ده.ددې کفاره دې دقسم د کفارې برابر ورکړي.

قوله تعالى:-اِنَّمَا يَاْمُرُكُمْ بِالسُّوْٓءِ وَالْفَحْشَآءِ

شيطان د ګناه حکم کوی:- بيا فرمائي چه شيطان تاسو ته د خرابو کارونو اوددې نه هم زياته زناکاری او ددې نه زيات په الله ﷻ باندې د هغه خبرو د جوړښت وائي چه د هغې علم تاسو ته نشته دې.هر کافر او بدعتی په دې کښې داخل دې چه هغه د بدئی حکم کوی او بدئی طرفته رابلل کوی.

وَاِذَا	قِيْلَ	لَهُمُ
او کله چې	اوونيلې شی	دوی ته

اوکله چې دوی ته اوونيلې شي

اتَّبِعُوْا	مَآ	اَنْزَلَ اللّٰهُ	قَالُوْا	بَلْ نَتَّبِعُ
چې تابعداری اوکړئ	دهغه حکمونو چې	نازل کړې دی الله	نو وائي دوئ	بلکه مونږ تابعداری کوؤ

چې کوم حکمونه الله پاک نازل کړې دی په هغې روان شئ نو وائي نه بلکه مونږ خو د هغه لارو (اوطريقو)

مَآ	اَلْفَيْنَا	عَلَيْهِ	اٰبَآءَنَا ؕ	اَوَلَوْ كَانَ	اٰبَآؤُهُمْ
دهغه طريقو	چې موندلی دی مونږ	په هغې باندې	پلاران خپل	اګر که وی	پلاران ددوئ

تابعداری کوی په کومو چه مونږ خپل پلرونه اونيکونه موندلی دی | اګر که ددوئ پلار نيکه

لَا يَعْقِلُوْنَ	شَيْـًٔا	وَّلَا يَهْتَدُوْنَ ۝	وَمَثَلُ	الَّذِيْنَ	كَفَرُوْا
چې نه پو هيږی	په هيڅ څيز	اونه ئې نيعه لاره موندلې وی	او مثال	دهغه کسانو	چې کافران دی

په هيڅ څيز نه پوهيدل اوسمه لار ئې موندلې نه وی (خوبيابه هم د هغوی تابعداری کوی) ددې کافرانو مثال

كَمَثَلِ الَّذِىْ يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ اِلَّا دُعَآءً وَّنِدَآءً ؕ

پشان دمثال | دهغه سړی دی | چې اواز کوی | هغه خناورته | چې هیڅ نهٔ اوری | مګر | بلنه | او اواز

داسې دی لکه شپونکې چې څاوری ته اواز کوی | او هغه سوا دبلنې او اواز نه بل هیڅ نهٔ اوری

صُمٌّۢ بُكْمٌ عُمْىٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُوْنَ ۝

کانړه دی | ګونګیان دی | ړاند دی | نو دوی | نهٔ پو هیږی په خبره |

(دوی د حق نه) کانړه دی، او (دحق وینانه) ګونګیان دی (او دحق لیدلو نه) ړانده دی نو دوی په هیڅ نه پوهیږی

قوله تعالی: - وَاِذَا قِيْلَ لَهُمُ اتَّبِعُوْا مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ.....

ګمراهی او جهالت: یعنی دې کافرانو او مشرکانو ته وئیلې کیږی چه کتاب الله او سنت رسول ﷺ باندې تګ کوئی او خپل ضلالت او جهالت پریږدئی، نو وائی چه مونږ خو دخپل مشرانو په لاررروان یوچه د کوموځیزونو هغوی عبادت کولو مونږ کوو او بیابه ئې هم کوو. نو ددې په جواب کښې قران پاك وائی چه هغوی خو دفهم او هدایت نه غافل وو. دا آیت دیهودیانو باره کښې نازل شوې دې.

قوله تعالی: - وَمَثَلُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا كَمَثَلِ الَّذِىْ يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ اِلَّا دُعَآءً وَّنِدَآءً ؕ .....

د مشرکانو مثال: بیا ددوی مثال ورکوی چه څنګه څړیدونکی خناور د خپل شپونکی یو خبره باندې صحیح نشی پوهیدې، صرف د هغه آواز ئې غوږونوته رسی او د خبرې د ښه والی او بدوالی نه بې خبره وی. داشان دا خلق هم دی دامطلب هم کیدیشی چه دوی د الله ﷻ نه سوا د چا چا عبادت کوی اود هغوی نه خپل حاجتونه او مرادونه غواړی، هغوی نه آوری او نه په دې پوهیږی او نه ئې کتلی دی. نه په دوی کښې ژوند یعنی ساه شته دې اونه دوی ته څه احساس کیږی. دکافرو دا ډله دحق خبرې آوریدو نه کانړه دی، د حق وینا نه ګونګیان او په تیاره کښې دی، په حق نشی تلې ړانده دی. د عقل او پوهې نه لرې دی لکه بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿صُمٌّ وَّبُكْمٌ فِى الظُّلُمٰتِ ؕ﴾ یعنی څمونږ دخبرو په دروغه ګڼړلو والا کانړه او ګونګیان دی. چه الله څوك غواړی نو ګمراه کوی ئې او چه څوك غواړی نو په نیغه لار ئې راولی.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا

اے هغه کسانو چې ایمان مو راوړی دی

اې ایماندارو!

كُلُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا رَزَقْنٰكُمْ وَاشْكُرُوْا لِلّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ

خورئ | پاك هغه څیزونه | چې درکړی دی مونږ تاسو ته | او شکر اوباسئ | د الله | که چرې یئ تاسو

زمونږ درکړې پاکیزه (حلاله) روزی خورئی | او د الله شکر اوباسئ که تاسو په رښتیا صرف د الله ﷻ

اِيَّاهُ تَعْبُدُوْنَ ۝ اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ

چې خاص هغه لره | عبادت کوئ | بیشکه | حرام کړل الله | په تاسو باندې | مرداره | او وینه |

عبادت کوئ | بیشکه الله په تاسو باندې مرداره (چه په بغیر د ذبحې نه مړه شوې وی) او (بهیدلې) وینه

وَلَحْمَ الْخِنْزِيْرِ وَمَآ اُهِلَّ بِهٖ لِغَيْرِ اللّٰهِ ج

او غوښه | دخنزیر | او هرهغه څیز | چې نوم اغستلې شوې وی | په هغې باندې | سوا د الله |

دخنزیر غوښه او داسې مذبوحه چې د الله نه بغیر د بل چانوم پرې (د ذبحې په وخت) وئیلې شوې وی حرام کړی دی

وَّلَا عَادٍ	غَيْرَ بَاغٍ	اضْطُرَّ	فَمَنِ
او نه د حد نه اوړيدونکي وي	چي قانون ماتونکي نه وي	په دي حال کښي	نو څوک اچي مجبوره کړي شو
او د حد نه زيات خوراک کونکي نه وي	د خوند طلبګار نه وي	او په خوړلو کښي	خوځوک چي دي حرامو څيزونو نه محتاج شو

رَّحِيمٌ	غَفُورٌ	إِنَّ اللّٰهَ	عَلَيْهِ	فَلَا إِثْمَ
مهربان دي	ښښونکي	بيشکه چي الله	په هغه باندي	نو نشته ګناه

نو بيا (ددي په خوراک کولو کښي) څه ګناه نشته | بيشکه الله پاک ښښونکي مهربان دي |

قوله تعالى:- يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ

حلال او حرام رزق څه څيز دي؟:- په دي آيت کښي الله ﷻ خپلو بندګانو ته حکم ورکوي چه تاسو پاك او صفا او حلال او طيب څيزونه خورئي اوزما شکرادا کوئي، حلاله نمړئي د عبادت د قبوليت سبب دي او حرامه نمړئي دعدم قبوليت سبب دي.

قوله تعالى:- وَاشْكُرُوا لِلّٰهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ

د حلال رزق خوړل او دهغې د شکر حکم:- مسند احمد کښي حديث کښي دي چه نبي کريم ﷺ فرمائي چه ائي خلقو! الله ﷻ پاك دي اوپاك څيزونه قبلوي. هغه رسولانو او ايمان والو ته حکم کړي دي چه هغوی دي پاك څيزونه خوری اونيك عملونه دي کوی. فرمان دي چه ﴿ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ ﴾ او فرمائي چه ﴿ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ ﴾ بيا نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه يو سړي اوږد سفر کړي وی او دهغه ويښته ببر وی او په هغه ګردوغبار وی اوخپل لاسونه ئې آسمان طرفته اوچت کړي وی او په ډيره زارئي سره الله ﷻ نه سوال کوی اودهغه لباس اوخوراك ټول حرام وی، ددي وجې دهغه په داسې وخت کښي داسي دعا هم نه قبليږي.([1])

قوله تعالى:- إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ

د حرامو څيزونو بيان:- دحلالو څيزونو ذکر کولو نه پس بيا دحرامو څيزونو بيان کيږي چه تاسو باندي مردارخناورچه په خپل مرګ مړه شوی وی اوهغه شرعي طور سره نه وی ذبح کړي شوي حرام دي. که چا هغه په مرئي خفه کولو سره مړ کړي وی يا ئې لرګی وغيره سره وهلي وی او مړشوي وی يا يوځائې نه راغوزيدلي وی اومړ شوي وی يا نورو ځناورو دي په خپلوښکرونوسره مړکړي وی يا درنده دي مړ کړي وی، دا ټول په مرداره کښي داخل دی. او حرام دی.

دسمندري مرداري حکم: ليکن په دې کښې د اوبو ځناورمخصوص دی هغه اګر چه پخپله مړ شي خو بيا هم حلال دی. قران پاك فرمائي چه ﴿ أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ ﴾ ددي پوره بيان به ددي آيت په تفسير کښي انشاء الله راشي. دعنبر نومي ځناور مړ ملاويدل او دحضرات صحابه کرامو ﷺ ددي خوړل، بيا نبي کريم ﷺ ته ددي خبر کيدل اودنبي کريم ﷺ ددي جائز ګنړل دا ټول په حديث کښي دی. يوحديث کښي دی چه د سمندر اوبه پاکي دی او ددي مړه حلال دی.([2])

يو بل حديث کښي دی چه حضرت رسول الله ﷺ فرمائي چه دوه مرداري او دوه وينې په مونږ حلالي دی ([3]) ① مهي ①مولخ ③ کليجي ④توري.([4]) په سورة مائده کښي به ددي بيان تفصيل راشي انشاء الله.

---

[1] احمد: ۳۲۸/۲، صحيح مسلم: كتاب الزكاة باب قبول الصدقة من الكسب الطيب: ۲۳٤٦)۔

[2] صحيح بخاری كتاب المغازی باب غزوة سيف البحر: ٤۲٦۲، صحيح مسلم: ۱۹۳۵)۔

[3] ابو داود كتاب الطهارة باب الوضوء بماء البحر: ۸۳، صحيح ترمذی: ٦۹، نسائی: ۳۳٦)۔

[4] ابن ماجة كتاب الاطعمة باب الكبد والطحال: ۳۳۱٤، وسنده ضعيف وروی البيهقی: ٤۸۰/۱)۔

د مردارې د پيو او اګئ حکم:- د مردار څناور پئ او دهغې اګئ چه په هغې کښې وی نجس دی.دحضرت امام شافعی رحمه الله مذهب هم دادې،ددې وجې چه هغه هم د مردارې يو جزء دې.حضرت امام مالك رحمه الله نه يو روايت دا دې چې هغه پاك دی ليکن دمردارې دملاويدو په وجه نجس دی،

د مردارې چرګې د اګئ حکم

مسلك حنفي:- امام ابوحنيفه رحمه الله فرمائی دغه شان د دوی شاګردان ټول په دې متفق دی چه د مردارې چرګې اګئ پاکې دی هغه خوړې شی او په استعمال ئې راوستې شی.او د مردارې دپيو په باره کښې د امام ابوحنيفه رحمه الله قول دې چه پاك دی او صاحبين فرمائی چه مکروه دی (احکام القرآن للجصاص ۱۲۸/۱) شاه فيصل غفرله).

د مردارې د وارګو حکم:- دا شان دمردارې هغه وارګه (هغه پئ چه کله يو څناور پيداشی او دريو ورځو پورې دهغه بچې پې څکی اوهغه ټينګ پئ وی) مشهورمذهب ددې بزرګانوپه نيز دا دې چې دا ناپاك دی.اګر چه په دې کښې اختلاف هم دې.د صحابه کرامو رضی الله عنهم دمجوسيانو پنير خوړل اګر چه په هغوی باندې په طورد اعتراض واردکيديشی مګر جواب امام قرطبی رحمه الله دا ورکړې دې چه پئ ډير کم وی او يو بهيدونکې څيز چه کله داسې څيز زيات کښې پريوزی نو هېڅ حرج نشته دې.

قرانی حلال او حرام:- د نبی کريم ﷺ نه د غوړو،پنيرو او د ځنګلی خر متعلق تپوس کيړی نو نبی کريم ﷺ فرمائی چه حلال هغه دی چه کوم الله ﷻ په خپل کتاب کښې حلال کړی دی او حرام هغه دی چه کوم الله ﷻ په خپل کتاب کښې حرام کړی دی.او چه دکوم بيان نشته دې هغه ټول معاف دی.(۱)

قوله تعالی:- وَلَحْمَ الْخِنزِيرِ

د خنزير د حرمت بيان:- بيا ئې اوفرمائيل چه د خنزير غوښه هم حرامه ده که هغه ذبح هم کړې شی او که پخپله مړشوې وی.د خنزير د وازګې هم دا حکم دې،ددې وجې چونکه هغه اکثر غوښه وی او وازګه غوښې سره وی،نو غوښه حرامه شوه او وازګه هم حرامه شوه.دويم د دې وجې هم چه په غوښه کښې چربی شوې وی اود قياس اقتضا هم دا ده.

قوله تعالی:- وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ

د غير الله د تقرب دپاره ذبح شوې څناور حرام دې:- بيا فرمائی چه کوم څيز د الله ﷻ نه سوا د بل چا په نوم مشهورکړې شی هغه هم حرام دې.د جاهليت په زمانه کښې کافروخلقو به دخپلوباطلو معبودانو په نوم څناور ذبح کول چه کوم الله ﷻ حرام کړل.

يوځل يوې ښځې د يو ې ګوډنې په نکاح کولو باندې يو څناور ذبح کړو نو حضرت حسن بصری رحمه الله فتوی ورکړه چه ددې خوراك کول نه دی پکار ځکه چه هغه ديو تصوير په نوم ذبح کړې شوې دې.

حضرت عائشه رضی الله عنها نه يوځل سوال کيړی چه عجم د خپلو تهوارونو او اخترونو په موقعو باندې چه څناور ذبح کوی او مسلمانانو ته هم ددې هديه ليږی دهغې غوښه خوړل پکار دی که نه.نو وې فرمائيل چه دهغه ورځې دعظمت دپاره چه کوم يوڅناور ذبح شی هغه مه خورئی،خو دهغوئ د ونو ميوې خورئی.(۲)

قوله تعالی:- فَمَنِ اضْطُرَّ

د مجبورئ په وخت کښې د حرامو خوړلو اجازت:- بيا الله ﷻ د ضرورت او حاجت په وخت کښې چه بل څه د خوراك دپاره نه ملاويږی حرام څيزونه خوړل مباح کړی دی.ارشاد فرمائی چه کوم سړې بې بسه شی او هغه باغی او سرکشه کيدو والا نه وی نو په هغه باندې د دې څيزونو په خوراك کښې هيڅ ګناه

---

(۱) ترمذی : کتاب اللباس باب ماجاء فی لبس الفراء: ۱۷۲۶،ابن ماجة باب اکل الجبن والسمن : ۳۳۶۷،المستدرك : ۳۷۵/۲،وهو حديث حسن)-

(۲) القرطبی : ۲۲۴/۲)-

نشته دي.الله ﷻ بخښونکې مهربان ذات دې.

قوله تعالى:- غَيۡرَ بَاغٖ وَلَا عَادٖ فَلَآ إِثۡمَ عَلَيۡهِۚ

د باغ او عاد تفسير:-دباغ اوعادپه تفسير كښې حضرت مجاهد رحمه الله فرمائي چه ډاكو يا لاره شوكونكې ،په مسلمان بادشاه حمله كوونكې،داسلام د سلطنت مخالف او د الله ﷻ نافرمانئ كښې سفر كونكې مراددې.د داسې خلقو دپاره دداسې اضطراب په وخت كښې حرام څيزونه هم حرام وى.د غير باغ تفسيرحضرت مقاتل بن حيان رحمه الله چې دا هم كوى هغه دا حلال نه ګڼړى(١)او ددې نه دمزې اولذت اخستلو والا نه وى،ددې وريتول اوددې لذيذه كيدل او پخول اوبيا ددې خوراك نه دې پكار بلكه څنګه چه وى صرف د ځان دبچ كيدو دپاره دې اوخورى او كه ځان سره اخستل غواړى نو صرف دومره دې واخلى چه دې پرې ژوندې پاتې شى.او د حلالو څيزونو ملاويدو پورې باقى پاتې نشى او كله چه حلال څيزونه ملاؤ شى نو بيا دې دا اوغورزوى.حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائى چه دادې بنه په مړه خيټه نه خورى.حضرت مجاهد رحمه الله فرمائى چه كوم سړې ددې په خوراك مجبور كړې شى اوبې اختياره كړې شى نو دهغه هم دا حكم دې.

په اضطرارى حالت كښې مرداره خوړل كه د بل چا څيز خوړل:- يو سړې ډير اوږې شو اوبې بسه شو اوده ته يو مردار ځناور په نظر راغلو او ورسره ئې يو بل حلال څيز هم اوليدو چه په هغې كښې نه درشتې ماتيدل وى او نه په دې كښې څه تكليف وى نو ده ته پكار دى چه دې دا بل څيز اوخورى مردار دې نه خورى،بيا آيا دهغه څيز قيمت يا هغه څيز به دده په ذمه وى يا نه.په دې كښې دوه اقوال دى،① يو دا چه وى به ② او دويم دا چه نه وى.داكوم قول كښې چې دا دى چې نه به وى يعنى اول قول نو ددې قول تائيد دا بن ماجه په حديث پاك كښې شته دې.

د عهد نبوى يوه واقعه:- حضرت عباد بن شرحبيل غزنوى رضي الله عنه وائى چه يو كال قحط راغلو،څه مدينې ته لاړم،اويو پټى نه مې څه وږى راوشوكول او هغه مې خوړل،لږ وږى مې په څادر كښې واچول او روان شوم.دپټى مالك څه اوليدم او څه نې اونيولم او وې وهلم او زما نه ئې څادر واخستلو.څه نبى كريم ﷺ لره ورغلم او نبى كريم ﷺ ته مې ټوله واقعه بيان كړه.نو نبى كريم ﷺ هغه سړى ته اووئيل چه دې اوږې ته نه خو تا خوراك وركړې دې او نه دې ددې دپاره څه بل كوشش اوكړو اونه دې دې پوهه كړو.دا بيچاره نادان وو اوږې وو،لاړشه اودده څادر واپس كړه او يو وسق يا نيم وسق ده ته غله وركړه.(يو وسق د څلورو منو برابر وى).(٢)په يو بل حديث كښې دى چه په ونوكښې د زوړندو ميوو په نسبت كښې د نبى كريم ﷺ نه تپوس اوشو نو نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه كوم حاجتمند سړې دا اوخورى او ځان سره دا يونسى نو په ده باندې څه ګناه نشته دې.الخ.(٣)

حضرت مجاهد رحمه الله فرمائى چه د آيت مطلب دادې چه د اضطرار او بې بسئ وخت كښې دومره خوړلو كښې هيڅ حرج نشته دې.دا هم مروى دى چه درې نمرو نه زياتې خوړل نه دى پكار.غرض داسې وخت كښې دالله ﷻ مهربانى اونوازش سره دا حرام دده دپاره حلال دى.

مسروق رحمه الله فرمائى چه د اضطرار په وخت كښې چه كوم سړې حرام څيز او نه خورى او مړشى هغه جهنمى دې.(٤) دې نه معلومه شوه چه داسې وخت كښې داسې څيز خوړل ضرورى دى.په دې كښې نه صرف اجازت دې،هم دا خبره زياته صحيح ده لكه د بيمار روژه پريښودل وغيره.

---

(١) ابن ابي حاتم: ١/٢٣٦)-

(٢) ابوداود كتاب الجهاد باب ابن السبيل ياكل من التمرة: ٢٦٢٠،وسنده صحيح: نسائى: ٥٤١١،ابن ماجة: ٢٢٩٨)-

(٣) ابوداود كتاب للقطة باب التعريف باللقطة : ١٧١٠.وهو حسن ترمذى: ١٢٨٩،نسائى: ٤٩٦١))-

(٤) بيهقى ٩/٥٦٣٤))-

اِنَّ الَّذِيْنَ

| بيشكه هغه كسان |

| څوک چې

يَكْتُمُوْنَ مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ الْكِتٰبِ وَيَشْتَرُوْنَ بِهٖ ثَمَنًا قَلِيْلًا

چې پټوي |هغه |چې نازل کړې دې الله |چه کتاب دې | او اخلى | په هغې باندې| پيسې لږې

دالله رالیږلي شوې كتاب پټوي (د دې مسائل)............اوپدې باندې لږ قیمت (د دنیا) اخلي

اُولٰٓئِكَ مَا يَأْكُلُوْنَ فِيْ بُطُوْنِهِمْ اِلَّا النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ

داکسان | نه اچوي | په خيټو خپلو کښې| مګر| اور | او به نه کړي خبرې دهغوئ سره الله

نوهغوئ په حقيقت کښې نور څه نه کوي خپلې خيټې په اور ډکوي |اوالله به ورسره د قيامت په ورځ خبرې

يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَا يُزَكِّيْهِمْ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۱۷۴﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ

په ورځ دقيامت| اونۀ به پاك کړي هغوئ| اودهغوئ دپاره| عذاب | دردناك دې| دا | هغه كسان دى

نه كوي | اونه به دوى دګناه نه پاک کړي| ودوئ ته به دردناک عذاب ورکولې شي | داهغه كسان دى

اشْتَرَوُا الضَّلٰلَةَ بِالْهُدٰى وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ ۚ

چې وانې اخستله| ګمراهي | په بدل دهدايت كښې| او وانې اخستلوعذاب| په بدله دبښانې كښې

چې دهدايت بدل كښې ئې ګمراهي اخستې ده | او دبښنې بدل كښې ئې عذاب په بيعه اخستې دې

فَمَآ اَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ ﴿۱۷۵﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ

نو عجيبه ده چې څه څيز|صبرور کړو هغوئ له | په اور باندې | دا په دې وجه| چې بيشكه الله |

نودوى لره تعجب دې چه په اور باندې صبر كوى (څكه چه د دوى دا عمل سبب د اور دې)| دا څكه چې الله پاك

نَزَّلَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ ؕ وَاِنَّ الَّذِيْنَ اخْتَلَفُوْا فِي الْكِتٰبِ

نازل كړو | كتاب | په حق سره |او بيشكه هغه كسان | چې اختلاف ئې كړې دې| په كتاب كښې

خپل كتاب په حقه راليږلې دې | اوچاچې د (الله پاك) دکتاب په مسئلو کښې | اختلاف اوکړو

لَفِيْ شِقَاقٍۢ بَعِيْدٍ ﴿۱۷۶﴾

په مخالفت كښې لرې لاړل |

هغوئ په جګړو کښې ډير لرې لاړل |

قوله تعالى:- اِنَّ الَّذِيْنَ يَكْتُمُوْنَ مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ الْكِتٰبِ

بدترين علماء حق پټونكى :چه كوم يهود د نبى كريم ﷺ دصفاتو آيتونه پټوى كوم چې په تورات كښې دى اوددې په بدله كښې دعربوخوشامندې كوى او عوامو نه تحفې او هديے اخلي او ددې فانى دنيا په بدله كښې خپل آخرت خرابوى،دوى ته ويره ده كه د نبى كريم ﷺ نبوت رښتونې اودنبى كريم ﷺ د دعوې تصديق آيتونه چه كوم په تورات كښې دې خلقو ته ښكاره شي نو خلق به د نبى كريم ﷺ ماتحت

شي او هغوی به پرېږدی.ددې وېرې په وجه نې مغفرت او هدايت پرېخودو اوضلالت او عذاب بانديې خوشحاله شو.نو ددې وجې په هغوی باندې ددنيا او آخرت رسوائی نازله شوه.د آخرت رسوائی خو ښکاره ده اوپه دنيا کښې هم د هغه خلقو مکر ښکاره شو،وخت په وخت چه کوم څيزونه دې بدترينو عالمانو پټول هغه ښکاره شو.ددې نه علاوه د نبی کريم ﷺ معجزې او د حضرت پاك عادتونو خلق د نبی کريم ﷺ په تصديق باندې آماده کړل اودهغوی هغه ډله دهغوی دلاس نه لاړه دکوم نه چه دوی دالله ﷻ کلام پټ کړې وو چه دهغوی نه لاس وينخی.دې خلقودنبی کريم ﷺ نه بيعت اوکړواو ايمان نې راوړو او نبی کريم ﷺ سره يو ځائې شو او د هغوی حق پټول ورته معلوم شو او هغوی سره نې باقاعده جهاد اوکړو.په قرآن پاك کښې دهغوې دداسې رازونو پټولو حرکتونو ځائې په ځائې بيان شوې دې.

قوله تعالى:- وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۙ أُولَٰئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ...

د کتمان حق په عوض کښې مال خوړل اور د جهنم دې:- او فرمائی چه دا کوم مال چه تاسو خورئی او تاسو دالله ﷻ خبرو لره پټوئی ادا په اصل کښې داور سکروټې دی اودا تاسو په خپلو خيټو کښې اچوئی

ديتيمانو مالو خوړونکی ::قران پاك د هغه خلقو باره کښې دا فرمائيلی دی چه کوم خلق د يتميانو مالونه په ظلم سره خوری چه هغوی هم په خپلو خيټوکښې د جنهم اور اچوی.او د قيامت په ورځ به تيز اور ته داخليږی.

دسرو سپينو په لوښو کښې خوراک کول:- صحيح حديث کښې دی چه نبی کريم ﷺ فرمائی چه کوم سړې دسرو اوسپينو په لوښوکښې خوراك کوی هغه په خپله خيټه کښې د جهنم اور اچوی.(١)

قوله تعالى:- وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ

د قيامت په ورځ د الله خبرې نه کول:-بيا الله ﷻ فرمائی چه الله ﷻ به دوی سره د قيامت په ورځ خبرې هم نه کوی،او نه به دوی پاك کړی بلکه دردناك عذابونو کښې به اخته وی.خکه چه ددوی د کړو په وجه په دوی باندې دالله ﷻ عذاب نازل شو.او اوس دوی نه د رحمت نظر لرې کړې شو او دوی د ستائينې اوتعريف قابل نه دی.بلکه سزا به ورکولې شی او هلته به کړيږی.

درې قسمه خلق بد نصيبه دی:- حديث کښې دی چه درې قسمه خلقو سره به الله ﷻ خبرې اترې نه کوی اونه به هغوی طرفته ګوری اونه به هغوی پاکوی او دهغوی دپاره به دردناك عذاب وی.بوډا زناکار ، دروغژن بادشاه،او متکبره فقير.(٢)

قوله تعالى:- أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ

دهدايت په مقابله کښې ګمراهی اخستل:-بيافرمايی چه دې خلقودهدايت په بدله کښې ګمراهی اخستې ده.دوی ته پکار ووچه په تورات کښې کوم صفات دحضور نبی کريم ﷺ متعلق وو هغه ئې بې خبرو خلقو ته رسولی وې.اود دې هدايت) په بدله کښې هغوی (د نبی کريم ﷺ د صفاتو) پټول کړی وو او پخپله ئې هم د نبی کريم ﷺ نه انکاری اوکړو.اودنبی کريم ﷺ تکذيب ئې اوکړو.نوپه اظهار کولو سره دوی ته چه کوم نعمتونه اورحمتونه ملاويدو والا وودهغې په بدله کښې دوی عذابونه اوزحمتونه واخستل.

قوله تعالى:- فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ

بيافرمائی چه دوی ته به دردناك او حيران کن عذاب ورکولې شی چه کتونکې به حيران پاتې شی او دامعنی هم ده چه دوی د اورپه عذاب باندې کوم يو څيز آماده کړل چه دوی دالله ﷻ په نافرمانئ کښې مشغول شو.

---

(١) صحيح بخاری کتاب الاشربة باب انية الفضة : ٥٦٣٤،صحيح مسلم: ٢٠٦٥)-

(٢) صحيح مسلم کتاب الايمان باب بيان غلظ اسباب الازار: ١٠٧)-

قوله تعالى:- ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ نَزَّلَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ ؕ وَاِنَّ الَّذِيْنَ اخْتَلَفُوْا فِي الْكِتٰبِ

د عذاب سبب:- بيا ارشاد فرمائي چه دوی د دې عذاب څکه مستحق شو چه دې خلقو د الله ﷻ خبرې په خندا واروليې او هسې ټوقې ئې اوکنړلې. او دوئ ته چه دالله ﷻ کوم کتاب دحق او باطل واضح کولو دپاره نازل شوې دې، هغوئ ددې مخالفت اوکړو.. چه کومې خبرې ښکاره کول وو هغه دوئ پټې کړې، دائې دالله ﷺ نبي سره دښمنی اوکړه. د نبي کريم ﷺ صفتونه ئې ښکاره نه کړل او حقيقت دادې چه ددې کتاب باره کښې اختلاف کوونکې په لرې ګمراهئ کښې پريوتل.

لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوْا وُجُوْهَكُمْ

| نۀ ده | دا نيکي | چې اوګرځوئ تاسو | مخونه خپل |

| نيکی صرف دا نه ده چې تاسو (په مانځه کښې) خپل مخونه

قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ

طرف دمشرق | او مغرب ته | ليکن | نيکی داده چې | څوک | ايمان راوړی | په الله

مشرق ته يا مغرب ته اوګرزول | بلکه نيکي کونکي هغه کس دې | چې په الله ﷻ

وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتٰبِ وَالنَّبِيّٖنَ ۚ وَاٰتَى الْمَالَ

| اوپه ورځ دآخرت | او په فريښتو | او په کتابونو | اوپه پيغمبرانو | او ورکړی مال

او د آخرت په ورځ او په فرشتو (دالله) اوپه کتابونو اوپه پيغمبرانو باندې پوخ يقين اوساتی | او دالله په

عَلٰى حُبِّهٖ ذَوِي الْقُرْبٰى وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِيْنَ وَابْنَ السَّبِيْلِ ۙ

په محبت دالله کښې | رشته دارانو ته | او يتيمانو ته | او مسکينانانو ته | اومسافرونه ته

محبت کښې خپل مالونه خپلوانو ته..........يتيمانو ته........مسکينانو..........اومسافرو ته

وَالسَّآئِلِيْنَ وَفِي الرِّقَابِ ۚ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ ۚ

او سوالګرو ته | اوخرچ کړی مال په آزادولو دغلامانو کښې | او قائم کړی مونځ | او ورکړی زکاة

اوسوالګرو ته اودغلامانو په آزادولو کښې خرچ کوی | او دمونځ پابندی کوی | اوزکاة ورکوی

وَالْمُوْفُوْنَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا عٰهَدُوْا ۚ وَالصّٰبِرِيْنَ فِي الْبَاْسَآءِ

او پوره کونکی وی | وعدې خپلې لره | اکله چې او کړی وعده | او صبر کونکی وی | په سختو کښې

اوچې وعده اوکړی نو هغه په ښه شان سره پوره کوی | او په سختو او مرضونو او دجنګ په مشقتونو

وَالضَّرَّآءِ وَحِيْنَ الْبَاْسِ ؕ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ صَدَقُوْا ؕ وَاُولٰٓئِكَ

اوپه تکليفونو کښې | اوپه وخت دجنګ کښې | داهغه کسان دی | چې رښتيني دی | اوهم دا کسان چې دی

باندې صبر کوی | هم دغه کسان (دايمان په دعوی کښې) رښتينی دی اوهم دغه خلق (په حقيقت کښې)

هُمُ الْمُتَّقُوْنَ ۝

دوئ | پرهيزګاران دی |

پرهيزګار دی |

قوله تعالی:- لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوْا وُجُوْهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ

نیکی څه څیز دي؟:- دې آیت مبارک کښې د صحیح عقیدې او نیغې لارې تعلیم ورکړې کیږي.حضرت ابو ذر ﷛ چه کله حضور نبی کریم ﷺ نه د ایمان باره کښې سوال اوکړو چه ایمان څه څیز دې؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ دا آیت مبارک تلاوت اوفرمائیلو.هغه بیا عرض تپوس اوکړو نو حضرت نبی کریم ﷺ بیا دا آیت مبارک تلاو ت اوفرمائیلو.بیا ئې هم دا سوال اوکړو.حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل واوره ! نیکی سره محبت او بدنی سره دښمنی ایمان دې،(ابن ابی حاتم) خو ددې روایت منقطع دې.حضرت مجاهد ﷬ حضرت ابو ذر ﷛ نه دا حدیث پاک روایت کوی خو ددوی حضرت ابوذر ﷛ سره ملاقات نه دې شوې

دایمان نښه :- یو سړی حضرت ابوذر ﷛ نه تپوس اوکړو چه ایمان څه څیز دې ؟ نودوی هم دا آیت مبارک تلاوت کړو.هغه اووئیل چه صاحبه څه ستاسو نه د نیکئ باره کښې سوال نه کوم.څما سوال دایمان باره کښې دې.نو دوی ﷛ ا وفرمائیل چه واوره یو سړی حضرت نبی کریم ﷺ نه هم دا سوال کړې وو.او حضرت نبی کریم ﷺ هم دا آیت مبارک تلاوت کړې وو.هغه (سړې) هم ستا په شان راضی نه شو نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه کله یو مومن نیک کار کوی نو د دهٔ زړه خوشحالیږی اودهٔ ته دثواب امید وی او کله چه ګناه کوی نو ددهٔ زړه غمګین کیږی او دعذاب نه ویریږی.(ابن مردویه).داروایت هم منقطع دې.

قوله تعالی:- وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتٰبِ وَالنَّبِيّٖنَ

د ایت مفهوم:- اوس ددې ایت مبارک تفسیر وا ورئی.اول مومنانو ته حکم وو چه بیت المقدس ته مخ کوئی اومونځ کوی اوبیا دوی کعبې طرفته راوګرزولې شو.اوپدې اهل کتاب او څینې مومنان سخت خفه شو.نو الله ﷻ ددې حکمت بیانوی چه ددې اصل مقصد دالله ﷻ د فرمان اطاعت دې.هغه پاک ذات چه کوم طرفته دمخ کولو اووائی نو هغه طرفته مخ کوئی.اصل تقوی،اصل نیکی ا و کامل ایمان دا دې چه د مالک حکم اومنی.که څوک مشرق طرفته مخ کوی یا مغرب طرفته مخ کوی ا ودا دالله ﷻ حکم نه وی نو دې سره به دې ایماندار نه وی،حقیقت کښې ایماندار هغه دې چه په هغه کښې دا اوصاف وی چه کوم دې آیت مبارک کښې بیان شو.قران پاک کښې یو ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿لَنْ يَّنَالَ اللّٰهَ لُحُوْمُهَا وَلَا دِمَآؤُهَا﴾ یعنی ستاسو دقربانئ غوښې اووینې الله ﷻ ته نه رسی بلکه هغه ته تقوی رسی.

حضرت ابن عباس ﷛ ددې آیت مبارک تفسیر کښې فرمائی چه تاسو مونځونه کوئی اونور اعمال مه کوئی، دا څه نیکی نه ده،دا حکم په هغه وخت کښې وو چه کله مکې نه مدینې منورې ته تلی وو.خو بیا دې نه پس نور فرائض او نور احکام هم نازل شو او په هغې عمل کول ضروری اوګرزولی شو.مشرق او مغرب په دې وجه خاص کړې شو چه یهودیان مغرب طرفته اونصرانیان مشرق طرفته مخ کوی.نو غرض دادې چه دا صرف د ایمان کلام دې اوحقیقت د ایمان عمل دې.حضرت مجاهد ﷬ فرمائی چه نیکی دا ده چه زړه کښې د اطاعت ماده وی،د فرض پابندئی سره ادا کول وی،دټولو نیکو عامل وی.حق دادې چه چا په دې آیت مبارک باندې عمل اوکړو نو هغه کامل اسلام واخستلو او د زړه دکومی ئې اسلام قبول کړو.ددهٔ ایمان په الله ﷻ باندې دې.دهٔ ته دا معلوم دی چه معبود برحق الله ﷻ دې.د فرښتو وجود اودا خبره چه هغوئ د الله ﷻ پیغام دالله ﷻ مخصوص بندګانو ته راوړی اودا منی چې ټول آسمانی کتابونه حق دی.اودا هم منی چه قران پاک ټولو نه آخری کتاب دې او د مخکښنو کتابونو تصدیق کوونکې دې د ټولو نیکو جامع دې.په دې کښې د دین او دنیا سعادت دې.اودا شان اول نه آخر پورې ټولو نبیانو باندې ایمان لرې او خاص کر په حضرت نبی کریم ﷺ باندې هم.اګر چه ددهٔ مال سره محبت وی خو بیان هم دې مال دالله ﷻ لار کښې خرچ کوی.

قوله تعالی:- وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ

مال سره د محبت باوجود هغه صدقه کول:- صحیح حدیث پاک کښې دي چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه بهترینه صدقه داده چه ته د خپل صحت حالت کښې مال دالله ﷻ لار کښې خرچ کړې او ستا دې سره محبت هم وی.او ددې باوجود چه ستا سره د مال د کمی اندیښنه اود زیاتی رغبت وی.(¹)(بخاری ومسلم) مستدرک حاکم کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ ﴿وَآتَى الْمَالَ عَلَىٰ حُبِّهِ﴾ اولوستو او وې فرمائيل چه ددې مطلب دادې چه ته دې د خپل صحت په حالت کښې صدقه ورکړې اوستا مال هم خوښ وی اود فقیرئی نه ویریږې او د مالدارئی خواهش لرې.خو ددې روایت موقوف کيدل زيات صحيح دی.اصل کښې دا فرمان د حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ دې.

قران پاک کښې سورة دهر کښې دی چه ﴿وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَىٰ حُبِّهِ﴾ مسلمان د خوراک د خوښوالی باوجود مسکینانو،یتیمانو او قیدیانو ته خوراک ورکوی او وائی چه مونږ تاسو ته دالله ﷻ درضا دپاره خوراک درکوو.نه ستاسو نه ددې بدله غواړو اونه شکریه.او بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿لَن تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّىٰ تُنفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ﴾ترکومې چه تاسو خپل خوښ څیزونه دالله ﷻ په نوم ورنکړئی نو تاسو حقیقی نیکی نشئ موندئی .او یو ځائې کښې فرمائی چه ﴿وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ﴾ د خپل ضرورت او حاجت باوجود دوی نورو ته په خپل نفس ترجيح ورکوی.ددې خلقو ډيره لويه مرتبه ده.څکه چه اول قسم خلق دخپلې خوښې باوجود دالله ﷻ محبت کښې نورو ته ورکړه کوی خودې بزرګانو د خپلې خوښې هغه څیزونه چه دکوم دوی محتاج وو نوروته ورکړل او دخپلو حاجتونو خيال ئې هم اونکړو.

قوله تعالی:-ذَوِي الْقُرْبَىٰ

د ذوی القربی مطلب :- ذوی القربی هغو ته وئیلې شی چه کوم رشته دار وی،د صدقې ورکولو په وخت کښې دوی نورو نه زيات مقدم دی.حديث پاک کښې دی چه مسکين ته ورکول يو ثواب لری او رشته دار مسکين ته ورکول دوه ثوابونه لری يو ثواب د صدقې او بل ثواب د صله رحمئی.(²)

قوله تعالی:-وَالْيَتَامَىٰ

يتامی :يتامی نه مراد هغه واړه ماشومان دی چه د هغوی پلار مړ شوې وی.اود دوی څوک ګټې والانه وی او نه دوی پخپله روزی ګټلې شی.حديث پاک کښې دی چه بلوغت نه پس يتيمی پاتې نشی.(³)

قوله تعالی:-وَالْمَسَاكِينَ

مساکين:-مساکين هغه دی چه هغوئ سره دومره څه وی چه دهغوئ د خوراک څکاک او اغوستلو دپاره کافی وی.هغوئ سره دې هم حسن سلوک اوکړې شی چه په دې سره د هغوئ حاجت پورا شی اود فقر او فاقې اوذلت د عذاب نه بچ شی.

مسکين څوک دی؟:-بخاری اومسلم کښې د حضرت ابوهريره ﷺ نه مروی دی چه حضرت نبی کريم ﷺ فرمائی چه مسکينان هغه خلق نه دی چه هغوئ غوښتل کوی او يو يو دوه دوه کهجورې يا يو يو دوه دوه نمړئی د خوراک راوړی بلکه مسکينان هغه خلق دی چه هغوئ سره دومره مال نه وی چه دې سره دهغوئ ضرورتونه پورا شی.اونه هغوئ خپل حالت داسې جوړوی چه هغې سره خلقو ته د دوی د محتاجئ علم اوشی او خلق دوی ته څه ورکړی.(⁴)

قوله تعالی:-وَابْنَ السَّبِيلِ

¹) صحیح بخاری کتاب الزکوۃ باب فضل صدقة الشحیح الصحیح : ۱۴۱۹،صحیح مسلم: ۱۰۳۲)-

²) ترمذی : کتاب الزکاۃ باب ماجاء فی الصدقة علی ذوی القرابة : ۶۵۸،وهو صحیح،نسائی : ۲۵۸۳،ابن ماجة : ۱۸۴۴،)-

³) ابوداود: کتاب الوصایا باب ماجاء متی ینقطع الیتیم : ۲۸۷۳،)-

⁴) صحیح بخاری کتاب الزکاۃ باب : ۵۳،ح: ۱۴۷۹،صحیح مسلم: ۱۰۳۹)-

ابن السبيل: - ابن السبيل مسافر ته وائي.دلته ترې مراد هغه مسافردی چه هغوئ د سفر خرچ ختم شوې وی، هغوئ ته دې دومره ورکړی چه دې سره هغوئ خپل وطن ته واپس اورسی.او داشان هغه سړې هم دې چه دالله ﷻ داطاعت دپاره سفر کوی او هغه ته د تلو راتلو خرچ ورکړې شی.میلمه هم دې حکم کښې داخل دې.حضرت عبدالله بن عباس ﷺ میلمه ته هم ابن السبیل وائی.اونورسلف خلق هم.

قوله تعالى:-وَالسَّآئِلِيْنَ

سائلين: - سائلين هغه خلق دی چه هغوئ خپل حاجت ښکاره کوی اوخلقو نه څه غواړی.دوی ته هم صدقه اوزکوة ورکول پکاردی حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه دسائل حق دې اگر چه هغه په آس راشی.(ابو داود) (۱)

قوله تعالى:-وَفِي الرِّقَابِ

رقاب :-في الرقاب نه مراد د غلامانو آزادی ده اگر چه دا هغه غلام وی چه هغوئ مالکانو سره د مقرر قیمت ورکولو لیکل کړی وی چه مونږ به تاسو ته دومره قیمت درکوؤ او مونږ به آزاد یو.خو اوس دوی سره د ورکولو دپاره هیڅ نه وی.نودوی سره مدد کول او دوی آزادول دی

دالرقاب اوددې په شان نورو مصارفو خلقو تفسیربه انشاء الله سورة براة کښې انما الصدقات لاندې راشی.

حضرت فاطمه بنت قیس رضی الله عنها فرمائی چه حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه مال کښې زکوة نه سوا نورهم حق هم شته.بیا حضرت نبی کریم ﷺ دا آیت مبارک اولوستلو.ددې حدیث پاک یو راوی ابوحمزه میمون اعور ضعیف دې.

قوله تعالى:-وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ

مونځ او زکوة ورکول :- بیا فرمائی چې مونځ په وخت ادا کوئ اود دې رکوع،سجدې ښه په اطمینان او خشوع اوخضوع سره کوئ .څنگه چه ددې د ادا کولو حکم شریعت ورکړې دې.او زکوة دې هم ورکوی یا دا معنی چه خپل نفس د خرابو او ذلیل اخلاقو نه پاک کړئ.لکه فرمائی چه ﴿قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰى﴾یعنی خپل نفس لره پاکونکې کامیاب شو او او چا چې نفس گنده او خرابو کارونو کښې مشغول کړونو هغه تباه شو.حضرت موسی علیه السلام فرعون ته هم دا فرمائیلی وو چه ﴿هَلْ لَّكَ اِلٰٓى اَنْ تَزَكّٰى﴾ آیا ته نصیحت قبلوې؟او بل ځائې کښې دالله ﷻ فرمان دې چه ﴿وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِيْنَ۝ الَّذِيْنَ لَا يُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ﴾ یعنی د هغه مشرکانو دپاره ویل دې چه دوی زکوة نه ورکوی یا دا چه دوی خپل ځان د شرک نه نه پاکوی.نو دې پورتنی آیت مبارک کښې د زکوة نه مراد نفس یعنی خپل ځان د خرابو خصلتونو،شرک او کفر نه پاکول دی.اوممکن ده چه ددې نه مراد د مال زکوة وی که داسې وی نو بیا باقی نور احکام نفلی د صدقې متعلق دې اوګڼړلې شی.لکه پورته حدیث بیان شو چه مال کښې د زکوة نه سوا نور حقونه دی.

قوله تعالى:-وَالْمُوْفُوْنَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا عٰهَدُوْا

د وعدې پوره کول: - بیا فرمائی چه وعده پورا کولو والا لکه فرمائی چه ﴿يُوْفُوْنَ بِعَهْدِ اللّٰهِ﴾ الخ،دا خلق دالله ﷻ وعدې پوره کوی اووعدې نه ماتوی.

دمنافق درې نښې : وعدې ماتول دنفاق علامت دې.لکه حدیث پاک کښې دی چه دمنافق درې نښې دی.خبرو کښې دروغ وئیل،وعده خلافی کول،امانت کښې خیانت کول،(۲)یو بل حدیث پاک کښې دی چه د جنګ په وخت کښې کنځل کول.(۱)

---

(۱) ابوداود کتاب الزکوة باب حق السائل : ۱٦٦٥،وهو حدیث حسن)-

(۲) صحیح بخاری کتاب الایمان باب علامات المنافق : ۳۳،صحیح مسلم: ۵۹)-

قوله تعالى: - وَالصّٰبِرِيْنَ فِي الْبَاْسَآءِ وَالضَّرَّآءِ وَحِيْنَ الْبَاْسِ

په دې حالتونو کښې صبر کول: - بیا فرمائی چه په فقراوفاقه کښې دمال دکمی په وخت کښې د بدن د بیمارئی په وخت کښې ددین دښمنانو سره دجهاد په وخت کښې صبر کولو والا او د فولاد پشان کلک ولاړ خلق د﴿صَابِرِيْن﴾ نصب په طور د مدح دې.ددې مصیبتونو اوسختو په وخت کښې دصبرتعلیم ورکړې کیږي.الله ﷻ دې زمونږ مددګار شی زمونږ په هغه پاک ذات بهروسه ده.

قوله تعالى: - اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ صَدَقُوْا ؕ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُوْنَ

بیافرمائی چه ددې صفتونو والا خلق د مضبوط ایمان خاوندان دی.د دوی ظاهر او باطن قول اوفعل یو شان دی او هم دا متقیان دی ځکه چه دوی اطاعت کوی او نافرمانو نه بچ اوسی.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كُتِبَ عَلَيْكُمُ

| اے هغه کسانو | چې ایمان مو راوړې دې | فرض کړې شوې دې | په تاسو باندې

|.... ائې مؤمنانو .... په ستاسو (د قتل شوو کسانو په باره

الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلٰى ؕ اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰى ؕ

برابري په مقدمه دقتل کښې | آزاد په آزاد قصاصیږی | اوغلام په غلام قصاصیږی | اوښځه په ښځه قصاصیږی

کښې) برابری فرض شوې ده | دآزاد په بدله کښې آزاد او د غلام په بدله کښې غلام اوښځې په بدل کښې ښځه وژلې شی

فَمَنْ عُفِيَ لَهٗ مِنْ اَخِيْهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوْفِ

نوهغه څوک | چې معافی اوشوه هغه ته | دطرفه د رورخپل نه | دڅه څیز | نومطالبه ددیت ده | په ښه طریقه

اوکه یوقاتل ته دخپل رور دطرفه څه قدر معافی وکړې شوه نود (خونبها) فیصله په مناسبه طریقه پکار ده

وَاَدَآءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍ ؕ ذٰلِكَ تَخْفِيْفٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ

او ورکول ددیت دی | معاف کونکی ته | په ښه سلوك سره | دا آسانتیا ده | دطرفه درب ستاسو نه

اوپه راستیٔ باندې (رقم) ادا کول پکار دی (اولیاؤ د مقتول ته) | دا ستاسو دپروردګار دطرفه آسانتیا

وَرَحْمَةٌ ؕ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهٗ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۝

اورحمت دې | نوهرچا چې | زیاتې اوکړو | روستو ددې فیصلې نه | نو ددې هغه دپاره | عذاب | دردناك

اومهربانی ده | نوڅوک چې ددې نه پس هم دخپل حد نه وړاندې تیر شی | نوهغه دپاره دردناک عذاب دې

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يّٰۤاُولِي الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ۝

اوستاسو دپاره | په قصاص کښې | ژوند دې | اے خاوندانو دعقلونو | امیدې چې تاسو | ځان اوساتیٔ

ائې د عقل خاوندانو ستاسو دپاره قصاص اخستلو کښې ژوند دې | امیدې چې تاسو به (دقصاص په وجه) دقتل نه ځان ساتیٔ

د ایت شان نزول: - ائې مسلمانانو ! دقصاص په وخت کښې د عدل نه کار اخلئ؛ دازاد بدله کښې ازاد، د غلام بدله کښې غلام، دښځې بدله کښې ښځه قصاص کوئ؛ دې باره کښې د حد نه مخکښې مه ځئ؛ لکه څنګه چه به مخکښې خلقو کول اودالله ﷻ حکم ئې بدل کړې وو.ددې آیت مبارک شان نزول دادې چه د جاهلت زمانه کښې بنو قریظه او بنو نضیرو کښې جنګ شوې وو.او په هغې کښې بنو نضیر غالب شوی

---

[1]) صحیح بخاری کتاب الایمان باب علامات المنافق: ۳۴،صحیح مسلم: ۵۸)-

وو.اوس دا قانون جوړ شوي وو چه کله به دبنو نضير يو سړي د بنو قريظه سړې قتل کړو نو ددې بدله کښې به هغه نشو قتل کولې.بلکه سل وسق قجورې به په طور د ديت ورکړې کيدې او چه کله به د بنو قريظه يو سړې د بنو نضير يو سړې قتل کړو نو ددې قصاص کښې به هغه قتل کولې شو.اوکه ديت به اخستلې شو نو دوچنده ديت به اخستې شو يعنى دوه وسق قجورې به اخستلې شوې.نوالله ﷻ د جاهلت د زمانې دا رسومات ختم کړل.اود عدل او انصاف حکم ئې ورکړو.

دويم شان نزول: - د ابو حاتم روايت کښې ددې آيت مبارک شان نزول داشان بيان شوې دې چه دعربو دوو قبيلو کښې به جنګونه کيدل،اسلام نه پس ئې د بدلې اخستلو دپاره تيارې شروع کړو او وې وئيل چه څمونږ دغلام بدله کښې دې دهغوئ آزاد قتل کړې شى او د ښځې بدله کښې دې سړې اووژلې شى نو ددې باره کښې دا آيت مبارک نازل شو.اودا طريقه منسوخ شوه.قران پاک فرمائى چه ﴿النَّفْسَ بِالنَّفْسِ﴾ هر قاتل دې د مقتول بدله کښې وژلې شى که آزاد يو غلام قتل کړې وې اوکه ددې برعکس وى.او که سړې ښځه وژلې وى يا ددې په عکس وى.حضرت ابن عباس ؓ فرمائى چه دې خلقو به دښځې بدله کښې سړې نه قتل کولو.نو په دې ﴿النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ﴾ نازل شو.

قوله تعالى: - ﴿الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَىٰ بِالْأُنثَىٰ﴾

د ساه بدله کښې به ساه اخستلې شى: - نو آزاد خلق ټول برابر دى،د ساه بدله کښې به ساه اخستلې شى که قاتل سړې وى او که ښځه وى.داشان که مقتول سړې وى اوکه ښځه وى.که يو آزاد سړى آزاد سړې قتل کړې وې نو هغه به وژلې شى.داشان به داحکم د غلام او وينځې باره کښې هم جارى کيږى او چه څوک د وژلو په اراده بل لره قتل کړى نوهغه به قصاص کښې قتل کولې شى.او هم دا حکم د قتل نه سوا نورو زخمونو کښې او نورو اندامونوکښې هم دې.

د عالمانو مذاهب: - امام مالک ؒ فرمائى چې دا آيت په ﴿النَّفْسَ بِالنَّفْسِ﴾ سره منسوخ شوې دې س.د امام ابوحنيفه ؒ،امام ثورى ؒ،ابن ابى ليلى ؒ اود داود ؒ هم دا مذهب دې که آزاد يو غلام قتل کړو نو ددې بدله کښې به هم هغه قتل کيږى.دحضرت على ؓ،حضرت ابن مسعود ؓ،حضرت سعيد بن جبير ؓ،حضرت ابراهيم نخعى ؒ،حضرت قتاده ؒ او حضرت حکم ؒ هم دا مذهب دې.دامام بخارى ؒ،على مدينى ؒ،ابراهيم ؒ او د يو بل روايت مطابق دحضرت ثورى ؒ هم دا مذهب دې که يو مالک خپل يو غلام قتل کړى نو ددې بدله کښې به هغه قتل کيږى.[1] دليل کښې داحديث پاک بيانوى او فرمائى چه حضرت نبى کريم ﷺ اوفرمائيل چه کوم سړې خپل غلام قتل کړى نو مونږ به هغه قتل کوؤ،څوک چه دخپل غلام پوزه پريکړى نو مونږ به دهغه پوزه پريکړو.او چه څوک هغه خصى کړى نو مونږ به هغه نه هم داشان بدله اخلو.

د ازاد قاتل د غلام مقابله کښې قصاص

مسلک حنفى: - دامام ابوحنيفه ؒ مسلک هم دغه دې کوم چه فاضل مفسر بيان کړې دې که قاتل آزاد وى نو دې به د غلام په قصاص کښې قتل کولې شى بيا فاضل مفسر ؒ اګرچه په امام ابوحنيفه ؒ باندې اعتراض کړې دې ليکن امام اعظم ؒ چه کوم مسلک اختيار کړې دې.چه مسلمان به د کافر په قصاص کښې قتل کولې شى.د هغې وضاحت دا دې.

① د قصاص د آيت په عموم استدلال: - امام اعظم ؒ د ټولو نه اول د قرآن په عموم باندې استدلال کوى ځکه چه قرآن کښې راغلى دى.﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى﴾ اوس،،قتلى،،عام دې که مسلمان وى که کافر هريو ته شامل دې نو مطلب د آيت دا شو چه کوم قاتل وى هغه به قتل کولې شى برابره که

---

[1] ابوداود کتاب الديات،باب من قتل عبده اومثل به : ٤٥١٥،وهوحديث حسن،ترمذى : ١٤١٤،نسائى : ٤٧٤٠،ابن ماجة: ٢٦٦٣)-

مقتول نارینه وی که زنانه، مسلمان وی که کافر وی ازاد وی که غلام. دغه شان دویم عموم دا هم دې چه ﴿الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَىٰ بِالْأُنثَىٰ﴾ په دې کښې د مطلق حر، عبد او انثی ذکر دې. د مومن او کافر قید په کښې نشته نو د دې د عموم نه معلومه شوه چه قاتل به د مقتول په مقابله کښې قصاص کولې شی که قاتل مسلمان وی او که کافر وی

③ **د صحابوٌ په عمل باندې استدلال:**- د دې نه علاوه حضرت عمر، حضرت علی او حضرت عبدالله رضی الله عنهم هم د ذمی په مقابله کښې مسلمان قتل کړې دې د دې تفصیل تاسو په احکام القرآن للجصاص کښې کتلې شئ نو که چرته د کافر په مقابله کښې مسلمان نشو قتل کولې نو دې حضراتو ولې د نبی کریم ﷺ د احادیثو نه خلاف کړې دې او ولې نورو صحابو رضی الله عنهم په دوی باندې اعتراض نه دې کړې ځکه چه حضرات صحابو کرام کله هم دقرآن او حدیث په مقابله چاته خاموش او چپ نه دی پاتې شوی. نو معلومه شوه چه امام اعظم رحمه الله د حدیث د ظاهرنه اګرچه خلاف ښکاری خو په حقیقت کښې هم په حدیث عامل وو. ځکه چه د نبی کریم په احادیثو چه څنګه حضرات صحابه کرام پوهیدل دا سې روستو خلق نه پوهیدل. نو هرکله چه دغه درې جلیل القدر صحابو د دې حدیث د ظاهره خلاف کړې دې نو معلومیږی داسې چه د ذکرشوی حدیث مطلب او مفهوم او مراد هغه نه دې کوم چه نورو فقهاؤ اخستې دې بلکه دهغې مطلب به هغه وی کوم چه روستو مونږ بیانوو.

د خصم د دلیل نه جواب:- کوم حدیث چه د احنافو د مسلک په مخالفت کښې پیش کولې شی چې «لا یقتل مسلم بکافر» نو د دې تاویل او مطلب ته غوږ شئ (؟) جاری

① اول خو دا چه کافر په دوه قسمه دې یو کافر حربی یعنی هغه کافر چه د مسلمانانو سره جنګ کوی او بل کافر ذمی یعنی هغه کافر چه په اسلامی مملکت کښې اوسیږی او دهغې مطابق قوانین منی او تسلیموی. نو مونږ دا وایو چه په حدیث کښې د کافر نه مراد حربی کافر دې ذمی کافر مراد نه دې او احناف هم د دې قائل دی چې مسلمان به د حربی کافر د قتل په قصاص کښې نشی قتلولې. او په دې دعوی باندې دلیل دا دې چه د دې حدیث په یو روایت کښې دا جمله هم ده ﴿لایقتل مسلم بکافر ولا ذوعهد فی عهده﴾ نو ګوره نو دلته دویمه جمله په اوله جمله باندې عطف ده او په معطوف او معطوف علیه کښې مغایرت ضروری وی. نو په اوله جمله کښې د کافر نه حربی کافر مراد دې او په دویمه جمله کښې د ذوعهد نه ذمی کافر مراد دې نو دا حدیث د احنافو د مسلک خلاف نشو. ځکه چه احناف خو هم دا وائی که مسلمان حربی کافر قتل کړو. نو مسلمان به د هغې په مقابله کښې نشی قتل کولې

② په حدیث کښې چه دکوم کافر ذکر دې نو دهغې نه د جاهلیت د زمانې کافر مقتول مراد دې یعنی کوم مسلمان چې په زمانه د جاهلیت کښې څوک کافر قتل کړی وی نو د اسلام نه پس به مسلمان قاتل د جاهلیت د دور کافر مقتول په مقابله کښې نشی قتلولولې. او د دې دعوی دلیل دا دې چه نبی کریم دا حدیث د حجة الوداع په خطبه کښې فرمائیلې وو. هغه داسې چه د خزاعه قبیلې یو کس د هذیل قبیلې یو کس په زمانه د جاهلیت کښې قتل کړې وو. نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چې ((الا ان کل دم کان فی الجاهلیة فهو موضوع تحت قدمی هاتین! الا یقتل مسلم بکافر ولا ذو عهد فی عهده)) دا ټول تفصیل د احکام القرآن للجصاص نه په تسهیل او اختصار سره ماخوذ دې (احکام القرآن ۱ جلد ۲۰۱، ۲۰۰)

د جمهورو مسلک:- خو د جمهورو مذهب دد دې بزرګانو خلاف دې. دوی وائی چه آزاد به د غلام بدله کښې نشی قتل کولې ځکه چه غلام مال دې که هغه په خطاء سره قتل کړې شی نو دیت نشته دې یعنی جرمانه به نه ورکوی صرف ددۀ مالک ته به ددۀ قیمت ورکوی. او داشان دده سره ددۀ دپښو لاسونو وغیره دنقصان بدلې حکم نه دې راغلې.

ایا مسلمان به د کافر بدله کښې قتل کولې شی ؟ :- دې باره کښې دجهمور علماء کرامو مذهب دادې چه نه به شی قتل کولې او د تاویل دپاره د صحیح بخاری شریف دا حدیث پاک دې چه (لا یقتل مسلم بکافر) مسلمان به د کافر بدله کښې نشی قتلولې (۱) د دې حدیث نه یو حدیث هم خلاف نه دې او نه څه دلیل کیدې شی چه هغه ددې خلاف وی.خو بیا هم د امام ابوحنیفه رحمه الله مذهب دې چه دمسلمان بدله کښې دې کافر قتل کړې شی.

مسلمان به د کافرپ مقابله کښې قصاص کولې شی

مسلک حنفی:- فاضل مفسر رحمه الله اګرچه په امام ابوحنیفه رحمه الله باندې اعتراض کړې دې لیکن امام اعظم رحمه الله چه کوم مسلک اختیار کړې دې.چه مسلمان به د کافر په قصاص کښې قتل کولې شی.د هغې وضاحت دا دې.

① د قصاص د آیت په عموم استدلال:- امام اعظم رحمه الله د ټولو نه اول د قرآن په عموم باندې استدلال کوی ځکه چه قرآن کښې راغلی دی.﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَىٰ﴾ اوس، ،قتلی، ،عام دې که مسلمان وی که کافر هریو ته شامل دې نو مطلب د آیت دا شو چه کوم قاتل وی هغه به قتل کولې شی برابره که مقتول نارینه وی که زنانه،مسلمان وی که کافر وی آزاد وی که غلام.دغه شان دویم عموم دا هم دې چه ﴿الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَىٰ بِالْأُنثَىٰ﴾ په دې کښې د مطلق حر،عبد او انثی ذکر دې.د مومن او کافر قید په کښې نشته نو د دې د عموم نه معلومه شوه چه قاتل به د مقتول په مقابله کښې قصاص کولې شی که قاتل مسلمان وی اوکه کافر وی

② **د صحابۇپه عمل باندې استدلال**:- د دې نه علاوه حضرت عمر،حضرت علی اوحضرت عبدالله رضی الله عنهم هم د ذمی په مقابله کښې مسلمان قتل کړې دې د دې تفصیل تاسو په احکام القرآن للجصاص کښې کتلې شئ نوکه چرته د کافر په مقابله کښې مسلمان نشو قتل کولې نو دې حضراتو ولې د نبی کریم ﷺ د احادیثو نه خلاف کړې دې او ولې نورو صحابورضی الله عنهم په دوی باندې اعتراض نه دې کړې ځکه چه حضرات صحابو کرام کله هم دقرآن او حدیث په مقابله چاته خاموش او چپ نه دی پاتې شوی.نو معلومه شوه چه امام اعظم رحمه الله د حدیث د ظاهرنه اګرچه خلاف ښکاری خو په حقیقت کښې هم په حدیث عامل وو.ځکه چه د نبی کریم په احادیثو چه څنګه حضرات صحابه کرام پوهیدل داسې روستو خلق نه پوهیدل نوهرکله چه دغه درې جلیل القدر صحابو د دې حدیث د ظاهره خلاف کړې دې نو معلومیږی داسې چه د ذکرشوی حدیث مطلب او مفهوم او مراد هغه نه دې کوم چه نورو فقهاؤ اخستې دې بلکه دهغې مطلب به هغه وی کوم چه روستو مونږ بیانوو.

د خصم د دلیل نه جواب:کوم حدیث چه داحنافودمسلک په مخالفت کښې پیش کولې شی چې ﴿**لا یقتل مسلم بکافر**﴾ نو د دې تاویل او مطلب ته غوږ شئ

① اول خودا چه کافر په دوه قسمه دې یو کافر حربی یعنی هغه کافر چه د مسلمانانو سره جنګ کوی او بل کافر ذمی یعنی هغه کافر چه په اسلامی مملکت کښې اوسیږی او د هغې مطابق قوانین منی او تسلیموی.نو مونږ دا وایوچه په حدیث کښې د کافر نه مراد حربی کافر دې ذمی کافر مراد نه دې او احناف هم د دې قائل دی چې مسلمان به د حربی کافر د قتل په قصاص کښې نشی قتلولې.اوپه دې دعوی باندې دلیل دا دې چه د دې حدیث په یو روایت کښې دا جمله هم ده ﴿لایقتل مسلم بکافرولاذوعهدفی عهده﴾ نوګوره نودلته دویمه جمله په اوله جمله باندې عطف ده او په معطوف او معطوف علیه کښې

---

(۱) صحیح بخاری،کتاب العلم باب کتابة العلم : ۱۱۱)-

مغایرت ضروري وی.نوپه اوله جمله کښې د کافر نه حربي کافر مراد دي او په دویمه جمله کښې د ذوعهد نه ذمي کافر مراد دې نو دا حدیث د احنافو د مسلک خلاف نشو.ځکه چه احناف خوهم دا وائی که مسلمان حربي کافر قتل کړو.نو مسلمان به د هغې په مقابله کښې نشي قتل کولې

④ په حدیث کښې چه دکوم کافر ذکر دې نو دهغې نه د جاهلیت د زمانې کافر مقتول مراد دې یعنی کوم مسلمان چې په زمانه د جاهلیت کښې څوک کافر قتل کړی وی نو د اسلام نه پس به مسلمان قاتل د جاهلیت د دور کافر مقتول په مقابله کښې نشي قتلولولې.اود دې دعوی دلیل دا دې چه نبي کریم دا حدیث د حجة الوداع په خطبه کښې فرمائیلی وو.هغه داسې چه د خزاعه قبیلې یو کس د هذیل قبیلې یو کس په زمانه د جاهلیت کښې قتل کړې وو.نو نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چې ﴿الاان کل ذمرکان فی الجاهلیة فهوموضوع تحت قدمی هاتین!لایقتل مسلم بکافرولاذوعهد فی عهده﴾دا ټول تفصیل د احکام القرآن للجصاص نه په تسهیل او اختصار سره ماخوذ دي (احکام القرآن (۱ جلد ۲۰۱، ۲۰۰)

سړې د ښځه په بدله کښې قصاص کول: - دحضرت حسن بصری ؒ او حضرت عطاء ؒ قول دادې چه سړې به د ښځې بدله کښې نشي قتلولې او د لیل پورتنې آیت مبارک پیش کوی خود جمهورو علماء کرامو دې کښې اختلاف دې.ځکه چه سورة مائده آیت مبارک عام دې.هغې کښې دی چه (النَّفْسَ بِالنَّفْسِ).او ددې نه علاوه حدیث پاک هم دې چه (المسلمون تتکافادماءهم) [1] دمسلمانانو وینې خپلو کښې برابر دی.د حضرت لیث ؒ مذهب دې چه خاوند ښځه اووژنی نو خاص کر هغه دې د هغې بدله کښې نشي قصاص کولې

سړې د ښځې بدله کښې قصاص کول

مسلک حنفي:- مسلک حنفی:- د احنافو په نیز به د ښځې په مقابله کښې سړې قصاص کولې شی (التفسیرات الاحمدیة (صفحه ۵۰)-

د یو مقتول په بدله کښې ټول قاتلان قصاص کول:-د څلورو وارو امامانو او جمهورو مذهب دادې که ډیرو خلقو یو مسلمان قتل کړو نو ټول به ددې یوکس بدله کښې قتلولې شی دحضرت عمرفاروق ؓ دورخلافت کښې ډیرو کسانو یو سړې اووژلو نو حضرت عمرفاروق ؓ هغه ټول ددې یو سړی بدله کښې قتل کړل او وې فرمائیل که د صنعاء کلی خلق ټول دې قتل کښې شریک وې نو ما به ټول وژل [2]

ددوی ددې فرمان خلاف ددوی په دور کښې یو صحابي هم او نکړل.نو په دې خبره د ټولو اجماع شوه.خو د امام احمد ؒ نه مروی دی،دوی فرمائی چه دیو بدله کښې دې صرف یو قتل کړې شی زیات نه.حضرت معاذ ؓ،حضرت ابن زبیر ؓ،حضر ت عبدالملک بن مروان ؒ،حضرت زهری ؒ،حضرت ابن سیرین ؒ،حبیب بن ابی ثابت ؒ نه هم دا مروی دی.ابن المنذری ؓ فرمائی چه صحیح قول هم دادې:د یو مقتول په بدله کښې دیو جماعت د قتل کولو دلیل نشته دې اوحضرت ابن زبیر ؓ نه داثابت دی چه هغوئ دامسئله نه منی.اوس چه کله صحابه کرامو کښې اختلاف شو نو مسئله زیر غور شوه.

قوله تعالی:- فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ اَخِيْهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌۢ بِالْمَعْرُوْفِ وَاَدَآءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍ

د معافئ په صورت کښې فدیه په کومه طریقې سره ادا کول: - بیا فرمائی چه دا بله خبره ده چه یو قاتل ته د مقتول یو وارث څه حصه معاف کړی یعنی د قتل بدله کښې هغه دیت قبول کړی یا دیت هم د خپلې حصې پریږدی اوصفا صفا معافی اوکړی.که هغه په دیت باندې راضي شی نو په قاتل دې مشکل نه راولی.بلکه په ښۀ طریقه دې وصول کړی او قاتل ته هم پکار دی چه په ښه طریقه دې ادا کړی حیلې

---

[1]) ابوداود کتاب الجهاد باب فی السریة ترد علی اهل العسکر: ۲۷۵۱ وهو حدیث حسن)-

[2]) الموطا ۸۷۱/۲ ح/۱۶۸۸،وهو صحیح)-

اوبهانې دې نه کوي.

د دیت په صورت کښې د قاتل رضا مندي:- دامام مالک رحمه الله مشهور مذهب اود امام ابوحنیفه رحمه الله اوددوی د شاګردانو اوامام شافعي رحمه الله اوامام احمد رحمه الله دیو روایت مطابق د دوی مذهب دا دې چه د مقتول اولیاء دیت پرېږدي نوپه دیت راضي کیدل په هغه وخت کښې جائز دي چه کله قاتل پخپله هم په دې راضي وي.خو نور بزرګان فرمائي چه دې کښې دقاتل راضي کیدل شرط نه دي.

په دیت ورکولو کښې د قاتل رضا شرط دې

مسلک حنفي:- د احنافو مسلک دا دې دیت اخستل به هغه په هغه وخت کښې جائز وي چه قاتل په دیت ورکولو باندې هم راضي اوکه قاتل په دیت ورکولو راضي نه وي نو بیا د دیت اخستل جائز نه دي (احکام القرآن للجصاص (۱۰۱/۲))۔

د ښځې په معافۍ سره د قصاص ساقطیدل:- دسلفو یوجماعت وائي که ښځې قصاص معاف کړي او په دیت باندې راضي شي نو ددې اعتبار نشته دې.د حسن رحمه الله ،قتاده رحمه الله ،ابن شبرمه رحمه الله او اوزاعي رحمه الله همدا مذهب دې.خو باقي علماء دین ددې خلاف دي.هغوئ فرمائي که یو ښځې په دیت باندې رضامندي ظاهره کړه نو قصاص به ختم شي.

د ښځې په معافۍ سره د قصاص ساقطیدل

مسلک حنفي:- په احکام القران کښې د عهد فاروقي یوه واقعه نقل شوې ده چه د عمر فاروق رضی الله عنه په دور خلافت کښې یو کس قتل اوکړو نو د مقتول اولیاؤ د قصاص مطالبه اوکړه په دې کښې د مقتول خور راغله او وې وئیل چه ما قاتل معاف کړې دې په حقیقت کښې قاتل د مقتول اوښې یعنې د خور خاوند وو نو عمر فاروق رضی الله عنه اوفرمائیل قاتل د قصاص نه بچ شو ددې نه معلومه شوه چه د ښځې په معافۍ باندې هم قصاص ساقطیږي (احکام القران للظفر احمد عثماني (۱۱۱)۔

قوله تعالی:-ذٰلِكَ تَخْفِيفٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ

په قتل عمد کښې د دیت اخستلو جواز مهرباني ده:- بیا فرمائي چه قتل عمد کښې دیت اخستل دا دالله ﷻ د طرفنه تخفیف او مهرباني ده.مخکښې امتونو ته دا اختیار نه وو.حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائي چه بني اسرائیلو باندې قصاص فرض وو خوهغوئ ته دقصاص معاف کولو او دیت اخستلو اجازت نه وو.خو په دې امت باندې دا مهرباني اوشوه چه دیت اخستل هم جائز شو نو دلته درې څیزونه شو،قصاص دیت او معافي.مخکښې امتونو کښې صرف قصاص او معافي وه دیت نه وو.څینې خلق وائي چه اهل تورات دپاره صرف قصاص او معافي وه او اهل انجیل دپاره صرف معافي وه.

فَمَنِ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ

د دیت اخستلو نه پس بدله اخستلو سزا - بیا فرمائي چه کوم کس دیت یعنې جرمانې اخستلو نه پس یا دیت قبلولونه پس زیاتي اوکړي نو هغه دپاره دردناک عذاب دې.لکه دیت هم واخلي او بیا د قتل کولو هم اراده اوکړي وغیره.

د مقتول ولي یا مجروح ته د درې خبرو اختیار:- حضرت نبي کریم ﷺ فرمائي چه دکوم کس مقتول یا مجروح وي نو هغه ته دریو خبرو کښې یو اختیارول پکاردي یا دې قصاص یعنې بدله واخلي یا دې معافي اوکړي یا دې دیت یعنې جرمانه واخلي اوکه بل څه کول غواړي نو هغه منع کړئ.دې کښې په یو

څیزباندې د رضامندنې نه پس چه څوک زیاتې اوکړي نو هغه دپاره همیشه جهنم عذاب دې.(۱) بل روایت کښې دي چه چا دیت واخستلو اوبیا ئې قتل اوکړو نو هغه نه به دیت نه اخلم بلکه هغه به قتل کوم.(۲)

قوله تعالى:- وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ

په قصاص کښې ژوند دې: بیا فرمائي چه اې عقلمندو ستاسو دپاره قصاص کښې انساني ژوند دې. دې کښې عظیم حکمت دې. اګر چه په ظاهره دامعلومیږي چه دیو بدله کښې یو قتل شي نو دوه مړۀ شول خو که تاسو په دې سوچ اوکړئ نو داد ژوند سبب دې. قاتل ته به پخپله خیال راشي که څه هغه قتل کړم نو بیا به زه هم قتلولې شم نو هغه به ددې فعل نه منع شي او دې سره به دوه سړي د قتل نه بچ شي. مخکښې کتابونو کښې هم دا خبره بیان شوې وه چه (القتل انفى للقتل) قتل قتل لره منع کوي. خو قران پاک کښې ډیر صفا او فصاحت او بلاغت سره دا مضمون بیان شوې دې.

قصاص د ګناه نه د بچ کیدو سبب دې:- بیا فرمائي چه دا ستاسو د بچ کیدو یو سبب دې. یو خو به دالله ﷻ دنافرمانئ نهبچ پاتې شئ او بل به یو کس بل نه قتلوي. په مخ دزمکې به امن وامان وي. تقوی دټولو نیکو کولو او ټولو بدو پریخودو نوم دې.

كُتِبَ | عَلَيْكُمْ | اِذَا حَضَرَ | اَحَدَكُمُ | الْمَوْتُ | اِنْ تَرَكَ خَيْرًا
فرض کړې شوې دې | په تاسو باندې | کله چې حاضر شي | یو لتا سونه | مرګ | که پرېښودوئې مال
په تاسو فرض شوې دی که په تاسو کښې چاته د مرګ وخت راشي نو که مال ترې پاتې کیږي

الْوَصِيَّةُ | لِلْوَالِدَيْنِ | وَالْاَقْرَبِيْنَ | بِالْمَعْرُوْفِ | حَقًّا
وصیت کول | دپاره دمور پلار | او دپاره دنورو رشته دارانو | په ښۀ طریقې سره | داحق دې |
هغه دې د مورپلار اود (نورو) خپلوانو په حق کښې په مناسب طریقه وصیت کوي دا (حکم) ضروري دې

عَلَى الْمُتَّقِيْنَ | فَمَنْ بَدَّلَهٗ | بَعْدَ مَا | سَمِعَهٗ | فَاِنَّمَآ
په پرهیزګارانو باند | نوچاچې بدل کړو داوصیت | روستو دهغې نه | چې واني وریدو هغه | نو بیشکه چې
د پرهیزګارانو دپاره | بیا څوک چې داوصیت د اوریدو نه پس بدل کړي او د خپل طرف نه په کمې زیاتې اوکړي

اِثْمُهٗ | عَلَى الَّذِيْنَ | يُبَدِّلُوْنَهٗ | اِنَّ اللّٰهَ | سَمِيْعٌ | عَلِيْمٌ
ګناه دهغې | په هغه چاباندې ده | چې بدلوي هغه وصیت | بیشکه چې الله | دهرڅه اوریدونکې | اوپه څه پوهه دې
نو ګناه به ئې دبدلونکې په ذمه وي بیشکه الله هرڅه آوري (څوک ته وصیت پټولې نشي) اوبه هرڅۀ پوهه دې

فَمَنْ | خَافَ | مِنْ مُّوْصٍ | جَنَفًا | اَوْ اِثْمًا
البته هغه څوک | چې اویریدو | دوصیت کونکې نه | چې په خطاسره | یائې قصدا بې انصافي کړې وي
خوکه چا سره دا ویره وه چې وصیت کونکې (په قصدسره یا په غلطئ کښې) ظلم یا ګناه کړې وه

فَاَصْلَحَ | بَيْنَهُمْ | فَلَآ اِثْمَ | عَلَيْهِ | اِنَّ اللّٰهَ | غَفُوْرٌ
نوا صلاح ئې اوکړه | په منځ دهغوئ کښې | نو نشته | ګناه | په هغه باندې | بې شکه الله | بښونکې |
او (دمیراث خورو) ئې روغه راوسته نو په هغه هیڅ ګناه نشته | بیشکه الله بښونکې (د ګناهونودې)

(۱) ابوداود كتاب الديات باب الامام يامر بالعفو في الدم : ٤٤٩٦، ابن ماجة، كتاب الديات باب من قتل له قتيل فهو ٢٦٢٣)-

(۲) ابوداود كتاب الديات باب من قتل بعد اخذ الدية: ٤٥٠٧)-

رَّحِيْمٌ ﴿۱۸۲﴾
مهربان دې | اے |
مهربان دې |

دوصيت حكم اومنسوخيت:- دې ايت مبارک کښې مور پلار او رشته دارو دپاره د وصيت حکم بيانيږي د صحيح اقوالو مطابق دميراث حکم نه مخکښې دا واجب وو.خود ميراث احکامو د وصيت حکم منسوخ کړو.هروارث به د وصيت نه بغير خپله مقرره حصه اخلي.سنن وغيره کښې حضرت عمرو بن خارجه ﷺ نه روايت دې،فرمائي چه ما حضرت نبي کريم ﷺ نه خطبه کښې واوريدل چه الله ﷻ هر حقدار ته دهغه حق رسولې دې.اوس وارث دپاره وصيت نشته دې.(۱)

حضرت ابن عباس ﷺ د سورة بقره تلاوت کوی او کله چه دې آيت مبارک ته رارسی نو فرمائي چه دا آيت مبارک منسوخ دې.(مسند احمد).(۲)

د وصيت حكم منسوخ كيدل:- حضرت ابن عباس ﷺ نه داهم مروی دی چه اول مور پلار سره بل څوک رشته دار وارث نه وو.باقي رشته دارو دپاره صرف وصيت وو.بيا د ميراث آيت نازل شو.او يوه حصه مال کښې دوصيت اختيار باقي پاتې شو.ددې آيت مبارک حکم منسوخ کولو والاآيت ﴿لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ﴾ الخ دې.حضرت ابن عمر ﷺ،حضرت ابوموسي ﷺ،سعيد بن مسيب رحمه الله،حسن رحمه الله،مجاهد رحمه الله،عطاء رحمه الله،سعيدبن جبير رحمه الله،محمد بن سيرين رحمه الله عکرمه بن زيد رحمه الله،اسلم بن ربيع رحمه الله،انس رحمه الله،قتادة رحمه الله سدي رحمه الله،مقاتل بن حيان رحمه الله،طاؤس رحمه الله،ابراهيم نخعي رحمه الله،شريح رحمه الله،ضحاک رحمه الله اوزهري رحمه الله داټول حضرات وائي چه دا آيت مبارک منسوخ دې.خو ددې باوجود تعجب دې چه امام رازي رحمه الله خپل تفسير كبير كښې ابومسلم اصفهاني نه دا نقل کوی چه دا آيت مبارک نه دې منسوخ بلکه دا آيت مبارک د ميراث د آيت تفسير دې.

قوله تعالى:- كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ

د وصيت د ايت مفهوم:- اود ايت مبارک مطلب دادې چه تاسو باندې وصيت فرض کړې شوې دې او ددې بيان ايت ﴿يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ﴾ کښې دې.اوهم دا قول د اکثرو مفسرينو او فقهاء کرامو دې ځينې وائي چه د وصيت حکم د وارثانو حق کښې منسوخ دې خو چه د چا حصه مقرر نه ده دهغوئ حق کښې ثابت ده.حضرت ابن عباس ﷺ،حضرت حسن رحمه الله،مسروق رحمه الله،طاؤس رحمه الله،ضحاک رحمه الله،مسلم بن يسار رحمه الله اوعلاء بن زياد رحمه الله نه هم دا مذهب منقول دې.خه وايم چه سعيد بن جبير،ربيع بن انس،قتاده او مقاتل بن حيان هم دا وائي خو ددې حضراتو دقول په بناء د روستو فقهاء کرامو اصلاح کښې دا آيت مبارک منسوخ نه دې ځکه چه د ميراث آيت سره هغه خلق خو دی حکم سره مخصوص شو چه دهغوئ حصه شريعت پخپله مقرر کړې ده.او چه کوم ددې آيت مبارک لحاظ سره وصيت کښې داخل وو ځکه چه رشته دار عام دی که دهغوئ حصه مقرر وه او که نه.نو اوس وصيت هغه چا دپاره شو چه کوم وارثان نه دی.اوچه کوم وارثان دی نودهغوئ حق کښې پاتې نشو.داقول اود ځينې نورو حضراتو نه دا قول نقل دې چه د وصيت حکم داسلام شروع کښې وو اوهغه هم غير ضروری،د دوارو مطلب تقريباً يو دی.

خوکوم خلق چه دوصيت دې حکم ته واجب وائي کوم چې د عبارت د روانئ او سياق کلام نه معلوميږي، د هغوی په نزد خو دا آيت مبارک منسوخ شوې دې لکه څنګه چه دا کثرو مفسرينو او فقهاء کرامو قول

---

(۱) ترمذی کتاب الوصايا باب ماجاء لاوصية لوارث : ۲۱۲۱،وهو حسن،نسائي : ۳۶۷۱)۔

(۲) حاکم : ۲۷۳/۲،ح/۳۰۸۳،وسنن ابي داود: ۲۸۶۹ وسنده حسن)۔

دي.مور پلار او وراثت والو رشته دارو دپاره وصیت کول بالاجماع منسوخ دي بلکه ممنوع دي.حدیث پاک کښې راغلی دی چه الله ﷻ هر حقدار ته دهغه حق ورکړې دې او اوس وراثت دپاره وصیت نشته دي.د میراث د آیت مبارک حکم مستقل دي.او دالله ﷻ د طرفنه هغه واجب او فرض دي.د ذوی الفروض او عصبات حصه مقرر ده.او ددې نه ددې آیت مبارک حکم کلیة ختم شو،

د غیر ذوی الفروض دپاره د وصیت جواز:- باقی پاتې شوهغه رشته دار چه دهغوئ د وراثت حصه مقرر نه ده نو هغوئ دپاره دریمه حصه مال کښې وصیت کول مستحب دی.څه خو د دې حکم ددې آیت مبارک نه معلومیږی او څه حدیث پاک کښې راغلی دی.

د وصیت لیکلو حکم:- بخاری شریف او مسلم شریف کښې حضرت ابن عمر ﷺ نه مروی دی چه حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه یو سړی مسلمان دپاره جائز نه دی چه هغه سره څه څیز وی اوهغه ددې وصیت کول غواړی نو دوه شپې دې هم بغیر وصیت نه نه کوی.راوی دحدیث دحضرت عمرفاروق ﷺ څوئې فرمائی چه ددې فرمان آوریدو نه پس خوما یو شپه هم بغیر وصیت نه نه ده تیره کړې.([1])

رشته دارو او خپلوانو سره سلوک باره کښې ډیر آیتونه او احادیث موجود دی یو حدیث پاک کښې دی چه الله ﷻ فرمائی چه ائې ابن آدم ته چه کوم مال خما لار کښې خرچ کوې نو څه به دهغې په وجه تا پاکوم او ستا د مرګ نه پس به هم تا دخپلو نیکوبندګانو د دعاګانو سبب جوړوم ([2])

قوله تعالی:- اِنۡ تَرَكَ خَيۡرَا ۖ ۚالۡوَصِيَّةُ لِلۡوَالِدَيۡنِ وَالۡاَقۡرَبِيۡنَ بِالۡمَعۡرُوۡفِ ۚ

د ((خیر)) نه مراد:-دلته د ((خَيۡرًا)) نه مراد مال دي.اکثر جلیل القدر مفسرینو نه هم دا تفسیر نقل دي.د خینو مفسرینو خو دا قول دي چه مال که هغه ډیر وی او که لږ وی دهغې وصیت مشروع دي لکه څنګه چه میراث په لږ مال کښې هم دي او په ډیر مال کښې هم.ځینې وائی چه د وصیت حکم په هغه وخت کښې دې چه کله مال زیات وی.حضرت علی ﷺ ته ذکر کیږی چه یو قریشی مړ شوېدې اود هغه میراث کښې درې څلور سوه دیناره دی.اوهغه څه وصیت نه دې کړې.دوی اوفرمائیل چه دا رقم د وصیت قابل نه دې.الله ﷻ ﴿اِنۡ تَرَكَ خَيۡرًا﴾ فرمائیلی دی.

یوبل روایت کښې دی چه حضرت علی ﷺ دیو بیمار تپوس ته ورغلو.هغه ته چا اووئیل چه وصیت اوکړه وصیت کښې خیر دې.او ته خو لږ مال پریږدې او خپل اولاد دپاره ئې پریږدې.حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه چا نه شپیته دیناره پاتې نشو نو هغه ﴿خَيۡرًا﴾پرې نه خودو.یعنی په هغه وصیت نشته دې.طاؤس اتیا دیناره وائی.قتاده یو زر دیناره ښائی.

د معروف نه مراد:- په ایت کښې د معروف نه مراد نرمی او احسان دي.حضرت حسن رحمه الله فرمائی چه وصیت کول په هر مسلمان ضروری دي.که وصیت جائز کو ی او که ناجائز.او وارثانو ته دې نقصان نه رسوی.اسراف او فضول خرچی دې هم نه کوی.

د سعد بن ابی وقاص ﷺ اکثره حصه مال وصیت کولو درخواست:- بخاری او مسلم شریف کښې دی چه حضرت سعد ﷺ اووئیل یارسول الله ﷺ څه مالدار یم او خما وارثه صرف یو جینئ ده.نو تاسو اجازت راکړئی چه څه د خپل دریو حصو مال وصیت اوکړم.حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه نه.وې وئیل چه د نیم مال د وصیت اجازت راکړئی.حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه نه.وې وئیل چه دیو حصې مال وصیت کولو اجازت راکړئی.حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه خیردې د یوې حصې مال وصیت اوکړه

---

[1]) صحیح بخاری کتاب الوصایا باب الوصایا: ۲۸۳۸،صحیح مسلم: ۱۶۲۷)-

[2]) عبد بن حمید فی مسنده : ۷۷۹،ابن ماجة: ۲۷۱۰ ،وسنن الدار قطنی : ۱۴۸/۴)-

اودا هم ډیر دي. تاته پکار دی چه خپل ځان نه روستو خپل وارثان مالدار پریږدې دا بهتر ده ددې نه چه ته هغوی فقیران پریږدې چه نورو ته لاس نیسی.(¹)

په وصیت کښې د ابن عباس ﷺ رائې:- صحیح بخاری کښې دی، حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه کاش خلق دریمې حصه پریږدی او ځلورمې حصې ته راشی ځکه چه حضرت نبی کریم ﷺ د یوې حصې اجازت ورکړې دې او دائې فرمائیلی دی چه دریمه حصه زیاته ده.(²)

دعهد نبوی یوه واقعه:- مسند احمد کښې دی چه د حنظله بن حزیم بن خضیه نیکه خضیه دیو یتیم بچې دپاره چه هغه سره ئې پرورش شوې وو د سلو اوښانو وصیت اوکړو. ددوی په اولاد دا ښه او نه لګیدل دا معامله حضرت نبی کریم ته راغله. حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه نه نه نه صدقه کښې پنځه ورکړه، لس ورکړه، پنځلس ورکړه، شل ورکړه، پنځویشت ورکړه، دیرش ورکړه، پنځه دیرش ورکړه اوکه په دې هم نه منی نو بیا زیات نه زیات ځلویښت ورکړه. الخ.(³)

قوله تعالی:- فَمَنۢ بَدَّلَهُۥ بَعۡدَمَا سَمِعَهُۥ فَإِنَّمَآ إِثۡمُهُۥ عَلَى ٱلَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُۥٓۚ

د وصیت بدلولو ګناه:- بیا فرمائی چه کوم سړې وصیت بدل کړی، هغه کمې زیاتې اوکړی یا وصیت پټ کړی نو ددې ګناه بدلولو والا باندې ده. د مړده اجر به د الله ﷻ په ذمه ثابت وی، الله ﷻ ته دوصیت کولو والا دوصیت اصلیت معلوم دې. اود بدلولو والا بدلون هم. نه خو هغه ذات نه څه آواز پټ دې او نه څه راز. دجنف معنی خطا یا غلطی ده. لکه یو وارث ته په څه طریقه زیات ورکول. لکه وې وئیل چه فلانې څیز دې په فلانې په دومره دومره قیمت خرڅ کړې شی و غیره. اوس که په طور د غلطئ او خطا وی یا د محبت او شفقت په وجه بغیر د څه ارادې نه داسې حرکت اوکړی یا دګناه په طور وی نو وصی ته دې بدلون کښې څه ګناه نشته دې. وصیت دې د شرعی احکامو مطابق جاری کړی چه مړده هم دالله ﷻ د عذاب نه بچ شی اوحقدارته حق هم ملاؤ شی. او دې سره به شرعی وصیت هم پو راشی. نوداسې حالت کښې په بدلولو والا باندې څه ګناه نشته یا حرج نشته، والله اعلم.

دظالم صدقه نه قبلیږی:- ابن ابی حاتم کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائی په ژوند کښې ظلم کولو نه پس دصدقې کولو والا صدقه به داشان واپس کیږی لکه څنګه چه د مرګ وخت کښې د مړده صدقه واپس کیږی، دا حدیث پاک ابن مردویه کښې هم مروی دې.

د روایت تضعیف:- ابن ابی حاتم فرمائی چه ولید بن یزید چه ددې حدیث پاک راوی دې هغه دې کښې غلطی کړې ده. اصل کښې داکلام د حضرت عروه دې، ولید بن مسلم د اوزاعی نه روایت کړې دې او عرونه ئې مخکښې سند نه دې بوتلې. ابن مردویه هم یو مرفوع حدیث پاک کښې په روایت دابن عباس ﷺ بیان کوی چه دوصیت کمې زیاتې لویه ګناه ده.(⁴) خوددې حدیث پاک مرفوع کیدو کښې کلام دې.

د ګناه د وصیت خرابی:- دې باره کښې د تولو نه صحیح حدیث هغه دې چه کوم مسند عبدالرزاق کښې په روایت د حضرت ابوهریره ﷺ مروی دی چه حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه یو سړې اویا کالو پورې د نیکو خلقو په شان اعمال کوی خوپه وصیت کښې ظلم اوکړی اوپه بدود خاتمې په و جه جهنمی شی. او شی اودې جنتی شی. بیا حضرت ابوهریره ﷺ فرمائی که غواړئی نو د قران پاک دا آیت مبارک اولولئ:

(¹) صحیح بخاری کتاب الوصایا باب ان یترک ورثته اغنیاء : ۲۷۴۲، صحیح مسلم: کتاب الوصایا: ۱۶۲۸)-

(²) صحیح بخاری کتاب الوصایا باب ان یترک ورثته اغنیاء : ۲۷۷۳)-

(³) احمد: ۶۷/۵، سنده حسن)-

(⁴) النسائی فی الکبری : ۳۲۰/۶، بسند صحیح عن ابن عباس موقوفا والبیهقی : ۲۷۱/۶، وغیره مرفوعا)-

(تِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ فَلَا تَعْتَدُوْهَا) يعنى دا د الله ﷻ مقرر شوى حدونه دى ددې نه مخکښې مه ځئ.[1]

يَاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ

| اے هغه کسانو | چې ايمان مو راوړې دې | فرض کړې شوې | په تاسو باندې | روژې |

| اې مومنانو په تاسو روژه فرض کړې شوې ده (او د روزې فرضيت څه نوې خبره نه ده بلکه)

كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ

لکه څنګه چې | فرض کړې شوې وې | په هغه کسانو باندې | چې مخکښې ستاسو نه وو | اميد دې چې تاسو

لکه چې ستاسو نه مخکښې په نورو امتونو باندې فرض کړې شوې وه | اميد دې چې (په روژه ساتلو به)

تَتَّقُوْنَ ۝ اَيَّامًا مَّعْدُوْدٰتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيْضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ

تقوى دار شئ | يو څو ورځې | شمارلې شوى | پس هغه څوك | چې وى ستاسو نه | مريض | يا په سفر

تاسو پرهيزګار شئ | روژې د شمير يو څو ورځې دى | نو که په تاسو کښې څوک ناجوړه وى يا په سفر کښې وى

فَعِدَّةٌ مِّنْ اَيَّامٍ اُخَرَ وَعَلَى الَّذِيْنَ يُطِيْقُوْنَهٗ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِيْنٍ

نو شمار | دورځو | نورو نه | او په هغه کسانو | چې طاقت لرى د روژونيولو | فديه ده | خوراك ديو مسكين |

نو هغه دې په نورو ورځو کښې دغه شمير پوره کړى | او څوک چې د روژې طاقت نه لرى (او ونه نې نيسى) نو هغه دې فديه ورکوى (د يوې روژې په بدل کښې) يو مسکين ته (په مړه خيټه خوراک

فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَّهٗ وَاَنْ تَصُوْمُوْا

اوهغه څوك | چې په خپله خوښه اوکړى | څه نيکى | نو دغه | بهتره ده | دهغه دپاره | او چې روژه اونيسئ

او څوک چې په خپله خيرات ورکوى | نو دا دهغه دپاره ډيره ښه ده | او که تاسو (د فديه په ځائې) روژه اونيسئ

خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ۝

دا بهتره ده | ستاسو دپاره | که چرى تاسو | پوهيږئ |

دا ستاسو دپاره ډيره غوره ده | که تاسو (ددې په مصلحتونو) پوهيږئ |

قوله تعالى:- يَاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ

دروژې فرضيت او مقصد: الله ﷻ ددې امت ايماندار مخاطب کوى اودوى ته حکم کوى چه روژې نيسئ. دروژې معنى دالله ﷻ دفرمان منل خالص نيت سره اودخوراك څکاك اودجماع نه منع کيدل دى. پدې کښې دا فائده ده چه دانسان نفس پاك صفا شى. دخرابو کارونو او غلطو اخلاقو نه انسان بچ شى.

قوله تعالى:- كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ

روژه په پخوانو امتونو هم فرض وه:- دې حکم سره فرمائى چه دا حکم صرف په تاسو باندې نه دې بلکه ستاسو نه مخکښې خلقو ته هم د روژو حکم وو. ددې بيان نه دا هم مقصد دې چه داامت په دې فريضه کښې د مخکښې امتونو نه روستو پاتې نشى. لکه فرمائى چه ﴿ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَّمِنْهَاجًا ﴾ يعنى د

[1] سنن ابي داود : ۲۸۶۷، وغيره. وسنده حسن، شهر بن حوشب حسن الحديث)-

هر یوامت دپاره مونږ یوه طریقه او لاره مقرر کړې ده.که الله ﷻ غوښتلې نو تاسو به ئې یوامت جوړ کړې وې.لیکن هغه تاسو باندې آزمیښت کوی اوتاسو ته پکار دی چه په نیکو کښې سبقت اوکړئی.دلته دا هم فرمائی چه په تاسو باندې روژې هغه شان فرض شوې دی چه څنګه ستاسونه مخکښې امتونو باندې وې.

روژې سره نفسانی خواهشات کمزوری کیږی:- روژې سره بدن پاکیږی.اود شیطانی لارونه منع کیږی .بخاری او مسلم کښې دی چه نبی کریم ﷺ فرمائی چه انې خوانانو ! په تاسو کښې چه دچا دنکاح کولو طاقت وی هغه دې نکاح اوکړی او چه دچا طاقت نه وی نو هغه دې روژې نیسی.ځکه چه جوش سړوی.(۱)

قوله تعالی:- أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ

د روژو شمیر:- بیا د روژو مقدار بیانیږی چه دا څو ورځې وی چه هسې نه په دې سره تنګ شی او ددې د اداکولو نه عاجزه شی بلکه شوق سره دالله ﷻ دا فریضه اداکړی.مخکښې څو هره میاشت کښې د دریو روژو حکم اوشو،بیا هغه حکم منسوخ شو.ددې مفصل بیان رازی.انشاء الله.

په مخکنو امتونو باندې د فرض روژو شمیر:- ① حضرت معاذ ؓ،حضرت ابن مسعود ؓ،حضرت ابن عباس ؓ،حضرت عطاء رحمه الله او حضرت قتاده رحمه الله او دحضرت ضحاك رحمه الله فرمان دې چه د حضرت نوح علیه السلام دزمانې نه په هره میاشت کښې د دریو روژو حکم وو.بیا د نبی کریم ﷺ دامت دپاره دا بدل کړې شو او په دې باندې ددې مبارکې میاشتې رمضان روژې فرض شوې.② حضرت حسن بصری رحمه الله فرمائی چه په مخکښو امتونو باندې هم د یو میاشتې کاملې روژې فرض وې.یو مرفوع حدیث کښې دی چه درمضان روژې تاسو نه مخکښې امتونو باندې فرض وې.حضرت ابن عمر ؓ فرمائی چه مخکښو امتونو نه مراد اهل کتاب دی.

قوله تعالی:- وَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ

د بیماراو مسافر دپاره د روژې رخصت:- بیا بیان کیږی چه کوم سړې په میاشت د رمضان کښې بیمار وی یا په سفر کښې وی نو هغه دې په دې حالت کښې روژې پریږدی (یعنی روژې دې نه نیسی) مشقت دې نه اوچتوی اودې نه پس دې په نورو ورځو کښې چه کله هغه عذر ختم شی قضا راوړی.او دا سلام په شروع کښې چه کوم یو کس تندرست وو اومسافر نه وو نو هغه ته هم اختیار وو که هغه روژې نیسی او که نه نیسی خو فدیه کښې به یو مسکین ته خوراك ورکوی،که یو نه زیاتو ته خوراك ورکړې نو روژه نیول د فدیې ورکولو نه بهتررو.حضرت ابن مسعود ؓ،حضرت مجاهد رحمه الله،حضرت طاؤس رحمه الله او حضرت مقاتل رحمه الله وغیره هم دا فرمائی.

په مانځه کښې درې تبدیلئ:- مسند احمد کښې دحضرت معاذ بن جبل ؓ نه روایت دې چه دمونځ او دروژې درې حالتونه بدل شو.① چه شپاړس میاشتو پورې نبی کریم ﷺ مدینه منوره کښې بیت المقدس طرفته مونځ اوکړو.بیا د ﴿ قَدْ نَرَىٰ ﴾ آیت نازل شو او مکې طرفته نبی کریم ﷺ مخ واړولو.② حضرت عبدالله بن زید ؓ د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او عرض ئې اوکړو چه یارسول الله ﷺ ما خوب کښې اولیدل او داسې لګه چه هغه خوب د بیدارئی حالت کښې وو،چه یو سړی د شین رنګ جامه اغوستې ده او قبلې طرفته متوجه دې او وائی چه ﴿ الله اکبرالله اکبراشهدان لااله الاالله ﴾،دوه ځل.غرض هم داشان اذان ئې پوره کړو،بیا لږ وخت پس هغه تکبیر اووئیل چه په هغې کښې ﴿ قدقامت

(۱) صحیح بخاری کتاب النکاح باب من لم یستطع الباء فلیصم: ٥٠٦٦،صحیح مسلم: ١٤٠٠)-

الصلوة ﴾ هم دوه خل اوونیلې شو.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه بلال ته دا اوښائې هغه به اذان کوی.نو دټولو نه مخکښې حضرت بلال ﷺ اذان اوکړو.دویم روایت کښې دی چه حضرت عمر فاروق ﷺ هم راغلو او خپل خوب ئې بیان کړې وو لیکن ددې نه مخکښې حضرت زید راغلې وو.

③ چه مخکښې دا دستور وو چه نبی کریم ﷺ به امامت کولو او یوسړې به راغلو او هغه به تپوس اوکړو چه څو رکعته شوی دی،نو هغه بل سړی به آواز ورکړو چه دومره رکعتونه شوی دی.نو هغه به (مخکښې شوی) رکعتونه ادا کړل اوبیا به د نبی کریم ﷺ سره شامل شو.حضرت معاذ ﷺ یو وار راغلو او وې وئیل چه څه نبی کریم ﷺ په کوم حالت کښې اووینم او کوم مونځ شوې وی نو هغه به د نبی کریم ﷺ دسلام نه روستو ادا کړم.نبی کریم ﷺ چه کله هغه اوکتلو نو وې فرمائیل چه معاذ ﷺ ستاسو دپاره دایو ښه طریقه راوښکله.تاسو هم اوس داسې کوئی.دادرې تبدیلئ خو په مونځ کښې شوې اوس دروژو تبدیلئ واورئی.

په روژو کښې درې تبدیلئ :- ①چه نبی کریم ﷺ کله مدینې ته راغلو نو هره میاشت کښې به ئې درې روژې نیولې.او د عاشورې روژه به ئې نیوله.بیا الله ﷻ ﴿ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ ﴾ نازل کړو اود رمضان روژې فرض کړې شوې.② چه څوك غواړی نو روژې دې نیسی او که څوك غواړی نو نه دې نیسی او فدیه دې ورکړی.بیا دا آیت نازل شو چه ﴿ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ ﴾ تاسوکښې چه کوم سړې د رمضان په میاشت کښې دقیام په حالت کښې وی (یعنی په خپل مقام کښې وی) نو هغه دې روژې نیسی.چه کوم سړې مقیم وی،مسافر نه وی،تندرست وی،بیمار نه وی،په هغه باندې روژې نیول ضروری شو.خو د بیمار اومسافر دپاره اجازت دې او داسې بوډا چه معذور وی او د روژونیولو طاقت ئې نه وی نو هغه ته هم اجازت دې.③(د روژه ماتی نه پس)په شروع کښې خوراك څکاك او ښځو له ورتلل او ورسره څملاستل جائز وو،که څملاستو او بیا به د شپې هم پاسیدو نو د ده دپاره به خوراك څکاك او جماع حرامه وه.

د ابوقیس ﷺ او حضرت عمر ﷺ واقعه:- بیاابو قیس صرمه نومې یو انصاری صحابی ﷺ ټوله ورځ کار اوکړو او ډیر ستړې کور ته راغلو.دماسخوتن مونځ ئې ادا کړو او خوب ورغلو،او په سبا ئې په نهره روژه اونیوله،اودده حالت ډیر خراب شو.نبی کریم ﷺ تپوس اوکړو چه څه خبره ده ؟ نو هغوی ورته ټوله واقعه بیان کړه.یو طرفته ده سره دا واقعه اوشوه او بل طرفته حضرت عمرفاروق ﷺ د اوده کیدو نه پس خپلې بی بی سره جماع اوکړه او د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضرشواو دخپل حسرت او افسوس اودخپل قصور اقرار ئې اوکړو،نو په دې باندې دا آیت چه ﴿ أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَىٰ نِسَائِكُمْ ﴾ نه تر﴿ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ﴾پورې نازل شو.او ماښام نه واخله تر دصبا صادق پورې د رمضان په شپه کښې د خوراك څکاك او ښځې سره د جماع کولو اجازت ملاؤشو.

بخاری اومسلم کښې دحضرت عائشه ﷺ نه روایت دې چه مخکښې د عاشورې روژه به نیولې شوه ،چه کله د رمضان فرضیت راغلو نو اوس ضروری نه ده،که څوک دا نیسی او که نه نیسی.دا دحضرت ابن عمر ﷺ او حضرت ابن مسعود ﷺ نه هم روایت دې.(1)

د ډیربوډا او حامله او مرضعې دپاره د روژې حکم : ﴿ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ ﴾ مطلب حضرت معاویه ﷺ دابیانوی چه د اسلام په شروع کښې چه به چا روژې نیول غوښتل روژه به ئې نیوله او چه چا به نه نیول غوښتل نو نه به ئې نیوله اودهرې ورځې په بدله کښې به ئې یو مسکین ته خوراك ورکولو.

د ایت منسوخیت:- حضرت سلمه بن اکوع ﷺ نه هم په صحیح بخاری کښې روایت راغلې دې چه ددې

(1) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة البقرة باب (یایهاالذین امنوا کتب علیکم الصیام.......) : ٤٥٠١،صحیح مسلم: ١١٢٥)–

ایت دنازلیدو نه پس چه کوم سرې غواړي افطار دې کوي او فدیه دې ورکوي تر دې پورې چه دې نه پس آیت ﴿ شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِیٓ ﴾ نازل شو اود آیت ﴿ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ ﴾ منسوخ شو.حضرت ابن عمر ﷺ هم دې آیت ته منسوخ وانی.([1])

د ابن عباس ﷺ په نیز عدم منسوخیت:- حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي چه دا نه دې منسوخ،ددې نه مراد هغه بوډاسړې او ښځه ده چه دهغه د روژې طاقت نه وی..([2]) ابن ابی لیلی وانی چه څه په رمضان کښې عطاء ﷫ له ورغلم نو ما اوکتل چه هغه خوراك کوی،چه څه ئې اولیدم نو وې فرمائیل چه دحضرت ابن عباس ﷺ قول دې چه دې آیت ړومبې آیت منسوخ کړو او اوس دا حکم صرف ډیرزیات کمزوری بوډا دپاره دې.

قوله تعالی:- وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ ۖ

د شیخ فانی د روژې حکم:حاصل دکلام دادې چه کوم سړې مقیم وی اوتندرست وی نو دهغه دپاره دا حکم نه دې بلکه هغه به روژې نیسی،خو که داسې بوډا،ډیر عمر والا کمزورنی وی چه دهغه د روژې نیولوطاقت نه وی نو هغه دې روژه نه نیسی اونه په هغه باندې قضا ضروری ده.لیکن که مالدار ه وی نو آیا هغه به کفاره ورکوی او که نه ؟ په دې کښې اختلاف دې.د حضرت امام شافعی ﷫ قول دې چه چونکه په ده کښې د روژې نیولو طاقت نشته نوپه دې وجه دې د بچی په شان دې.اوپه ده باندې کفاره هم نشته دې خکه چه الله ﷻ هیچا ته دهغه د طاقت نه زیات تکلیف نه ورکوی.دویم قول د حضرت امام شافعی ﷫ دا دې چه دده په ذمه کفاره ده اوداکثر علماء کرامو هم دا فیصله ده.حضرت ابن عباس ﷺ وغیره تفسیرونو نه هم دا ثابتیږی.

په شیخ فانی چه مالدار وی کفاره شته

مسلك حنفی:- احناف کثرالله سوادهم فرمائی چه چې شیخ فانی د فدیه ورکولو وس هم نه لري نو دې دې د الله ﷻ نه مغفرت او ښننه غواړي (الفقه الاسلامی وادلته (۲۸۷۱۲) واحکام القران للعثمانی ﷫ (۱۱۱)-

دحضرت امام بخاری خوښه مسئله دا ده چه هغه فرمائی چه ډیر عمر والا بوډا چه په هغه کښې د روژې نیولو طاقت نه وی نو هغه دې فدیه ورکړی،لکه څنګه چه حضرت انس بن مالك ﷺ په خپل بوډاوالی په آخری وختونوکښې وو.که بوډا کال دوه کاله پورې روژې او نه نیسی نود هرې ورځې په بدله کښې دې یومسکین ته خوراك تیار کړی او دیرشو مسکینانو ته دې ورکړی..([3])

د فدیه مقدار

مسلك حنفی:- د احنافو په نیز د یوې ورځې فدیه نیم صاع غنم یا د دې قیمت دې نیم صاع زمونږ د مروجه سیر اتیا تولو په حساب سره تقریبا پوکم دوه سیر جوړیږی د دې بازاری قیمت دې معلوم کړې شي او یو مسکین ته دې مالکانه حیثیت سره ورکړې شي یعنی چه هغه ئې مالك جوړ کړی (معارف القرآن تالیف مفتی محمد شفیع m (۴۴۷۱۱)-

د حاملې او مرضعې د روژې حکم:- هم دا شان حمل والا ښځه اوپۍ ورکوونکې ښځه چه کله ورته د خپل ځان یا د خپل بچی د ژوند ویره وی نودې باره کښې علماء کراموکښې اختلاف دې.(۱) بعضې وانی چه هغه دې روژه نه نیسی اوکله چه ویره ختمه شي نو دهغې قضا دې راوړی.(۲) بعضې وانی چه صرف فدیه کافی ده قضا دې نه راوړی.(۳) بعضې وانی چه قضا دې راوړی فدیه پرې نشته (۴) او

---

[1]) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة البقرة باب (فمن شهد منکم الشهر....) : ٤٥٠٧،صحیح مسلم: ١١٤٥)-

[2]) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة البقرة باب قوله تعالی (ایاما معدودات) : ٤٥٠٥) -

[3]) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة البقرة باب قوله تعالی (ایاما معدودات) : ٤٥٠٥) -

دبعضو قول دې چه نه دې روژه نیسی او نه دې فدیه ورکوی او نه دې قضا راوړی.(امام ابن کثیر رحمه الله) دا مسئله په خپل کتاب الصیام کښې تفصیل سره واضحه کړې ده.فالحمدلله.(په ظاهره هم دا خبره دلائل ته زیاته نزدې په نظر راځی چه دا دواړه دې داسې حالتونو کښې روژه نه نیسی او دې نه پس دې قضا راوړی،فدیه دې نه ورکوی)

د حاملې او مرضعې د روژې او کفارې حکم

مسلک حنفی:-دابوحنیفه m مسلک دا دې چه مرضعه (تئ ورکونکې زنانه) اوحامله (حملداره زنانه) دې روزه نه نیسی بلکه کله چه د رضاعت او حمل تکلیف ختم شی نو قضاء به راوړی او په دوی باندې فدیه نشته.

① **په مریض باندې قیاس**:- حامله او مرضعه د مریض پشان ده لکه څنګه مریض د بیمارئ نه تیک شی نو هغه به قضاء راوړی او کفاره پرې نشته دغه شان به حامله او مرضعه هم.امام حسن فرمائی چې د حمل نه زیات بل کوم مرض وی.نوهرکله چه په مریض باندې فدیه نشته نو دغه شان به په حامله او مرضعه باندې هم نه وی.

② **عدم حواز د جمع بین البدلین**:- قضاء روژه د مریض دپاره د اداء نه بدل دې دغه شان فدیه د شیخ فانی دپاره د روژې نه بدل دې.اوس که مونږ په حامله او مرضع باندې قضاء او فدیه دواړه واجب کړو نودا د دوو بدلونو جمع شوه او جمع د بدلین جائز نه ده.کذا في روائع ألبیان للصابونی (۲۱۰۱۱)

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِيٓ أُنْزِلَ

| میاشت د رمضان| هغه ده|چې نازل کړې شو

|رمضان هغه میاشت ده چې نازل شوې دې

فِيهِ الْقُرْاٰنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنٰتٍ مِّنَ الْهُدٰى

په هغې کښې | قرآن | چې هدایت دې | دپاره دخلقو | او روښانه دلیلونه دی| دلارموندلو

په دې کښې قران چې د خلقو دپاره سراسر هدایت دې | اود نیغې لارې واضح دلیلونه په کښې موجود دی

وَالْفُرْقَانِ ۚ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ ۖ

اوحق لره دباطل نه جدا کولو| نوهغه چاچې |بیا مونده| ستاسونه | دامیاشت| نوخامخا دروژې اونیسې دهغې

اوحق اوباطل په ښه شان سره جدا کوی| نوڅوک چه په تاسو کښې دا میاشت بیا مومی |نوخواه مخواه روژې نیسی

وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ اَيَّامٍ اُخَرَ ۗ يُرِيدُ اللّٰهُ

او هغه څوك چې وی | ناجوړه | یا په سفر | نو شمار | دورځو | نوررونه | غواړی الله

اوڅوک چې ناجوړه وی |یا په سفر کښې وی| نوهغه دې په نورو ورځو کښې(دروړژو)شمیر پوره کړی الله غواړی

بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا

په تاسوباندې| آسانتیا | اونۀ غواړی|په تاسو باندې| سختی | اودپاره ددې چې تاسو پوره کړئ

چې تاسوسره نرمی اوکړی اوپه تاسو سختی کول نه غواړی(اودا چل ورته ځکه ښایئ) چې پوره کړئی تاسو

الْعِدَّةَ	وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ	عَلٰى مَا هَدٰىكُمْ	وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ۝
شمار	او چې لوئي بيان کړئ دالله	په دې چې هدايت ئې کړې دې تاسو ته	او دپاره ددې چې تاسو شکر او باسئ
شمير د روژو	او چې په دې هدايت باندې دالله لوئي بيانوئ		او د دې دپاره چې دهغه شکر ادا کړئ

قوله تعالى:- شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِيْٓ اُنْزِلَ فِيْهِ الْقُرْاٰنُ

د اسمانی کتابونو نزول په رمضان کښې:- درمضان د مياشتې فضيلت او بزرگی بيانيږی چه هم په دې مبارکه مياشت کښې قران پاك نازل شوې وو. مسند احمد کښې حديث دې چه نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه د ابراهيمی صحيفې د رمضان په رومبئ شپه کښې نازله شوې وې او توراة په شپږم تاريخ، اوانجيل په ديارلسم تاريخ او قران پاك په څليريشتم تاريخ نازل شو.[1] يو بل روايت کښې دی چه زبور په دولسم تاريخ اوانجيل په اتلسم تاريخ. مخکښې ټولې صحيفې او توراة، انجيل، او زبور وغيره چه په کوم کوم پغمبر باندې نازل شوې وې په يو ځل نازل شوې وې ليکن قران کريم بيت العزة نه دنياوی اسمان ته خو په يو ځل نازل شوې دې او بيا وخت په وخت د ضرورت په وخت زمکې ته نازل شو. هم دا مطلب دې د ﴿ اِنَّآ اَنْزَلْنٰهُ فِيْ لَيْلَةٍ مُّبٰرَكَةٍ ﴾ او ﴿ اِنَّآ اَنْزَلْنٰهُ فِيْ لَيْلَةِ الْقَدْرِ۝ ﴾ او ﴿ اُنْزِلَ فِيْهِ الْقُرْاٰنُ ﴾. قرآن کريم په يو ځل اول آسمان نه د رمضان المبارك په مياشت کښې ليلة القدر کښې نازل شو. او هم دې (ليلة القدر) ته ليله مبارکه وائی.

د قران پاک دنياوی اسمان ته په يو ځل نازليدل:- حضرت عبدالله بن عباس ﷺ نه هم دا روايت دې. هرکله چه دوی نه دا سوال اوشو چه قران پاك خو مختلفو مياشتو کښې، کالونوکښې، مکمل شو نو بيا په رمضان کښې او هغه هم ليلة القدر کښې د دې نه نزول څه مطلب دې؟ نو حضرت عبدالله بن عباس ﷺ هم دا مطلب بيان کړو، ابن مردويه وغيره. د دوی نه هم دا روايت کړې دې چه د رمضان په مينځ کښې قران پاك دآسمان نه دنياوی آسمان ته نازل شو. پدې کښې ډيرآيتونه دکفارو په جواب کښې نازل شو. دکفارو اعتراض هم دا وو چه دا قران پاك په يوځل ټول په ټوله ولې نازل نه شو. نو ددې په جواب کښې اووئيلې شو چه ﴿لِنُثَبِّتَ بِهٖ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنٰهُ تَرْتِيْلًا﴾ داپدې وجه چه ستازړه برقرار اومضبوط اوساتو، وغيره.

قوله تعالى:- هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنٰتٍ مِّنَ الْهُدٰى وَالْفُرْقَانِ

قران هدايت دې:- بيا د قران پاك په تعريف کښې بيان کيږی چه دا د خلقو دزړونودپاره هدايت دې. او په دې کښې واضح او روښانه دليلونه دی. څوک چې په دې تدبر او غوروفکر کوی نو هغه صحيح او نيغه لار مونديشی. دا (قرآن پاك) حق او باطل، حرام اوحلال کښې فرق کوونکې دې، هدايت اوگمراهئ اورشدوهدايت کښې، فرق کوونکې دې.

صرف د رمضان وئيلو حکم:- د بعضو سلفو نه منقول دی چه صرف رمضان وئيل مکروه دی. شهررمضان يعنی درمضان مياشت وئيل پکار دی. حضرت ابوهريره ﷺ نه روايت دې چه رمضان مه وائې، دا دالله ﷻ نوم دې. شهر رمضان يعنی د رمضان مياشت وائې. حضرت مجاهد رحمه الله او محمد بن کعب رحمه الله نه هم دا روايت دې. د حضرت ابن عباس ﷺ او حضرت زيد بن ثابت ﷺ مذهب ددې خلاف دې. د رمضان نه وئيلو باره کښې يو مرفوع حديث هم دی. ليکن دسند لحاظ سره هغه صحيح نه دې. حضرت امام بخاری رحمه الله هم ددې په رد کښې باب قائم کړې دې او ډير احاديث ئې بيان فرمائيلی دی. يو حديث کښې دی چه کوم سړې درمضان المبارك روژې ايمان او صحيح نيت سره اونيسی نو دده مخکښې او

---

[1] احمد: ۴/۱۰۷۔

روسنتي گناهونه بخښلي شي.وغيره.(¹)

قوله‌تعالى:- وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ

بيمار او مسافر دپاره اجازت:- غرض ددې آيت نه دا ثابته شوه چه كله درمضان مياشت په نظر راشي نوكه يوسړې په خپل كوركښې وى،په سفر كښې نه وى،او تندرست هم وى،هغه باندې روژې نيول لازمي اوضرورى دى.مخكښې داسې قسمه خلقو ته د روژې نه نيلو اجازت وو خو هغه ختم شو.ددې بيان فرمانى اودبيماراومسافرداجازت بيان كوى چه دا خلق دې دروژې په ورځوكښې دې روژې نه نيسى.اوددې قضا دې روستو راوړى.يعنى چه دچا په بدن كښې څه تكليف وى چه د هغې په وجه په روژه كښې مشقت وى يا ورته تكليف وى يا په سفر كښې وى نو افطار دې كوى او چه څومره روژې اوخورى نو روستو دې ددې قضا راوړى.

قوله‌تعالى:- يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ

الله د اسانتيا اراده لرى:- بيا ارشاد كيږى چه په دې حالتونوكښې رخصت يا اجازت عطاء فرمانى چه تاسودمشقت نه بچ كړى اوداپول څمونږ د رحمت ظهور دې،او د اسلام په احكاموكښې آسانى ده. اوس دلته څو مسئلې واورئ.

اوله مسئله:: دسلفو ديوې ډلې خيال دې چه كوم سړې په خپل كور كښې مقيم وى يا درمضان المبارك مياشت راوخيژى،بيا دې په رمضان كښې په سفر باندې روان شي نو دې كه روژه نيسى نو دا جائز دى.خكه چه داسې خلقو ته د روژې نيولو صفا حكم په قران پاك كښې موجود دې.اوكه داسې خلق (يعنى مسافر)د سفر په حالت كښې روژه نه نيسى نو دا هم جائز دى.اوددې خلقو دپاره په سفر كښې روژه نه نيول جائز دى خوچه درمضان مياشت راشي.خو دا غريب قول دې.ابومحمد بن حزم رحمة الله عليه په خپل كتاب(المحلى)كښې دصحابه او تابعينويو ډلې نه هم دا مذهب نقل كوى.ليكن په دې كښې كلام دې والله اعلم.

نبى كريم ﷺ رمضان المبارك كښې د فتح مكه دپاره اووتل،دروژې مياشت وه،كديد ته په رسيدو ئې روژه افطار كړه،او نورو خلقو ته ئې هم دروژې ماتولو حكم اوفرمائيلو. (بخارى ومسلم). (²)

دوئمه مسئله

په سفر كښې روژه نه نيول واجب دى:-دصحابه كرامو ﷺ او تابعينو يوه ډله وائى چه په سفر كښې روژه ماتول واجب دى خكه چه قران پاك كښې دى چه ﴿فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ﴾ليكن صحيح قول دجمهورو دې، هغه دا دې چه سړى ته اختيار دې كه روژه نيسى اوكه نه نيسى.څكه چې كله به خلق په مياشت د رمضان كښې نبى كريم ﷺ سره په سفر وتل نو بعضو به روژې نيولې او بعضو به نه ساتلې.نو هغوى به په بل باندې څه قدغن نه لګولو.(³)كه افطار واجب وې نو په روژه ساتونكو به انكار وې بلكه پخپله نبى كريم ﷺ نه په حالت دسفر كښې روژه ساتل ثابت دى.بخارى اومسلم كښې دى چه حضرت ابودرداء فرمانى چه رمضان المبارك كښې سخته ګرمى وه مونږ حضرت نبى ﷺ سره په يو سفر كښې وو، د ګرمئ د زيات والى په وجه به مو په سرونولاسونه راښكل.مونږ كښې هېڅوك روژه دار نه وو سوا د نبى كريم ﷺ او دحضرت عبدالله بن رواحه ﷺ نه.(⁴)

دريمه مسئله

¹) صحيح بخارى كتاب الايمان باب صوم رمضان احتسابا من الايمان : ۳۸،صحيح مسلم: ۷۶۰)-

²) صحيح بخارى كتاب الصوم باب من افطر فى السفر ليراه الناس: ۱۹٤۸،صحيح مسلم: ۱۱۲۲)-

³) صحيح بخارى كتاب الصوم باب لم يعب اصحاب النبى بعضهم بعضا فى الصوم والافطار صحيح مسلم: ۱۱۱۶)-

⁴) صحيح بخارى كتاب الصوم باب رقم : ۳۵،ح/۱۹٤۵،صحيح مسلم: ۱۱۲۲)-

په سفر کښې روژه د عدم روژې نه غوره دې:- د علماء کرامو دیو جماعت دا خیال دې (چه په دوی کښې حضرت امام شافعي رحمه الله هم شامل دې) چه په سفر کښې روژه ساتل، د نه ساتلونه افضل دی. ځکه چه نبی کریم ﷺ نه په حالت دسفر کښې روژه ساتل ثابت دی. دیو بل جماعت خیال دې چه روژه نه ساتل افضل دی. ځکه چه په دې کښې په اجازت باندې عمل دې. اویوبل حدیث کښې دی چه نبی کریم ﷺ نه دسفری روژې په باره کښې تپوس اوشو نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه څوك روژه ماته کړی نوهغه ښه اوکړل او چه چا ماته نه کړه نو په هغه باندې هیڅ ګناه نشته دې.[1] یو بل حدیث کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دالله ﷻ د رخصتونه کوم چې هغه پاك ذات تاسو ته درکړی دی هغه قبول کړئ.[2]

سفر کښې روژې ساتل اونه ساتل برابردي:- د دریم جماعت قول دې چه ساتل نه ساتل دواړه برابر دی. ددوی دلیل دحضرت عائشه رضي الله عنها حدیث دې چه حضرت حمزه بن عمرو اسلمی رضي الله عنه اووئیل چه یارسول الله ﷺ څه اکثر روژې ساتم نو آیا اجازت شته دې چه په سفرکښې روژې اونیسم. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه که غواړې نو ساته او که غواړې نو مه ساته (بخاری ومسلم).[3]

که مشقت وی نه افطار غوره دې:- د بعضو خلقو قول دې که روژې سره دتکلیف ویره وی نو افطار کول افضل دی. حضرت جابر رضي الله عنه نه روایت دې چه نسبی کریم ﷺ یو سړې اولیدو چه په هغه باندې سیورئې کړې شوې وو. نبی کریم اوفرمائیل چه دا څه خبره ده. خلقو اووئیل چه یارسول الله ﷺ ! دده خو روژه ده. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه په سفر کښې روژه نیول نیکی نه ده. (بخاری ومسلم)[4]

داخیال دې وی چه کوم سړې دستنو نه مخ واړوی او روژه پریښودل دسفر په حالت کښې هم مکروه ګڼړی نو په هغه باندې افطار کول ضروری دی. او روژه نیول حرام دی.

په سفرکښې د روژې افضیلت که تکلیف نه ورکوی

مسلک حنفي:- د احنافو مسلک دا دې که په سفر کښې ورته روژه تکلیف نه ورکوی نو روژه نیول افضل او غوره دی او که تکلیف او مشقت کښې اخته کیږی نو نه نیول ورله افضل دی (احکام القران للعثمانی ۱/۱۸۲/۱۱۱)-

مسند احمد وغیره کښې حضرت ابن عمر رضي الله عنه اوحضرت جابر رضي الله عنه وغیرنه روایت دې چه کوم سړې رخصت قبول نه کړی په هغه باندې دعرفات دغرونو برابر ګناه ده.[5]

څلورمه مسئله:-په قضاءراوړلوکښې دتسلسل حکم:-څلورمه مسئله داده چه آیاد قضاروژودپاره متواترې روژې نیول ضروری دی او که جدا جدا هم اوساتلې شی نو په دې کښې په هیڅ باك نه وی

(۱) یومذهب دبعضو خلقو دادې چه قضاد ادا په مثل پورا کول پکار دی. جدا جدا نه بلکه متواتر روژې نیول پکاردی. (۲) دویم داچه قضاروژې متواترې ساتل ضروری نه دی. اوکه جدا ئې نیسی (۳) د جمهورو سلفواوخلفو همدا قول دې اودا دلائلو سره هم ثابت دې رمضان المبارك کښې متواتر روژې ساتل ددې وجې دی چه هغه میاشت د ادا کولو ده او د رمضان وتلونه پس خوصرف هغه شمیر پورا کول دی. که هره یوه ورځ وی. ددې وجې د قضا د حکم نه پس الله ﷻ د آسانتیا نعمت بیان کړې دې.

قوله تعالی:- يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ

---

[1] صحیح مسلم کتاب الصوم باب الصیام،باب التخیر فی الصوم والفطر فی السفر: ۱۱۲۱)-

[2] صحیح مسلم کتاب الصوم باب الصیام،باب جواز الصوم والفطر فی شهر رمضان: ۱۱۱۵)-

[3] صحیح بخاری کتاب الصوم فی السفر والافطار : ۱۹۴۳،مسلم: ۱۱۲۱)-

[4] صحیح بخاری کتاب الصوم باب قول النبی صلی الله علیه وسلم ((لم ظلل علیه.....)) صحیح مسلم: ۲۶۱۲)-

[5] احمد: ۲/۷۱)-

په دین کښې اسانتیا ده:- مسند احمد کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمانیلی دی چه بهترین دین هغه دې چه هغه آسانتیا والا وی.[۱] مسند احمد کښې یو حدیث کښې دی چه ابوعروه ﷺ وائی چه مونږ د نبی کریم ﷺ یو خل انتظار کولو.هرکله چه نبی کریم ﷺ تشریف راوړونو د نبی کریم ﷺ د سرمبارك نه اوبه څڅیدلې.معلومیدله چه نبی کریم ﷺ غسل یا اودس کړې او راغلی دی.هرکله چه مونځ نه فارغ شو نو خلقو ددوی نه سوالونه شروع کړل چه یارسول الله ﷺ آیا په فلانی کار کښې څه باك شته دې ؟ فلانی کار کښې څه باك شته دې؟ نوآخرکښې نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چه دالله ﷻ دین آسانتیا والا دې،درې خل نبی کریم ﷺ دا اوفرمانیل.[۲]

دمسند احمد په یو بل حدیث کښې دی چه حضرت نبی کریم صلی ا الله علیه وسلم فرمانی چه په خلقو آسانې راولې سختې نه،تسکین ورکړئی نفرت نه.[۳]دبخاری ومسلم کښې په حدیث کښې هم دی چه نبی کریم ﷺ حضرت معاذ ﷺ او حضرت ابوموسی ﷺ یمن طرفته لیږل نو وې فرمانیل چه تاسو دواړه خوشحالې ورکوئی،نفرتونه مه ورکوئی،آسانې ورکوئی او سختې مه کوئی،په خپلو کښې اتفاق سره اوسیږئی اختلاف مه کوئی.[۴]سنن او مسانید کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چه زه یوطرفیزه د نرمې او آسانې په دین سره لیږلې شوې یم.[۵]

محجن بن ادرع ﷺ فرمائی چه نبی کریم ﷺ یو سړې اولیدو چه هغه مونځ کولو.نبی کریم ﷺ هغه ته غورسره کتل،بیا ئې اوفرمانیل چه تاسو ده ته ګورئی چه په رښتیا سره مونځ ادا کوی.خلقواووئیل چه یارسول الله ﷺ دې په ټولو مدینې والوکښې د ټولو نه زیات مونځګذار دې.نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چه ده ته دا مه وائې هسې نه چه دا د ده دهلاکت سبب جوړشی.واورئی دالله ﷻ اراده دې امت سره د آسانتیا ده.دسختې نه ده.[۶] نو دآیت مبارك مطلب دا شو چه مریض اومسافر وغیره ته رخصت (اجازت) ورکول او هغه ته معذوره وئیل ددې په وجه دی چه دالله ﷻ اراده د آسانې ده،دسختې نه ده.او دقضا حکم د شمیر پورا کولو دپاره دی.او په دې رحمت،نعمت،هدایت،اوعبادت باندې تاسو ته پکاردی چه دالله ﷻ ذکر او لوئې بیان کړئی.لکه څنګه چه یو بل ځائې کښې دحج په موقع باندې فرمانی چه﴿ فَإِذَآ أَفَضۡتُم مِّنۡ عَرَفَٰتٖ فَٱذۡكُرُواْ ٱللَّهَ ﴾یعنی کله چه تاسو د حج احکام ادا کړئی نو دالله ﷻ ذکر کوئی.یوبل ځائې کښې د جمعې دادا کولو نه پس فرمائی چه کله مونځ پوره شی نو په زمکه کښې خواره شئ او رزق تلاش کړئی،او دالله ﷻ ذکر زیات کوئی چه تاسوته فلاح ملاؤ شی.او بل ځائې کښې فرمانی چه ﴿ فَسَبِّحۡ بِحَمۡدِ رَبِّكَ ﴾یعنی دنمر راختلو نه مخکښې،دنمر ډوبیدو نه مخکښې ، د شپې، او د سجدونه پس دالله ﷻ تسبیح کوئی.هم دا مسنون طریقه ده چه دهر فرض مونځ نه پس دالله ﷻ حمد او تسبیح او تکبیر اوونیلی شی

حضرت ابن عباس ﷺ نه روایت دې چه مونږ به د نبی کریم ﷺ د مونځ نه فارغیدل صرف د الله اکبر په آوازونو سره پیژندل.[۷] دا آیت دلیل دې ددې امر چه عیدالفطر کښې تکبیرونه وئیل پکار دی.د داؤد بن علی اصبهانی ظاهری رحمه الله مذهب دې چه ددې آیت په رڼا کښې اختر کښې تکبیرونه وئیل واجب

---

[۱] احمد: ۴۷۹/۳،وهو حسن وله طريق اخر عند احمد: ۳۳۸/٤ وسنده حسن)-

[۲] احمد: ٦۹/٥،وسنده ضعيف)-

[۳] احمد: ۱۳۱/۳،صحيح بخاری: كتاب الادب باب قول النبی صلی ا الله عليه وسلم (يسرو ولا تعسروا) : ٦۱۲٥،صحيح مسلم: ۱۷۳٤)-

[۴] صحيح بخاری كتاب المغازی باب بعث ابی موسی ومعاذ.....٤۳٤٤،صحيح مسلم: ۱۷۳۳)-

[۵] صحيح بخاری كتاب الايمان باب الدين يسر تحت رقم : ۱۹،تعليقا ترمذی كتاب المناقب باب مناقب معاذ بن جبل : ۳۷۹۳)-

[۶] احمد : ۳۲/٥،)-

[۷] صحيح بخاری كتاب الاذان باب الذكر اجر الصلاة : ۸٤۲،صحيح مسلم: ٥۸۳)-

دی خکه چه په دې ځائې کښې صیغه د امر ﴿وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ﴾ ده.او د احنافو مذهب ددې خلاف دې. هغوی وائی چه په اختر کښې تکبیرونه وئیل مسنون دی.باقی بزرګان ورته مستحب وائی.اګر چه بعضو تفصیلاتو کښې اختلاف دې.

د اختر په مونځ کښې د تکبیرونو حکم

مسلک حنفی:- په عامو مونځونو کښې تکبیرونه وئیل سنت دی خو په اخترونو کښې د زوائدو تکبیرونو وئیل واجب دی لکه صاحب د هدایه چه واجبات د مانځه شمیری نو په هغې کښې دا هم فرمائی وَتَكْبِيْرَاتِ الْعِيْدَيْنِ او په عیدینو کښې تکبیرونه.(تسهیل الهدایه (۱\۳۰۵)-

د شکر حکم:- بیا فرمائی چه تاسو شکر کوئی.یعنی د الله ﷻ احکام پوره کولو باندې،او د هغه فرائضو پوره کولو باندې،او د هغه حرام شوی کارونو نه بچ کیدو باندې،د هغه د حدودو حفاظت والا جوړ شئ.

وَاِذَا	سَاَلَكَ	عِبَادِيْ	عَنِّيْ	فَاِنِّيْ	قَرِيْبٌ	اُجِيْبُ
اوکله چې	تپوس اوکړي ستانه	بندګان زما	په باره زما کښې	نو بیشکه زه	نزدې یم	قبلوم زه
(اې پیغمبره) هر کله چې زما بندګان زما باره کښې ستانه تپوس اوکړي (ور ته اووایه) چې زه (هغوئ) ته ډیر نزدې یم کله چه						
دَعْوَةَ	الدَّاعِ	اِذَا	دَعَانِ	فَلْيَسْتَجِيْبُوْا	لِيْ	
دعا	دغوښتونکي	کله چې	اوغواړي زمانه	نو پکار دي چې هغوئ قبوله کړي بلنه	زما	
زمانه څوک دعا او غواړي نو د هغه دعا قبلوم انو پکار ده چې دوئ زما حکمونه اومني (او په هغې عمل اوکړي						
وَلْيُؤْمِنُوْا بِيْ	لَعَلَّهُمْ	يَرْشُدُوْنَ ﴿۱۸۶﴾				
او ایمان راوړي په ما	شاید چې هغوئ	نیغه لار بیا مومي				
او په ما باندې یقین اوکړي (د دې د پاره چه دوئ په سمه لار روان شي)						

د ایت شان نزول:- یو اعرابی تپوس کړې ووچه یارسول الله ﷺ خمونږ رب نزدې دې ؟ که نزدې وی چه مونږ هغه سره خبرې اوکړو، یاکه لرې وی نو چه مونږ هغه په زوره زوره آوازونوسره راوبلو.نبی کریم ﷺ خاموش شو.په دې باندې دا آیت نازل شو.(ابن ابی حاتم).

قوله تعالی:- وَاِذَا سَاَلَكَ عِبَادِيْ عَنِّيْ فَاِنِّيْ قَرِيْبٌ

یو روایت کښې دی چه د صحابه کرامو ﷺ په دې سوال باندې چه خمونږ رب چرته دې ؟ دا آیت نازل شو.(ابن جریر).حضرت عطاء فرمائی چه کله آیت ﴿اُدْعُوْنِيْٓ اَسْتَجِبْ لَكُمْ﴾ نازل شو یعنی ما بلئ څه به ستاسو دعاګانې قبلوم.نو خلقو تپوس اوکړو چه دعا په کوم وخت کښې کول پکار دی.نو په دې باندې دا آیت نازل شو.(ابن جریج).

په ذکر او دعا کښې اخفاء کول:- د حضرت ابو موسی اشعری ﷺ بیان دې چه مونږ نبی کریم ﷺ سره یو غزوه کښې وو،په هره اوچته باندې دختلو په وخت،هر خوږ ته ته دکوزید په وخت کښې به مونږ تکبیر وئیلو.نبی کریم ﷺ مونږ ته تشریف راوړو او وې فرمائیل چه انې خلقو په خپلو ځانونو باندې رحم اوکړئی،تاسو څه کم آوریدونکی یا لرې ذات نه رابلئ بلکه چه تاسو کوم ذات رابلئ هغه پاک ذات ستاسو د سورلو څټونو نه هم تاسوته زیات نزدې دې. انې عبدالله بن قیس واورئی د جنت خزانه ﴿ لا حول ولا قوة الا بالله ﴾ ده (مسند احمد).([1])

الله د بنده سره وی:- حضرت انس ﷺ فرمائی چه رسول الله ﷺ فرمائی چه الله ﷻ فرمائی چه زما بنده ما

[1] احمد : ۴/۴۰۲،صحیح بخاری کتاب الدعوات باب اذا علاعقبة : ۶۳۸۴،صحیح مسلم: ۲۷۰۴)-

سره څنګه عقیده ساتي،څه هم هغه سره هغه شان کوم،هرکله چه هغه زما نه دعا غواړي نو څه هغه سره یم (مسند احمد).[1]

حضرت ابو هریره ﷺ فرمائي چه رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه زما بنده چه کله مایادوي او دده شونډې زما په یادکښې خوزي نو زه ده سره یم (رواه الامام احمد).[2] ددې مضمون آیت قرآن پاك کښې هم دې،فرمان دې چه ﴿إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ۝﴾ چه کوم تقوی او احسان او خلوص والا خلق دی هغوی سره الله ﷻ دې.حضرت موسی ﷺ اوحضرت هارون ﷺ ته ئې اوفرمائیل چه ﴿قَالَ لَا تَخَافَا إِنَّنِي مَعَكُمَا أَسْمَعُ وَأَرَىٰ۝﴾ څه تاسو دواړو سره یم،ستاسو آورم او تاسو وینم

قوله‌تعالی:- أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ

الله دعا قبلوي:- مقصد دا دې چه الله ﷻ ددعا کونکو دعا نه رد کوي او نه داسې کیږي چه هغه پاك ذات ددې دعا نه غافله پاتې شي،اودا واورئ.دې کښې دعا کولو طرفته رغبت ورکړې شوې دې اوددې نه ضائع کیدو وعده کړې شوې ده.حضرت سلمان فارسی ﷺ فرمائي چه نبی کریم ﷺ فرمائي چه بنده کله دالله ﷻ مخکښې لاس پورته کړي او دعا غواړي نو هغه پاك ذات ارحم الراحمین ددې نه شرمیږي چه دده لاسونه خالي اوبې کاره راواپس کړي (مسنداحمد).[3]

دعا عبث نه ځي:- حضرت ابو سعید خدری ﷺ فرمائي چه نبی کریم ﷺ فرمائیلي دي چه کوم یو بنده دالله ﷻ نه څه دعا کوي چه په هغې کښې نه څه ګناه وي،نه دې سره څه رشتې وغیره ماتیږي،نوده ته دالله ﷻ په دریوخبرو کښې یو ضرور ورکوي. ❶ دده دعا په هغه وخت کښې قبوله کړي او هم په هغه وخت کښې د هغه مراد پوره کوي. ❷ دا(دعا)دده دپاه ذخیره کړي او ده دپاره ئې ساتي او په آخرت کښې ورته د هغې ثواب ورکوي. ❸ ددې (دعا) په وجه څه راتلونکې مصیبت او بلا ترې لرې کړي.خلقو چه دا واوریدل نو وې وئیل چه مونږ به ډیرې دعاګانې کوؤ،نبی کریم ﷺ اوفرمائیل،چه بیا الله ﷻ سره د څه کمې دې.(مسند احمد).[4]

ناجائزه دعا نه قبلیږي:- حضرت عباده بن صامت ﷺ فرمائي چه نبی کریم ﷺ فرمائیلي دي چه په مخ د زمکې کوم مسلمان دالله ﷻ نه دعا اوغواړي نو الله ﷻ هغه قبلوي یا دده چه څه مراد وي نو هغه ده ته ملاویږي یا دده نه هغه شان څه مصیبت لرې شي خو په دې شرط چه ده د رشته دارئ د پریښودو دپاره دعا نه وي کړې (مسند احمد).[5]

په دعا کښې تلوار نه دې کول پکار:- حضرت ابو هریره ﷺ نه روایت دې چه نبی کریم ﷺ فرمائیلي دي چه ترڅو پورې څوك په دعا کښې تیزي اونه کړي نودده دعا ضرور قبلیږي.تیزي کول دادي چه اووائي چه ما خو ډیرې دعاګانې اوغوښتلې خو قبولې نشوې.(موطا امام مالك).[6] په بخاری شریف کښې روایت دې چه په ثواب کښې جنت ورکړې کیږي.صحیح مسلم کښې دا هم دي چه هغه دې دنه قبلیدو خیال د زړه نه اوباسي او دعا دې اوغواړي،دا تیزي کول دي.[7] د ابوجعفر طبری رحمه الله په تفسیر کښې دي چه دا قول د حضرت عائشه رضي الله عنها بیان کړې شوې دې.

---

[1] احمد : ۲۱۰/۳،وسنده صحیح)-

[2] احمد : ۵۴۰/۲،ابن ماجة کتاب الادب باب فضل الذکر : ۳۷۹۰،وهو حدیث صحیح)-

[3] احمد : ۴۳۸/۵،ابوداود کتاب الصلاة (الوتر) باب الدعاء : ۱۴۸۸،ترمذی: ۳۵۵۶،ابن ماجة: ۳۸۶۵)-

[4] احمد : ۱۸/۳،ح/۱۱۱۳۳ ،وسنده حسن)-

[5] احمد : ۳۲۹/۵،کتاب الدعوات باب فی انتظار الفرج : ۳۵۷۳،وهو حدیث حسن)-

[6] صحیح بخاری کتاب الدعوات باب یستجاب للعبد ما لم یعجل : ۶۳۴۰)-

[7] صحیح مسلم کتاب الذکر والدعاء باب بیان انه یستجاب للداعی ما لم یعجل: ۶۳۴۰)-

د غافله دعا نه قبلیږي:-حضرت عبدالله بن عمرو ﷺ فرمائي چه حضرت رسو ل اکرم ﷺ فرمائیلی دي چه زړونه په مثال دلوښو دی،بعضې بعضو نه زیات نګرانی کولو والا وی.اې خلقو ! تاسو چه کله داالله ﷺ نه دعا غواړی نو دقبلیدو یقین ترې ساتې؛واورئی د غافله زړه خاوند دعا الله ﷺ نه قبلوی.(مسند احمد).([1])

حضرت عائشه صدیقه ﷺ یو ځل رسو ل اکرم ﷺ نه ددې آیت باره کښې تپوس اوکړو،نو حضرت رسول اکرم ﷺ دعا اوکړه چه اې الله ﷺ ! دحضرت عائشه ﷺ ددې سوال څه جواب دې.حضرت جبریل ﷺ تشریف راوړو او وې فرمائیل چه الله ﷺ تاسو ته سلام کوی.اوفرمائي چه مراد ددې نه هغه سړی دې چه نیك عملونو کولو والا وی او رینښتونی نیت سره ما راوبلی نو څه لبیك ورته وایم او دهغه حاجت ضرور پوره کوم.(ابن مردویه).دا حدیث د اسنا په لحاظ سره غریب دې.

یوه جامع دعا:- یوبل حدیث کښې دی چه حضرت رسو ل اکرم ﷺ ددې آیت مبارك تلاوت اوفرمائیلو ،بیا ئې اوفرمائیل چه اې الله ﷺ تا ددعا حکم کړې دې او د اجابت وعده دې فرمائیلې ده،څه حاضر یم،یا الهی څه حاضر یم،حاضر یم،اې لا شریك الله ﷺ څه حاضریم.تعریفونه نعمتونه او بادشاهی ستا دپاره ده،تا سره هیڅوك شریك نشته دې،څه ګواهی ورکوم چه ته احد ئې،او بې مثل ئې،او یو ئې،ته پاك ذات ئې،د اهل وعیال نه لرې ئې،نه ستا څوك همسر شته دې او نه ستا ذات سره څوك برابر شته دې اونه ستاپه شان څوك شته،څه ګواهی ورکوم چه ستا وعده رښتونې ده،ستا ملاقات حق،جنت او دوزخ حق،او دوباره ژوند دا ټول برحق کارونه دی.(ابن مردویه).

په یو څیز کښې د الله او د بنده شراکت:- حضرت انس ﷺ نه روایت دې چه حضرت رسو ل اکرم ﷺ فرمائیلی دی چه د الله ﷺ ارشاد دې چه اې ابن آدم یو څیز خوستا دی،یو زما دی،او یو زما اوستا په مینځ کښې تقسیم دې.خالص زما حق دادې چه هم یو زما عبادت اوکړې،او زما سره څوك شریك نه جوړوی.څما سره مخصوص دا دې چه ستا دهر هرعمل پورا پورا بدله به څه تاته ضرور درکوم او ستا هیڅ نیکی به نه ضائع کوم.په مینځ کښې چه کوم یو څیز دې هغه دا دې چه ته دعا کوه او څه به ئې قبلوم.دعا کول ستا کار دې او دعا قبلول زما کار دی.([2])(بزار)

دعا حکم د روژو د احکامو په مینځ کښې:- ددعا ددې آیت د روژو د احکامو په مینځ کښې دراوړو حکمت دادې چه د روژو ختمیدو نه پس خلقو ته د دعا کولو ترغیب وی بلکه هره ورځ د افطار په وخت کښې هغوی ډیرې دعاګانې کوی.حضرت رسول اکرم ﷺ فرمائیلی دی چه روژه دار د افطار په وخت کښې کومه دعا کوی الله ﷺ هغه قبلوی.

حضرت عبدالله بن عمر ﷺ به د افطار په وخت کښې خپل کور والا او بچی راغوښتل او دعا به ئې کوله (ابو داؤد طیالسی).([3])ابن ماجه کښې هم دا روایت دې او په هغې کښې دصحابه کرامو ﷺ دا دعا منقول ده.(اللهم انی اسئلك برحمتك التی وسعت کل شئ ان تغفرلی) ([4])یعنی اې الله ﷺ څه تاته ستا رحمت یادوم،چه هغه ټولو څیزونه راګیر کړی دی،او ستا نه سوال کوم چه زما ګناهونه معاف کړه).

د درې کسانو دعا نه رد کیدل:- اویو بل حدیث کښې دی چه د درې قسمه خلقو دعا نه رد کیږی.① د عادل بادشاه ②دروژه داردعا③ او د مظلوم هغه به د قیامت په ورځ الله ﷺ اوچت کړی.دمظلوم بددعا

---

[1] احمد : ۱۷۷/۲ ،)-

[2] البزار ۱۸/۱ ،)-

[3] ابو داود الطیالسی: ۲۲۲۲ ،)-

[4] ابن ماجة کتاب الصیام باب فی الصائم لا تردد عوته : ۱۷۵۳ ،وهو حدیث حسن)-

دپاره د اسمان دروازې پرانیستې شي.او الله ﷻ فرمائي چه ځمادې په خپل عزت قسم وي چه څه به ستا مدد ضرور کوم،اګر چه زر نه وي.(مسند،ترمذي،نسائي او ابن ماجه).(۱)

أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ

| حلال کړې شوې دي|ستاسودپاره| په شپه | دروژوکښې

|تاسو دپاره د روژو په شپه کښې

الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ ط هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ ط عَلِمَ اللَّهُ

کوروالي| دښځو خپلو سره | هغوئ |جامې دي |ستاسودپاره| اوتاسو |جامې يئ دهغوئ دپاره |معلوم دي الله ته

خپلوښځوته نژدیکت مباح شوې دې|هغوئ ستاسو جامې دي اوتاسو دهغوئ جامې يئ|الله ته معلومه ده چې

أَنَّكُمْ كُنتُمْ تَخْتَانُونَ أَنفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا

چې بیشکه| تاسو |خیانت اوکړو | دځانونو خپلو سره| نو رجوع درحمت ئې اوکړه|په تاسو باندې|اومعافي ئې اوکړه

تاسودخپلو ځانونو سره(پټ پټ) خیانت کړې دې| نوهغه ستاسوتوبه قبوله کړه| اوتاسو ئې معاف کړئ

عَنكُمْ ج فَالْآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ

تاسو ته | نواوس |دشپې جماع کوئ دهغوئ سره| اوغواړئ کړئ|هغه اولاد| چې لیکلی دې الله

نواوس ورسره (دشپې) کوروالي کوئی|اوکوم(خونداواولاد)چې الله ستاسودپاره مقرر کړې دې هغه حاصلوئ شئ

لَكُمْ ص وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ

ستاسو دپاره| او خورئ | او څکئ | تر هغې پورې | چې ښکاره شي| تاسو ته | تار

.........(ددې نه سوا) دشپې خوراک اوڅکاک هم کوئی| تردې چې راښکاره شي سپین تار

الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ص ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ ج

سپین | د تار | تورنه | یعنی صبا | بیا |پوره کړئ| روژه |دشپې پورې

(د صبا رڼرا)درته دشپې د تور تار(د شپې تیارې) نه اوصبا راوخیژی|نو بیا ترماښام پورې روژه پوره کوئ

وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنتُمْ عَاكِفُونَ لا فِي الْمَسَاجِدِ ط تِلْكَ

او کوروالي مه کوئ دښځوسره | کله چې تاسو| اعتکاف کونکی يئ| په جو ماتو نو کښې| دا

او(بله داچې) ښځو ته مه ورنژدې کیږئ کله چې تاسو په جماتونو کښې اعتکاف کښې نی | دا

حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا ط كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ

حدودنه دالله دی| نو مه نژدې کیږئ هغې ته| هم دارنګې| بیانوی | الله | آیتونه خپل| دپاره دخلقو

دالله (مقررکړې) حدونه دی |نودې ته نژدې نژدې مه ګرځئ الله خلقو ته خپل حکمونه وضاحت سره بیانوی

(۱) احمد:۴۴۵/۲،کتاب الدعوات،باب سبق المفردون : ۳۵۹۸،ابن ماجة : ۱۷۵۲،وسنده حسن۔

لَعَلَّهُمْ	يَتَّقُوْنَ۞
امید دې چې هغوئ ځان اوساتي دغلطو طریقو نه	
چې هغوئ دغلط کارونو نه بچ شي	

قوله تعالیٰ:-أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ

په رمضان کښې خوراک څکاک او جماع :د اسلام په شروع کښې دا حکم وو چه دافطارنه پس خوراك څکاك اوجماع کول د ماسخوتن مونځ پورې جائز وو.اوکه څوك به ددې نه مخکښې اوده شو اوهغه ته به خوب ورغلو نو هرڅه به پرې حرام شو.په دې کښې صحابه کرام ﷺ ته لږ شان مشقت وو.او په دې باندې د اجازت دا آیتونه نازل شو.او دآسانۍ حکم راغلو.

قوله تعالیٰ:-الرَّفَثُ إِلَىٰ نِسَآئِكُمْ

د رفث نه مراد:- ﴿ الرَّفَثُ ﴾ نه مراد دلته جماع ده.حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ،مجاهد رحمه الله،عطاء رحمه الله، سعیدبن جبیر رحمه الله،طاؤس رحمه الله،سالم بن عبدالله رحمه الله،عمرو بن دینار رحمه الله،حسن رحمه الله،قتاده رحمه الله، زهری رحمه الله،ضحاك رحمه الله،ابراهیم نخعی رحمه الله،سدی رحمه الله،عطاء خراسانی رحمه الله،مقاتل بن حیان رحمه الله هم دا فرمائي.

قوله تعالیٰ:-هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ

د لباس نه مراد:- دلباس نه مرادسکون دې،ربیع بن انس رحمه الله دلحاف معنی بیانوی چه دښځې خاوند خپلوکښې تعلقات داقسمه دی چه هغوی ته په شپوکښې هم دتعلق ساتلواجازت ورکولې شی. مخکښې حدیث تیر شوې دې چه ددې آیت شان نزول څه دې ؟.هغې دا بیان شوی دی چې کله دا حکم ووکه دافطار نه مخکښې به څوك څملاستل اوبیا به د شپې پاسیدل نو هغه دپاره خوراك څکاك کول جائز نه وو.بلکه ده به دا شپه او سبا ورځ تیره کړه او د ماښام نه پس به ددهٔ دپاره خوراك څکاك کول حلال وو.

د قیس بن صرمه ﷺ واقعه:- حضرت ابوقیس بن صرمه انصاری ﷺ ټوله ورځ په پټو کښې کار اوکړو او کورته واپس راغلو،ښځې ته ئې اوونیل چه دخوراك څه شته دې ؟جواب ملاؤ شو چه هیڅ نشته دې،څه ځم اوڅه راوړم،نو هغه لاړه او دده سترګې ورغلې،هرکله چه راغله او وې کتل نو ډیر افسوس ورته اوشو چه اوس به دې دا شپه او سبا ورځ اوږې وی اودا به څنګه تیروی.نوکله چه نیمه ورځ تیره شوه نو حضرت قیس بن صرمه ﷺ د لوږې د وجې بې هوشه شو حضرت رسول اکرم ﷺ سره دده ذکر اوکړې شو نو په هغه وخت کښې دا آیت نازل شو او مسلمانان ډیر خوشحاله شو.([1])

د بعضې صحابوٌ نه کوتاهي کیدل:- یوروایت کښې دی چه صحابه کرام ﷺ به ټول رمضان کښې ښځو ته نه ورتلل،لیکن بعضو خلقو نه داسې څه خطاګانې کیدلې نو په دې باندې دا آیت نازل شو.([2]) یوبل روایت کښې دی چه دا قصور د ډیروحضراتو نه شوې وو.چه هغوی کښې حضرت عمرفاروق ﷺ هم وو.نوپه دې باندې دآیت نازل شو.یو روایت کښې دی چه حضرت عمر فاروق ﷺ چه هغوی د ماسخوتن مونځ نه پس خپلې بی بی سره مباشرت کړې وو.بیائې دربارنبوت کښې شکایت اوکړو او درحمت دا آیت نازل شو.یوروایت کښې دی چه کله حضرت عمر فاروق رضی الله عنه راغلو او دا واقعه ئې واوروله نو حضرت رسول اکرم ﷺ اوفرمائیل چه ائې عمر ﷺ ا ستاسو نه خو دا امید نه وو.هم په هغه وخت کښې دا آیت نازل شو.

---

[1]) صحیح بخاری کتاب الصوم باب قول الله تعالی : (احل لکم لیلة الصیام.....) ۱۹۱۵،ابوداود : ۲۳۱۴،ترمذی: ۲۹۶۸،نسائی: ۲۱۷۰)۔

[2]) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة البقرة باب (احل لکم لیلة الصیام......) ۴۵۰۸)۔

یو روایت کښې دی چه حضرت قیس ﷛ د ماسخوتن مونځ نه پس رابیدار شوې وو او خوراك څکاك نې کړې وو.او سحر د حضرت رسول اکرم ﷺ په خدمت کښې حاضر شوې وو او خپل قصور نې ورته بیان کړې وو.یو روایت کښې دی چه کله حضرت عمرفاروق ﷛ د مباشرت کولواراده اوکړه نو بی بی ورته اوونیل چه ماله خوب راغلې دې خو هغوی ﷛ ګمان اوکړو چه ګنې دا بهانه کوی.په دې شپه حضرت عمر فاروق ﷛ تر ډیره پورې مجلس نبوی ﷺ کښې ناست وو او ډیر ناوخته کورته واپس شو.اویو روایت کښې دی چه حضرت کعب بن مالك نه هم دا قصور شوې وو.(۱)

قوله تعالی:- وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ

د کتب نه مراد:- ﴿ مَا كَتَبَ اللَّهُ ﴾ نه مراد اولاد دې.(۲) بعضو ونیلی دی چه لیلة القدر ترې مراد دې.قتاده ﷬ وائی چه ددې نه مراد رخصت دې.تطبیق په دې ټولو اقوالوکښې داشان کیدې شی چه د عموم په طورهم ټول مراد دی.دجماع رخصت نه پس د خوراك څکاك اجازت ملاویږی چه تر صباصادق پورې د دې اجازت دې.

دپشنمی او افطاری متعلق مسائل:- : صحیح بخاری کښې دی چه حضرت سهل بن سعد ﷛ فرمائی چه مخکښې د ﴿ مِنَ الْفَجْرِ ﴾ لفظ نه وو نازل شوې نو څه خلقو په خپلو پښو سپین او تور تارونه اوتړل و ترکومې پورې چه به په سپینوالی او توروالی کښې نې فرق نه وو کړې نو ترهغه به نې خورك څکاك کولو.دې نه پس معلوم شو چه ددې نه مراد شپه او ورځ دی.(۳)

دعدی بن حاتم ﷛ واقعه:- مسند احمد کښې دی چه حضرت عدی بن حاتم ﷛ فرمائی چه ما هم دوه تارونه سپین او تور دخپلې تکیه لاندې کیخودل او ترکومې چه به مې ددې په رنګ کښې تمیز اونه کړې شو نو ترهغه وخته پورې به مې خوراك څکاك کولو.سحر مې حضرت رسول اکرم ﷺ ته دا ذکر اوکړو.نو حضرت رسول اکرم ﷺ اوفرمائیل چه ستا تکیه خو ډیره اوږده راووتله.ددې نه مراد خو د سبا سپین والې،دشپې توروالې دې.دا حدیث په مسلم او بخاری کښې هم دې.(۴)د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم ددې قول مطلب دادې چه په آیت کښې خو د تارونو نه مراد د ورځې سپین والې او دشپې توروالې دې.نو که ستا د تکیه لاندې دا دواړه (توروالې او سپین والې) راغې نو ګویا چه ددې اوږدوالې مشرق او مغرب پورې دې .صحیح بخاری کښې دا تفسیر هم روایتاً موجود دې.(۵)
بعضو روایتونوکښې دا لفظ هم دې چه بیا خو ته ډیر اوږد څټ والا نې.(۶) بعضو خلقو ددې معنی بیان کړې ده چه کند ذهن یې،لیکن دا معنی غلطه ده،بلکه مطلب د دواړو جملو هم دا یو دې څکه چه تکیه دومره لویه ده نو څټ به هم دومره لوئې وی.والله اعلم.بخاری شریف کښې د حضرت عدی ﷛ هم دا شان سوال او د حضرت رسول اکرم ﷺ هم داشان جواب تفصیل سره راغلې دې.د آیت د دې الفاظو نه د پشنمی خوړلو استحباب هم ثابت دې.څکه چه د الله ﷻ په اجازتونو باندې عمل کول هغه ته خوښ دی.

قوله تعالی:- وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ

د پیشمنی حکم:- د حضرت رسول اکرم ﷺ فرمان دې چه پشنمې کوئ څکه چه په دې کښې ډیربرکت دې.

---

(۱) احمد: ۳/ ۴۶۰،ددې سند حسن دې.-
(۲) ابن ابی حاتم: ۳۷۷/۱)-
(۳) صحیح بخاری کتاب التفسر سورة البقرة باب (کلو واشربوا،....) : ٤٥١١،صحیح مسلم: ۱۰۹۱)-
(۴) احمد: ۳۷۷/۳،صحیح بخاری کتاب التفسر سورة البقرة باب (کلو واشربوا،....) : ٤٥٠٩،صحیح مسلم: ۱۰۹۰)-
(۵) صحیح بخاری کتاب التفسر سورة البقرة باب (کلو واشربوا،....) : ٤٥١٠)-
(۶) صحیح بخاری کتاب التفسر سورة البقرة باب (کلو واشربوا،....) : ٤٥١٠)-

(بخاري ومسلم).(١)زمونږ اواهل کتابو په روژو نیولو کښې هم دادپشمني خوړلو فرق دې (مسلم).(٢) پشنمي خوړل برکت دې.دامه پریږدئې اګر چه څه ملاؤ نشي اګر چه د اوبو یو ګوټ ولې نه وي.الله ﷻ او د هغه فرښتې په پشمني کونکو باندې رحمت لیږي.(مسند احمد).(٣) داشان نور ډیر احادیث هم دي.
پشنمې ناوخته خوړل پکار دی په داسې وخت کښې چه د فارغیدو نه پس صبا صادق شي.حضرت انس ﷺ فرمائي چه مونږ به پشمني خوړلو نه پس مونځ دپاره اودریدو،د اذان او پشمني په مینځ کښې به دومره فرق وو چه پنځوس آیتونه به لوستلې شو.(بخاري ومسلم).(٤)حضرت رسول اکرم ﷺ فرمائي چه ترکومې پورې زما امت په افطارکښې تیزي کوي او په سحري خوړلوکښې تاخیر کوي نو هغه پورې به په ښیګړه کښې وي.(مسند احمد).(٥)دا هم حدیث مبارک نه ثابت دی چه حضرت رسول اکرم ﷺ ددې نوم غداء مبارکه ایښودې دې.(٦)

د صبا راختو نه وړاندې پورې پیشمنې کول:- مسنداحمد وغیره کښې حدیث دې چه حضرت خذیفه ﷺ فرمائي چه مونږ حضرت رسول اکرم ﷺ سره پیشمنې اوکړو په داسې وخت کښې چه ګویانمر راختلو والا وو.(٧) لیکن په دې کښې یو راوی عاصم بن ابونجود منفردې او ددې نه مراد نیزدیکت دې لکه د الله ﷻ فرمان دې چه ﴿فَإِذَا بَلَغۡنَ أَجَلَهُنَّ﴾ یعنی کله چه هغه ښځې خپل نیتې ته اورسی،مراد دا دې چه کله دعدت موده نزدې شي.هم دا مراد د دې حدیث هم دې چه هغوی پیشمنې اوکړو اود صبا صادق یقین نه وو.لیکن داسې وخت وو چه چا به وئیل چه صبا شو،چا به وئیل چه صبا شوې نه دې د اکثرو صحابه کرامو ﷺپیشمني روستو کول اوترآخره پورې خوراك کول ثابت دی لکه حضرت ابوبکرصدیق ﷺ، حضرت عمر فاروق ﷺ،حضرت علي ﷺ،حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ،حضرت حذیفه ﷺ،حضرت ابوهریره ﷺ،حضرت ابن عمر ﷺ،حضرت عبدالله بن عباس ﷺ،حضرت زید بن ثابت ﷺ.او د تابعینو د یولوئې ډلې نه هم صبا صادق ته نزدې د پیشمني خوراك مروی دې.لکه محمد بن علي بن حسین رحمه الله،ابومجلز رحمه الله،ابراهیم نخعي رحمه الله،ابوالضحی رحمه الله او ابو وائل رحمه الله وغیره شاګردان د ابن مسعود ﷺ،او عطاء رحمه الله او حسن رحمه الله او حاکم بن عینیه رحمه الله او مجاهد رحمه الله او عروه بن زبیر او ابوالسعاء جابر بن زید رحمه الله او د اعمش رحمه الله او جابر بن راشد رحمه الله.هم دا مذهب دې دې په دې ټولوباندې د الله رحمتونه نازل کړي.مونږ ددوی ټولو اسنادو یومستقل کتاب د کتاب الصیام په نوم باندې بیان کړې دې.والله اعلم.

یو ضعیف قول:- ابن جریر رحمه الله په خپل تفسیر کښې دبعضې خلقو نه هم دا نقل کړی دی چه نمر ختلو پورې خوراك څکاك جائز دې لکه څنګه چه ډوبیدو سره افطار کول.لیکن داقول یو علم والا نشي قبلولې.ځکه چه د نص قران پاك خلاف دې.قران پاك کښې د(خیط) لفظ موجود دې.د بخاري اومسلم حدیث کښې دی چه حضرت رسول اکرم ﷺ اوفرمائیل چه د (حضرت) بلال ﷺ په اذان آوریدو سره تاسو خوراك څکاك مه بندونې،هغه په هغه وخت کښې اذان کوي چه لا شپه باقي وي.تاسو خوراك څکاك کوئې.ترکومې چه (حضرت) عبدالله بن ام مکتوم ﷺ اذان اونکړی هغه اذان نه کوی تر څو چه سحر نه

---

(١) صحیح بخاری کتاب الصوم باب برکة السحور من غیر ایجاب: ۱۹۲۳،صحیح مسلم: ۱۰۹۵)-
(٢) صحیح مسلم کتاب الصیام باب فضل السحور وتاکید استحبابه: ۱۰۹۶)-
(٣) احمد: ۴۴/۳)-
(٤) صحیح مسلم کتاب الصوم باب قدر کم بین السحور وصلاة الفجر: ۱۹۲۱،صحیح مسلم: ۱۰۹۷)-
(٥) احمد: ۴۴/۳)-
(٦) ابوداود کتاب الصیام باب من سمی السحور الغداء : ۲۳۴۴،وسنده حسن : نسائی: ۲۱۶۵)-
(٧) احمد ۳۹۶/۵،نسائی: کتاب الصیام باب تاخیر السحور: ۲۱۵۴،ابن ماجة: ۱۶۹۵،وهو حدیث حسن)-

وی راختلي.(۱)
مسند احمد کښې حديث دی چه حضرت رسول اکرم ﷺ فرماني چه سحرهغه نه دي چه د آسمان په لمنو کښې بنه خور شي.بلکه دا (سحر) خو هغه سرخی د ه چخه دآسمان په (کناور) غاړو کښې ښکاره شي (۲)ترمذی کښې حديث کښې دی چه په هغې کښې دی چه دا ړومبې صبا کوم چې راخيژی،ددې په ليدو سره خوراك څکاك مه بندوئې،تردې پورې چه (دآسمان په) لمنو کښې سورالې راوخيژی.(۳)
يو بل حديث کښې ئې د صباكاذب اود حضرت بلال ﷺ د اذان ذکر يو ځائې بيان فرمائيلی دی.(٤)يو بل روايت کښې دی چه د صبا كاذب سپين والی ته ئې د ستنوپشان ونيلی دی.(۵) دويم روايت کښې ئې ددې ړومبی اذان چه ددې موذن حضرت بلال ووداوجه بيان کړې ده چه هغه داوده خلقو د رابيدارولو او او تهجدو د مونځ دپاره کيږی.دې سره صبا نه رازی.ترکومې پورې چه داشان نه وی ؟ يعنی دا نه چه په آسمان کښې اوچت راوخيژی بلکه په کنارو کښې ظاهرشی.(٦)يو مرسل حديث کښې دی چه صبا دوه دی،يو د شرمخ د لکۍ په شان،په دې سره په روژه دار باندې
هيڅ ځيز نه حراميږی.اودويم هغه صبا چه دآسمان په کنارو کښې ظاهر شي،هغه د سحر دمونځ وخت دی.اود روژه دار د خوراك څکاك موقوف كولو وخت دی.(۷)حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ فرمائی چه كوم سپين والې د آسمان د لاندې نه راپورته کيږی د هغې مونځ حلت اودروژې حرمت سره هيڅ کار نشته دی.بلکه کوم صبا چې د غرونو په څوكونوباندې پرقيږی هغې سره خوراك څكاك حراميږی
حضرت عطاء نه مروی دی چه آسمان کښې اوږدې اوږدې راختلو والا رڼراكانې دی نه خو په روژه دار باندې خوراك څكاك حراميږی،او نه دې سره دمونځ وخت معلوميدې شی،نه حج فوت کيږی.ليکن كوم سبا چه د غرونو په څوکو باندې خوريږی هغه سحر دی چه په روژدارو باندې ټول ځيزونه حراموی.او د مونځگذار دپاره مونځ حلالوی.او حج فوت کيږی.د دې دواړو روايتونو سندصحيح دی او ډيروسلفو نه دا منقول دی،الله ﷺ دې په هغوی باندې خپل رحمتونه نازل کړی.
د جنابت په حالت کښې صبا كولو حكم:- چونكه د جماع او خوراك څكاك آخری وخت الله ﷺ د روژې دار دپاره صبا صادق مقرر كړې دی.ددې نه په دې مسئله باندې استدلال کيږی چه د صبا په وخت کښې کوم سړې جنبی پاسی هغه دې غسل اوکړی اوخپله روژه دې پوره کړی.د خلور واړو ائمه کرامو او د سلفو او خلفو جمهور علماء کرامو هم دا مذهب دی.بخاری اومسلم کښې د حضرت عائشه ﷺ او حضرت ام سلمه ﷺ نه روايت دې چه حضرت رسول اکرم ﷺ د شپې په وخت کښې جماع کوله.د صبا صادق په وخت کښې به جنب پاسيدل،بيابه ئې غسل اوكړو او روژدار به وو.د دوی د جنب كيدل داحتلام په سبب نه وو.حضرت أم سلمه ﷺ والا روايت کښې دی چه بيا به نه حضرت رسول اکرم ﷺ افطار كولو اونه به ئې قضا راوړه.(۸)
صحيح مسلم کښې دی چه حضرت عائشه ﷺ نه روايت دې چه يو سړی اووئيل چه يارسول الله ﷺ خه

---

۱) صحيح بخاری كتاب الاذان باب الاذان قبل الفجر : ٦٢٢،صحيح مسلم: ٢٥٣٦)-
۲) احمد: ٢٣/٤)-
۳) ابوداود كتاب الصيام باب بيان ان الدخول فی الصوم........: ٧٠٥،و سنده حسن)-
٤) صحيح مسلم كتاب الصيام باب فی بيان ان الدخول فی الصوم: ١٠٩٤)-
۵) صحيح مسلم كتاب الصيام باب فی بيان ان الدخول فی الصوم: ١٠٩٤)-
٦) صحيح مسلم كتاب الاذان باب الاذان قبل الفجر : ٦٢١،صحيح مسلم : ١٠٩٣)-
۷) الطبری فی تفسيره: ٣٠٣،وهو حسن بالشاهد الذی فی المستدرک : ١٩١/١.وسنده حسن)-
۸) صحيح بخاری كتاب الصوم باب الصائم يصبح جنبا : ١٩٢٥،صحيح مسلم: ١١٠٩)-

مونخ ته راتلو پورې جنب يم نو ايا څه روژه اوساتم ؟ حضرت رسول اکرم ﷺ اوفرمائيل چه هم دا خبره ماسره هم کيږي او څه روژه ساتم.ده اوونيل چه يارسول الله ﷺ مونږ خو ستاسو په شان نه يو.الله ﷺ خوستاسو ټول مخکښني روستي ګناهونه معاف کړي دي.حضرت رسول اکرم ﷺ اوفرمائيل چه والله ماته خواميد دې چه څه ستاسو نه زيات دالله ﷻ نه ويريږم او ستاسو نه زيات د تقوی نه خبر يم.[1]
مسند احمد کښې يو حديث دې چه کله د صبا صادق آذان اوشي او تاسو کښې څوك جنب وی نوهغه دې په هغه ورځ روژه نيسی.ددې اسناد ډير ښه دی.او داحديث د شيخينو په شرط باندې دې لکه چه ظاهر دی.داحديث بخاری او مسلم کښې هم دحضرت ابوهريره ﷺ نه مروی دې.هغه فضل بن عباس ﷺ نه روايت کوی،هغه د حضرت رسول اکرم ﷺ نه.[2] سنن نسائی کښې داحديث په روايت دحضرت ابوهريره دې،هغه د اسامه بن زيد ﷺ او فضل بن عباس ﷺ نه روايت کوی او مرفوع کوی.د بعض علماء قول دې چه په دې حديث کښې د اعلت دې چه دا مرفوع نه دې اود ځينې نورو علماء کرامو هم دامذهب دې.ابوهريره ﷺ،سالم رحمه الله،عطاء رحمه الله،هشام بن عروه رحمه الله او حسن بصری رحمه الله هم دا فرمانی.
بعضې خلق وائی که جنب څملاستو او سبا صادق راختلو باندې ئې سترګې اوغړيدې نو دې روژه کښې هيڅ نقصان نشته دې.دحضرت عائشه رضي الله عنها او حضرت ام سلمه رضي الله عنها والا حديث همدا مطلب دې.
اوکه ده په ښه طريقې سره غسل اونکړو او هم په دې حالت کښې صبا شو نو دده روژه اونشوه.حضرت عروه رحمه الله،طاؤس رحمه الله او حسن رحمه الله هم دا فرمائی.
بعضې وائی چه فرض روژه وی نو پوره دې کړی ليکن قضا ئې لازم ده.او که نفلی روژه وی نو هيڅ حرج نشته دې.ابراهيم نخعی رحمه الله هم دا وائی.خواجه حسن بصری رحمه الله نه هم دا يو روايت دې،بعضې وائی چه حضرت د ابوهريره ﷺ حديث حضرت عائشه رضي الله عنها په حديث سره منسوخ دې،ليکن حقيقت کښې دتاريخ پته نه لګی چه هغې سره دا منسوخ ثابت شی.ابن حزم رحمه الله فرمانی چه ددې ناسخ د قران پاك دا آيت دې.ليکن دا هم لرې خبره ده څکه چه دې آيت نه پس نازليدل ثابت نه دی بلکه ظاهرخو دا ده چې دا حديث هم ددې نه پس دې.
بعضې خلق وائی چه د حضرت ابوهريره ﷺ حديث کښې لا نفی دکمال ده.يعنی ددې سرې روژه کامله نه ده.څکه چه د حضرت عائشه رضي الله عنها او دحضرت ام سلمه رضي الله عنها والا حديث نه جواز ښکاره ثابتيږی.هم دامسلك صحيح دې اود نورو ټولو اقوالو نه دا قول بهتر دې او داسې وئيلو سره په دواړو روايتونو کښې د تطبيق صورت هم راوزی.والله اعلم.

دجنابت روژې سره منافات نشته

مسلك حنفی: داحنافو په نيز که جنب په حالت دجنابت کښې صبا کړی نو دده روژې ته هيڅ نقصان نه رسی.برابره ده که د ناراستيا د وجې ئې د جنابت په حالت کښې صبا کړی وی او که دغه شان اوده پاتې شوې وی (مسائل روزه صفحه ۷۰ بحواله فتاوی دارالعلوم ديوبند (۴۱۴۱۲).

قوله تعالی: -ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ

د روژې د افطار وخت:- بيا فرمائی چه روژه تر شپې پورې پورا کړئی.د دې نه دا ثابته شوه چه نمر پريوتلو سره روژه افطار کول پکار دی.بخاری اومسلم کښې دامير المومنين حضرت عمر بن خطاب ﷺ نه مروی دی چه رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه د يو طرفنه شپه راشی اود بل طرفنه نه ورځ ختمه شی نو روژې افطار کوئی.[3]بخاری اومسلم کښې حضرت سهل بن سعد ساعدی ﷺ نه روايت دې چه حضرت

---

[1] صحيح مسلم كتاب الصيام باب صحة صوم من طلع عليه الفجر وهو جنب: ۲۵۹۳)-
[2] احمد: ۳۱۴/۲،صحيح بخاری كتاب الصوم باب الصائم يصبح جنبا: ۱۹۲۵،صحيح مسلم: ۱۱۵۹)-
[3] صحيح بخاری كتاب الصوم باب متى يحل فطر الصائم : ۱۹۵۴،صحيح مسلم: ۱۱۰۰)-

رسول اکرم ﷺ فرمائیلي دي چه خوپورې خلق په افطار کولو کښې تیزي کوي نو په خیر به وي.([1])
مسنداحمد کښې دحضرت ابوهریره ﷺ نه روایت دې چه حضرت رسول اکرم ﷺ فرمائي چه دالله ﷻ ارشاد دې چه ماته ډیر خوښ هغه خلق دي چه په روژه افطار کولوکښې تیزي کوي.امام ترمذي ﷫ دې حدیث ته حسن غریب ونیلي دي.([2])

د صوم الوصال ممانعت:- د مسند یو حدیث کښې دي چه د بشیر بن خصاصیه ﷺ بي بي حضرت لیلي ﷺ فرمائي چه ما دوه روژې بغیر د افطار نه یو کول غوښتل نو زما خاوند خه منع کړم اووې ونیل چه حضرت رسول اکرم ﷺ ددې نه منع فرمائیلې ده او فرمائیلي ئې دي چه داکار د نصرانیانو دې.تاسو خو روژې داشان ساتئ؛ چه څنګه دالله ﷻ ارشاد دې چه دشپې روژه افطار کوئی.([3])او نورهم ډیرو احادیثو کښې د روژې یو ځائې کولو نه منع فرمائیلې شوې ده.

دمسند یو حدیث کښې دي چه حضرت رسول اکرم ﷺ فرمائي چه روژې مه یوځائې کوئی.نوخلقو اوونیل چه یارسول الله ﷺ! چه تاسو خو په خپله یو ځائې کوئی.نو حضرت رسول اکرم ﷺ اوفرمائیل چه زه ستاسوپه شان نه یم څه شپه تیروم او زما رب ماته خوراك څکاك راکوی.خو خلق بیا هم ددې نه منع نشو.نو حضرت رسول اکرم ﷺ د دوه ورځو اودوه شپو برابر روژه اونیوله،بیا میاشت په نظر راغله نو حضرت رسول اکرم ﷺ اوفرمائیل که چرې میاشت نه وې ښکاره شوې نو ما خو داشان روژې یو ځائې کولې.نوحضرت رسول اکرم ﷺ خپله عاجزي ظاهرول غوښتل.بخاري اومسلم کښې هم یو حدیث داشان دې.([4])

اودا شان روژه بغیر د افطار کولو نه چې د شپې د خوراك څکاك نه بغیر بله روژه اونیسي د دې نه د نبي کریم ﷺ ممانعت په بخاري اومسلم کښې دحضرت انس ﷺ،حضرت ابن عمر ﷺ،او حضرت عائشه ﷺ نه هم مرفوع احادیثو مروي دي.([5])نو ثابت شو چه امت منع کړې شوې دې او د حضرت رسول اکرم ﷺ ذات مبارك سره دا روژه نیول مخصوص وه.د حضرت رسول اکرم ﷺ ذات مبارك کښې ددې طاقت وو.او دالله ﷻ د طرفنه په دې باندې د حضرت رسول اکرم ﷺ سره مدد کیدو.

دادې هم خیال وی چه حضرت رسول اکرم ﷺ چې دا اوفرمائیل چه زما رب ماته خوراك څکاك راکوی، ددې نه مراد په حقیقت کښې خوراك څکاك نه دې څکه چه بیا خو یوه روژه بلې روژې سره یو ځائې نشوه.بلکه دا صرف روحاني طور مدد وو لکه د عربو یو شاعریو شعر کښې وائي چه :

لهااحادیث من ذکراك تشغلها
عن الشراب تلهیهاعن الزاد

(ترجمه) هغه ته ستاپه ذکر او خبروکښې هغه دلچسپي ده چه د خوراك څکاك نه بې پرواه کیږي.

د یو پیشمنۍ نه بل پیشمنۍ پورې روژه نیول:- خوکه څوك دویم پیشمنۍ پورې خوراك څکاك بندول غواړي نو دا جائز دي.د حضرت ابوسعید خدري ﷺ والا حدیث کښې دي چه رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه وصال مه کوئی،چه څوك کول غواړي نو پیشمنۍ پورې دې کوي.خلقواووئیل چه تاسو خو وصال کوئی.حضرت رسول اکرم ﷺ اوفرمائیل چه څه ستاسو په شان نه یم.ماته خو د شپې خوروونکې خوراك

---

[1]) صحیح بخاری کتاب الصوم باب تعجیل الافطار : ۱۹۵۷،صحیح مسلم: ۱۰۹۸)-
[2]) مسند احمد: ۲۳۷/۲،ترمذی کتاب الصوم باب ما جاء فی تعجیل الافطار : ۷۰۰)-
[3]) احمد : ۲۲۵/۵،وسنده صحیح مجمع الز وائد : ۱۵۸/۳)-
[4]) احمد : ۲۸۱/۵،صحیح بخاری کتاب الصوم باب التنکیل لمن اکثر الوصایا: ۱۹۶۵،صحیح مسلم: ۱۱۰۳)-
[5]) صحیح بخاری : ۱۹۶۱،صحیح مسلم : ۱۱۰۲)-

راکوی او څکونکي را باندې څکاک کوی (بخاري ومسلم) (۱)یوبل روایت کښې دی چه یو صحابیه ښځه حضرت نبی کریم ﷺ ته راغله او حضرت رسول اکرم ﷺ پیشنمي کولو.حضرت رسول اکرم ﷺ ورته اوفرمائیل چه رازه ته هم اوخوره.هغې اووئیل چه زما روژه ده.حضرت رسول اکرم ﷺ ورته اوفرمائیل چه ته روژه څنګه نیسې ؟ هغې بیان اوکړو نو نبی کریم (ص) اوفرمائیل د ال محمد پشان د یو پیشمنی د وخت نه واخله تر بل پیشمنی وخته پورې مسلسل روژه ولې نه نیسې (۲) (ابن جریر) حضرت رسول اکرم ﷺ به دیو پیشمنې نه تر بل پشنمی پورې روژه نیوه.

د نفس د ریاضت په طور د صوم الوصال حکم:- ابن جریرکښې حضرت عبدالله بن زبیر ؓ وغیره سلف صالحین نه مروی دی چه هغوی به څو څو ورځو پورې پرله پسې روژه نیوله بغیر د څه خوراك څکاك نه.بعضې خلق وائی چه دعبادت په طور نه وو بلکه د نفس د مړ کولو د ریاضت په طور وو،والله اعلم.

او دا هم ممکن دی چه هغوی داګنړلی وی چه دحضرت رسول اکرم ﷺ ددې نه منع کول صرف د شفقت او مهربانۍ په طور وو دې ته د ناجائز وئیلو په طورنه وو،لکه څنګه چه حضرت عائشه ؓ فرمانی چه په تاسو خلقو ئې د رحم کولو په طور فرمائیلی وو.

د صوم الوصال نه منع د شفقت په وجه:-نو ابن زبیر ؓ او ددوی خوئې عامر ؓ او ددوی په لار تلونکو به په خپل نفس کښې قوت لرلو،او روژې به ئې ډیرې نیولې.دا هم مروی دی چه کله به هغه افطار اوکړو دوی به مخکښې غوړی او تریخ ګوند خوړلو چه هسې نه غذا رسیدو سره کولمې او شلیږی. مروی دی چه حضرت عبدالله بن زبیر ؓ اووه اووه ورځو پورې پرله پسې روژې نیولې او په دې دوران کښې به ئې څه خوراك نه کولو.او بیا به په اوومه ورځ ښه تندرست او صحت مند او ډیټولو نه به زیات قوی لیدې شو.ابوالعالیه رحمه الله فرمائی چه الله ﷻ د ورځې روژه فرض کړه،په هغه شپه که څوك خوراك کوی او که نه کوی.

قوله تعالی:-وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ

په اعتکاف کښې د جماع ممانعت:- بیا فرمائی چه د اعتکاف په حالت کښې ښځو سره مباشرت مه کوئی.دحضرت عبدالله بن عباس ؓ قول دې چه کوم سړې په جمات کښې اعتکاف ته ناست وی که په رمضان کښې وی او که نورو میاشتوکښې وی،په ده باندې د ورځې او د شپې په وخت کښې خپلې ښځې سره جماع کول حرام دی،ترکومې چه دې اعتکاف پوره کړې نه وی حضرت ضحاك ؓ فرمائی چه مخکښې به خلقو د اعتکاف په حالت کښې هم جماع کوله،نوپه دې باندې دا آیت نازل شو.او په جمات کښې اعتکاف والا باندې دا کار حرام کړې شو.مجاهد رحمه الله او قتاده رحمه الله هم دا فرمائی.(۲)

د اعتکاف څو مسائل:- د علماء کرامو متفقه فیصله ده چه اعتکاف کونکې که څه د ضروری حاجت دپاره کور ته لاړشی،لکه وړوکی اودس ماتی اویا غټ اودس ماتی یا خوراك دپاره نوددې کار نه د فارغیدو نه پس دې جمات ته لاړشی.اوکور کښې ایساریدل جائز نه دی او نه خپلې بی بی سره بوس وکنار وغیره جائزدی.او نه داعتکاف نه علاوه په څه بل کار کښې مشغولیدل دده دپاره جائز دی.بلکه دبیماردتپوس دپاره هم تګ جائزنه دې.اودابله خبره ده چه په تلوتلوکښې ئې تپوس اوکړی. د اعتکاف نور هم ډیر احکام دی.بعضو کښې اختلاف هم دې.دا ټول مونږ په خپل مستقل کتاب (کتاب الصیام) آخر کښې بیان کړی دی.﴿ولله الحمد والمنة﴾.

---

(۱) صحیح بخاری کتاب الصوم باب الوصایا: الی السحر : ۱۹۶۷،ابوداود: ۲۳۲۱-

(۲) الطبری: ۵۴۱/۳-

د اعتکاف اهمیت:- چونکه قران پاك کښې د روژو نه پس داعتکاف ذکر دې،هم ددې وجې مصنفینوهم په خپلو خپلو کتابونوکښې دروژې نه پس داعتکاف احکام بیان کړی دی.په دې کښې دې خبرې طرفته اشاره ده چه اعتکاف دروژې په حالت کښې کول پکار دی یا درمضان په آخرکښې.حضرت رسول اکرم ﷺ به درمضان په آخرکښې اعتکاف کولو.تردې پورې چه حضرت رسول اکرم ﷺ وفات شو. حضرت رسول اکرم ﷺ نه پس به امهات المومنین رضی الله عنهن به اعتکاف کولو (بخاری ومسلم).[1]

د اعتکاف حالت کښې خپلې بی بی سره هسې ملاقات کول:- صحیحینو کښې دی چه حضرت صفیه بنت حیی رضی الله عنها دحضرت رسول اکرم ﷺ په خدمت کښې د نبی کریم ﷺ د اعتکاف په حالت کښې حاضریده اوکه څه د ضرورت خبره به وه نو دهغې تپوس به ئې کولو اوواپس به شوه.یو ځل چه کله د شپې لاړه نو چونکه دکور نه مسجد نبوی ﷺ پورې فاصله وه،ددې وجې حضرت رسول اکرم ﷺ د هغې کور ته د رسولو دپاره هغې سره تشریف یوړو.په لار کښې ورسره دوه صحابه کرام ملاؤ شو.او چه د حضرت رسول اکرم ﷺ سره ئې بی بی اولیده نود شرم د وجې ئې قدمونه اودرول اوواپس تلل چه حضرت رسول اکرم ﷺ اوفرمائیل اودریږئې واورئې دا زما بی بی صفیه رضی الله عنها ده.هغوی اووئیل چه سبحان الله (آیا مونږ ته څه بل خیال هم کیدیشي).حضرت رسول اکرم ﷺ اوفرمائیل چه شیطان دانسان په رګ رګ کښې ګرزی،ماته خیال اوشو چه هسې نه هغه ستاسو په زړه کښې څه بدګمانی پیدا کړی.[2]

د تهمت نه ځان ساتل:- حضرت امام شافعی رحمه الله فرمائی چه حضرت رسول اکرم ﷺ په دې واقعه خپل امت ته سبق ورکوی چه هغوی دې د تهمت لګیدو نه ځان لرې ساتي.ګني دا خو ناممکن دی چه صحابه کرام رضی الله عنهم به دحضور ﷺ باره کښې څه بد خیال په زړه کښې راولی.اوداهم ناممکن دی چه حضرت رسول اکرم ﷺ د هغوی متعلق دا خیال په زړه کښې راولی.والله اعلم.

په اعتکاف کښې د جماع د اسبابو نه ځان ساتل:- په آیت کښې د مباشرت نه مراد جماع او ددې اسباب دی.لکه کوکې اخستل وغیره،ګني یو بل ته دیو څیز اخستل اوورکول ټولې خبرې جائز دی.حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی چه حضرت رسول اکرم ﷺ به د اعتکاف په حالت کښې زما په مخکښې سر ټیټولو او ما به د حضرت رسول اکرم ﷺ سر مبارك کښې ږمنځ وهله حالانکه څه به په حیض کښې ووم.حضرت رسول اکرم ﷺ به د اعتکاف په حالت کښې کور ته دڅه ضرورت نه علاوه تشریف نه راوړو.حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی چه داعتکاف په حالت کښې به ما په تلو تلوکښې دکور دبیمار تپوس کولو.[3]

قوله تعالی:- تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا

بیاالله ﷻ فرمائی چه دا څمونږ بیان شوې خبرې دی او فرض کړې شوی احکام دی اومقرر شوی حدونه دی.روژې اود روژو احکام اوددې مسائل،په دې کښې چه کوم کارونه جائز او کوم ناجائز دی، هغه ټول څمونږ حدبندئی دی،خبردار دې ته نژدې مه ورځئ او مه ددې نه تجاوز کوئی او مه ددې نه مخکښې تګ کوئی. بعضې وائی چه داحد داعتکاف په حالت کښې دمباشرت نه لرې اوسیدل دی.بعضې وائی چه ددې آیتونو نه څلور احکام مراد دی.

قوله تعالی:- كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ اٰيٰتِهٖ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُوْنَ

بیا فرمائی چه څنګه روژې ددې احکام،مسائل او ددې تفصیل مونږ بیان کړو،داشان نور احکام هم مونږ دخپل بنده اورسول ﷺ دمعرفت ټول جهان دپاره بیانوؤ چه (داجهان والا) دامعلومه کړې شی چه هدایت څه دې او اطاعت څه ته وائی.اوپه دې بناء هغوی متقیان جوړ شی.لکه بل ځائې کښې فرمائی

---

[1] صحيح بخاری کتاب الاعتکاف باب الاعتکاف فی العشر الاواخر: ۲۰۲۶،صحيح مسلم: ۱۱۷۲)-

[2] صحيح بخاری کتاب الاعتکاف باب زيارة المراةزوجها فی اعتکافه : ۲۰۳٤،صحيح مسلم: ۲۱۷٤)-

[3] صحيح بخاری کتاب الاعتکاف باب لا يدخل البيت الا لحاجة: ۲۰۲۹،صحيح مسلم: ۲۹۷،ابوداود: ۲٤٦۸،ابن ماجة: ۱۷۷٦)-

چه ﴿هُوَالَّذِىْ يُصَلِّىْ عَلَيْكُمْ وَمَلٰٓئِكَتُهٗ لِيُخْرِجَكُمْ مِّنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ۭ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ رَحِيْمًا﴾ يعني هغه الله ﷻ چه په خپل بنده باندې روښانه آيتونه نازل فرمائي چه تاسو د د تيارونه راوباسي او رڼاګانو ته مو راولي، الله ﷻ په تاسو باندې رحمت او نعمت نازل کړي.

وَلَا تَاْكُلُوْٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ
او مه خورئ تاسو | مالونه خپل | په خپلو کښې
| اوتاسو په خپل مينځ کښې د يو بل مالونه په ناحقه طريقه مه خورئ
بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوْا بِهَآ اِلَى الْحُكَّامِ لِتَاْكُلُوْا فَرِيْقًا مِّنْ اَمْوَالِ النَّاسِ
په ناروا طريقه | اومه وړئ | هغه | حاكمانوته | دپاره ددې چې تاسو اوخورئ څه حصه | دمالونو دخلقو نه
......اوحاكمانو ته ئې هم مه اوړئ (مثلا چه هغوی ته رشوت ورکړئ) | چې (پدې چل) دخلقو د مالونو نه
بِالْاِثْمِ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿۱۸۸﴾
په ګناه او په زياتي سره | او تاسو | پو هيږئ |
څه حصه سره د پوهې نه په ناجائزه طريقه رالاندې کړئ!

قوله تعالى:- وَلَا تَاْكُلُوْٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ

ديوبل په مال باندې ناجائزه قبضه كول حرام دي: حضرت عبدالله ابن عباس ؓ فرمائي چه دا آيت دهغه سړي باره کښې دې چه دبل سړي مال باندې په ناحقه قبضه اوکړي. اوچه کوم اصل حقدار وي هغه سره د شهادت يا دليل څه نه وي چه دا مال زما دې او په ناحقه قبضه کوونکې د دې انکار اوکړي اوحاکم ته ورشي اوبري شي. حالانکه هغه (ناحقه قبضه کوونکي) ته معلوم وي چه په دې باندې ددې د اصل مالك حق دې. اودې مال خوري او حرام خوري او خپل ځان په ګناګاروکښې شاملوي. (۱) مجاهد رحمه الله، سعيد بن جبير رحمه الله، عکرمه رحمه الله، حسن رحمه الله، قتاده رحمه الله، سدي رحمه الله، مقاتل بن حيان رحمه الله، عبدالرحمن بن زيد بن اسلم رحمه الله هم دا فرمائي د دې باوجود چه ته ظالم ئې جګړه مه کوه. (۲)

قوله تعالى:- وَتُدْلُوْا بِهَآ اِلَى الْحُكَّامِ

دقاضي فيصله ناحق نشي حق كولې:- بخاري اومسلم کښې دحضرت ام سلمه نه مروي دي چه رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه زه انسان يم، انسانان ما ته راځي اوځه جګړه وغيره راوړي شايد يوسړې دبل نه زيات حجت باز وي، زه چه دهغه د چالاکۍ خبرې واورم نو دهغه په حق کښې فيصله کوم. (حالانکه په حقيقت کښې زمافيصله د واقعې خلاف وي) نوپوهه شئ چه دچاپه حق کښې داسې فيصلې زه يومسلمان ته حق ورکړم، هغه داور يو ټکړه ده که هغه قبلوي اوکه نه ئې قبلوي. (۳)

د ابن كثير تبصره:- زه وايم چه دا آيت اوداحديث په دې امر باندې دليل دې چه دحاکم حکم په څه معامله کښې دشرعيت حقيقي حيثيت نشي بدلولې. في الواقع هغه د قاضي فيصلې سره حلاليدې او حراميدې نشي. دقاضي فيصله صرف ظاهري وي، باطن کښې نه شي نافذکيدې. اوکه هغه في الواقع هم د نفس الامر مطابق وي نو خير، ګني حاکم ته به هم اجرملاويږي. ليکن ددې فيصلې په بناء حق لره ناحق اوناحق لره حق جوړولو والا به د رب مجرم شي.

---

(۱) الطبرى: ۳/۵۵۰-

(۲) ابن ابي حاتم: ۱/۳۹۳-

(۳) صحيح بخارى كتاب المظالم باب اثم من خاصم فى باطل وهو يعلم: ۲٤۵۸، صحيح مسلم: ۱۸۱۳-

اودې به ګناهګار وی او په دې باندې پورته ایت مبارک ګواه دې چه تاسو چه تاسو ته ددې خبرې علم وی چې خما وعده باطله او غلطه ده او دخلقو مال خوړلودپاره (داسې مه کوئ چې) په دروغه مقدمې جوړې کړئ، ددروغو ګواه راولئ، په ناجائزه طریقوسره حاکمانو ته دهوکې ورکوئ نو دسره تاسو خپلې دعوې مه ثابتوئ.

حضرت قتاده رحمه الله فرمائی چه انې خلقواپوهه شئ چه قاضی تاسو دپاره حرام حلالولې نشی.او نه باطل حق کولې شی.قاضی خو د خپل عقل اوپوهې اودګواهانو د ګواهئ مطابق،د ظاهری حالاتو مطابق فیصله کوی.او هغه هم انسان دې،ممکن دی چه خطا اوکړی اوممکن دی چه خطانه بچ شی.نو پوهه شئ که فیصله د قاضی د واقعې نه خلاف اوشی نو تاسو صرف هغه فیصله اوګنړنی نور پوهه شئ چه هغه جائزمال مه ګنړنی داجګړه باقی ده.تردې چه دقیامت په ورځ به دواړه جمع کړی اوباطل والوباندې به د حق صاحب ته غلبه ورکړی اوهغوی ته د هغوی حق ورکړی او په دنیا کښې چه کومه فیصله شوې وه هغه به ظاهره کړی او هغه ته به نیکو کښې دهغه بدله ورکړی.(۱)

يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِ ؕ قُلْ هِيَ

تپوس کوی ستانه | په باره | دسپوږمو کښې | اوورته اووایه چې دا

| خلق ستانه دسپوږمئ باره کښې تپوس کوی ورته اووایه چې دا

مَوَاقِيْتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ ؕ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِاَنْ تَاْتُوا الْبُيُوْتَ

نښې دی دوختونومقررولو | دپاره دخلقو | اودحج | اونه ده دانیکی | اچې ورځئ تاسو | کورونوته

د خلقو دپاره دتاریخ پیژندلواودحج دوخت معلومولو نښې ده | داهیڅ نیکی نه ده چې خپلو کورونوته

مِنْ ظُهُوْرِهَا وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقٰى ۚ وَاْتُوا الْبُيُوْتَ

دشاګانو دهغې نه | لیکن | نیکی داده اچې څوك خان اوساتی دناراضګئ دالله نه | او ر ځئ کورونو ته

دشاګانو د طرفه ورځئ | بلکه صاحب د نیکئ هغه دې چې خان دحرامونه بچ کړی | نو کورونو ته ورځئ

مِنْ اَبْوَابِهَا ۪ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿۱۸۹﴾

په دروازه دهغې نه |اویریږئ | دالله نه| شاید چې | تاسو ته کامیابی نصیب شی|

نیغ په دروازو باندې | او(په ټولو حکمونو کښې) دالله نه ویره کوئ چې کامیاب شئ|

قوله تعالى:- يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِ ؕ قُلْ هِيَ مَوَاقِيْتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ

سپوږمئ دمیاشې او کال د تعین دپاره دی: حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه حضرت رسول اکرم ﷺ نه خلقو دمیاشتې باره کښې تپوس اوکړو.نو په دې باندې دا آیت نازل شو چه دې سره د قرض وغیره او وعدومیعاد معلومیږی.دښځو دعدت وخت معلومیږی،د حج وخت معلومیږی.(۲) د مسلمانانو د روژې دافطار تعلق هم دې سره دې.

مسند عبدالرزاق کښې حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه نه روایت دې چه حضرت رسول اکرم ﷺ اوفرمائیل چه الله جل جلاله میاشت د خلقود وخت معلومولو دپاره جوړه کړې ده.دې ته ګورنی اوروژه نیسئ،دې ته

(۱) الطبری: ۳/۵۵۰م-

(۲) الطبری: ۳/۵۵٤م-

ګورئی او اخترکوئی، که د بادوباران په وجه میاشت او نه ګورئی نو دیرش ورځې پوره کړئی.(۱)

قوله تعالى:- وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَى ۗ وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا

کورونو ته په دروازو راتلل:- دې روایت ته حضرت امام حاکم رحمه الله صحیح ونیلی دی.(۲) دا حدیث نورو سندونوسره هم مروی دې.علی رضی الله عنه نه یو موقوف روایت کښې هم دامضمون راغلې دې. مخکښې ارشاد دې چه نیکی کور ته د شا طرفنه په راتلوکښې نه ده بلکه نیکی په تقوی کښې ده، کورونو ته په دروازو سره راځئ؛صحیح بخاری کښې دی چه دجاهلیت په زمانه کښې دا دستور وو چه څوک به په احرام کښې به وونو کورته به د شا دطرف نه راتلل نوپه دې باندې دا آیت نازل شو.(۳)ابوداود طیالسی کښې هم داروایت دې.(۴)

د ایت شان نزول:- دانصارو عام دستور وو چه د سفر نه به واپس راتلل نو کور ته به د کور په دروازه نه راتلل.دراصل دا هم دجاهلیت زمانه کښې د قریشو خپل خان دپاره یو امتیاز وو چه خپل نوم هغوی حمس ایښودې وو.داحرام په حالت کښې خودوی براه راست کورونوته راتلې شو لیکن باقی ټول خلق داسې نه وو.حضرت رسول اکرم ﷺ یوباغ کښې وو،هلته نه دوی دهغې دروازې نه راوتل،د حضرت رسول اکرم یو صحابی حضرت قطبه بن عامر رضی الله عنه هم دوی سره دروازې نه راووتلو.په دې باندې خلقو نبی کریم ﷺ ته اووئیل چه یارسول الله ﷺ دا خو یو تجارت پیشه سړې دې،دې تاسو سره ستاسو په شان د دروازې نه ولې راووتلو ؟ هغوی جواب ورکړو چه نبی کریم ﷺ په کوم عمل اولیدو نو ما هم هغه شان ا وکړل.اومادا اوګڼړل چه د حضرت رسول اکرم ﷺ تعلق،،حمس،،سره دې لیکن څه خو هم د حضرت رسول اکرم ﷺ په دین باندې یم،نو په دې باندې داآیت نازل شو.(ابن ابی حاتم).حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه وغیره نه هم دا روایت مروی دې

حضرت حسن بصری رحمه الله فرمائی چه د جاهلیت په زمانه کښې د ډیروقومونو دا رواج وو چه کله به هغوی دسفر په اراده اووتل نو بیا به ئې سفر نیمګړې پریښودو اګر چه په څه وجه به واپس شو نو دکور دروازې سره به نه راتلل.بلکه د روستو نه به راتلل.نوپه دې آیت سره هغوی منع کړې شو.(۵)

د اعتکاف په حالت کښې د غلط رواج تردید:- محمدبن کعب رضی الله عنه فرمائی چه د اعتکاف په حالت کښې هم دادستور وو اسلام دا ختم کړو.عطاء رحمه الله فرمائی چه د مدینې د خلقو په اخترونوکښې هم دا د ستور وو خو اسلام دا ختم کړو

بیافرمائی چه دالله جل جلاله حکمونه پوره کول،چه کومو کارونونه الله جل جلاله منع کړې ده دهغې نه منع کیدل، د هغه پاك ذات ویره په زړه کښې ساتل،دا څیزونه دی چه په اصل کښې به په هغه ورځ په کار راځی چه په کومه ورځ به هر سړې دالله جل جلاله په مخکښې پیش کیږی او پوره پوره اجر به ورته ملاویږی.

وَقَاتِلُوْا	فِيْ سَبِيْلِ اللهِ	الَّذِيْنَ	يُقَاتِلُوْ	نَكُمْ	وَلَا تَعْتَدُوْا	اِنَّ اللهَ
اوجنګ کوئ	په لار دالله کښې	دهغه کسانوسره	چې جنګ کوی	تاسوسره	اومهٔ کوئ زیاتې	بیشکه الله
اوجنګ کوئی دالله په لارکښې هغه کسانو سره څوک چې تاسوسره جنګ کوی					خوزیاتې مه کوئی	بیشکه الله

---

(۱) منصف عبدالرزاق : ۱۵۶/٤،ح/۸۳۰۶،صحیح ابن خزیمة: ۱۹۰۶،وسنده حسن،بیهقی: ۲۰۵/٤)-

(۲) المستدرک للحاکم: ٤۲۳/۱،ح/۱۵۳۹)-

(۳) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة البقرة باب (ولیس البر بان تاتوا.....) : ٤۵۱۲،صحیح مسلم: ۳۰۲٦)-

(٤) مسند الطیالسی : ۷۱۷،وسنده صحیح)-

(۵) ابن ابی حاتم: ٤۰۱/۱)-

لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِيْنَ ﴿۱۹۰﴾ وَاقْتُلُوْهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوْهُمْ

نهٔ خوښوي | زياتي كونكي | او جنګيږئ دهغوئ سره | هرځائي كښې چې | تاسو بيا مومئ هغوئ لره

زياتي كونكي كسان نه خوښوي | او هغوئ (مشركان) وژنئ كوم ځائي كښې چې ئې بيامومئ

وَاَخْرِجُوْهُمْ مِّنْ حَيْثُ اَخْرَجُوْكُمْ وَالْفِتْنَةُ

او اوباسئ هغوئ | دهغه ځائي نه | دكوم ځائي نه چې ايستلي يئ هغوئ تاسو | او فتنه (كفر)

او بهر ئې راؤباسئ دكومو ځايونونه چې ئې تاسو ويستلي يئ | او (دكفر) فتنه

اَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ ۚ وَلَا تُقٰتِلُوْهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتّٰى

زيات بدكاردې | دقتل نه | او جنګ مهٔ كوئ دهغوئ سره | په خوا كښې دمسجد حرام | ترهغې

دقتل نه زياته سخته (ګناه) ده | او دمسجد حرام (كعبې) په خوا كښې ورسره جنګ مه كوئ ترڅو

يُقٰتِلُوْكُمْ فِيْهِ ۚ فَاِنْ قٰتَلُوْكُمْ فَاقْتُلُوْهُمْ ؕ

چې او جنګيږي هغوئ تاسو سره | په هغې كښې | نو كه چرې جنګ وكړو هغوئ ستاسو سره | نو تاسو هم وژنئ هغوئ

چې تاسو سره جنګ نه كوي | او كه چرې هغوئ هغه ځائي (حرم) كښې هم تاسو سره جنګيږي | نو تاسو هم هغوی قتلوئ

كَذٰلِكَ جَزَآءُ الْكٰفِرِيْنَ ﴿۱۹۱﴾ فَاِنِ انْتَهَوْا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ

هم دا | سزا دا كافرانو ده | او كه چرې منع شو هغوئ | نو بيشكه چې الله | معاف كونكې

داسې كافرولره هم دغسې سزا پكار ده | بيا كه هغوئ (دجنګ نه) منع شي نو الله پاك ښښونكې

رَّحِيْمٌ ﴿۱۹۲﴾ وَقٰتِلُوْهُمْ حَتّٰى لَا تَكُوْنَ فِتْنَةٌ وَّيَكُوْنَ

رحم كونكې دې | او جنګ كوئ دهغوئ سره | تر هغې پورې | چې پاتې نشي | فتنه | او شي

مهربان دې | او تاسو ورسره ترهغې وخته پورې جنګيږئ چې فتنه (كفر او شرك) پاتې نشي او شي

الدِّيْنُ لِلّٰهِ ؕ فَاِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ اِلَّا عَلَى الظّٰلِمِيْنَ ﴿۱۹۳﴾

دين خالص الله لره | نو كه چرې منع شول هغوئ | نو بيا نهٔ دې جائز زياتې | مګر جائز دې په ظالمانو باندې

دين صرف د يو الله | نو كه هغوئ منع شو | نو دظالمانونه بغير په بل چا لاس اوچتول پكار نه دي

قوله تعالى:- وَقَاتِلُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ الَّذِيْنَ يُقَاتِلُوْنَكُمْ

د جهاد حكم: حضرت ابو العاليه رحمه الله فرمائي چه مدينه منوره كښې دجهاد ړومبې حكم هم دې ځائې كښې نازل شوې دې. حضرت رسول اكرم ﷺ ددې آيت د حكم په رڼړا كښې صرف هغه خلقو سره جهاد كولو چه كومو به حضرت رسول اكرم ﷺ سره. د جنګ كولو او چه كومو به د حضرت رسول اكرم ﷺ سره جنګ نه كولو نو حضرت رسول كريم ﷺ به پخپله هغوئ سره جنګ نه كولو. تر دې چه سورة برات نازل شو[1] بلكه عبدالرحمن بن زيد بن اسلم رحمه الله خو ترديې فرمائي چه دا آيت منسوخ شوې دې. او ناسخ آيت ﴿فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِيْنَ حَيْثُ وَجَدْتُّمُوْهُمْ﴾ دې. يعنى كوم ځائې كښې چه تاسو مشركان وينئ هغوی قتل

[1] الطبرى: ۳/۵۶۱-

﴿فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ﴾ دي. يعنی کوم ځائې کښې چه تاسو مشرکان وینئ هغوی قتل کړئی. لیکن په دې باره کښې اختلاف دې، ځکه چه په دې کښې خوصرف مسلمانانو ته رغبت ورکول او هغوی آماده کول دی چه دې دښمنانو سره ولې جهاد نه کوئی چه کوم ستاسو اوستاسو ددین ښکاره دښمنان دی. چه څنګه هغوی تاسو سره جنګ کوی تاسو هم ورسره جنګ کوئی، بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً﴾ یعنی یوموټې شئ او مشرکانو سره جهاد کوئی چه څنګه هغوی یو موټې دی او تاسو سره جنګ کوی. نو په دې آیت کښې هم فرمائی چه هغوی قتل کړئی (۱) چه کوم ځائې کښې هم تاسو هغوی وینئ او هغوی د هغه ځائې نه اوباسئ چه کوم ځائې نه ئې تاسو ویستلی وې. مطلب دادې چه څنګه د هغوی اراده تاسو د قتل کولو ده او ستاسو د جلاوطنئ ده، ستاسو هم د هغوی باره کښې هم دا اراده پکار ده.

قوله تعالی:- وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ

په جهاد کښې د ممنوع څیزونو فهرس:- بیا فرمائی چه تجاوز کونکی الله ﷻ نه خوښوی. یعنی د الله ﷻ نافرمانی مه کوئی. پوزه، غوږ وغیره مه پریکوئی. خیانت او غلا مه کوئی، ښځې او بچی مه قتل کوئی، دا بوډاګان، کمزوری او بې وسه خلق مه وهئ ځکه چه دوی نه جنګ کولې شی او نه په جنګ کښې شرکت کولې شی. درویشان او تارک الدنیا خلق هم مه قتل کوئی. بلکه بغیر د څه مصلحت نه مه جنګ کوئی او مه ونې وهئ او مه حیوانان ضائع کوئی. حضرت عبدالله بن عباس ﷺ، حضرت مقاتل بن حیان ﷺ، حضرت عمر بن عبدالعزیز ﷺ وغیره ددې آیت مبارک هم دا تفسیر کړې دې.

صحیح مسلم کښې دی چه نبی کریم ﷺ به مجاهدینو ته فرمائیل چه د الله ﷻ په لار کښې جهاد کوئی خیانت مه کوئی، وعده خلافئ نه ځان ساتئ، پوزه، غوږ اندامونه وغیره مه پریکوئی، ماشومان او زاهدان خلق چه په عبادت کښې مشغول وی مه قتل کوئی. (۲) مسند احمد کښې یو روایت کښې دی چه نبی کریم ﷺ به فرمائیل چه د الله ﷻ نوم واخلئ او اوځئ، د الله ﷻ په لار کښې جهاد کوئی، کافرو سره جنګ کوئی، ظلم او زیاتې مه کوئی، چالته دهوکه مه ورکوئی، ددښمن دبدن اندامونه مه پریکوئی، درویشان مه قتل کوئی. (۳)

بخاری شریف او مسلم شریف کښې دی چه یو ځل یو غزوه کښې یو ښځه قتل کړې شوې اوموندې شوه، حضرت رسول اکرم ﷺ دا ډیر بدا وګڼړل او د ښځو او ماشومان قتل کولو نه ئې منع اوفرمائیله. (۴)

ظلم د الله د خفګان سبب دې:- مسند احمد کښې دی چه حضرت رسول اکرم ﷺ یو، درې، پنځه، اووه، نهه، اویولس مثالونه ورکړل اویو ئې ښکاره کړو او باقی ئې پریښودل. وې فرمائیل چه څه خلق کمزوری اومسکینان وو، په هغوی باندې زورور او مالدار دښمن حمله اوکړه. الله ﷻ د هغه ضعیفانو مدد اوکړو او په دې زورور ئې دوی ته برې ورکړو. نو بیا خلقو په هغوی ظلم او زیاتې کول شروع کړو. چه ددې په وجه الله ﷻ ددوی نه تر قیامته پورې خفه شو. (۵) ددې حدیث سند صحیح دې. مطلب دادې چه کله دا کمزورې قوم غالب شو نو دوی ظلم اوزیاتې شروع کړو. او د الله ﷻ د حکم ئې هډو هیڅ پروا اونکړه. په دې وجه الله ﷻ ددوی نه خفه شو په دې باره کښې ډیر احادیث او آثار موجود دی. چه د هغې نه صفا ظاهریږی چه ظلم اوزیاتې الله ﷻ نه خوښوی. او د داسې خلقو نه الله ﷻ خفه وی. د جهاد په احکامو کښې

(۱) الطبری: ۳/۵٦۲)-

(۲) صحیح مسلم کتاب الجهاد باب تامیر الامام الامراء علی البعوث: ۱۷۳۱، بدون (ولا اصحاب....الصوامع)-

(۳) احمد: ۱/۳۰۰، وسنده ضعیف والحدیث السابق یغنی عنه)-

(۴) صحیح بخاری کتاب الجهاد باب قتل الصبیان فی الحرب: ۳۰۱٤، صحیح مسلم: ۱۷٤٤، ابوداود: ۲٦٦۸، ترمذی: ۱۵٦۹)-

(۵) احمد: ٤۰۷/۵)-

په ظاهره قتل و قتال دي.ددې وجې نې اوفرمائيل که يو طرفته خوقتل وقتال دي نو بل طرفته داالله ﷻ سره کفراوشرك دې،اودمالک د لارې نه مخلوق منع کول دی.اودافتنه او فسادد قتل نه ډيرزيات سخت دي.ابومالك رحمه الله فرمائي چه ستاسودخطاګانو او بدکارونو نه داقتل زيات نقصان ورکونکې دې.

قوله تعالى:- وَلَا تُقٰتِلُوْهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتّٰى يُقٰتِلُوْكُمْ فِيْهِ

حرم کښې د قتال ممانعت:: بيا فرمائي چه په بيت الله شريف کښې دوی سره جنګ مه کوئی.لکه څنګه چه بخاری اومسلم کښې دی چه نبی کريم ﷺ فرمائي چه دا ښارحرمت والا دې،د زمکې او آسمان د پيدائش نه واخله ترقيامته پورې به حرمت والا وی.صرف دلږ وخت دپاره الله ﷻ دا زما دپاره حلال کړې وو.ليکن دانن په دې وخت کښې هم حرمت والا دې.او تر قيامته به ددې دا احترام او بزرګی باقی وی. ددې ونې مه پريکوئی.ددې ازغزی هم مه شوکوئی.که څوك په دې کښې جنګ جائز ګڼړی اوزما جنګ دليل جوړوی نو تاسو ورته اووائې چه الله ﷻ خپل رسول ﷺ ته اجازت ورکړې وو.ليکن تاسو ته ددې اجازت نشته دې.(۱)

فتح مکه:- دحضرت رسول اکرم ﷺ د فرمان نه مراد د فتح مکه ورځ ده.چه په کومه ورځ حضرت رسول اکرم ﷺ مکې والوسره جهاد کړې وو.او مکه ئې فتح کړې وه.څو مشرکان وژولې شوی وو.بعضې علماء کرام داهم وائی چه مکه صلح سره فتح شوې وه.حضرت رسول اکرم ﷺ صفا ارشاد فرمائيلې دې چه کوم يوسړې خپله دروازه بنده کړی هغه په امن کښې دې.او چه څوك جمات ته لاړشی هغه په امن کښې دې.او چه څوك دابوسفيان کور ته داخل شی هغه په امن کښې دې.(۲) او بيائې اوفرمائيل که هغوی تاسوسره په دې ځائې هم جنګ کول غواړی نو تاسوهغوی سره جنګ اوکړئ چه ظلم ختم شی.

صلح حديبيه:- حضرت رسول اکرم ﷺ دحديبيه په ورځ دجنګ کولودپاره د خپلو صحابه کرامو رضي الله عنهم نه بيعت واخستلو.قريش اوددوی ملګری يو شوی وو او حمله ئې کړې وه.او نبی کريم ﷺ د ونې لاندې د خپلو صحابه کرامو رضي الله عنهم نه بيعت واخستلو.بيا الله ﷻ دا جنګ دفع کړو.ددې نعمت بيان په آيت ﴿ وَهُوَ الَّذِيْ كَفَّ اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ ﴾ کښې دې.

قوله تعالى:- فَاِنِ انْتَهَوْا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ

د کفر نه توبه ويستل د ګناهونو معاف کيدل دی:- بيا ارشاد فرمائی که دا کفار په حرم کښې جنګ کول بندکړی اوددې نه منع شی اواسلام طرفته راوګرزی نو الله ﷻ به ددوی ګناهونه معاف کړی.اګر چه دوی په حرم کښې مسلمانان قتل کړی وی.خوبيا به هم الله ﷻ ددوی داسې لوئې ګناهونه معاف کړی.

قوله تعالى:- وَقٰتِلُوْهُمْ حَتّٰى لَا تَكُوْنَ فِتْنَةٌ وَّيَكُوْنَ الدِّيْنُ لِلّٰهِ

ترڅوپورې جهاد کوئ؟:- بيا حکم فرمائی چه دې مشرکانو سره جهاد جاری ساتئ ترڅو چې د شرك دا فتنه ختمه شی.او داالله ﷻ دين په نورو ټولو دينونوباندې غالب او اوچت شی.لکه څنګه چه بخاری شريف اومسلم شريف کښې دحضرت ابوموسی رضي الله عنه نه روايت دې چه حضرت رسول اکرم ﷺ نه تپوس اوشو چه يو سړې د خپلې بهادرئی دپاره جنګيږی يو سړې غيرت وغيره دپاره جنګ کوی او يو سړې د خودنې دپاره جنګ کوی نو اووائې چه په دوی کښې کوم يو سړې داالله ﷻ په لار کښې جهاد کولو والا دې ؟.حضرت رسول اکرم ﷺ اوفرمائيل چه د الله ﷻ په لار کښې جهاد کولو والا هغه کس دې چه دې دپاره جنګ کوی چه داالله ﷻ خبره اوچته شی او دهغه دين سربالاشی.(۳)بخاری او مسلم کښې يوروايت

---

(۱) صحيح بخاری کتاب جزاء الصيد باب لايعضد شجر الحرم: ۱۸۳۲،صحيح مسلم: ۱۳۵۳)-

(۲) صحيح مسلم: کتاب الجهاد باب فتح مکه : ۱۷۸۰،مختصرا بغير ذکر المسجد ابوداود: ۳۰۲۲،)-

(۳) صحيح بخاری کتاب التوحيد باب قوله تعالى (ولقد سبقت کلمتنا....) ۷۴۵۸،صحيح مسلم: ۷۴۵۸،ابوداود: ۲۵۱۷،ترمذی: ۱۶۴۶، نسائی : ۳۱۳۸،ابن ماجة: ۲۷۸۳)-

دي چه ماته حکم شوې دې چه څه دې خلقو سره جهاد جاري اوساتم تر دې چه هغوی (لا اله الا الله) اووائي.هرکله چه هغوی دا اووائي نود هغوی د جان اومال حفاظت به څما په ذمه وی خو په اسلامي حدودو کښې (لکه که قتل اوکړی نو قصاص کولې به شی که غلا اوکړی نو لاس به ئې کټ کولې شی) اود هغوی باطني حساب د الله ﷻ په ذمه دی.(¹)

قوله تعالی:- فَإِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ

څوک چې جنګ نه کوی تاسو ورسره جنګ مه کوئ:- بیانې فرمائی که دا کفار د شرك اوکفر اوتاسو سره د جنګ کولو نه منع شی نو تاسو هم جنګ مه کونې،دې نه پس چه څوك قتال کوی،هغه به ظالم وی او ظالمانوته سزا ورکول ضروری دی.یعنی د مجاهد رحمه الله ددې قول معنی دا شوه چه څوك جنګ کوی هم هغوی سره جنګ کوئی.یا مطلب دادې که دوی ددې حرکتونونه منع شی نو هغوی د ظلم یعنی شرك نه منع شو،بیا هیڅ وجه نشته دې چه تاسو دوی سره جنګ اوکړئی.

دعدوان مهفوم:- دلته لفظ (عُدْوَانَ) دې اودا د زیاتئ په په مقابله کښې دزیاتئ کولو بدل دپاره دې.په حقیقت کښې زیاتې نه ده.لکه فرمائی چه ﴿ فَمَنِ اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ ﴾ یعنی تاسو باندې چه څوك زیاتې کوی تاسو هم هغه سره هغه شان زیاتې کوئی.اوبل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿ وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا ﴾ یعنی دبدئ بدله ددې پشان بدی ده.اوبل ځائې کښې فرمان دې چه ﴿ وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُم بِهِ ﴾ یعنی.که تاسو دوی ته عذاب او سزا ورکوئی نو دومره ورکوئی چه څومره ئې تاسو ته دررکړې ده.نو په دې درې واړو ځایونوکښې زیاتې،بدی او سزا په طور د بدله وئیلې شوی دی. ګنی په حقیقت کښې هغه زیاتې،بدې اوسزانه ده.عکرمه رحمه الله او قتاده رحمه الله بیان فرمائی چه اصل ظالم هغه دې چه د ﴿ لا اله الا الله ﴾ نه انکاری وی.(²)

د عبدالله بن عمر رضی الله عنه د فتنې په زمانه کښې د جنګ کولو نه انکار:- صحیح بخاری کښې دی چه حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه ته دوه سړی راغلل او په عبدالله بن زبیر رضی الله عنه باندې خلقو حمله کړې وه.او راغلل او وې وئیل چه خلق قتل کیږی،تاسو خو دحضرت عمر فاروق رضی الله عنه ځوئې یئ،دحضرت رسول اکرم ﷺ صحابی یئ،تاسو ولې په دې جنګ کښې حصه نه اخلئ؟ دوی اوفرمائیل چه واورئی ! الله ﷻ په مسلمان باندې دمسلمان وینه حرامه کړې ده.هغوی اوفرمائیل چه آیا دا دالله ﷻ فرمان نه دې چه تاسو هغوی سره جنګ کوئی تر دې چه فتنه اوفساد باقی پاتې نشی ؟.دوی اوفرمائیل چه مونږ خو جنګیدو تردې پورې چه فتنه ختمه شوه او دالله ﷻ خوښ دین غالب شو.لیکن تاسو اوس غواړئی چه جنګ اوکړئی او فتنه پیدا شی اونور مذهبونه غالب شی.

یو بل روایت کښې دی چه چا دوی ته اووئیل چه ائې ابوعبدالرحمن تاسو دالله ﷻ په لار کښې جهاد ولې پرینښودې دې.او څه مو اختیار کړی دی چه حج پسې حج کوئی.په هر دویم کال حج ته ځئی.اوتاسو د جهاد فضائل پټ کړی دی.دوی اوفرمائیل چه وراره واوره ! د اسلام پنځه بناء ګانې دی ① په الله ﷻ اودهغه په رسول ﷺ باندې ایمان راوړل.② پنځه وخته مونځ اداکول ③ درمضان روژې ساتل ④ زکوة ورکول ⑤ دبیت الله حج کول.دوی اوفرمائیل چه آیا تاسو د قران پاك دا حکم نه دې آوریدلې که د ایماندارو دوه ډلې په خپلو کښې جنګ کوی نو تاسو ددوی په مینځ کښې صلح کوئی.که یوه ډله په بل باندې غالبه شی نوباغی ډلې سره جنګ کوئی.تردې پورې چه دالله ﷻ فرنانبرداره جوړه شی.او په بل

(¹) صحیح بخاری کتاب الایمان باب (فان تابوا واقاموا الصلاة......) ۲۵،صحیح مسلم: ۲۲)-

(²) الطبری: ۸۷۳/۳)-

خائې کښې ارشاد دې چه تاسو دوی سره جنګ کوئې تر دې چه فتنه ختمه شې.دوی اوفرمائيل چه مونږ د حضرت رسول اکرم ﷺ په زمانه کښې ددې حکم تعميل اوکړو او په هغه وخت کښې اسلام کمزورې وو.اومسلمانان لږ وو.چه چا به اسلام قبلولوپه هغه به فتنه راتله.يا خوبه قتل کولې شو يا به په سخت عذاب کښې اخته شو.تردې پورې چه دا پاك دين خورشو.اوددې ملګرى ډير زيات شو اوفتنه ختمه شوه.دوى اوونيل چه اوس اوفرمائې چه دحضرت على ﷺ او دحضرت عثمان ﷺ باره کښې ستاسو څه خيال دې ؟ وې فرمائيل چه حضرت عثمان ﷺ الله ﷻ معاف کړې دې اګر چه ته به دا معافي بده ګڼې او حضرت على ﷺ دنبى کريم ﷺ د تره ځوئې اوزوم وو،او دا اوګوره دهغه مکان دا شو چه ستا د ستر ګو وړاندې دې.([1])

اَلشَّهْرُ الْحَرَامُ	بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ	وَالْحُرُمٰتُ	قِصَاصٌ ط	فَمَنِ
مياشته حرامه	په بدله دمياشتې دحرامې کښې ده	اوټول عزتونه	په برابرئ دى	نو چاچې
معززه مياشت د معززې مياشت په بدله کښې ده		اوډټولو محترموځيزونو خيال برابر ساتل دى		نو که چا

اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ	فَاعْتَدُوْا	عَلَيْهِ	بِمِثْلِ	مَا	اعْتَدٰى
زياتې اوکړو په تاسو	نو زياتې اوکړئ تاسو	په هغه باندې	پشان	دهغې	چې زياتې ئې کړې وؤ
په تاسو ظلم اوکړو	نوتاسوهم په هغه باندې هومره قدرې زياتې اوکړئ			خومره زياتې چې هغه په تاسو	

عَلَيْكُمْ ص	وَاتَّقُوا اللّٰهَ	وَاعْلَمُوْٓا	اَنَّ اللّٰهَ	مَعَ	الْمُتَّقِيْنَ ۝
په تاسو باندې	اواويريږئ دالله نه	اوپوهه شئ	بيشکه چې الله	ملګرې دې	دپرهيزګارانو
باندې کړې وى	اوددالله نه ويره کوئ	اوبه دې پوهه شئ چې الله د(هغې) پرهيزګاروملګرې دې			(چې تجاوز نه کوى)

قوله تعالى:-اَلشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمٰتُ قِصَاصٌ ط

دحرمت مياشتې:ذى القعده شپږمه هجرئى کښې حضرت رسول اکرم ﷺ عمرې دپاره خپلوصحابه کرامو ﷺسره مکې طرفته راون شو.خومشرکانو حضرت رسول اکرم ﷺدحديبيه په ميدان کښې ايسار کړو. او آخرپه دې خبره باندې صلح اوشوه چه راتلونکى کال دې حضرت رسول اکرم ﷺ سره عمره اوکړى اوپدې کال دې واپس لاړشى.دذى القعدى مياشت هم دحرمت والامياشت ده،ددې وجې داآيت نازل شو.

دصلح حديبيه واقعه:- مسند احمدکښې حديث دې چه حضرت رسول اکرم ﷺ به حرمت والا مياشتو کښې جهادنه کولو.خو که چابه دوى سره جنګ کولو نو دا بله خبره وه.بلکه که دجنګ دوران کښې به حرمت والامياشت راغله نو حضرت رسول اکرم ﷺ په جنګ اودرولو.([2]) دحديبيه په ميدان کښې هم کله چه حضرت رسول اکرم ﷺ ته دا خبر راورسيدو چه حضرت عثمان غنى ﷺ مشرکانو شهيد کړواو دوى دنبى کريم ﷺ پيغام هلته اوړلې وو،نو حضرت رسول اکرم ﷺ دخپلوڅوارلسوسوؤ صحابه کرامو ﷺ نه ديوونې لاندې دمشرکانوخلاف دجهادکولوبيعت واخستلو.بيامعلومه شوه چه داخبرغلط دې. نوحضرت رسول اکرم خپله اراده ملتوى کړه اوصلح طرفته مائل شو.بيا چه کومه واقعه وه هغه اوشوه (يعنى د صلح حديبيه واقعه اوشوه).

[1] صحيح بخارى كتاب التفسير باب قوله تعالى : (وقاتلوهم حتى لا تكون فتنة....): ٤٥١٣-

[2] احمد : ٣٤٥/٣،وسنده صحيح على شرط مسلم مجمع الزوائد : ٦٦/٦-

د هوازن واقعه:- داشان هرکله چه حضرت رسول اکرم ﷺ د هوازن جنګ نه دحنين په ورځ فارغ شو او مشرکان طائف ته لاړل او په قلعه کښې بند شو نو حضرت رسول اکرم ﷺ دهغوی محاصره اوکړه. څلويښتو ورځو پورې دامحاصره وه.اوبالآخر دځو صحابه کرامو ؓ د شهادت نه پس دا محاصره حضرت رسول اکرم ﷺ ختمه کړه او مکې طرفته واپس شو.او مقام جعرانه نه حضرت رسول اکرم ﷺ د عمرې احرام اوتړلو.همدلته دحنين غنيمتونه تقسيم شو.اودا عمره حضرت رسول اکرم ﷺ په ذی القعده اتمې هجرئ کښې اوکړه.په حضرت رسول اکرم ﷺ باندې دې د الله ﷻ درودو سلام وی.([1])

قوله تعالى:- فَمَنِ اعۡتَدٰى عَلَيۡكُمۡ فَاعۡتَدُوۡا عَلَيۡهِ بِمِثۡلِ مَا اعۡتَدٰى عَلَيۡكُمۡ

څوک چه په تاسو زياتې کوی نوتاسو هم بدله اخلئ:- بيا فرمائی چه څوک تاسوباندې زياتې اوکړی نو تاسوهم په هغوی زياتې کوئی.يعنی مشرکانوسره هم دعدل خيال ساتئ.دلته هم دزياتی بدلې اخستلو نه په زياتئ سره تعبير داسې دې لکه څنګه چه په يو مقام باندې د عذاب او سزا په بدله کښې د سزا لفظ بيان شوې دې.اود بدئ په بدله کښې دبدئ لفظ بيان شوې دې.

د ايت په نسخ کښې دوه اقوال:- حضرت عبدالله بن عباس ؓ فرمائی چه دا آيت مکه کښې نازل شويدې دې اوپه مکه کښې دمسلمانانو څه شان شوکت نه وو.اونه دجهاد حکم وو.بيا دا آيت مدينه منوره کښې دجهاد حکم سره منسوخ شو.ليکن ابن جرير ؒ ددې خبرې ترديد کوی او فرمائی چه دا آيت مدنی دې.د عمره قضا نه پس نازل شوې دې.دحضرت مجاهد ؒ هم دا قول دې.

قوله تعالى:- وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعۡلَمُوۡٓا اَنَّ اللّٰهَ مَعَ الۡمُتَّقِيۡنَ:: بيا فرمائی چه دالله ﷻ اطاعت او پرهيزګاری اختيار کړئ او په دې پوهه شئ چه داسې خلقو سره دين اودنيا کښې الله ﷻ نصرت کوی.

وَاَنۡفِقُوۡا	فِىۡ سَبِيۡلِ اللّٰهِ	وَلَا تُلۡقُوۡا بِاَيۡدِيۡكُمۡ	اِلَى التَّهۡلُكَةِ ۛ	وَاَحۡسِنُوۡا ۛ
او خرچ کوئ	په لاردالله کښې	اومهٔ غورزوئ (خانونونه) په لاسونوخپلو	هلاکت ته	اواحسان کوئ
اوددالله په لار کښې (مال) خرچ کوئ		اوپخپلو لاسونوخان هلاکت ته مه غورزوئ		اواعمال کوئ
اِنَّ اللّٰهَ	يُحِبُّ	الۡمُحۡسِنِيۡنَ		
بيشکه الله	خوښوی	احسان کونکی		
بيشکه الله نيکان خلق خوښوی				

قوله تعالى:- وَاَنۡفِقُوۡا فِىۡ سَبِيۡلِ اللّٰهِ

د الله ﷻ په لارکښې خرچ کول:- حذيفه ؓ فرمائی چه داآيت دالله ﷻ په لارکښې دخرچ کولوپه باره کښې نازل شوېدې (بخاری شريف)([2]) اونوروبزرګانوددې آيت په تفسيرکښې هم دابيان فرمائيلی دی.

قوله تعالى:- وَلَا تُلۡقُوۡا بِاَيۡدِيۡكُمۡ اِلَى التَّهۡلُكَةِ

په ايت کښې دهلاکت نه مراد:- حضرت ابوعمران ؒ فرمائی چه مهاجرينو کښې يو سړی د قسطنطنيه په جنګ کښې دکفارو په لښکر باندې دليرانه حمله اوکړه.اودهغوی صفونه ئې څيرې کړل او په هغوی کښې داخل شو.نوبعضو خلقو اووئيل چه اوګوره کنه دې دخپله لاسه خپل ځان په هلاکت کښې اچوی.حضرت ابوايوب ؓ چه کله دا واوريدل نو وې فرمائيل چه ددې آيت صحيح مطلب مونږ ته ښه معلوم دې،واورئ ادا آيت هم زمونږ باره کښې نازل شوې دې.مونږ حضرت رسول اکرم ﷺ سره په صحبت کښې پاتې شو،او دحضرت رسول اکرم ﷺ سره په جنګ او جهاد کښې شريک شو،د حضرت

---

[1]) فتح الباری: ۳/۲۰۱-

[2]) صحيح بخاری کتاب التفسير سورة البقرة باب قوله تعالی: (وانفقوا فی سبيل الله....) (۴۵۱۶)-

رسول اکرم ﷺ دمدد لاندې مونږ پاتې شو،تردې پورې چه اسلام ظاهر شو او مسلمانان غالب شو.نویوځل مونږ انصاریه خپلوکښې جمع شو اومشوره مو اوکړه مونږ الله ﷻ د حضرت رسول اکرم ﷺ په صحبت مشرف کړو.مونږ دحضرت رسول اکرم ﷺ په خدمت کښې حاضرپاتې شو.د حضرت رسول اکرم ﷺ په نګرانئی کښې مو جهاد اوکړو.اوس الحمد لله اسلام خور شو اومسلمانان غالب شو،جنګ ختم شو،په دې (تیرې)ورخوکښې نه مونږ د خپل اولاد خبر واخستلو اونه مو د مال څه خیال اوساتلو،او نه مو د پټو او باغونو څه خیال اوساتلو.نو اوس مونږ ته پکار دی چه خپل کورنی معاملاتو طرفته توجه ورکړو.په دې باندې دا آیت نازل شو،نو جهاد پریښودل اوپه خپل بچو او تجارت کښې اخته کیدل دخپله لاسه خپل ځان په هلاکت کښې اچول دی.(ابو داود ،ترمذی،نسائی،وغیره).([1])

د قسطنطنیه د جنګ یوه واقعه:- یوبل روایت کښې دی چه د قسطنطنیه په جنګ کښې دمصریانو سردار حضرت عقبه بن عامر ﷺ وو،او دشامیانو سردار یزید بن فضاله بن عبید رحمه الله وو.([2])حضرت براء بن عازب ﷺ نه یو سړی تپوس اوکړو که څه یوازې د دښمن صفونوباندې حمله اوکړم،او هغوی ما ګیر کړی اوماقتل کړی نوآیا ددې آیت مطابق څه خپل ځان په هلاکت کښې اچولو والا یم ؟ دوی جواب ورکړو چه نه،الله ﷻ خپل نبی ﷺ ته فرمائی چه ﴿ فَقَاتِلۡ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفۡسَكَ ﴾ انې نبی ﷺ د الله ﷻپه لار کښې جنګ کوه،ته د خپل ځان مالك ئې،هم دې ته تکلیف وانی.دا آیت دالله ﷻ په لار کښې دخرچ کولو نه منع کیدونکو باره کښې دی.(ابن مردویه وغیره)

د هلاکت دویم تفسیر:- د ترمذی په یو روایت کښې دومره زیاتوالې هم دې چه د سړی په ګناه باندې ګناه کول او توبه کول،دا د خپله لاسه خپل ځان په هلاك کښې اچول دی.ابن ابی حاتم کښې دی چه مسلمانانو د دمشق محاصره اوکړه او د ازرشنوه د قبیلې یو سړی جرآت اوکړو او دښمنانوباندې ئې حمله اوکړه.اودهغوی صفونه ئې مات کړل اوهغې کښې داخل شو.خلقوداً بد اوګنړل او حضرت عمروبن عاص ﷺ ته ئې ددې شکایت اوکړو نو حضرت عمرو بن عاص ﷺ دوی راوبللې او وې فرمائیل چه په قران پاك کښې دی چه خپل ځانونه په هلاکت کښې مه اچوئی.حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ فرمائی چه په جنګ کښې داشان بهادری خودل دا خپل ځان په بربادئی کښې نه دی اچول،بلکه دالله ﷻ په لارکښې مال نه خرچ کول هلاکت کښې اچول دی.حضرت ضحاك بن ابوجبیره فرمائی چه انصارو به دالله ﷻ په لار کښې خپل مالونه زړه نه خرچ کول.خو یو کال قحط راغلو اوپه دې موقع هغوی دغه خرچونه اونه کړل،نوپه دې باندې دا آیت نازل شو.

حضرت امام حسن بصری رحمه الله فرمائی چه ددې نه مراد بخل کول دی.حضرت نعمان بن بشیر فرمائی چه ګناهګار دالله ﷻ درحمت نه نا امیده کیدل داهلاکت دی.اوبعضو مفسرینو دا هم فرمائیلی دی چه ګناه اوشی اوبیا دبخښنې نه نا امیده کیدل او په ګناهونو کښې اخته کیدل،دا دخپله لاسه خپل ځان په هلاکت کښې اچول دی.د ﴿ تهلكة ﴾ نه مراد دالله ﷻ عذاب هم بیان شوې دې.

د قرطبی رحمه الله وغیره نه روایت دې چه خلق به حضرت رسول اکرم ﷺ سره په جهاد کښې شریکیدل او خپل ځان سره به ئې څه خرچ نه اخستلو،چه یا خو دوی د اولږې مړه شی یا ددوی بوج به نوروړوی،نو دوی ته په دې آیت کښې فرمائیلې کیږی چه الله ﷻ تاسو ته څه درکړی دی دهغه ذات په لار کښې خرچ کوئی او دخپله لاسه خپل ځان په هلاکت کښې مه اچوئی چه اولږې،تندې یا پیدل تلوسره مړۀ شئ.

په دې دې سره هغه خلقوته حکم کیږی چه تاسو احسان کوئی چه الله ﷻ تاسو دوستان جوړ کړی.دنیکئ په هرکارکښې خرچ کوئی اوخاص کر د جهاد په معامله کښې دالله ﷻ په لار کښې خرچ کولو نه روستو

---

[1]) ابو داود کتاب الجهاد باب فی قوله تعالی (ولا تلقوا بایدیکم.....) ۲۵۱۲ ،وسنده صحیح ترمذی : ۲۹۷۲)-

[2]) ترمذی کتاب التفسیر باب ومن سورة البقرة : ۲۹۷۲ ،وسنده صحیح)-

کیږئي مه، داپه حقیقت کښې ستاسو هلاکت دې. نو احسان د اعلی درجې اطاعت دې چه دهغې حکم کیږي او ورسره دا هم بیانیږي چه احسان کوونکي د الله ﷻ دوستان دي.

وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ ؕ

| اوپوره کړئ | حج | اوعمره | دپاره درضادالله |

| اوچې دالله درضادپاره دحج اوعمرې نیت اوکړنې | نوهغه پوره کوئ:

فَاِنْ اُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ ۚ وَلَا تَحْلِقُوْا

اوکه چرې | بندکړې شوئ تاسو | نوهغه چې | آسانه وي | دقربانۍ نه |او مه خرائې

اوکه چرې (په لار کښې) ایسارکړې شئ | نو هرڅه قربانی چې موندې شئ هغه ورکړنې |اومه خرئې

رُءُوْسَكُمْ حَتّٰى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهٗ ؕ فَمَنْ

سرونه خپل | ترهغه پورې | چې اورسیږي | څاروې قرباني | ځائې دحلالې خپلې ته | څوهغه څوك

خپل سرونه تردې چې قرباني خپل ځائې ته اورسي | په تاسو کښې

كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيْضًا اَوْبِهٖۤ اَذًى مِّنْ رَّاْسِهٖ فَفِدْيَةٌ مِّنْ صِيَامٍ اَوْ

چې وي | ستاسو نه | مریض | یاوي په هغه | څه تکلیف | دطرفه دسردهغه نه | نوفدیه ده | دروژونه | یا

چې ناروغه وي یاپه سر کښې ئې څه تکلیف وي (اوسرنشي خرئیلې) | نو دفدې په طور دې روژې اونیسی یا دې

صَدَقَةٍ اَوْنُسُكٍ ۚ فَاِذَاۤ اَمِنْتُمْ ٚ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ

دصدقې نه | یادقربانۍ نه | نوهرکله چې | په امن شئ تاسو | نو هغه چا | چې فائده واغستله | په عمرې سره | دحج دورخو

صدقه ورکړي یا قرباني | بیا هرکله چې په امن کښې شئ نو څوک چې دحج دوخت نه مخکښې دعمرې نه فائده اوچته کړي

فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ ۚ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ

نوهغه | چې آسانه وي | د قربانۍ نه | نوهغه چاچه | اونۀ مونده قرباني | نوروژې دي | درې ورځې

نودخپل وس مطابق دې قرباني اوکړي | اوکه د چا وس نه کیږي | نو درې روژې دې اونیسی

فِى الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ اِذَا رَجَعْتُمْ ؕ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ؕ ذٰلِكَ لِمَنْ لَّمْ يَكُنْ

په ورخودحج کښې | اواوه روژې دي | کله چې اواپس راشئ کورته | د ا | لس | پوره | دادپاره دهغه چادې | چې نه وي

دحج په وخت کښې | اواووۀ دې اونیسی چې (کورونوته) واپس شی | دا پوره لس روژې شوې داحکم هغو دپاره دې

اَهْلُهٗ حَاضِرِى الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ؕ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوْۤا اَنَّ اللّٰهَ

عیال دهغه | اوسیدونکی | دمسجد | حرام | اواویریږئ دالله نه | او پوهه شئ | چې الله |

چې دهغوئ کورنئ مسجدحرام سره خواؤشا کښې وي | اودالله نه ویره کوئ | او پوهه شئ چې الله

شَدِيْدُ الْعِقَابِ ﴿١٩٦﴾

سخت عذاب ورکونکې دې |

په عذاب ورکولو کښې ډیر سخت دې |

قوله تعالى:- ﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾

حج اوعمره پوره کول څه دي؟:- پورته د روژو د بيان ذکر وو،بيا د جهاد بيان اوشو،اوس د حج بيان کيږي اوحکم فرمائي چه حج او عمره پوره کوئي.دظاهري الفاظونه معلوميږي چه حج اوعمره شروع کولو نه پس پوره کول پکار دي.ټول علماء په دې خبره متفق دي چه حج او عمره شروع کولو نه پس ددې پوره کول لازم دي.اګر چه د عمرې په وجوب او مستحب کيدو کښې دعلماء کرامو دوه اقوال دي.اوهغه مونږ پوره تفصيل سره په کتاب الاحکام کښې بيان کړې دي **(فلله الحمدوالمنة)**.

په پوره کولو کښې اقوال:- ① حضرت علي ﷺ فرمائي چه پوره کول دا دې چه تاسو دخپل کور نه احرام اوتړئ.② حضرت سفيان ثوري رحمه الله فرمائي چه ددې پوره کول دا دي چه تاسو دخپل کور نه احرام اوتړئ.ستاسو دا سفر دحج اوعمرې په غرض وي.ميقات ته په رسيدو سره لبيک وئيل شروع کړئ.او د تجارت يا څه دبل دنياوي غرض په ارادې سره نه ئې وتلې چې د خپل کار دپاره اوځئ او مکې ته نزدې رسيدو سره خيال کښې راولئ چه راځه حج اوعمره به هم اوکړو چه دا شان حج او عمره به هم اوشي.ليکن دا پوره کول نه دي،پوره کول دا دي چه صرف په دې ارادې سره دکور نه اوځئ.③ حضرت مکحول رحمه الله فرمائي چه ددې پوره کول دادي چه دا دميقات نه شروع کړئ.④ حضرت عمر ﷺ فرمائي چه پوره کول دادي چه ددې دواړو اراده جدا جدا اوکړي.او عمره د حج په ورځو کښې ادا نه کړئ،ځکه چه په قران پاک کښې دی چه﴿الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ﴾دحج مياشتې مقرر دي[1]⑤ قاسم بن محمد رحمه الله فرمائي چه د حج په مياشتو کښې عمره کول پوره کيدل نه دي.دوی نه تپوس اوشو چه محرم کښې عمره کول څنګه دي؟دوی اوفرمائيل چه خلق خودې ته پوره وائي ليکن پدې قول کښې نظر دې

د نبی کريم ﷺ څلور عمرې:- ځکه چه دا ثابت شوې خبره ده چه نبی کريم ﷺ څلور عمرې کړې وې اوڅلور واړه ئې په ذی القعده کښې کړې وې.يو په شپږمه هجرئ کښې ذی القعدی په مياشت کښې،دويمه اوومه هجرئ کښې دذی القعده په مياشت کښې عمرة القضاء،دريمه ذوالقعدی اتمې هجرئ کښې عمرة الجعرانه،څلورمه لسمه هجرئ کښې ذوالقعده کښې حج سره.[2] ددې څلورو عمرو نه سوا د هجرت نه پس نبی کريم ﷺ بله عمره نه ده کړې.

په رمضان کښې د عمرې فضيلت:- نبی کريم ﷺ ام هانی ته فرمائيلی وو چه په رمضان کښې عمره کول ماسره دحج کولو برابر دي[3] دا نبی کريم ﷺ په دې وجه فرمائيلی ووچه دې مور بی بی نبی کريم ﷺ سره دحج کولو اراده کړې وه.ليکن د سورلئ په وجه ئې اونکړې شو.لکه څنګه چه په بخاری شريف کښې دا پوره واقعه موجوده ده.حضرت سعيد بن جبير رحمه الله خو صفا فرمائي چه دا ددې مور بی بی دپاره خاص حکم وو،والله اعلم.

دحج اوعمرې احرام نه پس د دې پوره کول :- حضرت عبدالله بن عباس ﷺ فرمائي چه دحج او عمرې احرام تړلو نه پس ددې د پورا کيدو نه بغير پريخودل جائز نه دي.حج په هغه وخت کښې پورا کيږي چه کله دقربانئ په ورځ دجمره عقبه کاڼړي اوولي او دبيت الله شريف طواف اوکړي او دصفا اومروه په مينځ کښې سعي اوکړي نوهله حج پورا شي.حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي چه حج دعرفات نوم دې.او عمره طواف دې.دحضرت عبدالله ﷺ قرآت دا دې ﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ الى البيت﴾ عمره بيت الله شريف ته په

---

[1] ابن ابي حاتم:۴۳۷/۱-

[2] صحيح بخاری کتاب العمرة باب کم اعتمر النبی صلی الله عليه وسلم: ۱۷۷۸،صحيح مسلم: ۱۲۵۳،ابوداود: ۹۹۳،ترمذی: ۸۱٦،ابن ماجة: ۳۰۰۲-

[3] صحيح بخاری کتاب العمرة باب عمرة فی رمضان: ۱۷۸۲،صحيح مسلم: ۱۲۵٦،عن ابن عباس-

تلو سره پوره شوه.(۱)
حضرت سعید بن جبیر ﷛ ته چه کله دا ذکر اوشو نو هغوئ اوفرمائیل چه د حضرت ابن عباس ﷛ قرآت هم دا وو.حضرت علقمه ﷫ هم دا فرمائی.حضرت ابراهیم ﷫ نه هم مروی دی.﴿ وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ الى البيت ﴾دشعبی ﷫ په قرآت کښې والعمرة دې،هغوئ فرمائی چه عمره واجب نه ده او ددې خلاق هم دهغوئ نه مروی دی.
د نبی کریم حج حج تمتع وو:- ډیرو احادیثو کښې ډیرو سندو سره حضرت انس ﷛ او دصحابه کرامو ﷛ یو جماعت نه روایت دې چه رسول الله ﷺ حج او عمره دواړه یو ځائې ادا اوفرمائیل.او په صحیح حدیث کښې دی چه نبکریم ﷺ خپلو صحابه کرامو ﷛ ته اوفرمائیل چه چا سره د قربانئ ځناور شته دې هغوئ دې د حج او عمرې په یو ځائې احرام اوتړي.(۲)یو بل حدیث شریف کښې دی چه عمره په حج کښې تر قیامته پورې داخله شوه.(۳)ابن ابی حاتم ﷫ په خپل کتاب کښې یو روایت نقل کړې دې چه یو سړې نبی کریم ﷺ ته راغلو او دهغه نه دزعفرانو خوشبو راتله.هغه تپوس اوکړو چه یارسول الله ﷺ زما د احرام باره کښې مو څه حکم دې.په دې باندې دا آیت نازل شو.نبی کریم ﷺ تپوس اوکړو چه هغه سائل چرته دې ؟ هغه اووئیل چه یارسول الله ﷺ څه موجود یم.وې فرمائیل چه خپلې زعفرانی کپړې اوباسه اوښه طریقې سره غسل اوکړه او څه چه پخپل حج کښې کوې هغه په عمره کښې هم اوکړه.دا حدیث غریب دې اوداعجیبه سیاق دې.بعضو کښې دغسل اوددې آیت د نزول ذکر نشته دې.یو روایت کښې دده نوم یعلی بن امیه ﷛ راغلې دې،دویم روایت کښې صفوان بن امیه ﷛ دې.والله اعلم (۴)
قوله تعالى:- فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ
دمحصر حکم :- بیا فرمائی که تاسو ګیر شئ نو چه کومه قربانی درسره وی نو هغه اوکړئ.مفسرینو ذکر کړې دی چه دا آیت په شپږمه هجرئ کښې د حدیبیه په میدان کښې نازل شو او مشرکانو نبی کریم ﷺ مکې معظمې ته دتلو نه منع کړې وو.او هم په دې باره کښې پوره سورة فتح نازل شو.اود نبی کریم ﷺ صحابه کرامو ﷛ ته رخصت ملاؤ شو چه هغوئ دې خپلې قربانئ په هغه ځایونوکښې ذبح کړی.نواویا اوښان ذبح کړې شو.سرونه اوخرئیلې شو. اواحرامونه پرانیستې شو.په رومبی ځل د نبی کریم ﷺ فرمان خلقو واوریدو اوخلق لږ شان ایسار شو اوهغوئ ته دبل حکم انتظار وو چه شاید څه ناسخ حکم راشی تردې چه پخپله حضرت رسول اکرم ﷺ بهرتشریف راوړو اوخپل سرمبارك ئې اوخرئیلو.بیاټول خلق راضی شو.بعضو سرونه اوخرئیل او بعضو نوکونه پریکړل،په دې باندې نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه الله ﷻ دې په سر خرئیلو والویاندې رحم اوکړی.خلقو عرض اوکړو چه یارسوالله ﷺ سر کموونکودپاره هم دعا اوفرمائې.(۵)نبی کریم ﷺ هم دسر خرئیلو والودپاره دعا اوکړه.په دریم ځل ئې دسرکموونکو دپاره دعا اوفرمائیله.اووه اووه کسان په یو اوښ کښې شریك وو.ټول صحابه کرام ﷛ څوارلس سوه وو.(۶)دحدیبیه میدان کښې ایسار شوی وو.دادحرم دحد نه بهر وو.اودا هم مروی دی چه دحرم په کناره باندې وو،والله اعلم.

---

(۱) الطبری: ۷/٤-
(۲) صحیح بخاری کتاب الحج باب کیف تهل الحائض والنفساء : ۱۵۵٦،صحیح مسلم: ۱۲۱۱)-
(۳) احمد: ۱۷۵/٤،صحیح مسلم: کتاب الحج باب حجة النبی صلی الله علیه وسلم: ۱۲۱۸،عن جابر)-
(٤) صحیح بخاری کتاب العمرة باب یفعل بالعمرة مایفعل بالحج: ۱۷۸۹،صحیح مسلم: ۱۱۸۰)-
(۵) صحیح بخاری کتاب الحج باب الحلق والتقصیر عند الاحلال: ۱۷۲۷،صحیح مسلم: ۱۳۰۱)-
(٦) صحیح بخاری کتاب المغازی باب غزوة حدیبیة: ٤۱۵۱)-

محصر صرف د دشمن د ويرې نه حصار ته وائي دې کښې اختلاف؟:-دعلماء کرام په دې کښې اختلاف دې چه داحکم صرف د هغه خلقودپاره دې چه کوم دښمن راګير کړي يا دبيمارئي وغيره نه څوك مجبورشي نو دهغه دپاره هم رخصت دې چه هغه به هم دهغه ځائې نه احرام پرانيزي او سر اوخرئي او قرباني اوکړي.ابن عباس ﷺ خوصرف دروميې قسم خلقو دپاره دا حکم بناني.حضرت ابن عمر ﷺ، طاوس رحمه الله،زهري رحمه الله او زيدبن اسلم رحمه الله هم دافرماني.

ليکن مسند احمد کښې يو مرفوع حديث کښې دي چه دکوم سړي لاس مات شي يا بيمار شي يا ګوډ شي نوهغه به حلال وي.هغه دې راتلونکی کال ته حج اوکړي.ددې حديث راوي وائي چه ما ابن عباس ﷺ اوابوهريره ﷺ ته ذکر کړې دې نو هغوئ هم اوفرمائيل چه دا رښتيا دي.په سنن اربعه کښې هم دا حديث دې.(¹)

د دشمن ويره او بيماري وغيره عذرونه د احصار په حکم کښې برابر دي

مسلك حنفي:- داحنافو په نيز ددشمن ويره اود دغه شان بيماري وغيره په حکم کښې برابر دي نولکه څنګه چه د دشمن په وجه څوک د حج يا عمرې کولو نه ايسار شي هغه به قرباني حرم ته اوليږي او چه کله هغه په حرم کښې ذبح کړې شي نو دې به آزاد شي دغه شان د بيمارئ په وجه چه څوک ايسار شي نوهغه به هم دغه شان کوی (احکام القرآن للجصاص (۳۲۸/۱) شاه فيصل غفرله)-

حضرت ابن مسعود ﷺ،حضرت ابن زبير ﷺ،علقمه ﷺ،سعيد بن مسيب ﷺ،عروه بن مجاهد رحمه الله، نخعي عطاء رحمه الله،مقاتل بن حيان رحمه الله نه هم دا روايت دې چه بيماريدل او ګوډيدل عذر دې.

سفيان ثوري رحمه الله هر مصيبت او تکليف کښې هم داسې وائي.بخاري اومسلم کښې يو حديث دې چه دحضرت زبير بن عبدالمطلب رحمه الله لور ضباعه رضي الله عنها رسول الله ﷺ نه تپوس کوی چه زما اراده د حج ده. خوځه بيماره يمه،حضرت نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه حج ته لاړه شه او شرط اوکړه چه زما د احرام نه دفارغيدو به هم هغه ځائې وي چه په کوم ځائې کښې ځه د بيمارئې نه روغه شوم.(²)

ددې حديث په بناء باندې بعضې علماء کرامو فتوی ورکوی چه په حج کښې شرط لګول جائز دی.امام شافعي رحمه الله هم فرمائی که دا حديث صحيح وی نو زما قول هم دا دې،امام بيهقي رحمه الله فرمائي چه داحديث بالکل صحيح دې،نو د امام صاحب مذهب هم دا دې،فالحمدلله.

بيا ارشادفرمائي چه کومه قرباني تاسو سره وی هغه قرباني اوکړئی.حضرت علي ﷺ فرمائي چه يو چيلئ دې ذبح کړي.(³) حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي چه اوښ،غوا،چيلئ،ګډه يا ددې نران که وی،په دې اتو قسمونوکښې چه کوم يو غواړی ذبح دې کړي.(⁴)حضرت ابن عباس ﷺ نه صرف چيلئ مروی ده.او نورو ډيرومفسرينو هم دا فرمائيلی دی.اود څلورو واړو امامانو هم دا مذهب دې.

په اوښ غوا ميخه او ګډ چيلئ باندې د قربانئ جواز

مسلك حنفي:- په څلوروامامانو کښې يو حضرت امام اعظم رحمه الله دې د هغوی هم دا مذهب دې لکه څنګه چې فاضل مفسر رحمه الله فرمائيلی دی يعني اوښ غوا ميخه او ګډيا چيلئ به قرباني کوی اودا په هدی کښې شامل دی (احکام القرآن للجصاص (۳۷۲/۱) شاه فيصل غفرله)-

---

¹) احمد: ۴۵۰/۳،ابوداود: کتاب المناسک باب الاحصار: ۱۸٦۲،ترمذی: ۹۴،نسائی: ٦۸٦۳،ابن ماجة: ۳۰۷۷،وهو حديث صحيح)-

²) صحيح بخاری کتاب النکاح باب الاکفاء فی الدين: ۵۰۸۹،صحيح مسلم: ۱۲۰۷)-

³) موطا امام مالک کتاب الحج باب مااستيسر من الهدی: ۳۹۵/۱،ح/۸۸٦)-

⁴) موطا امام مالک کتاب الحج باب مااستيسر من الهدی: ۳۹۵/۱،ح/۸۸٦)-

حضرت عائشه رضي الله عنها او حضرت ابن عمر رضي الله عنه وغیره فرمائي چه ددې نه مراد صرف اوښ او غوا ده.غالبا ددوی دلیل د حدیبیه واقعه ده.په دې کښې صحابی نه د چیلئ ذبح کول منقول نه دی.غوا او اوښان دې بزرګانو قربانی کړي دی.بخاری اومسلم کښې حضرت جابر رضي الله عنه نه روایت دې چه مونږ ته دالله ﷺ نبی حکم اوکړو چه اووه اووه کسان دې په اوښ او غوا کښې شریك شی.(۱)حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه هم دا منقول دی چه دکوم یو خناور د ذبح کولو طاقت ئې وی هغه دې ذبح کړی.که مالدار وی نو اوښ اوکه ددې نه ئې حیثیت کم وی نو غوا ګنې بیا چیلئ.(۲)

حضرت عروه رحمه الله فرمائي چه په ګران او ارزان نرخونویاندې موقوف دی.دجمهورو ددې قول چه چیلئ کافی ده دا دلیل دې چه قرآن پاك دآسانئ ذکر کړې دې یعنې کم نه کم هغه څیز چه کوم باندې قربانی اوکړې شی.او دقربانئ خناور اوښ،غوا،چیلئ او ګډې دی لکه څنګه چه ترجمان قرآن د رسول الله ﷺ دتره خوئې دحضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنه فرمان دې.بخاری او مسلم کښې یو حدیث کښې دی چه نبی کریم ﷺ یو ځل دچیلئ قربانی اوکړه،(۳)بیا ئې اوفرمائیل چه ترکومې پورې قربانی خپل ځائې ته اونه رسی تاسو سرونه مه خرئی.

ددې عطف ﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ﴾ باندې دې په ﴿فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ﴾ باندې نه دی.دلته دابن جریر نه سهوه شوې ده،وجه داده چه نبی کریم ﷺ دحدیبیې په کال چه مشرکان ورته رکاوټ جوړ شو او نبی کریم ﷺ نې حرم شریف ته نه پریخودونو دحرم نه بهر ټولو سرونه هم اوخرئیل او قربانئ ئې هم اوکړې.(۴) لیکن دامن په حالت کښې چه حرم ته رسیدلې شی نو دا جائزنه دی ترکومې پورې چه قربانی خپل ځائې ته اونه رسی.او حاجی د حج او عمرې دخپلو ټولو کارونو اواحکامونه فارغ نشی.که هغه دحج او عمرې په یو ځائې احرام ترلې وی نو یا په دې کښې یو کولو والا وی یا ده صرف د حج اراده کړې وی اواحرام ئې ترلې وی،یا ئې خامخا د تمتع نیت کړې وی.

بخاری اومسلم کښې دی چه ام المومنین حفصه رضي الله عنها رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو چه ټولو احرامونه پرانیستل اوتاسو لاپه احرام کښې یئ:نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ماخپل سر خرئیلې دې او دقربانئ دخاروی په غاړه کښې مې نښه اچولې ده ترکومې چه دا ذبح نه شی نو څه احرام نه شم پرانیستې:(۵)

قوله تعالى:-فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ

دبیمار سرې حکم:- بیا حکم کیږی چه بیمار اود سر تکلیف والا دې فدیه ورکړی.صحیح بخاری کښې دی چه عبدالله بن مغفل رضي الله عنه وائی چه څه دکوفې په جمات کښې کعب بن عجره رضي الله عنه سره ناست ووم.ما دهغوی نه ددې آیت باره کښې تپوس اوکړو نو هغوئ ماته اوفرمائیل چه څه خلقو اوچت کړم او نبی کریم ﷺ ته ئې بوتلم او زما په خوله باندې سپږې روانې وې.نبی کریم ﷺ چه ماته اوکتل نو وې فرمائیل چه زما دا خیال نه وو چه ته به دې حالت ته رارسې.آیا ستادومره وس نشته دې چه ته یو چیلئ ذبح کړې،ما اوونیل چه یارسول الله ﷺ ! څه خو غریب سړې یم،نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه بنه لاړ شه خپل سر اوخریه اودرې روځې اونیسه یا شپږو مسکینانو ته نیم نیم صاع (تقریبا پاؤ باندې یوسیر او پاؤ باندې یو چټاکئ) غله ورکړه.نودا آیت زما باره کښې نازل شوې دې اود حکم اعتبار سره هر یو داسې معذوره سړی دپاره دې.(۱)

---

(۱) صحیح بخاری کتاب الحج باب جواز الاشتراک فی الهدی: ۱۳۱۸)-

(۲) الطبری: ۳۰/٤)-

(۳) صحیح بخاری کتاب الحج باب جواز الاشتراک فی الهدی: ۱۷۰۱)-

(٤) صحیح بخاری کتاب المحصر باب اذا المعتمرة: ۱۸۰۷،مسلم: ۱۲۳۱)-

(۵) صحیح بخاری کتاب الحج باب التمتع والقران : ۱۵٦٦،صحیح مسلم: ۱۲۲۹)-

يو بل روايت کښې دی چه کټوني پسې مې اور بلولو چه نبی کريم ﷺ زما دا حالت اوکتلو اوماته ئې دامسئله بيان کړه.(۱) يو بل روايت کښې دي چه دا واقعه دحديبيه ده.ا وزما په سر باندې لونې لونې وينښته وو په هغې کښې ډيرې سپږې وې.(۲) د ابن مردويه په روايت کښې دی چه بيا ما سر اوخرئيلواو يو چيلئ مې ذبح کړه.يو بل حديث کښې دی چه ﴿نسك﴾ يعنی قربانی يو چيلئ ده او روژې که ئې اوساتلې نو درې دی.او که صدقه ورکړې نو يو فرق (پيمانه) شپږو مسکينانو باندې تقسيمول دی.حضرت علي ؓ،محمد بن کعب ؓ،علقمه ؓ،ابراهيم ؒ، ؓمجاهد ؒ،عطاء ؒ،سدی ؒ اوربيع بن انس ؒ نه هم دافتوی نقل ده.د ابن ابی حاتم په حديث کښې دی چه نبی کريم ﷺ حضرت کعب ابن عجره ؓ ته درې واړه مسئلې خودلې وې او فرمائيلی ئې وو چه په دې کښې ته په کوم باندې غواړې عمل پرې اوکړې نو کافی دی.(۴)

حضر ت ابن عباس ؓ فرمائی چه کوم ځائې کښې دوه درې طريقې په لفظ د "او" سره بيان شوی وی نو په هغه ځائې کښې اختيار وی چه کوم يو غواړې نو ويکړه.حضرت مجاهد ؒ،حضرت عکرمه ؒ،حضرت عطاء ؒ،حضرت طاوس ؒ،حضرت حسن ؒ،حميد ؒ،حضرت اعرج ؒ،حضرت ابراهيم نخعی ؒ او حضرت ضحاك ؒ نه هم دا مروی دی.د آئمه اربعه او داکثرو عالمانو هم دا مذهب دې که غواړی نو روژې دې نيسی او که غواړی نو صدقه دې ورکړی او که غواړی نو قربانی دې اوکړی.روژې درې دی.صدقه يو فرق يعنی درې صاع (يعنی اته سيرو نه نميه چټاکئ کمه) ده،په شپږو مسکيانو دې تقسيم کړی.او قربانی يو چيلئ ده.په دې دريو واړو صورتونو کښې چه کوم يو غواړی نو اودې کړی.الله رب العزت ته دې ځائې کښې رخصت ورکول وو ددې وجې نې رومبې درژې بيان اوکړو چه دا دټولو نه آسانه ده.بيائې دصدقې بيان اوکړو،بيائې د قربانئ بيان اوکړو.او نبی کريم ﷺ ته په افضل باندې عمل کول وو،نو ددې وجې ئې رومبې د چيلئ د قربانئی ذکر اوکړو.بيا ئې شپږو مسکينانو باندې دخوراك کولو،بيا ئې د دريو روژو ساتلو.سبحان الله د دواړو ځايونو اعتبار سره دواړه ترکيبونه،څومره درست او برمحل دی.فالحمد لله.

حضرت سعيد بن جبير ؓ نه ددې آيت د مطلب باره کښې تپوس اوشو نو وې فرمائل چه دغلې حکم به کولې شی.که ده سره وی نو يو چيلئ دې واخلی،ګنی دچيلئ قيمت به د درهمونو سره اولګولې شی او ددې دې غله واخلی او صدقه دې ورکړی،ګنی دهر نيم صاع په بدله کښې دې يو روژه اونيسی.
حضرت حسن ؒ فرمائی چه کله ديو محرم په سر کښې تکليف وی نو وينښته دې اوخرئی او په دې دريو واړوکښې دې يو فديه ورکړی.لس روژې نيول دی لسومسکينانو ته صدقه ورکول دی.هر يو مسکين ته يونيم صاع کهجورې (چې موجوده وخت کښې ترې تقريبا دوه کلو جوړيږی)،او يويو صاع غنم او په قربانئ کښې چيلئی.حسن ؒ او عکرمه ؒ هم لسو مسکينانوته خوراك ورکول بيانوی

د قولونو تضعيف:-خودا اقوال صحيح نه دی.ځکه چه په مرفوع حديث کښې راغلی دی چه روژې درې دی اوخوراك دشپږو مسکينانو دې او پدې دريو واړو صورتونوکښې اختيار دې چه چيلئ قربانی کوی که روژې نيسی اوکه شپږو مسکينانو ته خوراك ورکوی.اودا ترکيب په احرام کښې ښکار کوونکی دپاره هم دې.دا قربانی او صدقه دې په مکه کښې اوکړی او روژې چه چرته نيسی نو اودې نيسی لکه څنګه چه قران پاك الفاظ دی او د فقهاء کرامو اجماع ده.ليکن دلته ترتيب ضرروی نه دې،اختيار

---

(۱) صحيح بخاری کتاب التفسير سورة البقرة باب قوله تعالی (فمن کان منکم مريضا.....) ۴۵۱۷)-

(۲) صحيح بخاری کتاب المرضی باب ما رخص للمريض:۵٦٦۵،صحيح مسلم: ۱۲۰۱)-

(۳) صحيح بخاری کتاب المغازی باب غزوة حديبية: ۴۱۹۱)-

(۴) ابو داود کتاب المناسک باب فی الفدية: ۱۸٦۱،نسائی: ۲۸۵۴،وهو صحيح)-

دې. طاؤس رحمه الله فرمائي چه دا قرباني اودا صدقه دې په مکه کښې اوکړی او روژې چه چرته نيسي نو اودې نيسي.
يو روايت کښې دی چه ابو اسماء چه دابن جعفر مولی دې فرمائي چه حضرت عثمان بن غفان ﷺ حج ته لاړو. دوی سره حضرت علي ﷺ او حضرت حسين ﷺ هم وو. څه ابن جعفر سره اووم. مونږ اوکتل چه يوسړې ملاست دې او دده اوښه دده سر ته تړلې شوې ده. ما هغه راپاسولو نو هغه حضرت حسين ﷺ وو. ابن جعفر چه هغه اوليدو نو لاړو تر دې چه مونږ سقيا ته اورسيدو، هلته مونږ شلو ورځو پورې د هغوی په تيمار دارئی کښې وو. يو ځل حضرت علي ﷺ تپوس اوکړو چه څه حال دې ؟. نو حضرت حسين ﷺ خپل سر طرفته اشاره اوکړه. حضرت علي ﷺ ورته اوفرمائيل چه سر اوخرئيه او بيا اوښ راوغواړه اوهغه ذبح کړه. نو که د اوښ د احرام نه د حلاليدو دپاره وو نو خير او که دا د فديه دپاره وو نو ظاهره شوه چه دا قرباني د مکې نه بهر شوې وه.

قوله تعالى:- فَإِذَآ أَمِنتُمْ ۚ فَمَن تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ ۚ

تمتع حج کوونکو دپاره احکام: بيا ارشاد فرمائي چه تمتع حج کولو والا سړې دې هم قرباني اوکړی. که دحج او عمرې احرام په يو ځائې تړلې وی يا ئې دعمرې احرام تړلې وی او ددې نه فارغ شی او د حج احرام ئې تړلې وی. اصل تمتع هم داده. اود فقهاء کرامو په کلام کښې مشهور هم دا دی. او عام تمتع په دې دواړو قسمونو کښې شامل دی. لکه څنګه چه صحيح حديث په دې باندې دلالت کوی. (بعض راويان وائی چه نبی کريم ﷺ په خپله تمتع کړې وو. بعضې وائی چه نبی کريم ﷺ قارن وو. او دا خبره هم ټول راويان وائی چه نبی کريم ﷺ سره دقربانئ ځناور وو. نو په دې آيت کښې دا حکم دې چه تمتع کولو والا چه په کومه قربانئ باندې قادر وی هغه دې اوکړی. ددې ادنی درجه يو چيلئ قرباني کول دی. يعنی دغوا قرباني هم کولې شی. نبی کريم ﷺ دخپلو بيبيانو د طرفنه د غوا قرباني کړې وه چه ټولې تمتع والا وې. ([1]) (ابن مردويه). ددې نه ثابته شوه چه تمتع هم مشروع دې.
حضرت عمران بن حصين ﷺ فرمائي چه د تمتع آيت هم په قران کښې نازل شويدې او مونږ نبی کريم ﷺ سره تمتع کړې وو. بيا خو نه په قران پاک کښې ددې ممانعت راغلو او نه نبی کريم ﷺ ددې نه منع اوفرمائيله. خو خلقو په خپله رائې سره دا ممنوع اوګرځولو.
حضرت امام بخاری رحمه الله فرمائي چه ددې نه مراد غالبا حضرت عمر فاروق ﷺ دې. ([2]) دحضرت امام المحدثين دا خبره بالکل صحيح ده. حضرت عمر فاروق ﷺ نه منقول دی چه هغوئ به ددې نه خلق منع کول او فرمائيل به ئې که مونږ کتاب الله اوګورونو په دې کښې هم دحج او عمرې پوره کولو حکم موجوددې (أَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ) خو ياد ساتئ چه دا ممانعت دحضرت عمر فاروق ﷺ په نيز حرام نه وو بلکه ددې وجې وو چه خلق په کثرت سره دبيت الله شريف د حج او دعمرې کولو قصداوکړی لکه څنګه چه حضرت عمر ﷺ نه ښکاره مروی دی.

قوله تعالى:- فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ

دقربانئ په بدله کښې روژې نيول:- بيا فرمائي چه کوم سړې قرباني اونه کړې شی نو هغه دې درې روژې اونيسي په حج کښې او اووه روژې په هغه وخت کښې چه کله دې د حج نه واپس شی. دا پوره لس روژې شوې. يعنی د قربانئ طاقت د چا نه وی نو هغه دې روژې اونيسی، درې خو په ايام حج کښې او باقی اووه دې نه پس، خو په دې کښې

---

[1]) ابو داود کتاب المناسک باب فی هدی البقرة: ۱۷۵۱، ابن ماجة: ۳۱۳۳)-

[2]) صحيح بخاری کتاب التفسير سورة البقرة باب (فمن تمتع بالعمرة الی الحج) :۴۵۱۸، صحيح مسلم: ۱۲۲۶)-

روژي د عرفې نه وړاندې نيول:- دعلماء كرامو فرمان دې چه اولى دا دى چه دا روژي د عرفې نه مخكښې مخكښې د ذى الحجه په ورځو كښې اونيسى.دحضرت عطاء رحمه الله قول هم دا دې.يا د احرام تړلو سره دې اوساتى.د حضرت ابن عباس رضي الله عنه وغيره هم دا قول دې ځكه چه د ((فِي الْحَجِّ)) لفظ دې.

په شوال كښې د روژو نيولو حكم:- حضرت طاؤس رحمه الله،حضرت مجاهد رحمه الله وغيره هم دا فرمائى چه شوال كښې هم دا روژې جائزدى.حضرت شعبى رحمه الله وغيره فرمائى كه دې روژو سره د عرفې د ورځې روژه هم شامله كړې شى نو دا هم ورته اختيار دې.حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه دا هم منقول دى كه دعرفې نه مخكښې دوه روژې اونيسى اودريمه دعرفې په ورځ وى نو دا هم جائز دى.حضرت ابن عمر رضي الله عنه هم فرمائى چه يو روژه ديوم التروية نه مخكښې،يود يوم التروية او يو دعرفې.

په ايام التشريق كښې روژې نيول:- د حضرت على رضي الله عنه فرمان هم دا دې.[1] كه ديو سړى نه دا درې واړه روژې يا دوه پاتې شى او هغه په ايام التشريق يعنى د لوئې اختر نه پس چه درې ورځې راشى.حضرت عائشه رضي الله عنها او حضرت ابن عمر رضي الله عنه فرمائى چه هغه په دې ورځو كښې هم دا روژې نيولې شى.(بخارى).د امام شافعى رحمه الله قول هم دا دې.حضرت على رضي الله عنه،حضرت عكرمه رضي الله عنه،حسن بصرى رحمه الله،او عروه بن زبير رحمه الله نه هم دا مروى دى.[2] اوددې دليل دادې چه فى الحج عام دې.او دا ورځې هم په كښې شاملې دى.د حضرت امام شافعى رحمه الله جديد قول دا دې چه په دې ورځو كښې دا روژې نيول ناجائز دى.ځكه چه په صحيح مسلم كښې حديث دې چه ايام تشريق د نه خوراك څكاك او دالله ﷻ دذكر كولو ورځې دى.[3]

په ايام التشريق كښې د روژو نيولو حكم

مسلك حنفى:- په ايام التشريق كښې روژه نيول حرام دى ځكه چې دا د الله ﷻ د ميلمستيا ورځې دى لكه حديث مبارك كښې چې دى ((أَلَا لَا تَصُومُوا فِي هَذِهِ الْأَيَّامِ فَإِنَّهَا أَيَّامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ وَبِعَالٍ)) (تسهيل الهدايه ۲، ۳۳۵)

قوله تعالى:- وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ

د اووه روژو وخت:- بيا اووه روژې وخت د واپس كيدو،ددې نه مراد دا دې چه كله واپس شى او خپل خانې ته اورسى،او كله چه واپس كيږى نو په لاره كښې هم دا روژې نيولې شى.مجاهد رحمه الله،او عطاء رحمه الله هم دا فرمائى.يا مراد ترې وطن ته تګ دې.دا ابن عمر رضي الله عنه فرمائى.او نور هم ډيرو تابعينو نه هم دا مذهب روايت دې بلكه ابن جرير رحمه الله خو په دې قول اجماع ښائى.

صحيح بخارى يو طويل حديث كښې دى چه نبى كريم ﷺ حجة الوداع كښې دعمرې حج سره تمتع اوكړه او قربانى ئې اوكړه.ذوالحليفه نه نبى كريم ﷺ ځان سره قربانى اخستې وه.عمره ئې اوكړه او بيا ئې دحج تهليل اوكړو.خلقو هم دوى سره تمتع اوكړو.بعضوخلقو خو ځان سره قربانى اخستې وه،بعضو سره دقربانى ځناور نه وو.مكې ته په رسيدو نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه چا سره دقربانى ځناور و شته هغوئ دې حج ختميدو پورې په احرام كښې اوسى او چه چا سره قربانى نشته هغوئ دې دبيت الله شريف طواف اوكړى او د صفا مروه سعى دې اوكړى او احرام دې پرانيزى،سرونه دې اوخرئى يا دې ويښته واړه كړى،بيا دې د حج احرام اوتړى.كه د قربانئ طاقت ئې نه وى نو درې روژې دې اونيسى په حج كښې او اووه روژې چه كله خپل وطن ته واپس اورسى نو بيا دې اونيسى.(بخارى ومسلم).[4]ددې

---

[1] الطبرى: ۹۴/۴-

[2] الطبرى: ۹۴/۴-

[3] صحيح بخارى كتاب الصيام باب تحريم صوم ايام التشريق:....۱۱۴۱،ابوداود: ۲۸۱۳)-

[4] صحيح بخارى كتاب الحج باب من ساق البدن معه: ۱۶۹۱،صحيح مسلم: ۱۲۲۷)-

نه دا خبره ثابتیږي چه دا اووه روځې وطن ته واپس کیدو نه پس دي.

قوله تعالی:- تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ

لس ورځې روځې برابرول:- بیا فرمائي چه دا پوره لس دي.دا فرمان تاکید دپاره دې لکه څنګه چه عربو کښې وئیلې کیږي،ما خپلو سترګو سره اوکتل،په غوږونومې واوریدل،په لاسونو مې اولیکل او قران پاك کښې هم دا دي چه ﴿وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ﴾ نه یو مارغه چه خپلو دواړو وزرونوسره الوزي.بل ځائې کښې فرمائي چه﴿ولا تخطه بيمينك﴾ته پخپل ښي لاس سره نه لیکې.او بل ځائې کښې دي چه مونږ حضرت موسی ﷺ نه د دیرشوشپو وعده اخستې وه او په نورو لسو ورځو سره مو پوره کړل او د رب ﷻ مقرر څلویښت ورځې مو پوره کړې.نو په دې ټولو ځایونو کښې تاکید دې هم داشان دا جمله هم د تاکید په طوراستعمال شوې ده.او داهم وئیلې شوی دي چه دا حکم دې د تمام اوکمال.د ﴿كَامِلَةٌ﴾ مطلب داهم بیان شوې دې چه دا د قربانی بدله کښې کافی ده.

د تمتع حج حکم د چا د پاره دې :- دې نه پس فرمائي چه دا حکم دهغه خلقو دپاره دې چه دمسجد حرام اوسیدونکی نه وي.په دې باندې اجماع ده چه حرم والا تمتع نشي کولې.حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي بلکه ددوی نه مروی دي چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ائې د مکې خلقو تاسو تمتع نه شئ کولې،تمتع بهر والو دپاره دې.دې دپاره به تاسو لږ شان لرې ځئ.لږه شان مزل اوکړئ او بیا د عمرې احرام اوتړئ.د طاؤس په تفسیر کښې هم دا دي.([1])

خوعطاء فرمائي چه میقات یعنی چه کوم خلق د احرام تړلو ځائې ته نزدې وي هغوئ هم په دې حکم کښې دي چه دهغوئ دپاره هم تمتع کول جائز نه دي.مکحول رحمه الله هم دا فرمائي.نو دعرفات والو،مزدلفه والو،عرفه والو،اود رجیع اوسیدونکو دپاره هم دا حکم دې.

زهری رحمه الله فرمائي چه دمکې نه دیو ورځې مسافت فاصله هومره وي،یا دې ته نزدې وي نو هغه تمتع کولې شي.اونور خلق نشي کولې.حضرت عطاء رحمه الله فرمائي چه دا مزل دوه ورځې دې.د حضرت امام شافعي رحمه الله مذهب هم دادې چه اهل حرم او چه کوم خلق په دومره فاصله کښې وي چه هلته مکې والو دپاره مونځ قصر کول جائز نه وي.ددوی ټولو دپاره هم دا حکم دې،ځکه چه ټول به حاضر ګڼړلې شي.ددې نه علاوه ټول مسافر،او ددوی ټولو دپاره حج کښې تمتع کول جائز دي.والله اعلم.

د حاضر المسجدالحرام نه څوك مراد دي؟

مسلك حنفي: چه کوم خلق د حرم اواحرام دمیقاتو ترمینځه وي هغوی حاضر المسجد الحرام کښې داخل دي دغه دمیقات اوسیدونکی هم په حاضرالمسجد الحرام کښې داخل دي ([2])

د تقوی حکم:-بیا فرمائي چه الله ﷻ نه ویریږئ چه دهغه پاك ذات چې کوم احکام دي هغه پوره کړئ چه دکومو کارونونه هغه ذات منع کړي يئ نود هغې نه منع شئ او یقین اوکړئ چه هغه ذات نافرمانو ته سخته سزا ورکوي.

اَلْحَجُّ	اَشْهُرٌ	مَّعْلُوْمٰتٌ	فَمَنْ	فَرَضَ
حج	څو میاشتې	معلومې دي	نوهغه چا	چه فرض کړو
دحج میاشتې(ټولوته)معلومې دي نوڅوك چې فرض کړي				

[1] الطبری: ٤/١١١)-

[2] احکام القران للعثمانی (١/١١١-٣٣٠)-

فِي الْحَجِّ	وَلَا جِدَالَ	وَلَا فُسُوقَ	فَلَا رَفَثَ	الْحَجَّ	فِيهِنَّ
په دوران دحج کښي	اونه جګړې	اونه ګناهونه	اونه دې کوي جماع	حج	په دې مياشتو کښي

په دغه ورځو کښي په ځان حج | نو (هغه دې خبرشي) چې په حج کښي کوروالي ګناهونه اوجګړې (خاص طورسره) منع دي

خَيْرَ الزَّادِ	فَإِنَّ	وَتَزَوَّدُوا	يَعْلَمْهُ اللَّهُ	مِنْ خَيْرٍ	وَمَا تَفْعَلُوا
بهتره توښه	اوبيشکه	اوتوښه دځان سره واخلئ	پوهيږي په هغې الله	څه نيک کار	اوهغه چې کوئ تاسو

اوهرڅه نيک کارچې تاسو کوئ هغه الله په هغې پوهه دې | اوځان سره توښه اخلئ بيشکه | چې دتولونه ښه توښه

يَا أُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٧﴾	وَاتَّقُونِ	التَّقْوَىٰ
اے عقلمندو	اوځان اوساتئ دنافرمانۍ زما نه	پرهيزګاري ده

د سوال نه ځان ساتل دي | اوائې هوښيارانوزما د (عذاب) نه ځان بچ کړئ |

قوله تعالى:- ﴿الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ﴾

د حج دپاره د احرام مياشتې: عربي دان وائي چه ددې جملې مطلب دادې چه حج، حج دې، دا مياشتې چه معلومې اومقرر دي. نو د حج په ورځو کښې احرام تړل، دنورو مياشتو داحرام تړلو نه زيات کامل دي. اګر چه د نورومياشتو احرام تړل هم صحيح دي. حضرت امام مالك رحمه الله، حضرت ابوحنيفه رحمه الله، حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله، حضرت اسحاق رحمه الله، حضرت ابراهيم نخعي رحمه الله، حضرت ثوري رحمه الله، حضرت ليث رحمه الله، فرمائي چه په ټول کال کښې چه په کومه مياشت کښې غواړي نو د حج احرام تړلې شي. ددې بزرګانو دليل دادې چه ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهِلَّةِ﴾ الخ. دويم دليل دادې چه حج او عمره دواړو ته نسك وئيلې شوې دې او دعمرې احرام په هره مياشت کښې تړلې شي نو د حج احرام هم چه کله اوتړي نو صحيح به وي.

حضرت امام شافعي رحمه الله فرمائي چه د حج ا حرام د حج په مياشتوکښې تړل صحيح دي. آو که په نورو مياشتو ئې د حج احرام اوتړلو نو دابه صحيح نه وي. ليکن دې سره عمره هم کولې شي يا نه ؟ په دې کښې د امام صاحب رحمه الله دوه اقوال دي. حضرت ابن عباس رضي الله عنه، حضرت جابر رضي الله عنه، حضرت عطاء رحمه الله، او حضرت مجاهد رحمه الله نه هم دا مذهب مروي دې چه د حج احرام د حج مياشتو نه سوا نورو مياشتو کښې تړل غير صحيح دي او په دې باندې دليل ﴿الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ﴾ دې.[1]

اوعربي دان حضراتو يو جماعت وائي چه د آيت ددې الفاظو مطلب دا دې چه حج دپاره خاص دوه مياشتې مقرر دي. نوثابته شوه چه ددې مياشتو نه مخکښې چه څوك احرام اوتړي نو هغه به صحيح نه وي. چه څنګه دمونځ د وخت نه مخکې څوك مونځ اوکړي. حضرت امام شافعي رحمه الله فرمائي چه مونږ ته مسلم بن خالد خبر راکړې دې چه هغوئ ابن جريج نه واوريدل، هغوئ ته عمرو بن عطاء رحمه الله اووئيل، هغوئ ته عکرمه رضي الله عنه ذکر اوکړو چه حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنه فرمائي چه يو سړې دپاره لائق نه دی چه دحج مياشتو نه سوا دحج احرام اوتړی ځکه چه الله ﷻ فرمائي چه ﴿الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ﴾ ددې روايت نور هم سندونه شته دې. يو سند کښې دی چه سنت هم دا دی. صحيح ابن خزيمه کښې هم دا روايت منقول دې. اصل کتابونو کښې دا مسئله شوې ده چه د صحابي فرمان چه په حکم کښې د مرفوع حديث په شان دی.

[1] الطبری: ۱۱۵/٤)

د حج د میاشتو نه وړاندې د حج دپاره د احرام تړل

مسلک حنفي:- د حج د میاشتو نه وړاندې که څوک د حج دپاره احرام اوتړي نو په دغه احرام باندې حج کیږي خو داسې کول مکروه تحریمی دی (کذافي معلم الحجاج للسعید احمد صفحه ۹۲، شاه فیصل غفرله)-

نودا حکم به درسول ﷺ وی او صحابی هم دلته هغه صحابی دې چه کوم مفسر قران او ترجمان القران دې.ددې نه علاوه د ابن مردویه یو مرفوع حدیث کښې دی.نبی کریم ﷺ فرمائی چه د حج احرام تړل دحج دمیاشتونه سوا تړل هیڅا لره لائق نه دی،ددې اسنادهم ښه دی.لیکن حضرت امام شافعی رحمه الله او امام بیهقی رحمه الله نه روایت دې چه ددې حدیث راوی حضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنه نه تپوس اوکړې شو که د حج دمیاشتو نه مخکښې د حج احرام اوتړلې شی،نو دوی اوفرمائیل چه نه.[1]دا موقوف حدیث زیات ثابت او زیات صحیح دې.او د صحابی ددې فتوې تقویت دحضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه ددې قول نه هم کیږي چه سنت داشان دی.والله اعلم.

﴿أَشْهُرٌ مَّعْلُومَٰتٌ﴾ نه مراد حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه فرمائی چه دشوال،ذی القعده او د ذی الحجه لس ورځې دی.(بخاری).[2] دا روایت ابن جریر او مستدرک حاکم کښې هم دې.او امام حاکم رحمه الله دې ته صحیح وائی.[3]حضرت عمر رضی الله عنه،حضرت علی رضی الله عنه،حضرت ابن مسعود رضی الله عنه،حضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنه،حضرت ابن عباس رضی الله عنه،نه هم دا مروی دی.حضرت عطاء رحمه الله،حضرت مجاهد رحمه الله،حضرت ابراهیم نخعی رحمه الله،حضرت شعبی رحمه الله،حضرت حسن رحمه الله،حضرت ابن سیرین رحمه الله،حضرت مکحول رحمه الله،حضرت قتاده رحمه الله،حضرت ضحاك بن مزاحم رحمه الله،حضرت ربیع بن انس رحمه الله،حضرت مقاتل رحمه الله هم دا فرمائی.[4]او حضرت امام شافعی رحمه الله،حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله،حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله،حضرت امام ابویوسف رحمه الله،او ابوثور رحمه الله نه هم دا مذهب مروی دې.امام ابن جریر رحمه الله هم دا خوښوی.

د حج میاشتې

مسلک حنفي:- څنګه چه فاضل مصنف فرمائیلی دی نو هم دغه شان ده یعنی داحنافو په نیز هم د حج د میاشتو نه د شوال او ذو القعدې پوره میاشت او د ذو الحجې اولنۍ لس ورځې مراد دی لکه څنګه چې صاحب دقدروی شیخ ابوالحسن رحمه الله فرمائی.چه دحج میاشتې شوال ذوالقعده اولس ورځې د ذوالحجه دی (تسهیل الهدایه ۴۸۳/۲)-

د﴿ أَشْهُرٌ ﴾ لفظ جمع دې.نوددې اطلاق دوه پوره میاشتو او د دریمې په بعضې حصه باندې هم کیدې شی.لکه څنګه چه عربۍ کښې وئیلې شی ماهغه په دې کال یا په دې نن ورځ کښې لیدلې دې.نوپه حقیقت کښې خونې ټول کال یا ټوله ورځ نه وی لیدلې بلکه دکتلو وخت خولږ شان وی.مګر تقریبا داسې وئیلې کیږي.داشان دلته هم تقریبادرېمې میاشتې ذکر دې.په قران پاك کښې هم دی چه ﴿ فَمَن تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ ﴾ حالانکه دا زردیونیمې ورځې وی.مګر په شمیر کښې دوه ورځې اووئیلې شوې.د حضرت امام مالك،حضرت امام شافعی رحمه الله رومبی قول دادې چه شوال،ذوالقعده او د ذوالحجه پوره میاشت ده.حضرت ابن عمر رضی الله عنه،ابن شهاب رحمه الله،عطاء رحمه الله،جابر بن عبدالله رحمه الله،طاؤس رحمه الله،مجاهد

---

[1] کتاب الام : ۱۳۲/۲،بیهقی ۳٤۳/٤)-

[2] صحیح بخاری کتاب الحج باب قوله تعالی (الحج اشهر معلومات) تعلیقا قبل حدیث: ۱۵٦۰،وصحیح ابن خزیمة: ۲۵۹٦)-

[3] حاکم : ۲۷٦/۲،وسنده صحیح)-

[4] ابن ابی حاتم: ٤۸٦/۲)-

ﷺ اوعروه بن الزبير.ربيع رحمه الله او حضرت قتاده رحمه الله نه هم دا مروى دى.يو مرفوع حديث كښې دا هم راغلى دى ليكن هغه موضوع دې ځكه چه ددې راوى حصين بن مخارق دې.او په هغه باندې د احاديثو د وضع كولو تهمت دې بلكه ددې مرفوع كيدل ثابت نه دى،والله اعلم.

دامام مالك رحمه الله ددې قول منلو نه پس داڅابتيږى چه د ذوالحجه په مياشت كښې به عمره كول صحيح وى،دامطلب نه دې چه دلسمې ذى الحجې نه پس هم حج كيديشى.نو حضرت عبدالله رضي الله عنه نه روايت دې چه د حج په مياشتو كښې عمره درست نه ده.امام ابن جرير رحمه الله د دې قول هم دا مطلب اخلى چه د حج زمانه خو د منى د ورځې تيريدو نه پس تيره شوه.د محمد بن سيرين بيان دې چه زما په علم كښې خو څوك داسې اهل علم نشته دې چه د حج د مياشتو نه علاوه،عمره كولولره دې مياشتو كښې دننه عمره كولو نه افضل منلو كښې شك كوى.حضرت عمر رضي الله عنه او حضرت عثمان رضي الله عنه هم د حج د مياشتو نه علاوه په نورو مياشتو كښې عمره كول خوښ منقول دى بلكه په دې مياشتو كښې عمره كولو نه منع كول.والله اعلم.(ددې نه دمخكې آيت په تفسير كښې تير شوى دى چه نبى كريم ﷺ ذوالقعده كښې څلور عمرې ادا اوفرمائيلې اوذوالعقده هم د حج مياشت ده.نو دحج په مياشتو كښې عمره كول جائز شو والله اعلم).

قوله تعالى:- فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ

د فرض نه مراد:- بيا ارشاد فرمائى چه كوم سړې په دې مياشتو كښې حج مقرر كړى يعنى د حج احرام اوتړى نو دا پوره كول لازم دى.فرض نه دلته مراد واجب اولازم دى.([1]) حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائى چه ددې (فرض) نه د حج او عمرې احرام تړلووالا مراد دې.عطاء رحمه الله فرمائى چه د فرض نه مراد احرام دې.ابراهيم رحمه الله اود ضحاك رحمه الله هم دا قول دې.([2]) حضرت ابن عباس رحمه الله فرمائى چه احرام تړلو او لبيك وئيلو نه پس يوځائې كښې پاتې كيدل صحيح نه دى.اود بزرګانو هم دا قول دې.بعضې بزرګانو دا وئيلى دى چه د فرضو نه مراد لبيك وئيل دى.

قوله تعالى:- فَلَا رَفَثَ

د رفث نه مراد: د ﴿ رَفَثَ ﴾ نه مراد جماع ده لكه څنګه چه بل ځائې كښې قران پاك كښې فرمائى چه ﴿ أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَآئِكُمْ ﴾ يعنى روژې په شپوكښې ستاسو دپاره ستاسو خپلو بيبيانوسره جماع كول موحلال كړى دى.د احرام په حالت كښې جماع او ددې ټول كارونه حرام دى.لكه مباشرت كول، ښكلول، د ښځو په موجودګئ كښې ددې خبرې كول اګر چه بعضو د سړو په ډله كښې داسې خبرې په ﴿رَفَثَ﴾ كښې داخلې كړى دى.خو دحضرت ابن عباس رضي الله عنه نه ددې خلاف مروى دى. هغوئ يوځل څه داسې شعر اووئيلو اوددوى نه په تپوس كولودوى اوفرمائيل چه دښځو په مخكې داسې خبرې كول ﴿رَفَثَ﴾.دې د ﴿رَفَثَ﴾ ادنى درجه داده چه د جماع وغيره ذكر اوكړې شى.فحش خبرې كول،په خبرو كښې داسې اشارې كول،په اشارو كنايوكښې دجماع ذكر كول،خپلو بيبيانو ته وئيل چه احرام لرې شى نوجماع به كوى،چيړچاړ،مساس،وغيره دا ټول په ﴿ رَفَثَ ﴾ كښې داخل دى.اوداحرام په حالت كښې دا ټولې خبرې حرامې دى.

قوله تعالى:- وَلَا فُسُوقَ

دفسوق مفهوم:- د مختلفومفسرينو دمختلفواقوالومجموعه داده چه دفسوق معنى عصيان او نافرمانى ،ښكار، كنځل،وغيره بدزبانى ده.لكه حديث كښې دى چه مسلمان ته كنځل كول فسق دې.او دده قتل

---

[1] الطبرى: ۱۲۱/٤)-

[2] ايضا: ۱۲۳/٤)-

کول کفر دي.(۱)الله ﷻ نه سوا د نورو د تقرب دپاره څناور ذبح کول هم فسق دي لکه قران پاك کښې دي چه ﴿ أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ ﴾ خلق په بدو القابو سره يادول هم فسق دي.قران پاك فرمائي چه ﴿وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ﴾مختصر داچه دالله ﷻ هره نافرماني په فسق کښې داخله ده اګر چه فسق هروخت حرام دي. ليکن احرمت والا مياشتو کښې ددې حرمت نور هم زياتيږي.الله ﷻ فرمائي چه ﴿فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنفُسَكُمْ﴾ دې حرمت والامياشتو کښې په خپلو ځانونوباندې ظلم مه کوئي.داشان حرم کښې هم ددې حرمت زياتيږي.ارشاد دې چه ﴿ وَمَن يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُّذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴾ يعنې حرم کښې چه د څوک د الحاد او بې دينئ اراده اوکړي دې نو مونږ به ورته درد ناک عذاب ورکوو.امام ابن جرير ﷫ فرمائي چه دلته مراد د فسق نه هغه کارونه دي چه داحرام په حالت کښې منع دي لکه ښکار کول،ويښته خرئيل يا واړه کول،نوکونه پريکول وغيره.حضرت ابن عمر ﷜ نه دا هم مروي دی ليکن بهترين تفسير هم هغه دې چه کوم مونږ بيان کړو يعنې هرې ګناه نه منع کيدل.والله اعلم.(۲)بخاري او مسلم کښې دي چه کوم سړې ددې بيت الله حج کوي،او هغه دې کښې نه رفث اوکړي،اونه فسق اوکړي،نو هغه د ګناهونو نه داسې پاك راوزی لکه څنګه چه د خپل پيدائش په ورځ وو.(۳)

قوله تعالى:- وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ

د جګړو ممانعت:بيا ارشاددې چه په حج کښې جنګ مه کوئي يعنې دحج په وخت کښې دحج په ارکانو کښې جنګ مه کوئی.ددې پوره پوره بيان الله ﷻ بيان اوفرمائيلو.دحج مياشتې مقرر شوی دی .په دې کښې کمې زياتې مه کوئی.د حج موسم مخکښې روستو مه کوئی لکه څنګه چه دمشرکانو طريقه وه.او ددې مذمت قران پاك په بل مقام کښې کړې دې.دا شان قريش به مشعر الحرام سره مزدلفه کښې پاتې کيدل او باقی عرب به عرفات کښې پاتې کيدل.بيا به ئې خپلو کښې جګړې کولې.او يوبل ته به ئې وئيل چه مونږ په صيحح لار يو او طريق ابراهيمی باندې يو.نوددې نه په دې مقام کښې ممانعت اوشو چه الله ﷻ دخپل نبی ﷺ په لاس د حج وخت،د حج ارکان او د حج ځايونه مقرر کړی دی.اوس تاسوبه يوبل باندې فخر مه کوئ.او نه د حج ورځې وړاندې روستو کوئ،او اوس دا جنګ ختم کړئ. والله اعلم.

دا مطلب هم بيان شوې دې چه د حج په سفر کښې په خپلو کښې جګړې مه کوئی.اومه يو بل ته غصې کوئی.اومه يو بل ته کنځل کوئی.د ډيرو مفسرينو دا قول هم دې او د ډيرو مفسرينو روميې قول هم دې.حضرت عکرمه ﷜ فرمائي چه دچا خپل غلام ته غصه کول په دې کښې داخل نه دی.خو وهی دې نه.ليکن خه وايم که غلام اووهی هم نو هيڅ ويره نشته دې.

مسند احمد کښې حديث دې چه مونږ نبی کريم ﷺ سره په سفرحج کښې وو.او عرج کښې پاتې شوی وو.حضرت عائشه ؓ نبی کريم ﷺ سره ناسته وه.او حضرت اسماء ؓ خپل والد حضرت ابو صديق ﷜ سره ناسته وه.د حضرت ابوبکر صديق ﷜ او د نبی کريم ﷺ د اوښانو سامان د حضرت ابوبکر صديق ﷜ خادم سره وو.حضرت ابوبکرصديق ﷜ دده انتظار کولو.لږ وخت پس هغه راغلو.او دده نه ئې تپوس اوکړو چه اوښ چرته دې ؟.هغه اووئيل چه پرون شپې راسې غيب دې.دوی خفه شو او وې فرمائيل چه يو اوښ دې هم سنبال نه کړو.په دې وينا سره دوی هغه (غلام) اووهلو.نبی کريم ﷺ خندل او فرمائيل ئې چه اوګورئی د احرام په حالت کښې دې څه کوی ؟.دا حديث ابوداود او ابن ماجه کښې هم

---

(۱) صحيح بخاری کتاب الايمان باب خوف المومن من ان يحبط عمله.....۴۸،صحيح مسلم: ۶۴)–

(۲) درفث متعلق د مفسرينو اقوال اوګورئی: طبری: ۱۲۶/۴)-

(۳) صحيح بخاری کتاب الحج المبرور: ۱۵۲۱،صحيح مسلم: ۱۳۵۰)–

دي.(۱)
بعضو سلفو نه هم دا مروی دی چه د حج پوره کیدو کنبې (څوک نه وهل) دا هم دی.لیکن داخیال ساتل پکار دی چه د نبی کریم ﷺ دحضرت ابوبکر صدیق ﷺ په دې کار باندې دا فرمائیل.په دی کنبې ډیر لطافت سره یو قسم انکار دې.نو مسئله دا شوه چه دا پریښودل اولی دی.والله اعلم.
مسند عبد بن حمید کنبې دی چه کوم سړې خپل حج پوره کړی او دده دلاسه مسلمان په تکلیف کنبې نه شی نو دده ټول مخکنبې روستی ګناهونه معاف کیږی.(۲)

قوله تعالی:-وَمَاتَفْعَلُوامِنْ خَيْرٍيَّعْلَمْهُ اللّٰهُ

الله په هره نیکئ عالم دې:- بیا فرمائی چه تاسو څه نیکی کوئی نودهغې علم الله ﷻ ته دې.چونکه پورته ئې دهرې بدئی نه منع فرمائیلې وه چه نه دې څوك بدکار کوی او نه دې بده خبره کوی نودلته د نیکئ رغبت ورکولې شی چه دهرې نیکئ به د قیامت په ورځ پوره پوره بدله ورکولې شی.

قوله تعالی:-وَتَزَوَّدُوْافَاِنَّ خَيْرَالزَّادِالتَّقْوٰى

ځان سره توښه اخستل:- بیا ارشاد فرمائی چه ځان سره توښه او د سفر خرچ اوړئی.حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه خلق به بغیرد توښې نه حج ته تلل.بیا به ئې خلقو نه سوال کولونو په دې باندې دا حکم نازل شو.(۳) حضرت عکرمه ﷺ،حضرت ابن عینیه رحمه الله هم دا فرمائی.بخاری او نسائی وغیره کنبې دا روایتونه مروی دی،یو روایت کنبې دا هم دی چه دیمن خلقو به داسې کول.او خپل ځان ته به ئې متوکلین وئیل.(۴)دحضرت عبدالله بن عمر ﷺ نه هم دا روایت دې چه کله به ئې احرام تړلو نو څه توښه چه به ورسره وه ټوله به ئې غورزولې وه او نوې نوې سامان به ئې ا خستلو.نو په دې باندې دا حکم نازل شو چې داسې مه کوئی.اوړه او ستوان وغیره ځان سره په توښه کنبې اخلئ.(۵) نورو ډیرو معتبرو مفسرینو هم داشان وئیلی دی.بلکه ابن عمر ﷺ دا هم فرمائی چه د انسان عزت په دې کنبې دې چه ځان سره دې ښه سامان واخلی.نبی ﷺ به خپلو ملګرو سره د زړه نه دخرچ اخستلو شرط لګولو.(یعنی چه تاسو د زړه نه خرچ کوئی)

قوله تعالی:-فَاِنَّ خَيْرَالزَّادِالتَّقْوٰى

چونکه ددنیاوی توښې حکم ئې اوفرمائیل نودې سره فرمائی چه د آخرت د توښې هم تیارې کوئی یعنی قبر ته ځان سره دالله ﷻ ویره هم یوسئ.لکه بل ځائې کنبې د لباس ذکر فرمائی او ارشاد فرمائی چه ﴿وَلِبَاسُ التَّقْوٰى ذٰلِكَ خَيْرٌ﴾ د پرهیزګارئی لباس بهتر دې.یعنی دخشوع،خضوع،طاعت او تقوی باطنی لباس نه دې هم خالی نه وی.بلکه دا لباس د ظاهری لباس نه زیات بهتر او نفع ورکونکې دې.یو حدیث کنبې دا هم دی چه دنیا کنبې که خرچ کوئی نو په آخرت کنبې به هغه مومئ.ددې ځائې توښه به هغه ځائې کنبې فائده درکوی.(طبرانی).(۶)ددې حکم په آوریدو یو مسکین صحابی ﷺ نبی کریم ﷺ ته عرض اوکړو چه یارسول الله ﷺ مونږ سره خو هیڅ نشته دې.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دومره خو پکار دی چه د چا نه سوال اونه کړې شی.او بهترینه توښه دالله ویره ده (ابن ابی حاتم).

قوله تعالی:-وَاتَّقُوْنِ يٰٓاُولِي الْاَلْبَابِ

---

۱) احمد: ۳٤٤/٦،ابوداود المناسک الحج المبرور یودب غلامة: ۱۸۱۸،ابن ماجة: ۲۹۳۳)-
۲) مسند عبد بن حمید: ۱۱۵۰)-
۳) صحیح بخاری کتاب الحج باب قوله تعالی :(وتزودوا فان خیر الزاد التقوی) ۱۵۲۳)-
٤) صحیح بخاری کتاب الحج باب قول الله تعالی :(وتزودوا فان خیر الزاد التقوی) ۱۵۲۳ ابوداود: ۱۷۳۰)-
۵) الطبری: ۱۵٦/٤)-
٦) الطبرانی فی الکبیر: ۲۲۷۱)-

بیا ارشاد فرمائی چه ائې عقل مندو! زما نه ویرېږئ، یعني زما د عذاب نه او زما د رانیولو نه، زما د گرفت نه، زما د سزاګانو نه اوویرېږئ. او زما احکام منئ، زما د حکم خلاف مه کوئ چه تاسو ته نجات ملاوشي. هم دا عقلي امتیاز دې.

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ
نشته | په تاسو باندې | څه ګناه
اوهیڅ ګناه نشته په تاسوباندې
أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِّنْ رَّبِّكُمْ ۚ فَإِذَآ أَفَضْتُم مِّنْ عَرَفَٰتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ
چې تلاش کړئ | څه رزق | درب خپل | ابیاچې کله | روان شئ تاسو | د عرفات نه | نو یاد کړئ الله
(دحج په سفر کښې) دخپل پروردګار فضل اوغواړئ | نوهر کله چې دعرفات نه راواپس شئ | نوالله یادوئ
عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ ۖ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ وَإِنْ
د مشعر حرام سره | اویاد کړئ هغه | لکه څنګه چې نې | هدایت کړې دې تاسوته | او بیشکه
مشعرحرام (مزدلفې) سره اوپه هغه شان دالله ذکر کوئ لکه چې هغه درته طریقه خودلې ده | اګر که
كُنتُم مِّن قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّالِّينَ ﴿١٩٨﴾
چې وئ تاسو | مخکښې ددې نه | ګمرا هانو نه |
ددینه وړاندې تاسو ګمراهانو په ډله کښې شمیروئ |

قوله تعالی:- لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِّنْ رَّبِّكُمْ ۚ

په حج کښې تجارت کول:- صحیح بخاری کښې ددې آیت تفسیر حضرت عبدالله بن عباس ﷺ نه مروی دې چه د جاهلیت په زمانه کښې د عکاظ، مجنه او ذوالمجاز نومې بازارونه وو. داسلام نه پس صحابه کرامو ﷺ دحج په ورځو کښې تجارت ګناه ګڼړله او ویریدل. نو په دې ایت سره دوی ته اجازت ملاؤ شو چه ایام حج کښې تجارت کول څه د ګناه کار نه دې.[1] یو روایت کښې داهم دی چه دا مسئله د نبی کریم ﷺ نه اوپښتلې شوه. نو په دې باندې د آیت نازل شو چه دحج په ورځوکښې احرام نه مخکښې یا احرام نه پس حاجی لره اخستل خرڅول حلال دی. د حضرت ابن عباس ﷺ قرات کښې د ﴿ مِّنْ رَّبِّكُمْ ﴾ نه پس د ﴿في مواسم الحج﴾ لفظ راغلې دې. دابن زبیر نه هم دا مروی دی. اوبعضو نورو مفسرینو ددې تفسیر هم داشان کړې دې.

دابن عمر ﷺ فتوی:- دحضرت ابن عمر ﷺ نه تپوس کیږی چه یو سړې حج ته ځي او دې تجارت هم کوی نو دده باره کښې څه حکم دې نو دوی دا آیت تلاوت اوفرمائیلو. (ابن جریر).[2] دمسند احمد په روایت کښې دی چه ابوامامه تیمی رحمه الله حضرت ابن عمر ﷺ ته اوفرمائیل چه مونږ په حج کښې څناور په کرایه باندې ورکوؤ نو آیا خمونږ هم حج کیږی؟ نو دوی اوفرمائیل چه آیا تاسو دبیت الله شریف طواف نه کوئ؟ آیا تاسو عرفات کښې نه پاتې کیږئ؟ آیا تاسو شیطانان په کاڼړو نه اولئ؟ آیا تاسو سرونه نه خرئ؟ نو دې سړی اووئیل چه مونږ خودا ټول کارونه کوؤ. نو دوی اوفرمائیل چه واورئ! یو

---

[1] صحيح بخاری كتاب التفسير سورة البقرة: باب (ليس عليكم جناح ان تبتغوا...) ۴۵۱۹-

[2] الطبری: ۱۶۵/۴-

سړي داسوال د نبی کریم ﷺ نه کړي وواو ددې په جواب کښې حضرت جبريل ﷺ دا ﴿لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ﴾ آيت مبارك راوړې وو.اونبی کریم ﷺ هغه سړې راوغوښتلو او ورته ئې اوفرمائیل چه ته حاجی ئې ستا حج اوشو.([1])مسند عبدالرزاق او تفسیر عبدبن حمید وغیره کښې هم دا روایت دې،بعضو روایتونو کښې دالفاظو څه کمې زیاتې سره هم دی.یو روایت کښې دا هم دي چه آیا تاسو احرام نه تړئی ؟

د عمر ﷺ قول:- د امير المومنين حضرت عمر فاروق ﷺ نه سوال کیږی چه آیا تاسو به د حج په ورځو کښې تجارت هم کولو؟ نو دوی اوفرمائیل چه او هغه خو لا دتجارت موسم هم نه وو.([2])

قوله‌تعالی:- فَإِذَآ أَفَضْتُم مِّنْ عَرَفَٰتٍ

د عرفات غیرمنصرف دې:- ﴿ عرفات﴾ لره منصرف وئیلې شوې دې.اود غير منصرف کیدو دوه وجې په دې کښې موجوددی.یعنی اسم علم او اوتانیث ځکه چه داپه اصل کښې جمع ده.لکه مسلمات او مومنات،دیو خاص ځائې نوم مقرر کړې شوې دې ددې وجې د اصلیت رعایت کړې شوې دې او منصرف وئیلې شوې دې.([3])

عرفه څه ته وائی:- عرفه هغه ځائې دې چه په هغې ایساریدل د حج بهترین کار دې.مسند احمد وغیره کښې حدیث دې چه حج عرفات دې.درې ځل نبی کریم ﷺ هم دا اوفرمائیل.چه څوك دنمر ختلو نه مخکې عرفات ته اورسیدو نو ده حج اوکړو.په منې کښې په دوو ورځو کښې تیزی کونکې یا دریمې ورځې ته ایساریدونکی باندې څه ګناه نشته دې.([4])

د وقوف عرفات وخت:-د ایساریدو وخت د عرفې د ورځې د نمر ختلو نه پس نه واخله تر د اختر د صبا صادق راختلو پورې دې.نبی کریم ﷺ حجة الوداع کښې د ماسپخین دمونځ نه پس نمر پریوتلو پورې دلته ایسار وو.او فرمائیلی ئې وو چه زما نه د حج طریقې زده کړئی.([5])دامام مالك ﷫،حضرت امام شافعی ﷫ او حضرت امام ابوحنیفه ﷫ هم دا مذهب دې چه د لسم تاریخ د صبا صادق ختلو نه مخکې چه کوم سړې عرفات ته اورسی نو دهغه حج اوشو.

د اختر د ورځې د صبا نه لږ غوندې رواندې په عرفه کښې قیام هم معتبر دې

مسلک حنفی:- داحنافو مسلک هم دغه شان دې ځکه چه فاضل مفسر فرمائیلی دی یعنی که یوکس د ذو الحجې د لسم تاریخ صبا راختو نه وړاندې عرفات کښې لږ ساعت هم ایسارشو نو دده وقوف عرفات اوشو.او چې وقوف عرفات اوشو نو حج هم اوشو(معلم الحجاج صفحه ۱۲۲)۔

یوه واقعه:-امام احمد ﷫ فرمائی چه د ایساریدو وخت دعرفې دورځې دشروع نه دې،ددوی دلیل هغه حدیث دې چه په هغې کښې دی چه نبی کریم ﷺ مزدلفه کښې مونځ دپاره اووتل،نو یو سړې حاضر شو اوهغه تپوس اوکړو چه یارسول الله ﷺ څه د طی غرونه نه راغلې یم،ما خپله سورلی ډیره ستړې کړه.او په خپل نفس مې ډیر زیات مشقت اوکړو.والله په هر هر غر باندې ایساریدو سره راغلې یم،آیا زما حج اوشو ؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه کوم سړې مونږ سره په دې مونځ کښې حاضر شی او مونږ سره دتلو وخت پورې ایسار وی او ددې نه مخکې هغه عرفات کښې ایسار شوې وی که د ورځې وی اوکه دشپې وی نو دهغه حج پوره شو اوهغه دفریضې نه فارغ شو(مسند احمد وسنن)امام ترمذی دې ته صحیح

---

[1]) احمد: ابوداود کتاب المناسک باب الکری: ۱۷۳۳،وسنده صحیح)۔

[2]) الطبری: ۱٦۸/٤)۔

[3]) الطبری: ۱۷۱/٤)۔

[4]) احمد: ۳۰۹/٤،ابوداود کتاب المناسک باب من لم یدرک عرفة : ۱۹٤۹،وسنده صحیح ترمذی : ۸۸۹،نسائی: ۳۰٤۷،ابن ماجة: ۳۰۱۵)۔

[5]) صحیح مسلم: کتاب الحج باب استحباب رمی جمرة العقبة: ۱۲۹۷)۔

وائی.(۱)
امیرالمومنین حضرت علی ﷺ نه مروی دی چه حضرت ابراهیم ﷺ ته الله ﷻ حضرت جبریل ﷺ اولیږلو.او هغویٔ په دوی ﷺ باندې حج اوکړو.هرکله چه عرفات ته اورسیدو نوتپوس ئې اوکړو چه ﴿عرفت﴾ آیا تا اوپیژندو.حضرت خلیل الله ﷺ جواب ورکړو﴿عرفت﴾ما اوپیژندو.ځکه چه دې نه وړاندې دې ځائې ته راغلې وو.ځکه ددې ځائې نوم عرفه شو(۲)حضرت عطاء رحمه الله،حضرت ابن عباس ﷺ، حضرت ابن عمر ﷺ اوحضرت ابومجلز رحمه الله نه هم دا مروی دی.(۳)والله اعلم.

د میدان عرفات نور نومونه: دعرفات نوم مشعر الحرام،مشعرالاقصی،او الال هم دې.اودې غر ته عرفات وائی.اوددې په مینځ کښې جبل الرحمة دې.دابوطالب یو مشهوره قصیده کښې هم یو شعر په دې معنو کښې دې اهل جاهلیت به هم عرفات کښې پاتې کیدل.او کله چه به ګرمی په غرونو باندې داشان باقی پاتې شوه لکه څنګه چه د سړی په سرباندې پټکې وی نو هغویٔ به دهغه ځائې نه وتل.خو نبی کریم ﷺ ددې ځائې نه په هغه وخت کښې تشریف یوړو چه کله نمر بالکل پریوتلو.مزدلفې ته په رسیدو ئې هلته قیام اوکړو اوسحر سبائې بالکل په اول وخت کښې دشپې په تیاره کښې او دسحر په سپوږمئ کښې (یعنی ډیر وختی وو) په دې ځائې د سحر مونځ ادا کړو او کله چه رڼرا صفا شوه نو د سحر مونځ ئې آخری وخت کښې ادا کولو نه پس د دې ځائې نه کوچ اوکړو.

حضرت مسور بن مخرمه ﷺ فرمائی چه نبی کریم ﷺ مونږ ته په عرفات کښې خطبه راکړه او حسب عادت ئې دحمدو ثناء نه پس **امابعد** اوفرمائیل او وې فرمائیل چه حج اکبر هم نن ورځ دې،اوګورئی بت پرست او مشرکان به ددې ځائې نه هله تلل چه کله به ګرمی د غرونو په سرونو باندې داسې شوه چه څنګه دخلقو په سرونو باندې پټکې وی نو واپس کیدل به.دنمر پرېوتلو نه مخکې لیکن مونږ به د نمر پریوتلو نه روستو ددې ځائې نه ځو.اودمشعر الحرام نه به هغویٔ نمر راختلو نه پس ددې ځائې نه تلل .لیکن مونږ به دهغه ځائې نه د نمر راوتلو نه مخکې مخکې ځو.ځمونږ طریقه د مشرکانو د طریقې خلاف ده.(ابن مردویه ومستدرك حاکم).امام حاکم رحمه الله دې ته په شرط شیخینو او بالکل صحیح ونیلی دی.

د مسور ﷺ د نبی کریم نه د روایت کولوثبوت:- ددې نه هم ثابته شوه چه حضرت مسور ﷺ د نبی کریم ﷺ نه آوریدلی دی.ددې خلقو قول صحیح نه دې چه وائی چه حضرت مسور ﷺ حضرت نبی کریم ﷺ لیدلې دې لیکن د نبی کریم ﷺ نه ئې آوریدلی نه وو.

دحضرت معروربن سوید رحمه الله بیان دې چه ما حضرت عمر ﷺ د عرفات نه په واپس کیدوباندې اولیدو داسې ده لکه چه هغه منظر اوس هم زما په وړاندې دې.ددوی د سر په مخکې حصه باندې ویښته نه وو،په خپل اوبښ باندې وو،اوفرمائیل ئې چه مونږ صفارڼرا کښې واپس شو.

د عرفات نه روانیدل:- صحیح مسلم کښې یو روایت د حضرت جابر ﷺ نه دې او دا ډیر اوږد حدیث دې په هغې کښې دحجة الوداع پورا بیان دې،په هغې کښې هم دی چه رسول الله ﷺ نمر پریوتلو پورې عرفات کښې وو.هرکله چه نمر پریوتلو او لږ شان زیړوالیٔ پکښې راغلو نو د نبی کریم ﷺ په سورلیٔ باندې خپل ځان پسې حضرت اسامه ﷺ سور کړو اود اوبښ واګې ئې راښکلې تر دې پورې چه ددوی

---

(۱)احمد: ۳۰۹/٤،ابوداود کتاب المناسک باب من لم یدرک عرفة : ۱۹٤۹،وسنده صحیح ترمذی : ۸۸۹،نسائی: ۳۰٤۷،ابن ماجة: ۳۰۱۵-

(۲)مصنف عبدالرزاق: ۹٦/۵-

(۳)ابن ابی حاتم: ۵۱۹/۲،الطبری: ۱۸۳/٤-

سر مبارك پالان ته نزدې شو.او په ښي لاس سره ئې خلقو ته اشاره فرمائيله چه ائې خلقو ! په مزه مزه،اطمينان سره،سكون،نرمۍ او د دل جمعۍ سره ځئ.هركله چه به يو غر راغلو نو واګې به ئې لږې شان سستې كړې چه ښناور په آسانۍ سره اوخيژي.مزدلفې ته په راتلو نبي كريم ﷺ د ماښام او ماسختن مونځ (يو ځائې) ادا كړو.او د دواړو مونځونو تكبيرونه (اقامت) ئې بيل بيل اوكړل.د ماښام دفرضو اودماسوختن دفرضو په مينځ كښې ئې سنت او نوافل اونه كړل.بيا اوده شول.صبا صادق راختلو نه پس د سحر مونځ ئې اداكړو چه په هغې كښې اذان او اقامت اوشو.بيا په قصواء نومې اوښه باندې سور شو او مشعرالحرام ته ئې تشريف راوړو.قبلې طرفته متوجه شول اودعا كښې مشغول شول.او دالله اكبر او دلااله الاالله توحيد بيانولو كښې مشغول شو تردې پورې چه ښه رڼا شوه.او د نمر مخكښې نبي كريم ﷺ ددې ځائې نه روان شول.(١)

حضرت أسامه ﷺ نه سوال كيږي چه نبي كريم ﷺ كله ددې ځائې نه روان شول په كوم چال كښې تلل ؟ وې فرمائيل چه په درميانه او رو چال سره سورلۍ باندې تلو اوكله چه به ئې په لاركښې فراخوالۍ اوليدو نو تيز به تللو.(بخاري ومسلم).(٢)

قوله تعالى:- فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِندَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ

د عرفات نه روانيدل او دالله ذكركول:- بيائې فرمائي چه عرفات نه په واپس كيدو مشعر الحرام كښې دالله ﷻ ذكر كوئ.يعني دلته دواړه مونځونه جمع كوئ.عمرو بن ميمون،حضرت عبدالله بن عمر ﷺ نه دمشعر الحرام باره كښې تپوس اوشو نو دوی خاموش شول.هركله چه قافله مزدلفې ته اورسيدله نو وې فرمائيل چه سائل چرته دې،دا دې مشعرالحرام.ددوی نه داهم مروی دی چه دمزدلفه ټوله علاقه، غرونه اوددې چاپير چل مشعرالحرام دې.(٣) دوی اوكتل چه خلقو په قزح باندې بيره جوړه كړې ده.نو دوی اوفرمائيل چه دې خلقو دلته ولې بيړه جوړه كړې ده.ددې ځائې دا ټول ځايونه مشعرالحرام دې.او نوروډيرو مفسرينو نه دا مروی دی چه د دواړو غرونو مينځ كښې ټول ځائې مشعرالحرام دې.(٤)

حضرت عطاء ﷫ نه سوال كيږي چه مزدلفه چرته ده ؟ دوی اوفرمائيل چه هركله د عرفات نه روان شو او دميدان عرفات دواړه غاړې ئې پريښودې بيا مزدلفه شروع شوه،وادی محسر پورې چه كوم ځائې كښې غواړئ ايسار شئ.ليكن څه د قزح نه اخوا اوسيدل خوښوم چه دلارې نه يو خواته يم.مشاعروائی ظاهری نښو ته وائي.مزدلفه ته مشعر الحرام په دې وجه وائي چه دا په حرم كښې داخل دی.

د سلف صالحين يو ډله او بعض شافعي اصحاب لكه دقفال،او ابن حزيمه خيال دې چه دلته پراؤ كول دحج ركن دې.دلته نه ايساريدو سره حج نه كيږي.څكه چه يوحديث كښې دی چه حضرت عروه بن مضرس ﷺ نه ددې معنی مروی ده.بعضې وائي چه دلته پراؤ كول واجب دی.دحضرت امام شافعي ﷺ قول دا هم دې كه چا په دې ځائې كښې پړاؤ اونكړو نو قرباني به كوي.د امام صاحب دويم قول دادې چه مستجب دی.كه پړاؤ اونكړی نو هيڅ حرج نشته دې.نودا درې اقوال دی.مونږ دلته دې بحث ته زيات طول وركول نه غواړو.والله اعلم.

په مشعر حرام كښې د ايساريدو حكم

مسلک حنفي:- صاحب د هدايه فرمائي اوچا چه پريخودو وقوف د مزدلفې نويه ده دم دې څكه چه دا د واجباتو ځنې دې.ددې عبارت نه معلومه شوه چه په مزدلفه كښې شپه تيرول واجب دې (تسهيل الهدايه ٢٤٣١٢)-

(١) صحيح مسلم كتاب الحج باب حجة النبي : ١٢١٨)-
(٢) صحيح بخارى كتاب الحج باب السير اذا دفع من عرفة: ١٦٦٦،٣صحيح مسلم: ١٢٨٦)-
(٣) الطبرى: ١٨٦/٤)-
(٤) ابن ابى حاتم ٥٢١/٢)-

په وادي محسر كښې د ايساريدو حكم:- يو مرسل حديث كښې دي چه دعرفات ټول ميدان د پړاؤ كولو ځائي دې.دعرفات نه هم پورته شه او ټوله مزدلفه د پړاؤ كولو ځائي دې.خو واديْ محسر نه ده. دمسند احمديوحديث كښې ددې نه پس دي چه دمكې ټولې كوڅې دقربانۍ ځايونه دي.اوايام تشريق ټول په ټوله دقربانۍ ورځې دي.(۱)خودا حديث هم منقطع دې.خكه چه سليمان بن موسى اشدق جبير بن مطعم نه وو ليدلې.خوددې نور سندونه هم شته دې.والله اعلم.

قوله تعالى:- وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ وَإِن كُنتُم مِّن قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّالِّينَ

دسنت طريقې مطابق ذكر كول:- بيا ارشاد فرمائي چه دالله ﷻ ذكر كوئ لكه څنګه چه هغه پاك ذات تاسوته هدايت كړې دې چه دحج احكام ئې په وضاحت سره بيان اوفرمائيل.اودخليل الله ﷺ هغه سنت ئې واضح كړه حالانكه ددې نه مخكښې تاسو ته ددې خبر نه وويعنى ددې هدايت نه مخكښې يا ددې قرآن نه مخكښې يا ددې رسول ﷺ نه مخكښې،فى الواقع ددې دريو واړو خبرو نه مخكښې دنيا ګمراهۍ كښې وه.فالحمد لله.

ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ	حَيْثُ أَفَاضَ	النَّاسُ	وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ
بيا واپس شئ دهغه ځائي نه	دكوم ځائي نه چې واپس كيږي	نور خلق	اومعافي غواړئ دالله نه
بيا تاسود هغه ځائي نه واپس شئ چې دكوم ځائي نه نور خلق واپس كيږي اوالله نه ببننه غواړئ			
إِنَّ اللَّهَ	غَفُورٌ	رَّحِيمٌ	
بيشكه الله	معاف كونكې	رحم كونكې دې	
بيشكه الله بخښونكې مهربان دې			

قوله تعالى:- ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ

عرفات نه واپس شئ:- ﴿ثم﴾ دلته د خبريه خبر باندې د عطف اچولو دپاره دې چه ترتيب برابر شي.لكه چه عرفات كښې پړاؤ كولو دپاره حكم ملاؤ شو چه دلته نه مزدلفې ته لاړشئ چه مشعرالحرام سره دالله ﷻ ذكر اوكړې شي او دا ئې هم اوفرمائيل چې په عرفات كښې پړاؤ اوكړ.لكه څنګه چه عامو خلقو به دلته پړاؤ كولو.البته قريشو دفخر اوتكبر او امتيازي نښې په طور دا طريقه اختيار كړې وه هغوئ به حرم نه بهر نه تلل.اود حرم په آخرى حد كښې به ئې پړاؤ كولو او وئيل به ئې چه مونږ الله ﷻ والا يو.د هغه د ښار مشران يو.اود هغه د كور منجوران يو.صحيح بخارى كښې دي چه قريش او ددوى هم خيال خلق به په مزدلفه كښې ايساريدل.او خپل نوم به ئې حمس اينبودو.باقى ټول عرب به عرفات ته تلل.اودهغه ځائي نه به واپس كيدل.ددې وجې اسلام حكم وركړو چه دكوم ځائي عام خلق راګرزى تاسو هم دهغه ځائي نه راګرزئ.(۲)

حضرت ابن عباس ﷺ،حضرت عطاء رحمه الله،حضرت مجاهد رحمه الله،حضرت قتاده رحمه الله او حضرت سدى رحمه الله وغيره فرمائي.(۳)امام ابن جرير هم دا تفسير خوښوى او په دې اجماع نقل كوى.مسند احمد كښې دي چه حضرت جبير بن مطعم فرمائي چه زما اوښ عرفات كښې ورك شوې وو.څه دهغې تلاش كښې اووتلم.نو ماهغه ځائي كښې نبى كريم ﷺ اوليدو.ما ترې تپوس اوكړو چه يارسول الله ﷺ څه خبره ده چه

(۱) احمد: ۸۲/۴)-

(۲) صحيح بخارى كتاب التفسير سورة البقرة باب (ثم افيضوا من حيث افاض الناس) ۴۵۲۰،صحيح مسلم: ۱۲۱۹)-

(۳) الطبرى: ۱۸۶/٤)-

تاسو ، حمس ، کښې یئ اوبیا دلته حرم نه بهر ایسار شوئی.(۱)

د افاضه نه مراد: - حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه دافاضه نه دلته مراد د رمی جمار دپاره منی ته تلل دی.(۲) (والله اعلم).

د ((الناس)) نه مراد: - او د الناس نه مراد حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ دي. بعضې وائی چه مراد ترې امام دې. ابن جریر رحمه الله فرمائی که ددې خلاف د اجماع حجت نه وې نو هم دا قول راجح وو.

قوله تعالی: - وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِیْمٌ ۝

د استغفار حکم: - بیا داستغفار ارشاد فرمائی چه عموما دعبادات نه پس فرمائی. نبی کریم ﷺ چه به د فرض نه فارغ شو نو درې ځل به ئې استغفار کولو.(۳) (مسلم). نبی کریم ﷺ به خلقو ته د سبحان الله، الحمدلله، الله اکبر درې دیرشو ځلو ونیلو حکم فرمائیلو(۴) (بخاری ومسلم). داهم مروی دی چه دعرفې په ماښام نبی کریم ﷺ دخپل امت دپاره استغفار اوکړو. (ابن جریر). د نبی کریم ﷺ دا هم ارشاد مروی دې چه ټولو استغفارو سردار دا استغفار دې.

سیدالاستغفار: - ﴿اللهم انت ربی لا اله الا انت خلقتنی وانا عبدك وانا علی عهدك ووعدك ما استطعت اعوذبك من شر ما صنعت ابوء لك بنعمتك علی وابوء بذنبی فاغفرلی فانه لا یغفر الذنوب الا انت﴾. نبی کریم ﷺ فرمائی چه کوم سړې دا د شپې په وخت کښې اووائی اوپه شپه کښې مړ شی نو بالکل جنتی دې. او کوم سړې چه دا د ورځې اووائی او په دغه ورځ کښې مړ شی نو جنتی دې.(۵) (بخاری).

حضرت ابوبکرصدیق ﷺ یو ځل اوفرمائیل چه یارسول الله ﷺ ماته څه دعا اوښائی چه څه ئې دهر مونځ نه پس وایم، حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دا وایه. ﴿اللهم انی ظلمت نفسی ظلما کثیرا ولا یغفر الذنوب الا انت فاغفرلی مغفرة من عندك وارحمنی انك انت الغفور الرحیم﴾.(۶) (بخاری ومسلم). داستغفار باره کښې نور احادیث هم شته.

فَاِذَا قَضَیْتُمْ

| بیا چې کله | ادا کړئ تاسو |

| بیاچې پوره کړنی |

مَّنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَذِكْرِكُمْ اٰبَآءَكُمْ اَوْ اَشَدَّ

ارکان دحج خپل | نو یاد کړئ الله | پشان دیادولو ستاسو | پلرونو خپلو لره | بلکه ډیر زیات ددې نه

دحج کارونه | نو الله یادوئ لکه وړاندې چې به مو پلار نیکه نومونه یادول | داشان اوس دالله نوم یادوئ بلکه زیات

ذِكْرًا ؕ فَمِنَ النَّاسِ مَنْ یَّقُوْلُ رَبَّنَآ اٰتِنَا فِی الدُّنْیَا

په یادولو سره | خو بعضې | دخلقونه | هغه څوك دی | چې وائی اے ربه زمونږ | راکړې مونږ ته | په دنیا کښې

دهغې نه | (خوپه الله یادونکو هم ډیر فرق دې) خینې خلق وائی چې ائې زمونږ ربه مونږ ته په دنیا کښې (هرڅه) راکړې

---

(۱) حمد: ٤/٨٠، صحیح بخاری: کتاب الحج باب الوقوف بعرفة : ١٦٦٤، صحیح مسلم: ١٢٢٠)-

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسر سورة البقرة: باب (ثم افیضوا من حیث افاض الناس) ٤٥٢١)-

(۳) صحیح مسلم کتاب المساجد باب استحباب الذکر بعد الصلاة: ٥١٩)-

(۴) صحیح بخاری کتاب الاذان باب الذکر بعد الصلاة: ٨٤٣، صحیح مسلم: ٥٩٥)-

(۵) صحیح بخاری کتاب الدعوات باب افضل الاستغفار : ٨٤٣، ترمذی: ٣٣٩٣)-

(۶) صحیح بخاری کتاب الاذان باب الدعاء قبل السلام : ٨٤٣، صحیح مسلم: ٢٧٠٥، ترمذی: ٣٥٣١، ابن ماجة: ٣٨٣٥)-

وَمَا لَهٗ فِی الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ﴿۲۰۰﴾ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّقُوْلُ

او نشته هغه لره | په آخرت کښې | څه حصه | اوځينې دخلقو نه | هغه څوك دی | چې وائی |

اوداسې خلق دی | چې په آخرت کښې ددوئ هيڅ حصه نشته | اوبعضې وائی چې

رَبَّنَآ اٰتِنَا فِی الدُّنْيَا حَسَنَةً وَّفِی الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً

اے ربه زمونږ | راکړې مونږ ته | په دنيا کښې | توفيق د نيکئ | او په آخرت کښې هم | توفيق د نيکئ

ائې زمونږه ربه مونږ ته په دنيا کښې هم نيکی (پاکيزه نعمتونه) راکړه | او په آخرت هم نيکی (لونې لونې نعمتونه) راکړه

وَّقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿۲۰۱﴾ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ نَصِيْبٌ مِّمَّا كَسَبُوْا ؕ

او اوساتې مونږ | دعذاب | د اور نه | دا کسان چې دی | وی به ددوئ دپاره | حصه دهغې نه | چې گټلی دی دوئ

اومونږ داور دعذاب نه بچ کړه | دغه خلق دخپلو عملونو په وجه (په دنيا اوآخرت کښې) برخه واخلی

وَاللّٰهُ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ﴿۲۰۲﴾

اوالله | زراغستونکې دې دحساب |

اوالله ډيرزر حساب کونکې دې |

قوله‌تعالى: فَاِذَا قَضَيْتُمْ مَّنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَذِكْرِكُمْ اٰبَآءَكُمْ اَوْ اَشَدَّ ذِكْرًا ؕ

د حج نه پس دالله ﷻ د ذکرحکم:-دلته الله ﷻ د ذکر حکم فرمائی او ورسره د ذکر کولو طريقه فرمائی چه داشان دالله ﷻ ذکرکوئی لکه څنګه چه خپل مورپلار يادوئی.بله معنی داده چه اهل جاهليت به د حج په موقع باندې راجمع کيدل.چا به وئيل چه زما پلار ډير لوئې ميلمه دوست وو،چا به وئيل چه هغه دخلقو دحج کارونه کول،سخاوت او بهادرئی کښې بې مثاله وو،وغيره وغيره.نو الله ﷻ فرمائی چه دا فضول خبرې پريږدئی.او دالله ﷻ ذکر او لوئی او عظمتونه او عزتونه بيانوئی.اکثرو مفسرينو هم دابيان کړې دې.غرض دا چه دالله ﷻ ذکر کثرت سره کوئی،ځکه په ﴿اشد﴾ باندې زبر دتميز په بناء باندې راورې شوې دې.يعنی داشان الله ﷻ يادوئی لکه څنګه چه په خپلو مشرانو باندې فخر کوئی.

د«او»تحقيق:- ﴿او﴾ نه دلته دخبردمثليت تحقيق ثابتول دې.لکه ﴿ اَوْ اَشَدُّ قَسْوَةً ﴾ او ﴿اَوْ اَشَدَّ خَشْيَةً ﴾ او ﴿او يزيدون﴾ کښې ﴿اَوْ اَدْنٰى ۚ﴾ په دې ټولو مقاماتو کښې لفظ د ﴿او﴾ بالکل شك دپاره نه دې.بلکه د مخبر عنه (دکوم څيز باره کښې چې خبرورکوی)تحقيق دپاره دې.يعنی د هغه ذکر دې دومره وی بلکه ددې نه دې هم زيات وی.

قوله‌تعالى:- فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّقُوْلُ رَبَّنَآ اٰتِنَا فِی الدُّنْيَا وَمَا لَهٗ فِی الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ

دا دين او دنيادپاره دعاء:- بيا ارشاد فرمائی چه دالله ﷻ ذکر کثرت سره کوئی اودهغه نه دعاګانې غواړئی .ځکه چه داموقع د قبوليت ده،ورسره د هغه خلقو بدئی هم بيانيږی چه دالله ﷻ نه سوال کوی او صرف دنيا غواړی.او آخرت طرفته نظر نه کوی.فرمائی چه ددې (خلقو) په آخرت کښې هيڅ حصه نشته دې.حضرت ابن عباس ﷺ بيان فرمائی چه بعض اعرابی دلته راځی اوصرف هم دادعا کوی چه ائې الله ﷻ په دې کال کښې باران اوکړه چه ښه غلې پيداشی.او اولاد کثرت سره وی وغيره .خو د مومنانودعاګانې د دواړو جهانونو د ښيګړې دپاره وې نوددې وجې دهغوی تعريف اوکړې شو.په دې دعا کښې د دنيا اوآخرت ټولې ښيګړې جمع کړی دی اود ټولو بدو نه ئې بچ کيدل خودلی دی.ځکه چه ددنيا په ښيګړه کښې عافيت،راحت،اسانی،تندرستی،کور،ښځه،بچی،روزی،علم،عمل،ښه سورلی،

نوکران، وینځې غلامان، عزت اوابرو وغیره ټول څیزونه راغلل. اود اخرت په ښیګړه کښې دحساب آسانیدل، د ویرې نه نجات موندل اود عمل نامې په ښي لاس ملاویدل او کامیابی، اوعزت سره جنت ته داخلیدل، ټول په دې کښې راځی.

بیادې نه پس د جهنم دعذاب نه نجات غواړی. دې نه مطلب دادې چه داسې اسباب الله ﷻ مهیا کړی. لکه حرامو نه اجتناب، دګناهونو اوبدو نه منع کیدل وغیره. قاسم رحمه الله فرمائی چه چاته شکر ګزار زړونه او ذکر کولو والا ژبې او صبر کولو والا بدنونه ملاؤ شو نو هغه ته ددنیا او آخرت کامیابی ملاؤ شوه. او دعذاب نه ورته نجات ملاؤ شو. [1]

د نبی کریم ﷺ زیاته دعا: بخاری شریف کښې دی چه نبی کریم ﷺ به اکثر دا دعا ونیله. په دې حدیث کښې ﴿ ربنا ﴾ نه مخکښې ﴿ اللهم ﴾ هم دې [2]. حضرت قتاده رحمه الله دحضرت انس رضی الله عنه نه تپوس اوکړو چه نبی کریم ﷺ به زیاته کومه یوه دعا غوښتله. نو دوی جواب کښې هم دا دعا اوخودله. (احمد). [3]

حضرت انس ﷺ به پخپله هم چه کله دعاغوښتله نو دا دعا به ئې نه پرېښودله. حضرت ثابت ﷺ یو خل اووئیل چه حضرت ستاسودا رونړه غواړی چه تاسو د دوی دپاره دعا اوکړئی. نو دوی هم دا دعا اوفرمائیل چه ﴿ اللهم رَبَّنَآ اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا ﴾ الخ. بیا څه وخت ناستې او خبرواترو نه پس چه کله هغه تلو نو بیائې ورته ددعادرخواست اوکړو. دوی اوفرمائیل چه آیاجدا کول غواړې. پدې دعاکښې خو ټولې ښیګړې راغلې. (ابن ابی حاتم).

بیمار ته د دې دعا تلقین کول:- نبی کریم ﷺ دمسلمان د عیادت دپاره تشریف یوړو. وې کتل چه هغه بالکل مانده او کمزورې وو صرف د هډوکو ډهانچه پاتې شوې ده. دوی تپوس اوکړو چه آیا څه دعا هم دالله ﷻ نه غوښتله. هغوئ اوفرمائیل چه آو. دا دعا وه چه ائې الله ﷻ ته کوم یو عذاب ماته په آخرت کښې راکول غواړې هغه په دنیا کښې راکړه. دوی اوفرمائیل چه سبحان الله ! په چا کښې دهغې د برداشت کولو طاقت هم شته دې. آیاتا دا دعا ﴿ ربنا اتنا ﴾ تر آخره پورې نه ده ونیله؟ نو بیمار هم دا دعا ونیل شروع کړه او الله ﷻ هغه ته شفا ورکړه. (احمد) [4].

د رکن بنی جمح او رکن اسودمینځ کښې به نبی کریم ﷺ دا دعا ونیله. (ابن ماجه وغیره). خو ددې په سندکښې ضعف دې. والله اعلم.

نبی کریم به فرمائل چه کله په دوی رکن سره تیریږم نو ګورم چه هلته فرښته ده او هغه آمین وائی. تاسو چه کله دلته نه تیریږئی نو ﴿ رَبَّنَآ اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا ﴾ الخ وائی (ابن مردویه) [5]

دا بن عباس ﷺ نه تپوس:- حضرت ابن عباس ﷺ نه یو سړی تپوس اوکړو چه څه یوې قافلې سره نوکر شوم په دې اجرت باندې چه هغوئ به ما خپل ځان سره په سورلئ سور کړی. اود حج په موقع به ما ته رخصت راکړی چه حج ادا کړه او په نورو وختونوکښې دهغوئ خدمت اوکړم، نوتاسو اوفرمائی چه داشان به زما حج اوشی، نو دوی اوفرمائیل چه آو، بلکه ته خو دهغه خلقونه ئې چه د چا باره کښې فرمان دې چه ﴿ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ نَصِيْبٌ مِّمَّا كَسَبُوْا ط (الخ) ﴾ (مستدرك حاكم). [6]

---

[1] ابن ابی حاتم: ۵۴۲/۲)-
[2] صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة البقرة باب (ومنهم من یقول ربنا)۴۵۲۲)-
[3] احمد: ۱۰۱/۳، صحیح مسلم: کتاب الذکر والدعاء باب فضل الدعاء باللهم اتنا فی الدنیا حسنة: ۲۶۹۰، ابوداود :۱۵۱۹)-
[4] احمد: ۱۰۱/۳، صحیح مسلم: کتاب الذکر والدعاء باب کراهة الدعاء بتعجیل العقوبة فی الدنیا: ۲۶۸۸، ترمذی: ۳۴۸۷)-
[5] ابوداود کتاب المناسک باب الدعاء فی الطواف : ۱۸۹۲، وسنده حسن ابن ماجة: ۲۹۵۷،)
[6] حاکم: ۲۷۷/۲،)-

وَاذْكُرُوا اللّٰهَ فِيْٓ اَيَّامٍ مَّعْدُوْدٰتٍ ؕ فَمَنْ

| او یادکړئ الله | په ورځو دشمار کښې | نو هغه چاچې

| اوشمیرپه دغه ورځو کښې (چه د حج ورځې دی) الله یادوئ نوځوک

تَعَجَّلَ فِيْ يَوْمَيْنِ فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ ۚ وَمَنْ تَاَخَّرَ فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ ۙ

تلواراوکړه|په دوؤ ورځو کښې | نو نشته گناه | په هغه باند| اوهغه څوك | چې روستو پاتې شو|نو نشته گناه | په هغه باند

چې په دوه ورځو کښې مخکښې واپس شی |نوهیڅ گناه پرې نشته| اوڅوک چې دوه ورځې روستو ایسار شی نو هم هیڅ حرج نشته

لِمَنِ اتَّقٰى ؕ وَاتَّقُوا اللّٰهَ

دابې گناهی هغه چالره ده|چې پرهیزگاری ئې کړې وی په دې ورځوکښې|اوځان ساتئ دنافرمانئ دالله نه

په دې شرط چې دغه ورځې ئې په پرهیزگارئ کښې تیرې کړې وی |اودالله دنافرمانئ نه ځان اوساتئ

وَاعْلَمُوْٓا اَنَّكُمْ اِلَيْهِ تُحْشَرُوْنَ ۝

او پوهه شئ چې| بیشکه تاسو به | هغه ته| ورغونډیږئ|

اودا یاد لرئ چې یوه ورځ به تاسودهغه په وړاندې راجمع کیږئی |

قوله تعالی:- وَاذْكُرُوا اللّٰهَ فِيْٓ اَيَّامٍ مَّعْدُوْدٰتٍ ؕ

د ایام نه مراد:- ﴿اَيَّامٍ مَّعْدُوْدٰتٍ ؕ﴾ نه مرادایام تشریق اوایام معلومات نه مراددذی الحجه لس ورځې دی ([1])د ذکرالله نه مراد دا دې چه ایام تشریق کښې دفرض مونځونونه پس ﴿ الله‌اکبرالله‌اکبر﴾ اووائی ([2])

دایام تشریق د ورځو حیثیت:- نبی کریم ﷺ فرمائی چه دعرفه ورځ دقربانئ ورځ ده.او ایام تشریق خمونږ یعنی داهل اسلام د اختر ورځ ده.او دا ورځې د خوراك څكاك دی.(احمد).او یو حدیث کښې دی چه ایام تشریق دخوراك څكاك او دذکرالله کولو ورځې دی.(احمد) ([3]).مخکښې داحدیث هم بیان شوې دې چه عرفات ټول دایساریدو ځائې دې.او ایام تشریق ټولې دقربانئ ورځې دی او دا حدیث هم مخکښې تیر شوې دې چه دمنی ورځې درې دی.د دوؤ ورځو تیزئ کولو باندې هیڅ گناه نشته دې.

ابن جریر کښې یو حدیث دې چه ایام تشریق دخوراك او دالله ﷻ د ذکر ورځې دی([4]).نبی کریم ﷺ حضرت عبدالله بن خذافه اولیږلو چه هغه په منی کښې گیرچاپیره دا آوازاوکړی چه په دې ورځو کښې دې روژه نه نیسی.داورځې د خوراك څكاك او دالله ﷻ د ذکر کولو ورځې دی.یو بل مرسل روایت کښې دومره زیاتوالئ دې خو چه په چاباندې د قربانئ په بدله کښې روژې وی نو دهغه دپاره دازیاته نیکی ده.یو بل روایت کښې دی چه دا اواز کونکې بشیر بن سحیم ﷺ وو([5]).حضرت علی ﷺ د نبی کریم ﷺ په سپینه خچره باندې سور شو اوشعب انصار کښې اودریدل او دا حکم ئې اوفرمائیلو چه ائې خلقو دا ورځې د روژو نه دی بلکه دخوراك څكاك او ذکر الله دی.([6])

---

[1]) قرطبي: ٣/٣)-.

[2]) ابن ابي حاتم: ٢/٥٤٥)-

[3]) ابوداود كتاب الصيام باب صيام ايام تشريق : ٢٤١٩،وسنده حسن،ترمذي: ٧٧٣،نسائي: ٣٠٠٧)-.

[4]) ابن جرير:)-

[5]) داحدیث پاک مرسل دې)-

[6]) الطبري: ٣٩١٩)-

حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي چه ايام معدوات ايام تشريق دى اودا څلور دى.لسمه ذى الحجه او درې ورځې ددې نه پس يعنى لسمې نه ديارلسمې پورې (۱)حضرت ابن عمر ﷺ،حضرت ابن زبير ﷺ، حضرت ابوموسى ﷺ،حضرت مجاهد ﷺ،حضرت سعيد بن جبير ﷺ،حضرت ابومالك ﷺ،حضرت ابراهيم رحمه الله،حضرت نخعى رحمه الله،حضرت يحيى بن ابى كثير رحمه الله،حضرت حسن رحمه الله،حضرت قتاده رحمه الله،حضرت سدى رحمه الله،حضرت زهرى رحمه الله،حضرت ربيع بن انس رحمه الله،حضرت ضحاك رحمه الله،حضرت مقاتل بن حيان رحمه الله،حضرت عطاء خرسانى رحمه الله،حضرت امام مالك رحمه الله وغيره هم دا فرمائى (۲).

د قربانۍ ورځې:- حضرت على ﷺ فرمائي چه دا درې ورځې دى،لسمه،يولسمه،او دولسمه.په دې كښې چه كله غواړئ نو قربانى كوئى.خو افضل ړومبۍ ورځ ده.خومشهور قول ړومبې دې.اوقرآن كريم د الفاظ ظاهرى دلالت په دې باندې دې،خكه چه د دوؤ ورځو تيزى او روستوالۍ معاف دې.نو ثابت شو چه داختر نه پس درې ورځې پكار دى.او په دې ورځوكښې دالله ﷻ ذكر كول د قربانى د ذبح كولو وخت دې.اوهم دا بيان مخكښې تير شوې دې چه راجح مذهب په دېكښې د حضرت امام شافعى رحمه الله دې چه دقربانۍ وخت د اختر د ورځې نه دايام تشريق د ختميدو پورې دې.اوددې نه مراد د مونځونو نه پس مقرر ذكر هم دې.او هسې هم عام طور دالله ﷻ ذكر مراد دې.اوددې په مقر وخت كښې د علماء كرام اختلاف دې.ليكن زيات مشهور قول چه په هغې باندې عمل هم دې دادې چه عرفه دسحر نه واخله دايام تشريق د آخرى ورځې د مازيگر مونځ پورې ده.په دې باره كښې يو مرفوع حديث هم دارقطنى كښې دې،ليكن دهغې مرفوع كيدل ثابت نه دى،والله اعلم.

ذكر نه مراد:- حضرت عمر فاروق ﷺ به په خپله خيمه كښې تكبيروئيلو او ددوى په تكبير باندې به د بازار والوتكبير وئيلو،تردې پورې چه دمنى ميدان كښې به راوتمبيدو (۳).داشان دامطلب هم دې چه شيطان په كاڼړو دويشتلويه وخت كښې دې تكبير او ذكرالله اوكړې شى او دابه د ايام تشريق په هره ورځ وى.ابوداود وغيره كښې حديث دې چه د بيت الله شريف طواف،صفا مروه سعى،شيطان ويشتل، دا ټول دالله ﷻ ذكر قائمولو دپاره دى (۴)ددې وجې نبي ارشاد اوفرمائيلو چه الله ﷻ نه ويريږئ اويقين ساتئ چه ستاسو پيشى به دهغه پاك ذات مخكښې كيږى.هغه ذات تاسو زمكه كښې خواره كړئى او هم هغه ذات به مو راغونډوى.بيا هم هغه ذات طرفته به راجمع كيدل وى.چه چرته هم يئ نو دهغه ذات نه ويريږئ.

مَنْ	وَمِنَ النَّاسِ			
هغه څوك دى	اوبعضې دخلقو نه			
	اوبعضې خلق داسې دى			
عَلٰى	وَيُشْهِدُ اللّٰهَ	فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا	قَوْلُهٗ	يُّعْجِبُكَ
په هغه نيت باند	اوگواه كوى الله	په ژوندد دنيا كښې	خبرى دهغه	چې په تعجب كښې اچوى تا
هغه الله گواه نيسى	او ستا د باور پيدا كولو دپاره		چې د دنيا په حقله به دهغه خبرې تاسو حيرانوى	

(۱) الطبرى: ۲۱۳/٤)-.
(۲) ابن ابى حاتم: ۵٤۷/۲)-
(۳) صحيح بخارى كتاب العيدين باب التكبير ايام منى : تعليقا قبل حديث : ۸۷۰)-
(٤) ابوادود كتاب المناسك باب فى الرمل : ۱۸۸۸،وسنده حسن ترمذى: ۹۰۲)-.

مَا فِیْ قَلْبِهٖ ۙ وَهُوَ اَلَدُّ الْخِصَامِ ۝ وَاِذَا

چی په زړه دهغه کښې دې | او په حقیقت کښې هغه | سخت | دشمن وی دحق | اوکله چې

پخپلې نیک نیتۍ باندې | خو په حقیقت کښې هغه په دشمنا نو کښې غټ دشمن دې | او هرکله

تَوَلّٰى سَعٰى فِى الْاَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيْهَا وَيُهْلِكَ

ورته واپس شی (ستا نه) | نوکوشش کوی | په زمکه کښې | دپاره ددې چی فساد اوکړی | په هغې کښې | او تباه کوی

چې ستا د مجلس نه واپس شی | په معاشره کښې د فساد خورولو کوشش کوی | او پائمال کوی

الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ ؕ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ ۝ وَاِذَا قِيْلَ لَهُ اتَّقِ اللّٰهَ

فصل | اونسل | او الله | نه خوښوی فساد | اوکله چې | اوونیلې شی هغه ته | چې اوویرېږه دالله نه

فصلونه او دنبی آدم نسل هلاکوی | او حال دا دې چې الله فساد نه خوښوی | او چې ورته اوونیلې شی چې دالله ویرېږه

اَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْاِثْمِ فَحَسْبُهٗ جَهَنَّمُ ؕ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ ۝

نیسی هغه لره | غرور دعزت | په گناه باند | نو کافی دې هغه لره | دوزخ | او ډیر خراب | ځائې دې دآرام

نو دخپلې پښتو خیال ئې په گناه کلک ټینګ کړی نو داسې سړی لره دوزه بس دې او هغه ډیر خراب ځائې دې

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّشْرِىْ نَفْسَهُ ابْتِغَآءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ ؕ

او ځینی | دخلقونه | هغه څوک دی | چې خرڅوی | ځان خپل | دپاره دطلب | د رضا دالله |

او (بل طرفته) ځینې خلق داسې نیکان دی | چې خپل سرونه دالله درضا دپاره ورکوی

وَاللّٰهُ رَءُوْفٌ بِالْعِبَادِ ۝

او الله ډیر مهربان دې | په داسې بندګانو باندې |

او الله پاک پخپلو نیکو بندګانو ډیر مهربان دې |

قوله تعالى:- وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُّعْجِبُكَ قَوْلُهٗ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا

د ایت شان نزول:- سدی رحمه الله فرمائی چه دا آیت د اخنس بن شریق ثقفی باره کښې نازل شوې دې. دا یومنافق سړې وو. په ظاهر کښې مسلمان وو. لیکن باطن کښې مخالف وو.[1] حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه دا ایت د منافقانوباره کښې نازل شوې دې. چه هغوئ دحضرت خبیب او دهغوئ د ملګرو بدئ بیان کړې وې چه په رجیع کښې شهیدان شوی وو نو ددې شهداء په تعریف کښې ﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّشْتَرِىْ ﴾ الخ والا آیت نازل شو او دمنافقانو مذمت باره کښې ﴿ مَنْ يُّعْجِبُكَ ﴾ والا آیت نازل شو. بعض وائی چه دا آیت عام دې. د ټولو منافقانو باره کښې او ړومبې او دویم آیت دې. او دټولو مومنانو تعریف باره کښې دریم آیت دې.[2] د حضرت قتاده رحمه الله وغیره قول هم دا دې او هم دا صحیح دې.

د نوف بکالی بیان:- حضرت نوف بکالی رحمه الله چه دتورات اوانجیل هم عالم وو فرمائی چه څه ددې امت

---

[1] الطبری: ۲۲۹/٤).-

[2] الطبری: ۲۳۰/٤).-

دبعضو خلقو بدئی دالله ﷻ نازل شوی کتاب کښې ګورم،مرقوم دی چه بعضې خلق ددین په حیلې سره دنیا ګټی.ددوی ژبې خو په شهدو سره خوږې دی لیکن د مصبرنه هم زیاتې ترخې دی.خلقو دپاره د چیلو څرمنې اغوندی لیکن ددوی زړونه د درندګانو په شان دی.الله ﷻ فرمائی چه آیا دوی په مابانډې جرات کوی او ماسره دهوکه کوی.زما دې په خپل ذات قسم وی چه څه به دوی بانډې داسې فتنې نازل کړم بردبار خلق به هم حیران شی.قرطبی رحمه الله لیکی چه ما غور سره اوکتل نو معلومه شوه چه دا دمنافقانو وصف دې او قران پاك کښې هم دی.اووانې آیت ﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَن يُعْجِبُكَ ﴾ الخ (۱).حضرت سعید رحمه الله هم چه کله دا خبره د نورو کتابونو حوالې سره بیان کړه نو حضرت محمد بن کعب رحمه الله هم دا فرمائیلی وو چه دا په قرآن پاك کښې هم دی او ددې آیت تلاوت ئې کړې وو.سعید اووئیل چه ماته معلوم دی چه دا آیت دچا باره کښې نازل شوې دې.لیکن د حکم اعتبار سره عام دې.

قوله تعالی:- وَيُشْهِدُ اللَّهَ عَلَىٰ مَا فِي قَلْبِهِ

د الله ګواه کول:- دابن محیصن رحمه الله قرات کښې ﴿ وَيَشْهَدُ اللَّهُ ﴾دې معنی به دا وی چه هغوئ په خپلوژبو سره څه وائی.خوددوی د زړونوحال الله ﷻ ته معلوم دې.بل ځائې کښې ارشادفرمائی چه﴿إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ﴾ الخ.یعنی کله چې تا ته منافقان راشی اوستا دنبوت ګواهی ورکوی.الله ﷻ ته معلومه ده چه ته د هغه رسول یې لیکن د رب ګواهی ده چه دا منافقان یقینی طور دروغژن دی.خود جمهورو قرات ﴿ وَيُشْهِدُ اللَّهَ ﴾ دې نو معنی دا شوه چه د خلقو مخکښې خودوی خپل خباثت پټوی لیکن دالله ﷻ مخکښې د دوی د زړونو کفراونفاق ظاهر دې.لکه څنګه چه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿ يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللَّهِ ﴾ الخ.یعنی دخلقو نه پټوی لیکن د الله ﷻ نه ئې نشی پټولې.حضرت ابن عباس رضی الله عنه دا معنی بیان کړې ده چه دخلقو مخکې اسلام ظاهروی او ددوی مخکې قسمونه خوری او دوی ته باور ورکوی چه څه ددوی په ژبوبانډې دی هغه ددوی په زړونوکښې هم دی.صحیح معنی د آیت دا ده. عبدالرحمان بن زید رحمه الله او مجاهد رحمه الله نه هم دا مروی دی.(۲)ابن جریر رحمه الله هم دا خوښ کړی دی.

قوله تعالی:- وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ

د«الد» معنی:- د﴿أَلَدُّ﴾معنی لغت کښې ده،سخت کوږلکه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿ وَتُنذِرَ بِهِ قَوْمًا لُّدًّا ﴾ یعنی چې ته په دې قران بانډې سرکشه قوم اویروې هم دا حالت دمنافقانو دې چه په خپل حجت کښې دروغ وائی اودحق نه روستوکیږی.نیغه خبره پریږدی او افتراء او بهتان لګوی او کنځل کوی .صحیح حدیث کښې دی چه دمنافق درې نښې دی(۱)کله چه خبرې کوی نو دروغ وائی(۲)کله چه وعده اوکړی نوماتوی ئې(۳)کله چه جګړې کوی نو کنځل کوی (۳).یو بل حدیث کښې دی چه دټولو نه زیات بد سړې د الله ﷻ په نیز هغه دې چه ډیرې جګړې کوی (۴)،ددې ډیر سندونه دی.

قوله تعالی:- وَإِذَا تَوَلَّىٰ سَعَىٰ فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا

په زمکه کښې د فساد کوشش:- بیا ارشاد فرمائی چه څنګه چه دوی خراب اقوال والا دی داشان ددوی افعال هم بدترین دی.قول خودادې لیکن فعل سراسر ددې خلاف دې.عقیده بالکل فاسده ده.

د سعی نه مراد:- دسعی نه مراد دلته قصد دې لکه څنګه چه بل ځائې کښې ارشاد فرمائی چه ﴿ثُمَّ أَدْبَرَ يَسْعَىٰ﴾الخ.اوفرمان دې چه ﴿فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ ﴾یعنی دجمعې دمونځ قصد او اراده کونی،دلته سعی د

---

(۱) الطبری: ۲۲۹/٤۔

(۲) الطبری: ۲۳۳/٤۔

(۳) صحیح بخاری کتاب الایمان باب علامات المنافق: ۳۳،صحیح مسلم: ۵۹)۔

(٤) صحیح بخاری کتاب المظالم باب قوله تعالی(وهوالدالخصام) صحیح مسلم: ۲٦٦۸)۔

منډې په معنی کښې نه ده ځکه چه مونځ دپاره منډه وهل ممنوع دي.حديث کښې دی چه کله تاسو مونځ دپاره راځئ نو په منډه مه راځئ بلکه سکون او وقار سره راځئ.( )

قوله تعالی:- وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ

د فصلو اوڅارو تباه کول:-غرض دادې چه ددې منافقانو قصدپه زمکه کښې فساد خورول دی، کرکرونده دزمکې پيداوار او دحيوانو نسل بربادول وی.د حضرت مجاهد رحمه الله نه دا معنی هم مروی ده چه ددې خلقو د نفاق او دبدکرداريه وجه الله ﷻ باران نه وروی،چه دې سره پټيو ته او څناورو ته نقصان رسی.الله ﷻ داسې خلق چه د فساد مشران وی ناخوښوی.

قوله تعالی:- وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ

د نصيحت قبلولو نه تکبر کول:- دا بد کردار چه کله د وعظ په ذريعې پوهولې شی نو دوی باندې نور هم اور لګی او دمخالفت په اور کښې په ګناهونو کولوباندې راضی کيږی لکه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا الْمُنْكَرَ﴾ الخ.يعنی دالله ﷻ کلام چه کله ددوی مخکې تلاوت کيږی نو داکافران غصه کيږی او په ويونکی باندې حمله کوی.واورئی او ښه واورئی ! دکفارو دپاره ځمونږ فرمان جهنم دې اودا بدترين ځائې دې.دلته هم دا فرمائی چه ددوی دپاره جهنم کافی دې يعنی سزا کښې او دا بدترين ځائې دې.

قوله تعالی:- وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ

د صهيب رومی خريداری:-دمنافقانو مذموم خصلتونه بيانولو نه پس اوس دمومنانو تعريفونه کوی.دا آيت دحضرت صهيب بن ستان رومی رضی الله عنه حق کښې نازل شو دې په مکه کښې مسلمان شوې وو.هر کله چه ده مدينې ته هجرت کول اوغوښتل نو کافرانو ده ته اووئيل چه مونږ تاته مال نه درکوؤ.که ته مال پريښودل غواړې نو تاته اختيار دې.ده ټول مال پريښودلواوکافرانو په دې قبضه اوکړه.ده هجرت اوکړو نويه دې باندې دا آيت نازل شو.حضرت عمر بن خطاب رضی الله عنه او د صحابه کرامو رضی الله عنهم يو جماعت د دوی د استقبال دپاره حره پورې راغلل اومبارکی ئې ورکړه چه تا خو ډيره ښه خريداری اوکړه.ډير دنفع تجارت دې اوکړو.ددې په آوريدو دوی اووئيل چه الله ﷻ دې ستاسو مالونه هم نقصان نه بچ اوساتی.هرکله چه نبی کريم ﷺ لره راغلو نو نبی کريم ﷺ ورته هم مبارکی ورکړه.

قريشودوی ته ووئيلی وو چه کله ته مکې ته راغلې نو تا سره مال نه وو،دا ټول مال دې هم دلته اوګټلو .اوس دې مونږ دې مال سره نه پريږدو.نو دوی مال پريښودلو او دين ئې واخستو او د نبی کريم ﷺ په خدمت کښې حاضر شو.يوروايت کښې دا هم دی چه هرکله دوی د هجرت ارادې سره اووتل او کافرانوته معلومه شوه نو ټولو دې راګير کړو.دوی دخپل ترکش نه غشی راوخکل او وې فرمائيل چه ائې د مکې والوا تاسوته ښه معلومه ده چه ځه څنګه تيرانداز يم.زما يو نښه هم خطا نه ځی.ترکومې چه دا غشې ختم نه شی نو ځه به تاسو کښې سوری اوکړم.او ددې نه پس به ځه تاسوسره په توره جنګ کوم.او په دې کښې هم تاسو کښې ځه د چا نه کم نه يم.کله چه توره هم ماته شی نو بيا تاسو ماته راتلئ شئ او ځه چه کوئ نو اوکړئی.که دا تاسو ته منظور وی نو بسم الله ګنی واورئی ځه تاسو ته خپل مال درکوم.دا ټول واخلئ او ما پريږدئی.نوهغوئ مال اخستلو باندې راضی شو.او دا شان دوی هجرت اوکړو.نبی کريم ﷺ ته د رسيدو نه مخکې هلته دوحی په ذريعه دا خبر رسيدلې وو،نو نبی کريم ﷺ دوی سره دملاقات کولو په وخت کښې دوی ته مبارکی ورکړه.

د ايت د عموميت قائلين:- داکثرو مفسرينوهم دا قول دې چه دا آيت عام دې.دهرمجاهد في سبيل الله په شان کښې دې.لکه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ﴾

---

[1] صحيح بخاری کتاب الاذان باب لا يسعی الی الصلاة:...۲۳۶،صحيح مسلم: ۶۰۲،ابوداود: ۵۷۲،ترمذی: ۳۲۷،نسائی: ۸۶۲)۔

الخ.یعنی الله ﷻ دمومنانو خانونه او مالونه اخستی دی.او ددې بدله کښې نې دوی ته جنت ورکړې دې.دوی دالله ﷻ په لار کښې جهاد کوی او وهل کوی او شهیدان کیږی الله ﷻ نه زیات ریښتونې وعدې والا به بل څوك وی.نو ائې ایمان والو تاسودې اخستو خرڅولو او بدلو باندې خوشحاله شئ.هم دا لویه کامیابی ده.حضرت هشام بن عامر ﷺ چه کله دکافرو په صفونو باندې یکې تنها حمله کړې وه نو بعضو خلقو دا خلاف شرع ګڼرلی وو.لیکن حضرت عمر ﷺ او حضرت ابوهریره ﷺ وغیره ددې تردید اوکړو او ددې آیت ﴿ إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ ﴾ تلاوت نې اوکړو.

يَٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا
اے هغه کسانو | اچی ایمان مو راوړې دې|داخل شئ
| ائې مؤمنانو په دین اسلام کښې پوره پوره داخل
فِي السِّلْمِ كَافَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ
په اسلام کښې |پوره |او تابعداری مه کوئ | دقدمونو دشیطان | بیشکه هغه | ستاسودپاره| دشمن
شئ|..........اود شیطان په جوړه کړې لار مه ورځئ| هغه ستاسو ښکاهر دشمن دې
مُبِينٌ ﴿٢٠٨﴾ فَإِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمُ الْبَيِّنَاتُ
ښکاره دې| نوکه چرې| اوخوئیدئ تاسو| روستو | دهغې نه |چی راغلی دی تاسو ته|ښکاره دلائل
..........کچرې ددې واضحو دلیلونو دراتلو نه پس هم تاسواوخوئیدنې (یعنی ګمراه شوئ)
فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٠٩﴾
نو ښهٔ پوهه شئ| چی الله | غالب دې| اودحکمت خاوند دې||
یادلرئ چې الله پاک په هر چا باندې غالب اوډیر دانا دې|

قوله تعالی:- يَٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً

د ایت شان نزول:- الله ﷻ په خپل ذات باندې ایمان راوړلو والو او د خپل نبی ﷺ تصدیق کولو ته ارشاد فرمائی چه هغوئ دې ټول احکام پوره کړی.او دټولو ممنوعاتو نه دې ځان بچ اوساتی.او په کامل شریعت باندې دې عمل اوکړی.﴿سلم﴾ نه مراد اسلام دې،اطاعت او صلح هم مراد ده.د ﴿كافة﴾ معنی د ټولونه پوره.دحضرت عکرمه ﷺ قول دې چه حضرت عبدالله بن سلام،حضرت اسدبن عبید ﷺ،ثعلبه ﷺ وغیره چه دیهودو نه مسلمانان شوی وو،هغوئ نبی کریم ﷺ ته درخواست اوکړو چه مونږ ته د خالی د ورځې د عزت او د شپې د وختونو په تورات باندې دعمل کولو اجازت راکړئ.نو په دې باندې دا آیت نازل شوچه اسلامی احکاموباندې پوره عمل کوئ.لیکن پدې کښې په دې کښې دحضرت عبدالله نوم څه صحیح نه معلومیږی،هغه د اعلی درجې عالم وو او پوره مسلمان وو.هغه ته کامل طور سره معلوم وه چه د خالی د ورځې عزت منسوخ شوې دې.ددې په ځائې اسلامی اختر د جمعې په ورځ مقرر شوې دې.بیاناممکن دی چه هغه داسې خواهشونوکښې نورو سره مدد اوکړی.

بعضو مفسرینو﴿كافة﴾ ته حال وئیلې دې.یعنی تاسو ټول په ټوله اسلام کښې داخل شئ.خو رومبئ خبره زیاته صحیح ده.یعنی دخپل وس مطابق داسلام ټول احکام اومنئ.د نبی کریم ﷺ بیان دې چه بعضې اهل کتاب د اسلام قبلولو باوجود د تورات بعضو احکام باندې عمل پیرا وو.دوی ته وئیلې کیږی چه محمدی دین کښې پوره داخل شئ،ددې هیڅ یو عمل مه پریږدنی،تورات باندې صرف ایمان لرنې.

قوله تعالى:- وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ ۭ
دشيطان د تابعدارئ ممانعت:- بيا فرمان دې چه دالله ﷻ اطاعت كوئى، دشيطان مه منئ: هغه تاسو ته د بدئى، بدكارئى اورب باندې د بهتان لګولو وائى. دده اودده د ډلې خواهش دې چه تاسو دوزخيان شئ. هغه ستاسو ښكاره دښمن دې.
قوله تعالى:- فَاِنْ زَلَلْتُمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْكُمُ الْبَيِّنٰتُ فَاعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ
دعلم نه پس ګمراه كيدل:- كه تاسود دلائلو معلوميدو نه پس بيا هم دحق نه مخ اړوئى نو په دې پوهه شئ چه رب هم په بدله اخستلو كښې غالب دې. نه څوك دهغه نه تښتيدې شى، نه په هغه باندې څوك غالب كيديشى، هغه په خپل كار جارى كولوكښې د حكمتونو خاوند دې. هغه غالب دې په خپلو نيولو كښې. هغه حكيم دې په خپل امر كښې. هغه په كافرو باندې غلبه موندونكې دې. او عذر او حجت پريكولو كښې حكمت لرى.[1]

هَلْ يَنْظُرُوْنَ	اِلَّآ اَنْ				
آيادوئ انتظاركوى ابس دې خيرى ته					
او اوس هم دوى نه منى او په دې انتظار كښې ناست دى					
يَّاْتِيَهُمُ	اللّٰهُ	فِيْ ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ	وَالْمَلٰٓئِكَةُ	وَقُضِيَ الْاَمْرُ ۭ	
چې راشي دوئ ته	الله	په سورو د وريځو كښې	او فريښتې هم	اوفيصله شي دكار	
چې الله پاك ورته دوريځې د چت لاندې دفرښتو په مينځ كښې راشى اوټوله خبره خلاصه شى					
وَاِلَى اللّٰهِ	تُرْجَعُ	الْاُمُوْرُ ﴿۲۱۰﴾			
او الله ته به هسې هم اوايس كيږى	ټول معاملات				
اوآخربه هسې هم ټولې معاملې هغه ته پيش كيږى					

قوله تعالى:- هَلْ يَنْظُرُوْنَ اِلَّآ اَنْ يَّاْتِيَهُمُ اللّٰهُ فِيْ ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ
دالله د عذاب انتظار:- په دې آيت كښې الله ﷻ كافروته زورنه تنبيه وركوى چه آيادوى دقيامت انتظار كوى چه په كومه ورځ به حق سره فيصلې كيږى او هر سړى ته به دخپلوكړومطابق بدله ملاويږى لكه بل ځائې كښې ارشاددې چه﴿كلا إذا دُكَّتِ الأَرْض﴾الخ. هركله چه زمكه ريزې ريزې والوزى او ستا رب پخپله راشى او فرښتې په صفونو كښې اودريږى اوجهنم هم راوستلې شى، په دغه ورځ به داخلق عبرت او نصيحت حاصل كړى. خود هغې نه بيا څه فائده ؟ بل ځائې كښې ارشاد فرمائى چه ﴿هَلْ يَنظُرُونَ إِلا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَٰئِكَةُ﴾الخ. يعنى آيادوى ددې خبرې په انتظار كښې دى چه دوى ته به فرښتې رازى يا پخپله الله ﷻ به دوى ته راشى، يا د هغه بعضې نښې به راشى، كه دا اوشو نو بيا نه د ايمان څه فائده شته دې او نه داعمالو وخت دې.
د نبى كريم شفاعت كول:- امام جرير رحمه الله دلته يو اوږد حديث ليكلې دې چه په هغې كښې د صور وغيره تفصيلى بيان دې. اودهغې راوى حضرت ابوهريره رضي الله عنه دې. مسند وغيره كښې دا حديث دې، په هغې كښې دى چه كله خلق اوويريږى اوپاسى نونبيانو عليهم السلام نه دبه شفاعت طلب اوكړى. حضرت آدم عليه السلام نه واخله ته يو يو پيغمبر عليه السلام ته به ورځى او دهغه ځائې نه ورته صفا جواب ملاويږى

[1] ابن ابی حاتم: ۲/۵۹۱-

.تردې پورې چه نبي کريم ﷺ ته به راشي.نبي کريم ﷺ به جواب ورکړي چه څه تيار يم،هم څه ددې اهل يم، بيا به نبي کريم ﷺ لاړ شي او دعرش لاندې به سجده اوکړي او الله ﷻ ته به سفارش اوکړي چه هغه د بندګانو په مينځ کښې فيصله کولو دپاره تشريف راوړي.

ميدان حشر لګيدل:- الله ﷻ به ددوی شفاعت قبول کړي او هلته به د وريځو سيورنې جوړ شي.د دنيا آسمان به مات شي.اودهغې ټولې فرښتې به راشي.بيا به دويم هم مات شي اودهغې فرښتې به هم راشي.داشان اووه واړه آسمانونه به مات شي او دهغې فرښتې به راشي.بيا به الله ﷻ دعرش نه راکوز شي او بزرګې فرښتې به نازلې شي.او پخپله هغه جبار الله ﷻ به تشريف راوړي.

د قيامت په ورځ دفرشتو تسبيح:- ټولې فرښتې به په تسبيح کښې مشغولې شي.هغه وخت کښې به دهغوئ تسبيح دا وی چه ﴿ سبحان ذي الملك والملكوت سبحان ذي العزة والجبروت سبحان الحي الذي لا يموت سبحان الذي يميت الخلائق ولا يموت سبوح قدوس رب الملائكة والروح سبوح قدوس سبحان ربنا الاعلى سبحان ذي السلطان والعظمة سبحانه سبحانه ابدا ابدا ﴾ [1]حافظ ابوبکر ابن مردويه رحمه الله هم ددې آيت په تفسير کښې ډير احاديث راوړي دی خو په هغې کښې غرابت دې،والله اعلم.

د الله ﷻ دفيصلې دپاره راتلل:په هغې کښې يو دادې چه نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه الله ﷻ به ټول مخکې روستي راجمع کړي.چه دهغې وخت مقرردې،هغوئ به ټول په ټوله اودريږي.سترګې به ئې فيصلې ته نيولی وی.هر يو به د فيصلې په انتظار کښې وی.الله ﷻ به د وريځې په سيوری کښې د عرش نه کرسئ ته نزول اوفرمائی.([2])

الله او فرشتې به د وريځې په سيوری کښې نازليږي:- ابن ابی حاتم کښې دی عبدالله بن عمرو رضي الله عنه فرمائی کوم وخت کښې چې الله ﷻ نزول اوفرمائی نود مخلوق اودهغه په مينځ کښې به د نور اويازره پردې وی اوداوبو پردې به وی اود اوبو نه داسې آوازونه راځی چه هغې سره به زړونه ويريږي.

زهير بن محمد رحمه الله فرمائی چه هغه د وريځو سيورې به د ياقوتو جوړه وی او دجوهرو او زبرجدو پشان آوازونه به ترې رازی.حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چه دا وريځې به عامې وريځې نه وی بلکه دا به هغه وريځې وی چه کومې دبني اسرائيلو په سرونو باندې په وادی تيه کښې وې.ابوالعاليه رحمه الله فرمائی چه فرښتې به هم د وريځو په سيوروکښې راځي.او الله ﷻ چه څوک غواړی نو هغه به راولی.په بعضو قراتونوکښې داسې هم دی چه ﴿ هَلْ يَنْظُرُوْنَ اِلَّآ اَنْ يَّاْتِيَهُمُ اللّٰهُ فِيْ ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ ﴾ لکه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿ وَيَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَآءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلَ الْمَلٰٓئِكَةُ تَنْزِيْلًا ﴾ يعنی په هغه ورځ به آسمان د په وريځو سره اوشليږی او فرښتې به نازلې شي.

كَمْ	بَنِيٓ اِسْرَآءِيْلَ	سَلْ
چې څومره	دبني اسرائيلونه	تپوس اوکړه
دبني اسرائيلونه تپوس اوکړه چې څومره		

مِنْۢ بَعْدِ	نِعْمَةَ اللّٰهِ	يُّبَدِّلْ	وَمَنْ	بَيِّنَةٍ	مِّنْ اٰيَةٍۢ	اٰتَيْنٰهُمْ
روستو دهغې نه	نعمت دالله	چې بدلوی	او هغه څوک	ښکاره	نښې	ورکړي دی مونږ هغوئ ته
ورکړي دی مونږ هغوئ ته ښکاره نښې او (دا تپوس ترې هم اوکړه) چې څوک دالله ورکړی نعمتونه بدل کړی						

[1] ابن جرير : ۴۰۴۲)-

[2] الحاکم: ۳۸/۲ وسنده حسن)-

مَا جَآءَتْهُ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ۝ زُيِّنَ

چې راغلې وی هغه ته | نو بیشکه چې الله | سخت | عذاب ورکونکې دې | ښائسته کړې شوې دې

نو بیشکه الله ﷻ په عذاب ورکولو کښې ډیر سخت دې | ....ښائسته شوې دې

لِلَّذِيْنَ كَفَرُوا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُوْنَ مِنَ الَّذِيْنَ

هغه کسانو ته | چې کفر ئې کړې دې | ژوند | ددنیا | او توقې کوی | په هغه کسانو پورې

کافردانو ته ژوند د دنیا.................... | او نن ورځ هغوئ توقې کوی په

اٰمَنُوْا ۘ وَالَّذِيْنَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ

چې ایمان ئې راوړې دې | خو هغه خلق | چې ځان ئې اوساته دکفرنه دپاسه به وی | په هغوئ | په ورځ

مؤمنانو پورې | او دغه پرهیزګاران به دهغوئ نه د قیامت په ورځ (په درجو کښې) پورته وی

الْقِيٰمَةِ ۭ وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَّشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ۝

دقیامت | او الله | رزق ورکوی | هغه چاته | چې خوښه ئې شی | بې حسابه |

(او په دنیا خو) الله پاک چې چاته غواړی نو بې حسابه رزق ورکوی (دمومن او کافر فرق نه کوی)

قوله تعالی:- سَلْ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ كَمْ اٰتَيْنٰهُمْ مِّنْ اٰيَةٍۢ بَيِّنَةٍ ۭ

د بنی اسرائیلو احسان هیرول او د صدقه کولو بدله: الله ﷻ بیان فرمائی چه اوګورئی بنی اسرائیلو ته ما ډیرې معجزې اوخودلې، دحضرت موسی ؑ دلاس همسا، دهغه دلاس رنړا، دهغوئ دپاره د دریاب شلیدل، په هغوئی باندې په سخته ګرمئ کښې باران ورول او من وسلوی نازلول وغیره وغیره، ددې نه ښکاره معلومیده چه زه مختار فاعل کل یم، او زما د نبی حضرت موسی ؑ نبوت ښکاره تصدیق وو.

قوله تعالی:- وَمَنْ يُّبَدِّلْ نِعْمَةَ اللّٰهِ مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ

د بنی اسرائیلو ناشکری:- خودې خلقو زما د نعمتونو کفر ناشکری اوکړه او د ایمان راوړلو په ځائې دوې کفر اوکړو نو دوی به زما د عذابونو نه څنګه بچ کیږی ؟ هم دا خبر د قریشو دکافرو باره کښې هم بیان شوې دې. ارشاد کیږی چه ﴿اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ بَدَّلُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ كُفْرًا﴾ الخ. آیا تاسو هغه خلق اونه کتل چه هغوئ دالله ﷻ نعمت په کفر سره بدل کړو او خپل قوم ئې د هلاکت کور یعنی دجهنم پشان بدترین ځائې ته اورسول.

قوله تعالی:- زُيِّنَ لِلَّذِيْنَ كَفَرُوا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُوْنَ مِنَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۘ

دنیا سره د محبت مذمت:- بیان فرمائی چه داکفار صرف په دنیاوی ژوند پسې لیونی دی. مال جمع کول اودالله ﷻ په لارکښې خرچ کولو نه بخل کول هم ددوی رنګ دې. بلکه کوم ایماندار چه ددې دنیا نه ماړه دی اودالله ﷻ درضا دپاره خپل مالونه خرچ کوی، نو دا (کافران) دهغوئ پورې خنداګانې کوی. خوحقیقی نصیب والا هم دا خلق دی. دقیامت په ورځ چه به ددې خلقو مرتبې اوګوری نو د کافرانو سترګې به اوغړیږی، په هغه وخت کښې به په خپلې خرابئ او بدنصیبئ باندې پوهه شی. روزی ورکول چه الله ﷻ څومره اوغواړی نو ورکوی، چه چاته اوغواړی بې حسابه ورکوی بلکه چه چاته اوغواړی نو دلته هم ورکوی او بیا هلته هم.

دالله په لار کښې د خرچ فضیلت:- حدیث شریف کښې دی چه اَنې بنی ادم ! ته زما په لار کښې خرچ کړه،څه به تاته درکوم.([1])نبی کریم ﷺ حضرت بلال ﷺ ته اوفرمائیل چه دالله ﷻ په لار کښې خرچ کوه او دعرش والا نه دتنګئ ویره مه کوه.([2])قران پاك کښې دی چه ﴿ وَمَآ اَنْفَقْتُمْ مِّنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهٗ ﴾ تاسو چه څه خرچ کړې د هغې بدله به الله ﷻ تاسو ته درکوی.

هرصبا د فرشتې راکوزیدل:- صحیح حدیث کښې دی چه هر سحر دوه فرښتې راکوزیږی،یو دعا کوی اَنې الله ﷻ ستا په لار کښې خرچ کولو والو ته برکت ورکړه،دویمه وائی چه اَنې الله ﷻ دبخیل مال لره برباد کړې ([3]).

د انسان د نظر دهوکه:- اوحدیث کښې دی چه انسان وائی چه زما مال زما مال زما مال،حالانکه ستا مال هغه دې چه کوم تا اوخوړو،هغه خو فنا شو،او چه کوم تاواغوستلو هغه زوړشو،خو چه کوم دې صدقه کړو هغه تا باقی اوساتلو.دهغه سوا چه څه دی هغه به ته دنورو دپاره روستو پریږدې او لاړبه شې.([4])مسند احمد کښې حدیث دې چه دنیا دده کور دې،چه دچا کور نه وی دنیا دهغه کور دې.چه د چا مال نه وی ددنیا دپاره مال جمع کوی چه دچا عقل نه وی.([5])

كَانَ النَّاسُ

په اول کښې وو ټول خلق |

اول اول خلق

اُمَّةً وَّاحِدَةً فَبَعَثَ اللّٰهُ النَّبِيّٖنَ مُبَشِّرِيْنَ وَمُنْذِرِيْنَ وَاَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتٰبَ

تولې یو | نو رااولیږل الله | پیغمبران زیرې ورکونکی| اویرونکی | او نازل ئې کړو| دهغوئ سره| کتاب

په یولاررروان وو | اوالله پیغبران راولیږل چې زیرې ورکونکی اوویرونکی وو اوهغوئ سره ئې کتاب نازل کړې وو

بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيْمَا اخْتَلَفُوْا فِيْهِ

په حق سره|دپاره ددې چې فیصله اوکړئ| په منځ دخلقو کښې |په هغه کار کښې|چې اختلاف کړې دې هغوی| په هغې کښې

په حق سره | چې د خلقو د اختلافاتو په باره د هغوی په مینځ کښې (په انصاف سره) فیصلې اوکړی

وَمَا اخْتَلَفَ فِيْهِ اِلَّا الَّذِيْنَ اُوْتُوْهُ مِنْۢ بَعْدِ

اواونه کړواختلاف| په هغې کښې|مګر |هغه کسانو |چې ورکړې شوې وو هغوئ ته دغه دحق علم| روستو

او په دې کښې (عامیانونه)بلکه هغه چااختلاف شروع کړې وو چې کتاب ورته ورکړې شوې وو د

مَا جَآءَتْهُمُ الْبَيِّنٰتُ بَغْيًاۢ بَيْنَهُمْ فَهَدَى اللّٰهُ

دهغې نه چې راغلی وو هغوئ ته|روښانه هدایت| صرف د زیاتی کولو په وجه| په خپل منځ کښې| نواوښودله الله

سرګنده دلیلونود راتلو نه پس | په خپل مینځ کښې د حسد په وجه |نو الله لار اوخودله

---

[1] صحیح بخاری کتاب النفقات باب فضل النفقه علی لاهل : ۵۳۵۲،صحیح مسلم: ۹۹۳)-

[2] الطبرانی : ۱۰۲۰،وسنده للحدیث شواهد ضعیفه فی الصحیحة للالبانی: ۲۶۶۱)-

[3] صیحح بخاری کتاب الزکوة قول الله تعالی (فامامن اعطی واتقی): ۱۴۴۲،صحیح مسلم: ۱۰۱۰)-

[4] صیحح مسلم: کتاب الزهد بآب الدنیا سجن المومن: ۲۹۵۸)-

[5] احمد: ۷۱/۶،)-

الَّذِيْنَ	اٰمَنُوْا	لِمَا	اخْتَلَفُوْا	فِيْهِ	مِنَ الْحَقِّ بِاِذْنِهٖ
هغه كسانو ته	چې ايمان ئې راوړو	هغه لار	چې اختلاف كړې وو خلقو	په هغې كښې	چه حقه لار ده حكم خپل سره

په خپل حكم سره په اختلافي خبرو كښې هغه چاته چې ايمان ئې راوړې وو ....

وَاللّٰهُ	يَهْدِيْ	مَنْ	يَّشَآءُ	اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ۞
او الله	ښائي	هغه چاته	چې غواړي	نيغه لار

اوچاته چه الله اوغواړي نوهغوئ په سمه لار روان كړي

قوله تعالى:-كَانَ النَّاسُ اُمَّةً وَّاحِدَةً

ټول خلق يو امت وو:-دحضرت ابن عباس ﷺ بيان دې چه دحضرت نوح ﷺ او حضرت آدم ﷺ په مينځ كښې لس زمانې وې.ددې زمانو خلق دحق او دشريعت پابند وو.بيا اختلاف شروع شو.نو الله ﷻ نبيان عليهم السلام راليږل شروع كړل.بلكه ددې قرات داشان هم دې چه ﴿ كَانَ النَّاسُ اُمَّةً وَّاحِدَةً فَبَعَثَ اللّٰهُ النَّبِيّٖنَ مُبَشِّرِيْنَ وَمُنْذِرِيْنَ بَعَثَ﴾ الخ ([1])دحضرت ابى بن كعب ﷺ قرات هم دادې ([2])حضرت قتاده ﷫ ددې تفسير داشان كړې دې چه كله په دوى كښې اختلاف پيدا شو نو الله ﷻ خپل ړومبې پيغمبر اوليږلو يعنى حضرت نوح ﷺ.حضرت مجاهد هم دا فرمائى.([3])

حضرت ابن عباس ﷺ نه يو روايت مروى دې چه مخكې ټول په ټوله كافروو.ليكن اول قول د معنى او سند اعتبار سره زيات صحيح دې.نو دې پيغمبرانو ايمان والو ته زيرى وركړل.او كومو چه ايمان نه وو راوړې هغوئ ئې ويرول.هغوئ سره دالله ﷻ كتاب هم وو چه د خلقو د هر اختلاف فيصله قانون الهى سره اوكړې.خوددې دلائلو نه پس هم صرف پخپلو كښې حسداوبغض،تعصب اوضداو نفسانيت په وجه بياپه كښې اتفاق رانغلو.خوايماندار پوهه شو اوددې اختلاف دچكرنه اووتل او په نيغه لار روان شو.

امت محمدى به د اخرى باوجود اول جنت ته ځى:- حضرت رسول الله ﷺ فرمائى چه مونږ دنيا ته دراتلو اعتبار سره خو دټولو نه روستو يو خو دقيامت په ورځ به جنت ته دتلو اعتبار سره د ټولو نه مخكښې يو.اهل كتابو ته الله ﷻ كتاب الله خمونږ نه مخكې وركړې وو.مونږ ته دې نه پس راكړې شو.خو هغوئ په دې كښې اختلاف اوكړو او الله ﷻ خمونږ رهنمائى اوكړه.

د امت محمدى د هدايت كارونه:-①د جمعې دې ورځې په باره كښې هم په دوى كښې اختلاف وو ليكن مونږته داهدايت نصيب شو.ټول اهل كتاب پدې لحاظ سره خمونږ نه روستو دى،جمعه خمونږ ده،هفته ديهودو ده،او اتوارا دنصرانيانو([4]).②زيد بن اسلم ﷫ فرمائى چه دجمعې نه علاوه دقبلې باره كښې هم دا اوشو.نصرانيانو مشرق لره قبله جوړه كړې وه.يهودو بيت المقدس لره.او امت محمديه كعبه قبله مقرر كړه.③داشان په مونځ كښې هم،په هغوئ كښې د بعضوكتابونو كښې ركوع شته دې او سجده نشته دې،بعضو كښې سجده شته دې ركوع نشته دى.بعضې په مونځ كښې خبرې كوى،بعضې ګرزى.خود امت محمديه مونځ سكون او وقار والا دې.نه په كښې خبرې كوى او نه په كښې ګرزى.داشان په روژو كښې هم اختلاف اوشو او په هغې كښې هم امت محمديه ته هدايت نصيب شو.

---

[1] حاكم ۲/۵٤٦)-.

[2] الطبرى: ٤/۷۸)-

[3] عبدالرزاق: ۱/۷۲)-

[4] صحيح بخارى كتاب الجمعة: باب فرض الجمعة : ۱۸۷٦،صحيح مسلم: ۸۵۵)-

په هغوئ کښې خو بعضې د ورځې څه حصه کښې روژه ساتي او بعضې ډلې څه قسمه خوراکونه پرېږدي،خو خمونږ روژه هرقسمه کامله ده.او په دې کښې حق لاره خودلې شوې ده.④دا شان دحضرت ابراهیم ﷺباره کښې یهودواوونیل چه هغه یهودي وو،نصرانیانو اوونیل چه هغه نصراني وو لیکن دراصل هغه مسلمان وو.نو په دې باره کښې هم خمونږ رهبری اوشوه.او دخلیل الله ﷺ متعلق مونږ ته صحیح خیال راورسیدلو.⑤حضرت عیسی ﷺ لره هم یهودو په دروغه اوګنړلو.اوددوی دمور بی بی متعلق ئې بدکلامی اوکړه.نصرانیانو دوی ته دالله ﷺ خوئې اوونیلو،لیکن مسلمانان ددې کمې زیاتې نه بچ کړې شو.او دوی ئې روح الله او کلمة الله او نبی برحق اومنلو.([1])

ربیع بن انس رحمه الله فرمائي چه مطلب دا دې چه څنګه په شروع کښې خلق ټول په ټوله د رب واحد دعبادت کولو او دنیکو عاملان او د هرې بدئی نه پرهیزګاران وو،په مینځ کښې په کښې اختلاف راپیداشو.نودا آخری امت ئې د اول امت په شان داختلاف نه یو طرفته کړواو په صحیح لارئې روان کړو دا امت به په نورو امتونوباندې ګواه وی.تر دې پورې چه دحضرت نوح ﷺ په امت به هم دوی ګواهي ورکوی.دقوم هود،قوم صالح،قوم شعیب،اود آل فرعون حساب کتاب به هم ددوی په ګواهئ باندې کیږي.هغوئ به اووائی چه دې پیغمبرانو تبلیغ اوکړو اودې امتونو تکذیب اوکړو.حضرت ابی بن کعب ﷺ قرات دې چه ﴿ولیکونوشهداءعلی الناس یوم القیامة﴾الخ.مخکې دالفظ هم دې چه ﴿والله یهدی﴾.ابوالعالیه رحمه الله فرمائي چه په دې آیت کښې ګویا حکم دې چه شك نه،ګمراهئ نه او فتنونه بچ کیدل پکار دی.داهدایت درب علم او رهبرئی سره اوشو.چه چاته اوغواړي نو استقامت ورته ورکړي.

د هدایت سوال:- بخاری او مسلم کښې دی چه حضرت نبی ﷺ چه به کله دشپې تهجدو دپاره پاسیدلو نودادعابه ئې کوله چه :﴿اللهم رب جبریل ومیکائیل واسرافیل فاطر السموات والارض عالم الغیب والشهادة انت تحکم بین عبادك فیما کانو فیه یختلفون اهدنی لما اختلف فیه من الحق باذنك انك تهدي من تشاء الی صراط مستقیم﴾ ([2])یعنی ائې الله ﷻ ! دجبرئیل،مکائیل او اسرافیل ربه،ائې دآسمانونو او زمکې پیدا کولووالا،ائې دپټو او ښکاره (رازونو) پیژندو والا الله!هم ته دخپلو بندګانو په خپلو کښې داختلاف فیصله کوې،زما دعا ده چه په کوم څیز کښې دوی اختلاف اوکړی نو ماته په هغې حقه خبره رااوښایه،ته چه چاته اوغواړې نو نیغه لار ورته ښائې.

د هدایت دویمه دعا:- د نبی کریم ﷺ نه یو دعا دا هم منقول ده چه :﴿اللهم ارنا الحق حقا وارزقنا اتباعه وارنا الباطل باطلا وارزقنا اجتنابه ولا تجعله ملتبسا علینا واجعلنا للمتقین اماما﴾.یعنی ائې الله ! مونږ ته حق حق اوښایه،او ددې تابعداری راته نصیب کړه،او باطل راته باطل اوښایه،او ددې نه مو بچ کړې هسې نه چه مونږ حق او باطل کښې ګډوډ شواومونږاوخوئیږو.ائې الله ﷻ ازمونږ دپاره نیکان،پرهیزګارخلق پیشوایان جوړ کړې

اَمۡ حَسِبۡتُمۡ اَنۡ تَدۡخُلُوا الۡجَنَّةَ
آیا ګمان کوئ تاسوچې تاسوبه ننوځئ جنت ته
استاسودا خیال دې چې جنت ته به داخل شئ

وَلَمَّا	يَأۡتِكُمۡ	مَّثَلُ	الَّذِيۡنَ	خَلَوۡا	مِنۡ قَبۡلِكُمۡ ؕ
اوحال دا چې نه	دی راغلی په تاسوباند	سختیاني په شان	دهغه کسانو	چې تیرشوی دی	مخکښې ستاسونه
اوتراوسه پورې درباندې هغه شان سختئ نه دی تیرې شوې			څنګه په پخوانوخلقو تیرې شوې وې		

[1] الطبری: (۲۸٤/٤)-.

[2] صحیح مسلم: کتاب صلاة المسافرین باب الدعاء فی صلاة اللیل: ۷۷۰.ابوداود: ۷٦۷،ترمذی: ۳٤۲۰،نسائی: ۱٦۲٦،ابن ماجة: ۱۳۵۷)

اَلَّذِيْنَ	الرَّسُوْلُ وَ	يَقُوْلَ	وَزُلْزِلُوْا حَتّٰى	وَالضَّرَّآءُ	الْبَاْسَآءُ	مَسَّتْهُمُ
اوهغه كسانو	رسول	اونيل	اوجړقولي شوتردې چې	اومصيبتونه	سختئ	چې رسيدلي وې هغوئ ته
په هغوئ دومره سختئ اوداسې مصيبتونه راغلي وو او جړقولې شوې ووا چې (دهغه وخت) پيغمبر						

قَرِيْبٌ	اَلَآ اِنَّ نَصْرَ اللّٰهِ	مَتٰى نَصْرُ اللّٰهِ	مَعَهٗ	اٰمَنُوْا
نزدې دې	دالله	واورئ چې مدد	كله به وى مدد دالله	دهغه سره	چې ايمان ئې راوړې وو
اودهغه ايماندارو ملګر به چغې كړې چې دالله مدد به كله راځي خبر شئ چه دالله پاك مدد ډيرنزدې دې				

قوله تعالى:- اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَاْتِكُمْ مَّثَلُ الَّذِيْنَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ

په ايماندارو امتحانونه:-مطلب دادې چه د آزمېښت او امتحان نه مخكې دجنت خواهش صحيح نه دې. دمخكو ټولوامتونو امتحان هم واخستلې شو.په هغوئ هم بيمارئ اومصيبتونه راغلل.د ﴿بَاْسَآءِ﴾ معنى ده فقيرى[1] او د ﴿ضَرَّآءِ﴾ معنى ده بيمارى. ﴿زُلْزِلُوْا﴾ د دښمنانو ويره دومره شوه چه غريبانانو رپيدل.په دې ټولو سختو امتحانونو كښې هغوئ كامياب شو او د جنت وارثان شو.

د اسلام د غلبې پيشګوئى:- صحيح حديث كښې دې چه يو ځل حضرت خباب بن ارت ﷺ اوفرمائيل چه يارسول الله ﷺ تاسو څمونږ د امداد دعا نه كوئى ؟ نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه بس اوس نه ويريدلې يې.واوره،ستاسو نه مخكې موحدين نيولې شوى وو او د هغوئ په سرونوباندې آرې راښكلې شوى دى.او ځيرې كړې شوى وو او دوه ټكړې شوى وو.خو بيا هم هغوئ د توحيد نه واونړيدل.د اوسپنې په ږمنځو سره د هغوئ نه ځرمنې اوښكلې شوې خو بيا ئې هم دالله ﷺ دين پرې نښودو.په الله ﷺ مې دې قسم وى چه هغه پاك ذات به زما دا دين دومره پورته كړى چه د صنعاء نه واخله تر حضرموت پورې سفر به هر سړې بغير ويرې كوى.او ده ته به سوا دالله ﷺ نه د بل چا ويره نه وى.البته زړه كښې داخيال كيدل خو بله خبره ده چه هسې نه زما چيلو باندې شرمخ راشى،ليكن افسوس چه تاسو تيزى كوئى.[2]

قران پاك كښې صحيح هم دا مضمون په بل ځائې كښې بيان شوې دې چه ﴿اَحَسِبَ النَّاسُ اَنْ يُّتْرَكُوْا﴾ الخ. آيا خلقو داګنړلې ده چه هغوئ صرف دايمان په اقرار كولو سره پريښودې شى او په دوى باندې به آزمېښت نه وى،مونږ په مخكو (خلقو) باندې هم آزمېښت اوكړو.ريښتونى او دروغژن به حقيقت كښې بيل بيل كړو.نوداشان د صحابه كرام ﷺ پوره آزمېښت يوم الاحزاب كښې يعنى جنګ خندق كښې اوشو.لكه څنګه چه قران پاك پخپله ددې نقشه راښكلې ده،فرمان دې چه ﴿اِذْ جَآءُوْكُمْ مِّنْ فَوْقِكُمْ﴾ الخ.يعنى كافرو چه تاسو لره د پورته نه او روستو نه ګير كړئى،او سترګې مو اوبريښيدلې ،زړونه مو ويريدل اوالله ﷺ سره موګمان اوكړو.په دې ځائې كښې دمومنانوپوره آزمېښت اوشواوښه پوره نچونړ كړې شو.اومنافق و كمزورى ايمان والواوونيل چه اتې دالله اود رسول ﷺ وعدې خوصرف غرور وې.

د هرقل قول:- هرقل چه كله د ابوسفيان نه دهغه د كفر په حالت كښې تپوس كړې وو چه ستاسو څه جنګ هم دې دنبوت دعويدار سره شوې دې.ابوسفيان اوونيل چه آو.تپوس ئې ترې اوكړو چه څه رنګ وو.وې ونيل چه كله مونږ غالب وو او كله هغه.نو هرقل اوونيل چه دنبيانو عليهم السلام هم داشان آزمېښت كيږى.خوآخرى غلبه هم دهغه خلقو وى.[3]

---

[1] ابن ابى حاتم: ۲/۲۱۶)-

[2] صحيح بخارى كتاب المناقب باب علامات النبوة فى الاسلام: ۳۶۱۲)-

[3] صحيح بخارى كتاب الجهاد باب قول الله (قل هل تربصون بنا....) ۲۸۰۴،صحيح مسلم: ۱۷۷۳)-

د مثل معنی دطریقې ده.لکه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿ فَأَهْلَكْنَآ أَشَدَّ مِنْهُم بَطْشًا وَمَضَىٰ مَثَلُ الْأَوَّلِينَ ﴾ مخکې مومنانو سره دخپلو نبیانو په داسې وخت کښې د الله ﷻ نه مدداوغوښتلو اودسختۍ اوتنګۍ نه نجات اوغوښتلو.نو هغوئ ته جواب ملاؤ شو چه امداد ډیر نزدې دې.لکه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا﴾ یقینی طور سختۍ سره آسانی ده.بدنی سره بدی ده.یو حدیث کښې دی چه بنده کله ناامیده شی نو الله ﷻ تعجب کوی چه زما مدد راورسیدو والا دې او دې ناامیده کیږی.نو الله ﷻ ددوی جلدبازی او دخپل رحمت په نزدې والی بانډې خاندی.

يَسْـَٔلُونَكَ	مَاذَا	يُنفِقُونَ ۖ	قُلْ	مَآ أَنفَقْتُم
دا خلق تپوس کوی ستانه	چی څه څیز	خرچ کړی هغوئ	اورته اوویه	څه چی خرچ کوئ تاسو
(انې زما محبوبه!) ستانه خلق تپوس کوی چې څه خیرات کړو | ورته اووایه چې هرڅه دخپل وس مطابق په				

مِّنْ خَيْرٍ	فَلِلْوَالِدَيْنِ	وَالْأَقْرَبِينَ	وَالْيَتَٰمَىٰ	وَالْمَسَٰكِينِ
دمال نه	نوخرچ کړئ دپاره دمور پلار	اودپاره درشته دارانو	اودپاره دیتیمانو	اودپاره دمسکینانو
خیرات کښې ورکوئ | نو مورپلار، ...... خپلوخپلوانو، ...... یتمیانو ...... مسکینانو				

وَابْنِ السَّبِيلِ ۗ	وَمَا تَفْعَلُوا	مِنْ خَيْرٍ	فَإِنَّ اللَّهَ	بِهِ عَلِيمٌ
او دپاره دمسافرانو	اوهغه چی کوئ تاسو	د نیکئ نه	نوبیشکه الله	په هغې خبردې
اومسافروته ئې ورکوئی | اوتاسو چې دنیکئ په غرض څۀ ورکوئی نوهغه الله ته معلوم وی				

قوله تعالی:- يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ ۖ قُلْ مَآ أَنفَقْتُم مِّنْ خَيْرٍ

دخیرات حقدار: حضرت مقاتل رحمه الله فرمائی چه داآیت دنفلی خیرات باره کښې دی.(۱) حضرت سدی رحمه الله فرمائی چه داآیت د زکوة آیت منسوخ کړو.خودا قول لږدغور طلب دې.مطلب د آیت دا دې چه انې نبی ﷺ! خلق تاسو نه تپوس کوی چه هغوئ څنګه خرچ کړی.تاسو دوی ته اووائې چه تاسو هغه خلقو سره ښه سلوك اوکړئ چه دکوم بیان اوشو.حدیث شریف کښې دی چه خپلې مور سره ښه سلوك اوکړه ، اوخپل پلار سره او خپلې خور سره او خپل رور سره،بیا درجه په درجه نزدې خلقوسره.(۲)

حضرت میمون بن مهران رحمه الله چه کله دا حدیث بیان کړو نو دا آیت ئې تلاوت اوفرمائیلو.او وې فرمائیل چه هم دا خلق دی چه دوی سره مالی سلوك کول پکار دی او په دوی بانډې خرچ کول پکاردی.او په ډولکو،باجو،تصویرونووالو،او په دیوالونو بانډې کپړې آویزانده کولو والو بانډې (مه خرج کوئی).(۳)

قوله تعالی:- وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

بیا ارشاد فرمائی چه تاسو کوم یو نیك کار کوئی دهغې علم الله ﷻ ته دې اوپه دې بانډې بهترینه بدله به هغه پاك ذات درکوی.هغه ظلم نه کوی.

كُتِبَ	عَلَيْكُمُ	الْقِتَالُ	وَهُوَ	كُرْهٌ	لَّكُمْ ۖ	وَعَسَىٰٓ أَن تَكْرَهُوا
فرض کړې شوې دې	په تاسو باند	جهاد	او داحکم	ناخوښه دې	تاسو ته	اوکیدې شی چې تاسو نه خوښوئ
تاسوته دجهاد حکم درکړې شوې دې | حال دا چه دا ستاسو ناخوښه دې | اوتاسوبه یو څیزبد ګڼړئ						

---

(۱) ابن ابی حاتم: ۶۱۹/۲)-
(۲) حاکم: ۶۱۱/۳)-
(۳) ابن ابی حاتم: ۶۲۰/۲)-

شَيْـًٔا	وَّهُوَ	خَيْرٌ	لَّكُمْ	وَعَسٰٓى	اَنْ تُحِبُّوْا شَيْـًٔا	وَّهُوَ	شَرٌّ
يو څيز	حالانكه هغه	بهتروي	ستاسو دپاره	اوكيدې شي	چې تاسو خوښوئ يو څيز	حالانكه هغه	شروي

.....خو هغه به ستاسو دپاره بهتر وي | اوتاسو به يوڅيز خوښ ګنړئ خوهغه به ستاسو دپاهر بد وي

لَّكُمْ	وَاللّٰهُ	يَعْلَمُ	وَاَنْتُمْ	لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۲۱۶﴾
ستاسو دپاره	او الله	پوهيږي	او تاسو	نه پوهيږئ

.....او الله پاک ښه پوهيږي | اوتاسونه پوهيږئ |

قوله تعالى:- كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ

د جهاد فرضيت :-داسلام دښمنانو نه دين اسلام بچ كولو دپاره دجهاد فرضيت په دې آيت كښې فرض كيږي.حضرت زهري رحمه الله فرمائي چه جهاد په هر سړي باندې فرض دې.كه جنګ ته اوځي اوكه اونه ځي يانا ست وي.په ناستې والو باندې لازم دي چه كله ددوي نه مدد اوغوښتلې شي نودوي مددكوي. هركله چه دوي ته فريادا وكړې شي نو دوي فرياد آوري.هركله چه دوي لره ميدان ته راوبللې شي نو دوي راوځي.صحيح حديث كښې دي چه كوم سړې مړشي او ده جهاد نه وي كړې او نه ئې په خپل زړه كښې دجهاد اراده كړې وي نودې به د جاهليت په مرګ باندې مري.[1] اوحديث كښې دي چه د فتح مكه نه پس هجرت پاتې نشو،خو د جهاد نيت موجود دې،اوكله چه تاسو ته جهاد ته دوتلو دپاره اووئيلې شي نو د جهاد دپاره اوځئ.دا حكم نبى كريم ﷺ د فتح مكه په ورځ فرمائيلې وو.[2]

قوله تعالى:- وَعَسٰٓى اَنْ تَكْرَهُوْا شَيْـًٔا وَّهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ

په جهاد كښې ستاسو كاميابى ده:- بيا فرمائي چه تاسو باندې به دجهاد حكم ګران وي او په دې كښې به تاسوته مشقت او تكليف وي،ځكه چه ممكن ده چې تاسو قتل هم كړئى شئ.ممكن دي چه زخمي شئ.بيا د سفر تكليف اود دښمنانو ويره وغيره.ليكن په دې پوهه شئ چه ممكن دي چه تاسو به يو څيز بداوګنړئى اوستاسودپاره په هغې كښې خير وي.ځكه چه هم پدې به ستاسوغلبه وي اوددښمن شكست وي.ددوى مالونه،ددوى ملك،بلكه ددوى بچي به ستاسو قدمونوته راشي.او دا هم كيدېشي چه تاسو ځان دپاره يو څيز ښه اوګنړئى او هغه ستاسو دپاره ښه نه وي.عام طور داسې كيږي انسان يو څيز لره خوښوي ليكن في الواقع نه په هغې كښې مصلحت وي او نه په كښې خيروبركت وي.دا شان تاسو جهاد ښه نه ګرئى ليكن په اصل كښې هغه ستاسو دپاره زبردسته كاميابى ده.ځكه چه په دې سره به په دښمن غالب راشئ.او دنيا كښې به تاسو ته د قدم كيخودو ځائې هم ملاويږي.دټولو كارونود انجام علم صرف الله ﷻ ته دې.هغه ته پته ده چه كوم يو كار ستاسو دپاره د انجام لحاظ سره ښه دې.او كوم يو خراب دې.هغه د هغه كار تاسوته حكم كوى چه كوم كښې ستاسو د دوارو جهانونو بهترى وى .تاسو د هغه ذات احكام زړه سره قبول كړئى.او د هغه ذات هر حكم په خوشحالئ سره اومنئ.او هم په دې كښې ستاسو بهترى ده.

يَسْـَٔلُوْنَكَ	عَنِ	الشَّهْرِ الْحَرَامِ
دا خلق تپوس كوى ستانه	په باره	دمياشتې معززې كښې

| ستانه خلق تپوس كوى چې د په معززو مياشتو كښې

[1] صحيح مسلم كتاب الامارة ذم من مات ولم يغزو: ۱۹۱۰،بلفظ ((مات على شعبة من نفاق)) ابوداود: ۲۵۰۲،نسائى: ۳۰۹۹)–

[2] صحيح بخارى كتاب الجهاد باب فضل الجهاد والسير: ۲۷۸۳،صحيح مسلم: ۱۸۶٤،ابوداود: ۲٤۸۰،ترمذى: ۱۵۹۰،نسائى: ٤۱۷٤)–

قِتَالٍ	فِيْهِ ؕ	قُلْ	قِتَالٌ	فِيْهِ	كَبِيْرٌ ؕ	وَصَدٌّ	عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ	
دجنګ کولو	په دې کښې	اورته اووایه	چې جنګ کول	په دې کښې	لویه ګناه ده	خو منع کول	دلارې دالله نه	

جنګ کول څنګه دی | ورته اووایه چې پدې میاشتو کښې جنګ کول ډیر سخت جرم دې | خو دالله دلارې نه خلق منع کول

وَكُفْرٌ بِهٖ	وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۗ	وَاِخْرَاجُ اَهْلِهٖ	مِنْهُ اَكْبَرُ	
او کفر کول دالله سره	او منع کول خلقو لره دمسجد حرام نه	او ویستل د وسیدونکو دحرم	دحرم نه زیاته لویه ګناه	

اودالله نه انکار کول اودمسجد حرام (کعبې) لاربندول اودهغه ځائې خلق (دملک نه) شړل ډیرلوئې جرم دې

عِنْدَ اللّٰهِ ۚ	وَالْفِتْنَةُ	اَكْبَرُ	مِنَ الْقَتْلِ ؕ	وَلَا يَزَالُوْنَ	يُقَاتِلُوْنَكُمْ
ده په نزد دالله	او فتنه (شرک)	زیاته سخته ګناه ده	دجنګ نه	او همیشه به هغوئ	چه جنګیږی به تاسو سره

دالله په نزد (دجنګ نه) | اودا فتنه د قتل نه ډیره لویه ده | اودوی خو به درسره برابر ترهغه وخت جنګیږی

حَتّٰى	يَرُدُّوْكُمْ	عَنْ دِيْنِكُمْ	اِنِ اسْتَطَاعُوْا ؕ	وَمَنْ
تردې پورې	چې واپس کړی تاسو	دین ستاسو نه	که وس اورسی دهغوئ	او هغه څوک

که وس ئې اوشی نو چې ددین (اسلام) نه مو واړوئ | اویادساتئ څوک

يَّرْتَدِدْ	مِنْكُمْ	عَنْ دِيْنِهٖ	فَيَمُتْ	وَهُوَ كَافِرٌ	فَاُولٰٓئِكَ
چې واپس شو	ستاسو نه	ددین خپل نه	او هغه مړ شو	او حال دا چې هغه کافر وو	نو دغسې کسان چې دی

چه په تاسو کښې دخپل دین نه اوګرځیدو | اوبیا په حالت د کفر کښې مړشی | نو دهغوئ

حَبِطَتْ	اَعْمَالُهُمْ	فِي الدُّنْيَا	وَالْاٰخِرَةِ ۚ	وَاُولٰٓئِكَ	اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ
ضائع شول	عملونه دهغوئ	په دنیا	او په آخرت کښې	او دغه کسان	خاوندان داور دی

عملونه په دنیا اوآخرت کښې ضائع شول | ....دغه خلق دوزخیان دی

هُمْ	فِيْهَا	خٰلِدُوْنَ ﴿۲۱۷﴾	اِنَّ الَّذِيْنَ	اٰمَنُوْا	وَالَّذِيْنَ
هغوئ به	په هغې کښې	همیشه وی	بیشکه چې کومو خلقو	ایمان راوړې دې	او چې کومو خلقو

اوتول عمر به دوزخ کښې پراته وی | ....بیشکه چاچې ایمان راوړې دې ....اوچاچې

هَاجَرُوْا	وَجٰهَدُوْا	فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۙ	اُولٰٓئِكَ	يَرْجُوْنَ
هجرت کړې دې	او جهاد ئې کړې دې	په لار دالله کښې	دغه کسان	امید لری

دالله په لار کښې وطن پریخودې دې اوجهادئې کړې دې | ....هغوئ..........برابر امید لری

رَحْمَتَ اللّٰهِ ؕ	وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ	رَّحِيْمٌ ﴿۲۱۸﴾
درحمت دالله	اوالله معاف کونکې دې	رحم کونکې دې

دالله پاک دمهربانئ | اوالله پاک بښونکې اومهربان دې (په هغوئ به رحمتونه وروی) |

قوله تعالى:- يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيْهِ ؕ

د ايت شان نزول:- نبی کریم ﷺ يو جماعت اوليږلو اوددې امير ئې حضرت ابوعبيده بن جراح ؓ مقرر کړو.هرکله چه روانيدلو نو دنبی کريم ﷺ په جدائی ئې اوژړل.نبی کريم ﷺ دې ايسار کړو او دده په ځائې ئې حضرت عبدالله بن جحش ؓ دلښکر سردار مقرر کړو.او هغوئ ته ئې يو ليکلې خط ورکړو اووې فرمائيل چه تر کومې پورې بطن نخله ته اونه رسې نو دا خط مه وايه،او هلته رسيدو سره دا مضمون اووايه او خپلو ملګرو کښې هيڅوک ځان سره په تلو مه مجبوروه.حضرت عبدالله بن جحش ؓ دايومختصر شان جماعت واخستلو او روان شو او هغه مقام ته اورسيدو او فرمان نبوی ﷺ ئې اووئيلو او ((انا لله)) ئې اووئيل او وې وئيل چه ما د نبی کريم ﷺ فرمان لره اووئيلو.او څه فرمانبردارئ دپاره تيار يم.اوبيائې خپلو ملګرو ته بيان کړواو واقعه ئې ورته بيان کړه.دوه سړی خو واپس لاړل.ليکن باقی ټول ورسره په تګ راضی شو.مخکې چه لاړل نو ابن الحضرمی دوی اوليدو.او دوی ته علم نه وو چه دا د جمادی الاخری آخری ورځ ده،يا درجب ړومبئ ورځ ده نو دوی په هغه باندې حمله اوکړه.په دې حمله کښې ابن الحضرمی اووژلې شو.اود صحابه کرامو ؓ يو جماعت هلته نه واپس شو.اوس مشرکانو په مسلمانانو اعتراض کول شروع کړو چه اوګورئی مسلمانانو د حرمت په مياشتو کښې جنګ او قتل هم اوکړو.نو دې باره کښې دا آيت نازل شو.(ابن ابی حاتم) ([1])

د دې ډلې شرکاء:- يو بل روايت کښې دی چه پدې جماعت کښې حضرت عماربن ياسر ؓ،حضرت حذيفه بن عتبه بن ربيعه ؓ،حضرت سعد بن ابی وقاص ؓ،حضرت عتبه بن عزوان سلمی ؓ او حضرت سهيل بن بيضاء ؓ او حضرت عامر بن فهير ؓ اوحضرت واقدبن عبدالله يربوعی ؓ وو.

د عبدالله بن جحش ؓ اعلان:- بطن نخله ته په رسيدو حضرت عبدالله بن جحش ؓ صفا فرمائيلی وو چه کوم سړې دشهادت خواهش مند وی نوهغه دې رامخکښې شی.دلته نه واپس تلونکو کښې حضرت سعدبن ابی وقاص ؓ او عتبه ؓ وو.دوی سره د نه تلو وجه داوه چه ددوی اوښ ورك شوې وو اوددې په لټون کښې پاتې شو.مشرکانو کښې حکم بن کيسان،عثمان،عبدالله وغيره وو.دحضرت واقد دلاسه عمروقتل شو او دې جماعت مال غنيمت واخستلواو واپس شو.داړومبې غنيمت ووچه مسلمان صحابه کرامو ؓ ته ملاؤشو.اودا بهادر جماعت دوه قيديان او مال غنيمت سره واپس شو.مشرکانو د مکې د قيديانو فديه ورکول اوغوښتل او هغوئ دا اعتراض ئې اوکړو چه اوګورئی که نه د حضرت نبی ﷺ دعوی خو دا ده چه هغه د رب العالمين اطاعت ګزار دې.لېکن د حرمت دمياشتو هيڅ حرمت نه ساتی.اود رجب په مياشت کښې جنګ جګړې کوی.مسلمانانووئيل چه مونږ رجب کښې قتل نه دې کړې.بلکه جمادی الاخری کښې مو جنګ کړې دې.حقيقت دا دې چه هغه د رجب ړومبئ شپه او د جمادی الاخری آخری شپه وه.رجب شروع کيدوسره توري په خپلو ميانونو کښې وې.د مشرکانو ددې اعتراض جواب په دې آيت کښې ورکولې شی چه دا رښتيا دی چه په دې مياشتو کښې جنګ حرام دې ليکن ائې مشرکانوستاسو بدئ خو په دې کښې نورې هم زياتې دی.تاسودالله ﷻ نه انکار کوئی او زما نبی او د هغه ملګری د مسجد نه منع کوئی.او تاسو هغوئ د هغه ځائې نه اوويستل نو په خپلو بدو باندې نظر واچوئی چه دا څومره بدترين کارونه دی.هم په دې حرمت والامياشتو کښې مشرکانو مسلمانان د بيت الله شريف نه منع کړی وو.او نبی کريم ﷺ مجبورا واپس شوې وو.راتلونکی کال کښې هم په دې حرمت والا مياشتو کښې الله ﷻ دخپل نبی ﷺ په لاس مکه فتح کړه.اودمسلمانانو پوره قبضه هلته راغله.اوس اعتراض کوی او دوی ته په دې باندې جواب ورکړې شو.عمروبن الحضرمی چه

[1] ابن ابی حاتم: ۲/۶۲۸،ح/۲۰۲۲)-.

قتل شوې وو دې دطائف نه مکې ته راتلو.اګر چه درجب میاشت راختلې وه خو صحابه کرامو ﷺ ته معلوم نه وو.او دوی دا ګڼړل چه دا جمادی الاخری آخری شپه ده.

یویل روایت کښې دی چه حضرت عبدالله بن جحش ﷺ سره اته کسان وو.اووه خو هغه چه دکومو نومونه پورته بیان شو.اتم حضرت رباب اسدی ﷺ وو.دوی د بدراولی نه په واپسئ نبی کریم ﷺ لیږلی وو.داټول مهاجر وو.په دوی کښې یو هم انصاری نه وو.د دوؤ ورځو سفر نه پس د نبی کریم ﷺ خط مبارك ئې لوستلې وو.چه په هغې کښې تحریر وو چه څمادا خط اولوله او مکې او طائف مینځ ته ورشه اوهلته ایسار شه اودقریشود قافلې انتظار اوکړه او دهغوئ خبرونه معلوم کړه او ماته ئې راورسوه. هر کله چه دا بزرګان ددې ځائې نه روان شو نو ټول په ټوله روان شوی وو.دوه صحابه کرام ﷺ چه داوښ لټولودپاره ایسار شوی وو،هغوئ هم دلته نه ورسره روان شو.خودفرغ دپاسه معدن علاقې ته اورسیدل او نجران کښې دوی داوښانو تلاش کولوپه وجه هغوی ایسار شو.دقریشو دې قافلې سره دزیتون وغیره تجارتی سامان وو.دمشرکانو نه علاوه چه دکومو نومونه پورته بیان شو،نوفل بن عبدالله وغیره هم وو.مسلمانان مخکښې خو ددوی په کتلو سره ویریدل خو بیائې دا مشوره اوکړه که دوی پرینښودې شی نو دې شپې نه پس به دحرمت والا میاشت راشی نو مونږبه بیا هیڅ اونکړې شو .دوی شجاعت او خوانمردئی سره حمله اوکړه.

د عمروبن خضرمی قتل:- حضرت واقد بن عبدالله ﷺ خو عمرو حضرمی په داسې غشی اوویشتلو چه هغه بالکل ددې دنیا نه لاړو.عثمان او حکم ئې قید کړو.اومال وغیره ئې راوړل او دحضرت نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو.په لار کښې ورته دلښکر سردار وئیلی وو چه په دې مال کښې خو پنځمه حصه د الله ﷺ درسول ﷺ ده.او داحصه بیله کیخودې شوه.او باقی صحابه کرامو ﷺ باندې تقسیم کړې شو.ترهغه وخته پورې داحکم نه وو نازل شوې چه غنیمت مال نه به پنځمه حصه ویستل پکار دی. هرکله چه دالښکر دنبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو نو نبی ﷺ ددوی په واقعه اوریدو سره خفه شو.او وې فرمائیل چه ما تاسو ته دحرمت په میاشتو کښې د جنګ کولو کله وئیلی وو ؟ نو تاسو خو نه د قافلې څه مال واخستواونه مویو قیدی اونیولو.د حضرت نبی ﷺ په دې قول او فعل سره مسلمان ډیرپښیمانه شول.او دخپلو ګناهونو یقین ورته اوشو.

د قریشو پیغور ورکول:-بیاورته قریشو پیغورورکول شروع کړل چه ائې محمد ﷺ تاسواو ستاسو ملګری دحرمت په میاشتو کښې هم د جنګ جګړو نه نه منع کیږی.بل طرفته یهود یو بد فال ویستلو،چونکه عمرو قتل کړې شوې وو نو هغوئ اوئیل چه ﴿ عمرت الحرب﴾ جنګ به تر ډیرې مودې پورې وی.دده دپلار نوم حضرمی وو.ددې نه دوی فال ویستلو چه ﴿ حضرت الحرب ﴾ د جنګ وخت راغلو.د قاتل نوم واقد ﷺ وو.دوی اووئیل چه ﴿ اوقدالحرب ﴾ دجنګ اور اولږیدو.لیکن قدرت ددې خلاف اوکړل.او نتیجه دټولو مشرکانو خلاف شوه.او د دوی د اعتراض په جواب کښې دا آیت نازل شو.فرض که جنګ د حرمت په میاشتو کښې هم شوې وی نو ددې نه ستاسو بدکارئی ډیرې زیاتې دی.ستاسو دا فتنه چه تاسو دالله ﷺ ددین نه دمسلمانان دمرتد کولو ډیرې هلې ځلې کوئی،دا ددې قتل نه هم زیات دی.حالانکه تاسو نه ددې کارونو نه منع کیږی،او نه توبه اوباسئ او نه په دې باندې شرمیږئی.

د ایاتونو د نزول نه پس عمل:- ددې آیتونو دنازلیدو نه پس مسلمانان د غم نه آزاد شول.او نبی کریم ﷺ قافله اوقیدیان په خپله قبضه کښې واخستله.قریشوبیا نبی کریم ﷺ ته قاصداولیږلو ددې دواړو قیدیانو فدیه واخلئ:خو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه زما دواړه صحابه کرام حضرت سعد بن ابی وقاص ﷺ او حضرت عتبه بن غزوان ﷺ چه کله راشی نو بیا راشئ،ماته ویره ده چه هسې نه تاسو هغوئ ته تکلیف اوررسوئی.هرکله چه هغوئ راغلل نو نبی کریم ﷺ فدیه واخستله او دواړه قیدیان ئې

پرېښودل.حکم بن کیسان ﷺ خو مسلمان شو او د نبي کریم ﷺ په خدمت کښې پاتې شو.او د بئر معونه په جنګ کښې شهید شو.او عثمان بن عبدالله واپس شو او هم هلته د کفر په حالت کښې مړ شو.دې غازیانو چه دا آیت مبارك واوریدو نو ډیر خوشحاله شو او ددوی غم لرې شو کوم چه د نبي کریم ﷺ د خفګان په وجه ووچه دوی دحرمت په میاشت کښې بې ادبي کړې وه،اودنورو صحابه کرام ﷺ په سترګوکښې هم ددوی عزت جوړ شواودکفارو دپیغور نه هم خلاص شو.اوس دوی سره داغم شو چه مونږته به اُخروی اجرملاویږی که نه.مونږ په غازیانوکښې شمیرلې شو که نه.هرکله چه دنبي کریم ﷺ نه داسوالونه اوشو نوددې په جواب کښې دا آیت ﴿ اِنَّ الَّذِیۡنَ ﴾ الخ نازل شو ([1])او ددوی امیدونه زیات شو.
داسلام او کفر مقابله کښې دټولو نه مخکښې هم دا حضرمی وژلې شوې وو.دکافرانو وفد د نبي کریم ﷺ په خدمت کښې حاضر شو.او سوال ئې اوکړو چه دحرمت په میاشتو کښې قتل کول جائز دی که نه.په دې باندې دا آیت ﴿یَسۡـَٔلُوۡنَكَ﴾ الخ نازل شو.هم دا د غنیمت مال وو.چه دټولو نه مخکې دمسلمانانو په لاس راغلو او دټولو نه مخکې پنځه حصه حضرت عبدالله بن جحش ﷺ اوویستله اودا په اسلام کښې باقی وه او دالله ﷻ هم داسې حکم نازل شو.او همدا دوه قیدیان چه د ټولو نه مخکې مسلمانانو قید کړل.دا واقعه په یو نظم کښې هم ادا کړې شوې ده.بعضې وائی چه دا اشعار دحضرت اُبوبکر صدیق ﷺ دی.لیکن دا هم ونیلې شوی دی چه دا اشعار پخپله حضرت عبدالله بن جحش ﷺ ونیلی دی چه ددې مختصر لښکر سردار وو،الله ﷻ دې د نه راضی شی.

یَسۡـَٔلُوۡنَكَ عَنِ الۡخَمۡرِ
دا خلق تپوس کوی ستانه | په باره دشرابو
دوئ ستاسونه تپوس کوی د شرابو
وَالۡمَیۡسِرِؕ قُلۡ فِیۡهِمَاۤ اِثۡمٌ کَبِیۡرٌ وَّمَنَافِعُ لِلنَّاسِ ۡ
اودجوارئ کښې | ورته اووایه | چی په دې دواړوکښې | ګناه ده | لویه | اوفائدې هم دې | دپاره دخلقو
اود جوارئ په باره کښې | ورته اووایه چې په دې دواړو کښې ډیرغټ نقصان دې | اود خلقودپاره فائدې هم دی
وَاِثۡمُهُمَاۤ اَکۡبَرُ مِنۡ نَّفۡعِهِمَاؕ وَیَسۡـَٔلُوۡنَكَ مَاذَا یُنۡفِقُوۡنَ ۬ؕ قُلِ
خو ګناه ددې دواړو | ډیره زیاته ده | دفائدې ددې دواړو نه | او تپوس کوی ستانه | چی څه خرچ کړی | ورته اووایه
خوددې دواړو نقصان دفائدونه ډیرزیات دې | اودوئ ستاسونه تپوس کوی چی د الله په لار کښې ، څه خرچ کړی ورته اووایه
الۡعَفۡوَؕ کَذٰلِكَ یُبَیِّنُ اللّٰهُ لَکُمُ الۡاٰیٰتِ لَعَلَّکُمۡ تَتَفَکَّرُوۡنَ ۙ﴿۲۱۹﴾
چی څه زیات وی | دارنګې | بیانوی الله | ستاسو دپاره | حکمونه دې دپاره چې تاسو | فکراوکړئ |
هرڅومره چې په آسانتیاکولې شئ | دغه شان الله پاک تاسوښکاره ښکاره حکمونه بیانوی | چې تاسو دغوراوفکرنه کارواخلئ
فِی الدُّنۡیَا وَالۡاٰخِرَةِؕ وَیَسۡـَٔلُوۡنَكَ عَنِ الۡیَتٰمٰیؕ قُلۡ اِصۡلَاحٌ
په دنیا | او په آخرت کښې | اوتپوس کوی ستانه | په باره دیتیمانو کښې | ورته اووایه | چی دخیر ښیګړی کار
ددنیااودآخرت دواړوپه معامله کښې | اوستانه دیتیمانو په باره کښې تپوس کوی | ورته اووایه چې څه کښې د هغوئ خیروی

[1] ابن هشام: ۲/۲۵۲)–

لَّهُمْ	خَيْرٌ	وَإِنْ	تُخَالِطُوهُمْ	فَإِخْوَانُكُمْ	وَاللهُ	يَعْلَمُ	الْمُفْسِدَ
دهغوئ دپاره	بهتر دي	او كه چرې	تاسو شريک شئ سره	نو رونړه دي ستاسو	او الله	پيژني	فسادكونكي
هغه كار ښه دې او كه تاسو خرڅ كښې شريک شئ (نو خير دې) هغوئ هم ستاسو رونړه دي او الله بدخواه د نيک خواه							
مِنَ الْمُصْلِحِ	وَلَوْ شَاءَ اللهُ	لَأَعْنَتَكُمْ	إِنَّ اللهَ	عَزِيزٌ			
داصلاح كونكى نه	او كه غوښتلي الله	نو سختى به ئې كړې وې په تاسو باند	بيشكه الله	غالب دي			
نه پيژني ا او كه الله پاک غوښتلې نو تاسو ته به ئې دا خبره سخته كړې وې بيشكه الله پاک داختيار							
حَكِيمٌ							
او حكمت والا دي							
او حكمت خاوند دي							

قوله تعالى:- يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ

د شرابو حرمت:- هركله چه د شرابو حرمت والا آيت نازل شو نو حضرت عمر ﷺ اووئيل چه اې الله ﷻ د دې واضح بيان اوفرمايا. په دې باندې دا آيت نازل شو چه ﴿ يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ ﴾ الخ. حضرت عمر ﷺ لره راوبللې شو او هغوئ ته دا آيت مبارك واورولې شو. حضرت عمر ﷺ بيا هم دا دعا اوكړه چه اې الله ﷻ خمونږ دپاره نور زيات صفا بيان اوكړه. په دې باندې دا آيت نازل شو چه ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَوٰةَ وَأَنتُمْ سُكَارَىٰ ﴾ الخ. او د هر مونځ په وخت كښې به آواز كيدو چه نشې والا خلق دې مونځ ته نزدې نه راځي. حضرت عمر ﷺ لره راوبللې شو او هغوئ ته دا آيت مبارك واورولې شو. دوى بيا هم دا دعا اوفرمائيله چه اې الله ﷻ خمونږ دپاره واضح بيان اوفرمايا. په دې باندې د سورة مائده آيت ﴿ إِنَّمَا الْخَمْرُ ﴾ نازل شو. هركله چه فاروق اعظم ﷺ راوبللې شو او ورته دا آيت مبارك واورولې شو او هركله چه دهغوئ غوږونو ته دا آخرى الفاظ ﴿فَهَلْ أَنتُم مُّنتَهُونَ﴾ اورسيدل نو دوى اوفرمائيل چه ﴿انتهينا انتهينا﴾ مونږ منع شو مونږ منع شو[1] او گورئي مسند احمد، ابوداود، ترمذى اونسائى وغيره. په ابن ابى حاتم او مردويه كښې هم دا روايت دې، ليكن دهغې راوى ابوميسره دې چه دهغه نوم عمرو بن شرحبيل همدانى كوفى دې. ابوزرعه رحمه الله فرمائي چه دهغه سماع دحضرت عمر فاروق ﷺ نه ثابته نه ده. والله اعلم.

امام على بن مدينى رحمه الله فرمائي چه ددې اسناد صالح او صحيح دى. امام ترمذى رحمه الله هم دې ته صحيح وائي. ابن ابى حاتم د حضرت عمر فاروق ﷺ نه د ﴿انتهينا انتهينا﴾ قول نه پس دا هم نقل كوى چه شراب مال لره بربادونكى او عقل لره خبط كوونكې څيز دې. دا روايت او دې سره د مسند روايت دحضرت ابوهريره ﷺ والا به په تفصيل سره دسورة مائده آيت ﴿ إِنَّمَا الْخَمْرُ ﴾ الخ په تفسير كښې راځى، انشاء الله تعالى. اميرالمومنين حضرت عمر فاروق ﷺ فرمائي چه خمر هغه څيز دې چه عقل لره بدل كړى ([2]). ددې پورا بيان به هم په سورة مائده كښې انشاء الله راشى.

د جوارئ حرمت:- ﴿ ميسر ﴾ وائي جوارئ ته، ددې گناه اُخروى وبال دې. او ددې فائده صرف دنياوى ده چه بدن ته څه فائده نفع اورسوى. يا غذا پرې هضم شي يا فضله راشي يا بعضې ذهن تيز شي يا يو شان

---

[1]) احمد: ۵۳/۱، ابو داود: كتاب الاشربة باب تحريم الخمر: ۳۶۷۰، وسنده ضعيف، ابو اسحاق مدلس راوى او سماع كښې صراحت نشته دې، ترمذى: ۳۰۴۹، نسائى: ۵۵۴۲).

[2]) صحيح بخارى كتاب التفسير باب قوله (انما الخمر والميسر والانصاب) ۴۶۱۹)-

سرور حاصل شي لکه څنګه چه د حسان بن ثابت دجاهليت د زماني اشعار دي چه شراب څکلوسره موږ بادشاهان اودليرجوړيږو.اودا شان ددې په اخستلو خرڅولوکښې هم نفع اود دې په تجارت کښې هم نفع ده.اودا شان ممکن چه په جوارنې کښې ګټه اوشي خو ددې د فوائدو په مقابله کښې د دې نقصانات ډير دي.څکه چه دې سره دعقل تلل،هوش وحواس بې کاره کيدل ضروري دي.اودې سره د دين بربادېدل هم دي.

دا آيت اګر چه د شرابو دحرمت پيش خيمه وو خوبيا هم په دې کښې صفا صفا حرمت نه دې بيان شوې .ددې وجې حضرت عمر فاروق ﷺ غوښتل چه ښکاره لفظونو کښې دشرابو حرمت نازل شي.او آخر د سورة مائده آيت مبارك کښې صفا نازل شوچه شراب او جواري او بتان او غشي سره فال اخستل ټول حرام اوشيطاني کارونه دي.اَئې مسلمانانو که تاسو د نجات غوښتونکي يئ نو ددې نه منع شئ.د شيطان تمنا ده چه د شراب او جوارئ په ذريعه تاسو کښې دشمني او بغض راولي.او تاسو د ذکر الله اومونځ نه منع کړي.اوس به هم تاسو دشيطاني کارونو نه منع شئ ؟ ددې پوره بيان به انشاء الله په سورة مائده کښې راشي.تابعين مفسرين فرماني چه دشرابو باره کښې ړومبې دا آيت نازل شو،بيا دسورة نساء آيت نازل شو.بيا دسورة مائده آيت نازل شو او شراب مکمل طور حرام شو.(۱)

قوله تعالى:- وَيَسْـَٔلُوْنَكَ مَاذَا يُنْفِقُوْنَ ۬ قُلِ الْعَفْوَ

دعفو معنى:- د ﴿قُلِ الْعَفْوَ﴾ يو قرات داهم دې او دواړه قراتونه صحيح دي.معنى ئې نزدې نزدې او يو کيدې شي.حضرت معاذبن جبل ﷺ او حضرت ثعلبه ﷺ رسول الله ﷺ لره راغلل او تپوس ئې اوکړو چه يارسول الله څمونږ غلامان هم دي او بچي هم دي،او موږ مالدار هم يو،نو څه دالله ﷺ لار کښې خرچ کړو؟نوددې په جواب کښې ﴿قُلِ الْعَفْوَ﴾ اووئيلې شو.يعنې څه چه دبچو دخرچ نه پس پاتې شي،ډير صحابه کرامو ﷺ اوتابعينو نه د دې هم داتفسير مروي دې.حضرت طاؤس ﷺ فرماني چه په هر څيز کښې لږ لږ دالله ﷺ په لار کښې خرچ کوئي.ربيع رحمه الله فرماني چه افضل او بهتر مال دالله ﷺ په لار کښې خرچ کوئي.دټولو اقوالو خلاصه داده چه دضرورت نه زيات څيز دالله په لار کښې خرچ کوئي.

په انفاق فى سبيل الله کښې ميانه روى :- حضرت حسن ﷺ فرماني چه داسې مه کوئي چه هر څه خرچ کړئي.بيا پخپله سوال کوئي.صحيح مسلم کښې دي چه يو سړي نبى کريم ﷺ ته اووئيل چه يارسول الله ﷺ ! ماسره يو دينار دې،نبى کريم ﷺ اوفرمائيل چه په خپل کار کښې ئې راوله.هغه سړي اووئيل چه ماسره يو بل هم دې.نبى کريم ﷺ اووئيل چه په خپله ښځئ ئې خرچ کړه.هغه اووئيل چه يو بل دې،نبى کريم ﷺ اوفرمائيل چه په خپلو بچو ئې خرچ کړه.هغه اووئيل چه يوبل هم دې.نبى کريم ﷺ اوفرمائيل چه اوس ته خپله خصمانه کولې شي.(۲)

دخرچ کولو طريقه:- مسلم شريف کښې يو بل حديث دې چه نبى کريم ﷺ يو سړي ته اوفرمائيل چه دخپل نفس نه شروع کړه.ړومبې په هغه باندې خرچ کړه.بيا که پاتې شي نو په بچو باندې،بيا که پاتې شي نوپخپلو رشته دارو باندې،بياکه هم پاتې شي نو په نورو حاجتمندو باندې.(۳)په دې کتاب کښې يو بل حديث دې چه دټولو نه افضل خيرات هغه دې چه هغه انسان دخپل خرچ مطابق کوي او باقي پاتې څيز دالله ﷺ لار کښې خرچ کړي.او پورتنې لاس دلاندې لاس نه افضل دې.مخکې هغوئ ته ورکړه چه دکوم خرچ ستا په ذمه دې.(۴)

---

(۱) الطبرى: ۳۳۱/۳)-

(۲) ابوداود كتاب الزكاة باب فى صلة الرحم: ۱۶۹۱،وهو حسن مسلم: ۹۹۵،نحو المعنى)-

(۳) ابوداود كتاب الزكاة باب الابتداء فى النفقة بالنفس : ۹۹۷،نسائى: ۴۶۵۶)-

(۴) صحيح بخارى كتاب النفقات باب وجوب النفقة على الاهل....۵۳۵۵،من حديث ابى هريرة صحيح مسلم: ۱۰۳۴،عن حكيم بن حزام

بنیادم ته خطاب:- یو بل حدیث کښې دی چه ائې ابن ادم ! چه څه تاسره دخپل ضرورت نه زیات دی هغه دالله ﷻ په لار کښې خرچ کړه دا ستا دپاره بهتر ده.او ددې ایسارول ستا دپاره نقصان دې.او د خپل ضرورت مطابق خرچ کولو کښې په تاسو باندې هيڅ ملامتيا نشته دې.(۱) د حضرت ابن عباس ﷺ يو قول هم مروی دې چه دا حکم دزکوة حکم سره منسوخ شو.حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چه د زکوة آیت ګویا ددې آیت تفسیر او ددې واضح بیان دې،صحیح قول هم دا دې.

قوله تعالی:- كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُوْنَ ۝ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ

دنیا او اخرت کښې فکر کول:- بیا ارشاد فرمائی چه څنګه دا احکام واضح شو،او ښکاره مونږ بیان اوفرمائیل،داشان مونږ باقی احکام هم وضاحت او تشریح سره بیانوو.وعده باندې او وعید هم صفاطور ښکاره بیان شی.چه تاسو دفانی دنیا نه بې رغبته شئ او آخرت طرفته متوجه شئ چه همیشه باقی پاتې کیدونکې دې.حضرت حسن ﷺ ددې آیت تلاوت اوکړواو وې فرمائیل چه والله چه څوك غور اوتدبر کوی چه دنیا د مصیبتونو کور دې او د دې انجام فنا ده او آخرت د جزا کور او بقا کور دې.حضرت قتاده رحمه الله فرمائی چه غور او فکر کولو سره ښکاره معلومیږی چه دنیا ته په آخرت باندې څومره فضیلت حاصل دې.نو عقل مندو ته پکار دی چه د آخرت دښیګړې جمع کولو کوشش کښې مشغول اوسی.

قوله تعالی:- وَيَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْيَتٰمٰى ۭ قُلْ اِصْلَاحٌ لَّهُمْ خَيْرٌ ۭ

دیتیم د مال حفاظت او حکم:- بیا دیتیم باره کښې احکام نازلیږی،حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه دا حکم شوې وو چه ﴿وَلَا تَقْرَبُوْا مَالَ الْيَتِيْمِ اِلَّا بِالَّتِىْ هِىَ اَحْسَنُ﴾ یعنی دیتیم مال ته نزدې مه ورځئ مګر په دې طریقه چه بهترینه وی او فرمائیلې شوی وو ﴿ اِنَّ الَّذِيْنَ يَاْكُلُوْنَ اَمْوَالَ الْيَتٰمٰى ظُلْمًا اِنَّمَا يَاْكُلُوْنَ فِىْ بُطُوْنِهِمْ نَارًا ۭ وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيْرًا ۝﴾ یعنی چه کوم خلق ظلم سره دیتیم مال خوری.هغوئ په خپلو خیټو کښې اور اچوی.او نزدې ده چه په لمبه شوی اور کښې به واچولې شی.ددې په آوریدو سره هغه خلقو دیتیمانو دیتیمانو خوراك کول اودهغې څکل اود خپل کور خوراك څکاك او اوبه جدا کړې.اوس که به د هغوئ دکور خوراك پاتې شو نو هغه خو به ئې یا هلته پریښودو او یا به خراب شو او داشان به یتیمانوته نقصان اوشو.بل طرفته د یتیمانو والیان هم تنګ شو چه ترکومې به داشان په کورکښې کیخودل راکیخودل کوی.نودې خلقو نبی کریم ﷺ ته عرض اوکړو نوپه دې باندې دا آیت نازل شو چه ﴿ قُلْ اِصْلَاحٌ لَّهُمْ خَيْرٌ ﴾ الخ.او نیك نیتئ او دیانتدارئی سره دهغوئ مال خپلو مالونو سره یو ځائې کولو دپاره اجازت دې.ابوداود اونسائی وغیره کښې دا موجود دی (۲)او دسلفو یو لوئې جماعت ددې شان نزول هم دا فرمائی.

حضرت صدیقه رضی الله عنها فرمائی چه د یتیم دمال د ذرې ذرې مال پرورش کول سخته خبره ده چه دهغه خوراك بیل کړې شی،دهغه څکاك بیل کړې شی.د﴿ اِصْلَاحٌ لَّهُمْ ﴾ نه هم دا جداوالې مراد دې.لیکن بیا ﴿وَاِنْ تُخَالِطُوْهُمْ﴾ فرمائی او دخوراك څکاك د یو ځائې کیدو اجازت ورکړې شو.څکه چه هغوئ هم دینی رونړه دی.خو نیت نیك پکار دې.قصد او اراده که یتیم ته نقصان رسول وی نو هغه هم دالله ﷻ نه پټ نه دی.اوکه مقصد ئې دیتیم سره ښیګړه وی او دهغه دمال نګرانی وی نو داهم الله ﷻ ته ښه پته ده.

قوله تعالی:- وَلَوْ شَاۗءَ اللّٰهُ لَاَعْنَتَكُمْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ۝

الله خپل مخلوق مشقت کښې نه اچوی:- بیا فرمائی چه الله ﷻ تاسو لره په مشقت او تکلیف کښې نه

......نسائی: ۲۵۴۴)-

۱) ابوداود کتاب الزکاة باب بیان ان الید العلیاء خیر من الید السفلی : ۱۰۳۶،ترمذی: ۲۳۴۴)-

۲) ابو داود کتاب الوصایا باب مخالطة الیتیم فی الطعام: ۲۸۷۱،،نسائی: ۳۶۹۹)-

اچوی .چه کومه تنګی اومشکل تاسو باندې دیتیم د مال په جدا ایښودلو کښې وو هغه الله ﷻ لرې کړه اوتاسو باندې ئې آسانتیا راوسته.او یوه کټوئ ساتل او یو ځائې کار کول ستاسو دپاره مباح اوګرزولې شو.بلکه دیتیم سرپرستی که فقیر اومسکین محتاج وی نوددستور مطابق پخپل خرچ کښې راوستلې شی.او که یو مالدار دضرورت په وخت کښې دهغه څیز استعمال کړو نو بیا دې ادا کړی. دا مسائل به انشاء الله وضاحت سره دسورة نساء په تفسیر کښې راشی.

وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكٰتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ ؕ وَلَاَمَةٌ مُّؤْمِنَةٌ

اومهٔ اخلئ په نکاح|مشرکی ښځې | تر هغې پورې | چې ایمان راوړی| اووینځه مومنه |

| اومشرکو ښځو سره ترهغې وخته نکاح مه کوئ ترڅوچې ایمان رانه وړی|اومؤمنه وینځه

خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَّلَوْ اَعْجَبَتْكُمْ ۚ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِيْنَ

بهتره ده|دمشرکی ښځې نه|اګرکه هغه ډیره خوښه وی ستاسو|اومهٔ ورکوئ په نکاح| مشرکانو سرو له

ښه ده دمشرکې نه |اګرکه هغه (دمال او ښائست په وجه)ستاسوخوښه وی| اوخپلې جیونکئ مشرکانو ته نکاح کوئ

حَتّٰى يُؤْمِنُوْا ؕ وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ وَّلَوْ اَعْجَبَكُمْ ؕ

تردې پورې | چې ایمان راوړی|او یو غلام مومن | بهتردې| دمشرك سړی نه| اګرکه هغه ډیرخوښ وی ستاسو

ترڅوچې ایمان رانه وړی | اومؤمن دمشرک(سیال) نه ښه دې اګر که په څه وجه ستاسوخوښ وی

اُولٰٓئِكَ يَدْعُوْنَ اِلَى النَّارِ ۖ وَاللّٰهُ يَدْعُوْٓا اِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِاِذْنِهٖ ۚ وَيُبَيِّنُ

داکسان| رابلی خلق| اور ته | او الله| رابلی خلق جنت ته| اومغفرت ته| په حکم خپل سره | اوبیانوی

دغه مشرکان(ددوزخ) اور ته بلنه ورکوی |اوالله پخپل حکم سره جنت اواسبابود مغفرت ته بلنه ورکوی

اٰيٰتِهٖ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُوْنَ ۝۲۲۱ ع

حکمونه خپل| خلقو ته | دپاره ددې چې هغوئ | نصیحت قبول کړی

اوهغه خلقوته حکمونه بیانوی چې هغوئ ترې نه سبق واخلی|

قوله تعالى: -وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكٰتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ ؕ

مشرکو ښځو سره د نکاح حرمت: - بت پرستی،مشرکو ښځو سره نکاح کول،ددې حرمت بیانیږی.یعنی د آیت عموم یو خومشرکو ښځوسره دنکاح کولوممانعت باندې دلالت کوی خوبل ځائې کښې فرمان دې چه﴿ وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ ﴾ الخ.یعنی ستاسو نه مخکې چه کوم کتابونه ورکړې شوی وو،دهغوئ پاکو ښځو سره چه نکاح کول جائز دی خو په دې شرط چې د زنا کارئی نه بچ کیدونکې وی دهغوئ مهر ادا کولو نه پس هغوئ سره نکاح کول ستاسو دپاره حلال دی.

حضرت ابن عباس ؓ قول هم دا دې چه دې مشرکو ښځو نه اهل کتابو مخصوص دی ([1])حضرت مجاهد رحمه الله،حضرت عکرمه رحمه الله،حضرت سعید بن جبیر رحمه الله،حضرت مکحول رحمه الله،حضرت حسن رحمه الله،حضرت ضحاك رحمه الله،حضرت قتاده رحمه الله،زید بن اسلم رحمه الله او ربیع بن انس رحمه الله نه هم دافرمان نقل شوې دې.([2])بعضې وائی چه دا آیت صرف د بت پرستو مشرکوښځو دپاره نازل شوې دې.دا شان وائي

[1]) الطبری: ٤/٣٥٠)-.

[2]) ابن ابي حاتم: ٢/٦٦٩)-

كه هغه شان مطلب ئې هم يو دې.والله اعلم.
ابن جريركښې دى چه نبى كريم ﷺ څو قسمه ښځو سره نكاح كول ناجائز كړې دى سوا د ايماندارو هجرت كوونكو نه.اول خاص كر هغه ښځو سره چه دبل مذهب پابندې وى،هغوئ سره نكاح كول حرام دى.([1]) قران پاك كښې دى چه ﴿ وَمَنْ يَّكْفُرْ بِالْاِيْمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهٗ ﴾ يعنى دكافرانو اعمال برباد دى.
يو روايت كښې دى چه حضرت طلحه بن عبيدالله رحمه الله يو يهودى ښځې سره نكاح كړې وه او حضرت حذيفه بن يمان يو نصرانيه ښځې سره نكاح كړې وه.او په دې باندې حضرت عمر فاروق ﷺ ډير خفه شو تر دې چه نزدې وو چه هغوئ ته كوړې وركړى.دې دواړو اووئيل چه اې امير المومنين تاسو مه خفه كيږى مونږ به هغوئ ته طلاق وركړو.دوى اوفرمائيل كه طلاق وركول حلال وې نو بيا خو نكاح هم حلال كيدل پكار دى.څه به هغوئ ستاسو نه په زور واخلم او ستاسو نه به ئې بيلې كړم.خو دا حديث غريب دې.اود حضرت عمر فاروق ﷺ نه خو بيخى غريب دې.
د اهل كتابوښځو سره د نكاح جواز:- امام بن جرير رحمه الله داهل كتابو ښځې سره نكاح كولو باندې اجماع نقل كړې ده.اودحضرت عمر فاروق ﷺ ددې اثر باره كښې ئې تحرير كړى دى چه دا صرف دسياسى مصلحت لاندې وو چه خلق د مسلمانانو ښځونه بې رغبتى اونكړى اوپه دې عمل كښې څه بله حكمت عملى وه.يو روايت كښې دا هم دى چه كله حضرت حذيفه ﷺ ته دا فرمان ملاؤ شو نو جواب كښې ئې اوليكل چه آيا تاسو دا حرام گڼرئ،خليفة المسلمين جواب وركړو چه حرام خو ورته نه وايم مگر ماته ويره ده چه هسې نه تاسو مومنو ښځو سره نكاح كول پريږدئ،ددې روايت اسناد صحيح دى.([2])
مسلمان كتابيه سره نكاح كولې شى نه د دې په عكس:- يوبل روايت كښې دى چه حضرت عمر فاروق ﷺ اوفرمائيل چه مسلمان سړې نصرانى ښځې سره نكاح كولې شى.ليكن نصرانى سړې مسلمانې ښځې سره نكاح نه شى كولې.ددې روايت اسناد دمخكې روايت نه زيات صحيح دى.ابن جرير كښې دا مرفوع حديث هم په سند سره مروى دې وائى چه مونږ اهل كتابو ښځو سره نكاح كوو،ليكن اهل كتاب سړى مسلمانو ښځو سره نكاح نه شى كولې.([3])ددې سند څه كمزورې دې.خودامت په دې باندې اجماع ده.ابن ابى حاتم كښې روايت دې چه حضرت عمر فاروق ﷺ داهل كتابو نكاح نه خوښوله او ددې آيت تلاوت به ئې فرمائيلو.حضرت امام بخارى رحمة الله عليه دحضرت عمر فاروق ﷺ دا قول نقل كوى اوفرمائى چه څه ددې شرك نه زيات غټ شرك نه گورم چه هغه ښځه وائى چه عيسى ددې الله دې ([4]).حضرت امام احمد رحمه الله نه ددې آيت مطلب اوپوښتلې شو نو دوى اوفرمائيل چه ددې نه مراد دعربو هغه مشركې ښځې دى چه بت پرستې وې.
قوله تعالى:- ﴿ وَلَاَمَةٌ مُّؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَّلَوْ اَعْجَبَتْكُمْ ﴾
د مشرک اصيل نه مسلمان غلام ښه دې:-بيا ارشاد فرمائى چه ايماندارې وينځې سره نكاح د مشركو آزادو ښځو نه زياتې ښه ده.دا فرمان حضرت عبدالله بن رواحه ﷺ باره كښې نازل شوې دې.دده يو تور رنگې وينځې سره واده شوې وو.يو ځل ده په غصه كښې هغه په څپيړه اووهله.بيا دې ويريدو او د نبى كريم ﷺ په خدمت كښې ئې ټوله واقعه بيان كړه.نبى كريم ﷺ ورته اووئيل چه دهغې څه حال دې وې وئيل چه يارسول الله ﷺ ! هغه روژه نيسى،مونځ كوى،ښه طريقې سره اودس كوى،دالله ﷻ دوحدانيت او ستاسو درسالت گواهى وركوى.نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه اې ابوعبدالله بيا خو هغه ايمانداره

---

[1] ترمذى: كتاب التفسير القران باب ومن سورة الاحزاب: ۳۲۱۵،وسنده حسن)-
[2] ابن جرير: ۲۲۲/۲)-
[3] الطبرى: ۳۲۲/۴)،-
[4] صحيح بخارى كتاب الطلاق باب قول الله تعالى (ولا تنكحوا المشركات.....) ۵۲۵۰)-

ده.ده اوونیل چه ائې دالله ﷻ رسوله ﷺ،قسم په هغه الله چه ته ئې حق سره رسول لیږلې ئې.خه به هغه آزاده کړم او صرف دومره نه بلکه هغې سره به نکاح هم کوم.نو هم داشان اوشو.په دې باندې بعضو مسلمانانو دوی ته پیغور ورکړو.هغوئ غوښتل چه ددې نکاح مشرکانو سره اوکړې او دوی ته خپلې لونړه هم ورکړې چه د نسب شرافت قائم پاتې شی.په دې باندې دا فرمان نازل شو چه مشرکې آزادې ښځې نه خومسلمانه وینځه بدرجها بهتر ده.اوداشان مشرك آزاد سړی نه خو مسلم غلام ډیر زیات بهتر دې.

په نکاح کښې دینداریٔ ته کتل پکاری دی:- مسند عبدبن عبید کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه صرف دښځو په حسن باندې مه لیونی کیږئ او هغوئ سره ددې په وجه نکاح مه کوئی،ممکن دی چه ددوی حسن دوی لره مغروره کړی.د ښځو د مالداریٔ په وجه هغوئ سره نکاح مه کړئی ممکن دی چه د هغوئ مالداری دوی لره سرکشه کړی.کله چه نکاح کوئی نو دینداری گورئی.بدصورته توررنگې وینځه هم که دینداره وی نو ډیره بهتر ده.خو ددې حدیث په راویانو کښې افریقی ضعیف دې.

په نکاح کښې څلور خصلتونو ته کتل:- بخاري او مسلم کښې دحضرت ابوهریره ﷺ نه روایت دې چه نبی کریمﷺاوفرمائیل چه یوښځه کښې څلورخبرې گورئی بیاهغې سره نکاح کوئی.یومال،دویم حسب ،دریم جمال او ښائست،څلورم دین.تاسو دینداریٔ ته ترجیح ورکوئی.مسلم شریف کښې دی چه دنیا ټول په ټوله یو متاع ده او د دنیامتاع کښې دټولو نه افضل څیز نیك بخته ښځه ده.

قوله تعالی:- وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِيْنَ حَتّٰى يُؤْمِنُوْا

خلقو ته احکام بیانول:- بیا فرمان دې چه مشرکانو سړو ته مسلمانې ښځې په نکاح مه ورکوئی.لکه څنگه چه بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿ لَا هُنَّ حِلٌّ لَّهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّوْنَ لَهُنَّ ﴾ نه کافرې ښځې مسلمان سړو دپاره دی او نه مسلمان سړی دکافرو ښځو دپاره دی.

قوله تعالی:- وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ وَّلَوْ اَعْجَبَكُمْ

مومن غلام دمشرک نه افضل دې:-بیا فرمان دې چه مومن سړی اگر چه غلام وی خوبیا هم هغه د رئیس اوسردار آزادکافرنه بهتر دې.ددې خلقوسره میل جول،ددوی صحبت،ددنیامحبت،ددنیا حفاظت،او ددنیاغوښتنه او دنیاته په آخرت باندې ترجیح ورکول ښائی.اوددې انجام جهنم دې.اودالله ﷻ د فرمان پابندی دهغه داحکام منل دجنت رهبری کوی.دگناهونو دمغفرت ذریعه جوړیږی،الله ﷻ دخلقود وعظ او نصیحت او پندوعبرت دپاره خپل آیتونه واضح طور سره بیان فرمائیلی دی.

وَيَسْـَٔلُوْنَكَ	عَنِ الْمَحِيْضِ
او تپوس کوی ستانه	داحکامودحیض

دوی ستانه دحیض په باره کښې دحکم تپوس کوی

قُلْ	هُوَ اَذًى	فَاعْتَزِلُوا النِّسَآءَ	فِي الْمَحِيْضِ	وَلَا تَقْرَبُوْهُنَّ	
ورته اووایه	چی دا حالت دگندگیٔ دې	نوجداوسی دښځو نه	په وخت دحیض کښې	اومهٔ نزدې کیږئ هغوئ ته	

ته ورته اووایه چې دا گنده څیزدې | نو دحیض په وخت کښې دښځونه په اړخ اوسیږئ اونزدې کیږئی ورته مه

حَتّٰى يَطْهُرْنَ	فَاِذَا تَطَهَّرْنَ	فَاْتُوْهُنَّ	مِنْ حَيْثُ	اَمَرَكُمُ اللّٰهُ	
تردې پورې چې پاکې شی هغوئ	نوکله چې پاکې شی هغوئ	نو ورځئ هغوئ ته	څنگه چی	احکم کړې دې تاسو ته الله	

تردې چه پاکې شی | نوهرکله چې ښې پاکې شی | نو بیا ورته د هغه ځائې نه ورځئ د کوم نه چې درته الله حکم کړې دې

إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿۲۲۲﴾ نِسَآؤُكُمْ حَرْثٌ

بېشکه الله | خوښوی | توبه ویستونکی |او خوښوی | خان پاك ساتونکی| ښځې ستاسو | خاني دکروندي دي

بېشکه الله پاک (دګناهونونه) توبه ویستونکی کسان خوښوی اوجه پاک اوسيږي |ستاسو ښځې ستاسو پټي دي

لَّكُمْ ص فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّىٰ شِئْتُمْ ز وَقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ ط

ستاسو دپاره | نو ورځئ |خانې دکر خپل ته | څه رنګې چې خوښه وی ستاسو| او وړاند فکر کوئ | دپاره دخانونو خپلو

نوخپل پټي ته څنګه چې غواړئ هغه شان ورتلې شئ | اودخپل خانونو د پاره توښه مخکښې اوليږئ

وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُم مُّلَاقُوهُ ط وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿۲۲۳﴾

اوخان ساتي دنافرمانئ دالله نه| اوپوهه شئ | چې تاسو| ملاقات کونکي يئ دهغه سره| اوزيرې ورکړه حکم منونکو نه

اوداللہ نه ويره کوئ | اوپوهه شئ چې تاسو به هغه ته پيشې کيږئ |اوداتي پيغمبره!) مومنانوته(دنجات)زيري ورکړه

قوله تعالى:- وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ ط قُلْ هُوَ أَذًى ل فَاعْتَزِلُوا النِّسَآءَ فِي الْمَحِيضِ ل وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ ج

د ايت شان نزول:- حضرت انس ﷺ فرمائي چه يهوديانوبه نه حائضه ښځه خان سره خوراك ته پرېښوده اونه به ئې خپل خان سره پرېښوده.حضرات صحابه كرامو ﷺ دې باره كښې دحضرت نبي ﷺ نه تپوس اوكړو،نو ددې په جواب كښې دا آيت نازل شو او حضرت نبي ﷺ اوفرمائيل چه سوا دجماع نه نور هر څه حلال دی.يهودو چه دا واوريدل نو وې وئيل چه د نبي كريم ﷺ غرض خو صرف خمونږ مخالفت دې. حضرت اسيد بن حضير ﷺ اوحضرت عباد بن بشر ﷺ د يهودو دا كلام نقل كړواو وې وئيل چه ائې نبي كريم ﷺ بيا خو مونږ ته د جماع اجازت هم راكړنې.ددې په آوريدو سره ددوی مخ مبارك متغير شو .تردې پورې چه نورو صحابه كرامو ﷺ داخيال اوكړو چه ګنې نبي كريم ﷺ ددوی نه خفه شو.هركله چه دا بزرګان روان شو نو نبي كريم ﷺ ته چا په تحفه كښې پئ راوړل.نبي كريم ﷺ هغوئ پسې سړې اوليږلو چه هغوئ راوبله او هغه پئ په هغوئ باندې اوڅكوه.معلومه شوه چه هغه غصه ختمه شوه (مسلم)([1]) نو ددې فرمان چه تاسو د ښځو نه بيل اوسئ دحيض په حالت كښې دامطلب شو چه جماع ورسره مه كوئی،څكه چه نورهرڅه حلال دی.داكثرعلماءكرام مذهب دې چه سوا دجماع نه مباشرت جائز دې.

د جماع نه سوا نور هرڅۀ كولې شي: احاديثو كښې دی چه نبي كريم ﷺ به هم په داسې حالتونوكښې ازواج مطهرات سره ملاويدلو ليكن هغوئ به لنګ تړلې وو.(ابوداود) ([2])دعماره ﷺ ترور د حضرت عائشه ﷺ نه سوال كوی كه ښځه دحيض په حالت كښې وی او كوركښې د ښځې خاوند يو بستره وی نوڅه به كوی ؟يعنی داسې حالت كښې هغې سره خاوندڅملاستلې شی كه نه ؟دوی اوفرمائيل چه واوره!يوڅل نبي كريم ﷺ كور ته تشريف راوړو،راتلو سره دڅپل مونځ په خانې اودريدلو او په مونځ كښې مشغول شول.ډير وخت تير شو او په دې دوران كښې ماته خوب راغلو،د نبي كريم ﷺ يخنی اوشوه نو نبي كريم ﷺ ماته اوفرمائيل چه دلته راشه،ماورته اووئيل چه ائې حضور ﷺ څه خو حيض كښې يم.نو نبي كريم ﷺ ما ته حكم اوكړم چه په خپلو څنګونو باندې كپړه واچوه او بيا زما په پټون باندې ئې خپل رخسار اوسينه مباركه كيخودله او څملاستو.څه هم په دوی باندې راتيټه شوم.نو يخنی

---

[1]) صحيح مسلم كتاب الحيض باب جواز غسل الحائض راس زوجها: ۳۰۲)-

[2]) ابوداود كتاب الطهارة باب فى الرجل يصيب منها مادون الجماع: ۲۷۲،وسنده حسن)-

څه کمه شوه.او په دې ګرمئ کښې نبي کریم ﷺ ته خوب راغلو.([1])صلی الله علیه وازواجه واصحابه وسلم.

د مسروق تپوس:- حضرت مسروق رحمه الله یو ځل حضرت عائشه رضي الله عنها ته ورغلو او وئې وئیل چه ﴿السلام علیکم علی النبی وعلی اهله﴾،حضرت عائشه رضي الله عنها جواب کښې اووئیل چه ﴿ مرحباً مرحباً ﴾ او دننه دراتلو ئې اجازت ئې ورکړو.دوی اوفرمائیل چه اې مور بي بي دیوې مسئلې تپوس کوم خو ماته شرم راځي.دوی ورته اوفرمائیل چه واوره څه ستا مور یم او ته زما د ځوئې په ځائې ئې،چه څه تپوس کوې نو تپوس اوکړه،وې وئیل چه سړي لره دخپلې حائضې بي بي سره څه حلال دي ؟ دوی اوفرمائیل چه سوا د شرمګاه نه هر څه جائز دي (ابن جریر).اونورسندونوکښې هم مختلف الفاظو سره دحضرت ام المومنین رضي الله عنها دا قول مروی دې.د حضرت ابن عباس رضي الله عنه،حضرت مجاهد رحمه الله،حضرت حسن رحمه الله اوحضرت عکرمه رحمه الله فتوی هم دا ده.مقصد دادې چه حائضه ښځې سره ناسته پاسته،ملاسته،خوراك څكاك وغیره امور بالاتفاق جائز دي.

د عائشې رضي الله عنها حکایت:- حضرت عائشه رضي الله عنها نه منقول دي چه ماد نبي کریم ﷺ سر مبارك وینځلو،نبي کریم ﷺ زما په غیږې کښې وو او دقران پاك تلاوت ئې کولو.حالانکه څه په حیض کښې اووم.([2])ما هډوکئ چوپلو او حضرت نبي ﷺ هم هغه هډوکئ چوپولو.چه ما به اوبه اوڅکلې نو پیاله به مې حضرت نبي ﷺ ته ورکړه اوهغوئ به هم په دې پیاله سره اوبه اوڅکلې او څه به په هغه وخت کښې حائضه اووم.([3]) ابوداود کښې روایت دی چه زما دحیض دشروع په ورځوکښې حضرت نبي ﷺ ماسره به په یو څادر کښې اوده کیدل.که چرته به د نبي کریم ﷺ کپړه خرابه شوه نو نبي کریم ﷺ به هم هغه هومره ځائې وینځلو.که په بدن مبارك به ئې څه لګیدل نو هغه به ئې هم وینځل.اوبیا به ئې هم په هغه کپړو کښې مونځ کولو.([4])

د یو روایت توجیح:- او دابوداود په یو روایت کښې هم دادي چه حضرت صدیقه رضي الله عنها فرمائیل چه کله به څه په حیض کښې اوم نو بسترې نه به اخوا شوم او بورئې ته به راغلم.نبي کریم ﷺ به ما ته نزدې هم نه راتلو ترکومې چه به څه پاکه شوې نه اوم.([5])نودا روایت محمول دې چه دوی به پرهیز او احتیاط کولو،نه داچه محمول وی،حرمت او ممانعت باندې.

د لنګ دپاسه فائده اخستل:- بعضې حضرات دا هم فرمائي چه لنګ سره دې فائده اوچتوی.حضرت میمونه بنت حارث هلالیه رضي الله عنها فرمائي چه نبي کریم ﷺ چه کله خپلې بي بي سره دحیض په حالت کښې ملاویدو نو هغوی ته به ئې حکم کولو چه لنګ اوتړئ.(بخاری).([6]) داشان بخاری اومسلم کښې هم دا حدیث حضرت عائشه رضي الله عنها نه مروی دې.نبي کریم ﷺ نه یو سړي سوال کوی چه زما ښځې سره ماله دحیض په حالت کښې څه حلال دي ؟ نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه ته لنګ دپاسه هر څه (ابو داود وغیره) ([7])یو روایت کښې دی چه ددې هم بچ کیدل بهتر دی.([8]) د حضرت عائشه رضي الله عنها،حضرت ابن عباس رضي الله عنه،

---

[1]) ابوداود کتاب الطهارة باب فی الرجل یصیب منها مادون الجماع: ٢٧٠).-
[2]) صحیح بخاری کتاب الحیض باب قراة الرجل فی حجر امراته : ٢٩٧،صحیح مسلم: ٣٠١)-
[3]) صحیح مسلم کتاب الحیض باب جواز غسل الحائض راس زوجها : ٣٠١،ابوداود: ٢٦٠،نسائی: ٢٧٤،ابن ماجة: ٦٣٤)-
[4]) ابو د اود کتاب الطهارة باب فی الرجل یصیب منها دون الجماع: ٢٦٩،وسنده حسن لسنائی: ٢٨٥)-
[5]) ابو د اود کتاب الطهارة باب فی الرجل یصیب منها دون الجماع: ٢٧١)-
[6]) صحیح بخاری کتاب الحیض باب مباشرة الحائض : ٣٠٢،صحیح مسلم: ٢٩٤)-
[7]) ابو داود کتاب الطهارة باب فی المذی: ٢١٢،وسنده حسن)-
[8]) (ابو داود : ٢١٣)-

حضرت سعید بن مسیب رحمه الله او حضرت شریح رحمه الله مذهب هم دادې.حضرت امام شافعي رحمه الله نه دې باره کښې دوه اقوال دی،چه په کښې يو دا هم دی.داکثرو عراقیانو وغیره هم دا قول دې.دا حضرات فرمائي چه دا خو متفقه فیصله ده چه جماع حرام ده،ځکه چه ددې د نزدې والی نه هم بچ کیدل پکار دی چه په حرمت کښې د واقع کیدو نه بچ شي.

د لنګ دپاسه د فائدې اخستلو حکم

مسلک حنفي:- په تسهيل الهدايه کښې شرح هدايه کښې دی باقي پاتې شوه دا خبره چه دجماع نه سوا دې دښځې نه مزه اخستې شی که نه؟①نوپه دې باره کښې د امام ابوحنيفه،امام ابويوسف،امام شافعي اوامام مالك رحمهم الله مذهب دا دې.چه د نوم نه لاندې تر پنډو پورې نفع اخستل حرام دی.②او امام محمد اوامام احمد رحمهما الله فرمائي.چه د فرج نه علاوه د بدن هيڅ يوه حصه هم حرامه نه ده.(تسهيل الهدايه (۱۹۱۱۱)-

په حیض کښې جماع کولو سره د کفارې حکم:- دحيض په حالت کښې دجماع حرمت او ددې کار کولو والا امر خو يقيني امر دې.لکه څنګه چه توبه او استغفار کول لازمي دی.ليکن دې سره به کفاره هم ورکوی که نه ؟په دې کښې دعلماء کرام دوه اقوال دی.يو خو دا چه کفاره هم شته دې.مسنداحمد اوسنن کښې دحضرت ابن عباس رضي الله عنه نه روايت دې چه نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه کوم سړې خپلې حائضې ښځې سره نکاح اوکړی نو هغه دې يو دينار يا نيم دينار صدقه ورکړي.ترمذی کښې دی که وينه سره وی نو يو دينار او زيړه وی نو نيم دينار[1]مسند احمد کښې دی که وينه روستو شوې وی او اوسه پورې لا ښځې غسل نه وی کړې او په دې حالت کښې ددې خاوند دې سره يو ځائې شی نو نيم دينار ګنی پوره دينار.[2]

دويم قول دادې چه کفاره هم نشته دې،صرف د الله ﷻ نه دې استغفار غواړي.د حضرت امام شافعي رحمه الله آخري قول زيات صحيح دې.او صحيح مذهب هم دادې.او جمهور علماء کرام هم ددې قائل دی.چه کوم احاديث پورته بيان شو دهغې نسبت دا حضرات فرمائي چه ددې مرفوع کيدل صحيح نه دی بلکه صحيح هم دادی چه دا موقوف دی.نودا حديث روايتًا مرفوع او موقوف دواړولحاظ سره مروی دې.ليکن داکثرو علماء کرامو تحقيق دې چه صحيح خبره داده چه دا موقوف دې دا فرمان چه تر پورې ښځې پاکې نشي هغوئ لره نزدې مه ورځئ.دا تفسير د دې فرمان نه چه ښځو سره د هغوئ دحيض په حالت کښې بيل اوسئ.ددې نه معلوم شو چه کوم وخت کښې حيض ختم شي بيا نزديکت حلال دې.حضرت امام ابوعبدالله احمد بن محمد بن حنبل رحمه الله فرمائي چه طهر يعني پاکي دلالت کوی چه اوس دوی سره نزديکت جائز دې.د حضرت ميمونه رضي الله عنها او حضرت عائشه رضي الله عنها دا فرمائيل چه په مونږ کښې به کومه يوه هم په حيض کښې وه نو تهبند به ئې تړلو.او حضرت نبي ﷺ سره به په څادر کښې اوده کيدله،دا خبره ثابتوی چې دکوم نزديکت نه منع کړې شوې هغه جماع ده.هسې اوده کيدل،کښناستل وغيره ټول جائز دی.

په حیض کښې جماع کولو باندې د کفارې حکم

مسلک حنفي:- اوکه په حالت دحيض کښې ئې وطی اوکړله.①نوتوبه پرې واجب ده.او يودينار يا نيم دينار به صدقه کوی.② اوبعضو فرمائيلی دی.که د حيض په اول کښې ئې وطی اوکړله.نو يو دينار به ورکوی.اوکه په آخر دحيض کښې ئې وطی کړې وی.نونيم دينار به ورکوی.(تسهيل الهدايه (۱۹۱۱۱)-

[1] احمد: ۳۶۳/۱،ابوداود کتاب الطهارة: باب في اتيان الحائض : ۲۶۴،وهو حصيح ترمذي: ۲۹۰،ابن ماجة: ۶۵۰)-.
[2] احمد: ۳۶۷/۱)-

قوله تعالی:- ﴿فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ﴾

د حیض نه پس د جماع حکم:- دې نه پس دا فرمائي چه د دوی د پاکیدو نه پس دوی ته ورځئ،په دې کښې ارشاد دې چه ددوی د غسل کولو نه پس دوی سره جماع کوئي.امام ابن حزم رحمه الله فرمائي دهر حیض د پاکوالي نه پس جماع کول واجب دی.ددې دلیل دا لفظ ﴿ فَأْتُوهُنَّ ﴾ دې.چه په دې کښې حکم دې لیکن دا دلیل څه پوخ نه دې.دا امر صرف دحرمت لرې کیدو اعلان دې.او ددې نه سوا هیڅ دلیل دوی سره نشته دې.

دلته امر د جوب دپاره نه دې:- علماء اصول کښې بعضې وائي چه امر یعنی حکم د مطلق وجوب دپاره دې.ددې خلقو دپاره دامام ابن حزم جواب ډیر مشکل دې.بعضې وائي چه دا امر صرف د اباحت دپاره دې.اوددې نه مخکښې ممانعت وارد شوې دې.دا قرینه ده چه امر د وجوب نه واروی.لیکن دا خبره د غور طلب ده،دلیل نه چه کومه خبره ثابت ده هغه داده چه داسې موقع باندې یعنی مخکې منع وه بیا حکم دې نو رومبې حکم به په خپل اصلي حالت باندې وی.یعنی کومه خبره چه منع کیدونه مخکې پشان وه هم هغه شان به اوس هم وی.لکه قران پاك کښې دی چه ﴿ فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ ﴾ یعنی کله چه حرمت والا میاشتې تیرې شی نو مشرکانو سره جهاد کوئی.او که هغه کار د ممانعت نه مخکې مباح وو نو اوس به هم هغه مباح وی.لکه ﴿ وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا ﴾ کله چه تاسو احرام پرانیزئی نو ښکار کوئی او بل ځائې کښې دی چه ﴿ فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَوٰةُ فَانتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ ﴾ یعنی کله چه تاسو مونځ پورا کړئی نو په زمکه کښې خواره شئ.

تطبیق:- ددې علماء کرامو دا فیصله ددوی دا مختلف اقوال هم جمع کوی چه امر دوجوب وغیره باره کښې دی.امام غزالي وغیره هم دا بیان کړی دی.اوبعضو آئمه متاخرین هم دا خوښ کړی دی او هم دا صحیح دی.

دامسئله هم یاد ساتل پکار دی چه دټول امت دعالمانو اتفاق دې چه کله د حیض وینه راتلل بندشی موده تیره شی،بیا هم ددې د خاوند دې سره جماع کول حلال نه دی تر څو پورې چه هغه غسل اونکړی خو که معذور وی او د غسل په بدله کښې تیمم کول دې لره جائز وی نو تیمم دې اوکړی.دې نه پس ددې خاوند دې ته ورتلې شی.البته امام ابوحنیفه رحمه الله ددې ټولو عالمانو خلاف دې.هغوئ فرمائی چه کله حیض دزیاتو نه زیاتو ورځو میعاد یعنی لس ورځو باندې بند اوشی او بند شی نو ددې دخاوند دې سره صحبت کول حلال دې اگر چه دې غسل نه وی کړې،والله اعلم.

په اکثره موده د حیض بندیدو نه پس د غسل نه وړاندې د جماع جواز

مسلک حنفی:- فاضل مفسر رحمه الله چه امام ابوحنیفه ته د کوم قول نسبت کړې دې نو دا صحیح دې البته امام ابوحنیفه ولې دا قول اختیار کړې دې نو د دې دپاره زه د خپل تالیف تسهیل الهدایه عبارت نقل کوم دا په غور سره اوګورئ

اوکه په لسمه ورځ وینه اودریدله.نو دې سره د غسل نه وړاندې وطی کول جائزدی.ځکه چه د حیض وینه د لسو ورځو نه زیاته نه وی.نو معلومه شوه.چه حیض ختم شوې دې.البته دومره ده.چه دغسل نه وړاندې وطی کول مستحب نه دی.دهغه ممانعت دوجې کوم چه په قراءت د تشدید کښې راغلې دې.په قراءت د تشدید کښې یعنی ﴿ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطَّهَّرْنَ ﴾ (دطاء او هاء په شد سره) په دې قراءت کښې مبالغه مطلوب ده.(چه دوی ښه پاکې شی.) او مبالغه (یعنی ښه پاکې) به هله راشی.چه د وینې بندیدونه پس غسل هم اوکړی.دا قراءت اگرچه دواړو صورتونو ته شامل دې.که لس ورځې وی اوکه د لسو نه کمې وی.لیکن فرق به دا وی.که د لسو نه کمه موده باندې وینه اودریدله.غسل به ضروری

وی.دغسل نه وړاندې ورسره وطی کول جائز نه ده.اوکه په لسمه ورځ اودریدله.نو دغسل نه وړاندې هم وطی جائزده.لیکن مستحب دا ده.چه غسل اوکړی.(کذا في تسهيل الهدايه شرح هدايه (١٩٣١١)-

حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه یو ځل خو لفظ دې (یطهرن) ددې نه مراد دحیض وینه بندیدل دی.او (تطهرن) نه مرادغسل دې.مجاهد، حسن، مقاتل، لیث بن سعد ﷺ وغیره هم دا فرمائی.([1])

په مخکښې طرف کښې جماع کول:- بیا ارشاد دې چه دهغه ځائې نه رازئی چه کوم ځائې درته الله ﷻ حکم کړې دې.ددې نه مراد مخکښې والاځائې (فرج) دې.([2]) حضرت ابن عباس ﷺ،حضرت مجاهد ﷺ وغیره ډیرو مفسرینو ددې هم د امعنی کړې ده چه ددې نه مراد دبچو دپیدانش ځائې دی.ددې نه علاوه بل ځائې یعنی د پاخانې ځائې حرام دې.داسې کولو والاحد نه تیریدونکی دی.صحابه کرام او تابعینو نه هم دا مروی د ی چه ددې مطلب د ادې چه کوم ځائې نه تاسو دحیض حالت کښې منع کړې شوی وې اوس هغه ځائې تاسولره حلال دې.ددې نه صفا ظاهر دی چه د پاخانې ځائې کښې وطی کول حرام دی.ددې مفصل بیان هم رازی انشاء الله.

دا معنی هم شوې ده چه دپاکوالی حالت کښې رازئی کله چه هغوئ حیض نه پاکې شی.په دې وجه دې نه پس جمله کښې دی چه ګناهونو نه توبه کونکی دې حالت کښې جماع نه د بچ کیدونکی الله ﷻ خوښوی او ګندونو او ناپاکو نه بچ کیدونکی د حیض حالت کښې خپلو بیبیانوسره نه ملاویدونکی دا شان بل ځائې نه بچ کیدونکی دوی سره خپل پروردګاسره محبت ساتی.

قوله‌تعالی:- نِسَآؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّىٰ شِئْتُمْ

په مخکښې طرف کښې جماع کول:- بیا فرمائی چه ستاسو ښځې ستاسو پټی دی یعنی د اولاد ځائې دی.تاسوخپلو پټو کښې څنګه چه هم غواړئی رازئی یعنی ځائې به هم دا وی که څوک روستو نه کوی یا ددې خلاف.

د یهودیانو غلطه عقیده:- صحیح بخاری کښې دی چه یهودو به وئیل چه کله ښځې سره مجامعت مخامخ په مخامخ اونکړې اوددې حمل شی نوهغه بچې کاڼړې وی.([3])ددې په تردید کښې داجمله نازله شوه چه سړی ته اختیار دی.ابن ابی حاتم کښې دی چه یهودیانو دا خبره مسلمانانوته هم کړې وه.ابن جریج ﷺ فرمائی چه د دې آیت د نازلیدو نه پس نبی کریم ﷺ اختیار ورکړو که څوک دمخې نه جماع کوی اوکه د روستو نه لیکن ځائې به یو وی.([4])

حدیث کښې دی چه نبی کریم ﷺ نه یوسړی تپوس اوکړو مونږ خپلو ښځو ته څنګه ورشو او څنګه ئې پریږدو؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه هغه ستاپټی دې،چه څنګه غواړې ورځه،خوهغه په خوله مه وهه،زیاتې خبرې ورته مه کوه.اوددې نه مه مروریږه او بیلیږه مه.یو کور کښې ورسره اوسه.الخ (احمد و سنن).([5])

ابن ابی حاتم کښې دی چه د حمیر قبیلې یو سړی حضرت نبی ﷺ نه سوال اوکړو زما خپلې ښځې سره ډیر زیات محبت دې.نوماته ددې باره کښې احکام اوښائې.په دې باندې دا حکم نازل شو.مسند احمدکښې دی چه څو نصرانیانو نبی کریم ﷺ نه تپوس کړې وو([6]) د طحاوی کتاب مشکل الحدیث

---

[1]) ابن ابی حاتم : ٢٨٢/٢)-

[2]) ایضا : ٢٨٤/٢)-

[3]) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة البقرة بآب (نساء کم حرث لکم) : ٤٥٢٨،صحیح مسلم: ١٤٣٥)-

[4]) ابن ابی حاتم (٢٩٣/٢)-

[5]) احمد: ٣/٥،ابوداود : کتاب النکاح باب فی حق المراة علی زوجها: ٢١٤٣،وسنده حسن)-

[6]) احمد : ٣٦٨/١)،-

کښې دی چه یو سړی خپلې ښځې سره الټه مباشرت کړې وو.خلقو ده ته بدرداووئیل.نو دا آیت نازل شو.

د یوې انصارې واقعه:-ابن جریر کښې دی چه حضرت عبدالله بن سابط،حضرت حفصه بنت عبدالرحمن بن ابی بکر رحمها الله ته راغلو او وې وئیل چه دیو مسئلې تپوس کوم.خو څه شرمیږم.وې فرمائیل چه وراره ته مه شرمیږه او چه څه تپوس کول غواړې نو اووایه.وې وئیل چه ښځو سره دروستو طرفنه جماع کول جائز دی ؟ وې فرمائیل چه واوره ماته حضرت ام سلمه رضی الله عنها فرمائیلی دی چه انصارو به ښځولره الټه څملولې او یهودو به وئیل چه داشان کولو سره بچې کاڼې پیداکیږی.کله چه مهاجرینو مدینې ته تشریف راوړ او دلته دِدوی.ددې خانې ښځو سره نکاح اوشوه اوهغوئ هم دا کول غوښتل نو یوې ښځې د خپل خاوند دا خبره اونه منله او وې وئیل چه ترکومې پورې داواقعه نبی کریم ﷺ ته بیان نه کړم نوستا خبره به اونه منم.نوهغه دحضرت نبی ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه.ام سلمه رضی الله عنها هغه کینوله اوورته ئې اووئیل چه اوس به حضرت نبی ﷺ راشی.هرکله چه حضرت نبی کریم ﷺ تشریف راوړو نو دې انصاریه ښځه خو د شرم دلاسه تپوس کولو ته نه جوړیده او واپس شوه.خو موربی بی د نبی کریم ﷺ نه تپوس اوکړو.حضرت نبی ﷺ اوفرمائیل چه دا انصاریه ښځه راوبله.بیا دا آیت ئې ورته تلاوت کړو او وې فرمائیل چه خانې به هم یو وی.(۱)

مسند احمد کښې دی چه یو ځل حضرت عمر بن خطاب ﷺ نبی کریم ﷺ ته اووئیل چه اې دالله رسوله ﷺ څه خو هلاك شوم.نبی کریم ﷺ ترې تپوس اوکړو چه څه خبره ده.وې فرمائیل چه ما دشپې خپله سورلئ الټه کړه.نبی کریم ﷺ ورته څه جواب ورنکړو.هم په دې وخت کښې دا آیت نازل شو.نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چه دمخې طرف نه ورځه اود روستو نه هم،تاته اختیار دې.خود حیض په حالت کښې مه ورځه او پاخانې د خانې نه هم مه ورځه.(۲)

په روستو طرف کښې د جماع ممانعت:- د انصاری والا واقعه لږه شان تفصیل سره ده.او په هغې کښې داهم دی چه حضرت عبدالله بن عمر ﷺ دې الله اوبخښی هغه ته څه وهم شو،خبره دا ده چه د انصاریانو جماعت مخکې بت پرست وو اویهودیان اهل کتاب وو.بت پرست خلق ددوی د علمیت او فضیلت قائل وو.اواکثرو افعالو کښې به ئې دهغوئ خبره منله.یهودیان به هم په یوطریقه ښځو سره ملاویدل.هم دا عادت دانصارو هم وو.ددې خلاف مکې والا د څه خاص طریقې پابند نه وو.هغوئ چه به څنګه غوښتل نو ملاویدل به.داسلا م نه پس کله چه مهاجرین مدینې ته راغلل او دلته آبادشو نو یومکی مهاجر سړی یو مدنی انصاریه ښځې سره نکاح اوکړه او خپله طریقه ئې کول غوښتل.ښځې ترې انکار اوکړو اوورته ئې صفا اووئیل چه هم د دې یو مقررې طریقې نه علاوه د بلې طریقې اجازت نه درکوم.او دا خبره نبی کریم ﷺ ته راورسیدله.او دا فرمان نازل شو.نو د مخې روستو طرفنه تاسو ته اختیار دې چه څنګه غواړئ کوئی خو خانې به یو وی.(۳)

حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چه ما د حضرت ابن عباس ﷺ نه قران پاك زده کړو.اول نه تر آخره پورې مې واوریدلو.د یویو آیت تفسیر او مطلب مې تپوس اوکړو.دې آیت ته چه راورسیدم نو ددې د مطلب تپوس مې اوکړو نو هغوئ هم دا آیت تلاوت اوفرمائیلو.(چه کوم پورته تیرشو).د حضرت ابن عمر ﷺ دا ګمان وو چه بعضوروایتونو کښې دی چه دوی به کله دقران پاك تلاوت کولونو هیڅا سره به ئې خبرې نه کولې.او یو ورځ چه دوی تلاوت کولو او دې آیت ته راورسیدل نو خپل شاګرد حضرت نافع ﷺ

---

(۱) احمد: ٣٠٥/٦،ترمذی: کتاب التفسیرالقران باب ومن سورة البقرة : ٢٦،وهو صحیح)-

(۲) احمد: ٣٠٥/٦،ترمذی: کتاب التفسیرالقران باب ومن سورة البقرة : ٢٩٨٠،وهو حسن)-

(۳) ابو داود کتاب النکاح ٢١٦٤)-

ته ني اوفرمائيل چه تاته پته ده چه دا ايت څه باره کښې نازل شوې دې ؟ هغوئ اوئيل چه نه.وې فرمائيل چه دا د ښځو سره بل ځائې کښې وطى کولو باره کښې نازل شوې دې.يو روايت کښې دى چه دوى اوفرمائيل چه يو سړى خپلې بى بى سره دروستو طرفنه وطى کړې وه نويه دې باندې دا آيت نازل شو او دې رخصت ورکړې شو.([1])

ليکن يو خو په دې کښې محدثينو څه علت بيان کړې دې.دويم ددې معنى داهم کيديشى چه دروستو طرفنه ئې مخکې ځائې کښې کړى وو.او دا پورته حديث چه دې هغه هم دسند لحاظ سره صحيح نه دې.بلکه هم ددې حضرت نافع ﷺ نه مرو ى دې چه دوى ته اوونيلې شو چه تاسو دا وائې چه حضرت ابن عمر ﷺ وطى دبر جائز کړې ده.نو وې فرمائيل چه خلق دروغ وائى.بياهم هغه د انصاريه او مهاجر سړى والا واقعه ئې بيان کړه او وې فرمائيل چه حضرت عبدالله ﷺ خو به ددې آيت هم دا مطلب بيانولو.ددې روايت سندهم صحيح دې.او ددې خلاف والاسندصحيح نه دې.معنى مطلب ئې داهم کيديشى او حضرت ابن عمر ﷺ نه ددې خلاف هم مروى دى.هغه به نزدې بيانيږى،انشاء الله،په هغې کښې دى چه حضرت ابن عمر ﷺ فرمائى چه دا (په شا طرف کښې جماع کول) نه مباح ده او نه حلال بلکه حرام ده.

دا قول يعنى د جوازقول د مدينې بعضې فقهاو وغيره طرف ته هم منسوب دې.او بعضې خلقو خو دا امام مالك رحمه الله طرفته منسوب کړى ده.ليکن اکثر خلق ددې نه انکار کوى.او فرمائى چه دا د امام صاحب رحمه الله قول بالکل نه دې.صحيح روايات په کثرت سره ددې فعل حرمت باندې وارد شوى دى.يو روايت کښې دى چه ائې خلقو ا شرم اوکړئې،حيا اوکړئى،الله ﷻ دحق خبرې کولو نه شرميږى.ښځو سره دپاخانه په ځائې کښې وطى مه کوئى.([2])دويم روايت کښې دى چه دوى خلق ددې حرکت نه منع اوفرمائيل (مسند احمد) ([3]).روايت کښې دى چه کوم سړې يو ښځې يا سړى سره داکار اوکړى نو د الله ﷻ د رحمت په نظر دې سړى ته نه گورى (ترمذى).([4]) حضرت ابن عباس ﷺ نه يو سړى ددې مسئلې باره کښې تپو س اوکړو نو دو ى اوفرمائيل چه آيا ته دکفر باره کښې تپوس کوې ؟ ([5]) يو سړې راغلو او دوى ته ئې اوونيل چه ماد﴿ أَنَّىٰ شِئْتُمْ ﴾ دا مطلب اخستې دې.او ما په دې باندې عمل اوکړو نو دوى ډير خفه شو او هغه ته ئې بدرد اوونيل او وې فرمائيل چه ددې مطلب دادې که په ولاړه وى اوکه په ناسته وى او که په اړخ وى اوکه دروستونه وى.(مسند احمد) ([6]) حضرت ابودرداء فرمائى چه داکار دکافرو دې.دحضرت عبدالله بن عمرو بن عاص ﷺ هم دا قول دې.او هم دا زيات صحيح دې. والله اعلم.

اووه قسمه خلقو ته د رحمت په نظر نه کتل:- نبى کريم ﷺ فرمائى چه اووۀ قسمه خلق دى چه دقيامت په ورځ به الله ﷻ هغوئ ته درحمت په نظر نه گورى.اونه به هغوى پاکوى هغوى ته به اوفرمائى چه جهنميانوسره جهنم ته لاړشئ:① يوخو اغلام بازى کولو والا که هغه پورته کولو والا (فاعلى) وى او که لاندې کولو والا(مفعول) وى ②او خپل لاس سره حاجت پورا کولو والا (موټى وهلووالا)③ او ځناور سره دا کار کولو والا ④اودښځې دبر کښې وطى کولو والا⑤او د ښځې د لور سره نکاح کولو والا

---

[1]) صحيح بخارى کتاب التفسير سورة البقرة باب (نساء کم حرث لکم......) ٤٥٢٦)-

[2]) الحسن عرفه)-

[3]) احمد: ٢١٥/٥،ابن ماجة: کتاب النکاح باب النهى عن اتيان النساء فى ادبارهن : ١٩٢٤)-

[4]) ترمذى : کتاب الرضاعة باب ماجاء فى کراهية اتيان النساء فى ادبارهن: ١١٦٥،وهو حسن)-

[5]) عبد بن حميد وسنده صحيح)-

[6]) احمد: ٢١٠/٢،وسنده صحيح)-

⑥او د خپل ګوانډي ښځې سره زنا کولو والا ⑥او هغه کس چه خپل‌اوګوانډي تنګوي اوهغه په دۀ لعنت اووائي (¹) ليکن ددې په سند کښې ابن لهيعه او دده استاد دواړه ضعيف دي.دمسند په يو بل حديث کښې دی چه کوم سړې خپلې بی بی سره بله لاره کښې وطی کوی نو الله ﷻ ده ته د رحمت په نظر نه ګوری.(مسند).(²)

مسند احمد او سنن کښې دی چه کوم سړې حائضه ښځې سره جماع اوکړی یا په غير خاني (دبر) کښې جماع اوکړی یا کاهن ته ورشی او هغه رښتيا اوګڼړي نو ده په هغه څيز باندې کفر اوکړو کوم چه حضرت محمد ﷺ باندې نازل شويدې.(³) امام ترمذی رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله دې حديث ته ضعيف وائی.ترمذی کښې روايت دې چه ابو سلمه رضی الله عنه هم د دبر وطی ته حرام وائی.

حضرت ابوهريره رضی الله عنه فرمائی چه دخلقو خپلو بيبيانو سره دا کار کول کفر دې (نسائی).يو مرفوع حديث کښې هم د دې دا معنی مروی ده.ليکن زيات صحيح ددې موقوف کيدل دی.روايت کښې دی چه دا خاني (روستو طرف) حرام دې.حضرت ابن مسعود رضی الله عنه هم دا فرمائی.حضرت علی رضی الله عنه نه چه کله تپوس اوشو نو دوی اوفرمائيل چه هغه سړې ډير کمينه دې. قرآن پاك کښې دی چه د لوط عليه السلام قوم ته اووئيلې شو چه تاسو هغه بدکار کوئ چه ستاسو نه مخکښې دې کار طرفته دچا هډو سوچ هم نه وو.نو د صحيح احاديثو نه او د صحابه کرامو رضی الله عنهم نه په ډيرو سندونو سره ددې فعل حرمت مروی دې.

ابن عمر رضی الله عنه ته غلط نسبت:- دا دې هم ياد وی چه حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه هم دې ته حرام وائی.په دارمی کښې دی چه يو ځل دوی نه دا سوال اوشو نو دوی اوفرمائيل چه آيا مسلمان هم داسې کولې شی؟(⁴)ددې اسناد صحيح دی او د حرمت حکم هم ښکاره دې.نو غير صحيح او مختلفو معنووالا روايتونه ونيل او دومره لوئې جليل القدر صحابی طرفته داسې ګنده مسئله منسوب کول صحيح نه دی.اګر چه داسې قسم روايتونه هم ملاويږی.

امام مالك رحمه الله ته غلط نسبت:- پاتې شو حضرت امام مالك رحمه الله نو هغوئ طرفته ددې مسئلې منسوب کول صحيح نه دی بلکه معمر بن عيسی فرمائی چه امام صاحب دې ته حرام وائی.اسرائيل بن روح د امام مالك رحمه الله نه يو ځل تپوس اوکړو نو دوی اوفرمائيل چه ته ناپوهه نې.کر په پټی کښې کولې شی،خبردار دشرمګاه نه سوا بل خانې نه ځان ساتل پکار دی.سائل اووئيل چه حضرت خلق خو وائی چه تاسو دا فعل جائزګڼړی.دوی اوفرمائيل چه دروغژن دی،ماباندې تهمت لګوی.امام مالك رحمه الله نه ددې حرمت ثابت دې.

روستو طرف کښې وطی کول د فقهاؤ په نظر کښې:- حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله،حضرت امام شافعی رحمه الله،امام احمد رحمه الله،او ددوی شاګردان،سعيد بن مسيب رحمه الله،ابوسلمه رحمه الله عکرمه رحمه الله طاؤس رحمه الله عطاء رحمه الله سعيدبن جبير رحمه الله،عروه بن زبير رحمه الله،مجاهد رحمه الله حسن رحمه الله وغيره سلف صالحين ټول دې ته حرام وائی او دې باره کښې ډير تشدد کوی.بلکه بعضې خو دې ته کفر وائی.د جمهورعلماء کرامو هم په دې باندې د حرمت اجماع ده.اګر چه د بعضې فقهاء مدينه او امام مالك رحمه الله نه ددې حلت هم نقل دې.خو دا صحيح نه دی.دعبدالرحمان بن قاسم رحمه الله قول هم دادې چه ما هيڅ يو داسې ديندار کس اونه ليدو چه ددې په حرمت کښې شك کوی.اوبيا نې ﴿نِسَآؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ﴾ اووئيل.پخپله دا لفظ هم حرث دې.او ددې دحرمت ظاهرولو دپاره کافی دې.ځکه چه هغه بل خانې د پټی نه دې،پټی ته دتلو

(¹) جعفر القريابي)-

(²) احمد: ۲۷۲/۲،کتاب النکاح باب النهی عن اتيان النساء فی ادبارهن : ۱۹۲۳،ابوداود :۲۱۶۲،وهو حسن)-

(³) احمد: ۴۰۸/۲،ابوداود: کتاب الطب بآب فی الکهان : ۳۹۰۴،ترمذی: ۱۳۵،ابن ماجة: ۶۳۹،وهو حسن)-

(⁴) الدارمی: ۱۱۴۷ وسنده حسن صحيح)-

طریقه کښې اختیار دې د ځانې د بدلون اختیار نه وی.اګر چه دامام مالك رحمه الله نه ددې مباح کېدل هم منقول دی.خو د هغې په اسنادوکښې سخت ضعف دې.والله اعلم.

هم داشان یوروایت خلقو حضرت امام شافعي رحمه الله ته منسوب کړې دې.حالانکه هغوئ په خپلو شپږو کتابونوکښې په ښکاره لفظونوسره دې ته حرام وئیلی دی.

ښځې سره په دبر کښې د جماع حرمت

مسلك حنفي:- فاضل مفسر چه امام ابوحنیفه رحمه الله ته د شا طرف نه د بی بی سره د حرمت کوم قول منسوب کړې دې دا بالکل صحیح دې د هغوی په نیز هم په دبر کښې جماع کول حرام ده (احکام القران للعثماني (۱/۱۱۰/۴۲۰)-

قوله تعالی:- وَقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُم مُّلَاقُوهُ بیا فرمائی چه ځان سره څه مخکې هم اولیږئ.یعنی د ممنوعاتو نه ځان اوساتئ.نیکئ کوئ چه ثواب مو مخکې لاړشي.دالله ﷻ نه ویریږئ،هغه سره به مو ملاقات کیږي.هغه به درسره حساب کتاب کوی.ایماندار دې په هر حال کښې خوشحالي کوی.

د بچي د شیطان نه د بچ کیدو دعا:- حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائی چه ددې دا مطلب هم دې چه کله د جماع اراده اوکړئ نو دا دعا وائی چه ﴿بسم الله اللهم جنبنا الشیطن وجنب الشیطن ما رزقتنا﴾ یعنی اې الله ﷻ ته مونږ او خمونږ اولاد لره د شیطان نه بچ اوساتې [1].نبی کریم ﷺ فرمائی که ددې نطفې نه بچې جوړ شو نو دا بچې به شیطان نه محفوظ وی اوده ته به بالکل ضرر نه رسوی.

وَلَا تَجْعَلُوا	اللَّهَ	عُرْضَةً	لِّأَيْمَانِكُمْ	أَن تَبَرُّوا	وَتَتَّقُوا
او مه ګرځوئ	نوم دالله	نشانه	دپاره دقسمونو خپلو	چې نه به نیکی کوئ	او نه به پرهیزګاری کوئ
اودالله نوم دخپلو قسمونودپاره نښه مه ګرځوئ (چه په هره خبره قسم خورئ مثلاً) چې تاسو به نیکي اوپرهیزګاری					
وَتُصْلِحُوا	بَيْنَ النَّاسِ ۗ	وَاللَّهُ	سَمِيعٌ	عَلِيمٌ	لَّا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ
اونه به روغه کوئ	په منځ دخلقو کښې	او الله	هر څه اوریدونکې	او په هرڅه پوهه دې	نه نیسي تاسو الله
اود خلقو په مینځ کښې روغه نه کوئ		الله پاک هرڅه آوری او په هرڅه پوهه دې			.............الله پاک تاسو په لغو
بِاللَّغْوِ	فِي أَيْمَانِكُمْ	وَلَٰكِن يُؤَاخِذُكُم	بِمَا كَسَبَتْ	قُلُوبُكُمْ ۗ	وَاللَّهُ
په بې مطلبه	قسمونو ستاسو	لیکن نیسی تاسو	په هغه قسم چې قصد کړې وی د هغې	زړونو ستاسو	او الله
(بې ارادې) قسمونو نه نیسي		بلکه صرف په هغه (قسمونو) مونیسی دکوموچه ستاسو زړونو قصد کړې وی او الله پاک			
غَفُورٌ	حَلِيمٌ				
معاف کونکې	صبر ناك دې				
معاف کونکې اوصبرناک دې					

قوله تعالی:- وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِّأَيْمَانِكُمْ أَن تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ ۗ

د ناجائزه قسم د ماتولو حکم:- الله ﷻ فرمائی چه نیکۍ او صله رحمی پرېښودلو دپاره دالله ﷻ قسمونه نښه مه جوړوئ.لکه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿ وَلَا يَأْتَلِ أُولُو الْفَضْلِ مِنكُمْ وَالسَّعَةِ ﴾ الخ.هغه خلق چه

[1] صحیح بخاری کتاب الوضوء باب تسمیة علی کل حال وعند الوقاع : ۱۴۱،صحیح مسلم: ۱۴۳۴)-

اميراومالدار دی، هغوئ دې رشته دارو ته اومسکينانو ته اودالله ﷻ په لارکښې هجرﷺ کوونکوته په نه ورکړه باندې قسمونه نه خورئی، هغوئ ته پکار دی چه د معاف کولو عادت خپل کړی. آيا ستاسو خپل خواهش نه دې چه الله ﷻ تاسو ته معآفي آوکړي که څوك دا سې قسم اوخوری نو هغه ته پکار دی چه هغه مات کړي اوکفاره ورکړي. د صحيح بخاری حديث کښې دی چه مونږ روستو راتلونکی امت يو. ليکن دقيامت په ورځ د ټولو نه مخکې (جنت ته) تلونکی يو. فرمائی که په تاسو کښې څوك داسې قسم اوخوری اوکفاره ورنکړی او په دې باندې کلك ولاړ وی نو هغه ډير لونې ګناهګار دې.[۱] دا حديث په نورو ډيرو سندونو سره په ډيرو کتابونو کښې مروی دې. حضرت عبدالله بن عباس ﷺ هم ددې په تفسير کښې هم دا فرمائی. حضرت مسروق رحمه الله وغيره او ډير نور مفسرينونه هم دا مروی دی. د جمهورو د دې قول تائيد ددې حديث نه هم کيږی چه نبی کريم ﷺ فرمائی چه په الله قسم! که څه يو قسم اوخورم او ماته دهغې په ماتولو کښې ښيګړه په نظر راځی نو څه بالکل هغه قسم ماتوم او ددې قسم کفاره به ادا کوم.[۲] نبی کريم ﷺ يو ځل حضرت عبدالرحمن سمره ﷺ ته اوفرمائيل چه ائې عبدالرحمان! دسردارئی، امامت او امارت غوښتنه مه کوه، که ستا دغوښتنې نه بغير درکړې شی نو دا به دالله ﷻ دطرفنه وی او په دې کښې به ستا مدد کولې شی. اوکه تا پخپله اوغوښتنه نو دا به تاته حواله کيږی. که څوك قسم اوخوری او ددې خلاف کښې څه ښيګړه اوګوری نو خپل قسم دې مات کړی او ددې کفاره دې ورکړی او هغه نيك کار دې اوکړی.[۳]

صحيح مسلم کښې دی چه کوم سړې قسم اوخوری اوبيا ورته ددې نه سوا په بله خبره کښې خيرپه نظر راشی نوده ته پکاردی چه هغه خير والا کار اوکړی اوخپل قسم دې مات کړی اوددې کفاره دې ورکړی[۴] مسنداحمدکښې يوحديث دې چه ددې پريښودل کفاره دی.[۵] ابوداود کښې دی چه نذر او قسم په هغه څيز کښې نشته دې چه دانسان په ملکيت کښې نه وی اونه دالله ﷻ نافرمانئ کښې وی اونه درشتو ماتولوکښې وی. چه کوم سړې قسم اوخوری او نيکی ددې په کولو کښې نه وی نو هغه دې قسم پريږدی او دنيکئ کار دې اوکړی. ددې قسم پريښودل ددې کفاره ده.

امام ابوداود رحمه الله فرمائی چه ټولو صحيح احاديثو کښې دا لفظ دې چه دخپل داسې قسم کفاره دې ورکړی.[۶] يو ضعيف حديث کښې دی چه دخپل داسې قسم پورا کول هم دا دی چه هغه مات کړی او ددې نه رجوع اوکړی. حضرت ابن عباس ﷺ، حضرت سعيد بن مسيب رحمه الله، حضرت مسروق رحمه الله او حضرت شعبی رحمه الله هم ددې قائل دی چه دداسې سړی په ذمه کفاره نشته دې.

د ناجائزه قسم ماتولو د کفارې حکم

مسلک حنفی:- که سړې په مستقبل کښې د يو کار په کولو يا نه کولو باندې قسم اوخوری او بيا دې دغه قسم مات کړی نو په ده باندې د حنفيانو په نيز کفاره واجب ده (احکام القران للعثمانی

---

[۱]) صحيح بخاری کتاب الايمان والنذور باب قول الله تعالى (لايواخذکم الله با للغو...) : ۶۶۲۴)-

[۲]) صحيح بخاری کتاب فرض الخمس باب ومن الدليل على ان الخمس للنواب المسلمين: ۳۱۳۳، صحيح مسلم: ۱۶۴۹، نسائي: ۳۸۱۱، ابن ماجة: ۲۱۰۷)-

[۳]) صحيح بخاری کتاب الکفارات الايمان باب الکفارة قبل الحنث وبعده : ۶۷۲۲، صحيح مسلم: ۶۷۲۲، ترمذی: ۱۵۲۹، ابوداود: ۳۲۷۷، نسائي: ۳۷۱۳)-

[۴]) صحيح مسلم کتاب الايمان باب من حلف يمينا: ۱۶۵۱، ترمذی: ۱۵۳۰)-

[۵]) احمد: ۱۸۵/۲، مسند الطيالسی: ۳۲۷۴، ابوداود: ۳۲۷۴، وهو حسن)-

[۶]) ابوداود کتاب الايمان النذور باب اليمين فی قطيعة الرحم : ۳۲۷۴، باب لايحلف باللات والعزی: ۶۶۵۰، صحيح مسلم: ۱۶۴۷، ابوداود: ۳۲۴۷ ترمذی: ۱۵۴۵)-

(۴۲۹/۱۱۱)-

قوله تعالى:- لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِيْٓ اَيْمَانِكُمْ

د لغو قسم حكم:- بيا فرمائى چه كوم يو قسم ستاسو دخولې نه بغير ستاسو د ارادې اوقصد نه اوځى دعادت په طور نو په هغې باندې نيول نشته دې.بخارى او مسلم كښې حديث دې چه كوم سړې دلات او عزى قسم اوخورى هغه دې ﴿لااله‌الاالله﴾ اووائى.دا ارشاد نبى كريم ﷺ هغه خلقوته كړې وو كوم چې نوى مسلمانان شوى وو اود جاهليت قسمونه دهغوئ په خوله باندې وو،نو هغوئ ته نې اوفرمائيل كه چرې د عادت په مو داسې الفاظ د خولو نه اوځى نو زر كلمه توحيد وائې چه بدل راشى.

قوله تعالى:- وَلٰكِنْ يُّؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوْبُكُمْ

په كوم قسم نيول شته:- بيا فرمائى چه كوم قسمونه د زړه پخې ارادې او قصد سره اوشى نو په هغې باندې نيول شته دې.دويم آيت كښې د﴿ بِمَا عَقَّدْتُّمُ الْاَيْمَانَ ﴾الفاظ دى.ابو داود كښې حضرت عائشه صديقه رضي الله عنها نه مرفوع حديث مروى دې چه دا په نورو روايتونو باندې موقوف وارد شوې دې چه دا لغوقسمونه دى چه دا انسان خپل كور كښې بچو ته واى:چه آؤ په الله قسم اونه په الله قسم [1] غرض دا په طور دتكيه كلام اوزى او په زړه كښې د دې پوخوالئ او خيال نه وى.حضرت عائشه رضي الله عنها نه داهم مروى دى چه دا هغه قسمونه دى چه په خندا خندا كښې د انسان د خولې نه اوځى،په هغې باندې كفاره نشته دې.خو چه كوم ارادې سره قسم وى،او بيا ددې خلاف اوكړى نو كفاره به وركوى.د (عائشه رضى الل عنها) نه علاوه نورو ډيرو صحابه كرامو ﷺ او تابيعنو هم دا تفسير ددې آيت مبارك كړې دې.او دا هم مروى دى چه يوسړې په خپل تحقيق باندې بهروسه اوكړى او ديو معاملې نسبت كښې قسم اوخورى اوحقيقت كښې هغه معامله داسې نه وى نو دا قسمونه لغوه دى.دامعنى هم دنورو حضراتو نه مروى ده.

يو حسن حديث كښې دى چه مرسل دې چه يو ځل حضرت نبى ﷺ د تيراندازو يو جماعت لره ورغلو او اودريدلو،هغوئ تيراندازى كوله.او سړى به كله وئيل چه په الله قسم دده غشئ دې په نښه باندې اولگى.كله به وئيل چه په الله ﷻ قسم دادې خطا شى.د نبى كريم ﷺ يو صحابى ﷺ اووئيل چه يارسول الله ﷺ اوگورئى دده دقسم خلاف اوشو.نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه دده قسمونه لغو دى او په ده باندې څه كفاره نشته دې.او نه ده دپاره څه عذاب دې.[2]

بعضې بزرگان وائى چه دا داسې قسمونه دى چه انسان ئې خورى اوبيا ورته ددې خيال نه وى.يا يوسړې خپل خان دپاره د يو كار په نه كيدو د بددعائى كلمه دخپلې ژبې نه اوباسى هغه هم لغو كښې داخل دى.يا د غصې او غضب په حالت كښې بې ساخته د ژبې نه اوباسى يا حلال لره حرام يا حرام لره حلال كړى نو ده ته پكارى دى چه ددې قسمونو پرواه نه كوى.او دالله ﷻ داحكامو خلاف دې نه كوى.حضرت سعيد بن مسيب ﷺ نه مروى دى چه د انصارو دوه كسان خپلوكښې رونړه وو.ددوى په مينځ كښې دميراث څه مال وو.نويو بل ته اووئيل چه اوس دا مال تقسيم كړه.بل اووئيل كه اوس تا د مال د تقسيم اووئيل نو زما ټول مال د كعبې خزانه ده (يعنى دكعبې فنډ كښې به جمع كيږى).حضرت عمر ﷺ دا واقعه واوريده او وې فرمائيل چه كعبه دداسې مال نه غنى ده.دخپل قسم كفاره وركړه او خپل ورور سره خبرې اترې كوه.ما د نبى كريم ﷺ نه آوريدلى دى چه دالله ﷻ نافرمانى د رشتو په

---

[1] ابوداود كتاب الايمان والنذور باب لغو اليمين : ٣٢٥٤،عن عائشه مرفوعا.صحيح بخارى : ٦٦٦٣،عن عائشه صديقه موقوفا وهو الصواب

[2] الطبرى: ۴۴۲۱.دا روايت مرسل دې-

ماتولو كښې ده.او چه په كوم څيز كښې ملكيت نه وي نو په هغې كښې قسم نشته دې او نه پكښې نذر شته دې.(١)

قوله تعالى:- وَلٰكِنْ يُّؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوْبُكُمْ

د زړه په قصد باندې نيول:- بيافرمائي چه ستاسو زړه څه اوكړي نو په هغې باندې نيول شته دې.يعنې د خپل دروغو ورته علم وي او بيا هم درغ اووائي.بل ځائې كښې ارشاد دې چه ﴿ وَلٰكِنْ يُّؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُّمُ الْاَيْمَانَ ﴾ يعنې تاسو چه كوم مضبوط تائيد او تاكيدوالا قسمونه اوخورئ،په هغې باندې الله ﷻ تاسو نيسي الله ﷻ خپلو بندګانو لره بخښونكې دې او په دوى باندې رحم كونكې دې.

لِلَّذِيْنَ يُؤْلُوْنَ مِنْ نِّسَآىِٕهِمْ تَرَبُّصُ
دې دپاره دهغه كسانو | چې قسم خورى دتعلق نه ساتلو | دښځو خپلو سره | انتظار
| څوك چې دخپلوښځو(د نزيكت) نه قسم اوخورى هغوئ ته مهلت دې
اَرْبَعَةِ اَشْهُرٍ فَاِنْ فَآءُوْ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ وَاِنْ
دڅلورو مياشتو | نوكه چرى | واپس شول هغوئ | نو بيشكه الله | معاف كونكې | رحم كونكښې دې | او كه چرى
څلورومياشتوپورې | كه واپس نشو(خپلو بيبيانو ته) نوالله معا ف كونكې مهربان دې | ......او كه د
عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَاِنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ
هغوئ قصدكړې وى | دطلاق | نو بيشكه الله | هرڅه اورى | په هرڅه پوهيږى |
ښځې پريخودلو كلك نيت لرى | (نوپوهه دې شى) چې الله هرڅه آورى اوپه هرڅۀ پوهه دې |

قوله تعالى:- لِلَّذِيْنَ يُؤْلُوْنَ مِنْ نِّسَآىِٕهِمْ تَرَبُّصُ اَرْبَعَةِ اَشْهُرٍ

د ايلاء تعريف او قسمونه:- ايلاء وائي قسم ته.كه سړې خپلې ښځې سره د يو مودې دپاره د مجامعت كولونه قسم اوخورى نو ددې دوه صورتونه دى.① يا به هغه صورت د څلورو مياشتو نه كم وي يا به زيات وي.كه كم وي نو هغه موده دې پورا كړي.او دې دوران كښې دى ښځه هم صبر اوكړي.اوده نه مطالبه اوسوال نه شى كولې.بيا دې ښځه خاوند خپلو كښې يو ځائې شى لكه څنګه چه صحيح مسلم كښې حديث دې چه نبى كريم ﷺ يو مياشتې دپاره قسم خوړلې وو.او پورا يو كم ديرش ورځې بيل وو،او وې فرمائيل چه مياشت د يو كم ديرشو ورځو هم وى.(٢) ② او كه د څلورو مياشتو نه زيات قسم اوخورى نو څلور مياشتې پس ښځې ته حق حاصل دې چه هغه تقاضه او مطالبه اوكړى چه يا ورسره خاوند يوځائې شى اويا ورته طلاق وركړى.او حاكم به په دې دوؤ خبرو كښې په يو باندې دې مجبوروى چه ښځې ته ضرر اونه رسى.

ايلاء د ښځو نه كيږى نه چې د وينځو نه:- همدا بيا دلته كيږى چه كوم خلق خپلو بيبيانو سره ايلاء اوكړى يعنې هغوئ سره د مجامعت نه كولو قسم اوخورى،ددې نه معلوم شو چه دا ايلاء خاص ده د بيبيانودپاره دوينځو دپاره نه.همدا مذهب دجمهور علماء كرام دى.داخلق خو څلورو مياشتو پورې آزاد دى او دې نه پس به دوى لره مجبورولې شى چه هغوئ خو يا خپلو بيبيانو سره ميل ملاپ اوكړى او يا ورته طلاق وركړى.دا نه چه اوس دې هم دا بيبيانې هم دغه شان پريږدى.

(١) ابوداود كتاب الايمان والنذور باب اليمين فى قطعية الرحم : ٣٢٧٢،وسنده حسن)-

(٢) صحيح مسلم كتاب الطلاق باب فى الايلاء : ١٤٧٥،صحيح بخارى عن ام سلمة: ١٩١٠)-

قوله تعالی:- فَإِنْ فَاءُوْ فَإِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ
په موده د ایلاء کښې رجوع کول:- بیا که هغوئ راواپس شي نو دا کنایه ده د جماع کولو نه،نو الله ﷻ به اوبخښي او چه کوم تقصیر ددوی نه د ښځو په حق کښې شوې دې هغه به خپلې مهربانئ سره معاف کړي.(۱) په دې کښې دلیل دې دهغه علماء کرامو چه وائي چه په دې صورت کښې دخاوند په ذمه هیڅ نشته دې.د حضرت امام شافعي رحمه الله هم اول قول (قدیم قول) دا وو.ددې تائید ددې حدیث نه هم کیږي چه کوم ددې نه مخکښې آیت په تفسیر کښې تیر شوچه قسم خوړلو والا که خپل قسم ماتولو کښې نیکي وینې نو هغه دې قسم مات کړي او ددې هم دا کفاره ده.او دعلماء کرام د یو بل جماعت دا مذهب دې چه ددې قسم کفاره به ورکوي.

په ایلاء کونکی باندې د کفارې حکم

مسلک حنفي:- کله مولي په موده د ایلاء کښې رجوع اوکړي نو په ده باندې د جمهورو په نیز باندې کفاره شته په جمهورو کښې حنفیان هم راغلل (تفسیر مظهري (۳۲۵\۱)-

قوله تعالی:- وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ
بیا فرمان دې که څلور میاشتې تیریدو نه پس دې طلاق ورکولو قصد اوکړي.نوددې نه ثابتیږي چه څلورمیاشتو تیریدوسره به طلاق واقع نه وي.دجمهور متاخرین هم دا مذهب دې.اګر چه یو بل جماعت دا هم وائي که جماع کولو نه بغیر څلور میاشتې تیرې شي نو طلاق به واقع شي.دحضرت عمر فاروق رضی الله عنه،حضرت عثمان غني رضی الله عنه،حضرت علي رضی الله عنه،حضرت ابن مسعود رضی الله عنه،حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه،ابن عمر رضی الله عنه،حضرت زید بن ثابت او بعضو تابعینو نه هم دا مروي دي.

د ایلاء مودې تیریدو سره د طلاق د واقع کیدو حکم

مسلک حنفي:- که خاوندپه موده د ایلاء کښې ښځې سره وطی اونکړې شوه.تردې چه موده د ایلاء یعنی څلورمیاشتې تیرې شوې.نوداحنافوعالمانو رحمهم الله په نیزدا ښځه په یوطلاق سره بائنه شوه.(تسهیل الهدایه (۴۰۳\۳)-
بیا بعضې وائي چه طلاق رجعي به واقع وي.بعضې وائي چه بائن به واقع وي.چه کوم خلق د طلاق واقع کیدو قائل دي هغوئ فرمائي چه دې نه پس به دا عدت هم تیروي.خو حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه او حضرت ابوالشعشاء رحمه الله فرمائي که دې میاشتو کښې ددې ښځې درې حیضه راغلل نو په دې باندې عدت نشته دې.د حضرت امام شافعي رحمه الله هم دا قول دې.لیکن د جمهور متاخرین فرمان هم دادې چه ددې مودې تیریدو نه پس به طلاق واقع نه وي.بلکه اوس به ایلاء کولو والا تنګولې شي چه یا خو هغه خپلې بي بي ته طلاق ورکړي او یا خپل قسم مات کړي.موطا امام مالك رحمه الله کښې حضرت عبدالله ابن عمر رضی الله عنه نه هم دا مروي دي.(۲)صحیح بخاری کښې هم دا روایت موجود دې. (۳)
حضرت امام شافعي رحمه الله خپل سند سره حضرت سلیمان بن یسار رحمه الله نه روایت کوي چه ما د لسو صحابه کرامو رضی الله عنهم نه آوریدلي دي چه هغوئ به وئیل چه د څلور میاشتو نه پس ایلاء کولو والا به اودرولې شي.نو کم نه کم دا دیارلس صحابه کرام رضی الله عنهم دي.حضرت علي رضی الله عنه نه هم دا منقول دي.حضرت امام شافعي رحمه الله فرمائي چه خمونږ مذهب هم دا دې.او حضرت عمر فاروق رضی الله عنه،حضرت ابن عمر رضی الله عنه،حضرت عائشه رضی الله عنها،حضرت عثمان رضی الله عنه،حضرت زید بن ثابت او د لسو نه زیات نور صحابه کرامو رضی الله عنهم نه هم دا مروي دي.دار قطني کښې دي چه حضرت ابوصالح فرمائي چه ما ددولسو صحابه کرامو رضی الله عنهم

---

(۱) الطبري : ٤/٤٦٦)-
(۲) موطا امام مالک کتاب الطلاق باب الایلاء :۱۸،(وسنده حسن)-
(۳) صحیح بخاری کتاب الطلاق باب قول الله تعالی (للذین یولون من نسائهم...) : ۵۲۹۰)-

ﷺ نه ددې مسئلې تپوس اوکړو نو ټولو هم داجواب راکړو، حضرت عمر ﷺ، حضرت عثمان ﷺ، حضرت علي ﷺ، حضرت ابوالدرداء، حضرت ام المومنين عائشه صديقه ﷺ، حضرت ابن عمر ﷺ او حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه هم دا فرمائي.حضرت سعيد بن مسيب ﷺ، حضرت عمر بن عبدالعزيز ﷺ، حضرت مجاهد ﷺ، حضرت طاؤس ﷺ، حضرت محمد بن کعب ﷺ او حضرت قاسم ﷺ نه هم دا قول منقول دې.او حضرت امام مالك ﷺ، حضرت امام شافعي ﷺ، حضرت امام احمد بن حنبل ﷺ اوددوی دملګروهم دامذهب دې.امام ابن جرير ﷺ هم دا قول خوښ کړې دې.حضرت ليث ﷺ، حضرت اسحاق ﷺ، حضرت ابن راهويه ﷺ، حضرت ابوعبيده ﷺ او حضرت ابوثور، حضرت امام ابوداود ﷺ هم دا فرمائي.دا ول حضرات فرمائي که څلورمياشتې پس هم دې رجوع اونکړي نو دې به په رجوع کولو مجبورولې شي.که طلاق ورنکړي نو حاکم به پخپله دده طرفنه طلاق ورکوي.او دا به طلاق رجعي وي.عدت کښې دننه د رجعت حق خاوند ته حاصل دې.خو صرف حضرت امام مالك ﷺ فرمائي چه ده لره رجعت جائز نه دې،تر دې پورې چه عدت کښې جماع اوکړي.ليکن داقول ډير غريب دې.

ايلاء چې طلاق رجعي شي په دې کښې د عدت حکم

مسلك حنفي:- احقر شاه فيصل د هدايه په شرح تسهيل الهدايه کښې په دې مسئله کښې وائي البته په دې ښځه باندې عدت په اتفاق سره واجب دې.دليل وړاندې تيرشوې دې.چه درحم د مشغوليت ګمان وي.ددې وجې استحساناً د احتياط دپاره عدت واجب کړې شو.(تسهيل الهدايه ۴۹۱۱۳)-

د څلور مياشتو حکمت:- دلته چه د څلورو مياشتو د تاخير اجازت ورکړې شوې دې،دهغې مناسبت کښې موطا امام مالك کښې د حضرت عبدالله بن دينار ﷺ په روايت سره دحضرت عمر ﷺ يوواقعه عموماً علماء کرام ذکرکوي چه حضرت عمرفاروق ﷺ به عام طور دمديني منورې په کوڅو کښې د شپې ګشت کولو.يو شپه اووتل نو دوی واوريدل چه يو ښځه دخپل خاوند په ياد کښې څه اشعار وائي او هغه په سفر تلې وو.چه دهغې ترجمه داده :

(افسوس چه دې تورو تورو اوږدو شپو کښې زما خاوند نشته دې چه هغه سره اوخاندم او خبرې اوکړم،قسم په الله که دالله ﷻ ويره نه وی نو دې وخت کښې به دپالنګ پښې حرکت کښې وې).

دوی خپلې لور بی بی حضرت حفصه ﷺ لره راغلل او وې فرمائيل چه زيات نه زيات ښځه د خپل په جدائي کښې څومره صبر کولې شي ؟ وې فرمائيل چه شپږ مياشتې يا څلور مياشتې.دوی اوفرمائيل چه اوس به څه حکم کوم چه مسلمان مجاهدين دې سفر کښې ددې نه زيات نه اوسي.بعضو کښې څه زياتې دې.او ددې ډير سندونه دی اودا واقعه مشهوره ده.

وَالْمُطَلَّقٰتُ يَتَرَبَّصْنَ					
او طلاقي شوي ښځي دې انتظار کوي					
اوطلاقي شوې ښځي دې انتظار کوي					
بِاَنْفُسِهِنَّ	ثَلٰثَةَ قُرُوْٓءٍ ؕ	وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ	اَنْ يَّكْتُمْنَ	مَا خَلَقَ اللّٰهُ	فِيْٓ
په ځانونو خپلو	درې حيضه	اونه دی جائز دهغوی دپاره	چې پټ کړي	هغه چې پيدا کړی دی الله	په
تردريو حيضوپورې	اوطلاقو شوو ښځو دپاره جائزنه دی چې پټ کړی هغه چې الله د هغوی په بچه دانۍ				

اَرْحَامِهِنَّ	اِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ	بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ؕ	وَبُعُوْلَتُهُنَّ	اَحَقُّ
رحمونو دهغوئ كښې	كه وى هغوئ ايمان لرونكى	په الله او په ورځ دآخرت	اوخاوندان دهغوئ	حق داردى

كښې څه پيدا كړي دي |كه هغوئ په رښتيا په الله او په ورځ دآخرت ايمان لري| اوپه عدت كښې دهغوئ خاوندان

بِرَدِّهِنَّ	فِيْ ذٰلِكَ	اِنْ اَرَادُوْٓا	اِصْلَاحًا ؕ	وَلَهُنَّ
په واپس ښخوكولودهغوئ	په دې عدت كښې	كه اراده ئې لرله	دصحيح تعلقاتو ساتلو	او شته ښځو لره حقونه

زيات حقدار دى چه هغوى ته واپس شي |كه دوئ خپل كور جوړ ساتل غواړي | او د ښځو هم

مِثْلُ الَّذِيْ	عَلَيْهِنَّ	بِالْمَعْرُوْفِ ۪	وَلِلرِّجَالِ	عَلَيْهِنَّ
په شان دهغې حقونو	الكه چې دسړوحقونه دي په ښځوباند	دمعلومې طريقې مطابق	البته نارينولره	په ښځو باند

ددستور مطابق هغه شان حقونه دي لكه چې د(سړو) په هغوئ باندې دي |اود سړو درجه په ښځو باندې اوچته ده

دَرَجَةٌ ؕ	وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ	حَكِيْمٌ ۝
يوه درجه زياته حاصله ده	او الله غالب دي	اوحكمت والادي

.............او الله غالب دي په هركار كښې حكمت لري |

قوله تعالي:- وَالْمُطَلَّقٰتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوْٓءٍ ؕ

د طلاق عدت:- هغه ښځې چه خاوند سره يو ځائې شوي وي او بالغې وي حكم كيږي چه د طلاق نه پس درې حيضو پورې ايسارې شي.بيا كه غواړي نو بله نكاح كولې شي.

د وينځې تخصيص:- خو څلورو واړه امامانو په دې كښې وينځه مخصوص كړې ده،هغه به دوه حيضه تيروي.ځكه چه وينځه په دې معاملاتو كښې د آزادې ښځې نه نيمه ده.ليكن دحيض موده په دوه نشي تقسيميدې،ددې وجې دا به دوه حيضه تير كړي.يو حديث كښې دى چه وينځې دپاره طلاقونه هم دوه دي.او ددې عدت هم دوه حيضه دې.(ابن جرير).خو ددې راوى مظاهر ضعيف دې.داحديث ابوترمذى او ابن ماجه كښې هم دې.(١) امام حافظ دارقطني رحمه الله فرمائي چه صحيح خبره دا ده چه دا د حضرت قاسم بن محمد رحمه الله خپل قول دې.ليكن حضرت ابن عمر رضي الله عنه نه دا روايت مرفوع دې.اګر چه ددې نسبت هم امام دارقطني رحمه الله ته دې،هغوئ هم دا فرمائي چه دا دحضرت عبدالله خپل قول دې.هم داشان خليفة المسلمين حضرت عمرفاروق رضي الله عنه نه هم مروى دى.بلكه صحابه كرامو رضي الله عنهم كښې هم په دې مسئله كښې اختلاف وو.خو بعضې سلفو نه دا مروى دى چه دعدت باره كښې آزاده او وينځه برابر دى.ځكه چه آيت دخپل عموميت لحاظ سره دواړوته شامل دې.او ددې وجې چه دا فطرى امر دې.نو وينځه او آزاده ښځه په دې كښې برابر دى.د حضرت محمد بن سيرين رحمه الله،اودبعضې اهل ظاهرهم دا قول دې.ليكن دا ضعيف دې.غريب سند والا حديث كښې دى چه حضرت اسماء بنت زيد بن سكن انصاريه رضي الله عنها باره كښې دا آيت نازل شوې دې.ددې نه مخكښې د طلاق عدت نه وو.د ټولو نه مخكې د عدت حكم ددې د طلاق نه پس نازل شو.(٢)

د وينځې عدت څومره دې؟

(١) ابوداود كتب الطلاق باب في طلاقه الامة عدقا: ٢٠٧٩(-

(٢) ابوداود كتاب الطلاق باب عدة المطلقة : ٢٢٨١،وسنده حسن)-

مسلک حنفي:- په تسهيل الهدايه کښې ضمنا دا مسئله ماته ملاو شوه چه د وينزې عدت دوه حيضه دي ځکه د ا.ادې ښځې عدت درې حيضه دې اوچونکه حيض نيم کيدې نشي د دې وجې به د وينځې عدت دوه حيضه وی د تسهيل عبارت اوګورئ دريم دليل دنبیﷺ ارشاد دې.دویﷺ فرمائيلي دی.﴿طلاق الأمة تطليقان وعدتها حيضتان﴾ نوداحديث ددې آيت بيان واقع شوې دې.(تسهيل الهدايه ۱۳/۴۹۸).

د قروء نه مراد طهرونه دي:- دقروء معنی کښې د سلفو اوخلفو برابر اختلاف دې.يو قول دادې چه ددې نه مراد طهر يعنی پاکی ده.د حضرت عائشه رضي الله عنها هم دا فرمان دې.نو هغوئ دخپل رور حضرت عبدالرحمان دلورحضرت حفصه لره چه کله هغې درې طهره تير کړل او دريم حيض شروع شو نو حکم ئې ورته اوکړو چه هغه دې مکان بدل کړی.حضرت عروه رحمه الله چه کله دا روايت بيان کړونو د صديقه رضي الله عنها دويمه وريره ده عمره هم ددې واقعې تصديق اوکړو او وې فرمائيل چه خلقو په حضرت عائشه رضي الله عنها باندې اعتراض هم اوکړو نودوی اوفرمائيل چه مراد طهر دې.(موطا امام مالك).[1] بلکه موطا کښې د حضرت ابوبکر ابن عبدالرحمان داقول هم مروی دې چه ما د پوهه عالمانو نه دا قول هم آوريدلې دې چه د قروء تفسير طهر دې.(موطا امام مالك).[2]حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه هم دا فرمائي چه کله دريم حيض شروع شو نو دخپل خاوند نه بری شوه.او ددې نه خاوند بيل شو.(موطا امام مالك).[3] حضرت امام مالك رحمه الله فرمائي چه ځموږ په نيز متحقق امر هم دا دې.حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه،زيد بن ثابت رحمه الله،ثابت بن سالم رحمه الله،عروه رحمه الله،سليمان بن يسار رحمه الله،ابوبکر بن عبدالرحمان رحمه الله،ابان بن عثمان رحمه الله،عطاء بن ابی رباح قتاده رحمه الله،زهري رحمه الله،اوباقی د اووه واړه فقهاء کرامو هم دا قول دې.د حضرت امام مالك رحمه الله،حضرت امام شافعی رحمه الله هم دامذهب دې.داود رحمه الله او ابوثور رحمه الله هم دا فرمائي.حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله نه هم يو روايت داشان مروی دې.

ددې دليل هغه بزرګانو د قران پاك دا آيت هم بيان کړې دې چه ﴿ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ ﴾ يعنی دوی ته په عدت کښې طلاق ورکړئ،يعنی طهر کښې د پاکوالي په حالت کښې،چونکه طلاق په طهرکښې ورکړې کيږي نو هغه هم په شمير کښې راځی.ددې نه معلوم شو چه پورته آيت کښې د قروء نه مراد حيض نه سوا يعنی د پاکئ حالت دې.ددې وجې دا حضرات فرمائي چه کله دريم حيض شروع شی نو ښځه د خپل خاوند د عدت نه بهر شوه.او ددې دکم نه کم عدت دوه ديرش ورځې دی اودوه لحظې دی.دعربو شاعرانو په شعرونو کښې هم دا لفظ د طهر دپاره استعمال شوې دې.

د قروء نه مراد حيضونه دي:- دويم قول دادې چه ددې نه مراد درې حيضه دی.او ترکومې چه هغه د دريم حيض نه پاکه نه شی نو دا په عدت کښې ده.اوبعضو ترغسل پورې ونيلی دی.اوددې دکم نه کم عدت درې ديرش ورځې او يو لحظه ده.ددې دليل کښې يو خودحضرت عمرفاروق رضي الله عنه دا فيصله ده چه چرته نه ماته يو مطلقه ښځه راغله او وې وئيل چه زما خاوند ماته يو يا دوه طلاقه راکړی وو،بيا هغه مالره په هغه وخت کښې راغلو چه کپړې ويستلې وې او دروازه مې بنده کړې وه (يعنی دريم حيض نه مې لامبل).نو اوفرمائي چه څه حکم دې يعنی رجوع به اوشي اوکه نه ؟ دوی اوفرمائيل چه زما خيال دې چه رجوع به اوشی.حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه ددې تائيد اوکړو.حضرت ابو بکرصديق رضي الله عنه،حضرت عمرفاروق رضي الله عنه،حضرت عثمان ذی النورين رضي الله عنه،حضرت علی رضي الله عنه،حضرت ابوداود رحمه الله،حضرت عباده ابن صامت رحمه الله،حضرت انس بن مالك رحمه الله،حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه،حضرت معاذ رحمه الله،حضرت

---

[1] موطا امام مالک کتاب الطلاق باب ماجاء ل الاقراء.....۵۴).-

[2] موطا امام مالک کتاب الطلاق باب ماجاء ل الاقراء.....۵۵).-

[3] موطا امام مالک کتاب الطلاق باب ماجاء ل الاقراء.....۵۸).-

ابی بن کعب ﷺ،حضرت ابوموسی رحمه الله،حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه،نه هم دا قول مروی دی.سعید بن مسیب رحمه الله،علقمه رحمه الله،اسود رحمه الله،ابراهیم رحمه الله،مجاهد رحمه الله،عطاء رحمه الله،طاؤس رحمه الله،سعید بن جبر رحمه الله،حضرت عکرمه رحمه الله،محمد بن سیرین رحمه الله،حسن رحمه الله،قتاده رحمه الله،شعبی رحمه الله،ربیع رحمه الله،مقاتل بن حیان رحمه الله،سدی رحمه الله،مکحول رحمه الله،ضحاك رحمه الله،عطاء خراسانی رحمه الله،هم دافرمانی.حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله اوددوی اصحاب نه هم دا مذهب منقول دی.

حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله نه زیات صحیح روایت هم دا مروی دې.دوی فرمانی چه د حضرت نبی کریم ﷺ لوئې لوئې صحابه کرامو ﷺ نه هم دا مروی دی.ابو ثور رحمه الله،اوزاعی رحمه الله،ابن ابی لیلی رحمه الله،ابن شرمه رحمه الله،حسن بن صالح رحمه الله،ابوعبدالله رحمه الله او اسحاق بن راهویه رحمه الله نه هم داقول نقل دی.یو حدیث کښې دا هم دی چه حضرت نبی کریم ﷺ حضرت فاطمه بنت ابی جحش فرمانیلی وو چه مونځ لره دخپلو اقراء په ورځو کښې پریږدئی.[1]نو معلوم شو چه د قروء نه مراد حیض دې.خو ددې حدیث یو راوې منذر مجهول دې او مشهور نه دې.خو ابن حبان رحمه الله ده ته ثقه وائی.امام ابن جریر فرمائی چه لغتًا (قروء) وائی دهرهغه څیز تلو راتلو وخت ته چه دهغې تلو راتلو وخت مقرر وی.ددې نه معلومه شوه چه ددې لفظ دوه معنې دې.دحیض هم او د طهر هم،اوبعضې اصولی حضراتو نه هم دامسلك نقل دې.والله اعلم.

اصمعی رحمه الله فرمائی چه قرء وائی وخت ته،ابوعمرو بن علاء وائی چه عربو کښې حیض او طهر دواړو دپاره قرء استعمالیده.دابو عمر ابن عبدالبر قول دې چه د اهل عرب او د فقهاء په دې کښې اختلاف نه دې چه طهر او حیض دواړو ته قرء وائی.خود آیت معنی مقرر کولو کښې یو جماعت دې طرفته مائل دې او بل دې بل طرفته.

د قروء نه مراد حیض دې

مسلک حنفی:- صاحب دهدایه رحمه الله د «قروء» په لفظ باندې بحث کوی.اوفرمائی.چه دا قروء لفظ د حیض اوطهردواړو په معنی کښې حقیقت دې.ځکه چه دا لفظ د اضدادوځنی دې.دلغت داامام ابن السکیت رائې هم دا ده.چونکه دا لفظ په دوو متضاد معانیوکښې مشترك دې.ځکه په یو وخت کښې دواړه معانی مراد نشی اخستلې.نودقروء دلفظ نه زمونږ په نیزحیض مراد دې (تسهیل الهدایه ۴۹۷/۳)-

قوله تعالی:- وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

د رحمونو حالت پټولو ممانعت:- بیا فرمائی چه ددوی په رحم کښې چه څه دی دهغې پټول حلال نه دی یعنی حمل نو هم او حیض راشی نو هم.چه که دوی په الله ﷻ او دقیامت په ورځ باندې ایمان ساتی.دې کښې دوی ته زورنه ده چه دحق خلاف مه کوئی.او ددې نه معلومیږی چه په دې خبره کښې به ددوی د خبرې اعتبار کولې شی.ځکه چه په دې باندې څه بیرونی شهادت نشی قائمیدلې.ددې وجې دوی خبرداری کړې شوې چه د عدت نه د زر وتلو دپاره حیض نه وی راغلې.او دوی اونه وائی چه د دوی حیض راغلې دې یا د عدت د زیاتوالی دپاره راغلې وی اوداپټ نه کړی،داشان دحمل هم خبر ورکړې شو.

قوله تعالی:- وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَٰلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا

په عدت کښې دننه خاوندانو ته د رجوع اجازت:- بیا فرمائی چه ددې ښځې خاوند ته چه کوم دې ته طلاق ورکړې وو،د واپس کیدو پورا حق حاصل دې.ترکومې پورې چه طلاق رجعی وی یعنی یو طلاق نه پس هم او دوه طلاقو نه پس هم.باقی پاتې شو طلاق بائن یعنی درې طلاقه چه کله اوشی نو یادساتل پکار

[1] ابو داود کتاب الطهارة باب فی المراة تستحاض.... ۲۸۰،نسائی: ۳۵۸،ابن ماجة: ۶۲۰)-

دی چه کله دا آیت نازل شوې دې نو هغه وخت پورې طلاق بائن نه وو بلکه هغه وخت کښې که سل طلاقه به ورکړې شو نو ټول به رجعي وو. طلاق بائن خو روستو د اسلام په احکامو کښې راغلو که درې طلاقه اوشي نو د واپس کیدو حق ورته نشته دې.هرکله چه دا خبره په خیال کښې وی نو د دې نه د اصولو د عالمانو د دې قاعدې ضعف هم معلومیږی چې د ضمیر په واپس کولو سره د مخکښې عام لفظ تخصیص کیږی که نه ددې وجې ددې آیت په وخت کښې دویم شکل نه وو. دطلاق هم یو صورت وو ،والله اعلم.

قوله تعالی:- وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ

د ښځې خاوند خپلوکښې یوبل باندې حقوق: بیا فرمائی چه لکه څنګه په دې ښځو باندې د سړو حقوق دی هم دغه شان ددې ښځو په سړو باندې حقوق دی.هریو ته پکار دی چه د بل لحاظ او خیال ساتی.

صحیح مسلم کښې دی چه حضرت جابر ﷛ نه روایت دې چه حضرت نبی کریم ﷺ د حجة الوداع په موقع باندې خپله خطبه کښې اوفرمائیل چه ائې خلقو! دښځو باره کښې دالله ﷻ نه ویریږئی،تاسو د الله ﷻ امانت سره دوی اخستی دی،ا و د الله ﷻ کلمې سره مو د دوی شرمګاهونه حلال کړی دی.ښځو باندې ستاسو حق دې چه هغوئ دې ستاسو کور ته داسې څوك نه راولی چه هغې سره تاسو خفه شئ؛ که هغوئ داسې اوکړی نو تاسو هغوئ اووهئ چه (خلقو ته) ښکاره شی.دهغوئ په تاسو باندې حق دې نو هغوئ ته د خپل بساط مطابق خوراك ورکړئی،هغوئ باندې اوڅکاك کوی هغوئ ته اغوستلو دپاره جامې ورکړئی.([1])

یو سړی د حضرت نبی کریم ﷺ نه تپوس اوکړو چه څمونږ د ښځو په مونږ څه حق دې ؟ حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه کله تاسو خوری نو هغوئ ته هم ورکړئی،کله چه تاسو اغوندئی نو هغوئ ته هم ورکړئی،هغوئ په مخ مه وهئ،هغوئ ته کنځل مه کوئی،د هغوئ نه مه خفه کیږئ او هغوئ چرته مه لیږئی،او په کور کښې ئې ساتئ.([2]) ددې آیت په تلاوت کولو به حضرت ابن عباس ﷛ فرمائیل چه څه خوښوم چه دخپلې بی بی دخوشحالولو دپاره خپل ځان ښائسته کړم لکه څنګه چه هغوئ خپل ځان ښائسته کوی.([3])

قوله تعالی:- وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ

بیافرمائی چه سړی ته په هغوئ باندې فضیلت حاصل دې،بدنی حیثیت سر ه هم،اخلاقی حیثیت سره هم،دمرتبې حیثیت سره هم،دحکمرانئ حیثیت سره هم،دخرچ او اخراجات حیثیت سره هم،پرورش او نګرانئ حیثیت سره هم.غرض دنیاوی اودینی فضیلت هراعتبارسره،لکه څنګه چه فرمائی چه﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ﴾ الخ.یعنی سړی دښځو سرداران دی.الله ﷻ یو یو ته فضیلت ورکړې دې.او ددې وجې هم دوی مال خرچ کوی.

قوله تعالی:- وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

بیا فرمائی چه الله ﷻ دخپلو نافرمانو نه بدله اخستلو کښې غالب دې او خپلو احکامو کښې حکمت والا دی.

الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ ۖ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ
ا طلاق | دوه خله دی| نو یا ساتنه ده| په صحیح طریقې سره
اطلاق دوه خله دې بیا خو یا په روغ زړه ساتل دی

[1]) صحیح مسلم کتاب الحج باب حجة النبی ﷺ : ١٢٨٠)-

[2]) ابوداود کتاب النکاح بآب فی حق المراة علی زوجها : ٢١٤٢،ابن ماجة: ١٨٥٠،وسنده صحیح)-

[3]) الطبری: ٥٣٢/٤،ابن ابی حاتم: ٧٥٠/٢)-

أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ ۗ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا

یا پرېښودل دي | په ښهٔ طریقې سره | او جائز نهٔ دی | ستاسو د پاره | چې واخلئ تاسو | د هغه مال نه کوم چې

او یا په ښه طریقه رخصتول دي | او تاسو د پاره جائز نه دي چې څه (مهر وغیره) مو هغوئ ته ورکړي وي

آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ ۖ فَإِنْ

تاسو ورکړي هغوئ له | هیڅ څیز | مګر | که یریدل دواړه ښځه خاوند | چې او به نشي ساتلي | حدونه د الله | نو که چرې

د هغې نه څه حصه واپس اخلئ (البته یو صورت دي) که دواړه په دې ویرېږي چې د الله په مقرر کړو حدونو به قائم پاتې نشي نو که

خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا

داسې وه چې یریدئ تاسو | چې قائم به پاتې نشي هغوئ دواړه | په حدونو د الله | نو نشته هیڅ ګناه | په ښځه خاوند دواړو باند

تاسو سره داویره وي چې هغوئ دواړه (ښځه خاوند) به د الله په حدودو قائم پاتې نشي | نو هیڅ ګناه

فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ ۗ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا ۚ

په ورکولو یا اغستلو د هغه مال کښې | چې په فدیه کښې ورکړي ښځه هغه | دا حدونه د الله دي | نو مهٔ اوړئ د هغې نه

نشته په دې کښې که ښځه څه عوض ورکړي (او خان خلاص کړي) | دا د الله پاک مقرر کړي حدونه دي نو د هغې نه وړاندې مهٔ

وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٢٩﴾ فَإِنْ طَلَّقَهَا

او څوک چې واوړیدل | د حدونو د الله | نو هم هغوئ | ظالمان دي | بیا که چرې | سړی طلاق ورکړو ښځې ته

تیرېږئ | او څوک چې د الله پاک حدود مات کړي | نو هم دغه کسان ظالمان دي | نو که چرې خاوند ښځې له دریم طلاق هم ورکړو

فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّىٰ تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ ۗ فَإِنْ

نو نهٔ حلالیږي دا ښځه | هغهٔ لره | روستو د دې نه تر دې پورې | چې په نکاح واخلي دغه ښځه | خاوند | بل | بیا که چرې

نو بیا دغه ښځه هغه د پاره نه حلالیږي اتر څو چې د بل خاوند سره نکاح اونه کړي |............بیا که

طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا

دې دویم خاوند طلاقه کړه ښځه | نو نشته ګناه | په دواړو باند | چې یو بل ته رجوع وکړي دواړه | هله چې پوخ خیال وي د دواړو

هغه (دویم) خاوند ورته طلاق ورکړي | نو هیڅ حرج نشته که دواړه (رومبی ښځه خاوند) بیا یو ځائې شي | هله که دواړه داګمان کوي

أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ ۗ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٢٣٠﴾

چې ټینګ به وسیږي دواړه | په حدونو د الله | او دغه حدونه د الله | دي | چې بیانوي ئې الله | د پاره د هغه خلقو | چې پوهیږي

چې د الله پاک په مقررو حدودو به (اوس) قائم پاتې شي | او دا د الله پاک مقرر کړي حدونه دي | چې د پوهانو د پاره ئې واضحه

قوله تعالی:- اَلطَّلَاقُ مَرَّتٰنِ ۖ فَاِمْسَاكٌ بِمَعْرُوْفٍ اَوْ تَسْرِيْحٌ بِاِحْسَانٍ ۗ

د رجوع قابل دوه طلاقه دي :داسلام نه مخکښې دا دستور ووچه خاوند څومره غواړي طلاقونه ورکوی او عدت کښې رجوع کوی.دې سره ښځې د سړو په ګرفت کښې وې چه طلاق به ئې ورکړو او عدت ته به نزدې شوې نو رجوع به ئې اوکړه،بیا به ئې طلاق ورکړو،دا شان به ئې ښځې تنګولې.نو اسلام حدبندي اوکړه چه دا شان طلاقونه صرف دوه کیدیشي،دریم طلاق نه پس د واپس کیدلو حق پاتې نه وی.

د ایت شان نزول:- سنن ابوداود کښې باب دې چه درې طلاقونونه پس مراجعت منسوخ دې.بیا دا روایت راوړی چه حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه هم دا فرمائی.(۱)ابن ابی حاتم کښې دی چه یو سړی خپلې ښځې ته اوونیل چه نه به خه تا اوسوم اونه به دې پریږدم.دې اوونیل چه دا څنګه ؟ وې وئیل چه طلاق به درکړم او کله چه دعدت ختمیدو وخت راشی نو رجوع به اوکړم،او هم دا شان به کوم.هغه ښځه حضرت نبی کریم ﷺ ته راغله خپل دا تکلیف ئې ورته بیان کړو او په ژړا شوه،دې باندې دا آیت مبارك نازل شو.

یو بل روایت کښې دی چه ددې آیت نازلیدو نه پس اوس خلقو په نوې طریقې سره دطلاق خیال کول شروع کړل او پوهه شو.(۲)او دریم طلاق نه پس خاوند ته د واپس کیدو حق پاتې نشو.او وې فرمائیل چه تاسوته خوددوؤ طلاقو اختیار دې چه داصلاح نیت سره خپلې بی بی ته ورکړئ او بیا واپس شئ که هغه په عدت کښې دننه وی.اودا هم اختیار دې چه واپس نه شئ،او عدت تیر کړئ چه بلې نکاح سره واپس شئ،اوکه دریم طلاق ورکول غواړئی نو هغه هم احسان او ښه سلوك سره ورکړئ،نه دهغې څه حق وهئ او نه په هغې باندې ظلم کوئی،او نه هغې ته څه ضرر رسوئی.

د خلعې جواز:-یو سړی حضرت نبی کریم ﷺ نه تپوس اوکړو چه دوه طلاقونه خو په دې آیت مبارك کښې بیان شو،د دریم طلاق ذکر چرته دې ؟ حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ﴿أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ﴾ کښې.کله چه ددریم طلاق اراده اوکړئی نو ښځه تنګول،په هغې باندې سختی کول چه هغه خپل حق پریږدی او په طلاق باندې راضی شی،دا په سړو باندې حرام دی.لکه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿ وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ﴾ یعنی ښځو لره مه تنګوئی چه تاسو هغوئ ته څه ورکړی دی هغې نه څه واخلئ،اودا بله خبره ده چه ښځه خپلې خوشحالئ سره څه درکړی او طلاق طلب کړی.لکه فرمائی چه ﴿ فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا﴾ یعنی که ښځې په خپلې خوشحالئ سره تاسو ته څه پریږدی نو بیشکه هغه ستاسو دپاره حلال او طیب دی.او کله چه ښځې اوخاوند کښې بې اتفاقی زیاته شی او ښځه دهغه نه خوشحاله نه وی او دخاند حقوق نه پوره کوی نو داسې صورت کښې هغه دې څه واخلی اودخپل خاوند نه دې طلاق حاصل کړی.نودخاوندپه ورکړه او د ښځې په اخستو کښې هیڅ ګناه نشته دې.

قوله تعالی:- وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ

بغیر د څه وجې خلع کول:- دا هم یادساتئ که ښځه بغیر د څه وجې نه دخپل خاوند نه خلع طلب کړی نو هغه سخته ګناهګاره ده.په ترمذی وغیره کښې حدیث دې چه کومه ښځه خپل خاوندنه بغیر د څه وجې نه طلاق طلب کړی نو په هغې باندې د جنت بوی حرام دې (۳) او بل روایت کښې دی چه دجنت خوشبو د څلویښتو کالو په مسافت سره هم وی (۴)،او یو روایت کښې دی چه دا ښځه منافقه ده.(۵)

د خلعې په حکم کښې مذاهب:- ①د سلفو امامانو د یوې لوئې ډلې دا فرمان دې چه خلع صرف په هغه صورت کښې ده چه نافرمانی او سرکشی صرف د ښځې طرفنه وی.په هغه وخت کښې سړې فدیه واخلی او دا ښځه آزاده کړی.لکه څنګه چه دقران پاك دې آیت کښې دی چه ددې نه سوا هیڅ یو

---

(۱) ابوداود کتاب الطلاق باب نسخ المراجعة بعد التطليقات الثلاث : ۲۱۹۵،نسائی: ۳۵۷۴،وسنده حسن)-

(۲) ترمذی : کتاب الطلاق باب ر قم: ۱۶ ح/۱۱۹۲ وهو حسن)-

(۳) ابوداود کتاب الطلاق باب فی خلع : ۲۲۲۶،ترمذی کتاب الطلاق باب ماجاء فی المختلعات : ۱۱۷۸،ابن ماجة: کتاب الطلاق باب کراهیة الخلع للمراة: ۲۰۵۵،وهو صحیح)-

(۴) ابن ماجة: کتاب الطلاق باب کراهیة الخلع للمراة: ۲۰۵۵،وهو صحیح)-

(۵) ترمذی کتاب الطلاق باب ماجاء فی المختلعات :۱۱۷۶)-

صورت کښې دا جائز نه دی ②بلکه حضرت امام مالك رحمه الله فرمائی که ښځې ته تکلیف رسوی او ددې
په حق کښې کمې کوی چه دا مجبوره کړې شی او مال واپس راکړی نو ددې واپس کېدل واجب دی.③
حضرت امام شافعي رحمه الله فرمائی چه په حالت داختلاف کښې جائز ده نو په حالت د اتفاق کښې به په
طریقه اولی سره جائزوی.④بکر بن عبدالله وائی چه خلع بالکل منسوخ ده.څکه قران پاك کښې دی چه
﴿وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا﴾ یعنی که تاسو خپلو ښځیانوته یوخزانه هم ورکړې نوبیاهم دهغې
نه څه مه اخلئ.لیکن دا قول ضعیف او مردود دې.

دحبیبه بن سهل واقعه:- اوس دآیت شان نزول واورئی.موطا امام مالك کښې دی چه حبیبه بنت سهل
انصاریه دحضرت ثابت بن قیس بن شماس رضي الله عنه ښځه وه.یو ورځ حضرت نبی کریم ﷺ په تیاره کښې د
سحر مونځ دپاره اووتلو نووې کتل چه په دروازه کښې حبیبه ولاړه ده.حضرت نبی کریم ﷺ ترې تپوس
اوکړو چه څوك ئې ؟ نو وې وئیل چه څه حبیبه بنت سهل یم.حضرت نبی کریم ﷺ ترې تپوس اوکړو چه
څه خبره ده ؟ وې وئیل اې دالله رسوله ﷺ څه د ثابت په کور کښې نشم اوسیدلې.یا به هغه نه وی یا به
څه نه یم.حضرت نبی کریم ﷺ چه دا واوریدل نو خاموش شو.هرکله چه حضرت ثابت رضي الله عنه راغلو نو
حضرت نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چه ستابی بی څه وائی.حضرت حبیبه اووئیل چه اې دالله رسوله
ﷺ ! زما خاوند چه ماته څه راکړی دی هغه ټول ماسره دی.او څه ده ته واپس کول غواړم.حضرت نبی
کریم ﷺ ،ثابت رضي الله عنه ته اووئیل چه هر څه واخله،نو هغه واخستل او حضرت حبیبه رضي الله عنها آزاده شوه.(۱)

یو روایت کښې دی چه حضرت ثابت رضي الله عنه هغه وهلې وه او دې وهلو سره دهغې هډوکې مات شوې
وو.حضرت نبی کریم ﷺ چه کله هغه ته دا اوفرمائیل نو په هغه وخت کښې هغه تپوس اوکړو چه آیا څه
دا مال اخستې شم.حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه آو.وې فرمائیل یارسول الله دې ته دوه باغونه
ورکړې وو.دا ترې ماته واپس کړه.نو دمهرهغه دواړه باغونه واپس کړې شو او بیلتون راغلو.(۲)

یو روایت کښې دی چه حضرت حبیبه رضي الله عنها دا هم فرمائیلی وو چه څه دهغه په دینداری او اخلاقو کښې
عیب نه لټوم.لیکن په اسلام کښې کفرکول نه خوښوم.نو حضرت ثابت رضي الله عنه مال واخستلو او طلاق ئې
ورکړو.(۳)

بعضو روایتونو کښې دهغې نوم جمیله هم راغلې دې.(۴)بعضو روایتونوکښې داهم راغلی دی چه څه
غصه او غضب نشم برداشت کولې.یو روایت کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه واخله
خو زیات مه اخله.(۵)یو روایت کښې دی چه حضرت حبیبه رضي الله عنها فرمائیلی وو چه هغه په صورت کښې
هم څه ښه نه دې.(۶)اوبل روایت کښې دی چه دا دعبدالله بن ابی خور وه.او دا په اسلام کښې د ټولو نه
رومبې خلع ده.

یو روایت داهم بیان شوې دې چه یارسول الله ﷺ ! مایو ځل دخیمې پرده اوچته کړه نو اومې کتل چه
زما خاوند څو کسانو سره راروان دې او په هغه ټولو کښې دې تور او لنډی قدوالا بدصورته وو.د
حضرت نبی کریم ﷺ په دې فرمان چه دده باغ واپس کړه،حضرت حبیبه رضي الله عنها فرمائیلی وو چه یارسول
الله ﷺ که تاسو وائې نو څه نور څه ورکولو ته هم تیاره یم.او یو روایت کښې دی چه حضرت حبیبه رضي الله عنها

---

(۱) موطا امام مالک کتاب الطلاق باب ماجاء فی الخلع : ۳۱ ابوداود: ۲۲۲۷ ،وسنده صحیح نسائی: ۳۴۹۲)-
(۲) ابوداود کتاب اطلاق باب فی الخلع : ۲۲۲۸ ،وسنده حسن)-
(۳) صحیح بخاری کتاب الطلاق باب الخلع وکیف الطلاق فیه: ۵۲۷۳)-
(۴) صحیح بخاری کتاب الطلاق باب الخلع وکیف الطلاق فیه: ۵۲۷۷)-
(۵) ابن ماجة کتاب الطلاق باب المختلعة تاخذمااخذاعطاها: ۲۰۵۶ ،وهون صحیح)-
(۶) ابن ماجة کتاب الطلاق باب المختلعة تاخذمااخذاعطاها: ۲۰۵۶ ،وهون صحیح)-

دا هم ونیلی وو چه یارسول الله ﷺ! که دالله ﷻ ویره نه وې نو مابه دده په مخ توکلې وې.(۱)

په خلع کښې د مهر نه زیات اخستلو د جواز قول حکم:- ① دجمهورو مذهب خودادې که په خلع دښځې نه دهغه مال نه زیات هم واخلي چه کوم ئې ورکړې وي نو دا جائز دي.ځکه چه قران پاک ﴿فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ﴾ فرمائیلي دي.حضرت عمر فاروق ﷺ ته یوه ښځه راغله چه دخپل خاوندنه خفه وه. عمر فاروق ﷺ اوفرمائیل چه دا ښځه په داسې کور کښې قید کړه چې په هغې گندگي وي.بیا ئې دا دقید خانې نه راوبلله او ورته ئې اونیل چه څه حال دې ؟ هغې اوونیل چه په ماباندې دآرام شپې په ژوند کښې هم دا تیرې شوې.دوی دهغې خاوندته اوونیل چه دې ته خلع ورکړه اگر چه د غوږ د والئ بدله کښې وي.

یو روایت کښې دي چه هغه ئې درې ورخې هغه ځائې کښې قید کړې وه.یو بل روایت کښې دي که دا تاته خپل معمولي سامان هم درکړي نو دا پریږده.

د خلافت عثماني واقعه:- حضرت عثمان ﷺ فرمائي چه ددې تولو نه سوا هم خلع کیدیشي.ربیع بنت معوذ بن عفراء فرمائي چه زما خاوند به کله موجود وو نو بیا به ئې هم ماسره سلوك کښې کمې کولو اوکه چرته به لاړو نو بالکل به ئې محرومه کولم.یو ځل ورته ما په جنگ کښې اوونیل څه چه زما په ملکیت کښې دي هغه ټول واخله او ماته خلع راکړه.هغه اوونیل چه آو او بیا دا فیصله اوشوه.خو زما تره حضرت معاذ بن عفراء دا واقعه حضرت عثمان ﷺ ته اوکړه.حضرت عثمان ﷺ هم دا فیصله برقرار اوساتله او وې فرمائیل چه ددې د امعمولي سامان پریږده اونور هر څه واخله.نوددې (۲) واقعاتو دا مطلب دې چه دا دلیل دي په دې خبره باندې چه ښځې سره څه وي هغه هر څه ورکولې شي او خلع اخستې شي.او خاوند دخپل ورکړي شوی مال نه زیات اخستې شي او خلع ورکولې شي.حضرت ابن عمر ﷺ،حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه،حضرت مجاهد رحمه الله،حضرت عکرمه رحمه الله،حضرت ابراهیم نخعي رحمه الله،حضرت قبیصه بن ذویب رحمه الله،حضرت حسن بن صالح رحمه الله،اوحضرت عثمان ﷺ هم دا قول فرمائیلي دې.دحضرت امام مالك رحمه الله،حضرت لیث رحمه الله،حضرت امام شافعي رحمه الله،او ابوثور رحمه الله هم دا مذهب دې.ابن جریر رحمه الله هم داسند خوښوي.

② اود اصحاب حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله هم دا مذهب دې که ضرر او قصور د ښځې طرفنه وي نو خاوندلره جائز دي چه ده څه ورکړي وي هغه واپس واخلي او ددې نه زیات اخستل جائز نه دي.خو که زیات واخلي نو بیا هم د قضا په وخت کښې جائز دي.اوکه دخاوند دخپل طرفنه زیاتې وي نو بیا هیڅ هم اخستل جائز نه دي.د سعید بن مسیب رحمه الله،عطاء عمرو بن شعیب رحمه الله،زهري رحمه الله،طاؤس رحمه الله،حسن رحمه الله،شعبي رحمه الله،حمادبن ابوسلیمان رحمه الله او ربیع بن انس رحمه الله نه هم دا مذهب منقول دې.معمر رحمه الله او حاکم رحمه الله وائي چه دحضرت علي ﷺ هم دا فیصله ده.د اوزاعي رحمه الله بیان دې چه د قاضیانو هم دا فیصله ده چه هغوئ د ورکړي شوی مال نه زیات اخستل ښه نه گنړي.ددوی دمذهب دلیل هغه حدیث هم دې چه کوم پورته بیان شو.اوپه هغې کښې دي چه خپل باغ واخله او ددې نه زیات مه اخله.مسند عبد بن حمید کښې هم یو مرفوع حدیث دې چه حضرت نبي کریم ﷺ خلع اخستونکې ښځې نه دخپل (مال نه) زیات اخستلو لره مکروه کړي دي.(۳)

او په دې صورت کښې چه څه فدیه هغه ورکړي،دا لفظ په قران پاك کښې هم دې نو ددې معنی به دا وي چه د ورکړې شوی (مال) نه څه ورکړي ځکه چه ددې نه مخکې دا فرمان موجود دې چه تاسو دوی

---

(۱) ابن ماجة كتاب الطلاق باب المختلعة تاخذمااخذاعطاها: ۲۰۵۷)-

(۲) صحیح بخاری کتاب الطلاق باب الخلع وکیف الطلاق قبل حدیث: ۵۲۷۳)-

(۳) عبد بن حمید وسنده)-

ته څه ورکړی دی هغې نه څه مه اخلئ.الخ.دربیع په قرات کښې د (به) نه پس د (منه) لفظ هم دې.

په خلع کښې د مهر نه زیات څه اخستلو حکم

مسلک حنفي:- د احنافو یعنی امام ابوحنیفه ابویوسف محمد او زفر رحمهم الله په نیز که زیاتي د ښځې وی نو د خاوند دپاره د هغې دمهر نه زیات واپس اخستل جائز دی خو که زیاتي د سړی د طرفه وی نو بیا دده دپاره د مهر نه زیات څیز واپس اخستل جائز نه دی خو که وائې اخستل نو قضاء بیا هم جائز دې (احکام القرآن للجصاص (۱۱/۵۳۵) شاه فیصل غفرله)-

قوله تعالى:- تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا ۚ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللّٰهِ فَأُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُونَ :: بیا فرمائی چه دا دالله ﷻ حدود دی، ددې نه تجاوز مه کوئی اوچه څوك تجاوز کوی نوهغه به ګناهګار وی

خلع طلاق فسخ ده:- خلع بعضې حضرات په طلاق کښې نه شمیری.هغوئ فرمائی که یو سړی خپلې ښځې ته دوه طلاقه ورکړی وی، بیا ئې دې ښځې سره خلع کړې وه نو که خاوند غواړی نو دې سره بیا نکاح کولې شي،او ددې باندې دلیل دا آیت دې.دا قول د حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه دې. عکرمه رحمه الله هم فرمائی چه دا طلاق نه دې.اوګورئې اول آخر د طلاق ذکر دې،اول د دوو طلاقو او بیا په آخر کښې د دریم طلاق او په مینځ کښې د خلع ذکر دې.

نومعلوم شو چه خلع طلاق نه دې بلکه فسخ ده.دحضرت عثمان رضی الله عنه،حضرت ابن عمر رضی الله عنه،حضرت طاؤس رحمه الله،حضرت عکرمه رحمه الله،حضرت امام احمدبن حنبل رحمه الله،حضرت اسحاق بن راهویه رحمه الله، حضرت ابوثور رحمه الله،حضرت داود ظاهری رحمه الله هم دا مذهب دې.د حضرت امام شافعی رحمه الله هم زوړ مذهب دادې.او د آیت ظاهری الفاظ هم دادی.

خلع طلاق بائن دې:- بعضې نور بزرګان فرمائی چه خلع طلاق بائن دې.او که دیو نه زیاتو نیت وی نو هغه هم معتبر دې.یو روایت کښې دی چه ام بکر اسلمیه خپل خاوند عبدالله بن خالد نه خلع واخستله ،او حضرت عثمان رضی الله عنه ده ته دیو طلاق فتوی ورکړې وه،او ورسره ئې فرمائیلی وو که څه سامان دې اخستې وی نو هغه به هم وی لیکن دا ضعیف اثر دې،والله اعلم.

دحضرت عمرفاروق رضی الله عنه،حضرت علی رضی الله عنه،حضرت ابن مسعود رضی الله عنه،حضرت ابن عمر رضی الله عنه،حضرت سعیدبن مسیب رحمه الله،حضرت حسن رحمه الله،حضرت عطاء رحمه الله،حضرت شریح رحمه الله،حضرت شعبی رحمه الله، حضرت ابراهیم رحمه الله،حضرت جابر بن زید رحمه الله،حضرت مالك رحمه الله،حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله،او ددوی ملګری حضرت ثوری رحمه الله،حضرت اوزاعی رحمه الله،او ابوعثمان بتی رحمه الله هم دا قول دې چه خلع طلاق دې.د حضرت امام شافعی رحمه الله نوې قول هم دادې.خو حنفیه وائی که ددوو طلاقونو نیت خلع کولو والا دې.نو دوه به وی.اګر چه څه لفظ اونه وائې.او که مطلق خلع وی نو یو طلاق بائن به وی.که ددرېو نیت وی نو درې به وی،د حضرت امام شافعی رحمه الله یو بل قول هم دې چه که د طلاق لفظ نه وی او نه بل څه دلیل یا شهادت نو بالکل هیڅ نشته دې.

خلع طلاق دې

مسلک حنفي:- دامام ابوحنیفه رحمه الله په نیز باندې خلع طلاق دې لکه څنګه چه فاضل مفسر رحمه الله فرمائیلی دی (تفسیر مظهری (۱۱/۳۴۲))۔

د خلع عدت درې حیضه دی :- ①دحضرت امام ابوحنیفه رحمه الله،حضرت امام شافعی رحمه الله،حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله،حضرت اسحاق بن راهویه رحمه الله مسلك دادې چه دخلع عدت د طلاق عدت دې.د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه،حضرت علی رضی الله عنه،حضرت ابن مسعود رضی الله عنه او حضرت سعید بن مسیب رحمه الله،حضرت سلیمان بن یسار رحمه الله،حضرت عروه رحمه الله،حضرت سالم رحمه الله،حضرت عمربن عبدالعزیز رحمه الله،ابن شهاب رحمه الله،حضرت حسن رحمه الله،حضرت شعبی رحمه الله،حضرت ابراهیم رحمه الله،حضرت نخعي

رحمه الله، حضرت ابوعیاض رحمه الله، حضرت فلاس بن عمرو رحمه الله، حضرت سفیان ثوری رحمه الله، حضرت اوزاعی رحمه الله، حضرت لیث بن سعد رحمه الله او ابوعبیده رحمه الله هم دا فرمان دي. امام ترمذی رحمه الله فرمائی چه اکثر اهل علم دې طرفته تلی دی. هغوئ وائی چه چونکه طلاق دې نو ددې عدت هم د طلاق پشان دې.

د خلع عدت حیض دې:- ② دویم قول دا دې چه صرف دیو حیض غدث به ددې وی. حضرت عثمان ؓ هم دا فیصله کړې وه. اګر چه حضرت ابن عمر ؓ د دریو حیضونو فتوی ورکوله. لیکن ورسره ئې فرمائیلی وو چه حضرت عثمان ؓ مونږ نه بهتر دې اوځمونږ نه زیات لوئې عالم دی. او ابن عمر ؓ نه دیو حیض عدت هم مروی دې. حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه، حضرت عکرمه رحمه الله، حضرت ابان بن عثمان رحمه الله، او ټول هغه خلق چه دکومو نومونه پورته ذکر شوی دی چه خلع ته فسخ وائی ضروری دی چه ددې ټولو قول هم داوی. د ابوداود او ترمذی په حدیث کښې دی چه ربیع بنت معوذ ته هم د خلع نه پس دیو حیض تیرولو فرمان حضرت نبی کریم ﷺ ورکړې وو.[1] حضرت عثمان ؓ خلع والا ښځې ته فرمائیلی وو چه تاباندې هیڅ عدت نشته دې. خو که نزدې زمانه کښې خاوند سره یو ځائې شوې ئې نو یو حیض راتلو پورې هغه سره اوسه. مریم مغالیه باره کښې حضرت نبی کریم ﷺ چه کومه فیصله کړې وه د هغې تابعداری حضرت امیر المومنین اوکړه.[2]

مسلک حنفي:- د مختلعه عدت د هغه مطلقې پشان دې د چا عدت چې درې حیضه وی که دا ښځه د ذوات الحیض نه وی (احکام القران للعثمانی ۲/ ۱۱۲/ ۴۹۹).

مخلوعه ښځې ته د رجوع کولو حکم :- ① دجمهور علماء کرامو او د څلورو وارو امامانو په نیز خلع والا ښځې ته درجوع حق خاوند ته نه دې حاصل، ځکه چه دې خاوند ته مال ورکړې وو او خپل ځان ئې آزاد کړې وو. ② د عبدالله ابن ابی اوفی رحمه الله، ماهان حنفی رحمه الله، سعید رحمه الله او زهری رحمه الله قول دې که هغه د مهر مال واپس اخستې وی او واپس ئې کړی، نو د رجوع حق حاصل دې. بغیر د ښځې د رضا نه هم رجوع کولی شی. ③ سفیان ثوری رحمه الله فرمائی که خلع کښې دطلاق لفظ نه وو، نو صرف جدائی ده او د رجوع کولو حق نشته دې. او که د طلاق نوم ئې اخستې وی نو بې شکه هغه د رجوع پوره پوره حقدار دې. داود ظاهری رحمه الله هم دا فرمائی. خو په دې خبره باندې دټولو اتفاق دې که دواړه رضامند وی نونوې نکاح عدت کښې دننه دننه کولې ④ ابن عبدالبر رحمه الله دیو فرقې یو قول دا هم روایت کوی چه د عدت دوران کښې چه څنګه دې سره بل څوك نکاح نشی کولې هم داشان خلع ورکوونکې خاوند هم نشی کولې. لیکن دا قول شاذ اومردود دې.

په عدت کښې د دویم طلاق واقع کیدو حکم:- په دې ښځه باندې عدت کښې دننه دننه دویم طلاق هم واقع کیدیشی یا نه. په دې کښې دعلماء کرام درې اقوال دی. ① یو دا چه نه ځکه چه هغه ښځه دخپل نفس مالکه ده. او دې خاوند نه بیله شوې ده. د حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه، حضرت ابن زبیر ؓ، حضرت عکرمه رحمه الله، حضرت جابر بن زید رحمه الله، حضرت حسن بصری رحمه الله، حضرت امام شافعی رحمه الله، حضرت احمد رحمه الله، حضرت اسحاق رحمه الله، حضرت ابوثور رحمه الله هم دا قول دې. ② دویم قول د حضرت امام مالك رحمه الله دې که خلعې ورکولو سره چپ پاتې نشو نو بلکه طلاق ئې هم ورکړو نو دا به واقع شی. ګنی نه. ددې تائید د هغې قول نه کیږی کوم چې د حضرت عثمان ؓ نه مروی دې. ③ دریم قول دا دې چه عدت کښې به طلاق واقع کیږی. د حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله اصحاب حضرت ثوری رحمه الله، حضرت اوزاعی رحمه الله، حضرت سعید بن مسیب رحمه الله، حضرت شریح رحمه الله، حضرت طاؤس

---

[1] ابوداود کتاب الطلاق باب فی الخلع : ۲۲۲۹، وسنده حسن ترمذی: ۱۱۸۵)-

[2] نسائی کتاب الطلاق باب عدة المختلعة : ۳۵۲۸، ابن ماجة: ۲۰۵۸، وسنده حسن)-

، حضرت ابراهیم او زهری رحمه الله، حضرت حاکم رحمه الله، حضرت حکم رحمه الله، حضرت حماد رحمه الله نه هم دا قول منقول دې. حضرت ابن مسعود رضي الله عنه او ابوالدرداء رضي الله عنه نه هم دا مروي دی لیکن ثابت نه دی.
بیا فرمائی چه دا د الله ﷻ حدونه دی الخ. صحیح حدیث کښې دی چه د الله ﷻ حدونو نه مخکې مه ځئ، فرائض مه ضائع کوئی، دمحارمو بې حرمتی مه کوئی، چه دکوم څیزونو شریعت کښې ذکر نشته دې تاسو هم په هغې باندې خاموش شئ ځکه چه الله ﷻ دهیرې نه پاك دې.[1] دې آیت نه د هغه خلقو استدلال دې چه وائی چه درې طلاق په یو ځائې ورکول حرام دی. د مالکیه او ددوی دموافقینو هم دا مذهب دې. ددوی په نیز سنت طریقه هم داده چه طلاق دې یو یو ورکړې شی. ځکه چه ﴿اَلطَّلَاقُ مَرَّتٰنِ﴾ ونیلې شوی دی.

قوله تعالى:- تِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ فَلَا تَعْتَدُوْهَا

دالله د حدود نه د تجاوز کولو حرمت:- بیا فرمائی چه داحدونه دی دالله ﷻ ددې حدونو نه تجاوز مه کوئی. ددې تقویت ددې حدیث نه هم شوې دې چه کوم په سنن نسائی کښې دې چه حضرت نبی کریم ﷺ ته یو ځل دا معلومه شوه چه یو سړی خپلې ښځې ته درې طلاق په یو ځائې ورکړې دی. حضرت نبی کریم ﷺ ډیر په غصه شو او اودریدلو او وې فرمائیل چه زما په موجودګۍ کښې به د الله ﷻ کتاب سره ټوقې کولې شی. تر دې چه یو سړې اودریدواو وې ونیل که حضرت نبی کریم ﷺ اجازت اوکړی نو زه به هغه سړې قتل کړم.[2] خو ددې روایت سند انقطاع دې.

قوله تعالى:- فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهٗ مِنْۢ بَعْدُ حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهٗ

دطلاق مغلظ:- بیا ارشاد دې چه کله یو سړې خپلې ښځې ته د دوه طلاقو ورکولو نه پس دریم طلاق هم ورکړې. نو هغه به په ده باندې حرامه شی. تر دې چه بل خاوند سره باقاعده نکاح اوکړی، هم بستری اوکړی، بیا هغه مړشی یا طلاق ورکړی. نو که بغیر د نکاح نه لکه وینځه ئې جوړه کړی او وطی ورسره اوکړی نو دابه هم د مخکې خاوند دپاره حلاله نه وی. دا شان اګر که باقاعده نکاح شوې وی اودې دویم خاوند ورسره مجامعت نه وی کړې نو بیا هم ړومبی خاوند دپاره حلاله نه ده.

سعید بن مسیب ته د یوقول نسبت:- اکثرو فقهاء کښې مشهور دی چه حضرت سعید بن مسیب رحمه الله، مجرد عقد ته حلال وائی اګر چه یوځائې شوی نه وی. خو دا خبره د هغویٔ نه ثابته نه ده. یو حدیث کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ نه سوال اوشو چه یو سړې یو ښځې سره نکاح کوی او د دخول نه مخکې طلاق بته ورته ورکوی، او هغه بله نکاح کوی او هغه ورته هم د دخول نه مخکې طلاق ورکوی، نو آیا دا په ړومبې خاوند باندې حلاله ده. حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه نه بلکه تر څو چه هغه ددې نه او دې دهغې خوند وانخلی. (مسنداحمد، ابن ماجه وغیره).[3] ددې روایت راوی حضرت ابن عمر رضي الله عنه نه پخپله حضرت امام سعید بن مسیب رحمه الله دې. نودا څنګه ممکن ده چه هغه دې روایت هم کوی او بیا دې مخالفت هم کوی. او بیا بلادلیل هم.
یو روایت کښې دی ښځه رخصت شی لاړه شی او یو مکان کښې ښځه خاوندیوځائې شی، پرده واچوی لیکن صحبت اونه کړی نوبیا هم دا حکم دې.[4] پخپله ددوی په زمانه کښې هم دا شان واقعه شوې وه. ددوی نه تپوس اوشو خو دوی ورته د ړومبی خاوند اجازت ورنکړو. (بخاری و مسلم).[5]

---

[1] الحاكم فى المستدرک: ٤/١١٥-
[2] نسائی کتاب الطلاق باب الثلاث المجموعة وما فيه من التغليظ : ٣٤٣،وسنده حسن-
[3] احمد : ٢/٨٥،كتاب الطلاق باب احلال المطلقة ثلاثا: ٣٤٤٣،ابن ماجة : ١٩٣٣،وهو صحيح-
[4] احمد : ٢/٨٥،كتاب الطلاق باب احلال المطلقة ثلاثا: ٣٤٤٣،ابن ماجة : ١٩٣٣،وهو صحيح-
[5] صحيح بخارى كتاب الطلاق باب من جوز الطلاق الثلاث : ٥٦٠،صحيح مسلم: ١٤٣٣-

یو روایت کښې دی چه د حضرت رفاعه قرظی رحمه الله بی بی صاحبه تمیمه بنت وهب ته چه دریم او اخری طلاق ورکړو نو ددوې نکاح حضرت عبدالرحمان بن زبیر رضی الله عنه سره اوشوه لیکن دا دوباره شکایت سره دحضرت نبی ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه او وې وئیل چه هغه دښځې په معیار پوره نه دې ماته اجازت راکړنی چه څه خپل ړومبی خاوند کره لاړه شم.حضرت نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چه دانشی کیدلې تر څو چه ستا نکاح بل خاوند سره اونشی.اوهغه سره مجامعت اونشی.([1]) ددې احادیثو ډیر سندونه دی او مختلفو الفاظو سره مروی دی.

فصل:

د دویم خاوند سره د نکاح شرعی طریقه:- دا یادساتل پکار دی.چه د دویم خاوندنه مقصد دادې چه پخپله هغه سره رغبت وی او هغه همیشه دښځې ساتلو خواهش مند وی.ځکه چه دنکاح مقصد هم دادې.دانه چه مخکې خاوند دپاره صرف حلاله شی او بس.

دتحلیل جماع به شرعی طریقې سره وی:- بلکه حضرت امام مالك رحمه الله فرمائی چه دا شرط دې چه دا مجامعت هم مباح او جائز طریقې سره وی لکه ښځه روژه داره نه وی،د احرام حالت کښې نه وی ،د اعتکاف حالت کښې نه وی،دحیض یا نفاس حالت کښې نه وی.دا شان خاوند هم روژه دار نه وی، محرم یا معتکف نه وی،که په طرفینو کښې یوکښې هم دې حالت کښې وی اوبیاوطی هم اوشی،بیا هم ړومبی خاوند باندې حلاله به نه وی.داشان که دویم خاوند ذمی وی نو بیا به هم ړومبی خاوند دپاره حلاله نه وی.ځکه چه د امام مالك صاحب رحمه الله په نزد دکافرو په خپلو کښې نکاح باطل ده.

د تحلیل په جماع کښې د انزال شرط:- امام بصری رحمه الله خو دا شرط هم لګوی چه انزال هم وی ځکه چه د حضرت نبی کریم ﷺ الفاظو نه په ظاهره کښې دا معلومیږی چه ترکومې پورې هغه ستا نه اوته دهغې نه مزه وانخلې او که هم دا حدیث ددې پیش نظر وی نو پکار دی چه دښځې طرفنه هم دا شرط معتبر وی لیکن دحدیث لفظ ﴿عسیلة﴾ نه منی مراد نه ده دا یاد ساتئی ځکه چه مسند احمد او نسائی کښې حدیث دې چه عیسله نه مراد جماع ده.([2])که د دویم خاوند اراده ددې نکاح نه دا وی چه دابښځه دړومبی خاوند دپاره حلاله شی نو دداسې خلقومذمت بلکه ددې د ملعون کیدو تصریح په حدیثو کښې راغلې ده.

په حلاله کونکی باندې لعنت:- مسند احمد کښې دی چه بدن کښې ستنې سره رانجه لګول،اونورو لره داسې کولو والا ښځې او ویښته یو ځائې کولو والا ښځو باندې لعنت وئیلې شوې دې.حلاله کولو والا اوچه دچا دپاره چه حلاله کوی،په هغوئ هم دالله ﷻ غصه.سودخور او سود ورکولو والا هم لعنتی دی.([3])امام ترمذی رحمه الله فرمائی چه دصحابه کرامو رضی الله عنهم هم دا عمل دې.حضرت عمر فاروق رضی الله عنه،حضرت عثمان رضی الله عنه،حضرت ابن عمر رضی الله عنه نه هم دا مذهب مروی دی.تابعین فقهاء هم دا وائی.علی ابن مسعود رضی الله عنه او حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه هم دا فرمان کوی.

لعنتی خلق:- او یو روایت کښې دی چه د سودګواهی ورکولو والو او ددې دلیکلو والو باندې هم لعنت دې.زکوة نه ورکونکی او په اخستو کښې زیاتی کولو واله باندې دالله ﷻ لعنت دې.هجرت نه پس

---

[1] ، داروایت چه دې کښې د رفاعه د بی بی صراحت دې،دا امام مالک موطا کتاب النکاح،باب النکاح المحلل وما اشبهه : ۱۷ کښې ذکر کړې دې وهو صحیح،یاد ساتئ رو وایت کښې دی حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم حاضریدو والا حضرت رفاعه پخپله دې ددهٔ بی بی نه لکه څنګه چه صحیح مسلم کښې دی : ۱۴۳۳)-

[2] ، احمد: ۶۲/۶)-

[3] ، احمد : ۴۴۸/۱ کتاب النکاح باب ماجاء فی المحلل والمحلل له: ۱۱۱۹،نسائی: ۳۴۴۵)-

واپس کیدو والو دپاره هم غضب دې.نوحه کول هم ممنوع دی.([1])یو حدیث کښې دی چه څه تاسو ته اووایم چه قرض اخستونکې سنډا څنګه دې.خلقواووئیل چه آو.وې فرمائیل چه څوك حلاله کوی یعنی طلاق والا ښځې سره ددې وجې نکاح اوکړی چه هغه د مخکې خاوند دپاره حلاله شی نو په ده باندې دالله ﷻ لعنت دې.او چه څوك دخپل ځان دپاره داسې اوکړی هغه هم ملعون دې.(ابن ماجه).([2]) یو روایت کښې دی چه دداسې نکاح په حقله د حضرت نبی کریم ﷺ نه تپوس اوشو نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دا خو هډو نکاح نه ده چه په دې کښې مقصود یو وی او ظاهر بل څه وی.چه په هغې کښې دالله ﷻ کتاب سره ټوقې شوې وی.نکاح صرف هغه ده چه رغبت سره وی.([3]) مستدرک حاکم کښې دی چې یو سړی عبدالله بن عمر ؓ ته سوال اوکړو چې یو سړی خپلې ښځې ته درې طلاقه ورکړل.دې نه ددهٔ رور دې ښځې سره په دې نیت نکاح اوکړه چې دا ځما رور دپاره حلاله شی نو آیا دا نکاح ده دوئ اوفرمائیل چې بالکل نه.مونږ خو به دې ته د نبی کریم ﷺ زمانه زنا وئیله.نکاح هغه ده چې په هغې کښې رغبت وی.د دې حدیث دې روستنئ جملې دا موقوف کړې دې اګرچې په حکم کښې مرفوع کړې دې.بلکه یو روایت کښې دی چه امیر المومنین حضرت عمرفاروق ؓ اوفرمائیل که څوك داسې کوی یا بل چاباندې ئې کوی نو څه دواړو باندې د زنا حد لګوم.یعنی هغوئ به رجم کوم.([4]) خلیفه حضرت عثمان ؓ هم داسې نکاح کښې تفریق اوکړو.داشان حضرت علی ؓ او حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه وغیره ډیرو صحابه کرام ؓ نه هم دا مروی دی.

قوله تعالی:- فَاِنۡ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡهِمَاۤ اَنۡ يَّتَرَاجَعَاۤ اِنۡ ظَنَّاۤ اَنۡ يُّقِيۡمَا حُدُوۡدَ اللّٰهِ ‌ؕ

بیا فرمان دې که دویم خاوند دنکاح او وطی کولو نه پس طلاق ورکړی نو رومبی خاوند سره ددې ښځې په نکاح کولو کښې هیڅ ګناه نشته دې.خو چه دا ښه طریقې سره وخت تیروی.او دا دې وی چه هغه دویمه نکاح صرف نکاح دهوکه اومکروفریب نه وو.بلکه حقیقت وو.دا دی د الله ﷻ شرعی احکام چه د عالمانو دپاره الله ﷻ واضح کړی دی.

د یو طلاق نه پس عدت ختمیدل او بل سره نکاح کول:- امامان په دې کښې اختلاف لری چه یو سړی خپلې ښځې ته دوه یا یو طلاق ورکړو اوبیا ئې هم پریږدی،تردې چه هغې باندې عدت تیرشو.بیا دې بل سره نکاح اوکړه.او هغه سره ئې هم بستری اوکړه،اوبیا ورته هغه هم ورته هم طلاق ورکړو اود دې عدت ختم شو،بیا ئې هغه رومبی خاوندسره نکاح اوکړه نو آیاهغه ته به دریو کښې چه کوم طلاقونه یعنی یو یادوه باقی وو صرف د هغې اختیار به وی او که رومبی درې طلاقونه به د شمیر نه ساقط شی.او ده ته به دوباره د دریو طلاقو حق حاصل وی.رومبې مذهب دحضرت امام مالك رحمه الله،حضرت امام شافعی رحمه الله او حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله او د صحابه کرامو ؓ یو جماعت دې او دویم مذهب دحضرت امام ابوحنیفه رحمه الله،اوددوی دملګرو دې.اوددوی دلیل دادې چه کله دریم طلاق په شمیر کښې رانغلو نو رومبې او دویم به څنګه راشی.والله أعلم.

په طلاق رجعی کښې زوج ثانی سره د نکاح نه پس زوج اول د څو طلاقو مالک دې؟

مسلک حنفی:- په ذیر بحث مسئله کښې د امام ابوحنیفه او ابویوسف رحمهما الله په نیز زوج اول چه دوباره نکاح اوکړی نو دې د درې طلاقو مالک شو او امام محمد رحمه الله فرمائی چه په اوله چې ورسره د څو طلاقو اختیار باقی پاتې شوې وو صرف هغه به باقی وی مثلاً که په اوله نکاح کښې ئې

---

[1]) نسائی کتاب الزینة: باب الموتشمات......:٥١٠٥)-

[2]) ابن ماجة کتاب النکاح باب المحلل والمحلل له : ١٩٣٦،وهو حسن)-

[3]) الحاکم : ١٩٩/٢ وسنده صحیح)-

[4]) الطبری: ٥٩٨/٤)-

دوه طلاقه ورکړي وو نو اوس به ورسره صرف یو طلاق وی اوکه په اوله نکاح کښې ئې یو طلاق ورکړي وو نو اوس به ورسره دوه طلاقه وی (التفسیر المظهری ۱/۳۴۷)۔

وَإِذَا	طَلَّقْتُمُ	النِّسَاءَ	فَبَلَغْنَ	أَجَلَهُنَّ	فَأَمْسِكُوهُنَّ	بِمَعْرُوفٍ
او کله چې	طلاق ورکړئ تاسو	ښځوته	او نزدې شوې هغوئ	نیتې دعدت خپل نه	نو یا اوساتئ هغوئ	په ښه طریقې سره

بیانوی او هر کله چې تاسو ښځوته طلاق ورکړئ او هغوئ خپلې نیتې ته نزدې شی انو یا خونې په روغ نیت ایسارې کړئ

أَوْ سَرِّحُوهُنَّ	بِمَعْرُوفٍ	وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ	ضِرَارًا	لِتَعْتَدُوا	وَمَن
یا پریږدئ هغوئ	په ښه طریقې سره	او مه ساتئ هغوئ	دپاره دضرر رسولو	چې زیاتې اوکړئ	او هغه څوک

اویائې په ښه طریقه رخصت کړئ ادتنګولو دپاره ئې مه ایساروئ ادا ظلم دې ا او څوک چې

يَفْعَلْ	ذَٰلِكَ	فَقَدْ	ظَلَمَ	نَفْسَهُ ۚ	وَلَا تَتَّخِذُوا	آيَاتِ اللَّهِ	هُزُوًا ۚ
چې کوی	داسې کار	په حقیقت کښې	هغه ظلم اوکړو	په خپل ځان	او مه نیسئ	آیتونه دالله	په ټوقو سره

داسې کار اوکړی ا هغه پخپل ځان ظلم اوکړل ا..................او دالله پاک دآیتونو نه لوبې مه جوړوئ

وَاذْكُرُوا	نِعْمَتَ اللَّهِ	عَلَيْكُمْ	وَمَا	أَنزَلَ	عَلَيْكُمْ
او یاد کړئ	نعمت دالله	چې کړې ئې دې په تاسو باند	او هغه	چې نازل کړې دې الله	په تاسو باند

اوپه تاسو چه دالله پاک کوم نعمتونه دی هغه یادساتئ ا او څه چه ئې په تاسو د کتاب او حکمت نه نازل

مِّنَ الْكِتَابِ	وَالْحِكْمَةِ	يَعِظُكُم	بِهِ ۚ	وَاتَّقُوا اللَّهَ	وَاعْلَمُوا
چه کتاب	او حکمت دې	نصیحت کوی هغه تاسو ته	په هغې سره	او اوېرېږئ دالله نه	او پوهه شئ

کړې دی په هغې سره تاسو ته نصیحت کوی ا..................او الله پاک نه ویره کوئ او خبر شئ چې

أَنَّ اللَّهَ	بِكُلِّ شَيْءٍ	عَلِيمٌ ﴿٢٣١﴾
چې بیشکه الله	په هر څیز	خبر دې

الله پاک په هر څۀ پوهه دې ا

قوله تعالی:- وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ

په طلاق ورکولو کښې ښه طریقه اختیار کړئ:- سړو ته حکم دې چه کله هغوئ خپلو بیبیانوته طلاق ورکوی نوچه په کومو طلاقونو کښې هغوئ ته دواپس کیدو حق حاصل وی او عدت نزدې وی نو یا خودې ښه طریقې سره واپس کړی یعنی رجعت باندې دې ګواه مقرر کړی او ښه طریقې سره دې د اوسولونیت اوکړی او یا دې هغوئ ښه طریقې سره پریږدی.اوعدت ختمیدو نه پس دې دخپل ځانې نه بغیرد دښمنئ او جنګک نه اوباسی.د جاهلیت دا دستور اسلام ختم کړوچه کوم په هغوئ کښې وو چه طلاق به ئې ورکړو او عدت ختمیدو ته نزدې به ئې بیا رجوع اوکړه،بیابه ئې طلاق ورکړو اوبیا به ئې رجوع اوکړه.اوداشان به ئې ښځه همیشه دپاره تکلیف کښې ساتله چه نه په نکاح کښې پاتې وه اونه او کونده وه.نوالله ﷻ ددې نه ئې منع اوفرمائیل او وې فرمائیل چه داسې کولووالا ظالم دې.

قوله تعالی:- وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا

دالله ﷻ په ایاتونو پورې د ټوقو ممانعت:- بیا ئې فرمائی چه د الله ﷻ آیتونه مذاق مه جوړوئ.یوځل حضرت نبی کریم ﷺ داشعر قبیلې نه خفه شو نو حضرت ابوموسی اشعری ﷺ راغلو او د خفګان تپوس

نې اوکړو.حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه داخلق ولې دا وائی چه ما طلاق ورکړواوما رجوع اوکړه. یاد ساته د مسلمانانو دا طلاقونه نه دی،ښځو ته د عدت مطابق طلاقونه ورکونی.(۱) اودا مطلب هم اخستې شوې دې چه دا هغه سړې دې چه ښځې ته د ضرر رسولو دپاره طلاق ورکړی اوهغې عدت اوږدولو دپاره رجوع کوی.(۲) دا هم ونیلې شوی دی چه دا هغه سړې دې چه هغه طلاق ورکړی او بیا نې آزاده کړی یا نکاح اوکړی.بیا اووائی چه ما خودا په ټوقو ټوقو کښې اوکړل.نوداسې صورت کښې به په حقیقت کښې دا واقع کیږی.

حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه یو سړی خپلې ښځې ته طلاق ورکړو بیائې اووئیل چه ما خو ټوقې کولې.نو په دې باندې دا آیت نازل شو او حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دا طلاق اوشو.(ابن مردویه).حضرت حسن بصری رحمه الله فرمائی چه خلقو به طلاق ورکولو او ښځې به نې آزادولې او نکاح بهٔ ئې کوله او بیا ئې وئیل چې دا مونږ هسې زړه خوشحالولو دپاره اوکړل نو په دې دا آیت مبارک نازل شو او نبی ﷺ اوفرمائیل چه څوک طلاق ورکړی یا غلان آزاد کړی یا نکاح اوکړی یا بل چالره نکاح اوکړی که پخه نکاح وی اوکه هسې په ټوقول ټوقو کښې وی نو داټول اوشو (ابن ابی حاتم).دا حدیث مرسل اوموقوف ډیرو سندونوسره مروی دې.

د درې څیزونو ټوقې هم حقیقت دې:- ابوداود ،ترمذی،ابن ماجه کښې داحدیث دې چه درې څیزونه داسې دی که هغه پخې ارادې سره وی یا ټوقو ټوقو کښې وی نودرې واړه به ثابت وی،① نکاح ② طلاق ③ رجعت.ترمذی رحمه الله دې ته غریب حسن وائی.

قوله تعالی:- وَّاذْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَمَآ اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِّنَ الْكِتٰبِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهٖ

دالله د نعمت یادولو حکم:-بیافرمائی چې دالله ﷻ نعمت یادکړئی چه هغه رسول اولیږلو،هدایت او دلیلونه ئې نازل کړل اوکتاب اوسنت ئې اوخودلو،حکم ئې هم اوکړو اومنع ئې هم اوکړه.وغیره وغیره .چه څه کارونه کوئی او د څه نه منع شئ هریو کښې د الله ﷻ نه ویریږئی او پوهه شئ چه الله ﷻ هر پټ او هر ښکاره ښه پیژنی.

وَاِذَا	طَلَّقْتُمُ	النِّسَآءَ	فَبَلَغْنَ	
او کله چې	طلاق ورکړو تاسو	ښځوله	اواورسیږی هغوئ	
اوهر کله چې تاسو ښځوته طلاق ورکړئ اوهغوئ خپله نیته ،عدت پوره کړی				
اَجَلَهُنَّ	فَلَا تَعْضُلُوْهُنَّ	اَنْ يَّنْكِحْنَ	اَزْوَاجَهُنَّ	اِذَا
مودې خپلې ته	نو مهٔ منع کوئ هغوئ	چې نکاح اوکړی	خاوندانوخپلو سره	کله چې
نودخپلو (اولنو) خاوندانوسره دنکاح کولو نه ئې مه منع کوئی.........کله چې				
تَرَاضَوْا	بَيْنَهُمْ	بِالْمَعْرُوْفِ ؕ ذٰلِكَ	يُوْعَظُ	بِهٖ	مَنْ
هغوئ خوښ وی	په خپل منځ کښې	په ښکلې طریقه	دا حکم	نصیحت کیدې شی	په دې سره	هغه چاته
هغوئ د رواج مطابق خپلو کښې راضی وی په دې خبروستاسونه هغه چاته نصیحت کولی شی چې هغه						

۱) الطبری: ۱٤/۵)-
۲) الطبری: ۱۸/۵)-

كَانَ	مِنْكُمْ	يُؤْمِنُ	بِاللّٰهِ	وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ	ذٰلِكُمْ
چي وي	ستاسونه	چي ايمان راوړي	په الله باند	او په ورځ دآخرت باند	دې داحکم تاسو ته

په الله پاک اوپه ورځ د آخرت ايمان ساتي ۔..........او داستاسو دپاره

اَزْكٰى	لَكُمْ	وَاَطْهَرُ	وَاللّٰهُ	يَعْلَمُ	وَاَنْتُمْ	لَا تَعْلَمُوْنَ
چه زيات غوره دې	ستاسو دپاره	او زيات پاک	اوالله	پو هيږي	او تاسو	نه پو هيږئ

ډيره غوره اوپاکيزه طريقه ده۔ اوالله پاک په هرڅۀ ښه پوهيږي اوتاسو نه پوهيږئي ۔

قوله تعالى:- وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوْهُنَّ اَنْ يَّنْكِحْنَ اَزْوَاجَهُنَّ اِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوْفِ

د ولي نه بغير د نکاح کولو حکم:- په دې آيت کښې دښځو د ولي او وارثانود دې خبرې نه ممانعت دې چه کله يوه ښځه طلاقه شي اوعدت ئې هم تير شي او بيا ښځه خاوند خپلو کښې رضامند وي او نکاح کول غواړي نوهغوئ مه منع کوئي.په دې آيت کښې دليل دې ددې امر چه ښځه خپله نکاح پخپله نشي کولې اونکاح بغيرد ولي نه نشي کيدلې.ابن جرير او ترمذی ددې آيت تفسير کښې داحديث وارد کړې دې چه ښځه د ښځې نکاح نشي کولې.او ښځه خپله نکاح په خپله نشي کولې.او نکاح بغير د ولي نه نشي کيدې.هغه ښځې زناکارې دي چه خپله نکاح په خپله کوي.([1]) دويم حديث کښې دي چه نکاح بغيرد دوه رهبرانو نه او دوه عادلانونه نشته دې.([2])اګر چه په دې مسئله کښې اختلاف دې. ليکن دا د دې دبيان ځائې نه دې.مونږ په کتاب الاحکام کښې ددې بيان کړې دې. ﴿فالحمدلله﴾

ښځه بغير د ولي نه نکاح کولې شي

مسلک حنفي:- حنفيان وائي چه بغير د ولي نه نکاح جائز ده ځکه چرته د ولي نه بغير جائز نه وه هو الله تعالى به د نکاح کولو نسبت ولې کړې وې زوجينو به ئې نه کولو هرکله چه الله «حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهٗ» اوفرمائيل نو معلومه شوه چه په خپل اختيار سره سرې (احکام القران للعثماني ۱۱۲/ ۵۰۹)۔

د ايت شان نزول:- دا آيت دحضرت معقل بن يسار ﷺ او ددوی د خور ﷺ باره کښې نازل شوي دې.صحيح بخاری کښې ددې تفسيرپه بيان کښې دې چه حضرت معقل بن يسار ﷺ فرمائي چه زما خور لره به رشتې راتلې.ما ددې نکاح اوکړه.هغه ورته څو ورځې پس طلا ق ورکړو.بيا عدت تيريدو نه پس ئې دنکاح درخواست اوکړو،ما انکاراوکړو،نو په دې باندې دا آيت نازل شو.چه ددې په آوريدو سره حضرت معقل ﷺ د قسم خوړلو نه باوجود چه څه به ئې ستا په نکاح درنکړم اونه به راضي شم،دې راضي شو او وې وئيل چه ما دالله ﷺ فرمان واوريدو او مااومنلو.او خپل اوخوئي مې راوبللو او دوباره ورسره نکاح اوشوه او دقسم کفاره مې ورکړه.([3]) دهغې نوم جمل بنت يسار وو.ددې دخاوند نوم ابوالبداح وو،بعضو ددې نوم فاطمه بنت يسار خودلې ده.سدی رحمه الله فرمائي چه دا آيت دحضرت جابربن عبدالله ﷺ او دده د تره لور باره کښې نازل شوي دې.خو رومبئ خبره صحيح ده.

قوله تعالى:- ذٰلِكَ يُوْعَظُ بِهٖ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ

په شرعي احکامو کښې دمخلوق ښيګړه ده:- بيافرمائي چه د دهغه چا دپاره نصيحت او وعظ چه څوک په شريعت ايمان راوړي،دالله ﷺ نه ويريږي،د قيامت ويره وي ورسره،هغوئ ته پکار دي چه دهغوئ په

---

[1]) ابن ماجة كتاب النكاح باب لانكاح الا بولى : ۱۸۸۲)۔

[2]) الاوسط للطبرانى نحو المعنى : ۵۲۵)۔

[3]) صحيح بخاري كتاب النكاح باب من قال لا نكاح الا بولى : ۵۱۳۰،ابوداود : ۲۰۸۷،ترمذى: ۲۹۸۱)۔

ولایت کښې کومې ښځې دې هغوئ په داسې حالت کښې منع نه کړي دنکاح کولو نه.دشریعت اتباع دې کوی،او داسې ښځې ددوی د خاوندانو په نکاح کښې ورکوی او خپل غیرت او پښتو چه دشریعت ماتحت کول ستاسو دپاره بهتره ده اود پاکوالي سبب دي.ددې مصلحتونو علم الله ﷻ ته دی.تاسوته ددې علم نشته دې چه په کوم یو کار کښې ښیګړه ده او د کوم یو کار په پرېښودلو کښې ښیګړه ده.د علم حقیقت الله ﷻ ته دې.

وَالْوَالِدٰتُ

او میندې

اوطلاقې شوې میندې

يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ ۚ

به پۍ ورکوی | اولاد خپل ته | دوه کاله | پوره | دپاره دهغه پلار | چې غواړي | چې پوره کړي | دتی ورکولو موده

دې خپل اولاد ته پوره دوه کاله تئ ورکوی اکوم(پلاران) چې د(اولاد) د تی موده پوره کول غواړي

وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ لَا

او دی په پلار دبچی باند | خوراك ورکول میندوته | اوجامې ورکول میندوته | په معلومې طریقې سره | نه دی پکار

اودماشوم په پلار باندې ددغې ښځې نان نفقه اوجامې د رواج مطابق مقرر دی | هیڅا ته د هغه د وس

تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا ۚ لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا

بوج اچول په هیچاباند | مګرمطابق | د طاقت دهغهٔ | تکلیف دې نشی ورکولې | امورته | په سبب دبچی دهغې | اونهٔ

نه زیات تکلیف نشی ورکولې | نه دې مور ته د هغې په بچی باندې ضرر رسولې شی (چې دا ستاخوښې دې وته تی ساته)، اونه

مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ ۚ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذٰلِكَ ۗ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا

پلاردهغه ته | په سبب دبچی دهغه | اوپه وارث باند | په شان ددغې | اخوکه چری | اوغواړی دواړه پریکول دبچی د تی نه

دې پلار ته د هغه په بچی باندې | اودغسې حق دماشوم په وارث باندې هم شته | خوکه پریکول غواړي دتی

عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا ۗ وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ

په رضا د دواړو سره | او په مشورې خپلې سره | نو نشته ګناه | په دواړو باند | او که چری غواړئ تاسو | چې

دواړه په خپلې رضا او صلاح مشورې سره | نوهیڅ ګناه نشته په دواړو باندې | اوکه تاسو نیول غواړئ

تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ

دتی ورکولو په غرض اونیسئ بله ښځه | د اولاد خپل دپاره | نو نشته ګناه | په تاسو باند | کله چې ورکړئ تاسو هغه مزدوری

خپل اولاد دپاره بله دائی(موضعه) | نوهیڅ ګناه نشته خو چه ادا کوئ هغه (وظیفه)

مَا آتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ ۗ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ بِمَا

چې مقرر کړې وی تاسو | په معلو مه طریقه | اواوپرېږئ دالله نه | اوپوهه شئ | چې الله | په هغه کارونو

چې تاسومقرر کړې وی په ښه طریقه | ....اوالله پاک نه ویره کوئ | اوخبر شئ چې الله پاک

تَعۡمَلُوۡنَ	بَصِیۡرٌ ۝
چې کوئ ئې تاسو	نظر لرونکې دې
ستاسو کارونه وینې	

قوله تعالی:- وَالۡوٰلِدٰتُ یُرۡضِعۡنَ اَوۡلَادَهُنَّ حَوۡلَیۡنِ کَامِلَیۡنِ لِمَنۡ اَرَادَ اَنۡ یُّتِمَّ الرَّضَاعَةَ ؕ

بچې ته د پئیو ورکولو موده:-دلته الله ﷻ دبچو والو ښځو باره کښې ارشاد فرمائی چه دپئیو ورکولو موده دوه کاله ده.دوه کالونه پس دپئیو ورکولو هیڅ اعتبار نشته دې.دې نه پس پئ ورکول ثابت نه دی .او نه پرې حرمت رضاعت ثابتیږی.د اکثرو ائمه کرام هم دا مذهب دې.

د رضاعت موده:- په ترمذی کښې باب دې،،چه د رضاعت حرمت هغه رضاعت ثابتوی چه د دوه کالو نه مخکې وی([1]) بیا حدیث راوړی چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه هغه رضاعت حراموی چه کومې کولمې ډکې کړی او د پئیو خلاصولو نه مخکې وی.داحدیث حسن صحیح دې.او اکثر اهل علم صحابه کرام ﷺ وغیره هم په دې باندې عمل کوی چه ددوؤ کالونه مخکې رضاعت معتبر دې.دې نه پس رضاعت معتبر نه دې.ددې حدیث راوی په شرط د صحیحینو دې.حدیث کښې د ﴿فی الثدی﴾ لفظ راغلې دې.ددې معنی هم دمحل رضاعت یعنی ددوؤ کالونه مخکې دې.هم دا لفظ حضرت نبی کریم ﷺ په هغه وخت کښې فرمائیلی وو چه کله ددوی د ځوئې حضرت ابراهیم وفات شوې ووچه د پئیو ځکلو په موده کښې وفات شوې وو او هغه ته پئیو ځکلو والا جنت کښې مقرروه.([2])دحضرت ابراهیم ﷺ عمر په هغه وخت کښې یو کال اولس میاشتې وو.دارقطنی کښې یو حدیث کښې دې چې د دوؤ کالومودې نه پس رضاعت معتبر نه دې.([3]) حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه هم فرمائی چه دې نه پس هیڅ څیز نشته دې.د ابوداود طیالسی روایت کښې دی چه د پیئو پریښودلونه پس رضاعت نشته دې.د بلوغت نه پس د یتیمئ حکم نشته دې.([4])

پخپله قران پاك بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿ فصاله فی عامین ﴾ الخ.د پئیو پریښودلوموده دوه کاله ده.بل ځائې کښې دی چه ﴿وَحَمۡلُهٗ وَفِصٰلُهٗ﴾ یعنی حمل او پئ د دواړو موده دیرش میاشتې ده.اودا قول چه ددوؤ کالونه پس پئ ورکول او ځکلو سره درضاعت حرمت نه دې ثابت،ددې ټولو حضرات (هم دا قول) دې.حضرت علی ﷺ،حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه،حضرت ابن مسعود ﷺ،حضرت جابر ﷺ،حضرت ابوهریره ﷺ،حضرت ابن عمر ﷺ،حضرت ام سلمه رضی الله عنها،حضرت سعید بن المسیب رحمه الله ،حضرت عطاء رحمه الله او دجمهورو هم دامذهب دې.امام محمد رحمه الله او امام مالك رحمه الله نه هم دا مذهب منقول دې.یو حدیث کښې دی چه د حضرت امام مالك رحمه الله نه دوه کاله او دوه میاشتې هم مروی دی.اویو روایت کښې دوه کاله او درې میاشتې هم مروی دی.حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله دوه نیم کاله ښائی.زفر اوزاعی رحمه الله نه هم دا روایت دې.امام اوزاعی رحمه الله نه یو روایت کښې دی که دیو بچې دو کالو نه مخکې موده کښې پئ بند کړې شی،بیا دې نه پس دیو ښځې پئ اوڅکی نو بیا هم حرمت نه ثابتیږی.ځکه چه اوس دا دخوراك قائمقام شو.امام اوزاعی رحمه الله نه دا روایت دا دې چه حضرت

---

[1]) ترمذی کتاب الرضاع باب ماجاء ان الرضاعة لا تحرم الا : ۱۱۵۲،وهو صحیح)-

[2]) صحیح بخا ری کتاب الجنائز باب ما قیل فی اولاد المسلمین : ۱۳۸۲،صحیح مسلم: ۲۳۱٦)-

[3]) دارقطنی : ۱۷٤/٤،موطا امام مالک کتاب الرضاع باب رضاعة الصغیر ح/٤،بیهقی : ۷ /٤۷۲،داروایت ابن عباس رضی الله عنه پورې موقوفا صحیح دې)-

[4]) الطبرانی فی الکبیر: ١٤/٤،ح/۳۵۰۲،وسنده حسن)-

عمرفاروق رضی الله عنه او حضرت علی رضی الله عنه نه مروی دي چه د ښځو بندولو نه پس رضاعت نشته دي.ددي قول دوه مطلبه کيديشي يعني يا خو دا چه د دوو کالو نه پس يا دا چه کله هم دې نه مخکښې ښځې بندکړې شي.دې نه پس ځنګه چه دامام مالك رحمه الله فرمان دې.والله اعلم.

د رضاعت د مودې بيان

مسلک حنفي:-دامام ابوحنيفه رحمه الله په نيز بانديې د رضاعت موده دوه نيم کاله دی او د امام ابويوسف رحمه الله او امام محمد رحمه الله په نيز دوه کاله ده لکه ځنګه چه د جمهورو قول دې او فتوی هم د صاحبينو په قول ده يعنی د رضاعت موده دوه کاله ده که د دوو کالو نه پس ئې چا ته تې ورکړو په هغې بانديې د رضاعت احکام نه مرتب کيږی (احکام القران للعثمانی ۱۱۲/۵۵۵)-

د دوو کالو نه پس د رضاعت ثبوت:- خو صحيح بخاری او صحيح مسلم کښې عائشه رضی الله عنها نه مروی دی چه هغه ددې (دوو کالو) نه پس بلکه د لوئې سړی رضاعت په حرمت کښې موثر ګڼړی([1]) عطاء رحمه الله او ليث رحمه الله نه هم داقول منقول دې.حضرت عائشه رضی الله عنها چه به د کوم سړی يو ځائې ته تګ راتګ ضروری ګڼړل نوپه داسې صورت کښې به ئې حکم ورکولو چه ښځې دې هغه ته خپل پئ ورکړی.او ددې حديث نه به ئې دليل اخستلو چه حضرت سالم رضی الله عنه چه دحضرت حذيفه مولی وو،حضرت نبی ﷺ ورته حکم کړې وو چه هغه دې دده د ښځې پئ اوڅکی.حالانکه د ډيرې مودې وو.او په دې وجه بيا تلو راتلو.ليکن دحضرت نبی کريم ﷺ نورې بيبيانې ددې نه انکار کولو او وئيل به ئې چه دا واقعه د هغه دپاره وه،دهر سړی دپاره دا حکم نه وو.([2]) يعنی د جمهورو مذهب دې يعنی دڅلورو وارو امامانو،او فقهاء،دټولو صحابه کرامو او د ټولو امهات المومنين سوا د حضرت عائشه رضی الله عنها نه دا دې چه د دوو کالو نه پس رضاعت نه ثابتيږی او ددوی دليل هغه حديث دې چه کوم بخاری او مسلم کښې دې چه حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه ستا رور څوك دې،رضاعت په هغه وخت کښې دې چه کله پئ اولوږه ختموی([3]) باقی د رضاعت پوره پوره مسئله د ﴿وَاُمَّهٰتُكُمُ الّٰتِيْٓ اَرْضَعْنَكُمْ﴾ تفسير کښې به انشاء الله راشی.والله اعلم.

قوله تعالی:- وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهٗ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوْفِ ۚ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ اِلَّا وُسْعَهَا ۚ

د رضاعت د اجرت بيان:-بيا فرمان دې چه د بچو د مور نان نفقه دبچو په پلار بانديې ده.د خپلو خپلو ښارونواؤدستور مطابق دې ادا کړی او نه دې زياتې کوی او نه دې کمې کوی بلکه د وس مطابق دې درميانه خرچ ورکړی.لکه فرمائی چه﴿ لِيُنْفِقْ ذُوْسَعَةٍ﴾يعنی فراخئ والا دې دخپلې فراخئ مطابق او غريب دې دخپلې غريبئ مطابق ورکړی،الله ﷻ دطاقت نه زيات تکليف نه ورکوی.نزدې ده چه الله ﷻ به د سختئ نه پس آسانی راولی.حضرت ضحاك رحمه الله فرمائی چه يو سړی خپلې ښځې ته طلاق ورکړی او دې سره بچې هم وی،نو ددې بچې دپيئو ورکولو پورې خرچ په دې سړی بانديې واجب دې.

قوله تعالی:- لَا تُضَآرَّ وَالِدَةٌۢ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُوْدٌ لَّهٗ بِوَلَدِهٖ ۚ

ښځې او خاوند ته د ښه سلوك حکم:-بياارشاد فرمائی چه ښځه دې بچې ته دپيئو ورکولونه انکار نه کوی اودې سره دې دبچې پلارته تکليف نه ورکوی بلکه بچې ته دې پئ ورکوی.ځکه چه همداددې د ژوندتيرېدوذريعه ده.هرکله چه بچې پئيو نه بې نيازه شی نوبيشکه بچې دې ورکړی.خوبيادې هم د نقصان رسولواراد نه کوی.داشان خاوند دې ددې نه بچې نه بيلوی چه دې سره هغې غريبې ته تکليف

---

[1]) صحيح مسلم کتاب الرضاع باب رضاعة الكبير: ۱۴۵۳)-

[2]) صحيح مسلم کتاب الرضاع باب رضاعة الكبير: ۱۴۵۳،ابو داود: ۲۰۶۱،نسائی: ۳۳۲۱،ابن ماجة: ۱۹۴۳)-

[3]) صحيح بخاری کتاب النکاح باب من قال لا رضاع بعد حولين: ۵۱۰۲،صحيح مسلم: ۱۴۵۵،ابوداود: ۲۰۵۸،نسائی: ۳۳۱۴)-

اورسي.

قوله‌تعالى:- وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذٰلِكَ ۚ

په وارث باندې د رضاعت خرڅه:- وارث ته هم داپکاردی چه دبچې مورته خرچ ورکولو کښې دا نه تنګوی.ددې حقوق خیال دې ساتی.او دې ښځې ته دې ضرر نه وروکوی.حنفیه او حنابله کښې چه کوم خلق ددې قائل دی چه رشته دارانو کښې دبعضو نان نفقه بعضو باندې واجب ده.هغوئ هم ددې آیت نه استدلال کړې دې،حضرت عمربن خطاب ﷺ او جهمور سلف صالحین نه هم دا مروی دی.حضرت سمره والا مرفوع حدیث نه هم دا واضح دی په هغې کښې دی چه کوم سړې دخپل يو رشته دار محرم شی نو هغه به آزاد وې.(١)

دا هم یاد ساتل پکار دی چه دوؤ کالو نه پس پئ څکول عام طور بچې ته نقصان رسوی.یا جسمانی یا دماغی.حضرت علقمه ﷺ یوه ښځه اولیده چه د دوؤ کالونه ئې زیات بچې ته پئ ورکول نو دوی هغه منع کړه.

قوله‌تعالى:- فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِّنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا ۗ

په رضامندئ سره د تی پرې کولوجواز:- بیافرمائي چه د ارضامندئ او مشورې سره دوه کالو کښې دننه دننه چه کله هم پئ بندول غواړی نو په هغه باندې هیڅ حرج نشته دې.خو دیو خوښې نه بغیر به د بل رضامندی ناکافی وی.دا دبچی دنګرانئ ترکیب دې.اوګورئی چه الله ﷻ په خپلو بندګانو باندې څومره زیات مهربان او رحیم دې چه د وړوکی بچی مور پلار ئې د هغه کارونو نه منع کړل چه په هغې کښې د بچی د بربادئ ویره وه اوهغه حکم ئې ورکړو چه په هغې یو طرفته دبچی حفاظت دې او بل طرفته دمور پلارهم اصلاح ده.

قوله‌تعالى:- وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَّا آتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ ۗ

د دائنرې نیولو اجازت:- سوره طلاق کښې فرمائی چه ﴿فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ﴾ که ښځې بچو ته پئ ورکوی نوتاسودهغوئ اجرت ادا کوئی.او خپلوکښې ښه معامله ساتئ؛ دا بله خبره ده چه دتنګئ په وخت کښې ورته دبل چا پئ ورکړی.نو دلته هم فرمائی که مور او پلار متفق وی اودڅه عذر په وجه دبل چا پئ ورکول شروع کړی.او مخکې دې پلار ددې ماشوم مور ته اجرت ورکړی.نو بیا هم په دواړوباندې څه ګناه نشته دې.او اوس دې د بلې نوکرې پئ ورکړی.

قوله‌تعالى:- وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

د الله نه د ویرې حکم:- ائې خلقو ا الله ﷻ نه هرامرکښې اوویریږئ اوپوهه شئ چه ستاسوټولو افعالو اواقوالو نه هغه ښه واقف دې.

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ

اوهغه کسان| چې مړه شي | ستاسو نه | اوپریږدی هغوئ |

اوچې په تاسو کښې څوک مړ شي اوهغوی بیبیانې

أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا ۚ فَإِذَا

ښځې | هغوئ دې په انتظارکښې اوساتی| ځانونه خپل| څلور| میاشتې|اولس ورځې| بیا چې کله

پریږدی| نوهغوئ دې څلور میاشتې او لس ورځې انتظار کوی(مثلا بله نکاح دې نه کوی)| بیا هرکله چې

---

(١) ابو داود کتاب العتق باب فيمن ملک ذارحم محرم : ٣٩٤٩،وسنده حسن : ترمذی: ١٣٦٥،ابن ماجة: ٢٥٢٤)-

بَلَغْنَ	اَجَلَهُنَّ	فَلَا جُنَاحَ	عَلَيْكُمْ	فِيْمَا	فَعَلْنَ
اورسيرې هغوئ	نيتې خپلې ته	نو نشته ګناه	په تاسو باندې	په هغه کار کښې	چې اوکړې هغوئ
نيته (څلور مياشتې) پوره کړې خپله	نو په تاسو هيڅ ذمه دارې نشته			په هغه کار کښې	چې اوکړې هغوئ

فِيْٓ اَنْفُسِهِنَّ	بِالْمَعْرُوْفِ	وَاللّٰهُ	بِمَا	تَعْمَلُوْنَ
په باره دخانونو خپلو کښې	په معلومې طريقې سره	او الله	په هغه کارونو باندې	چې کوئ نې تاسو
په مناسب شرعي طريقه د خپلو ځانونو پحقله	....	او الله ستاسو		دهر کار نه

خَبِيْرٌ ﴿۲۳۴﴾
خبردارې
خبر دې

قوله تعالى:- وَالَّذِيْنَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُوْنَ اَزْوَاجًا يَّتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَّعَشْرًا

دخاوند دوفات نه پس د عدت موده:- په دې آيت کښې حکم کيږي چه ښځې دې دخپلو خاوندانو د وفات نه پس څلورمياشتې لس ورځې تيرې کړي.که دوی سره مجامعت کړې وي اوکه نه.په دې خبره باندې اجماع ده.دليل ددې خو يو ددې آيت عموم او دويم هغه حديث چه کوم په مسنداحمدکښې اوسنن کښې دې.لکه چه امام ترمذی رحمه الله فرمائي چه دحضرت ابن مسعود رضي الله عنه نه سوال اوشوچه يوسړې يو ښځې سره نکاح اوکړه اوهغې سره ئې مجامعت نه وی کړې اونه مهر مقرر شوې وو چه دده انتقال اوشو.اوفرمائې چه دده باره کښې څه فتوی ده.هرکله چه هغه ځوخل لاړو راغلو نو دوی اوفرمائيل چه خپلې رائې سره فتوې ورکوم که صحيح وی نو الله ﷻ د طرفنه نه ئې اوګنړه اوکه غلطه وی نو زما خطا به وی او دا زما اود شيطان د طرفنه اوګنړه.الله او رسول ﷺ د دې نه برې دې.زما فتوی دا ده چه دې ښځې ته به پوره مهر ملاويږي چه څه ددې دخاوند دستور وی اودې کښې به کمې زياتې نه وی.اودا ښځه به پورا عدت تيروی او دې ته به وراثت هم ملاويږي.دې آوريدو سره حضرت معقل بن يسار اشجعي رضي الله عنه اودريدو او وې فرمائيل چه د بروع بنت واشق رضي الله عنها باره کښې دالله ﷺ رسول هم دا فيصله ورکړې وه.حضرت ابن مسعود رضي الله عنه چه دا واوريدل نو ډير خوشحاله شو.بعضو روايتونوکښې دې چه د اشجع دا واقعه ډيرو خلقو روايت کړې دې.[1]

د غير مدخول بها متوفی عنها زوجها عدت

مسلک حنفي:- مسئله داده چه متوفی عنها زوجها عدت څلور مياشتې اولس ورځې دی.برابرده که دا ښځه د ذوات الحيض ځنی وی اوکه دغير ذوات الحيض،که مسلمانه وی اوکه کتابيه وی.که بالغه وی اوکه نابالغه وی.که مدخول بها وی اوکه غير مدخول بها وی.که آئيسه وی اوکه غير آئيسه وی که ددې خاوند آزاد وی اوکه غير آزاد وی.(تسهيل الهدايه ۲/۵۰۰)-

د حملدار عدت وضع د حمل ده:- خوکه يو ښځه د خپل خاوند د وفات په وخت کښې حمل کښې وی نو دهغې دپاره داحکم نه دې.دهغې عدت وضع د حمل ده.اګرچه د انتقال نه يوساعت پس اوشي.قران پاک کښې دی چه﴿ وَاُولَاتُ الْاَحْمَالِ ﴾ دحمل والو (ښځو) عدت وضع د حمل ده خو حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه وضع حمل او څلور مياشتو لسو ورځوکښې چه کوم روستو عدت دې

[1]) ابو داود کتاب النکاح باب فيمن تزوج ولم يسم لها صداقا حتی مات:۲۱۱٤،وهو صحيح،ترمذی:۱۱٤۵،نسائی:۳۳۵٦،ابن ماجة: ۱۸۹۱)

هغه د حاملې عدت دی.دا قول ډير ښه دې او د دواړو ايثونو په مينځ کښې د تطبيق دپاره ډير ښه دې.
د عهد نبوی واقعه:- ليکن ددې خلاف بخاری او مسلم کښې يو صفا اوصريح حديث موجود دې چه په هغې کښې دی چه د حضرت سبيعه اسلميه رضی الله عنها خاوند مړ شو او په هغه کښې دا حملداره وه.او څو شپې تيرې شوې وې چه بچې پيدا شو.هرکله چه ئې غسل اوکړو او جامې ئې واغوستلې نو حضرت ابوالسنان ابن بعکك چه دا اوکتله نو وې فرمائيل آيا ته نکاح کول غواړې،په الله قسم ترڅو چه څلور مياشتې لس ورځې نه وی تيرې شوی نو ته نکاح نه شوې کولې.حضرت سبيعه رضی الله عنها چه دا واوريدل نو خاموشه شوه.او مابنام د نبی کريم ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه او ددې مسئلې تپوس ئې ترې اوکړو.حضرت نبی کريم ﷺ ورته اوفرمائيل لکه ستا بچې پيدا شو نو ته هم په هغه وخت کښې د عدت نه اووتلې.اوکه ته غواړې نو بيشکه نکاح کولې شې.[1]دا هم مروی دی چه حضرت عبدالله ته کله ددې حديث علم اوشو نو دوی هم دخپل قول نه رجوع اوکړه.ددې تائيد ددې نه هم کيږی چه دحضرت عبدالله شاګردانو او ملګرو به هم ددې حديث مطابق فتوې ورکولې.
د ام ولد متوفی عنها عدت: د وينځې عدت دومره نه دې بلکه ددې نه نيم دې.يعنی دوه مياشتې او پنځه ورځې.د جمهورو مذهب هم دادې چه څنګه د وينځې حد زنا د آزادې ښځې نسبت سره نيم دې داشان عدت هم دې.ابن سيرين رحمه الله اوبعضې نور علماء ظاهريه د وينځې او آزادې ښځې په عدت کښې دبرابرئ قائل دی.دهغوئ دليل خود آيت عموم دې او بل داچه عدت يو جبلی امر دې چه په دې کښې ټولې ښځې برابرې دی.سعيد بن مسيب رحمه الله،ابوالعاليه رحمه الله،وغيره فرمائی،دې عدت کښې حکمت دادې که ښځې ته حمل وی نو دې موده کښې به بالکل ظاهر شی.
دعدت په موده کښې حکمت:- د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه صحيحين والا مرفوع حديث کښې دی چه د انسان دپيدائش دا حال دې چه څلويښت ورځې څو دمور په رحم کښې نطفه شکل کښې وی،بيا د وينې يو ټوټه غوندې شی تر څلويښتو ورځو پورې،بيا تر څلويښتو ورځو پورې د غوښې يو ټکړه وی .بيا الله ﷻ فرښته راوليږی او ده کښې روح واچوی.[2]نو دا شپږ شلې ورځې شوې يعنی څلور مياشتې .لس ورځې احتياط ئې نور اوساتلو ځکه چه بعضې مياشتې د يوکم ديرشو ورځو وی.او هرکله چه په کښې روح واچولې شونواوس دبچی حرکت محسوسيږی.اوحمل بالکل ظاهرشی.ددې وجې دومره عدت مقرر شو.والله اعلم.سعيدبن مسيب رحمه الله فرمائی چه لس ورځې ددې دپاره دی چه روح هم په دې ورځوکښې اچولې شی.ربيع بن انس رحمه الله هم دا فرمائی.
د متوفی عنها زوجها وينځې په عدت کښې اقوال:- ① حضرت امام احمد رحمه الله نه يو روايت کښې دا هم مروی دی چه دکومې وينځې بچې پيدا شی نود هغې عدت هم د آزادې ښځې برابر دې.ځکه چه دا د دوی(فراش يعنی) دکور ښځې شوې او ددې وجې هم چه مسنداحمد کښې حديث دې چه حضرت عمروبن العاص رضی الله عنه اوفرمائيل چه مونږ باندې سنت نبوی ﷺ مه ګډو وډ کوئ د اولاد والا وينځې عدت چه کله ددې سردار مړ شی څلورمياشتې اولس ورځې دې.[3] داحديث يو بل طريق سره هم ابوداود کښې مروی دې.[4]امام احمد رحمه الله دې حديث ته منکر وانی او فرمائی چه ددې يو راوی قبيصه د خپل استاذ نه دا روايت نه وو آوريدلې.حضرت سعيد بن مسيب رحمه الله،حضرت مجاهد رحمه الله،حضرت سعيد بن جبير رحمه الله،حضرت حسن رحمه الله،حضرت ابن سيرين رحمه الله،حضرت ابوعياض رحمه الله،حضرت زهری

---

[1] صحيح بخاری کتاب المغازی باب رقم: ۱۰: ح/۳۹۹۱،صحيح مسلم: ۱٤۸٤)-
[2] صحيح بخاری کتاب بدء الخلق باب ذکر الملائکة صلوات الله عليهم : ۳۲۰۸،صحيح مسلم: ۲٦٤۳،نسائی: ۳٥٤۹،ابن ماجة: ۲۰۲۸)-
[3] احمد: ۲۰۳/٤،ابوداود: ۲۳۰۸،وابن ماجة: ۲۰۷۳)-
[4] ابوداود کتاب الطلاق باب فی عدة ام الولد : ۲۳۰۸،ابن ماجة: ۲۰۷۳)-

رحمه الله، او حضرت عمر بن عبدالعزیز رحمه الله نه هم دامنقول دی.یزید بن عبدالملک مروان چه امیرالمومنین وو هم دا حکم کړې وو.حضرت اوزاعی رحمه الله،حضرت اسحاق بن راهویه رحمه الله،حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله نه همدا روایت منقول دې.② خو طاؤس رحمه الله،حضرت قتاده رحمه الله ددې عدت نیم بنائی.یعنې دوه میاشتې او پنځه ورځې.③ حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله اوددوی ملګری حسن بن صالح بن حیی رحمه الله فرمائی چه درې حیضه عدت دې تیر کړی.دحضرت علی رضی الله عنه،حضرت ابن مسعود رضی الله عنه،حضرت عطاء رحمه الله،حضرت ابراهیم نخعی رحمه الله قول همدا دې.④ د حضرت امام مالک رحمه الله،حضرت امام شافعی رحمه الله او حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله مشهور روایت کښې دی چه ددې عدت یو حیض دی.حضرت ابن عمر رضی الله عنه،شعبی رحمه الله،مکحول رحمه الله،حضرت لیث رحمه الله،حضرت ابوعبیده رحمه الله،ابوثور رحمه الله او دجمهورو مذهب هم دا دې.⑤حضرت لیث رحمه الله فرمائی چه یو میاشت او درې ورځې ماته زیاتې خوښې دی،والله اعلم.

په ښځه د خاوند د غمرازۍ اهمیت:-دې نه پس چه کوم ارشاد فرمائی دهغې نه معلومیږی چه دا غمرازی واجب ده.بخاری او مسلم کښې حدیث دې چه کومه ښځه په الله ﷻ باندې او د قیامت په ورځ باندې ایمان لری نو هغې ته پکار دی چه د دریو ورځونه زیات دې په یو مړی باندې غم نه کوی.ځکه چه دا حرام دې.خوپه خاوند باندې څلورمیاشتې لس ورځې غمرازی ده.([1])

یوې ښځې حضرت نبی کریم ﷺ نه تپوس اوکړو چه زما دلور خاوند مړ شوې دې اوددې سترګه کښې مرض دې،څه دهغې سترګه کښې رانجه اولګوم.نو حضرت نبی کریم ﷺ جواب ورکړو چه نه.هغې دوه درې ځل دا سوال اوکړو او حضرت نبی کریم ﷺ هم دا جواب ورکړو.آخر ئې اوفرمائیل چه دا خو څلور میاشتې اولس ورځوکښې (یعنی عدت کښې) ده،جاهلیت کښې به تاسو کال کال عدت تیرولو.([2])

حضرت زینب بنت ام سلمه رضی الله عنها فرمائی چه مخکې به کله دیو ښځې خاوند مړ شو نو هغه به ئې یو جونګړه کښې واچوله.هغې به ډیرې خرابې کپړې اغوستې.خوشبو وغیره به ئې نه لګوله.او ټول کال به داشان خرابه او خچنه وه او د پوره کال نه پس به راووتله اود اوښ خاشنړه به ئې واخستل او هغه به ئې اوویشتل،اویو ځناور لکه خر یا چیلۍ یا یو مارغه جسم سره به ئې خپل بدن مخلو،او اکثر به مړه هم شوه.([3])دادجاهلیت د زمانې رسومات وو.دا آیت ددې نه روستو چې کوم آیت راځی د هغې دپاره ناسخ دې،چه په هغې کښې دی چه داسې ښځې دې ټول کال ایسارې وی.حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه وغیره همدا فرمائی خو په دې کښې نظر دې او ددې تفصیل به انشاء الله نزدې راشی.

د غمرازۍ د حکم عمومیت:- مطلب دا دې چه دې زمانې کښې کونډې ښځې لره زیب زینت اوخوشبو لګول او پرق پروق والا جامې اچول او کالی وغیره استعمالول منع دی،او دا غمرازی واجب ده.یو قول کښې دا هم دی چه دطلاق رجعی عدت کښې دا واجب نه دی.او کله چه طلاق بائن اوشی نود وجوب اوعدم وجوب دواړه اقوال دی.د فوت شوې خاوند په بیبیانو باندې خو دا ټوله غمرازی واجب ده.که هغه بالغه وی اوکه هغه ښځه وی چه دحیض وغیره نه پاتې شوې وی،او که آزاده ښځه وی،او که وینځه وی،که مسلمانه ښځه وی اوکه کافره وی.ځکه چه دا آیت عام دې.

په کافره او نابالغه ښځې غمرازی نشته:- خو ثوری رحمه الله،او حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله دکافرې ښځې د غمرازۍ قائل نه دې.اشهب رحمه الله او ابن نافع رحمه الله نه هم دا قول منقول دې.ددوی دلیل هغه حدیث دې چه په هغې کښې دی چه کومه ښځه په الله ﷻ او دقیامت په ورځ باندې ایمان لری (الخ).نومعلوم شو

([1])؟؟صحیح بخاری کتاب الطلاق باب تحد المتوفی عنها اربعة اشهر وعشرا:۵۳۳٦،صحیح مسلم:۱۴۸٦،ابوداود:۲۲۹۹،ترمذی:۱۱۹۵،نسائی:۳۵۰۲)-

([2])صحیح بخاری کتاب الطلاق باب تحد المتوفی عنها اربعة اشهر وعشرا:۵۳۳٦،صحیح مسلم:۱۴۸٦،ابوداود:۲۲۹۹،ترمذی:۱۱۹۵،نسائی:۳۵۰۲)-

([3])صحیح بخاری کتاب الطلاق باب تحد المتوفی عنها اربعة اشهر وعشرا:۵۳۳٦،صحیح مسلم:۱۴۸٦،ابوداود:۲۲۹۹،ترمذی:۱۱۹۵،نسائی:۳۵۰۲/-

چه دا حکم تعبدي دي.حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله او ثوري رحمه الله کم عمره نابالغه ښځې دپاره هم دا فرمائي.ځکه چه هغه غير مکلفه ده.حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله اوددوی ملګري په دې کښې مسلمانه ښځه شاملوی.ليکن ددې مسائلو دتصفيه کولو دا موقع نه ده.والله الموافق بالصواب﴾.

په کافره اونابالغې متوفی عنها زوجها د غمرازئ عدم وجوب

مسلک حنفي:- د امام ابوحنيفه رحمه الله په نيز په کافره او نابالغه باندې د خاوند د وفات عدت نشته (احکام القران للعثماني رحمه الله (۵۸۱/۱۱۲)-

قوله تعالى:- فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

دعدت تيرويد نه پس ازادي:- بيا فرمائي چه کله ددوی عدت تيرشي نو ددوی په اولياء باندې هيڅ ګناه نشته دې چه هغه ښځې ډول سنګار کوی يا نکاح کوی،دا ټول دوی دپاره حلال اوطيب دی.حسن رحمه الله ،زهري رحمه الله او سدی رحمه الله نه هم دا شان مروی دی.

وَلَا جُنَاحَ	عَلَيْكُمْ	فِيمَا	عَرَّضْتُم	بِهِ
او نشته ګناه	په تاسو باند	په هغه کار کښې	چی اشاره کوئ تاسو	په هغې سره

او هيڅ حرج نشته که تاسو (په پټه دننه) خبره په اشاره کنايه کښې څرګنده کړئ

مِنْ خِطْبَةِ	النِّسَاءِ	أَوْ أَكْنَنتُمْ	فِي أَنفُسِكُمْ ۚ	عَلِمَ اللَّهُ	أَنَّكُمْ
يعني دغوښتلو اراده	ددغه ښځو	يا پټ ساتئ تاسو هغه	په زړونو خپلو کښې	معلوم دی الله ته	چی تاسوبه خامخا

هغوئ ته د کوېژدنې اويادا خواهش په خپلوزړونو کښې پټ اوساتئ الله ته معلوم دی چې تاسوبه

سَتَذْكُرُونَهُنَّ	وَلَٰكِن	لَّا تُوَاعِدُوهُنَّ	سِرًّا	إِلَّا
يادوئ دغه کونډې ښځې ته	ليکن	چی اونهٔ کړئ وعدې دهغوئ سره	پټې پټې	ماسوا ددې نه

ددغه (کونډو) ښځوذکر کوئی خو پټې وعدې اولوظونه ورسره مه کوئ مګر

أَن تَقُولُوا	قَوْلًا	مَّعْرُوفًا ۚ	وَلَا تَعْزِمُوا	عُقْدَةَ النِّكَاحِ	حَتَّىٰ
چی خبرې اوکړئ ورسره	خبرې	د رواج طريقې	اومهٔ کوئ اراده	دتړلو دنکاح	تر دې پورې

که خبره ورسره کوئ نوپه سمه طريقې سره کولې شئ اوترهغې دنکاح کولو قصد مه کوئی

يَبْلُغَ	الْكِتَابُ	أَجَلَهُ ۚ	وَاعْلَمُوا	أَنَّ اللَّهَ	يَعْلَمُ	مَا	فِي أَنفُسِكُمْ
چی اورسيږی	مقرروخت	ئيتې خپلې ته	او پوهه شئ	چی الله	پو هيږی	په هغه څه	چی په زړونو ستاسو کښې دی

چې نيټه (عدت) پوره نشی اوپوهه شئ چې الله پاک ستاسو د زړونو په رازونو ښه خبر دی

فَاحْذَرُوهُ ۚ	وَاعْلَمُوا	أَنَّ اللَّهَ	غَفُورٌ	حَلِيمٌ
نو اويريږئ دهغه نه	او پوهه شئ	چی الله	معاف کونکې	ډير صبرناک دې

اودهغه نه ويره کوئی ا وخبرشئ چې هغه بښونکې صبرناک دې ا

قوله تعالى:- وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُم بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ

دنکاح دپیغام طریقه::مطلب دادې چه صراحت نه بغیر دنکاح دغوښتنې داظهار ښه طريقې سره عدت کښې دننه کولوکښې څه ګناه نشته دې.لکه داسې ونیل چه نکاح کول غواړم(۱)څه داسې ښځه خوښوم.څه غواړم چه الله ﷻ زما جوړه هم جوړه کړي.انشاء الله څه به ستا نه بغیر بلې ښځې سره دنکاح کولو اراده نه لرم.څه يو ديندارې ښځې سره نكاح ګول غواړم.داشان هغه ښځې لره چه هغې ته طلاق بائن ورکړې شوې وي عدت کښې دننه داسې الفاظ ونیل جائز دی.لکه څنګه چه حضرت نبی کریم ﷺ فاطمه بنت قیس ؓ ته فرمائیلی وو.(حالانکه ددې خاوند ابو عمرو بن حفص دې ته آخرى طلاق ورکړې وو).کله چه ستا عدت ختم شي نو ماته خبر اوکړه.دعدت موده حضرت عبدالله ابن ام مکتوم ؓ سره تیره کړه.هر کله چه دفاطمه ؓ عدت ختم شو نو دعدت ختمیدو نه پس نې حضرت نبی کریم ﷺ ته اطلاع ورکړه.نودې دحضرت نبی ﷺ نه د اسامه بن زید ؓ سره نکاح غوښتلی وه هغه سره نې نکاح اوکړه.(۲) خو درجعی طلاق په موده کښې هیڅا ته دا حق نه دې حاصل سوا ددې دخاوند نه چه هغه کنایه یا اشاره کښې رغبت ظاهر کړي.والله اعلم.

دافرمان چه تاسو خپلو نفسونوکښې پټونې یعنی دکوېژدنې خواهش،او بل ځائې کښې دی چه ستا رب ته ددوی د سینو او ښکاره کارونو پته ده.او بل ځائې کښې دی چه څه ستاسو پټو اوښکاره کارونو نه خبر یم.نو الله ﷻ ته ښه پته ده تاسویه خپلو زړونوکښې ضرور ذکر کوئی.نودې وجې الله ﷻ تنګې: لرې کړه خو دې ښځو سره پټې وعدې مه کوئی یعنی زناکارئ نه خان اوساتئ.دوی ته دا مه وائی چه څه په تا عاشق یم،اوته هم وعده اوکړه چه څمانه سوابه بل چاسره نکاح نه کوې وغیره.(۳)عدت کښې داسې الفاظ ونیل حلال نه دی.نه دا جائز دی چه پټ په پټه عدت کښې اوکړې او عدت تیریدو نه پس دې نکاح اظهار اوکړي.نو داټول اقوال ددې آیت په عموم کښې راتلې شي.نو ددې وجې فرمان اوشو مګر دا چه تاسو دوی ته ښه خبره اوکړئی لکه ولی ته ونیل چه تیزی نه کوی،ماته دعدت د تیریدو خبر راکړه.وغیره.ترکومې چه عدت ختم نشي تر هغه پورې نکاح مه کوئی.(۴)

دعلماء کرام اجماع ده چه عدت کښې دننه نکاح کول صحیح نه دی.که چا اوکړه اودخول هم اوشو نو بیابه هم په دوی کښې بیلتون کولې شي.آیا دا ښځه به ده باندې همیشه دپاره حرامه شي یا بیا دعدت تیریدو نه پس هغې سره نکاح کولې شي.په دې کښې اختلاف دې.جمهور وائی چه کولې شي لیکن حضرت امام مالك رحمه الله فرمائی چه هغه ده باندې همیشه دپاره حرامه شوه.ددوی دلیل دادې چه حضرت عمرفاروق ؓ فرمائی چه د کومې ښځې نکاح عدت کښې دننه دننه اوشی،که ددې خاوند دې سر د نه وي ملاؤ شوې نو دواړه به جدا کولې شي.او کله چه ددې د روميي خاوند عدت تير شي نو دا سرې د نورو سرېشان دې ته دنکاح پیغام ورکولې شي.

اوکه دواړو کښې ملاپ هم شویدې نو بیا به هم جدائی راوستلې شي او دروميي خاوند عدت به تیرکړي او بیا به ددويم خاوند عدت ثیروي.اوبیا به دې سړي سره نکاح هرګز نه کوي.(۵)ددې فیصلې ماخذنه دامعلومیږي چه هرکله دې سړي تیزی اوکړه او دالله ﷻ دمقرر شوؤ حدونو لحاظ ئې اونه ساتلو نو ده ته ددې خلاف ورزنې سزا ورکړې شوه چه هغه ښځه ده باندې همیشه دپاره حرامه کړې شوه .لکه قاتل چه دخپل مقتول وارثانو نه محرومولې شي.حضرت امام شافعی رحمه الله د حضرت امام

---

(۱) صحیح بخاری کتاب النکاح باب قول الله تعالی (ولا جناح علیکم فیما تراضنم....) ۵۱۲٤)-
(۲) صحیح مسلم کتاب الطلاق باب المطلقة البائن لا نفقة لها: ۱٤۸۰)-
(۳) الطبری : ۱۰۷/۵)-
(۴) ابن ابی حاتم: ۸۳۱/۲)-
(۵) الموطأ: ۵۳٦/۲،ح/۱۱٦۲،وهو صحیح)-

مالك رحمه الله نه دا اثر روايت كړې دې.
امام بيهقي رحمه الله فرمائی چه ړومبې قول خو د امام صاحب رحمه الله هم دا وو ليكن ددوی جديد قول دادې چه ده ته هم نكاح كول حلال دی. ځكه چه د حضرت علی رضی الله عنه هم دا فتوی ده. حضرت عمر فاروق رضی الله عنه والا دا اثر منقطع دې بلكه حضرت مسروق رحمه الله فرمائی چه حضرت عمرفاروق رضی الله عنه ددې نه رجوع كړې ده. او فرمائيلی ئې دی چه مهر دې وركړې او د عدت نه پس كه دا دواړه غواړی نو نكاح كولې شی.

قوله تعالى:- أَوْ أَكْنَنتُمْ فِي أَنفُسِكُمْ ۚ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ

الله د زړونو په پټو رازونو خبر دې:- بيا فرمائی چه پوهه شئ چه الله جل جلاله ستاسو د زړونو په پټو خبرو باندې خبر دې. دهغه پاك ذات لحاظ او ويره كوئی، خپلو زړونوكښې د ښځو متعلق دالله جل جلاله فرمان خلاف خيال هم په زړه كښې مه راولئ؛ هميشه زړونه صفا ساتئ. خراب خيالات نه دا پاك ساتئ. د ويرې او خوف حكم سره ئې دخپل رحمت د طمع او لالچ هم وركړې دې او فرمائی چه رب عالمين جل جلاله د خطاګانو معاف كولووالا او حلم او كرم والا دې.

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ	إِنْ طَلَّقْتُمُ	النِّسَاءَ	مَا	لَمْ تَمَسُّوهُنَّ
نشته ګناه په تاسو باند	كه تاسو طلاق وركړئ	ښځو له	تر څو	چې تاسو ګوتې نۀ وی وروړی هغوئ ته
په دې كښې په تاسو هيڅ ګناه نشته	چې هغه ښځو ته طلاق وركړئ چې نه مو لاس وراوړې وی			

أَوْ تَفْرِضُوا	لَهُنَّ	فَرِيضَةً ۚ	وَمَتِّعُوهُنَّ ۚ
او كه نۀ وی مقرر كړې تاسو	دهغوئ دپاره	مهر	اودخرچ څه سامان وركړئ هغوئ له
او نه مود هغوی دپاره مهرمقرر كړې وی	..........(پداسې صورت كښې) څه نه څه مال متاع ورته وكړئ		

عَلَى الْمُوسِعِ	قَدَرُهُ	وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ ۚ
واجب ده وركړه په مالداربانده	په اندازه دمالدارئ دهغۀ	اوپه غريب باندپه اندازه دغريبئ دهغۀ
په مالدار باندې د هغه د حيثيت مطابق وركړه ده	...........اوپه غريب باندې د هغه حيثيت مطابق	

مَتَاعًا	بِالْمَعْرُوفِ ۚ	حَقًّا	عَلَى الْمُحْسِنِينَ ﴿۲۳۶﴾
څه سامان	مطابق د معلومې طريقې	داحق دې	په نيكانو خلقو باند
په مناسب طريقې سره مال متاع وركړئ	اوداپه نيكانو باندې يومقرر حق دې		

قوله تعالى:- لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِن طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً ۚ

د دخول نه وړاندې د طلاق واقع كيدل: دعقد نكاح نه پس ددخول نه مخكې هم طلاق وركول مباح كيږی. مفسرين فرمائی چه دلته مراد د «مس» نه نكاح دې.[1] ددخول نه مخكښې طلاق وركول چه لا مهر نه وی مقرر شوې نوطلاق وركول هم جائز دی اګر چه په دې كښې دې ښځې ته ډير تكليف رسی. ددې وجې حكم كيږی چه د خپل وس مطابق سړی ته پكار دی چه ښځې سره سړې ښه سلوك اوكړی.

قوله تعالى:- وَمَتِّعُوهُنَّ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ ۚ

د متعې په تعين كښې اقوال: ① حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه ددې اعلی حصه

[1] ابن ابی حاتم ۲/[illegible]

خادم دي.او ددې نه کمه حصه سپين زر دی اوددې نه کمه حصه جامې دی.يعنی که مالدار وی نو غلام وغيره او که مفلس وی نو کم نه کم درې جوړې کپړې دې ورکړی.②امام شعبی رحمه الله فرمائی چه درميانه درجه دفائده رسولو داده چه قميص،لوپټه او لحاف او څادر دې ورکړی.③ شريح رحمه الله فرمائی پنځه سوه درهم دی.حسن بن علی رضی الله عنه لس زره ورکړې وې خو هغه بی بی بيا هم وئيل چه ددې د مقبول محبوب د جدائی په مقابله کښې داحقيرڅيز هيڅ نه دی.④حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله فرمائی که دواړه ددې فائدې په مقدار کښې په جنګ شی نو ددې دخاوند دمهر نه دې نيم رقم ورکړې شی.⑤ حضرت امام شافعی رحمه الله فرمائی چه په يو خاص څيز باندې خاوند لره نه شی مجبوروليې بلکه کم نه کم څيزچه هغې ته متعه يعنی فائده او اسباب وئيلې شی هغه به کافی وی.زما په نيز دومره کپړه متعه ده چه په څومره باندې مونځ کول جائز دی.اګر چه رومبې قول د حضرت الامام دا وو چه ماته ددې صحيح اندازه معلوم نه ده ليکن زما په نيز دا بهتر دی چه کم نه کم ديرش درهمه پکار دی.لکه څنګه چه حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه نه مروی دی.

هرې مطلقې ته څه ورکول پکار دی:- دې باره کښې هم ډير اقوال دی چه هرې طلاق والا ښځې ته څه نه څه ورکول پکار دی.يا صرف هم دې ښځې ته چه هغې سره ميل ملاپ نه وی شوی.بعضې خو دټولو دپاره وائی ځکه چه قران پاك کښې دی چه ﴿وَلِلْمُطَلَّقٰتِ﴾ الخ.نوددې آيت دعموم د ټولو دپاره ثابتوی.

داشان دهغوئ دليل دا آيت هم دې چه ﴿فَتَعَالَيْنَ ﴾ يعنې ائې نبی ﷺ ! خپلو بيبيانو ته اووايه که ستاسو غوښتنه د دنيا ژوند او ددې زيب وزينت دې نو راشئ چه څه تاسو ته څه اسباب هم درکړم اوتاسو په ښه طريقې سره پريږدم.الخ.نو دا ټولې ازواج مطهرات هغه وې چه دهغوئ مهر مقرر وو او د حضرت نبی کريم ﷺ په نکاح کښې راغلې وې.د سعيد بن جبير رحمه الله،ابوالعاليه رحمه الله،حسن بصری رحمه الله هم دا قول دې.د حضرت امام شافعی رحمه الله هم يو قول دادې اوبعضې خو وائی چه ددوی نوې او صحيح قول هم دادې،والله اعلم.

بعضې وائی چه داسبابو ورکول دهغه طلاق والا دپاره ضروری دی چه هغې سره خلوت نه وی شوې اګر چه مهر نه وی ورکړې شوې.ځکه چه قران پاك کښې دی چه ﴿يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنٰتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوْهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوْهُنَّ﴾ يعنی ائې ا يمان والو ! تاسو چه کله ايماندارو ښځو سره نکاح اوکړئی اوبيا هغوئ ته دلاس لګولو نه مخکې طلاق ورکړئ نوپه هغوئ باندې ستاسو د طرفنه هيڅ عدت نشته دې.چه کوم عدت تيروی هغه دې تير کړی،تاسو هغوئ ته څه مال اسباب ورکړئی او ښه طريقې سره ئې پريږدئی.د سعيد بن مسيب رحمه الله قول دې چه د سورة احزاب دا آيت دسورة بقره آيت سره منسوخ شوې دې.سهيل بن سعيد رضی الله عنه او ابواسيد رضی الله عنه فرمائی چه حضرت نبی کريم ﷺ حضرت اميمه بنت شرحبيل رضی الله عنها سره نکاح اوکړه.هرکله چه رخصت شوه او راغله نو حضرت نبی کريم ﷺ ورته لاس مبارك وړاندې کړو خوهغې بد اومنلو.حضرت نبی کريم ﷺ اسيد رضی الله عنه ته اوفرمائيل چه دې ته دوه رنګينې کپړې ورکړه او دا رخصت کړه.([1])

دريم قول دادې چه صرف هم په دې صورت کښې په طور د فائدې اسباب ومتاع ورکول ضروری وی چه د ښځې رخصت نه وی شوې.اومهر هم نه وی مقرر شوې.اوکه دخول شوې وی نو مهرمثل يعنی د خاندان د دستور مطابق ورکول ضروری دی.که مقرر نه وی،اوکه مقرر وی او د رخصتئ نه مخکې طلاق ورکړی نو بيا به نيم مهر ورکوی.او که رخصتی شوې وی نو پوره مهر به ورکوی.او هم دا د متعه عوض دې.او ددې مصيبت والو ښځو دپاره متعه ده.چه هغوئ سره نه ملاپ شوې وی او نه مهر مقرر

[1]) صحيح بخاری کتاب الطلاق باب من طلق وهل يواجه الرجل امراته باالطلاق : ٥٢٥٦)-

شوې وي او طلاق ورته ملاؤ شي. ابن عمر ﷺ او مجاهد رحمه الله نه هم دا قول منقول دې.

د مطلقې قبل الدخول دپاره د متعې حکم

مسلک حنفي:- کومې ښځې چې د دخول نه وړاندې طلاق ورکړې شي او دې سره صحبت هم نه وی شوې نو د دې دپاره متعه د حنفیانو په نیز باندې متعه واجب ده (احکام القران ۲۰۱/۱۱۲).

اګرچه بعضې علماء کرام دا مستحب ګڼړی چه هرې طلاقې شوې ښځې ته څه نه څه ورکول پکار دی د هغې مهر نه علاوه چه کوم مقر شوې نه وی او د ښځې خاوند میل ملاپ شوې وی. هم دا مطلب دسورة احزاب دآیت تخیر دې چه ددې نه مخکې هم ددې آیت په تفسیر کښې بیان شوې دې. او ددې وجې چه دلته دهغه خاص صورت دپاره فرمائیلې شوې دې چه مالدار دې دخپل وس مطابق ورکړی او که غریب دې دخپل وس مطابق الخ. حضرت شعبي رحمه الله نه سوال کیړی چه د اسباب نه ورکولو والا به ګرفتارولې شي. نو دوی اوفرمائیل چه دخپل وس مطابق دې ورکړی. په الله ﷻ قسم چه په دې باره کښې به هیڅ خوک نشي ګرفتارولې، او که دا واجب وې نو قاضیانو به ضرور داسې سړې قید کولې.

وَاِنۡ طَلَّقۡتُمُوۡهُنَّ
او که چرې طلاق ورکړئ تاسو هغوئ له
او که طلاق مو ورکړو

مِنۡ قَبۡلِ	اَنۡ تَمَسُّوۡهُنَّ	وَقَدۡ فَرَضۡتُمۡ	لَهُنَّ	فَرِيۡضَةً	فَنِصۡفُ
مخکښې ددې نه	چې تاسو مسه کړئ هغوئ	او مقرر کړې وؤ تاسو	دهغوئ دپاره	مهر	نو ورکړئ نیم

لاس وراوړلو نه مخکښې او حق مهرمو ورته مقرر کړې وی | نو کوم مهر چه تاسو مقرر کړی وی

مَا	فَرَضۡتُمۡ	اِلَّآ	اَنۡ يَّعۡفُوۡنَ	اَوۡ يَعۡفُوَا الَّذِىۡ
دهغه مهر	چې مقرر کړې وؤ تاسو	ماسوا ددې نه	چې معاف کړی ښځه مهر خپل	یا نرمی اوکړی هغه سړې

د هغې نه نیم مهر ورکړئ | البته که ښځه ښښنه اوکړی (اومهر نه اخلي نو دا بیله خبره ده) یا د کوم سړي

بِيَدِهٖ	عُقۡدَةُ النِّكَاحِ ؕ	وَاَنۡ تَعۡفُوۡۤا	اَقۡرَبُ	لِلتَّقۡوٰى ؕ
چې په لاس دهغه کښې	اختیار دې دنکاح (اوټول مهر ورکړی)	او چې معافي اوکړئ تاسو	دا ډیره نزدې ده	تقوی نه

لاس کښې چې دنکاح غوټه وی هغه بخښنه اوکړی | او که تاسو زیات مال ورکړئ نو دا خبره تقوی سره ډیره مناسبه ده

وَلَا تَنۡسَوُا	الۡفَضۡلَ	بَيۡنَكُمۡ ؕ	اِنَّ اللّٰهَ	بِمَا	تَعۡمَلُوۡنَ	بَصِيۡرٌ ﴿۲۳۷﴾
اومه هیروئ	فضل (احسان)	په منځ کښې	بیشکه الله	هغه کارونو لره	چې کوئ ئې تاسو	لیدونکې دې

او په خپل مینځ کښې احسان کول مه هیروئ | ..... الله پاک ستاسو هر کار وینې ګوری

قوله تعالی:- وَاِنۡ طَلَّقۡتُمُوۡهُنَّ مِنۡ قَبۡلِ اَنۡ تَمَسُّوۡهُنَّ وَقَدۡ فَرَضۡتُمۡ لَهُنَّ فَرِيۡضَةً فَنِصۡفُ مَا فَرَضۡتُمۡ

دطلاق قبل الدخول نه پس نیم مهر: آیت په دې خبره ښکاره دلالت کوی چه ړومبی آیت کښې دکومو ښځودپاره متعه مقرر شوې وه، هغه صرف هغه ښځې دی چه دهغوئ ذکر په دې آیت کښې شوې دې. ځکه چه په دې آیت کښې بیان شوی دی چه دخول نه مخکې چه کله طلاق ورکړې شوې وی او مهر مقرر شوې وو نو نیم مهر به ورکولې شی. که دلته هم ددې نه سوا څه نوره متعه واجب وې نو ضررو به ذکر کولې شو، ځکه دا دواړه صورتونه پرله پسې بیانیږی. نیم مهر باندې دعلماء کرامو اجماع

ده.لیکن د دریو په نیز پوره مهر به په هغه وخت کښې واجب وی چه کله خلوت شوې وی.یعنی د ښځې خاوند د تنهائي حالت کښې یو مکان کښې جمع شوې وی.اګر چه هم بستری ئې نه وی کړې.د حضرت امام شافعي رحمه الله قول هم دادې او دخلفاء راشدینو هم دا فیصله ده.([1])خو امام شافعي رحمه الله فرمائي چه څه هم دا وایم. اودکتاب الله ظاهری الفاظ هم دا دی.امام بیهقی فرمائی چه ددې روایت یو راوی لیث بن ابی سلیم اګرچه د سند نیولو قابل نه دې.خو بیاهم ابن ابی طلحه نه د حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه دا روایت مروی دې چه ددې نه معلومیږی چه ددوی فرمان همدا دې. ([2])

قوله تعالی:- اِلَّآ اَنۡ یَّعۡفُوۡنَ

د مهر معاف کولو حکم:- بیا فرمائی که ښځې پخپله داسې حال کښې خپل نیم مهرهم خاوندته معاف کړی نودا بله خبره ده.په دې صورت کښې به خاوند ته ټول معاف شی.حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه ثیبه ښځه که خپل حق پریږدی نو ورته اختیار دې.([3]) دډیرو مفسرینو تابعینو همدا قول دې.محمد بن کعب قرظی رحمه الله فرمائی چه ددې نه مراد دښځو معاف کول نه دی بلکه دسړو معاف کول دی.یعنی سړې دې خپله نیمه حصه پریږدی.او پوراه مهر دې ورکړی. لیکن دا قول شاذ دې.څکه چه څه بل قول ددې تائید نه کوی.

قوله تعالی:- اَوۡ یَعۡفُوَا الَّذِیۡ بِیَدِهٖ عُقۡدَةُ النِّکَاحِ ؕ

د معاف کونکی نه څوک مراد دې؟:- ① بیا فرمائی چه یا دې هغه (ښځه) مهر معاف کړی یا چه دچا په اختیار کښې نکاح وی.① یو حدیث کښې دی چه ددې نه مراد خاوند دې.([4])حضرت علی رضی الله عنه نه سوال اوشو چه ایا ددې نه مراد آیا د ښځې اولیاء دی ؟ نو وې فرمائیل چه نه بلکه ددې نه مراد خاوند دې.او نورو مفسرینو نه هم دا مروی دی.د حضرت امام شافعي رحمه الله قول جدید هم دادې.د حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله وغیره هم دا مذهب دې.ددې وجې حقیقت کښې نکاح باقی ساتل او ماتول وغیره ټول د خاوند په اختیار کښې دی.اوځنګه چه ولی ته ددې (ښځې) د طرفنه ددې د مال ورکول جائز نه دی نو داشان ورته د ددې دمهر معاف کولو اختیارهم نشته دې.② دویم قول په دې باره کښې دادې چه دې نه مراد دښځې پلار،رور او هغه خلق دی چه دهغوئ د اجازت نه بغیر ښځه نکاح نشی کولې.حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه،حضرت علقمه رحمه الله،حضرت عطاء رحمه الله،حضرت طاؤس رحمه الله،حضرت زهری رحمه الله،حضرت ربیعه بن اسلم رحمه الله،حضرت امام مالك رحمه الله،حضرت ابراهیم نخعی رحمه الله،حضرت عکرمه رحمه الله او محمد بن سیرین رحمه الله نه هم دا مروی دی.ددې دواړو بزرګانو نه هم دا مروی دی.د حضرت امام مالك رحمه الله او حضرت امام شافعي رحمه الله قدیم قول هم دا دې.ددوی دلیل دا دې چه هم ولی ددې حق حقدارجوړ کړې شوې وو نو په دې کښې د تصرف کولو اختیار هم ورته شته دې.اګر چه په نور مال کښې ورته د تصرف کولو اختیار نشته دې.

حضرت عکرمه رحمه الله فرمائی چه الله ﷻ دمعاف کولو اجازت ښځې ته ورکړې دې.او که هغه بخیله وروکې زړه والا وی نو ددې ولی ئې هم معاف کولې شی اګر چه ښځه پوهه وی.حضرت شریح رحمه الله هم دا فرمائی.لیکن چه کله شعبی رحمه الله انکار اوکړو نو دوی دې نه رجوع اوکړه او وې فرمائیل چه ددې نه مراد هم خاوند دې.بلکه هغه په دې خبره مباهلې ته تیار وو.

قوله تعالی:- وَاَنۡ تَعۡفُوۡۤا اَقۡرَبُ لِلتَّقۡوٰی ؕ

---

[1] (الشافعی)-

[2] (د ابن ابی طلحه رضی الله روایت منقطع کیدو په وجه ضعیف دې)-

[3] (ابن ابی حاتم : ۸۳۹/۲)-

[4] (ابن ابی حاتم : ۸۴۲/۲)-

معاف کول تقوی ته نزدې دی:- بیا فرمائي چه ستاسو معاف کول تقوی ته زیات نزدې دی.ددې نه مراد ښځې اوسړی دواړه دی.یعنې دواړو کښې ښه هغه دې چه کوم یو خپل حق پریږدی یعنې ښځه خو یا خپله نیمه حصه خپل خاوندته معاف کړی.یا خاوندهغې ته دنیم مهر ورکولوپه ځائې پوره مهر ورکړی.

قوله تعالی:- وَلَا تَنسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

یوبل سره احسان مه هیروئ:- خپلو کښې فضیلت یعنې احسان لره مه هیروئې اودوی لره مه بیکاره کوئی،بلکه هغه کار کښې راولئ.

دابن مردویه یو روایت کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه خلقو باندې به یو سخت وخت رازی.مومن به د خپل لاسونو څیزونه په خوله کښې نیسي.او فضیلت او بزرګی به هیره کړی.حالانکه دالله ﷻ فرمان دې چه خپلو کښې فضل لره مه هیروئې.خراب دی هغه خلق چه دیو مسلمان بې بسئ او تنګدستئ په وخت کښې دې نه د آرزان څیزونه اخلی.([1]) حالانکه حضرت نبی کریم ﷺ ددې بیع نه منع فرمائیلې ده.اګر چه تا ته په کښې نفع وی نو خپل رور ته هم ښیګړه ورکړه.دده په هلاکت کښې حصه مه اخله.یو مسلمان د بل مسلمان روردې.نه دې هغه ته تکلیف ورکوی او نه دې ورته غم رسوی او نه دې هغه د ښیګړو نه محرومه کوی.

عون ﷺ احادیث بیانول ژړل ئې او دومره ئې اوژړل چه اوښکې ئې په ږیره مبارکه راروانې شوې او وې فرمائیل چه څه دمالدارو په صحبت کښې ناستم او ما اوکتل هر وخت به ملامته اوم،ځکه چه کوم طرفته به مې نظر کولو نو هر یو به مې د ځان نه په ښه کپړو کښې اوښه خوشبو کښې او ښه سورلئ باندې کتلو.خو مادمسکینانو په محفل کښې ډیر راحت اوموندلو.الله ﷻ فرمائی چه دیو بل فضیلت مه هیروئی.چالره هم چه یوسائل راشی او هغه سره څه نه وی نو دده دپاره دالله ﷻ نه دخیر دعا کوئی. الله ﷻ ستاسو داعمالو نه خبر دې.په هغه ذات باندې ستاسو کاراوستاسو حال بیخی ښکاره دې. او نزدې ده چه هغه هر یو عامل ته دهغه بدله ورکوی.

حٰفِظُوْا	عَلَى الصَّلَوٰتِ	وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى	وَقُوْمُوْا	لِلّٰهِ	قٰنِتِيْنَ
ساتنه اوکړئ	په مونځونو باند	او خصوصا په مانځه منځنی	اوودریږئ	الله ته	فرمان منونکی
دټولو مونځونوډیرخیال ساتئ او خاص کردمینځنی مونځ اوالله پاک ته ډیرپه ادب اودریږئ					
فَاِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا	اَوْ رُكْبَانًا	فَاِذَآ	اٰمِنْتُمْ	فَاذْكُرُوا اللّٰهَ	
نو که پریدئ تاسو | نو مونځ کوئ پیاده	یا په سورلئ باند	نو کله چی	په امن شئ تاسو	نو یادوئ الله	
نوکه چرې د(دښمن)ویره وی| نوپیاده یا په سورلئ څنګه چې کیدیشی مونځ کوئ	هر کله چې په امن کښې شئ نو بیا الله یادوئ				
كَمَا	عَلَّمَكُمْ	مَّا	لَمْ تَكُوْنُوْا	تَعْلَمُوْنَ	
لکه څنګه چی	هغه ښودلې ده تاسو ته | هغه طریقه	چی نۀ وئ تاسو	خبرد هغې نه اول		
لکه څنګه چې نې تاسوته هغه څه خودلی دی چه تاسوپرې نه پوهیدئ					

حٰفِظُوْا عَلَى الصَّلَوٰتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى

د مونځ د حفاظت حکم:- دالله ﷻ حکم کیږی چه دمونځونو په وخت کښې دوختونوحفاظت کوئی.د دې د حدودو نګرانی کوئی.او اول وخت کښې ئې اداکوئی.حضرت نبی کریم ﷺ نه حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ سوال کوی چه کوم یو عمل افضل دې؟حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه مونځ په وخت

[1] (ابن مردویه)-

کول.بیائې تپوس اوکړو چه بیا کوم یو ؟ حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دالله ﷻ لار کښې جهاد کول.بیائې تپوس اوکړو چه بیا کوم ؟نوحضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه مور پلار سره نیکی کول.حضرت عبدالله ﷺ فرمائی که ما دنور څه تپوس کړې وې نو حضرت نبی کریم ﷺ به ماته نور جوابونه هم راکړی وې.(بخاری ومسلم).[1] حضرت ام فروه ﵂ چه بیعت کوونکو ښځو کښې ده،فرمائی چه ما د حضرت نبی کریم ﷺ نه واوریدل چه،حضرت نبی کریم ﷺ د اعمالو ذکر کولو،په دې کښې حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه الله ﷻ ته دټولو نه زیات خوښ عمل په اول وخت کښې دمونځ داداکولوکوشش کول دې. (مسنداحمد)[2] امام ترمذی ﷫ ددې حدیث راوی عمر لره غیر قوی ګڼړی،

د صلاة وسطی نه مراد:- بیا د صلوة وسطی نور تاکید کیږی.د سلفو اوخلفو په دې کښې اختلاف دې چه صلوة وسطی دکوم یو مونځ نوم دې.① دحضرت علی ﷺ او حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه وغیره قول دې چه ددې نه مراد د سحر مونځ دې.[3] حضرت ابن عباس رضی الله عنه یو ځل مونځ کولو، او په هغې کښې لاس اوچتوی او قنوت کوی.بیا ئې اوفرمائیل چه هم دا د وسطی مونځ دې چه په دې کښې د قنوت حکم شوې دې.دویم روایت کښې دی چه دا واقعه د بصرې دجماعت ده.اوقنوت دوی د رکوع نه مخکښې اداکړی وو.ابوالعالیه ﷫ فرمائی چه مابصره کښې حضرت عبدالله بن قیس پسې دسحر مونځ کولو،بیامایو صحابی نه تپوس اوکړو چه صلوة وسطی کوم یو دې ؟ وې فرمائیل چه هم دا د صبا مونځ دې.او یوروایت کښې دی چه په دې مجمع کښې ډیر صحابه کرام ﷺ وو او ټولو هم دا جواب ورکړې وو.جابر بن عبدالله نه هم دا روایت دې او د ډیرو صحابه کرامو ﷺ او تابعینو هم دا مسلك دې.حضرت امام شافعی ﷫ هم دا فرمائی.ځکه چه دهغوئ په نزد سحر مونځ کښې قنوت دې.② بعضې وائی چه ددې نه مراد د ماښام مونځ دې ځکه چه ددې نه مخکې هم څلور کعته مونځ دې اودې نه پس هم څلور رکعتو والا مونځونه دی اوسفرکښې ددوارو قصر دې.لیکن مغرب پورا کیږی،دا وجه هم کیدیشی چه دې نه پس دوه مونځونه د شپې یعنی دماسختن او دسحر دی.چه په هغې کښې اوچت آواز سره قرات وئیلې کیږی.او دوه مونځونه ددې نه مخکې د ورځې هغه دی چه په هغې کښې قرات په پټه وئیلې کیږی.یعنی دماسپخین اومازیګر مونځونه.③ ځینې وائی چه دا د ماسپخین مونځ دې.یو ځل څو کسان دحضرت زید بن ثابت ﷺ په مجلس کښې ناست وو،هلته هم دامسئله اوچیړلې شوه،خلقو یو سړې اولیږلو چه دحضرت اسامه ﷺ نه تپوس اوکړی.هغوئ اوفرمائیل چه دا دماسپخین مونځ دې او دا به حضرت نبی کریم ﷺ په اول وخت کښې کولو.(طیالسی).زید بن ثابت ﷺ فرمائی چه ددې (ماسپخین مونځ) نه زیات ګران مونځ صحابه کرام ﷺ باندې بل نه وو،ځکه دا آیت نازل شو او ددې نه مخکې هم دوه مونځونه دی او دې نه روستو کښې هم دوه مونځونه رازی.[4]

هم ددوی نه مروی دی چه قریشو یوه ډله لیږلې وه چه هغوئ د زید بن ثابت نه هم دا سوال اوکړی نو ددې په جواب کښې دوی اوفرمائیل چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی چه هغه دمازیګر مونځ دې.بیا دوه نورو سړو تپوس اوکړو نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه هغه دماسپخین مونځ دې.بیا دوی دوارو حضرت اسامه ﷺ نه تپوس اوکړو نو دوی اوفرمائیل چه دادماسپخین مونځ دی.دوی د نمر دزوال نه پس کولو.او په مشکله یو یا دوه صفه خلق راتلل.څوك به اوده وو او څوك به کاروبار کښې

---

[1]) صحیح بخاری الادب باب البر والصلة : ٥٩٧٠،صحیح مسلم: ٨٦)-

[2]) احمد: ٣٧٥/٦،ابوداود کتاب الصلاة باب المحافظ علی الصلوات : ٣٢٦،ترمذی: ١٧٠،وهو صحیح)-

[3]) موطا امام مالک کتاب الصلاة الجماعة باب الصلاة الوسطی : ٢٨،بلاغا وهو صحیح عن ابن عباس (ابن ابی شیبة ١٥٠٦/٢) وسنده صحیح)-

[4]) احمد : ١٨٣/٢،ابوداود : ٤١١ وسنده صحیح)-

وو.نو په دې باندې دا ايت نازل شو.او حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل که دا خلق ددې نه منع نشو نو خه به ددوی کورونه اوسيزم.([1]) خو ددې راوی زبرقان دصحابه کرامو ﷺ سره ملاقات نه وو شوې.ليکن حضرت زيد ﷺ نه يو بل روايت کښې هم ثابت دی چه ددې نه مراد دماسپخين مونځ دې.يو بل مرفوع روايت کښې داهم دی.([2])حضرت ابن عمر ﷺ،حضرت ابوسعيد ﷺ،حضرت عائشه ﷺ وغيره نه هم دامروی دی.د حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله نه هم يو روايت د دې دې.

② بعضې وانی چه ددې نه مراد د مازيګر مونځ دې.اکثر علماء کرام وغيره نه همدا قول منقول دې.اوجمهورو تابعينو هم دا قول دې اواکثر اهل اثر بلکه جمهوروخلقونه هم،حضرت حافظ ابومحمد عبدالمومن دمياطی په دې باره کښې يومستقله رساله تصنيف کړې ده چه دهغې نوم ﴿کشف الغطا فی تبيين الصلوة الوسطی﴾دې.په هغې کښې يو فيصله داهم ده چه صلوة وسطی دمازيګر مونځ دې.حضرت عمر فاروق ﷺ،حضرت علی ﷺ،حضرت ابن مسعود ﷺ،حضرت ابوايوب ﷺ،حضرت عبدالله بن عمرو ﷺ،حضرت سمره بن جندب ﷺ،حضرت ابوهريره ﷺ،حضرت ابو سعيد ﷺ،حضرت حفصه ﷺ،ام سلمه ﷺ،حضرت ابن عمر ﷺ،حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه او حضرت عائشه ﷺ نه هم دا فرمان نقل دې.او ددې حضراتو نه هم دا مروی دی او ډېرو تابعينو نه هم دا مروی دی.د حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله او حضرت امام شافعی رحمه الله هم دا مذهب دې.د حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله صحيح مذهب هم دا دې.دامام محمد رحمه الله او امام ابويوسف رحمه الله نه هم دا مروی دی.ابن حبيب مالکی رحمه الله هم دا فرمانی.ددې قول دليل واورئی.حضرت نبی کريم ﷺ په جنګ احزاب کښې اوفرمائيل چه الله ﷻ دې ددې مشرکانو زړونه او کورونه د اور نه ډک کړی چه هغوئ دمازيګر مونځ نه منع کړو.(مسند احمد).([3])

حضرت علی ﷺ فرمائی چه مونږ ددې نه مراد دسحر يا د مازيګر مونځ اخستلو. تر دې چه جنګ احزاب کښې مو د حضرت نبی کريم ﷺ نه دا واوريدل.الله دې د دوی کښې قبرونه د اور نه ډک کړی (او دا دمازيګر مونځ وو)مسند احمد کښې دی چه حضرت نبی کريم ﷺ دا آيت مبارك تلاوت کړو او وې فرمائيل چه دا د مازېګر مونځ دې.([4]) ددې حديث ډېر طرق دی.او ډېرو کتابونوکښې مروی دی.حضرت ابوهريره ﷺ نه يو خل دې باره کښې سوال اوشو نو حضرت ابوهريره ﷺ اوفرمائيل چه مونږ هم يو خل په دې کښې اختلاف کړې وو نوابو هاشم بن عتبه ﷺ د حضرت نبی کريم ﷺ د صحبت نه پاسيدو او د حضرت نبی کريم ﷺ کورته راغلو.اجازت ئې اوغوښتلو او دننه داخل شو.او د حضرت نبی کريم ﷺ نه ئې معلوم کړل او بهر راووتلو او مونږ ته ئې اووئيل چه دا دمازيګر مونځ دې.(ابن جرير).

دعبدالعزيز بن مروان رحمه الله په مجلس کښې يو خل هم دا مسئله اوچيړلې شوه.نو دوی اوفرمائيل چه لاړشئ اود فلانی صحابی نه تپوس اوکړئی.نو يو سړی اووئيل چه زما نه تپوس اوکړئی خه حضرت ابوبکر صديق ﷺ او حضرت عمرفاروق ﷺ په وړوکوالی ددې مسئلې دتپوس کولو دپاره حضرت نبی عليه السلام ته ليږلې اوم.دوی زما وړې ګوتې اونيولې او وې فرمائيل چه دا خو دسحر مونځ دې.بيائې دې سره نزدې ګوته اونيوله او وې فرمائيل چه دا د ماسپخين مونځ دې بيا ئې غټه اونيوله او وې فرمائيل چه دا خود ماښام مونځ دې.بيا ئې خماد شهادت ګوته اونيوله او وې فرمائيل چه دا د ماسخوتن مونځ دې.بيا ئې زما نه تپوس اوکړو چه کومه ګوته پاتې شوه نوما ورته اووئيل چه دمينځ والا.حضرت نبی

---

[1]) احمد : ۲/۲۰٦،)-

[2]) موطأ امام مالک کتاب الصلاة الجماعة باب الصلاة الوسطی : ۲۷،ابواود : کتاب الصلاة باب وقت العصر: ٤۱۱،وهو صحيح)-

[3]) صحيح بخاری کتاب الدعوات باب الدعاء علی المشرکين : ٦۳۹٦،صبح مسلم: ٦۲۷)-

[4]) احمد : ۸/۵،صحيح مسلم: المساجد باب الدليل لمن قال الصلاة الوسطی هی صلاة العصر : ٦۲۸،ترمذی: ۱۸۲،مختصرا)-

کریم ﷺ اوفرمائیل چه کوم یومونځ باقی پاتې دې.نو ماواوئیل چه دمازیګر نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه هم دا صلوة وسطی دې.(ابن جریر).لیکن دا روایت ډیر غریب دې.غرض د صلوة وسطی نه دمازیګر مونځ مراد کیدل د ډیرو احادیثو نه ثابت دی.چه په هغې کښې څه حسن دی او څه صحیح اوڅه ضعیف او ترمذی،مسلم ([1]) وغیره کښې هم دا موجود دی.

د مازیګر مونځ باره کښې تاکید:- بیا ددې مونځ باره کښې دحضور نبی ﷺ تاکید اوسختی ثابت ده.یو حدیث کښې دی چه چا نه دمازیګر مونځ قضا شی نو دا داسې دی لکه چه دده کورنئ تباه شوه او دده کور تباه شو.([2])یو حدیث کښې دی چه د وریځې په ورځ مونځ په اول وخت کښې کوئی.واورئی چه کوم یوسړی د مازیګر مونځ پریښودو نو دده اعمال خراب شو ([3]).یو خل حضرت نبی کریم ﷺ د مازیګر مونځ دبنی غفار په یو وادئی کښې ادا کړو او ددې وادئی نوم حمص وو.بیا ئې اوفرمائیل چه همدا مونځ ستاسونه مخکښې خلقو باندې پیش کړې شوې وو.خو هغوئ ضائع کړو.واورئی ددې کوونکی ته دوچنداجر ملاویږی.ددې نه پس هیڅ مونځ نشته دې تر څوچې تاسو ستوری اونه وینئ:(مسند احمد).([4]) حضرت عائشه رضی الله عنها خپل یو آزاد شوی غلام ابویونس ﷺ ته فرمائی چه زما دپاره قران پاك اولیکه.اوچه کله دې آیت ﴿حٰفِظُوْا عَلَی الصَّلَوٰتِ﴾ ته راورسې نو ماته اطلاع اوکړه.نو کله چه دوی ته اطلاع ورکړې شوه نو دوی اوفرمائیل چه ﴿وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى﴾ نه پس ﴿صلوة العصر﴾ اولیکه.او وې فرمائیل چه ما پخپله دحضرت نبی کریم ﷺ نه هم دا آوریدلی دی.(مسند احمد).یو روایت کښې دی چه ﴿ هی صلوة العصر﴾ لفظ هم دې (ابن جریر).د حضرت نبی کریم ﷺ بی بی حضرت حفصه رضی الله عنها عمربن رافع باندې دا آیت هم داشان لیکلې وو او (عمرابن رافع) کاتب قران وو.(موطا امام مالك.).([5]) ددې حدیث هم ډیرې طریقې دی او په ډیرو کتابونو کښې مروی هم دی چه ام المومنین اوفرمائیل چه ما د حضرت نبی کریم ﷺ نه هم دا الفاظ آوریدلی دی.

د،،واو،،قراءت:- حضرت نافع رحمه الله فرمائی چه ما دا قران پاك په خپلو سترګو لیدلې دې هم دا عبارت ،،واو،، سره وو،حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه او عبیدبن عسیر هم دا قرات دې.دا آیتونه مدنظر ایږدی او ځینې حضرات وائی چه چونکه واو عطف دپاره وی او معطوف معطوف علیه کښې مغایرت وی نو ثابته شوه چه ﴿ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى﴾ بل دی او ﴿صلوة العصر ﴾ بل دې. لیکن ددې جواب دا دې که هغه بطور حدیث اومنلې شی نو حضرت علی والاحدیث ډیر زیات صحیح دې او په هغې کښې صراحت سره موجود دی.پاتې شو واو نو ممکن دی چه زائدوی عاطفه نه وی.لکه ﴿ وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ وَلِتَسْتَبِيْنَ سَبِيْلُ الْمُجْرِمِيْنَ﴾ او ﴿ وَكَذٰلِكَ نُرِيْٓ اِبْرٰهِيْمَ مَلَكُوْتَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ﴾ کښې یا واو عطف صفت دپاره وی او ذات دپاره نه وی لکه ﴿ وَخَاتَمَ النَّبِيّٖنَ﴾ کښې اولکه﴿ سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلَى الَّذِيْ خَلَقَ فَسَوّٰى وَالَّذِيْ قَدَّرَ فَهَدٰى﴾ کښې ددې مثالونه او نورو ډیرو شعرونو کښې هم دا خبره مونډې شی.سیبویه چه د نحویانو امام دې فرمائی چه﴿ مررت باخیك وصاحبك﴾ وئیل درست دی حالانکه صاحب او اخ نه مراد یو سړې دې والله اعلم.

او که ددې قرات دا قران الفاظ په طور دقران اومنلې شی نو ظاهر دادی چه دې خبر واحد سره قرات قرانی نه ثابتیږی ترکومې پورې چه تواتر ثابت نه وی.ځکه حضرت عثمان رضی الله عنه په خپل قران کښې دا

---

[1]) صحیح مسلم : ۶۲۸،ترمذی: ۱۸۱)-

[2]) صحیح بخاری کتاب مواقیت باب اثم من فاته اصلاة : ۵۵۲،صحیح مسلم: ۶۲۶)-

[3]) صحیح بخاری کتاب مواقیت باب من ترک العصر:: ۵۵۳،)-

[4])احمد:۳۹۷/۶،صحیح مسلم کتاب صلاة المسافرین باب الاوقات التی نهی عن صلاة فیها:۸۳۰)-

[5])احمد:۳۹۷/۶،صحیح مسلم کتاب المساجد باب الدلیل لمن قال:الصلاة الوسطی هی صلاة العصر:۶۲۹.ابو داود:۴۱۰،ترمذی:۲۹۸۲)-

قرات نه دې اخستې.اونه د اووه واړه قراء په قرات کښې دا لفاظ شته بلکه نه خو دا د څه معتبر قارى قرات کښې موندې شوى دى.ددې نه علاوه يو حديث کښې دى چه دهغې نه معلوميږى چه ددې قرات منسوخ کيدل ثابت دى.صحيح مسلم کښې دى چه دا آيت نازل شو ﴿وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى وصلوة العصر﴾ نو مونږ يو مودې پورې دا آيت مبارك د حضرت نبى كريم ﷺ مخکې لوستلو.بيا دا تلاوت منسوخ شو.او آيت داسې پاتې شو چه ﴿حٰفِظُوْا عَلَى الصَّلَوٰتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى﴾ يو سړى دراوى حديث حضرت شقيق ﷛ ته اووئيل چه بيا آيامونځ د عصر دې څه.وې فرمائيل چه ماخو درته اووئيل چه څنګه دا آيت نازل شو او څنګه منسوخ شو.[1]نو په دې بناء داقرات دحضرت عائشه ﷞ او حضرت حفصه ﷞ روايت والا يا خو لفظى منسوخ وى اوکه مغايرت دپاره اومنلې شى نودلفظ اودمعنى دواړه اعتبار سره به منسوخ وى.

③ بعضې وائى چه ددې نه مراد دماښام مونځ دې.د حضرت عبدالله ابن عباس ﷛ عنه نه هم دا مروى دى ليکن د هغې سند کښې کلام دې.دبعضې نورو حضراتو هم دا قول دې.ددې وجه دا بيان شوې ده چه نور فرض مونځونه يا څلور رکعته دى يا د دوو رکعتونو دې او ددې درې رکعته دى.نو مينځنى مونځ شو اودويمه وجه دا هم کيديشى چه د فرض مونځونو دا وتر دى.او ددې وجې هم چه ددې فضيلت ډير زياتو احاديثو کښې هم وارد شوى دى.⑤ بعضې خلق ددې نه مراد د ماسخوتن مونځ هم اخلى.⑥ بعضې وائى چه په پنځه وختونو کښې يو وخت مونځ دې.ليکن مونږ نشو معين کولې.ځکه چه داشان مبهم دې.لکه څنګه چه ﴿لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ پورا کال يا پورا مياشت کښې يا روستو ورځو کښې مبهم ده.⑦ بعضې حضرات وائى چه ددې نه د پنځو مونځونو مجموعه مراد ده.⑧ اوبعضې وائى چه د ماسختن مونځ او سحر مونځ ترې مراد دې.⑨ او دبعضو قول دې چه دا د جمعې مونځ دې.⑩ څوك وائى چه داختر مونځ مراد دې.(۱۱) څوك وائى چه صلوة الضحى مراد دې.(۱۲) اوبعضې وائى چه مونږ توقف کوو او د هيڅ يو قول هم قائل نه جوړيږو.ځکه چه دليلونه مختلف دى.وجه د ترجيح معلومه نه ده.په هيڅ يو قول باندې اجماع نشته دې.بلکه د صحابه کرامو ﷡ زمانې نه واخله نن پورې اختلاف دې.لکه څنګه چه حضرت سعيد ابن مسيب ﷫ فرمائى چه د صحابه کرامو ﷡ دې باره کښې اختلاف وو.بيا ئې ګوتو کښې ګوتې ورکړې.ليکن دا ياد ساتل پکار دى چه دامخکې ټول په ټوله اقوال ضعيف دى.اختلاف صرف د سحر او مازيګر مونځ کښې دې او دصحيح احاديثو نه دمازيګر مونځ صلوة وسطى ثابتيږى.نو لازم شو چه مونږ ټول اقوال پريږدو او دا عقيده اولرو چه د صلوة وسطى نه مراد دمازيګر مونځ دې.

امام ابومحمد عبدالرحمان بن ابوحاتم رازى ﷫ نه په خپل کتاب فضائل شافعى ﷫ کښې روايت دې چه حضرت امام صاحب ﷫ به فرمائيل چه ﴿ كل ماقلت فكان عن النبى ﷺ بخلاف قولى ممايصح فحديث النبى ﷺ اولى ولا تقلدونى﴾ يعنى زما يوقول که د يو حديث خلاف وى نو حديث اولى دې،خبردار زما تقليد مه کوئ.د حضرت امام شافعى ﷫ دا فرمان امام ربيع ﷫،امام زعفرانى ﷫،او حضرت امام احمد بن حنبل ﷫ هم روايت کوى.او موسى ابوالوليد بن جارود ﷫،حضرت امام شافعى ﷫ نه نقل کوى چه دوى اوفرمائيل چه ﴿اذا صح الحديث وقلت قولا فانا راجع عن قولى وقائل بذالك﴾ يعنى زما يو خبره چه دحديث خلاف وى نو څه دهغې خپلې خبرې نه رجوع کوم،او صفا وايم چه زما مذهب هم هغه دې چه حديث کښې دې.

دا دامام صاحب امانتدارى او سردارى ده اوددوى پشان آئمه کرامو کښې هم هر يو هم دا فرمائيلى دى چه دهغوئ اقوال دې دين اونه ګنړلې شى.ددې وجې قاضى ماوردى ﷫ فرمائى چه د امام صاحب

[1] صحيح مسلم كتاب المساجد باب الدليل لمن قال الصلاة الوسطى هى صلاة العصر:۶۳۰)-

رحمه الله د صلوة وسطى باره کښې هم مذهب ګڼړل پکار دی چه هغه دمازيګر مونځ دې.اګر چه د امام صاحب رحمه الله خپل نوې قول دادې چه هغه عصرنه دې.مګر ددوی د فرمان مطابق دحديث خلاف دا قول مونږ پريښودو.امام شافعي رحمه الله اومذهب ډير نورمحدثين هم دا فرمائي.(فالحمدلله).بعضې فقهاء شافعي وائي چه د امام صاحب صرف هم دا يو قول دې چه هغه د سحر مونځ دې.ليکن د دې ټولو خبرو کولو دپاره دا تفسير مناسب نه دې،د دې بيان ما کړې دې (فالحمدلله).

قوله تعالى:-وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ

په مانځه کښې د عاجزۍ حکم:- بيا فرمائي چه دالله ﷻ مخکې خشوع وخضوع،ذلت اومسکينتوب سره اودريږئ،اود دې دپاره دا لازم ده چه انساني خبرې دې نه وی.هم ددې وجې د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه دسلام جواب حضرت نبی کريم ﷺ په مونځ کښې ورنکړو.او دې نه پس ئې جواب ورکړو.او وې فرمائيل چه مونځ د مشغوليت ځيز دې.([1])

اوحضرت معاويه بن حکم مونځ کولو او دوئ سره خبرې اوشوې نو وې فرمائيل چه مونځ کښې انساني خبرې نه دی کول پکار دا صرف تسبيح او تکبير او د الله ذکر دی.(مسلم)([2])

مسند احمدوغيره کښې دی چه ددې آيت دنازليدو نه مخکې خلقو به ضروری خبرې هم په مونځ کښې کولې.هرکله چه دا آيت نازل شو نو دچپ اوسيدو حکم اوشو.([3])ليکن په دې حديث کښې يو اشکال دا دې چه دعلماء کرامو ديوې ډلې په نيز مونځ کښې د خبرې کولو حرمت د حبشې د هجرت نه روستو او دمديني منورې د هجرت نه مخکې مکه معظمه کښې نازل شوې وو.

صحيح بخاری کښې دی چه حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه فرمائي چه دحبشې دهجرت نه مخکې مونږ به حضرت نبی کريم ﷺ ته سلام کولو او که حضرت نبی کريم ﷺ به په مونځ کښې وو نو بيا به ئې هم خمونږ دسلام جواب راکولو.هرکله چه مونږ د حبشې د هجرت نه واپس شو نو حضور ﷺ ته ما په مونځ کښې سلام اوکړو نو حضور ﷺ جواب رانکړو.په هغه وخت کښې زما څه حال وو تپوس نې مه کوه.مونځ نه چه حضرت نبی کريم ﷺ فارغ شو نو وې فرمائيل چه عبدالله نوره هيڅ خبره نه وه څه په مونځ کښې اووم.په دې وجه مې جواب درنکړو. الله ﷻ چه څه غواړی نو نوې حکم نازل کړی.هغه دا نوې حکم نازل فرمائيلې دې.چه مونځ کښې خبرې مه کوئ.نو دا واقعه دهجرت نه مخکې شوې ده.([4])

او دا آيت مبارک مدينه منوره کښې نازل شوې دې.او بعضې وائي چه د زيد ابن ارقم رضي الله عنه د قول مطلب جنس کلام دې او د دې حرمت باندې دا آيت مبارک استدلال هم پخپله دده فهم دې.والله اعلم.بعضې وائي چه ممکن دی چه دوه ځل حلال وی او دو ځل ممانعت شوې وی.ليکن دا ړومبئ واقعه زياته ظاهره ده.

حضرت ابن مسعود رضي الله عنه والا حديث چه مسندابی يعلی کښې دې په هغې کښې دی چه د حضرت نبی کريم ﷺ جواب نه راکولو څه په ويره کښې واچولم چه شائد زما باره کښې څه حکم نازل شوې دې. حضرت نبی کريم ﷺ چه کله د مونځ نه فارغ شو نو وې فرمائيل (عليك السلام ايها المسلم ورحمة الله) کله چه ته په مونځ کښې ئې نو خاموشه اوسه.اود مونځونو دپوره حفاظت کولو حکم نازل شوې وو.

---

[1]) صحيح بخاری کتاب العمل فی الصلاة باب ماينهی من الکلام فی الصلاة: ۱۱۹۹،صحيح مسلم: ۵۳۸)-

[2]) صحيح مسلم: کتاب المساجد باب تحريم الکلام فی الصلاة : ۵۳۷)-

[3]) احمد : ۳۶۸/٤،صحيح بخاری کتاب العمل فی الصلوة باب ماينهی من الکلام فی الصلاة : ۱۲۰۰،صحيح مسلم: ۵۳۹)-)

[4]) ابوداود کتاب الصلاة،باب ردالسلام فی الصلاة وسنده حسن نسائی: ۱۲۲۲)-

فَإِنْ خِفْتُمْ	فَرِجَالًا	أَوْ رُكْبَانًا	فَإِذَا	أَمِنْتُمْ	فَاذْكُرُوا اللَّهَ
نو كه پريدئ تاسو	نو مونځ كوئ پياده	يا په سورلئ باند	نو كله چې	په امن شئ تاسو	نو يادوئ الله

نو كه چرې د (دښمن) ويره وى| نو پياده يا په سورلئ څنګه چې كيدېشى مونځ كوئ| او كله چې په امن كښې شئ نو بيا الله يادوئ

كَمَا	عَلَّمَكُمْ	مَا	لَمْ تَكُونُوا	تَعْلَمُونَ ⊕
لكه څنګه چې	هغه ښودلې ده تاسو ته	هغه طريقه	چې نۀ وئ تاسو	خبرد هغې نه اول

لكه څنګه چې ئې تاسو ته هغه څه خودلى دى چه تاسو پرې نه پوهيدئ

قوله تعالى:- فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا

د ويرې په وخت كښې د صلاة الخوف حكم:- ددې وجې اوس هغه حالت بيانيږى چه په هغې كښې د ټولو آدابو او رعايتونو خيال عام طور نه ساتلې كيږى يعنى ميدان جنګ كښې چه كله دښمن مو په سر وى نو فرمائى چه تاسو ته څنګه ممكن وى،سواره،پيدل قبلې طرفته مخ كوئى او مونځ ادا كوئى.

حضرت ابن عمر ﷺ ددې آيت مطلب بيانوى،بلكه نافع فرمائى چه ماته پته ده چه دا مرفوع دې.(يعنى ابن عمر دا خبره د نبى كريم ﷺ نه اوريدلې ده) ([1]) مسلم شريف كښې دى چه د سختې ويرې په وخت كښې اشارې سره مونځ كوئى اګر چه تاسو سورلئ باندې سواره يئ.([2])عبدالله بن انيس ﷺ چه كله حضرت نبى كريم ﷺ دخالد بن سفيان د قتل دپاره اوليږلو نو دوى هم داشان دمازيګر مونځ كړې وو. الخ(ابوداود).نو په دې كښې ئې په خپلو بندګانوباندې آسانى كړې ده او د دوى بوج ئې سپك كړې دې.

دصلوة خوف بيان:- صلوة خوف يو ركعت هم راغلې دې.حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ فرمائى چه الله ﷺ ستاسو دنبى ﷺ په خوله دحضر په حالت كښې څلور ركعته فرض كړى دى او دسفر په حالت كښې دوه او د ويرې په حالت كښې يو (مسلم) ([3])

امام احمد رحمه الله فرمائى چه دا دهغه وخت خبره ده چه كله زيانى ويره وى.حضرت جابر بن عبدالله ﷺ او ډير نور بزرګان صلوة خوف يو ركعت ښائى.امام بخارى رحمه الله په صحيح بخارى كښې يو باب ذكر كړې دې چه دقلعه ګانو دفتح كولو په موقع باندې او دښمن سره دجنګ په موقع باندې مونځ ادا كول.([4]) اوزاعى رحمه الله فرمائى كه فتح نزدې وى او مونځ كولو باندې قدرت نه وى نو هر سړې دې خانله په اشاره مونځ اوكړى.كه دومره وخت هم ملاؤ نشى نو تاخير دې اوكړى.تر دې پورې چه جنګ ختم شى او آرام نصيب شى نو دوه ركعته دې ادا كړى ګنې يو ركعت كافى دې.ليكن صرف تكبير وئيل كافى نه دى بلكه تاخير دې اوكړى تر دې پورې چه امن شى.

د سختې ويرې په وخت په يو ركعت اكتفاء جائز نه ده

مسلك حنفى:- د سختې ويرې په وخت كښې په يو ركعت يا صرف په تكبير تحريمه اكتفاء جائز نه ده بلكه پوره مونځ به كوى البته كه مسافر وى نو سفرانه مونځ به كوى (تفسيرمظهرى ٤٣٨١٢)-

حضرت مكحول رحمه الله هم دا فرمائى.حضرت انس بن مالك رحمه الله فرمائى چه د تستر قلعې په جنګ كښې زۀ هم فوج كښې شامل ووم.د صبا صادق په وخت كښې جنګ ډير شديد شو،مونږ ته وخت ملاؤ نشو

---

[1]) صحيح بخارى كتاب التفسير: سورة البقرة باب قوله: (فان خفتم فرجالا او ركبانا): ٤٥٣٥)-

[2]) صحيح مسلم كتاب الصلوة صلاة المسافرين باب صلاة الخوف : ٨٣٩)-

[3]) ابوداود كتاب التطوع باب صلاة الطالب : ١٢٤٩: وهو حسن -

[4]) صحيح مسلم كتاب صلاة المسافرين وقصرها: ٦٧٨)-

چه مونږ مونځ کړې وي.ښه نمر راوختلو اوبيا مونږ دهغې ورځې مونځ اداکړو.که دمونځ بدله کښې ماته دنيا او څه چه په دې کښې دی ماته ملاؤ شي نوخه پرې خوشحاله نه يم.(۱) دې نه پس حضرت امام المحدثين رحمه الله ددې حديث نه استدلال کړې دې.په هغې کښې دی چه جنګ خندق کښې نمر پريوتو پورې حضرت نبی کريم ﷺ دمازيګر مونځ اونکړو.(۱)

بيادويم حديث کښې دی چه حضرت نبی کريم ﷺ کله خپل صحابه کرام رضي الله عنهم بنی قريظه ته دجنګ دپاره اوليږل نودوی ته ئې فرمائيلی وو چه تاسو کښې هېڅوك د بنوقريظه نه د رسيدو نه وړاندې د مازيګر مونځ نه کوی.اوس کله چه د مازيګر د مونځ وخت راغلو نو بعضو خو هم هلته په لار کښې مونځ ادا کړو او وې وئيل چه د حضرت نبی کريم ﷺ مطلب دا وو چه مونږ دې ډير زر لاړشو چه د مازيګر مونځ د مازيګر په وخت کښې اداکړو اوبعضو خلقو اونه کړو تردې پورې چه نمر پريوتلو.او بنو قريظه ته په رسيدلو ئې مونځ اداکړو (۲)

حضرت نبی کريم ﷺ ته چه کله ددې علم اوشو نو حضرت نبي کريم ﷺ دصحابه کرامو رضي الله عنهم دواړو ډلو کښې يو ته هم څه اونه وئيل.نوددې نه حضرت امام بخاری رحمه الله دا مسئله ثابتوی اګرچه جمهور ددې خلاف دی.هغویٔ وائی چه سورة نساء کښې چه د ويرې دمونځ کوم حکم دې او چه دکوم مونځ د مشروعيت اوطريقه احاديثوکښې وارد شوې ده هغه دجنګ خندق نه پس ده،لکه څنګه چه ابوسعيد رحمه الله وغيره روايت کښې صراحت سره بيانوی.

ليکن دامام بخاری رحمه الله،امام مکحول رحمه الله،او امام اوزاعی رحمه الله جواب دادې چه ددې مشروعيت نه پس کيدل ددې د جواز خلاف کيدلې نشی څکه چه دا دې هم جائز وی او هغه طريقه دې هم وی.څکه چه داسې حالت کښې شاذ اونادر کله کله هم کيږی او پخپله صحابه کرامو رضي الله عنهم د حضرت عمرفاروق رضي الله عنه په زمانه کښې د فتح تستر په موقع په دې عمل باندې عمل کړې وو او هيچا انکار اونکړو،والله اعلم.

قوله تعالي:- فَإِذَآ أَمِنتُمْ فَٱذْكُرُوا۟ ٱللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا۟ تَعْلَمُونَ۝

بيا فرمان دې چه دامن په حالت کښې د حکم پوره کولو خيال ساتنی،څنګه چه تاسو ته ما دايمان لار اوخودله او د جهل نه پس مو علم درکړو نو تاسو ته پکار دی چه ددې په شکريه کښې دالله ﷻ ذکر په اطمينان سره کوئی لکه څنګه چه ئې صلاة خوف بيان کولو نه پس او فرمائيل چه کله اطمينان شی نو مونځونه په ښه طريقه کوئی څکه چه مونځ مومنانو باندې په وخت باندې مقرر شوې دې.دصلوة خوف پوره بيان به انشاء الله په سورة نساء کښې په آيت ﴿كنت فيهم﴾کښې راشي.

						وَٱلَّذِينَ
						او هغه کسان
						اوڅوک چې
يُتَوَفَّوْنَ	مِنكُمْ	وَيَذَرُونَ	أَزْوَٰجًا	وَصِيَّةً	لِّأَزْوَٰجِهِم	مَّتَٰعًا
چې وفات کيږی	ستاسونه	او پريږدی	ښځې پکار	دی وصيت کول هغویٔ له	دپاره دښځو خپلو	دخرچې ورکولو
درنه مړهٔ کيږی اوښځې (کونډې) پريږدی			انو دخپلو ښځودپاره دې وصيت اوکړی			چې ورته تر يو کاله پورې خرڅه

(۱) صحيح بخاری قبل حديث رقم: ۹٤٥)-
(۲) صحيح بخاری کتاب صلاة الخوف باب الصلاة عند مناهضة.....تعليقا قبل حديث : ۹٤٥)-
(۳) صحيح بخاری کتاب صلاة الخوف باب الصلاة عند مناهضة.....تعليقا قبل حديث : ۹٤٥)-

اِلَى الْحَوْلِ	غَيْرَ اِخْرَاجٍ ۚ	فَاِنْ	خَرَجْنَ	فَلَا جُنَاحَ	عَلَيْكُمْ
دیو کال پوري	بې د ویستلو (دکورونو نه)	بیا که چرې	وځي هغوئ پخپله	نو نشته گناه	په تاسو باند
ورکولې شي اودکوره دې بهر نشي ویستلې		اوکه بخپله بهر اوزي نو دهغي ذمه داري په تاسونشته چې			

فِيْ مَا	فَعَلْنَ	فِيْٓ اَنْفُسِهِنَّ	مِنْ مَّعْرُوْفٍ ؕ	وَاللّٰهُ	عَزِيْزٌ
په هغه كار كښې	چې كوى ئې هغوئ	په باره دخانونو خپلو كښې	دمعلومې طريقې نه	او الله	غالب دې
په خپل خان باندې چې هغوئ په سمه شرعي طريقه هرڅه كوى			....	اوالله داختيارخاوند دې	

حَكِيْمٌ ۝	وَلِلْمُطَلَّقٰتِ	مَتَاعٌ	بِالْمَعْرُوْفِ ؕ	حَقًّا
حكمت والا دې	او دطلاقو كړې شوې ښځو دپاره	څه خرچه وركول دى	په مناسب طريقې سره	دا حق دې
اوپه هرحكم كښې حكمت لرې	او د ټولوطلاقو شوؤښځودپاره په مناسب طريقه څه نه څه وركول دى			دا حق په

عَلَى الْمُتَّقِيْنَ ۝	كَذٰلِكَ	يُبَيِّنُ	اللّٰهُ	لَكُمْ	اٰيٰتِهٖ	لَعَلَّكُمْ
په پرهيزگارانو باندې	دارنگې	بيانوى	الله	تاسو ته	ايتونه خپل	دپاره ددې
پرهيزگارانو باندې حق دې	داشان الله پاك تاسو خپل حكمونه ښكاره ښكاره بيانوى					امید چې تاسویه

تَعْقِلُوْنَ ۝ ع
چې دعقل نه كار واخلئ
دعقل نه كار واخلئ

قوله تعالى:- وَالَّذِيْنَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُوْنَ اَزْوَاجًا ۚ وَّصِيَّةً لِّاَزْوَاجِهِمْ مَّتَاعًا اِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ اِخْرَاجٍ ۚ

دكونډو دپاره د يو كال عدت حكم :- داكثرو مفسرينو دا قول دې چه دا آيت ددې نه مخكښې آيت يعنى دڅلورومياشتو اولسوورځو عدت والا آيت سره منسوخ شوې دې.صحيح بخارى كښې دى چه حضرت ابن زبير رضي الله عنه حضرت عثمان رضي الله عنه ته اووئيل چه هركله دا آيت منسوخ شو نوبيا تاسو دا په قران پاك كښې ولې ليكئ؟دوى اوفرمائيل چه څنگه مخكښې په قران پاك كښې موجود دي دلته به هم موجود وى. مونږ په دې كښې هيڅ كمې زياتې نشو كولې.(١)

د يو كال د عدت منسوخيت:- حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائى چه مخكښې خودا حكم وو چه ټول كال پورې به نان نفقه به كونډې ښځې ته دسرې دمال نه وكولې شوه،او هم په دې كور كښې به هغه اوسيدله.بيا د ميراث والا آيت دا آيت منسوخ كړو او دخاوند نه د مال په صورت كښې دمال متروكه اتمه حصه او كه اولاد ئې نه وى نو بيا څلورمه حصه مال به په وراثت كښې وركولې شى.او عدت پوره څلور مياشتې اولس ورځې مقرر شوې دې.(٢)داكثرو صحابه كرامو رضي الله عنهم او تابعينو نه مروى دى چه دا آيت منسوخ شوې دې.سعيد بن مسيب وائي چه د سورة الاحزاب دا آيت ﴿يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنٰتِ﴾ سره منسوخ شوې دې.حضرت مجاهد رحمه الله فرمائي چه اووه مياشتې شل ورځې چه دى نو دا د اصلى عدت څلور مياشتو لسو ورځو نه سوا دى.په دې آيت كښې دهغه مودې حكم بيانيږي،عدت خوواجب دې.خودا زياتى موده ښځې ته اختيار دې.كه كښيني او دا موده تيروى او كه ځي.دميراث آيت د كورو

---

(١) صحيح بخارى كتاب التفسير سورة البقرة باب (والذين يتوفون منكم.....) : ٤٥٣٥-

(٢) ابن ابي حاتم : ٨٧١/٢-

اوسیدول هم منسوخ کوی.هغه چه چرته غواړی نو عدت دې تیر کړی،دکورخرچ دخاوند په ذمه نه دې (۱)
نوددې اقوالو نه معلومه شوه چه دې آیت دټول کال عدت واجب نه کړو.بیا د منسوخ کیدو څه معنی ده ؟ دا خو د خاوندوصیت دې او که دا هم ښځه پوره کول غواړی نوپوره دې کړی ګنی په دې باندې څه جبر نشته دې.

(وصیة) نه مراد دا دې چه الله ﷻ تاسو ته وصیت کوی لکه څنګه چه ﴿يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ﴾ ددې نصب (فتوصوهن) لره محذوف منل دی.نو که ښځې ټول کال د خپل فوت شوی خاوند په کور کښې اوسیږی نو دوی به نه شی ویستلې.اوکه هغوئ عدت تیرول غواړی نو په هغوئ باندې هیڅ جبر نشته دې.امام ابن تیمیه رحمه الله هم دا قول اختیاروی.او نور ډیر خلق هم دا قول اختیاروی اوباقی جماعت دا منسوخ ګنړی.نو که دهغوئ اراده داصلی عدت نه پس زمانه منسوخ کیدل دی نو خیر دې ګنی په دې باره کښې د آئمه اختلاف دې.هغوئ وائی چه دخاوند په کور کښې عدت تیرول ضروری دی.او ددوی دلیل د موطا امام مالك دا حدیث دې چه د حضرت ابوسعیدخدری رضی الله عنه خور فریعه بنت مالك رضی الله عنها رسول الله ﷺ ته راغله او وې وئیل چه څمونږ غلامان تښتیدلی وو اودهغوئ د تلاش کولودپاره زما خاوند لاړو. قدوم کښې ئې دې غلامانوسره ملاقات اوشو خو هغوئ دې قتل کړو.دهغه څه مکان نشته دې چه څه په هغې کښې عدت تیر کړم.او نه راسره د خوراك څکاك څه شته دې.که تاسو اجازت راکونی نو څه به خپلې خخرګنئ کره لاړه شم او هلته به عدت پوره کړم.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه اجازت دې،څه واپس شوم،څه لا په حجره کښې اووم چې نبی کریم ﷺ څه راوغوښتلم او وې فرمائیل چه تا څه اووئیل،ما ورته بیا خپله ټوله قصه بیان کړه.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه په خپل کور کښې اوسیږه تر دې چه ستا عدت پوره شی.نوما هم هلته د عدت زمانه تیره کړه یعنی څلور میاشتې لس ورځې.حضرت عثمان رضی الله عنه څه په خپل دورحکومت کښې راوبللم او مانه ئې دامسئله اوپوښتله.ما ورته خپله ټوله واقعه اود نبی کریم ﷺ فیصله واوروله.حضرت عثمان رضی الله عنه هم ددې پیروی اوکړه او هم دا فیصله ئې اوکړه.(۱) دې حدیث ته امام ترمذی رحمه الله حسن وائی.

قوله تعالى:- وَلِلْمُطَلَّقَٰتِ مَتَٰعٌۢ بِٱلْمَعْرُوفِ ۖ حَقًّا عَلَى ٱلْمُتَّقِينَ

طلاقو شوو ښځو ته د متاع ورکولو حکم:- طلاقه شوې ښځې ته د متاع ورکولو باره کښې به خلقو وئیل که مونږ غواړو نووربه کړو اوکه مونږ نه غواړو نو نه به ورکوو.نو په دې باندې دا آیت نازل شو.(۲)
هم ددې آیت نه بعضو خلقو هرې طلاقې شوې ښځې ته څه نه څه ورکول واجب ګرزولی دی.او بعضې نورو بزرګانو دا هغه ښځو سره مخصوص کړی دی چه دکومو مخکې بیان اوشو.یعنی چه کومو ښځو سره صحبت نه وی شوې او مهر هم نه وی مقرر شوې او طلاق ورکړې شی،لیکن د ړومبی جماعت جواب دادې چه په عام کښې دخاص صورت ذکر کول هم دې سورت سره دا حکم نه مخصوص کوی لکه مشهور او منصوب مذهب دې.والله اعلم.

قوله تعالى:- كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمْ ءَايَٰتِهِۦ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

بیافرمائی چه الله ﷻ داشان خپل حلال اوحرام اوفرائض وحدود او امراونهی باره کښې واضح او مفسر بیان کوی چه تاسو ته دهیڅ قسمه ابهام او اجمال پاتې نشی چه دضرورت په وخت کښې تذبذب کښې اخته نه شئ بلکه دومره قدرې صفا بیان کیږی چه هرسړې پرې پوهیږی.

---

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر باب (والذین یتوفون منکم...) : ۴۵۳۱-
(۲) موطا امام مالک کتاب الطلاق باب مقام المتوفی عنها زوجها : ۸۷،ابوداود: ۲۳۰۰،ترمذی: ۱۲۰۴،نسائی : ۳۵۵۸،ابن ماجة: ۲۰۳۱، وهو صحیح)-
(۳) الطبری: ۵/۲۶۴)-

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِن دِيَارِهِمْ وَهُمْ
| آیا تانه لیدلي حال دهغه | کسانو اچي وتلي وو | د کورونو خپلو نه | او هغوئ
| (ائي پيغمبره!) تادهغه کسانو په حال غوروفکر کړې دې اچي دخپلو کورونونه اووتل

أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ
په زرګونو وو | ديرې دمرګ نه | نو اووئيل | هغوئ ته الله | چې مړه شئ | بيائې (دوباره) ژوندي کړل هغوئ
او د زرګونو په تعداد کښې وو | خکه چې دمرګ نه ويريدل | نو الله پاک اووئيل مړه شئ نو بيا ئې ژوندي کړل

إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا
بيشکه الله | خامخا خاوند دفضل دې | په خلقو باندې | وليکن | زيات خلق | نهٔ
بيشکه الله ﷻ جل شانه په خلقو ډير مهربان دې | ....خو زيات خلق د الله شکر نه

يَشْكُرُونَ ۝ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۝
اوباسي شکر | او جنګ کوئ | په لار دالله کښې | او پوهه شئ | چې الله | اوريدونکې | او پوهه دې
.....ادا کوي | او (مسلمانانو) تاسو دالله په لار کښې جهاد کوئ | او دا يادلرئې چې الله هرڅهٔ اورې | او په هرڅهٔ پوهه دې

مَن ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا
څوك دې هغه کس | چې قرض ورکړي الله ته | قرض ښکلې | نو زيات به ئې کړي | هغه لره | په زياتوالي
څوک چې الله پاک ته قرض حسنه ورکړي | الله پاک به ورته څوڅوچنده دهغې بدله واپس ورکوي

كَثِيرَةً ۚ وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ۝
ډير سره | او الله | تنګوي (رزق) | او فراخه کوي (رزق) | او خاص هغه ته به | واپس کيږئ تاسو |
او الله دچاروزي زياتوي او دچاکموي | او هغه ته به تاسو خواه مخواه واپس کولې شئ |

قوله تعالى:- أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِن دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ الخ

ژوند او مرګ دالله ﷻ په لاس کښې دې :- د وبادخانې ته مه ځانې.او هلته نه مه اوځئ.حضرت ابن عباس ﷺ فرمائې چه داخلق څلور زره وو.او يو روايت کښې دی چه اته زره وو.بعضو کښې نهه زره ونيلې شوی دی.بعضې څلوېښت زره ښائی.بعضې د ديرشو زرو نه زيات ښائی.دا خلق د ذاوردان يا زررو روان والا کلی وو.او دا د واسط طرفته دې.

ديو کلی د هلاکت واقعه:- بعضې وائی چه ددې کلی نوم اذرعات وو.داخلق د طاعون په وجه دخپل ښار نه تښتيدلی وو.يو کلی ته چه اورسيدل نو هلته دالله ﷻ حکم سره ټول مړه شول.اتفاق سره هلته يونبی تيريدو.دهغه دعاسره الله ﷻ هغوئ بيا ژوندی کړل.بعضې وائی چه يوخوشی اوصفاميدان کښې استوګن شوی وو.او د دوو فرښتو په چغو سره هلاك شوی وو.هرکله چه يو ډيره موده تيره شوه نو د دوی هډوکی هم ايره شو.او په دې ځائې يو کلې جوړ شو.بيا حزقيل نومې يو سړې هغه ځائې کښې تير شو اوهغه دعا ئې اوکړه اوالله ﷻ قبوله کړه.او حکم ئې اوکړوچه ته اووايه چه ائې رستو هډوکو تاسو ته الله ﷻ حکم کوی چه تاسو ټول جمع شئ.نود هر هر بدن ډهانچه اودريدله.بيا ورته الله ﷻ اوفرمائيل چه ته اووايه چه ائې هډوکوتاسوته الله ﷻ حکم کوی چه تاسو غوښه،رګونه اوپوټې اونيسئ.نودالله ﷻ دنبی په کتو سره دا هرڅه اوشو.اوهغوئ چه څنګه يو ځائې مړه شوی وو داشان په يو ځائې راژوندی شول.او

دهغوئ د ژبونه بې اختیاره اووتل چه ﴿سبحانك لااله الاانت﴾ ائې الله ﷻ! ته پاك ئې،ستا نه سوا بل څوك معبودنشته دې.دا دليل دې دقيامت دورځې،هم دې بدن سره دوباره د راپاسيدلو.

قوله تعالى:-اِنَّ اللّٰهَ لَذُوْفَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُوْنَ

دخلقو ناشکري:-بيافرمائى چه دالله ﷻ په دې خلقو باندې ډير احسان او فضل دې چه هغه دخپل قدرت پوره نښې اودخپل قدرت نښې ښائى.خو ددې باوجودخلق بې قدره اوناشكره دى.(۱)

ددې نه معلومه شوه چه دالله ﷻ نه سوا بل ځائې دپناه نشته دې.دا خلق دوباء نه تښتيدلى وو او دژوند حريص وو اوددې خلاف عذاب كښې راګير شو او زر هلاك شو.

د مسند يو حديث كښې دى چه كله حضرت عمر بن خطاب ﷛ شام طرفته اووتلواو سرغ (ديوځائې نوم دې) ته اورسيدلو نو حضرت ابوعبيده بن جراح ﷛ وغيره د لښكر سردارانوسره ملاوشو او ورته ئې اوونيل چه په شام كښې نن سبا وباء ده.نو په دې كښې اختلاف پيدا شو چه آيا هلته لاړشو اوكه نه. بالاخرحضرت عبدالرحمان بن عوف ﷛ راغلو او وې فرمائيل چه مادرسول الله ﷺ نه آوريدلى دى چه كله يوځائې كښې وباء راشى اوتاسوته دهغه ځائې پته اولګى نو تاسوېداسې حالت كښې هلته مه ځائې.حضرت عمرفاروق ﷛ چه واوريدل نودالله حمدوثنائې بيان كړه اوبيادهغه ځائې نه ئې تشريف يوړو.(بخارى ومسلم).(۲) يو بل روايت كښې دى چه دا دالله ﷻ عذاب دې چه په مخكو امتونو باندې راغلى وو.الخ.(۳)

قوله تعالى:-وَقَاتِلُوْافِىْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَاعْلَمُوْٓااَنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ

مرګ په نيټه دې:- بيا فرمائى چه څنګه دهغه خلقو تښتې هغوئ د مرګ نه بچ نه كړې شول.داشان دجهاد نه مخ اړول هم بيكاره دى.اجل اورزق دواړه په قسمت كښې مقرر شوى دى.رزق نه زياتيږى او نه كميږى او مرګ نه مخكې كيږى اونه روستو كيږى.اوبل ځائې كښې ارشاد دې چه كوم خلق دالله ﷻ د لارې نه پاتې شواوكښيناستل او خپلوملګرو ته هم وائى كه د جهاد شهيدان هم خمونږ په شان پاتې شوى وې نونه به مړه كيدل.دوى ته اووايه چه لږ خودې خپلوځانونونه هم مرګ نه لرې كړى كه تاسو رښتونى يئ.بل ځائې كښې وائى چه ائې الله ﷻ په مونږدې جنګ ولې فرض كړلواومونږ ته دې ولې يو وخته پورې فرصت رانكړو.نوددې په جواب كښې فرمائى چه مضبوط برج هم دمرګ په مخكې هيڅ نه دې.

په جهاد كښې مرګ ضرورى نه دې:- په دې موقع داسلامى لښكر نډر سردار او دبهادرانو مشر دالله ﷻ توره او داسلام پشت پناه دابوسليمان بن خالد بن وليد فرمان نقل كول بالكل مناسب وخت باندې به وى چه كوم دوى د انتقال نه مخكې فرمائيلې وو.چه د مرګ نه ويريدونكى،اود جنګ نه مخ اړونكى نامرد،هغوئ دې اوګورى چه زما جوړ جوړ د الله ﷻ په لار كښې زخمى شوې دې.په ټول بدن كښې مې داسې ځائې پاتې نه دې چه هغه ځائې په توره يا نيزه باندې نه وى لګيدلې.اوګوره چه څه نن په خپله بستره باندې مركيږم په ميدان جنګ كښې نه.

قوله تعالى:-مَنْ ذَاالَّذِىْ يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًاحَسَنًا

دالله په لار كښې د خرچ كولو حكم:- بيا پروردګار عالم خپلو بندګانو ته په خپله لار كښې دخرچ كولو ترغيب وركوى او دا ځائې په ځائې وركوى.حديث نزول كښې هم دى چه څوك دى چه داسې الله ﷻ ته

---

(۱) الطبرى: ٦/٢٦٦-

(۲) حمد:۱/۱۹٤،صحيح بخارى كتاب الطب باب مايذكر فى الطاعون:٥٧٢٩،صحيح مسلم:٢٢١٩-

(۳) احمد:۱/۱۹۳ وه صحيح بالشواهد)-

قرض ورکړي چه نه مفلس دې او نه ظالم دې (۱).

د ابو الدحداح ﷺ مال صدقه کول:- د دې آيت په باره کښې حضرت ابوالدحداح انصاري ﷺ ونيلی وو چه يارسول الله ﷺ چه آيا الله ﷻ خمونږ نه قرض غواړي.نبی کريم ﷺاوفرمائيل چه آو.وې ونيل چه ته خپل لاس راکړه.بيا ئې لاس کښې لاس واخستلو او عرض ئې اوکړو چه يارسول الله ﷺ ما خپل باغ الله ﷻ ته قرض ورکړو او په دې کښې شپږ سوه د کهجورو ونې دی.او دهغه ځائې نه نيغ خپل باغ ته راغلل.او بهر اودريدو او خپلې ښځې ته ئې آواز ورکړو بچې راوخله او بهر راوخه،ما دا باغ دالله ﷻ په لار کښې ورکړو.(ابن ابی حاتم).

د قرض حسنه نه مراد:- قرض حسنه نه مراد دالله ﷻ په لارکښې خرچ کول دی.او په بچو باندې خرچ کول دی.او تسبيح او تقديس هم دی.

قوله تعالی:-﴿فَيُضٰعِفَهٗ لَهٗٓ اَضْعَافًا كَثِيْرَةً﴾

دثواب دوچنده کول:-بيا فرمائي چه الله ﷻ به دا دوچنده اوځلور چنده زيات کړي.لکه بل ځائې کښې فرمائي چه﴿مَثَلُ الَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ﴾ الخ يعنی دالله ﷻ لار کښې دخرچ کولو مثال دهغه دانې په شان دې چه هغې کښې اووه وږی راوخی او په هر وږی کښې اووه دانې وی او الله ﷻ چه چا دپاره غواړي زياتوی الخ.ددې آيت تفسير به هم عنقريب راځی انشاء الله.

يوپه دوه لاکهه اجر ملاويدل:-ابوهريره ﷺ نه ابوعثمان نهدی تپوس اوکړو چه ما آوريدلی دی چه ديو نيکئ بدله د دوه لاکهو برابرده.دوی ورته اوفرمائيل پدې کښې څه تعجب دې مادنبی کريم ﷺ نه اوريدلی دی چه د يوې نيکئ بدله يوپه دوه لاکهه باندې ملاويږی (مسند احمد) خو داحديث غريب دې ابن ابی حاتم کښې دی چه حضرت ابوعثمان دی رحمه الله فرمائي چه زما نه زيات به دحضرت ابوهريره په خدمت کښې هيڅوک نه وی پاتې شوی.دوی حج ته لاړل.بيا وروسې څه هم لاړم.بصرې ته چه اورسيدو نو ما واوريدل چه هغه خلقو دحضرت ابوهريره ﷺ روايت نه پورتنې حديث بيانوی.ما هغوئ ته اوونيل چه په الله قسم ستاسو ټولو نه څه دحضرت ابوهريره ﷺ په صحبت کښې زيات پاتې شوې يم.ما خو هيڅکله د هغوئ نه دا حديث نه دې آوريدلې.بيا زما زړه کښې راغلل چه څه دحضرت ابوهريره ﷺ نه ددې پوښتنه اوکړم.نو څه صرف ددې يو حديث په خاطر مکې ته لاړم،هلته مې دوی سره ملاقات اوکړو،ما اوونيل چه دا بصرې والا ستاسو نه څنګه روايت کوی.دوی اوفرمائيل چه په دې کښې د تعجب څه خبره ده،بيا ئې هم دا آيت اولوستلو او وې فرمائيل چه دا دالله ﷻ قول اولوله.﴿فَمَا مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا قَلِيْلٌ﴾ يعنی د ټولې دنيا اسباب دآخرت مقابله کښې حقير اوګنړئی .په الله قسم ما درسول الله ﷺ نه آوريدلی دی چه ديو نيکئ بدله کښې الله ﷻ دوه لاکهه نيکئ ورکوی.(۲)هم ددې مضمون په ترمذی کښې دا حديث هم دې چه کوم سړې بازار ته لاړ شی ﴿لا اله الا الله وحده لا شريك له الملك وله الحمد وهو على كل شئ قدير﴾ اووائی نو الله ﷻ د هغه دپاره يو لاکهه نيکئ نيکی.اويو لاکهه ګناهونه ئې معاف کوی.(۳)الخ.ابن ابی حاتم کښې دی چه﴿مَثَلُ الَّذِيْنَ﴾ الخ،والا آيت نازل شو نو نبی کريم ﷺ دعا اوکړه چه اثې الله ﷻ ! زما امت لره نور زيات ورکړه.نو د﴿مَنْ ذَا الَّذِيْ﴾ والا آيت نازل شو. نبی کريم ﷺ هم دادعا اوکړه نو﴿اِنَّمَا يُوَفَّى الصّٰبِرُوْنَ اَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ آيت نازل شو.(۴)

---

(۱) صحيح مسلم، کتاب الصلاة المسافرين باب الترغيب فی الدعاء:۷۵۸۵)-
(۲) ابن ابی حاتم:)-
(۳) ترمذی کتاب الدعوات باب ما يقول اذا دخل السوق : ۳٤۲۸،ابن ماجة: ۲۲۳۳،)-
(٤) ابن ابی حاتم :)-

د سورة اخلاص ثواب:- حضرت کعب احبار نه یوسړی تپوس اوکړو چه ما یو سړی نه دا اوریدلی دی چه وم سړې سورة ﴿قُلْ هُوَاللّٰهُ اَحَدٌ﴾ یو خل اووائی نو دده دپاره د غمو او یاقوتو لس لاکهه محلات دجنت جوړیږی آیا خه دا رښتیا اوګڼړم ؟ دوی اوفرمائیل چه په دې کښې د تعجب څه خبره ده بلکه شل لاکهه دجنت محلونه جوړیږی.آیا خه دا رښتیااومنم.دوی اوفرمائیل چه په دې کښې د تعجب څه خبره ده بلکه شل لاکهو محلونه په جنت کښې جوړیږی بلکه شل لاکهه نور هم اودیرش لاکهه نور هم اودومره چه دهغې شمیر دالله ﷻ نه سوا هیچا ته معلوم نه وی،بیا دوی دا آیت تلاوت اوفرمائیلو.او وې فرمائیل چه کله الله ﷻ ﴿اَضْعَافًا كَثِيْرَةً﴾ فرمائی نو بیادامخلوق دهغې دشمیرطاقت څنګه اولری ؟

قوله تعالی:- وَاللّٰهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ ۖ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ

رزق کمول او زیاتی کول:- بیافرمائی چه درزق کمې بیشې دالله ﷻ د طرفنه ده،د الله ﷻ لار کښې خرچ کولو سره بخیلی مه کوئی،چه څه درکړی په هغې کښې حکمت دې،او چه چاته ورنکړی نو په هغې کښې هم مصلحت وی،تاسو ټول به دقیامت په ورځ هغه طرفته واپس کیږئی.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الْمَلَاِ مِنْۢ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ مِنْۢ بَعْدِ مُوْسٰى ۘ اِذْ قَالُوْا لِنَبِيٍّ

آیا تا نه دې لیدلې حال دهغه سردارانو| دبنی اسراءیلو | روستو د موسی نه|کله چی اوونیل هغوئ| یو نبی خپل ته|

اوتاپه هغې واقعې هم غور کړې دې چې موسی ؑ نه پس دبنی اسرائیلو یو دلې ته پیښه شوې وه|چې هغوئ خپل پیغمبر ته اوونیل

لَّهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُّقَاتِلْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ؕ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ

چی مقرر کړه مونږ له| یوباچا | چی جهاد اوکړو| په لار دالله کښې |اوونیل نبی|آیا داسې خوبه نۀ وی|

مونږ دپاره یو بادشاه مقرر کړه|چې دالله پاک لار کښې جهاداوکړو|پیغمبر ورته اوونیل چې آیاداسې خوبه نه وی

اِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ اَلَّا تُقَاتِلُوْا ؕ قَالُوْا وَمَا لَنَآ

که چری فرض کړې شی|په تاسو باندې | جهاد | اوبیا جهاد اونکړئ |اوونیل هغوئ|اوڅه شوی دی په مونږ

چې جهاد درباندې فرض شی|اوبیا ئې تاسو اونکړې شئ|هغوئ اوونیل چې واه داڅنګه کیدیشی

اَلَّا نُقَاتِلَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَقَدْ اُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا

چی اوبۀ نه کړو جهاد|په لار دالله کښې |اوحال داچی ویستلې شوی یو مونږ| دکورونو خپلو نه

چې مونږ دالله په لار دجهاد اونه کړو|د دې باوجود چې مونږ ایستلې شوی یو دخپل وطن

وَاَبْنَآئِنَا ؕ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا اِلَّا

اودخامنو خپلو نه|خو چی کله|فرض کړې شو|په هغوئ باندې|جنګ |نو پښا شول (ټول)| سوا |

اوبال بچ نه|خوچې جهاد پرې فرض کړې شو نوروټولو ورته شاکړه|بغیرد

قَلِيْلًا مِّنْهُمْ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌۢ بِالظّٰلِمِيْنَ ۝

دلږو کسانو | دهغوئ نه |او الله | پیژنی| داسې ظالمان| اواوو

یوڅو کسانونه|اوالله پاک هغه کسان ډیرښه پیژنی چې په خان ظلم کوی|

قوله تعالی:- اَلَمْ تَرَ اِلَى الْمَلَاِ مِنْۢ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ مِنْۢ بَعْدِ مُوْسٰى ۘ اِذْ قَالُوْا لِنَبِيٍّ لَّهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُّقَاتِلْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ؕ

د یو پیغمبر واقعه:- چه دکوم نبی ﷺ دلته ذکر دې دهغه نوم حضرت قتاده رحمه الله یوشع بن نون بن افرائم بن یوسف بن یعقوب علیهم السلام خودلې شوې دې.لیکن داقول صحیح نه معلومیږي.ځکه چه دا واقعه دحضرت موسی ﷺ نه پس دحضرت داود ﷺ د زمانې ده.لکه څنګه چه صراحت سره منقول دی اودحضرت داود ﷺ اوحضرت موسی ﷺ په مینځ کښې زروګالونه زیاته فاصله ده.والله اعلم.د سدی قول دې چه دا پیغمبر حضرت شمعون ﷺ دې.[1] مجاهد رحمه الله وائی چه دا شمویل بن یایالی بن علقمه بن صفیه بن علقمه بن ابو هاشف بن قارون بن یصهر بن فاحث بن لاوی بن یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم خلیل الله دې.

د بنی اسرائیلو ګمراه کیدل او مغلوبه کیدل:- قصه څه دا رنګ ده چه دحضرت موسی ﷺ نه پس بنی اسرائیل څه وخته پورې په حق لار روان وو.بیا په شرك او بدعت کښې اخته شو.مګر بیا هم دوی ته پرله پسې نبیان علیهم السلام راتلل تر دې پورې چه دبنی اسرائیل بې باکۍ د حده زیاتې شوې.اوس الله ﷻ ددوی دښمنان په دوی باندې غالب کړل.ډیر وهل ئې اوخوړل او در په دیکې شو.اول د تورات موجودګی او د تابوت د سکینه موجودګی چه کوم دحضرت موسی ﷺ نه دوی ته وراثت کښې ملاؤ شوې وو،ددوی دپاره دغلبې باعث جوړشوې وو،خو ددوی دسرکشۍ او د بدترین ګناهونو په وجه الله ﷻ ددوی نه دانعمت واخستلو اوددوی د کورنۍ نه نبوت هم ختم کړې شو.

د شمعون ﷺ پیدائش:- دلاوی کوم اولادکښې چه نبوت راروان وو،هغه ټول په ټوله په جنګونوکښې ختم شو.په دوی کښې صرف یو حامله ښځه پاتې شوې وه.ددې خاوند هم قتل شوې وو.اوس د بنی اسرائیلو نظرونه په دې ښځه باندې وو.ددوی خواهش وو چه الله ﷻ دې ته هلك ورکړي اوهغه هلك نبی جوړ شی.پخپله به دې ښځې هم شپه ورځ دا دعا کوله اوالله ﷻ هغه دعا قبوله کړه او دې ته ئې هلك ورکړو او دده نوم شمویل یا شمعون وو.ددې معنی ده چه الله ﷻ زما دعا قبوله کړه.دنبوت عمر ته په رسیدو الله ﷻ ده ته نبوت ورکړو.

د بادشاه مقرر کولو مطالبه:- هرکله چه دوی دنبوت اعلان اوکړو نو قوم دده نه مطالبه اوکړه چه تاسو مونږ لره یو بادشاه مقرر کړئ چه دهغه په نګرانئ کښې جهاد اوکړو.بادشاه خو ښکاره شوې وو لیکن پیغمبر ورته خپل تریخ بیان اوکړو چه هسې نه تاسو د جهاد نه انکاری شئ.قوم ورته جواب ورکړو چه زمونږ نه زمونږ ملك اخستې شوې دې،زمونږ بچې ګرفتار کړې شوی دی.اوبیا به هم مونږ داسې بې غیرتی کوؤ او د مرګ نه به ویریږو.نو جهاد فرض شو او حکم اوشو چه ددې بادشاه په نګرانئ کښې (جهاد ته تیار شئ) په دې آوریدو سره دوی حق دق شو او سوا د څه خلقو نه باقی ټولو مخ واړولو او دا څه نوې خبره نه وه چه ددې الله ﷻ ته علم نه وو.

وَقَالَ	لَهُمْ	نَبِيُّهُمْ
اواووئیل	هغوئ ته	پیغمبردهغوئ

اودهغوئ خپل پیغبرورته اوونیل

اِنَّ اللّٰهَ	قَدْ بَعَثَ	لَكُمْ	طَالُوْتَ	مَلِكًا	قَالُوْٓا	اَنّٰى يَكُوْنُ
بیشکه چې الله	مقرر کړې دې	ستاسو دپاره	طالوت لره	باچا	اوونیل هغوئ	څه رنګ به وی

چې الله پاک طالوت ستاسوبادشاه مقرر کړې دې دوئ اوونیل چې(هائې داڅه وائې)هغه کله

[1] الطبری: ۲/۲۸۳-

لَهُ	الْمُلْكُ	عَلَيْنَا	وَنَحْنُ	اَحَقُّ	بِالْمُلْكِ	مِنْهُ
ده لره	باچاهي	په مونږ	باندې	حال دا چې مونږ	زيات حقدار يو	په باچاهۍ سره	دهغه نه

په مونږ بادشاهي كولې شي ....دهغه نه خومونږزيات دبادشاهۍ حقداريو

وَلَمْ يُؤْتَ	سَعَةً	مِّنَ الْمَالِ ط	قَالَ	اِنَّ اللّٰهَ	اصْطَفٰهُ	عَلَيْكُمْ
او نه ده وركړې شوې هغه ته	فراخي	د مال نه	اوونيل پيغمبر	بيشكه الله	غوره كړې دې هغه	په تاسو باندې

اوهغه خويومالدار سړې هم نه دې | پيغمبر ورته اوونيل چې الله پاک ستاسويه مقابله هغه مقرر كړې دې

وَزَادَهٗ	بَسْطَةً	فِي الْعِلْمِ	وَالْجِسْمِ ط	وَاللّٰهُ	يُؤْتِيْ مُلْكَهٗ
او زيات كړې ئې دې هغه لره	په فراخۍ سره	په علم كښې	او په بدن كښې	او الله	وركوي باچاهي خپله

اوپه علم اوجسم دواړو كښې ئې بركړې دې |اوداالله پاک اختياردې چې خپل حكومت

مَنْ يَّشَآءُ ط	وَاللّٰهُ	وَاسِعٌ	عَلِيْمٌ ﴿٢٤٧﴾	وَقَالَ	لَهُمْ	نَبِيُّهُمْ اِنَّ اٰيَةَ
هغه چاته چې خوښ ئې شي	او الله	فراخه دې (فضل دهغه)	پوهه دې	او اوونيل	هغوئ ته	نبي دهغوئ چې نښه

چاته غواړي هغه ته ئې سپاري |هغه دوسعتونو مالک دې |اوپه هرڅۀ ښۀ پوهيږي |دهغوئ پيغمبرورته اوونيل چې نښه

مُلْكِهٖٓ	اَنْ يَّاْتِيَكُمُ	التَّابُوْتُ	فِيْهِ	سَكِيْنَةٌ	مِّنْ رَّبِّكُمْ
دباچاكيدودهغه (داده)	چې رابه شي تاسو ته	هغه صندوق	چې په هغې كښې	د زړۀ اطمينان دې	د طرفه درب ستاسو

د(طالوت د)حكومت داده | چې هغه صندوق به ورته واپس راشي چې په هغې كښې دالله پاک د طرفه د اطمينان سامان پروت دې

وَبَقِيَّةٌ	مِّمَّا	تَرَكَ	اٰلُ مُوْسٰى	وَاٰلُ هٰرُوْنَ	تَحْمِلُهُ	الْمَلٰٓئِكَةُ ط اِنَّ
او باقي پاتې	هغه څيزونه	چې پريښودي وو	آل موسى	او آل دهارون	راوړي به هغه	فرښتې	بيشكه چې

اوپه كښې دموسى اودهارون عليهما السلام داولاد پاتې شوى تبركات پراته دي |اوهغه دفرښتو په حفاظت كښې دى

فِيْ ذٰلِكَ	لَاٰيَةً	لَّكُمْ	اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿٢٤٨﴾ ع	
په دې كښې	انښه ده	ستاسو دپاره	كه يئ تاسو	مومنان

داستاسودپاره (دطالوت دبادشاهۍ) يوڅرگنده نښه ده كه تاسو په رښتيا مومنان يئ

قوله تعالى:- وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ اِنَّ اللّٰهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوْتَ مَلِكًا ط

دبادشاه تقررى:-مطلب دادې چه كله دبادشاه جوړيدو خواهش ئې اوكړواودا ئې خپل پيغمبرته اوونيل ،نوپيغمبردالله ﷻ په حكم سره طالوت پيش كړو چه دده تعلق شاهي خاندان سره نه وو بلكه يو لښكرى وو.شاهي خاندان د يهودا وو.او دده تعلق دهغې نه نه وو.نوقوم پرې اعتراض اوكړو چه دده نه مونږ زيات د بادشاهت حقدار يو.بيا بله خبره داده چه ده سره مال هم نشته دې او يو غريب دې.بعضې وائي چه دې اوبه څكونكې وو،چا ونيلي دى چه ده به باغ ښكلې كولو يعنى مالي وو.نو د نبى د حكم نه ددوى رومبۍ سركشي داعتراض په صورت كښې وه.پيغمبر دوى ته جواب وركړو چه دا مقررتيا زما د طرف نه نه ده چه په دې كښې به دوباره غور اوكړم،دا خو د الله ﷻ حكم دې.اوددې پوره كول ضرورى دى.بياظاهره كښې خوهغه تاسو كښې لوئې عالم اوطاقتورانسان دې.او ښكلې او شجاع دې.او جنگى

طريقو نه هم واقف دي.دلته هم دا ثابته شوه چه د بادشاهئ دپاره د قوت او طاقتور او لوئې زړه او دماغو والا پكار دي.

قوله تعالى:- وَاللّٰهُ يُؤْتِيْ مُلْكَهٗ مَنْ يَّشَآءُ ۚ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيْمٌ

د بادشاهئ وركړه د الله ده :-بيا فرمائي چه اصلي او حقيقي مالك الله ﷻ دې.د ملك حقيقي مالك هم هغه پاك ذات دې.چه چا ته اوغواړي نو ملك وركوي او چه چاته اوغواړي نو حكمت وركوي او هغه رحمت والا دې.دچا مجال دې چه هغه لوئې ذات نه تپوس اوكړي،چه څه غواړي كوي،دټولو نه تپوس كونكې څوك نه شته دې.خو پروردګار ددې نه مستثنى دې.هغه ذات د لوئې فضل مالك دې او د خپلو نعمتونه چه چاته وركوي نوهغه ددې دپاره مخصوص كوي،هغه ذات علم والا دې ښه په هر څه پوهه ذات دى چه څوك دكوم يوڅيز مستحق دې او څوك مستحق نه دې.

قوله تعالى:- وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ اِنَّ اٰيَةَ مُلْكِهٖٓ اَنْ يَّاْتِيَكُمُ التَّابُوْتُ فِيْهِ سَكِيْنَةٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ

دسكينه نه مراد :- نبى (شمويل يا شمعون) عليه السلام فرمائي چه د طالوت د بادشاهت ړومبى د بركت نښه دا ده چه تاسو ته به ورك شوې تابوت سكينه ملاؤ شي چه په هغې كښې به وقار او عزت اوجلالت او رحمت وي.په هغې كښې دالله ﷻ نښې دى اوتاسو دا ښه پيژنئى.① دبعضو قول دې چه سكينه د سرو يو ركيبئ وه.چه په هغې كښې به دنبيانو عليهم السلام زړونه مبارك وينځلې شو اودا حضرت موسى ؑ ته ملاؤ شوې وو.او په دې كښې دتورات تختې وې.② چا ونيلى دى چه ددې خله هم وه لكه څنګه چه دانسان خوله وى.او روح هم وو.اوهواهم وه.دوه وزرې ئې وې.اولكئ هم وه.③ وهب وائى چه د مړې پشو سر وو پكښې.هركله چه به هغې د تابوت نه خبرې اوكړې نو دوى ته به د نصرت يقين اوشو او جنګ كښې به ورته فتح نصيب شوه.④ دا قول هم دې چه يو روح وو چه دالله ﷻ طرفنه،كله چه به بنى اسرائيلو كښې اختلاف پيدا شو په څه خبره باندې او دوى ته به اطلاع نه وه نو دې به خبرې كولې.دحضرت موسى عليه السلام اوحضرت هارون عليه السلام دباقي وراثت نه مراد لرګې او دتورات تختې او مالوچ او څه كپړې او پيزار وو.

د تابوت تفصيل:- حضرت عبدالله ابن عباس رضي الله عنه فرمائي چه فرښتو د زمكې او آسمان په مينځ كښې دا تابوت نيولې وو اوطالوت بادشاه ته ئې مخكښې كړو،ددې تابوت په كتلو سره هغوى ته د نبى د نبوت او دطالوت د بادشاهت يقين اوشو.دا هم وئيلې شي چه دا د غوا دپاسه راوړلې شو.بعضې وائى چه كفارو كله يهوديانو باندې غلبه اوكړه نو دوى نه تابوت سكينه واخستلې شو.او اريحان ته يوړو.او دخپل لوئې بت شاته ئې كيخودو.هركله چه الله ﷻ دا بنى اسرائيلو ته واپس كول غوښتل نو بيا كفار ئې دسحرپه وخت كښې بت خانې ته بوتلل نو وې كتل چه بت لاندې پروت دې او تابوت پرې دپاسه دې.هغوى بيا بت دپاسه كړو ليكن په بل سحر ئې اوكتل چه بيا هم هغه معامله ده،دوى بيا بت پاس كړو.سحر چه كله لاړل نو وې كتل چه بت يو طرفته مات پروت دې.نو يقين ورته اوشو چه دا دالله ﷻ كرشمې دى.نو دوى داتابوت اوچت كړو او يو بل كلى ته ئې يوړو او هلته ئې كيخودو.هغه خانې كښې يو وبائي مرض خور شو،د بنى اسرائيلو يو ښځه هغه ځائې كښې قيد وه،هغې دوى ته اووئيل چه دا واپس هغه ځائې ته يوسئ.نو تاسو ته به ددې خبرې نه نجات ملاؤ شى.دې خلقو په دوؤ غواګانو باندې تابوت كيخودو او واپس ئې بنى اسرائيلو ته اوليږلو،ښار ته نزدې په رسيدو غواګانو رسئى اوشلولې اواوتښتيدې.او تابوت هم هغه ځائې كښې پاتې شو چه كوم بنى اسرائيلو راوړو.بعضې وائى چه دا دوؤ خوانانو اورسولو.والله اعلم.(ليكن دقران پاك په الفاظو كښې دا موجود دى چه دا فرښتو راوړې وو.مترجم) دا هم وئيلې شوى دى چه دا د فلسطين يو كلى كښې وو او دهغې نوم ازدوه وو.

قوله تعالى:- اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ

دنبوت او بادشاهت دليل:- بيا فرمائي چه زما دنبوت دليل او دطالوت بادشاه دليل هم دي چه تابوت به فرښتې راوړي، که تاسو په الله ﷻ او دقيامت په ورځ يقين لرئ.

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوْتُ
بياچي كله | روان شو طالوت
بياهر كله چي طالوت روان شو
بِالْجُنُوْدِ قَالَ اِنَّ اللهَ مُبْتَلِيْكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ
دلښكر سره | انو وي وئيل | چي الله | امتحان كونكي دي ستاسو | په يو درياب سره | نو هغه چاچي | اوڅكلي اوبهٔ | دهغي نه
دلښكرو سره | نو اعلان ئي اوكړو چي الله پاک ديو نهر په ذريعه ستاسو امتحان اخلي | چا چي دهغه درياب نه اوبه اوڅكي
فَلَيْسَ مِنِّيْ وَمَنْ لَّمْ يَطْعَمْهُ فَاِنَّهٗ مِنِّيْ اِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ
نو نهٔ دي ملګري زما | او هغه چاچي اونهٔ څكلي اوبهٔ | نو هغه ملګري دي زما | مګر | هغه څوک چي وي څكلي
نو هغه زما ملګري نه دي | او چا چي دغه اوبه اونه څكلي انو هغه زما ملګري دي | مګر هغه څوک چي يو چونګ
غُرْفَةً بِيَدِهٖ فَشَرِبُوْا مِنْهُ
يو لپه | په لاس خپل سره (هغه زما د ملګرتيا نه اوځي) | خو اوڅكلي هغوئ ټولو په مړه خيټه | دهغي درياب نه
په خپل لاس سره اوبه اوڅكي | .... نو ديو څو كسانو نه علاوه باقي نورو ټولو د هغي
اِلَّا قَلِيْلًا مِّنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهٗ هُوَ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا
ما سوا دلږو كسانو | دهغوئ نه | نو كله چي | پورې وتو دهغه درياب نه | هغه | او هغه كسان | چي ايمان ئي راوړي وؤ
نه اوبه اوڅكلي | .... كله چي هغه او دهغه ايماندار ملګري د درياب نه تير شول
مَعَهٗ قَالُوْا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوْتَ وَجُنُوْدِهٖ قَالَ
دهغه سره | او وئيل هغوئ | نشته طاقت | زمونږ | نن ورځ | د (مقابلې) جالوت او دلښكر دهغه سره | او وئيل
.... نو هغوئ او وئيل نن خو مونږ كښې دجالوت او دهغه لښكر سره دمقابلې طاقت نشته | او هغه
الَّذِيْنَ يَظُنُّوْنَ اَنَّهُمْ مُّلٰقُوا اللهِ كَمْ مِّنْ فِئَةٍ
هغه كسانو | چي يقين ئي وؤ (په دې) | چي هغوئ | مخامخ كيدونكي دي دالله سره | ډير خله ډله
كسانو چي په دې خبره پوهه وو چي دالله سره به مخامخ كيږو او وئيل | .... چي ډير كم كرته
قَلِيْلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيْرَةً بِاِذْنِ اللهِ وَاللهُ مَعَ الصّٰبِرِيْنَ ۝
لږه | غالب شوې ده | په ډله لويه باندې | په حكم دالله سره | او الله | ملګرې دي | دصبرناكو خلقو
وړه ډله د الله په حكم سره په لويه ډله باندې غالبه شوې ده | .... او الله پاک دصبر كونكو ملګرې دي

قوله تعالى:- فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوْتُ بِالْجُنُوْدِ قَالَ اِنَّ اللهَ مُبْتَلِيْكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّيْ

دنهر نه د اوبو نه څكلو امتحان:- اوس واقعه بيانيږي چه كله دې خلقو دطالوت بادشاهت قبول كړو او هغوی دوی جهاد ته بوتلل. دحضرت سعدی رحمه الله دقول مطابق ددوی تعداد اتيا زره وو.(۱) په لار كښې

(۱) الطبري: ۳۴۰/۵-

طالوت اوونیل چه الله ﷻ ستاسو ازمیښت په یو نهر سره کوي.دحضرت عبدالله ابن عباس ﷺ دقول مطابق دانهردااردن اوفلسطین په مینځ کښې وو.(۱)ددې نهر نوم الشریعه وو.طالوت دوی هوښیار کړل چه ددې نهراوبه مه څکئ؛او که چا اوڅکلې نو ماسره دې نه ځي.که چا یو ګوټ نیم اوڅکلې نو هیڅ باك نشته دې.خوهرکله چه هلته اورسیدل نوډیرتړي وو،په نهر ورپریوتل او ښه ډیرې اوبه ئې اوڅکلې خوډیرلږ خلق داسې پوخ ایمان والا وو چه هغوی اوبه اونه څکلې خو یو یو لپه.د حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ دقول مطابق دیو لپې څکلو والو تنده ماته شوه اوهغوی په جهاد کښې شریك شو.او چه کومو ښه ډیرې اوبه څکلې وې دهغوی تنده نه ماتیده او نه هغوی په جهاد کښې شریك شو.حضرت سدي رحمه الله فرمائي چه په اتیاو زرو کښې شپږ اویا زرو اوبه اوڅکلې او صرف څلورو زرو سړو اوبه اونه څکلې او فرمانبردار جوړ شو.

قوله تعالی:- قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَاقُو اللَّهِ كَم مِّن فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ

د عالمانو نصیحت:- حضرت براء بن عازب ﷺ فرمائي چه د حضرت نبی کریم ﷺ اصحابو ﷺ به اکثر فرمائیل چه دبدر په ورځ زمونږ شمیر هغه هومره وو چه څومره شمیر د حضرت طالوت بادشاه اودهغه دفرمانبردارو وو چه هغوی سره نهر نه پورې وتلی وو(۲)یعنی درې سوه دیارلس (۳۱۳).ددې ځائې نه پورې وتل دې نافرمانو ډیر زیاتې اوکړو او دوی ډیر په بزدلانه فعل سره د جهاد نه انکار اوکړو.او د دښمن زیات شمیر ددوی حوصلې ماتې کړې اوصفا جواب ئې ورکړو چه نن خوپه مونږ کښې دجالوت لښکر سره د جنګ کولو طاقت نشته دې.اګر چه دوی ته علماء ډیرې د همت وعظ او حوصلې خبرې ورکړې او ورته ئې اوفرمائیل چه په قلت او کثرت باندې فتح موقوف نه ده،په صبر اونیك نیتئ باندې ضرور دالله ﷻ مدد ملاویږي.ډیر ځل داسې شوی دی چه یو موټئ خلقو لویولویو جماعتونه (ډلې)راپرزولې دی.تاسوصبر اوکړئ اوپه طبیعت کښې استقلال راولئ او عزم اوساتئ؛ دالله ﷻ په وعدو باندې،ددې صبر په بدله کښې به الله ﷻ تاسو سره مدد اوکړي،خو دهغوی کلك زړونه نرم نشو او دهغوی بزدلي لرې نشوه.

وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ

او کله چې | اووتل مقابلې ته | دجالوت او دلښکر دهغه سره | نو وې وئیل | اے ربه زمونږ | رااوروې |

اوهرکله چې هغوئ دجالوت اودهغه دلښکرمقابلې ته راووتل | نو دعائې اوکړه چې ائې زمونږه ربه!

عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

په مونږ باند | صبر | او کلك کړه | قدمونه زمونږ | او مدد اوکړه زمونږ سره | خلاف د کافر قوم |

مونږ له ډیر صبر راکړه | اوزمونږ قدمونه مضبوط کړه | اود کافروپه مقابله کښې زمونږ مدد اوکړې

فَهَزَمُوهُم بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُودُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ

نو مسلمانانوماتې ورکړه هغوئ ته | په حکم دالله | او قتل کړوا | داؤد | جالوت لره | او ورکړه هغه ته الله

نود الله په حکم ئې هغوئ اوتښتول | اوداود عليه السلام جالوت لره مړکړوا......................اوالله پاک حضرت

---

(۱) صحیح بخاری،کتاب المغازی باب عدة اصحاب بدر: (۳۹۵۷)-

(۲) ابن جریر وسنده جدا)-

اَلْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهٗ مِمَّا يَشَآءُ ؕ وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ

باچاهي| او حکمت | اووي ښودل هغه ته|هغه څه چې غوښتل الله|او که چرې نهٔ وې ختمول دالله

داؤد ؑ ته بادشاهي او حکمت اوچې څه ئې مناسب ګڼړل هغه ورکړل | اوکه الله بعضې خلق د بعضې

النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ ۙ لَّفَسَدَتِ الْاَرْضُ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ

خلقو لره|بعضې دهغوئ نه |په بعضې نور سره |نو خامخا خراب شوې ووٴ نظام دزمکې|ليکن | الله

نوروخلقو په لاس نه دفع کول |..............نو دزمکې انتظام به خراب شوې وو|خوالله پاک

ذُوْ فَضْلٍ عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ۞ تِلْكَ اٰيٰتُ اللّٰهِ نَتْلُوْهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ؕ

خاوند دفضل دې| په خلقو باندې | داآيتونو دالله دی| چې مونږ ئې اور ووٴ | تاته | په حقه سره

په خپل مخلوق ډيرزيات مهربان دې(چې دامن انتظام ورله کوی)|داالله آيتونه دی چې مونږئې تاسوته په حقه بيانوو

وَاِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِيْنَ ۞

اوبيشکه ته |د رسولا نوځنې ئې |

اوبيشکه ته دپيغمبرانو نه (يولوئی)پيغمبر ئې

وَلَمَّا بَرَزُوْا لِجَالُوْتَ وَجُنُوْدِهٖ قَالُوْا رَبَّنَآ اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَّثَبِّتْ اَقْدَامَنَا

د حضرت داود ؑ د لاسه د جالوت مرګ :- يعنی چه کوم وخت کښې دمسلمانانو دې مختصر جماعت دکفارو غټ لښکر اوکتلو نو دالله ﷻ په دربار کښې ئې عرض اوکړو چه ائې الله ﷻ مونږته صبر نصيب کړه او مونږ ثابت قدم کړه.اود جنګ په وخت کښې زمونږ قدمونه مضبوط کړې.دمخ اړولو او تيښتې نه مونږ اوساتې،او په دې دښمنانو باندې مونږ غالب کړې.ددوی دا عاجزانه اومخلصانه دعاګانې قبليږی او دالله ﷻ مدد نازليږی او دمسلمانانو دا يوموټې جماعت هغه لوئې لښکر تهس نهس کوی.او دحضرت داود ؑ دلاسه د مخالفو سردار جالوت اووژلې شی.اسرائيلی روايتونو کښې دا هم روايت دی چه حضرت طالوت ؑ دوی سره وعده کړې وه که تاسو جالوت لره قتل کړئی نو څه به تاسو ته خپله لور په نکاح کړم.او خپل نيم مال به تاسو ته درکړم.او په حکومت کښې به مو هم شريك کړم.نو حضرت داود ؑ کاڼړئی په مچونړه کښې کيخودو او جالوت طرفته ئې اوويشتلو او هم په دې هغه مړ شو.حضرت طالوت ؑ خپله وعده پورا کړه اوبالآخر د سلطنت مستقل بادشاه هم دوی شو.او دالله ﷻ دطرفنه هم ورته نبوت غوندې لوئې نعمت ملاؤ شو.اودحضرت شموئيل ؑ نه پس دوی پيغمبر اوبادشاه جوړشو.دحکمت نه مراد نبوت دې.اوډير خاص علوم هم چه کوم الله ﷻ غوښتل او خپل نبی ته ئې اوخودل.

قوله تعالى:- وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ ۙ لَّفَسَدَتِ الْاَرْضُ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ ذُوْ فَضْلٍ عَلَى الْعٰلَمِيْنَ

د جهاد د فرضيت حکمت:- بيا ارشاد فرمائی که الله ﷻ داشان د لاندې خلقو حالت نه بدلولې لکه څنګه چه د بنی اسرائيلو طالوت غوندې جابر او مدبر بادشاه او د حضرت داود ؑ پشان دلير سپه سالار ورکړل او بدلون ئې راوستلو او که داسې ئې نه کولې نو خلق به هلاك شوی وو.بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿ وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَّهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَّصَلَوٰتٌ وَّمَسٰجِدُ يُذْكَرُ فِيْهَا اسْمُ اللّٰهِ كَثِيْرًا ﴾ يعنی که داسې دبل لرې کول نه وې نوعبادت خانې او هغه مسجدونه چه په هغې کښې د الله ﷻ نوم په کثرت سره اخستې شی مات کړی شوی وې).

د نیک انسان برکت:- حضرت رسول اکرم ﷺ فرمائی چه دیونیك بخت ایماندار په وجه دده چاپیر چل کنبي الله ﷻ دسلو سلو کورونو نه مصیبتونه لرې کوی.بیا راوی حضرت عبدالله بن عمر ﷺ هم ددې آیت مبارك تلاوت اوکړو.(ابن ماجه) لیکن ددې حدیث سند ضعیف دې.دابن جریر یو بل غریب روایت کښي دی چه الله ﷻ دیو رینبتونی مسلمان په وجه ده او د اولاد،اولاد او د ده کور واله اود ده چاپیر چل کورونه ښائسته کوی او دده تر موجودګئ پورې هغوی دالله ﷻ په حفاظت کښي وی.

د ابن مردویه یو روایت کښي دی چه قیامته پورې به تاسو کښي اووه کسان ضرور داسې وی چه دهغوی په وجه به تاسو سره مددکیږی اوپه تاسویه باران کیږی او تاسو ته به روزی ملاویږی.د ابن مردویه په یوبل روایت کښي دی چه زما په امت کښي به دیرش ابدال وی چه دهغوی په وجه به تاسو ته روزئی ملاویږی،تاسو باندې به بارانونه ورولې شی او ستاسو مدد به کولې شی.داحدیث قتاده ﷫ بیان کړې دې او فرمائی چه زما خیال دې چه حضرت حسن ﷺ هم ددغې ابدالو نه وو.

قوله تعالی:- تِلْكَ اٰيٰتُ اللّٰهِ نَتْلُوْهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ؕ وَاِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِيْنَ

د نبی د رسالت حقانیت:- بیافرمائی چه ائې الله ﷻ دا نعمت او ستا احسان دې چه هغه یو په بل سره دفع کوی.هم هغه ذات رینبتونې دې او دهغه پاك ذات ټول کارونه د حکمت دی.هغه خپل دلیلونه په خپلو بندګانو باندې واضح کوی.هغه پاك ذات په ټول مخلوق باندې فضل او رحم کوی.دا ټول واقعات او دا ټولې حق خبرې ائې نبی صرف زمونږ د وحی په ذریعه تاته معلومې شوې.ته زما رینبتونې رسول ئې،زما ددې خبرو او پخپله ستا دنبوت رینبتینوالی علم هغه خلقوته هم دې چه د چا په لاس کښي کتاب دې.دلته الله ﷻ ډیر په تاکیدسره قسم خوری او دخپل نبی د نبوت تصدیق کوی.

الحمدلله د دویمې پارې تفسیر ختم شو

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ ۘ مِنْهُمْ مَّنْ

دغه رسولان | فضیلت ورکړې وو مونږ | بعضودهغوئ نه | په بعضو باندې | دهغوئ | هغه څوک دی

داپیغمبران داسې دی چې مونږ دوئ له دیوبل نه اوچتې مرتبې ورکړی دی | اوپه دوئ کښي

كَلَّمَ اللّٰهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجٰتٍ ؕ وَاٰتَيْنَا

چې خبری کړی دی الله دهغوئ سره | اوپورته ئې کړل | بعضې دهغوئ | په درجوسره | اوورکړې مونږه

الله پاک چاسره خبرې کړی دی | اوچاله ئې (په بل شان) اوچتې مرتبې ورکړی دی | اوورکړی دی مونږ

عِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنٰتِ وَاَيَّدْنٰهُ بِرُوْحِ الْقُدُسِ ؕ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ

عیسی | ځوئ | دمریم ته | ښکاره نښې | اوقوی کړومونږه هغه | په پاك روح | او که چری | غوښتلې الله

دبی بی مریم ځوئې عیسی ﷺ ته څرګنده نښې | اوپه پاک روح سره موهغه مضبوط کړې وو | اوکه الله ته منظور وې

مَا اقْتَتَلَ الَّذِيْنَ مِنْۢ بَعْدِهِمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ

نه به وو کړې جنګ | هغه کسانو | چې روستو | ددې نه وو | پس دهغې نه | چې راغلې وې هغوئ ته

نو دهغوئ نه پس خلقو به دداسې څرګندو ښو دارا تلو نه پس په کور جنګونه کولې..........

الْبَيِّنٰتُ وَلٰكِنِ اخْتَلَفُوْا فَمِنْهُمْ مَّنْ اٰمَنَ

روښانه نښې | لیکن | هغوئ اختلاف اوکړوانو بعضې دهغوئ نه | هغه څوك دی | چې ایمان ئې راوړو

........خو الله پاک په چا جبرنه کوی | نودوئ جدا جدا شوا | چاپه کښي..........

وَمِنْهُمْ	مَّنْ	كَفَرَ	وَلَوْشَآءَاللّٰهُ	مَااقْتَتَلُوْا
او بعضې دهغوئ نه	هغه څوك دي	چې دكفر لارئې اختيار كړه	او كه غوښتلي الله	نو هيڅرې به نۀ جنګيدلي
كښې ايمان راوړ او چا په كښې كفر خوښ كړو اوكه الله پاك ته دا منظور نودوئ به جنګونه نه كول				

وَلٰكِنَّ اللّٰهَ	يَفْعَلُ مَا يُرِيْدُ۝
ليكن الله	كوي هغه كار چې غواړي
خو الله تعالى چې څه غواړي هغه كوي	

قوله تعالى:-فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ

د نبيانو عليهم السلام درجات :-دلته دا بيان كيږي چې رسولانوكښې هم د مرتبو په لحاظ فرق وو.لكه بل ځائې كښې فرمائې چې ﴿وَلَقَدْفَضَّلْنَابَعْضَ النَّبِيّٖنَ عَلٰى بَعْضٍ وَّاٰتَيْنَادَاوٗدَزَبُوْرًا۝﴾ مونږ بعضو نبيانو ته په بعضو نوروباندې فضيلت وركړو.او داود ﷺ ته مونږ زبور وركړو.دلته هم ددې بيان دې.په دوى كښې بعضې داسې هم دي چې هغوئ سره مونږ خبرې هم كړې دي.لكه موسى ﷺ او محمد ﷺ او آدم ﷺ .

صحيح ابن حبان يو حديث مبارك كښې نقل كړې دې چې په هغې كښې د معراج بيان سره دا هم وارد شوى دي چې دكوم يو نبى سره د نبى كريم ﷺ په كوم آسمان كښې ملاقات اوشو.او دا د هغوئ د مرتبو د كم و بيش دليل دې.

اويو حديث كښې دي چې د يومسلمان او يو يهودى څه خبرې اترې اوشوې.نو هغه يهودى اووئيل چې قسم په هغه الله ﷻ چې هغه پاك ذات موسى ﷺ ته په ټول جهان فضيلت وركړو.مسلمان دا برداشت نۀ كړې شو اوهغۀ ئې يو څپيړه اووهلو او وې وئيل چې ائې خبيثه،آيا زمونږ نبى محمد ﷺ نه هم هغه افضل دې؟.هغه يهودى نبى كريم ﷺ ته ددې شكايت اوكړو.نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چې ماته په نبيانو باندې فضيلت مۀ راكوئ د قيامت په ورځ به ټول بې هوشه شي.د ټولو نه مخكښې به زۀ هوش كښې راځم.نو زۀ به ګورم چې موسى ﷺ به د الله ﷻ دعرش پښه نيولې وى.ماته معلوم نۀ دى چې هغه زما نه مخكښې هوش كښې راغلو.يا هډو بې هوشه شوې نۀ وو.او د كوه طور د بې هوشئ بدله كښې ددې ځائې د بې هوشئ نه بچ كړې شو.نوماته په نبيانو عليهم السلام باندې فضيلت مۀ راكوئ.[1]

د تعارض شبه:- يو بل روايت كښې دى چې د پيغمبرانو مينځ كښې ماته فضيلت مۀ راكوئ.[2] نو دا حديث په ظاهره د قرآن پاك د دې آيت خلاف معلوميږى،

دلائل د پاره د دفع د تعارض:-①ليكن دراصل څه تعارض نشته.ممكن دى چې د نبى كريم ﷺ دا فرمان ددې نه مخكښې وو چې كله نبى كريم ﷺ ته د فضيلت علم شوې وو.خو دا قول لږ د فكر قابل دى.

②دويم جواب دادې چې نبى كريم ﷺ دا صرف د تواضع اوعاجزئ په وجه وئيلې وو د حقيقت په طور نه

③دريم جواب دادې چې داسې جګړې،اختلافات او يو ته په بل باندې فضيلت وركول د بل شان كمول دى.ددې وجې نبى كريم ﷺ منع فرمائيلې وو.

④څلورم جواب دادې چې تاسو ورته فضيلت مۀ وركوئ يعنى خپلې رائې،خپل خيال اوخپل ذهنى تعصب سره خپل نبى ﷺ ته په بل نبى فضيلت مۀ وركوئ.

⑤پنځم جواب دادې چې دفضيلت اوتكريم فيصله ستاسو بس كښې نۀ ده.بلكه داد الله ﷻ د طرفنه ده.چې هغه پاك ذات چاته فضيلت وركوى نوتاسو هغۀ اومنئ ،ستاسو كار منل او ايمان راوړل دى.

---

[1] صحيح بخارى كتاب احاديث انبياء باب قول الله تعالى (وان يونس لمن المرسلين) : ٣٤١٤، صحيح مسلم: ٢٣٧٣)-

[2]) ايضا)-

قوله تعالی:- وَاٰتَيْنَا عِيْسَى

ذکر د خاص پس د عام نه: بیا فرمائی چې مونږ عیسی ﷺ ته واضح دلیلونه او داسې حجتونه ورکړې وو چې د هغې په ذریعه بنی اسرائیلو ته دا خبره ښهٔ صفا واضحه شوه چې د نبی کریم ﷺ رسالت بالکل رښتونې دې.او دا حقیقت هم په بنی اسرائیلو باندې ښهٔ واضحه شو چې عیسی ﷺ هم نورو بندګانو پشان د الله ﷻ یو عاجزه بنده او بې وسه غلام دی.او د روح القدس یعنی جبرائیل ﷺ په ذریعه مونږ د دوی امداد اوکړو بیافرمائی چې د روستو خلقو اختلافات هم زمونږ د ﷻ فیصلې او د تقدیر یوه نمونه ده او زمونږ شان دادې چې څه غواړو کوؤ،زمونږ د څه ارادې نه جدا مراد نه دی.

د مشرکانو د شفاعت د تصور تردید

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ			اٰمَنُوْٓا					
ای هغه کسانو			چې ایمان مو راوړې دې					
...............انې مسلمانانو...............								
اَنْفِقُوْا	مِمَّا	رَزَقْنٰكُمْ	مِّنْ قَبْلِ	اَنْ	يَّاْتِيَ	يَوْمٌ	لَّا	
خرچ کړئ	دهغه مال نه	چې درکړې دې مونږه تاسوته	مخکښې	ددې نه	چې راشی	هغه ورځ	چې نهٔ به وی	
مونږ چې کوم مال متاع درکړې ده	دهغې نه خیراتونه ورکړئ	مخکښې ددینه چې هغه ورځ راشی						
بَيْعٌ	فِيْهِ	وَلَا خُلَّةٌ	وَّلَا شَفَاعَةٌ ؕ	وَالْكٰفِرُوْنَ				
اغستل خرڅول	په هغې کښې	او نهٔ به دوستی پکار راځی	او نهٔ به سفارش چلیږی	او کافران خلق				
چې نه په کښې د مال اخستل خرڅول وی	اونه به دوستی وی	اونه بهٔ سفارش چلیږی	او چې کفر ئې غوره کړې دې					
هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ۞	اَللّٰهُ	لَآ اِلٰهَ	اِلَّا هُوَ ۚ	اَلْحَيُّ				
هغوئ په اصل کښې ظالمان دی	الله	نشته لائق د عبادت	مګر هغه دې	همیشه ژوندې دې				
هم هغوئ ظالمان دی	الله چې لائق د عبادت هیڅوک نشته یواځې هغه دې	تل ژوندې دې						

الله ﷻ خپلو بندګانو ته حکم کوی چې دوی دې نیکو لارو کښې خپل مالونه خرچ کړی چې الله ﷻ سره د دوی ثواب جمع وی.او فرمائی چې په خپل ژوند کښې خیراتونه او صدقې کوئ،د قیامت په ورځ خو به نهٔ اخستل خرڅول وی او نهٔ به په دې خلاصیدل وی چې ډیر سرهٔ زر ورکړی.او نهٔ به د چا نسب او دوستی په کار راځی.لکه بل ځائې کښې فرمائی چې ﴿فَاِذَا نُفِخَ فِي الصُّوْرِ فَلَآ اَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَّلَا يَتَسَآءَلُوْنَ﴾ یعنی کله چې شپیلئ اووهلې شی نو په هغه ورځ به نهٔ نسب وی او نهٔ به چا سره څه سامان وی.او په هغه ورځ به د سفارشیانو سفارش په کار نهٔ راځی.

قوله تعالی:- وَالْكٰفِرُوْنَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ۞

بیا فرمائی چې کافران ظالمان دی.یعنی پوره او پاخهٔ ظالمان هغه دی.چې هم د کفر په حالت کښې الله ﷻ سره ملاقی شی.عطاء ابن دینار رحمة الله علیه فرمائی چې شکر دې چې الله ﷻ کافرانو ته ظالمان اووئیل خو ولې ظالمانو ته ئې کافران او نهٔ وئیل.[1]

[1] ابن ابی حاتم : ۹٦٦/۳)

اَللّٰهُ | لَآ اِلٰهَ | اِلَّا هُوَ | اَلْحَيُّ

| الله | نشته لائق دعبادت | مگر هغه دې | همیشه ژوندې دې |

| الله چې لائق دعبادت هیڅوک نشته یواځې هغه دې | تل ژوندې دې

اَلْقَيُّوْمُ | لَا تَاْخُذُهٗ | سِنَةٌ | وَّلَا نَوْمٌ | لَهٗ | مَا

ټول کائنات دهغه په اختیار کښې دې | نهٔ نیسی هغه باندې | پرکالی | اونهٔ خوب | دهغه دی | هغه څه

اودټول مخلوق انتظام کوی | ....نه پرې پرکالی راځی | اونه خوب | دهغه ملکیت، دې څه چې

فِي السَّمٰوٰتِ | وَمَا فِي الْاَرْضِ | مَنْ | ذَا الَّذِيْ | يَشْفَعُ

چې په آسمانونو کښې دی | اوهغه څه چې په زمکه کښې دی | څوك دې | هغه کس | چې سفارش به اوکړی

په آسمانونو کښې او څه چې په زمکه کښې دی | ....څوک دی چې د(چا) سفارش اوکړی

عِنْدَهٗٓ | اِلَّا بِاِذْنِهٖ | يَعْلَمُ | مَا | بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ

هغه سره | مگر په اجازت دهغه سره | معلوم دی هغه ته | هر هغه څه | چې دخلقو په وړاند دی

دهغه په دربار کښې دهغه داجازت نه بغیر | پوهه دې په هغه خبروچې خلقو ته ښکاره دی |

وَمَا | خَلْفَهُمْ | وَلَا يُحِيْطُوْنَ | بِشَيْءٍ | مِّنْ عِلْمِهٖٓ | اِلَّا

اوهغه څه | چې پناه دی دخلقو نه | او نشی احاطه کولې داخلق | په هیڅ څیز | دعلم دهغه نه | مگر

اوپه هغه خبروچې دخلقونه پټې دی | اودوئ دهغه معلوماتونه په هیڅ باندې احاطه نشی کولې | مگر

بِمَا شَآءَ | وَسِعَ | كُرْسِيُّهُ | السَّمٰوٰتِ | وَالْاَرْضَ | وَلَا يَئُوْدُهٗ

په هغه چې اوغواړی هغه | اوخوردې | حکومت دهغه | په آسمانونو | او په زمکه کښې | اونهٔ ستړې کوی هغه لره

په هغې چې الله پاک ئې اوغواړی | دهغه حکومت په زمکه اوآسمانونو باندې خور دې | اونه ستړې کیږی ددې

حِفْظُهُمَا | وَهُوَ الْعَلِيُّ | الْعَظِيْمُ

حفاظت ددې دواړو | اوهغه اوچت دې | او لوئ دې |

دواړوپه ساتنه | اوهغه اوچت او لوئې ذات دې |

دآیت الکرسی فضیلت: دا آیت آیت الکرسی دې.او دا ډیر عظمت والا دې.ابی بن کعب نه نبی کریم ﷺ تپوس اوکړوچې کتاب الله کښې دټولونه زیات عظمت والا آیت کوم یو دې؟هغوئ جواب ورکوی چې الله ﷻ او د هغهٔ رسول ﷺ ته د دې زیات علم دې.نبی کریم ﷺ همدا سوال بیا کوی.د څو واري پښتنې نه پس بیا نبی کریم ﷺ په خپله جواب ورکوی چې آیت الکرسی.نبی کریم ﷺ فرمائی چې ائې ابو المنذر الله ﷻ دې تا ته ستا علم مبارك کړی.په هغه الله ﷻ مې دې قسم وی چې د هغه په قدرت کښې زما سا ده،د دې به ژبه وی او شونډې به ئې وی او دا به د حقیقی بادشاه پاکی بیانوی او د عرش پښې سره به لگیدلې وی.(مسند احمد).([1])

[1]) احمد: ١٤١/٥، صحیح مسلم: کتاب صلاة المسافرین باب فضل سورة الکهف وایة الکرسی : ٨١٠، ابوداود: ١٤٦٠، دحدیث پاک آخری حصه،(والذی نفسی بیده ان له لسانا) منکر دې)-

صحیح مسلم کښې هم داحدیث دې.لیکن د دې دا روستې قسمه جمله په هغې کښې نشته.ابی ابن کعب ﷺ فرمائی چې ماسره دکهجورو یو بورۍ وه،ما کتل چې ورځ په ورځ دهغې نه کهجورې کمیدلې.یو شپه زهٔ ټوله شپه ویښ ووم او د دې نګرانی مې کوله.ما اوکتل چې یو څناور د یو ځوان هلك په مثال راغلو،ما هغهٔ ته سلام اوکړو،هغه زما د سلام جواب راکړو.ما ورته اوونیل چې تهٔ انسان یې که جن؟هغه اوونیل چې زهٔ جن یم،ماورته اوونیل چې لږخپل لاس خوماته راکړه.هغه لاس را اوږد کړو.ما چې د هغه لاس واخستلو نو د هغهٔ لاس د سپی پشان وو.او د دهٔ په لاس کښې دسپی پشان ویښته وو.ما ورته اوونیل چې آیا جنات پیدانشی داسې وی؟ هغهٔ اوونیل چې په ټولو جناتو کښې د ټولونه زیات طاقت والا هم زهٔ یم.ما ورته اوونیل چې بیا تهٔ په څیزونو پټولو باندې څنګه قادر شوې؟ هغه اوونیل چې ما ته پته ده چې تهٔ صدقه کول خوښوې،مونږ اوونیل چې مونږ ولې دې نه محروم یو؟ ماورته اوونیل چې ستاسودشر نه بچ کیدو والا کوم یو څیز دې؟هغه اوونیل چې آیت الکرسی.سحر چې کله زهٔ د نبی کریم ﷺ خدمت کښې حاضر شوم او نبی کریم ﷺ ته مې ټوله واقعه اوونیله نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چې هغه خبیث خو داخبره رښتیا کړې ده.(ابویعلی)[1]

ایت الکرسی د قران څلورمه حصه ده .

هرکله چې نبی کریم ﷺ مهاجرینو ته تشریف یوړو نو هغویٔ تپوس اوکړو چې په قرآنِ پاك کښې کوم یو آیت لوئې دې؟نو نبی کریم ﷺ ورته آیت الکرسی واوروله (طبرانی).نبی کریم ﷺ یو خل صحابه کرام ﷺ کښې یو نه تپوس اوکړو چې تا نکاح کړې ده که نه ؟ هغه اوونیل یارسول الله ﷺ ما سره مال نشته نو نکاح به څنګه اوکړم.نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چې تا ته﴿قُلْ هُوَ﴾یاد نهٔ دې؟هغه اوونیل چې دا خو راته یاد دې.نو نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چې څلورمه برخه قرآنِ پاك خو شو.آیا تاته ﴿قُلْ يَآيُّهَا الْكٰفِرُوْنَ﴾یاد نهٔ دې؟هغه اوونیل چې ولې نه دا راته یاد دې.نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چې څلورمه حصه قرآنِ پاك دا شو.بیا ئې ورته اوفرمائیل چې تاته ﴿اِذَازُلْزِلَتِ﴾ یاد نهٔ دې؟هغه اوونیل چې یاد دې راته.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چې څلورمه حصه قرآنِ پاك خو دا شو.نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چې ﴿اِذَا جَآءَ نَصْرُ اللّٰهِ﴾ درته یاد دې؟هغه اوونیل چې یا دې راته.نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چې څلورمه حصه قرآنِ پاك داشو.نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چې آیت الکرسی درته یاده ده ؟ هغه اوونیل چې یاده ده.نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چې څلورمه حصه قرآنِ پاك داشو.(مسند احمد)[2]

په نورو ایتونو د ایت الکرسیٔ بزرګی

ابوذر ﷺ فرمائی چې زهٔ یو خل دنبی اکرم ﷺ خدمت کښې حاضر شوم.نبی کریم ﷺ په جمات کښې ناست وو.زهٔ راغلم کښیناستم.نبی کریم ﷺ راته اوفرمائیل چې تا مونځ کړیدې.ما اوونیل یارسول الله نهٔ مې دې کړې.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چې پاسه مونځ اوکړه.ما مونځ اوکړو او بیا راغلم کښیناستم.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چې د انسانانو اودپیریانو د شیطان نه پناه غواړه.ما اوونیل چې یارسول الله ﷺ چې آیا انسانی شیطان هم وی؟نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چې هو.ما اوونیل چې د مونځ متعلق څه ارشاد دې.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چې مونځ سراسر خیر دې.که د چا خوښه وې نو لګه حصه دې ترې واخلی او چې د چا خوښه وی نو زیاته حصه دې ترې واخلی.ما اوونیل چې یارسول الله ﷺ د روژې په حقله وایئ؟نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چې کفایت کولو والا باندې فرض ده او د الله ﷻ په نیز زیاتی ده.ما اوونیل چې یارسول لله صدقه‌انبی کریم ﷺ اوفرمائیل چې ډیره او څو چنده زیاته بدله

[1] حاکم : ۵۶۲/۱، عمل الیوم واللیلة للنسائی: ۹۶۰، وهوحدیث حسن وصحیح ابن حبان الاحسان : ۷۸۱)-.
[2] احمد : ۲۲۱/۳، ترمذی: کتاب فضائل القرآن باب ماجاء فی اذا زلزلت : ۲۸۹۵،)-.

ورکولو والاعمل دي.ما اوونیل چي یارسول الله د ټولو نه افضله صدقه کومه یوه ده؟نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چي د لږ مال لرونکی زړهٔ کول په صدقه یا په پټه صدقه ورکول محتاج ته.ما سوال اوکړو چي ړومبی نبی څوك دي؟ نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چي آدم ﷺ ما اوونیل چي هغه نبی وو؟نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چي نبی او الله ﷻ سره خبري کونکي وو.ما تپوس اوکړو چي درسولانو شمیر څهٔ دي؟نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چي سل او څه دپاسه لس ډیره غټه ډله.یو روایت کښي د دریو سوؤ پنځلسو لفظ دي.ما تپوس اوکړو چي یارسول الله ﷺ د ټولو نه زیات بزرګئ والا کوم یو آیت دي؟نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چي آیت الکرسی ﴿اَللّٰهُ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ اَلۡحَیُّ الۡقَیُّوۡمُ﴾.(مسند احمد) ([1]).

ایت الکرسی د مال د حفاظت ذریعه ده،

ابوایوب انصاری ﷺ فرمائی چي زما د خزانو نه به جناتو غلا کوله.ما نبی کریم ﷺ ته د دې شکایت اوکړو.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چي تهٔ کله هغه اووینې نو اووایه چي ﴿ بسم الله اجیبی رسول الله﴾.هرکله چي هغه راغلو نوما هم دا اوونیل او هغه مې اونیولو.هغه اوونیل چي بیا به زهٔ نهٔ راځم.ما هغه پریښودو.زهٔ د نبی اکرم ﷺ خدمت کښي حاضر شوم.نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چي ستا قیدی څه اوکړل؟ ما اوونیل چي ماهغه اونیولواوبیامې پریښودو ځکه چي هغه اقراراوکړو چي بیابه نهٔ راځم.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چي هغه به بیا هم راځی.ما هغه دوه درې ځل اونیولو او د اقرار کولو نه پس به مې هغه بیا پریښودو.ما بار بار نبی کریم ﷺ ته د دې ذکر اوکړو او نبی کریم ﷺ به بار بار دا فرمائیل چي هغه به بیا راځی.آخری ځل چي ما هغه اونیولو نو ما نهٔ پریښودو نو هغه اوونیل چي ما پریږده زهٔ تا ته یو داسي څیز ښایم چي تا لره به د هغې په وجه هېڅ یو شیطان او جن نهٔ راځی.ما اوونیل چي ښه اووایه هغه څه څیز دې ؟ هغه اوونیل چي آیت الکرسی.ما نبی کریم ﷺ ته ددې ذکر اوکړو نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چي هغه دا رښتیا وئیلی دی او هغه دروغژن دې.(مسند احمد) ([2])

صحیح بخاری کښې کتاب فضائل القرآن کښې او کتاب الوکالة او صفة ابلیس په بیان کښې هم داحدیث د ابوهریره ﷺ نه مروی دې.په هغې کښې دی چي ما د رمضان د زکوة څوکیداری کوله چي شیطان راغلو او مال نه ئي خپل څادر ډکولو.دریم ځل دهٔ اووئیل که تهٔ د شپې دخملاستو په وخت کښې دا آیت وائې نو د الله ﷻ د طرفنه به په تاباندې محافظان مقرر وی.او تر سحر پورې به شیطان تالره نزدې نه راځی.(بخاری شریف)([3])دویم روایت کښې دی چي داکهجورې وې او هغه یو موټئ اوړې وې.او رسول الله ﷺ ورته اوفرمائیل چي که تهٔ هغه نیول غواړې نوچې کله هغه دروازه بیرته کوی نو په هغه وخت کښې تهٔ دا اووایه چي ﴿سبحان من سخرك محمد﴾.شیطان عذردا ښودلې وو چي مادیو غریب پیری دبچو دپاره ما دا اوړل.(ابن مردویه).نوداواقعه ددریو صحابه کرامو ﷺ شوه.دابی ابن کعب ﷺ ،دابوایوب انصاری ﷺ اود ابوهریره ﷺ.

دآیت الکرسئ برکتونه*

ایت الکرسی دکوردحفاظت ذریعه:- حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ فرمائی چي دیو انسان اوجن ملاقات اوشو،جن ورته اووئیل چي ما سره به پرځول اوکړې.که تا زهٔ راغوزار کړم نو تا ته به زهٔ یو داسې آیت اوښایم چي کله تهٔ کور ته لاړ شې او دا اووائې نو شیطان به دې کورته نهٔ راځی.پرځول اوشو او دې سړی هغه جن راوپرځولو.دې سړی اووئیل چي تهٔ نحیف او ویریدونکې ئې اوستا لاسونه د سپی په

[1] (احمد : ۵/۹۰۵۵،نسائی مختصرا)-

[2] احمد: ۵/۴۲۳، ترمذی : کتاب فضائل القرآن باب رقم : ۳، حدیث ابی ایوب فی الغول : ۲۸۸۰. وهو حسن)-

[3] صحیح بخاری کتاب الوکالة باب اذا وکل رجلا فترک الوکیل .... ۲۳۱۱)-.

شان دی.ایا جنات داسې وی،یا صرف ته داسې ښې؟هغه اووئیل چې زهٔ په ټولو کښې قوی یم.بیا دوباره کشتی اوشوه او په دویم ځل هم هغه سړی دې راوپرځولو.جن اووئیل چې هغه آیت الکرسی ده.کله چې یو سړې کور ته ځي او دا اووائي نو شیطان د هغه کور نه داسې په چغو اوځي لکه څنګه چې خر چغې وهي.دا سړې عمرفاروق ﷺ وو.(کتاب الغریب).

ایت الکرسی د نورو ایتونو سردار دې:- نبی کریم ﷺ فرمائي چې په سورت بقرة کښې یو آیت دې چې هغه د قرآن پاک د ټولو آیتونو سردار دې.چې دا په کوم کور کښې اووئیلې شی نوشیطان د هغه کور نه تښتي.هغه آیت الکرسی دې.(مستدرك حاكم).([1])

ترمذی شریف کښې دی چې د هر څیز د پاره یو اوچتوالې او لوړوالې وی اودقرآن پاك اوچتوالې سورة بقره دې.او په دې کښې آیت الکرسی د ټولو آیتونو سردار دې.([2]) د عمر فاروق ﷺ په سوال باندې چې په قرآن پاک کښې د ټولونه زیات بزرګئ والا آیت کوم یو دې؟نو عبدالله بن مسعود ﷺ اوفرمائیل چې ما ته معلوم دی.ما د نبی کریم ﷺ نه آوریدلی دی چې هغه آیت آیت الکرسی دې.(ابن مردویه).

د اسم اعظم په ایت الکرسئ کښې کیدل:- نبی کریم ﷺ فرمائي چې په دې دوارو آیتونوکښې د الله ﷻ اسم اعظم دې.یو خو آیت الکرسي دې او بل ﴿اَللّٰهُ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَیُّ الْقَیُّوْمُ﴾ ([3])(مسند احمد).

اوحدیث شریف کښې دی چې داسم اعظم په برکت سره چې کومه دعا اوغوښتلې شی هغه قبلیږی،هغهٔ اسم په دې دریو سورتونو کښې دې. ❶ سورة بقره ❷ سورة آل عمران ❸ سورة طه.(ابن مردویه).هشام بن عمار خطیب د دمشق فرمائي چې اسم اعظم په سورت البقرة کښې په آیت الکرسئ کښې دې.او په آل عمران کښې په رومبي آیت کښې‌او په سورت طه کښې په آیت ﴿وَعَنَتِ الْوُجُوْهُ لِلْحَیِّ الْقَیُّوْمِ﴾ کښې دې.اوحدیث کښې دی چې کوم سړې د هر فرض مونځ نه پس آیت الکرسی لولي نو هیڅ څیز دې جنت ته د تلو نه نهٔ شی منع کولې سوا د مرګ نه.([4])(ابن مردویه).دا حدیث امام نسائي هم په خپل کتاب ﴿عمل الیوم واللیلة﴾کښې نقل کړې دې.او ابن حبان هم په خپل کتاب کښې نقل کړې دې.([5])د دې حدیث سند په شرط د بخاری باندې دې.خو ابوالفراج ابن جوزی دې ته موضوع وائي.والله اعلم.په تفسیر ابن مردویه کښې هم دا حدیث شته دې.خو د هغې اسناد ضعیف دی.د ابن مردویه یو بل حدیث کښې دی چې الله تعالی موسی ﷺ طرفته وحی اولیږله چې د هر مونځ نه پس آیت الکرسی وایه.چې کوم سړې دا وائي نو زهٔ به هغهٔ ته شکر ګذاره زړهٔ او ذکر کولو والا ژبه ورکړم.او هغهٔ ته به د انبیاء ثواب او د صدیقانو عمل ورکړم.په دې باندې صرف نبیان همیشه پاتې کیږی یا صدیقین یا هغه سړې چې د هغه زړهٔ ما ایمان سره آزماؤ کړې وی یا هغه په خپل لار کښې شهید کول غواړم.خو دا حدیث ډیر منکر دې.دترمذی په حدیث کښې دی چې کوم سړې سورة ﴿حم المومن﴾لره ﴿الیه المصیر﴾ پورې او آیت الکرسی د سحر په وخت کښې اووائي نو هغه تر ماښامه پورې د الله ﷻ په حفاظت کښې وی.او چې څوك ئې ماښام اووائي نوترسحره پورې د الله ﷻ په حفاظت کښې وی.خو دا حدیث هم غریب دې.([6])ددې آیت په فضیلت کښې نور هم ډیر حدیثونه دی،لیکن یو خو دا چې د هغې سندونه ضعیف دی او بل دا چې مونږ د اختصار نه کار اخلو.مونږ هغه دلته راونړل.

---

[1]) المعجم الكبير للطبراني: ۱۸۲/۹، ح/۸۸۲٤،)-

[2]) حاكم : ۵٦۰/۱،)-

[3]) ترمذی كتاب فضائل القرآن باب ماجاء في سورة البقرة واية الكرسی : ۲۸۷۸،)-

[4]) عمل اليوم والليلة للنسائي: ۱۰۰ وهوحسن)-

[5]) ابن حبان في الصلاة كما قال الحافظ في اتحاف المهر: ۲۵۹/٦ برقم: ٦٤٨۰)-

[6]) ترمذی كتاب فضائل القرآن: ۲۸۷۹،)-

تقسیم د ایت الکرسئ په اعتبار د جملو سره:- په دې ایت مبارك كښې لس مستقل جملې دی.په رومبۍ جمله کښې دالله ﷻ د وحدانیت بیان دې چې دټول مخلوق صرف هم هغه یوالله ﷻ دې.دوئمه جمله کښې دی چې هغه ژوندې دې اوهغه پاك ذات ته هیڅکله مرگ نۀ راځي او نورو لره قائم ساتلو والا دې.د﴿قیوم﴾ بل قرات ﴿ قیام﴾ هم دې.نو ټول موجودات د هغه پاك ذات محتاج دی.او دټولو نه بې نیاز دې.هیڅوك هم د هغه د اجازت نه بغیر د هیڅ څیز سنبالښت والا نشته بل ځائې کښې فرمائی چې﴿وَمِنْ اٰیٰتِهٖۤ اَنْ تَقُوْمَ السَّمَآءُ وَالْاَرْضُ بِاَمْرِهٖ﴾ یعنی د هغه د نښو نه یو نښه دا ده چې آسمان او زمکه د هغه په حکم سره قائم دی.

بیا فرمائی چې نۀ په هغه باندې څه نقصان راځی او نۀ هغه د خپل مخلوق نه غافله کیږی او نۀ ترې بې خبره دې بلکه د هر سړی په اعمالو باندې هغه حاضر او د هرسړی په احوالو باندې هغه ناظر،د زړۀ د هرې خطرې نه هغه واقف دې،د مخلوق یوه ذره هم د هغه پاك ذات د حفاظت او علم نه بهر نۀ ده.هم دادې پوره قیومیت.پرکالی،او غفلت نه،خوب او بې خبرئ نه د هغه ذات پاك دې.صحیح حدیث کښې دی چې یوځل نبی کریم ﷺ خپلو صحابه کرام ﷺ ته څلور خبرې اوښودلې.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چې الله ﷻ نۀ اوده کیږی، نۀ هغه ذات د خوب لائق دې.هغه د میزان محافظ دې.چې د چا دپاره غواړی نو درنه ئې کړی اوچا دپاره چې اوغواړی نو سپکه ئې کړی.د ورځې اعمال د شپې نه او د شپې اعمال د ورځې نه مخکښې پورته اوچتولې شی.د هغه مخکښې د نور یا د اور پردې دی.که هغه لرې شی نو د هغه د مخ د تجلئ په وجه به هغه ټول او، وزوی چې ترکومې پورې د هغه نظر رسی.(۱۷)

موسیٰ ﷺ او د بنی اسرائیلو څه غریب او ضعیف احادیث:- مسند عبدالرزاق کښې عکرمه ﷺ نه روایت دې چې موسی ﷺ د فرښتو نه تپوس اوکړو چې آیا الله ﷻ اودۀ کیږی هم.نو الله ﷻ فرښتو ته وحی اولیږله چې موسی ﷺ لره درې ورځې بیدار اوساتئ.هغوئ هم دا اوکړل او هغوئ ئې اودۀ کیدو ته پرې نښودل.او بیا ئې هغوئ له لاس کښې دوه بوتلې ورکړې او ورته ئې اووئیل چې دا خپلو لاسونو کښې اونیسه.خبردار چې دا ستاسو نه غوزار نشی او نۀ مات شی.موسی ﷺ هغه اونیول،خو هغوئ شوګیره کړې وه،خوبولې شو او پرکالی پرې راغله او سترګې ئې ورغلې او دې کښې بیا بیدار شو خو ترکومې به داسې کیدل؟یو ځل دوی ﷺ له خوب راغلو او هغه بوتل د دوی ﷺ د لاس نه پریوتلو.نو موسی ﷺ ته اووئیلې شو چې هرکله ستاسو نه د پرکالئ په وجه دوه بوتلې سنبالې نۀ شوې نو که الله ﷻ اودۀ شی یا پرې پرکالی راشی نو د آسمان او زمکې حفاظت به څنګه کوی.(۱) خودا د بنی اسرائیلو خبره ده او زړۀ ئې نۀ منی.ددې وجې دا ممکن نۀ دی چې د موسی ﷺ پشان جلیل القدر او عارف بالله د الله ﷻ د صفت نه واقف نۀ وی.او هغۀ ته په دې کښې شك وی چې الله ویښ وی که اودۀ کیږی.او د دې نه زیات غریب هغه حدیث دې چې ابن جریر کښې دې چې نبی کریم ﷺ دا واقعه په منبر باندې بیان کړه.دا حدیث ډیر زیات غریب دې او په ظاهره معلومیږی چې ددې فرمان پیغمبر نه ثابتیدل صحیح نۀ دی بلکه د بنی اسرائیلو خبره ده.عبدالله ابن عباس ﷺ نه هم دا شان مروی دی چې بنی اسرائیلو د موسی نه سوال کړې وو او بیا ئې دوی ته بوتلې ورکړې وې او د خوب په وجه دوی ﷺ هغه سنبال نۀ کړې شو.او نبی کریم ﷺ باندې دا آیت نازل شو.(۲) او د آسمان او زمکې ټول څیزونه د هغۀ په غلامئ کښې اود هغۀ ماتحت دی او د هغۀ په سلطنت کښې دی .لکه فرمائی چې ﴿اِنْ كُلُّ مَنْ فِی السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ﴾ الخ.یعنی د زمکې او آسمان ټول څیزونه د الله ﷻ په غلامئ کښې حاضریدو والا دی.دا ټول الله ﷻ یو

---

(۱) تفسیر عبدالرزاق : ۳۲۱، وسنده حسن الی عکرمة لکنه من الاسرائیلیات)–
(۲) ابن جریر)–

یو شمیرلي دي.او د هغهٔ په قبضه کښې دي.ټول مخلوق به بیل بیل هغهٔ ته حاضریږي.هیڅوك نشته دي چې دهغهٔ د اجازت نه بغیر د هغهٔ په مخکښې د چا سفارش اوکړي یا شفاعت اوکړي لکه ارشاد دي چې ﴿وَكَمْ مِّنْ مَّلَكٍ فِي السَّمٰوٰتِ﴾

شفاعت به د الله ﷻ حکم سره وي:- یعنی آسمان کښې ډیرې فرښتې دي لیکن د هغوی د شفاعت کولو هیڅ فائده نشته.او دا بله خبره ده چې د الله ﷻ خوښه او رضا په کښې شامله شي.بل ځائې کښې دي چې ﴿وَلَا يَشْفَعُوْنَ اِلَّا لِمَنِ ارْتَضٰى﴾ هغوی یعنی فرښتې د هیچا شفاعت نهٔ کوي مګر د هغه چا شفاعت کوي چې د هغهٔ نه الله ﷻ خوشحاله وي.نو دلته هم د الله ﷻ عظمت او د هغهٔ جلال او د هغهٔ د لوئې بیان دې چې بغیردهغهٔ د اجازت اورضا نه د هیچا همت نشته چې دهغهٔ په مخکښې د چا سفارش اوکړي.

حدیث مبارك کښې هم دي نبی کریمﷺ فرمائي چې زهٔ به د الله ﷻ د عرش لاندې لاړ شم او سجده به کوم،الله ﷻ به ما هم په سجده کښې پریږدي.ترکومې چې هغه پاك ذات غواړي.بیا به اوونیلې شي چې خپل سر اوچت کړه.وایه شفاعت کوه ستا شفاعت به قبلولې شي.نبی کریم ﷺ فرمائي چې بیا به زما دپاره حد مقرر کړې شي او زهٔ به هغه جنت ته بوځم.([1]) هغهٔ پاك ذات چې هغه د تیر شوي او راتلونکو حالاتو نه خبر دې.د هغه علم ټول مخلوقاتو باندې دې.لکه بل ځائې کښې د فرښتو قول دې چې ﴿وَمَا نَتَنَزَّلُ اِلَّا بِاَمْرِ رَبِّكَ﴾ الخ.مونږ ستا د رب د حکم نه بغیر نهٔ شو کوزیدې،زمونږ مخکښې روستو ټول څیزونه د هغهٔ په ملکیت کښې دي او ستا رب د هیرې وغیره نه پاك دې.

د کرسئ باره کښې د مفسرینو موقف:- د عبدالله بن عباس ؓ د قول مطابق د کرسئ نه مراد علم دې،د نورو بزرګانو نه دواړه پښې ایښودل منقول دي.

دالله ﷻ په صفتونو بغیر د تاویلونو او کیفیتونو پیژندلو نه ایمان ساتل ضروري دي

د کرسئ په حقله مختلف اقوال:- یو مرفوع حدیث کښې هم دا دي چې د دې اندازه د الله ﷻ د ذات نه بغیر بل چا ته نهٔ ده معلومه،پخپله عبدالله ابن عباس ؓ نه هم دا مرفوعاً مروي دي لیکن رفع ثابت نهٔ ده.([2])ابومالك رحمة الله علیه فرمائي چې کرسئ د عرش لاندې ده.سدي ؒ فرمائي چې آسمان او زمکه د کرسئ په مینځ کښې دي.او کرسئ عرش ته مخامخ ده.ابن عباس ؓ فرمائي چې اووهٔ زمکې او اووهٔ آسمانونه که خوارهٔ کړې شي او ټول یو ځائې کړې شي نو دا به د کرسئ مقابله کښې داسې وي لکه یوحلقه په یو خوشې میدان کښې.ابن جریر نه یو مرفوع حدیث کښې منقول دي چې اووهٔ آسمانونه او کرسئ داسې دي لکه اووهٔ درهمه په ډهال کښې.اوحدیث کښې دي چې کرسئ د عرش مقابله کښې داسې ده لکه د اوسپنې کړه په یو خوشې میدان کښې.([3])ابو ذر غفاري ؓ یو ځل د کرسئ باره کښې تپوس اوکړو نو نبی اکرم ﷺ قسم اوخوړ او هم دا نې اوفرمائیل.او وې فرمائیل چې دعرش فضیلت په کرسئ باندې هم داسې دې.([4])یو ښځې نبی اکرم ﷺ ته درخواست اوکړو چې زما د پاره درخواست اوکړه الله تعالی ماجنت ته داخله کړي.نبی اکرم ﷺ د الله ﷻ عظمت بیان کړو او وې فرمائیل چې د هغهٔ کرسئ د زمکې او آسمانونواحاطه کړې ده خو لکه څنګه چې نوې پالان چینګار کوي نو دا شان هغه کرسئ د الله ﷻ د لوئې او عظمت د وجې نه چینګیږي.([5]) داحدیث په ډیرو کتابونو کښې په ډیرو

---

[1]) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله تعالی (وجوه یومئذ ناظرة...) ۷٤٤، صحیح مسلم: ۱۹۳)-

[2]) داروایت مرفوعا اوموقوفا دواړو طریقو سره ضعیف دې،سفیان ثوری مدلس دې-

[3]) موضوع روایت دې،عبدالرحمان بن زید بن اسلم خپل پلار نه موضوع روایتونه بیانوی اوسند ئې هم منقطع دې-

[4]) داروایت د قاسم بن محمد الثقفی په وجه ضعیف دې)-

[5]) السنة لابن ابی عاصم : ٥٧٤)-

سندونو سره روایت کړې شوې دې خو ولې چې اوکتلې شی نو د بعضې حدیث په سند کښې بعضې راوی غیر مشهوردې.بل خوا چې اوکتلې شی نو په بعضو کښې ارسال دې یا بعضې موقوف دی او بعضې غریب دی او په بعضو کښې حذف دې.او د دې ټولو نه زیات غریب د جبیر ﷺ حدیث دې چې په ابوداود کښې روایت کړې شوې دې.(۱) او هغه روایتونه هم دی چې په هغې کښې د قیامت په ورځ د کرسئ د فیصلو د پاره ایښودل مروی دی.ښکاره خبره داده چې په دې آیت کښې دا ذکر نشته.والله اعلم.

د کرسئ په حقله د علم هیئت د علماء خیالات او اقوال:- مسلمانانو کښې هیت دان متکلمین وائی چې کرسئ اتم آسمان دې.او هغې ته فلك ثوابت وائی.چې په هغې باندې نهم آسمان بل دې اوهغې ته فلك ایثر وائی او اطلس هم.

د متکلمینو د قول تردي:- لیکن نورو خلقو د دې تردید کړې دې.حسن بصری رحمة الله علیه فرمائی چې کرسئ هم عرش دې.لیکن صحیح خبره داده چې کرسئ بیل مخلوق دې اوعرش بیل .او هغه(عرش) د دې(کرسئ) نه ډیر غټ دې.لکه څنګه چې په احادیثو کښې راغلې دی.علامه ابن جریر رحمه الله خو دې باره کښې د عمر فاروق ﷺ نه نقل کړې شوی روایت باندې منګولې لګولې دی،خو ولې زما په خیال ددې په صحت کښې کلام شته دې.والله اعلم.

د زمکې او اسمانونو حفاظت کونکې الله تعالی دې:- بیافرمائی چې الله ﷻ باندې ددې حفاظت بوج اوګران نۀ دې بلکه آسان دې.هغه د ټولو مخلوقاتو په اعمالو باندې خبر دی،په ټولوڅیزونوباندې نظر ساتونکې دې،هیڅ یو څیز د هغۀ نه پټ نۀ دې،ټول مخلوقات د هغۀ مخکښې سپک، ذلیل، پست، محتاج او فقیر دی.هغه غنی او حمید دې.چې څه کول غواړی نو هغه کوی هیڅوك په هغۀ پاك ذات باندې حاکم نشته دې.د هغه پاك ذات نه تپوس کونکې هیڅوك نشته.په هر څیز باندې هغه غالب دې.د هر څیز حافظ او مالك دی او هغه پاك ذات اوچت او لوئې دې.د هغۀ نه سوا د عبادت لائق بل څوك نشته .اونۀ دهغه نه سواڅوك زیات خبرلرونکې شته اونۀ د هغۀ نه علاوه څوك پالونکې شته.هغۀ د فخراودلوئې خاوند دې.هم دا شان فرمائی چې﴿ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ﴾ هغۀ ډیر اوچت دې اودلوئې اود عظمت خاوند دې،دا آیتونه او ددې پشان نور آیتونه او صحیح احادیث دالله ﷻ باره کښې چې نازل شوی دی،په هغې ټولوایمان راوړل بغیر د څه کیفیت معلوملو نه او بغیر د مشابه کولو نه.چې په کومو الفاظو سره هغه تشبیه وارد شوې وی په هغې ضروری دی.او هم دا طریقه زمونږ د سلفو ﷺ وه.

لَآ اِكْرَاهَ فِي الدِّيْنِ ۣۙ قَدْ تَّبَيَّنَ
نشته دې زور|په دین کښې|په تحقیق سره ښکاره شوی ده
|په دین کښې هیڅ قسم زورزیاتې نشته| ښکاره شوی دی
الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ ۚ فَمَنْ يَّكْفُرْ بِالطَّاغُوْتِ وَيُؤْمِنْ بِاللّٰهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ
نیغه لار |دګمراهئ نه| پس هغه چاچې| انکار اوکړو| د طالوت نه | اوایمان ئې راوړو| په الله | نو وې نیوله
سمې خبرې د غلطونه | نوڅوک چې دطاغوت نه منکر شی | اوپه الله ایمان راوړی |هغه لاسونه واچول
بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى ۤ لَا انْفِصَامَ لَهَا ۭ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ۞
کړئ مضبوطه |چې نشته ماتیدل هغې لره | اوالله |اوریدونکې |اوپوهه دې
مضبوطې کړئ ته |چې هیڅ کله دهغې پریکیدل نشته |اوالله پاک هرڅۀ آوری او په هر څه پوهه دې

(۱) ابوداود کتاب السنة باب فی الجهیمة : ٤٧٢٦)).

اسلام قبلولو د پاره چا باندې جبر مه کوئ:- دلته دا بیان کیږي چې هیڅوك اسلام کښې جبر سره مهٔ داخلوئ.د اسلام حقانیت واضح او روښانه شوې دی.د دې دلیلونه او براهین بیان شوی دی.بیا چا باندې د ظلم اوجبرکولو څه ضرورت دې؟چې چاته الله ﷻ هدایت ورکوی،چې د چا سینه فراخه او روښانه اوسترګې بینا وی نو هغه به پخپله د دې شیدا او مجنون شی.ړوند زړهٔ لرونکی،د کنړو غوږونو خاوند،او د پټو سترګو خاوند به ددې نه لرې وی.بیا که دوی په زوره په اسلام کښې داخل هم کړې شی نو ددې څه فائده؟په هیچا باندې په دې سلسله کښې ظلم مهٔ کوئ چې هغه دې اسلام قبول کړی.

د دې ایت شان نزول:- ددې آیت شان نزول دادې چې د مکې د مشرکو ښځو به کله اولاد نهٔ کیدل نو هغوئ به نذر منلو که زمونږ اولاد اوشی نو مونږ به هغه یهودی کوو او یهودیانو ته به نې ورکوو.دا شان د هغوئ ډیر بچې یهودیانو سره وو.کله چې دا خلق مسلمانان شو او د الله ﷻ د دین مددګار جوړ شو نو دیهودیانو سره د دوی جنګ راغلو.او آخر دړ هغوئ د داخلی سازشونو او دهوکو نه د خلاصی موندلودپاره نبی اکرم ﷺ داحکم جاری کړو چې ددې بنی نضیر یهود دملك نه اوشوړئ.په هغه وخت کښې د انصارو بچې هغوئ سره وو هغه بچې نې د هغوئ نه اوغوښتل چې د خپل اثر لاندې نې راولی اومسلمان نې کړی،نو په دې باندې دا آیت نازل شو چې په چا باندې په اسلام کښې د داخلولو د پاره زور زیاتې مهٔ کوئ.([1])

د شان نزول باره کښې دویم روایت:- یوروایت کښې دا هم دی چې د انصارو قبیله بنو سالم بن عوف یو حصینی ﷺ نومې سړې وو.او د هغه دوه ځامن وو چې نصرانیان وو.او دا سړې په خپله مسلمان وو.دهٔ یوځل د نبی اکرم ﷺ خدمت کښې عرض اوکړو ماته اجازت راکړئ چې زهٔ دا دواړه ځامن مسلمانان کړم ځکه چې هغوئ خو د عیسائیت نه نهٔ اوړی.نو په دې باندې دا آیت نازل شو.او منع اوکړې شوه،او روایت کښې دومره زیاتوالې هم دې چې دنصرانیانو یو قافلې دشام ملك نه دتجارت دپاره اوسکې (کشمش) راوړې وو او د هغوئ په لاس دا دوه هلکان نصرانیان شوی وو.د دوی پلار نبی اکرم ﷺ ته د دې ذکر اوکړو او وې وئیل که تاسو اجازت راکوئ چې زهٔ هغوئ ته څه تکلیف ورکړم چې اسلام قبول کړی.او په زوره سره نې مسلمانان کړم.ګنی نو بیا به تاسو له هغوئ پسې خپل سړی لیږل پکار وی.نو په دې باندې دا آیت نازل شو.

د عمر ﷺ خپل غلام سره عمل:- دعمرفاروق ﷺ غلام اسبق نصرانی وو،دوی چې به کله دهٔ ته د اسلام قبلولو اووئیل نو هغهٔ به انکار کولو.نو دوی به ورته اووئیل چې څه خیر دې ستا خوښه چې اسلام نهٔ راوړې ځکه چې اسلام د ددین په معامله کښې د زور زیاتئ نه منع کړې ده.

د عامو علماؤ خیال:- دعلماء کرامو د یو لونې ډلې دا خیال دې چې دا آیت د هغه اهل کتابو حق کښې نازل شوې وو چې کوم د انجیل او تورات منسوخ کیدو نه مخکښې عیسایان وو او په جزیه ورکولو رضامند شوې وو.

دا ایت منسوخ دې:- بعضې نور وانی چې دا آیت د قتال آیت منسوخ کړې دې.ټولو انسانانو ته ددې پاك دین دعوت ورکول ضروری دی.که څوك انکار اوکړی اودمسلمانانو ماتحتی نهٔ اختیاروی اونهٔ جزیه ورکول قبلوی نوبیشکه مسلمانان به هغوئ سره جهادکوی.لکه بل ځائې ارشاد دې چې ﴿سَتُدْعَوْنَ إِلَىٰ قَوْمٍ﴾ نزدې ده چې تاسو به دې قوم طرفته راوبللې شئ چې کوم ډیر جنګیالیان دی یا تاسو به هغوئ سره جنګ کوئ یا به هغوئ اسلام قبلوی.او بل مقام باندې دی چې اې نبی ﷺ! دې کافرانو او منافقانو سره جهاد اوکړه اوپه دوی سختی اوکړه.یو بل ځائې کښې ارشاد دې چې اې ایماندارواخپل چاپیر چل

---

[1] الطبری : ٥٨١٣، ابوداود : کتاب الجهاد باب فی الاسیر یکره علی الاسلام : ٢٦٨٢، وسنده صحیح)-

کښې کفارو سره جهاداوکړئ چې تاسو کښې هغوئ سختي بیاموميٰ اویقین ساتئ چې الله ﷻ متقیانو سره دې.
صحيح حديث کښې دی چې ستا رب ته په هغه خلقو باندې تعجب دې چې هغوئ په زنځیرونو کښې ترلی جنت طرفته راوستلې شي(۱)یعنی هغه کفار چې د میدان جنګ نه ګرفتارکړې شي او قیدیان جوړکړې شي اوپه زولنو او زنځیرونو کښې دخوا ته راوستلې شي،بيا هغوئ اسلام قبول کړې او د هغوئ ظاهر اوباطن ښه شي.او جنت ته د تلو لائق شي.مسنداحمد کښې حديث دې چې يو سړی ته نبی اکرم ﷺ اووئيل چې مسلمان شه،هغه اووئيل چې حضرت!زما زړهٔ نهٔ غواړی چې مسلمان شم.نبی اکرم ﷺ ورته اوفرمائيل اګر چې ستا زړهٔ نهٔ غواړی.(۲)دا حديث ثلاثي دې.يعنی نبی اکرم ﷺ پورې دې کښې درې راويان دی.ليکن د دې نه دا نهٔ دی ګڼړل پکارچې نبی اکرم ﷺ هغه مجبور کړو،مطلب دا چې تهٔ کلمه اووايه،بيا يو ورځ به راشی چې الله ﷻ به ستا زړهٔ روښانه کړی او تهٔ به د اسلام عاشق شې.اوتاته به حسن نيت او اخلاص عمل نصيب شی.چې کوم سړې بتان،اوثان اوباطل معبودان پرېږدی اوشيطان کلام قبلول پرېږدی،د الله ﷻ د توحيد اقرار اوکړی اوعامل جوړ شی،نو هغه په نيغه او صحيح لار باندې شو.

قوله تعالیٰ:-فَمَنْ يَّكْفُرْ بِالطَّاغُوْتِ

د طاغوت مفهوم:- عمرفاروق رضی الله عنه فرمائی چې دجبت نه مراد جادو دې او د ﴿طَاغُوْتِ﴾ نه مراد شيطان دې.د ځوان مردئ او بزدلئ مثال د اوښ د کجاوې د دوو اندو دې،هغه ځوان مردی او بزدلی کومه چې په خلقو کښې موندلې شی،يو غيرتی او بهادر سړې د يو ناپيژندګلو سړی دپاره خپل خان وژنی.خو يو بزدل او ويرېدونکې سړې دخپلې موريه خاطر هم يو قدم مخکښې نهٔ ځی.د انسان حقيقی عزت د دهٔ دين دې.د انسان رښتونې نسب د دهٔ ښهٔ اخلاق دی.که هغه فارسيبان وی اوکه نبطی.

د حضرت عمر رضی الله عنه د طاغوت د معنې فائدې:- عمرفاروق رضی الله عنه د طاغوت نه د شيطان مراد اخستل ډېر بهتر دی.ځکه چې داپه هر هغه غلط او بدکار لره ورشامليږی چې د جاهليت په زمانه کښې وو.د بت عبادت کول،هغوئ نه حاجتونه غوښتل،او دسختئ په وخت کښې د هغوی نه امداد طلب کول وغيره.

قوله تعالیٰ:-بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى

دعروه وثقی،نه څه مراد دی؟:- بيا فرمائی چې هغه سړی مضبوطه کړئ اونيوله يعنی هغه ددين اعلی اوقوی سبب اونيولو چې نهٔ خو دا ماتيږی او نهٔ شليږی او ډيره مضبوطه او مستحکم او قوی وی.عروه وثقی نه مراد ايمان،اسلام،توحيد د الله ﷻ ،قرءن پاک اود الله ﷻ د لارې محبت دې.او د هغه پاک ذات دپاره دښمنی کول دی.دا کړئ به هيڅکله نهٔ ماتيږی يعنی ددهٔ جنت ته رسيدلو پورې.اوبل ځائې کښې فرمائی چې ﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوْا مَا بِاَنْفُسِهِمْ﴾ الله ﷻ د يو قوم حالت نهٔ بدلوی تر څو چې هغه قوم خپل حالت په پخپله بدل نهٔ کړی.

د عروة الوثقی د مفهوم په باره کښې يو حديث مبارک:- د مسند احمد يو حديث کښې دی چې قيس بن عباده رضی الله عنه فرمائی چې زهٔ په مسجد نبوی کښې ووم يو سړې راغلو او چې هغه ډير زړهٔ سواندې وو.دوه واړهٔ رکعته مونځ ئې اداکړو،خلقو د ده په کتلو اووئيل دې جنتی دې.هرکله چې بهر راووتلو نو زهٔ هم هغه پسې شوم او خبرې مې ورسره کولې.هر کله چې هغه متوجه شو نو ما ورته اووئيل چې کله تاسو تشريف راوړو نو خلقو ستاسو متعلق داسې وئيلی وو.وې وئيل سبحان الله! هيچا ته هغه ويناکول نهٔ دی پکار چې د هغې علم هغهٔ ته نه وی.البته داسې خبره شته دې چې ماد نبی اکرم ﷺ په ژوند کښې

(۱) صحيح بخاری كتاب الجهاد باب الاسارى فى السلاسل: (۳۰۱۰)-
(۲) احمد: ۱۰۹/۳،)-

يو خوب ليدلې وو چې په يو شين باغ كښې يم،د دې په مينځ كښې د اوسپنې ستن ده.چې زمكې نه آسمان پورې ختلې ده.ددې په سر باندې يو كړه ده.ماته اوويلې شو چې دې باندې اوخيژه.ما ورته اوويل چې زۀ خو دې باندې نۀ شم ختلې.نو يو سړى زۀ اونيولم او زۀ په آسانئ سره اوختلم.او هغه كړه مې اونيوله.هغه اوويل چې ګورې دامضبوطه اونيسه.بس هم په دې حالت كښې زما سترګې اوغړيدې چې هغه كړه زما لاس كښې وه.ما نبى اكرم ﷺ ته دا خوب بيان كړو نو نبى اكرم ﷺ اوفرمائيل باغ اسلام دې.او ستن د دين ستن ده.او كړه عروه الوثقى ده،نو تۀ به ترمرګه پورې په اسلام قائم ئې.دا سړې عبدالله بن سلام ﷺ دې.(۱)دا حديث بخارى اومسلم دواړوكښې موجود دې.دمسند په دې حديث كښې دى چې په دغه وخت كښې دوى بوډا شوى وو.اوپه همسا مسجد نبوى ته راغلى وو.او يو ستنې سره ئې مونځ كړې وو.او د سوال په جواب كښې ئې فرمائيلى وو چې جنت د الله ﷻ څيز دې چې چا لره اوغواړې نو هغه دې ته داخلوى.د خوب ذكر كښې فرمائى چې يو سړې راغلو او زۀ ئې روان كړم اويو اوړد اوصفا ميدان ته ئې اورسولم.ما اوغوښتل چې ددې ګس طرفته لاړم شم.خو هغۀ راته اوويل چې داسې نه.زۀ ښى طرفته روان شوم.نو په دې كښې يو خويندار غر مې اوليدو،هغه زما لاس اونيولو او پورته ئې اوخيژولم.او زۀ د هغې سر ته اوختلم.هلته ما يو اوچته ستن اوكتله چې د اوسپنې وه او د هغې يو طرف ته د سرو زرو كړه وو.زۀ هغه دې ستنې ته اوخيژولم تر دې چې ما هغه كړه لاس كښې اونيوله.هغه راته اوويل چې ښۀ مضبوطه دې اونيوله؟ما اوويل چې آو.هغه زور سره ستن په خپله پښه اووهله او هغه اووتله او كړه زما لاس كښې پاتې شوه.هركله چې ما دا نبى اكرم ﷺ ته بيان كړل نو نبى اكرم ﷺ اوفرمائيل چې تا ښۀ بهتر خوب ليدلې دې.هغه ميدان دحشر ميدان دې.ګس طرفته لارد جهنم لار ده.تۀ د هغه خلقو نه نۀ ئې.د ښى طرفته لار د جنتيانو لار ده.خوئيدونكې غر د شهيدانو منزل وو.كړه د اسلام كړه ده.تر مرګه پورې په دې باندې مضبوط اوسه.دې نه پس عبدالله ﷺ اوفرمائيل چې زما دا طمع ده چې الله ﷻ به ما جنت ته داخل كړى.

اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِيْنَ

| الله دوست دې | دهغه كسانو

|الله ملګرې دې

اٰمَنُوْا ۙ يُخْرِجُهُمْ مِّنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ۬ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا

چې ايمان ئې راوړې دې| هغه رااوباسى هغوئ| دتيرونه | رنړاته | اوهغه كسان |چې دكفر په لار راوان شوى دى

دمؤمنانوچې د(كفرد) توروتيرو نه ئې (دايمان) رنړا طرفته راوباسى| اود كافرو

اَوْلِيٰٓـئُهُمُ الطَّاغُوْتُ ۙ يُخْرِجُوْنَهُمْ مِّنَ النُّوْرِ اِلَى الظُّلُمٰتِ ؕ اُولٰٓئِكَ

دوستان دهغوئ|طاغوتيان دى | چې رااوباسى هغوئ| درنړا نه | تياروته | داكسان|

دوستان هغه شيطانان دى چې د(ايمان) رنړا نه ئې د(كفر)تيرو ته راوباسى|.......... هم دغه

اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ۟

صاحبان د اور دى | هغوئ به په هغې كښې | هميشه وى |

دوزخيان دى| اوتول عمر به په دوزخ كښې پراته وى

---

(۱) احمد: ۴۵۲/۵، صحيح بخارى كتاب مناقب الانصار باب مناقب عبدالله بن سلام : ۳۸۱۳، صحيح مسلم: ۲۴۸۴)-

قوله تعالى:- اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا

دمومنانو ولی الله ﷻ او د کفارو ولی شیطان دی:- الله ﷻ خبر ورکوی چې څوك د هغهٔ پاك ذات د رضا طلبګار وی نو الله ﷻ هغهٔ ته لار ښائی.او هغه د کفر او شرك د شك او شبهې دتيارو نه راوباسی او هغه ته دحق رڼا نصيب کوی.د کفارو ولی شيطان دې.اوهغوئ د جهالت او ضلالت تيارو ته راکاږی او د ايمان او توحيد نه ئې منع کوی.او داشان ئې د حق د رڼا نه لرې کړې وی د ناحق په تيارو کښې ئې داخلوی.هم دا کافران دی او هميشه به دوی په جهنم کښې پراتهٔ وی.([1])

قوله تعالى:- يُخْرِجُهُمْ مِّنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ

حق يو دې او د باطلو اير قسمونه دی:- لفظ نور لره واحد راوړل او د ظلمات جمع راوړل د دې وجې دی چې د حق او ايمان او رښتونې لاره يو ده.او د کفر ډير قسمونه دی.د کفر ډير شاخونه دی،او هغه ټول په ټوله باطل او ناحق دی.لکه بل ځائې کښې دی چې﴿وَهٰذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيْمًا ۚ قَدْ فَصَّلْنَا﴾ زما نيغه لار هم دا ده تاسو د دې تابعداری اوکړئ او نورو لارو باندې مهٔ ځئ ګنې ورك به شئ،دا وصيت ستاسو د بچ کيدو دپاره اوکړې شو او بل ځائې کښې دی چې ﴿وَجَعَلَ الظُّلُمٰتِ وَالنُّوْرَ﴾ نورهم دا قسمه ډير آيتونه دی چې هغې نه ثابتيږی چې حق يو دې او باطل ډير دی.ايوب بن خالد رحمه الله فرمائی چې خواهش پرست يا د فتنې خاوندان به راوچت کړې شی چې څوك ايمان غواړی نو د هغهٔ مخ به روښانه اوصفا او نورانی وی او چې څوك کفر غواړی نو هغهٔ به تور او تياره والا وی.بيادوی د مذکور آيت تلاوت اوکړو.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْ

| آيا نهٔ دې کړې غورتا | په حال دهغه سړی

| (ائې پيغمبره!)ته دهغې سړی په قيصه غور نه کوې

حَآجَّ اِبْرٰهٖمَ فِيْ رَبِّهٖٓ اَنْ اٰتٰىهُ اللّٰهُ الْمُلْكَ

چې جګړه ئې کړې وه | دابراهيم سره | په باره درب دهغه کښې|په دې وجه چې ورکړې وو الله هغه ته| حکومت

چې ابراهيم عليه السلام سره ئې دالله پحقله بحث کړې وو|ځکه چه الله ﷻ هغه سړی ته بادشاهی ورکړې وه

اِذْ قَالَ اِبْرٰهٖمُ رَبِّيَ الَّذِيْ يُحْيٖ وَيُمِيْتُ ۙ قَالَ اَنَا

کله چې اوونيل| ابراهيم عليه السلام | چې رب زما هغه دې|چې ژوندی کول کوی | او مړه کول کوی | اوونيل هغه| زهٔ

هرکله چې ابراهيم عليه السلام ورته اوونيل |چې زما رب ژوندی کول او مړهٔ کول کوی |نوهغه اوونيل چې زه هم

اُحْيٖ وَاُمِيْتُ ؕ قَالَ اِبْرٰهٖمُ فَاِنَّ اللّٰهَ يَاْتِيْ بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ

ژوندی کول کوم | او مړه کول کوم|اوونيل ابراهيم عليه السلام | چې بيشکه | الله | راخيژوی | نمر | دمشرق نه |

ژوندی کول او مړهٔ کول کوم | نوابراهيم عليه السلام ورته اوونيل چې الله داسې دې چې نمردمشرق نه راخيژوی

فَاْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِيْ كَفَرَ ؕ

نو رااوخيژوه ته هغه| د مغرب نه | نو حيران پاتې شو| هغه کس|چې دحق نه ئې انکارکړې وو |

نو(ښه ده) ته ئې دمغرب نه راوخيژوه | ....نو(په دې خبره)هغه کافر حيران پاتې شو

[1] احمد: ٣/٥، صحيح مسلم: كتاب فضائل الصحابة باب من فضائل عبدالله بن سلام : ٢٤٨٤)-

وَاللّٰهُ	لَا يَهْدِي	الْقَوْمَ	الظّٰلِمِيْنَ۝
او الله	نۀ ښائي لاره نيغه	قوم	ظالم ته
الله پاک د ظالمانو ډله په سمه لار نه بوزي			

قوله تعالى:- اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْ

د ابراهيم ﷺ اونمرود ترمينځه مناظره:- دهغه بادشاه نوم نمرود بن كنعان بن كوس بن سام بن نوح وو. دده بادشاهت بابل کښې وو.ددۀ په نسب نامه کښې څه اختلاف هم دي.مجاهد رحمة الله عليه فرمائي چې هغه خلق څلور دی چې کومو مغرب نه تر مشرقه پورې حکومت کړې وو.چې په هغوئ کښې دوه مسلمانان او دوه کافر وو.دوه مسلمانانو کښې يو سليمان ﷺ بن داود ﷺ او بل ذوالقرنين او دوو کافرو کښې يو نمرود او دويم بخت نصر وو.([1]) د ﷻ د طرفه فرمان دي چې ائې نبي ﷺ اتا د زړۀ نه هغه کس ته اونۀ کتل چا چې د ابراهيم ﷺ سره د الله تعالى د وجود په حقله بحث و مباحثه اوکړه.دې سړی پخپله د الله کيدو دعوی کوله لکه څنګه چې دۀ نه پس فرعون هم په خپل قوم کښې د خدائي دعوی کړې وه چې زۀ ځان نه سوا هيڅوك ستاسو الله نۀ منم.د يو لوئي مودې نه د دې سړي دا بادشاهت راروان وو.د دې وجې د دۀ په مازغو کښې کبر او انا وه.سرکشئ او کبر او فخر او غرور دده په طبيعت کښې اثر کړې وو.بعضې خلق وائي چې دۀ څلور سوه کاله حکومت کړې وو.

قوله تعالى:- اِذْ قَالَ اِبْرٰهٖمُ رَبِّيَ الَّذِيْ يُحْيٖ وَيُمِيْتُ

د ابراهيم ﷺ نه د الله تعالى په وجود د دليل غوښتنه:- ابراهيم ﷺ نه چې کله دۀ د الله ﷻ د وجود دليل اوغوښتلونو ابراهيم ﷺ ورته د نيش نه د شته کيدو اودشته نه د نيشت کيدو دليل ورکړو.او دا يو ښکلې اودنمر پشان روښانه دليل وو دا موجودات مخکښې نۀ وو بيا پيدا شو او بيا به ختميږي او بيا به پيداکيږي دا ټول دليلونه دی د الله ﷻ د موجود کيدو.

قوله تعالى:- قَالَ اَنَا اُحْيٖ وَاُمِيْتُ

نمرود جواب کښې اووئيل چې دا خو زۀ هم کوم.دې وينا سره دۀ دوه سړی راوغوښتل چې واجب القتل وو يو ئې قتل کړو او بل ئې پريښودو.([2])اصل کښې دا جواب او دا دعوی څومره سپکه ده او خرابه ده،ددې د بيان ضرورت نشته.

د نمردو د جواب وضاحت:- ابراهيم ﷺ صفاتو د الله کښې يو صفت،پيدا کول او بيا نيش کيدل بيان کړی وو.او دا خو نۀ دۀ(نمرود) پيدا کړی دی اونۀ پخپل مرګ اوحيات باندې قدرت لری.ليکن د جاهلانو د راپارولو د پاره،اوپه هغوی باندې خپل علميت ثابتولو د پاره باوجود د خپلې غلطئ نه او سره د علم ددۀ نه په دې خبره باندې چې دا د بحث او مباحثې د اصولو نه تيښته ده دۀ بس صرف يوه خبره جوړه کړه.

قوله تعالى:- قَالَ اِبْرٰهٖمُ فَاِنَّ اللّٰهَ يَاْتِيْ بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَاْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ،

د ابراهيم ﷺ يو بل دليل او د نمرود عاجزی:- ابراهيم ﷺ هم په هغۀ پوهه شو.او ابراهيم ﷺ هغه کم عقل په مخکښې يو داسې دليل پيش کړو چې دصورت لحاظ سره هغه ددې مشابهت اونکړی شی.نو وې فرمائيل چې هرکله چې ته دپيدائش او مرګ اختيار لرې نو په مخلوق باندې ستا تصرف پکار دې.زما الله ﷻ خوداتصرف لری چې نمر ته ئې حکم کړې دې چې هغه دمشرق طرفنه راوباسی نوهغه راوځي.اوس تۀ حکم ورکړه چې د مغرب نه راوځي.

[1]) لطبری: ۴۳۳/۵)-

[2]) الطبری:۴۳۳)-

قوله‌تعالی:- فَبُهِتَ الَّذِیْ كَفَرَ

هغه ددې څه مات ګوډ جواب هم ورنکړو.او عاجزه شو او دخپلې عاجزئ اظهار ئې اوکړو.او د الله ﷻ حجت په دې باندې پوره شو.لیکن هدایت ورته نصیب شوې نۀ وو نو د دین په لار رانغلو،داسې خراب خلق الله ﷻ په څه دلیل باندې نۀ پوهوی او هغوئ هروخت دحق په مقابله کښې ولاړوی.په هغوئ باندې دالله ﷻ غضب او غصه او ناراضګی وی.اودهغوئ دپاره پدې جهخان کښې هم سخت عذاب وی.

د بعضې حکماؤ خیال:- بعضو منطقیانو وئیلی دی چې خلیل الله ﷺ دلته د یو واضح دلیل نه پس بل دلیل ددې نه هم زیات واضح پیش کړو.لیکن حقیقت کښې داسې نۀ ده بلکه ړومبی دلیل د دوئم مقدمه وه اودې دواړو سره د نمرود د دعوې باطلیدل واضح شو.اصل دلیل هم پیدائش اومرګ دې.اګر چې د دې دعوی دې ناپوهه هم اوکړه نو لازم وو چې څوك په جوړولو او ورانولو باندې قادر وی هغه دې د جوړولو او ورانولو خالق هم وی دا نه چې صرف په جوړولو او ورانولو دې قادر وی،او دا چې د هغۀ ملکیت ټول په ټوله په ښۀ طریقې سره د هغۀ په قبضه کښې وی.او څنګه چې د مرګ او ژوند احکام جاری کوی داشان نور احکام دې هم جاری کوی.نو بیا به څه وجه وی چې نمر ددۀ تابعداری اونکړی خکه چې هغه هم یومخلوق دې او د دۀ په وینا دې د مشرق په ځائې د مغرب نه راونۀ خی؟.نو ابراهیم ﷺ په دې باندې ښکاره غلبه حاصله کړه او هغه ئې بالکل لاجواب کړو .فالحمدلله.

دا مناظره کله شوې وه؟:- سدی رحمه الله فرمائی چې دا مناظره د ابراهیم ﷺ د اور د راوتلو نه پس وه.د دې نه مخکې د ابراهیم ﷺ دې ظالم بادشاه سره ملاقات نۀ ووشوې.

دابراهیم ﷺ معجزه:- د زیدبن اسلم رحمه الله قول دې چې قحط وو،خلق به نمرود له تلل او غله به ئې ترې نه راوړه.خلیل الله ﷺ هم لاړو او هلته دا مناظره اوشوه.هغه بدبخت ابراهیم ﷺ ته غله هم ورنکړه.او ابراهیم ﷺ خالي لاسونه واپس راغلو.کور ته چې نزدې شو نو ابراهیم ﷺ دواړه بورئ د شګې نه ډکې کړې چې کور والو ته پته اولګی چې کور ته ئې څه راوړې دی.راتلو سره ئې بورئ کیخودې.د دوی بی بی ساره پاسیده او بورئ ئې پرانیستې نو په هغې کښې ډیره ښکلې غله وه.روټئ ئې پخه کړه او د ابراهیم ﷺ هم سترګې اوغړیدلې نو وې وئیل چې روټئ تیاره ده.تپوس ئې اوکړو چې غله د چرته نه راغله؟ورته اووئیلې شوچې دهغه بورو نه چې کومې تاسو راوړې وې دهغې نه موغله راوویستله. ابراهیم ﷺ پوهه شو چې دا د الله ﷻ د طرفنه د هغۀ لوئې برکت او رحمت دی.

نمرود باندې د الله ﷻ عذاب:- الله ﷻ دې نافرمان بادشاه ته یو فرښته اولیږله او هغه فرښتې ورته د توحید دعوت ورکړو لیکن دۀ قبول نۀ کړو.دوباره ئې دعوت ورکړو لیکن انکار ئې اوکړو.په دریم ځل ئې الله ﷻ طرفته راوبللو نو بیا هم دۀ انکار اوکړو.د څو څو وارې انکار کولو نه پس فرښتې دۀ ته اووئیل چې ښه ده خپل لښکرتیار کړه زۀ هم خپل لښکر راولم.نمرود یو لوئې لښکر تیار کړو او یو زبردست فوج سره دنمر ختلو نه مخکښې مخکښې میدان ته راووتلو،بل طرفته الله ﷻ د ماشو دروازه بیرته کړه، غټې غټې ماشی دومره زیات راغلل چې خلقو ته نمر هم نۀ ښکاریدو.دا ربانی فوج د نمرود فوج باندې حمله آور شو.اولږ وخت کښې د هغوئ وینه څه چې د هغوئ غوښه ئې هم ټوله اوخوړله.او ټول په ټوله هلته هلاك شو.د هډوکو ډهانچې باقی پاتې شوې.په ماشو کښې یو دنمرود پوزه کښې ننوتو او څلورسوه کاله پورې ئې ددۀ دماغ خټل.هغۀ په داسې عذاب کښې اخته وو چې د هغې نه مرګ په سل درجې بهتر وو.خپل سر به ئې دیوالونو او کاڼړو سره وهلو،څټګونو سره به ئې ټکولو.او هم دې عذاب کښې هلاك شو.(اعاذناالله).

اَوْ كَالَّذِیْ	مَرَّ	عَلٰی قَرْیَةٍ
یا اوګوره مثال دهغه سړی ته	چی تیرشوا	په یو کلی
(یادمثال په طور) دهغه چاقصه واوره	چې په یو ښارباندې تیر شو	

وَّهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوْشِهَا ۚ قَالَ اَنّٰى يُحْيٖ هٰذِهِ اللّٰهُ بَعْدَ

او هغه| راپريوتې وه| په چتونو خپلو باندې |هغه اوونيل | څنګه به | ژوندې کوی| داکلي| الله | روستو

چې چتونه ئې پرمخې راپريوتی وو| نوې وې وئيل چې دا ښار به الله پاک څنګه ژوندې کوی | د داسې

مَوْتِهَا ۚ فَاَمَاتَهُ اللّٰهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهٗ ؕ قَالَ

دمرګ دهغې نه|نومړ کړو هغه لره| الله| سل کاله | بيا ئی|ژوندې کړو هغه| ورته اوونيل الله

هلاکت نه پس | نو الله پاک هغه سل کاله مړ کړو |اوبيائې راژوندې کړو| ....ورته ئې اوونيل

كَمْ لَبِثْتَ ؕ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ ؕ قَالَ

څومره وخت تير کړو تا|اوونيل هغه |ما وخت تير کړو|يوه ورځ| يا څه حصه دورځې | اوونيل الله

چې څومره موده دې تيره کړه | هغه اوونيل چې يوه ورځ يا د دې نه وخت به مې تير کړې وی |الله ورته

بَلْ لَّبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ اِلٰى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ ۚ

بلکه تا وخت تير کړو|سل کاله | نو اوګوره| خوراك خپل ته |اوڅکاک خپل ته |چې نۀ دی خراب شوی

اوفرمائيل نه بلکه سل کاله دې تير کړل |اوس دخپل خوراک څکاک سامان ته اوګوره |چې سخا شوی نه دی

وَانْظُرْ اِلٰى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ اٰيَةً لِّلنَّاسِ وَانْظُرْ اِلَى الْعِظَامِ

اواوګوره | خر خپل ته | اودپاره چې جوړ کړو تا لره| يوه نمونه| دپاره دخلقو| اواوګوره| هډوکو ته|

اوخپل خرته اوګوره (چې څنګه ښاروې شوې دې) |اوچې مونږ تا دخلقو دپاره نمونه اوګرځو| اودخر هډوکو ته اوګوره

كَيْفَ نُنْشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوْهَا لَحْمًا ؕ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهٗ ۙ قَالَ

چې څرنګه را اوچتوؤ مونږ هغه| بيا | اغوندوؤ هغې ته|غوښه | نو هر کله چې| ښکاره شو| هغه ته|نو اوونيل هغه

چې څنګه ئې يوځائې کوؤ| اوبيا څنګه ورته غوښه اغوندؤو| او چې ټول حقيقت ورته ښکاره شو | نووې وئيل

اَعْلَمُ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۲۵۹﴾

پو هيږم زۀ| چې الله | په هر څيز باندې | قادر دې

څۀ اوس ډير ښه پوهه شوم چې الله په هرڅه قدرت لری

د قدرت لويه نښه دسلو کالو نه پس دوباره ژوندی کيدل: پورته چې کومه واقعه دابراهيم ﷺ دبحث تيره شوه ،په هغې باندې ددې عطف دې.

دا تيريدونکې څوک وو:- دا تيريدونکې خو يا عزير ﷺ وو[۱] لکه څنګه چې مشهور دی او يا ارميا بن حلقيا وو.او دا نوم د خضر ﷺ دې يا خزقيل بن بورا وو يا بنی اسرائيلو کښې يوسړې وو.دا کلي بيت المقدس وو.اوهم دامشهورقول دې.بخت نصر چې کله داکلې وران ويجاړ کړواودې ځائې اوسيدونکی

[۱] بن ابي حاتم: ۱۰۰۹/۳ ، الطبری: ۴۳۹/۵)-

ئې قتل کړل او کورونه ئې ورله شاړ کړل.او دا اباد کلې بالکل خوشې شو.نو دې نه پس دابزرګ دې خانې باندې تیر شو،هغوئ اوکتل چې ټول کلې تباه شوې دې نهٔ په کښې کورونه شته دې او نهٔ په کښې اوسیدونکې شته،

قوله‌تعالی:-قَالَ أَنَّىٰ يُحْيِي هَٰذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا

نو هغه خانې کښې ایسار شو او سوچ کښې پریوتلو چې دا ښکلې ښار به بیا څنګه آباد شي؟

قوله‌تعالی:-فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ

الله ﷻ په هغه باندې مرګ راوستلو دلته دې په دې حالت کښې وو،او بل خوا اویا کاله پس بیا بیت المقدس آباد شو.تښتیدلی بنی اسرائیل هم بیا راغلل او دا ښار ښهٔ آباد شو.او په دې کښې بیا هغه د مخکښې په شان خوشحالی او ګڼړه شوه.په دې کښې سل کاله پورا شو،دې نه پس الله ﷻ هغه ژوندې کړو.اودټولو نه مخکښې دده په سترګو کښې روح راغلو.چې پخپله خپل راژوندی کیدل اوګوری. هر کله چې ټول بدن کښې روح واچولې شو

قوله‌تعالی:-قَالَ كَمْ لَبِثْتَ

نوالله ﷻ د فرښتې په ذریعه ترې تپوس اوکړو ته څومره موده مړ وې ؟دده په جواب کښې هغه اوونیل چې لا څو یوه ورځ هم نهٔ وه پورا شوې.

دا جواب ولې ورکړې شو:-دده وجه دا وه چې د سحر په وخت کښې دده نه روح وتلې وو.او سل کاله پس چې کله ژوندې شو نو دماښام وخت وو.دده خیال راغلو چې دا هم هغه ورځ ده.

قوله‌تعالی:-قَالَ بَل لَّبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانظُرْ إِلَىٰ طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ

نو الله ﷻ اوفرمائیل چې ته سل کاله مړ وې.اوس زمونږ قدرت اوګوره ستاتوښه چې کومه تاسره وه هغه شان ده،نهٔ خوسخا شوې ده او نه خرابه شوې ده.

دا توښه څه څیز وو؟:- داتوښه انګور،انځران او شیره وه.نهٔ خوشیرا خرابه شوې وه او نهٔ انځران سخا شوی وو اونهٔ انګوران سخا شوی وو.بلکه صحیح او خپل اصلی حالت کښې وو.

قوله‌تعالی:-وَانظُرْ إِلَىٰ حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِّلنَّاسِ

اوس ئې اوفرمائیل چې داستا د خر سخا او ایره شوی هډوکی ستا مخې ته پراتهٔ دی.دې ته ګوره مونږ ستاوړاندې داژوندی کوؤ.مونږ ستا ذات لره نورو خلقو دپاره یو دلیل جوړوؤ چې ترقیامته پورې د دوی په زړهٔ کښې دایقین وی چې دوباره به ژوندی کیږو.نوددهٔ وړاندې هغه هډوکی یوبل سره یو ځائې شواوراپاسیدل.مستدرك حاکم کښې دی چې د نبی اکرم ﷺ قرات ﴿نُنشِزُهَا﴾ زاء سره دې(۱)او دا ﴿نُنشِرُهَا﴾ راء سره هم لوستلې شوې دې یعنی ژوندی به ئې کړو.د مجاهد رحمه الله قرات هم دا دې.(۲) سدی رحمه الله وائی چې داهډوکی ددوی ګیرچاپیره پراتهٔ وو او د ورستیدو په وجه د دې سپین والې پړقیدو،هوا کښې یو ځائې شو او بیا هر یو هډوکې خپل خپل ځائې ته اورسیدواو ددې نه پورا ډهانچه جوړه شوه او په دې باندې غوښه نهٔ وه.بیا الله ﷻ دې(ډهانچې)ته غوښه،رګونه،او پټې ورکړې.بیا فرښته ئې اولیږله او هغه فرښتې د دې په پوزه کښې پوك وهل.نودالله ﷻ حکم سره هم هغه وخت کښې هغه ژوندې شو.او آواز ئې اوکړو.(۳)

قوله‌تعالی:-فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

داټولې خبرې عزیر عليه السلام کتلې.او د قدرت ټوله کاریګری د هغهٔ د سترګو وړاندې اوشوه.هرکله چې دا

---

(۱) حاکم: ۲۳٤/۲، اسماعیل حاکم دا صحیح ګرزولې دې خو ذهبی اسماعیل بن قیس لره ضعیف ګرزولې دې،-

(۲) الطبری: ٤٧٦/٥)-

(۳) الطبری: ٤٦٨/٥)-

ټول هر څه ئې اوکتل نو وې وئيل چې ددې خبرې علم خو ما ته وو چې الله ﷻ په هر څيز باندې قادر دې.خو ولې اوس ما په خپلو سترګو سره اوکتل،نو زۀ په خپله زمانه کښې دټولو نه زيات علم و يقين لرونکې يم.بعضو خلقو﴿ اعلم ﴾(صيغه د متکلم)لره﴿ اعلم ﴾(يعنى صيغه د امر) هم لوستلې دې يعنى الله ﷻ اوفرمائيل چې پوهه شه چې الله ﷻ په هر څيزقادر دې.

وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهٖمُ رَبِّ اَرِنِىْ	
او هر کله چې | اووئيل ابراهيم ﷺ | اې ربه زما | اوښايه ماته	
او هغه واقعه ياده کړه چې ابراهيم اووئيل اې خماربه ماته اوښايه	
كَيْفَ تُحْيِ الْمَوْتٰى ؕ قَالَ اَوَلَمْ تُؤْمِنْ ؕ قَالَ بَلٰى وَلٰكِنْ	
چې څنګه | ته ژوندى کوې مړى | اووئيل الله | آيا ته ايمان نۀ لرې | اووئيل (ابراهيم | ولې نه | ليکن	
چې ته مړى څنګه ژوندى کوې | الله پاک ورته اوفرمائيل چې ولې ته يقين نه کوې | هغه ابراهيم اووئيل يقين لرم خو	
لِّيَطْمَىِٕنَّ قَلْبِىْ ؕ قَالَ فَخُذْ اَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ اِلَيْكَ	
دپاره ددې چې مطمئن شي|زړۀ زما | اووئيل الله| نواونيسه| څلور | دمرغانو نه | اونزدې کړه هغه|ځان ته	
دزړه اطمينان غواړم| الله ورته اووئيل(ښه ده)نوڅلورمارغان راونيسه | اوځان سره ئې اموخته کړه	
ثُمَّ اجْعَلْ عَلٰى كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَاْتِيْنَكَ	
بيا کيږده |په هر يو غر باند |دهغوئ نه |يوه يوه حصه | بيا | آواز اوکړه هغوئ ته|رابه شي تاته	
بيادهغوئ نه يوه يوه ټوټه په يويوغرباندې کيږده | بيا ئې ځان ته راوبله | نو رابه شي تاته	
سَعْيًا ؕ وَاعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿۲۶۰﴾	
په منډه| او پوهه شه | چې الله |غالب او حکمت والادې |	
په منډه | اوپوهه شه چې الله داختيار اوحکمت خاوند دې |	

قوله‌تعالى:-وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهٖمُ رَبِّ اَرِنِىْ كَيْفَ تُحْيِ الْمَوْتٰى ؕ

ابراهيم ﷺ او دحصې حصې شوو څلورو مارغانو ژوندى کيدل:- دابراهيم ﷺ ددې سوال ډيرې وجې وې.❶يوداچې دا هم دليل ابراهيم ﷺ د نمرود مردود مخکښې پيش کړې وو نو ابراهيم ﷺ اوغوښتل چې د علم اليقين سره عين اليقين هم حاصل کړى.هسې خو زۀ په دې پوهيږم خو چې په سترګو ئې هم اوګورم.صحيح بخارى کښې د دې آيت په موقع باندې يو بل حديث دې چې په هغې کښې دى چې مونږ د ابراهيم ﷺ په نسبت زيات د شک حقدار يو ،هرکله چې هغوئ اووئيل چې﴿رَبِّ اَرِنِىْ﴾([1]) نو دې نه دې يو جاهل دا نۀ ګڼړى چې ابراهيم خليل الله ﷺ ته د الله ﷻ په دې صفت کښې شك وو.ددې ذکر شوى حديث ډير جوابونه دى.چې په هغې کښې يو دادې.(کيدې شي چې دا وى چې باوجود د دې چې مونږ د ابراهيم خليل الله ﷺ نه په ايمان کښې کمزورى يو او مونږ د الله تعالى په دې صفت کښې شک نۀ کوو نو خليل الله ﷺ به ولې شك کوى(مترجم).

قوله‌تعالى:-قَالَ فَخُذْ اَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ اِلَيْكَ

رب العالمين خالق کل فرمائى چې څلور مارغان واخله.مفسرينو نه دې باره کښې ډير اقوال منقول دى

[1]) صحيح بخارى كتاب التفسير سورة البقرة باب (واذا قال ابراهيم رب....) : ۴۵۳۷، صحيح مسلم: ۱۵۱)-

چې كوم كوم مارغان ابراهيم ﷺ اخستي وو.ليكن ظاهر دادي چې ددې علم مونږ ته څه فائد نۀ شي راكولې او د دې نۀ پيژندل مونږ ته څه نقصان نۀ رسوي.څوك وائي چې هغه طاوس او كونتره وه.څوك وائي چې هغه بطخه اودسيمرغ بچې اوچرګ او تاوس وو.څوك وائي چې كونتره چرګ اوكارغه وو. بيا(دغه)مارغان ټكړې ټكړې كړه.

د الله تعالی په قدرت سره د مارغانو راژوندي كيدل:- ابن عباس ﷺ هم دا فرمائي او يوروايت كښې دي چې دا خان سره كيده.هركله چې تاسره اموخته شي نو بيا ئې حلال كړه،بيا دا ټكړې ټكړې بيلې بيلې كړه.نو ابراهيم ﷺ څلور مارغان واخستل او دا ئې ټكړې ټكړې كړل.او بيا ئې مختلفې ټكړې خپلو كښې يوځائې كړې.

قوله تعالی:- ثُمَّ اجْعَلْ عَلٰى كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا

بيائې په څلورويااووه غرونو باندې دا مارغان كيخودل.او د ټولو مارغانو سرونه ئې په خپل لاس كښې كيخودل.

قوله تعالی:- ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِيْنَكَ سَعْيًا

بيا ابراهيم ﷺ د الله ﷻ په حكم هغه راوبلل.چې كوم مارغه ته به ئې آواز كولو نو د هغه مارغه خورې شوې وزرې به يو ځائې نه بل ځائې ته را الوتلې او خپلو كښې به يوځائې كيدلې،دا شان وينه به وينې سره يو ځائې كيدله او نور اجزاء هم چې په كوم غر وو خپلو كښې به يو ځائې كيدل او هغه مارغه به را الوتلو او ابراهيم له به راتلو.كه ابراهيم ﷺ به دبل مارغه سر وركول نوهغې به نه قبولو.كه پخپله به ئې د هغې سر وركولونو قبلولو به ئې.(۱) تر دې چې يو يو دا ټول مارغان ژوندي شو او والوتل.او د الله ﷻ د قدرت او د مړو د ژوندي كيدو نظاره خليل الله پخپله اوكتله.

قوله تعالی:- وَاعْلَمْ أَنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ

بيا فرمائي چې پوهه شه الله ﷻ غالب دې،هيڅ يو څيز هغه عاجز كولې نشي.چې كوم يو كار هغه پاك ذات كول غواړي نو هغه بغير دڅه بنديز نه كيږي.هر څيز د هغه په قبضه كښې دې.هغه په خپلو اقوالو او احكامو كښې حكيم دې،او دا شان په خپل انتظام او شريعت مقرر كولو كښې.

د اميد او طمع زياتونكې ايت:- عبدالله بن عباس ﷺ به فرمائيل چې د ابراهيم خليل الله ﷺ نه د الله ﷻ دا سوال كول چې آيا تا ايمان نۀ دې راوړې؟او دابراهيم ﷺ دا جواب وركول چې ولې نه ايمان خو مې راوړې دې ليكن د زړه د اطمينان د پاره داسې كول غواړم،دا آيت ما له د نورو آيتونو په نسبت اميد اوطمع نوره هم زياتوي،مطلب دادې كه د يو ايماندار په زړه كښې څه وسوسه پيدا شي نو په هغې باندې څه نيول نشته دې.يوځل دعبدالله بن عباس ﷺ او عبدالله بن عمرو ابن العاص ﷺ ملاقات كيږي نوتپوس كوي چې په قرآن پاك كښې د ټولو نه زيات اميد زياتولو والا كوم يو آيت دې.عبدالله بن عمر بن عاص ﷺ فرمائې چې(لَا تَقْنَطُوْا مِنْ رَّحْمَةِ اللّٰهِ) والا آيت چې په هغې كښې ارشاد دې چې اې زما ګناهګار بندګانوازما د رحمت نه مۀ نااميده كيږئ.زۀ ټول ګناهونو لره ببښونكې يم.ابن عباس ﷺ فرمائي چې زماپه نيز خو ددې امت دپاره دټولونه زيات اميد اوسهاره جوړولو والا آيت د حضر ابراهيم ﷺ دا قول او بيا د رب العزت دا سوال او د دوی جواب دې،(عبدالرزاق ابن ابی حاتم وغيره).(۲)

يُنْفِقُوْنَ	الَّذِيْنَ	مَثَلُ
چې خرچ كوي	دهغه كسانو	مثال
دهغه كسانومثال چې خيرات كوي		

(۱) القرطبي: ۳/۳۰۰)–

(۲) ابن ابي حاتم: ۱۰۳۲/۳ ،ذهبي تلخيص المستدرك:۶۰/۱ كښې فرمائي چه پدې كښې انقطاع ده نو دا سند ضعيف دې)

أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ

مالونه خپل | په لار دالله کښې | په شان دیوې دانې دې | چې زرغون کړې | اوه | وږي

مالونه خپل دالله پاک په لار کښې |.................د هغې دانې پشان دې چې اوهٔ وږي زرغون کړي | او په هر

فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ ۗ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ

چې په هر وږي کښې | سل | دانې وي | او الله | زیاتوي | دپاره دهغه چا | چې اوغواړي | او الله

وږي کښې سل دانې وي | داشان الله پاک چاته چې اوغواړي نولږعمل په څوڅونده زیاتوي | اوالله پاک

وَاسِعٌ عَلِيمٌ ۝

فراخه دې | او پوهه دې |

د فراخو مالک دې |

قوله تعالى:- مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

د صدقاتو اجروثواب:- په دې آيت کښې بيان کيږي چې کوم سړې د الله ﷻ د رضامندئ طلبګار وي او خپل مال خرچ کوي نوهغه ته ډير برکتونه او ډير ثوابونه ملاويږي.او نيکئ ورته اووه سوه چنده کيږي.

فی سبيل الله نه مراد:- نوفرمائي چې کوم خلق د الله ﷻ لار کښې يعنی دالله ﷻ فرمانبردارئ کښې، جهاد کښې،د اسونوپه ساتلوکښې،د وسلې اخستلو اوخرڅولو کښې،حج کولوکښې وغيره کښې خرچ کوي. دالله ﷻ په نوم چې کوم يو څيز ورکړې شي دهغې مثال په داسې صفائئ سره بيانيږي چې سترګې يحونکې اوزړه ته کوزيدونکې دې.يودم داسې فرمائي چې ديو بدله کښې به درته اووه سوه ملاويږي. ددې نه ډير زيات لطافت په دې مثال او په دې کلام کښې دې.

قوله تعالى:- وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ

اوبيا ارشاد فرمائي چې نيکو اعمالو کښې د الله ﷻ په دربار کښې زيادت راځي.لکه څنګه چې ستاسوکرلې شوې تخم پټې کښې پروت وي او زياتيږي.د مسنداحمد په حديث کښې دې چې نبی اکرم ﷺ فرمائي چې کوم سړې خپل خان نه بچ شوې څيز دالله ﷻ په لار کښې خرچ کوي نو هغه ته اووه سوه چنده ثواب ملاويږي.او چې کوم سړې ئې په خپل خان او په خپل اهل وعيال باندې خرچ کړي نو هغه ته لس چنده ثواب ملاويږي.او د بيمار د تپوس کولو هم لس چنده ثواب ملاويږي.روژه ډهال دې ترکومې چې دا خرابه نهٔ کړې شي.چې په کوم سړی باندې څه بدنی بيماری او مصيبت او غم درد راشی نو هغه ده ګناهونه رژوی.([1])دا حديث ابو عبيده ؓ په هغه وخت کښې فرمائيلې وو چې کوم وخت کښې دوی سخت بيمار وو او خلق د دوی د تپوس کولو د پاره راتلل.د دوی بی بی صاحبه د دوی سر ته ناسته وه.د هغې نه ئې تپوس اوکړو چې شپه څنګه تيره شوه ؟ هغې اووئيل چې ډيره سخته.د دوی مخ په دغه وخت کښې ديوال طرفته وو.په دې آوريدو سره ئې مخ خلقو طرفته راواړلو او وې فرمائيل چې په ما دا شپه سخته تيره نشوه ځکه چې ما د نبی اکرم ﷺ نه دا آوريدلی دی.د مسنداحمد يو بل حديث کښې دی چې يو سړی نکيل والا اوښه خيرات کړه نو نبی اکرم ﷺ اوفرمائيل چې ده ته به د قيامت په ورځ اووه سوه نکيل والا اوښې ملاويږی.([2])د مسند احمد په يو بل حديث کښې دی چې الله ﷻ د ابن آدم يوه نيکی د لسو نيکو برابره کړې ده.او بيا هغه زياتيږی تر اووه سوؤ پورې.

---

[1]) احمد: ١٩٥/١، وسنده حسن النسائي: مختصر: ٢٢٣٥)-

[2]) احمد: ١٢١/٤، صحيح مسلم: كتاب الامارة باب فضل الصدقة في سبيل الله تعالى: ١٨٩٢، نسائي: ٤٩١٦)-

روژه زما د پاره ده:- خو د روژې باره کښې الله ﷻ فرمائی چې دا زما دپاره او زهٔ به د دې اجر ورکوم.د رژوه دار د پاره دوه خوشحالئ دی یو د افطار په وخت کښې او بله د قیامت په ورځ.د روژدار د خولې بوئ الله ﷻ ته د مشکو د بوئی نه زیات خوښ دې.بل حدیث کښې دومره زیاتوالې دې چې روژه دار خپل خوراك څښاك زما دپاره پریږدی،آخر کښې دی چې روژه ډهال ده.(١)مسند احمد یو بل حدیث کښې دی چې مونځ،روژه،ذکرالله،د الله ﷻ په لار کښې خرچ کولو باندې اووه سوه چنده کیږی

د الله په لار کښې د خرچ کولو فضیلت:- (٢)د ابن ابی حاتم یو حدیث کښې دی چې کوم یو کس جهاد کښې مالی مدد اوکړی او پخپله جهاد کښې شامل نشی نو د یو بدله کښې ورته اووه سوه چند ثواب ملاویږی.اوکه پخپله هم شریك وی نو د یو درهم بدله کښې ورته د اووه لاکهه درهمو خرچ کولو ثواب ملاویږی.بیانبی اکرم ﷺ ددې آیت مبارك تلاوت اوفرمائیلو﴿وَاللّٰهُ يُضٰعِفُ لِمَنْ يَّشَآءُ﴾دا حدیث غریب دې (٣)

د دې امت خاص فضیلت:-د ابوهریره ؓ والا حدیث ﴿مَنْ ذَا الَّذِیْ يُقْرِضُ اللّٰهَ﴾تفسیر مخکښې تیر شوې دې،په هغې کښې دی چې د یو بدله کښې دوه کروړه دوچند ثواب ملاویږی.(٤) ابن مردویه کښې دی چې کله دا آیت نازل شو نو نبی اکرم ﷺ هم دا دعا اوکړه چې ائې الله!زما امت له نور زیات ورکړه.نو ﴿مَنْ ذَا الَّذِیْ يُقْرِضُ اللّٰهَ﴾ والا آیت نازل شو.(٥) نبی اکرم ﷺ بیا هم دا دعااوکړه.نو دا آیت﴿إِنَّمَا يُوَفَّى الصّٰبِرُوْنَ اَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ نازل شو نوثابت شو چې څومره په عمل کښې اخلاص زیات وی نو هومره به ثواب زیات وی.الله ﷻ وسیع فضل و کرم والا دې.هغه ته هم پته ده څوك څومره مستحق دې اوڅوك مستحق نهٔ دی.﴿فسبحان الله والحمدلله﴾.

اَلَّذِيْنَ　يُنْفِقُوْنَ　اَمْوَالَهُمْ　فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ　ثُمَّ لَا

|هغه کسان | چې خرچ کوی | مالونه خپل| په لار دالله کښې | بیا نهٔ

|اوپه هرڅه پوهه دې | څوک چې خپل مالونه دالله په لار کښې خیرات کوی| بیا

يُتْبِعُوْنَ　مَآ　اَنْفَقُوْا　مَنًّا　وَّلَآ اَذًى لا　لَّهُمْ　اَجْرُهُمْ　عِنْدَ رَبِّهِمْ ج

وریسې کوی| په هغه څیز پسې| چې خرچ کړې نې وی|احسان| اونهٔ ضرر | ده دهغوئ دپاره|بدله دهغوئ|په نزد درب دهغوئ

پخپل خیرات پسې زباتل اوآزار نه رسوی | ....نو دهغوئ اجر خپل الله سره مقرر دې

وَلَا خَوْفٌ　عَلَيْهِمْ　وَلَا هُمْ　يَحْزَنُوْنَ۝　قَوْلٌ مَّعْرُوْفٌ　وَّمَغْفِرَةٌ　خَيْرٌ

اونهٔ به وی یره| په هغوئ باند| اونهٔ به هغوئ |غمژن کیږی | یوه خبره نیکه | او عفوه | بهتره ده

اونه هغوئ دپاره څه خطره شته | اونه بهٔ هغوئ غمژن وی(فقیرته) |خوږې خبرې کول او(په نامناسبه خبره)سترګې پټول ښه دی

مِّنْ صَدَقَةٍ　يَّتْبَعُهَآ　اَذًى ط　وَاللّٰهُ　غَنِيٌّ　حَلِيْمٌ۝　يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ

دهغه خیرات نه |چې په هغې وریسې وی| تکلیف |　او الله | بې پرواه دې |صبرناك دې |　ای هغه کسانو

دهغې صدقې نه چې وریسې د(زباتنې) آزار وی | | والله پاک بې پرواه اوصابردې | ائې مسلمانانو

(١) احمد: ٤٤٦/١، صحيح مسلم كتاب الصيام باب فضل الصيام : ١١٥١)-
(٢) احمد : ٤٣٨/٣، مختصرا ابوداود كتاب الجهاد باب فى تضعيف الذكر فى سبيل الله عزوجل : ٢٤٩٨، وسنده ضعيف)-
(٣) ابن ابى حاتم)-
(٤) احمد : ٢٩٦/٢،)-
(٥) ابن مردويه و ابن حبان الاحسان : ٤٦٢٩،)-

اٰمَنُوْا لَا تُبْطِلُوْا صَدَقٰتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْاَذٰى ۙ

چې ایمان مو راوړی دی | مه باطلوئ | صدقې خپلې | په احسان زیاتولو | او په تکلیف ورکولو سره

تاسو خپلې صدقې په زیاتلو او تکلیف رسولو باندې مه خرابوئ: ....

كَالَّذِيْ يُنْفِقُ مَالَهٗ رِئَآءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ

پشان دهغه سړی | چې خرچ کوی | مال خپل | دپاره دښودنې خلقو ته | او نه ایمان راوړی | په الله

لکه دهغه چا پشان چې خپل مالونه دنوم دپاره لګوی | ....او نه په الله ایمان لری |

وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۭ فَمَثَلُهٗ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ

د آخرت باندې | نو مثال دخرچ دهغه | پشان دمثال | د هموارې ګټې دې | چې په هغې باندې | خاوره وی

او نه په ورځ د آخرت | دهغه (دخیرات) مثال دهغې هموار ګټ دې | چې دپاسه پرې خاوره پرته وی

فَاَصَابَهٗ وَابِلٌ فَتَرَكَهٗ صَلْدًا ۭ لَا يَقْدِرُوْنَ عَلٰي شَيْءٍ

نو اورسی هغې ته | تیز باران | نو پریږدی هغه | صفا | نهٔ به قادریږی داسې خلق | په هیڅ څیز باندې

تیز باران شیبه پرې راشی او هوار صفا ئې پریږدی | او هیڅ لاس نه توریږی ....

مِّمَّا كَسَبُوْا ۭ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكٰفِرِيْنَ ۝

دهغه نیکئ نه | چې هغوئ کسب کړی ده | او الله | نهٔ ښائی نیغه لار | قوم | کافر ته

ددغه خلقو پخپله ګټه باندې | ....| والله پاک د کافرو ډلې ته هدایت نه کوی ....

قوله تعالى:- اَلَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُوْنَ مَآ اَنْفَقُوْا مَنًّا وَّلَآ اَذًى ۙ

دهغه صدقې فضیلت چې په هغې کښې احسان او ریاء نه وی:- الله ﷻ د خپلو هغه بندګانو مدح او تعریف کوی چې کوم خیرات او صدقې کوی او بیا په دې باندې په چا باندې احسان نه کوی. او نه خپلې ژبې سره او نه خپل یو فعل سره او نه هغه سړی ته څه نقصان رسوی. بیا هغوئ ته د خیر د جزاء وعده کوی چې ددوی اجر و ثواب د الله ﷻ په ذمه دې.

قوله تعالى:- وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ۝

په دوی باندې به د قیامت په ورځ هیڅ ویره او خفګان نه وی. او نه به د دنیا او نه د بچو د نقصان خطره وی، دوی ته به هیڅ غم نه وی، ددې وجې چې هلته په رسیدو سره به دوی ته ددې نه بهترڅیزونه ملاویږی.

قوله تعالى:- قَوْلٌ مَّعْرُوْفٌ وَّمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّنْ صَدَقَةٍ يَّتْبَعُهَآ اَذًى ۭ

د ښهٔ خبرې فضیلت:- بیا فرمانی چې کلمه دخیر د ژبې نه او ښکل د یو مسلمان رور دپاره دعا کول، او معافی کول او دهغه خطا معاف کول د هغه صدقې نه زیات بهتر دی چې په هغې کښې تکلیف وی. ابن ابی حاتم کښې دی چې نبی اکرم ﷺ فرمائیلی دی چې هیڅ یو صدقه د نیک کار نه افضل نه ده. آیا تاسو د الله ﷻ فرمان ﴿قَوْلٌ مَّعْرُوْفٌ﴾ نه دې آوریدلې؟[1] الله ﷻ د خپلو مخلوقاتو نه بې نیاز دې. او ټول مخلوق دهغه ذات محتاج دې. هغه حلیم او بردبار دې. ګناهونو ته ګوری او هغه شان حلم او کرم کوی.

---

[1] دا مرسل روایت دې)-

بلکه معاف کوي او بخشش کوي.

دري قسمه خلقو سره به الله ﷻ خبري نه کوي:- صحیح مسلم کښې دی چې دري قسمه خلقو سره به الله ﷻ دقیامت په ورځ خبري نه کوي اونه به هغوئ طرفته ګوري د رحمت په نظر،اونه به هغوئ لره پاکوي بلکه د هغوئ دپاره دردناك عذاب دې،یو خو د احسان زباتنه کوونکې او دويم د پوندو نه لاندې پرتوګ اود تهبندلره زوړندونکې،او دريم خپلې سودا لره دخرڅولو دپاره قسمونه خوړونکې(۱)ابن ماجه وغیره کښې په حدیث کښې دی چې دمورپلارنافرمان،صدقې سره چاپاندې احسان کونکې، شرابي او په تقدیر ایمان نه لرونکې به جنت ته نه داخلیږي.(۲)نسائي کښې دی چې دري کسانو ته به الله ﷻ دقیامت په ورځ نه ګور ی،د مور پلار نافرمانه،شرابي،اوپس د احسان کولو نه د هغې زباتونکې.(۳)

دنسائي یو بل حدیث کښې دی چې دا دري واړه سړي به جنت ته نه داخلیږي.(۴)د دې وجې نه په دې آیت مبارك کښې هم ارشاد دې چې پس د احسان کولو نه په زباتولو او چې چا سره مو احسان کړې وی هغه ته په تکلیف رسولو سره خپلې صدقې او خیراتونه مه بربادوئ ځکه چې د احسان زباتولو سره او د احسان نه پس تکلیف ورکولو سره د هغه احسان او صدقې ثواب باقي نه پاتې کیږي.

قوله تعالى:-يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُبۡطِلُواْ صَدَقَٰتِكُم بِٱلۡمَنِّ وَٱلۡأَذَىٰ

بیا مثال ورکوي چې احسان او تکلیف ورکولو سره د صدقې خرابیدلو مثال د هغې صدقې پشان دې چې کوم د خودنې په طور خلقو ته ورکړې شي،دخپل سخاوت او فیاضئ او دنیکئ د شهرت دپاره ورکړې شي چې خلق دده تعریف اوکړي اوخلق دې خوښ کړي.صرف دالله ﷻ د رضامندئ دپاره نه وي،اونه د هغه پاك ذات نه د ثواب حاصلولو په نیت وي،ددې وجې دې جملې نه پس الله ﷻ فرمائي

قوله تعالى:-وَلَا يُؤۡمِنُ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِۖ

چې د قیامت په ورځ او په الله تعالی د چا ایمان نه وي نو د دې ریاکارئ نه ډکې،د احسان د زباتنې او د تکلیف رسونکي د صدقې مثال داسې دې،

قوله تعالى:-فَمَثَلُهُۥ كَمَثَلِ صَفۡوَانٍ عَلَيۡهِ تُرَابٞ فَأَصَابَهُۥ وَابِلٞ فَتَرَكَهُۥ صَلۡدٗاۖ

لکه چې خوشې میدان او دکانړو غر وي،چې په هغې باندې خاوره وي،بیا سخت باران اوشي او ځنګه چې ددې کانړي نه ټوله خاوره لاړه شي او په دې باندې هیڅ باقي پاتې نشي نو دا شان ددې دواړو خلقودخرچ کیفیت دې اګرچې خلق ګنړي چې ددې صدقې به نیکي وي چې ځنګه په ظاهره په دې کانړي باندې خاوره په نظر راځي.لیکن کله چې باران اوشي نو د دې نه خاوره لاړه شي،دا شان د دې احسان او تکلیف رسولویاخودنې کولو والا ثواب هم لاړشي.او کله چې دا الله ﷻ ته اورسي نو د دې به ورته هیڅ بدله نه ملاویږي.

قوله تعالى:-لَّا يَقۡدِرُونَ عَلَىٰ شَيۡءٖ مِّمَّا كَسَبُواْۗ::

اوپخپلواعمالو کښې به ورته هیڅ څیز نه ملاویږي اوالله ﷻ دکافرانوخلقو نیغې لارې طرفته رهنمائي نه کوي.

---

(۱) صحیح مسلم کتاب الایمان باب بیان غلظ تحریم اسبال الازار: ۱۰۶،ابوداود : ۴۰۸۷، ترمذی: ۱۲۱۱، نسائی: ۴۴۶۳)—

(۲) احمد: ۴۴۱/۶، ابن ماجة کتاب الاشربة باب من شرب الخمر فی الدنیا : ۳۳۷۶، وسنده حسن)—

(۳) نسائی کتاب الزکاة باب المنان بما اعطی : ۲۵۶۳، وسنده حسن)—

(۴) نسائی فی الکبری : ۴۹۲۱، ؟؟وسنده ضعیف)—

وَمَثَلُ الَّذِيْنَ	يُنْفِقُوْنَ	اَمْوَالَهُمُ	ابْتِغَآءَ	مَرْضَاتِ اللهِ	
او مثال دهغه کسانو	چي خرڅ کوي	مالو نه خپل	دپاره دتلاش	درضا د الله	
اودهغې کسانو مثال چې خپل مالونه دالله درضادپاره خرڅ کوي					
وَتَثْبِيْتًا	مِّنْ اَنْفُسِهِمْ	كَمَثَلِ جَنَّةٍ	بِرَبْوَةٍ	اَصَابَهَا	
او په ثبات او مضبوتیا سره	دطرفه دنفسونو خپلونه	په مثال دیو باغ دي	چي په اوچت ځائي وي	چي اورسیږي هغې ته	
اوپه مضبوط زړه ئې لګوي | دهغه باغ پشان دي چي ایوه لوړه زمکه کښي لګيدلي وي| چي راشي پرې					
وَابِلٌ	فَاٰتَتْ	اُكُلَهَا	ضِعْفَيْنِ ۚ	فَاِنْ لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ	فَطَلٌّ ؕ
تيز باران|نو ورکړي	ميوه خپله	دوه چنده	|اوکه اونۀ رسيږي هغې ته |تيز باران|نو نري پشم ورله هم کافي وي		
دشيبوباران نوميوه دوچنده اوکړي |اوکه چرې باران پرې اونه وريږي |نوکم نه کم پربښه خو پرې وريږي					
وَاللهُ	بِمَا	تَعْمَلُوْنَ	بَصِيْرٌ ۝		
او الله	په هغه کارونو	چي کوئ ئې تاسو	نظر ساتونکي دي|		
اوالله پاک ستاسوکارونه ويني ګوري					

قوله تعالى:- وَمَثَلُ الَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمُ ابْتِغَآءَ مَرْضَاتِ اللهِ وَتَثْبِيْتًا مِّنْ اَنْفُسِهِمْ

کومه صدقه چي دالله ﷻ دپاره ورکړې شي :- دا مثال دمومنانو د صدقې ورکولو دې چې د کومو نيتونه الله ﷻ لره خوشحالول وي.او دوی ته دهغې دبدلې ملاويدو پوره پوره يقين وي.لکه حديث مبارک کښې دی چې کوم سړی درمضان روژې ايماندار سره اوساتلې او د دې د ثواب ملاويدو يقين ئې وي.[۱] ربوه وائي اوچتې زمکې ته چرته چې نهرونه بهيږي،دا لفظ﴿بُرْوَةٍ﴾ او ﴿بِرِبْوَةٍ﴾ هم لوستلې شوې دې.

قوله تعالى:- اَصَابَهَا وَابِلٌ فَاٰتَتْ اُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ ۚ

د﴿وَابِلٌ﴾ معنی دسخت باران ده.هغه دوچنده ميوه راوباسي يعنی د نورو باغونو په نسبت ددې باغ ميوه ښه وي.

قوله تعالى:- فَاِنْ لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ ؕ

داباغ داسې دې اوداسې ځائي کښې دې که باران اونشي نوبياهم صرف پرخې سره هم ددې پالنه کيږي دا ناممکن دی چې موسم خالي لاړشي.دا شان د ايماندار داعمالو هم هيڅ کله بې ثوابه نه پاتې کيږي اودهغې بدله ورته ضرور ملاويږي.خو صرف د دې په جزاء کښې فرق وی اودا د ايماندار په خلوص او نيت او د نيک کار اهميت اعتبار سره زياتيږي.

قوله تعالى:- وَاللهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ۝

الله ﷻ نه د خپلوبندګانو هيڅ يو عمل پټ نه دې.

اَيَوَدُّ	اَحَدُكُمْ	اَنْ تَكُوْنَ	لَهٗ
آيا خوښوی	يوله تاسونه	چي وی	هغه لره
آيا په تاسو کښې به د چا دا خوښه شي چي دهغه ....|			

[۱] صحيح بخاری کتاب الايمان باب صوم رمضان ايمانا واحتسابا..... ۳۸، صحيح مسلم: ۷۶۰)-

جَنَّةٌ مِّنۡ نَّخِيۡلٍ وَّاَعۡنَابٍ تَجۡرِىۡ مِنۡ تَحۡتِهَا الۡاَنۡهٰرُۙ لَهٗ فِيۡهَا

يو باغ| دقجورو | او دانګورو | چې بهيږي لاندې د ونو هغې نه | نهرونه | وي هغه لره| په دغه باغ کښې

يو باغ وي د کهجورو او دانګورو | چې دهغې لاندې ولې بهيږي | د هغه دپاره په هغې کښې

مِنۡ كُلِّ الثَّمَرٰتِۙ وَاَصَابَهُ الۡكِبَرُ وَلَهٗ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَآءُ ۖۚ فَاَصَابَهَاۤ

هر قسم ميوې | اورسيدلې وي هغه ته|بوډاوالې| اووي هغه لره| بچې | کمزوري |اواورسيږي هغه باغ ته

هرقسم ميوې نيولې وي| اودې پخپله بوډا وي او واړه واړه ماشومان خامن ئې وي | اوراشي په هغه باغ

اِعۡصَارٌ فِيۡهِ نَارٌ فَاحۡتَرَقَتۡ ؕ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَـكُمُ الۡاٰيٰتِ

برېوقې دسخت باد| چې په هغې کښې اوروي| او هغه اوسوزوي | دارنګې | بيانوي الله | تاسو ته | آيتونه

داور پشان يو ګرمه برېوقې| اوهغه دميوؤ نه ډک باغ اوسوزوي| داشان الله پاک تاسو ته خپل قدرتونه ښائي

لَعَلَّكُمۡ تَتَفَكَّرُوۡنَ

دپاره ددې چې تاسو فکر اوکړئ |

چې تاسو فکر اوکړئ!

حسن عاقبت او خاتمه بالخير:- صحيح بخاري کښې دي چې امير المومنين عمر بن خطاب ﷺ يوورځ د صحابه کرامو ﷺ نه تپوس اوکړو چې تاسوته پته ده چې دا آيت د چا باره کښې نازل شويدې دې؟ هغوئ اوفرمائيل چې الله ﷻ ته زياته پته ده.عمرفاروق ﷺ خفه شو او وې فرمائيل چې تاسو ته پته شته اوکه نشته ما له صفا او جواب راکړئ.ابن عباس ﷺ اوفرمائيل چې ائې امير المومنين ﷺ زما زړه کښې يو خبره ده،عمرفاروق ﷺ ورته اوفرمائيل چې وايه ورارهٔ او خپل نفس لره دومره مه سپکوه.وې فرمائيل چې د يو عمل مثال ورکړې شويدې.تپوس ئې اوکړو چې هغه کوم يو دې؟وې فرمائيل چې يو مالدار سړې چې د الله ﷻ د فرمانبردارئ دپاره کار کوي،بيا شيطان ده لره غلوي،او هغه ګناه کښې مشغول شي او خپل نيك اعمال ترې لاړشي(¹)نو دا روايت د دې آيت پوراتفسير دې.په دې بيانيږي چې يوسړي د شروع نه ښه اعمال اوکړل،بيا دې نه پس دده حالت خراب شو اويه ګناهونو کښې اخته شو،اوهغه نيکئ ئې تباه کړې چې کومې ده کړې وې.او آخري وخت کښې چې کله ده ته دنيکو ډير زيات ضرورت وو نو دې خالي لاسونه پاتې شو.

قوله تعالى:- اَيَوَدُّ اَحَدُكُمۡ اَنۡ تَكُوۡنَ لَهٗ جَنَّةٌ مِّنۡ نَّخِيۡلٍ وَّاَعۡنَابٍ تَجۡرِىۡ مِنۡ تَحۡتِهَا الۡاَنۡهٰرُۙ
لکه څنګه چې يو سړې يو باغ اولګوي او د هغې نه ميوې اخلي،

قوله تعالى:- وَاَصَابَهُ الۡكِبَرُ وَلَهٗ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَآءُ ۖۚ
خوهرکله چې بوډا توب ته اورسيدو او دده واړه بچي هم د ده څه پکارر انغلل.اوس دده دارومدار صرف په دې باغ باندې دې

قوله تعالى:- فَاَصَابَهَاۤ اِعۡصَارٌ فِيۡهِ نَارٌ فَاحۡتَرَقَتۡ ؕ
چې په دې يو طوفان راغلو او په هغې کښې اور هم وو،او هغه شين باغ ايره ايره شو.
داشان داسړې دې چې مخکښې ئې نيکئ اوکړې ليکن بياچې کله ئې بدئ شروع کړې او خاتمه دده ښه نه وي نو کله چې دده دنيکو د بدلئ وخت راغلو نو دې خالي لاس پاتې شو.کافرسړې هم چې کله

¹) صحيح بخاري کتاب التفسير سورة البقرة باب قوله (ايود احدكم ....) : ۴۵۳۸-

الله ﷻ لره ورشي نو هلته هيڅ طاقت نه چليږي لکه څنګه چې دې بوډها چې څه جمع کړې وو. هغه لره د کفر والا اور هلاك کړو. او اوس د روستو نه دهٔ ته فائدې ورکولو والا هيڅوك نشته. لکه څنګه چې ددې بوډا ماشومان اولاد دهٔ ته هيڅ فائده نه رسوی. مستدرك حاکم کښې دی چې نبی اکرم ﷺ يو دعا کړې وه ﴿اللهم اجعل اوسع رزقك علي دكبر سني وانقضاء عمري﴾ (۱) يعنی اې الله ﷻ! خپله روزئ ماته په هغه وخت کښې راکړه چې کله زما عمر زيات شي او ختميدو ته نزدې شي.

قوله تعالى:- كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ

الله ﷻ ستاسو مخکښې دا مثالونه بيان کړل چې تاسو هم غور و فکر اوکړئ او سوچ اوکړئ او پوهه شئ او نصيحت حاصل کړئ. لکه څنګه چې فرمائي ﴿وَتِلْكَ الْاَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ ۚ وَمَا يَعْقِلُهَآ اِلَّا الْعٰلِمُوْنَ﴾ يعنی دا مثالونه مونږ خلقو دپاره بيان کړل او په دې باندې علماء کرام ښه پوهيږي.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ	اٰمَنُوْٓا	اَنْفِقُوْا	مِنْ طَيِّبٰتِ	مَا	
اې هغه کسانو	چې ايمان مو راوړې دې	خرچ اوکړئ	دپاك مال نه	هغه	
اې مومنانو (دالله په لار کښې) پاک (حلال) څيز خيرات کوئ	دهغې				
كَسَبْتُمْ	وَمِمَّآ	اَخْرَجْنَا	لَكُمْ	مِّنَ الْاَرْضِ ۖ	وَلَا تَيَمَّمُوا
چې ګټلي دې تاسو	اودهغې نه	چې راايستلې دی مونږ	ستاسو دپاره	دزمکې نه	اومهٔ کوئ قصد
مال نه چې تاسو ګټلي وي	او دهغې پيداوارنه چه مونږ ستاسودپاره دزمکې نه راويستی دی	اودردی مال قصد			
الْخَبِيْثَ	مِنْهُ	تُنْفِقُوْنَ	وَلَسْتُمْ	بِاٰخِذِيْهِ	
دخراب څيز	دهغې نه	چې خرچ کوئ نې تاسو	او حال دا چې نهٔ يئ تاسو	اغستونکی دهغې	
مه کوئ	چې تاسود هغې نه خيراتي برخه اوباسئ	داسې چې تاسوپخپله دهغې اخستوته تيار نه يئ			
اِلَّآ	اَنْ تُغْمِضُوْا	فِيْهِ ۗ	وَاعْلَمُوْٓا	اَنَّ اللّٰهَ	غَنِيٌّ
مګر	چې سترګې پټې کړئ	په اغوستو دهغې کښې	او پوهه شئ	چې الله	محتاجه نهٔ دی
مګردا چې سترګې پټې کړئ	اوپوهه شئ چې الله پاک (د خلقو د خيراتونونه) بې پرواه دې				
حَمِيْدٌ ۝	اَلشَّيْطٰنُ	يَعِدُكُمُ	الْفَقْرَ	وَيَاْمُرُكُمْ	
ستايلې شوې دې په ښوصفتونو	شيطان	يروی تاسو	دغريبئ نه	اوحکم کوی تاسو ته	
اوپه هرصفت ستائيلې شوې دې	شيطان تاسود غريبئ نه يروی	اوتاسوته حکم کوی			
بِالْفَحْشَآءِ ۚ	وَاللّٰهُ	يَعِدُكُمْ	مَّغْفِرَةً	مِّنْهُ	وَفَضْلًا ۗ وَاللّٰهُ
په شر مناکو کارونو سره	اوالله	وعده کوی ستاسو سره	دبښنې	دخپل طرفنه	او دفضل اوالله
دبې حيائې د کارونوا	والله پاک درسره د خپلې ښښنې اومهربانئ وعده کوی	..............اوالله پاک			

(۱) حاکم ۵٤۲/۱، ؟؟وسنده ضعيف جدا)-

وَاسِعٌ	عَلِيمٌ ﴿٢٦٨﴾	يُؤْتِي	الْحِكْمَةَ	مَنْ يَّشَآءُ	وَمَنْ	يُّؤْتَ
فراخ دسته	اوپوهه دې	اهغه ورکوي	حکمت	هغه چاته چې اوغواړي	اوهغه چاته	چې ورکړې شو

دفراخئ مالک اوپه هرڅه پوهه دې | چې چاته اوغواړي نوهغه ته حکمت اوښائي | او چاته چې

الْحِكْمَةَ	فَقَدْ	أُوتِيَ خَيْرًا	كَثِيرًا	وَمَا يَذَّكَّرُ	إِلَّآ	أُولُوا الْأَلْبَابِ ﴿٢٦٩﴾
حکمت	نو په حقيقت کښې	ورکړې شو خير	ډير	اونه قبلوي نصيحت	مگر	اخاوندان دعقل

حکمت اوخودلې شو انوهغه ته ډيرلوئې خيرورکړې شوا اوصرف دعقل خاوندان ددې خبرونه سبق اخلي

قوله تعالى:- يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَنفِقُوا۟ مِن طَيِّبَٰتِ مَا كَسَبْتُمْ

صدقه کښې پاک او طيب څيزورکوئ:- الله ﷻ خپلو بندگانو ته د صدقې کولو حکم کوي چې تاسو ته الله ﷻ کوم مال درکړې دې يعنې د تجارت مال، سرۀ زر سپين زر او ميوې او غلې وغيره چې هغه پاک ذات تاسو لره د زمکې نه راويستي دی نو په هغې کښې بهترين او ښه او خوښ څيزونه د الله ﷻ په لار کښې خرچ کړئ.

قوله تعالى:- وَلَا تَيَمَّمُوا۟ ٱلْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ وَلَسْتُم بِـَٔاخِذِيهِ إِلَّآ أَن تُغْمِضُوا۟ فِيهِ

ردی، خراب، سخاشوی، بيکاره څيزونه او فضول څيزونه د الله ﷻ په لار کښې مه خرچ کوئ. الله ﷻ خپله پاك دې او خبيث لره نه قبلوی. اوتاسو د هغه پاك ذات په نوم خراب څيزونه ورکوئ.

که داسې څيزونه تاسو ته درکولې شو نوتاسو به نه قبلول. بيا الله ﷻ به ئې څنگه قبول کړي. دابيله خبره ده چې تاسو اووينئ چې دا مال خو درنه روان دې نو تاسو د خپل حق په بدله کښې بيا هغه بې کاره څيز هم قبول کړئ خو د مجبورئ نه.

قوله تعالى:- وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ غَنِىٌّ حَمِيدٌ ﴿٢٦٧﴾

خوالله ﷻ داسې مجبور هم نه دې، هغه پاك ذات په هيڅ حالت کښې داسې خراب څيز نه قبلوی. د دې نه دا هم مطلب دې چې داسې مه کوئ چې تاسو حلال څيزونه پريږدئ او د حرام مال نه او حرامو څيزونو نه خيرات اوکړئ.

الله ﷻ د روزئ سره سره اخلاق هم تقسيم کړې دی:- مسند احمد کښې دی چې نبی اکرم ﷺ فرمائی چې چې څنگه الله ﷻ تاسو کښې ستاسو روزئی تقسيم کړی دی، ستاسو اخلاق هم ئې تاسو کښې تقسيم کړی دی. دنياخو الله ﷻ خپلو دوستانو ته هم ورکوی او د ښمنانو ته هم. دين صرف خپلو دوستانو ته ورکوی. چې چا ته کامل دين ملاؤ شی نو هغه د الله ﷻ محبوب دې. په الله ﷻ مې دې قسم وی د چا په قدرت کښې چې زما سا ده چې هيڅ يو بنده تر هغه وخته پورې مسلمان نۀ شی کيدې تر کومې پورې چې دده زړه او د ده ژبه مسلمانه نشی، او هيڅ يو بنده مومن نه شی کيدې ترکومې چې د ده گاونډيان د ده د تکليف نه خلاص نه وی،

د تکليف نه مراد څه دی؟:- د خلقو په سوال باندې نبی اکرم ﷺ اوفرمائيل چې د تکليف نه مراد دهوکه ورکول او ظلم دې. چې کوم سړې حرامې طريقې سره مال حاصل کړی، په هغې کښې الله ﷻ برکت نه اچوی. اودده صدقې اوخيرات نه قبلوی. بلکه بدئ لره نيکئ سره رفع کوی. خباثت سره خباثت نه ختميږی. نودوه اقواله شو يو ردی څيز دويم حرام مال، آيت کښې رومبې قول مراد اخستل ښه دی اوښه معلوميږی.(١)

د دې ايت شان نزول:- براء بن عازب فرمائی چې دکهجورو موسم کښې انصارودخپل توفيق مطابق

(١) احمد: ٣٨٧/١، وسنده؟؟ ضعيف)-

دکهجورو غنچې راوړې او د دوؤ ستونو په مینځ کښې دوه رسۍ زوړندې وې په هغې کښې به ني زوړندولې او هغه به اصحاب صفه او مسکین مهاجرینو د اولږې په وخت کښې خوړلې.یو کس کښې د صدقې رغبت کم وو نو هغه د کهجورو یو خرابه خوشه راوړه او دې کښې ني زوړنده کړه نو په دې باندې دا آیت نازل شو.که تاسو ته داسې څیز په صدقه کښې درکړې شي نو تاسو به ني بالکل قبول نه کړنې.خوکه د شرمه ني واخلئ نو دا بله خبره ده.ددې آیت نازلیدو نه پس به مونږ د ښه نه ښه څیزونه د الله ﷻ لار کښې خرچ کول.(ابن جریر).(١)

ابن ابی حاتم کښې دی چې خلقو به خرابې کهجورې او سخا کهجورې راوړې نو په دې باندې دا آیت نازل شو او نبی اکرم ﷺ د داسې څیزونو صدقه ورکول منع کړل.(٢) عبدالله بن مغفل ﷺ فرمائی چې دمومن ګټه هیڅ کله خبیثه نه وی.مراد دادې چې بیکاره څیز صدقه کښې مه ورکوئ.مسند احمد کښې حدیث دې چې نبی اکرم ﷺ لره د ګوه غوښه راوړې شوه.نبی اکرم ﷺ هغه اونه خوړه او نه ني څوك د خوراك نه منع کړل.نو عائشه ﷺ ورته اوفرمائیل چې دا چا مسکین ته ورکړئ؟ نبی اکرم ﷺ اوفرمائیل چې ستا څه خوښ نه وی او هغه ته نه خوښوې نو بل چاته به ني څنګه ورکړې؟ (٣)

د الا ان تغمضو فیه مطلب:- براء ﷺ فرمائی چې کله ستاپه چا باندې څه حق وی او هغه تا ته هغه څیز درکړی چې د هغې هیڅ قدروقیمت نه وی نوته به وانخلې.مګر په هغه وخت کښې چې کله تاته خپله بربادی ښکاری نو ته به په څیز سترګې پټې کړې او هغه به واخلې.ابن عباس ﷺ فرمائی چې ددې مطلب دادې چې تا چا ته ښه مال ورکړو او د ادا کولو په وخت کښې هغه سړی تالره ناقص مال راوړی نو ته به ني بالکل وانخلی.او که هغه اخلې نو د هغې قیمت به کموې.نو تاسو چې کوم څیز د ځان د پاره نه خوښ نو هغه د الله ﷻ لار کښې څنګه ورکوې؟نو بهترین اومرغوب مال د هغه پاك ذات په لار کښې خرچ کړئ او هم دا معنی ده د آیت ﴿لَن تَنَالُوا الْبِرَّ﴾ هم ده.

قوله تعالی:-﴿اَلشَّیْطٰنُ یَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَیَاْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَآءِ﴾

د صدقې په وخت کښې دشیطان وسوسه اچول:- بیا الله ﷻ تاسو ته په خپله لار کښې د خرچ کولو او د ښه څیز د ورکولو حکم کوی،هسې نه ددې نه دا اوګڼړئ چې ګنی الله ﷻ محتاج دې.نه نه هغه پاك ذات خو بې نیازه دې او تاسو ټول د هغه پاك ذات محتاج يئ.دا حکم صرف د دې دپاره دې چې غریبانان هم د دنیا د نعمتونو نه محروم پاتې نشی.لکه بل ځائې کښې د قربانئ د حکم نه پس فرمائی چې﴿لَن یَّنَالَ اللّٰهَ﴾الله ﷻ نه ددې وینه اخلی او نه غوښه،هغه ستاسود تقوی آزمیښت کوی.هغه دفراخه فضل خاوند دې.دهغه پاك ذات په خزانه کښې هیڅ کمې نشته دې.صدقه د خپل ښکلی مال نه ورکوئ اودالله ﷻ په فضل،بخشش،کرم اود هغه په سخاوت باندې نظر ساتئ.او هغه پاك ذات به تاسو ته ددې نه زیاته بدله درکړی.هغه مفلس نه دی،هغه ظالم نه دې،ټول اقوال او افعال د تقدیر شریعت ټول د هغه تعریف کښې دی.د هغه نه سوا د عبادت لائق نشته دې،هغه د ټولو جهانونو پالونکې دې،د هغه پاك ذات نه سوا هیڅوك پرورش نه کوی.حدیث مبارك کښې دی چې یو کس لره شیطان دهوکه کوی او یو لره توفیق او رهبری یو فرښته ورکوی،شیطان خو په ورانئ باندې او حق لره په دروغه ګڼړلو باندې سړې راړوی او فرښته نیکئ باندې او دحق په تصدیق باندې سړې راړوی او چې د چا په زړه کښې دا خیال راشی هغه دې دالله ﷻ شکر اداکړی او په دې دې پوهه شی چې داد الله ﷻ د طرفنه

---

(١) ترمذی کتاب التفسیر القرآن باب ومن سورة البقرة: ۸۷، ابن ماجة: ۱۸۲۲، وسنده حسن)-

(٢) ابواود کتاب الزکاة باب ما لا یجوز من الثمرة فی الصدقة :۱٦۰۷، مختصرا وسنده ضعیف نسائی: ۲٤۹٤، وسنده حسن وهو یغنی عنه)-

(٣) احمد: ٦/۱۰۵، ؟؟وسنده ضعیف حماد بن ابی سلیمان وابراهیم النخعی عنعنا)-

دی.او چې دچا په زړه کښې هغه وسوسه پیدا شی نو هغه دې (اعوذبالله) اووائی،بیا نبی اکرم ﷺ دا آیت مبارك تلاوت کړو﴿اَلشَّيْطٰنُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ﴾.(ترمذی).(۱)

یو د الله حکم دې او یو د شیطان حکم دې:- داحدیث د عبدالله بن مسعود ﷺ نه موقوف هم مروی دې.د آیت مطلب دادې چې شیطان دالله ﷻ په لارکښې دخرچ کولونه منع کوی اودسړی په زړه کښې وسوسې اچوی چې دې سره به ته فقیر شې.ددې نیکو کارونو نه ئې منع کوی او ده لره بدوکارونو طرفته رغبت ورکوی.ګناهونو باندې، نافرمانو باندې،حرامو کارونو باندې او مخالفت باندې ده لره راپاروی.

قوله تعالی:-وَاللّٰهُ يَعِدُكُمْ مَّغْفِرَةً مِّنْهُ وَفَضْلًا ۗ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيْمٌ

الله ﷻ تاسو ته د دې خلاف حکم کوی چې د الله ﷻ په لار کښې د خرچ کولو نه مه روستوکیږئ او د شیطان د دهمکئ نه خلاف فرمائی چې ددې صدقې په بدله کښې به ستاسو خطاګانې معاف کړم.او داچې تاسو دفقیرئ نه ویروی نوددې مقابله کښې به تاسو ته خپل فضل درکړم.زما نه زیات رحم کولو والا اووسیع فضل والا او دیوکار د انجام علم لرلووالا بل څوك نشته دې او نه چا ته دا حاصلیدې شی.

قوله تعالی:-يُّؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَّشَآءُ ۚ

د حکمت مفهوم:- د حکمت نه مراد دلته د قرآن پاك او د حدیث مبارکه پورا مهارت دې چې دې سره دناسخ او منسوخ،متشابه،مقدم او موخر حلال او حرام د مثالونو معرفت حاصل شی.(۲)

قوله تعالی:-وَمَنْ يُّؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ اُوْتِيَ خَيْرًا كَثِيْرًا ۗ

دا خو هرڅوك وائی لیکن د دې تفسیر او د دې پوهه هغه حکمت دې چې کوم الله ﷻ چاته غواړی نو ورکوی.(۳)هغه اصل مطلب باندې پوهه شی او د خبرې بیخ ته اورسی.او ژبې سره ددې صحیح مطلب ادا شی.رینښتونې علم او رینښتونې پوهه عطا شې،د الله ﷻ ویره د ده زړه کښې وی.یومرفوع حدیث کښې دی چې د حکمت سر د الله تعالی ویره ده.(۴)

اصلی مهارت:- داسې خلق هم دی چې د دنیا د علم ډیر ماهران هر دنیوی امر ښه عقل مندئی نه پیژنی.خو دین کښې بالکل ناپوهه دی.اوداسې خلق هم دی چې دنیوی علم کښې کمزوری دی لیکن علوم شرعی کښې ډیر ماهران دی.نو دا هغه حکمت دې چې الله ﷻ دوی ته ورکړې دې او د دې نه ئې محروم اوساتل.

دلته د حکمت نه مراد نبوت دې:- سدی رحمة الله علیه وائی چې دلته د حکمت نه مراد نبوت دې.لیکن صحیح دادی چې د حکمت لفظ دې ټولو څیزونو لره شامل دې او نبوت هم ددې اعلی او بهترینه حصه ده.او دا د دې نه بالکل یو خاص څیز دې او دا د نبیانو نه سوا بل چاته حاصل نه دې.د دی تابع خلقو ته د الله ﷻ طرفنه محرومی نشته.دوی هم د ښه او بهتر دولت نه ډك وی.بعضو احادیثو کښې دی چې چا قرآن پاك حفظ کړو نو د ده د دواړو لاسونو مینځ کښې نبوت راوختو.خو هغه صاحب وحی نه دې.(۵)لیکن بلې طریقې سره هغه ضعیف منقول دې چې دا د عبدالله بن عمرو ﷺ خپل قول دې.د مسنداحمد حدیث کښې دی چې قابل رشك صرف دوه سړی دی چې چاته الله ﷻ مال ورکړې وی او خپل لار کښې ئې دخرچ کولو توفیق ئې ورکړې وی.او چاته چې الله ﷻ حکمت ورکړې او دې سره ئې

---

۱) ترمذی کتاب التفسیر باب ومن سورة البقرة : ۲۹۸۸ ، ؟؟وسنده ضعیف عطاء بن السائب مختلط راوی دې-

۲) الطبری: ۵/۵۷۶-

۳) دې سند کښې جویبر متروک دې (المیزان : ۴۲۷/۱ ، دضحاک بن مزاحم د ابن عباس رضی الله عنه سره ملاقات ثابت نه دې)-

۴) ابن مردویه وسنده ضعیف)-

۵) الحاکم :۵۵۲/۱ ، وسنده حسن،وله شاهد موقوف حسن عند ابی عبیدفی فضائل القرآن : ص/۵۳)-

ده ته د فیصلې کولو او د تعلیم ورکولو توفیق ورکړو.(۱)پندونصیحت هغه چاته رسولې شي چې کوم د عقل نه کار اخلي.پوهه لري.خبره یاده ساتي،او مطلب باندې نظر لري.

وَمَآ اَنْفَقْتُمْ مِّنْ نَّفَقَةٍ اَوْ نَذَرْتُمْ مِّنْ نَّذْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُهٗ ؕ

اوهغه چې خرچ کړئ تاسو | دنفقې نه | یااومنئ په خان | یو نذ ر | نو بیشکه | الله ته معلوم دې هغه |

اوهرڅه خیرات چې تاسوکوئ | یاهرڅهٔ منخته چې تاسوکوئ | ....نوهغه الله ته معلومه ده

وَمَا لِلظّٰلِمِيْنَ مِنْ اَنْصَارٍ ﴿۲۷۰﴾ اِنْ تُبْدُوا الصَّدَقٰتِ فَنِعِمَّا هِيَ ۚ وَاِنْ تُخْفُوْهَا

اونشته | دپاره دظالمانو | څوك مدد گار | كه تاسو ښكاره وركوئ | صدقې | نو ښهٔ كار دې دا | او كه پټ ساتئ هغه

اوظالمانو هیڅوک مددگارنشته | که تاسوخپلې صدقې ښکاره ورکوئ نوداهم ښه خبره ده | اوکه پټ په پرده کښې

وَتُؤْتُوْهَا الْفُقَرَآءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ؕ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ

او ورکوئ هغه | فقیرانو ته | نو دا بهتره ده ستاسو دپاره | او لرې کوي ستاسونه

ئې فقیرانو ته ورکوئ نو دا ستاسودپاره ډیره بهتره ده | اوالله پاک به معاف کړي

مِّنْ سَيِّاٰتِكُمْ ؕ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ﴿۲۷۱﴾

ګناهونه ستاسو | اوالله | په هغه کارونو | چې کوئ ئې تاسو | خبردار دې | نشته |

ګناهونه ستاسو | اوالله پاک ستاسوپه عملونوښهٔ خبر دې |

قوله تعالى:-وَمَآ اَنْفَقْتُمْ مِّنْ نَّفَقَةٍ اَوْ نَذَرْتُمْ مِّنْ نَّذْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُهٗ ؕ

ستاسو نذرونه او صدقې د الله ﷻ علم کښې دي:- الله تعالی خبر ورکوي چې هر یو خرچ او نذر او هر نیك عمل لره الله ﷻ ښه پیژني.او هغه خپل نیك بندګان چې د هغه پاك ذات حکم پوره کوي او د هغه نه د ثواب طمع ساتي،دهغه وعدې ریښتیا ګڼړي،د هغه فرمان باندې یقین ساتي نو الله ﷻ به ده ته بهترینه بدله ورکوي.

قوله تعالى:-وَمَا لِلظّٰلِمِيْنَ مِنْ اَنْصَارٍ ﴿۲۷۰﴾

اوچې کوم خلق د الله ﷻ د حکم خلاف کوي او د ګناهونو کارونه کوي او د الله ﷻ احکامو لره په دروغه ګڼړي او د الله ﷻ سره عبادت کښې نورو لره شریکوي نو داخلق ظالمان دي،د قیامت په ورځ به دوی ته رنګ په رنګ او بدترین عذابونه ورکولې شي او هیڅوك به د دوی لره خلاصونکې نه وي او نه به د دوی څوك امداد کونکې وي.

قوله تعالى:-اِنْ تُبْدُوا الصَّدَقٰتِ فَنِعِمَّا هِيَ ۚ وَاِنْ تُخْفُوْهَا وَتُؤْتُوْهَا الْفُقَرَآءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ؕ

په پټه صدقه ورکول افضل دي خو نورو ته د ترغیب دپاره وي نو بیا بله خبره ده:- بیا فرمائي چې په ښکاره صدقه ورکول هم ښه دي او په پټه فقیرانو او مسکینانو ته ورکول هم ښه دي.ددې وجې دوی د ریاکارئي نه په میلونو لرې وو،دا بله خبره ده چې ښکاره کولو کښې څه دیني مصلحت یا دیني فائده وي لکه دې دپاره چې نور خلق هم ورکړي وغیره.حدیث مبارك کښې دي چې په ښکاره صدقه ورکول داسې دي لکه چې یوکس په اوچت آواز سره د قرآن پاك تلاوت کوي او د صدقې په پټه ورکول داسې دي لکه چې یو سړې په رو آواز سره قرآن پاك لولي.(۲)

---

(۱) احمد: ۱/٤٣٢، صحیح بخاری کتاب العلم باب الاغتباط فی العلم والحکمة : ٧٣، صحیح مسلم: ٨١٦)-

(۲) ابوداود کتاب الصلاة باب رفع الصوت بالقراءة صلاة اللیل: ١٣٣٣، وهو حسن،ترمذی: ٢٩١٩، نسائی : ٢٥٦٢،)-

اووهٔ خوش بخته کسان:- نو ددې ایت نه د پټې صدقې ورکول ثابت شو.بخاری شریف او مسلم شریف کښې د ابوهریره ﷺ روایت دې چې نبی اکرم ﷺ فرمائیلی دی چې اووه کسانوته به الله ﷻ دقیامت په ورځ د خپل رحمت سیوری لاندې ځائې ورکوی.او په هغه ورځ به ددې سیوری نه سوا بل سیورې نه وی.❶ عادل بادشاه ❷ هغه ځوان چې ځوانی د الله ﷻ عبادت او د شریعت مطابق تیره کړی❸ هغه دوه سړی چې د الله ﷻ دپاره خپلوکښې محبت کوی او په دې جمع کیږی او هم په دې جدا کیږی❹ هغه سړې چې د هغه زړه په مسجدکښې لګیدلې وی د داخلیدو د وخت نه تر د وتلو وخت پورې❺ هغه سړې چې په خلوت کښې د الله ﷻ ذکرکوی او ژاړی❻ هغه سړې چې هغه ته یو ښکلې ښځه د بدکارئ دعوت ورکړی او دې اووائی چې زهٔ د الله ﷻ نه ویریږم❼ او هغه سړې چې صدقه په پټه ورکوی چې دده ګس لاس هم دده نه خبر نه شی.([1])

انسان د غرونو،اور،او اوبو نه هم زیات سخت دې:- مسند احمد کښې حدیث دې چې کله الله ﷻ زمکه پیداکړه نو زمکه په خوزیدو شوه.الله ﷻ په دې باندې غرونه پیدا کړل او دې کښې ئې ښخ کړل چې دې سره د زمکې خوزیدل بند شو.فرښتو ته دغرونو په داسې سنګین پیدائش باندې تعجب اوشو نو دالله رب العزت نه ئې تپوس اوکړو چې ستا په مخلوق کښې د غرونو نه هم زیات سخت څوك شته دې؟ نو الله ﷻ ورته اوفرمائیل چې او ددې نه سخت اور دې او ددې(اور نه)سختې اوبه دی او ددې(اوبو نه)سخته هوا ده.بیا ئې تپوس اوکړو چې ددې نه زیات سخت څوك دی نو رب ذوالجلال اوفرمائیل چې ابن آدم،هغه داسې صدقه ورکوی چې دده ګس لاس هم د ښی لاس نه نهٔ خبریږی([2])د آیت الکرسی په تفسیر کښې هغه حدیث تیر شوې دې چې په هغې کښې دی چې بهترینه صدقه هغه ده چې په پټه ورکړې شی یو حاجتمند ته.او ددې باوجود چې د مال قلت هم وی او بیا هم د الله ﷻ په لارکښې خرچ کوی.بیائې د دې آیت تلاوت اوفرمائیلو.(ابن أبی حاتم).([3])

د الله تعالى د غصې د ختمیدو سبب:- یوحدیث شریف کښې دی چې پټه صدقه ورکول د الله ﷻ غضب لره ختموی.([4])

د دې ایت شان نزول:- شعبی رحمة الله علیه فرمانی چې دا آیت د ابوبکرصدیق ﷺ او د حضرت عمرفاروق ﷺ باره کښې نازل شوې دې.عمر ﷺ خو خپل نیم مال د نبی اکرم ﷺ خدمت کښې حاضر کړو او ابوبکرصدیق ﷺ خپل ټول مال راوړو.نبی اکرم ﷺ ترې تپوس اوکړو چې د خپل کور والو دپاره دې څه پریښودې دی؟عمرفاروق ﷺ جواب ورکړو چې هم دومره مې هغوی ته پریښودې دې.ابوبکرصدیق ﷺښکاره کول نه غوښتل.او پټ په پټه ئې هر څه نبی اکرم ﷺ ته حواله کړل.خو کله چې د ابوبکرصدیق ﷺ نه تپوس اوشو نو ابوبکرصدیق ﷺ جواب کښې اوفرمائیل چې د الله ﷻ وعده او د رسول الله ﷺوعده کافی ده.عمر فاروق ﷺ چې کله دا واوریدل نو په ژړا شو او وې فرمائیل چې په الله تعالى مې دې قسم وی چې د نیکئ کوم یوکار ته مونږ وړاندې شوی یو نو ائې ابوبکرصدیق ﷺ تهٔ مونږ په هغې کښې د ټولو نه مخکښې موندلې ئې([5])

د نفلی او فرضی صدقې په ورکړه کښې فرق:- د آیت الفاظ عام دی چې صدقه که فرض وی اوکه نفلی

---

[1]) صحیح بخاری کتاب الاذان باب من جلس فی المسجد ینتظر الصلاة: ٦٦٠، صحیح مسلم: ١٠٣١)-

[2]) احمد: ١٢٤/٣، ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب حکمة خلق الجبال فی الارض ... ٣٣٦٩، وسنده حسن)- .

[3]) احمد: ١٧٨/٥، مختصرا وسنده ضعیف جدا)-

[4]) ترمذی کتاب الزکاة باب ماجاء فی فضل الصدقة : ٦٦٤،؟؟ وسنده ضعیف عبدالله بن عیسی الخزاز ضعیف راوي دې)-

[5]) ترمذی کتاب المناقب : ٣٦٧٥، وسنده حسن)-.

زکوة یا خیرات په پټه ورکول د ښکاره ورکړې نه افضل ده.لیکن ابن عباس ﷺ نه مروی دي چې نفلي صدقه په پټه ورکولو کښې اویا چنده فضیلت دی.لیکن فرض زکوة په ښکاره ورکول پنځویشت چنده فضیلت لري.

قوله تعالی:- وَيُكَفِّرُ عَنْكُم مِّن سَيِّـَٔاتِكُمْ

بیا فرمائي چې د صدقې بدله کښې به الله ﷻ ستاسو ګناهونه معاف کړي او خاص کر په هغه وخت کښې کله چې داپه پټه ورکړېشي.تاسوته به ډيرې نيکئ ملاويږي،ستاسودرجې به اوچتيږي او ستاسو د ګناهونو کفاره به جوړيږي.﴿يُكَفِّرُ﴾(په ضمې د را سره)لره ﴿يُكَفِّرْ﴾ په سکون د را سره)هم لوستلې شوي دي.په دې صورت کښې به دا د جواب شرط په محل باندې عطف وی چې﴿فَنِعِمَّا هِيَ﴾ دې لکه ﴿فَأَصَّدَّقَ وَأَكُن مِّنَ الصَّالِحِينَ﴾ کښې ﴿وَأَكُنْ﴾.

قوله تعالی:- وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

الله ﷻ باندې ستاسو هيڅ يو نيکي اوبدي،سخاوت او بخيل توب،پټوالي او اظهار،نيك نيت او د دنيا طلب کول پټ نه دي هغه به درله پورا پورا بدله درکوي.

لَيْسَ عَلَيْكَ
نشته | په تاباند ذمه واري
اوپه تاهيڅ ذمه واري نشته خلقو ته
هُدٰىهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ
دهدايت کولو هغوئ ته | ليکن الله | هدايت کوی | هغه چاته | چې اوغواړي |اوهغه چې تاسو ئي خرج کوئ | دمال نه
دهدايت ورکولو | بلکه الله چې چاته اوغواړي نو هغه ته هدايت اوکړي | اوتاسوچې هرڅه خيرات کوئ
خَيْرٍ فَلِاَنْفُسِكُمْ وَمَا تُنْفِقُوْنَ اِلَّا ابْتِغَآءَ وَجْهِ اللّٰهِ وَمَا تُنْفِقُوْا
نو بهتر دي | دپاره دنفسونو ستاسو | اونه خرج کوئ تاسو | مګردپاره دحاصلولو | درضا دالله | اوهغه چې خرج کړئ تاسو
نودخپلې ښيګړې دپاره ئي کوئ | اوداخيراتونه خوتاسوځکه کوئ چې الله درنه رضا شي | اوهغه چې تاسوخرج کوئ
مِنْ خَيْرٍ يُّوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تُظْلَمُوْنَ ﴿۲۷۲﴾ لِلْفُقَرَآءِ الَّذِيْنَ اُحْصِرُوْا
دمال نه | پوره به درکړې شي تاسو ته | اوستاسونه به کمې نشي کولې | امداددي دپاره دفقيرانو | هغواچې بند کړې شوی دي
دمال خپل نه هغه به درته پوره پوره واپس درکړې شي | اوپه تاسوبه ظلم نه کيږي | دا(خيراتونه)دهغه فقيرانو حق دي چې بندي
فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ لَا يَسْتَطِيْعُوْنَ ضَرْبًا فِي الْاَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ اَغْنِيَآءَ
په لار دالله کښې | چې طاقت نه لري | دګرزيدلو | په زمکه کښې | ګمان کوی په هغوئ | ناخبره خلق | دمالداران
شوی وی دالله په لار کښې(دکاروبار دپاره)چرته تلې راتلې نشي | ناخبره سړې پرې دمالدارو ګمان کوی
مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيْمٰهُمْ لَا يَسْـَٔلُوْنَ النَّاسَ اِلْحَافًا
دوجې دنه سوال کولو نه | ته به پيژنې هغوئ | په نښبودهغوئ سره | نه کوی سوال دخلقونه | په سختئ سره
دسوال نه کولوپه وجه | ته ددوئ دمخونو نه اصلي حال معلومولې شې | دخلقو نه په سختئ سوالونه نه کوی

وَمَا تُنْفِقُوا	مِنْ خَيْرٍ	فَإِنَّ اللّٰهَ	بِهٖ عَلِيْمٌ	اَلَّذِيْنَ	يُنْفِقُوْنَ	اَمْوَالَهُمْ
اوهغه چي خرچ کړئ تاسو	دمال نه	انو بيشکه الله	په هغې باند خبر دې	هغه کسان چي خرچ کوی		مالونه خپل

اوتاسوچې هرڅه مال خيرات کوئ انو الله پاک په هغې باندې ښه خبردې | څوک چې خپل مالونه خرچ کوی

بِالَّيْلِ	وَالنَّهَارِ	سِرًّا	وَّعَلَانِيَةً	فَلَهُمْ	اَجْرُهُمْ	عِنْدَ رَبِّهِمْ
دشپې	اودورځې	په پټه	اوپه ښکاره	نودې دهغوئ دپاره	اجر دهغوئ	په نزددرب دهغوئ

دشپې اود ورځې په پټه اوپه ښکاره نو د هغوئ اجر خپل رب سره مقرر دې

وَلَا خَوْفٌ	عَلَيْهِمْ	وَلَا هُمْ	يَحْزَنُوْنَ
اونهٔ به وی يره	په هغوئ باندې	اونهٔ به هغوئ	غمژن کيږی

اونه به پرې چرې ويره راځی | اونه به غمژن کيږی

قوله تعالى:- لَيْسَ عَلَيْكَ هُدٰىهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ

غير مسلمه رشته دارو سره صله رحمی:-

د دې ايت شان نزول:- حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنه فرمائی چې مسلمانانو به خپلو مشرکانو رشته دارو سره ښه سلوك کول نه خوښول.بيا حضرت نبی کريم ﷺ نه سوال اوشو او دا آيت نازل شو او هغوئ ته اجازت ورکړې شو.([1])

د نبی کريم ﷺ د ايت نه وړاندې او وروستو عمل مبارک:- فرمائی چې نبی اکرم ﷺ به فرمائيل چې صدقه دې صرف مسلمانانو ته ورکړې شی،هرکله چې دا آيت نازل شو نو حضرت نبی اکرم ﷺ اوفرمائيل چې سائل ته ورکوئ اګرچې هغه د هر مذهب وی.(ابن ابی حاتم)([2]) اسماء رضي الله عنها والا روايت به د آيت ﴿لَا يَنْهٰكُمُ اللّٰهُ﴾ تفسير کښې راشي انشاء الله.

قوله تعالى:- وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ خَيْرٍ فَلِاَنْفُسِكُمْ

ستاسو نيکی ستاسو د خپل ځان د پاره ده:- دلته فرمائی چې تاسو کومه نيکی کوئ خپل ځان دپاره به ئې کوئ.لکه چې فرمائی چې ﴿مَنْ عَمِلَ صٰلِحًا فَلِنَفْسِهٖ﴾ او ددې پشان نور آيتونه هم ډير دی.حسن بصری رحمة الله عليه فرمائی چې د ايماندارو هر خرچ د الله ﷻ دپاره وی.اګر چې هغه پخپله خوری.

قوله تعالى:- وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ خَيْرٍ يُّوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تُظْلَمُوْنَ

د نيت ښه والې:- عطاء خراسانی دا مطلب بيانوی چې کله تاسو د الله ﷻ د رضا دپاره ورکړه اوکړه نو بيابرابره خبره ده چې اخستونکې ئې که هرڅوك وی اوڅنګه هم وی او څنګه اعمالو والاوی نووی دې.دا مطلب هم ډير ښه دې،حاصل دادې چې د ښه.نيت سره ورکولو والا اجر خو دالله ﷻ په ذمه ثابت شو،اوس که هغه مال نيك ته په لاس ورشی اوکه بد ته،مستحق ته يا غير مستحق ته د خپل قصد او خپل نيك نيت ثواب ملاؤ شو.حال دا چې ده د خپل مال خيال اوساته او بيا ده غلطی اوکړه نو دې سره د دهٔ ثواب نه ضائع کيږی،ددې وجې د آيت آخر کښې د بدلې ملاويدو بشارت دې.

په ښهٔ نيت سره د صدقې ورکولو فائده:- د بخاری شريف او مسلم شريف يو حديث کښې راغلی دی چې يو سړی قصد اوکړو چې نن شپه کښې به زهٔ صدقه ورکوم.اودا ئې واخستله او پټه ئې يو ښځې ته ورکړه او واپس راغلو.سحر دا خبره مشهوره شوه چې بيګاه يو سړی بدکارې ښځې ته خيرات ورکړې

---

[1]) النسائی فی التفسير: ٧٢، وسنده ضعيف الثوری ولاعمش مدلسان وعنعنا)-

[2]) ابن ابی حاتم: وسنده حسن)-

دي،ده هم واوریدل او د الله ﷻ شکر ئې اداکړو.او بیا ئې خپل زړه کښې اوونیل چې بیګاه ته به بیا صدقه ورکوم.او صدقه ئې واخستله او اووتلو او یو سړی ته هغه صدقه لاس کښې کیخودله او واپس شو.سحر مشهوره شوه چې بیګاه چا یو مالدار سړی ته صدقه ورکړې ده.ده بیا الحمد الله اوونیل او اراده ئې اوکړه چې بیګاه له به په دریم خل صدقه ورکوم.بیا ئې د شپې صدقه ورکړه او ده ته معلومه شوه چې هغه غل وو.نو وې ونیل چې اې الله ﷻ زۀ ستا شکر ادا کوم زانیه ښځې ته په ورکړه،مالدار سړی ته په ورکړه،او دې غل ته په ورکولو.څه ګوری چې یو فرښته راغله او ده ته وانی چې ستا درې واړه صدقې قبولې شوې.شاید چې بدکاره ښځه مال اخستلو سره د بدکارئ نه منع شی،او شاید چې مالدار ته عبرت حاصل شی او هغه کښې هم د صدقې ورکولو عادت راشی او شاید چې غل د غلا نه منع شی.([1])

قوله تعالی:- لِلْفُقَرَآءِ الَّذِيْنَ اُحْصِرُوْا فِىْ سَبِيْلِ اللّٰهِ

سپین ایرئی ضرورت مند د صدقیګ زیات مستحق دي:- بیا فرمائی چې صدقه دهغه مهاجرینوحق دې چې دنیاوی تعلقات ئې ختم کړې دی او وطن ئې پریښودې دې او د خپلې قبیلې او خاندانونو نه ئې مخ اړولې دې او د الله ﷻ د رضا د پاره د پیغمبر ﷺ د خدمت دپاره راغلی دی او د دوی د معاش څه ذریعه نشته دې.

قوله تعالی:- لَا يَسْتَطِيْعُوْنَ ضَرْبًا فِى الْاَرْضِ

او نه دوی سفر کولې شی چې لاړشی او خپل ځان دپاره روزی اوګټی.د«ضرب فی الارض»معنی سفر ده لکه چې څنګه په ﴿وَاِذَا ضَرَبْتُمْ فِى الْاَرْضِ﴾او په﴿يَضْرِبُوْنَ فِى الْاَرْضِ﴾ کښې ده.

قوله تعالی:- يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ اَغْنِيَآءَ مِنَ التَّعَفُّفِ

د دوی د حالاتو نه چې څوك واقف نه دی،هغوئ د دوی د لباس او ظاهری حال او خبرو اترو نه دوی مالدار ګنړی.

د مسکین پیژندګلنه:- یو صحیح حدیث کښې دی چې مسکین صرف هغه نه دې چې در په در ګرځی او چرته نه ورته یو دوه کهجورې ملاؤ شی او یو نمړئ نیمه ورته ملاؤ شی او چرته نه ورته د یو وخت نیم روټئ ملاؤ شی بلکه مسکین هغه هم دې چې هغه سره دومره نه وی چې هغې سره دې بې پرواه شی او دۀ خپل حالت هم داسې نه وی جوړکړې چې دې سره هر سړې د ده دضرورت احساس اوکړی اوڅه احسان ورسره اوکړی اونه سوال کولو د هغوی عادت دې.([2])نو دوی به د دوی د حالت نه پیژنی.دا په صاحب بصیرت باندې پټه نه ده.لکه بل ځائې کښې فرمائی چې﴿سِيْمَاهُمْ فِىْ وُجُوْهِهِمْ﴾د دوی نخښې د دوی په مخونوباندې دی او فرمائی چې ﴿وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِىْ لَحْنِ الْقَوْلِ﴾تاسو به دوی ددوی دلب لهجې نه اوپیژنئ.

مومن د خدائې په نور سره کتل کوی:- سنن کښې یو حدیث کښې دی چې د مومن د دانائی نه بچ اوسئ هغه د الله ﷻ د نورسره ګوری.([3]) واورئ دقرآن پاك فرمان دې چې ﴿اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِيْنَ﴾یقین سره دې کښې د بصیرت والو دپاره نخښې دی،دا خلق په هیڅ باندې بوج نه دی.

[لَا يَسْـَٔلُوْنَ النَّاسَ]او ځانه په زړورتیا سره سوال نه کوی.او بیا هم ځانه نه غواړی چې کله دوی سره څه وی.او چې چاسره څه وی او بیا هم هغه سوال کوی نو هغه ته خلقو پسې انختیدونکې وئیلې شی.

---

[1]) صحیح بخاری کتاب الزکاة باب اذا تصدق علی غنی وهو لا یعلم : ۱۴۲۱، صحیح مسلم: ۱۰۲۲)-

[2]) صحیح بخاری کتاب الزکاة باب قول الله تعالی (لا یسئلون الناس الحافا.....) ۱۴۷۶، صحیح مسلم: ۱۰۳۹)-

[3])ترمذی کتاب تفسیر باب ومن سورة الحجر ۳۱۲۷، وهو ضعیف عطیه عوفی راضی ضعیف دې)-

قوله تعالی:- لَا يَسْـَٔلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا

اصل مسکین څوک دې:- نبی اکرم ﷺ فرمائی چې یو دوه کهجورې او یو دوه نمړئ اخستلو والا مسکین نه دې بلکه حقیقت کښې مسکین هغه دې چې باوجود حاجت نه خود داره دې او سوال نه بچ اوسی.ګورئ قرآن پاك وائی چې﴿لَا يَسْـَٔلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا﴾دا حدیث ډیرو کتابونوکښې ډیرو سندونو سره مروی دې.(۱)

د سوال نه کولو فضیلت:- د قبیله مزینه یو سړی ته د هغه مور فرمائی چې ته هم لاړشه او د نبی اکرم ﷺ نه څه اوغواړه لکه څنګه چې نور خلق غواړی.هغه فرمائی چې کله زۀ لاړم نو نبی اکرم ﷺ خطبه ورکوله او فرمائیل ئې چې کوم سړې د سوال نه ځان بچ کړی نو الله ﷻ به هم هغه د سوال نه بچ کړی.او چې کوم سړې بې پرواهی اختیاروی نو الله ﷻ به هم دې بې نیازه کړی.چې کوم سړی سره د پنځو اوقیو برابر مال وی او بیا هم هغه سوال کوی نو دا خلقو پورې انختو والا سوالګرې دې.ما زړه کښې اووئیل چې مونږ سره خو یو اوښه شته دې او د پنځو اوقیو نه ډیره زیاته بهتره ده.یو اوښه غلام سره ده او هغه هم دپنځواوقیو نه زیاته ده.نو زۀ د سوال کولو نه بغیر واپس شوم.(۲)او یو روایت کښې دی چې دا واقعه دابوسعید ﷺ ده،په هغې کښې دی چې نبی اکرم ﷺ ماته اوفرمائیل چې څوك دخلقو نه ډډه کوی (یعنی سوال ترې نه نه کوی) نو الله ﷻ به ده لره کافی شی.اوچې چاسره یو اوقیه وی او هغه سوال کوی نو هغه خلقو پورې انختو والا سوالګرې دې.د هغه د اوښې نوم یاقوته وو.(۳)

یو اوقیه څومره وی:- یو اوقیه د څلویښتو درهموبرابر وی.اوڅلویښت درهمه تقریبًا د یوکم سلو روپو.یو حدیث کښې دی چې څوك د بې پرواهئ لائق وی او هغه بیا هم سوال کوی نو د قیامت په ورځ به دده په مخ د دۀ دا سوال زخم(په شکل کښې موجود)وی.او د ده خوله به لاندې وی.خلقو اووئیل چې څومره ورسره وی نو؟ نو وې فرمائیل چې پنځوس درهمه یاددې قیمت سرۀ زر(۴)داحدیث ضعیف دې.

د ابوذر ﷺ عمل:- شام کښې یو قریشی وو چې کله هغه ته معلومه شوۀ چې ابوذر ضرورت مند دې نو درې سوه اشرفئ ئې دوی ته اولیږلې.دوی خفه شو او وې فرمائیل چې هغه د الله ﷻ بنده ته بل څوك مسکین ملاؤ نشو چې دا ئې ماته راولیږلې.ما خو د نبی اکرم ﷺ نه آوریدلی دی چې چا سره څلویښت درهمه وی او هغه بیا هم سوا ل کوی نو دې خلقو پورې انختو والا سوال ګرې دې.او د ابوذرﷺ کور والو سره خوڅلویښت درهمه شته دې.څلویښت چیلئ هم ورسره شته دې او دوه غلامان هم ورسره شته دې.(۵)یو روایت کښې دی چې نبی اکرم ﷺ دا الفاظ هم فرمائیلی دی چې چا سره څلویښت درهمه وی او هغه سوال کوی نو دې الحاف کولو والا او د شګې پشان دی (۶)،

قوله تعالی:- وَمَا تُنفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

﴿بیا فرمائی چې ستاسو صدقات د الله ﷻ علم کښې دی او کله چې تاسو پورا محتاج شئ،الله ﷻ به هغه وخت کښې تاسو ته بدله درکوی او د هغه پاك ذات نه هیڅ څیز پټ نه دې.

---

(۱) صحیح بخاری کتاب الزکاة باب قول الله تعالی (لا یسئلو الناس الحافا..) : ۱٤۷٦، صحیح مسلم: ۱۰۳۹)-

(۲) احمد : ۱۳۸/٤، وسنده حسن)-

(۳)ابوداود کتاب الزکاة باب ومن یعطی صدقة .. ۱٦۲۸، وسنده حسن نسائی:کتاب الزکاة باب ومن الملف:۲۵۹٦،وسنده حسن)-

(٤) ابوداود کتاب الزکاة باب من یعطی من الصدقة وحدالغنی : ۱٦۲٦، وسنده حسن حکیم بن جبیر ضعیف راوی دې ،ترمذی : ٦۵۰، نسائی: ۲۵۹۳، ابن ماجة: ۱۸٤۰)-

(۵) الطبرانی فی الکبیر : ۱٦۳۰،؟؟ سنده ضعیف لا نقطاع)-

(٦) نسائی کتاب الزکاة باب من الحلف : ۲۵۹، وهوحسن او نسائی کښې (الحاف کولو والا په مثل دشګې دې ،والا الفاظ نشته)-

قوله تعالى:- الَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَّعَلَانِيَةً

شپه ورځ په پټه او ښکاره د الله ﷻ لار کښې خرچ کوي:- بيا د هغه خلقو تعريفونه بيانيږي چې هغوئ هر وخت د الله ﷻ لار کښې د الله ﷻ د فرمان مطابق خرچ کوي نو هغوئ ته به اجر ملاويږي

قوله تعالى:- وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ

او دوی به د هرې ويرې نه امن کښې وی.د بچو په پرورش به هم دوی ته ثواب ملاويږي.لکه څنګه چې د بخاري شريف او مسلم شريف روايت کښې دی.

د خرچ کولو ثواب:- د مکې د فتح په کال چې کله نبی اکرم ﷺ دسعد بن ابی وقاص رضی الله عنه پوښتنې لره ورغلو نو دا ئې اوفرمائيل،يو روايت کښې دی چې دا ئې د حجة الوداع په کال فرمائيلی وو.چې ته څه د الله ﷻ د رضا د پاره خرچ کوې نو د هغې بدله کښې به الله ﷻ ستاسو درجې اوچتې کړی تر دې چې ته خپلې بی بی ته د خوراك دپاره څه ورکړې د هغې بدله هم.([1]) مسند احمد کښې دی چې مسلمان څه د ثواب په نيت خپلو بچو باندې خرچ کوی نو هغه صدقه ده.([2])

د دې ايت شان نزول:- نبی اکرم ﷺ فرمائی چې ددې آيت شان نزول د مسلمان مجاهدينو هغه خرچ دې چې په خپلوآسونو باندې خرچ کوی.([3])ابن عباس رضی الله عنه نه هم دا مروی دی.

د شان نزول په حقله دويم روايت:- جبير رحمة الله عليه فرمائی چې علی رضی الله عنه سره څلور درهمه وو.چې په هغې کښې ئې يو د الله ﷻ په لار کښې ورکړو.يو ئې د ورځې ورکړو يو ئې د شپې ورکړو يو ئې په ښکاره ورکړو او يو ئې په پټه ورکړو دا آيت نازل شو.دا روايت ضعيف دې([4])دويم سند سره هم مروی دې.د الله ﷻ اطاعت کښې چې دې خلقو کوم مال خرچ کړو د هغې بدله به د قيامت په ورځ د خپل پرودګار د طرفنه ورته ملاويږي.بې ويرې او بې غمه دا خلق دی.

الَّذِيْنَ يَأْكُلُوْنَ الرِّبٰوا
هغه کسان | چې خوری | سود |
څوک چې سودخوری
لَا يَقُوْمُوْنَ اِلَّا كَمَا يَقُوْمُ الَّذِىْ يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطٰنُ مِنَ الْمَسِّ ؕ
نه ودريږی هغوئ | مګر | لکه څنګه چې | اودريږی | هغه کس | چې پاګل کړې وی هغه لره | شيطان | په لاس وروړلو سره
هغوئ به نه پاسی خودهغه چاپه شان چې شيطان په لاس لګولو سره خبطی کړې وی
ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْۤا اِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبٰوا ۘ وَاَحَلَّ اللّٰهُ
دا په دې وجه | چې هغوئ | وائی | چې تجارت | په شان | دسود دې | اوحال دا چې حلال کړې دې الله
دا ځکه چې دوئ وائی چې سوداګری(خوهم)دسود په شان ده |اودا عجيبه ده چې الله سوداګری حلاله

---

[1] صحيح بخاری کتاب الوصايا باب ان يترک ورثته اغنياء خير: ۲۷٤۲، صحيح مسلم: ۱٦۲۸)-

[2] احمد: ٤/۱۲۰، صحيح بخاری کتاب النفقات باب فضل النفقة على الاهل: ۵۳۳۱، صحيح مسلم: ۱۰۰۲)-

[3] ابن ابي احاتم :؟؟ وسنده ضعيف جدا)-

[4] ددې سند کښې ارسال دې اوددې سند کښې ابن مجاهد عبدالوهاب راوی دې او ده ته امام احمد ضعيف وئيلی دی،امام بخاری او وکيع وائی چه دده خپل پلار نه سماع نشته دې (الميزان : ٦۸۲/۲) نو دا سخت ضعيف دې)-،

الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰوا ۭ فَمَنْ جَآءَهٗ مَوْعِظَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ

سوداگری| اوحرام کړې نی دې |سود |نو هغه څوک |چې راشی هغه ته| نصیحت | دطرفه درب هغه نه

کړې ده |اوسود ئې حرام کړې دې | ....نوچاته چې دخپل رب دطرفه نصیحت راغلو ....

فَانْتَهٰى فَلَهٗ مَا سَلَفَ ۭ وَاَمْرُهٗٓ اِلَى اللّٰهِ ۭ

نو منع شو| نو دې هغه لره|هغه|چې مخکښې ئې اغستې دی| او معامله دهغه| حواله ده الله ته

اوهغه(دسوداخستونه) منع شو| نو(پخوانی سود)ورته معاف شو| اودهغه معامله الله پاک ته اوسپارلې شوه

وَمَنْ عَادَ فَاُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا

اوهغه څوک |چې بیا ئې اوکړوسود| نوهغوئ | خاوندان |د اوردی| هغوئ به| په هغې کښې

اوچاچې سودی کاروبار ته بیا واپس اوکړه |نو هم هغوی دوزخیان دی| همیشه به په کښې پراته وی

خٰلِدُوْنَ ﴿۲۷۵﴾

همیشه وی |

قوله تعالی:-اَلَّذِيْنَ يَاْكُلُوْنَ الرِّبٰوا

د سود خورو عبرتناک انجام:- مخکښې د هغه خلقو بیان وو چې نیکان دی او صدقه ورکوی او زکوة ورکوی او دحاجت مندو اود رشته داروخبر اخلی،هرحال کښې او هروخت کښې د نورو په کار راځی.نو اوس دهغه خلقو بیان دې چې دنیا لره یو طرفته او غصب کونکی او ظلم سره او په ناحقه د خپلو او پردو نه په زور اخستونکی او د خلقو مال لره په ناجائزه اخستونکی دی.

قوله تعالی:-لَا يَقُوْمُوْنَ اِلَّا كَمَا يَقُوْمُ الَّذِيْ يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطٰنُ مِنَ الْمَسِّ ۭ

فرمانی چې کله داسود خواره خلق د قبرونو نه راپورته کیږی نو د لیونو او پاګلانو او بې هوشو خلقو په رنګ به راپورته کیږی.لیونی او دیوانه به وی او دوی به اودریدلې هم نه شی.﴿مِنَ الْمَسِّ ۭ﴾نه پس د ﴿ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ﴾لفظ هم یو قرات کښې راغلې دې.

الله سره جنګ ته تیار شئ:- او دوی ته به اووئیلې شی چې اوس وسله واخلئ او خپل رب سره د جنګ دپاره تیار شئ.

د سود خورو حال احوال په حواله د شب معراج:-شب معراج کښې نبی اکرم ﷺ څه خلق اوکتل چې د هغوئ خیټې د چاټو په شان غټې وې نو تپوس ئې اوکړو چې دا کوم خلق دی؟ورته اووئیلې شو چې داسود خواره دی([1])او یو روایت کښې دی چې د دوی په خیټو کښې ماران وو چې د بهر نه په نظر راتلل.([2])او یو طویل حدیث کښې دی چې کله مونږ یوسور رنګه نهر ته اورسیدو اود هغې اوبه د وینې پشان سرې وې نو ما اولیدل چې په هغې کښې څه هغه خلق دی چې په مشکله به غاړې ته راتلل ا و فرښتو په کانړو ویشتل او واپس کول به ئې.هغوئ به د دوی خولې وازولې او په دې کښې به ئې یو کانړې کیخودلو،بیا به هغوئ اوتښتیدل او بیا به داشان کیدل.رسول الله ﷺ تپوس اوکړو چې دا کوم خلق دی نو ورته اووئیلې شو چې دا د سودخورو ډله ده.([3])

---

[1]) البیهقی وسنده ضعیف جدا مردود)-.

[2]) ابن ماجة کتاب التجارات باب التغلیظ فی الربا: ۲۲۸۳،وسنده ضعیف ابو الصلت مجهول اوعلی بن زید ضعیف راوی دې-

[3]) صحیح بخاری کتاب التعبیر باب تعبیر الرویا بعد صلاة الصبح : ۷۰۴۷)-

قوله تعالى:- ﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا﴾
دا وبال په دوی باندې په دې وجه دې چې دوی به وئیل چې تجارت هم د سودپشان دې،دا اعتراض ددوی په شریعت باندې او احکام الهی باندې وو.او دوی به دې سود ته بیع حلال ونیله.یاد ساتئ چې دوی به د سود قیاس په بیع باندې نه کولو ځکه چې مشرکانو هم دې بلې طریقې سره د بیع کولو د مشروعیت قائل نه وو.اووددې وجې هم که دوی قیاس کولې نوداسې به ئې وئیل سودپه مثال دبیع دې.ددوی مطلب دا ووچې دواړه یو شان څیزونه دی ،بیا څه وجه ده چې یودې حلال اوبل دې حرام وی.
قوله تعالى:- ﴿وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا﴾
نو دوی ته جواب ورکولې شی دا حلت او حرمت صرف دالله په حکم کیږی او دا هم ممکن دی چې دا جمله هم د کافرو دقول دې نو دوی ته لطافت سره یو بل جواب ورکولې شی چې د دې خبرې د علم لرلو نه باوجود چې دا الله ﷻ حرام کړې دې نوبیا څنګه اعتراض کوئ؟ علیم او حکیم دالله ﷻ احکامو باندې اعتراض کولو والا تاسو څوک یئ؟ د هغه پاك ذات نه د تپوس کولو والا څوك دې،
د ټولو کارونو اصلیت الله ﷻ معلوم دې:-دټولو کارونو اصلیت او د دې عالم اصل خو هغه پاك ذات دې.هغه پاك ذات ته ښه معلوم دی چې د بندګانوحقیقی نفع په څه کښې ده او نقصان په کوم څیزکښې دې،نوهغه پاك ذات نفع والا څیز حلالوی او نقصان والا ټول څیزونه حراموی.هیڅ یو مور به په خپل پئ رودونکی بچی دومره مهربانه نه وی چې څومره الله ﷻ په خپلو بندګانو مهربان دی.که هغه پاك ذات منع کول کوی(د یو څیز نه)نو په هغې کښې مصلحت وی اوکه حکم کوی نو په هغې کښې هم مصلحت وی.چې څوك د الله ﷻ احکام واوری نو د هغه مخکښې روستی ټول ګناهونه معاف کیږی لکه فرمائی چې﴿عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ﴾او څنګه چې رسول الله ﷺ د فتح مکه[1]په موقع فرمائیلی وو چې د جاهلیت ټول سودونه زمادپښولاندې برباد شو،رومبې سود چې زهٔ ئې ختمول غواړم هغه د عباس سود دې ([2])نو په جاهلیت کښې چې کوم سودونه اخستې شوی دی د هغې دواپس کولو حکم نشته دې.
قوله تعالى:- ﴿فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ﴾
یو روایت کښې دی چې د زیدبن ارقم ﷺ ام ولده ام بحنه عائشه ﷺ لره راغله او وې وئیل چې ما زید باندې یوغلام په اته سوه درهمه خرڅ کړې وو اوما ورته وئیلی وو چې کله هغه سره رقم راشی نوماته دې را کړی.دې نه پس هغه ته د نقدو ضرورت شو نو هغه د وخت نه مخکښې بیا ماباندې په شپږ سوه خرڅ کړو.عائشه صدیقه ﷺ ورته اوفرمائیل چې تا او هغه دواړو ډیر بد اوکړل.او دا بالکل د شرع خلاف دی.ورشه او زید ته اووایه که هغه توبه نه کوی نو د هغه جهاد به هم خراب شی (یعنی د جهاد ثواب به ورته هم نه ملاویږی)چې کوم(جهاد)هغه رسول الله ﷺ سره کړې وو.نو ما اووئیل که زهٔ هغه ته هغه دوه سوه پریږدم چې کومې به هغه ماته راکوی.او صرف شپږ سوه ترې واخلم چې ماته زما پوره اته سوه درهم ملاؤ شی.نو عائشه ﷺ اوفرمائیل چې بیا په کښې څه خبره نشته.بیا عائشه ﷺ ﴿فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ﴾آیت اولوستلو.(ابن ابی حاتم)([3]) دا اثر مشهور دې او د لیل دې د هغه خلقو چې د عینة مسئلې

---

[1]) اصل نسخه کښې داسې دې خو صحیح دادی چه حضرت نبی کریم ﷺ دحجة الوداع په موقع دا ارشاد فرمائیلې وو لکه څنګه چه مخکښې سورة بقره کښې ایت نمبر ۲۷۸ کښې دابن الاحوص روایت کښې ددې صراحت موجود دې)-

[2]) صحیح مسلم کتاب الحج حجة النبی ﷺ : ۱۲۱۸ ابوداود کتاب البیوع باب فی وضع الربا: ۳۳۳٤ ترمذی: ۳۰۸۷، ابن ماجة: ۳۰۵۵، ابن حبان: ۹٤٤۹)-.

[3]) ابن سعد : ٤٦۸۷، دارقطنی : ۵۲/۳، ح/۲۱۱، او وې فرمائیل چه ام محبة او عالیه مجهول او ناقابل احتجاج دی داروایت صحیح سند سره بیهقی: ۳۲۳/۵ کښې موجود دې)-.

ته حرام وائي.په دې باره کښې نور هم احادیث دی او هغه په کتاب الاحکام کښې دی.والحمدلله.

قوله تعالی:- وَمَنْ عَادَ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ

دسودحرمت او قسمونه:- بیا فرمائی چې چا د سود مسئله واوریده اوبیا هم هغوئ سود اخلی نو هغوئ د سزا مستحق دی.هغه به همیشه جهنم کښې وی،

سودخور سره د الله د رسول ﷺ دجنګ کولو اعلان:- هرکله چې داآیت نازل شو نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې څوك اوس هم مخابره نه پریږدی نو هغه دې د الله رسول ﷺ سره جنګک د پاره تیار شی.(ابوداود) [1]

مخابره:- مخابره دې ته وائی چې یو کس دبل کس زمکه اوکری او دا شرط په کښې کیږدی چې د زمکې ددې حصې نه څومره (فصل) اوشو هغه زما او باقی به ستاوی.

مزابنه:- مزابنه دې ته وائی چې په اونه کښې څومره کهجورې دی هغه زما به ددې بدله کښې تاته دخپل طرفنه نورې تیارې کهجورې درکړم.

محاقله:- او محاقله دې ته وائی چې په پټی کښې په وږوکښې څومره غله ده د هغې بدله کښې د خپل طرفنه څه غله ورکول او هغه اخستل،دا ټول صورتونه شریعت حرام کړی دی چې سود بالکل د مونډه اویاسی.څکه په دې صورتونو کښې صیح طور سره نشی معلومیدې.بعضې علماء کرامو ددې څه علتونه راویستی دی او بعضو څه.یو جماعت خپل علت باندې قیاس اوکړو او دهغه ټول کاروبار نه ئې منع اوکړه چې په کوموکښې داعلت موندې شو.اوبل جماعت دبل علت په وجه.حقیقت دادې چې مسئله لږه مشکل ده او تر دې عمر بن خطاب ﷺ فرمائی چې افسوس دریومسئلو باندې زۀ پورا اونه رسیدم.د نیکه دمیراث د کلاله مسئله او د سود صورتونو باندې.[2]

چې په کومو څیزونوکښې د سود یا د حرامو شک وی نو د هغې بچ کیدل:- یعنی بعضې کاروبارونه په دې صورتونوکښې چې په هغې کښې د سود شك وی،بیا چې کوم وسائل هغې ته د رسیدو دپاره دی، هر کله چې دا حرام دی نو هغه وسائل به هم حرام وی لکه څنګه چې هغه څیز واجب کیږی چې د هغې نه بغیرڅه واجب پورا کیدو والا نه وی.د بخاری شریف او مسلم شریف حدیث کښې دی چې حلال ښکاره دی اوحرام هم ښکاره دی.لیکن څه کارونه مینځنی د شک دی،دې شك والا څیزونو نه بچ کیدو والا خپل دین او خپل عزت بچ کړو.او دې شکی څیزونو کښې پریوتونکې حرامو کښې پریوتونکې دې.لکه څنګه چې یو شپونکې په یو صحرا کښې خپل څناور څروی،ممکن دی چې یو څناور دې صحرا ته هم ورشی.[3]سنن کښې حدیث دې چې کوم څیز تا په شك کښې اچوی نو هغه پریږده او هغه څیز اختیار کړه چې دشك نه پاك وی.[4] اوبل حدیث کښې دی چې ګناه هغه ده چې زړه ئې اونه منی اوپه طبیعت کښې شك پیدا کړی.او خلق ددې په خبریدو ښه نه ګڼړی [5]، یو روایت کښې دی چې د خپل زړه نه د فتوئ تپوس اوکړه اګر چې خلق هم فتوې ورکوی.[6]

ابن عباس ﷺ فرمائی چې د سود حرمت د ټولو نه آخر کښې نازل شو.(بخاری) [7]

د سود باره کښې د عمر ﷺ قول:- عمر فاروق ﷺ به دا فرمائیل چې ماته ددې پورا تفسیر راونه رسیدو او

---

[1]) ابو داود کتاب البیوع باب فی المخابرة:۳۴۰۶، وسنده ضعیف،ابو الزبیر مدلس راوی دې او تصریح بالسماع ثابت نه دی،-

[2]) صحیح بخاری کتاب الاشربة باب ماجاء فی ان الخمر ما خامر العقل من شراب : ۵۵۸۸، صحیح مسلم: ۳۰۳۲)-

[3]) صحیح بخاری کتاب الایمان باب فضل من استبرالدینة : ۱۵۲، صحیح مسلم: ۱۵۹۹، ابوداود: ۳۳۲۹)-

[4]) ترمذی کتاب صفة القیامة باب حدیث اعقلها وتوکل .... : ۲۵۱۸، وسنده صحیح،نسائی: ۵۷۱٤)-

[5]) صحیح مسلم کتاب البر والصلة باب تفسیر البر والاثم : ۲۵۵۳، ترمذی: ۲۳۸۹)-

[6]) احمد: ۲۲۸ ؟؟وسنده ضعیف)-

[7]) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة البقرة باب (واتقوا یوما ترجعون فیه الی الله) : ٤٥٤٤)-

رسول الله ﷺ وفات شو.انې خلقو اسود هم پرېږدئ او هغه څيز هم پرېږدئ چې په هغې کښې شك وي.(مسند احمد) (۱).عمرفاروق ﷺ يو خطبه کښې اوفرمائيل چې شايد زهٔ تاسو د هغه څيزونو نه منع کړم چې ستاسو دپاره نفع بخش وي.او ممکن دي چې تاسو ته داسې احکام درکړم چې ستاسو د مصلحت خلاف وي.واورئ! قرآن پاك کښې د ټولو نه آخرى حرمت د سود نازل شو او دې نه پس د نبى كريم ﷺ وفات اوشو،افسوس چې دا ئې مونږ ته وضاحت سره بيان نه کړل.نو تاسو هر هغه څيز پرېږدئ چې په کومې کښې شك وي.(ابن ماجه).(۲)

د سود ګناه،د سود اسباب،او د سودى کاروبار سره پيوسته خلق:- يو حديث کښې دى چې د سود درې اويا (۷۳) ګناهونه دى چې په هغې کښې د ټولو نه وړه ګناه داده چې انسان خپلې مور سره زنا اوکړي.د ټولو نه لوئې سود د مسلمان بې عزتى کول دى.(مستدرك حاكم) (۳) فرمائى چې داسې زمانه به راشي چې خلق به سود خوري،صحابه کرامو ﷺ تپوس اوکړو چې ټول به ټوله.وې فرمائيل چې څوك ئې نه خوري هغه ته به هم ددې ګردوغبار خو اورسي.(مسند احمد) (۴)نوګردوغبار نه د بچ کيدو دپاره هغه اسبابو ته نزدې ورتلل نه دى پکار چې کوم دې حرامو کارونو طرفته د تلو دپاره لار صفا کوي.

عائشه ﷺ نه مروى دى چې کله دسورة بقره آخرى آيت د سود باره کښې نازل شو نو نبى كريم ﷺ جمات کښې دا تلاوت کړو او د شرابو کاروبار او د شرابو تجارت ئې حرام اوګرځولو.(۵)بعض آئمه وائى چې دا شان شراب او د دې دکاروبار هر رنګك اخستل خرڅول وغيره هغه ټول وسائل ئې ختم کړل چې کوم دې ته رسى هغه رسول اکرم ﷺ حرام کړل.

حرامو لره د حلالولو د حيلې او کوشش نه منع:- صحيح حديث کښې دى چې الله ﷺ يهوديانو باندې لعنت اوکړو ځکه چې کله هغوئ باندې چربى حرامه شوه نو هغوئ حيلې جوړې کړې او چربى به ئې ويلې کوله او خرڅوله به ئې او د دې قيمت به ئې خوړلو (۶).غرض دا چې دهوکې او حيلې سره حرام لره حلالولو کوشش هم حرام دې او موجب لعنت دې.داشان مخکښې حديث هم تير شوې دې چې په هغې کښې دى چې کوم يو سړې يو دريو طلاقووالا ښځې سره نكاح په دې غرض اوکړي چې د رومبى خاوند د پاره حلاله شى نو په ده باندې او په هغه خاوند دواړو باندې د الله ﷺ لعنت او غضب دې.د آيت﴿تَنكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ﴾تفسير اوګورئ.

د سود سره متعلق په هر يو څيز باندې د الله ﷻ لعنت:- حديث شريف کښې دى چې سود خور باندې او په نورو خورونكى باندې او په دې باندې شهادت ورکونكى باندې او په دې باندې ګواهى کونكى باندې او ددې ليکونكى باندې د الله ﷻ لعنت دې (۷)، نو ظاهردى چې كاتب او شاهد ته څه ضرورت وو چې خامخا د الله ﷻ لعنت کښې ځان راولى.مراد دادې چې په ظاهره د يو شرعى عقد په صورت

---

(۱) احمد: ۳٦/۱، ابن ماجة كتاب التجارات باب التغليظ فى الربا: ۲۲۸٦،؟؟ وسنده ضعيف قتاده مدلس اودده دسماع تصريح نشته دې)-

(۲) ددې سند کښې هياج بن بسطام دې اوده ته امام احمد صاحب متروك وئيلى دى (الميزان: ۳۱۸/۴ رقم ۹۲۸۷)- ابن ماجة كتاب التجارات باب التغليظ فى الربا : ۲۲۷۵، مختصرا وهو حسن حاكم : ۳۷/۲)-

(۳) احمد: ٤٩٤/۲، ابو داود كتاب البيوع باب فى اجتناب الشبهات : ۳۳۳۱، نسائى: ٤٤٦۰، ابن ماجة: ۲۲۷۸، ؟؟وسنده ضعيف حسن بصرى مدلس دې او ددوى دابوهريره رضى الله عنه نه سماع ثاب نه ده)-

(۴) احمد: ٤٦/٦، صحيح بخارى كتاب الصلاة باب تحريم تجارات الخمر فى المسجد: ٤٥٩، صحيح مسلم: ۱۵۸۰، ابوداود: ۳٤۹۰، ابن ماجة: ۲۳۸۲))-

(۵)

(۶) صحيح بخارى كتاب احاديث انبياء باب ماذكر عن بنى اسرائيل : ۲٤٦۰، صحيح مسلم: ۱۵۸۲)-

(۷) صحيح مسلم كتاب المساقاة باب لعن اكل الربا وموكله: ۱۵۹۷)-

راوړلو سره حیله اوکړي او سود لیکي او لولي خو ولې بیا هم ملعون دي.علامه امام ابن تیمیه رحمة الله علیه ددې حیلو حوالو رد کښې یو مستقل کتاب د ابطال التحلیل په نوم لیکلې دې.اودا په دې موضوع باندې یو بهترین کتاب دې.الله ﷻ دې په هغوئ رحمتونه نازل کړي او هغوئ نه دې راضي شي.

يَمۡحَقُ اللّٰهُ	الرِّبٰوا	وَيُرۡبِي	الصَّدَقٰتِ	وَاللّٰهُ	لَا يُحِبُّ	كُلَّ
ختموي	الله	سود	او زیاتوي	صدقې	او الله	نه خوښوي / هر انسان
الله تعالی سود کموي	اوصدقې زیاتوي	...........او دالله پاک هیڅ ناشکره بدعمله				
كَفَّارٍ	اَثِيۡمٍ	اِنَّ الَّذِيۡنَ	اٰمَنُوۡا	وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ	وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ	
ناشکره	بدعمله	بیشکه هغه کسان	چې ایمان راوړي	او اوکړي عمل نیک	او قائم کړي مونځ	
سرې نه خوښوي	.........اوڅوک چې ایمان را وړي	او نیک کارونه کوي	او دمونځ پابندي کوي			
وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ	لَهُمۡ	اَجۡرُهُمۡ	عِنۡدَ رَبِّهِمۡ	وَلَا خَوۡفٌ	عَلَيۡهِمۡ	وَلَا
اوورکړي زکاة	ده دهغوئ دپاره	بدله دهغوئ	په نزد درب دهغوئ	اونه به وي ېره	په هغوئ	اونه به هغوئ
اوزرکاة ورکوي	نودهغوئ اجر بیشکه خپل الله تعالی سره دې	نه به په هغوئ څه قسم ویره راشي	اونه			
هُمۡ يَحۡزَنُوۡنَ						
غمژن شي						
بنه هغوئ غمژن شي						

قوله تعالی:- يَمۡحَقُ اللّٰهُ الرِّبٰوا وَيُرۡبِي الصَّدَقٰتِ
سودي کاروبار د خیر وبرکت نه خالي وي.- الله ﷻ فرمائي چې هغه سود لره بربادوي یعني یا خو هغه بالکل تباه کوي یاددې خیر و برکت ختموي،دنیا کښې هم هغه د تباهئ باعث جوړیږي او آخرت کښې هم د عذاب سبب جوړیږي.لکه بل ځائې کښې فرمائي چې ﴿ قُل لَّا يَسۡتَوِي الۡخَبِيۡثُ وَالطَّيِّبُ ﴾ یعنی ناپاك او پاك برابر نه دي اګر چې تاسو لره ناپاك زیاتئ کښې واچوي. او بل ځائې کښې فرمائي چې ﴿وَيَجۡعَلَ الۡخَبِيۡثَ بَعۡضَهٗ عَلٰى بَعۡضٍ فَيَرۡكُمَهٗ جَمِيۡعًا فَيَجۡعَلَهٗ فِيۡ جَهَنَّمَ﴾ یعنی خباثت والا څیزونو لره ګډوډ کولو والا به جهنم ته داخلولې شي. اوبل ځائې کښې دي چې ﴿وَمَآ اٰتَيۡتُمۡ مِّنۡ رِّبًا﴾ یعني ستاسو ورکړې شوی سود سره چې تاسو کوم مال زیاتول غواړئ هغه دراصل نه زیاتیږي.همداشان عبدالله بن مسعود رضی الله عنه والا روایت کښې دي اګر چې سود کښې زیاتې اوشي نو د دې انجام کمې وي.(مسند احمد).([1])
د ذخیره اندوزئ ممانعت:- دمسند یو بل حدیث کښې دي چې امیرالمومنین عمرفاروق رضی الله عنه دمسجد نه راوتلو نو غله نې اوکتله چې خوره وره پرته ده،تپوس نې اوکړو چې دا غله چرته نه راغله ؟ نو خلقو ورته اووئیل چې د خرڅ دپاره راغلې ده.عمرفاروق رضی الله عنه دعا اوکړه چې اې الله ﷻ ! په دې کښې برکت واچوې،خلقو اووئیل چې دا غله په ګران نرخ خرڅولو دپاره جمع کړې شوې وه،تپوس نې اوکړو چې چا جمع کړې وه؟خلقو اووئیل چې یو خو فروخ چې د عثمان رضی الله عنه مولی دې او بل ستاسو آزاد شوې

([1]) احمد: ۳۹۵/۱، ابن ماجة کتاب التجارات باب التغلیظ فی الربا: ۲۲۷۹، وسنده صحیح)-

غلام.عمرفاروق ﷺ دواړه راوغوښتل او ورته ئې اوفرمائيل چې تاسو داسې ولې اوکړل؟هغوئ جواب کښې اووئيل چې مونږ ئې په خپلو مالونو اخلو چې کله غواړو نو اخلو به ئې او چې کله غواړو نو خرڅوؤ به ئې،مونږ ته اختيار دې.عمر فاروق ﷺ اوفرمائيل واورئ!اما د رسول الله ﷺ نه آوريدلی دی چې کوم کس مسلمانانو باندې په زيات نرخ خرڅولو د پاره غله کيږدی(جمع کړی)نو الله ﷻ به هغه مفلس کړی يا به ئې جذامی کړی.په دې آوريدو سره فروخ خو اوفرمائيل چې زما توبه ده،زه الله ﷻ سره وعده کوم چې بيا به داکار نه کوم.ليکن د عمرفاروق ﷺ غلام هم دا اووئيل چې مونږ خو ئې په خپل مال اخلو او ددې نه نفع اوچتوؤ او خرڅوؤ ئې.په دې کښې څه حرج دې.د حديث راوی يحيی رحمة الله عليه فرمائی چې ما اوکتل چې هغه غلام په جذام مرض پريوتو.او د جذام مرض کښې به گرزيدو.(۱)ابن ماجه کښې دی چې کوم سړې دمسلمانانو غله په گران نرخ خرڅولودپاره جمع کړی نوالله ﷻ به هغه مفلس او جذامی کړی (۲)

قوله‌تعالی:-وَيُرۡبِي الصَّدَقٰتِ

بيا فرمائی چې هغه صدقه زياتوی.﴿ يربی﴾(بغير د تشديد د با) کښې دويم قرات ﴿ يربی ﴾(په تشديد د با) هم دې.

د پاکې گټې صدقه الله ﷻ په خپل ښی لاس کښې اخلی:- صحيح بخاری کښې حديث دې چې کوم سړې د خپلې پاکې گټې نه يو کهجوره هم خيرات کړی نو هغه الله ﷻ په خپل ښی لاس کښې اخلی،بيا پالی لکه څنگه چې تاسو خلق بچی پالئ او د دې ثواب د غر برابر جوړوی.(۳)او پاکو څيزونو نه سوا ناپاک څيزونه قبول نه فرمائی.

د يوې کهجورې د صدقې کولو ثواب د احد د غر برابر:- يو بل روايت کښې دی چې د احد د غر برابر ورته ديوې کهجورې ثواب ملاويږی.(۴)اويو بل روايت کښې دی چې يولقمه ورته داحددغربرابر ملاويږی.(۵) نو تاسو خيرات او صدقات ورکوئ.

بيا فرمائی چې کافران،نافرمان،زبان درازه،اوبدوکارونو کوونکو لره الله ﷻ نه خوښوی.مطلب دادې چې کوم خلق صدقې او خيرات نه ورکوی او الله ﷻ چې کومه وعده کړې ده په هغې صبر او شکر نه کوی او مال جمع کوی او بدو او خلاف شرع طريقو سره گټه کوی او د خلقو مالونه باطلو او ناحقو طريقو سره خوری،دا د الله ﷻ دښمنان دی او دې ناشکرو او نافرمانو سره الله ﷻ محبت نه کوی.

قوله‌تعالی:-اِنَّ الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ

بيا د هغه بندگانو تعريف کوی چې د خپل رب احکام منی.مخلوق سره نيکی او احسان کوی.مونځونه کوی اوزکوة ورکوی او د قيامت په ورځ به دهولو تکليفونو او غمونو نه په امن کښې وی،هيڅ ويره به د دوی په زړه کښې نه وی بلکه دوی ته به الله ﷻ ډير انعامات ورکوی.

يٰاَيُّهَا الَّذِيۡنَ	اٰمَنُوۡا	اتَّقُوا اللّٰهَ	وَذَرُوۡا	مَا بَقِيَ
اې هغه کسانو	چې ايمان مو راوړې دې	اويريږئ د الله نه	او پريږدئ	هغه چې باقي پاتې دي
اې مؤمنانو		د الله تعالی نه ويريږئ	....	باقي سود ونه پريږدئ

(۱) احمد : ۲۱/۱، ابن ماجة كتاب التجارات باب الحكرة والجلب: ۲۱۵۵، مختصرا وسنده حسن خو د ذخيره کولو حرمت ددې سياق نه علاوه نورو رواياتو نه هم ثابت دی اوگورئ : صحيح مسلم: ۱۶۰۵، ابوداود: ۳۴۴۷)-

(۲) احمد : ۲۱/۱، ابن ماجة كتاب التجارات باب الحكرة والجلب: ۲۱۵۵، مختصرا وسنده حسن)-.

(۳) صحيح بخاری كتاب الزكاة باب الصدقة من كسب طيب : ۱۴۱۰، صحيح مسلم: ۱۰۱۴)-

(۴) صحيح مسلم كتاب الزكاة باب قبول الصدقة من الكسب الطيب وتربيتها:۱۰۱۴، ترمذی: ۶۶۱،نسائی: ۲۵۲۶،ابن ماجة: ۱۸۴۲)

(۵) ترمذی كتاب الزكاة باب ماجاء فی فضل الصدقة: ۶۶۲)-

مِنَ الرِّبٰوٓا اِنۡ كُنۡتُمۡ مُّؤۡمِنِيۡنَ۝ فَاِنۡ لَّمۡ تَفۡعَلُوۡا فَاۡذَنُوۡا بِحَرۡبٍ مِّنَ اللّٰهِ

دسو د | نه | که يئ تاسو | مومنان | خو که اونۀ کړو تاسو | نوخبر شئ | په جنګ سره | دطرفه دالله نه

..........| که تاسوپه دربښتيامومنان يئ | اوکه داسي مو اونه کړل نود الله تعالى او د هغه د رسول دطرفه جنګ ته

وَرَسُوۡلِهٖ ۚ وَاِنۡ تُبۡتُمۡ فَلَكُمۡ رُءُوۡسُ اَمۡوَالِكُمۡ ۚ لَا تَظۡلِمُوۡنَ وَلَا

او درسول دهغه نه | او که تاسو توبه کړه | نو شته تاسو لره | اصل | دمالونو ستاسو | مۀ تاسو ظلم کوئ | اونۀ دې

جنګ ته تيار شئ | اوکه تاسو(منع شئ)اوتوبه اوباسئ | نوخپل اصلى رقم ستاسو حق دې | مه ظلم کوئ اومه

تُظۡلَمُوۡنَ۝ وَاِنۡ كَانَ ذُوۡ عُسۡرَةٍ فَنَظِرَةٌ اِلٰى مَيۡسَرَةٍ ؕ وَاَنۡ تَصَدَّقُوۡا

په تاسو ظلم اوشي | اوکه وو قرض اغستونکي | خاوندان دنادارئ | نو انتظار | دفراخئ پورې | اوکه صدقه ئې کړئ تاسو

ظلم زغمئ | اوکه د قرض دار لاس تنګ وی نو دلاس آزاديدو پورې ورته اوګورئ | اوصدقه ورکول

خَيۡرٌ لَّكُمۡ اِنۡ كُنۡتُمۡ تَعۡلَمُوۡنَ۝ وَاتَّقُوۡا يَوۡمًا تُرۡجَعُوۡنَ فِيۡهِ

نودا بهتره ده | ستاسو دپاره | که تاسو | پوهيږئ | او اويريږئ | دهغه ورځې نه | چې واپس کيږئ به تاسو په هغې کښې

ستاسودپاره ډيربهتر دی | که تاسوپوهيږئ | اودهغې ورځې نه اويريږئ چه په هغې کښې به الله تعالى ته

اِلَى اللّٰهِ ۗ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفۡسٍ مَّا كَسَبَتۡ وَهُمۡ لَا يُظۡلَمُوۡنَ۝

الله ته | بيا به پوره ورکړې شي | هر نفس ته | بدله دهغه عمل چې کړې ئې وی | او په هغوئ به | هيڅ ظلم نۀ کيږی

مخامخ کيږئ | بيا به هرچاته د خپل کار(بدله) پوره پوره ورکولې شي | اوهيڅ زياتې به ورسره نشی کولې

د الله ﷻ د اصل مال د اخستلو او د سود د پريخودلو حکم:- الله ﷻ ايماندارو ته د تقوی حکم کوی او د هغه کارونو نه ئې منع کوی چې په هغې سره هغه ناراضه شی او رضامندی ئې لرې شی.

قوله تعالى:- يٰٓاَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَذَرُوۡا مَا بَقِىَ مِنَ الرِّبٰوٓا

نو فرمائی چې د الله ﷻ لحاظ اوساتئ اوتولو کارونو کښې د الله ﷻ نه ويريږئ کوم سود چې ستاسو په خلقو باندې باقی دې نوخبردار که تاسو مسلمانان يئ نو اوس هغه مه اخلئ، هغه حرام شو.

د ايت شان نزول:- دا آيت نازل شو. د ثقيف قبيلې عمروبن عمير او د بنو مخزوم قبيلې بنو مغيره باره کښې د جاهليت په زمانه کښې د دوی د سود کاروبار وو. د اسلام نه پس بنو عمرو د بنو مغيره نه خپل سود اوغوښتلو او هغوئ اووئيل چې دا خو اوس مونږ د اسلام راوړلو نه پس نۀ ادا کوو. په دې خبره جنګ زيات شو، د مکې مکرمې نائب عتاب بن اسيد ؓ رسول الله ﷺ ته دا خبره اوليکله نو په دې باندې دا آيت نازل شو او رسول الله ﷺ ورته دا آيت اوليکلو او هغوئ ته ئې اوليږلو. او هغوئ د پاره ئې زيات شوې سود اخستل حرام اوګرځولو، نو هغوئ توبه ګار شو او خپل سود ئې بالکل پريښودو.[1] په دې آيت کښې زبردست وعيد دې په هغه خلقو باندې چې د سود د حراميدو علم لری او ددې باوجود بيا هم د دې نه نۀ منع کيږی.

قوله تعالى:- فَاِنۡ لَّمۡ تَفۡعَلُوۡا فَاۡذَنُوۡا بِحَرۡبٍ مِّنَ اللّٰهِ وَرَسُوۡلِهٖ ۚ

سودخوری الله ﷻ او رسول ﷺ سره جنګ دې:- ابن عباس ؓ فرمائی چې سود خور ته به د قيامت په ورځ اووئيلې شی چې خپله وسله واخله او د الله ﷻ او رسول ﷺ سره د جنګ دپاره تيار شه.

د سود خور نه دې څټ پريکړې شی:- عبد الله بن عباس ؓ فرمائی چې امام وخت باندې فرض دی که

[1]) ابن ابی حاتم : ٣/١١٤٠)-

سود خواره سود لره نه پریږدي نو په هغوئ دې توبه اوباسي.اوکه توبه نه کوي نو د دوی څټونه دې اووهي.(١)د حسن رحمة الله علیه او ابن سیرین رحمة الله علیه فرمان هم دا دې.
قتاده ﷺ فرمائي چې اوګورئ الله ﷻ هغوئ ته د هلاکیدو دهمکي ورکړه.او د ذلیله کیدو نې قابل کړل.خبردار سود نه او د سود لین دین نه بچ اوسئ.حلال څیزونه او حلال خریدوفروخت ډیر څه دي. لوګې تندې تیرې کړئ خو د الله ﷻ د معصیت نه لرې اوسئ.هغه روایت په درته هم یاد وی چې کوم مخکښې تیرشو چې عائشه ﵂ په یو معامله کښې د زید بن ارقم ﵁ باره کښې فرمائیلي وو چې دده جهاد برباد شو ځکه چې د هغه په معامله کښې د سود نسبت وو.او دا ځکه چې د الله ﷻ دښمنانو سره د مقابلې کولو نوم جهاد دې.اوسودخوری الله ﷻ سره مقابله کول دی،خو د دې اسناد کمزورې دی.
قوله تعالى:- وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ
صرف مال اخلئ:- بیا ارشاد کیږي که توبه مو اوویسته نوخپل اصل مال ترې بې شکه واخلئ چې کوم مو په چا قرض وی مه په زیات اخستلو سره په هغه باندې ظلم کوئ او نهٔ دې هغه تاسو باندې په نهٔ درکولویا په کمو درکولو ظلم کوی،رسول الله ﷺ د حجة الوداع په موقع باندې فرمائیلي وو زهٔ د جاهلت د زمانې ټول سود ختموم.اصل رقم واخلئ او سود مه اخلئ.او مه په چا باندې ظلم کوئ چې کم ورکړئ او زیات ترې اخلئ.د عباس بن عبدالمطلب ټول سود زهٔ بربادوم (٢)
قوله تعالى:- وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ
غریب مفلس قرضداری ته وخت ورکول او د قرض دمعاف کولو اجر و ثواب:- بیا ارشاد فرمائي که یو مفلس سړې وی اوهغه سره دومره مال نه وی چې هغه ستاسوقرض ادا کړي نو هغه ته مهلت ورکړئ او چې خیر دې څه موده پس ئې راکړه.داسې مه کوئ چې هغې پسې سود جمع کوئ او څه موده تیره شي اوبیاورته اووائې چې دومره دومره سودراکړه بلکه بهتردادی چې غریبانانوته خپل سود معاف کړئ.(٣)
قرض داری ته د وخت ورکولو فضیلت:- د طبراني حدیث کښې دی چې څوك د قیامت په ورځ د الله ﷻ د عرش لاندې سیورې غواړي نو هغه ته پکار دی چې داسې سړی ته دې مهلت ورکړي یا دې معاف کړي.دمسند احمدیو حدیث کښې دی چې یو سړې یو مفلس کس سره خپل قرض وصلولو کښې نرمي اوکړې او هغه ته مهلت ورکړې نو څو ورځو پورې چې هغه رقم ادا نکړی ده ته د هغه رقم برابر هره ورځ د خیرات کولو ثواب ملاویږي.او یو روایت کښې دی چې رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې هره ورځ د خیرات کولو دوچنده ثواب ملاویږي.په دې آوریدو سره بریده ﵁ اوفرمائیل چې یارسول الله ﷺ چې تاسو خو مخکښې یو چنده ثواب وئیلې وو اوس دوچنده څنګه شو.نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې او کله میعاد ختم شوې نه وی نو یو چنده ثواب او کله چې میعادختم شی نو دوچنده ثواب ملاویږي.(٤)
د قتاده ﵁ عمل:- د قتاده ﵁ یو سړي باندې قرض وو،دوی به هره ورځ هغه سړي نه د قرض تقاضا کوله.خو هغه سړې به پټیدو او دهٔ سره به اکثر نه ملاویدو.یوه ورځ یو ماشوم راووتلو نو د هغه نه ئې تپوس اوکړو،هغه ورته اووئیل چې په کور کښې دې او روټۍ خوری.نو قتاده ﵁ هغه ته اوچت آواز اوکړو او ورته ئې اووئیل چې ماته معلوم شو چې ته کور کښې موجود ئې.بهر راوزه او ماسره سوال جواب اوکړه.هغه غریب بهر راووتلو،دوی ورته اووئیل چې چرته پټ شوې ئې؟هغه سړی ورته اووئیل

---

(١) الطبری: ٢٥/٦)-

(٢) ابوداود کتاب البیوع باب فی وضع الربا: ٣٣٣٤، وسنده حسن ترمذی: ٣٠٨٧، ابن ماجة: ٣٠٥٥، ددې شواهد د پاره اوګورئ: صحیح مسلم: ١٢١٨، ابوداود: ١٩٠٥، ابن حبان: ٩۴۴)-

(٣) الطبری: ٨٩٩)-

(٤) احمد: ٣٦٠/٥، ابن ماجة: کتاب الصدقات باب انظار المعسر: ٢٤١٨، وهو صحیح)-

چې خبره داده چې زهٔ غریب یم او ماسره په دې وخت کښې رقم نشته دې او د شرم د لاسه نه راوزم او تاسو سره نه ملاویږم.دوی ورته اووئیل چې قسم اوخوره،هغه قسم اوخوړو.دوی په ژړا شو او وې وئیل چې ما د رسول الله ﷺ نه آوریدلی دی چې کوم څوك یو غریب قرضداری ته مهلت ورکړی او یا ورته خپل قرض معاف کړی نو هغه به د قیامت په ورځ د الله ﷻ د عرش د سیورې لاندې وی.(صحیح مسلم)([1])

غریب قرض داری ته وخت ورکول جنت ته د تلو سبب دې:- ابویعلی یو حدیث روایت کړې دې چې رسول الله ﷺ فرمائیلی دی چې د قیامت په ورځ به یو بنده الله ﷻ ته حاضر کړې شی،الله ﷻ به د هغه نه سوال اوکړی اووایه تا زما دپاره څه نیکی کړې ده.دې به اووانی چې انې الله ﷻ! ما د یو ذرې برابر داسې څه نیکی نه ده کړې چې زهٔ نن د هغې بدله اوغواړم.الله ﷻ به ترې نه بیا تپوس اوکړی نو دې به همدا جواب ورکړی چې انې الله ﷻ ماته یو وړه شان خبره یاده ده چې تا د خپل فضل نه ما ته څه مال راکړې وو او ما به تجارت کولو.او خلقو به زما نه قرض اخستلو.کله چې به ما اوکتل چې دا سړې غریب دې او قرض په وعده نشی رسولې نو ما به هغه ته څه نور مهلت ورکړو او په مالدارو به مې سختی نه کوله.اوکه څوك به مې اولیدو چې ډیر زیات غریب دې نو هغه ته به مې قرض معاف کړو.بیا به الله ﷻ اوفرمانی چې بیا دې ولې زهٔ به تا باندې آسانی اونکړم او زهٔ خو د ټولو نه زیات لونې اسانی کونکې یم.ما تهٔ اوبښلې او جنت ته داخل شه ([1])

د عرش د سیورې د لاندې کیدو سبب او ذریعه:- مستدرك حاکم کښې دی چې کوم سړې دالله ﷻ لار کښې د جهاد کونکی غازی مدد اوکړی یا د هغه سړی مدد اوکړی چې مال ورسره نه وی او قرضدار وی یا د هغه غلام مدد اوکړی چې د هغه آقا وئیلی وی چې دومره رقم راکړه نو تا به آزاد کړم،نو الله ﷻ به دهٔ ته په هغه ورځ سیورې ورکړی چې په کومه ورځ بل سیورې نهٔ وی([2])

د دعا د قبلیدو او د تکلیف د لرې کیدو سبب او ذریعه:- مسنداحمد کښې دی چې کوم سړې غواړی چې د هغه دعا دې قبوله شی او دده نه تکلیف اومصیبت لرې شی نوهغه ته پکار دی چې دهغه خلقو سره مدد اوکړی چې کوم په تنګئ کښې اخته وی.([4])

د عرش د سیوری لاندې کیدو په حقله یو بل حکایت:- عباد بن ولید رحمة الله علیه فرمائی چې زهٔ او زما پلاردعلم حاصلولو دپاره اووتلو.او مونږ اوونیل چې انصارو نه به احادیث لولو.دټولو نه مخکښې زمونږ ملاقات ابوالیسر ﷺ سره اوشو او هغوئ سره د هغوئ غلام وو.او د هغه په لاس کښې یو رجستر وو.او د غلام او آقا یو شان لباس وو.زما پلار اوونیل چې ترهٔ ته خو غصه کښې ښکارې.نوهغه اوونیل چې آؤ واوره فلانی سړی باندې زما قرض وو او د قرض موده پوره شوې وه.زهٔ هغه ته ورغلم چې خپل قرض ترې وصول کړم سلام مې اوکړو او تپوس مې اوکړو چې هغه کور کښې شته دې.د کور نه جواب ملاؤ شو چې نه،اتفاق سره د هغه یو بچې د کور نه راوتلو،ما د هغه نه تپوس اوکړو چې ستا پلار چرته دې؟هغه اوونیل چې ستاسو آواز آوریدو سره دکټ لاندې شو.ما ورته بیا آواز اوکړو او ورته مې اوونیل چې ماته معلوم شو چې پټ شوې نې.پټیږه مه راشه جواب راکړه،هغه راغلو نوما ورته اوونیل چې ولې پټ شوې نې؟هغه اوونیل چې صرف ددې وجې چې ماسره په دې وخت کښې پیسې نشته دې،ما وې که تاسره ملاؤ شم نو یا خو به څه د دروغو بهانه کوم یا به غلطه وعده کوم نو ددې وجې تا

---

[1]) صحیح مسلم: ۱۵٦۳)-.
[2]) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب ماذکر عن بنی اسرائیل:۳٤۵۱، صحیح مسلم: ۱۵٦۰، ابن ماجة: ۲٤۲۰، بالفاظ مقاربة)
[3]) حاکم: ۲۱۷/۲، احمد: ٤۸۷/۳،)-.
[4]) احمد : ۲۳/۳، زیدعمی ضعف (المیزان: ۱۰۲/۲، رقم: ۳۰۰۳) اودسند دانقطاع په وجه دا روایت ضعیف دې،

ته د مخامخ كيدو نه ويريدم.تاسو د رسول الله ﷺ صحابي يئ تاسو ته به څه دروغ اووايم.ما ورته اووئيل چې ته ربښتيا وائې او ستا دې په خدائې قسم وي چې تاسره رقم نشته دې نو هغه اووئيل چې په الله قسم ماسره رقم نشته دې.ما ورته درې ځل قسم ورکړو او د رجسټر نه مې د هغه نوم کټ کړو.او رقم مې جمع کړو او هغه ته مې اووئيل چې زۀ ستا نوم کټ کوم.اوس که تاسره راشي نو رابه ئې کړې او که نه وي معاف دی درته.واوره‌ازما دې دواړو سترګو کتلي دي او زما دې دواړو غوږونو اوريدلي دي او زما دې زړه ښه ياد کړي دي چې رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې څوك په سختئه کښې چا ته مهلت ورکړي يا ئې معاف کړي نو الله ﷻ به هغه ته په خپل سيوري کښې ځائې ورکړي.([1])

غريب قرض داري سره نرمي کوونکې به د دوزخ د ګرمئ نه اوساتلې شي:- مسند احمد کښې يو روايت کښې دی چې رسول الله ﷺ مسجد ته راغلو او زمکې طرفته ئې اشاره اوکړه او وې فرمائيل چې څوك يو نادار سړي سره آساني اوکړي يا هغه معاف کړي نوالله ﷻ به هغه دجهنم دګرمئ نه اوساتي.واورئ! دجنت کارونه مشقت والا دي او د خواهش خلاف دي او د جهنم کارونه آسانئ والا دي او د نفس د خواهش مطابق دې،نيك بخت هغه خلق دي چې د فتنو نه بچ شي.هغه ګوټ چې انسان په غصه کښې اوڅکي د هغې نه زيات الله ﷻ ته خوښ ګوټ بل نشته.د داسې کوونکو زړه الله ﷻ دايمان نه ډکوي.([2])

په مفلس رحم کول د ګناهونو د ښښنې سبب:-طبراني کښې دي چې کوم سړې يومفلس باندې رحم اوکړي دخپل قرض په وصولولوکښې او په هغه باندې سختي اونه کړي نوالله ﷻ هم دې په ګناهونو باندې نه نيسي تردې پورې چې هغه توبه اوکړي ([3])

قوله‌تعالى:- وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ

دې نه پس الله ﷻ خپلو بندګانو ته نصيحت کوي او دوی ته د دنيا د زوال او د مال د فنا کيدو او د آخرت راتلل او د الله ﷻ طرفته واپس تلل.

قوله‌تعالى:- ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

اودخپلو اعمالو حساب ورکول اوپدې ټولو اعمالو جزااوسزا ملاويدل يادوي.او هغوئ د خپلو عذابونو نه ويروي.

د قران کريم د ټولو نه وروستوني ايت:- دا هم مروي دي چې د قرآن پاك د ټولو نه آخري آيت هم دادې.د دې آيت نازليدو نه پس رسول الله ﷺ صرف نهه شپې ژوندې وو.او د ربيع الاول په دويم تاريخ د پير په ورځ د رسول الله ﷺ وفات اوشو([4]) ﴿اللهم صل وسلم عليه﴾.ابن عباس رضي الله عنه نه يو روايت کښې دي چې دې نه پس رسول الله ﷺ يوديرش ورځې ژوندې وو.ابن جريج رحمة الله عليه فرمائي چې د سلفو قول دادې چې دې نه پس رسول الله ﷺ نهه ورځې ژوندې وو او د هفتې ورځې نه شروع اوشوه او د پير په ورځ وفات شو ([5]) الغرض قرآن پاك کښې د ټولو نه آخري آيت هم دا نازل شوې دې.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ	آمَنُوا	إِذَا تَدَايَنْتُمْ	بِدَيْنٍ	إِلَى أَجَلٍ	مُسَمًّى
اے هغه کسانو	اچې ايمان مو راوړې دې	کله چې تاسو ديو بل سره معامله کوئ	په قرض سره	دنيتې	مقررې پورې

انې مومنانو! هرکله چې تاسوتريومقررې نيټې پورې دقرض لين دين کوئ!.........

---

[1] صحيح مسلم كتاب الزهد باب حديث جابر الطويل : ٣٠٠٦)-

[2] احمد: ٣٢٧/١ وسنده موضوع نوح بن ابي مريم مجروح)-

[3] المعجم الكبير : ١١٣٠. المعجم الاوسط: ٢٢٣٨)-.

[4] سنده ضعيف ددې سند کښې ابن لهيعه مختلط دې التقريب ١٤٤/١، رقم: ٥٧٤، اود سعيد بن جبير د ابن دينار نه سماع ثابت نه ده،ددې روايت اولنئ حصه صحيح بخاری ٤٥٤٤ کښې ثابت ده-

[5] الطبرى: ٢٣١٢، داروايت ضعيف او معضل دې)-.

فَاكْتُبُوْهُ ۭ وَلْيَكْتُبْ بَّيْنَكُمْ كَاتِبٌۢ بِالْعَدْلِ ۠ وَلَا يَاْبَ كَاتِبٌ

نواوليکئ هغه | او اودې ليکي ستاسو ترمنځه | يو ليکونکي | په انصاف سره | اونۀ دې کوي انکار | ليکونکي

نوهغه ليکئ | اوستاسوترمينځه دې يو ليکوال په انصاف سره ليکل اوکړي | او ليکوال دې انکارنه کوي

اَنْ يَّكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللّٰهُ فَلْيَكْتُبْ ۚ وَلْيُمْلِلِ الَّذِيْ عَلَيْهِ

دليکلونه | لکه څنګه چې | ښودنه کړې هغه ته | الله | نوليکاردې چې اوليکي | او بيان دې اوکړي | هغه سړې چې په هغه باندې

دليکلونه | لکه څنګه چې الله ورته خودنه کړې ده دغه شان دې اوليکي | اوعبارت دې ورته هغه (قرض دار) وائي

الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهٗ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْـًٔا ۭ فَاِنْ كَانَ الَّذِيْ

حق دې | او اودې يريږي | د الله نه | چې رب دهغه دې | او نۀ دې کموي | د حق نه | هيڅ څيز | نو که چرې وي | هغه څوک

چه په چا حق وي | اوهغه دې دخپل رب نه ويره اوکړي | او په معامله کښې دې هيڅ کمې نه کوي | نوکه چرې هغه څوک

عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيْهًا اَوْ ضَعِيْفًا اَوْ لَا يَسْتَطِيْعُ اَنْ يُّمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ

چې په هغه باندې وي حق | ناپوهه | يا کمزورې | يا نۀ لري طاقت | چې بيان اوکړي هغه | نو بيان دې اوکړي

چې په هغه باندې حق وي کم عقل يا کمزورې وي | يا ليکلوال ته په خپله سم عبارت نشي وئيلې | نوخودنه دې اوکړي

وَلِيُّهٗ بِالْعَدْلِ ۭ وَاسْتَشْهِدُوْا شَهِيْدَيْنِ مِنْ رِّجَالِكُمْ ۚ

ولي دهغه | په انصاف سره | او ګواهان کړئ تاسو | دوه ګواهان | دسړو خپلو نه (يعنې مسلمانان) |

واکدار دهغه په انصاف سره | اوپه خپلو سړو کښې پرې دوه کسان (عادلان) ګواهان جوړ کړئ

فَاِنْ لَّمْ يَكُوْنَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَّامْرَاَتٰنِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ

نوکه چرې نۀ وو | دوه سړي | نو يو سړې | او دوه ښځې دوي | دهغه کسانو نه | چې تاسو پرراضي يئ

اوکه دوه کسان نه وي | نويو سړې اودوه ښځې دې شي | ....څوک چې ستاسو خوښ وي

مِنَ الشُّهَدَاۗءِ اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰىهُمَا فَتُذَكِّرَ اِحْدٰىهُمَا الْاُخْرٰى ۭ

د ګواهانونه | که هير شي | ديوې ښځې نه به دې دواړو کښې | نو وريادبه کړي | هغه يوه ددې دواړونه | بلې ته

دګواهانونه | څکه که يوې ښځې نه (ګواهي) خطاشي | ....نويوه به ئې بلې ته ياده کړي

وَلَا يَاْبَ الشُّهَدَاۗءُ اِذَا مَا دُعُوْا ۭ وَلَا تَسْـَٔـمُوْٓا اَنْ تَكْتُبُوْهُ صَغِيْرًا

اونۀ دې کوي انکار | ګواهان کله چې اوبللې شي | او مۀ کوئ سستي | له دې چې اوليکئ | که لږ وي |

اوچې ګواهان (دګواهئ دپاره) راوبللې شي نوانکار دې نه کوي | اوپه دې کښې سستيا مه کوئ چې وړه

اَوْ كَبِيْرًا اِلٰٓى اَجَلِهٖ ۭ ذٰلِكُمْ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ وَاَقْوَمُ

اوکه ډير وي | دنيتې دهغې پورې | دا ليکل ستاسو | ډيره دانصاف طريقه ده | په نيز د الله | او زياته صحيح ده

يالويه معامله ده دنيتې سره اوليکئ | دا طريقه د الله پاک په نيزد ښه انصاف طريقه ده | او دمضبوطيا ذريعه ده

لِلشَّهَادَةِ وَاَدْنٰۤى اَلَّا تَرْتَابُوْۤا اِلَّاۤ اَنْ تَكُوْنَ تِجَارَةً

دپاره دګواهۍ |او زياته نزدې ده |چې تاسو په شك كښې پرينوځئ | مګر | كه وي | تجارت

دګواهۍ پحقله | اودشک شبهې نه بچ كيدوته زياته نزدې ده| مګر دا كه خرڅول اخستل

حَاضِرَةً تُدِيْرُوْنَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ

لاس په لاس|چې چلوئ ئې تاسو | په خپل منځ كښې | او نشته | په تاسو باندې |څه ګناه

لاس په لاس په خپل مينځ كښې كوئ | نو په تاسو باندې هيڅ ګناه نشته | چې (په داسې صورت كښې)

اَلَّا تَكْتُبُوْهَا ؕ وَاَشْهِدُوْۤا اِذَا تَبَايَعْتُمْ ۪ وَلَا

كه اونۀ ليكئ هغه| اوونيسئ ګواهان | كله چې تاسوديوبل سره تجارت كوئ | اونۀ دې

كه هغه اونه ليكئ |خو د خرولو اخستلو په وخت كښې څوك نه څوك ګواهان جوړوئ| اونه دې

يُضَآرَّ كَاتِبٌ وَّلَا شَهِيْدٌ ؕ۬ وَاِنْ تَفْعَلُوْا فَاِنَّهٗ فُسُوْقٌۢ بِكُمْ ؕ

وركړې كيږي تكليف|ليكونكي ته|اونۀ ګواه ته |اوكه اوكړو تاسو|نوبيشكه داګناه ده | ستاسو دپاره

ليكوال ته اونه ګواه ته تكليف وركولې شي |كه داسې كوئ نودابه ستاسونافرماني ګڼړلې شي

وَاتَّقُوا اللّٰهَ ؕ وَيُعَلِّمُكُمُ اللّٰهُ ؕ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿۲۸۲﴾

او ځان ساتئ دغضب دالله نه|اوتعليم دركوي تاسوته| الله | اوالله | په هر څيز باندې | خبر دې |

اوالله نه ويره كوئ | او الله پاک تاسوته خپل (حكمونه) ښائي اوالله په هرڅه باندې پوهه دې |

د آدم ؑ او داود ؑ خونده وره واقعه:- دا آيت د قرآن پاك د ټولوآيتونو نه لوئې آيت دې.سعيد بن مسيب فرمائي چې ماته دا خبره رارسيدلې ده چې دقرآن پاك دټولو نه لوئې آيت عرش سره هم آيت ﴿الدين﴾ دې.[1]دا آيت چې كله نازل شو نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې د ټولو نه انكاركولو والا آدم ؑ دې.الله ﷻ چې كله آدم ؑ پيدا كړو نو دهغه په شا ئې لاس راښكلو او د ده په شاه كښې ئې تر قيامته پورې اولاد واچولو.

حضرت آدم ؑ خپل اولاد اوليدو،يو سړې ئې اوكتلو چې د هغه څهره ښه نوراني او ترو تازه ده.تپوس ئې اوكړو چې ائې الله ﷻ ! دده څه نوم دې؟نو الله ﷻ ورته اوفرمائيل چې دا ستا ځوئې داود ؑ دې.تپوس ئې اوكړو چې ائې الله ﷻ دده څومره عمر دې.الله ﷻ ورته اوفرمائيل چې دده عمر شپيته كاله دې.آدم ؑ ورته اوفرمائيل چې د ده عمرلږ زيات كړه.الله ﷻ ورته اوفرمائيل نه،كه ته ورته د خپل عمر نه څه وركول غواړې نو وركړه،آدم ؑ اوفرمائيل چې ائې الله ﷻ زما د عمر نه دۀ ته څلويښت كاله وركړه.نو دا وركړې شو.د آدم ؑ اصل عمر زر كاله وو،او دا لېن دين اوليكلې شو او فرښتې په دې باندې ګواه كړې شوې.هركله چې آدم ؑ ته مرګ راغلو نو وې فرمائيل چې ائې الله ﷻ زما عمر كښې خو لا اوس هم څلويښت كاله باقي دي.

الله ﷻ ورته اوفرمائيل چې هغه تا خپل ځوئې داود ؑ ته وركړې وو.نو آدم ؑ انكار اوكړو.نودوی ته هغه ليكل اوخودلې شو او فرښتو پرې ګواهي اوكړه.او په بل روايت كښې دي چې الله ﷻ د آدم

---

[1] الطبرى: (۳۲۵/۶)-

علیه السلام عمر بیا زر کاله کړو.او د داود علیه السلام ئې سل کاله.(مسند احمد) (۱)لیکن دا روایت ډیر ضعیف او غریب دی.ددې دراوي علي بن جدعان احادیث منکر دي.مستدرك حاکم کښې هم دا روایت شته دی.

قوله تعالى:- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنتُم بِدَيْنٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ

د قرض او تجارت احکام:- په دې آیت کښې الله ﷻ خپلو ایماندارو بندګانوته ارشاد فرمائی چې هغوئ دې د قرض معاملات لیکی.چې دې سره رقم او موده ښه یاده وی.او ګواه هم غلط نشی.او د دې نه په یو وخت باندې د قرض واپس کول هم ثابت شی.ابن عباس رضي الله عنه په فرمائیل چې د قرض موده مقرر وی نو دې سره دقرض لین دین کښې آسانی وی.صحیح بخاری کښې دی چې د مدینې د خلقو د قرض لین دین کتلو باندې رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې ناپ تول یا وزن کوئ نو په دې کښې موده مقرر کوئ.(۲)

په کتاب او سنت کښې تعارض او تطبیق:- قرآن پاك حکم کوی چې دا لیکئ او حدیث مبارك کښې دی چې مونږ لیك لوست والا نه یو اونه حساب کتاب کولې شو (۳)په دې دواړو تطبیق دا شان دې چې دینی مسائل او شرعی امورو خو بالکل ضرورت نشته دې،دا د الله ﷻ د طرفنه ډیرآسان او واضح شوی دی.د قرآن پاك حفظ او د احادیثو حفظ خلقو ته قدرتی طور آسان دی لیکن د دنیاوی وړوکو لویو لین دین او معاملات چې کوم د قرضونو صورت کښې وی،د هغې د لیکلو بیشکه حکم اوشو.او دا دې هم یاد وی چې دا حکم وجوبًا نه دې،نو نه لیکل د دینی امورو دی.او لیکل د دنیاوی امورو دی.بعضې خلق دې وجوب طرفته هم تلی دی.ابن جریج رحمة الله علیه فرمائی چې کوم قرض دوی ورکوی هغه دې اولیکی او کوم څه چې دوی خرڅ کړی نو د دې دې ګواه وی.

د مظلومیت باوجود د سوال نۀ قبلیدل:- ابوسلیمان مرعشی رحمة الله علیه د کعب په صحبت کښې ډیر پاتې شوې وو،هغوئ یو ورځ خپلو نزدې خلقو ته اووئیل چې تاسو ته هغه مظلوم معلوم دې چې د الله ﷻ نه سوال کوی او د ده دعا نه قبلیږی،خلقو اووئیل چې دا څنګه؟وې فرمائیل چې هغه سړې دې چې یو مودې دپاره قرض ورکړی او نه ګواه لری او نه ئې لیکلی وی،او کله چې موده تیره شی نو خپل قرض غواړی خوهغه سړې ترې انکار کوی.اوس دې دالله ﷻ نه دعاکوی لیکن الله ﷻ دده دعا نه قبلوی.ځکه چې دا کار ده د هغه د فرمان خلاف کړې دې.او د خپل رب نافرمان شو.

دابوسعید شعبی،ربیع بن انس او د حسن بن جریج او ابن زید وغیره رحمهم الله قول دې چې مخکښې خو دا واجب وو،بیا ددې وجوب منسوخ شو.او وې فرمائیل که یو ته په بل اطمینان وی نو چې چا له امانت ورکړې شوې دې هغه له پکار دی چې ادا ئې کړی او د دې دلیل داحدیث دې.اګرچه دا واقعه د مخکښې امت ده.لیکن بیاهم د هغوئ شریعت زمونږ شریعت دې.تر کومې چې زمونږ شریعت د هغې نه منع نۀ وی کړې.په دې واقعه کښې چې کومه مونږ اوس بیانوو دلیکلو او لوستلو د نۀ کیدو او د ګواه په نۀ مقررولو باندې شارع ﷺ انکار نۀ دې کړې

د قرض اخستلو او د ادا کولو عجیبه واقعه:-مسند کښې دی چې رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې بنی اسرائیلو کښې یو سړی دبل سړی نه زر دیناره قرض اوغوښتل،هغه اووئیل چې ګواه راوله.جواب ئې ورکړو چې ګواهی د الله ﷻ کافی ده.وې وئیل چې ضمانت راوړه نو وې وئیل چې دالله ﷻ ضمانت کافی دې.وې وئیل تاربښتیا اووئیل او د واپس کولو موده ئې مقرر کړه او ورته ئې زر دیناره ورکړل.دې

---

(۱) احمد: ۲۵/۱ ،وسنده ضعیف او شواهد دپاره اوګورئی حدیث دابوهریره رضی الله عنه،ترمذی: ۳۰۷۲، حاکم ۳۲۵/۲،

(۲) صحیح بخاری کتاب البیوع باب السلم فی وزن معلوم : ۲۲۴۰، صحیح مسلم: ۱۶۰۴، ابوداود: ۳۴۶۳، ترمذی: ۱۳۱۱، نسائی: ۴۶۲۰)-

(۳) صحیح بخاری کتاب الصوم باب قول النبی لا نکتب ولا نحسب : ۱۹۱۴، صحیح مسلم: ۱۰۸۰)- .

د سمندر په سفر روان شو او خپل کار ئې اوکړو.هرکله چې موده پوره شوه نو دې د سمندر غاړې ته لاړو چې کشتئ ملاؤ شي او په هغې کښې سور شي او لاړ شي رقم اداکړي.خو هيڅ يو جهاز ملاؤ نشو.هرکله چې ده اوکتل چې په وخت نشي رسيدې نو ده يو لرګې واخستو چې هغه په مينځ کښې ډډ وو او په هغې کښې ئې زر ديناره کيخودل او يو کاغذ ئې اوليکلو او بيا ئې د هغې خوله بنده کړه او د الله ﷻ نه ئې دعا اوکړه چې ائې الله ﷻ!تاته ښه معلوم دی چې ما د فلانی سړی نه زر ديناره قرض اخستی وو او هغه زما نه ضمانت غوښتلې وو او ما ورته تۀ ضمانت کښې ورکړې وې او هغه په دې باندې خوشحاله شوې وو.او ګواه ئې اوغوښتلو نوما ورته ته په ګواهئ کښې ورکړې.اوبه دې باندې هغه خوشحاله شو.اوس وخت مقرر پوره کيدونکې دې نو ما خو ډير کوشش اوکړو چې کشتئ اوګورم او لاړم شم او هغه ته د هغه قرض ورکړم ليکن کشتئ ملاؤ نشوه.اوس زه دا رقم تاته سپارم او سمندر کښې ئې اچوم او دعا کوم چې دا رقم هغه ته اورسی.بيا ئې دا لرګې سمندر کښې واچولو او لاړو. ليکن بيا هم د کشتئ تلاش کښې وو چې ملاؤ شي نو چې لاړم شم.بل طرفته هغه سړی چې اوکتل چې د قرض واپس کولو وخت پوره شوې دې او نن هغه ته راتلل پکار دی نو هغه هم د سمندر غاړې ته راغلو چې نن به هغه راځي او زما رقم به واپس کوی يا به ئې د چا په لاس راليږی.خو هرکله چې مابنام شو او هيڅ کشتئ رانغله د هغه طرفنه نو دې واپس شو،د سمندر په غاړه ئې يو لرګې اوليدو،ده اووئيل چې هسې هم خالی روان يم راشه دا لرګې هم ځان سره واخله،دا اوچ کړه،د بلولو د پاره خو به پکار راشي.هرکله چې کور ته اورسيدو نو دا لرګې ئې اوڅيرولو نو ددې نه اشرفئ راوتلې،هرکله چې ده اوشميرلې نو پوره زر ديناره وو.په پرچه باندې ئې نظر پريوتلو او هغه ئې هم اوکتله.بيا يو ورځ هغه سړې راغلو او ده ته ئې زر ديناره پيش کړل او ورته ئې اووئيل چې دا واخله ستا رقم،معاف کړه ما ډير کوشش اوکړو چې وعده خلافی اونشی خوکشتئ ملاؤ نشوه اوپدې کښې وخت تير شو.نن راته کشتئ ملاؤ شوه او ستا رقم حاضر دې.هغه تپوس اوکړو چې ولې تا زما رقم ليږلې نه دې څه،ده اووئيل چې ماخو درته اووئيل که نه چې کشتئ ملاؤ نشوه.هغه ورته اووئيل چې خپل رقم واپس واخله او په خوشحالئ واپس شه،تا چې کوم لرګی کښې رقم راليږلې وو اوهغه دې ﴿ توکل علی‌الله ﴾ سره سمندر کښې اچولې وو الله ﷻ هغه ماته رارسولې دې.اوما خپل رقم وصول کړې دې.ددې حديث سند صحيح دی،صحيح بخاری کښې اووه ځايه داحديث راغلې دې (1).

قوله‌تعالی:- وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ

ليک لوست والا سوّيګ دې د ليکلو نه انکار نه کوی:- بيا فرمائی چې ليکلو والا دې عدل او حق ليکلو سره په کتابت کښې په چا باندې ظلم نه کوی.

قوله‌تعالی:- وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا

اونه دې څه کمې بيشې کوی.بلکه لين دين والا دواړه فريق چې څه ليکی نوهغه دې اوليکی.ليک لوست والا سړې دی دمعاملې ليکلو نه انکار نه کوی هرکله چې ده ته د ليکلو اووئيلې شی.لکه څنګه چې دالله ﷻ په ده باندې احسان دې چې ده ته ئې ليکل اوخودل نو دغه رنګې دې دې په هغه خلقو احسان اوکړی چې کوم ليکل نشی کولې.او د هغوئ معامله دې اوليکی.

د چا سره مدد کول هم صدقه ده:- حديث مبارك کښې دی چې دا هم صدقه ده چې چا سره مدد اوکړې شی.او د چا محتاجه سړی کار دې اوکړې شی.(2)

(1) صحيح بخاری : ۱٤۹۸ـ

(2) صحيح بخاری کتاب العتق باب ای الرقاب افضل : ۲۵۱۸، صحيح مسلم: ۸۳ـ

د علم په پټولو وعید:- اوحدیث مبارك کښې دي چې چاسره علم وي او دې بیا هغه پټ کړي، د قیامت په ورځ به ده ته د اور واړې اچولې شي.(۱) مجاهد رحمه الله او عطاء رحمه الله فرمائي چې په کاتب باندې لیکل ددې آیت لحاظ سره واجب دي.چې دچا په ذمه حق وي نو هغه دې اولیکي.او د الله ﷻ نه دې اوویریږي اوکمي بیشي دې نه کوي او نه دې خیانت کوي.

قوله تعالى:- فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا

اوکه داسړي ناپوهه وي داسراف وغیره په وجه منع شوې دې یاکمزورې دې یا ماشوم دې یا دده حواس صحیح نه دي یا د جهالت او ناپوهئ په وجه لیکل هم نهٔ پیژني نو کوم چې دده ولي او مشر وي هغه دې اولیکي.

قوله تعالى:- فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا

بیافرمائي چې کتاب سره شهادت هم پکار دې چې معامله ښه او مضبوطه اوبالکل صفا وي.دوه سړي دې په دې ګواه کړې

قوله تعالى:- فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ

اوکه دوه سړي ملاو نشي نو خیر دې یو سړې او دوه ښځې دې ګواه کړي.دا حکم د مال او مقصود مال باره کښې دی.

قوله تعالى:- أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى

د دوؤ ښځو ګواهي د یو سړي برابر ده:- دوه ښځې د یو سړي برابر په دې وجه دي چې د ښځو عقل پورا نه وي.لکه مسلم شریف کښې حدیث مبارك دې چې رسول الله ﷺ فرمائیلي دي چې اے ښځو! صدقه ورکوئ او استغفار ډیر وائې،ما لیدلي دي چې تاسو به جهنم ته زیاتې ځئ.یو ښځې تپوس اوکړو چې یارسول الله ﷺ! دا ولې؟رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې تاسو لعنت زیات کوئ او د خپل خاوند ناشکري کوئ.ما نه دي لیدلي چې تاسو د عقل او پوهې لرلو نه باوجود دسړو دعقل نه زیات یئ.هغې تپوس اوکړو چې یارسول الله ﷺ امونږ کښې د دین او عقل څنګه کمي ده؟وې فرمائیل چې دعقل کمي خو ظاهر ده چې د دوو ښځو ګواهي د یو سړي برابر ده او د دین کمي دادې چې چې په ایام حیض کښې مو نهٔ مونځ وي او نه روژه.(۲)

د ګواهئ د پاره عدالت شرط دې:- د ګواهانو باره کښې فرمائي چې دا شرط دې چې هغه عدالت والا وي،د امام شافعي رحمة الله علیه مذهب دې چې قرآن پاك کښې چرته هم د ګواهانو ذکر دې نو هلته دعدالت شرط ضروري دې.اګر چې هلته لفظونوکښې نه وي.او چې کومو خلقو د دوی ګواهي رد کړې ده چې د کومو عادله کیدل معلوم نه وي د هغوئ دلیل هم داآیت دې.وائي چې ګواه دې عادل او خوښ سړې وي.د دوو ښځو مقرر کولو حکمت نې هم بیان کړو که یو نه ګواهي هیره شي نو چې بله ورته یادوي.﴿فَتُذَكِّرَ﴾ (په فتحې د را سره)بل قرات ﴿فَتُذْكِرَ﴾(په ضمې د راسره)هم دې،چې کوم خلق وائي چې ددې شهادت دې سر ه یو ځائې شي نو د سړي د شهادت پشان به شي نو هغوئ تکلف اوکړو، صحیح خبره هم ړومبئ ده.والله اعلم.

قوله تعالى:- وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا

ګواهانو ته پکار دی چې کله هغوئ راوبلي نو دوی دې انکار نه کوي.یعني کله چې دوی ته اووئیلې شي چې راشئ معامله کښې ګواه جوړ شئ نودوی ته انکار نه دې پکار.لکه څنګه چې دکاتب باره

---

(۱) ابوداود کتاب العلم باب کراهیة منع العلم : ۳۶۵۸، وسنده حسن ترمذی: ۲۶٤۹، ابن ماجة: ۲۶۱)–

(۲) صحیح مسلم کتاب الایمان باب بیان نقصان الایمان بنقص الطاعات : ۷۹، عن ابن عمر رضی الله عنه ح/۸۰، عن ابن سعید رضی ا لله عنه، امام مسلم دعلامه ابن کثیر والا روایت بغیر متن نه ذکر کړې دې اوفرمائي چه : بمعنی حدیث ابن عمر ......)–

کښې هم فرمائیلې شوی دی.دلته هم دا فائده حاصله شوه چې ګواهي ورکول هم فرض کفایه دی.دا هم ونیلې شوی دی چې د جمهورو مذهب هم دا دې.او دا معنی هم بیان شوې ده چې کله ګواه د ګواهۍ ورکولو دپاره راوغوښتلې شی یعنی کله چې دده نه د واقعې تپوس اوشی نو نه دې منع کیږی،

د یو ځل ګواه جوړیدو نه پس ګواهي لازمي ده:- ابومجلز رحمه الله او مجاهد رحمه الله وغیره فرمائی چې کله تاسو د ګواه جوړیدو د پاره راوبللې شئ نو تاسو ته اختیار دې که ځئ او که نه ځئ لیکن کله چې ګواه جوړ شئ او بیامو د ګواهۍ دپاره راوبلی نو ضرور به ځئ([1]).

ښهٔ او بد ګواه:- صحیح مسلم او سنن کښې حدیث دې چې ښه ګواهان هغه دی چې د تپوس نه بغیر ګواهي ورکړی([2])د بخاری او مسلم بل حدیث کښې راغلی دی چې بدترین ګواه هغه دې چې هغوئ نه ګواهي اوغوښتلې شی او هغوئ ګواهي ورنکړی.

خراب خلق:- او هغه حدیث چې په هغې کښې دی چې بیا به داسې خلق راشي چې د هغوئ قسمونه به په ګواهۍ باندې او ګواهۍ به ئې په قسمونو باندې مخکښې مخکښې وی ([3])او روایت کښې دی چې د هغوئ ګواهي به نه شی قبلولې.خو بیا به هم هغوئ ګواهي ورکوی.([4])نو یاد ساتئ چې دا سپکاوې د دروغو د ګواهۍ ورکونکو دې اوهغه تعریف د رښتیا ګواهۍ والو دې.او هم دا تطبیق دې او په دې مختلفو احادیثوکښې ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چې دا آیت دواړو حالتونو لره شامل دې یعنی ګواهي ورکولو دپاره هم او ګواه جوړیدو د پاره دې هم انکار نه کوی.

قوله تعالی:- وَلَا تَسْـَٔمُوٓا۟ أَن تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰٓ أَجَلِهِۦ

بیا فرمائی معامله وړه وی او که لویه د لیکلو نه مه روستوکیږئ او موده وغیره لیکئ،

قوله تعالی:- ذَٰلِكُمْ أَقْسَطُ دا زمونږ حکم دې او دا عدل او انصاف والا او ګواهۍ لره ښه ثابتولووالا دې ځکه چې خپل لیکل څوك اوګوری نو هغه ته هیره خبره هم یادیږی،که لیکلې شوی نه وی نو ممکن دی چې هیر شی لکه ځنګه چې اکثر کیږی.

قوله تعالی:- وَأَدْنَىٰٓ أَلَّا تَرْتَابُوٓا۟

اویه دې کښې د شك نه کیدو زیاته موقع په لاس رازی.ځکه چې د اختلاف په وخت کښې تحریر کتلې شی او بغیر د شك نه فیصله کیدې شی.

قوله تعالی:- إِلَّآ أَن تَكُونَ تِجَٰرَةً حَاضِرَةً

بیا فرمائی چې کله نقداخستل خرڅول وی نو که دا اونه لیکلې شی نو په دې کښې د څه جګړې احتمال نه وی.نو کتابت خو ئې لرې شو اوس پاتې شو شهادت نو سعید بن مسیب رحمه الله فرمائی چې قرض وی یا نه وی هرحال کښې خپل حق باندې ګواه ساتئ،د نورو بزرګانو نه دا مروی دی چې ﴿فَإِنْ أَمِنَ﴾ الخ،فرمائیلو سره ئې دا حکم هم لرې کړو.

د معاملې لیکلو حکم استحبابي دې وجوبي نهٔ دی:- دا هم یادساتل پکار دی چې د جمهورو په نیز دا حکم واجب نه دې بلکه د استحباب په طور د ښیګړې دپاره دې.او ددې دلیل هغه حدیث دې چې په هغې کښې صفا ثابت دی چې رسول الله ﷺ خریدوفروخت اوکړل او ددې څه ګواه نه وو.نومسنداحمد کښې دی چې رسول الله ﷺ یو اعرابی نه یو اس واخستلو او هغه اعرابی رسول الله ﷺ پسې روستو روستو راغلو.رسول الله ﷺ خو زر راووتلو او په مزه مزه راتلو،خلقو ته معلوم نه وو چې دا اس خرڅ شوې

---

[1] ابن ابی حاتم : ۱۸۱/۳، الطبری: ۷۱/۶)-

[2] صحیح مسلم : کتاب الاقضیة باب بیان خیر الشهود : ۱۷۱۹ ابوداود : ۳۵۶۹، ترمذی : ۲۲۹۶)-.

[3] صحیح بخاری کتاب الشهادات باب لایشهد علی شهاة جور اذا اشهد: ۲۶۵۲، صحیح مسلم: ۲۵۳۳)-

[4] صحیح بخاری کتاب کتاب الرقاق باب ما یحذر من زهرة الدنیا والتنافس فیها: ۶۴۲۸، صحیح مسلم: ۲۵۳۴)-

دي.هغوئ ددې قيمت لګول شروع کړل نر دې چې په څه قيمت ده د رسول الله ﷺ نه دا اخستې وو د هغې نه زيات قيمت باندې خرڅيدو.د اعرابي نيت خراب شو او هغه رسول الله ﷺ ته آواز اوکړو چې يارسول الله ﷺ يا خو دا واخلئ يا نې زۀ خرڅوم.رسول الله ﷺ چې کله دا واوريدل نو وې فرمائيل چې تا په ماباندې خرڅ کړې دې،دا ته څه وائې،هغه اووئيل چې نه په الله قسم ما تا باندې دا نه دې خرڅ کړې.رسول الله ﷺ ورته اوفرمائيل چې ته غلط وائې زما او ستا ترمينځه بيعه شوې ده.اوس خلقو يو خوا بل خوا نه شور شروع کړو نو دې سړې اووئيل چې ښه ده ګواه راوله چې ما تا باندې دا خرڅ کړې دې.مسلمانانو ورته ډير اووئيل چې انې بدبخته دا خو پيغمبر دې د دوی د زبان مبارك نه دروغ نه اوځي بلکه حق ترې اوځي.خو هغه هم دا وئيل چې ګواه راوله اوګواه پيش کړه.په دې کښې خزيمه ﷺ راغلو اود اعرابي قول اوريدو سره ئې اوفرمائيل چې زۀ ګواهي ورکوم چې تا دا خرڅ کړې دې او رسول الله ﷺ دا اخستې دې.رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې ته څنګه ګواهي ورکوې؟خزيمه ﷺ اوفرمائيل چې درسول الله ﷺ د تصديق اودرښتينوالي په وجه.نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې نن دخزيمه ﷺ ګواهي د دوؤ ګواهانو برابر ده.([1])نو ددې حديث نه په خريدو فروخت باندې ګواهي ضروري پاتې نشوه.

احتياط په ګواه قائمولو کښې دې:- ليکن احتياط په دې کښې دې چې تجارت باندې دې هم ګواه اولرې.ځکه چې ابن مردويه او حاکم کښې دی چې درې سړي دی چې د الله ﷺ نه دعا کوی او الله ﷺ دده دعا نه قبلوی.يو خو هغه کس دې چې د هغه په کور کښې بداخلاقه ښځه وی او دې ته طلاق ورنکړی.دويم هغه سړې چې ديويتيم مال د هغه د بلوغت نه مخکښې هغه ته اوسپاری.دريم هغه سړې چې چاته مال ورکړی او په هغې ګواه اونه لری.([2])امام حاکم دې ته په شرط د بخاری او مسلم باندې صحيح وائی.بخاری او مسلم د دې د پاره راونړو چې د شعبه شاګرد دا روايت د ابوموسی اشعری ﷺ باندې موقوف ښائی.

قوله تعالی:-وَلَا يُضَآرَّ كَاتِبٌ وَّلَا شَهِيْدٌ ۚ

بيا فرمائی چې کاتب ته پکار دی چې د ليکلو خلاف اونه ليکی اوګواه ته پکار دی چې دا واقعې خلاف ګواهی ورنکړی.او نه دې ګواهی پټوی.حسن رحمه الله او قتاده رحمه الله وغيره هم دا قول دې.ابن عباس ﷺ دامطلب بيانوی چې دې دواړو ته دې ضرر او نه رسولې شی.لکه دهغه د راوستلو دپاره څوک لاړشی او هغه خپل کار کښې مصروف وی نو دې ورته اووائی چې تا باندې دا فرض دی چې تۀ خپل کار پريږده او راځه نو دوی ته دا حق نشته،او ډيرو نورو بزرګانو نه دا مروی دی.

قوله تعالی:-وَاِنْ تَفْعَلُوْا فَاِنَّهٗ فُسُوْقٌۢ بِكُمْ ۭ

بيا ارشاد دې چې دا بدکاری ده چې د کومو نه مو منع کړم هغه کوئ او چې د کومو درته حکم اوکړم هغه نه کوئ.او ددې سزا به ستاسو نه نۀ ختميږی.

قوله تعالی:-وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۭ وَيُعَلِّمُكُمُ اللّٰهُ ۭ

بيا فرمائی چې دالله تعالی نه ويريږئ او د هغه فرمانبرداری اوکړئ او د هغه کارونو نه منع شئ چې د کومو نه ئې منع کړی ئې؛ الله ﷻ تاسو پوهوی لکه بل ځائې کښې ارشاد دې چې ﴿يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنْ تَتَّقُوا اللّٰهَ يَجْعَلْ لَّكُمْ فُرْقَانًا﴾ يعنی انې ايمان والو که تاسو دالله ﷻ نه ويريږئ نو هغه به تاسو ته دليل درکړی.

بل ځائې کښې دی چې انې ايمان والو دالله تعالی نه ويريږئ او دهغه په رسول ﷺ باندې ايمان راوړئ.هغه ذات به تاسو ته دوچند رحمتونه درکړی او تاسوته به هغه نور درکړی چې دهغې په رڼړا کښې به تاسو روان يئ.

---

[1] احمد: ۲۱٦/۵، ابوداود كتاب القضاء باب اذا علم الحاكم صدق شهادة الواحد: ۳٦۰۷، وهو صحيح نسائي: ٤٦۵۱)-

[2] حاكم: ۳۰۲/۲، وسنده صحيح)-

قوله تعالى:- وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ

بيا فرمائي چي د ټولو کارونو د انجام او د حقيقت د مصلحتونو نه الله ﷻ خبر دي. د هغه پاك ذات نه هيڅ يو څيز پټ نه دي، د هغه پاك ذات علم کائنات باندې خور دي او دهر څيز د حقيقت علم هغه ذات ته دي.

وَاِنْ كُنْتُمْ

او که يئ تاسو |

او که تاسو

عَلٰى سَفَرٍ | وَّلَمْ تَجِدُوْا | كَاتِبًا | فَرِهٰنٌ مَّقْبُوْضَةٌ | فَاِنْ اَمِنَ | بَعْضُكُمْ

په سفر باندې | او بيا نهٔ موندلو تاسو | ليکونکې | نو ګاڼړه قبض کړې شوې | نو که امانتګر اوګڼړو | بعضو ستاسو

په سفر کښې يئ | او ليکوال موندئ نشئ | نود قبضې سره په ګاڼړه (معامله) کوئ | نو هر کله چې اعتبار اوکړي يو تن

بَعْضًا | فَلْيُؤَدِّ | الَّذِي | اؤْتُمِنَ | اَمَانَتَهٗ | وَلْيَتَّقِ | اللّٰهَ

بعضو لره | نو ادادې کړي | هغه کس | چې امانتګر ګنړلې شوې دې | امانت دهغه | او اودې يريږي | د الله نه

په بل تن باندې | چې په چا اعتبار شوې وي هغه دې خپل امانت پوره پوره اداکوي | او د الله نه دې ويره کوي

رَبَّهٗ | وَلَا تَكْتُمُوا | الشَّهَادَةَ | وَمَنْ يَّكْتُمْهَا | فَاِنَّهٗ اٰثِمٌ

چې رب دهغه دې | او مهٔ پټوئ | ګواهي | او هغه چا چې پټه کړه ګواهي | نو بيشکه ګنهګار دې |

چې پالونکې ئې دې | او ګواهي هيچرې مه پټوئ | او چا چې ګواهي پټه کړه نو (پوهه شه چې) ګناهنګار دې

قَلْبُهٗ | وَاللّٰهُ | بِمَا | تَعْمَلُوْنَ | عَلِيْمٌ

زړهٔ دهغهٔ | او الله | په هغه کارونو | چې کوئ ئې تاسو | خبردار دې |

زړه دهغه | او الله پاک ستاسو په کارونو ښهٔ پوهيږي |

قوله تعالى:- وَاِنْ كُنْتُمْ عَلٰى سَفَرٍ وَّلَمْ تَجِدُوْا كَاتِبًا فَرِهٰنٌ مَّقْبُوْضَةٌ

يو څيز ګاڼړه ايښودل او قرض اخستل:- يعنې د سفر په حالت کښې که د قرض اخستلو لين دين راشي او څوك ليکلو والا نه وي يا ملاؤ شي خو قلم دوات يا کاغذ نه وي نو رهن کوئ او چې کوم څيز تاسو رهن کښې ايږدئ هغه د حقدار قبضه کښې ورکوئ د ﴿مَّقْبُوْضَةٌ﴾ دلفظ نه استدلال کړې دې. رهن چې کله پورې قبضه کښې رانشي نو دا نه لازميږي لکه د امام شافعي رحمة الله عليه او جمهورو مذهب دې مګر نورو استدلال کړې دې چې درهن دمرتهن لاس کښې ورکول ضروري دي، امام احمد او يو بل جماعت نه همدا منقول دي. د يو بل جماعت قول دې چې رهن صرف په سفر کښې مشروع دې. لکه مجاهد رحمة الله عليه وغيره، ليکن صحيح بخاري او صحيح مسلم او مسند شافعي کښې دي چې رسول الله ﷺ کله فوت شو نو په هغه وخت کښې رسول الله ﷺ زغره د مدينې يو يهودي ابوالشحم سره د ديرشو وسقو اوربشو په بدله کښې ايښودې وه او هغه (وسقونه) رسول الله ﷺ د خپل کور والو د خوراك دپاره اخستي وو.[1] د دې مسئلو د زيات وضاحت ځائې تفسير نه دې بلکه ددې احکامو لوئې

---

[1] صحيح بخاری کتاب البيوع باب شراء النبی عليه السلام بالنسئة : ۲۰۶۹، عن انس رضی الله عنه صحيح مسلم: ۱۶۰۳ عن عائشة رضی الله عنها ترمذی: ۱۲۱۵، نسائی: ۴۲۹۶، ابن ماجة: ۲۴۳۷، مسند شافعی : ۶۱۹، او د مسند شافعی روايت مرسل دې)-

لونې كتابونه دی.﴿ولله الحمد والمنة وبه المستعان ﴾ دې نه پس جملې ﴿ فان امن ﴾ الخ كښې ابوسعيد خدری ﷺ فرمائی چې ددې نه مخكښې حكم منسوخ شو (۱)، شعبی رحمه الله فرمائی چې هركله دا ويره نه وی چې دا به رانكړې نو ليكلو او گواه جوړولو كښې هيڅ باك نشته.(۲)چې چاته أمانت وركړې شی هغه ته پكار دی چې دالله تعالی ويره لری.رسول الله ﷺ فرمائی چې د نهٔ ادا كولو ذمه واری په لاس باندې ده كوم چې دهٔ واخستل تر څو پورې ئې چې ادا نهٔ كړی گواهی مهٔ پټوئ مه په دې كښې خيانت كوئ او مه څوک د دې د ښكاره كولو نه منع كوئ. (۳)

قوله تعالی:-وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ ؕ

شهادت پټولو والا گناهگار دې:- ابن عباس ﷺ وغيره فرمائی چې د دروغو شهادت يا د شهادت پټول گناه كبيره ده (۴)دلته هم اوفرمائيلې شو چې ددې پټولو والا گناهگار دې. لكه بل مقام باندې دی چې ﴿وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللّٰهِ اِنَّآ اِذًا لَّمِنَ الْاٰثِمِيْنَ﴾ يعنی مونږ د الله ﷻ شهادت نه پټوو،كه مونږ داسې اوكړو نو يقيناً مونږ به گناهگار يو.

بل ځائې كښې ارشاد دې چې ائې ايمان والو عدل او انصاف او ربانی گواهو باندې ثابت قدم اوسئ اگر چې تاسو ته ددې بدی اورسی،يا ستاسو مور پلار يا رشته دارو خاندان والو ته كه هغوی مالداره وی نو هم او كه غريبانان وی نو هم،الله ﷻ ددې دواړو نه اولی دې،خواهشاتو پسې عدل مه پريږدئ،كه تاسو حق نه وائې يا ترې ډډه كوئ نو پوهه شئ چې الله ﷻ ستاسو د اعمالو نه خبر دې.

﴿فَاِنَّهٗ اٰثِمٌ قَلْبُهٗ ؕ﴾ داشان دلته هم فرمائی چې گواهی مه پټوئ،ددې پټولو والا گناهگار دې اوالله ﷻ ستاسو اعمالو باندې ښه خبر دې.

<table>
<tr><td>ع لِلّٰهِ مَا</td></tr>
<tr><td>| الله لره دی| هغه څه چې</td></tr>
<tr><td>| دالله پاک ملكيت دې هغه څه چې</td></tr>
<tr><td>فِي السَّمٰوٰتِ   وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ   وَاِنْ تُبْدُوْا   مَا</td></tr>
<tr><td>په آسمانونو كښې دی | او هغه څه چې په زمكه كښې دی | او كه ښكاره كړئ تاسو| هغه</td></tr>
<tr><td>په آسمانونو كښې دی | اوڅه چې په زمكه كښې دی | اوكه تاسو ښكاره كړئ</td></tr>
<tr><td>فِيْٓ اَنْفُسِكُمْ   اَوْ تُخْفُوْهُ   يُحَاسِبْكُمْ   بِهِ   اللّٰهُ ؕ</td></tr>
<tr><td>چې په زړونو ستاسو كښې دی | يا پټ اوساتئ هغه | حساب به كوی تاسوسره| دهغې| الله</td></tr>
<tr><td>نيتونه خپل يائې پټ اوساتئ | نو الله پاک به درسره (خواه مخواه) د هغې حساب كوی</td></tr>
<tr><td>فَيَغْفِرُ   لِمَنْ   يَّشَآءُ   وَيُعَذِّبُ   مَنْ   يَّشَآءُ ؕ   وَاللّٰهُ</td></tr>
<tr><td>نومعاف به كړی|هغه څوک | چې خوښه ئې شی| اوعذاب به وركړی|هغه چاته|چې اوغواړی| او الله</td></tr>
<tr><td>نوچې دچادپاره ئې خوښهٔ شی هغه به اوبښی |او چې دچادپاره چه اوغواړی نو عذاب به وركړی| اوالله</td></tr>
</table>

۱) ابن ابی حاتم : ۱۲۰۲/۳)-

۲) ابن ابی حاتم : ۱۲۰۳/۳)-

۳) ابو داود كتاب البيوع باب فی تضمين العارية : ۳۵۶۱، ترمذی: ۱۲۶۶ ، ابن ماجة: ۲۴۰۰)-

۴) الطبری: ۱۰۰/۶)-

عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ ﴿۲۸۴﴾ اٰمَنَ الرَّسُوْلُ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَیْهِ

په هر څیز باندی| قادر دي| ایمان راوړي دي| رسول |په هغه حکمونواچي نازل کړې شوي دي| هغه ته

په هر څیز باندې قدرت لري| پیغمبرپه هغه کتاب ایمان راوړی دی چې هغه ته د خپل رب د طرفه

مِنْ رَّبِّهٖ وَالْمُؤْمِنُوْنَ ؕ كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ

درب دهغه نه | او مومنان هم| دوئ تولوا ایمان راوړي دي| په الله | او په فرښتو دهغه| او په کتابونو دهغه

راغلي دي| اومومنانو هم|....... تولو ایمان راوړی دي په الله پاک دهغه په فرشتودهغه په کتابونو

وَرُسُلِهٖ ۣ لَا نُفَرِّقُ بَیْنَ اَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهٖ ۣ وَقَالُوْا سَمِعْنَا

او په رسولانو دهغه| چې نه کوؤ فرق مونږه|په منځ دیو رسول |درسولانو دالله کښې| اووائي |اواوریدو مونږه حکم

او په پیغبرانو، |دوی وائی چې مونږ دهغه په پیغمبرانو کښې هیڅ قسمه فرق نه کوؤ اووائي چې مونږ دالله حکمونه

وَاَطَعْنَا ۗ غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَاِلَیْكَ الْمَصِیْرُ ﴿۲۸۵﴾ لَا یُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا

او قبول مو کړو|غواړو ښښنه ستانه|اې ربه زمونږه|اوخاص تاته دی| درتلل | نه ورکوی تکلیف الله | هیچاته

واوریدل اوقبول موکړل |انې زمونږ ربه مونږ ستا نه ښښنه غواړو|اوتاته به آخر درځو| الله هیچاته تکلیف نه ورکوی

اِلَّا وُسْعَهَا ؕ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَیْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ؕ

مګر|دهغه دوس مطابق|هغه لره دي ثواب|دهغه عمل|چې وې ئې کړو|اوسزا ده په هغه باندې| دهغه عمل| چې وې ئې کړو

دهغه طاقت نه زیات |چې چاڅه نیکی اوکړه دهغې ثواب به واخلی| اوچاچې ګناه اوکړه دهغې سزا به اوڅکی

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَآ اِنْ نَّسِیْنَآ اَوْ اَخْطَاْنَا ۚ رَبَّنَا

اې ربه مونږه | مه نیسه مونږه | که هیر شی زمونږنه | یا په خطا سره اوشی ګناه زمونږ نه | اې ربه زمونږه

(نوداسې دعاکوی)انې زمونږ ربه که زمونږ نه هیر شی |یامونږ خطاشونوپدې مومه نیسه |انې زمونږه ربه

وَلَا تَحْمِلْ عَلَیْنَآ اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهٗ عَلَى الَّذِیْنَ مِنْ قَبْلِنَا ۚ

اومه بارکوه |په مونږ باندې | درون بار| لکه چې بارکړې وؤ تاهغه| په هغه کسانو | چې مخکښې زمونږنه وؤ

په مونږدومره دروندبوج مه اچوه| لکه زمونږنه مخکښې په نوروخلقوچې دې اچولې وو

رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهٖ ۚ وَاعْفُ عَنَّا ۥ

اې ربه زمونږه | او مه بارکوه په مونږ | هغه بوج | چې نه وی طاقت | زمونږ | په هغې | او معاف کړه مونږه

انې زمونږه ربه داسې دروندبار راته مه په سر کوه| چې مونږئې داوچتولو طاقت نه لرو| اوزمونږ ګناهونه معاف کړه

وَاغْفِرْ لَنَا ۥ وَارْحَمْنَا ۥ اَنْتَ مَوْلٰىنَا فَانْصُرْنَا

او ښښنه اوکړه مونږته | او رحم اوکړه په مونږه |ته مولا ئې زمونږه | نو امداد اوکړه مونږ سره

اومونږ اوښښه |اوپه مونږ رحم اوکړه | ته زمونږ کارسازئې | او مونږ ته غلبه راکړه

عَلَى الْقَوْمِ الْكٰفِرِیْنَ ﴿۲۸۶﴾ ع

خلاف دقوم کافر

دکافرانو په مقابله کښې

قوله تعالى:- ﴿لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَإِن تُبْدُوا مَا فِي أَنفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُم بِهِ اللَّهُ﴾

دزړه د وسوسو په محاسبې باندې د صحابه كرامو ﷺ پریشا نی ختمول:- یعني د زمکې او آسمان مالك الله ﷻ دې،د غټو او وړو هغه عالم دې.د هر پټ او ښکاره به هغه حساب اخلي.او لکه څنګه چې بل ځاې کښې دی چې ﴿قُلْ إِن تُخْفُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوهُ يَعْلَمْهُ اللَّهُ﴾ الخ.یعنې اووایه چې ستاسو سینو کښې څه دی که هغه تاسو پټ هم کړئ یا ئې ښکاره کړئ الله ﷻ ته د هغې علم شته دې،هغه د زمکو او آسمانونو د هر څيز مالك او علم لرونکې دې او په هر څيز قادر دې.

اوبل ځاې کښې فرمائی چې هغه پاك ذات پټ او ښکاره ټولو لره ښه پيژني.په دې معنی نور هم آيتونه دی،دلته ئې دې سره دا اوفرمائيل چې هغه به حساب اخلي.

ددې نه د وروستنی ايت شان نزول:- هرکله چې دا آيت نازل شو نوصحابه کرامو ﷺ ته ډيرسخت محسوس شو چې دوړولويو ټولو څيزونو حساب به وی اودخپل ايمان دزياتوالي اوديقين د مضبوط والي په وجه دوی اويريدل.نو رسول الله ﷺ ته راغلل او ورته ئې ددې باره کښې اوونيل او وې وئيل چې يارسول الله مونږ ته د مونځ،روژې،جهاد او صدقې باره کښې حکم اوشو اوهغه زمونږ په طاقت کښې وو،خو اوس چې کوم يو آيت نازل شوې دې دهغې مونږ کښې طاقت نشته.نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې آيا بيا تاسو د يهوديانو اونصرانيانو په شان وائې چې مونږ واوريدل او دا مونږ نه منو،تاسوته پکار دی چې اووائې چې مونږ واوريدل او مونږ منو،ائې الله ﷻ ! مونږ ستا بخشش غواړو او ائې زمونږه ربه مونږ به ستاطرفته واپس کيږو.نوصحابه کرامو ﷺ دا تسليم کړه او په ژبو ئې دا کلمات جاری شول نو﴿آمَنَ الرَّسُولُ﴾ نازل شو او الله ﷻ دا تکليف لرې کړو.او آيت ﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ﴾ نازل شو (مسند احمد) ([1]) صحيح مسلم کښې دا حديث دې په هغې کښې دی چې الله ﷻ دا تکليف اوچت کړو او آيت ﴿ لا يكلف الله ﴾ نازل شو ([2])او هرکله چې مسلمانانو اووئيل چې ائې الله ﷻ مونږ زمونږ په هيرو او په خطاګانو باندې مه نيسه.نوالله ﷻ اوفرمائيل چې﴿ نعم ﴾يعنی هم دا به کوم،هغوئ اووئيل چې ﴿وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا﴾الخ ائې الله ﷻ مونږ باندې هغه بوج مه اچوه چې کوم دې زمونږ نه مخکښې خلقو باندې اچولې وو نوالله ﷻ اوفرمائيل چې داهم قبول دی ،بيا ئې اوونيل چې﴿ وَلَا تُحَمِّلْنَا﴾ ائې الله ﷻ مونږ باندې زمونږ د طاقت نه زيات بوج مه اچوه.نو الله ﷻ اوفرمائيل چې دا هم قبول دې.بيا ئې دعاأوغوښتله چې ائې الله ﷻ مونږ معاف کړه او زمونږ ګناهونه اوبخښه او په کافرو باندې مونږ سره مدد اوکړه،الله ﷻ دا هم قبول کړل،داحديث نورو طريقو سره هم مروی دې.

د نفس په وسوسو او د زړهٔ په خيالاتو باندې نيول نشته:- يو روايت کښې دا هم دی چې مجاهد ﷫ وائی چې زهٔ ابن عباس ﷺ لره ورغلم او هغوئ ته مې دا واقعه بيان کړه چې عبدالله بن عمر ددې آيت﴿وَإِن تُبْدُوا﴾الخ تلاوت اوفرمائيلو او ډير ئې اوژړل،هغوئ اوفرمائيل چې هم دا حال د صحابه کرام ﷺ د دې آيت د نازليدو په وخت کښې شوې وو او اوپه دې سخت غمګين شوې وو او دا ئې هم اوئيل چې ائې د زړونو مالکه که زمونږ د زړونو په خيالاتو هم مونږ اونيسې نو دا به ډير مشکل وی.رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې﴿سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ﴾اووائې.نوصحابه کرامو ﷺ اوونيل.اوبيا دې نه پس والا آيتونه نازل شو.اوپه عمل باندې نيول شته دې ليکن د زړه په خيالاتو او د نفس په وسوسو باندې نيول نشته دې.

([3]) بل طريق سره دا روايت د ابن مرجانه نه هم دا شان مروی دې.او په هغې کښې دی چې قرآن پاك فيصله اوکړه چې تاسو به ستاسو په نيکو او بدو عملونو باندې نيولې کيږئ.که هغه زبانی وی او که د

---

[1]) احمد: ۴۱۲/۲ ،ومسنده صحيح ورواه مسلم:)-

[2]) صحيح مسلم كتاب الايمان باب بيان تجاوز الله تعالى من حديث النفس: ۱۲۵ ،مسند ابی عوانه ۷۶/۱، ابن حبان : ۱۳۲۹)-

[3]) صحيح بخاری كتاب العتق باب الخطاء والنسيان فی العتاقة: ۲۵۲۸، صحيح مسلم: ۱۲۷)-

اندامونو نه وي.ليکن د زړه وسوسې معاف دی.او د نورو ډيرو صحابه کرام ؓ نه او تابعينو نه د دې منسوخ کيدل مروی دی،صحيح حديث کښې دی چې الله ﷻ زما د امت په غلطو خيالاتو معافی کړې ده او نيول په هغې دی چې کوم دوی اوکړی يا اووائی.([1])

د نيکۍ په ارادې کولو سره ثواب ليکلې کيږی او په ګناه کښې داسې نۀ کيږی:- بخاری اومسلم کښې دی چې رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې الله ﷻ فرمائی چې کله زما بنده د بدنی اراده اوکړی نو هغه مه ليکئ تر کومې چې هغه اونکړی اوکه وې کړی نو يو بدی ئې ليکئ او کله چې د نيکۍ اراده اوکړی نو صرف ارادې سره ئې يو نيکی ليکئ اګر چې نيکی ئې نه وی کړې.او د يو نيکۍ په بدله کښې ورته لس نيکئ ليکئ.(مسلم) ([2])او يو روايت کښې دی چې ديو نيکۍ بدله کښې د دوی دپاره اووه سوه نيکئ ليکلې کيږی.([3])او يو روايت کښې دی چې کله يو بنده د بدئ اراده کوی نو فرښتې د الله ﷻ دربار کښې عرض کوی چې ائې الله ﷻ ! ستا بنده د بدئ اراده کوی نو الله ﷻ فرمائ چې صبر اوکړئ ترکوې چې دې دا اونکړی،دا د ده په نامه اعمال کښې مۀ ليکئ.که وې کړی نو يو بدی ئې اوليکئ.او که دا پريږدی نو يو نيکی ئې څکه چې دا ده زما د ويرې پريښودې ده.

د يوې نيکۍ ثواب د لسو نه تر اووه سوو پورې:- رسول الله ﷺ فرمائی چې څوك پوخ او پورا ايمان والا مسلمان جوړ شی نو د هغه د يو يو نيکۍ ثواب د لسو نه واخله تر اووه سوؤ نيکو پورې زياتيږی.او بدی نه زياتيږی ([4])اويو روايت کښې دی چې داووه سوو نيکونه هم نيکی زياتيږی.([5])يو بل روايت کښې دی چې ډير بربادونکی هغه دې په ده باندې د رحم وکرم کولو نه باوجود هم دې برباد شی. ([6])

د صريح ايمان علامه:- يو څل حضرات صحابه کرام ؓ راغلل او وې فرمائيل چې يارسول الله ﷺ ! کله کله زمونږ په زړونوکښې داسې وسوسې راپورته شی چې په ژبې سره د هغې بيانول هم مشکل دی نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې داسې کيدل شروع شو؟.هغوئ اوفرمائيل چې آو،نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې دا صريح ايمان دې.(مسلم وغيره) ([7])

د زړۀ د وسوسو په محاسبه باندې عذاب لازم نه دې:- ابن عباس ؓ نه مروی دی چې دا آيت منسوخ شوې نه دې بلکه ددې مطلب دادې چې د قيامت په ورځ چې کله ټول مخلوق الله ﷻ مخکښې جمع شی نو فرمائی چې زه به تاسو ته ستاسو د زړونو رازونه بنايم او په هغې به زما فرښتې هم خبر نه وی.مومنان به په دې باندې خبر کړې شی او هغوئ به معاف کړې شی او منافقان او شك شبه کونکی خلقو لره به د دوی د تکذيب اطلاع ورکړې شی او دوی ته به سزا ورکړې شی.لکه بل ځائې کښې فرمائی چې ﴿لٰكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ﴾ يعنی الله ﷻ به تاسو لره ستاسو د زړونو په کړو باندې نيسی يعنی د زړه په شك او نفاق باندې.

حسن بصری رحمة الله عليه هم دې ته منسوخ نه وائی.امام ابن جرير رحمة الله عليه هم دا قول خوښ کړې دې او فرمائی چې حساب بل څيز دې او عذاب بل څيز.حساب اخستلو نه پس دا نه لازميږی چې حساب نه پس ممکن دی چې معاف به شی اوممکن دی چې عذاب ورکړی او سزا ورکړی.

---

[1]) صحيح بخاری کتاب التوحيد باب قول الله تعالى (يريدون ان يبدلوا كلام الله ...) ۷۵۰۱، صحيح مسلم: ۱۲۸، ترمذی: ۱۱۸۳، نسائی: ۳۴۶۳، ابن ماجة: ۲۰۴٤)-

[2]) صحيح بخاری کتاب التوحيد باب قول الله تعالى (يريدون ان يبدلوا كلام الله ...) ۷۵۰۱، صحيح مسلم: ۱۲۸،)-

[3]) صحيح مسلم كتاب الايمان باب اذا هم العبد بحسنة: ۱۲۸،)- ؟؟

[4]) صحيح مسلم كتاب الايمان باب اذا هم العبد بحسنة: ۱۲۸، صحيح بخاری : ٤۲ قوله (اذا احسن احدكم سلامه......)

[5]) صحيح مسلم كتاب الايمان باب اذا هم العبد بحسنة: ۱۲۸، صحيح بخاری : ٤۲ قوله (اذا احسن احدكم سلامه......)

[6]) صحيح مسلم كتاب الايمان باب اذا هم العبد بحسنة: ۱۲۸، صحيح بخاری : ٤۲ قوله (اذا احسن احدكم سلامه......)

[7]) صحيح مسلم كتاب الايمان باب بيان الوسوسة فى الايمان : ۱۳۲)-.

د الله تعالی د خپل بنده پرده پوشي:- نو په یو حدیث مبارك کښې دی چې مونږ طواف کولو چې یو سړی د عبدالله بن عمر ﷺ نه تپوس اوکړو چې تاسو رسول الله ﷺ نه د پټې خبرې متعلق څه آوریدلی دی. نو هغوئ اوفرمائیل چې الله ﷻ به ایماندار راوبلی اوتردې چې په هغوئ به خپل لاس کیږدی او بیا به اوفرمائی چې اووایه تافلانئ فلانئ ګناه په فلانئ فلانئ ورځ کړې وه؟هغه غریب به اقرار کوی.هرکله چې ګناهونه ډیر زیات شی نوالله ﷻ به اوفرمائی چې واوره!په دنیا کښې هم ما ستا په عیبونو باندې پرده پوشی کړې وه او نن هم ستا ټول ګناهونه معاف کوم.او بیا به هغه ته د هغه د نیکواعمال نامه د هغه په ښی لاس کښې ورکړې شی،البته کافرانواومنافقانو لره به جمع کړی اودهغوئ مخکښې به کیږدی او هغوئ به رسوا کړی اودهغوئ ګناهونه به ښکاره کړی.او ورته به اووئیلې شی چې داهغه خلق دی چې دوی په الله ﷻ باندې دروغ اوتړل او په دې ظالمانو باندې د الله ﷻ غضب دې.(۱)

په دنیاوي وړوکی نه وړوکی تکلیف باندې د ګناه معاف کیدل:- حضرت زید ﷺ یو ځل دې آیت باره کښې عائشه ﷺ نه سوال اوکړو نو هغوئ اوفرمائیل چې کله ما ددې آیت باره کښې د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو نو د هغه وخت نه واخله تر دې وخت پورې زما نه هیچا تپوس نه دې کړې،نن تاسو تپوس اوکړو واوره! ددې نه مراد د بنده دنیاوی تکلیفونه لکه تبه وغیره چې کوم بنده ته رسی.تر دې چې ده یو جیب کښې رقم ایښودې دې اوخیال ئې راغلو چې دده په بل جیب کښې دې نو ده بل جیب ته لاس دننه کړو او هغه جیب کښې نه وو اوپه دې باندې دده زړه پریوتو،بیا ئې بل جیب ته لاس دننه کړو او هلته ملاؤ شو نو په دې باندې هم دده ګناهونه معاف کیږی.تر دې چې د مرګ په وخت کښې هغه ګناهونه دا شان پاکیږی لکه خالصه تک سرۀ،سرۀ زر(ترمذی وغیره) دا حدیث غریب دې.(۲)

د سورة بقره د آخری دوو آیتونو فضیلت:- ددې دواړو آیتونو فضیلت بیانیږی.صحیح بخاری کښې دی چې کوم سړې دا دواړه آیتونه د شپې هغه دپاره دا دواړه کافی دی.(۳)

د عرش د لاندې د خزانې نه د دې ایتونو ورکړه:- مسند احمد کښې دی چې رسول الله ﷺ فرمائیلی دی چې ماته دسورة بقره آخری دوه آیتونه د عرش لاندې خزانې نه راکړې شوی دی او زما نه مخکښې هیڅ یو نبی ته دا نه وو ورکړې شو(۴)

دا دوه ایتونه په شب معراج کښې ملاو شوې دی:- صحیح مسلم شریف کښې دی چې کله رسول الله ﷺ معراج ته تشریف یوړو او رسول الله ﷺ سدرة المنتهی ته اورسیدلو،سدرة المنتهی په اووم آسمان کښې ده،چې کوم یو څیز آسمان طرفته خیژی هغه هم دلته رسی او دلته نه واخستې شی او چې کوم څیز پورته نه راکوزیږی هغه هم ددې ځائې نه راکوزیږی،بیا د دې ځائې نه رازی.په دې باندې د سرو زرو مولخان وو.بیا نبی ﷺ ته درې څیزونه ورکړې شو.❶پنځه وخته مونځ❷د سورة بقرې آخری آیتونه❸او د توحید والو دپاره د ټولو ګناهونو بخښش (۵)

مسند کښې دی چې عقبه بن عامر ﷺ ته رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې د سورة بقره آخری دوه آیتونه وایه چې د عرش د لاندې خزانې نه راکړې شوی دی (۶)

مونږ ته په خلقو باندې درې فضیلتونه راکړې شوې دی:- ابن مردویه کښې دی چې مونږ ته خلقو باندې

---

(۱) صحیح بخاری کتاب المظالم باب قول الله تعالی (الا لعنة الله علی الظالمین)۲٤٤۱، صحیح مسلم: ۲۷٦۸)-

(۲) ترمذی : کتاب التفسیرالقرآن : باب ومن سورة البقرة: ۲۹۹۱)-

(۳) صحیح بخاری کتاب فضائل القرآن باب فضل سورة البقرة : ۵۰۰۹، صحیح مسلم : ۸۰٦، ابوداود: ۱۳۹۷، ترمذی: ۲۸۸۱، ابن ما جة: ۱۳٦۹)-

(۴) احمد: ۱۵۱/۵، وسنده ،ضعیف)-.

(۵) صحیح مسلم کتاب الایمان باب فی ذکر سدرة المنتهی : ۱۷۳، السنن الکبری للنسائی: ۳۱۵)- .

(۶) احمد: ۱٤۷/٤)-.

درې فضیلتونه راکړې شوی دی.د سورة بقرة دا اخری ایتونه،او دا د عرش د لاندې خزانې نه راکړې شوی دی،او دا زما نه مخکښې بل چاته نه وو ورکړې شوی او نه به ورکړې شی[1]

زما یقین نه دې چې څوک په د دې وئیلو نه بغیر اوده شی:- ابن مردویه کښې دي چې علی ﷺ فرمائی چې زما یقین نه دې چې یو اسلام والا سړې به د آیت الکرسی او سورة البقره دآخری آیتونو وئیلونه بغیر اوده شی.دا هغه خزانه ده چې ستاسونبی ﷺ ته د عرش د لاندې نه ورکړې شوې ده [2]

دا دوه ایتونه د زمکې او اسمان نه دوه زره کاله مخکښې لیکلې شوې دی:- او د ترمذی حدیث کښې دی چې الله ﷻ د زمکې او آسمان پیدا کیدونه دوه زره کاله مخکښې یو کتاب اولیکلو چې د هغې نه دا دوه آیتونه ئې رانازل کړل.چې په کوم کور کښې د شپې دا دوه آیتونه اولوستلې شی،هغه کور ته شیطان هم نزدې نه رازی.[3] امام ترمذی رحمة الله علیه دې ته غریب وانی.لیکن حاکم مستدرك حاکم کښې دې ته صحیح وئیلې شوی دی.

نبی کریمﷺ به د دې د تلاوت په وخت مسکې کیدو:- ابن مردویه کښې دی چې کله به رسول الله ﷺ د سورة بقرة آخری آیتونه او آیت الکرسی وئیله نو خندل به ئې او فرمائیل به ئې چې دا دواړه د رحمان د عرش د لاندې خزانې نه دی.اوکله چې به ئې آیت ﴿مَنْ يَعْمَلْ سُوٓءًا يُجْزَ بِهِ﴾ او آیت ﴿وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَٰنِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ۝ وَأَنَّ سَعْيَهُۥ سَوْفَ يُرَىٰ﴾ لوستلو نو د ژبې مبارکې نه به ئې ﴿ انا لله ﴾ وتل.اویه مزه به شو.[4] ابن مردویه کښې دی چې ماته سورة فاتحه او دسورة بقرې آیتونه دعرش دلاندې نه راکړې شوی دی.او د مفصل سورتونه نور زیات دی.[5]

تاسو ته دوه نورونه درکړې شو:- اوحدیث شریف کښې دی چې مونږ رسول الله ﷺ سره ناست وو ،جبریل ﷺ هم وو.اچانك د آسمان نه د یو دهشت ناکې دهماکې آواز راغلو.جبریل ﷺ پورته سترګې اوچتې کړې او وې فرمائیل چې د آسمان دا دروازه بیرته شوه او ننه پورې دا هیڅکله نه وه خلاصه شوې،ددې نه یو فرښته نازله شوه،هغې نبی کریم ﷺ ته اووئیل چې تاسوته دوه نورونه درکړې کیږی.او ستاسونه مخکښې هیچا ته نه وو ورکړې شوی. ❶سورة فاتحه❷او د سورة بقرة آخری آیتونه،په دې کښې به په یو یو حرف باندې تاسوته نور درکولې شی.(مسلم) [6].نو دا لس احادیث د دې مبارکو آیتونو فضیلت دې.

قوله تعالی:-﴿ءَامَنَ ٱلرَّسُولُ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِ مِن رَّبِّهِۦ وَٱلْمُؤْمِنُونَ﴾

آسمانی کتابونه چې څومره نازل شوی دی په هغې ایمان ساتل:-دآیت مطلب دادې چې رسول یعنی محمد ﷺ په هغه (څیزونو)باندې ایمان راوړو چې کوم هغوئ طرفته دالله ﷻ دطرفنه نازل شوی دی،ددې په آوریدو سره رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې هغه د ایمان راوړو پورا مستحق وو[7]اونورو ایماندارو هم ایمان راوړو.دې ټولو اومنلو چې الله ﷻ یو دې،هغه واحد لاشریك دې،هغه بې نیاز دې.د هغه نه سوا د عبادت لائق بل څوک نشته،نه د هغه نه سوا څوك پاللو والا شته دې.دوی ټول نبیان ﷺ منی.په ټولو رسولانو باندې ایمان لری.دوی په نبیانو ﷺ کښې فرق نه کوی چې یو منی اوبل نه منی

---

[1] احمد: ۳۸۳/٥، وسنده صحیح)-.
[2] داروایت موقوف دې او دوادړو سندونو سره ضعیف دې)-.
[3] ترمذی کتاب فضائل القرآن باب ماجاء فی اخر سورة البقرة : ۲۸۸۲، وسنده حسن)-
[4] دې الفاظو سره داروایت ډیرضعیف دې،ددې سند کښې ابوبکربن ابی؛مریم ضعیف راوی دې (المیزان۴۹۸/٤، رقم: ۱۰۰٦)-
[5] المعجم الکبیر للطبرانی : ۲۲٥/۲۰، مطولا بهذا اللفظ حاکم : ٥٥۹/۱، وسنده ضعیف)-
[6] صحیح مسلم کتاب صلاة المسافرین باب فضل الفاتحة وخواتیم سورة البقرة : ۸۰۷)-
[7] داروایت مرسل دې امام ذهبی دا منقطع ګروزلې دې).

بلکه ټولو لره ربښتيامنی.او ايمان لری چې هغه ټول پاك باز او رشد و هدايت والا او د خلقو د خيرخواهئ د پاره دی.بعضې احكام د هر نبی په زمانه كښې بدليدل رابدليدل.تر دې چې د رسول الله ﷺ شريعت ټولو لره منسوخ كړل.دوی ختم الانبياء والمرسلين دی.تر قيامته به د رسول الله ﷺ شريعت باقی وی او يو جماعت به د دې اتباع كوی.هغوئ هم اقرار اوكړو چې مونږ كلام الله واوريدو او د الله ﷻ احكام مو اومنل.دوی اووئيل چې ائې الله ﷻ مونږ ته مغفرت،رحمت او لطف عطا كړه وې فرمائيل چې هم ستا طرفته به مونږ واپس كيږو يعنی د حساب كتاب په ورځ،جبريل ﷺ اوفرمائيل چې ائې د الله رسوله!دلته ستا او ستا د امت فضيلت بيانيږی،تاسو په دې موقع دعا اوكړئ هغه به قبليږی.اوغواړئ چې الله تعالى هغوئ ته تكليف ورنكړی.([1])

قوله تعالى:-لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا ؕ

بيا فرمائی چې هيچا ته د هغه د طاقت نه زيات تكليف الله ﷻ نه وركوی.دا د هغه پاك ذات احسان او انعام دې.صحابه كرام ﷺ چې ويريدلی وو او په هغوئ باندې چې كوم حكم مشكل لگيدلې وو چې د زړه خيالاتو باندې به حساب اخستې شی.هغه تكليف دې آيت سره ختم شو.مطلب دادې چې حساب وكتاب به وی ليكن چې كوم څيز د طاقت نه بهر دې په هغې باندې عذاب نشته دې ځكه چې په زړه كښې اچانك د يو خيال راتلل نشی بنديدې.بلكه حديث مبارك نه دا هم معلوم شو چې داسې وسوسې ښه نه گنړل د ايمان دليل دې.بلكه چې څه كړې هغه به ريبې.چې نيك اعمال كوئ نو ښه جزاء به ئې مومې.كه غلط اعمال كوئ نوسزا به مومې.

قوله تعالى:-رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَآ اِنْ نَّسِيْنَآ اَوْ اَخْطَاْنَا ۚ

بيا ئې د دعا تعليم او د دې د قبوليت وعده اوفرمائيله چې ائې الله زمونږ نه چې په هيره اوشی او كوم احكام رانه پاتې شی يا چې كوم كارونه شوی دی يا شرعی احكاموكښې څه غلطی شوې ده يا چې كوم مونږ د شريعت خلاف كړی دی هغه معاف كړه.د صحيح مسلم حوالې سره حديث تيرشوې دې چې ددې دعا جواب كښې الله ﷻ فرمائی چې ما قبوله كړه او ما هم دا اوكړل.([2])

زما د امت هيره معاف ده:- او حديث كښې راغلی دی چې زما د امت هيره معاف ده.او چې كوم احكام زبردستئ سره پرې اوكړې شی هغه هم معاف دی.(ابن ماجه)([3])

قوله تعالى:-رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَآ اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهٗ عَلَى الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِنَا ۚ

ائې الله ﷻ! مونږ باندې د مشكل اوسخت اعمال مشقت مه اچوه.لكه څنگه چې مخكښې دين والو باندې سخت احكام وو.او كله چې رسول الله ﷺ د رحمت والا نبی راوليږلې شو نو هغه ختم شو.او رسول الله ﷺ ته يو آسان دين وركړې شو.دا هم الله ﷻ قبول اوفرمائيل.حديث مبارك كښې هم دی چې زهٔ يكسوئی والا اوآسان دين والا راليږلې شوې يم ([4]).

قوله تعالى:-رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهٖ ۚ

ائې الله ﷻ امونږ باندې هغه تكليفونه اومشكلات مه راوله چې دهغې برداشت مونږ كښې نه وی.([5]) مكحول ﷫ فرمائی چې ددې نه مراد فريب او غلبه دشهوت ده.ددې جواب كښې هم د قبوليت اعلان د الله ﷻ د طرفنه اوشو او زمونږ خطاگانې معاف كړه چې كومې ستاسو لار كښې شوی دی،او زمونږ گناهونه اوبخښه . په بدعملونو او غلطو باندې پرده واچوه،مونږ باندې رحم وكرم اوكړه چې بيا زمونږ

---

[1] الطبری:۷۴۹۸ ، عن حكيم عن جابر ، داروايت مرسل ضعيف دې)-

[2] صحيح مسلم كتاب الايمان باب بيان تجاوز الله تعالى ،،،،،، ۱۲۵ ،)-،

[3] ابن ماجة كتاب الطلاق باب الطلاق المكره والناسی: ۲۰۴۳ ، عن ابی ذر رضی الله عنه وهوصحيح بالشواهد)-

[4] احمد: ۵/۲۶۶ ،)-

[5] ابن ابی حاتم: ۳/۱۲۳۵)-

نه ستا د مرضۍ خلاف او نشي.

گناه گار ته د درې خبرو ضرورت دي ددې وجې د بزرگانو قول دې چې گناهگار ته د دریو خبرو ضرورت دې①یود الله ﷻ د معافۍ چې د عذاب نه ورته نجات ملاؤ شي② دویم پرده پوشي چې د رسوائۍ نه بچ شي.③دریم عصمت چې هغه دوباره گناه کښې مبتلاء نشي.نو په دې باندې هم الله تعالی د قبولیت اعلان اوکړو.

قوله تعالی:- أَنْتَ مَوْلٰىنَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكٰفِرِيْنَ ۞

ته زمونږ ولی او ناصر ئې او هم ستاپه پاك ذات باندې زمونږ بهروسه ده.او هم ستا نه مونږ مدد غواړو،هم ته زمونږ سهارا ئې،ستا نه سوا بغير بل څوك زمونږ مدد نشي کولې،او نه مو څوك د بدنې نه بچ کولې شي،ته زمونږ خلقو سره مدد اوکړه د هغه خلقو مقابله کښې چې کوم ستا د دين نه منکر دی او ستا وحدانيت نه مني.او ستا د نبي ﷺ نبوت نه مني،ستاسره د نورو عبادت کوی او مشرکان دی.انې الله ﷻ اته مونږ غالب کړه په هغوئ باندې په دين او دنيا کښې،الله ﷻ د دې جواب کښې فرمائي چې آو ما دا هم اوکړل،حضرت معاذ ﷺ چې به کله دا آيت ختمولو نو آمين به ئې ونيلو.(ابن جرير) [1].

د سورة آل عمران تفسير (۴)جاري

دا سورت مدنی دې،د دې د شروع درې اتيا آيتونه د عيسايانو د وفد باره کښې نازل شوی دی چې کوم په نهمه(۹)هجرۍ کښې د رسول الله ﷺ خدمت کښې حاضر شوی وو.او د هغې مفصل بيان د مباهلې آيت﴿قُلْ تَعَالَوْا﴾په تفسير کښې به نزدې راشي.انشاء الله د هغې فضيلت او احاديث چې کوم وارد شوی دی هغه د سورت بقره تفسير کښې په شروع کښې بيان شوی دی.

رکوع گاني			سورة ال عمران مدنی دې			ایاتونه
			بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ			
۲۰			شروع کوم په نوم د الله چه ډير مهربان زيات رحم کونکې دې			۲۰۰
الْقَيُّوْمُ ②	الْحَيُّ	اِلَّا هُوَ	لَآ اِلٰهَ	اللّٰهُ	الٓمّٓ ①	
دټول کائنات اختيارمند دې	همیشه ژوندې دې	مگرهم هغه دې	نشته دې لائق دعبادت	الله	ال م	
..........ژوندې دې ټول مخلوق سنبال ساتي			الم::::: الله پاك چې بې دهغه نه بل معبود نشته			
بَيْنَ يَدَيْهِ	لِّمَا	مُصَدِّقًا	بِالْحَقِّ	الْكِتٰبَ	عَلَيْكَ	نَزَّلَ
چې مخکښې ددهٔ نه دي	دهغه کتابونو	تصديق کونکې دې	دحق سره	دا کتاب	په تاباندې	هغه نازل کړو
هغه په تادا کتاب په حقه نازل کړې دې اچې دهغې کتابونوتصديق کوی کوم دې نه وړاندې راغلی وو						
وَاَنْزَلَ	لِّلنَّاسِ	هُدًى	مِنْ قَبْلُ	وَالْاِنْجِيْلَ ③	وَاَنْزَلَ التَّوْرٰىةَ	
اونازل ئې کړو	خلقو ته	هدايت کونکی	مخکښې ددې نه	او انجيل	او نازل ئې کړو تورات	
..............او راليږلې ئې دي			اودينه وړاندې ئې تورات اوانجيل دخلقو دهدايت دپاره نازل کړی			

[1] الطبری:۶/۱۴۶،وسنده ضعيف،ابو اسحاق مدلس راوی دې،اودسماع صراحت نشته دې اوسند کښې رجل مجهول دې،

الْفُرْقَانَ ۗ اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ

فرق کونکي په حق او باطل کښې| بیشکه هغه کسان | چې انکار ئې اوکړو | دآیتونو دالله نه

دحق اوباطل فرق کونکي | ....نو څوک چې (اوس هم) دالله پاک دحکمونومنلو نه انکار کوي

لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيْدٌ ۗ وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ ذُوانْتِقَامٍ ۝

دي هغوئ لره | عذاب | سخت | اوالله | غالب دي | بدله اغستونکي دي |

نوهغوئ دپاره سخت عذاب مقرر دي | .... اوالله داختیارخاونددي | اوبدوکارونو سزا ورکوي |

دریو آیتونوکښې اسم اعظم:- د ایت الکرسئ دتفسیر په بیان کښې مخکښې داحدیث تیر شوې دې چې اسم اعظم دې آیت او آیت الکرسي کښې دې.او د﴿الٓمّٓ﴾تفسیر د سورة بقره په شروع کښې بیان شوې دې د دوباره لیکلو دلته ضرورت نشته دې.﴿ اللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّوْمُ ﴾تفسیر هم د آیت الکرسئ تفسیر کښې مونږ لیکلی دی.

قوله تعالی:- نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ

بیا فرمائی چې ائې محمد ﷺ تاسوباندې قرآن کریم حق سره نازل کړې دې.اوپه دې کښې هیڅ شك نشته.بلکه یقینًا دا دالله ﷻ دطرفنه دې.او دا ئې خپل علم سره نازل کړې دې.او فرښتې په دې باندې ګواه دی.او د الله تعالی شهادت کافی دې.داقرآن پاك دمخکښې کتابونو تصدیق کوونکئ دې.اوهغه کتابونه ددې قرآن د ربښتینوالی دلیل دی.ځکه چې په هغې کښې د دې نبی ﷺ او د قرآن پاك د راتلو خبر وو،هغه ربښتیا ثابت شو.

قوله تعالی:- وَاَنْزَلَ التَّوْرٰىةَ وَالْاِنْجِيْلَ ۝ مِنْ قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ

هم هغه ذات موسی بن عمران ﷺ باندې توراة نازل کړو،عیسی بن مریم ﷺ باندې ئې انجیل نازل کړو.هغه دواړه(کتابونه)د هغه زمانې د خلقو دپاره هدایت وو.

قوله تعالی:- وَاَنْزَلَ الْفُرْقَانَ ۗ

هغه پاك ذات فرقان نازل کړو چې دا حق و باطل او ضلالت او ګمراهئ او په نیغه لار کښې فرق کوونکې دې،د دې واضح او ورښیانه دلیلونه او زبردست برهان هر یو لره کافی کیدونکې دی.

د فرقان نه مراد څه دی؟:-د قتاده ﷺ او ربیع بن انس بیان دې چې د فرقان نه مراد دلته قرآن پاك دې.اګر چې دا مصدر دې،خو ولې د قرآن پاك ذکر د دې نه مخکښې تیر شوې دې،د دې وجې دلته ئې فرقان اوفرمائیل.ابوصالح نه دا هم مروی دی چې د دې نه مرادتورات دې مګر دا ضعیف دې.ددې وجې نه چې د تورات ذکر ددې نه مخکښې تیر شوې دې.والله اعلم.

قوله تعالی:- اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيْدٌ ۗ وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ ذُوانْتِقَامٍ ۝

دقیامت په ورځ به په منکرانو او باطل پرستوباندې سخت عذاب وی،الله ﷻ غالب دې،لوئې شان والا دې،اعلی وسعت والا دې.انبیاء ﷺ او رسولان ﷺ د مخالفانو او د الله ﷻ د آیتونو تکذیب والو نه به الله ﷻ سخت انتقام اخلی.

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَخْفٰى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي السَّمَآءِ ۝ۗ هُوَ الَّذِيْ

بیشکه الله چې دې نه دې پټ| په هغه | هیڅ څیز | په زمکه کښې | او نه په آسمان کښې | هغه هم هغه دې

دالله پاک نه دزمکې او آسمانونو هیڅ څیزهم پټ نه دې | .... الله پاک هغه ذات دې

يُصَوِّرُكُمْ فِي الْاَرْحَامِ كَيْفَ يَشَآءُ ۭ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ

چي جوړوي صورتونه ستاسو| په رحمونو كښې| څنگه چي غواړي هغه|نشته لائق دعبادت|مگرهم هغه

چي ستاسوصوروتونه دميندوپه رحمونو كښي هغې جوړوي څنگه چې ني خوښ وي| دهغه نه سوا بل څوک دعبادت لائق نشته

الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ۝

غالب | اوحكيم دي |

په هرچاغالب او دحكمت خاونددي

قوله تعالى:- اِنَّ اللّٰهَ لَا يَخْفٰى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي السَّمَآءِ ۝

دمور په خيټه كښې تصوير جوړولو والا الله ﷻ دې:- الله ﷻ فرمائي چې هغه د آسمان او زمكې عيبونو لره ښه پيژني.د هغه پاك ذات نه هيڅ څيز پټ نه دې، .

قوله تعالى:- هُوَ الَّذِيْ يُصَوِّرُكُمْ فِي الْاَرْحَامِ كَيْفَ يَشَآءُ ۭ

تاسو ته ستاسو د مور په خيټه كښې ستاسو صورتونه جوړونكې دې څنگه چې هغه پاك ذات غواړي ښه يا خراب نيک يا بد.

قوله تعالى:- لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ۝

د هغه پاك ذات نه سوا هيڅوك د عبادت لائق نشته دې.هغه لوئې ذات غالب او حكمت والا دې.او هم هغه يو ذات تاسو جوړ كړئ او تاسوئې پيداكړئ،بيا تاسو د نورو عبادت ولې كوئ؟هغه لوئې ذات لازوال عزتونو والا،غيرفاني حكمتونو والا،محكم حكمونو والا دې،په دې كښې اشاره بلكه وضاحت دې چې عيسى ﷺ لره هم الله ﷻ پيدا كړې وو او عيسى ﷺ د هغه پاك ذات عبادت كوونكې وو لكه څنگه چې ټولو انسانان دى او په دوى كښې يو حضرت عيسى ﷺ هم دو.هغه هم د مور په رحم كښې جوړ كړې شو او زما د پيدا كولو حكم سره پيدا شو.بيا الله ﷻ څنگه شو.لكه څنگه چې دې لعنتي جماعت كنړلې دى.حالانكه هغه پاك ذات خوديوحالت نه بل حالت ته انسان په رګونو كښې اړوي راړوي،.لكه بل ځائې كښې ارشاد دې چې﴿يَخْلُقُكُمْ فِيْ بُطُوْنِ اُمَّهٰتِكُمْ خَلْقًا مِّنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِيْ ظُلُمٰتٍ ثَلٰثٍ ۭ﴾ :يعني الله ﷻ تاسو د ستاسو دمور په خيټو كښې پيدا كوى،د يو د پيدائش نه پس په بل انداز كښې جوړول په دريو دريو تيارو كښې كيږي.

هُوَ الَّذِيْٓ اَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتٰبَ مِنْهُ اٰيٰتٌ

| هم دغه الله دې | چې نازل نې كړو | په تا باندې| دا كتاب |بعضې له دې نه | آيتونه

|هغه الله دى چې په تانې كتاب نازل كړې دې | په دې كښې،دوه قسمه آيتونه

مُّحْكَمٰتٌ هُنَّ اُمُّ الْكِتٰبِ وَاُخَرُ مُتَشٰبِهٰتٌ ۭ فَاَمَّا الَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ

محكمات دى | دا | اصل دكتاب دې| او بعضې نور | متشابهات دى | نو هر هغه كسان |چې په زړونو دهغوئ كښې

دى، بعضې محكمات چې هغه دكتاب بنيادى آيتونه دى |اونور مشتبهات دى |نودچاپه زړونو كښې

زَيْغٌ فَيَتَّبِعُوْنَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَآءَ الْفِتْنَةِ

كوږوالې دې|نو هغوئ تابعدارى كوى|دهغه آيتونو|چې متشابه وى| دهغې نه|دپاره دطلب| دفتنې

چې كوږوالې وى |نوهغوئ د فتنې جوړولوپه كوشش كښې په متشابه آيتونو لټون كوى |

وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ ۚ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ ۗ

او دپاره دطلب | دبدلې معنی دهغې | او حال دا چی نهٔ پوهیږی|په حقیقت مطلب دهغې | ماسوا | دالله نه

اودهغې دمعنومعلومولوکوشش کوی | ....اودهغې په سم مطلب خو صرف الله پاک پوهیږی

وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ ۙ كُلٌّ

او هغه کسان | چی پاخه دی په علم کښې اوایئ هغوئ |ایمان راوړې دې مونږه| په دې | دا ټول

اوځوک چې د مضبوط علم خاوندان دی | نوهغوئ وائی چې مونږایمان راوړې دې|دا ټول

مِّنْ عِندِ رَبِّنَا ۗ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٧﴾ رَبَّنَا لَا تُزِغْ

دطرفه د رب زمونږ نه دی |او نهٔ قبلوی نصیحت | مګر|خاوندان دعقلونو | اې ربه زمونږه | مهٔ کږوه |

زمونږ درب دطرفه دی |او(دنیغې لارې نه خو)بس هوښیارخلق سبق اخلی| (اووائی چې)انې زمونږه ربه!

قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً ۚ

زړونه زمونږه | روستوددې نه |چی تاهدایت کړې دې مونږته|اوبښنه اوکړه مونږته|دطرفه خپل نه رحمت

زمونږه زړونه د هدایت نه پس په ګاږه نکړې |..................اومونږته دخپل طرفه رحمتونه راکړه

إِنَّكَ أَنتَ الْوَهَّابُ ﴿٨﴾ رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ

بیشکه ته|خاص هم ته|دیر ښښونکې ئې اې ربه زمونږه|بیشکه ته| راجمع کونکې دخلقو ئې| په داسې ورځ

خکه چې هم ستاذات ښښونکې دې | انې زمونږ ربه بیشکه ته په هغه ورځ ټولوخلقو لره راجمع کونکې ئې

لَّا رَيْبَ فِيهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿٩﴾

چی نشته شك |په هغې کښې| بیشکه چی الله | نهٔ کوی خلاف| دوعدې نه |

چې دهغې په راتلو کښې هیڅ شک نشته| اوالله پاک هیڅکله هم دخپلې وعدې نه خلاف نه کوی |

قوله تعالی:- هُوَ الَّذِي أَنزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ

دلته بیان کیږی چې قرآن پاك کښې داسې آیتونه هم دی چې د هغې بیان بالکل واضح،صفا او ښکاره دې.هر سړې د هغې مطلب ته رسیدې شی.او بعضې آیتونه داسې دی چې د هغې مطلب ته عام ذهنونه نه شی رسیدې.اوس چې کوم خلق د دویم قسم آیتونه رومبی قسمه آیتونو باندې قیاس کوی یعنی د کومې مسئلې وضاحت چې په کوم آیت کښې اوومی هغه وضاحت واخلی نو دا خلق په صحیح لار دی او چې ځوک ښهٔ صفا او ښکاره آیتونه پریږدی او داسې آیتونه د ځان د پاره دلیل جوړ کړی چې د هغوی د پوهې نه پورته وی او په هغې کښې اونخلی نو دا خلق پرمخې پریوتل.ام الکتاب یعنی اصل اصول دکتاب دالله صفااوواضحه آیتونه دی.شکوکو شبهاتو کښې مه پریوزی اوپه ښکاره احکامو عمل اوکړئ اوهم دا فیصله کوونکی اومنئ او چې کوم پوهه کښې رانشی نو هغه هم ددې نه اوکنړئ. او داسې آیتونه هم شته دې چې د هغې معنی یوشان وی چې ظاهری د آیتونو سره موافق وی او ممکن دی چې ددې نه سوا معنې هم راوزی اګر چې هغه لفظ د ترکیب اعتبار سره نه وی او نه واقعی طور،نو په دې غیر ظاهر معنوکښې مه اخته کیږئ.

قوله تعالی:- مِنْهُ آيَاتٌ مُّحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ ۖ

دمحکمات او متشابهاتو وضاحت:- د سلفونه د محکم او متشابه ډيرې معنې منقول دي.ابن عباس ﷺ فرمائي چې محکمات هغه دي چې ناسخ دي چې په هغې کښې د هغې د حلالو، حرامو، احکامو، حکم، ممنوعات،حدونو او د اعمالو بيان وي او دا شان د دوی نه دا مروی دي چې ﴿قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ﴾ او دې نه پس احکامو والا آيتونه محکمات دي.او ﴿وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا﴾او دې نه پس درې آيتونه دي.فاطمه ﷺ فرمائي چې دا د سورتونو په شروع کښې دي.يحيى بن يعمر ﷫ فرمائي چې دا فرائض او احکام او ممنوعات او حلال وحرام والا آيتونه دي سعيد بن جبير ﷺ وائي چې دې ته اصل کتاب په دې وجه وائي چې دا په ټولو کتابونوکښې دي.مقاتل ﷫ فرمائي چې دا په دې وجه دي چې ټولومذهبونو والا دا مني.متشابهات هغه آيتونو ته وائي چې منسوخ دي.او چې کوم مخکښې دي او چې کوم روستو دي.او په هغې کښې مثالونه ورکړې شوي دي او قسمونه په کښې خوړلې شوي وي.اوپه هغې باندې صرف ايمان راوړلې شي د عمل دپاره نه وي.

ابن عباس ﷺ نه همدا فرمان نقل دې.مقاتل﷫ چې د دې نه مراد د سورتونو شروع کښې حروف مقطعات دي.د مجاهد ﷫ قول دې چې دا د يوبل تصديق کوونکې دي [١]لکه بل ځائې کښې فرمائي﴿كِتَابًا مُّتَشَابِهًا مَّثَانِيَ﴾ اودا هم مذکور دي چې دا هغه کلام دې چې ديو طرز ماتحت وي اومثاني هغه دي چې په هغې کښې د دوؤ مقابلو څيزونو ذکر وي.لکه د جنت صفت او د دوزخ حال او د نيکوا و بدو حال وغيره وغيره.په دې آيت کښې متشابه د محکم په مقابله کښې دي،ددې وجې صحيح مطلب هم هغه دې چې کوم مونږمخکښې بيان کړو.همدا فرمان دې دمحمدبن اسحاق بن يسار ﷫، دوی فرمائي چې دا د رب حجت دې او په دې کښې د بندګانو بچ کيدل دي.د جګړو فيصله ده د باطل مذمت دې او هغه هيڅوك د صحيح او اصل مقصد نه نه شي بدلولې.اونه د هغې معنوکښې څوك ردوبدل کولې شي.د متشابهاتو په په رښتنولئ‌کښې هيڅ کلام نشته دې.او نه په کښې څه تصريف او تاويل کول پکار دي.دې سره الله ﷻ د خپلو بندګانو دايمان آزميښت اخلي.لکه خلقو لره حلال او حرام سره آزمائي او دوی ته پکار دي چې باطل طرفته لاړنشي.

قوله‌تعالى:- ﴿فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ﴾

اهل بدعت هم د متشابهاتو نه استدلال کوي:- بيافرمائي چې په کومو زړونوکښې کوږوالي او ګمراهي او د حق نه باطل طرفته تلل دي هغوئ متشابهات آيتونه واخلي او دې سره خپل بدترين مقاصد پورا کول غواړي.او د لفظي اختلافاتو نه ناجائز فائده اوچتوي او خپل طرفته ئې راړوي.او چې کوم محکم آيتونه دي په هغې کښې د دوی مقصدونه نه پورا کيږي.ځکه چې د هغې الفاظ بالکل صفا او واضح دي.نه خو دوی دا اخوا کولې شي او نه په دې کښې خپل ځان دپاره څه دليل مومي،د دې وجې فرمان دې چې ددې نه د دوی مقصد فساد وي چې کوم خلق د دوی مني چې هغوئ هم ګمراه کړي.او د خپل بدعتونو دليل دقرآن پاك نه راوړي حالانکه قرآن پاك خو د بدعتونو ترديد کوي.لکه څنګه چې عيسايانو دليل نيولې دې.عيسى ﷺ د الله ﷻ ځوئې دې،په دې باندې دقرآن پاك الفاظ روح الله اوکلمة الله نه دوی متشابه آيتونو لره اخلي اوداصفا آيت چې په هغې کښې دي چې﴿إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ﴾ يعنى عيسى ﷺ د الله ﷻ غلام دې او په ده باندې د الله ﷻ انعام دې،بل ځائې کښې دي چې ﴿إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِندَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ﴾ الخ: يعنى د عيسى ﷺ مثال د الله ﷻ په نيز دآدم ﷺ پشان دې چې هغه الله ﷻ د خاورې نه پيدا کړو اوبيائې اووئيل چې شه نو هغه شو.هم داشان نور هم صريح آيتونه دي،هغه ټول ئې پريښودل او متشابه آيتونه ئې دعيسى ﷺ د الله ﷻ د ځوئې باندې دليل او نيول حالانکه عيسى ﷺ

---

[١] صحيح بخاری کتاب التفسير،تعليقا قبل رقم: ٤٥٤٧)–

د الله ﷻ مخلوق دي اود هغه بنده دي او د هغه پاك ذات رسول دي.

قوله تعالى:- ابْتِغَآءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَآءَ تَأْوِيلِهِ

دغلط تاويل او تحريف غندنه:- بيا فرمائي چې د دوى بل غرض د آيت تحريف وى چې دا د خپل خاني نه لرې كړى.رسول الله ﷺ دا آيت اولوستلو او وې فرمائيل چې كله تاسو دا خلق اوګورئ چې په متشابه آيتونو كښې په جنګ دى نو دوى لره پريږدئ،هم دا خلق په دې آيت كښې مراد اخستې شوى دى[1] دا حديث مختلفو طريقو سره په ډيرو كتابونو كښې مروى دې.صحيح بخارى كښې هم دا حديث د دې آيت په تفسير كښې مروى دې.اوګورئ كتاب القدر.[2]

په متشابه كښې جګړه كوونكى خوارج دى:- يو بل حديث كښې دى چې دا خلق خوارج دى.(مسند احمد)[3] كه دا حديث زيات نه زيات موقوف اوګنړلې شى خو د دې مضمون صحيح دې ځكه چې ړومبې بدعت خوارجو كړې وو.

دا دنيا پرسته فرقه ده:- دا فرقه صرف د د دنياوى غم په وجه د مسلمانانو نه بيله شوه.كله چې رسول الله ﷺ د حنين په موقع د غنيمت مال تقسيم كړو نو دې خلقو اووئيل چې دا خلاف عدل دى او په هغوئ كښې ذوالخويصره نومې سړې راغلو اورسول الله ﷺ ته ئې په مخامخ اووئيل چې ائې حضرت!عدل اوكړه ،تاسو په دې تقسيم كښې انصاف اونكړو.رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې زۀ خو الله ﷻ امين جوړكړې يم،كه زۀ عدل اونكړم نو بيا خو هر څه برباد شو او نقصاني شول.هركله چې هغه واپس شو نو عمر فاروق رضی الله عنه عرض اوكړو چې يارسول الله ماته حكم اوكړئ دې اوژنم.رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې دې پريږده،د ده دجنس نه به داسې خلق پيدا شى چې تاسو خلق به خپل مونځونه د دوى د مونځونو مقابله كښې او خپل قرآن خوانى به ددوى د قرآن خوانئ باره كښې حقير اوګنړئ.اصل كښې دوى به د دين نه داسې اوزى لكه څنګه چې نيزه د ښكار نه اوزى.تاسو چې چرته هم دوى وينئ نو قتل كوئ ئې.د دوى قتل كونكى ته به زيات ثواب ملاويږى.[4] د حضرت على رضی الله عنه د خلافت په زمانه كښې دا خلق پيدا شول.او دوى په نهروان كښې هغوئ قتل كړل.بيا په هغوئ كښې نااتفاقى راغله او په هغوئ كښې مختلف الخيال خلق پيدا شو.او نوى نوى بدعتونه دين كښې پيدا شول او د الله ﷻ د نيغې لارې نه اووتل.

د نبى ﷺ د وينا رښتيا كيدل:- دې نه پس د قدريه فرقې ظهور اوشو.بيا معتزله راوتل او بيا جهميه وغيره پيدا شول.او د رسول الله ﷺ دا پيشنګوئى پوره شوه چې په امت كښې به نزدې درې اويا فرقې پيدا شى.ټولې به جهنمى وى سوا ديو ډلې نه.صحابه كرامو رضی الله عنهم تپوس اوكړو چې يارسول الله ﷺ هغه به كوم خلق وى؟رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې هغوئ به په هغه څيز وى چې په كومې زۀ يم او زما اصحاب(مستدرك حاكم)[5].د ابويعلى حديث كښې دى چې رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې زما په امت كښې به يو قوم وى چې قرآن پاك به وائى خو دا شان به ئې غورزوى لكه څنګه چې د كهجورو ګټكى غورزوى.ددې به غلط مطلبونه بيانوى.[6]

قوله تعالى:- وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ

---

[1] احمد: ٤٨/٦، ابن ماجة: ٤٧، الترمذى: ۲۹۹۳ وهو صحيح)-

[2] صحيح بخارى كتاب التفسير سورة ال عمران باب منه ايات محكمات : ٤٥٤٧، صحيح مسلم: ٢٦٦٥، ابوداود ٤٥٩٨، ترمذى: ۲۹۹۳)-.

[3] احمد: ٢٦٢/٥، وسنده حسن لذاته)-.

[4] صحيح بخارى كتابې المناقب باب علامات النبوة فى الاسلام: ٣٦١٠، صحيح مسلم: ١٠٦٤)-

[5] حاكم : ١٢٩/١، وسنده ضعيف)-

[6] اتحاف الخيرة المهر للبوى صيرى : ٨٠٣٠، وسنده ضعيف)-

بيا ئې اوفرمائيل چې ددې حقيقي تاويل او واقعي مطلب الله ﷻ ته معلوم دی،

په کلمې د الله باندې وقف شته که نه: په کلمې د الله ﷻ باندې وقف دې که نه؟ په دې کښې اختلاف دې.

وقف کوونکې جماعت،

تفسير په څلور قسمه دې:- ابن عباس ﷺ فرمائي چې تفسير په څلور قسمه دې❶يو هغه چې د هغې په پوهيدوکښې څوک معذوره نه وی هر يو سړې پرې پوهيږی. ❷ يو هغه تفسير چې هغه عرب د خپل لغت په وجه پيژنی❸يو هغه تفسير چې په هغې باندې لوئې علماء او د پوره علم خاوندان پوهيږی❹او يو هغه چې د هغې معلومات د الله ﷻ نه سوا بل چا ته نه وی.([1])دا روايت مخکښې هم تير شوی دی.

زهٔ په خپل امت د دريو خبرو نه ويريږم:- د عائشه ﷺ وغيره نه هم دا منقول دی.په معجم کبير کښې حديث دې چې ماته د خپل امت په دريو خبرو باندې ويره ده.❶د مال دکثرت،چې ددې په وجه به حسد او بغض پيد اشی او خپلو کښې به يو بل له سر ماتوی❷ دويم دا چې د کتاب الله تاويل پسې به شی.حالانکه دهغې اصلي مطلب الله ﷻ ته معلوم دې.او ژور علم والاوائی چې زمونږ پدې باندې ايمان دې.الخ ❸دريم دا چې علم به حاصل کړی اوهغه به بې پرواهئ سره ضائع کړی.داحديث غريب دی. ([2])

د قران يو ايت د بل ايت نه مخالف نه دې:- يو بل حديث کښې دی چې قرآن پاك ددې دپاره نه دې نازل شوې چې يو آيت دې د بل آيت خلاف وی.چې تاسوته دکوم علم وی هغې باندې عمل اوکړئ او چې کوم متشابه وی په هغې ايمان راوړئ.(ابن مردويه)([3])

په متشابه د ژور علم خاوند هم نه شی پوهيدې:- ابن عباس ﷺ،عمر بن عبدالعزيز ﷺ او مالك بن انس ﷺ نه هم دا مروی دی چې ژورعلم والا هم ددې دحقيقت نه نه شی خبريدې.خو يه دې ايمان راوړی.

د متشابه د تاويل علم الله ته دې:- ابن مسعود ﷺ فرمائی چې ددې د تاويل علم الله ﷻ ته دې پوخ علم والا وائی چې زمونږ په دې باندې ايمان دې.ابی ابن کعب ﷺ هم دا فرمائی.امام ابن جرير رحمة الله عليه هم دا خوښ کړی دی.دا خو هغه جماعت دې چې په ﴿إِلَّا اللهُ﴾باندې وقف کوی.اوددې نه پس جمله د دې نه بيلوی.

وقف نه کوونکې جماعت(يعنی وصل کوونکی):- اوخه خلق په دې ځائې باندې وقف نه کوی،بلکه ﴿فِي الْعِلْمِ﴾ باندې وقف کوی.او اکثر مفسرين او اهل اصول هم دا وائی،د هغوئ دليل دادې چې څه په پوهه کښې رانشی نو داسې خبره نه دی کول پکار.

ابن عباس ﷺ به فرمائيل چې زهٔ په هغه راسخ علماء کښې يم چې په تاويل باندې پوهيږی.مجاهد ﷫ فرمائی چې راسخ علم والا تفسيرباندې پوهيږی.محمد بن جعفر بن زبير ﷺ فرمائی چې اصل تفسير او مراد باندې الله ﷻ پوهيږی.اومضبوط علم والا وائی چې زمونږ پدې باندې ايمان دې.بياد متشابهاتو آيتونو تفسير محکماتو سره کوی.چې په هغې کښې د چا څه کار نشته.مضامينوکښې قرآن بالکل صحيح شی.عذر ظاهر شی،باطل ختم شی،او کفر لرې شی.

د نبی ﷺ د عبدالله بن عباس ﷺ د پاره دعا:-حديث مبارك کښې دی چې رسول الله ﷺ ابن عباس ﷺ د پاره دعا اوکړه چې ائې الله ﷻ اده ته ددين پوهه ورکړه او دتفسير علم ورته ورکړه([4])بعضې علماء کرامو نه هم دا تفصيل شوې دې.

د تاويل په قران پاک کښې په دوو معنو کښې راغلې دې.او فرمائی چې تاويل دوؤ معنوکښې قرآن پاك

---

[1]) الطبری: ۵۷/۱)-

[2]) طبرانی : ۳٤٤۲)-

[3]) ابن مردويه وابن سعد : ۱۹۲/٤، وسنده حسن)-

[4]) احمد: ۲٦٦/۱ وسنده حسن)-

کښې راغلې دې،

اوله معنی:-یو معنی خو داده چې د هغې نه د لفظ اصلي حقیقت او درست حقیقت معلومیږي،لکه قرآن پاك کښې دی چې﴿وَقَالَ يٰٓأَبَتِ هٰذَا تَأْوِيلُ رُءْيَايَ﴾ اې زما پلاره زما د خوب تاویل هم دا دې او بل ځائې کښې فرمائی چې﴿هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُۥ ۚ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلُهُۥ﴾کافرو ته صرف ددې د ظاهریدو انتظار دې چې په کومه ورځ د دې مصداق راشي.نو په دې دواړو ځایونوکښې مراد تاویل نه حقیقت دې،که دې آیت کښې د تاویل نه مراد هم دا تاویل واخستې شي نو﴿ الاالله ﴾باندې وقف ضروري دې،ځکه چې دټولو کارونو حقیقت او اصلیت سوا د الله ﷻ نه بل چاته نه دی معلوم.نو﴿وَالرّٰسِخُونَ فِي الْعِلْمِ﴾به مبتداء وی او ﴿يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِۦ﴾به خبر وی او دا جمله بالکل بیله ده.

دویمه معنی د تاویل:- دویمه معنی د تاویل،هغه تفسیر او بیان او د یو څیز تعبیر په بل څیز سره کول دی،لکه قرآن پاك کښې دی چې﴿نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِۦٓ﴾مونږ ته ددې تاویل یعني تفسیر اوښایه.که مذکوره آیت کښې تاویل مرادواخستې شی نو﴿فِي الْعِلْمِ﴾ باندې وقف کول پکار دی،ددې وجې پوخ علم والا عالمانو ته پته ده او پوهیږي ځکه چې خطاب هم دوی ته دې.اګر چې د حقائقو علم دوی ته هم نشته،نو په دې بناء،﴿آمَنَّا بِهِۦ﴾ به حال وی او دا هم کیدیشي چې معطوف وی بغیر د معطوف علیه نه لکه بل ځائې کښې فرمائی چې﴿لِلْفُقَرَآءِ الْمُهٰجِرِينَ﴾نه﴿رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا﴾پورې او بل ځائې کښې دی چې﴿وَجَآءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا﴾یعنی﴿ وَجَآءَ الملائکة صفوفا صفوفا﴾ او د دوی د طرفنه دا خبر دې چې مونږ په دې باندې ایمان راوړو او د دې معنی ده چې مونږ په متشابه باندې ایمان راوړو.

بیا اقرار کوی چې دا ټول یعني محکم او متشابه حق او صدق دی او په دې کښې هر یو د بل تصدیق کوی.او ګواهي ورکوی دا ټول د الله ﷻ د طرفنه دی.په دې کښې هیڅ اختلاف نشته دې او تضاد نشته دې لکه بل ځائې کښې فرمائی چې﴿أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْءَانَ ۚ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِندِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلٰفًا كَثِيرًا﴾ :یعنی آیا داخلق قرآن پاك کښې غورو فکر نه کوی،که دا د الله تعالی نه سوا د بل چا د طرفنه وې نو په دې کښې به ډیر اختلاف وې.

قوله تعالی:-وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّآ أُولُوا الْأَلْبٰبِ۝

د دې وجې فرمائی چې په دې باندې عقل مند خلق پوهیږي،چې څوك په دې باندې غور کوی.چې کوم صحیح سالم عقل والا دی.او چې د کومو دماغ درست دې.

دپوخ علم خاوندان څوك دی:-رسول الله ﷺ نه سوال کیږي چې پوخ علم والا څوك دې؟رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې:

①د چا قسم رینښتونې وی. ❷ او چې د چا ژبه صحیح چلیږي. ❸او چې دچا زړه سلامت وی. ❹ او چې د چا خیټه د حرامو نه بچ شوې وی. ❺ اوچې د چا شرمګاه د زنا کارئ نه بچ شوې وی. ❻ هغه مضبوط علم والا دی (ابن ابی حاتم).([1])

د قران کریم په ایتونو کښې جګړه د هلاکت سبب دې:- او یوحدیث مبارك کښې دی چې رسول الله ﷺ څه خلق اوکتل هغوئ دقرآن پاك باره کښې په جګړه وو،رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې واورئ! ستاسو نه مخکښې خلق هم دا شان هلاك شوی وو چې هغوئ دکتاب الله آیتونولره دیو بل خلاف ګڼړه او په

---

[1]) الطبری: ۶۶۳۵، طبراني : ۷۶۵۸، ددې سند کښې عبدالله بن یزید ابن آدم القرشي دې او دا سخت ضعیف راوی دې،امام احمد صاحب وائي چه ددوی روایت موضوعه دې اوګورئي مجمع الزوائد : ۳۲۴/۲ ، المیزان: ۵۲۲/۲، رقم: ۴۲۹۸.

دې کښې ئې جګړې کولې. حالانکه الله ﷻ فرمائي چې د کتاب الله ﷻ هر یو ایت د بل ایت تصدیق کوی. تاسو په دې کښې اختلاف مه راوباسئ او د یو بل متضاد کوئ ئې مه. اوپه څه چې پوهیږئ نوهغه وائې او چې په څه نه پوهیږئ نو هغه پوهیدونکو خلقو ته اوسپارئ. (مسند احمد) ([1])

قران کریم کښې جګړې کول کفر دې:- بل حدیث مبارك کښې دی چې قرآن پاك په اوو (۷) حرفونو باندې نازل شو، قرآن پاك کښې جګړې کول کفر دې. قرآن پاك کښې اختلاف او تضاد پیدا کول کفر دې، چې په څه پوهیږئ نو په هغې عمل کوئ، او چې په څه نه پوهیږئ نو هغه پوهه خلقو ته اوسپارئ، یعنی الله جل جلاله طرفته (ابو یعلی) ([2])

د راسخ فی العلم نه څوك مراد دی؟:- رافع بن یزید وائی چې راسخ فی العلم هغه خلق دی چې هغوی متواضع او عاجزی کوونکی وی اودالله ﷻ درضا غوښتونکی وی، د خپل ځان نه د لویو نه ویریدونکی نه وی او د خپل ځان نه کمزوری خلق سپك نه ګڼړی.

رَبَّنَا لَا تُزِغْ .... إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ۝ بیا فرمائی چې دا خلق دعا کوی چې ائې الله ﷻ هرکله چې تا زمونږ زړونو ته هدایت راکړې دې نو دا د نورو زړونو په شان مه کوه چې متشابه پسې انخښتې وی او خرابیږی بلکه مونږ په صراط مستقیم باندې قائم اوساته. او خپل مضبوط دین باندې مونږ قائم دائم اوساته او مونږ باندې خپل رحمت نازل کړه او زمونږ زړونو لره ثابت قدمی ورکړه او ګندګی ترې لرې کړې، زمونږ ایمان او یقین زیات کړې بیشکه ته زیاتونکې ئې. رسول الله ﷺ به دا دعا غوښتله چې ﴿یامقلب القلوب ثبت قلبی علی دینك﴾ یعنی ائې د زړونو اړونکیه زما زړه په خپل دین باندې قائم اوساته. بیا به ئې دا دعا ﴿رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوْبَنَا﴾ وئیله. ([3])

د هر انسان زړهٔ د الله تعالی د دوو ګوتو نه په دوو ګوتو کښې دې:- حدیث مبارك کښې دی چې رسول الله ﷺ به دا دعا ډیره وئیله. ﴿اللهم مقلب القلوب ثبت قلبی علی دینك﴾. حضرت اسماء ﵂ یو ورځ تپوس اوکړو چې زړه هم اوړی راوړی کیږی؟ رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې د هر انسان زړه د الله ﷻ د ګوتو نه د دوؤ ګوتو ترمینځه دې، که غواړی نو دا قائم ساتی او که غواړی نو دا اړوی. ([4]) زمونږ دعا ده چې الله ﷻ دې زمونږ زړونه د هدایت نه پس کاږه نه کړی او مونږ ته دې د خپل طرفنه رحمتونه راکړی هغه ډیرې ورکړې والادې. یوروایت کښې دی چې ما اووئیل چې یارسول الله ﷺ اماته څه داسې دعا اوښائې هغه دعا زهٔ د خپل ځان د پاره وایم، رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې دا دعا غواړه ﴿اللهم رب محمد ن النبی اغفرلی ذنبی واذهب غیظ قلبی واجرنی من مضلات الفتن﴾: یعنی ائې الله ﷻ! ائې د محمد ﷺ ربه! زما ګناهونه معاف کړه زماد زړه غصه اوغم اوسختی لرې کړې اوماد ګمراه کونکو د فتنې نه اوساتې. ([5]) حضرت عائشه ﵂ هم چې دا دعا ﴿یامقلب القلوب﴾ واوریدله نو د اسماء ﵂ په شان ئې سوال اوکړو او رسول الله ﷺ ورته هم دا دعا اوخودله. اوبیا ئې ورته دقرآن پاك دا دعا اوخودله. ([6]) دا حدیث غریب دې لیکن د آیت قرآنی نه بغیر بخاری او مسلم شریف کښې هم مروی دې. ([7])

---

[1] احمد: ۱۸٥/۲، منصف عبدالرزاق: ۲۰۳٦۷، ابن ماجه: کتاب السنة باب فی القدر: ۸٥، شعب الایمان: ۲۲٥۸، وسنده حسن الموساعات الحدیثیة: ۳٥٤/۱۱)-.

[2] احمد: ۳۰۰/۲، مسند ابی یعلی: ٦۰۱٦، وهو صحیح)-

[3] ترمذی کتاب الدعوات باب دعاء یامقلب القلوب: ۳٥۲۲، باختلاف یسیر وسنده حسن)-

[4] احمد: ۳۰۲/٦ وسنده حسن)-

[5] الطبری: ٦٦٤۹، ددې سند کښې مثنی بن صباح ضعیف راوی دې)-

[6] ابن مردویه)-

[7] صحیح مسلم کتاب القدر باب تصریف الله تعالی القلوب کیف شاء: ۲٦٥٤)-

دنبی کریمﷺ د شپې د اوده کیدو په وخت کښې دعا نسائي وغیره کښې دی چې رسول الله ﷺ به کله د شپې اوده کیدو نو دا دعا به ئې ونیله.

﴿لا اله الا انت سبحانك استغفرك لذنبي واسئلك رحمتك اللهم زدني علما ولا تزغ قلبي بعد اذ هديتني وهب لي من لدنك رحمة انك انت الوهاب﴾: ([1]) یعنی ائې الله ﷻ ! ستا نه سوا بل څوك د عبادت لائق نشته دی،زۀ ستانه د خپلو ګناهونو پناه غواړم،او ستا نه ستا د رحمت سوال کوم،ائې الله ﷻ ازما علم کښې زیاتې اوکړه او هرکله چې تا زما زړه ته هدایت کړې دې نوبیا ئې مه ګمراه کوه او ماته د خپل طرف نه رحمت راکړې ته ډیر ورکړې والا ئې.

ابوبکر صدیق ﷺ د ماښام مونځ اوکړو،په رومبنی دوؤ رکعتو کښې ئې الحمد شریف نه پس ئې د مفصل واړه دوه سورتونه اوونیل او دریم رکعت کښې ئې الحمد شریف نه پس هم دا آیت اولوستلو.ابوعبدالله صنابحی رحمه الله فرمائی چې زۀ په هغه وخت کښې هغوئ ته نزدې شوې ووم،تردې چې زما کپړې د هغوئ کپړو سره لګیدلې وې.او ما پخپله په خپلو غوږونو د ابوبکر ﷺ نه دا واوریدل.(عبدالرزاق).عمر بن عبدالعزیز رحمه الله چې ترکومې دا حدیث نه وو آوریدلې نو هغوئ به په دې رکعت کښې سورة اخلاص ونیلو لیکن د دې حدیث آوریدو نه پس ا میر المومنین هم دا ونیل شروع کړل.او هیڅکله ئې نه وو پریښودی.

قوله تعالی:-﴿رَبَّنَآ اِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيْهِ ۭ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيْعَادَ﴾

بیا ئې اوفرمائیل چې هغوئ دا هم وائی چې ائې الله ﷻ اته د قیامت په ورځ ټول خپل ټول مخلوق لره جمع کوونکې ئې او په هغوئ کښې حکم او فیصله کولو والا ئې.او د دوی اختلاف ختمولو والا ئې،او د هر چا په نیك او بد عمل بدله ورکوونکې ئې،د هغه ورځې په راتلو او ستا په وعدو کښې هیڅ کلام نشته دی.

اِنَّ الَّذِيْنَ				
بیشکه هغه کسان				
ابیشکه کوم خلقو				
كَفَرُوْا	لَنْ تُغْنِيَ	عَنْهُمْ	اَمْوَالُهُمْ	وَلَآ اَوْلَادُهُمْ
چې دکفر لارئې اختیارکړې ده	هرګز به لرې نه کړي	دهغوئ نه	مالونه دهغوئ	او نه اولاد دهغوئ
چې کفر کړې دې	.........هغوئ ته دهغوئ	مال او اولاد	هیڅ فائده نشي رسولې	
مِّنَ اللّٰهِ	شَيْـــًٔا ۭ	وَاُولٰۗىِٕكَ	هُمْ	وَقُوْدُ النَّارِ
دالله نه	هیڅ څیز	اودا کسان چې دی	دوئ	خشاك د اور دې
په مقابله دالله پاك کښې		اوهم دا خلق		ددوزخ خشاك دی
كَدَاْبِ	اٰلِ			
حال ددوئ پشان دحال	دملګرو			
....	ددهغوئ انجام به			
فِرْعَوْنَ ۙ	وَالَّذِيْنَ	مِنْ قَبْلِهِمْ ۭ	كَذَّبُوْا	بِاٰيٰتِنَا ۚ
دفرعون	اودهغه کسانو دې	چې وړاندې دهغوئ نه وو	هغوئ دروغ اوګنړل	ایتونه زمونږه
دفرعون د پیروکارو اودهغوئ نه هم دمخکښنو نافرمانو خلقو پشان شی			چې زمونږ ایتونه ئې دروغ ګنړل	
فَاَخَذَهُمُ	اللّٰهُ	بِذُنُوْبِهِمْ ۭ	وَاللّٰهُ	شَدِيْدُ الْعِقَابِ
نو اونیول هغوئ لره	الله	په سبب دګناهونو دهغوئ	او الله	سخت عذاب ورکوونکې دی
نو الله پاك هغوئ د هغوی دګناهونو په سبب راونیول			او الله پاك په عذاب ورکولو کښې ډیرسخت دې	

[1]) ابوداود کتاب الادب باب مایقول الرجل اذاتعار من اللیل : ۵۰۶۱، وسنده حسن السنن الکبری للنسائی : ۱۰۷۰۱)-

قوله تعالى:- اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ وَلَآ اَوْلَادُهُمْ مِّنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا

دكافرو مال او اولاد به هيڅ پكار نه راځي: فرمائي چې كافر د جهنم خشاك اوددې لرګي دی.د دې ظالمانو به په هغه ورځ هيڅ عذر نه قبليږي.نو په دوی باندې لعنت دې،او د دوی دپاره خراب كور دې.د دوی مال،د دوی اولاد به هم د دوی هيڅ پكار نه رازي.او نه به هغوئ د الله ﷻ دعذابونو نه بچ كړي.لكه بل ځائې كښې فرمائي چې ﴿فَلَا تُعْجِبْكَ اَمْوَالُهُمْ﴾ نو د دوی په مال او اولاد باندې تعجب مه كوئ.د الله ﷻ اراده په دوی باندې د دې په ذريعه د عذاب وركولو ده او دوی نه به ساه په كفر كښې اوزي.دا شان ارشاد فرمائي چې داكافران په ښارونو كښې ګرزي راګرزي نو تاسو دې دا په تعجب كښې نه اچوي،دا خو هسې يو فائده شان ده،بيا د دوی ځائې خو جهنم دې او څه بد ځائې دې.داشان دلته هم فرمان دې چې دالله ﷻ كلام لره په دروغه ګنړلو والا،د الله ﷻ رسولانو نه منكر،د هغه پاك ذات د كتاب خلاف،د هغه لوئې ذات د وحې نافرمانه،هغوئ دې د خپل مال او اولاد نه هيڅ د ښيګړې توقع نه ساتي.

قوله تعالى:- وَاُولٰٓئِكَ هُمْ وَقُوْدُ النَّارِ

دوی د جهنم لرګي دی.او دی سره به جهنم بلولې شي لكه بل ځائې كښې ارشاد دې چې﴿اِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ﴾ تاسو او ستاسو معبودان د جهنم لرګي دی.

د جهنم خشاك:- ابن ابي حاتم كښې دی چې د عبدالله بن عباس ﷺ مور بي بي ام فضل ﷺ بيان كوی چې مكه معظمه كښې يو شپه رسول الله ﷺ اودريدلو او اوچت آواز سره ئې اوفرمائيل چې انې خلقو! آيا ما د الله ﷻ خبرې تاسو ته اورسولې؟ انې خلقو!آيا ما تبليغ اوكړو؟انې خلقو آيا وحدانيت او رسالت مې اورسولو؟ عمر فاروق ﷺ اوفرمائيل چې آو يارسول الله ﷻ !بيشكه تاسو د الله تعالى دين مونږ ته راورسولو.بياچې كله صبا شو نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې واورئ په الله ﷻ قسم چې اسلام به غالب وی او ښه به خور شي تر دې پورې چې كفر به په خپل ځائې پټ شي،مسلمانان به اسلام خورولو دپاره سمندرونو نه هم تير شي او د اسلام اشاعت به كوی.ياد ساتئ هغه زمانه هم راتلونكې ده چې خلق به قرآن پاك زده كوی او لولی به ئې(بيا به د تكبر او لوئې په طور)وائي چې مونږ قاريان يو،عالمان يو،زمونږ نه ښوك لوئې شته دې؟خلقو تپوس اوكړو چې په هغه خلقو كښې به لره هم ښيګړه وی؟ او يا رسول الله ﷻ هغه به كوم خلق وی؟رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې هغه به تاسو مسلمانانو نه شميرلی شي.ليكن ياد ساتئ هغوئ به د جهنم خشاك وی.([1])

ابن مردويه كښې هم داحديث دې،په هغې كښې دی چې عمر فاروق ﷺ اوفرمائيل چې آو يارسول الله تاسو خو ډير په اخلاص او حرص سره تبليغ اوكړو.او تاسو خو ډيرې هلې ځلې اوكړې او مونږ سره مو ډيره ښيګړه اوكړه.([2])

قوله تعالى:- كَدَاْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَ ۙ وَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ

بيا فرمائي چې څنګه حال د فرعونيانو وو او څنګه كړه چې د هغوئ وو.لفظ (داب)د همزه جزم سره هم رازي.او د همزه زير سره هم رازي.لكه ﴿نَهْرٌ﴾ او ﴿نَهَرٌ﴾،ددې معنی شان، عادت،حال،طريقې،دی او د امراؤالقيس په اشعارو كښې هم دا شان لفظ هم په دې معنی كښې راغلې دې.د آيت كريمه مطلب دا دې چې كفارو لره به د دوی اولاد او مال هيڅ په كار نه رازي.لكه چې د فرعونيانو او د دې نه مخكښې لره چې هيڅ پكار رانغلو.

قوله تعالى:- فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوْبِهِمْ ۗ وَاللّٰهُ شَدِيْدُ الْعِقَابِ

---

[1]) ابن مردويه)-

[2]) طبراني : ۲۵/۲۷).-

د الله ﷻ نیول سخت دی، د هغه پاك ذات عذاب دردناك دي.هیڅ یو كس په هیڅ طاقت سره د دي نه نشی بچ كیدلې.او نه هغه بندولې شي.چې څه غواړي كوي او هر څیز د هغه پاك ذات په وړاندي دي او د هغه نه بغیر بل څوك معبود نشته دي او نه رب.

قُلْ لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْا سَتُغْلَبُوْنَ وَتُحْشَرُوْنَ اِلٰى جَهَنَّمَ ؕ

اووایه اې محمده| هغه كسانو ته| چې انكار ئې كړې دي| زر به په تاسوغلبه اوكړې شي| او جمع به كړې شئ| دوزخ ته

ته هغه كسانو ته اووایه چې ستاسو نې انكار كړې دي| چې تاسوبه ډیر زر مغلوبه شئ| اودوزخ ته به راجمع كړې شئ

وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿۱۲﴾ قَدْ كَانَ لَكُمْ اٰيَةٌ فِيْ فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا ؕ

او ډیر بد ځائې دې|داستوګنې | بیشكه وه ستاسو دپاره| نښه دعبرت|په هغه دوو ډلو كښې| چې مخامخ شوې ديو بل سره

اوهغه داستوګنې دپاره ډیرخراب ځائې دي|ستاسودپاره په هغه دوه ډلو كښې عبرت وو| چې په بدر كښې يوبل سره جنګیدلې

فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَاُخْرٰى كَافِرَةٌ يَّرَوْنَهُمْ مِّثْلَيْهِمْ

یوه ډله|جنګیدله|په لارد الله كښې | اوبله ډله| كافره وه | لیدل به دوئ هغوئ لره |دو چند دخان نه

وې| یوې ډلې دالله په لار كښې جهاد كولو |او بله ډله دكافرو وه |اودوئ به هغوئ لره دخپل ځان نه دوچنده لیدل

رَاْيَ الْعَيْنِ ؕ وَاللّٰهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهٖ مَنْ يَّشَآءُ ؕ اِنَّ فِيْ

په لیدلو دسترګو سره |او الله | قوت وركوي|په امداد خپل سره| هغه چاته چې اوغواړي| بیشكه په دي كښې

اودا لیدل په خپلوسترګو وو|خوددې نتیجه دا ثابته شوه،چې الله دچا دپاره غواړي نوپخپل مدد سره هغه مضبوطوی

ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّاُولِى الْاَبْصَارِ ﴿۱۳﴾

خامخا عبرت دې| دپاره دخاوندانو دسترګو |

په دې واقعه كښې دعقلمند دپاره ډیر عبرت دې |

قوله تعالى:- قُلْ لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْا سَتُغْلَبُوْنَ وَتُحْشَرُوْنَ اِلٰى جَهَنَّمَ ؕ وَبِئْسَ الْمِهَادُ

جنګ بدر كښې د الله ﷻ قدرت او نصرت:- الله ﷻ فرمائی چې اې محمد ﷺ!كافرانو ته اووایه تاسوبه دنیا كښې هم پست او مغلوب شئ او بیلات والا اوماتحت به جوړیږئ او دقیامت په ورځ به هم په چغو چغو جهنم كښې جمع كیږئ.اوهغه ډیر بد ځائې دې.

ددې ایت شان نزول:- سیرت ابن اسحاق كښې دی چې كله رسول الله ﷺ د بدر جنګ نه كامران و كامیاب واپس شو نودبنو قینقاع بازاركښې ئې یهود جمع كړل اوورته ئې اوفرمائیل چې اې یهودیانو ددې نه مخكښې تاسو اسلام قبول كړئ چې تاسوذلت اورسوائۍ ته اورسئ چې كوم ته قریش اورسیدل.نودې سركشه جماعت اوونیل چې قریش خوڅو كسان وو اودجنګ كولو نه ناآشنا وو،او هغوئ ته تاسو شكست وركړو او دې سره تاسو كښې كبر راغلو؟كه مونږ سره مو جنګ اوشو نو درته به اووایو چې جنګ دا شان وی.ستاسو مونږ سره اوسه پورې واسطه نه ده راغلې.په دې باندې دا آیت نازل شو (۱)

قوله تعالى:- قَدْ كَانَ لَكُمْ اٰيَةٌ فِيْ فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا ؕ

(۱) السيرة لابن هشام:۲/۲۷، دلائل النبوة للبيهقي ۳/۱۷۴)-

او وې فرمائيل چې د بدر فتحې ظاهر کړل چې الله ﷻ د خپل رينښتونى او ښه او خوښ دين لره او د دې منلو والوته عزت ورکولو والا دې،هغه پاك ذات ستاسود رسول او ستاسو د تابعدار امت مددګار دې.هغه خپلو خبرولره ظاهرولو والا او غالب کولو والا دې.

قوله تعالى:- فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

دوه ډلې جنګ کښې مخامخ شوې وې،يوصحابه کرام ﷺ او بل مشرکين د قريش.دا واقعه د جنګ بدر ده.په هغه ورځ مشرکانو باندې رعب غالب وو.

قوله تعالى:- وَأُخْرَىٰ كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُم مِّثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ ۚ

او الله ﷻ دخپلوبندګانو داشان مدد اوکړو او اګر چې مسلمانان د شمير يو څو کسان وو او مشرکان ډير زيات وو.خومشرکانوته مسلمانان د خپل ځان نه ډيرزيات په نظر راغلل.مشرکانو د جنګ شروع کيدو نه وړاندې عمير بن سعد ليږلې وو.او چې راغلو نو دوى ته ئې اووئيل چې درې سوه دى څه کم يا زيات.او واقعه هم داشان وه چې صرف درې سوه لس يا څه کم وو.ليکن د جنګ شروع کيدو سره د الله ﷻ خپلې زر فرښتې راوليږلې.يو معنى خو داده،دويم مطلب دا هم بيان شوې دې چې مسلمانانو ليدل چې مونږ دکفارو نه دوچند يو،بيا الله ﷻ د دوى مدد اوکړو.

حضرت ابن عباس ﷺفرمائى چې بدرى صحابه کرام درې سوا ديارلس وو.اومشرکان شپږ سوه شپاړس وو.ليکن د تاريخ کتابونو کښې د مشرکانو تعداد نهه سوؤ نه زرو پورې بيان شوې دې.نو شايد چې د عبدالله دقرآن دالفاظو نه هم دا استدلال وى.د بنو الحجاج قبيلې کوم تور غلام چې نيولې شوې وو هغه نه رسول الله ﷺ تپوس اوکړو چې اووايه د کفاور تعداد څومره دې؟نو هغه اووئيل چې ډير دى.رسول الله ﷺ تپوس اوکړو چې اووايه روزانه څومره اوښان ذبح کيږى؟نو هغه اووئيل چې يو ورځ نهه او په دويمه لس،نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې بس هغوئ خو نهه سوه يا زر دى.پس مشرکان مسلمانانو نه درې چنده وو [1]والله اعلم.

ليکن ياد ساتئ چې عربو داسې وائى چې ماسره خو زر دى ليکن ماته ضرورت دې د داسې دوه چندو دې او مراد ددې نه درې زره وى.نو څه مشکل باقى پاتې نشو.خويو سوال بل دې چې دا قرآن پاك کښې دى چې﴿وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ الْتَقَيْتُمْ فِي أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ فِي أَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا﴾ يعنى يعنى هر کله چې تاسو يو بل ته مخامخ راغلئ نو الله هغوى تاسو ته کم ښکاره کړل او تاسو ئې د هغوى په سترګو کښې کم ښکاره کړئ دې د پاره چې الله کومه فيصله کړې ده هغه اوشى،پس د دې آيت نه دا معلومه شوه چې د خپل اصل تعداد نه هم کم ښکاره شول او د پورتنى آيت نه معلوميږى چې زيات بلکه دوچنده ښکاره شول نو په دې دواړو آيتونو کښې به تطبيق څه وى؟

ددې جواب دا دې چې د دې وخت بل وو،ابن مسعود ﷺ فرمائى چې د بدر په ورځ مونږ ته مشرکان زيات نه ښکاريدل،مونږ غور سره اوکتل نوهم دا معلوم شو چې هغوئ زمونږ نه زيات نه دى په شمير کښې.بل روايت کښې دى چې د مشرکانو تعداد مونږ ته دومره کم معلوم شو ما ځان پورې يو سړى ته اووئيل چې دا خلق خو به اويا کسان وى،هغه اووئيل چې نه سل به وى.هرکله چې هغوئ کښې يو کس اونيولې شو نو د هغه نه د مشرکانو د شمير باره کښې تپوس اوشو نو هغه اووئيل چې زر دى،[2] اوس کله چې دواړه فريق د يو بل مخامخ اودريدل نو مسلمانانو ته معلوم شو چې مشرکان زمونږ نه دوچند دى،ددې وجې چې هغوئ ته د خپلې کمزورئ يقين اوشى.او دوى په الله ﷻ باندې بهروسه اوکړى.او دخپل رب نه د مدد غوښتلو د پاره د هغه نه دعا اوکړى.همداشان مشرکانوته د مسلمانانو تعداد

[1] السيرة لابن هشام:۲/۲۷،)-،

[2] الطبرى: ۶/۲۳۶)-

دوچند معلوم شی چې په هغوئ باندې رعب او ویره راشي.او د هغوئ پریشانی او ویره زیاته شی .بیا چې کله دواړه ډلې وړاندې شو او جنګ اوشو نو هر فریق ته بل په خپل نسبت سره کم په نظر راتلو چې هر یو د زړه ښکاره حوصلې راوباسی.او الله ﷻ د حق او باطل فیصله صفا کړی.ایمان کفر باندې غالب راشی،مومنانو ته عزت او کفارو ته ذلت ملاؤ شی.لکه بل ځائې کښې دی چې ﴿وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِبَدْرٍ وَّاَنْتُمْ اَذِلَّةٌ﴾ یعنی البته الله ﷻ د بدر په ورځ ستاسو مدد اوکړو حالانکه تاسو په هغه وخت کښې کمزوری وئ.چې ددې دلته هم اوفرمائیل الله ﷻ چې چالره غواړی خپل مدد سره ئې قوی کړی.

قوله تعالیٰ:- اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّاُولِی الْاَبْصَارِ

بیا فرمائی چې په دې کښې عبرت دې او نصیحت دې د هغه سړی دپاره چې کوم سترګو والا وی او د هغه دماغ صحیح سالم وی،هغه دالله ﷻ احکام پورا کوی اوپوهه به شی چې الله ﷻ دخپلو خوښو بندګانو په دې جهان کښې هم مدد کوی او د قیامت په ورځ به هم دوی لره بچ کړی.

زُيِّنَ لِلنَّاسِ

| ښائیسته جوړ کړې شوې دې | خلقوته

| ....خلقو ته ښائسته کړې شوی دی

حُبُّ الشَّهَوٰتِ مِنَ النِّسَآءِ وَالْبَنِيْنَ وَالْقَنَاطِيْرِ الْمُقَنْطَرَةِ

محبت دزړهٔ غوښتنکوڅیزونو| لکه ښځی | او ځامن | او خزانې | جمع شوی |

نفسانی خواهشات لکه ښځې او ځامن (شو) او کومې خزانې چې جمع شوی وی

مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْاَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ؕ

دسرو زرو | او دسپینو زرو | او اسونه | نښه دار | او څاروی | او دفصل زمکې |

د سرواوسپینو زرو (کالی شول) او آسونه (شول) څاروی او زمکې (پټی)

ذٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ وَاللّٰهُ عِنْدَهٗ حُسْنُ الْمَاٰبِ ۝ قُلْ

دا | سامان دې | دژوند د دنیا | او الله چی دې | دې دهغه سره| ښهٔ ځائې | د ورتلو | ورته اوویه

دا د دنیادژوندسامان دې |اوښه ځائې اوښهٔ سامان خوالله سره دې| ....(ائې پیغمبره)! دوی ته اوویه

اَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِّنْ ذٰلِكُمْ ؕ لِلَّذِيْنَ اتَّقَوْا

آیا زهٔ خبردرکړم تاسو ته| د بهتر څیز | د دغونه | دې دپاره دهغه کسانو | چی د تقوی لار ئې اختیار کړه

چې آیا خه تاسو ته ددې(مال واسباب)نه ښهٔ څیزاو ښایم |څوک چې پرهیزګار دی

عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا

په نیز | درب خپل | باغونه | چی بهیږی به| لاندې دهغې نه | نهرونه | چی همیشه به وی| په هغې کښې

هغوئ دپاره دخپل رب سره داسې باغونه دی|چی دهغې د(ونو)لاندې نهرونه بهیږی|اهغه ځائې کښې به همیشه اوسیږی

وَاَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ وَّرِضْوَانٌ مِّنَ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ بَصِيْرٌۢ بِالْعِبَادِ ۝

اووی به بیبیانې| پاکې | او رضا | دطرفه دالله نه | او الله | نظر لرونکې دې | په بند ګانو

اوپاکې بیبیانې به ئې وی |اوالله پاک به ترې راضی وی| اوالله پاک دخپلو بندګانو عملونه وینی ګوری

قوله تعالى:- زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوٰتِ مِنَ النِّسَآءِ وَالْبَنِيْنَ

د دنیا مال واسباب عارضی او فانی دي:- الله ﷻ بیان فرمائی چې ددنیا ژوند کښې رنګ په رنګ زینتونه ورکړې شوی دی.

د ښځو فتنه:- په دې ټولو څیزونوکښې ئې د ټولو نه مخکښې دښځو بیان اوکړو،ځکه چې ددې فتنه ډیره زبردسته ده،صحیح بخاری کښې حدیث دې چې رسول الله ﷺ فرمائی چې ما د ځان نه پس په سړو باندې د ښځو نه زیاته ضررناکه فتنه بله نه ده پرېښې.([1])

د دې دنیا بهترینه فائده ښځه ده:- خو که یو سړې نکاح اوکړی او د ده نیت د زنا نه بچ کیدل وی او د اولاد کثرت وی نو بیشکه دا نیك کار دې.ددې رغبت شریعت ورکړې دې.او ددې حکم ئې کړې دې او ډیرو احادیثو کښې دنکاح کولو فضیلت راغلې دې او په دې په امت کښې دټولو نه زیات بهتر سړې هغه دې چې دچا ښځې زیاتې وی.([2])رسول الله ﷺ فرمائی چې دنیا یو فائده ده او د دې بهترینه فائده نیکه ښځه ده ([3])چې کله خاوند دې طرفته اوګوری نو هغه خوشحاله کړی او کله چې دې ته حکم اوکړی نودائې پورا کوی او چې چرته لاړشی نو دخپل نفس او د خاوند دمال حفاظت کوی.([4])بل حدیث کښې دی چې ما ته ښځې او خوشبو ډیر خوښ دی او زماد سترګو یخوالې په مونځ کښې دې.([5])

رسول الله ﷺ ته د ټولو نه زیاتې خوښې ښځې وې:- حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی چې رسول الله ﷺ ته دټولو نه زیاتې خوښې ښځې وې.او آسونه ئې ددې نه هم زیات خوښ وو.او روایت کښې دی چې د آسونونه رسول الله ﷺ ته زیات خوښ څیز بل څه نه وو او صرف ښځې وې.([6]) نو د ښځو محبت ښه هم دې او خراب هم.دا شان د هلکانو که هغوئ د دوی کثرت غواړی چې پرې فخر او غرور اوکړی نودا خراب څیز دې اوکه ددې وجې د هغوئ زیاتې غواړی چې نسل زیات شی او د موحد مسلمانانو شمیر په امت محمد ﷺ کښې زیات شی نو بیشکه دا ښه څیز دې.

محبت کوونکې او د زیات اولاد زیږونکو ښځو فضیلت:- حدیث مبارك کښې دی چې محبت والا او زیات اولاد والا ښځو سره نکاح اوکړئ.دقیامت په ورځ به زهٔ ستاسو په زیات شمیر فخر کوم.([7])همداشان مال هم دې که ددې محبت پیدا شی اوددې په وجه خلقوته سپك ګوری او په غریبانانو اومسکینانو فخر اوکړی نو دا ډیر خراب څیز دې.او که دمال محبت خپلو او پردو سره د ښه سلوك کولو،نیکئ کولو اوپه ښه لاروکښې د خرچ کولو دپاره وی نو همدا شان دا ښه او ډیر ښه څیز دې.

قوله تعالى:- وَالْقَنَاطِيْرِ الْمُقَنْطَرَةِ

قنطار څومره مقدار ته وئیلې شی:- د﴿ قِنْطَار ﴾مقدار کښې د مفسرینو اختلاف دې.خو حاصل د کلام دادی چې ډیرزیات مال ته قنطار وئیلې شی.لکه د ضحاك رحمه الله قول دې او نور اقوال هم اوګورئ، زر دیناره،سل دیناره،دولس سوه دیناره،دولس زره دیناره،څلویښت زره دیناره،شپیته زره دیناره،اتیا زره دینار وغیره وغیره.د مسند احمد یو مرفوع حدیث کښې دی چې یو قنطار د دولسو سوؤ اوقیو

---

[1]) صحیح بخاری کتاب النکاح باب ما یتقی من شوم المراة : ۵۰۹۶، صحیح مسلم: ۲۷۴۰، ترمذی: ۲۷۸۰، ابن ماجة: ۳۹۹۸)-

[2]) صحیح بخاری کتاب النکاح باب کثرة النساء:۵۰۶۹، موقوفا علی ابن عباس رضی الله عنه)-

[3]) صحیح مسلم کتاب الرضاع باب خیر متاع الدنیا المراة الصالحة: ۱۴۶۹)-

[4]) ابن ماجة کتاب النکاح باب فضل النساء : ۱۸۵۷، وسنده ضعیف جدا)-

[5]) نسائی کتاب عشرة النساء باب حب النساء : ۳۳۹۲، وسنده حسن)-

[6]) نسائی : کتاب عشرة النساء باب حب النساء: ۳۳۹۳، عن انس رضی الله عنه وسنده ضعیف . قتاده مدلس دې او د سماع صراحت نشته)-

[7]) احمد: ۱۵۸/۳، وسنده حسن ابن حبان : ۴۰۲۸، بیهقی: ۳۶۶۰/۷)-

وی او هره اوقیه بهتر ده د زمکې او اسمان نه.(۱) (غالبا دلته مقدار د ثواب بیان شوې دې چې يو قنطار به ملاوېږي والله اعلم).
حضرت ابوهريره ﷺ نه همدا شان يو موقوف حديث مروی دې او هم دا زيات صحيح دې،همدا شان ابن جرير كښې د معاذ بن جبل او ابن عمر ﷺ نه مروی حديث كښې دولس سوه اوقيه راغلې دی.(۲) ليكن هغه حديث هم منكر دې،ممكن دی چې هغه د ابی ابن كعب ﷺ قول وی.لكه څنګه چې د نورو صحابه كرامو ﷺ هم دا فرمان دې.ابن مردويه كښې دی چې رسول الله ﷺ فرمائی چې كوم سړي سل آيتونه اووائی نو هغه به غافلانو نه نۀ وی او چې چا د سلو نه تر زرو پورې اووئيل،هغه ته به الله ﷻ يو قنطار اجر وركړی او قنطار د لوئې غر برابر دې.(۳) مستدرك حاكم كښې دی چې د دې آيت د دې لفظ مطلب د رسول الله ﷺ نه تپوس اوشو نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې دوه زره اوقيه.(۴) امام حاكم دې ته صحيح او د شيخينو په شرط ښائی.بخاری او مسلم دا نه دې راوړې.طبرانی وغيره كښې دی چې زر ديناره (۵) حسن بصری ﷫ نه موقوفا يا مرفوعا مروی دی چې دولس سوه ديناره.ابن عباس ﷺ نه هم دا مروی دی.ضحاك ﷫ فرمائی چې بعضې خلق قنطار د دولسو سوؤ دينارو ښائی.ليكن صحيح دادی چې ابو سعيد خدری ﷺ فرمائی چې د غوئی څرمن چې د سرو زرونه ډكه شی نو دې ته قنطار وائی.دا مرفوعا هم دې ليكن زيات صحيح موقوفا دې.

د اسونو مينه لرل:-د اسونو محبت په درې قسمه دې.يو خوهغه خلق دی چې اسونه ساتی او د الله تعالی په لار كښې اوځی او په هغې جهاد كوی نو د داسې خلقو د پاره دا اسونه د اجر او ثواب ذريعه او سبب ګرځی،دويم هغه خلق چې د فخر او غرور د پاره ئې ساتی دا هغوی دپاره وبال دې.دريم قسم هغه خلق دی چې دسوال نه د بچ كيدو دپاره او ددې د نسل دحفاظت دپاره ئې پالی او د الله ﷻ حق نه هيروی،دا نه اجر دې اونه عذاب.هم ددې مضمون حديث په آيت ﴿وَأَعِدُّوا لَهُم﴾ تفسير كښې به راشی (انشاءالله تعالى).
د ﴿وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ﴾ معنى څريدو والا وغيره ده.رسول الله ﷺ فرمائی چې هر عربی اس سحر د مونځ په وخت كښې د الله ﷻ اجازت سره دوه دعاګانې كوی.وائی چې ائې الله ﷻ ! تا چې زۀ د چا په لاس كښې وركړې يم د هغه په زړه كښې د هغه د اهل وعيال نه زما محبت زيات كړی.(۶)

قوله تعالى:-وَالْأَنْعَامِ نه مراد اوښ،چيلۍ او غواګانې دی.

قوله تعالى:-وَالْحَرْثِ نه مراد هغه زمكه ده چې دكردپاره يا د باغ لګولو دپاره تياره كړې شی.د مسنداحمد حديث كښې دی چې د انسان بهترين مال زيات نسل والا آسونه دی او زياتې ميوه دارې د كهجورو ونې دی.(۷)

قوله تعالى:-ذَٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ وَاللَّهُ عِندَهُ حُسْنُ الْمَآبِ
بيا فرمائی چې داټول د دنياوی فائدې څيزونه دی،د دې ځائې زينت ،ددې محبت هغه څيزونه دی چې فانی او زوال والا دی.د بنه واپس كيدو ځائې او دبهترين ثواب ځائې الله ﷻ سره دې مسند احمد كښې دی چې كله دا آيت نازل شو نو عمربن خطاب ﷺ اوفرمائيل چې ائې الله ﷻ ! هركله چې تا دې ته زينت وركړو نو اوس د دې نه پس به څه وی؟نو دې نه پس په دې باندې راتلونكې آيت نازل شو

---

(۱) احمد: ۳۶۳/۲، ابن ماجة كتاب الادب باب برالوالدين: ۳۶۶۰، وسنده حسن)-
(۲) ابن جرير)-
(۳) ابن مردويه)-.
(۴) حاكم : ۱۷۸/۲،)-
(۵) اوګوری حديث سابق)-.
(۶) نسائي : كتاب الخيل باب دعوة الخيل : ۳۶۰۹، وسنده صحيح)-
(۷) احمد: ۴۶۸/۳،)-

قوله تعالى:- قُلْ اَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِّنْ ذٰلِكُمْ ط

چې ائې پيغمبر ﷺ اووايه دوی ته چې زۀ تاسوته ددې نه بهترين څيز اوښايم دا خو يو نه يو ورځ فاني كيدونكې دې او زۀ تاسو لره چې كوم طرفته بلم هغه نه صرف هميشګير دې بلكه ټول عمر به باقي وي.واورئې دالله ﷻ نه ويريدنكو دپاره جنت دې،چې د هغې د ونو مينځ كښې به قسم قسم نهرونه بهيږي،د شهدو اوپئيو اوشرابو اودپاكو اوبو،او هغه نعمتونه چې نه يوغوږ اوريدلي وي او نه يو سترګې ليدلي وي اونه په يو زړه كښې دهغې خيال راغلې وي.په دې جنتونوكښې به دا خلق هميشه هميشه وي.نه خو دوی د دې نه ويستلي شي او نه به ددوی نعمتونه كم كړې شي.دوی ته به بيبيانې ملاويږي چې دخباثت او ګندګۍ نه به بالكل پاكې وي او نه هغوئ ته حيض رازی او نه نفاس بالكل پاكې به وي.او د دې ټولو نه زيات دا چې دوی ته به دالله ﷻ رضا حاصله شي.او داسې چې ددې نه پس به د دوی نه نه خفه كيږي،ددې وجې سورت توبه كښې يو آيت كښې فرمائ چې ﴿وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللّٰهِ اَكْبَرُ ط﴾ د الله ﷻ د لږې رضامندئ حاصليدل هم دټولو نه لوئې څيز دې.يعنى د ټولو نعمتونو نه اعلى او د رب د مرضئ مطابق نعمتونه.ټول په ټوله بندګان دالله ﷻ په نظر كښې دی او هغه پاك ذات ته ښه معلوم دی چې څوك د مهربانئ مستحق دې.

اَلَّذِيْنَ	يَقُوْلُوْنَ	رَبَّنَآ	اِنَّنَآ	اٰمَنَّا	فَاغْفِرْلَنَا
داكسان دی	چی وائي	اې ربه زمونږه	بيشكه مونږه	ايمان راوړو	نوبښنه اوكړه مونږ ته
دا هغه خلق دی چې وائي ائې زمونږه ربه مونږ په تاايمان راوړې دې انومونږ ته اوبښه					
ذُنُوْبَنَا	وَقِنَا	عَذَابَ النَّارِ	اَلصّٰبِرِيْنَ	وَالصّٰدِقِيْنَ	
دګناهونو زمونږه	او بچ كړه مونږه	دعذاب د اور نه	دا خلق صبر كونكي دی	صادقان دی	
ګناهونه زمونږ	اودعذاب نه موږه امان كښې اوساته	...........دوئ صبر كونكي دی	رښتوني دی		
وَالْقٰنِتِيْنَ	وَالْمُنْفِقِيْنَ	وَالْمُسْتَغْفِرِيْنَ	بِالْاَسْحَارِ		
او فرمان منونكي دی	او خرچ كونكي دی	او ښښنه غوښتونكي دی	په اخردشپو كښې		
تابعدار دی	خيراتونه وركوي	اود شپې په اخری حصه كښې دښښنې دعاګانې غواړی			

قوله تعالى:- اَلَّذِيْنَ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَآ اِنَّنَآ اٰمَنَّا فَاغْفِرْلَنَا ذُنُوْبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

دسحر وخت كښې د استغفاروئيلو فضيلت:- الله ﷻ د خپلو بندګانو اوصاف بيان فرمائي چې هغوئ وائي چې ائې الله ﷻ مونږ ستا په ذات باندې اوستا په كتاب اوستا رسول ﷺ باندې ايمان راوړې دې.ائې الله ﷻ ته زمونږ ګناهونه معاف كړه ستا په ذات باندې ددې ايمان او ددې شريعت په بدله كښې او مونږ د جهنم اور نه اوساتې،دا متقيان خلق د الله ﷻ اطاعت كوی او د حرامو څيزونو نه ځان ساتی.د صبر نه كار اخلي.او د خپل ايمان په دعوی كښې هم رښتوني دی.ټول اعمال د خير كوی اګر چې د دوی په نفس دا كول ګران وی.دوی اطاعت او خضوع او خشوع والا دی.خپل مال دالله ﷻ لار كښې خرچ كوی چې كوم ځائې كښې دوی ته حكم كيږی.صله رحمئ كښې،رشته دارئ لره باقي ساتلو كښې،د بدو نه منع كولوكښې،همدردی كولو كښې،اونيكئ كولو كښې،دحاجتمندو،مسكينانو اوفقيرانو سره احسان كولو كښې سخاوت كوی.اوسحر وخت كښې په روستئ شپه كښې پاسی او استغفار كوی.ددې نه معلوم شو چې په دې وخت كښې استغفار ډير فضيلت والا دې.دا هم اوونيلې شو چې د قرآن پاك په هغه آيت كښې چې يعقوب عليه السلام خپلو بچو ته فرمائيلی وو چې ﴿قَالَ سَوْفَ اَسْتَغْفِرُلَكُمْ رَبِّيْ ط﴾ يعنى اوس لږ وخت پس به زۀ تاسولره د خپل رب نه بخښنه غواړم).

دې نه مراد هم د پیشمنی وخت دې خپل اولاد ته فرمائی چې زهٔ به د پیشمنی په وخت کښې ستاسو د پاره استغفار کوم،

په اخر د شپه کښې د الله ﷻ اسمان د دنیا ته راتګ:- بخاری اومسلم کښې یو حدیث کښې دی او دا حدیث د ډیرو صحابه کرامو ﷺ نه نقل دې چې رسول الله ﷺ اوفرمائیل الله ﷻ هره شپه په آخر شپه کښې آسمان د دنیا ته راشي او فرمائي چې څوک سائل شته چې زهٔ ورته ورکړم؟ څوک دعا غوښتلووالا شته دې چې زهٔ ئې دعا قبوله کړم.څوک استغفار والا شته دې چې زهٔ ئې اوبخښم.([1])

د رسول الله ﷺ وترو له اخري حصې د شپې کښې کول:- حافظ ابوالحسن دارقطني رحمه الله په دې مسئله باندې یو مستقل کتاب لیکلې دې او په هغې کښې ئې دیو حدیث ټول سندونه اوټول الفاظ واردکړې دې.بخاری اومسلم کښې عائشه رضي الله عنها نه مروی دی چې رسول الله ﷺ اوله شپه اومینځنۍ شپه او آخری شپه کښې وتر کړی وو.د ټولونه آخری وخت د د رسول الله ﷺ د وترو کولو هغه د پیشمنی وخت وو.([2])

په اخر د شپه کښې د بعضې صحابه کرامو ﷺ د استغفار معمول:- عبدالله بن عمر ﷺ به د شپې تهجد کول او د خپل غلام نافع رحمه الله نه به ئې تپوس کولو چې سحر شو؟هرکله چې هغه اوونیل چې آو نو بیا به دوی تر صبا صادق پورې په دعااواستغفار کښې مشغول وو([3])حاطب رحمه الله فرمائی چې د سحر په وخت کښې ما واوریدل چې یو سړې د مسجد په یوګوټ کښې وائی چې انې الله ﷻ! تا ماته حکم اوکړو او ما اومنلو.دا د سحر وخت دې ما اوبخښه،ما اوکتل نو هغه عبدالله بن مسعود ﷺ وو.انس بن مالك ﷺ فرمائی چې مونږ ته به حکم کیدو چې مونږ د تهجد مونځ ادا کړو نو د سحر آخری وخت کښې اویا ځل استغفار کوو.او د الله ﷻ نه دعا اوغواړو.

شَهِدَ اللّٰهُ	اَنَّهٗ	لَآ اِلٰهَ	اِلَّا	هُوَ	وَالْمَلٰٓئِكَةُ
ګواهي کړې ده الله	په دې شان	چې نشته لائق دعبادت	مګر	هم هغه دې	او(دګواهي) فریښتو هم کړې ده
الله پاک په دې خبره ګواه دې	چې بغیرد هغه نه بل څوک د عبادت لائق نشته	..........اوفریښتې			
وَاُولُوا الْعِلْمِ	قَآئِمًا	بِالْقِسْطِ	لَآ اِلٰهَ	اِلَّا	هُوَ الْعَزِيْزُ
او خاوندان دعلم	مضبوط ولاړ دی	په انصاف	چې نشته دې هیڅوک لائق دعبادت	مګر	هم دغه غالب
اوعالمان په دې خبره ګواه دی	اوپه انصاف محکم ولاړ دی	بې دالله نه بل څوک معبود نشته	هغه		
الْحَكِيْمُ	اِنَّ	الدِّيْنَ	عِنْدَ اللّٰهِ	الْاِسْلَامُ	وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِيْنَ
اوحکیم دې	بیشکه	دین	په نیز دالله	صرف اسلام دې	اونهٔ وو کړې اختلاف هغه کسانو
غالب او صاحب د حکمت دې	دالله پاک په نیز(مقبول)ترین دین صرف اسلام دې	اواهل کتابو چې کوم			
اُوْتُوا	الْكِتٰبَ	اِلَّا	مِنْۢ بَعْدِ مَا	جَآءَهُمُ الْعِلْمُ	بَغْيًا
چې ورکړې شوې وو	ورته کتاب	مګر	روستو دهغې نه	چې راغې هغوئ ته علم	په وجه دزیاتی کولو
اختلف کړې دې هغه د علم راتلونه پس دې	دهغې وجه صرف داده چې پخپل مینځ کښې ئې ضد کولو				

[1]) صحیح بخاری کتاب التهجد باب الدعاء والصلاة من اخر اللیل : ۱۱۴۵، صحیح مسلم: ۷۵۷، ابوداود: ۱۳۱۵)-

[2])صحیح بخاری کتاب الوتر ساعات الوتر: ۹۹۶، صحیح مسلم: ۱۷۳۶، ابوداود: ۱۴۳۵، نسائی: ۶۸۲، ترمذی: ۴۵۶،ابن ماجة: ۱۱۸۵)

[3]) ابن ابی حاتم : ۲/۱۴۵)-

بَيۡنَهُمۡۗ وَمَنۡ يَّكۡفُرۡ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ فَاِنَّ اللّٰهَ سَرِيۡعُ الۡحِسَابِ ۝١٩

په خپل منځ کښې|اوڅوك چې انكاركوي |دآيتونو دالله نه| نو بيشكه الله| زرحساب اغستونكې دې

اوڅوك چې دالله پاك دآيتونونه انكاري وي |نو بيشكه الله پاك حساب اخستلو كښې ډير تيز دې

فَاِنۡ حَآجُّوۡكَ فَقُلۡ اَسۡلَمۡتُ وَجۡهِىَ لِلّٰهِ

نوكه چرې|جګړه كوي تا سره دا خلق | نو ورته اوويه چې | تابع كړې دې | ځان خپل | الله ته

اوكه هم دوى تاسره جنګ كوي | نوته ورته اووايه چې ما خپل ځان دالله پاك د حكم تابع كړې دې

وَمَنِ اتَّبَعَنِ ؕ وَقُلۡ لِّلَّذِيۡنَ اُوۡتُوا الۡكِتٰبَ وَالۡاُمِّيّٖنَ

اوهغه څوك چې تابعدارى كوي زما | اواوويه| هغه كسانو ته|چې وركړې شوې دې كتاب| او اميانو ته

اوهغه چا هم چې زماتابعدار دى | او داهل كتاب او اميانونه (مشركانو)نه تپوس اوكړه

ءَاَسۡلَمۡتُمۡ ؕ فَاِنۡ اَسۡلَمُوۡا فَقَدِ

آيا تاسو هم ځان تابع كړې دې هغه ته| نو كه هغوئ هم ځان تابع كړو د الله | نوبيشكه|

چې آياتاسوهم دهغه حكمونه منئ| ....نوكه دوى تابعدار وي | نو يقينا

اهۡتَدَوۡا ۚ وَاِنۡ تَوَلَّوۡا فَاِنَّمَا عَلَيۡكَ الۡبَلٰغُ ؕ وَاللّٰهُ

چې وې موندله نيغه لار | اوكه | مخ ئې واړوؤ | نو بيشكه چې | په تا باندې|رسونه ده دپيغام | اوالله

سمه لار ئې بياموندله | اوكه ددې نه ئې مخ اوګرزولو | نو ستاكارخوصرف(دحق آواز) رسول دى| اوالله

بَصِيۡرٌۢ بِالۡعِبَادِ ۝٢٠

كتونكې دې | د معاملاتو دبندګانو |

دبندګانو كارونه وينى ګورى

قوله تعالى:- شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهٗ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ

الله ﷻ ته صرف دين اسلام مقبول دې:- الله ﷻ پخپله شهادت وركوى نود هغه پاك ذات شهادت كافى دې.هغه دټولونه زيات رينښتونې اوشاهد دې.د ټولو نه زياته رېښتونې خبره دهغه پاك ذات ده.هغه پاك ذات فرمائى چې ټول مخلوق د هغه پاك ذات غلام دې.او هغه ذات ټول پيدا كړى دى.او هم د هغه پاك ذات ټول محتاج دى.هغه دټولو نه بې نياز دې.الوهيت كښې هغه يودې او لاشريك دې.د هغه لوئې ذات نه بل څوك دسجدې لائق نشته دې،لكه فرمان دې چې ﴿لٰكِنِ اللّٰهُ يَشۡهَدُ بِمَاۤ اَنۡزَلَ اِلَيۡكَ﴾ يعنى ليكن الله ﷻ د دې كتاب په ذريعه چې تا ته كوم علم د خپل طرفنه نازلوى(هغه د دې) ګواهى وركوى او فرښتې هم ګواهى وركوى او د الله ﷻ شهادت كافى دې.

قوله تعالى:- وَالۡمَلٰٓئِكَةُ وَاُولُوا الۡعِلۡمِ قَآئِمًاۢ بِالۡقِسۡطِؕ

د علماء كرامو فضيلت:- بيا خپل شهادت سره د فرښتو او علماء كرامو شهادت يو ځائې كوى.دې ځائې كښې د علماء كرامو پر لوئې فضيلت هم ثابتيږى.بلكه خصوصيت﴿قَآئِمًا﴾د نصب د حال كيدو په وجه سره دې.هغه پاك ذات په هر حال او هر حالت كښې همداشان دى،بيا د تاكيد په طور دوباره اشاره كوى چې معبود حقيقى صرف هغه پاك ذات دې اوهغه غالب او عظمت او لوئې والا دې او هغه لوئې ذات په خپلو اقوالو او افعالو قدرت او تقدير كښې حكمتونو والا دې.

د دې ايت په حقله د رسول الله ﷺ عمل مبارک:- مسند احمد کښې دی چې رسول الله ﷺ د عرفات په ورځ د دې آيت تلاوت اوفرمائيلو او﴿ الحكيم ﴾ پورې ئې اولوستلو او وې فرمائيل چې﴿ وانا على ذالك من الشاهدين يارب ﴾(١) ابن ابی حاتم رحمه الله کښې دی چې رسول الله ﷺ دا شان اوفرمائيل چې﴿ وانا اشهد اى رب ﴾ (٢).طبرانی کښې دی چې حضرت غالب قطان رحمه الله فرمائی چې زهٔ کوفې ته د تجارت په غرض لاړم حضرت اعمش ته نزدې پاتې شوم،د شپې حضرت اعمش تهجدو ته پاڅيدو او تهجد کولو کولو کښې چې کله ئې دا آيت﴿إِنَّ الدِّينَ عِندَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ﴾اولوستلو نو وې فرمائيل﴿وانا اشهد بما شهد الله به واستودع الله هذه الشهادة وهي لي عندالله وديعة﴾ يعنی زهٔ گواهی ورکوم د هغه ذات چې د هغه شهادت الله ﷻ ورکړې دې او زهٔ دا شهادت الله ﷻ ته سپارم،دا زما امانت الله تعالى سره دې.

بيا ئې څو ځل﴿إِنَّ الدِّينَ عِندَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ﴾اووئيلو،ما زړه کښې خيال اوکړو چې شايد دې باره کښې دوی څه حديث مبارک اوريدلې وی.سحر سحر حاضر شوم او عرض مې اوکړو چې ائې ابومحمد اخه خبره وه چې تاسو دا آيت باربار لوستلو.وې فرمائيل چې تاته ددې فضيلت نه دې معلوم؟ما اووئيل زهٔ خو توله مياشت ستاسو په خدمت کښې حاضر اووم ليکن تاسو څه حديث نه دې بيان کړې.وې فرمائيل چې د الله ﷻ قسم چې زهٔ به ئې تول کال بيان نه کړم.ما د دې حديث آوريدو دپاره يو کال انتظار اوکړو او د هغوئ دروازه باندې پروت ووم.هرکله چې هغه کال مکمل شو نو ما اووئيل چې ائې ابو محمد کال خو تير شو.نو هغوئ اووئيل چې بنه ده واوره.ابو وائل حديث بيان کړېدې او هغه د عبدالله نه اوريدلې دې .هغه فرمائی چې رسول الله ﷺ فرمائيلی دی چې د دې ويوونکې به د قيامت په ورځ راوستلې شی اوالله ﷻ به اوفرمائی چې زما دې بنده زما نه وعده اخستې ده اوما وعده پورا کړه.زهٔ په وعده پوره کولو کښې د ټولو نه زيات يم زما دابنده جنت ته داخل کړئ(٣)

قوله تعالى:- إِنَّ الدِّينَ عِندَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ

بيا الله ﷻ فرمائی چې هغه صرف اسلام لره قبلوی،اسلام په هره زمانه کښې د پيغمبر د وحی منلو نوم دې.د ټولو نه آخری او د ټولو رسولانو خاتم زمونږ پيغمبر محمد ﷺ دې،د رسول الله ﷺ نبوت نه پس ټولې لارې بندې شوې.اوس چې کوم سړې د رسول الله ﷺ د شريعت نه سوا په بل څيز باندې عمل کوی نود الله ﷻ په نيز هغه ديندار نه دې لکه بل ځائې کښې فرمائی چې﴿وَمَن يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَن يُقْبَلَ مِنْهُ﴾چې کوم سړې د اسلام نه سوا بل دين لره خپل کړی نو هغه به نشی قبلولې.همداشان په دې آيت کښې د دين انحصار صرف په اسلام باندې دې.

دان د همزې کسره او فتحه کښې اختلاف دې:- د ابن عباس ﷺ قرات کښې﴿شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ﴾د ان د همزې په کسرې سره،دې او﴿ ان الاسلام ﴾په ځائې د ان الدين) دې.نومعنی به دا وی چې پخپله الله ﷻ گواهی ورکړې ده او هغه فرښتو او ذی علم انسانانو چې الله ﷻ ته مقبول دين صرف اوصرف اسلام دې.د جمهورو قرات کښې دا زير سره دې.او د معنی لحاظ سره دواړه صحيح دی ليکن د جمورو قول زيات ظاهر دې.والله اعلم.

---

(١) احمد: ١٦٦/١،طبرانی : ٢٥٠، مجمع الزوائد: ٣٢٨/٦، علم اليوم والليلة لابن السنی: ٤٣٥، ابن ابی حاتم : ٢٤٦، ددې سند کښې جبير بن عمروالقرشی ابوسعد الانصاری او ابو يحيی مولی آل زبير مجهول راوی دې اوگورئ الموسوعة الحديثية: ٣٧/٣ نو داحديث پاک ضعيف دې)-

(٢) طبرانی: ٢٥٠، ددې سند کښې ابو سعيد عمر بن حفص بن ثابت مجهول راوی دې نو دا حديث پاک ضعيف دې)-

(٣) طبرانی : ١٠٤٥٣، وسنده ضعيف علامه هيثمی رحمه الله مجمع الزوائد : ٣٢٦/٦، کښې فرمائی چه ددې سند کښې عمر بن مختار ضعيف راوی دې)-

قوله تعالی:- ﴿وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِن بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ﴾
بیاارشاد فرمائی چې مخکښینو اهل کتابو د خپلو پیغمبرانو په راتلواو او دالله ﷻ د کتاب نازلیدو نه پس اختلاف اوکړو.او د دې وجه صرف په خپل مینځ کښې بغض او کینه وه.چې څوك دا وائی نو زهٔ د هغه خلاف یم اګر چې هغه حق وائی.

قوله تعالی:- ﴿وَمَن يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾
بیا ارشاد دې چې هرکله دالله ﷻ آیتونه نازل شو او څوك ددې انکار کوی او دا او نه منی نو الله ﷻ به هم هغه ته ددې تکذیب ډیره زرسزا ورکړی.او دوی ته به د کتاب الله په مخالفت عذاب ورکوی.او ده ته به ددې شرارت سزا ورکوی.

قوله تعالی:- ﴿فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ﴾
بیا فرمائی که چرې دا خلق تاسره د خدائي د توحید په حقله جنګ کوی نو ته اووایه چې زهٔ به خالص د الله ﷻ عبادت کوم او هغه لوئې ذات سره څوك شریك نشته دې اونه دهغه په شان څوك شته دې او نه د هغه اولاد شته دې او نه د هغه ښځه اوچې څوك هم زما امتی دې زما په دین دې،د دې ټولو قول هم دا دې لکه بل ځائې کښې فرمائی چې﴿قُلْ هَٰذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي﴾یعنی همدا زما لار ده تاسو لره ښه په طریقه رابلم الله ﷻ طرفته زهٔ هم او زما تابعدار هم.

قوله تعالی:- ﴿وَقُل لِّلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ أَأَسْلَمْتُمْ﴾..........
بیا حکم کیږی چې ائې نبی ﷺ ! دې نصرانیانو او یهودو ته اووایه،چې د کومو په لاس کښې د الله ﷻ کتاب دې او دې مشرکانو ته اووایه چې ستاسو د ټولو هدایت اسلام کښې دې او که دوی ئې اونه منی نو هیڅ خبره نه ده،تاسو خپل فرض د تبلیغ پورا کړو،الله ﷻ په ټولو ښه پوهیږی،ددې ټولو واپسی هغه لوئې ذات طرفته ده.چالره چې اوغواړی نو سمه لار ورته اوښائی او چالره چې اوغواړی نو ګمراه ئې کړی.هغه پاك ذات ته خپل حکمت ښه معلوم دې.دهغه حجت خو پورا کیږی،ټول بندګان دهغه په نظر کښې دی،هغه ته ټول ښه معلوم دی،د هدایت مستحق څوك دې،دګمراهۍ مستحق څوک دې،د هغه پاك ذات نه هیڅوك تپوس کولو والا نشته دې.

دا آیت او ددې په شان نورو آیتونو نه دا خبره ښکاره ده چې رسول الله ﷺ ټول مخلوق ته الله تعالی خپل رسول جوړ کړې او رالیګلې دې.اوپخپله د دوی ددین احکام په دې باندې دلالت کوی.او په کتاب وسنت کښې ډیر آیتونه او احادیث په دې مضون راغلې دی.قرآن پاك کښې دی چې﴿قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا﴾یعنی ائې خلقو ازهٔ ستاسو ټولو طرفته د الله رسول یم.او یو بل آیت کښې دی چې ﴿تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَىٰ عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا﴾ یعنی بابرکت دې هغه الله ﷻ چې هغه په خپل بنده باندې قرآن پاك نازل کړو،چې دا د دنیا والو د پاره تنبیه کولووالا جوړ شی.

بخاری او مسلم وغیره کښې ډیر واقعات تواتر سره ثابت دی چې رسول الله ﷺ د چاپیر چل ټولو بادشاهانو ته او نورو خلقو ته خطونه اولیکل او وې لیږل او په هغې کښې رسول الله ﷺ هغوئ ته دعوت ورکړې وو که هغه عرب وو او که عجم،اهل کتاب وو اوکه بل مذهب والا وو،دا شان رسول الله ﷺ د تبلیغ فرض کمال ته اورسولو.[1]

څوک چې د بې ایمانئ په حالت کښې مړ شو هغه جهنمی دې:- مسند عبدالرزاق کښې ابوهریره رضی الله عنه نه روایت دې چې رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې په هغه الله ﷻ مې دې قسم وی چې د هغه په قبضه کښې زما سا ده،چې د دې امت کوم یو سړی ته زما د نبوت آواز اورسیدو او هغه په راوړې شوی څیز باندې ایمان راونړو که هغه یهودی وی اوکه نصرانی او دې د دې بې ایمانئ حالت کښې مړ شو نو دې بالکل

[1] صحیح بخاری کتاب العلم باب مایذکر فی المناولة وکتاب اهل العلم: ٦٥)-

جهنمي دي.(۱) مسلم شريف كښې هم يو حديث دې زۀ هر تور سپين طرفته د الله تعالى نبي جوړ كړې شوې رالېږلې شوې يم.(۲)

نبي ﷺ د ټولو انسانانو د پاره رسول دې:- او يو حديث پاک كښې دا هم دي چې هر نبي صرف خپل قوم ته رالېږلې كېدې مگر زۀ ټولو انسانانو د پاره نبي جوړې كړې شوې او لېږلې شوې يم.(۳)

كلمه د شهادت د جهنم نه د خلاصي ذريعه ده:- مسند احمد كښې انس ﷺ نه روايت دې چې يو يهودي هلك بيمار شو او دې هلك به دنبي ﷺ دپاره اوبه ايښودې او د دوى پيزار به ئې راوړو.رسول الله ﷺ د هغه د بيمار پرسئ دپاره تشريف راوړو،په دغه وخت كښې د هغه پلار هم د هغه سر ته ناست وو.رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې انى فلانيه﴿ لا اله الا الله ﴾اووايه.هغه خپل پلار طرفته اوكتل.پلار ورته اوكتل او ورته ئې اووئيل چې د ابوالقاسم ﷺ خبره اومنه.نو هغه هلك اووئيل چې﴿ اشهد ان لا اله الا الله وانك رسول الله ﴾.رسول الله ﷺ د هغه ځائې نه تشريف يوړو او دا ئې اوفرمائيل چې د الله ﷺ شكر دې چې هغه لوئې ذات دا هلك زما په وجه د جهنم د اور نه بچ كړو.دا صحيح بخاري كښې امام بخاري رحمة الله عليه راوړې دې.(۴)د دوى نه سوا نور هم ډېر صحيح احاديث او دقرآن پاک آيتونه دى.

إِنَّ الَّذِينَ	يَكْفُرُونَ	بِآيَاتِ اللَّهِ	
بيشكه هغه كسان	چې انكار كوى	د ايتونو دالله نه	
بيشكه كوم خلق چه د الله تعالى د آياتونو نه انكاركوى			

وَيَقْتُلُونَ	النَّبِيِّينَ	بِغَيْرِ حَقٍّ ۙ	وَيَقْتُلُونَ	الَّذِينَ	يَأْمُرُونَ	بِالْقِسْطِ
او وژنى	پيغمبران	په ناحقه	او قتل كوى	هغه كسان	چې حكم كوى	په انصاف كولوسره
اوپه ناحقه پيغمبران قتلوى| اوهرهغه ځوک قتلوى چې د(خلقو ترمينځ) دعدل اوانصاف كولو حكم كوى						

مِنَ النَّاسِ ۙ	فَبَشِّرْ	هُمْ	بِعَذَابٍ	أَلِيمٍ ﴿٢١﴾	أُولَٰئِكَ	الَّذِينَ	حَبِطَتْ
دخلقو نه	انوزيرې وركړه	هغوئ ته	د عذاب	دردناك	هم دا	هغه كسان دى	چې ضائع شو
نوداسې كسانوته د دردناک عذاب زيرې وركړه| داهغه بدبخته خلق دى | چې عملونه ئې ضائع شول							

أَعْمَالُهُمْ	فِي الدُّنْيَا	وَالْآخِرَةِ ۚ	وَمَا	لَهُمْ	مِّن نَّاصِرِينَ ﴿٢٢﴾
عملونه دهغوئ	په دنيا او په	آخرت كښې	او نشته	دپاره دهغوئ	هيڅ مددګاران
په دنيا اوآخرت دواړو كښې | ....اودوئ سره مدد كونكې ځوک نشته					

قوله تعالى:- إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ

د يهوديانو د كفر او خپلو پيغمبرانو لره د قتل كولو په وجه مذمت:- دلته د هغه اهل كتابو مذمت بيانيږى چې كومو به د گناه او حرمت كارونه كول.د الله ﷺ هغه خبرې ئې دروغ گڼړلې چې كومې هغه د مخكښې وروستو د خپلو رسولانو په ذريعه لېږلې وې،.دومره نه بلكه پيغمبران به ئې قتل كول.او دومر سركش وو چې كومو خلقو به دوى ته د عدل و انصاف خبرې كولې هغوئ به ئې ختمول.حديث

---

(۱) صحيح مسلم كتاب الايمان باب وجوب الايمان برسالة نبينا محمد: ۱۵۳)-

(۲) مسلم كتاب المساجد باب المساجد ومواضع الصلاة: ۵۲۱)-

(۳) صحيح بخارى كتاب اليتيم باب رقم: ۱ ح/۳۳۵، صحيح مسلم: ۵۲۱، نسائى: ۴۳۲)-

(۴) احمد: ۱۷۵/۳، صحيح بخارى كتاب الجنائز باب اذا سلم الصبى فمات: ۱۳۵۶، ابوداود: ۳۰۹۵)-

کښې دی چې کبر و غرور هم دا دې چې حق نه منل او حق منونکو لره ذلیل کول.(۱)مسند ابن ابی حاتم کښې دی چې ابوعبیده بن جراح ﷺ رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو چې د ټولو نه زیات سخت عذاب به په چا وی؟ رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې په هغه چا چې چا نبی قتل کړو یا نې یو داسې سړې قتل کړو چې هغه د نیکئ لار خودلو والا او د بدئی نه منع کولو والا وی.

قوله تعالى:- وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ حَقٍّ

بیا رسول الله ﷺ دا آیت مبارك تلاوت کړو او وې فرمائیل چې ائې ابوعبیده ﷺ! بنی اسرائیلو درې څلویښت نبیان د ورځې په اوله حصه کښې یو ساعت کښې قتل کړل،بیا نې یو سل اویا بنی اسرائیل ایماندار قتل کړل دا هغه ایمانداره وو چې دوی ئې د دې انبیاء د قتل نه منع کړې وو. او دوی ته به نې نیغه لار خودله او د بدئ نه به ئې منع کول.او هغه ټول ئې د دې ورځې په آخری حصه کښې قتل کړل.په دې آیت کښې الله ﷺ دهغوئ ذکر کوی.(۲)

ابن جریر کښې دی چې عبدالله بن مسعود ﷺ فرمائی چې بنی اسرائیلو درې سوه نبیان علیهم السلام د ورځې په شروع کښې قتل کړی وواومابنام سبزئ خرڅولو ته کښېناستل(۳)نو ددې خلقو ددې سرکشئ په وجه الله ﷺ دوی په دنیا کښې خوار او ذلیل کړل.او آخرت کښې هم د دوی دپاره د رسوائئ بدترین عذاب تیار دې.

قوله تعالى:- فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ::ددې وجې فرمائی چې دوی ته د دردناك او ذلت والا عذاب خبر ورکړه.

قوله تعالى:- أُولَٰئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ......

ددوی اعمال په دنیاکښې هم خراب اوپه آخرت کښې هم برباد اوددوی به هیڅوك مددګار اوسفارشی نه وی.

أَلَمْ تَرَ	إِلَى الَّذِينَ	أُوتُوا	نَصِيبًا	مِّنَ الْكِتَابِ	يُدْعَوْنَ
آیاتااونه لیدل	هغه کسان	چې ورکړې شوې وه	حصه	د کتاب نه	هغوئ چې اوبللې شی
آیا ته نه ګورې چې کوموخلقوته دالله د کتاب نه څه حصه ورکړې شوې ده | دهغوئ داحال دې چې د الله					
إِلَىٰ كِتَابِ اللَّهِ	لِيَحْكُمَ	بَيْنَهُمْ	ثُمَّ	يَتَوَلَّىٰ	فَرِيقٌ
کتاب دالله ته	چې فیصله اوکړی هغه	په منځ دهغوئ کښې	ابیا	مخ اړوی	یوه ډله
کتاب ورته ورکړې شوې دې| په دې غرض چې ددوئ ترمینځه فیصله اوکړی|.......... نوددوئ یوه ډله					
مِّنْهُمْ	وَهُم	مُّعْرِضُونَ ۝	ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ	قَالُوا	لَن تَمَسَّنَا
دهغوئ نه	او هغوئ	تل ډډه کونکی دحق نه	دا کار څکه کوی چې بیشکه هغوئ	وائی	هرګز به اونۀ رسیږی مونږته
ددې نه ډډه کوی | اودوئ همیشه د حق نه مخ ګرزولې دې | دا څکه چې ددوئ داخیال دې چې					
النَّارُ	إِلَّا	أَيَّامًا	مَّعْدُودَاتٍ	وَغَرَّهُمْ	فِي دِينِهِم	مَّا
اور	مګر	یوڅو ورځې	شمارلې شوی	او دهوکه کړې دی هغوئ	په دین خپل کښې	هغه څیز
د شمیر دیوڅوورځونه بغیر مونږ ته به هیڅکله ددوزخ اور نه اونه رسی| اوددین په باره کښې						

(۱) صحیح مسلم کتاب الایمان باب تحریم الکبر وبیانه: ۹۱)-

(۲) ابن ابی حاتم : ۱۶۲،۶/۲)-

(۳) الطبری: ۲۷۷۷)-

لِيَوْمٍ	جَمَعْنٰهُمْ	إِذَا	فَكَيْفَ	كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ
چې جوړول به ئې دخان نه		انو څه حال به وي|کله چې	اراجمع کړومونږه هغوئ	دپاره دهغه ورځ|
دوئ خپلو دروغژنو خيالونو غولولي دي |نو څنګه عجيبه به وي چې مونږ دوئ ټول په هغه ورځ راجمع کړو				

مَّا كَسَبَتْ	كُلُّ نَفْسٍ	وَوُفِّيَتْ	فِيْهِ	لَا رَيْبَ
د هغه عمل چې کړې ئې وي|	هرنفس ته	اوپوره بدله به ورکړې شي	په هغې کښې	چې نشته شك
چې دهغې په راجمع کولو کښې هيڅ شک نشته|اوهريو کس ته دخپل عمل پوره پوره بدله ورکړې کيږي				

لَا يُظْلَمُوْنَ	وَهُمْ
نهٔ کيږي هيڅ ظلم |	او په هغوئ به |
اوپه دوئ به ظلم نه کيږي|	

قوله تعالى:- اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ اُوْتُوْا نَصِيْبًا مِّنَ الْكِتٰبِ يُدْعَوْنَ اِلٰى كِتٰبِ اللّٰهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ......

د يهوديانواو نصرا نيانو دعوې باطلې دي:- دلته الله ﷻ فرمائي چې دا يهود و نصارى پخپله دعوى کښې هم دروغژن دي.چې د دوی په تورات او انجيل باندې ايمان دې ځکه کله چې دوی ته د دوی د کتابونو د هدايت مطابق په نبي آخرالزمان باندې د ايمان راوړو اودرسول الله ﷺ تابعدارئ طرفته راوبللې شي نو دوی مخ واړوي او تېښتې.ددې نه د دوی سرکشي او تکبر او دېښمني او مخالفت ظاهريږي.

قوله تعالى:- ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّآ اَيَّامًا مَّعْدُوْدٰتٍ

ددې حق په مخالفت او په دې بې ځايه سرکشئ دوی دې څيز(تکبر وغيره) زړور کړي دي چې دوی د الله ﷻ په کتاب کښې داسې خبرې جوړوی چې هغه د الله تعالى کتاب کښې نشته دې او دوی دخپل طرفنه بيانوی چې مونږ خو به لږې ورځې په اورکښې يو.يعنى صرف اووه ورځې د دنيا حساب سره.د هر زر کاله پس يو ورځ،د دې پورا تفسير په سورة بقره کښې تير شوې دې.په باطل او د ځان جوړ شوې دين باندې دوی ولاړ وو.حالانکه دا د دوی خپل خيال دې،الله ﷻ نه داسې خبره کړې ده او نه د دوی څه کتابي دليل دوی سره شته دې.

قوله تعالى:- فَكَيْفَ اِذَا جَمَعْنٰهُمْ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيْهِ

بيا الله ﷻ دوی رټي اودوی ته دهمکی ورکوی او فرمائي چې د دوی به دقيامت په ورځ څه حال وي؟ دوی په الله ﷻ باندې دروغ اوتړل او د رسولانو تکذيب ئې اوکړو او حق علماء ئې قتل کړل.يو يو به الله ﷻ ته جواب ورکوی اود يويو ګناه سزا به مومی.دهغه ورځې په راتلو کښې هيڅ شک نشته دې.

قوله تعالى:- وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ

په هغه ورځ به هر سړی ته پورا پورا بدله ملاويږي.او په هيڅا به هيڅ ظلم نه کيږي.

تُؤْتِي الْمُلْكَ	مٰلِكَ الْمُلْكِ	اللّٰهُمَّ	قُلِ
تهٔ ورکوې|بادشاهي	مالکه دباشاهئ	اي الله	اووايه
| (اي پيغمبره)ته ورته اووايه چې اې الله دبادشاهئ واکداره ورکوې بادشاهي			

وَتُعِزُّ مَنْ	تَشَآءُ	مِمَّنْ	الْمُلْكَ	وَتَنْزِعُ	مَنْ تَشَآءُ
اوعزت ورکوې هغه چاته		چې تهٔ اوغواړې|	دهغه چانه|	بادشاهي| اواخلې|	هغه چاته چې تهٔ اوغواړې|
..........او عزت ورکوې					چاته چې اوغواړې|اودچانه چې اوغواړې نو حکومت اخلې|

تَشَآءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَآءُ ط بِيَدِكَ الْخَيْرُ ط اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ

چي ته اوغواړې | او ذليله كوې | هغه څوك | چي اوغواړې ته | په لاس ستا كښې خير دې | بيشكه ته | په هر څيز باند

چاته چې دې خوښه شي | اوچاته چه اوغواړې نو ذليل ئې كړې | ټول خير ستا په لاس كښې دې | بيشكه ته په هر څيز

قَدِيْرٌ ﴿٢٦﴾ تُوْلِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُوْلِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ ز وَتُخْرِجُ الْحَيَّ

قادر ئې | ته ننباسې | شپه | په ورځ كښې | اوته ننباسې | ورځ | په شپه كښې | او ته راوباسې | ژوندې

قدرت لرې | ته شپه په ورځ كښې داخلوې | او ورځ په شپه كښې داخلوې | اومړى نه

مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ ز وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَآءُ بِغَيْرِ

د مړى نه | او ته را اوباسې | مړې | دژوندى نه | او ته رزق وركوې | هغه چاته | چې اوغواړې ته | بې

ژوندې راؤباسې | اود ژوندى نه مړى راؤباسې | ....اوچاته چې اوغواړې نوبې حسابه روزى

حِسَابٍ ﴿٢٧﴾

حساب |

وركوې |

قوله تعالى:- قُلِ اللّٰهُمَّ مٰلِكَ الْمُلْكِ

د عزت، ذلت او د كائنات ټول نظم د الله تعالى په اختيار كښې دي:- الله ﷻ فرمائى چې اې محمد ﷺ! تاسودخپل رب دتعظيم په توګه اودهغه لوئي ذات دشكر ادا كولواوهغه عظيم ذات ته دكارونو سپارلو دپاره او په هغه پاك ذات باندې د پورا بهروسې په توګه په دې الفاظو د هغه لوئي بيان كړه چې كوم پورته بيان شول

قوله تعالى:- تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَآءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَآءُ

يعنى اې الله ﷻ مالك الملك هم ستا ذات دې چې ستا ملكيت كښې ټول جهان دې.چې چاته ته اوغواړې بادشاهى وركوې او چې چاته ته اوغواړې نو اخلې ترې او هم ته وركولو والا او اخستلو والا ئې.ته چې څه غواړې نو هغه كوې او څه چې نه غواړې نو هغه نشى كيدې.

په دې آيت كښې ددې خبرې هم تنبيه او د هغه نعمت د شكر ادا كولو هم حكم دې چې كوم رسول الله ﷺ ته او د رسول الله ﷺ امت ته وركړې شو.او نبوت ئې دبنى اسرائيلو نه واخستو او محمد ﷺ ته ئې وركړو.او رسول الله ﷺ على الاطلاق د نبيانو عليهم السلام خاتم او دټول جن و انس طرفته رسول جوړ شوې ليږلې شوې وو.د رسول الله ﷺ ذات مبارك كښې ټولې مخكښې خوبئ جمع دى.او رسول الله ﷺ ته هغه فضيلتونه وركړې شو چې دكومو نه ټول نبيان عليهم السلام محروم وو،كه هغه د الله ﷻ د طرفنه وو او كه پخپله د دوى دشريعت معامله كښې وو اوكه راتلونكو خبرو متعلق وو.رسول الله ﷺ باندې ئې د آخرت ټول حقائق ښكاره كړل.د رسول الله ﷺ امت ئې د مشرق نه تر مغربه پورې خور كړو او د رسول الله ﷺ دين او مذهب ئې په ټولو مذهبونو باندې غالب كړو.د الله ﷻ درود و سلام دې وى په رسول الله ﷺ باندې او اوس نه واخله تر قيامته پورې تركومې چې دشپې اوورځې تلل راتلل باقى وى.الله ﷻ دې په رسول الله ﷺ باندې رحمتونه نازل كړى هميشه هميشه دپاره.آمين.

قوله تعالى:- وَتُعِزُّ مَنْ تَشَآءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَآءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ

بيا فرمائى چې اووايه اې الله ﷻ! هم ته په خپل مخلوق كښې ادلى بدلى كولې شې او چې څه غواړې نو هغه كوې.چې كوم خلق دا خبره كوى چې الله ﷻ په دې دواړو قبيلو كښې ولې په يو لوئي سړى

باندې خپل كلام نازل نه كړو؟ الله ﷻ د دې رد كښې فرمائي چې ﴿اَهُمْ يَقْسِمُوْنَ رَحْمَتَ رَبِّكَ﴾ :يعنى آيا ستا د رب د رحمت تقسيمونكي دوی دی.او د دوی د روزئ مالكان هم مونږ يو.چې چالره اوغواړونو كمه وركړو او چا لره اوغواړو نو زياته.نو بيا مونږ باندې حكومت كولو والا دا څوك دې؟چې فلانې سړې نې ولې نبی جوړنكړو يا نبوت زمونږ د ملكيت څيز دې.مونږ ته پته ده چې دهغه د وركړې قابل څوك دې.لكه بل ځائې كښې ارشاددې چې﴿اَللّٰهُ اَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسٰلَتَهٗ﴾يعنى چې چرته هم الله ﷻ خپل رحمت نازلوی نوهغه لونې ذات ته ښه معلوم وی.اوبل ځائې كښې فرمائي چې ﴿اُنْظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ﴾ يعنى اوګوره چې مونږ څنګه دوی ته په يوبل باندې برتری وركړه.

قوله تعالى:- تُوْلِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُوْلِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ

بيافرمائي چې هم ستا ذات دې چې د شپې اوږودالې كموی او شپه ورځ برابروی.او د يو حصه بل ته وركړې او كموی او اوږدوی ئې.بيا ئې برابروی.زمكه اوآسمان باندې،او نمر او سپوږمئ باندې ستا تولہ قبضه ده.دا شان ګرمئ نه پس يخنی اويخنئ نه پس ګرمی راوستل ستاپه قدرت كښې دی.په بهار اوخزان باندې هم ته قادر ئې.

قوله تعالى:- وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ

او هم ستا ذات دې چې دژوندی نه مړ او مړی نه ژوندی پيدا كوی.مومن دكافر نه او كافر نه مومن پيداكوې.چرګه د اګئ نه او اګئ نه چرګه پيدا كوې.اوداشان ټول څيزونه ستاپه قبضه كښې دی.

قوله تعالى:- وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

چا لره چې اوغواړې نو دومره مال وركړې چې دشمير نه هم زيات وی.او چالره چې اوغواړې نو د لوږې ختمولو د پاره ورته روټئ هم نه وركوې.مونږ ته پته ده چې دا ټول كارونه دحكمت دی.او ستا ارادې او ستاخوښې سره كيږی.د طبرانی حديث كښې دی چې د الله ﷻ اسم اعظم په دې آيت﴿قل اللهم﴾كښې دې ،هركله چې دهغه پاك پروردګار په نوم دهغه نه دعااوغوښتلې شی نوهغه قبلونكئ ذات ئې قبلوی.(۱)

لَا يَتَّخِذِ	الْمُؤْمِنُوْنَ	الْكٰفِرِيْنَ	اَوْلِيَآءَ	مِنْ دُوْنِ	
نه دنيسي	مؤمنان	كافرانولره	په دوستئ سره	ماسوا	
مؤمنان دې كافران د مؤمنانو سوا په دوستئ سره نه نيسي					
الْمُؤْمِنِيْنَ	وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ	فَلَيْسَ مِنَ اللّٰهِ	فِيْ شَيْءٍ	اِلَّآ اَنْ تَتَّقُوْا	
دمومنانو	او هغه چا چې اوكړو داكار	نو نشته دالله سره	په هيڅ څيز كښې	مګر اكه خان ساتلې تاسو	
......اوڅوک چې داسې اوكړی نو دهغه الله سره هيڅ تعلق پاتې نشو	مګر كه تاسو دهغوئ نه خان بچ كولو دپاره				
مِنْهُمْ	تُقٰىةً	وَيُحَذِّرُكُمُ	اللّٰهُ	نَفْسَهٗ	وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيْرُ
دهغوی	په خان ساتنه سره	او يروی تاسو	الله	دخپل خان نه	او خاص الله ته دی تلل ستاسو
دوستی كوی ......اوالله تاسو دخپل خان نه ويروی	اوآخربه الله ته ورځئ				

قوله تعالى:- لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُوْنَ الْكٰفِرِيْنَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِيْنَ

كفارو سره دوستی نه كول:- په دې آيت كښې الله ﷻ د ترک موالات حكم فرمائي چې مسلمانانو دپاره جائز نه دی چې كافرو سره دوستانې اومحبتونه اوكړی،دوی ته پكار دی چې خپلوكښې ايماندارو سره محبتونه او ګډون اوساتی.

(۱) طبرانی : ۱۲۷۹۲ ، ددې سند كښې محمد بن زكريا الفلاح په وجه موضوع دې)-

قوله تعالى:- ﴿وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللّٰهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقٰةً﴾
بیاحکم فرمائی چې څوك داسې کوی نودهغوئ نه الله ﷻ بالکل ویزاره دې لکه بل ځائې کښې فرمائی چې﴿يٰأَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ﴾یعنی انې ایمان والوازما اوخپلو دښمنانو سره دوستانه مه کوئ.اوبل ځائې کښې فرمائی چې انې مومنانواداً یهود ونصاری خپلوکښې دوستان دی،تاسو کښې چې څوك دوی سره دوستانه کوی نو هغه به د هغوئ نه وی.او یو بل ځائې کښې الله ﷻ د مهاجرینو او د انصارو خپلو کښې ددوستانې ذکر فرمائی چې کافرخپلو کښې دیوبل محب او محبوب دی ،که تاسو داسې نه کوئ نو زمکه کښې به فتنه او فساد راشی.او یو زبردست فساد به خور شی.خو هغه خلقو ته اجازت ورکړې شو چې په یوښار کښې د دوی د بدئ او د دوی د خرابوالی نه ویرېږی او وختی طور په ظاهره څه میل ملاپ ظاهر کړی.خوپه زړه کښې ددوی رغبت او دوی سره حقیقی محبت نه وی لکه صحیح بخاری کښې دابو درداء رضی الله عنه نه مروی دی چې مونږ بعضو قومونو سره په پراخه تندی ملاویږو لیکن زمونږ په زړه کښې ددوی دپاره لعنت وی.(۱)حضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی چې صرف په ژبه دې اظهار اوکړی لیکن په عمل کښې ددوی ملګرتیا داسې وخت کښې هم بالکل دې نه وی .هم دا خبره نور مفسرینو نه هم مروی ده او د دې تائید د الله ﷻ دا فرمان دې.﴿إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ﴾ : یعنی چې څوك دخپل ایمان نه پس الله باندې کفر اوکړی سوا د هغو نه چې په هغوئ باندې زبردستی اوکړې شی او دهغه زړه ایمان سره مطمئن وی،بخاری شریف کښې دی چې حسن رحمة الله علیه فرمائی چې دا حکم قیامته پورې دې.(۲)

قوله تعالى:- ﴿وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهُ﴾
بیافرمائی چې الله ﷻ تاسو لره د خپل ذات باری نه ویروی یعنی د خپلې دبدبې او خپلوعذابونو نه هغه سرې خبروی چې څوك د هغه د فرمان مخالفت کوی او د هغه دښمنانو سره دوستانه ساتی او دهغه دوستانو سره دښمنی کوی،

قوله تعالى:- ﴿وَإِلَى اللّٰهِ الْمَصِيرُ﴾
بیافرمائی چې هم الله ﷻ طرفته تګ دې.هر عامل ته به د هغه دعمل بدله ملاویږی.معاذ رضی الله عنه اودریدو او وې فرمائیل چې انې بنی اودازۀ تاسو ته د الله درسول ﷺ قاصد جوړ شوې اوتاسوطرفته راغلې یم، دا واورئ چې تول به الله ﷻ طرفته واپس کیږئ،بیا خو به یا جنت یا جهنم ځائې وی.(۳)

قُلْ إِنْ تُخْفُوا	مَا	فِي صُدُورِكُمْ	أَوْ تُبْدُوهُ	يَعْلَمْهُ	اللّٰهُ	وَيَعْلَمُ
او ته اووایه که تاسو پټ کړئ	هغه	چه سینوستاسو کښې دی	یابښکاره کړئ	هغه معلوم دی	هغه الله ته	اوخبرېږی هغه
رانې پیغمبره،ته ورته اووایه که تاسودخپل زړه خبره پټه اوساتئ			او که څرګنده ئې کړئ		خو الله پاک ته معلومه ده	او په

مَا	فِي السَّمٰوٰتِ	وَمَا	فِي الْأَرْضِ	وَاللّٰهُ
دهرهغه څیزونونه	چه دی په آسمانونو کښې	اودهغې نه	چې په زمکه کښې دی	اوالله
آسمانونو او زمکو کښې هر څه باندې هغه پوهه دې	....			اوالله پاک

(۱) صحیح بخاری کتاب الادب باب المدارة مع الناس تعلیقا بصیغة تمریض قبل حدیث : ۶۱۳۱،السلسلة الضعیفة: ۲۱۶)-
(۲) صحیح بخاری کتاب الاکراه قبل حدیث : ۶۹۴۰)-
(۳) ابن ابی حاتم)-

عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٢٩﴾ يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ

په هر ځيز | قادر دې | په كومه ورځ چه اوبه مومى | هرنفس | هغه څه | چه كړى ني وى |

په هرڅه پوره پوره قدرت لرى | .... هغه ورځ راتلونكې ده چرهرنفس به خپل

مِنْ خَيْرٍ مُّحْضَرًا ۚ وَّمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوْءٍ ۚ تَوَدُّ لَوْ اَنَّ بَيْنَهَا

دنيكئي نه | حاضر | اوهغه چي كړى ني وى | دبدئ نه | آرزوبه اوكړى | چه كاش كه په مينځ دده كښې

نيک عملونه او بدعملونه خپلې مخې بيامومي | داخواهش بۀ كوى چې كاش زما او ددې ورځې

وَبَيْنَهٗٓ اَمَدًا ۢ بَعِيْدًا ؕ وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهٗ ؕ وَاللّٰهُ

او په مينځ دعمل دده كښې | فاصله وې لرې | اويروى تاسو | الله | دخان خپل نه | او الله

ترمينځه يو لوئې اوږدميدان وې | .... اوالله پاک تاسو خپل ځان نه ويروى | اوالله پاک

رَءُوْفٌۢ بِالْعِبَادِ ﴿٣٠﴾ ع

ډير مهروبانه دې | په بندګانو |

دخپلوبندګانوډيرزيات خيرخواه دې |

قوله تعالى:- قُلْ اِنْ تُخْفُوْا مَا فِيْ صُدُوْرِكُمْ اَوْ تُبْدُوْهُ يَعْلَمْهُ اللّٰهُ ؕ

الله ﷻ ته د ټولو پټو او ښكاره ځيزونو پته ده.- الله ﷻ فرمائى چې هغه پاك ذات ته ټول پټ او ښكاره ځيزونه معلوم دى.د هغه لوئې ذات نه هيڅ وړوكى نه وړوكې ځيز هم پټ نه دې.

قوله تعالى:- وَيَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ

د هغه علم ټولوځيزونو لره په هر وخت كښې اوهره لحظه كښې ګيره كښې اخستى دى.دزمكې هر ګوټ كښې،سمندرونوكښې،آسمانونو كښې، هواګانو كښې، سورو كښې،غرض چې څه چرته دى ټول د هغه په علم كښې دى،

قوله تعالى:- وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ

بيا په هغه ټولو باندې دهغه لوئې ذات قدرت دې.چې ځنګه ني غواړى نو هغه ساتى او سزا و جزا وركوى،نو د دومره لوئې علم والا،دومره زبردست قدرت والا نه هر سړى لره ويريدل پكار دى.د هغه عظيم ذات په فرمانبردارئى كښې مشغوليدل پكاردى.اودهغه دنافرمانونه يو خواته كيدل پكار دى. هغه عالم هم دې او قادر هم دې.ممكن دى چې چاته ډيل وركړى ليكن كله رانيول شروع كړى نو بيا سم نيول وى.بيا به نه مهلت وى او نه اجازت.

قوله تعالى:- يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّحْضَرًا ۚ وَّمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوْءٍ ۚ

يو ورځ راتلو والا ده چې په هغه ورځ د ټول عمر ښه او بد كارونه به مخامخ كيخودې شى.چې نيكو ته ځوك اوګورى نو خوشحاليږى به

قوله تعالى:- تَوَدُّ لَوْ اَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهٗٓ اَمَدًا ۢ بَعِيْدًا ؕ

او چې بدو ته اوګورى نو غابښونه به چيچى اوحسرت او افسوس به كوى.او غواړى چې ددې نه لرې وې.قرآن پاك كښې بل ځائې كښې فرمان دې چې ﴿يُنَبَّؤُا الْاِنْسَانُ يَوْمَىِٕذٍۭ بِمَا قَدَّمَ وَاَخَّرَ﴾ : يعنى خبر به كړې شى انسان په هغه چې مخكښې ني كړى وى او روستو ني كړى وى.

شيطان چې دوی سره سره وو په دنيا كښې او دوی به ئې بدو طرفته راپارول،د هغه نه به هم دوی په هغه ورخ ويزاره شي او وائي چې ﴿قَالَ يٰلَيْتَ بَيْنِيْ وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِيْنُ﴾ :يعني څه ښه به وې ائې شيطانه چې زما اوستا ترمينځه د مشرق او مغرب هومره فاصله وې.او هغه خو ډير بد ملگرې دې.

قوله تعالى:- وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهٗ ؕ وَاللّٰهُ رَءُوْفٌۢ بِالْعِبَادِ

تاسو لره د خپلو عذابونو نه ويروی،بيا الله ﷻ خپلو نيكانو بندگانو ته زيری وركوی چې هغوئ د دې لطف او كرم نه هيڅ كله نه مايوسه كيږی،هغه پاك ذات خو ډير مهربان او رحم والا او محبت كولو والا دې.امام حسن بصری رحمة الله عليه فرمائی چې دا هم د هغه مهربانه ذات سراسرمهربانی او لطف اومحبت دې چې هغه د خپل ذات نه بندگان اوويرول.([1]) او دا مطلب هم دې چې الله ﷻ پخپلو بندگانو رحيم دې،بندگانو ته هم پكار دی چې صراط مستقيم نه اخوا نشی،پاك دين نه پريږدی،د رسول الله ﷺ تابعداری اوكړی او ددې نه مخ نه اړوی.

قُلْ		إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ		اللّٰهَ
اې نبي اووايه		كه يئ تاسو چې محبت كوئ		دالله سره
(دوئ ته) اووايه كه تاسو په رښتيا د الله سره مينه كوئ				
فَاتَّبِعُوْنِيْ	يُحْبِبْكُمُ	اللّٰهُ	وَيَغْفِرْ لَكُمْ	ذُنُوْبَكُمْ ؕ
نوتابعداری اوكړئ زما	محبت به اوكړی تاسو سره	الله	او معاف به كړی تاسو ته	گناهونه ستاسو
نوزما تابعدار شئ	الله پاك به تاسو سره مينه اوكړی		او ستاسو گناهونه به معاف كړی	
وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝۳۱	قُلْ	أَطِيْعُوا اللّٰهَ	وَالرَّسُوْلَ ۚ	فَإِنْ تَوَلَّوْا
او الله معاف كونكې اورحم كونكې دې	اووايه	چې اطاعت كوئ دالله	او درسول	نوكه هغوئ مخ واړوی
اوالله ښښونكې مهربان دې	(دوئ ته) اووايه چې دالله اودرسول حكم منئ			نوكه دوئ ترينه په څنگ شو
فَإِنَّ اللّٰهَ	لَا يُحِبُّ	الْكٰفِرِيْنَ ۝۳۲		
نو بيشكه الله	نه خوښوی	انكاريان دتابعدارئ دالله نه		
نو الله پاک نافرمان خلق هيڅكه نه خوښوی				

قوله تعالى:- قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُوْنِيْ يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ

كه الله ﷻ سره محبت كوئ نو د رسول ﷺ تابعداری اوكوئ:- دې آيت فيصله اوكړه چې كوم سړې د الله ﷻ د محبت دعوی كوی او د هغه عقائد او افعال د فرمان نبوی ﷺ مطابق نه وی،او دې په طريقه محمدی ﷺ باندې نه وی نو دې په دې خپله دعوی كښې دروغژن دې.صحيح حديث كښې دی چې رسول الله ﷺ فرمائی چې كوم يو سړې داسې عمل اوكړی چې د هغې مونږ حكم نه وی كړې نو هغه مردود دې.([2]) ددې وجې دلته هم ارشاد دې كه تاسو الله تعالى سره د محبت ساتلو دعوه كوئ او په دې دعو كښې رينښتونی يئ نوزما په سنتو عمل اوكړئ،بيابه الله ﷻ تاسو ته ستاسو د غوښتلو نه زيات دركړی.يعنی هغه به پخپله ستاسو سره محبت كوونكې جوړ شی.لكه چې بعضو حكيمانو علماء ونيلی دی چې ستا مينه كول څه څيز نه دې،خوند خو په هغه وخت كښې دې چې الله ﷻ تا سره محبت اوكړی.غرض د الله

---

[1]) الطبری : ٦/٢٠٢)-

[2]) صحيح بخاری كتاب الصلح باب اذا اصطلحوا على صلح جور فالصلح مردود: ٢٦٩٧، صحيح مسلم: ١٧١٨)-

ﷺ د محبت نښه داده چې په هر کار کښې اتباع سنت وی.ابن ابی حاتم کښې دی چې رسول الله ﷺ اوفرمائیل دین صرف د الله ﷻ دپاره محبت او هم د هغه دپاره د دښمنئ نوم دې.بیا رسول الله ﷺ ددې آیت مبارك تلاوت اوفرمائیلو.(۱)لیکن دا حدیث د سند لحاظ سره منکر دې.

قوله تعالی:- وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ

بیا فرمائی چې په حدیث باندې د تلو په وجه به الله ﷻ ستاسو ټول ګناهونه معاف کړی.

قوله تعالی:- قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ

بیا هر خاص و عام ته حکم کوی چې ټول د الله او د رسول ﷺ منئ.

قوله تعالی:- فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ

چې څوك د الله ﷻ او د رسول د اطاعت نه مخ واړی یعنی دالله ﷻ اورسول ﷺ د اطاعت نه روستو شی نو هغه کافر دې او الله ﷻ هغوئ سره محبت نه ساتی.

د سنتو مخالف کافر دې:- ددې نه ښهٔ واضح شو چې د رسول الله ﷺ د طریقې مخالفت کفر دې.داسې خلق د الله ﷻ دوستان نشی کیدې.اګر چې د دوی دعوی وی لیکن کله پورې چې د الله ﷻ او د رسول ﷺ د سنتوتابعداری اونکړی نو هغه په دې خپله دعوی کښې دروغژن دې خکه رسول الله ﷺ خو د جن او انس دپاره نبی دې.محمدﷺ خوهغه ذات دې که نن انبیاء علیهم السلام او رسولان وی او اوالعزم پیغمبران هم ژوندی وې نو محمدﷺ باندې به ئې خامخا ایمان راوړو.ددې بیان به ښه وضاحت سره او تفصیل سره د آیت﴿ واذ اخذالله میثاق النبیین ﴾ په تفسیر کښې انشاء الله راشی.

إِنَّ اللَّهَ		اصْطَفَىٰ		آدَمَ
بیشکه الله		غوره کړی وو		آدم علیه السلام
الله تعالی غوره کړی دې آدم علیه السلام				

وَنُوحًا	وَآلَ إِبْرَاهِيمَ	وَآلَ	عِمْرَانَ	عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٣٣﴾	ذُرِّيَّةً	بَعْضُهَا
او نوح علیه السلام	او اولاددابراهیم علیه السلام	او اولاد	دعمران	په ټولو خلقو باندې	اواولاد	وودا ټول څنی
نوح علیه السلام اودال دابراهیم علیه السلام اوال دعمران په نور ټول مخلوق باندې دایوې سلسلې خلق دی						

مِنْ بَعْضٍ	وَاللَّهُ سَمِيعٌ	عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾
دځینونه	اوالله هرڅه اوریدونکې	او په هرڅه پوهه دې
اودیوبل دکورنئ نه دی	الله پاك هرڅهٔ آوری اوبه هرڅهٔ پوهه دې	

قوله تعالی:- إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ

دڅو لویو لویو نبیانو علیهم السلام ذکر:- یعنی الله ﷻ دې لویو لویو حضراتو ته په ټول جهان بزرګی ورکړه.حضرت آدم علیه السلام ئې پخپل لاس پیداکړو.هغه کښې ئې خپل روح واچولو.هغه ته ئې د هر څیز نومونه اوخودل.جنت ته ئې استوګن کړو او بیا دخپل حکمت د اظهار دپاره ئې زمکې ته راولیږلو.هر کله چې په زمکه باندې بت پرستی قائمه شوه نو حضرت نوح علیه السلام رومبې رسول راولیږلې شو بیا چې دهغه قوم سرکشی اوکړه.او د پیغمبر په هدایت ئې عمل او نکړو،حضرت نوح علیه السلام هغوی شپه ورځ په پټه او ښکاره الله ﷻ طرفته راوبلل خو هغوی د دوی خبرې ته غوږ نه ایخودو سوا د څو خلقو نه دا ټول باقی خلق ئې د اوبو په عذاب یعنی طوفان نوح سره تباه کړل.د حضرت ابراهیم علیه السلام خاندان ته الله تعالی لوئی اوچت والې ورکړو او هم دې خاندان کښې سیدالبشر خاتم الانبیاء حضرت محمد ﷺ هم دې.د عمران خاندان هم اللهﷻمنتخب

(۱) الضعفاء للعقیلی : ۱۰۲٤، حاکم: ۲۹۱/۲۔

کړو عمران د حضرت مریم د پلار نوم دې او دا د حضرت عیسی ﷺ مور بی بی ده.د دوی نسب نامه د محمد بن اسحاق په قول عمران بن هاشم بن میشا بن خرقیان بن ابراهیم بن غرایا بن ناوش بن اجرا بن بهوا بن نازم بن مقاسط بن ایشا بن ایاذ بن رخیعم بن سلیمان بن داود ،نو حضرت عیسی ﷺ هم د حضرت ابراهیم ﷺ د نسل نه دې ددې مفصل بیان به انشاء الله د سورة انعام تفسیرکښې راشي.

اِذْ قَالَتِ امْرَاَتُ عِمْرٰنَ

|کله چې| اوونیل | ښځې دعمران |

| (هغه اوریدل)څه وخت چې دعمران ښځې اوونیل

رَبِّ اِنِّیْ نَذَرْتُ لَكَ مَا فِیْ بَطْنِیْ

چې اې ربه زما | بیشکه ما | نذر کړې دې ستادپاره|هغه بچې اچې په ګیډه زما کښې دې

انې زما ربه ! زه(دهغې ماشوم) ستاپه نوم منخته کوم چې زما په خیټه کښې دې

مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّیْ ۚ اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِیْعُ الْعَلِیْمُ ﴿۳۵﴾ فَلَمَّا

تاته وقف دهرڅه نه آزاد|نوقبول کړه|دا نذر زمانه| بیشکه هم ته | اوریدونکې |اوپوهه نې | نوهرکله چې

هغه به ستادپاره آزاد وی | نوزمامنخته قبوله کړه| ته هرڅهٔ اورې او(خما په نیت) ښه پوهه یې|اوهرکله چې

وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ اِنِّیْ وَضَعْتُهَاۤ اُنْثٰی ؕ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ

اوزیږوله هغې جینۍ| وې ونیل| اې ربه زمابیشکه|بیشکه ما |اوزیږوله دا |جینۍ | اوالله ته ښه معلوم وو

دهغې جینۍ اوزیږوله | نو وې ونیل چې انې زما پروردګاره دا خومې لور اوشوه| | والله ته ښه معلومه ده

بِمَا وَضَعَتْ ؕ وَلَیْسَ الذَّكَرُ كَالْاُنْثٰی ۚ وَاِنِّیْ سَمَّیْتُهَا مَرْیَمَ

هغه چې زیږولې وو | هغې | او نهٔ وی |نارینه پشان دزنانه|اوبیشکه ما | نوم کیښودو دهغې| مریم

چې هغې څه زیږولې وو| (هلک که جینۍ)اونارینه دزنانه پشان نه وی|اوماپه دې باندې مریم نوم کیخودو

وَاِنِّیْۤ اُعِیْذُهَا بِكَ وَذُرِّیَّتَهَا مِنَ الشَّیْطٰنِ الرَّجِیْمِ ﴿۳۶﴾

او بیشکه زهٔ| پناه غواړم د دې |په تا سره |او اولاد ددې | د شیطان | رټلی شوی نه |

.......اوزه داجینۍ اوددې اولاد د لعنتی شیطان نه ستا په پناه کښې درکوم |

قوله تعالی:- اِذْ قَالَتِ امْرَاَتُ عِمْرٰنَ رَبِّ

منخته صرف دالله ﷻ د نوم ده :- دعمران د بی بی نوم حنه بنت فاقوذ وو او دا د مریم علیها السلام مور وه.محمد بن اسحاق رحمه الله فرمائی چې د دې اولاد نه کیدو.یو ورځ نې یو مرغۍ اوکتله چې هغې خپلو بچو ته د الوتلو چل خودلو.نو ددې زړه کښې جوش او ولوله پیدا شوه او هم په هغه وخت نې دالله ﷻ نه سوال اوکړو او خلوص سره نې د الله ﷻ نه غوښتنه اوکړه.الله ﷻ هم ددې دعاقبوله کړه او هم په دې شپه ددې حمل شو.

قوله تعالی:- اِنِّیْ نَذَرْتُ لَكَ مَا فِیْ بَطْنِیْ مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّیْ

هرکله چې ورته د حمل يقين اوشو نو دې نذر اومنلو چې الله ﷻ ماته کوم اولاد راکړې نو هغه به د بيت المقدس د خدمت دپاره آزادوم.بيا ئې دالله ﷻ نه دعا اوکړه اې الله تعالى ته زما داخلاص دا نذر قبول کړې او ته زما دعا قبوله کړې.او تاته زما نيت هم ښه معلوم دې.

قوله تعالى:- فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ

اوس دې ته خو دانه وو معلوم چې هلك به کيږي اوکه جينئ.هرکله چې پيدائش اوشو او وې کتل نو هغه جينئ وه.اوجينئ ددې قابله نه ده چې هغه دبيت المقدس خدمت اوکړي.ددې دپاره خو هلك پکاردې.نود عاجزئ په طور ئې خپله مجبوري الله ﷻ ته پيش کړه چې اې الله ﷻ ماخو دا حمل ستا په نوم وقف کړې وو.ليکن زما خو جينئ پيدا شوه.

قوله تعالى:- وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ

قوله تعالى:- ﴿وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ﴾(په وضعت کښې د تا په ضمې سره) هم لوستلې شويدې.يعنى دا قول هم د حنه وو چې الله ﷻ ته ښه پته ده چې زما جينئ پيداشوه او د تا جزم سره هم راغلې ده.يعنى د الله ﷻ دا فرمان دې چې الله ﷻ ته ښه معلوم دى څه اولاد شوې دې

قوله تعالى:- وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ

او فرمائى چې ښځه د سړي برابر نه ده،

قوله تعالى:- وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ زۀ ددې نوم مريم ايږدم.

دبچي په پيدائش نوم ايخودل او عقيقه کول:- ددې نه ثابتيږي چې په کومه ورځ بچې پيدا شى هم په هغه ورځ ددې نوم ايښودل جائز دى.ځکه چې زمونږ نه د مخکښې خلقو شريعت زمونږ شريعت دې.او دا دلته بيان شو او ترديد اونه کړې شو بلکه دا ثابت اومقرر کړې شو.

د پيدائش سره نوم ايخودلو په حقله د رسول الله ﷺ عمل:- دا شان حديث شريف کښې هم دى چې رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې نن شپه زما هلك پيدا شو اومادهغه نوم دابراهيم ؈ په نوم کيخودلو. اوګورئ مسلم وبخارى.([1])

دانس بن مالك ﷛ رور چې کله پيدا شو نو هغه ئې راوستو او محمد ﷺ خدمت کښې ئې حاضر کړواو رسول الله ﷺ هغه ته په خپل لاس ګوتې ورکړه او د هغه نوم ئې عبدالله کيخودلو.دا حديث هم بخارى اومسلم کښې موجود دې.([2])يو بل حديث کښې دى چې يو سړې راغلو او رسول الله ﷺ ته ئې اووئيل چې يارسول الله زما هلك پيداشوې دې دهغه څه نوم کيږدم؟.رسول الله ﷺاوفرمائيل چې عبدالرحمان (بخارى) ([3]).يو بل حديث کښې دى چې د ابو اسيد بچې پيدا شو او ده دا د رسول الله ﷺ خدمت کښې حاضر کړو چې رسول الله ﷺ په خپلو مبارکو لاسونو ده ته ګوتې ورکړه.رسول الله ﷺ بل طرفته متوجې شو او د بچې ورته خيال رانغلو.ابواسيد ماشوم کورته واپس اوليږلو.هرکله چې رسول الله ﷺ فارغ شونو بچې طرفته ئې نظر اوکړو خو هغه نه وو.نو تپوس ئې اوکړو او وې فرمائيل چې دهغه نوم منذر(يعنى ويرولو والا)کيږده.([4]) مسنداحمد او سنن کښې يو حديث کښې مروى دى چې امام ترمذى ﷫ صحيح وائى چې رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې هر بچې په خپله عقيقه باندې ګانړه دې.يعنى په اوومه ورځ دې عقيقه اوکړى څاروې دې ذبح کړى او دده نوم دې کيږدى اودبچى سردې اوخروى ([5]).يو

---

[1]) صحيح مسلم كتاب فضائل باب رحمة الصبيان والعيال : ۲۳۱۵، صحيح بخارى : ۱۳۰۳)-
[2]) صحيح بخارى كتاب العقيقة تسمية المولود غدا يولد:.... ۵٤۷۰، صحيح مسلم: ۵٦۱۲)-
[3]) صحيح بخارى كتاب الادب باب قول النبى صلى الله عليه وسلم سموابإسمى: ٦۱۷۹، صحيح مسلم: ۲۱٤٤)-
[4]) صحيح بخارى كتاب الادب باب تحويل الاسم الى اسم احسن منه: ٦۱۹۱، صحيح مسلم: ۲۱٤۹)-
[5]) احمد:۱۷/۵، ابوادود:كتاب الضحايا فى العقيقة: ۲۸۳۷، ۲۸۳۸،وهو صحيح،ترمذى:۱۵۲۲، نسائى: ٤۲۲۵، ابن ماجة: ۳۱۲۵)

روايت كښې دى چې وينه دې توې كړى (١) اودازيات ثبوت والا اوزيات حفظ والاروايت دې، والله اعلم.
ليكن د زبير بن بكار روايت كښې دى چې رسول الله ﷺ د خپل خوئې ابراهيم عقيقه اوكړه او د هغه نوم ئې ابراهيم كيخودلو. دا حديث سند لحاظ سره ثابت نه دې. او صحيح حديث ددې خلاف موجود دې. ليكن تطبيق هم كيديشى چې ددې نوم شهرت په هغه ورځ شوې وى. والله اعلم.

قوله تعالى:- وَإِنِّيٓ أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيمِ
دمريم عليهاالسلام مور بى بى بيا خپل بچې او ددې كيدو والا اولاد دشيطان دشرنه دالله ﷻ پناه كښې وركوى. الله ﷻ د موربى بى دا دعا قبوله كړه.

شيطان د پيدائش په وخت كښې ماشوم سكونډى:- نو مسندعبدالرزاق كښې دى چې رسول الله ﷺ فرمائى چې هر بچې ته شيطان د پيدائش په وخت كښې دګوتې يو اشاره وركوى، هم هغه وخت كښې هغه په ژړا شى. ليكن مريم عليها السلام اوعيسى ؑ ددې نه بچ شو، دا حديث ابوهريره ؓ اوفرمائيلو او وې فرمائيل كه تاسو غواړئ نو دا آيت وائئ چې ﴿وَإِنِّيٓ أُعِيذُهَا بِكَ﴾ دا حديث بخارى او مسلم كښې هم موجود دې. دا حديث نورو هم ډيرو كتابونوكښې مختلفو الفاظو سره مروى دې. (٢) په بعضو رواياتو كښې دى چې يو يا د دوه سكونډارې لګوى. (٣) يو حديث كښې صرف د عيسى ؑ ذكر هم دې. شيطان په دوى هم سكونډئ لګول غوښتل ليكن وې نه لګولې شوه. (٤)

<table>
<tr><td>فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَّأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا ۙ وَّكَفَّلَهَا</td></tr>
<tr><td>نو قبوله كړه هغه | رب دهغې | په قبلولو | ښو سره | اولويه ئې كړه هغه | په لويولو ښو سره | او سرپرستى اوكړه دهغې</td></tr>
<tr><td>نو الله پاک هغه جينئ په ښه شان سره قبوله كړه | او ډيره نيكه ئې لويه كړه | ....اودهغې كفالت</td></tr>
<tr><td>زَكَرِيَّا ۚ كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ ۙ وَجَدَ عِنْدَهَا</td></tr>
<tr><td>زكريا | هر كله چې به | داخل شو په هغې | زكريا | محراب ته | نو موندو به ئې | هغې سره</td></tr>
<tr><td>زكريا ؑ اوكړو | هر كله چې به زكريا دهغې كوټې ته داخل شو | نو هغه خائې كښې به ئې دخوراک څه څيزونه اوموندل</td></tr>
<tr><td>رِزْقًا ۚ قَالَ يٰمَرْيَمُ أَنّٰى لَكِ هٰذَا ۖ قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۖ</td></tr>
<tr><td>خوراك | اوبه ونيل هغهٔ | اې مريم دكوم ځائې نه دې تاله | دا | او به ونيل هغې | دا | دطرفه دالله نه</td></tr>
<tr><td>دهغې نه به ئې تپوس اوكړو | چې ائې مريم دا درته دكوم ځائې راغلى دى | هغې به اوونيل چې دا دالله دطرفنه راغلى دى</td></tr>
<tr><td>إِنَّ اللّٰهَ يَرْزُقُ مَنْ يَّشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٧﴾</td></tr>
<tr><td>بيشكه الله | روزى وركوى | هغه چاته چې اوغواړى | بې حسابه | دغلته |</td></tr>
<tr><td>بيشكه الله پاک چې چاته اوغواړى نوبې حسابه رزق وركوى |</td></tr>
</table>

قوله تعالى:- فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَّأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا

---

(١) ابوداود وسنده ضعيف: قتاده مدلس راوى دې اوتصريح بالسماع ثابت نه ده دا دروايت آخر كښې دى خو امام ابوداود (يدمى) لره همام رحمه الله مغالطه ګرزولې ده ځكه چه سلام بن ابى مطيع عن قتاده نه (ويسمى) بيانوى اوداشان اياس بن دغفل او اشعث حسن نه (ويسمى) بيان كړى دى. السنن الكبرى: ۴۵۴۲، دې كښې ويسمى ذكر كړې شوې دې نو علامه ابن كثير رحمه الله دا (يدمى) لره اثبت او احفظ ګرزول محل نظر دى)-
(٢) عبدالرزاق فى التفسير: ٣٩١، صحيح بخارى كتاب التفسير: سورة ال عمران باب (وانى اعيذها بک....) : ٤٥٤٧، صحيح مسلم: ٢٣٦٥)-
(٣) الطبرى: ٦٨٨٧، ددې سند كښې الحمانى ضعيف راوى دې (الميزان: ۵۴۲/۲)-
(٤) صحيح بخارى كتاب بدء الخلق باب صفة ابليس وجنوده: ٣٢٨٦)-

د مریم علیها السلام پرورش او دا چې ترور د مور په ځائې ده:- الله ﷻ خبر ورکوی چې د حنه نذر الله ﷻ قبول کړو.او د هغې نشوونما ئې ښه طریقې سره اوکړه.ظاهری خوبی ئې ورته هم ورکړه او باطنی خوبی ئې هم.اوخپلو نیکو بندګانو کښې ئې دهغې پرورش اوکړو چې د خیر علم او دین زده کړی.

قوله تعالی:- وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا

زکریا ﷺ ئې د هغې کفیل جوړ کړو.

زکریا ﷺ ته د سپارلو وجه:- ابن اسحاق فرمائی چې دا د دې وجې چې مریم یتیمه شوې وه.لیکن نور بزرګان فرمائی چې د قحط په وجه ددې کفالت زکریا ﷺ ته حواله شوې وو.او کیدیشی چې دواړه وجې وی.والله اعلم.

د زکریا ﷺ او د مریم علیها السلام رشته:- د ابن اسحاق وغیره روایت نه معلومیږی چې زکریا ﷺ ددې د ترورخاوند وو.اوبعضې وائی چې اوخې ئې وو.لکه چې د معراج والا صحیح حدیث کښې دی چې رسول الله ﷺ یحیی ﷺ او عیسی ﷺ سره ملاقات اوکړو او هغوئ دواړه خپلوکښې د ترور خامن وو.([1])د ابن اسحاق په قول دا حدیث صحیح دې.ځکه چې دعربو په اصطلاح کښې د ترور خوئې ته هم رور ونیلې شی.نو ثابت شو چې مریم د خپلې ترور پرورش کښې وه.صحیح حدیث کښې دی چې رسول الله ﷺ د حمزه ﷺ لور عمره د هغې ترور د جعفر بن ابی طالب ښځې ته سپارلې وه.او دا ئې فرمائیلی وو چې ترور د مور په ځائې وی.([2])

قوله تعالی:- كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا

دحضرت مریم او نورو اولیاء کرامو کرامات:- اوس الله ﷻ د مریم بزرګی او د هغې کرامات بیانوی چې زکریا ﷺ کله هم دهغې حجرې ته ورتلو نو غیر موسمی میوې به ئې هغې سره لیدلې.لکه په یخنئ کښې د ګرمئ میوې او په ګرمئ کښې د یخنئ میوې.مجاهد،عکرمه،سعید بن جبیر،ابی الشعثاء، ابراهیم نخعی،ضحاك،قتاده،ربیع بن انس،عطیه عوفی اوسدی ﷺ د دې آیت مبارك په تفسیر کښې هم دا فرمائی ([3]).مجاهد ﷺ نه دا هم مروی دی دلته د رزق نه مراد علم او هغه صحیفې دی چې په هغې کښې به علمی خبرې وې.لیکن اول قول زیات صحیح دې.په دې آیت کښې د اولیاء الله د کرامتو دلیل دې.او د دې ثبوت کښې ډیر احادیث هم راغلی دی.

قوله تعالی:- قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّىٰ لَكِ هَٰذَا

زکریا ﷺ یو ورځ ترې تپوس اوکړو چې تالره دا روزی دکوم خایه رازی.

قوله تعالی:- قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ

مریم جواب ورکړو چې د الله تعالی د طرفنه،

قوله تعالی:- إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

هغه رازق ذات چې چاته اوغواړی نو بې حسابه رزق ورکوی.

د رسول الله ﷺ معجزه او د فاطمې ﷺ د بنی اسرائیلو د ښځو سرداره ګرځیدل:- مسند حافظ ابویعلی کښې حدیث دې چې رسول الله ﷺ باندې ډیرې ورځې بغیر د خوراك نه تیرې شوې.د اولږې نه رسول الله ﷺ ته تکلیف شروع شو.د خپلو ټولو بیبیانو کور ته راغلو خو چرته هم ورته څه ملاؤ نشو.فاطمه ﷺ کره راغلو او تپوس ئې اوکړو چې بچې تا کره څه شته دې چې زۀ ئې اوخورم؟ځکه ډیر اوږې شوې یم.هلته نه ورته هم دا جواب ملاویږی چې یارسول الله ﷺ دلته هم څه نشته دې؟رسول الله ﷺ دهغه ځائې نه راوتلو نو د فاطمه ﷺ نوکرې دوه روټئ او څه لږه غوښه فاطمې ﷺ ته راولیږله.فاطمې ﷺ

---

[1]) صحیح بخاری کتاب مناقب الانصار باب المعراج: ۳۸۸۷)-

[2]) صحیح بخاری کتاب المغازی باب عمرة القضاء : ٤٢٥١)-

[3]) ابن ابی حاتم : ۲۲۷/۲)-

دا په یو لګن کښې واچوله او دا نې کیخوده او وې فرمائیل چې زما خاوند او بچې هم اوږې دي،موږ ټول به فاقه تیره کړو او نن به دا د الله ﷻ رسول ﷺ ته ورکوم.بیا حسن ؓ او حسین ؓ نې د رسول الله ﷺ خدمت کښې اولیږل چې رسول الله ﷺ راوبلی.رسول الله ﷺ لا په لار کښې وو چې راواپس شو.فاطمه ؓ ورته اوفرمائیل چې د الله ﷻ د طرفنه څه راغلی دي او تاسو دپاره مې پټ کړې دي.رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې راوړه لوږې څه دي؟فاطمه ؓ چې اوکتل نو پورا لګن د ترکارنې نه ډك دې،فاطمه ؓ حیرانه شوه خو زر پوهه شوه چې الله ﷻ په دې کښې برکت اچولې دې.د الله ﷻ شکر نې ادا کړو او په نبی ﷺ باندې نې درود اولیږلو.او رسول الله ﷺ ته نې خوراك کیخودو.رسول الله ﷺ هم هغه خوراك اوکړو او د الله ﷻ شکر نې ادا کړو.بیا رسول الله ﷺ تپوس اوکړو چې بچې د چرته نه راغلی وو؟نو فاطمه ؓ جواب ورکړو چې د الله ﷻ د طرفنه،بیشکه الله ﷻ چې اوغواړی نو بې حسابه رزق ورکوی.رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې د الله ﷻ شکردې،ائې لوږې الله ﷻ تالره د بنی اسرائیلو د ټولو ښځو سرداره جوړه کړې ده.هغوئ ته چې به کله اووئیلې شو او هغوئ ته به څه څیز ورکړې شو او هغوئ نه به تپوس اوشو نو هغوئ به هم دا جواب ورکولو چې د الله ﷻ طرفنه دې.الله ﷻ چې چاته اوغواړی نو بې حسابه رزق ورکوی.بیا رسول الله ﷺ علی ؓ راوبللو او رسول الله ﷺ او علی ؓ او فاطمه ؓ او حسین ؓ او حسن ؓ او د رسول الله ﷺ ازواج مطهرات او اهل بیت ښه په مړه خیټه خوراك اوکړو،بیا هم دومره باقی پاتې شوه چې څومره وه.او چاپیرچل کښې ګواندیانو ته اولیږلې شوه.دا وو خیر کثیر او برکت د الله ﷻ د طرفنه.(١)

							هُنَالِكَ	دَعَا
							دغلته	دعا اوغوښتله
						نو په دغه وخت کښې		
زَكَرِيَّا	رَبَّهٗ ۚ	قَالَ	رَبِّ	هَبْ لِيْ	مِنْ لَّدُنْكَ	ذُرِّيَّةً	طَيِّبَةً ۚ	
زکریا	درب خپل نه	وې وئیل	اې ربه	راکړه ماته	دخپل قدرت نه	اولاد	پاك (نیك)	
زکریا ؑ د خپل رب نه دعا اوکړه		وې وئیل چې ائې زما ربه ماته دخپل در نه پاك اولاد راکړه						
اِنَّكَ	سَمِيْعُ الدُّعَآءِ ۝	فَنَادَتْهُ	الْمَلٰٓئِكَةُ	وَهُوَ	قَآئِمٌ			
بیشکه ته	اوریدونکې ددعا نې	نو آواز اوکړو ده ته	فریشتو	او هغه	ولاړ وو			
(ته دهر چا) دعاګانې آورې	......................ددې په جواب کښې ورته فرښتو اووئیل او هغه ولاړ وو							
يُّصَلِّيْ	فِي الْمِحْرَابِ ۙ	اَنَّ اللّٰهَ	يُبَشِّرُكَ	بِيَحْيٰى	مُصَدِّقًۢا			
چې مونځ نې کوو	په عبادتخانه کښې	بیشکه الله	زیرې درکوی تاته	دیحیی	چې تصدیق کونکې به وی			
په کوټه کښې نې مونځ کولو	چې الله تاته دیحیی (دپیدا کیدو) زیرې درکوی		چې هغه به د					
بِكَلِمَةٍ	مِّنَ اللّٰهِ	وَسَيِّدًا	وَّحَصُوْرًا	وَّنَبِيًّا	مِّنَ الصّٰلِحِيْنَ ۝			
دیو فرمان	دطرفه دالله نه	او سردار به وی	او بزرګ به وی	او نبی به وی	دصالحانو نه			
دالله دیو کلمې (عیسی) تصدیق کوی	اوسردار به وی	او په خپل نفس به نې قابو وی	اپیغمبر به وی	اودنیکانو نه به وی				

(١) المطالب العالية لمسندة: ٣٨٥٨،اتحاف الخيرة: ٩٦٧٠)-

قَالَ رَبِّ اَنّٰى يَكُوْنُ لِىْ غُلٰمٌ وَّقَدْ بَلَغَنِىَ

اووئيل زكريا | اې ربه زما | دكوم خائې نه به اوشي | زما | هلك | او په تحقيق سره | رارسيدلې دې ماته

زكريا عليه السلام په تعجب سره اووئيل اچې زما په څنګه څوئې اوشي؟ .... زۀ خوبوډا شوې يم

الْكِبَرُ وَامْرَاَتِىْ عَاقِرٌ ؕ قَالَ كَذٰلِكَ اللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ ۝

بوډا والې | او ښځه زما | شنډه ده | اووئيل فرښتې | دارنګې | الله | كوى | هغه اچې اوغواړي

او ښځه مې هم شنډه ده (فرښتې ورته) اووئيل چې هم داشان به كيږي | الله پاک چې څه غواړي نو هغه كيږي

قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِّىْٓ اٰيَةً ؕ قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ

اووئيل زكريا | اې ربه | مقرر كړه | ما لره | يوه نښه | اووئيل فرښتې | نښه ستا دا ده | چې نۀ به شې كولې خبرې تۀ

زكريا عليه السلام اووئيل چې ائې زما ربه ماته يوه نښه مقرر اوښايه (فرښتې) اووئيل ستاد پاره دا نښه شوه چې

النَّاسَ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ اِلَّا رَمْزًا ؕ وَاذْكُرْ رَّبَّكَ كَثِيْرًا وَّسَبِّحْ بِالْعَشِىِّ

دخلقو سره | درې ورځې | مګر په اشاره | او يا دوه | رب خپل | ډير | او تسبيح وايه | ماښام

درې ورځې داشارې نه بغير به چاسره خبرې نشې كولې | او الله ډير يادوه او سحر ماښام د هغه تسبيح وايه

وَالْاِبْكَارِ ۝ ع

او سحر

قوله تعالى:- هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهٗ

دحضرت زكريا عليه السلام دعا: زكريا عليه السلام اوكتل چې الله ﷻ مريم عليها السلام ته بې موسمه ميوه وركوى په ګرمئ كښې د يخنئ او په يخنئ كښې د ګرمئ ميوې دې سره وى، نو دبوډا والى نه باوجود او د خپلې بى بى دشنډتوب نه باوجود زكريا عليه السلام هم د بې موسمه ميوې يعنى د اولاد طلب اوكړو او په ظاهره دا طلب يو ناممكن څيز وو، ددې وجې ډيره پټه ئې دا دعا اوغوښتله. لكه بل خائې كښې دى چې ﴿ نِدَآءً خَفِيًّا ۝ ﴾

قوله تعالى:- فَنَادَتْهُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَهُوَ قَآئِمٌ يُّصَلِّىْ فِى الْمِحْرَابِ ۙ اَنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيٰى

دوى خپل عبادت خانه كښې وو چې فرښتو ورته آواز اوكړو چې ستاسو هلك پيدا شوى دې او د هغه نوم يحيى كيږده. او ورسره ئې داهم اوفرمائيل چې دا بشارت زمونږ دطرفنه نه دې بلكه د الله ﷻ د طرفنه دې.

قوله تعالى:- مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ

څه خبرې د يحيى عليه السلام په حقله:- د يحيى نوم وجه داده چې د دوى حيات به ايمان سره وى. هغه به د الله ﷻ د كلمې يعنى دعيسى عليه السلام تصديق كوى. ربيع بن انس رحمه الله فرمائى چې د ټولو نه مخكښې دعيسى عليه السلام نبوت منلو والا يحيى عليه السلام دې. د قتاده رحمه الله قول دې چې يحيى عليه السلام بالكل د عيسى عليه السلام په طريقه باندې وو. ابن عباس رضي الله عنه فرمائى چې دا دواړه د ترور ځامن وو. د يحيى عليه السلام مور به اكثر مريم سره ذكر كولو زما د خيټې هر څيز ستا د خيټې هر څيز ته سجده كوى. دا وو د يحيى عليه السلام تصديق دنيا ته د راتلو نه مخكښې، د ټولو نه مخكښې د عيسى عليه السلام دنبوت ګواهى يحيى عليه السلام وركړې وه. دوى د عيسى عليه السلام نه په عمر كښې زيات وو.

قوله‌تعالی:- وَسَيِّدًا: دسید معنی حلیم او برداشت کولو والا او په علم وعبادت کښې زيات، متقي پرهيزګار فقيه عالم په سيرت او دين کښې دټولو نه بهتر، چې هغه لره غصه او غضب مغلوبه کولې نشی، د شريف اوکريم په معنی دې.

قوله‌تعالی:- وَحَصُورًا....دحصور معنی ده چې ښځو لره نه شي راتلې، چې د چا اولاد نه کيږي او نه په کښې د شهوت اوبه وی،.

د يحيی ﷺ په حقله د رسول الله ﷺ څو احاديث:- ددې يو معنی يومرفوع حديث کښې په ابن ابی حاتم کښې ده چې هرکله رسول الله ﷺ دا لفظ ذکر کړو نو د زمکې نه ئې څه راوچت کړل او وې فرمائيل چې د هغه اندام ددې په شان وو.(۱) عبدالله بن عمرو بن عاص ﷺ فرمائی چې په ټول مخلوق کښې به صرف يحيی ﷺ الله تعالی سره بې ګناه ملاويږي.بيا رسول الله ﷺ دا الفاظ تلاوت اوفرمائيل او زمکې نه ئې څه راوچت کړل او وې فرمائيل چې حصور هغې ته وائی چې د هغې يو اندام ددې پشان وی.او يحيی بن سعيد قطان دخپلې مسواکې ګوتې سره اشاره اوکړه (۲) دا روايت چې مرفوع بيان شوې دې.ددې سند د هغه موقوف سند نه زيات صحيح دې او مرفوع حديث کښې دی چې رسول الله ﷺ يو کپړې طرفته اشاره اوکړه اووې فرمائيل چې داسې وو،او يو روايت کښې داهم دی چې رسول الله ﷺ دزمکې نه يومړاوې ډکې راوچت کړو اودهغې اړخ ته ئې اشاره اوکړه اودغه ئې اوفرمائيل،.(۳)

قوله‌تعالی:- وَنَبِيًّا مِّنَ الصّٰلِحِيْنَ ددې نه پس زکريا ﷺ ته بل بشارت ورکولې شی چې ستا ځونې به نبی وی.دا بشارت د ړومبنی بشارت نه هم زيات وو.

قوله‌تعالی:- قَالَ رَبِّ اَنّٰى يَكُوْنُ لِيْ غُلٰمٌ وَّقَدْ بَلَغَنِيَ الْكِبَرُ وَامْرَاَتِيْ عَاقِرٌ

هرکله چې بشارت راغلو نو زکريا ﷺ ته خيال راغلو چې په ظاهره اسباب خو ددې محال کيدل دی نو وې فرمائيل چې ائې الله ﷻ زما به بچې څنګه پيدا کيږي.زهٔ بوډا يم اوزما بی بی هم شنډه ده.

قوله‌تعالی:- قَالَ كَذٰلِكَ اللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ

فرښتې ورته په هغه وخت جواب ورکړو چې دالله ﷻ امر دټولو نه لوئې دې.د هغه په کارخانه د قدرت کښې هيڅ څيز ناممکن نه دې.او نه هغه لوئې ذات ته څه کار ګران دې.او نه هغه څه کار نه عاجز دې.کله چې دهغه اراده اوشي نو هغه کار اوشی.

قوله‌تعالی:- قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِّيْ اٰيَةً

اوس زکريا ﷺ ددې علامت اوغوښتلو.

قوله‌تعالی:- قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ اِلَّا رَمْزًا

نو دالله ﷻ طرفنه ورته اشاره اوشوه چې دا نښه ده چې ته به درې ورځو پورې خلقو سره خبرې نشی کولې.اګر چې ته به تندرست او سالم ئې خو په ژبې به خلقو سره خبرې نشی کولې.صرف اشارو نه به کار اخلې.لکه بل ځائې کښې فرمائی چې﴿ ثَلٰثَ لَيَالٍ سَوِيًّا﴾ يعنی درې شپې د تندرستئ په حالت کښې.

قوله‌تعالی:- وَاذْكُرْ رَّبَّكَ كَثِيْرًا وَّسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْاِبْكَارِ

بيا حکم ورکړې شو چې تاته پکار دی چې ذکر او تکبير او تسبيح کښې زيات مشغول اوسې،سحر مابنام پدې کښې اخته يې.ددې دويمه حصه او پوره تفصيل سره بيان به دسورت مريم په شروع کښې

---

(۱) ابن ابی حاتم ددې سند کښې سيد سليمان النشيطی په وجه ضعيف دې)۔
(۲) وسنده ضعيف)۔
(۳) ابن ابی حاتم)۔

راشي انشاء الله.

وَاِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يٰمَرْيَمُ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰىكِ

| او كله چي اوونيل | فرښتو | اې مريم | بيشكه الله | غوره كړې ته |

بيا (يووخت راغلو) چې فرشتو اوونيل اې مريم ته الله پاک غوره كړې يې |

وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفٰىكِ عَلٰى نِسَآءِ الْعٰلَمِيْنَ ۝ يٰمَرْيَمُ اقْنُتِيْ

او پاكه ئې اوساتلې ته | او غوره ئې كړې ته | په ښځو | دټولې دنيا باندې | اې مريم | فرمان منونكې وسه

اوپاكه ئې ساتلې يې | اودټول جهان په ښځو كښې ئې ته (دخپل عبادت دپاره) غوره كړې ئې | انې مريم

لِرَبِّكِ وَاسْجُدِيْ وَارْكَعِيْ مَعَ الرّٰكِعِيْنَ ۝ ذٰلِكَ مِنْ اَنْۢبَآءِ الْغَيْبِ

درب خپل | او سجده كوه | او ركوع كوه | دركوع كونكو سره | دا | دخبرونو دغيبونه دي.

دخپل رب تابعداري كوه | هغه ته سجده كوه | او عاجزي كونكو سره عاجزي كوه | (انې پيغمبره) دادغيبو خبرې دي

نُوْحِيْهِ اِلَيْكَ ؕ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يُلْقُوْنَ اَقْلَامَهُمْ

چې مونږه ئې دوحي په ذريعه ښايو تاته | او نه وې ته | موجود هغوئ سره | كله چې | اغورزول هغوئ | قلمونه خپل

چې مونږ ئې تاته وحي كوؤ | اوته هغه وخت حاضر نه وې چې (دهيكل) هغه (خادمانو) خپل خپل قلمونه په دې غرض اوغورزول

اَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ ۪ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يَخْتَصِمُوْنَ ۝

چې كوم يو دهغوئ | به سرپرستي كوي | دمريم | اونه وې ته | موجود دهغوئ سره | كله چې هغوئ جگړه كوله

چې څوک به د مريم سرپرستي كوي | اونه ورسره په هغه وخت كښې حاضروې چې هغوئ خپل مينځ كښې جگړه كوله

قوله تعالى:- وَاِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يٰمَرْيَمُ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰىكِ وَطَهَّرَكِ......

د حضرت مريم رضي الله عنها، خديجه رضي الله عنها، عائشه رضي الله عنها او د اسيه رضي الله عنها دفرعون د ښځې فضيلت:- دلته بيان كيږي چې د الله ﷻ حكم سره مريم ته فرښتو خبر وركړو چې ددې د زيات عبادت، ددنيا نه د بې رغبتئ، ددې د شرافت او شيطاني وسوسو نه دلرې والي په وجه دخپل قرب خاص درجه وركړه. او د ټول جهان په ښځو ئې دې ته فضيلت وركړو.

جنتي ښځې:- صحيح مسلم شريف وغيره كښې د ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې، فرمائي چې رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې جنتي ښځې په اوښ باندې سورې ښځې دي. په دې كښې بهترې ښځې د قريشو دي چې په خپلوبچو ډيرشفقت كوي او دوی سره محبت كوي او دخپل خاوند دخيزونو پوراحفاظت كوونكې دي. مريم بنت عمران كله هم په اوښ نه وه سوره شوې. (۱)

د دنيا په ښځو كښې د ټولو نه غوره ښځې:- بخاري او مسلم كښې يو حديث دې چې په ښځو كښې د ټولونه بهتره ښځه مريم بنت عمران ده. اوپه ښځو كښې د ټولو نه بهتره ښځه خديجه بنت خويلد رضي الله عنها ده. (۲) دترمذي صحيح حديث كښې دي چې دټولې دنيا ښځوكښې د ټولو نه بهترې ښځې مريم بنت عمران، خديجه بنت خويلد او فاطمه بنت محمد ﷺ او آسيه زوجه فرعون ده. (۳) او په يو حديث كښې دي

---

(۱) صحيح بخاري كتاب احاديث الانبياء باب قول تعالى : (اذا قالت الملائكة يامريم......) : ۳۴۳۴، صحيح مسلم: ۲۵۲۷، آخري جمله (الم تركب مريم...... دابوهريره رضى الله عنه كلام دې)

(۲) صحيح بخاري كتاب احاديث انبياء باب قول ا لله تعالى (قالت الملائكة يا مريم ...): ۳۴۳۳)-

(۳) ترمذى كتاب المناقب باب فضل خديجة رضى الله عنها : ۳۸۷۸، وهو صحيح)-

چې دا څلور واړه ښځې د ټولې دنيا په ښځو کښې افضل او بهتر دی.او حديث مبارک کښې دی چې په سړو کښې کامل سړی ډير دی.ليکن په ښځو کښې کمال والا ښځې صرف درې دی.مريم بنت عمران،آسيه زوجه فرعون او خديجه بنت خويلد رضي الله عنها.

په نورو ښځو د عائشې رضي الله عنها فضيلت:- او د عائشه فضيلت په ښځو باندې داسې دې لکه ثريد يعنې په غوښه کښې وړه شوې روټئ چې په ټولو خوراکونو بهتر ده.(١) داحديث سوا د ابو داود نه باقي ټولو کتابونو کښې دې.صحيح بخاری کښې دې حديث مبارک کښې د خديجه رضي الله عنها ذکر نشته،ما ددې حديث ټول سندونه او د هر سندالفاظ په خپل کتاب البداية والنهاية کښې دعيسی عليه السلام په ذکر کښې جمع کړې دی.﴿ولله الحمدوالمنة﴾.

قوله تعالى:- ﴿يٰمَرْيَمُ اقْنُتِيْ لِرَبِّكِ وَاسْجُدِيْ وَارْكَعِيْ مَعَ الرّٰكِعِيْنَ﴾

د مريم عبادت او تابعداری:- بيا فرښتې فرمائی چې ائې مريم!ته په خشوع خضوع او سجده کښې اوسه،الله جل جلاله تالره د خپل دقدرت يو عظيم نښه جوړونکې دې،ددې وجې تاته پکار دی چې دخپل رب په رغبت کښې اوسې.

د قنوت په معنی کښې بحث:-د قنوت معنی اطاعت ده چې عاجزئ او زړه حاضرئ سره وی.لکه ارشاد دې چې ﴿بَلْ لَّهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ كُلٌّ لَّهٗ قٰنِتُوْنَ﴾يعنی دهغه ذات په ماتحتئ او مملکت کښې د زمکې او آسمان ټول څيزونه دی.ټول دهغه محکوم او تابع دی.

ابن ابی حاتم يو مرفوع حديث کښې دی چې قرآن پاک کښې چرته هم د قنوت لفظ راشی نو ددې نه مراد اطاعت دې.(٢)هم دا حديث ابن جرير کښې هم دې.ليکن په سند کښې ئې نکارت دې.مجاهد رحمه الله فرمائی مريم به په مونځ کښې دومره لوئې قيام کولو چې دواړه ګيټئ به ئې اوپړسيدې.د قنوت نه مراد دلته مونځ کښې لوئې لوئې رکوعات دی.د حسن بصری رحمه الله قول دې چې ددې نه مراد د خپل رب عبادت کښې مشغوله اوسه او د رکوع او سجده کونکو نه شه.اوزاعی رحمه الله فرمائی چې مريم صديقه به خپله عبادت خانه کښې دومره په کثرت او خشوع اوخضوع سره مونځ کولو چې دواړه پښې به ئې زيړې شوې.﴿رضی الله عنها وارضاها﴾.(٣)

قوله تعالى:- ﴿ذٰلِكَ مِنْ اَنْۢبَآءِ الْغَيْبِ نُوْحِيْهِ اِلَيْكَ ؕ﴾

خسنړې د زکريا عليه السلام په نوم راووتلو:-دا اهم خبر بيانوی او الله جل جلاله فرمائی چې ائې نبی!ددې خبرو علم تاته صرف زما د وحی په ذريعه اوشو ګنی تا ته څه خبر وو؟ته خو په هغه وخت کښې هغوئ سره موجود نه وې چې تاته ددې واقعاتو خبر دې؟ليکن د خپلې وحی په ذريعه مونږ تا ته دا ټول واقعات ښکاره کړل.دا داسې دی لکه چې تاسو په هغه وخت کښې موجود وئ.

قوله تعالى:- ﴿وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يُلْقُوْنَ اَقْلَامَهُمْ﴾.......

د مريم د پرورش د پاره هر يو وړاندې وړاندې کيدو اوهر يو غوښتل چې د ثواب موقع حاصله کړی.او دا اجر ماته ملاؤ شی.د دوی مور بی بی دا واخستله او دبيت المقدس مسجد سليمانی طرفته روانه شوه.د هغه ځائې خادمان د هارون عليه السلام دنسل نه وو.دې اوونيل چې ما دا نذر د الله تعالی په نوم آزاد کړې دې.تاسو ته ئې سپارم.ماته پته ده چې دا جينئ ده او دا هم ماته پته ده چې د دې به حيض هم رازی او دا به په مسجد کښې وی او د حيض والا ښځې مسجد ته نشی راتلې خو اوس تاسو پوهه شئ

---

(١) صحيح بخاری کتاب احاديث انبياء باب قول الله تعالی (وضرب الله مثلا للذين امنوا.....) : ٣٤١١، صحيح مسلم: ٢٤٣١، نسائی: ٣٤٠٠، ابن ماجة: ٣٢٨٠)-

(٢) وسنده ضعيف)-

(٣) ددې سند کښې محمد بن يونس الكديمی متهم بالكذب دې (الميزان : ٧٤/٤)،رقم: ٨٣٥٣، نو دا روايت موضوع دې)-

او ستاسو کار زۀ خو دا کورته نه بوځم ځکه چې دا ما د الله ﷻ په نوم نذر کړې ده.عمران ددې ځائې د مونځ امام وو.او د قربانو مهتمم وو.او دا د هغه لور وه.نو هر یو کس ددې غوښتنه کوله.بل طرفته زکریا ﷺ اوونیل چې زۀ د دې رشته داریم او د دې د ترور خاوند یم.دا جینۍ ماته د پرورش دپاره ملاویدل پکار دی.خو نور خلق راضي نشو.آخر قرعه اندازي اوشوه.اوپه قرعه اندازۍ دوی ټولو خپل هغه قلمونه واچول چې په کومو به ئې توراة لیکلو.نو قرعه اندازي د زکریا ﷺ په نوم راووتله.(١)او هم دا دهغه سعادت شو.نورو مفصلو روایتونوکښې هم دا دی چې په نهر اردن کښې دا قلمونه واچولې شو.چې کوم قلمونه په اوبوکښې لاړل نو هغه نه دی.او چې د چا قلم اودریدو نو هغه به د مریم کفیل وی نو د ټولو قلمونه اوبو کښې لاړل.صرف د زکریا ﷺ قلم اودریدو بلکه التبه پاس راوختلو نو یو خو په خسرۍ کښې د دوی نوم راوختلو او بل طرفته د دوی رشته داری وه،بیا زکریا ﷺ پخپله د هغه ټولو سردار جوړ شو.صلوات الله وسلامه علیه.نو هم زکریا ﷺ ته مریم اوسپارلې شوه.

إِذْ قَالَتِ الْمَلَٰٓئِكَةُ يَٰمَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ اسْمُهُ

کله چې اوونیل | فرښتو | اې مریم | بیشکه الله | زیرې درکوی تاله|په یوفرمان سره | دطرفه خپل نه| نوم دهغه به

څه وخت چې فرښتوورته اوونیل اچې ائې مریم الله پاک تاته دخپلې کلمې زیرې درکوی| دهغه نوم به

الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ

مسیح | عیسی ځوې دمریم وی | دعزت خاوند به وی | په دنیا |او په آخرت کښې| اووی به د

مسیح عیسی ابن مریم وی| په دنیا اوآخرت دواړوکښې به د عزت خاوند وی

الْمُقَرَّبِينَ ۝ وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّٰلِحِينَ ۝

نزدیکانونه به وی| او خبرې به کوی| دخلقو سره | په زانګو کښې|اوپه زوروالی کښې هم| اووی به دنیکانو نه

اوالله ته به په نیزدې خلقو کښې شمیروی| اوخلقوسره به په ځانګو کښې اوپه زوروالی کښې خبر کوی اودنیکانونه به وی

قَالَتْ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ قَالَ

اوونیل هغې| اې ربه زما | ځنګه به شی | ماله|بچې | او حال دا چې| نۀ دې راوړې لاس ماته | هیڅ انسان| اوونیل فرښتې

مریم اوونیل چې ائې زماپروردګاره زمابه ځنګه خوئې کیږی| ماته چا نارینه لاس(قدرله)هم راوړلی نه دی| فرښتې اوونیل

كَذَٰلِكِ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ

هم دارنګې|الله| پیدا کوی|هغه چې اوغواړی| کله چې| فیصله اوکړی| دیوکار | نوبیشکه| وائي | هغه کارته

هم دغه شان به کیږی | الله پاک چې څه اوغواړی هغه پیدا کوی اچې دیو کار فیصله اوکړی نوورته اووائی

كُن فَيَكُونُ ۝

شه | نو هغه شی| |

چې موجد شه |

قوله تعالیٰ:- إِذْ قَالَتِ الْمَلَٰٓئِكَةُ يَٰمَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ

د عیسی ﷺ معجزانه پیدائش:- فرښتې دا زیرې مریم رضي الله عنها ته آوروی چې د دې به یو هلک پیدا کیږی او یو لوئې شان والا به وی.اوصرف هغه ته به د الله ﷻ کلمه وئیلې کیږی.اوهم دا تفسیر دې د الله ﷻ د

(١) الطبری: ٦/٣٥١-

فرمان ﴿مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِّنَ اللهِ﴾ لکه چې جمهورو ذکرکړو او ددې سلسله کښې بيان تير شويدې چې د هغه نوم به مسيح وی.عيسی ځوئې د مريم.هر مومن به ده لره په دې نوم پيژنی.د مسيح نوم وجه داده چې دې به په زمکه کښې ډيرزيات سيل کوی.د مور طرفته د منسوب کيدو وجه داده چې دده پلار نه وو.د الله ﷻ په نيز هغه دواړه په دې جهان کښې اوچت شان خاوندان وو.او د خاص مقربينو نه وو،په هغه به د الله ﷻ کتاب او شريعت نا زليږی.او په هغه به په دنيا کښې لوئې لوئې مهربانئ کيږی اويه آخرت کښې به هم.اود لويو لويو پيغمبرانو په شان د الله ﷻ حکم سره چې چا لره الله ﷻ اوغواړی نو شفاعت به کوی او هغه به قبليږی.﴿صلوات الله وسلامه عليهم اجمعين﴾.

قوله تعالی:- وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصّٰلِحِيْنَ

هغه به په خپله ځانګو کښې اويه کم عمرکښې خلقو سره خبرې کوی يعنی دالله وحده لاشريك دعبادت به خلقوته دعوت ورکوی او دا به دهغه معجزه وی.او په لوئې عمر کښې به هم کله چې الله ﷻ ده طرفته وحی اوليږی.او هغه به په خپل قول او فعل کښې صحيح علم لرلو والا او نيك عمل والا وی.يو حديث کښې دی چې په وړوکوالی کښې کلام صرف عيسی ﷺ کړې دې او د جريج ملګری،يو بل حديث کښې د يو بل بچې نوم ذکرکړې دې.نو دا درې شو.(۱)

قوله تعالی:- اَلَتْ رَبِّ اَنّٰى يَكُوْنُ لِيْ وَلَدٌ وَّلَمْ يَمْسَسْنِيْ بَشَرٌ

مريم چې کله دا زيرې واوريدو نو په خپلو مناجاتو کښې اخته شوه او وې فرمائيل چې انې الله ﷻ زما به څنګه بچې اوشی؟ما خونکاح هم نه ده کړې.اونه زما د نکاح کولو اراده شته دې.او نه داسې بدکاره ښځه يم.حاشالله.

قوله تعالی:- قَالَ كَذٰلِكِ اللهُ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ

دالله ﷻ طرفنه فرښتې جواب ورکړو چې د الله ﷻ امر ډير لوئې دې.هغه ذات لره هيڅ څيز نه شی عاجزه کولې.دا نکته خيال کښې ساتل پکار دی چې دزکريا ﷺ ددې سوال په جواب کښې هغه ځائې کښې لفظ﴿يفعل﴾وو اودلته لفظ﴿يخلق﴾دې يعنی پيدا کوی.څکه چې باطلو ته څه موقع په لاس ورنشی او صفا لفظونوکښې مخلوق ته معلوم شی چې عيسی ﷺ د الله ﷻ مخلوق دې.

قوله تعالی:- اِذَا قَضٰۤى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُوْلُ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ

او بيا نې د دې نور تاکيد اوفرمائيلو او وې فرمائيل چې هغه لوئې ذات کله هم يو کار کول اوغواړی نوصرف دومره فرمائی چې شه نو بس هغه اوشی.د هغه حاکم ذات د حکم نه پس ډهيل او وروستوالی نشته دې.لکه بل ځائې کښې فرمائی چې﴿ وَمَاۤ اَمْرُنَاۤ اِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍۭ بِالْبَصَرِ﴾يعنی زمونږ صرف يو ځل حکم سره بغير د تاخير نه زر د سترګو په رپ کښې هغه کار اوشی،مونږ ورته دوباره نه وايو.

وَالْاِنْجِيْلَ	وَالتَّوْرٰىةَ	وَالْحِكْمَةَ	وَيُعَلِّمُهُ الْكِتٰبَ
او انجيل	اوتوراة	او حکمت	او زده به کړی هغه ته کتاب
نوهغه موجود شی او هغه ته به الله کتاب او حکمت اود تورات علم ورکوی			

مِّنْ	بِاٰيَةٍ	قَدْ جِئْتُكُمْ	اَنِّيْ	اِلٰى بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ	وَرَسُوْلًا
د طرفه	په نښې سره	راغلې يم تاسوته	بيشکه زه	ته بنی اسرائيلو	او وی به رسول
اودبنی اسرائيلو دپاره به نې رسول مقرر کړی (چې ورته به وائی) مادالله پاک دطرفه تاسو ته يوه لويه نښه راوړې ده					

---

(۱) ابن ابی حاتم : ۲۷۲/۲، صحيح بخاری کتاب احاديث الانبياء باب قوله تعالی (واذکر فی الکتاب مريم......) : ۳۴۳۶، صحيح مسلم: ۲۵۵۰)-

رَّبِّكُمْ ۙ اَنِّيْٓ اَخْلُقُ لَكُمْ مِّنَ الطِّيْنِ كَهَيْـَٔةِ الطَّيْرِ فَاَنْفُخُ

درب ستاسو نه| بیشکه زه| جوړوم | تاسو ته | دختې نه | پشان دشکل| دمارغه| او پوک کوم

چې زه ستاسو په مخکښې دختې نه دمرغۍ په شان یوشکل جوړوم| .... بیا په کښې پوک وهم

فِيْهِ فَيَكُوْنُ طَيْرًاۢ بِاِذْنِ اللّٰهِ ۚ وَاُبْرِئُ الْاَكْمَهَ

په هغې کښې| نوشی به هغه| مارغه | په حکم دالله سره| اوروغوم زه | مورزاده ړوند|

نوهغه به د الله په حکم سره مرغۍ شی| .... او پیدائشی ړوند

وَالْاَبْرَصَ وَاُحْیِ الْمَوْتٰى بِاِذْنِ اللّٰهِ ۚ وَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا

او جذامی دبرگی مرض| او ژوندی کوم مړی| په حکم دالله | او خبر درکوم زه تاسو ته | دهغه څه

اوجذامی دوارو ته صحت ورکوم| اودالله په حکم مړی ژوندی کوم| اودا درته خودلې شم چې

تَاْكُلُوْنَ وَمَا تَدَّخِرُوْنَ ۙ فِيْ بُيُوْتِكُمْ ۭ اِنَّ فِيْ

چې تاسو ئې خورئ | اودهغه څه|چې تاسو ئې ذخیره کوئ| په کورونو خپلو کښې| بیشکه

..........تاسوڅه خوړلی دی اوڅه مو په کورونو کښې ذخیره کړی دی .... په دې کښې

ذٰلِكَ لَاٰيَةً لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۚ وَمُصَدِّقًا لِّمَا

په دې کښې|اخامخا نښه ده| ستاسودپاره | که یئ تاسو | مومنان .| او تصدیق کونکې یم | دهغه کتاب

ستاسو دپاره (زما په رسالت باندې) لوئې دلیل دې |که تاسو په دې یقین کوئې| ....اوتصدیق کوم

بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرٰىةِ وَلِاُحِلَّ لَكُمْ

چې زما په مخ کښې موجوددې| د توراة نه | اودپاره ددې چې زهٔ حلال کړم| ستاسو دپاره|

دتورات چې زما په وخت کښې موجود دې | او(بله داچې) تاسو دپاره بعضې هغه څیزونه

بَعْضَ الَّذِيْ حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ

څینې هغه |چې حرام کړې شوی وو په تاسو باندې | او راوړې ده ما تاسو ته | یوه نښه |

چې په تاسو حرام شوی وو هغه حلالوم | .... اوتاسو ته مې نښهٔ راوړې ده

مِّنْ رَّبِّكُمْ ۣ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوْنِ اِنَّ اللّٰهَ رَبِّيْ

دطرفه درب ستاسو نه | نو اویریږئ دالله نه| او تابعداری اوکړئ زما | بیشکه الله | رب زما دې |

چې هغه ستاسود رب د طرفنه ده | او الله پاک نه ویریږئ |او زماتابعداری اوکړئ| الله زما هم رب دې

وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوْهُ ۭ هٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيْمٌ

او رب ستاسو دې | نو بندګی اوکړئ دهغه| دا | لاره ده | نیغه |

اوستاسو هم رب دې | نو(صرف) دهغه عبادت کوئې | اوهم دا نیغه لاره ده |

قوله تعالی:- وَيُعَلِّمُهُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرٰىةَ وَالْاِنْجِيْلَ

د عیسی ﷺ لوئې لوئې معجزې:- فرښتې مریم ته واني چې ستا دې ځوئې ته به الله ﷻ لیکل اوښائي.او هغه ته به حکمت اوښائي.دلفظ حکمت تفسیرپه سورة بقره کښې تیر شوې دې.اوهغه ته به تورات اوښائي چې کوم په موسی ﷺ باندې نازل شوې وو.او انجیل به ورته اوښائي چې په عیسی باندې نازل شو.دوی ته دا دواړه کتابونه یاد وو.

قوله تعالی:- وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ

اوهغوئ ئې بنی اسرائیلوطرفته خپل رسول اولیږلو.ددې خبرې دوینادپاره چې دازمامعجزه ده اوګورئ کنه خاوره مې واخسته او د هغې نه مارغه جوړ شو او بیا مو په دې کښې ساه واچوله او بیا هغه د رښتیاؤ مارغه شو او د خلقو مخکښې والوته.دا د الله ﷻ حکم سره او د هغه فرمان سره اوشو.عیسی ﷺ خپل قدرت سره نه دی کړی.دا یو معجزه وه چې د عیسی ﷺ د نبوت نښه وه.

قوله تعالی:- وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ

﴿ اکمه ﴾هغه ړوند ته واني چې هغه ته د ورځې ښکاري او د شپې ورته نه ښکاري.بعضو وئیلي دي چې﴿اکمه ﴾هغه نابینا ته واني چې هغه ته د ورځې ښکاري مګر د شپې ورته نه ښکاري.بعضې واني چې کوړ سترګې،او کانړې ترې مراد دې.د بعضو قول دا هم دې چې کوم مور د رحم نه بالکل ړوند پیدا شي.دلته هم دا ترجمه مناسبه ده.ځکه چې په دې کښې د معجزې کمال دې او مخالفینو لره د عاجزه کولو دپاره دا صورت د نورو صورتونو نه اعلی دې.

قوله تعالی:- وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِي الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِ اللَّهِ سپین داغ ته واني،داسې بیمار به هم د الله ﷻ حکم سره عیسی ﷺ روغول.او مړی به ئې هم د الله حکم سره ژوندی کول.

مختلفو انبیاء او رسولانو ﷺ ته د مختلفو معجزو د ورکړې حکمت:- د اکثرو عالمانو قول دې چې هر نبی ته به د هغه د زمانې مناسبت سره معجزې ملاویدې د الله ﷻ د طرفنه.

د موسی ﷺ په زمانه کښې د جادو ډیر شهرت وو:- د موسی ﷺ په زمانه کښې د جادو ډیر لوئې اثر وو.او د جادوګرو به ډیر زیات قدر او تعظیم کیدو.نو الله ﷻ موسی ﷺ ته هغه معجزه ورکړه چې هغې سره د ټولو سترګې حق دق شوې.او هغوئ حیران شو.او هغوئ ته کامل یقین اوشو چې دا خو د الله ﷻ د طرفنه ورکړه ده.دا جادو بالکل نه دې.نو هغوئ سرونه ښکته کړل اوپه یو آواز اسلام کښې داخل شو.او د الله ﷻ مقرب بندګان جوړ شو.

د عیسی ﷺ زمانه د طب او د طبیبانو د رفعت زمانه وه:- دعیسی ﷺ په وخت کښې د طبیبانو او حکیمانو شهرت وو.کامل طبیبان اوماهر حکیمان او دعلم طبعیات پورا عالمان کامل الفن موجود وو.نو عیسی ﷺ ته هغه معجزې ورکړې شوې چې دهغې نه ټول عاجز وو.اودا د چا وس کښې دی چې د مور نه ړوند پیدا شوې دې بینا کړي،ابرص مرض والا روغ کړي اوهغوئ ته د دې مهلکې بیمارئ نه نجات ورکړي،او جمادات چې بې ساه څیزونه دی په هغې کښې ساه واچوي،او مړي د قبرونو نه راژوندي کړي.صرف د الله ﷻ د حکم په طور دعیسی ﷺ نه دا خبرې ظاهرې شوی وي.

د محمد رسول الله ﷺ زمانه د فصاحت او بلاغت په اعتبار ډیره پورته وه:- لکه څنګه کله چې زمونږ آقا محمد ﷺ تشریف راوړنو په هغه وخت کښې د فصاحت او بلاغت خبرې او اوچت خیالي او په خبروکښې د نزاکت اولطافت زمانه وه.په دې فن کښې اوچتو اوچتو شاعرانو داسې کمال حاصل کړې وو چې دنیا ورته ګوته په خوله وه.او نبی کریم ﷺ ته کتاب الله داسې ورکړې شو چې د هغه ټولو رنړا ګانې ټتې شوې.او د کلام الله نور دوی لاندې راوغورزول.او هغوئ ته یقین اوشو چې دا انساني کتاب نه دې.او ټولې دنیا ته په څو څو کرتې دا اووئیلې شو چې څوك شته دې داسې چې ددې په شان کلام جوړ کړي؟یواځې یواځې نه بلکه ټول دې یو ځائې شي او صرف انسانان نه بلکه جنات دې هم ځان سره شامل کړي،اوبیا د ټول قرآن برابر نه صرف د لسو سورتونو برابر او دا هم نه بلکه د یو سورت پشان

سورت دې راوړي.خو ټول ناكام شول همتونه ئې پست شول،مرئ ئې ختمې شوې،په ژبه ګونګيان شول،اوننه پورې ټولې دنياانكرل او نه به كله اوكړي،چرته د الله ﷻ كلام اوچرته د مخلوق؟تود هغه زمانې اعتبار سره دې معجزې خپل اثر اوخودلو او مخالفينو حوصلې بائيللې.او ډلې ډلې اسلام كښې داخل شو.

قوله تعالى:-﴿وَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَاْكُلُوْنَ وَمَا تَدَّخِرُوْنَ ۙ فِيْ بُيُوْتِكُمْ ۭ﴾

بيادعيسى ﷺ بله معجزه بيانيږي دوى دا هم اوفرمائيل او وې خودل چې تاسوكښې نن څوك په خپل كوركښې خوراك اوكړى نو الله ﷻ په فضل سره هغه هم ښائيلې شم.او د سبا دپاره چې هغه كوم تيارې كړي دې هغه هم خودلې شم د الله ﷻ نه په معلومولوسره.

قوله تعالى:-﴿اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ﴾ ::په دې كښې زما د رښتنولئ دليل دې چې تاسو ته زۀ كوم تعليم دركوم هغه حق دې.كه تاسو كښې ايمان وى.

قوله تعالى:-﴿وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرٰىةِ﴾

زۀ دخپل ړومبنى كتاب توراة لره هم منلووالا او د هغې د رښتينولئ په دنيا كښې اعلان كوونكې يم.

قوله تعالى:-﴿وَلِاُحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِيْ حُرِّمَ عَلَيْكُمْ﴾

زۀ په تاسوباندې بعضې څيزونو لره حلالولو دپاره راغلې يم چې هغه تاسوباندې مخكښې حرام كړې شوى وو.ددې نه ثابت شو چې عيسى ﷺ دتوراة بعضې احكام منسوخ كړي وو.اګر چې ددې خلاف هم د مفسرينو خيال دې ليكن در ست خبره هم داده.

بعضې حضرات فرمائى چې د تورات يو حكم هم نه وومنسوخ شوې.البته په بعضو څيزونوكښې چې اختلاف ووادو دې اختلاف په زياتيدو زياتيدو چې د هغې په حرمت باندې اجماع شوې وه.عيسى ﷺ دهغې په حقيقت كښې بيان اوكړو او د دې په حلاليدو ئې مهر اولګولو.لكه قران پاك بل ځائې كښې فرمائى چې﴿وَلِاُبَيِّنَ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِيْ تَخْتَلِفُوْنَ فِيْهِ ۚ﴾يعنى زۀ ستاسو دځه اختلافاتو باره كښې صفا فيصله كوم.والله اعلم.

قوله تعالى:-﴿وَجِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ ۣ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوْنِ﴾

بيافرمائى ماسره دخپلې سچائى ربانى دليلونه موجوددى.تاسو دالله ﷻ نه اوويريږئ او زما اومنئ.

قوله تعالى:-﴿اِنَّ اللّٰهَ رَبِّيْ وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوْهُ ۭ﴾

اوددې خلاصه داده چې دهغه پاك ذات عبادت اوكړئ چې ستاسواو زما پالولووالا دې.او نيغه او رښتيا خو هم دا لار ده.

فَلَمَّآ	اَحَسَّ
نو هر كله چې	محسوس كړو
نوعيسى ﷺ	محسوسه كړه

عِيْسٰى	مِنْهُمُ	الْكُفْرَ	قَالَ	مَنْ اَنْصَارِيْٓ	اِلَى اللّٰهِ ۭ	قَالَ
عيسى	دهغوئ نه	كفر	اوونيل هغه	څوك دي مددګاران زما	په طرف دالله	اوونيل
چې بنى اسرائيلوزما نه انكار كوى			نوهغه اوونيل چې د الله پاك په لار كښې زما څوك مددګاردې			

الْحَوَارِيُّوْنَ	نَحْنُ	اَنْصَارُ اللّٰهِ ۚ	اٰمَنَّا	بِاللّٰهِ ۚ	وَاشْهَدْ
حواريانو	مونږه	مددګار يودالله	ايمان راوړي دي مونږه	په الله باندې	اوګواه شه ته
حواريانواووئيل چې مونږدالله په لار كښې ستا مددګونكي يو			مونږپه الله ايمان راوړي دي		اوته په دې خبره ګواه شه

بِاَنَّا مُسْلِمُوْنَ۝ رَبَّنَآ اٰمَنَّا بِمَآ اَنْزَلْتَ

چې مونږه مسلمانان يو | اې ربه زمونږه | اومنو مونږه | هغه فرمان| چې نازل کړې دې تا |

چې مونږ دالله تابعداراين يو | (اودائې اووئيل)چې اې زمونږ ربه! تاچې کوم فرمان نازل کړې دې هغه مونږ منلې دې

وَاتَّبَعْنَا الرَّسُوْلَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشّٰهِدِيْنَ۝ وَمَكَرُوْا

او تابعداری اوکړه مونږه| درسول |نواوليکه مونږه |دګواهانو سره |او پټ تدبيرونه شروع کړل هغوئ

اوستاد پيغمبرتابعدار يو|نومونږپه ګواهانوکښې شميرکړه| (اوبنی اسرائيلودعيسی خلاف) پټ تدبير اوکړو

وَمَكَرَ اللّٰهُ ؕ وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمٰكِرِيْنَ۝ ع

او پټ تدبير اوکړو الله | او الله | بهترين | تدبير کونکې دې |

اوالله پاک د هغې په جواب ورکړو| اوپه داسې کولوکښې الله تولودپاسه دې |

قوله تعالى:- فَلَمَّآ اَحَسَّ عِيْسٰى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ اَنْصَارِيْٓ اِلَى اللّٰهِ ؕ

دعيسى ﷺ حواريان او د محمد ﷺ انصار:- يعنې کله چې عيسى ﷺ اوکتل چې دوی دخپل ضداو کوږوالی نه آوړيدونکی نه دی نو وې فرمائيل چې داسې هم ذی چې څوك زما تابعداری اوکړی نو الله ﷻ طرفته به اورسی؟ (۱) او دا مطلب هم بيان کړې شوې دې چې څوك شته دې چې د الله ﷻ سره زما مددګار جوړ شي.ليکن ړومبې قول زيات قريب دې.په ظاهره معلوميږی چې دوی اوفرمائيل چې الله ﷻ لره بللو کښې څوك زما مددکوونکې شته؟لکه څنګه چې د هجرت نه مخکښې د حج موسم کښې مکه مکرمه کښې رسول الله ﷺ فرمائيلی وو چې څوك شته دې چې ماته ځائې راکړی چې د الله ﷻ کلام اورسوم؟قريش خو ما د الله ﷻ د تبليغ نه منع کوی.(۲)تردې چې د مدينې منورې اوسيدونکی انصارو هم ددې خدمت دپاره ملاوتړله.او رسول الله ﷺ ته ئې ځائې هم ورکړو.او د رسول الله ﷺ مدد ئې هم اوکړو.او کله چې رسول الله ﷺ هغوئ ته ورغلو نو پورا خيرخواهئ سره او پورا همدردئ سره ئې د رسول الله ﷺ ملګرتيا اوکړه.او د رسول الله ﷺ حفاظت او د رسول الله ﷺ د مقاصدو د کاميابئ د پاره مصروفه شول.(رضی الله عنهم وارضاهم).

قوله تعالى:- قَالَ الْحَوَارِيُّوْنَ نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِ ۚ

دا شان د عيسى ﷺ په دې آواز باندې هم څو بنی اسرائيلو لبيك اووئيلو او په عيسى ﷺ باندې ئې ايمان راوړو.د دوی تائيد اوتصديق ئې اوکړو اوپورا مدد ئې ورسره اوکړو او ددې نور(رڼا) په اطاعت کښې اولګيدل چې کوم الله ﷻ دوی ته نازل کړې وو.يعنی انجيل،

دا خلق څوک وو او دوی ته حواريان ولې اووئيلې شو؟:- داخلق دهوبيان وو او حواريان دوی ته د دوی د کپړو دسپين والی په وجه وئيلې شوی دی،بعضې وائی چې دا ښکاريان وو.صحيح دادی چې حواريان وائی مددګار ته.لکه بخاری او مسلم کښې حديث دې چې د جنګ خندق په موقع باندې رسول الله ﷺ فرمائيلی وو چې شته دې څوك چې تيارشی؟ددې آواز آوريدو سره زبير ﷺ تيار شو او رسول الله ﷺ دوباره هم دا اوفرمائيل،بيا هم زبير ﷺ تيار شو،نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې د هر نبی حواريان وو او زما حواری زبير ﷺ دی.(۳)

قوله تعالى:- رَبَّنَآ اٰمَنَّا بِمَآ اَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُوْلَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشّٰهِدِيْنَ

---

(۱) ابن ابی حاتم : ۳/۲۹۰)-

(۲) احمد: ۳/۳۳۹، وسنده حسن)-

(۳) صحيح بخاری کتاب الجهاد باب هل يبعث الطليعة وحده : ۲۷۴۷، صحيح مسلم: ۲۴۱۵، ترمذی: ۳۷۴۵)-

بیا دا خلق خپله دعا کښې وائی چې مونږ په شاهدانو کښې اولیکه،ددې نه مراد د ابن عباس ﷺ په نیز امت محمدیه کښې لیکل دی،ددې تفسیر روایت سند ډیر بهتر دې.

قوله تعالى:-وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللّٰهُ ۖ وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمٰكِرِيْنَ

بیا د بنی اسرائیلو دهغه ناپاکې ډلې ذکر کیږی چې د عیسی ﷺ خانی دښمنان وو.او ددوی د مړکولو او په سولۍ باندې د خیژولو قصد نې لرلو.او چې هغوئ د هغه زمانې د بادشاه غوږونه د عیسی ﷺ خلاف ډك کړی وو چې داسړې خلقو لره لمسوئ چې په ملك کښې بغاوت پیدا شی.او عواموکښې فسادپیداکوی.اوپلار خونې مینځ کښې فساد راولی.او دا خلق په خپل خباثت او خیانت کښې دومره لرې لاړل چې عیسی ﷺ ته نې(نعوذبالله)د زانیه خونې اوونیلو.او په دوی باندې نې لونې لونې الزامونه اولګول تر دې چې بادشاه هم د دوی خلاف شو.او خپل فوځ نې اولیږلو چې ده لره ګرفتار کړی او ورته سخته سزا ورکړی او پهانسی ورته هم ورکړی.فوځ ځی او چې کوم کور کښې عیسی ﷺ اوسیدو د هغې نه ګیرا اچوی او بیا کور ته داخلیږی.لیکن الله تعالى دوئ لره ددغه مکرونو نه امان ورکوی او د دوی د کور په روشندان نې دوی پورته آسمان طرفته اوچت کړل.او د دوی په شکل ئې یو بل سړې په دې خانې کښې واچولو او هغه هم په دې کور کښې وو.دې خلقو هغه د شپې په تیاره کښې عیسی ﷺ اوګڼړلو او ګرفتار نې کړو.د هغه سخت توهین کوی او په سر ورته د ازغوتاج ایږدی او هغه په سولۍ خیژوی.هم دا هغوئ سره د الله تعالى مکر وو چې هغوئ دا ګڼړل چې مونږ د الله تعالى نبی ته پهانسی ورکړې ده خوالله تعالى خپل نبی ته نجات ورکړو.او هغوئ ته ددې بدبختۍ او بدنیتۍ ثمره دا علاؤ شوه چې د هغوئ زړونه همیشه دپاره سخت شو.اوپه دنیاکښې هم ذلیل او خوار شو.او آخره پورې په دې ذلت کښې پراته وو.د دې بیان هم په دې آیت کښې دې.که هغوئ مکر کوی نو آیا مونږ ته پته نشته دې،مونږ خو د دوی نه بهتر مکر کوونکی یو.

إِذْ قَالَ اللّٰهُ يٰعِيْسٰى

| کله چې | اوونیل | الله | ای عیسی

اکله چې الله اوفرمائیل ای عیسی

إِنِّىْ مُتَوَفِّيْكَ وَرَافِعُكَ إِلَىَّ وَمُطَهِّرُكَ

بیشکه څه|واپس اخستونکې یم تالره|پورته کونکې یم تالره خان خپل ته| او پاك کونکې یم تالره

زه تا واپس بوتلونکې یم | او خپل خان ته دې پورته کونکې یم | اوتا دهغه تهمت نه پاکونکې یم

مِنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَجَاعِلُ الَّذِيْنَ اتَّبَعُوْكَ فَوْقَ

دهغه کسانو نه | چې انکار ئې کړې دې | او جوړونکې یم|هغه کسانو لره | چې تابعداری ئې کړی ده ستا | دپاسه

کوم کا فرو په تا لګولې دې | ....اوستا تابعدار خلق ترقیامته پورې دهغه خلقو دپاسه

الَّذِيْنَ كَفَرُوْا إِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ ۚ ثُمَّ إِلَىَّ مَرْجِعُكُمْ

دهغه کسانو | چې انکار ئې کړې دې|دورخ دقیامته پورې | بیا | خاص ماته| واپس راتلل دی ستاسو|

کونکې یم چا چه کفر کړې دې |..........بیا ستاسو ټول خلقو ماته راتلل دی نوزه به پخپله

فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيْمَا كُنْتُمْ فِيْهِ تَخْتَلِفُوْنَ ﴿۵۵﴾

نوزۀ به فیصله کوم|په منځ ستاسو کښې|په هغه خبرو کښې|چې وئ تاسو|په هغې کښې|چې اختلاف به موکوؤ

ستاسوپه مینځ کښې به هغه اختلافی مسئلو کښې فیصله اوکړم کوم کښې چه تاسو اختلاف کوئ |

فَأَمَّا الَّذِينَ | كَفَرُوا | فَأُعَذِّبُهُمْ | عَذَابًا | شَدِيدًا | فِي الدُّنْيَا
نوهرچې دی هغه کسان | چې دانکار په لار روان دی | نوسزا به ورکوم هغوئ له | سزا | سخته | په دنیا او
نوکومو خلقو چې کفر کړې دې | ......هغوئ ته زه په دنیا او په آخرت کښې سزا

وَالْآخِرَةِ | وَمَا لَهُمْ | مِّنْ نَّاصِرِينَ ﴿۵۶﴾ | وَأَمَّا | الَّذِينَ
په آخرت کښې | اونۀ به وی دپاره دهغوئ | هیڅوک مددګار | | او هر چې دی | هغه کسان |
ورکونکې یم | اودوئ دپاره به هیڅوک مددګار نه وی | ...... او چا چې

آمَنُوا | وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ | فَيُوَفِّيهِمْ | أُجُورَهُمْ
چې ایمان ئې راوړې دې | اوعملو نه ئې کړې دی نیک | نو پوره به ورکړی الله هغوئ ته | بدلې دهغوئ
ایمان راوړې دې | اودنیکئ کارونه ئې کړی دی | نوهغوئ ته بۀ الله پوره پوره اجر ورکړی

وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿۵۷﴾ ذَٰلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ ﴿۵۸﴾
اوالله | نۀ خوښوی ظالمان | دا چې تیرشو | مونږه اولوستلو دا | تاته | دآیتونونه | اودقرآن حکمت والانه
اوالله پاک بې انصافه خلق نه خوښوی | داچې مونږ تاته آورو نو داټول آیتونه دحکمت او دذکر نه ډک دی

قوله تعالى:- إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَىٰ إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ

عیسی ﷺ آسمانونو ته پورته کول

د انی متوفیک معنی کښې د مفسرینو ﷭ مختلف تفسیرونه:_ قتاده ﷫ وغیره مفسرین خو فرمائی چې مطلب دادې چې زۀ به تاخپل طرفته اوچت کړم.بیا دې نه پس به تالره وفات کړم.ابن عباس ﷠ فرمائی یعنی زۀ تالره وژلو والا یم.وهب بن منبه فرمائی چې الله ﷻ تاسو لره د اوچتولو په وخت کښې د ورځې په شروع کښې درې ساعته پورې فوت کړې وو.ابن اسحاق ﷫ فرمائی چې دنصرانیانو خیال دې چې الله ﷻ دوی لره تر اووه ساعته پورې وفات کړې وو او بیا ئې ژوندی کړو.وهب بن منبه ﷫ فرمائی چې تر دریو ورځو پورې مړ وو اوبیا ژوندې شو او اوچت ئې کړو.مطر وراق فرمائی یعنی زۀ تاته پورا پورا حق درکوونکې یم.دلته وفات مراد نه دې،داشان ابن جریر فرمائی چې﴿ توفی ﴾نه دلته مراد دده رفع ده،او د اکثرو مفسرینو قول دې چې د وفات نه مراد دلته خوب دې او بل ځائې کښې قرآن پاك کښې دی چې﴿وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ﴾او الله ﷻ چې تاسو لره فوت کوی یعنی سملوی مو او بل ځائې کښې دی چې﴿اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا﴾یعنی الله ﷻ خلقو لره فوت کوی،د دوی د مرګ په وخت کښې او چې کوم نه مری نو هغوئ لره اوده کوی.

رسول الله ﷺ چې به کله بیدار شو نو فرمائیل به ئې﴿ الحمد لله الذي احيانا بعد ما اماتنا ﴾ : یعنی دالله تعالی شکر دې چې هغه مونږ لره د مړ کولو نه پس ژوندی کړو([1])

بل ځائې کښې فرمائی چې﴿ وبکفرهم ﴾نه تر﴿ شهیدا ﴾ پورې اووایه.هلته فرمائیلې شوی دی چې د دوی د کفر په وجه او په مریم ﷵ باندې د بهتان عظیم ترلو په وجه او په دې وجه چې وائی چې مونږ مسیح عیسی بن مریم رسول الله لره قتل کړو.حالانکه نه قتل شویدې او نه صلیب شویدې لیکن د دوی شك شو.د﴿موته ﴾ضمیر مرجع عیسی ﷺ دې.یعنی ټول اهل کتاب به عیسی ﷺ باندې ایمان

---

[1]) صحیح بخاری کتاب الدعوات باب وضع الید علی الخد الیمنی : ۶۳۱۴، صحیح مسلم: ۲۷۱۱، ابوداود: ۵۰۴۹، ترمذی: ۳۴۱۷، عمل الیوم واللیلة للنسائی: ۷۴۷، ابن ماجة: ۳۸۸۰)-.

راوړي.او هغه به د قيامت نه مخکښې زمکې ته راکوزيږي.د دې تفصيل به انشاء الله نزدې راشي.نو په هغه وخت کښې به ټول اهل کتاب په عيسى ﷺ باندې ايمان راوړي.ځکه چې نه خو به هغوئ جزيه قبلوي او نه به د اسلام نه سوا بل دين قبلوي.ابن ابي حاتم کښې حسن رحمة الله عليه نه د ﴿إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ﴾ تفسير دا مروي دې چې په دوي خوب باندې د خوب غلبه راغله او د خوب حالت کښې الله تعالى دوي لره اوچت کړل.حسن ﷺ فرمائي چې رسول الله ﷺ يهوديانو ته اوفرمائيل چې عيسى ﷺ نه دې مړ شوې،هغه به تاسو طرفته د قيامت نه مخکښې رازي.(۱)

قوله تعالى:- ﴿وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ﴾

بيا فرمائي چې زهٔ تالره اوچتونکې او د کافرو نه پاکونکې يم.او ستا نه پس تابعدارو لره په کافرانو غالب کوونکې يم تر قيامته پورې.

د عيسايانو مختلفې فرقې:- نو دا شان اوشو چې کله الله ﷻ عيسى ﷺ آسمان ته پورته کړو نو دې نه پس د دوي ملګري ډيرو فريقو کښې تقسيم شو.يو فرقه خو د دوي په نبوت باندې ايمان راوړونکې وه چې عيسى ﷺ دالله ﷻ بنده دې او دهغه رسول دې.اودهغه ذات د يو بنديګارې خونې دې.بعضې هغه دي چې هغوئ دغلو نه کار واخستو اوېدې کښې مخکښې لاړل اودوي ته ئې دالله ﷻ خوئې اووئيلو او نورو خو دوي ته خدائې اووئيلو(نعوذبالله)،بعضو په دريو کښې يو خدائې دوي ته اووئيل. الله ﷻ د دې عقائدو ذکر په قرآن پاک کښې کوي.بيا ددې ترديد هم کوي.

په عيسائيت کښې تحريف کوونکې:- درې سوه کاله خو دوي دا شان وو.بيا د يونان بادشاهانو کښې يو بادشاه چې ډير فلسفي وو او دهغه نوم قسطنطين وو،وئيلې شي چې صرف د دين د نړولو دپاره په منافقانه طريقو او حيلو بهانوسره دې دين ته داخل شو يا جهالت سره داخل شو.بهر حال هغه دين مسيح بالکل بدل کړو.او په دې کښې ئې ډيرتحريف او تغير اوکړو.اوپه دې کښې ئې کمې زياتې اوکړو.اوپه دې دين کښې ئې ډير قوانين ايجاد کړل.او امانت کبرى هم د ده ايجاد دې اودا په اصل کښې د رذيل توب خيانت دې.هم ده په خپله زمانه کښې خنزير حلا ل کړې وو.او هم دده په حکم عيسايانو مشرق طرفته مونځ شروع کړو.اوهم ده په ګرجو،کنيساګانو کښې،عبادت خانو کښې او خانقاهونوکښې تصويرونه جوړ کړل اودخپلې ګناه په وجه ئې لس روژې په روژو کښې زياتې کړې. غرض داچې دهغه زمانې نه دين مسيح دمسيح دين پاتې نشوبلکه دين قسطنطين شو.ده ورته ظاهرى ښه رونق ورکړو،دولس زرو نه زيات عبادت خانې ئې جوړ کړې.او په خپل نوم ئې يو ښار جوړ کړو.ملکيه ډلې دده ټولې خبرې اومنلې.ليکن ددې ګناهونو باوجود يهوديان دده د لاس لاندې وو او په اصل کښې د نورو په نسبت حق ته زيات نزدې وو او اګرچه ټول په ټوله کارفران وو په دوي باندې دې د الله ﷻ غضب وي.

د ټولو انبياء ﷺ حقيقى منونکى:- اوس کله چې زمونږ محمد مصطفى ﷺ لره الله ﷻ خپل برګزيده رسول جوړ کړو او د نياته ئې راوليږلو نو په دوي باندې چې کومو خلقو ايمان راوړو د هغوئ ايمان په الله ﷻ باندې وو.او د هغه په فرښتو باندې وو او د هغه په کتابونو باندې وو او د هغه په ټولو رسولانو باندې وو.نو د نبيانو حقيقى تابعدار هم دا خلق وو يعنى امت محمديه ﷺ.ځکه چې دا د نبى امى عربى خاتم الرسل سيداولاد آدم ﷺ منلو والا وو او د رسول الله ﷺ تعليم د ټول حقانيت منلووالا وو.نو اصل کښې دهرنبى منونکى اوپه رښتيا د هغوى تابعدار اوپه صحيح معنو کښې د هغوى د امتى کيدو حقداره هم دوي دي.ځکه چې هغه خلقو چې خانونو ته په ئې عيسايان وئيل هغوى د عيسى ﷺ دين بالکل مسخ

(۱) الطبرى : ۷۱۲۹، داروايت مرسل دې،اودې کښې عبدالله بن ابى جعفر ناقابل احتجاج اوددوى والد سئ الحفظ دي(الميزان: ۴۰۴، رقم: ۴۲۵۲، نودا روايت ضعيف دې)-

اوفسخ کړې وو.

په کافرانو باندې د دې امت غلبه:- د دې نه علاوه د پيغمبر آخرالزمان دين هم نورو ټولو وړاندينو شريعتونو لره ناسخ وو.بيا محفوظ پاتې کيدونکې وو.چې ددې يوحصه به هم تر قيامته پورې بدله نه شي.نو ددې آيت د وعدې مطابق الله ﷻ کافرانو باندې ددې امت غلبه اوکړه.او دوی مشرق نه واخله تر مغربه پورې غالب شول.او ټول ملکونه ئې فتح کړل او لوئې لوئې او غټ غټ کافران ئې جهنم ته اوليږل.او دولتونه د دوی پښو ته راغلل.او فتح اوغنيمت د دوی جولئ ته راغلل.او دوی د پخوانو پخوانو حکتومنونو تختونه واړول.د کسری عالی شان سلطنت،د هغه آتش کدې د دوی په لاس شاړې شوې.د قيصر تاج و تخت دوی ته ملاؤ شو او هغه ته د مسيح پرستئ ښه مزه ملاؤ شوه.او د هغه خزانې ئې د الله ﷻ د رضا دپاره او د هغه د رېښتونی رسول الله ﷺ (۱)د دين د اشاعت دپاره د زړه نه خرچ کړې.اود الله ﷻ وعدې او د رسول الله ﷺ وعدې د څوارلسمې سپوږمئ په شان رښتيا شوې.دې خلقو اوکتل چې د مسيح نوم لره بدناموونکئ او د مسيح په نوم د شيطان عبادت کونکی د دې پاکو خلقو نه مجبور شول او د شام ښکلې باغونه او آباد ښارونه ئې دوی ته حواله کړل او لاړل غائب شول اوروم(ترکی)کښې استوګن شول.او بيا هم د هغه ځائې نه دا بې عزته ويستلې شو.او د خپل بادشاه خاص ښار قسطنطنيه ته اورسيدل ليکن بيا د هغه ځائې نه هم ذليل و خوار اوويستلې شو او انشاء الله اسلام او اهل اسلام به تر قيامته پورې د دوی د پاسه وی.

د رسول الله ﷺ زيرې:-د ټولو رېښتونو سردار يعنی محمد ﷺ خبر ورکړې دې اودا خبر اټل دې،دا نه ده چې ګنی پورا به نشی نه خو به دې خبر کښې څه کمې بيشې راشی او نه به په دې کښې څه بدلون راشی نو رسول الله ﷺ فرمائی چې د دوی د امت آخری ډله به قسطنطنيه فتح کړی او د هغه ځائې ټولې خزانې به خپله قبضه کښې راولی.او د دوی به روميانو سره يو عظيم جنګ اوشی او ددې په وجه به دنيا د هغوئ نه خالی شی.(۲)زمونږ دعا ده چې په هره زمانه کښې الله ﷻ د دې امت حامی او ناصر شی او په مخ د زمکې دې دا امت په کفارو باندې غالب کړی او هغوئ ته دې پوهه ورکړی چې نه خو دوی د الله تعالی نه سوا د بل چا عبادت اوکړی او نه د حضرت محمدﷺ نه سوا د بل چا اطاعت اوکړی،هم دابنياد دې د اسلام او هم دا د دنيوی اوچتوالی او رفعت چل دې)،ما داټول په يو بيل کتاب کښې جمع کړې دی.

قوله تعالی:-فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَأُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا.....

مخکښې قول باندې نظر واچوئ چې مسيح عيسیؑ لره نه منونکو يهوديانو او د عيسیؑ په شان کښې د ځانه خبرو جوړونکو نصرانيانو ته د قتل او بندی کيدو او د مال او سلطنت د تباه کيدو سزا ورکړې شوه.او د آخرت عذاب ئې هم هلته اوګوره او هلته به هيڅوک د دوی بچ کولو والا نه وی او نه به ئې څوک مددګار وی.

قوله تعالی:-وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ

او د دې برعکس ايماندارو ته به الله ﷻ پورا اجر ورکړی په دنيا کښې هم فتح او نصرت او عزت به ورکړی او عقبا کښې به هم دوی ته خاص رحمتونه او نعمتونه ملاويږی.الله ﷻ ظالمان نه خوښوی.بيا فرمائی چې ائې نبی ادا هم حقيقت دې دعيسیؑ او دهغوئ د ابتداء او پيدائش اودهغه دامر چې الله ﷻ دوی ته دخپلې وحی په ذريعه نازل کړو.اوپه دې کښې شك او شبه نشته دې لکه سورة مريم کښې فرمائی چې عيسی ابن مريم همدا دې،هم دې رښتيا حقيقت دې،چې تاسو په دې کښې شك

---

(۱) صحيح بخاری کتاب فرض الخمس باب قول النبی (احلت لکم الغنائم) ۳۱۲۰ ،صحيح مسلم: ۲۹۱۸)-

(۲) صحيح مسلم کتاب الفتن باب فی فتح قسطنطنيه ...: ۲۸۹۷)-

کښي پريوتي يئ، الله ﷻ لره لائق نه دی چې دهغه دې اولاد وي.هغه لوئي ذات ددې نه پاک دې.هغه چې څه کول غواړي نو چې اووائي نو هغه اوشي،اوس دلته هم ددې نه پس بيان کيږي.

إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِندَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ ۖ خَلَقَهُ مِن تُرَابٍ

بیشکه | مثال دعیسی | په نیزد الله | پشان دمثال | دآدم دې | چې پيدائې کړو هغه | دخاورې نه |

دعيسى (د پيدائش) مثال دالله په نيز د آدم ﷺ (د پيدائش) پشان دې اچې هغه ئې بناورې نه پيدا کړو

ثُمَّ قَالَ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾ الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَلَا تَكُن مِّنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٦٠﴾

بيا ئې اونيل هغه ته | شه | نو هغه شو | دا حق دې | دطرفه درب ستا نه | نو مه کيږه ته | دشك کونکو نه

بيائې ورته اوونيل چې ژوندې شه | نو هغه ژوندې شو | دا حقيقت دې اچې ستا د رب دطرف دې | نو د شک کونکونه مه کيږه

فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِن بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ

نو هغه څوك اچې جګړه کوی تا سره | په باره دهغه کښي | وروستو دهغي نه | چې راغې تا ته | علم

نو څوك چې تا سره په دې مسئله کښې دڅرګند علم راتلونه پس هم جنګړه کوی ....

فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنفُسَنَا

نو اووايه | راشئ | چې راوبلو | ځامن خپل | او ځامن ستاسو | او ښځې خپلې | او ښځې ستاسو | او خانونه خپل

نو رته اووايه چې راځئ چې مونږ خپل ځامن اوتاسو خپل ځامن مونږ خپلې زنانه اوتاسو خپلې زنانه راوباسو | او مونږ

وَأَنفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَل لَّعْنَتَ اللَّهِ

او خانونه ستاسو | بيا به | دعا اوغواړو په عاجزئ سره | او اوبه ليږو | لعنت دالله

اوتاسو خپله هم راشو | بيا الله پاک ته په عاجزئ سره داسې سوال اوکړو | چې دالله لعنت

عَلَى الْكَاذِبِينَ ﴿٦١﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ ۚ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ

په درغژنو باندې | بيشکه دا | خامخا دا | قصه | حقه ده | او نشته لائق دعبادت

په دروغژنو خلقو شي |دا بالکل د صداقت نه ډکې قصې دی | ....او د الله تعالى نه سوا بل

إِلَّا اللَّهُ ۚ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾ فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ

مګر الله دې | او بيشکه الله | هم هغه | غالب دې | صاحب د حکمت دې | نو که مخ واړولو دوی | نو بيشکه الله

څوک د عبادت لائق نشته | او بيشکه الله په هرڅا غالب دې | او د حکمت خاوند دې | نو که دوئ مخ اوګرزوی | نو الله ته

عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٦٣﴾

خبر دې په حال | دفساد کونکو |

فساد کوونکی خلق معلوم دی |

قوله تعالى:- إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِندَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ الله ﷻ د خپل کامل قدرت بيان کوی چې د عيسى ﷺ **عيسايانو ته دمباهلې دعوت او د هغوئ انکار:-** خوصرف پلارنه وو اوما هغه په خپله پيدا اکړو پدې کښې څه عجب دی؟ما آدم ﷺ خو ددې نه مخکښې پيدا کړې وو حالانکه د هغه هم پلار نه وو.بلکه مور ئې هم نه وه.

قوله تعالى:- خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُوْنُ

د خاورې نه مو بدن جوړ کړې وو او ورته ئې اووئيل چې آدم شه نو هم په هغه وخت اوشو.بيا ما د پاره صرف د مور نه پيدا کول څه مشکل دی ؟ ځکه چې ما بغيرد پلا راو مور نه پيدا کړی دی.نو هرکله چې عيسى ﷺ د دې مستحق دې چې ورته د الله ﷻ خوئې وائی نو آدم ﷺ خو په طريقه اولی دا حق لری.اوهغه تاسوپخپله هم نه مننی.بيا عيسی ﷺ په طريقه اولی ددې درجې نه اخوا کول پکار دی. ځکه چې د ابنيت د دعوې بطلان او فساد دلته ددې نه هم زيات ظاهر دې.دلته نه مور وه او نه پلار وو،دا ټول د الله ﷻ د کامل قدرت ظهور دې چې آدم ﷺ ئې بغير د پلار نه پيدا کړو ﷺاو حوا ئې صرف دسړی نه،بغير د ښځې نه پيدا کړه.او عيسى ﷺ ئې صرف د ښځې نه پيدا کړو او باقی مخلوق ئې دسړی او ښځی نه پيدا کړو.سورت مريم کښې فرمائی چې﴿ ولنجعله اية للناس ﴾ مونږ عيسى ﷺ لره خلقو د پاره د خپل قدرت نښه جوړ کړو.

قوله تعالى:- اَلْحَقُّ مِنْ رَّبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِّنَ الْمُمْتَرِيْنَ

اودلته فرمائی چې د عيسى ﷺ باره کښې د الله ﷻ هم دا فيصله ريښتونې ده.ددې نه سوا د څه کمی او زياتی گنجائش نشته دې.ځکه چې د حق نه پس گمراهی وی.نو ائې نبی!تاسوته پکار دی چې بالکل د دې شکيانو خلقو نه نشې.

قوله تعالى:- فَمَنْ حَآجَّكَ فِيْهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ

الله ﷻ رب العالمين دې نه پس خپل نبی ته حکم کوی که دومره واضح او کامل بيان نه پس هم څوک سرې تاسره د امر عيسى باره کښې جنگ کوی نو هغوئ ته د مباهلې دعوت ورکړه چې مونږ فريقين سره د خپلو خامنو او ښځو دمباهلې د پاره اوزو او الله ﷻ ته به عاجزئ سره اووايو چې ائې الله ﷻ مونږ دواړو کښې چې څوک دروغژن وی نو په هغه لعنت نازل کړه.

شان نزول د دې ايتونو او د دې مباهلې د ايت:- ددې مباهلې د نازليدو او د سورت د نازليدو نه واخله تر دې خائې پورې د ټولو آيتونو د نازليدو سبب د نجران د نصرانيانو وفد وو.دا خلق راغلل او رسول الله ﷺ سره ئې د حضرت عيسى ﷺ باره کښې خبرې اترې کولې چې عيسى ﷺ د الله ﷻ حصه دار او د الله ﷻ خوئې دې.د هغوئ ترديد او د هغوئ جواب کښې دا آيتونه نازل شو.

د نجران د عيسائی وفد تفصيل:- ابن اسحاق خپل مشهور عام سيرت کښې ليکی او نوور مورخينو هم پخپلوکتابونو کښې ليکلی دی چې د نجران نصرانيانو د وفد په طور د نبی کريم ﷺ خدمت کښې د شپيتو کسانويو وفد ليږلې وو او په هغوئ کښې څوارلس کسان د هغوئ سرداران وو او د هغوئ نومونه دادی.① عاقب چې د ده نوم عبدالمسيح وو.②سيد چې دده نوم ايهم وو.③ ابو حارثه ابن علقمه چې د بکر بن وائل رور وو.④ عبدالله ⑤ اويس بن حارث⑥زيد او قيس⑦ يزيد او دده (⑧ ⑨) دواړه خامن ⑩ خويلد (۱۱) عمر (۱۲) خالد (۱۳) محسن.دا ټول څوارلس سرداران وو ليکن بيا په دوی کښې لوئې سرداران درې سړی عاقب چې د قوم امير وو او عقل مند گنړلې شو او صاحب د مشورې مشهور وو.او دا خلق به دده په رائې مطمئن کيدل.او سيد چې د دوی مشر پادری وو او ابو حارثه چې مدرس اعلی وو او د بنو بکر بن وائل د عربو قبيلو نه وو خو نصرانی شوې وو.او روميانو به دده ډير زيات خاطر کولو.او دده به ئې ډير زيات عزت او قدر کولو.([1]) دا سړې د رسول الله ﷺ د صفتونو نه واقف وو او په مخکښنو کتابونو کښې ئې د رسول الله ﷺ صفتونه لوستی وو،د زړه نه د رسول الله ﷺ دنبوت قائل وو.او نصرانيانوکښې چې دده عزت او قدر وو،او هلته چې دده کوم منصب او مقام ده ته حاصل وو،د هغې د تلو د ويرې دې د حق لارې نه يوطرفته وو.

[1] السيرة لابن هشام دلائل النبوة للبيهقى : ۳۸۲/۵، داروايت مرسل او ضعيف دې)-

غرض دا چې دا وفد مدینه منوره کښې د نبی کریم ﷺ خدمت کښې حاضر شو او په هغه وخت کښې رسول الله ﷺ مازیګر مونځ نه فارغ ناست وو.دې خلقو نفیس ښکلې سپین لباس اغوستې وو.او ښکلې نرم څادرونه ئې اچولی وو.داسې معلومیدل لکه چې د بنو حارث بن کعب خاندان خلق وی.صحابه کرام ﷺ فرمائی چې د دوی پشان شان شوکت والا وفد بل رانغلو.هرکله چې د هغوئ د مونځ وخت شو نو رسول الله ﷺ اجازت سره ئې مشرق طرفته مونځ اوکړو.او په مسجد نبوی ﷺ کښې ئې د خپلې طریقې مطابق مونځ ادا کړو.د مونځ نه پس ئې نبی کریم ﷺ سره خبرې اترې اوشوې.د هغه طرفنه خبرې کولو والا درې کسان ابو حارثه بن علقمه،عاقب یعنی عبدالمسیح او سید یعنی ایهم.اګر چې دوی په شاهی مذهب باندې وو لیکن څه کارونو کښې ئې اختلاف وو.مسیح نسبت درې واړه خیالات د دوی وو،یعنی هغه پخپله الله دې،او د الله ﷻ ځوئې دې او د دریو نه دریم دې (نعوذبالله). الله ﷻ د دوی ددې ناپاک قول نه مبرا دې.او ډیر اوچت شان والا دې،

د عیسایانو د عیسیٰ ؑ د خدایئ دلیل:- تقریباً دټولو نصرانیانو هم دا عقیده ده چې د مسیح د الله کیدو دلیل دا وو چې هغه مړی ژوندی کوی او ړانده به ئې بینا کول،اوبیمارانو ته به ئې شفا ورکوله.د غیبو خبرې به ئې کولې،او ختې نه به ئې مرغئ جوړه کړه او بیا به ئې په هغې دم واچولو او هغه به والوتله.

د دوی د دلیل جواب:- د دې جواب دادې چې دا ټولې خبرې د الله ﷻ حکم سره کیدلې.خکه چې د الله ﷻ نبښې د الله ﷻ په خبرو باندې د ریښتیا کیدو او د عیسیٰ ؑ په نبوت باندې قائمې شی(یعنی دلیل جوړ شی).

کومو خلقو چې عیسیٰ ؑ ته د خدائ ځوئې وئیلو د هغوی دلیل:- کوموخلقو چې عیسیٰ ؑ ته د الله تعالیٰ ځوئې وئیلو د هغوئ حجت دې چې د هغه په ظاهره څوک پلار نه وو.او په څانګو کښې ئې خبرې کړې وې.دا خبرې داسې وې چې ددې نه مخکښې نه وې شوې.

د دویمې ډلې د دلیل جواب:- ددې جواب دادې چې دا هم د الله ﷻ د قدرت نښې دی چې خلق الله ﷻ لره داسبابو محکوم او عادت محتاج اونه ګڼړی.وغیره (مترجم).

په دریو کښې د دریم ګڼړلو عقیدې دلیل:- او دریو کښې دریم ګڼړئ به ئې ددې وجې وئیل چې هغوئ خپل کلام کښې فرمائیلی وو چې مونږ اوکړل او زمونږ امر او زمونږ مخلوق،مونږ فیصله اوکړه. وغیره. نوکه الله ﷻ یواځې وې نو داسې به نه وې.بلکه مااوکړل اوماخپل مخلوق کښې فیصله اوکړه. وغیره.نو ثابت شو چې الله درې دی،پخپله الله او عیسیٰ او مریم.

د دریمې ډلې د عقیدې د دلیل جواب:- ددې جواب دادې چې د زمونږ لفظ صرف د لوئې دپاره دې او عظمت د پاره دی(مترجم).الله ﷻ ددې ظالمانو او منکرو د قول نه پاك او اوچت دې.ددې د ټولو باطلو عقیدو بیان په قرآن پاك کښې اوشو.

هرکله چې دې درې واړو رسول الله ﷺ سره خبرې اترې اوکړې نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې تاسو مسلمانان شئ،هغوئ اوئیل چې مونږ خو منلو والا یو.نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې نه تاسوته پکار دی چې اسلام قبول کړئ.هغوئ اووئیل چې مونږ خو ستا نه مخکښې مسلمانان یو.نو رسول الله ﷺ ورته اوفرمائیل چې نه ستاسو اسلام الله ﷻ ته قبول نه دې خکه چې تاسو الله ﷻ لره اولاد منئ او صلیب ته سجده کوئ،د خنزیرغوښه خورئ.

شان نزول:- هغوئ اووئیل چې ښه ده دا خو اووایه چې د عیسیٰ ؑ پلار څوك وو؟په دې رسول الله ﷺ خاموش شو.دې وخت کښې د سورة آل عمران د شروع نه تر دې ځائې پورې آیتونه ددې جواب کښې نازل شو.ابن اسحاق ددې مختصر تفسیر بیانوی او لیکی چې رسول الله ﷺ دا تلاوت کړل او

هغوئ ئې پوهه کړل.د مباهلې دا ایت مبارك ئې تلاوت کړو او وې فرمائیل که تاسونه منئ نو راځئ چې مباهله اوکړو.

د عیسائی وفد د مباهلې نه تیخته:- په دې آوریدو سره هغوئ ټولو اووئیل چې ائې ابوالقاسم مونږ ته مهلت راکړه چې مونږ خپلو کښې مشوره اوکړو.نو بیا به تاسو ته ددې جواب درکړو.نو بیا هغوئ خانله کښیناستل او عاقب سره ئې مشوره اوکړه هغه ډیر هوښیار او عقل مند وو.هغه حتمی فیصله په دې الفاظوسره اوکړه چې ائې د نصرانیانو ډلې تاسوته یقین سره معلوم شو چې محمدﷺ د الله ﷻ رینښتونې رسول دې.او تاسو ته دا هم معلوم دی چې دعیسی ﷺ حقیقت هم هغه دې چې کوم تاسو د رسول الله ﷺ نه واوریدلو او تاسو ته ښه معلوم دی چې کوم یو قوم د نبی سره خلاف شی نو نه د هغوئ مشران باقی پاتې کیږی او نه کشران.بلکه ټول په ټوله ختم شی.یاد ساتئ که تاسو د مباهله کولود پاره مخکښې شوئ نو تاسو به تباه شئ نو یاد ساتئ چې هم دا دین قبول کړئ او که نه ئې منئ او د خپل دین او عیسی ﷺ متعلق خپل خیالاتو باندې قائم اوسئ نو رسول الله ﷺ سره صلح اوکړئ او خپل وطن ته واپس شئ.

نو دې خلقو صلاح اومشوره اوکړه او بیا د نبی ﷺ دربار ته حاضر شو او وې ونیل چې ائې ابوالقاسم ﷺ امونږ تاسو سره د مباهلې کولو دپاره تیار نه یو.تاسو په خپل دین اوسئ او مونږ به په خپلو خیالاتو یو.خو تاسو مونږ سره یو داسې صحابی اولیږئ چې هغه نه تاسو خوشحاله یئ او هغه زمونږ په مینځ کښې د مالی جګړو فیصله اوکړی.تاسو خلق مونږته ډیر زیات ګران یئ.رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې ښه ده تاسو ماسپخین بیا راشئ زۀ به تاسو سره یو امانتدار اولیږم.عمر فاروق ﷺ فرمائی چې ما هیڅکله د سردار جوړیدو خواهش نه وو کړې سوا د هغه ورځې نه چې په کومه ورځ رسول الله ﷺ کوم تعریف کړې وونوما اووئیل چې ددې مصداق زۀ جوړ شم.ددې وجې زۀ په هغه ورځ وختی د ماسپخین مونځ ته لاړم.رسول الله ﷺ تشریف راوړو او د ماسپخین مونځ ئې اوکړو،بیائې ښې طرفته نظر واچولو او بیا ئې ګس طرفته.زۀ به بار بار په خپل ځائې اوچت اوچت کیدم چې رسول الله ﷺ نظر په ما اولږی.رسول الله ﷺ ډیر غور سره کتل او ابوعبیده بن جراح ﷺ باندې ئې نظر پریوتلو او هغه ئې طلب کړو او ورته ئې اوفرمائیل چې دوی سره لاړ شه او د دوی د اختلافاتو فیصله حق سره اوکړه.نو ابوعبیده بن جراح ﷺ هغوئ سره تشریف یوړو.ابن مردویه کښې دا واقعه همداشان منقول ده لیکن په هغې کښې د سردارانو شمیر دولس دې.او په دې واقعه کښې هم لږ شان طول دې او زیاتې خبرې دی پکښې.

ابو عبیده بن جراح ﷺ د دې امت امین:- صحیح بخاری کښې حذیفه ﷺ نه روایت مروی دې چې نجرانی سردار عاقب او سید د مباهلې ارادې سره رسول الله ﷺ لره راغلل.یو بل ته ئې اوونیل چې دا مه کوه،په الله قسم که دا نبی وی او مونږ ده سره مباهله اوکړه نو مونږبه سره د خپل اولاده تباه شو.بیا دواړه متفق شو او وې ونیل چې‌اتاسو چې مونږ نه څه طلب ګوئ نو مونږ به هغه ادا کړو.(یعنی د جزیې ورکول مو قبول دی).تاسو مونږ سره یو امین کس اولیږئ او هم امین به راسره لیږئ.رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې ښه ده زۀ به تاسو سره پورا او کامل امین کس اولیږم.د رسول الله ﷺ صحابه کرام ﷺ یو خوابل خوانه په کتلوسره شو څه ګوری چې رسول الله ﷺ څوك منتخب کوی.رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې ائې ابوعبیده بن جراح ﷺ ته اودریږه.هرکله چې هغه اودریدو نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې

دادې د دې امت امين.(۱)د صحيح بخارى يو بل حديث كښې دى چې د هر امت يو امين وى او د دې امت امين أبوعبيده بن جراح ﷺ دې.(۲)

د ابو جهل،د يهوديانو،او د عيسايانو د وفد د عمل رد عمل په څه وو:- مسند احمد كښې د ابن عباس ﷺ نه مروى دى چې ابوجهل ملعون اووئيل كه ما محمد ﷺ په كعبه كښې په مونځ اوليدو نو زۀ به ترې څټ اووهم.فرمائى چې رسول الله ﷺ اوفرمائيل كه هغه داسې كړې وې نو تاسو ټولو به كتلى وې چې فرښتو به دهغه مرغټې خفه كړې وو.او يهوديانو چې كله قرآن پاك وئيلى وو چې راشئ چې د دروغژنو دپاره دعا اوكړو نو كه هغوئ دعا غوښتلې وې نو ټول په ټوله به هلاك شوى وو او خپل ځايونه به ئې په جهنم كښې كتلى وو.اوكومو نصرانيانو ته چې د مباهلې دعوت وركړې شوې وو كه هغوئ رسول الله ﷺ سره مباهله كړې وې نو په واپسئ كښې به د خپلو مالونو او اولاد نه خلاص شوى وو.په صحيح بخارى او صحيح مسلم كښې هم دا حديث شته دې.امام ترمذى دې ته حسن وائى (۳)امام بيهقى په خپل كتاب دلائل النبوت كښې د نجران د وفد قصه ډير په تفصيل سره ذكر كړې ده.مونږ هغه دلته نقل كوؤ.ځكه چې په هغې كښې ډير زيات فوائد دى.اګر چې په هغې كښې غرابت هم دې.او دې مقام سره هغه ډيرزيات مناسبت لرى.سلمه بن عبديسوع دخپل نيكه نه روايت كوى اودې مخكښې نصرانى وو،بيا مسلمان شو چې رسول الله ﷺ دسورة طس (طاسين)قرآن پاك كښې د نازليدو نه مخكښې اهل نجران ته خط اوليكلو وو او د هغې عبارت دا وو چې:

﴿ بسم اله ابراهيم واسحاق ويعقوب من محمد النبى رسول الله الى اسقف نجران واهل نجران اسلم انتم فانى احمد اليكم اله ابراهيم واسحاق ويعقوب اما بعد فانى ادعوكم الى عبادة الله من عبادة العباد و ادعوكم الى ولاية الله من ولاية العباد فان ابيتم فالجزية فان ابيتم فقد اذنتكم بحرب والسلام ﴾:

ترجمه:- يعنى دا خط زۀ شروع كوم د ابراهيم ﷺ او اسحاق ﷺ او يعقوب ﷺ د رب د نوم نه،دا خط دې د محمد ﷺ د طرفنه چې د الله تعالى رسول دې او نبى دې،سردار د نجران او اهل نجران طرفته،زۀ ستاسو مخكښې د الله تعالى ثناء وايم چې د ابراهيم ﷺ او اسحاق ﷺ او يعقوب ﷺ معبود دې،بيا زۀ تاسو ته دعوت دركوم چې د بنده ګانو عبادت پريږدئ او د الله ﷺ عبادت طرفته راشئ،او د بندګانو ولايت پريږدئ او د الله ﷺ ولايت طرفته راشئ،كه تاسو دا نه منئ نو جزيه ادا كړئ او ماتحتى قبوله كړئ او كه د دې نه هم انكار كوئ نو تاسو ته اعلان جنګ دې،والسلام .

په دې خط د اسقف رد عمل:- هركله چې دا خط اسقف ته اورسيدو نو هغه په دې ډيرزيات اوويريدو او په رپيدو شو او شرحبيل بن وراعه ئې راوغوښتو.او شرحبيل د قبيله همدان نه وو او د سلطنت مشير وو.هر كله چې به څه مشكل كار پيښ شو نو دې به دټولو نه مخكښې يعنى ايهم او سيد اوعاقب نه هم مخكښې راوغوښتلې شو او ده سره به مشوره كولې شوه.هركله چې دې راغلو نو اسقف ورته د رسول الله ﷺ خط مبارك وركړو،هركله چې هغه اولوستو نو اسقف ترې تپوس اوكړو چې څه خيال دې دې؟شرحبيل اووئيل چې بادشاه ته ددې خبرې ښه علم دې چې د اسماعيل ﷺ اولاد كښې د الله تعالى ديو نبى د راتلو وعده كړې شوې ده.څه پته لرې چې هغه هم دا نبى وى.د نبوت امر كښې زۀ څه رائې وركولې شم؟.كه په امور سلطنت كښې څه خبره وې نو ما به په خپلو دماغو باندې زور اچولې وو اوڅه خبره به مې كړيوه.اسقف هغه بيل كښينولواو عبدالله بن شرحبيل ئې راوغوښتو.دې دسلطنت مشيرانوكښې وو.اودحمير قبيلې نه وو.هغه ته ئې خط وركړو اوهغه اولوستو.د رائې تپوس ترې نه

(۱) صحيح بخارى كتاب المغازى باب قصة اهل نجران : ۴۲۲۰. صحيح مسلم : ۲۴۱۹)-
(۲) صحيح بخارى كتاب المغازى باب قصة اهل نجران : ۴۳۸۲، صحيح مسلم: ۲۴۱۹)-
(۳) احمد: ۲۴۸/۱، صحيح بخارى كتاب التفسير سورة اقرا باسم.....۴۹۵۸، ترمذى: ۳۳۴۵)-

اوشو نوهغه هم دا اوئیل چې کوم مخکښې مشیر وئیلې وو.هغه هم بادشاه لرې کښینولو.بیائې جبار بن فیض راوبللو.اوهغه دبنوحارث قبیلې نه وو.هغه هم دااووئیل چې څه هغه دواړو مشیرانو وئیلې وو **د بادشاه خپلو عوامو ته رجوع کول:-** هرکله چې بادشاه اوکتل چې دده دریواړو مشیرانو رائې یوشان ده نو حکم ئې اوکړو چې ناقوس دې اوغږولې شی،اور دې بل کړې شی،او ګرجو کښې دې بیرغونه اوچت کړې شی.د هغوی دا طریقه وه چې کله به د سلطنت څه اهم کار پیښ شو او د شپې جمع کیدل به پکار وو نو همدا به ئې کول.او که د ورځې وخت به وو نو په ګرجو کښې به اور بل کړې شو او ناقوس به په زوره زوره سره غږولې کیدو.دې حکم سره څلورو واړو طرفونو ته اور بل کړې شو.او د ناقوس آواز هر یو لره بیدار کړو.او کله چې ئې بیرغونه اوچت اولیدل نو ټول دې وادئ کښې راجمع شو او دا وادی دومره اوږده وه چې یو تیز رفتار سور به ددې دیو سر نه بل سر پورې د سحر نه ترمابنامه پورې رسیدو.په دې کښې درې اویا کلې وو.هرکله چې دا ټول خلق جمع شو نو اسقف ورته د رسول الله ﷺ خط مبارك واورولو او تپوس ئې ترې اوکړوچې ستاسو څه رائې ده نوټولو عقل مندواووئیل چې شرحبیل بن وداعه،همدانی بن شرحبیل،اصبحی اوجباربن فیض لره په طور د وفد اولیږئ چې پورا معلومات راوړی.

د دې وفد د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضریدل او رسول الله ﷺ استغنا:- اود دې ځائې نه دا وفد د درې واړو سردارئ کښې روان شو او مدینې منورې ته اورسیدو.هغوئ یو اوږد سفر اوکړو او هغوئ نقش و نګار والا د ریښمو اوږدې اوږدې جامې واغوستې او دسرو زورو ګوتې ئې په ګوتو کړې.او د خپلو څادرونو پلوونه ئې اوتړل او رسول الله ﷺ خدمت کښې حاضر شو او سلام ئې اوکړو.خو رسول الله ﷺ ورته جواب ورنکړو،ډیر وخت پورې ئې انتظار اوکړو چې رسول الله ﷺ څه خبره اوکړی خو د دې سرو زرو ګوتو او ریښمو جامو په وجه رسول الله ﷺ هغوئ سره خبرې اونکړې.بیا دا خلق د عثمان بن عفان ﷜ او عبدالرحمان بن عوف ﷜ تلاش کښې اووتل.او دې بزرګانو سره د هغوئ دا ړومبې ملاقات وو.دوی ئې د مهاجرینواو انصارو یو ډله کښې اولیدل.هغوئ ته ئې واقعه بیان کړه چې رسول الله ﷺ مونږ ته خط لیکلې دې او مونږ د هغې جواب ورکولو د پاره پخپله حاضر شوی یو.رسول الله ﷺ ته مو سلام اوکړو خو رسول الله ﷺ جواب رانکړو او ډیر وخت پورې د رسول الله ﷺ خدمت کښې ناست وو خو هغوئ مونږ سره څه خبره اونکړه.او آخر مونږ ستړې واپس شو.تاسو اوفرمائې چې آیا مونږ همداسې واپس شو.دوی دواړو علی بن ابوطالب ﷜ ته اووئیل چې تاسو هغوئ ته جواب ورکړئ.علی ﷜ اوفرمائیل چې زما خیال دې چې دا خلق د سرو ګوتمې او ریښمو جامې اوباسی او هم هغه سفر والا لباس واچوی او دوباره د رسول الله ﷺ خدمت کښې حاضرشی،نو هغوئ هم داشان اوکړل او په دې معمولې لباس کښې د رسول الله ﷺ خدمت کښې حاضر شو.سلام ئې اوکړو،رسول الله ﷺ ورته د سلام جواب ورکړو،بیا ئې اوفرمائیل په الله ﷻ مې دې قسم وی دوی مخکښې هم ماته راغلی وو خو دوی سره شیطان وو.

اوس د سوال اوجواب خبرې اترې شروع شوې.رسول الله ﷺ به هم تپوس کولو او جواب به ئې هم ورکولو.دا شان هغوئ هم سائل وو او هم مجیب.آخر کښې هغوئ تپوس اوکړو چې د عیسی ﵇ باره کښې تاسو څه وائې؟چې هغه مونږ خپل قوم ته اووایو.مونږ په دې خوشحال یو تاسو نبی یئ.او تاسو نه دا ستاسو په خوله مبارکه واورو چې تاسو دعیسی ﵇ باره کښې څه وائې.نورسول الله ﷺ اوفرمائیل چې ماسره خو ددې جواب نن نشته دې تاسو پاتې شئ زما رب چې ماته دې باره کښې څه اوفرمائی هغه به تاسو ته اووایم.

په دویمه ورځ هغوئ بیاراغلل نو هم په هغه وخت کښې نازل شوې آیت﴿إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ﴾د﴿الْكَاذِبِينَ﴾پورې تلاوت اوفرمائیلو،خو هغوی ددې خبرې منلو نه انکار اوکړو.په دویمه ورځ سحر سحر رسول

الله ﷺ حسن ؓ او حسين ؓ سره تشريف راوړو.دوی پسې فاطمه ؓ راروانه وه.په هغه وخت کښې د رسول الله ﷺ ډيرې بيبيانې وې.شرحبيل اووئيل چې تاسو ته پته ده د نجران ټوله وادی زما منی او زما رائې صحيح منی.واورئ په الله قسم دا معامله ډيره لويه ده که دا سړې ﷺ مبعوث شوې وی نو دټولو نه مخکښې به دده په نظر کښې مونږ مطعون يو.او د ټولو نه مخکښې به مونږ دده ترديد کوونکی جوړ شو.دا خبره به د دوی او د دوی د ملګرو د زړهٔ نه لاړه نشی او مونږ باندې به څه نه څه مصيبت راشی.عربو کښې د ټولو نه زيات دوی ته نزدې زهٔ يم او واورئ که دا سړې مرسل دې نو د مباهلې کولو په صورت کښې به په مخ د زمکې به زمونږ يو ويښته او نوک هم پاتې نشی.دده دوؤ ملګرو اووئيل چې ائې ابو عامر ستاسو څه رائې ده؟ده اووئيل چې زما رائې ده چې مونږ هم دې حاکم جوړ کړو او چې څه حکم دې راکړی مونږ هغه منظور کړو،او دې به هيڅ کله خلاف عدل حکم نه راکوی. دې دواړو د ده خبره اومنله.نو شرحبيل رسول الله ﷺ ته ئې اووئيل چې زهٔ د مباهلې نه بهتر څيز ستاسو په خدمت کښې پيش کوم.رسول الله ﷺ تپوس اوکړو چې هغه څه څيز دې؟ د نن ورځې اوشپې او د صبا دپاره چې تاسو مونږ ته څه حکم راکوئ هغه مونږ ته منظور دې.رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې شايد دا فيصله ستاسو نور خلق اونه منی.شرحبيل اووئيل چې تاسو دې باره کښې زما ددې ملګرو نه تپوس اوکړئ.رسول الله ﷺ دهغه دواړو نه تپوس اوکړو نو هغوئ جواب ورکړو چې د ټولې وادئ خلق د دوی په رائې روان دی.هلته يو کس هم داسې نشته دې چې دده فيصله اوغورزوی. نو رسول الله ﷺ دا درخواست قبول کړو او ورسره ئې مباهله اونه کړه.او هغوئ واپس شو.په دويمه ورځ هغوئ دوباره د رسول الله ﷺ خدمت کښې حاضر شو نو رسول الله ﷺ هغوئ ته يو تحرير ورکړو چې په هغې کښې د بسم الله نه پس دا مضمون وو چې دا تحرير د الله ﷻ د نبی محمد رسول الله ﷺ د طرف نه د نجران اوسيدونکو دپاره دې.په دوی باندې د الله ﷻ د رسول ﷺ حکم جاری وو.هره لمحه کښې اوهر سپين او تور کښې او هر غلام کښې ليکن د الله رسول ﷺ دا ټول هغوئ ته ورکوی،دوی دې هر کال صرف دوه زره حلې ورکوی،يو زر رجب کښې او زر په صفر کښې وغيره وغيره (١)

د ټولو نه ورومبئ جزيه:- پورا عهد نامه ئې هغوئ ته ورکړه،د ې نه معلوميږی چې د دوی دا وفد په نهمه هجرئ کښې راغلې وو.ددې وجې زهری فرمائی د ټولو نه مخکښې جزيه نجران والو رسول الله ﷺ ته ورکړې وه.او جزيه آيت د فتح مکې نه پس نازل شو.او هغه دا دې چې﴿قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ﴾.دې آيت کښې اهل کتابو نه د جزيې اخستلو حکم شوې دې.

د مباهلې په صورت کښې د عذاب نازليدل:- ابن مردويه کښې دی چې عاقب او طيب رسول الله ﷺ ته راغلل او رسول الله ﷺ هغوئ ته د مباهلې د پاره اووئيل.او په صبا حضرت نبی کريم ﷺ حضرت علی ؓ،فاطمه ؓ ،حسن ؓ اوحسين ؓ سره تشريف راوړو.او هغوی ته ئې خبر اوکړو خو هغوئ قبول نه کړو.او خراج ورکول ئې منظورکړل.رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې په هغه ذات قسم چې هغه زهٔ حق سره راليږلې يم،که دې دواړو نه وو وئيلې نو په دوی باندې به په دې وادئ کښې اور وريدلې وو.جابر ؓ اوفرمائيل چې﴿نَدْعُ أَبْنَاءَنَا﴾والا آيت د دوی باره کښې نازل شوې دې.﴿وَأَنْفُسَنَا﴾ نه مراد پخپله رسول الله ﷺ اوعلی ؓ ﴿أَبْنَاءَنَا﴾ نه مراد حسين ؓ اوحسن ؓ،﴿وَنِسَاءَنَا﴾ نه مراد فاطمه ؓ ده (٢) مستدرك حاکم وغيره کښې هم د دې معنی يو حديث مروی دې.(٣)

(١) دلائل النبوة للبيهقی : ٣٨٤/٥، وسنده ضعيف.محمد بن ابی محمدمجهول دې)-.

(٢) دلائل لابی نعيم: ٢٤٤، ددې سند کښې بشر بن مهران او محمد بن دينار راوی ضعيف دې.(الميزان ٣٢٥/١،رقم: ١٢٢٤ ، رقم: ٧٥٠٤)-.

(٣) حاکم : ٥٩٣/٢)-

قوله تعالى:- اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ
بیاد الله ﷻ ارشاد دي چې مونږ کوم د عيسى ؑ شان بيان کړو دا حق او رښتيا دی.په دې کښې لږ هم کمې زياتې نشته دې.

قوله تعالى:- وَاِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ
الله ﷻ د عبادت لائق دې بل څوك نشته دې.هم هغه غلبه والا او حکمت والا دې.

قوله تعالى:- فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌۢ بِالْمُفْسِدِيْنَ
اوس هم که دوی مخ واړوی او په نورو خبرو پسې ځی نو الله ﷻ هم داسې مفسدان او باطلو لره ښه پيژنی.دوی ته به بدترينه سزا ورکوی.هغه ذات پورا قوت والا دې د هغه نه هيڅوك نشی تښتيدې.او نه څوك د هغه مقابله کولې شی.او هغه لوئې ذات تعريفونو والا دې.مونږ دهغه دعذابونو نه نه شو بچ کيدې مونږ د هغه د عذابونو نه پناه غواړو.

قُلْ يٰۤاَهْلَ الْكِتٰبِ تَعَالَوْا اِلٰى كَلِمَةٍ
اووايه| چې اې اهل كتابو| راشئ | يوې داسې خبرې ته
ته دوئ ته اووايه چې ائې دکتاب(تورات اوانجيل)خاوندانو راشئ دې خبرې ته
سَوَآءٍۢ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اَلَّا نَعْبُدَ اِلَّا اللّٰهَ
چې يو شان ده| په منځ زمونږ|او په منځ ستاسو کښې|هغه دا چې نۀ به كوؤ عبادت | بغير دالله نه دبل چا
چې كومه زمونږ اوستاسو مينځ كښې برابره ده| چې مونږ به دالله پاک نه سوا دبل هيچا عبادت نه كوؤ
وَلَا نُشْرِكَ بِهٖ شَيْـًٔا وَّلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا اَرْبَابًا
او نۀ به شريكوؤ | هغه سره | هيڅ څيز | او نۀ به نيسى | بعضې زمونږ | بعضو لره | خدايان |
اوهيڅ څيزبه هغه سره (په عبادت كښې) نه شريكوو|.......اوپه خپل مينځ كښې به د الله نه سوا يو بل ته
مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ ؕ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُوْلُوا اشْهَدُوْا بِاَنَّا مُسْلِمُوْنَ
بغير دالله نه| نوكه هغوئ مخ واړوؤ| نو ورته اووايئ|چې گواهان وسئ |په دې چې مونږه| مسلمانان يو
رب نه وايو|نوكه دوئ ترې نه مخ اوگرزولو | نوتاسو اووائې چې (ښۀ ده) په دې خبره گواهان شئ چې مونږ تابعدار يو

قوله تعالى:- قُلْ يٰۤاَهْلَ الْكِتٰبِ تَعَالَوْا اِلٰى كَلِمَةٍ سَوَآءٍۢ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اَلَّا نَعْبُدَ اِلَّا اللّٰهَ

عيسايانوته دتوحيد دعوت:- يهوديانواو نصرانيانو او ددوی په شان خلقو ته داخطاب کيږی.دکلمې اطلاق په مفيده جمله باندې کيږی.لکه دلته کلمه وائی اوبيا ﴿سَوَآءٍ﴾سره ددې صفت نې بيان کړې دې د﴿سَوَآءٍ﴾معنى عدل او انصاف والا چې په دې کښې مونږ تاسو برابر يو.بيا ددې د تفسير هغه خبره دا ده چې د يو الله ﷻ عبادت اوکړئ او د هغه پاك ذات سره هيڅ بت لره شريك مه جوړوئ او مه د بتانو عبادت کوئ اومه د صليب او نه د تصوير او نه د الله ﷻ نه سوا د بل چا او نه د اور او نه دبل څيز بلکه صرف دالله ﷻ وحده لاشريك عبادت کوئ،همدا دعوت د ټولونبيانو ؊ وو.لکه فرمان دې چې﴿وَمَاۤ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالًا نُّوْحِيْۤ اِلَيْهِمْ فَسْـَٔلُوْۤا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ﴾يعنى ستاسونه مخکښې چې کوم کوم رسول مونږ اوليږ ودټولو طرفته مو هم دا وحی اوکړه چې زما نه سوا هيڅوك د عبادت لائق نشته دې نو تاسو ټول زماعبادت کوئ.بل خائې کښې ارشاددې چې﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِيْ كُلِّ اُمَّةٍ رَّسُوْلًا اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوْتَ﴾ يعنى مونږ هرامت ته رسول اوليږلو اودا اعلان مو اوکړو چې دالله ﷻ عبادت کوئ او دهغه نه سوا د بل چا د عبادت نه خان بچ کړئ.

قوله تعالى:- وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ
بيا فرماني چې خپلوكښې دې هم مونږ دالله ﷻ نه سوا دبل څوک رب نه جوړوو ،ابن جريج رحمه الله فرماني يعني د الله ﷻ نافرمانئ كښې د يو بل اطاعت مه كوئ.حضرت عكرمه رحمه الله فرماني چې د الله ﷻ نه سوابل چا ته سجده مه كوئ.بيا كه دا خلق دا انصاف والادعوت قبول نكړي نودوى لره په خپل اطاعت گزارئ باندې گواه جوړ كړئ.مونږ دبخارى شريف په شرح كښې ددې واقعې تفصيل سره ذكر كړې دې.په هغې كښې دى چې ابوسفيان كله د قيصر روم دربار ته راوبللې شو او شاه روم ترينه د رسول الله ﷺ د نسب تپوس اوكړو نو اگر چې هغه په هغه وخت كښې كافر او د رسول دښمن وو د رسول الله ﷺ د خانداني شرافت اقرار ئې اوكړو.او دا شان د هر هر سوال ئې صفا صفا جواب وركړو.دا واقعه د صلح حديبيه نه پس اوفتح مكه نه مخكښې شوې وه.ددې وجې قيصرروم دې سوال جواب كښې اووئيل چې﴿ آيا هغه ر سول ﷺ وعده خلافى هم كوى؟.ابوسفيان اووئيل چې نه كوى ليكن اوس زمونږ هغه سره يومعاهده شوې ده،پته نشته چې په دې كښې به څه كوى؟دلته صرف مقصد دادې چې ددې تولو خبرونه پس د رسول الله ﷺ نا مه مبارك پيش كيږى.چې په هغې كښې﴿ بسم الله ﴾الخ نه پس دا ليكلې كيږى چې دا خط د محمد د طرفه دې چې د الله ﷻ رسول ﷺ دې د هغه چا طرفته چې د روم بادشاه دې.د الله ﷻ طرفنه دې سلام وى په هغه چا باندې چې د رسالت متبع دې،دې نه پس د دې نه اسلام قبول كړه نو سلامتيا كښې به پاتې شې،اسلام قبول كړه الله ﷻ به تاته دوچند اجر دركړى او كه تا مخ واړولو نو د ټولو رئيسانو بوج به په تا باندې وى.بيا ئې دا آيت مبارك اوليكلو.(۱)
امام محمد بن اسحاق وغيره ليكلى دى چې د دې سورت يعني آل عمران نه واخله تر د اتياؤ نه زيات آيتونه د نجران د وفد باره كښې نازل شوى دى.امام زهرى رحمه الله فرماني چې د ټولو نه مخكښې جزيه هم دې خلقو اداكړې ده.او په دې كښې مطلقا خلاف نشته دې چې دا آيت د جزيې د فتح مكه نه پس نازل شوې دې،نودا اعتراض پيداكيږى چې هركله دا آيت د فتح مكې نه پس نازل شوې دې،بيا د فتح نه مخكښې رسول الله ﷺ دا آيت مبارك هرقل ته څنگه اوليكلو.د دې جواب ډيرو طريقو سره وركولې شى،يوداچې ممكن دى چې داآيت دوه ځل نازل شوې وى دحديبيه نه مخكښې اوفتح مكې نه وروستو.
دويم جواب دادې چې ممكن دى چې د نجران د وفد باره كښې دسورة د شروع نه واخله تردې آيت پورې نازل شوى وى اوداآيت ددې نه مخكښې نازل شوې وى.په دې صورت كښې ابن اسحاق دا اوفرمائيل چې د اتياؤ نه زيات آيتونه ددې وفد باره كښې نازل شوى دى دا محفوظ نه دى ځكه چې د ابوسفيان والا واقعه بالكل ددې خلاف ده.دريم جواب دادې چې ممكن دى چې دنجران وفد د حديبيه نه مخكښې راغلې وى.اوهغوئ چې څه منظور كړى وو دا صرف د مباهلې نه د بچ كيدو دپاره په طورد مصالحت وركړى وى اوجزيه ئې نه وى ادا كړې.اودا د اتفاق خبره وى چې د جزيې دا آيت د د دې واقعې نه پس نازل شوې وى.چې دكومې سره دا واقعه اتفاقا ملحقه شوه.لكه عبدالله بن جحش رضي الله عنه د بدرنه مخكښې غزوه كښې دغنيمت مال په پنځو حصوكښې تقسيم كړواوپنځمه حصه ئې باقى اوساتله او نورې حصې ئې لښكر كښې تقسيم كړې.بيادې نه پس د غنيمت والا آيت ددې مطابق نازل شو اوهم دا حكم اوشو.
څلورم جواب دادې چې كيديشى دا احتمال وى چې رسول الله ﷺ كوم خط هرقل ته ليكلې وو په هغه خط كښې ئې دا خبره پخپله ليكلې وى او بيا د رسول الله ﷺ الفاظ وحى كښې نازل شوى وى.لكه دعمرفاروق رضي الله عنه د پردې د حكم باره كښې هم دغه شان يو آيت نازل شوې وو او د بدر قيديانو باره

(۱) صحيح بخارى كتاب التفسير سورة ال عمران باب (قل يا اهل الكتاب تعالوا الى كلمة....) : (۴۵۵۳)-

کېږي هم د هغوئ موافقت کېږي د الله ﷻ فرمان نازل شو. او د منافقانو د جنازې نه کولو په حقله هم دا خبره قائمه شوه. او مقام ابراهیم لره د مصلے ځائې جوړولو باره کېږي هم وحې نازله شوه ﴿عَسٰى رَبُّهٗۤ اِنْ طَلَّقَكُنَّ﴾ هم د دوی په موافقت کېږي نازل شو، نو دا آیت هم دا شان د رسول الله ﷺ د فرمان موافقت کېږي نازل شو. او دا ډیر ممکن هم دی.

يٰۤاَهْلَ الْكِتٰبِ | لِمَ تُحَآجُّوْنَ | فِيْۤ | اِبْرٰهِيْمَ | وَمَاۤ اُنْزِلَتِ

اې اهل کتابو | ولې جګړه کوئ تاسو | په | باره دابراهیم کېږي | اونه دې نازل کړې شوې

انې دکتاب خاوندانو تاسو ولې مونږ سره دابراهیم ﷺ باره کېږي جګړه کوئ | حال دا چه تورات او انجیل

التَّوْرٰىةُ | وَالْاِنْجِيْلُ | اِلَّا | مِنْۢ بَعْدِهٖ ؕ | اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ۝ | هٰۤاَنْتُمْ | هٰۤؤُلَآءِ

تورات | او انجیل | مګر | روستو دهغه نه | آیا نۀ لرئ عقل تاسو | خبردار تاسو خو | هغه کسان یئ

خو دهغه نه (په زرګونو کلونو پس) نازل شوی دی | نو تاسو په دومره ښکاره خبره هم نه پوهیږئ | تاسو خو هغه خلق یئ

حَاجَجْتُمْ | فِيْمَا | لَكُمْ | بِهٖ | عِلْمٌ | فَلِمَ

چې بحثونه مو اوکړل | په هغه څه کېږي | چې وو تاسو لره | په هغې کېږي | څه علم | نو ولې

چې په هغه مسئلو کېږي موهم ښه جګړې کړې دی دکوموچه تاسو ته لږ ډیر علم وو | نو اوس ولې

تُحَآجُّوْنَ | فِيْمَا | لَيْسَ | لَكُمْ | بِهٖ | عِلْمٌ ؕ | وَاللّٰهُ يَعْلَمُ

بحثونه کوئ | په هغې کېږي | چې نشته | تاسو دپاره | په هغې باندې | هیڅ علم | او الله پوهیږي

په هغه مسئلو کېږي بحثونه کوئ په هغه چې تاسو دهغې نه هډو خبر هم نه یئ | او الله پاک ډیر ښۀ پوهیږي

وَاَنْتُمْ | لَا تَعْلَمُوْنَ ۝ | مَا كَانَ | اِبْرٰهِيْمُ | يَهُوْدِيًّا | وَّلَا نَصْرَانِيًّا | وَّلٰكِنْ

او تاسو | نۀ پوهیږئ | نۀ وو | ابراهیم ﷺ | یهودی | اونۀ عیسائی | بلکه

او تاسو نه پوهیږئ | ....نه ابراهیم ﷺ یهودی ....وو..........اونه نصرانی وو هغه خو

كَانَ | حَنِيْفًا مُّسْلِمًا ؕ | وَمَا كَانَ | مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ۝ | اِنَّ | اَوْلَى | النَّاسِ

وو هغه | یو مخیزې مسلمان | او نۀ وو هغه | دمشرکانو نه | بیشکه | زیات نزدې | دخلقو نه

یو مخیز مسلمان وو | او دمشرکانو په ډله کېږي هم شامل نه وو | بیشکه خلقو کېږي د ټولو نه زیات نیزدې

بِاِبْرٰهِيْمَ | لَلَّذِيْنَ | اتَّبَعُوْهُ | وَهٰذَا النَّبِيُّ | وَالَّذِيْنَ

ابراهیم ته | خامخا هغه کسان دی | چې تابعداری ئې کړې ده دهغه | او دا نبي دې | او هغه کسان دی

ابراهیم ﷺ ته هغه کسان دی چې دهغه تابعداری ئې کړې وه | ....اودا پیغمبر او ټول

اٰمَنُوْا ؕ | وَاللّٰهُ وَلِيُّ | الْمُؤْمِنِيْنَ ۝

چې ایمان ئې راوړې دې | او الله دوست او مددګار دې | صرف دمؤمنانو

مؤمنان ورته نزدې دی | ....او الله پاک دمومنانو ملګرې دې

دیهودو او نصرانیانو د بې علمۍ په بنیاد جګړې:-یهود ابراهیم ﷺ لره خپل ځان او نصرانیان ابراهیم لره خپل ځان ګنړي اوخپلوکښې به ئې په دې باندې بحث کولو.الله ﷻ په دې آیت مبارك کښې ددواړو د دعوؤ تردید کوی.

د ایت شان نزول:-ابن عباس ﷺ فرمائی چې دنجران علماء لره د یهود علماء راغلل او د رسول الله ﷺ مخکښې د دوی جګړه شروع شوه.هر یوفریق به دا دعوی کوله چې ابراهیم ﷺ زمونږ نه وو(۱)نو په دې باندې دا آیت نازل شو.

قوله تعالی:-اَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تُحَآجُّوْنَ فِيْٓ اِبْرٰهِيْمَ وَمَآ اُنْزِلَتِ التَّوْرٰىةُ وَالْاِنْجِيْلُ اِلَّا مِنْۢ بَعْدِهٖ
چې ائې یهودو اتاسو ابراهیم ﷺ لره خپل ځان نه ولې شمیرئ؟ حالاتکه هغه زمانه کښې نه خوحضرت موسی ﷺ وو اونه انجیل اونه تورات.موسی ﷺ او دتورات کتاب خو خلیل الله ﷺ نه پس راغلی وو.دا شان ائې نصرانیانو تاسو ابرا هیم ﷺ ته نصرانی څنګه ونیلې شئ ؟حالاتکه نصرانیت خو د هغوئ نه ډیره موده پس ظاهر شوې دې.آیا تاسو دومره غټه خبره باندې هم نه پوهیږئ او عقل نه لرئ.

قوله تعالی:-هٰٓاَنْتُمْ هٰٓؤُلَآءِ حَاجَجْتُمْ فِيْمَا لَكُمْ بِهٖ عِلْمٌ
اوبیادادواړه فرقې الله ﷻ د دوی دجګړو په وجه ملامته کوی.که تاسو دخپل دین باره کښې چې تاسو سره دې بحث مباحثه کوله نو د خیرخبره وه.تاسو خو د هغه باره کښې خبره کوئ چې تاسو ته ئې هم علم نشته دې.

قوله تعالی:-وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ
تاسوته پکاردی چې تاسو ته دکوم څیز علم نه وی هغه علیم ذات ته اوسپارئ څکه چې هغه علیم ذات دهرڅیز علم لری.نو ددې وجې الله ﷻ فرمائی چې الله ﷻ ته معلوم دی اوتاسو ته هیڅ خبر نشته .

قوله تعالی:-مَا كَانَ اِبْرٰهِيْمُ يَهُوْدِيًّا وَّلَا نَصْرَانِيًّا وَّلٰكِنْ كَانَ حَنِيْفًا مُّسْلِمًا
اصل کښې ابراهیم خلیل الله ﷺ خو نه یهودی وو اونه نصرانی،هغه خود شرك نه بیزاره او د مشرکو نه بیل او صحیح اوکامل ایمان والا وو.او هغه بالکل مشرك نه وو.دا آیت دسورة توبې آیت پشان دې چې کوم مخکښې تیر شوې دې﴿وَقَالُوْا كُوْنُوْا هُوْدًا اَوْ نَصٰرٰى تَهْتَدُوْا﴾ یعنی دا خلق وائی چې یهودی یا نصرانی جوړیدو کښې هدایت دې.الخ.

قوله تعالی:-اِنَّ اَوْلَى النَّاسِ بِاِبْرٰهِيْمَ لَلَّذِيْنَ اتَّبَعُوْهُ وَهٰذَا النَّبِيُّ...
بیافرمائی چې دټولو نه زیات د ابراهیم خلیل الله ﷺ د دین حقدار دهغوئ د زمانې خلق ووا اوس دا نبی حضرت محمد رسول الله ﷺ دې اوتاسو سره چې د مهاجرینو او انصارو ایماندارو کوم جماعت دې او په دوی کښې چې څوك هم ستاسو حمایت کوی قیامت پورې.

زما د زړۀ دوست:- اورسول الله ﷺ فرمائی چې د هر نبی د زړه دوستان د نبیانو نه وی زما د زړه دوستان نبیانوکښې زما پلار ابراهیم خلیل الله ﷺ دې.رسول الله ﷺ ددې آیت تلاوت اوفرمائیلو(ترمذی وغیره) (۲)

قوله تعالی:-وَاللّٰهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِيْنَ
بیا فرمائی چې څوك هم د الله ﷻ رسول باندې ایمان لری الله تعالی ولی د مومنانو دې.

طَآئِفَةٌ	وَدَّتْ	
یوه ډله	خوښوی	
یوه ډله......	....	

(۱) ددې سند کښې محمد بن ابی محمدمجهول راوی دې (الضعفاء والمتروکین: ۹۲/۳، رقم: ۳۱۷۹)-
(۲) ترمذی کتاب التفسیر: باب و من سورة آل عمران : ۲۹۹۵)-

مِّنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ لَوْ يُضِلُّوْنَكُمْ ؕ وَمَا يُضِلُّوْنَ اِلَّآ

د اهل کتابو نه | چې په څه طریقه بې لارې کړې تاسو | او نۀ بې لارې کوی هغوئ | مګر

داهل کتابو داغوارې چې (پۀ څه چل)تاسو ګمراه کړي| خودوی صرف خپل خانونه ګمراه کوی

اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُوْنَ ۝ يٰۤاَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ

خانونه خپل| خو هغوئ نۀ پوهیږی | اې اهل کتابو | ولې | انکار کوئ تاسو | دآیتونو دالله نه

او په دې هم پوهه نه دی |.......................... اې اهل کتابوتاسوولې دالله دآیتونه نه انکار کوئ

وَاَنْتُمْ تَشْهَدُوْنَ ۝ يٰۤاَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تَلْبِسُوْنَ

او حال دا چې تاسو | پخپله ګواهي کوئ | اې اهل کتابو | ولې | ګډوئ تاسو |

سره ددې چې تاسو ئې پخپله وينئ ګورئ | ائې دکتاب خاوندانوولې تاسو حق د باطل سره ګډ وډ کوئ

الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوْنَ الْحَقَّ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ۝ وَقَالَتْ طَّآئِفَةٌ

حق دباطل سره | او پټوئ تاسو | حق | او تاسو | پوهیږئ | او اووئیل ایوې ډلې | د

.... او ولې سره دعلمه حق پټوئ | ....اوبوې ډلې د

مِّنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ اٰمِنُوْا بِالَّذِيْٓ اُنْزِلَ عَلَى الَّذِيْنَ

اهل کتابو نه | چې ایمان راوړئ | په هغه | چې نازل کړې شوې دې| په هغه کسانو |

داهل کتابو نه دا صلاح اوکړه چې ددې پیغمبرپه منونکو کوم کتاب نازل شوې دې ....

اٰمَنُوْا وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُوْٓا اٰخِرَهٗ لَعَلَّهُمْ

چې ایمان ئې راوړې دې|په اول دورخ کښې | او انکار ئې اوکړو | په آخر دورخ کښې| دپاره ددے چې هغوئ

په هغې باندې سحروخت کښې ایمان راوړئ او ماښام بیا ترې نه انکار اوکړئ | امید دې چې په دې به

يَرْجِعُوْنَ ۝ وَلَا تُؤْمِنُوْٓا اِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِيْنَكُمْ ؕ قُلْ

واپس شی دایمان نه|اومۀ منئ خبره دهیچا |مګردهغه چا| چې تابعداری کوی| ددین ستاسو | اووایه اې نبی

نورخلق هم واپس شی | (اوپه خپلو کښې ئې اوونیل چې)دخپل مذهب دسړي نه بغیردچا خبره مه منئ ورته اووایه

اِنَّ الْهُدٰى هُدَى اللّٰهِ ۙ اَنْ يُّؤْتٰٓى اَحَدٌ مِّثْلَ مَآ اُوْتِيْتُمْ

بیشکه | اصل هدایت |هدایت دالله دې | چې ورکړې شی | یو کس ته |په مثال دهغې | چې ورکړې شوی وو تاسو

چې هدایت دالله هدایت دې |اودا د هغه ورکړه ده | چې چاته ورکړې شی | الکه چې مخکښې تاسو ته درکړې شوې وه

اَوْ يُحَآجُّوْكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ ؕ قُلْ اِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهِ ۚ

یا قوی دلیل راوړی خلق ستاسو خلاف|په پیشئ | ادرب ستاسو کښې|اووایه | چې بیشکه فضل | په اختیار دالله کښې دې

یا داسې خودنه اوشوه چې دالله په دربارکښې به په تاسو باندې غالب راشی | ورته اووایه چې فضل خودالله په لاس کښې دې

يُؤْتِيهِ	مَنْ	يَّشَآءُ	وَاللّٰهُ	وَاسِعٌ	عَلِيْمٌ	يَّخْتَصُّ	بِرَحْمَتِهٖ
ورکوی هغه	هغه چاته	چې اوغواړي	او الله	فراخه نظر والا	پوهه دې	هغه خاص کوی	په رحمت خپل سره
چې په چاباندې اوغواړي نو فضل پرې اوکړي			اودالله رحمت فراخه دې		هغه په هرڅه پوهه دې	اوبه خپل رحمت	

مَنْ	يَّشَآءُ	وَاللّٰهُ	ذُوالْفَضْلِ	الْعَظِيْمِ
هغه څوك	چې اوغواړي	او الله	خاوند دفضل	لوئې دې
سره هغه څوك خاص كوى چالره چه اوغواړي		اودالله پاك فضل ډيرلوئې دې		

قوله تعالى:-وَدَّتْ طَّآئِفَةٌ مِّنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ لَوْيُضِلُّوْنَكُمْ......

د يهوديانو د خرابو عادتونو ذكر:-دلته د هغه يهوديانو بيان كيږي چې حسد كوى او دوى ته اوګوره چې مسلمانانو نه څنګه سوزي.د دوى د دهوكه كولو رنګ په رنګ پټ په پټه تركيبونه كوى اوڅنګه رنګ په رنګ دمكراوفريب جالونه خوروى.حالانكه اصل كښې ددې ټولو څيزونو وبال پخپله په دوى باندې دې ليكن دوى ته ددې شعور نشته دې،

قوله تعالى:-يٰاَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ......

بيادوى ته ددوى ذليل حركت يادوى چې رښتيا ورته معلوم دى اوحق ورته معلوم دى اوبيا هم دوى دالله تعالى د آيتونو نه منكر دى.

قوله تعالى:-يٰاَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تَلْبِسُوْنَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ

د علم نه باوجود په دوى كښې دا بد خصلت دې چې حق اوباطل لره خپلو كښې يوځائې كوى او د دوى په كتابونوكښې چې كوم خصلتونه دحضرت نبى كريم ﷺ دى هغه پټوى.

قوله تعالى:-وَدَّتْ طَّآئِفَةٌ مِّنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ....

ددهوكې وركولو چې كوم صورتونه جوړوى په هغې كښې يو دا بيانيږي چې په خپلوكښې مشوره كوى چې صبا به ايمان راوړو او مسلمانانو سره به مونځونه كوؤ او ماښام به بيا مرتد جوړ شو چې د جاهلو خلقو زړه كښې خيال راشى چې آخردا خلق چې مرتدشوى دى نو ظاهر دى چې هغوئ په دې دين كښې نقصان يا بدى اوګورى نو څه عجيبه ده چې دوى كښې څوك زمونږ طرفته راشى.[1]دا يو حيله وه چې شايدداكمزورى ايمان والا واپس راشى چې داپوهه خلق چې كله دې دين ته راشى او مونځونه كوى،بيا چې كله دوى واپس دا دين پريږدى نو ضرور به ئې دلته څه خرابى او نقصان ليدلې وى.

قوله تعالى:-وَلَا تُؤْمِنُوْٓا اِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِيْنَكُمْ......

دې خلقو به ونيل چې بهروسه خپلو باندې كوئ مسلمانانو باندې مه كوئ او نه خپل رازونه هغوئ ته ښكاره كوئ اونه دخپل كتاب خبرې هغوئ ته ښكاره كوئ چې دې سره دوى ايمان راوړى.او الله تعالى سره هم د دوى دپاره مونږ باندې څه حجت جوړ شى.

قوله تعالى:-قُلْ اِنَّ الْهُدٰى هُدَى اللّٰهِ.....

نوالله ﷻ فرمائى چې ائې نبى ﷺ اووايه چې هدايت خودالله ﷻ لاس كښې دې اوهغه پاك ذات د مومنانوزړونو لره په دې څيزباندې دايمان راوړلودپاره راضى كوى چې كوم الله ﷻ نازل كړې دې هغوئ ته دې باندې كامل ايمان نصيب كيږى اګر چې تاسودنبى امى ﷺ صفتونولره پټوئ،بيا به خوش قسمته خلق د رسول الله ﷺ د نبوت نښې په يو نظر اوپيژنى.

---

[1] الطبرى: ۵۰۸/۶)-

قوله تعالى:- اَنْ يُّؤْتٰۤى اَحَدٌ مِّثْلَ مَاۤ اُوْتِيْتُمْ
داشان هغوئ به ونيل چې تاسو سره کوم علم دې هغه مسلمانانو ته مه ښکاره کوئ چې تاسو نه دا ازده کړې او ستاسو پشان شي.بلکه دخپل ايماني قوت په وجه ستاسونه مخکښې شي.
قوله تعالى:- اَوْ يُحَاۤجُّوْكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ
ياد الله ﷻ مخکښې د دوی دليل اوحجت قائم شي.يعني پخپله ستاسو دکتابونو نه هغوئ تاسو باندې الزام اولګوي.او تاسوباندې ستاسو دليلونه او حجتونه قائم کړي.
قوله تعالى:- قُلْ اِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهِ ۚ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ ::الله ﷻ فرمائي چې ته اووايه چې فضل خو دالله ﷻ لاس کښې دې او چا لره اوغواړي نو د حق لارې نه ئې واړوي.او اسلام کلمې نه ئې کونړ کړي.او د صحيح پوهې نه ئې محروم اوساتي.د هغه ټول کارونه د حکمت نه ډك وي هغه پاك ذات وسعت علم والا دې.
قوله تعالى:- يَّخْتَصُّ بِرَحْمَتِهٖ مَنْ يَّشَآءُ
چې چاته اوغواړي نو په هغه خپل رحمت خاص کړي اوهغه ډير لوئې فضل والادې،انې مسلمانانو!هغه پاك ذات تاسو باندې ډير زيات احسانات کړې دي،ستاسو نبي ﷺ ته ئې په ټولو نبيانو ﷺ باندې فضيلت ورکړې دې او ډير کامل اوهر حيثيت سره پورا شريعت ئې تاسوته درکړو.

وَمِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ
او داهل کتابونه
اوپه اهل کتابو کښې
مَنْ اِنْ تَاْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُّؤَدِّهٖۤ اِلَيْكَ ۚ وَمِنْهُمْ مَّنْ
ځيني هغه څوك دي که ته امين اوګرځوې هغه سره ډيرمال واپس به اداکوی هغه تاته اوځيني ددوئ نه هغه څوك دی
داسې(امانت ګر)هم شته که ته ورسره ډير مال امانت کيږدې نوهغه به تاته پوره پوره درکړي او څوك
اِنْ تَاْمَنْهُ بِدِيْنَارٍ لَّا يُؤَدِّهٖۤ اِلَيْكَ اِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَآئِمًا ۗ
که ته امين اوګرځوې هغه سره يوه اشرفئ نو نه به درکوی هغه تاته مګر چې ئې هميشه ته په سر دهغه ولاړ
په کښې داسې دی که ديو دينار اعتبار پرې اوکړې نوترڅو دې نه درنکړي ترڅوچې ورته دسردپاسه ناست نه ئې
ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْاُمِّيّٖنَ سَبِيْلٌ ۚ
دا کار په سبب ددې دې چې بيشکه دوئ وائي چې نشته په مونږ باندې په حق داميانو کښې څه لار دګرفت
داپه دې وجه چې ددوئ داخيال دې چې داميانو(عربو مشرکانو)په باره کښې مونږ نه هيڅ تپوس نه کيږي
وَيَقُوْلُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُوْنَ بَلٰى مَنْ اَوْفٰى
اووائي دوئ په الله باندې دروغ حال دا چې دوئ پوهيږي ولې به تپوس نه وي هر چاچې پوره کړه
اودوئ په الله باندې دروغ وائي او په دې پوهيږي ....آخرولې به تپوس نه کيږي هرڅوك
بِعَهْدِهٖ وَاتَّقٰى فَاِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِيْنَ
وعده خپله او بچ ئې کړو ځان دبدئ نه نو بيشکه الله خوښوی پرهيزګارخلق
چې خپله وعده پوره کوي،اوځان دوعده خلافئ نه بچ ساتي، نوپرهيزګارخلق دالله پاك خوښ دی

کثرت د یهودیانو خیانت کړووخو ولې بعضې په کښې امانت داره هم وو:- الله ﷻ مومنان دیهودو په خیانت باندې متنبه کوی چې ددوی دهوکې پسې دې نه ځی،

قوله تعالی:- وَمِنْ أَهْلِ الْكِتٰبِ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ ؕ
په دوی کښې خوبعضې امانتدار دی اوبعضې ډیر لوئې خائن دی.بعضې خو داسې دی که دهغوئ په امانت کښې خزانې وی نوهغوئ به ئې واپس کړی،نودوی به په وړو وړو څیزونو کښې څنګه خیانت اوکړی؟

قوله تعالی:- وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَآئِمًا ؕ
اوبعضې داسې بددیانت دی چې یودینارهم نه واپس کوی اوکه دوی سره مو معامله راشی نو د برابرئ تقاضا کوئ او حق غواړئ نو شاید چې ستاسو امانت ترې راوزی کنی دوی به ئې هضم کړی.هرکله چې دوی په یو دینارکښې بددیانتی کوی نوزیات رقم به څنګه پریږدی.دلفظ قنطار پوراتفسیر د سورت په اول کښې تیر شوې دې او دینار خو مشهور څیز دې.

د دینار وجه د تسمیې:- ابن ابی حاتم کښې دمالك بن دینار رحمة الله علیه قول مروی دې چې دینار ته په دې وجه دیناروائی چې هغه دین یعنی ایمان هم دې اونار یعنی اور هم.مطلب دا که حق سره ئې واخلې نو دین اوکه په ناحقه ئې واخلې نو نار یعنی اور دې.

په دې موقع باندې حدیث بیانول هم مناسب معلومیږی چې کوم په صحیح بخاری کښې ځائې په ځائې دی.او په کتاب الکفالة کښې پورا دی.رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې بنی اسرائیلو کښې یو سړی دبل سړی نه زر دیناره قرض اوغوښتل،هغه اووئیل چې ګواه راوله.جواب ئې ورکړو چې ګواهی د الله ﷻ کافی ده.وې وئیل چې ضمانت راوړه نو وې وئیل چې د الله ﷻ ضمانت کافی دې.وې وئیل تا رښتیا اووئیل اود واپس کولو موده ئې مقرر کړه او ورته ئې زر دیناره ورکړل.دې د سمندر په سفر روان شو او خپل کار ئې اوکړو.هرکله چې موده پوراً شوه نو دې د سمندر غاړې ته لاړو چې کشتئ ملاؤ شی او په هغې کښې سور شی او لاړ شی رقم اداکړی.خو هیڅ یو جهاز ملاؤ نشو.هرکله چې ده اوکتل چې په وخت نشی رسیدې نو ده یو لرګې واخستو او هغه په مینځ کښې ډډ وو او په هغې کښې ئې زر دیناره کیخودل او یو پرچی ئې اولیکله او بیا ئې دهغې خوله بنده کړه او د الله ﷻ نه ئې دعا اوکړه چې ائې الله ﷻ اتاته ښه معلوم دی چې ما د فلانی سړی نه زر دیناره قرض اخستی وو او هغه زما نه ضمانت غوښتلې وو او ما ورته ته ضمانت کښې ورکړې وې او هغه په دې باندې خوشحاله شوې وو.او ګواه ئې اوغوښتلو نوما ورته ته په ګواهئ کښې ورکړې.او په دې باندې هغه خوشحاله شو.اوس وخت مقرر پورا کیدو والا دې نو ما خو ډیر کوشش اوکړو چې کشتئ تلاش کړم او لاړم شم او هغه ته د هغه قرض ورکړم لیکن کشتئ ملاؤ نشوه.اوس زه دا رقم تاته سپارم او سمندر کښې ئې اچوم او دعا کوم چې دا رقم هغه ته اورسی.بیا ئې دا لرګې سمندر کښې واچولو اولاړو.لیکن بیا هم دکشتئ تلاش کښې وو چې ملاؤ شی چې لاړ شم.بل طرفته هغه سړی چې اوکتل چې دقرض واپس کولو وخت پورا شوې دې او نن هغه ته راتلل پکار دی نو هغه هم د سمندر غاړې ته راغلو چې نن به هغه رازی او زما رقم به واپس کوی یابه ئې د چا په لاس رالیږی.خو هرکله چې مابښام شو او هیڅ کشتئ رانغله د هغه طرفنه نو دې واپس شو،د سمندر په غاړه ئې یو لرګې اولیدو،ده اووئیل چې هسې هم خالی روان یم راشه دا لرګې هم ځان سره واخله،دا به اوچ کړم،د بلولو دپاره خو به پکار راشی.هرکله چې کور ته اورسیدو نو دا لرګې ئې اوڅیرلو نو ددې نه اشرفئ راوتلې،هرکله چې ده اوشمیرلې نو پوره زر دیناره وو.چې پر چې ئې اوکتله او هغه ئې اولوسته.بیا یو ورځ هغه سړې راغلو او ده ته ئې زر د یناره پیش کړل او ورته ئې اووئیل چې داواخله ستا رقم،ماته معافی اوکړه،ما ډیر کوشش اوکړو چې وعده خلافی اونشی خو کشتئ ملاؤ نشوه اوپه دې کښې وخت تیر شو.نن راته کشتئ ملاؤ شوه او ستا رقم حاضر دې.هغه

تپوس اوکړو چې ولې تازما رقم لیږلی نه دې څه، ده اوونیل چې ما خو درته اوونیل چې کشتۍ ملاو نشوه. هغه ورته اوونیل چې خپل رقم واپس واخله اوپه خوشحالۍ خوشحالۍ واپس شه، تاچې کوم لرګی کښې رقم رالیږلې وو او هغه دې﴿ توکل علی الله ﴾سره سمندر کښې اچولې وو الله ﷻ ماته رارسولې دې او ما خپل رقم وصول کړې دې.(۱)داحدیث بخاری شریف کښې تعلیق سره هم دې لیکن د جزم صیغې سره او بعضو ځایونو کښې نورو سندونو سره هم دې. او نورو کتابونو کښې هم روایت دې.

قوله تعالی: ﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ﴾

بیا فرمائی چې امانت کښې خیانت کول، د حقدار حق نه ادا کول، په دې باندې راضی کوونکې څیز د دوی غلط خیال دې چې د دې بد دینو او جاهلانو مال خوړلو کښې مونږ ته څه حرج نشته مونږ باندې دا مال حلال دې.

قوله تعالی:- ﴿وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾

نو په دې باندې الله ﷻ فرمائی چې دا په الله ﷻ باندې دروغ دی. او ددې علم هغوی ته پخپله هم شته دې ځکه چې د دوی په کتابونو کښې الله ﷻ ناحق حرام کړی وو. لیکن دا بیوقوفان د خپل زړه منی او چې کومې خبرې د دوی زړه ته ښه لګی هغې ته د شریعت نوم ورکوی.

د عبدالله بن عباس رضی الله عنه نه په دې حقله د مسلمانانو پوښتنه:- ابن عباس رضی الله عنه نه خلق د مسئلې تپوس کوی که د ذمی کفارو چرګې چیلۍ وغیره مونږ ته کله په غزوه کښې ملاو شی نو مونږ خیال کوو چې د دې په اخستلو کښې څه حرج نشته دې. نو ابن عباس رضی الله عنه اوفرمائیل چې هم دغه شان خیال د اهل کتابو هم وو چې د امیانو مال اخستلو کښې مونږ باندې هیڅ حرج نشته. واورئ! هر کله چې هغوی جزیه اداکوی نو د هغوی تاسو باندې هیڅ مال حلال نه دې اوکه هغوی ئې خوشحالۍ سره درکوی نو خیر دې دا بله خبره ده.(عبدالرزاق) (۲)سعید بن جبیر رحمه الله فرمائی چې کله اهل کتابو نه رسول الله ﷺ دا خبره واوریدله نو وې فرمائیل چې د الله ﷻ دښمنان دروغژن دی. دجاهلیت ټولې خبرې زما د پښو لاندې ختمې شوې خو امانت به د هر فاسق فاجر هم ادا کول غواړی.(۳)

﴿بَلَىٰ مَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ وَاتَّقَىٰ﴾.....

بیاارشاد فرمائی لیکن چې کوم سړې خپله وعده پوره کړی او ویریږی او اهل کتاب وی او بیا په رسول الله ﷺ باندې ایمان راوړی او دا وعده ټولو نبیانو ﷺ کړې ده او ددې وعدې پابندی په دې ټول امت باندې هم ده بیا الله ﷻ چې کوم څیزونه حرام کړی دی د هغې نه پرهیز اوکړی او د هغه دشریعت اطاعت اوکړی او د رسولانو خاتم او د نبیانو د سردار د محمد ﷺ پوره تابعداری اوکړی نو هغه متقی دې اومتقیان د الله دوستان دی.

إِنَّ الَّذِينَ
بیشکه هغه کسان
بیشکه څوک چې
يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ
چې اخلی | په وعده الله | او په قسمونو خپلو باند | قیمت لږ | دا کسان چې دی | نشته | حصه | ددوی دپاره
دالله پاک سره کړې وعده اوخپل قسمونه په لږو روپو خرڅ کړی | نو هغوی دپاره هیڅ حصه

(۱) صحیح بخاری کتاب الکفالة باب الکفالة فی القرض : ۲۲۹۱، تعلیقا)-

(۲) عبدالرزاق فی التفسیر: ۱/۴۱۹)-

(۳) الطبری : ۷۲۶۶، عن سعید بن جبیر، داروایت مرسل یعنی ضعیف دې)-

فِي الْاٰخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ وَلَا يَنْظُرُ اِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
په آخرت كښي | او نه به | خبري اوكړي ددوئ سره | الله | او نه به | اوګوري | دوئ ته | په ورځ | دقيامت
په آخرت كښي نشته | اوالله پاك په ورسره دقيامت په ورځ خبري نه كوي | اونه بهٔ ورته ګوري
وَلَا يُزَكِّيْهِمْ ۠ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ
اونه به | پاك كړي دوئ | اومقرر دي دوئ لره | عذاب | دردناك |
اونه به ئي «دګناهونونه» پاك كړي | اودداسي خلقو دپاره دردناك عذاب دي |

قوله تعالى:- اِنَّ الَّذِيْنَ يَشْتَرُوْنَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَاَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيْلًا؟......

درې خوش بخته او درې بد بخته سړي:- يعني چې كوم اهل كتاب د الله ﷻ د وعدې خيال نه ساتي اونه د رسول الله ﷺ اتباع كوي اونه د رسول الله ﷺ صفتونه خلقو ته بيانوي او نه د رسول الله ﷺ متعلق بيان كوي.او دا شان په دروغه قسمونه خوري او دې بدكارونو سره هغوئ ددې ذليلې اوفاني دنيا نه فائده حاصلوي.نو ددې خلقو دپاره آخرت كښې هيڅ حصه نشته.او نه به الله ﷻ دوى سره څه د محبت او مينې خبره اوكړي او نه به دوى ته د رحمت په نظر ګوري او نه به دوى لره د دوى د ګناهونو نه پاك كړي بلكه د دوى جهنم ته د داخليدو حكم به كوي.او دوى لره به هلته دردناك عذاب وي.ددې آيت متعلق ډير احاديث هم دى.چې په هغې كښې ډير كم دلته بيانيږي.

① مسند احمد كښې دى چې رسول الله ﷺ فرمائي چې درې قسمه خلق دى چې هغوئ سره به نه الله ﷻ كلام كوي اونه به د قيامت په ورځ ورته د رحمت په نظر ګوري او نه به هغوئ لره پاك كړي.ابوذر ﷺ

چې داواوريدل نو وې وئيل چې دا كوم خلق دى،يارسول الله ﷺدوى خوډير نقصان كښې دى.رسول الله ﷺ درې ځل همدا اوفرمائيل اوبيا ئې جواب وركړو چې دګيټو نه لاندې كپړا زوړندولووالا،په دروغه قسم خوړلو والا اوچا ته د وركړې نه پس په هغه د احسان زباتنه.مسلم وغيره كښې هم دا حديث دې.(۱)

②مسنداحمد كښې دى چې ابو احمس رحمه الله فرمائي چې زهٔ ابوذر ﷺ سره ملاؤ شوم او هغوئ ته مې ذكر اوكړو چې ما اوريدلي دى چې تاسود امام احمد بن حنبل رحمه الله نه يوحديث بيانوئ،نو وې فرمائيل چې واوره زهٔ خو رسول الله ﷺ باندې دروغ نشم وئيلې هر كله چې ما هغه د رسول اللهﷺ نه اوريدلې وى وايه هغه كوم حديث دې؟ما اووئيل چې درې قسم خلقو لره الله ﷻ دوستان كوي او درې قسمه خلقو سره دښمنى كوي.نووې فرمائيل چې آو ما دا حديث بيان كړې هم دې او ما دا د رسول الله ﷺ نه اوريدلې هم دې.ماتپوس اوكړو چې كوموكومو خلقو لره دوستان كوي.نو وې فرمائيل چې هغه دې چې دالله ﷻ دښمنانوسره مقابلې د پاره جهاد كوي او دې شهيد شي يا فتح اومومي او واپس شي.دويم هغه سړې چې يو قافلې سره مسافر وى،د شپې ناوخته پورې قافله روانه وى تر دې چې ټول ستړي شي اويو ځائې پړاؤ واچوى اوټول دستړوالي له كبله اوده شي خودا سړې ويښ وى او په مونځ كښې مشغول وى تر دې چې د تلو وخت كښې ټولو لره راپاسوى.دريم هغه سړې دې چې څوك ده ته تكليف اورسوى او دې په هغې باندې صبر اوكړي تر دې پورې چې ده ته مرګ راشي.ما اووئيل چې هغه درې كسان كوم دى چې د هغوئ نه الله ﷻ خفه وى؟وې فرمائيل چې ډيرقسمونو خوړلووالا تاجر،او كبر كولو والا فقير اوهغه بخيل چې د هغه د لاسه كله احسان اوشي نوبيا دهغې زباتنې ته كښيني.داحديث دې سند سره غريب دې..(۲)

---

(۱) احمد:۵/۱۴۸، صحيح مسلم كتاب الايمان باب بيان غلظ تحريم اسبال الازار :.....: ۱۰۶)-

(۲) احمد:۵/۱۵۱،وسنده ضعيف)-

③ مسند احمد کښې دی چې د کنده قبلې یو سړی امروالقیس بن عامر د یو حضرموتی سړی سره جنګ اوشو او د دوی دا جنګ د زمکې باره کښې وو.او دوی د رسول الله ﷺ خدمت کښې حاضرشو نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې حضرمی دې ثبوت پیش کړی.ده سره هیڅ ثبوت نه وو.نو بیا رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې اوس دې کندی قسم اوخوری.نو حضرمی اووئیل چې یارسول الله ﷺ هر چې دده په قسم باندې فیصله کول دی نو په الله مې دې قسم وی چې بیا خو زما زمکه لاړه.نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې کوم کس د دروغو په قسم سره د بل مال خپل کړی نو دې چې کله د قیامت په ورځ الله ﷻ سره ملاؤ شی نو الله ﷻ به دده نه خفه وی.بیا رسول الله ﷺ دا آیت تلاوت کړو نو امروالقیس اووئیل چې یارسول الله که څوك ئې پریږدی نو هغه ته به څه اجر ملاویږی؟نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې جنت.نووې وئیل چې یارسول الله ﷺ تاسو ګواه اوسئ؛ ما هغه ټوله زمکه د ده په نوم کړه.دا حدیث نسائی کښې هم دې..([1])

④ مسنداحمد کښې دی چې رسول الله ﷺ فرمائی چې کوم سړې په دروغه قسم اوخوری چې په دې باندې دبل مال واخلی نو کله چې دې الله تعالی سره ملاویږی نو الله ﷻ به ده باندې غصه وی.اشعث ﷺ فرمائی چې دا زما باره کښې دی.زما او د یو یهودی شریکه زمکه وه.هغه زما د زمکې نه انکار اوکړو.ما هغه رسول الله ﷺ لره راوستلو.رسول الله ﷺ ماته اوفرمائیل چې تاسره څه ثبوت شته دې.ما اووئیل چې نه.رسول الله ﷺ هغه یهودی ته اووئیل چې ته قسم اوخوره.ما اووئیل چې یارسول الله ﷺ دې به قسم اوخوری او زما مال به دې واخلی.نو الله ﷻ دا آیت نازل کړو،دا حدیث بخاری او مسلم شریف کښې هم دې..([2])

⑤ مسند احمد کښې دی چې حضرت ابن مسعود ﷺ فرمائی چې رسول الله ﷺ فرمائیلی دی چې کوم سړې دیومسلم مال بغیر د حق نه واخلی نو هغه به الله ﷻ سره په دې حال کښې ملاویږی چې الله ﷻ به دده نه خفه وی.هلته اشعث بن قیس ﷺ هم راغلواو وې فرمائیل ابوعبدالرحمان څه حدیث بیانوی؟مونږ ورته دوباره اووئیلو نو وې فرمائیل چې دا حدیث زما باره کښې رسول الله ﷺ فرمائیلی دې.زما د تره څوئې سره زما په یو کوهی باندې جنګ وو او هغه کوهی د هغه په قبضه کښې وو.هرکله چې مونږ خپله مقدمه رسول الله ﷺ ته یوړه نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې ته خپل دلیل پیش کړه چې دا کوهې ستا دې ګنی دده قسم باندې به فیصله کیږی.ما اووئیل چې یارسول الله ﷺ!ماسره خو څه دلیل نشته دې او که دده په قسم باندې معامله پاتې شوه نو دې به زما کوهې واخلی،زما مقابله کښې یو فاجر سړې دې.په هغه وخت کښې رسول الله ﷺ داحدیث اوفرمائیلو او ددې آیت تلاوت ئې اوفرمائیلو.([3])

⑥ مسنداحمدکښې دی چې رسول الله ﷺ فرمائی چې د الله تعالی څه بندګان داسې دی چې هغوئ سره به الله ﷻ دقیامت په ورځ خبرې نه کوی او نه به هغوئ طرفته ګوری.تپوس ترې اوشو چې یارسول الله ﷺ هغه کوم سړی دی؟وې فرمائیل چې د خپل مورپلار نه بیزاره شوې او د دوی نه بې رغبته جینئ او د خپل اولاد نه بیزاره او بیل شوې پلار،اوهغه سړې چې په هغه باندې دیو قوم احسان دې او هغه ددې نه انکاری دې او ددې نه سترګې اړوی او ددوی نه یو طرفته درومی..([4])

د ایت شان نزول:-

[1] احمد:۱۹۲/۵، السنن الکبری للنسائی : ۵۹۹۶، وسنده صحیح)-

[2] احمد:۲۱۱/۵،صحیح بخاری کتاب الشهادات باب سوال الحاکم المدعی : ......: ۲۶۶۶،صحیح مسلم: ۱۳۸)-

[3] احمد:۲۱۲/۵،)-

[4] احمد:۴۴۰/۵)-

⑦ ابن ابی حاتم کښې دی چې عبدالله بن ابی اوفی ﷺ فرمائی چې یوسړی خپله سودا بازار کښې د خرڅولو دپاره کیخودله اوقسم ئې اوخوړو چې ددې ماته دومره دومره قیمت راکولو(خو ما خرڅه نه کړه)او دا ددې دپاره وو چې څوك مسلمان دهوکه شی.نو دا آیت نازل شو.صحیح بخاری کښې هم دا حدیث شته دی.(¹)

⑧مسند احمدکښې دی چې رسول الله ﷺ فرمائی چې دریو سړو سره به الله ﷻ دقیامت په ورځ خبرې نه کوی او نه به هغوئ طرفته ګوری او نه به هغوئ لره پاك کړی.او د هغوئ دپاره دردناك عذاب دې.یو هغه سړې چې ده سره بچ شوې اوبه شته او دې ئې یو مسافرته نه ورکوی.دویم هغه چې مازیګر نه پس په دروغه قسم اوخوری اوخپل مال خرڅوی،دریم هغه چې مسلمان بادشاه نه بیعت کوی،خوکله چې هغه ده ته مال ورکوی نودې بیعت پورا کوی اوکه نه ورکوی نو دې بیعت نه پورا کوی.دا حدیث ابوداود او ترمذی کښې هم دې.او امام ترمذی دې ته حسن وئیلی دی.

وَاِنَّ مِنۡهُمۡ
او بیشکه | بعضې ددوئ نه |
| او په دوئ کښې
لَفَرِیۡقًا یَّلۡوٗنَ اَلۡسِنَتَهُمۡ بِالۡكِتٰبِ لِتَحۡسَبُوۡهُ
خامخا یوه داسې ډله ده| چې اړوی ژبې خپلې|په لوستلو دکتاب باندې|دپاره ددې چې ته اوګنړې هغه عبارت
یوهٔ ډله داسې هم شته | چې د کتاب لوستلو په وخت کښې ژبه تاووهی| چې تاسوېړې د اصل کتاب ګمان
مِنَ الۡكِتٰبِ وَمَا هُوَ مِنَ الۡكِتٰبِ ۚ وَیَقُوۡلُوۡنَ هُوَ
د کتاب نه |حال دا چې نهٔ وی هغه عبارت| د کتاب | اووائی دوئ |چې دا عبارت
اوکړئ |.................. اوهغه دکتاب خبره نه وی| .... اودوئ وائی چې(موږ، څه وایو)
مِنۡ عِنۡدِ اللّٰهِ وَمَا هُوَ مِنۡ عِنۡدِ اللّٰهِ ۚ وَیَقُوۡلُوۡنَ عَلَی اللّٰهِ الۡكَذِبَ
دطرفه دالله نه دې|حال داچې نهٔ وی هغه| دطرفه دالله نه | او وائی دوئ| په الله باندې| دروغ
هغه دالله دطرفنه راغلې خبره ده| اوهغه په حقیقت کښې دالله پاک دطرفنه نه وی راغلې | اودوئ په الله دروغ وائی
وَهُمۡ یَعۡلَمُوۡنَ ﴿۷۸﴾
او دوئ | ښه پوهیږی|
اودوئ ښه پوهیږی |

قوله تعالی:-وَاِنَّ مِنۡهُمۡ لَفَرِیۡقًا یَّلۡوٗنَ اَلۡسِنَتَهُمۡ بِالۡكِتٰبِ لِتَحۡسَبُوۡهُ مِنَ الۡكِتٰبِ

د یهودیانو کلام الله کښې تحریف-دلته هم د دغه ملعونانو یهودو ذکرکیږی چې د هغوئ یو ډله داسې هم کوی چې کلام کښې بدلون کوی یعنی دابدلوی،اصل مطلب اوصحیح معنی پټوی اوجاهلان په دې چکر کښې اچوی چې کتاب الله هم دغه (ددوی تحریف شوې)دې.اوبیا دوی خپلو ژبو سره هم دې ته کتاب الله وائی اودجاهلانو خیال لره مضبوطوی.او په زوره په الله ﷻ باندې افتراء کوی او دروغ وائی.د ژبې اړولو نه مطلب تحریف کول دی.ابن عباس ﷺ نه صحیح بخاری کښې مروی دی چې دې خلقو به

¹)صحیح بخاری کتاب الشهادات باب الیمین بعدالعصر: ۲۶۷۲،صحیح مسلم ۱۰۸، ابوداود: ۳۴۷۴. ترمذی: ۵۹۵، ابن ماجة: ۲۲۰۷)

تحریف کولو.اوازاله به ئې کوله.مخلوق کښې څه داسې څوك خو نشته چې دکتاب الله یو لفظ هم بدل کړي.خو دا خبره ده چې دې خلقو به تحریف او بې ځایه تاویلونه کول(۱)

وهب بن منبه رحمه الله فرمائی چې تورات اوانجیل کښې همداشان دی چې څنګه الله ﷻ نازل کړی دی،یوحرف هم په دې کښې بدل نه شو.خو دا خلق په تحریف او تاویل سره خلقو لره ګمراه کوی.

قوله تعالى:-وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ

او چې کوم کتابونه دوی د خپل طرفنه اولیکل او دا د الله ﷻ طرفته منسوب کوی نو دې سره خلقو لره ګمراه کوی.حالانکه دا الله ﷻ دطرف نه نه دی.او د الله ﷻ اصل کتابونه خو محفوظ دی اوهغه نه دی بدل شوي.(ابن ابی حاتم).

وهب رحمه الله ددې فرمان دامطلب اخستې دې چې دوی سره کوم کتابونه دی نو مونږ په یقین سره وایو چې دا بدل شوی دی او تحریف په کښې شوې دې.او د زیاتوالی اونقصان نه بالکل نه دی پاك.او چې کوم په عربۍ ژبه کښې مونږ سره دی په هغې کښې ډیرې غلطۍ دی.او ډیرې زیاتۍ دی په کښې.اویه دې کښې د اصل نه کمې هم زیات دې.او په دې کښې ښکاره ښکاره او صفاصفا غلطۍ دی.بلکه دې ته ترجمه شوی وئیل هم ښه نه دی.داخوتفسیر اوهغه هم بې اعتباره تفسیردې.او بیا ددې ناپوهانو لیکلې شوې تفسیر.اوبه دوی کښې خو اکثر بلکه ټول په ټوله ناپوهان دی.اوکه د وهب رحمه الله د فرمان دا مطلب وی چې د الله ﷻ ربانی کتاب دا په حقیقت کښې دې نو دا به بیشکه مصئون وی او په دې کمې زیاتې ناممکن دې.

مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتٰبَ
نه دې دا کار | دیو بشر | چې ورکړی هغه ته | الله | کتاب |
...........دهیڅ انسان داکار نه دې چې الله خو ورته روغ کتاب
وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِّي
او حکم | اوپیغمبری | اوبیااووائی هغه | خلقو ته | چې شئ تاسو | عبادت کونکې شئ زما |
او خپل حکمونه اوپیغمبری ورکړی | اوبیا هغه خلقوته داوائی چې دالله په ځائې زما عبادتګذار شئ
مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلٰكِنْ كُونُوا رَبّٰنِيّٖنَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ
په ځائې دالله | لیکن (وائی به) | چې شئ تاسو | ربانی خلق | په سبب دهغې | چې تاسو | زده کوئ |
خو هغه به داوائی چې ټول په رښتیا بانی خلق شئ | که څنګه چې زده کوئ
الْكِتٰبَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ۙ وَلَا يَأْمُرَكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا
کتاب | او په سبب دهغې | چې تاسو ئې | بل ته هم وایئ | اوحکم به کوی تاسو ته | چې اونیسئ تاسو
داکتاب | او نورو خلق ته ئې هم ښائې |............ اوهغه به هیڅرې تاسو ته دا اونه وائی چې
الْمَلٰٓئِكَةَ وَالنَّبِيّٖنَ أَرْبَابًا ۗ أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ
فرشتې | اوپیغمبران | خدایان | آیا هغه به حکم کوی تاسوته | دکفر | روستو دهغې نه
فرشتې او پیغمبر په خدائې اونیسئ | داکله کیدیشی چې یوپیغمبر دې تاسو ته دکفر حکم

(۱) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله تعالی (بل هو قرآن مجید) تعلیقا قبل حدیث : ۷۵۵۷)-.

إِذْ أَنْتُمْ	مُّسْلِمُوْنَ ﴿٨٠﴾
چي يئ تاسو	مسلمانان
د اسلام راوړلو نه پس درکوي	

د ايت شان نزول

د الله تعالى هيڅ يو نبي او هيڅ يوه فرښته هم خلقو ته د خپلې بندګئ دعوت نه شي ورکولي:- هر كله چې نبي اكرم ﷺ سره ديهودو او د نجران نصرانيان علماء جمع شو او نبي اكرم ﷺ هغوئ ته د اسلام دعوت ورکړو نو ابو رافع قرظي اووئيل چې تاسو غواړئ چې څنګه نصرانيانو د عيسى بن مريم عبادت کړې وو مونږ هم ستا عبادت اوکړو؟د نجران يو نصراني آئيس نومې کس اووئيل چې ستاسو هم دا خوښه ده؟او هم دا دعوت مودې؟نو نبي اكرم ﷺ اوفرمائيل معاذلله،نه خو مونږ د الله ﷻ نه سوا د نورو عبادت کوؤ،نه نورو ته د الله ﷻ نه سوا د بل چا د عبادت کولو تعليم ورکوؤ،نه زما د پيغمبرئ دا مقصد دې او نه ماته د الله ﷻ دا حکم دې.په دې باندې دا آيت نازل شو [1]

قوله تعالى:-مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُّؤْتِيَهُ اللّٰهُ الْكِتٰبَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ

چې هيڅ يو انسان لره دا لائق نه دى چې هغه د کتاب و حکمت اونبوت او رسالت ملاويدو نه پس خلق خپل عبادت طرفته راوبلي.هركله چې نبيان ﷺ ددې لائق نه دى چې هغوئ خلقو ته اووائي چې د دوى عبادت اوكړى او خلقو ته د خپلې بندګئ تلقين اوکړى اګر چې د انبياؤ ﷺ ډيرې غټې رتبې او فضيلت او منصب والا دى.امام حسن بصري رحمه الله فرمائي چې يو ادنى مسلمان هم دا نه شي کولې چې هغه خلقو ته د خپلې بندګئ دعوت ورکړى.دلته ئې دا په دې وجه اوفرمائيل څکه چې يهود اونصرانيان خپلو کښې ديو بل عبادت کوى.قرآن شاهد دې اوفرمائي چې﴿اِتَّخَذُوْۤا اَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ اَرْبَابًا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ﴾ :يعنى دې خلقو الله ﷻ پريښودې دې او خپل علماء او درويشان ئې خپل رب جوړ کړى دى.

د مسند او ترمذى هغه حديث هم رازى چې عدى بن حاتم رضي الله عنه د نبي اكرم ﷺ خدمت کښې عرض اوكړو چې هغوى خو به د هغوئ(يعنى د خپلو علماؤ) عبادت نه کولو،نو نبي اكرم ﷺ ترې تپوس اوكړو چې ولې نه؟هغوى(علماؤ)په په هغوى باندې حلال حرامول او حرام به ئې پرې حلالول او دوى به د هغوى منل،هم دا دهغوئ عبادت وو.[2]

نوجاهله درويشان او ناپوهه علماء او مشائخ په دې غندنه او غصه کښې داخل دى.د نبي اكرم ﷺ اتباع کوونکى علماء كرام ددې نه يو طرفته دى څکه چې هغوئ خو صرف د فرمان ربانيى اوکلام رسول ﷺ تبليغ کوى او د هغه کارونو نه خلق منع کوى چې د کومو نه به حضرات نبيانو ﷺ منع کوله.د الله ﷻ ليږلي شوى حضرات نبيان ﷺ خو د مخلوق په مينځ کښې سفيران دى.د رسالت حق ادا کوى او امانت رباني احتياط سره د الله ﷻ بندګانو ته رسوى.ډير کمال،هوښيارئ،ښه نګرانئ او پوره حفاظت سره د پوره دنيا خيرخواهان وى.هغوئ ﷺ د الله ﷻ احکام رسوى.د رسولانو هدايت خو د

[1] الطبرى : ٧٢٩٤، دلائل النبوة للبيهقى: ٣٨٤/٥؛ وسنده ضعيف)-
[2] ترمذى كتاب تفسير القرآن باب ومن سورة التوبة: ٣٠٩٥؛)-

خلقو د رباني كيدو د پاره وي.چې خلق دې حكمت او حلم والا جوړ شي او پوهه او عابدان او متقيان جوړشي.(١) ضحاك عليه الرحمة فرمائي چې قرآن زده كونكوباندې حق دې چې هغوئ دې پوهه وي.﴿تَعْلَمُوْنَ﴾ او ﴿تُعَلِّمُوْنَ﴾ دواړه قراتونه دي،د رومبې معنى ده پوهه او د دويم معنى ده تعليم وركولو والا د﴿تَدْرُسُوْنَ﴾معنى الفاظ يادول ده.

بيا ارشاد فرمائي چې دوى هغه حكم نه كوي چې د الله ﷻ نه سوا د بل چا عبادت اوكړئ اګر چې هغه نبي وي،ليږلې شوې فرښته وي،د الله ﷻ قرب والا،دا خو هغه څوك كيدېشي چې د الله تعالى نه سوا د بل چا د عبادت كولو دعوت وركوي.او چې چا داسې اوكړل نو هغه كفر اوكړو ،اوكفر كول د نبيانو كار نه دې.د هغوئ كار خو ايمان دې او ايمان نوم دې د واحد الله ﷻ عبادت كول.او همدا د نبيانو ﷺ آواز دې.لكه څنګه چې پخپله د قرآن پاك ارشاد دې چې﴿وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا نُوْحِيْٓ اِلَيْهِ اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّآ اَنَا فَاعْبُدُوْنِ﴾ :يعنې ستاسو نه مخكښې هم مونږ رسولان ليږلې دي ټولوباندې دا وحي نازله شوه چې هغوئ دې زما نه سوا د بل چا عبادت نه كوي،تاسو ټول زما عبادت كوئ.بل ځائې ارشاد دې چې﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِيْ كُلِّ اُمَّةٍ رَّسُوْلًا اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوْتَ﴾ يعنې مونږ هر امت كښې رسول اوليږلو چې تاسو د الله ﷻ عبادت كوئ او د الله ﷻ نه سوا د بل چا دعبادت كولو نه بچ اوسئ.

او بل ځائې كښې ارشاد دې چې تاسو نه مخكښې د ټولو رسولانو نه تپوس اوكړئ چې آيا مونږ د خپل ذات رحمان نه سوا د بل چا د عبادت دپاره څوك مقرر كړې وو؟د فرښتو طرفنه خبر كيږي چې ﴿ **من يقل منهم** ﴾په دوى كښې كه څوك اووائي چې زۀ معبود يم الله تعالى په ځانې،نو هغوئ ته هم د جهنم سزا وركړئ او داشان مونږ ظالمانو ته سزا وركوو.

وَاِذْ	اَخَذَ اللّٰهُ	مِيْثَاقَ	النَّبِيّٖنَ	لَمَآ
او ياد كړئ كله چې	واخستله الله	پخه وعده	دپيغمبرانونه	چې كوم څيز

او ياد كړه چې الله پاك دپيغمبرانونه وعده اخستې وه

اٰتَيْتُكُمْ	مِّنْ كِتٰبٍ	وَّحِكْمَةٍ	ثُمَّ	جَآءَكُمْ	رَسُوْلٌ	مُّصَدِّقٌ
ما دركړې دي تاسو ته	يعنې كتاب	او حكمت	بيا	راشي تاسو ته	بل رسول	تصديق كونكې

چې ماتاسوته كتاب اوحكمت دركړې دي | نوبياتاسوته بل يوپيغمبردې تصديق كولو د پاره راشي

لِّمَا	مَعَكُمْ	لَتُؤْمِنُنَّ	بِهٖ	وَلَتَنْصُرُنَّهٗ ط
دهغه تعليم	چې ستاسو سره دي	نو خامخا به تاسو ايمان راوړئ	په هغې	اوخامخابه تاسوامدادكوئ دهغه

نوتاسو (خواه مخواه) په هغه ايمان راوړئ | او(خواه مخواه) هغه سره مدد كوئ

قَالَ	ءَاَقْرَرْتُمْ	وَاَخَذْتُمْ	عَلٰى ذٰلِكُمْ اِصْرِيْ ط	قَالُوْٓا
اووئيل	آيا تاسو اقرار وكړو	او واخسته تاسو په دې باندې	تينګه وعده زما	اووئيل هغوئ

(بياترې) الله تپوس اوكړو چې ايا تاسودې اقرار كوئ | اويه دې خبره زمادوعدې ذمه واري اخلئ | نو دوئ اووئيل چې

(١) ابن ابي حاتم: ٢/٣٦٥،()-

أَقْرَرْنَا ط	قَالَ	فَاشْهَدُوا	وَأَنَا مَعَكُم	مِّنَ الشَّاهِدِينَ ۝	فَمَن
اقرار اوکړو مونږ	اوونیل الله	نو گواهان اوسئ	او زه ستاسو سره	دگواهانو نه یم	نو څوک چې
مونږ اقرار کوو	الله ورته اوونیل چې تاسو په دې لوظ گو اهان اوسئ		او زه به هم تاسوسره گواه یم		.... څوک چې
تَوَلَّىٰ	بَعْدَ	ذَٰلِكَ	فَأُولَٰئِكَ	هُمُ	الْفَاسِقُونَ ۝
واپس شو	روستو	ددې نه	نو دغه کسان چې دي	هم هغوئ	فاسقان دي
ددې نه پس دخپل لوظ نه اوگرځيدل			نو هم دغه خلق نافرمان دي		

قوله تعالى:- ﴿وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُم مِّن كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ﴾

هر نبی ته د ځان نه پس په بل نبی باندې د ایمان راوړلو حکم:- دلته دا بیانېږي چې آدم ﷺ نه واخله تر عیسی ﷺ پورې ټول انبیاؤ ﷺ نه الله ﷻ وعده واخستله چې کله هم الله تعالی دوی کښې چاته کتاب اوحکمت ورکړي او لوې مرتبې ته اورسئ نو،بیا دې نه پس هم دده په زمانه کښې رسول راشي نو په هغه باندې ایمان راوړل او د هغه نصرت او امداد کول دده فرض دی.دا نه چې په خپل علم او نبوت باندې نظر واچوی او ددغه نبی د اتباع او مدد نه روستو شي.

قوله تعالى:- ﴿أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِي﴾

دوی ته اووئیلې شو چې آیاتاسو اقرار کوئ؟اوزما عهدو اقرار قبلوئ؟تولو اوونیل چې زمونږ اقرار دې.

قوله تعالى:- ﴿قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُم مِّنَ الشَّاهِدِينَ﴾

نووې فرمائیل چې گواه اوسئ او زهٔ هم گواه یم.اوس چې ددې عهد ومیثاق نه څوك واوړي نوهغه قطعی فاسق دې،بې حکم او بدکار دې.

د الله ﷻ د هر نبی نه د رسول الله ﷺ په حقله وعده اخستل:- علی بن ابی طالب ﷛ او عبدالله بن عباس ﷛ فرمائی چې الله ﷻ د هرنبی نه وعده واخستله که چرته ددوی په ژوندکښې الله ﷻ خپل نبی محمد مصطفی ﷺ اولیږلو نو په دوی باندې فرض دی چې هغوئ په نبی اکرم ﷺ باندې ایمان راوړی او د نبی اکرم ﷺ مدد اوکړی (۱)او خپل امت ته هم هغوئ دا تلقین اوکړی چې هغوئ دې هم نبی اکرم ﷺ باندې ایمان راوړی او د نبی اکرم ﷺ تابعداری دې اوکړی.طاؤس،حسن بصری او قتاده ﷭ فرمائی چې نبیانو ﷩ نه الله ﷻ وعده واخستله چې دیو بل تصدیق اوکړی.څوك دې دا نه گڼړی چې پورته تفسیر ددې تفسیر خلاف دې.بلکه دا د هغې تائید دې.ځکه چې د طاؤس ﷫ نه د دوی د څوني یو روایت د علی ﷛ او ابن عباس ﷛ د روایت په شان هم مروی دې.

زهٔ ستاسو دحصې نبی یم:- مسند احمد کښې روایت دې چې عمر بن خطاب نبی اکرم ﷺ ته اوفرمائیل چې یارسول الله ﷺ ما یو قریظی یهودی دوست ته وئیلی وو چې ما ته د تورات څه جامع خبرې اولیکی نوکه تاسو فرمایئ چې هغه پیش کړم.د نبی اکرم ﷺ مخ مبارك متغیر شو.عبدالله بن ثابت ﷛ اوفرمائیل چې ته نه گورې د نبی اکرم ﷺ د مخ مبارك څه حال دې؟نو عمرفاروق ﷛ اوفرمائیل چې زهٔ په دې خبره خوشحاله یم چې الله ﷻ زما رب دې،محمد ﷺ زما رسول دې او اسلام زما دین دې.نو بیادمحمد ﷺ غصه لرې شوه او نبی اکرم ﷺ اوفرمائیل چې په هغه الله ﷻ مې دې قسم وی چې دهغه په قبضه کښې زماسا ده که موسی ﷺ تاسو کښې راشی اوتاسو دهغه تابعداری شروع کړئ اوما

(۱) الطبری: (۵۵۵/۶)-

پريږدئ نوتاسو ټول به ګمراه شئ؛ په ټولو امتونو کښې زما د حصې امت تاسو يئ؛ او په ټولو نبيانو ﷺ کښې زهٔ ستاسو دحصې نبی يم.(١)

که موسیٰ ﷺ په تاسو کښې ژوندې وې نو زما تابعداری به ئې کوله:- مسند ابويعلی کښې دی چې اهل کتابو نه هيڅ تپوس مه کوئ، پخپله ګمراهان دی تاسو به هم د نيغې لارې نه بې لارې کړی.بلکه ممکن دی چې تاسو به ديو باطل تصديق اوکړئ او د څه حق تکذيب به اوکړئ.په الله تعالیٰ مې دې قسم وی که موسیٰ ﷺ هم په تاسو کښې ژوندې وې نو د هغه دپاره هم سوا زما د تابعدارئ نه هيڅ حلال نه وو.

(١)بعضو احاديثو کښې دی که موسیٰ ﷺ اوعيسیٰ ﷺ ژوندی وی نو هغوئ به هم سوازماداتباع کولو نه بل څه نه کول.(٢)

مقام محمود:- نو ثابت شو چې زمونږ رسول محمد ﷺ خاتم الانبياء دې او امام اعظم دی.چې په کومه زمانه کښې هم د نبی اکرم ﷺ نبوت وې نو نبی اکرم ﷺ واجب الاطاعت وو.او دټولو نبيانو ﷺ تابعدارئ باندې د نبی اکرم ﷺ تابعداری به مقدم وی.هم دا وجه وه چې د معراج په شپه بيت المقدس کښې د ټولو نبيانو سردار نبی اکرم ﷺ لره جوړ کړې شو.هم داشان ميدان حشر کښې به هم نبی اکرم ﷺ شفيع وی ددې خبرې چې الله ﷻ لره د فيصلو کولو دپاره راولی.هم دا مقام محمود دې چې د نبی کريم ﷺ نه سوا بل چاته نه دې ورکړې شوې.ټول نبيان ﷺ او ټول رسولان ﷺ به په هغه ورځ ددې کار نه انکار اوکړی او بالآخر نبی کريم ﷺ به په دې مقام اودريږی.د الله ﷻ درود وسلام دې وی په نبی ﷺ هميشه هميشه اوترقيامته پورې،آمين.

اَفَغَيْرَ دِيْنِ اللّٰهِ يَبْغُوْنَ وَلَهٗٓ اَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ
ددين دالله نه | دوی غواړی|حال داچی خاص دهغه |تابعدار دی |هغه چا| چی په آسمانونو کښی دی
ايا نو بغيرداللہ د دين نه علاوه دوئ بل دين لټوی| ......او حال دا دې چې دآسمانونو
وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَّكَرْهًا وَّاِلَيْهِ يُرْجَعُوْنَ ۝ قُلْ
او په زمکه کښی دی | په رضا | اوپه زور | او خاص هم هغه ته | به واپس کولې شی ټول| اووايه اې نبی
اوزمکې ټول مخلوق په خوښهٔ ياپه زور هغه تابعدار دی | اوټول به آخر هغه ته واپس کيږی | ورته اووايه
اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَآ اُنْزِلَ
چی مونږه ايمان راوړې دې | په الله | او په هغه | چی نازل کړې شوې دې| په مونږ |او په هغه باند| چی نازل کړې شوی دی
مونږ ايمان راوړې دې په الله پاک باندې| اوپه هغه کتاب چې په مونږ نازل شوې دې |اوپه هغه تعليم
عَلٰٓى اِبْرٰهِيْمَ وَاِسْمٰعِيْلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَآ اُوْتِيَ
په ابراهيم باند | او په اسماعيل || په اسحاق| او په يعقوب باندې| او په اولاد ديعقوب باند |اوپه هغه چی ورکړې شوی دې
چې ابراهيم،اسماعيل،اسحاق اويعقوب او دهغوئ اولادته ورکړې شوې دې| اوپه هغه کتابونو چې موسی او عيسی

(١)احمد: ٤/٢٦٥،ددې سندکښې جابر بن يزيدالجعفی ضعيف راوی دې (القريب١/١٢٣) اوپدې و جه د اروايت سخت ضعيف دې)

(٢) احمد: ٣/٣٣٨؛ امسندابويعلی: ٢١٣٥)-

(٣) داروايت دسيدنا عيسیٰ عليه السلام ذکر سره بې اصل اوباطل دې اود سيدنا موسیٰ عليه السلام ذکر سره ضعيف ومردود دې)-

مُوسٰى	وَعِيسٰى	وَالنَّبِيُّونَ	مِنْ رَّبِّهِمْ	لَا نُفَرِّقُ	بَيْنَ
موسى ته	اوعيسى ته	او نورو پيغمبرانوته	دطرفه درب دهغوئ نه	نۀ كوؤ مونږ فرق	په منځ

باندې د دوی د رب د طرف نازل شوی دی| مونږ ددې ټولو په مينځ كښې(په منلو اونه منلو) كښې هيڅ فرق نه كوؤ

أَحَدٍ مِّنْهُمْ	وَنَحْنُ	لَهٗ	مُسْلِمُونَ۝	وَمَنْ	يَّبْتَغِ	غَيْرَ الْإِسْلَامِ
ديو دهغوئ كښې	او مونږه	خاص دهغه	حكم منونكي يو	او هغه څوك	چې طلبوى	غيرد اسلام نه

اومونږ دالله پاک حكم ته تابعدار يو| ....اوڅوک چې د اسلام نه بغير بل دين اختياروى

دِينًا	فَلَنْ يُّقْبَلَ	مِنْهُ	وَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ	مِنَ الْخٰسِرِينَ۝
بل دين	نو هر گز به قبول نشى	دهغه نه	اووى به هغه په آخرت كښى	دنقصان موندنكونه

نو هغه دين بۀ ترې هيچرې قبول نه شي| اوهغه بۀ په آخرت كښې تاوانى وى|

قوله تعالى:- أَفَغَيْرَ دِينِ اللّٰهِ يَبْغُونَ وَلَهٗ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ

د زمكې او اسمانونو هر څيز د الله ﷻ تسبيح كښې مشغول دې:- د الله ﷻ د ريښتونى دين نه بغير چې كوم هغه پخپلو كتابونو كښې دخپلو رسولانو ﷺ په ذريعه نازل كړې دې يعنى صرف د الله ﷻ وحده لاشريك عبادت كوئ او هېڅوک دې بل دين نه لټوى.او د هغې د منلو ترديد دلته كيږى.

بيا فرمائى چې دآسمان او زمكې ټول څيزونه د هغه مطيع دى.كه په خوشحالئ وى اوكه په خفگان.لكه الله ﷻ فرمائى چې﴿وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَّكَرْهًا﴾ الخ.يعنى د آسمان او زمكې ټول مخلوق د الله ﷻ سجده كوى په خپله خوښه يا جبر سره،بل ځائې كښې دى چې﴿أَوَلَمْ يَرَوْا إِلٰى مَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ﴾ آيا دوى نه گورى چې د ټول مخلوق سيورى ښى اوكس طرفته ټيټيږى او الله تعالى ته سجده كوى.او صرف اوصرف الله تعالى ته سجده كوى.د آسمانونو ټولې فرښتې او د زمكې ټول مخلوقات او د آسمانونو ټول څيزونه،هيڅ يو هم تكبر نه كوى ټول په ټوله د خپل پورته رب نه ويريږى او چې كوم حكم ورته وركړې شى هغه پوره كوى.نو دمومنانو ظاهر اوباطن او قلب وقالب دالله ﷻ مطيع او فرمانبرداردې.اوكافر هم دالله ﷻ په قبضه كښې دى او جبرى طور الله تعالى طرفته ټيټ دې.د هغه پاک ذات ټول احكام په ده باندې جارى دى.او هغوئ په هرشان دالله ﷻ دقدرت اودخوښې لاندې دى.هېڅ يو څيز هم د هغه دغلبې نه اوقدرت نه بهر نه دې.

ددې آيت په تفسير كښې يو غريب حديث دا هم وارد شويدې چې نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چې آسمان والاخوفرښتې دى چې په خوشحالئ فرمانبردارې دى.اوزمكې والا هغه دى چې اسلام باندې پيدا شوى دى،او دوى هم په شوق ټول په ټوله د الله ﷻ فرمانبردار دى.او خفگان سره ماتحت هغه دى چې كوم خلق دمسلمان مجاهدينو دلاسه ميدان جنگ كښې قيد كښې راشى اوطوق اوزنځيرونوكښې راوستلې كيږى.دا خلق چې جنت طرفته راخكلې شى خو دوى نه غواړى.(۱)

د الله تعالى تعجب:-يو صحيح حديث كښې دى چې ستارب ته په دوى باندې تعجب دې چې دوى جنت طرفته راخكلې شى اوهغه هم په زنځيرونو كښې تړلې شى(۲)ددې حديث نور سندونه هم شته دې. خو

---

(۱) طبراني: ۱۱۴۷۳، ددې سند كښې محمد بن محصن عكاش دې او دوى ته دارقطنى متروک او واضع ونيلى دى اوگورئى الميزان (۲۵/۴، رقم: ۸۱۲۰)- نودا روايت موضوع دې اوموقوفا حضرت ابن عباس ؓ نه هم ثابت نه دې والله اعلم-

(۲) صحيح بخارى كتاب الجهاد باب الاسارى في السلاسل: ۳۰۱۰)-

ددې آيت معنی هم دا قوی ده چې کومه مخکښې بيان شوه.مجاهد رحمه الله فرمائی چې دا آيت ددې آيت په شان دې چې ﴿وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ﴾ که ته دوی نه تپوس اوکړې چې آسمانونه او زمکې چا پيدا کړې دی نو دوی به يقينًا هم دا جواب ورکوی چې الله ﷻ.عبدالله ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چې ددې نه مراد هغه وخت دې چې په اول ورځ د ټولو نه ميثاق او وعده اخستې شوې وه.او ټول به هغه پاك ذات طرفته واپس کيږی يعنی د قيامت په ورځ.اوهر يو ته به د هغه د عمل بدله ملاويږی.

قوله تعالی:- قُلْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ عَلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ.....

بيافرمائی چې ته اووايه چې مونږ ايمان راوړې دې په الله ﷻ باندې اوپه قرآن پاك باندې اوحضرت ابراهيم عليه السلام باندې اوحضرت اسماعيل عليه السلام،حضرت اسحاق عليه السلام،حضرت يعقوب عليه السلام باندې.اوچې کومې صحيفې اووحی نازله شوې ده مونږ په هغې باندې هم ايمان راوړې دې او ددوی په اولادباندې چې څه نازل شو په هغې زمونږ ايمان دې.

قوله تعالی:- وَالْأَسْبَاطِ

﴿أَسْبَاطِ﴾ نه مراددبنی اسرائيلو قبائل دی چې ديعقوب عليه السلام نسل نه وو.دا ديعقوب عليه السلام د دولسو خامنو اولاد وو.

قوله تعالی:- وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَالنَّبِيُّونَ مِن رَّبِّهِمْ

موسی عليه السلام ته تورات ورکړې شوې وو اوعيسی عليه السلام ته انجيل او نورو نبيانو عليهم السلام ته دالله ﷻ د طرفه چې څه ملاوشوی دی په هغې مونږ ايمان راوړې دې.مونږ په هغې کښې هيڅ تفريق اوجدائی نه کوؤ چې يومنو اوبل نه منو بلکه زمونږ په ټولو باندې ايمان دې.اومونږ د الله ﷻ فرمانبردار يو.نو ددې امت مومنان ټول نبيان او ټول الهی کتابونه منی،چا سره کفر نه کوی.هر نبی او هر کتاب ريښتونې ګڼړی.

قوله تعالی:- وَمَن يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَن يُقْبَلَ مِنْهُ

بيافرمائی چې دالله ﷻ ددين نه سواچې څوك په بل لار باندې روان شی نوهغه د قبوليت نه لرې دې.او هغه په آخرت کښې نقصانی شو.

زمونږ د امر نه خلاف عمل مردود دې:-لکه څنګه چې صحيح حديث کښې د نبی کريم ﷺ ارشاد دې چې کوم يو سړې داسې عمل اوکړی چې زمونږ امر په کښې نه وی نوهغه مردود دې.(١)

د الله تعالی او د أعمالو مکالمه:- مسند احمد کښې دی چې رسول الله ﷺ فرمائی چې دقيامت په ورځ به اعمال راشی،مونځ به اووائی چې ائې الله ﷻ زۀ مونځ يم.الله تعالی به ارشاد اوفرمائی چې ته ښه څيز نې.صدقه به راشی او وائی به چې ائې پروردګاره زۀ صدقه يم.جواب به ملاؤ شی چې ته هم د خير څيز نې.روژه به اووائی چې زۀ روژه يم.الله ﷻ به ورته اوفرمائی چې ته هم بهتر ئې.بيا به دا شان نور اعمال هم راشی او ټولو ته به هم دا جواب ملاويږی.بيا به اسلام راشی او اوبه وائی چې ائې الله ﷻ ته سلام ئې او زۀ اسلام.الله ﷻ به اوفرمائی چې ته د خير څيز ئې،نن ستا په وجه زۀ نيول کوم او ستا په وجه به انعام ورکوم.الله ﷻ خپل کتاب کښې فرمائی چې﴿وَمَن يَبْتَغِ﴾.دا حديث صرف مسند احمد کښې دې (٢)ددې د راوی حسن د ابوهريره نه آوريدل ثابت نه دی.

---

(١) صحيح بخاری کتاب الصلح باب اذا اصطلحوا علی صلح جور ......: ٢٦٩٧ صحيح مسلم: ١٧١٨ واللفظ له)-

(٢) احمد: ٣٦٢/٢، وسنده ضعيف : مسندابی يعلی : ٦٢٣١، المعجم الاوسط للطبرانی: ٨٢٠٧، ددې سند کښې عباد بن راشد دې.او دوی ته ابن معين او ابوداود وغيره ضعيف وئيلی دی (الميزان : ٣٦٥/٢ رقم ٤١١٣)، او حسن بصری ته د حضرت ابوهريره رضی الله عنه سماع ثابت نه ده اوپدې و جه دارواَيت

كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا

څنګه به اوښائي لارا الله|هغه قوم ته|چې کفر ئې اوکړو|روستو|دايمان راوړلو دهغوئ نه|حالانکه ګواهي کړې ده هغوئ

داڅنګه کيديشي چې الله هغه خلقوته هدايت اوکړي چاچې ايمان راوړلونه پس بيا کفر اختيار کړو|حال داچې دوئ پخپله

أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ ط وَاللَّهُ لَا يَهْدِي

چې دارسول | حق دې | او راغلی دي هغوئ ته | واضحه نښې هم | اوالله | نه کوی هدايت

ګواهي ورکړې ده چې داپيغمبر حق دې|اوڅګنده دليلونه ورته هم راغلل|اوالله پاک ظالمانو خلقو ته هدايت نه کوی

الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٨٦﴾ أُولَٰئِكَ جَزَاؤُهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللَّهِ

قوم ظالم ته | دا کسان چې دی| صحيح بدله ددوئ| داده چی| دې په دوئ باندې| لعنت دالله

ددې خلقو سزا داده چې په دوی باندې د الله پاک او د فرشتو او د ټولو خلقو

وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿٨٧﴾ خَالِدِينَ فِيهَا ج لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ

او د فرشتو | او دخلقو ټولو | هميشه به وی دوئ| په دې حالت کښی | نه به سپك کړې شی| ددوئ نه

لعنت وی | ....دوئ به هميشه په دې حال کښې پراته وی

الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٨٨﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ

عذاب | اونه به دوئ له | مهلت ورکړې شی| مګر|هغه کسان |چې توبه ئې اوښکله| روستو

نه به ترينه عذاب سپکولې شی |اونه به ورته مهلت ورکولې شی|خوهغه خلق (به بچ شی) چې ددې نه پس توبه اوباسی

ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا قف فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٨٩﴾

ددې نه|او اصلاح ئې اوکړه| نو بيشکه الله | بخښونکې | مهربان دې|

او دخپل خان اصلاح اوکړی | بيشکه الله پاک بښونکې مهربان دې |

شان نزول د ايت،

که مرتد رښتونې توبه اوباسی:- ابن عباس ﷺ فرمائی چې يو انصاری مرتد شو او مشرکانو سره يو خائې شو.بيا پښيمانه شو اوخپل قوم ته ئې اووئيل چې درسول الله ﷺ نه تپوس اوکړئ آيازما توبه قبليدې شی؟د هغوئ په تپوس کولو دا آيت نازل شو.د هغه قوم هغه ته اووئيل او هغه دوباره مسلمان شو او حاضر شو.(ابن جرير).نسائی،حاکم اوابن حبان کښې هم داروايت موجود دې(۱) امام حاکم دې ته صحيح الاسناد وائی.

مسندعبدالرزاق کښې دی چې حارث بن سويد ﷺ اسلام قبول کړو،بياخپل قوم سره ملاؤ شو اواسلام ئې پريښودو..نودې باره کښې دا آيت نازل شو.دهغه قوم هغه ته دا آيت واورلو نو هغه اووئيل چې زما خيال دې چې د الله تعالی قسم رينښتونې دې او د الله تعالی نبی خو ستا نه زيات رينښتونې دې.او الله تعالی دټولو رينښتونو نه رينښتونې دې.بيا هغه رسول الله ﷺ طرفته راغلو اواسلام ئې قبول کړو.او

ضعيف دې اوګورئی (الموسوعة الحديثية : ۳۵۵/۱) او علامه هيثمی رحمه الله ددې حديث متن غريب او بې خبره وائی)-

(۱) احمد: ۲٤۷/۱، ابن حبان : ٤٤٦٠، حاکم: ۱٤۲/۲، طبری: ۷۳۵۸، دې ته حاکم صحيح وئيلی دی اوددې موافقت ئې کړې دې النسائی: ۱۰۷/۷، ح/۴۰۷۳، وسنده ضعيف)-

ښه پوخ مسلمان شو.(۱)

قوله تعالى:- وَجَآءَهُمُ الْبَيِّنٰتُ

بَيِّنٰتُ نه مراد د رسول الله ﷺ تصديقونوباندې حجتونه او دليلونه بالكل واضح كيږي.نو چې كومو خلقو ايمان راوړو او د رسول الله ﷺ حقانيت ئې اومنلو او دليلونه ئې اوكتل او د شرك په تيارو كښې پټ شو دا خلق مستحق نه دى د هدايت ځكه چې د ددوى سترګې شته دې او بياهم دوى اسلام نه خوښوى.الله تعالى د ناانصافوخلقو رهبرى نه كوى اودهغه مخلوق هم،چې كوم لعنت دائمى دې نو نه خو به د دوى په عذابونوكښې څه كمې وى او نه به موقوف كيږى.

قوله تعالى:- إِلَّا الَّذِيْنَ تَابُوْا مِنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ وَأَصْلَحُوْا....

بيا د خپل لطف او احسان ذكر كوى او فرمائى چې ددې بدترين جرم نه پس چې څوك زما طرفته راشى اودخپلو بدوعملونو اصلاح اوكړى نو زهٔ هم هغه ته معافى كوم.

<table>
<tr><td>إِنَّ الَّذِيْنَ</td></tr>
<tr><td>| بيشكه | هغه كسان</td></tr>
<tr><td>| ....بيشكه كومو</td></tr>
<tr><td>كَفَرُوْا بَعْدَ إِيْمَانِهِمْ ثُمَّ ازْدَادُوْا كُفْرًا لَّنْ تُقْبَلَ</td></tr>
<tr><td>چې كفرئې اوكړو|روستو| دايمان راوړلو خپلونه| بيا زيات شول|په كفركښې|هر ګز بهٔ قبول نكړې شى</td></tr>
<tr><td>كسانو چه دايمان راوړو نه پس كفراوكړى | اوبياكفر كښې زيات شول | نودهغوئ توبه به هيڅ كله نه قبليږى نشى</td></tr>
<tr><td>تَوْبَتُهُمْ وَأُولٰٓئِكَ هُمُ الضَّآلُّوْنَ ۝ إِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا</td></tr>
<tr><td>توبه دهغوئ | او داخلق چى دى| هم دوى دى| پاخه ګمراهان| بيشكه| هغه كسان |چى كفرئې اوكړو</td></tr>
<tr><td>اوهم دغه كسان ګمراه دى.......................... چاچې كفر اختيار كړو</td></tr>
<tr><td>وَمَاتُوْا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يُّقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِّلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا</td></tr>
<tr><td>اومړشو| په داسې حال كښې چى وړ هغوئ | كافران | نوهرګز به قبول نشى| يو دهغوئ نه |ډكوالې دزمكې | د سرو زرو</td></tr>
<tr><td>اوپه دې حالت كښې ورته مرګ راغلو|نو كه په هغوئ كښې يويو كس ټوله زمكه دسرو زرونه ډكه كړى</td></tr>
<tr><td>وَّلَوِ افْتَدٰى بِهٖ ط أُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيْمٌ</td></tr>
<tr><td>او اګر كه فديه وركړى دې| دغه ټول سره زر|دا كسان چى دى |دې ددوئ دپاره | عذاب | دردناك |</td></tr>
<tr><td>او دفدئې په طور ئې پيش كړى نو قبوله به ترې نشى | اودوئ دپاره عذاب دردناك دې</td></tr>
<tr><td>وَّمَا لَهُمْ مِّنْ نّٰصِرِيْنَ ۝</td></tr>
<tr><td>او نهٔ به وى دوئ دپاره | هيڅوك مددګار</td></tr>
<tr><td>اودوئ سره هيڅ مدد نشى كولې</td></tr>
</table>

قوله تعالى:- إِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بَعْدَ إِيْمَانِهِمْ ثُمَّ ازْدَادُوْا كُفْرًا لَّنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ

دنزع په حالت كښې توبه قبوله نه ده:- كوم خلق چې ايمان نه پس كفر اوكړى او بيا هم په دې حالت كښې

---

(۱) تفسير: عبدالرزاق : ۱۳۱/۱﴾-

مره شي نو پروردګار هغوئ لره ویروي چي دمرګ په وخت کښتي ستا توبه رب ته قبوله نه ده.لکه بل
خائي کښي فرمائي چي﴿ وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِيْنَ﴾ آخر دم پوري یعنی دمرګ په وخت کښي چي کوم خلق په
ګناه کښي اخته وي او هغوئ توبه اوباسي نو دغه الله ﷻ ته قبوله نه ده.او همدا دلته دي چي د دوی
توبه بالکل قبوله نه ده.او هم دا هغه خلق دي چي دحق لاري نه بل طرفته روان دي.
ددي ایت شان نزول:-ابن عباس ﷺ فرمائي چي څه خلق مسلمانان شواوبیا مرتدشو،بیائي اسلام راوړو
اوبیا مرتد شو.بیا ئي خپل قوم ته سري اولیږلو چي آیا اوس به زمونږ توبه قبوله شي؟ هغوئ نبي اکرم
ﷺ ته سوال اوکړو نو په دي باندي دا آیت نازل شو (بزار) ددي اسناد ډیر ښه دی.(۱)
قوله تعالی:-اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَمَاتُوْا وَهُمْ كُفَّارٌ.....
بیافرمائي چي کوم خلق په کفرباندي مره شي دهغوئ هیڅ نیکی قبوله نه ده.اګر چي ده دزمکي هومره
د الله ﷻ په لار کښي خرچ کړي وي.نبي اکرم ﷺ نه تپوس اوشوچي عبدالله بن جدعان ډیر زیات
میلمه دوست،غلام آزادولو والا،او خوراك ورکولو والا سړي وو،د هغه دا نیکی به د هغه په ښه رازی
که نه؟نو نبي اکرم ﷺ اوفرمائیل چي ده ټول عمرکښي یو خل هم﴿رب اغفرلي خطیئتي یوم الدین﴾ نه وو
وئیلی.یعنی اې الله ﷻ زما ګناهونه د قیامت په ورځ اوبخښه (۲). چي څنګه د هغوئ خیرات قبول نه
دي داشان د هغوئ فدیه اومعاوضه هم.لکه څنګه چي بل خائي کښي فرمائي ﴿وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ﴾ چي نه
د دوی نه بدله مقبول ده اونه دوی ته دسفارش څه نفع شته.اوفرمائي (لابیع.......خلال) چي په هغه ورځ
نه اخستل خرڅول شته دي اونه دښمنی او نه محبت،بل خائي ارشاد دي چي﴿اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا﴾ یعنی که
کافرو سره دومره هر څه وي چي څومره په دي زمکه کښي دي او دومره ورسره نورهم وي،اوبیا دوی دا
ټول هر څه دقیامت په ورځ دالله ﷻ د عذابونو بدله کښي فدیه ورکړي نو هغه هم قبول نه دی.دوی به دا
دردناك لو المناك عذابونه ضرور څکی.هم دامضمون دلته بیان شویدي دي،بعضو﴿افْتَدٰى﴾کښي واو
لره زائدوئیلی دی.او واولره عطف منل اوهغه تفسیرکول چي کوم مونږ کړیدي ډیربهتر دي.والله اعلم.
نو ثابت شو چي د الله ﷻ د عذابونو نه هیڅ څیز نشی بچ کولي.اګر چي دوی ډیر ښه او خرچ کوونکی
دی.اګرچي ټولي زمکي هومره سونا دالله ﷻ لارکښي ورکړي یا دغرونو او غونډو او شګو او نرمي
زمکي او سختي زمکي او لمدي زمکي برابر وزن سونا د الله ﷻ د عذابونوبدله کښي ورکړي.
د الله تعالی جهنمی سره مکالمه:-مسنداحمد کښي دي چي نبي اکرم ﷺ فرمائي چي جهنمی ته به د
قیامت په ورځ اووئیلي شي چي زمکه کښي څه دي که هغه ستا شي نوآیا ته به هغه ټول ددي سزا بدله
کښي ورکړي،هغه به اووائي چي آو.الله ﷻ به ورته اوفرمائي چي ماستانه په نسبت ددي زیات
غوښتل،ماستا نه هغه وخت کښي وعده اخستي وه چي کله ته د خپل پلار آدم ﷺ په شا کښي وي
چي زماسره هیڅوك شریك مه جوړوه.لیکن ته بغیر د شرك نه پاتي نشوي.داحدیث بخاری اومسلم
شریف کښي نورو سندونوسره دي.(۳)
د شهید جنتی په جنت کښي ارمان:- مسنداحمدکښي یوبل حدیث کښي دی چي انس بن مالك ﷺ
فرمائي چي نبي اکرم ﷺ اوفرمائیل چي یو جنتی به راوستلي شي او هغه ته به الله ﷻ اوفرمائي چي
اووایه تا څنګه خائي اوموندو؟ هغه به جواب ورکړي چي اې الله ﷻ ډیر بهتر.الله ﷻ به اوفرمائي چي
ښه ده چي ته څه غواړي نو هغه اوغواړه اوچي څه خواهش دي وی هغه اوکړه ،نو اوبه وائي چي اې
زماربه اصرف دا خواهش دي چي زمایو سوال دي ما بیا دنیا ته اولیږه چي زه ستا لار کښي جهاداوکړم

(۱) الدر المنثور : ۲/۲۵۸)-
(۲) صحیح مسلم کتاب الایمان باب الدلیل علی ان من مات علی الکفر،،،،،: ۲۱٤)-
(۳) احمد: ۳/۲۱۸، صحیح بخاری کتاب الرقاق باب صفة الجنة والنار : ٦۵۵۷، صحیح مسلم: ۲۸۰۵)-

اوبیا شهیدشم او بیاژوندې شم او بیا شهید شم.لس خل داسې اوشي.څکه چې هغه به د شهادت درجه او مرتبه کتلې وی.دا شان به یو جهنمی راوستلې شی او هغه ته به الله ﷺ اوفرمائی چې ائې ابن آدم! تا خپل ځائې څنګه اوموندو ؟هغه به اووائی چې ډیر خراب.الله ﷺ به ورته اوفرمائی چې آیا ته دا خوښوې چې ددې عذابونو بدله کښې د زمکې هومره سونا ورکړې؟هغه به اووائی چې یاالله آو؟نو هغه به جهنم ته اولیږلې شی،(۱)

أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُم مِّن نَّاصِرِينَ

نو دلته فرمائی چې ددوی دپاره تکلیف ورکونکې هغه عذاب دې او هیڅوک داسې نشته دې چې دوی د دې عذابونونه خلاص کړی.

(الله تعالی دې مونږ ته د خپلو عذابونونه نجات راکړی •• آمین) .

(الحمدلله د تفسیر ابن کثیر پښتو ترجمه دریمه پاره ختمه شوه)

(۱) احمد: ۲۳۹/۳، وسنده صحیح : ابن حبان : ۷۳۵۰، حاکم: ۷۵/۲، امام حاکم دا دمسلم په شرط صحیح خودلې دې او امام ذهبی ددې موافقت کړې دې)-